اَلدُّرُّ الْمَنْضُوْدُ

عَلٰی

سُنَنِ أَبِیْ دَاؤد

افادات

حضرت مولانا محمد عاقل صاحب
صدر مدرس مظاہر العلوم سہارنپور ہند

خصوصیات

الدر المنضود

فی حل

سنن أبي داؤد

افادات:- حضرت مولانا محمد عاقل صيب
صدر مدرّس مظاهرالعلوم سهارنپور (هند)

مترجمين:
[رفقاء] دار التصنيف والتحقيق

زير نګرانی
مولانا شاه فيصل فاضل وفاق المدارس

پښتو...............................اول جلد

خصوصيات

① د كتاب په اول كښې د اصول حديث مفيده مقدمه.
② د بذل المجهود شرح أبي داود عربی شرحې خلاصه اونجوړ
③ د متن ټولو احاديث ته اعراب وركول
④ د هر كتاب په اول كښې هغې سره متعلقه ضروری مباحث.
⑤ د هر حديث تخريج د مصدر، كتاب او رقم په حوالې سره.
⑥ د مشكلو لغاتو حل.
⑦ په فقهی مباحثو كښې د مذاهبو بيان.
⑧ د فريق مخالف دلائل
⑨ د فريق مخالف د دلائلو ښخه جوابونه.
⑩ د مذهب حنفی دلائل او وجوه ترجيح

خورونكی
فيصل كتب خانه محله جنگی پيښور

د کتاب نوم: الدر المنضود فی حل سنن أبی داؤد
مؤلف: حضرت مولانا محمد عاقل صاحب دامت برکاتہم
زیر نگرانی:- مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس
خورونکی: فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور

د ملاویدو پتې

- مکتبه فخر الدین رازی هرات [نمائندہ فیصل کتبخانه درهرات]
- جدید اسلامی کتب خانه خوست
- المصباح کتب خانه کابل
- روغانیوال کتب خانه جلال آباد
- رحیمی کتب خانه خوست
- حرم کتب خانه کابل
- فلاح کتب خانه جلال آباد
- موئے مبارک کتب خانه غزنی
- مکتبه خواجه عبدالله انصاری غزنی
- واحدی کتب خانه خوست
- مکتبه رحمانیه قندهار
- دعوت کتب خانه جلال آباد
- تقوٰی کتب خانه جلال آباد
- نعمت کتب خانه کابل
- شریف الله کتب خانه کابل
- حقانیه کتب خانه گردیز
- مسلم کتب خانه جلال آباد
- مکتبه نعمانیه غزنی
- کودر کتب خانه جلال آباد
- مسلم کتب خانه خوست
- حاجی سردار کتب خانه کابل
- مکتبه رشیدیه کابل

خپرونکي

فیصل کتب خانه

مدینه تاور محله جنگی پیښور قصه خوانئ پیښور
موبائیل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست ابواب جلد اول

.....

تقریظ

دمخلص دوست صاحب التالیف والتعالیق محترم مولانا الحاج ډاکټر تقی الدین ندوی مظاهری

استاذ حدیث جامعة الامارات العربیة المتحده. العین

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین

محمد واله واصحابه اجمعین ومن تبعهم باحسان الی یوم الدین

زما دپاره د سعادت او خوشحالۍ مقام دې چه د فاضل ګرامی محترم مولانا محمد عاقل صاحب په قیمتی کتاب **الدر المنضود علی سنن ابی داؤد** یعنی په تقریر د ابوداؤد شریف باندې څو کرښې اولیکم، د سنن ابوداؤد چه په صحاح سته کښې کوم مقام دې هغه د اهل علم نه پټ نه دې، په دې وجه زمونږ په لویو دینی مدارسو کښې چرته چه د دوره حدیث اهتمام دې سنن ابوداؤد ته په تدریسی لحاظ سره ډیر اهمیت حاصل دې، د حضرت خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله په نزد ددې کتاب سخت اهتمام وو، په سنن ابی داؤد باندې د علماء کرامو د ډیرو شرحو او حاشیو باوجود[۱] حضرت سهارنپوری رحمه الله د یو جامع شرح ضرورت محسوس کړو چه ددې ټولو خلاصه وی، او چه کوم مشکل مقامات قابل حل پاتې شوی وی دهغې تشریح اوکړې شی، حضرت سهارنپوری رحمه الله ددې عظیم الشان کار شروع هغه وخت اوفرمائیله چه دعمر شریف اکثر حصه ئې تیره شوې وه، او خپل شاګرد رشید حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب رحمه الله ئې په دې کار کښې خپل ځان سره شریک کړو، پس د استاذ او د شاګردد مسلسل لسو کالو اوپنځو میاشتو دسخت محنت نه پس دا شرح په مدینه طیبه علی صاحبها الصلوة والسلام کښې تکمیل ته اورسیده، کومه چه په هندوستان کښې په پنځو غټوغټو جلدونوکښې شائع شوې ده،اوپه آخرکښې د استاد محترم حضرت شیخ الحدیث صاحب رحمه الله په خصوصی عنایت سره د قاهرې نه په شلو جلدونو کښې د شیخ الحدیث رحمه الله په حواشی سره شائع شوه، نا چیز بنده ته هم تر د دوؤ کالوپورې دهغې دطباعت اودحواشی په ترتیب وغیره کښې د اشتغال سعادت حاصل شو.

حقیقت دا دې چه هندوستانی علماؤ خصوصا زمونږ د اکابرینو د طرف نه چه په علم حدیث باندې کوم تصنیفات وجود ته راغلی دی په هغې کښې فنی لحاظ سره دې کتاب ته ډیر اهمیت حاصل دې چه دهغې اعتراف د مصر او شام لوئې لوئې علماء کرامو هم کړې دې.

په بذل المجهود کښې په بعض مقاماتو باندې ډیر ژور بحثونه او ګران مسائل راغلی دی ضرورت وو چه یو داسې فاضل د چا چه د شیخ الحدیث رحمه الله د علومو سره پوره مناسبت وی او سنن ابی داؤد ئې ډیر کرته لوستلې وی، دهغې د باریکیانو نه خبر وی هغه د بذل المجهود په اردو ژبه کښې په مزیدار او ساده انداز کښې خلاصه تیاره کړی چه د طالبانو

---

[۱] په هغې کښې د بعضې شروحو او تعلیقاتو تعارف بنده په خپل کتاب محدثین عظام او د هغوی علمی کارنامې کښې او ډیر تفصیل په خپل تصنیف الامام ابی داؤد المحدث الفقیه، کښې کړې دې، دا عربی تصنیف د دمشق بیروت نه ډیر کرته شائع شوې دې منه)

او مدرسينو او د باحثينو او مصنفينو دپاره په هغې مباحثو باندې پوهه آسانه شي.
محترم فاضل محمد عاقل صاحب صدر المدرسين مدرسه مظاهر العلوم کوم چه د شيخ الحديث رحمه الله په قابلو شاګردانو کښې دې. د حضرت په هغوی باندې د شفقت خصوصی نظر وو په خلافت او اجازت سره ئې هم هغوی سرفراز کړی دی او هغوی خپل تعليمی او تدريسی او تاليفی مراحل د حضرت د نګرانئ او سرپرستئ لاندې تير کړی دی، او د ډيرې مودې نه د حديث پاک او سنن ابو داؤد درس ورکوی. بلکه دا چه سنن ابوداؤد حضرت هغوی ته په دويم ځل په خاص طور لولې وو، ددې خصوصياتو نه علاوه الله پاک هغوی ته د اوږد بحث د مختصر او واضح بيانولو خاص ملکه ورکړې ده.
هم ددې ټولو خصوصياتو د وجې او په کتاب باندې د نظر اچولو نه پس اندازه اوشوه چه دا کتاب دمدرسو طالبانو دپاره نادره ډالئ ، او د علماؤ او مدرسينو دپاره به بهترين رهنما ثابت شی، الله پاک دې مولانا ته بهترين جزاء خير ورکړی او د هغوی دا کتاب او نور تاليفات دې قبول کړی او هميشوالې دې ورکړی، آمين، وما ذلک علی الله بعزيز.

ډاکټر تقی الدين ندوی
استاذ الحديث جامعة الامارات العربية المتحدة العين
۵ ربيع الاول ۱۴۱۳ هجری

پيش لفظ

الحمد لله حمدا موافيا لنعمه مکافيا لمزيده والصلوة والسلام علی سيدنا محمد النبی الامی وآله وصحبه وبعد!

په موجوده دور کښې د علم دين نه چه کومه بې رخی کولې شی هغه هر څوک وينی، او چاته چه ددې علم د حاصلولو توفيق هم وی په هغوی کښې اکثر او زيات خلق د عدم رغبت ښکار دی خصوصا د نصاب په رومبو کتابونو کښې چه په هغې سره استعداد پيدا کيږی دهغې حالت نور هم زيات قابل د شکايت دې، څه نفوس داسې وی چه د خپل تعليم د ابتدائی درجاتو د عبور کولو نه پس درجه عليا ته رسيدو سره هغوی ته د خپل حالت احساس کيږی، او دې درجې ته رسيدلو سره هغوی څۀ اندازه کتاب کتلو او د مطالعې طرف ته متوجه شی، اوس ښکاره خبره ده چه د هغه وخت په توجه او محنت سره د حلِ کتاب استعداد پيدا کيدل خو ډير ګران دی اوس هغوی زيات نه زيات دومره کولې شی چهَ د استاذانو تقريرونه په درس کښې کيناستلو سره اوليکی. پس د استاذانو د درسی تقريرونو د ضبط کولو سلسله نن صبا قائم ده د خپل خپل صلاحيت مطابق ليکونکی طلبه ليکل کوی په هغوی کښې بعض با صلاحيت ښه ليکونکی هم وی.
د نن نه تقريبا شل کاله مخکښې زمونږ د مدرسې يو متعلم (مولوی ثناء الله هزاری باغی) د بنده د ابوداؤد شريف درسی تقرير ضبط کړې وو، د احقر د نظر نه هغه تير شو نو هغه وخت ماته د متعلم موصوف محنت او کوشش خوښ شو په دې وجه بنده هغه رانقل کړې وو، او د کتاب (ابوداؤد) د مطالعې په وخت مې په هغې باندې بعض ځايونو کښې د

حواشي اضافه هم کوله، دغه شان په هغې کښې کافي مفيد خبرې راجمع شوې، بعض مدرسينو هغه د خپل ځان دپاره هم نقل کړو، او بعض احبابو دهغې د طبع کولو مشوره راکړه چه مختصر او مفيد ده، د طباعت کتب سلسله ما سره څه نه څه چليږي خپل يا د حضرت شيخ رحمه الله، په دې وجه ددې کال په شروع کښې بنده د طباعت په نيت په هغې باندې نظر ثاني شروع کړو، په نظر ثاني کښې حذف او اضافه، توضيح او تنقيح د ضرورت مطابق کيږي.

زما ددې کار د ابتداء علم په څه طريقه محترم مولانا قاري صديق احمد صاحب باندوي رحمه الله ته هم اوشو، موصوف چه سهارنپور ته تشريف راوړلو نو د بنده نه ئې دهغې د تکميل تقاضه اوفرمائيله او په خپلو مبارکو کلماتو سره ئې د بنده همت افزائی هم اوفرمائيله د حضرت مولانا علمي ذوق او شوق داسې دې چه هغوی د نورو طلباؤ او فضلاؤ نه هم دا غواړي چه هغوی زيات نه زيات د خپل رغبت او توجهاتو رخ په علمي کارونو کښې اولګوی. اوس الحمد لله د موصوف د دعاء په برکت سره دکال اخيره پورې د يو جلد په اندازه مسوده تياره شوه، د کتابت کار د مخکښې نه شروع دې، ددې تقرير په جلد اول کښې کتاب الطهارة مکمل راغلي دې، د سنن ابوداؤد کتاب الطهارت ډير اوږد دې اندازه دا ده چه په جلد ثاني کښې به کتاب الصلوة والزکوة او څۀ حصه د کتاب الحج راشي، او انشاء الله دريم جلد به آخر د کتاب پورې شي، وما ذلک علی الله بعزيز وهو الميسر لکل عسير.

په دې تقرير کښې چه ترڅو پورې د حل کتاب تعلق دې دهغې زيات تر ماخذ بذل المجهود شريف دې ددې نه علاوه نور مضامين يا خو هغه دی کوم چه احقر د حضرت شيخ د حواشئ بذل او د نورو شروح حديث او کتب فقه نه اخذ کړي دی، او يا هغه دی کوم چه ما د حضرت شيخ صاحب رحمه الله او مولانا اسعد الله صاحب رحمه الله نه په درس کښې اوريدلي دی، په دې وجه چه احقر ته د سنن ابوداؤد ددې دواړو بزرګانو نه ځانله ځانله د لوستلو دوه ځل موقع ملاؤ شوه د موخر الذکر نه ۱۳۸۰هجری کښې کوم چه د احقر د دوره حديث کال وو، او اول الذکر نه په ۸۷هجری کښې کوم چه د بنده د تدريس سنن ابی داؤد اول کال دې دهغې شکل دا جوړ شو چه د لامع الدراری د تاليف کار چه کله په مذکوره کال کښې پوره شو نو چونکه د حضرت شيخ دا وخت فارغ شوې وو په دې وجه حضرت پخپله احقر ته اوفرمائيل چه زما کتاب (سنن ابوداؤد) باندې چه زما کوم حواشي اوبين السطور دی په هغې زما نه ځان پوهه کړه، احقر عرض اوکړو چه باقاعده کتاب او نه لولم، حضرت ددې تحسين اوفرمائيلو او د لوستلو سلسله هم هلته په دار التصنيف کښې شروع شوه او د کال آخره کښې پوره شو، فالحمد لله علی ذلک،در اصل هم په دې احقر هم اوغوښتل چه هر کله حضرت شيخ الحديث رحمه الله دې نالائق او ناکاره ته دومره په شوق سره لوستل اوکړل نو څۀ چه د حضرت په برکت سره حاصل شو هغه طبع کړې شی چه دهغې نفع عام شی، اميد دې چه ددې تقرير په مطالعې سره به د ډيرو دپاره د بذل المجهود نه استفاده کول هم آسان شی هم په دې وجه خيال وو چه ددې نوم تيسير الوصول الی بذل المجهود کيخودلې شی، خو بيا مې

دا سوچ اوکړو چه هسې نه چه اوريدونکي دا ګمان اوکړي چه دا د بذل المجهود حاشيه ده په دې وجه بيا دا دويم نوم تجويز کړې شو (۱)

ددې رومبي جلد دنظرثاني په وخت دنقل، املاء او دتصحيح اواصل سره دکتلو تعاون عزت مند مولوي عبدالرحمن مظاهري ګلبرګوي (کرناټک) په ښه طريقه پوره کړو. فجزاه الله احسن الجزاء، همدغسې څوک صاحب چه هم د راتلونکي مسودې په تکميل کښې زمونږ سره مدد کوي هغوي ته دې هم الله تعالی دخپل لوئي شان مطابق جزاء خير ورکړي دعا ده چه الله تعالی دې دا کار په سهولت سره تکميل ته اورسوي، اودا دې دآخرت دپاره ذخيره جوړه کړي، د مور پلار استاذانو او خصوصا دحضرت شيخ نور الله مرقده په حق کښې دې د اجر سبب اوګرځوي او د طالبانو دپاره دې زيات نه زياته فائده منده جوړه کړي آمين

والحمد لله اولا وآخراً

محمد عاقل عفا الله عنه

۲۱ رجب المرجب ۱۴۱۳ هـ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام علی سيد المرسلين محمد واله واصحابه اجمعين

اللّهم انی احمدک واستعينک(۲)

بحث بداية السبق يوم الاربعاء: (۳)

زمونږ د مشائخو او استاذانو ﷭ معمول وو چه په يوم الاربعاء يعني د چارشنبې په ورځ به ئې د سبقونو د شروع کولو اهتمام او رعايت فرمائيلو. اوس د اسلافو ددې اهتمام د دليل واصل د معلومولو ضرورت دې.

په دې سلسله کښې د صاحب هدايه شاګرد په تعليم المتعلم کښې د خپل استاذ صاحب هدايه عادت نقل کړې دې ﴿ كان استاذنا الشيخ الامام برهان الدين رحمه الله يوقف بداية السبق على يوم الاربعاء ﴾ زمونږ استاذ يعني صاحب هدايه به د سبق د شروع کولو دپاره د چارشنبې د ورځې انتظار کولو، او په دليل کښې به ئې په خپل سند سره يو حديث بيانولو چه دهغې الفاظ دا دی: ﴿ ما من شئ بدئ يوم الأربعاء الا وقد تم ﴾

خو بعض محدثينو په دې حديث باندې کلام کړې دې لکه علامه سخاوي په المقاصد الحسنة کښې ليکلې دی چه ﴿ لم اقف له على اصل ﴾ يعني ماته ددې حديث هيڅ

---

(۱) خو په دې تسميه کښې تامل وو څکه چه دا نوم حضرت شيخ د حضرت ګنګوهي ﷫ د دابوداؤد تقرير کوم چه مولانا محمد يحيی صاحب ﷫ جمع کړې وو دهغې دپاره تجويز فرمائيلې وو خو چونکه په مستقبل قريب کښې ددې تقرير د شائع کيدو توقع نشته که شائع شو نو هم هغه نوم به مقيد په عربئ کړې شي. الدر المنضود علي سنن ابي داؤد (عربی)

(۲) د بنده عادت دې چه هره ورځ د سبق شروع کولو نه مخکښې دا دعاء لولي ددې ماخذ فعل د سيدنا بلال ﷜ مؤذن رسول الله ﷺ دې کوم چه د باب الاذان فوق المناره په روايت کښې راروان دې.

(۳) ذكره مولنا عبدالحي في الفوائد البهية من ترجمة صاحب الهداية)

اصل ملاؤ نه شو ، ددې نه پس علامه سخاوی د پورته حدیث معارضه کړې ده، د طبرانی د هغه حدیث سره چه په هغې کښې یوم الاربعاء ته د ﴿ یوم نحس مستمر ﴾ مصداق وئیلې دې.
ملا علی قاری رحمه الله ددې اشکال دا جواب ورکړې دې چه د علامه سخاوی ﴿ لم اقف له علی اصل ﴾ وئیل د خپل علم په اعتبار سره دی ځکه چه د صاحب هدایه په شان فقیه محدث چه یو حدیث په خپل سند سره مرفوعا بیانوی، او په هغې باندې عمل کوی نو دا د هغه حدیث د ثبوت دپاره کافی ده اګر که په متداول کتب حدیث کښې دا حدیث ملاؤ نه شی، او د طبرانی د روایت هغوی دا جواب کړې دې چه هغه ضعیف دې، او که هغه صحیح اومنلې شی نو دهغې توجیه به دا وی چه چونکه په دې ورځ په کفارو باندې عذاب نازل شوې وو، په دې وجه دا ورځ د کفارو او د اعداء الاسلام په حق کښې سپیرهٔ ده نو د مسلمانانو په حق کښې یقینا مسعود او مبارک شوه.
د صاحب هدایه او د اکابرینو ددې معمول تائید بعض علماء کرامو په هغه حدیث سره هم فرمائیلې دې کوم چه په صحیح مسلم جلد ثانی کښې واقع دې. ﴿ ان الله خلق النور یوم الاربعاء ﴾ چه الله پاک نور د چهار شنبې په ورځ پیدا کړو او ښکاره ده چه علم هم سراسر نور دې په دې وجه هم د چهارشنبې [1] په ورځ باندې د سبقونو د شروع کولو مناسبت ښکاره دې، دا ټول بحث مولانا عبدالحی صاحب ذکر فرمائیلې دې، اوس اوس په دې سلسله کښې یو بل حدیث په علم کښې راغلو چه په هغې کښې دا دی چه علم دې د دوشنبې په ورځ باندې طلب کړې شی په دې سره سهولت وی، والله اعلم بصحة الحدیث.
اوس مونږ مقدمة العلم شروع کوو.

مقدمة العلم

د استاذانو او علماء کرامو د همیشه نه معمول پاتې شوې دې چه د کتاب د شروع کولو نه مخکښې چه په کوم فن کښې هغه کتاب دې د هغه فن ابتدائی خبرې او مقدمة العلم ډیر په اهتمام سره بیان فرمائی، او علماؤ د میزان او دمنطق هم ددې خبرې تصریح کړې ده چه د فن د شروع کولو نه مخکښې دهغې مقدمة العلم پیژندل ضروری دی.
(**اقسام مقدمه**): پوهه شه چه د مقدمې دوه قسمونه دی یو مقدمة العلم او دویم مقدمة الکتاب. [2] په دې دواړو کښې فرق تاسو په مختصر المعانی کښې لوستلې دې دهغې

---

[1] په دې سلسله کښې تیر کال د رفیق محترم شیخ الحدیث مولانا محمد یونس صاحب نه یو حدیث په اوریدو کښې راغلو چه دهغې په ظاهر تقاضه دا ده چه د سبق ابتداء په یوم الاثنین یعنې د ګل په ورځ اوشی نو ډیره غوره ده په دې په حصول علم کښې اسانتیا راځی دهغې الفاظ دا دی ﴿ اطلبوا العلم یوم الاثنین فانه میسر لصاحبه ﴾ ابونعیم اصفهانی دا په تاریخ اصفهان کښې بسنده د سیدنا انس رضی الله عنه نه روایت کړې دې خو د حدیث د صحت او قوت حال معلوم نه دې.
[2] د متقدمینو په نزد صرف مقدمة العلم وه، او د مقدمة الکتاب اصطلاح روستنې ایجاد دې، علامه تفتازانی رحمه الله ددې اختراع کړې ده لکه چه د مطول شرح تلخیص نه معلومیږی او منشاء د اختراع هم د هغه ځائې نه معلومیدلې شی.

دلته د بيانولو حاجت نشته خو دا خبره خو بديهي ده چه د مقدمة العلم تعلق د فن سره وى، او د مقدمة الكتاب تعلق د كتاب سره وى، تاسو ته به دواړه مقدمې بيانولې شى، اول مقدمة العلم (۱) واورئ !

په مقدمة العلم كښې بعض حضرات صرف درې امور بيانوى، تعريف، موضوع، غرض او غايت، او بعض حضرات اته امور بيانوى، چه هغې ته رؤس ثمانيه هم وائى، او بعض حضراتو امور عشره ليکلې دى.

اعلم ان مبادى كل فن عشره الحد والموضوع ثم الثمره

الاسم والاستمداد وحكم الشارع وفضله ونسبة والواضع

ومسائل والبعض بالبعض اكتفى ومن درى الجميع حاز الشرفا

زمونږ شيخ رحمه الله به د كتاب په شروع كښې د مقدمة العلم والكتاب لاندې شل امور بيانول.

په مقدمة العلم كښې نهه:

۱: تعريف، ۲: موضوع، ۳: غرض وغايت ۴: اسمه،

۵: مدون، ۶: نسبت، ۷: مرتبه ۸: قسمت او تبويب

دا اته امور هغه دې كوم ته چه رؤس ثمانيه وائى، او علماء اسلام په دې باندې د نهم څيز يعنى د حكم شارع اضافه کړې ده، او حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه په مقدمة الكتاب كښې هم دا څيزونه دى، سوا د تعريف نه چه د كتاب تعريف نه وى (۲)او موضوع د علم او د كتاب د دواړو يوه وى، ددې دواړو نه علاوه په مقدمة الكتاب كښې باقى هم هغه اووۀ څيزونه دى كوم چه په مقدمة العلم كښې وى، نهه او اووۀ شپاړس امور شو او ددې نه علاوه څلور څيزونه د متفرقات او اشتات د قبيل نه دى:

۱: نُسخ د كتاب، ۲: شروح وحواشى، ۳: سند حديث، ۴: آداب طالب،

دا ټول شل امور شو، اوس مونږ مقدمة العلم هم د دغه پورته ذکر شوى ترتيب مطابق بيانوو.

(۱) تعريف حديث :

څان پوهه کړئ چه دلته دوه څيزونه دى يو علم حديث يعنى فنِ حديث، دويم حديث يعنى نفس حديث، لکه چه تاسو ته به معلومه وى چه يو خو دې علمِ بلاغت وفنِ بلاغت، او يو دې بلاغت كوم چه د فصاحت مقابل دې، هم په دې وجه د دواړو تعريف بيل بيل كولې

---

۱) ټول صحاح سته د يو فن يعنى د فنِ حديث كتابونه دى، لهذا دا مقدمة العلم كومه چه مونږ دلته بيانوو ددې ټولو كتابونو سره به ددې تعلق وى او په ټولو ځايونو كښې به دا مقدمه كار وركوى. په خلاف د مقدمة الكتاب چه هغه د هر كتاب جدا جدا وى په دې لحاظ سره مقدمة العلم عام او مقدمة الكتاب خاص شوه، او په ترتيب كښې په اعتبار د ذكر سره عام په خاص باندې مقدم وى، هم په دې وجه مقدمة العلم مونږ دلته مخكښې ذكر كوو.

۲) ددې نه مراد د حد منطقى نفى ده ګنې تعريف په معنى د تعارف هغه د كتاب هم وى).

شي، د علم بلاغت بيل کوم چه د معاني او بيان د مجموعي نوم دې او د نفس بلاغت ځانله يعني کلام د مقتضى الحال مطابق کيدل، هم دغه شان دلته هم دوه څيزونه دی، حديث او فن حديث بيا د فن حديث دوه قسمونه دی، يو علم روايت حديث، دويم علم دراية حديث يا داسې اوايئ چه علم الحديث روايت، علم الحديث دراية، او زمونږ مخې ته چه کوم کتاب دې بلکه د دوره حديث ټول کتابونه هغه د علم درايت حديث سره تعلق لري، او هم ددې تعريف بيانول اصل او مقصود دې، مناسب دا ده چه د فن حديث د تعريف د پيژندلو نه مخکښې د نفس حديث تعريف اوپيژندلې شي.

حديث د رسول الله ﷺ اقوالو، افعالو، احوالو او تقريراتو ته وئيلې شي، د تقرير مطلب دا دې چه يو امتي د رسول الله ﷺ په مخکښې يو کار کړې وی، او رسول الله ﷺ په هغې باندې انکار نه وی کړې نه هغه وخت او نه روستو نو هغې ته د رسول الله ﷺ تقرير وائی او کوم څيز چه داسې ثابت شی دهغې په باره کښې به داسې وئيلې شی چه دا څيز په حديث سره ثابت دې، يعنی د رسول الله ﷺ په تقرير سره، وجه دهغې دا ده [1] چه د نبی د شان نه دا خبره بعيد ده چه د هغوی په مخکښې دې يو ناجائز کار اوکړې شي يا د هغوی په علم کښې راشي، او هغوی په هغې باندې نکير او نه فرمائی ددې نه معلومه شوه چه د رسول الله ﷺ چه څنګه افعال او اقوال د امت دپاره حجت دی، هم دغه شان د هغوی سکوت هم حجت دې، بلکه داسې اوايئ چه د نبی هر څيز حجت دې سبحان الله! د انبياء ﷺ څه عجيبه شان دې، د هغوی هر يو څيز حجت دې، پس کوم څيز چه د رسول الله ﷺ د تقرير نه ثابت شی دهغې باره کښې دا وئيلې شی چه دا څيز د حديث نه ثابت دې.

تقرير خو بالاتفاق بين المحدثين والاصوليين د حديث په تعريف کښې داخل دې، لانه حجة ايضا، او احوال دوه قسمه دی، اختياريه او غير اختياريه (لکه د رسول الله ﷺ حليه مبارکه، قد، مخ مبارک وغيره) يا داسې اوايئ چه خَلقيه او خلقيه، د محدثينو په اصطلاح کښې دواړه قسمونه په حديث کښې داخل دی، بلکه هر هغَه څيز کوم چه د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب وی، هغه حديث دې، ﴿ کل ما نسب الى النبی ﷺ حتى الحركات والسكنات فی اليقظة والمنام ﴾ او د اصوليينو يعنی د اصول فقه په اصطلاح کښې قسم ثانی يعنی احوال غير اختياريه دا د حديث په تعريف کښې داخل نه دی ځکه چه هغوی خو د هغه حديث نه بحث کوی کوم چه د حجت او دليل د قبيل نه وی، او د اوصاف خلقيه يعنی د احوال غير اختياريه تعلق د يو حکم شرعی سره نشته، لهذا هغه حجت هم نهَ دی، دا خو تعريف شو د نفس حديث، اوس مونږ (انشاء الله) د علم حديث تعريف بيانوو، اول د علم

---

[1]) ددې مثال د سيدنا موسى عليه السلام او خضر عليه السلام قصه ده کومه چه مشهوره او معروف ده، او په قرآن کريم کښې ذکر ده. موسى عليه السلام سره د معاهدې نه چه هغه به د سيدنا خضر عليه السلام په فعل باندې هيڅ نه فرمائی، بلکه خاموش به وی، خو چه کله موسى عليه السلام د خضر عليه السلام نه د داسې کارونو صدور اوليدو کوم چه په ظاهر کښې د شريعت خلاف وو، نو موسى عليه السلام خاموش پاتې نه شو او فورا ئې انکار اوفرمائيلو)

حديث رواية، کوم چه دلته مقصود دي، (۱)او دهغي نه روستو د علم الحديث دراية.

تعريف علم الحديث :

د دي يو مشهور تعريف خو دا دي : هو علم يعرف به اقوال النبیﷺ وافعاله واحواله، علامه کرمانی او عینی هم دا لیکلي دي علامه سيوطي رحمه الله ددي باره کښي ليکلي دی، هذا غير محرر.... يعنی دا تعريف واضح او منقح نه دي، د هغوی دا اشکال صحيح دي، ځکه چه دا تعريف خو د سيرت په هر کتاب باندي صادق راځي، که هغه په اردو کښي وی يا په عربئ کښ، که په سند سره وی يا بغير د سند نه، او پخپله علامه سيوطي رحمه الله ددي يو بل تعريف بيان فرمائيلي دي چه په هغي باندي هيڅ اشکال نشته، او زما په نزد د ټولو نه غوره هم هغه دي، ﴿ هو علم يشتمل على اقوال النبیﷺ وافعاله وروايتها وضبطها وتحرير الفاظها ﴾ يعني علم روايت حديث هغه فن دي چه په هغي کښي د رسول اللهﷺ اقوال افعال د الفاظو د صحت او د سند د تحقيق سره نقل کړي شي په دي تعريف کښي احوال غالبا د اختصار دوجي حذف کړي شوی دی، او د رسول اللهﷺ تقرير کوم چه د حديث په تعريف کښي داخل دي اګرچه دلته مذکور نه دي خو د رسول اللهﷺ تقريرات په افعالو کښي راتلي شی، ځکه چه تقرير وائی سکوت او ترک نکير ته، او دا هم فعل من الافعال دی.

د علم دراية (۲) حديث تعرِيف کوم چه نهايت مختصر او جامع دي. (۳) حافظ ابن حجر رحمه الله داسي فرمائيلي دي ﴿ معرفة القواعد المُعَرفة بحال الراوی والمروی ﴾ يعنی فن درايت حديث د هغه قواعدو او اصولو پيژندل دی چه دهغي په ذريعه سره د رواياتو او د راويانو احوال پيژندلي او معلوموليي شي.

هم دا تعريف علامه سيوطي رحمه الله په خپله الفيه کښي داسي بيان کړي دي،

علم الحديث ذوقوانين تحد يدری بها احوال متن وسند

فذانک الموضوع والمقصود ان يعرف المقبول والمردود

په دي دوه شعرونو کښي د علم اصول حديث تعريف، موضوع او غرض وغايت

---

(۱) حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه اګر که دا کتابونه چه کوم زمونږ مخي ته دی د رواية حديث دی خو زمونږ په مدارسو کښي دا دراية لوستلي شی، ګويا مونږ خلقو د علم روايت حديث نه علم درايت حديث جوړ کړي دي (انتهي بلفظه)

(۲) چه دهغي بل نوم علم مصطلح الحديث او اصول حديث هم دي، او دي ته علوم الحديث هم ونيلي شی، صاحب منهل ليکلي دی چه علم دراية حديث او علم اصول حديث دواړه يو دی، وهو کما قال کما في مقدمة التدريب صفحه ۵ وکذا يفهم من مطالعة الکتب لا کما يتوهم من مقدمة الاوجز انهما علمان متغائران، فتامل)

(۳) د علم دراية يو مفصل تعريف امام سيوطي رحمه الله بيان کړي دي، ﴿ هو علم يعرف منه حقيقة الرؤية وشروطها وانواعها واحکامها وحال الرواة وشروطهم واصناف المرويات وما يتعلق بها ﴾ يعنی هغه علم چه دهغي په ذريعه د رواية حديث حقيقت معلوم شي چه روايت څنګه اوکړي شی دهغي معتبر طرق څه دی، شرائط او انواع ئي څه دی، اودهغي احکام چه کوم روايت مقبول وی او کوم مردود، هم دغه شان د راويانو د جرح او تعديل اسباب او طرق، او نور اصطلاحات فن معلوم شی، رواية وائی نقل الحديث بالسند ته)

درې واړه څیزونه راغلی دی، یعنی علم اصول حدیث د هغه قوانینو نوم دی چه په هغې سره د حدیث د سند او متن احوال معلوم شی، او هم دا دوه څیزونه یعنی متن او سند ددې علم موضوع ده، او غرض ددې فن دا دې چه د مقبول او مردود روایاتو معرفت حاصل شی، چه کوم حدیث مقبول دې او قابل استدلال دې، او کوم حدیث مردود او غیر معتبر دې.

(۲) موضوع علم الحدیث :

علامه کرمانی لوئی محدث دې، او د علامه ابن حجر او د عینی وغیره ټولو نه مقدم دې، هغوی په شرح د بخاری کښې د علم حدیث د موضوع په باره کښې فرمائیلې دی، ﴿هو ذات الرسول ﷺ﴾ یعنی د علم حدیث موضوع د رسول الله ﷺ ذات گرامی دې، په دې باندې علامه سیوطی رحمه الله فرمائی چه زمونږ استاذ علامه کافیجی رحمه الله به همیشه تعجب فرمائیلو چه هغوی ذات رسول ﷺ څنګه د علم حدیث موضوع مقرر کړه، حال دا چه دا خو د علم طب موضوع ده، ځکه چه رسول الله ﷺ انسان دې، او د انسان بدن د علم طب موضوع ده، شارحینو د علامه سیوطی رحمه الله د خپل استاذ ددې اشکال د نقل کولو نه پس خپله د هغوی په خاموش پاتې کیدو باندې تعجب کړې دې چه ددې نه خو معلومه شوه چه دا اشکال د سیوطی رحمه الله په نزد هم صحیح دې، حال دا چه دا اشکال غلط دې ځکه چه د رسول الله ﷺ په ذات کښې دوه څیزونه دی، یو وصف انسانیت او دویم وصف رسالت، او د کرمانی مراد دا دې چه ذات رسول د وصف رسالت په اعتبار سره د علم حدیث موضوع ده نه د وصف انسانیت او د بدن په اعتبار سره، او ښکاره ده چه وصف رسالت سره د طب د موضوع څه تعلق؟ او انسان او بدن د انسان د علم طب موضوع ده، د صحت او مرض په لحاظ سره پس دا دواړه څیزونه بیل بیل شو.

زمونږ د شیخ رحمه الله رائې په مقدمة د اوجز کښې دا ده چه ذات الرسول ﷺ خو دې د مطلق علم حدیث موضوع اومنلې شی، که هغه د حدیث هر یو قسم وی، او علم روایت حدیث په کوم کښې چه مونږ بحث کوو، چونکه خاص دې د مطلق علم نه، په دې وجه ددې موضوع هم خاص کیدل پکار دی، پس حضرت شیخ رحمه الله اوفرمائیل چه د علم روایة موضوع ﴿الروایات والمرویات من حیث الاتصال والانقطاع﴾ ده، یعنی د رسول الله ﷺ احادیث د سند د اتصال او نقطاع وغیره اوصافو او کیفیات سند په لحاظ سره.

(۳) د علم الحدیث غرض و غایت :

غرض وائی ما لاجله الفعل یعنی د کوم څیز د حصول دپاره چه کار اوکړې شی بیا چه کوم کار په هغه څیز باندې مرتب وی هغې ته غایت وائی، پس که هغه مرتب کیدونکې څیز د سړی د مقصود مطابق وی نو هغه غرض هم دې او غایت هم، او که ترتب د مقصود خلاف وی نو هغې ته به نتیجه خو وئیلې شی خو غایت نه، لهذا غرض خاص او غایت عام شو، لکه تاجر چه د حصول نفع دپاره تجارت کوی بیا په دې تجارت باندې کله نفع مرتب شی او کله نقصان، نو دې نقصان ته به غایت وائی خو غرض ورته نه شی وئیلې کیدې.

حضرت شیخ رحمه الله به د صحیح بخاری په درس کښې ددې درې غرضونه بیانول!

(۱) **اول غرض** : د هغه زيرو او بشارتونو مصداق جوړيدل کوم چه د حديث د لوستونکو او دهغې د تعليم کونکو په باره کښې راغلي دي، مثلاً :

۱: د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل : ﴿ نضر الله امرأ سمع مقالتي فوعاها واداها فرب حامل فقه غير فقيه ورب حامل فقه الي من هو افقه منه... رواه الترمذي ﴾ او په ابوداؤد شريف کښې هم دا مضمون د زيد بن ثابت رضي الله عنه په حديث مرفوع کښې راغلي دي، الله پاک دې تروتازه او خوشحال او هميشه گل گلزار اوساتي هغه سړې چه زما خبره واوري او بيا هغه محفوظ کړي، او نورو ته هغه اورسوي، (الحديث) په دې کښې دواړه احتمالونه دي چه جمله دعائيه وي يا جمله خبريه، وړاندې رسول الله ﷺ نورو ته د روايت د رسولو فائده بيان کړې ده، هغه دا چه ډير کرته داسې کيږي چه ډير خلق کومو ته چه هغه روايت رسولې شي هغه د رسونکي نه زيات فهيم او پوهه وي، او په يو روايت کښې دي، ﴿ فرب مبلغ اوعى له من سامع ﴾ يعني چاته چه روايت رسولې شي هغه زيات محفوظ ساتونکې وي حديث لره په نسبت د اوريدونکي، ددې حديث نه يو نکته معلومه شوه چه بعض شاگردان په فهم او حفظ وغيره اوصافو کښې د استاذ نه مخکښې وي، لکه چه مشاهده هم ده.

د پورته حديث د لاندې بعض علماء کرامو ليکلي دي چه : **ما من رجل يطلب الحديث الا كان على وجهه نضره....** يعني کوم سړې چه په حقيقي معنى کښې طالب حديث وي د هغه په مخ باندې رڼړا او د تازگئ آثار وي، زه وايم چه دا هم داسې ده لکه چه د اهل جنت په باره کښې ارشاد دې ﴿ تعرف في وجوههم نضرة النعيم (الآية) ﴾ او که په يو طالب حديث کښې دا صفت بيا نه موندلې شي نو دا به د طلب په کمي باندې محمول کولې شي، يا دا چه د هغه طلب، طلب صادق نه دې.

۲: هم دغه شان د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو، ﴿ ان اولى الناس بي يوم القيامة اكثرهم علي صلوة، رواه الترمذي وابن حبان في صحيحه ﴾ يعني د قيامت په ورځ به د ټولو نه زيات ماته نزدې هغه خلق وي کوم چه په ما باندې په کثرت سره درود وائي، ابن حبان رحمه الله فرمائي چه په دې حديث کښې تصريح ده ددې خبرې چه د قيامت په ورځ باندې به د ټولو نه زيات قرب د رسول الله ﷺ سره د اصحاب الحديث وي، ځکه چه په کثرت صلوة باندې هم دا حضرات موصوف وي، ځکه چه هم دې حضراتو ته د صلوة او سلام دلوستلو او د ليکلو زياته موقع ملاويږي.

۳: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ اللهم ارحم خلفائي ﴾ اې الله زما د خلفاؤ سره د رحم معامله اوکړه، صحابه کرامو رضي الله عنهم تپوس اوکړو، يا رسول الله ﷺ من خلفائک؟ يا رسول الله ﷺ ستاسو خلفاء څوک دي؟ نو هغوى اوفرمائيل : ﴿ الذين يروون احاديثي ويعلموها الناس ﴾ يعنى هغه خلق زما خلفاء دي کوم چه زما احاديث روايت کوي او خلقو ته دهغې تعليم ورکوي، په دې حديث کښې رسول الله ﷺ د علم حديث سره شوق

او رغبت لرونکو ته خپل نائب او خليفه وئيلي دی، او ددي نه علاوه ئی ورته د رحمت دعاء فرمائيل ده، ددې نه زيات نور څه فضيلت او سعادت کيدې شی. نو خلاصه دا چه دا دعاګانې او بشارتونه کوم چه په احاديثو کښې راغلی دی دهغې د مصداق جوړيدو دپاره مونږ علم حديث لولو.

تنبيه: ځان پوه کړه چه طالب حديث لره خپل فضائل اوريدلو سره کوم چه په پورته احاديثو کښې ذکر دی، ډير مغرور او د خپل ځان په باره کښې په خوش فهمئ کښې اخته کيدل نه دی پکار بلکه په خپل ځان کښې د تواضع صفت پيدا کول پکار دی، اوګورئ زمونږ حضرت شيخ رحمه الله چه د خپلې زمانې راس المحدثين وو، ټول عمر ئې په اشتغال بالحديث او د کتب حاديث د شروح په تصنيف او تاليف کښې تير شو، خو دهغې باوجود په مقدمه د لامع کښې په مراتبو د اهل حديث باندې کلام کولو سره فرمائی: ﴿ نحن لسنا بمحدثين ﴾ يعنی زمونږ په شان خلق فی الواقع محدث نه دی، د محدث بللو مستحق نه دې، صرف د اشتعال بالحديث د وجې نه راته عرفا محدث وئيلې شی، په اصل کښې مونږ خو مبتدئين يو.

(۲) **دويم غرض**: دا دې چه د دين او شريعت مدار په قران کريم باندې دې او په قرآن کريم کښې اصول بيان کړې شوی دی د جزئياتو تفصيل او تشريح په هغې کښې نشته، او حديث د قرآن کريم او دهغې د مجملاتو تشريح ده، لهذا د حديث نه بغير نه په صحيح معنی فهم قرآن حاصليدې شی، او نه په هغې باندې صحيح عمل ممکن دې، پس د فهم القرآن او عمل بالقرآن دپاره مونږ احاديث لولو.

(۳) **دريم غرض**: کوم ته چه به حضرت شيخ رحمه الله د جرندې پل فرمائيلو (۱) زمونږ د ټولو مسلمانانو د رسول الله ﷺ سره مينه ده او هر سړې د مينې دعويدار دې نو رسول الله ﷺ زمونږ محبوب شو او د محب د خپل محبوب هره ادا او د هغه هره خبره خوښوی، احاديث طيبه هم د هغوی الفاظ او هم د هغوی خبرې دی، پس د رسول الله ﷺ محبت د حديث پاک د لوستلو او بل ته د ښودلو مقتضی دی، او د محبوب د کلام نه لطف اندوز کيدل خپله يو مستقل غرض دې. (من احب شيئا اکثر من ذکره) مقوله مشهوره ده. (۲)

(۴) **څلورم غرض**: به زمونږ استاذ محترم مولانا امير احمد صاحب رحمه الله بيانولو چه د علم حديث غرض ﴿ معرفة کيفيت الاقتداء بالنبی ﷺ ﴾ يعنی د رسول الله ﷺ اتباع او د هغوی په نقش قدم باندې انسان څنګه لاړ شی ددې طريقه معلوم شی په دې وجه مونږ حديث لولو، او زه وايم (يعنی استاذ محترم مولانا محمد عاقل صاحب) چه دا غرض د صاحب مشکوة د

(۱) دا د حضرت رحمه الله يوه خاص اصطلاح ده چه دهغې تشريح دې د بخاری په تقرير کښې اوکتلې شی،
(۲) حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه فرض کړئ چه د احاديثو په تعليم او تعلم کښې هيڅ فائده نه وی، هيڅ ثواب ئې هم نه وی، ددې د لوستلو دپاره هم دا يو غرض کافی دې چه حديث پاک د محبوب کلام دې او محب ته د محبوب په کلام کښې لذت حاصليږی.

کلام نه (۱)کوم چه د مشکوٰة په خطبه کښې، دې مستفاد کیږی، او هم دا مضمون صاحب د مفتاح السعادة هم دغه شان لیکلې دي ﴿ التحلی بالآداب النبویة، والتوقی عما یکرهه وینهاه ﴾ یعنی د رسول اللهﷺ په اخلاقو او اوصافو سره ځان ډولی کول، او کوم څیزونه چه د هغوی نه وو خوښ دهغې نه ځان ساتل.

(۵) **پنځم غرض**: هغه دې کوم چه صاحب منهل لیکلې دي ﴿ الاحتراز عن الخطأ في الانتساب الى النبیﷺ ﴾ یعنی د رسول اللهﷺ طرف ته د یو څیز د غلط انتساب نه محفوظ کیدل، ځکه چه دا خبره کول چه دا فلانئ خبره رسول اللهﷺ کړې دي یا نه، په دې باندې محدثین پوهیدلې شی، حدیث وغیر حدیث، کلام رسول وکلام غیر رسول کښې فرق هم هغه حضرات کولې شی کوم چه د فن حدیث نه خبر وی.

(۶) **شپږم غرض**: علماء کرامو بیان کړې دې چه د هر فن یو تاثیر وی، لکه چه مثلا د منطق تاثیر بکواس یعنی قدرة علی الکلام دې، هم دغه شان که په صحیح معنی کښې په اخلاص او محبت سره په حدیث پاک کښې مشغول شی نو په دې سره په طالب العلم کښې شان صحابیت پیدا کیږی ځکه چه صحابه کرامؓ د رسول اللهﷺ په احادیثو، صحبت او په طرز عمل سره صحابه جوړ شوی دی، او طالب حدیث هم هر وخت د رسول اللهﷺ د احوالو او اوصافو او دهغې د مطالعې او دهغې په تحقیق کښې لګیدلې وی، بیا به دهغې نه څنګه نه متاثر کیږی، ګویا طالب حدیث ته د رسول اللهﷺ صبحت حاصل دې.

او غرض د ټولو علوم دینیه ﴿ الفوز بسعادة الدارین ﴾ بیانولې شی.

فائده: ځان پوهه کړئ چه په دې بیان کړې شوی اغراضو کښې هیڅ تضاد او تباین نشته، بلکه واقعه دا ده چه دا ټول څیزونه په حدیث پاک کښې د مشغولیدو فوائد او ثمرات دی، کوم چه د انسان د حیثیت او صلاحیت مطابق په هغه کښې پیدا کیږی، د یو څیز ډیر فوائد کیدې شی.

(۴) اسمه: یعنی وجه تسمیه ددې فن:

اسمه یعنی د فن نوم او دهغې وجه تسمیه، نو ددې فن نوم علم حدیث دې، اوس دا خبره کول چه حدیث ته حدیث ولې وائی؟ حافظ ابن حجرؒ دوه اقوال ذکر کړی دی:

وجه تسمیه نمبر۱: د حدیث معنی د حادث راځی، الله پاک د خپل ذات او صفات په اعتبار سره قدیم دې، په دې وجه د الله پاک کلام (قرآن کریم) هم قدیم دې، دهغې بالمقابل د رسول اللهﷺ ذات حادث دې، په دې وجه د هغوی کلام هم حادث دې، په دې وجه د رسول اللهﷺ کلام ته حدیث په معنی د حادث وئیلې شی.

(۱) د خطبه مشکوٰة الفاظ دا دی: **اما بعد فان التمسک بهدیه لا یستتب الا بالاقتفاء لما صدر من مشکوته، والاعتصام بحبل الله لا یتم الا ببیان کشفه** ﴾ د جمله اولی نه د مولانا امیر احمد صاحبؒ بیان کړې شوې غرض مستفاد کیږی، او د دویمې جملې نه د حضرت شیخؒ په کلام کښې چه کوم غرض ثانی راغلې دې، هغه موندلې کیږی، **فالحمد لله علي ذلك**)

وجه تسمیه نمبر ۲: حدیث وائی خبرې او کلام ته، او چونکه دا د رسول اللهﷺ خبرې دی، په دې وجه دې ته حدیث وئیلې شی، په دې باندې دا اشکال کولې شی چه په حدیث کښې صرف خبرې چرته دی، په دې کښې خو د رسول اللهﷺ احوال او افعال هم داخل دی، ددې جواب دا دې چه د رسول اللهﷺ احوالو او افعالو ته تغلیبا احادیث وئیلې شی.

وجه تسمیه نمبر ۳: بعض علماؤ لیکلې دی چه د رسول اللهﷺ د اقوالو او افعالو نه په حدیث سره تعبیر کول خود ساخته اصطلاح نه ده، بلکه خپله د قرآن کریم نه مستنبط ده، هغه داسې چه د رسول اللهﷺ هغه ارشادات کومو ته چه حدیث وئیلې شی هغه سراسر بیانِ دین دې او په سورة الضحی کښې هم ددې بیان دین نه په تحدیث سره تعبیر کړې شوې دې ﴿ واما بنعمة ربک فحدث ﴾ دلته د نعمت نه مراد دین دې لکه چه په بعض نورو آیتونو کښې دی. (۱) پس د حدیث تسمیه هم ددې تحدیث نه اخستلې شوې ده، ددې لږ شان وضاحت دا دې چه په اصل کښې ﴿ واما بنعمة ربک فحدث ﴾ مربوط دې د ﴿ ووجدک ضالا فهدی ﴾ سره،(۲) او د آیت کریمه د مضمون خلاصه دا ده چه مونږ ته بې خبر بیا موندلې نو مونږ تاته علوم او معارف درکړل، بیا وړاندې تلو سره فرمائی پس تاسو هغه علوم او معارف (کوم چه ستاسو په احادیث کښې موجود دی) د خلقو مخکښې بیان کړئ، دې بیانولو ته په آیت کریمه په تحدیث سره تعبیر کړې شوې دې، پس هم ددې نه لفظ حدیث اخستلې شوې دې.

د حدیث قریب المعنی ځو الفاظ او د هغې په خپل مینځ کښې فرق:

ځان پوهه کړه چه دلته ځو اصطلاحی الفاظ نور دی، حدیث، اثر او سنت دا الفاظ په خپل مینځ کښې مترادف دی او که مختلف؟ کوم چه محدثین هم لیکی، او اصولین هم، لکه چه تاسو په نور الانوار او شرح نخبه وغیره کښې لوستلې دی.

(په حدیث او خبر کښې فرق)

د جمهور محدثینو رائې دا ده چه حدیث او خبر دواړه مترادف دی بیا د حدیث په تعریف کښې اختلاف دې، بعضو د رسول اللهﷺ د اقوالو او احوالو سره مخصوص کړې دې او بعضو د صحابه کرامو رضی الله عنهم اقوال هم د حدیث په تعریف کښې داخل منلی دی، او بعضو پکښې د تابعینو اقوال هم شامل کړی دی، د بعض محدثینو رائې دا ده چه په حدیث او خبر کښې تباین دې، حدیث، **ما جاء عن النبیﷺ** او خبر **ما جاء عن غیره**، او بعضو حدیث ته خاص یعنی **ما جاء عن النبیﷺ** او خبر ته عام معنی یعنی **ما جاء عن النبیﷺ ومن غیره**، وئیلې دې.

---

(۱) پس ارشاد دې: **واذکروا نعمة الله علیکم ومانزل علیکم من الکتاب والحکمة یعظکم به (الایة)...... الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتي (الایة)**... په دې دواړو آیتونو کښې الله پاک د دین نه په نعمت سره تعبیر کړې دې)

(۲) او **فأما الیتیم فلا تقهر، الم یجدك یتیمًا فاوي**» سره مربوط دې او **وأما السائل فلا تنهر**، د **ووجدك عائلا فأغني**» سره مربوط دې، ګویا لف ونشر غیر مرتب دې.

(په حدیث او سنت کښې فرق)

اوس پاتې شو فرق د سنت او حدیث، په مینځ کښې نو بعضو خو دې ته د یو بل مرادف وئیلي دي او دویم قول دا دې چه د حدیث اطلاق د رسول الله په صرف اقوالو باندې کیږي، او سنت عام دې، ددې اطلاق د رسول اللهﷺ په اقوالو او افعالو او احوالو ټولو باندې کیږي، او د اثر اطلاق خو د محدثینو په نزد په حدیث مرفوع او موقوف دواړو باندې کیږي، لکه امام طحاوی رحمه الله د خپل کتاب نوم شرح معانی الاثار کیخودلې دې او هغوی په دې کښې روایات مرفوعه او موقوفه ټول راوړي دی، او بعض علماء کرامو اثر خاص کړې دې ، د موقوف سره، په مرفوع باندې دهغې اطلاق نه کوی.

(۵) مدون (او تدوین حدیث):

مدون اول:

د تدوین حدیث ابتداء داسې شوې ده چه د صحابه کرامو رضی الله عنهم او د کبار تابعینو په نزد خو د تدوین او ترتیب سلسله نه وه، د هغوی سره خو علوم نبویه په سینو کښې محفوظ وو، د تصنیف او تالیف د هغوی په نزد دستور نه وو، ځکه چه د عربو حافظې ډیرې قوی وې، هغوی ته د لیکلو څۀ ضرورت وو؟ غرض دا چه هغه وخت احادیث عام طور سره د صحابه کرامو او تابعینو په سینو کښې محفوظ وو، چه صحابه کرام او تابعین کله د دنیا نه رخصتیدل شروع شو او نزدې وه چه دنیا د صحابه کرامو د متبرک نفوسو نه خالی شی ځکه چه د رسول اللهﷺ د وفات تقریبا سل کاله شوې وو، په ۹۹هجری کښې مر بن العزیز رحمه الله چه کله خلیفه شو نو هغوی په دې ویره باندې چه ددې متبرک هستیانو د وفات کیدو سره دا علوم هم کوم چه د هغوی په سینو کښې محفوظ وو، د هغوی سره قبرونو ته لاړ نه شی په دې وجه هغوی په ۹۹ هجری کښې د خپل زیر اثر ممالکو علماء کرامو او حفاظ حدیث په نوم باندې فرامین اولیږل چه د رسول اللهﷺ احادیث دې جمع کړې شی، پس حافظ ابونعیم اصفهانی په تاریخ اصفهان کښې لیکی، کتب عمر بن عبدالعزیز الی الافاق انظروا حدیث رسول اللهﷺ فاجمعوه... او د بعض روایاتو نه معلومیږی چه هغوی خاص طور قاضی ابوبکر بن حزم رحمه الله ته، کوم چه د هغوی د طرف نه د مدینې منورې قاضی او امیر وو، دا فرمان اولیکلو لکه چه په مؤطا کښې امام محمد په خپل سند سره نقل کړی دی، او امام بخاری رحمه الله په صحیح بخاری باب کیف یقبض العلم کښې تعلیقا ذکر فرمائیلې دی:

وَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَبِي بَكْرِ بْنِ حَزْمٍ انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَاكْتُبْهُ فَإِنِّي خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ الْعُلَمَاءِ، یعنی عمر بن عبدالعزیز رحمه الله د ابوبکر بن حزم رحمه الله په نوم باندې حکم اولیږلو چه د رسول اللهﷺ احادیث اولټوئ، هغه اولیکئ او ماته ئې راولیږئ، ځکه چه ماته د علم د ختمیدو او د علماء کرامو د ختمیدو ویره ده، پس د خلیفه عادل عمر بن عبدالعزیز رحمه الله په تحریک باندې د هغه وخت محدثین حضراتو احادیث جمع کړل، په ابتداء کښې چه کوم حضراتو احادیث جمع کړی وو، په هغوی کښې دوه نومونه زیات مشهور او منقول دی یو ابن شهاب الزهری رحمه الله چه د هغوی پوره نوم

محمد بن مسلم بن عبید الله بن عبد الله بن شهاب الزهری رحمه الله دي. او دویم ابوبکر بن حزم رحمه الله (ابوبکر بن محمد بن عمرو بن حزم) چونکه دا ۔واړه حضرات معاصر او د یوې زمانې دی، د ابن شهاب زهری رحمه الله وفات په ۱۲۵ هجری کښې شوې دې او د ابوبکر بن حزم رحمه الله وفات په ۱۳۰ هجری کښې شوې دې په دې وجه په یقین سره دا تعین نه شي کیدې چه اول مدون په دې دواړو کښې څوک دې؟ د اکثر حضراتو میلان د ابن شهاب الزهری رحمه الله طرف ته دې، هم دا د امام مالک، حافظ ابن حجر او علامه سیوطی رحمهم الله وغیره رائې ده، او د امام بخاری رحمه الله میلان په ظاهر کښې د ابوبکر بن حزم طرف ته دې، ځکه چه امام بخاری رحمه الله لکه چه مخکښې تیر شوی دی هم د هغوی د نوم تصریح کړې ده.

د جمهورو تائید ددې نه هم کیږي چه ابن عبدالبر په التمهید کښې د امام مالک رحمه الله نه نقل کړی دی چه د عمر بن عبد العزیز رحمه الله د قاضی ابوبکر بن حزم رحمه الله خپل جمع کړې احادیث د هغوی په خدمت کښې د راولیږلو نه مخکښې وفات شوې وو، او ددې نه علاوه ابن عبدالبر په جامع بیان العلم واهله کښې لیکلي دی چه امام زهری رحمه الله اوفرمائیل چه عمر بن عبدالعزیز رحمه الله مونږ ته د سنت د جمع کولو حکم اوفرمائیلو ﴿ فکتبناها دفترا دفترا ﴾ نو مونږ د احادیثو دفترې دفترې اولیکلې او هغه مو د خلیفه راشد په خدمت کښې اولیږل. هغوی د خپل خلافت ما تحت ملکونو کښې اولیږل ددې نه معلومه شوه چه امام ابن شهاب الزهری رحمه الله احادیث د ابن حزم رحمه الله نه مخکښې لیکلي وو، لهذا د اولیت سهرا د هغوی په سر ده.

په دې سلسله کښې یو دریم نوم د امام شعبی اخستلې شي چه د چا نوم عامر بن شراحیل دې، امام سیوطی رحمه الله په تدریب الراوی کښې د حافظ ابن حجر رحمه الله نه نقل کړی دی چه ﴿ اما جمع حدیث الی مثله فقد سبق الیه الشعبی، یعنی صرف د یو مضمون د احادیثو راجمع کولو کار د ټولو نه اول امام شعبی رحمه الله کړې دې، او هغوی د طلاقو متعلق احادیث راجمع کړل او وې لیکل، هذا باب من الطلاق جسیم، یعنی د احادیث متعلقه بالطلاق دا یو ډیر لوئې باب دې او قرین قیاس هم دا قول معلومیږی چه امام شعبی رحمه الله مدون اول اومنلې شی د تقدم زمانی د وجې نه، ځکه چه د شعبی پیدائش په ۱۷ هجری کښې شوې دې، او د زهری ولادت ۵۰ هجری کښې، خو ددې باوجود په مدونین کښې د هغوی نوم مشهور نه دې، وجه دا ده چه د هغوی د تدوین تعلق د یو خاص مضمون د احادیثو سره وو، یعنی د کومو تعلق چه د طلاق سره وی، د هر قسم روایاتو هغوی جمع نه ده فرمائیلې.

پس ددې خلاصه او تحقیق والله اعلم دا دې چه صرف د یو نوع او یو مضمون د احادیثو جمع کولو کار د ټولو نه اول د عامر بن شراحیل شعبی رحمه الله کارنامه ده، او مطلقا د جمع احادیث په سلسله کښې دوه اقوال دی، عند الاکثر الزهری وعند البعض ابوبکر بن حزم، ویظهر الیه میل البخاری.

فائده : د پورته ذکر شوی بیان نه معلومه شوه چه د تدوین حدیث دا اهم ترین کار د عمر بن عبد العزیز رحمه الله په تحریک باندې شوې دې، کومه چه یقینا یو تجدیدی کارنامه ده،

لکه چه په حدیث کښې راغلی دی(۱) الله پاک به په دې امت کښې هر سل کاله پس یو داسې شخصیت یا جماعت پیدا کوی کوم چه به د احیاء دین په سلسله کښې یو ښکاره خدمت سرته رسوی، علماء کرامو خلیفه عادل عمر بن عبدالعزیز رحمه الله ته د اولې صدۍ مجدد وئیلی دی، او علامه سیوطی رحمه الله په دې باندې د علماء کرامو اتفاق لیکلې دې، پس دا د احادیث شریفه چه کومه مبارکه ذخیره زمونږ مخې ته موجود ده، د موصوف د حسنِ تدبیر او سعی مشکور نتیجه ده. (۲) تقبل الله مساعیه وجزاه الله عنا وعن جمیع المسلمین خیرا.

هسې علماء کرامو په هره زمانه کښې د هرې صدۍ د مجدد د خپل خپل تحقیق او معلوماتو مطابق تعیین فرمائیلې دې، او په هغې باندې کتابونه لیکلې شوی دی، د ډیرو ارباب علم او اصحاب بصیرت رائې دا ده چه د مولانا محمد الیاس رحمه الله د دعوت او تبلیغ دا مبارک تحریک د څوارلسمې هجری صدۍ په تجدیدی کارنامو کښې یوه کارنامه ده.

طبقات المدونین:

د دې نه پس ځان پوهه کړئ چه د تدوین حدیث مختلف ادوار دی، اول دور خو هغه دې کوم چه مخکښې تیر شو کوم ته چه تدوین علی الاطلاق وئیلې شی، یعنی کیف ما اتفق د هر نوع روایات او احادیث بغیر د څه خاص ترتیب او مضمون د رعایت کولو نه یو ځائې په کتابی شکل کښې راجمع کول. دویم دور تدوین علی الابواب دې، یعنی د احادیث په مخلوط ذخائرو کښې د هر مضمون احادیث بیل بیل کولی او په بیلو بیلو بابونو کښې ترتیب ورکول ددې نه پس بیا دریم دور راځی تدوین علی الصحاح.... چه په هغې کښې حضرات محدثینو دا اهتمام اوکړو چه په موجوده ذخیرو کښې ئې احادیث صحیحه د سقیمه نه ممتاز کړل، او صرف د صحیح احادیثو ئې جدا انتخاب اوکړو، د ټولو نه اول دور د ړومبۍ صدۍ په اختتام باندې بیا موندلې شو، دویم دور د دویم صدۍ په مینځ کښې بیا موندلې شو، او دریم دور د دریمې صدۍ په اوائلو کښې بیا موندلې شو.

د اول دور د حضراتو تعیین په تفصیل سره پورته تیر شو، او د دویم دور په حضراتو کښې دا نومونه زیات مشهور دی، ابن جریج، د دوی نوم عبدالملک بن عبدالعزیز بن جریج دې، هشیم بن بشیر الواسطی، معمر بن راشد الیمنی، امام مالک او عبدالله بن مبارک رحمهم الله وغیره او د دریم دور په حضراتو کښې د ټولو نه ړومبې نوم د امام

(۱) من حدیث ابی هریرة رضی الله عنه مرفوعا ان الله یبعث لهذه الامة علی راس کل مائة سنة من یجدد لها دینها اخرجه ابوداؤد فی کتاب الملاحم وکذا الطبرانی فی الاوسط والحاکم فی المستدرک)

(۲) د هغوی په سوانح او سیرت باندې مستقل کتابونه لیکلې شوې دی، دهغې نه یو هغه دې کوم چه د امام مالک رحمه الله بغیر د واسطې نه شاګرد رشید ابو محمد عبدالله بن عبدالحکم المالکی المصری المتوفی ۲۱۴ هجری تالیف کړې دې، چه په هغې کښې د موصوف د زهد او قناعت، تقوی او طهارت، خوف او خشیت او په زمانه د خلافت کښې د عدل او انصاف او د تواضع قصې ډیرې په شکلې انداز کښې لیکلې شوې دی، چه دهغې اردو ترجمه اوس اوس د مکتبه خلیلیه نه شائع شوې ده، د کتاب مترجم مولانا محمد یوسف صاحب لدهیانوی رحمه الله دې)

بخاري رحمه الله دي او د هغوی نه پس د امام مسلم رحمه الله.

د دې درې وارو ادوارو (طبقات ثلاثه) ذکر علامه سیوطی رحمه الله په خپله الفیه[1] کښې داسې کړې دې!

اول جامع الحديث والاثر	ابن شهاب امر له عمر
و اول الجامع للابواب	جماعة في العصر ذواقتراب
كابن جريج و هشيم مالک	و معمر و ولد المبارک
و اول الجامع باقتصار	على الصحيح فقط البخاري

یعنی د عمر بن عبدالعزیز په حکم باندې احادیثو لره جمع کونکې د ټولو نه اول هستی د ابن شهاب الزهری رحمه الله ده او خاص د ابوابو په ترتیب باندې د ټول نه مخکښې احادیثو لره راجمع کونکی یو جماعت دې کوم چه تقریبا د یوې زمانې دی لکه ابن جریج، هشیم، امام مالک، معمر بن راشد الیمنی او عبدالله بن مبارک رحمهم الله، او صرف د صحیح احادیثو راجمع کونکو مقتدا امام بخاری رحمه الله دې.

زمونږ شیخ رحمه الله په مقدمه د اوجز کښې لیکلې دی چه د حافظ ابن حجر رحمه الله د کلام نه طبقات مدونین څلور معلومیږی، هغوی د آخری طبقې نه مخکښې د یوې طبقې اضافه کړې ده، یعنی تدوین علی المسانید، مسند په انواع د کتب حدیث کښې یو خاص قسم دې، په کوم کښې چه احادیث د صحابه کرامو د نومونو په ترتیب سره ذکر کولې شی، د مضمونِ حدیث لحاظ په هغې کښې نه وی، په دې طبقه کښې حافظ د دوه شخصیاتو نومونه پیش کړی دی، عبیدالله بن موسی العبسی او نعیم بن حماد الخزاعی او بیا ددې نه پس خو سلسله قائم شوه، او ډیر مسانید اولیکلې شو، مسند ابوداؤد الطیالسی، مسند حمیدی، مسند ابویعلی او د امام احمد بن حنبل رحمه الله مسند خو ډیر مشهور دې، کوم چه زما په خیال کښې په دې وخت موجوده کتب حدیث کښې د ټولو نه ضخیم او لوئې دې، اوریدلې مو دی چه په هغې کښې د دیرشو زرو احادیثو ذخیره ده، او د ټولو نه لویه خوبی ئې دا ده چه سره ددې ګنړ تعداد روایتونو دهغې روایتونه قوی دی پس شاه عبدالعزیز صاحب دهلوی رحمه الله دا کتاب په طبقاتو د کتب حدیث کښې په دویمه طبقه کښې شمار کړې دې، یعنی سنن ثلاثه (ابوداؤد، ترمذی، نسائی) په درجه کښې ئې شمار کړې دې.

کتابت حدیث:

دا د پنځم نمبر کوم چه د مدون حدیث بحث دې دهغې یوه تکمله باقی ده، یعنی کتابت حدیث، او حاصل ددې دا دې لکه چه حضرت شیخ رحمه الله به په درس بخاری کښې فرمائیل چه فرقه ضاله یعنی منکرین حدیث دلته دا اشکال کړې دې چه د تدوین حدیث سلسله لکه چه د پورته بیان نه معلومیږی د رسول الله ﷺ د وفات نه تقریبا سل کالونه پس شروع شوې ده،

[1] الفیه هم د تصنیف یوه نوع ده، چه په زرو اشعارو کښې په یو فن یوکتاب اولیکلې شی لکه په اصول حدیث کښې الفیه سیوطی، او الفیه عراقی مشهور دی.

کوم کلام چه د متکلم د انتقال نه سل کاله پس اولیکلي شی او مرتب کړې شی، هغه څنګه قابل قبول کیدې شی، په دې اوږده موده کښې د سهو او نسیان قوی امکان دې، ځکه چه په موجوده کتابونو کښې د ټولو نه قدیم مجموعه مؤطأ امام مالک ده، او ددې وجود دنیا ته په قول د ابوطالب مکی د رسول الله ﷺ د وفات نه تقریبا یو سل او لس یا شپږ شلې کاله پس راغلې دې، ځکه چه مؤطأ په ۱۲۰ یا ۱۳۰ هجری کښې تیاره شوه، د منکرین حدیث ددې قسم اشکالاتو او تفوهاتو زمونږ علماء کرامو جوابونه ورکړې دی، مستقل کتابونه پرې چهاپ شوی دی (۱) مونږ دلته دا وایو چه د منکرین حدیث د طرف نه دا سراسر مغالطه ده هغوی په کتابت حدیث او تدوین حدیث کښې فرق نه کوی حال دا چه په دواړو کښې فرق دې هغه دا چه د تدوین حدیث بیان کوم چه اوس تیر شو هغه بیل څیز دې او نفس کتابت حدیث بیل څیز دې، د تدوین نه مراد باقاعده په کتابی شکل کښې جمع کول دی، دا بیشکه د عمر بن عبدالعزیز رحمه الله په زمانه کښې او د رسول الله ﷺ د وفات نه تقریبا سل کاله پس شروع شو، خو د نفس کتابت سلسله خو خپله د رسول الله ﷺ په ژوند کښې شروع شوې وه، ډیر احادیث صحیحه په دې باندې دال دی او اکثر مصنفینو د صحاح ستة د کتاب العلم په عنوان سره مستقل ابواب قائم کړی دی.

امام بخاری رحمه الله په بخاری شریف کښې د ﴿ باب کتابة العلم ﴾ د لاندې درې احادیث ذکر فرمائیلي دی.

د ټولو نه اول ئې د ابوجحیفه رحمه الله روایت نقل کړې دې چه شاګرد دې د علی رضی الله عنه هغوی د علی رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه تاسو سره څه کتاب شته؟ (چه په هغې کښې احادیث نبویه یا د اهل بیت متعلق خصوصی احکام لیکلې شوې وی) په دې باندې علی رضی الله عنه په جواب کښې اوفرمائیل: لَا، إِلَّا كِتَابُ اللّٰهِ، أَوْ فَهْمٌ أُعْطِيَهُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ، أَوْ مَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، یعنی ما سره لیکلې شوې هیڅ نشته سوا د کتاب الله نه چه هغه لیکلې شوې دې، یا مونږ سره هغه فهم او پوهه ده کومه چه یو مسلمان سړی ته ورکړې شوې وی یا هغه امور دی کوم چه په دې صحیفه کښې لیکلې شوی دی، ابوجحیفه رحمه الله تپوس اوکړو ﴿ فَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ؟ ﴾ په دې صحیفه کښې څه خبرې دی؟ سیدنا علی رضی الله عنه جواب ورکړو، ﴿ الْعَقْلُ وَفَكَاكُ الْأَسِيرِ، وَلَا يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ ﴾ یعنی بعض دیتونه او قصاصونه او د قیدیانو متعلق احکام دی، او د نسائی په روایت کښې دی ﴿ فاخرج کتابا من قراب سیفه ﴾ یعنی سیدنا علی رضی الله عنه د خپلې تورې د تیکی نه څه لیکل راویستل او هغه ئې ورته اوښودل.

د ابوجحیفه ددې سوال مقصود دا وو چه د علی رضی الله عنه په باره کښې ډیر خلق وائی چه هغوی سره مخصوص علوم دی، او رسول الله ﷺ هغوی ته څه خاص وصیتونه فرمائیلي دی، لکه چه روافض وائی نو علی رضی الله عنه په خپل جواب کښې دهغې پوره پوره تردید اوفرمائیلو.

(۱) د مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله تصنیف نصرة الحدیث په نوم باندې هم په دې موضوع باندې په اردو کښې یو مستند کتاب دې، او په السنة ومکانتها في التشریع الاسلامي عربي د کښې مصطفی حسنی السباعی،

۲: د پورته ذکر کړې شوی باب دویم حدیث د ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دې، چه د فتح مکه په کال باندې یو رجل خزاعی یو رجل لیثی قتل کړې وو نو په دې موقع باندې رسول الله ﷺ د حرم محترم د حرمت او تعظیم په باره کښې خطبه ارشاد اوفرمائیله په دې وخت کښې یو یمنی سړې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه یا رسول الله ﷺ دا خطبه ماته اولیکئ، نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل ﴿ اکتبوا لابی شاه ﴾ چه دا خطبه دې هغه ته لیکلو سره ورکړې شي.

۳: دریم حدیث هم د ابوهریره رضي الله عنه دې هغوي فرمائی ﴿ مَا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم أَحَدٌ أَكْثَرَ حَدِيثًا مِنِّي إِلاَّ مَا كَانَ مِنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، فَإِنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ، وَلاَ أَكْتُبُ ﴾ یعنی صحابه کرامو رضي الله عنهم کښې څوک هم زما نه زیات احادیث روایت کونکې نشته، سوا د عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما ځکه چه هغه به لیکل کول او ما به نه کول.

د بخاری په روایت کښې خو صرف دومره دی، او د سنن ابی داؤد په روایت کښې داسې دی چه سیدنا عبدالله بن عمرو بن العاص خپله فرمائی چه ما به د رسول الله ﷺ هره خبره لیکله، نو زه بعض قریشو ددې نه منع کړم چه رسول الله ﷺ بعض وخت په غصه کښې وی او بعض وخت په خوشحالئ کښې وی، غرض دا چه هره خبره قابل نقل نه وی، په دې باندې عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما فرمائی چه ما ددې خبرې ذکر رسول الله ﷺ ته اوکړو، نو هغوی ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ضرور ئې لیکه که د غصې حالت وی او که د رضا، ﴿ فانی لا اقول فیهما الا حقا ﴾ چه زما د ژبې نه په هر حال کښې حق راوځی.

او عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما ددې خپلې مجموعې نوم "صحیفه صادقه" کیخودلې وو، او هغوی به فرمائیل، ﴿ ما یرغبنی فی الحیوة الا الصادقة والوهط ﴾ چه زما په دنیا کښې رغبت صرف د دوه څیزونو د وجې نه دې یو خو دا صحیفه صادقه، او بله هغوی خپله یو زمکه یاده کړه چه په هغې کښې به ئې کرونده وغیره کوله، چه هغې ته به وهط وئیلې شو، چه دهغې ذکر د نسائی په روایت کښې هم راغلې دې، دا صحیفه د عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما په وفات باندې د هغوی نمسی شعیب بن محمد بن عبدالله ته ملاؤ شوې وه. او د شعیب نه د هغوی خوئی عمرو روایت کوی، چنانچه د حدیث په کتابونو کښې چه څومره احادیث په دې سلسلې سره نقل کړې شوې دی، یعنی عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده، هغه ټول د صحیفه صادقه نه اخستلې شوې دی.

خو د بخاری په دې حدیث باندې دوه اشکالات راځی:

رومبې اشکال او دهغې جواب

او اشکال دا چه د حدیث مقتضی خو دا ده چه د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما مرویات د ابوهریره رضي الله عنه نه زیاتیدل پکار دی، حالانکه داسې نه ده بلکه ابوهریره رضي الله عنه په أصحاب الألوف کښې دې!

کن حدیث بوهریره راشمار   پنج الف وسه صد وهفتاد وچار

یعنی د ابوهریره رضي الله عنه د روایت کړې احادیثو تعداد پنځه زره درې سوه او شپږ اویا دې او عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما په اصحاب مئین کښې دې د هغوی نه صرف اووه سوو ته نزدې

احادیث روایت کړې شوې دی.
حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې ددې اشکال ډیر جوابونه کړی دی.
(**ړومبی جواب**): (۱) دا استثناء منقطع ده او په دې صورت کښې اشکال بیخی ختمیږی، ځکه چه په دې صورت کښې به د کلام مطلب دا وی چه په صحابه کرامو کښې چا سره هم زمانه زیات احادیث نه وو، اګرچه دا خبره ضرور ده چه عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما به احادیث لیکل او ما به نه لیکل، پس په دې کښې امکان دې ددې خبرې چه د هغوی احادیث زما نه زیات شی (کوم چه زه په یقین سره نه شم وئیلې) خو د عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما نه علاوه د نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم په باره کښې هغوی یقین سره وائی چه زما احادیث د هغوی نه زیات دی.
(**دویم جواب**): (۲) او که استثناء متصل اومنلې شی نو بیا په دې صورت کښې بیشکه د ابوهریره رضی الله عنه د کلام مقتضی دا ده چه د عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما احادیث زما د احادیث نه زیات دی، خو حقیقت دا دې چه په کتب حدیث کښې د هغوی روایات د ابوهریره رضی الله عنه د روایاتو نه ډیر کم دی، لکه چه مخکښې تیر شو، پس ددې سبب څه دې؟ د هغوی روایات چرته لاړل؟ علماء کرامو د عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما د قلت احادیث مختلف اسباب بیان کړی دی.
(**سبب نمبر ۱**): یو سبب دا بیان کړې شوې دې چه د عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما اشتغال بالعبادة د تعلیمی اشتغال نه زیات وو، په دې وجه د هغوی په روایاتو کښې قلت واقع شو.
(**سبب نمبر ۲**): دویم سبب دا بیان کړې شوې دې چه د اسلامی فتوحاتو نه پس د هغوی زیات تر قیام په مصر او طائف کښې وو، او دې دواړو ځایونو ته د علماء کرامو رحلة علمی دومره نه وو څومره چه د مدینې منورې طرف ته وو، او د ابوهریره رضی الله عنه قیام په مدینه منوره کښې وو، هلته به طالبین علم حدیث په کثرت سره راتلل، او خپله ابوهریره رضی الله عنه هتله په تحدیث روایات کښې مصروف وو او تر د آخری عمره پورې وو، په دې وجه د ابوهریره رضی الله عنه نه د روایت کونکو تعداد په دنیا کښې زیات شو او د هغوی روایات په عالم کښې ښه نشر شو، چنانچه امام بخاری رحمه الله فرمائی چه د ابوهریره رضی الله عنه نه روایت کونکی او د هغوی شاګردان اته سوه تابعین دی، دا خبره بل یو صحابی رضی الله عنه ته نه ده حاصله شوې.
(**سبب نمبر ۳**): او یو سبب دا بیان کړې شوې دې چه د ابوهریره رضی الله عنه په حق کښې رسول الله ﷺ دعاء فرمائیلې وه چه د هغوی نه یو روایت هم هیر نه شی، په دې وجه د هغوی روایات د عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما نه هم زیات شو.
(**سبب نمبر ۴**): او یو سبب دا هم بیان کړې شوې دې چه عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما ته د شام په فتوحاتو کښې ډیر کتابونه او صحائف د اهل کتابو د صحائفو نه په لاس راغلې وو، چه دهغې به هغوی مطالعه کوله او دهغې نه به ئې مضامین هم نقل کول نو د هغوی ددې طرز د وجې نه ډیرو تابعینو د هغوی نه حدیث اخستل پریخودلې وو، دا ټول جوابات حافظ په فتح الباری کښې ذکر کړی دی، د کومو صحائفو ذکر چه د حافظ په کلام کښې

راغلي دي دهغې طرف ته اشاره حافظ ابن کثیرؒ هم په خپل تفسیر کښې کړې ده، (١) خاص طور سره د صحیفه یرموکیه ذکر کومه چه عبدالله ؓ ته د یرموک نه حاصله شوې وه، دهغې ذکر د هغوی په تفسیر کښې څو ځایونو کښې راغلي دې، او په ابوداؤد کښې هم په باب امارات الساعة کښې دی، ﴿وکان عبدالله یقرء الکتب﴾ (٢)

دویم اشکال او دهغې جواب

دویم اشکال دا دې چه د بخاری شریف ددې حدیث نه خو معلومیږی چه ابوهریره ؓ به احادیث نه لیکل، او د مستدرک حاکم وغیره کتب د روایت نه په ظاهره معلومیږی چه هغوی به لیکل کول، ځکه چه حسن بن عمرو وائی چه زما په موجودګئ کښې یوه ورځ د ابوهریره ؓ مخې ته یو حدیث اولوستلې شو نو حسن وائی چه په دې باندې ابوهریره ؓ زما لاس اونیولو او خپل کور ته ئې بوتلم او هلته ئې د ډیرو احادیثو کتابونه او مجموعې مونږ ته اوښودلې او وې فرمائیل اوګورئ دا احادیث ماسره لیکلې موجود دی؟ ددې تعارض ابن عبد البرؒ دا جواب ورکړې دې چه حدیث همام (د بخاری حدیث د کوم راوی چه همام دې) اصح دې، او هغه دویم روایت ضعیف دې، او دویم جواب هغوی دا کړې دې چه په دواړو روایتونو کښې جمع هم ممکن ده داسې چه دا اووئیلې شی چه ابوهریره ؓ به په عهد نبوی ﷺ کښې لیکل نه کول او روستو ئې لیکل شروع کړل، په دې باندې حافظ په فتح الباری کښې لیکی چه ددې نه زیات قوی جواب دا دې چه د ابوهریره ؓ سره د حدیث د مکتوب کیدو نه دا نه لازمیږی ﴿ان یکون بخطه﴾ چه د هغوی په لاس دې لیکلې شوې وی، پس چه کله د بخاری د روایت نه دا ثابت ده چه هغوی به لیکل نه کول نو دا خبره تقریبا متعین ده چه هغه احادیث هغوی سره د بل چا د لاس لیکلې وو.

هم دغه شان د نورو صحابه کرامو ؓ مکتوبات او لیکل ملاویږی لکه مکتوب سمره د دهغوی د ځامنو په نوم باندې مشهور د دې، په مسند بزار کښې چه دهغې سل روایتونه دی او امام ابوداؤدؒ هم په خپل سنن کښې ددې مکتوب سمره نه شپږ روایات د مختلفو مضامینو په متفرق ابوابو کښې ذکر فرمائیلې دی کوم چه ټول په ټول یو سند سره روایت کړې شوې دی او د هر حدیث په شروع کښې ﴿اما بعد﴾ ذکر دې، (٣) هم دغه شان د همام بن

(١) ذکره لي الشیخ محمد یونس الجونفوري)

(٢) چه عبدالله بن عمرو به د آسمانی کتابونو (تورات او انجیل) مطالعه کوله.

(٣) سوال پیدا کیږی چه د هر حدیث په شروع کښې اما بعد ولې دی؟ جواب دا دې چه په اصل کښې صورت حال دا دې چه مکتوب سمره د احادیثو یو جزء یعنی رساله ده، ددې رسالې ټول احادیث په یو سند سره روایت کړې شوې دی، ګویا ټول احادیث په سند کښې مشترک دی په دې وجه مرتب کتاب یعنی سمره ؓ داسې اوکړل چه د رسالې په شروع کښې ئې هغه سند اولیکلو په کوم چه هغه ټول احادیث روایت کړې شوې دی ددې نه پس ئې په رساله کښې مسلسل متون احادیث ذکر اوفرمائیل، او چونکه دا رساله هغوی د خپلو ځامنو دپاره لیکلې وه، یعنی دا احادیث ئې په هغه رساله کښې د هغوی دپاره جمع کړې وو نو ځنګه چه د مواعظ وغیره په شروع کښې ......←

منبه صحیفه عن ابی هریرهؓ نه معروف او مشهور ده کومه چه څو ورځې مخکښې په حیدر آباد کښې طبع شوې ده، هم دغه شان د رسول الله ﷺ دعوت نامې او خطونه، او بعض احکام صدقات او فرائض وغیره کوم چه لیکلو سره رسول الله ﷺ خپلو عمال وغیره ته عطاء فرمائیل، پس په کتاب الصدقات کوم چه هغوی عمرو بن حزم ته لیکلو سره ورکړې وو چه کله هغوی د نجران د عامل په طور لیږلې کیدلو، معروف او مشهور دې.

(په زمانه د رسالت کښې باقاعده د کتابت حدیث نه کیدو وجوهات)

خو باقاعده په کثرت اهتمام سره کتابت حدیث د رسول الله ﷺ په زمانه کښې جمهور صحابه کراموؓ نه دې کړې، چه دهغې ډیرې وجې دی.

(رومبئ وجه): ۱: اول دا چه کتابت خپله مقصود بالذات نه دې بلکه دا خو صرف د حفاظت یو ذریعه ده، که د چا حافظه ډیره قوی وی نو هغه ته د کتابت ضرورت نه وی، او د عربو حافظې ډیرې قوی وې، لوئې لوئې قصیدې به ئې ډیرې په آسانئ سره یادولې.

(دویمه وجه): ۲: دویمه وجه دا ده چه اکثر په هغوی کښې د کتابت نه خبر نه وو، ډیرو کمو خلقو له کتابت ورتلو.

(دریمه وجه): ۳: ددې نه علاوه یو وجه دا هم ده چه د بعض روایاتو نه د کتابت حدیث ممانعت معلومیږی، لکه په مسلم شریف کښې د ابوسعید خدریؓ نه مرفوعا روایت دې ﴿ لاَ تَكْتُبُوا عَنِّى وَمَنْ كَتَبَ عَنِّى غَيْرَ الْقُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ ﴾ هم په دې وجه باندې په صحابه کراموؓ کښې د کتابت حدیث په باره کښې اختلاف راغلې وو، بعضو ورته جائز او بعضو ورته ناجائز وئیلو، ددې وجوهاتو په بناء صحابه کراموؓ په کثرت سره روایات نه دی لیکلی.

د پورته ذکر شوې تقریر نه معلومه شوه چه د کتابت حدیث په باره کښې په روایاتو کښې تعارض پیدا شو، د بعضو نه جواز بلکه امر او د بعضو نه منع ثابتیږی، ددې ډیر جوابونه دی.

د مسلم د حدیث نه جوابات

(رومبې جواب): ۱: د صحیح مسلم په روایت کښې د محدثینو کلام دې، د امام بخاریؒ رائې دا ده چه د حدیثِ مسلم رفع ثابت نه ده بلکه هغه موقوف دې په صحابی باندې.

(دویم جواب): ۲: دویم جَواب دا دې چه دا منع عارضی او وقتی وه چه د قرآن کریم سره د احادیثو التباس رانشی.

(دریم جواب): ۳: دریم جواب دا دې چه د رسول الله ﷺ د منع کولو مطلب دا دې چه یو ځائې

لـه......د خطبې نه پس لفظ د اما بعد وی دغه شان ددې رسالې په شروع کښې هم دې، اوس روستو راتلونکې هر مصنفؒ چه کله ددې رسالې نه یو حدیث اخلی نو که د اول نه وی او که د آخر نه، نو د هغه حدیث په شروع کښې هغه سند لګوی کوم چه د هغه رسالې په شروع کښې ذکر شوې دې، امام ابوداؤدؒ ددې رسالې نه مختلف قسم شپږ احادیث په خپل پوره کتاب کښې ذکر کړی دی، د تولو په شروع کښې ئې هغه سند لګولې دې کوم چه د رسالې په شروع کښې دې، په دې وجه ددې شپږو احادیثو په سند کښې اما بعد موندلې شی.

دواړه او نه ليکلي شي. او که داسي ليکلي شوي وي نو هغه وران کړئ.
(څلورم جواب): ۴: او وئيلي شوي دي چه نهي مقدم ده، او د اذن روايات روستني دي کوم چه دهغي دپاره ناسخ دي.
بهرحال په سلف صالحينو کښي خو د کتابت حديث د جواز او عدم جواز اختلاف وو، خو روستو د خليفه عادل عمر بن عبدالعزيز رحمه الله په زمانه کښي په جواز د کتابت بلکه په استحباب د کتابة باندي د ټولو اجماع اوشوه، کما قال الحافظ بلکه حافظ داسي هم ليکلي دي چه داسي هم وئيلي کيدي شي چه په چا باندي تبليغ علم واجب وي او حال دا چه هغه سره د خپل نسيان ويره وي نو د هغه په حق کښي کتابت حديث واجب دي.

(۶) **نسبته** ([1])

ځان پوهه کړه چه د علوم اجناس مقرر دي، اول د علم دوه قسمونه دي، عقليه او نقليه،
بيا د نقليه دوه قسمونه دي :۱: شرعيه، ۲: غير شرعيه،
بيا د شرعيه دوه قسمونه دي، ۱: اصليه، ۲: فرعيه،
اوس کتل دا دي چه علم حديث د کوم جنس نه دې، نو د علم حديث تعلق د رسول الله ﷺ د اقوالو او افعالو وغيره سره دې کوم چه د منقول د قبيلې نه دې، او زمونږ د دين مدار چونکه په قرآن او حديث باندې دې، او دواړه ځيزونه د اصل دين نه دي، لهذا علم حديث د علوم نقليه شرعيه اصليه نه شو، او علم فقه اګرچه د علوم نقليه شرعيه نه دې خو فرعيه دې نه اصليه، او نحو او صرف او معاني اګرچه علوم نقليه دي خو غير شرعيه دي.
مرتبه : حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل : مرتبه په دوه اعتبارو سره وي، يو د تعليم او تعلم، او دويمه د شرافت او فضيلت په لحاظ سره.

د تعليم په لحاظ سره د علم حديث مرتبه دا ده چه دا د علوم عربيه اليه نه پس کيدل پکار دي، ځکه چه زمونږ عجميانو دپاره ددې علوم نه بغير په حديث باندې پوهيدل ګران دي، اصل کښې د علوم عربيه دوه قسمونه دي، آليه او عاليه يا مقصوده او غير مقصوده نحو وصرف، معاني و بيان وغيره د علوم آليه نه دې چه د قرآن او حديث د پوهې دپاره آله ده، او تفسير، حديث او فقه علوم عاليه او مقصوده دي، د تعليم ترتيب داسې دې چه اول دې علوم آليه اولوستلې شي دهغې نه پس علوم عاليه، څنګه چه زمونږ په مدارس عربيه کښې وي چه د نحو او صرف تعليم په شروع کښې ورکولې شي، او دهغې نه پس د حديث او تفسير علم.

[1]) دويم تعبير ددې جنس يا اجناس دې، لکه څنګه چه د حضرت شيخ رحمه الله په تقرير بخاري کښې دي او صاحب د شرح تهذيب هم د جنس لفظ اختيار کړې دې، حاصل د دواړو تعبيرونو يو دې ځکه چه د نسبت مطلب هم دا دې چه ددې علم د فلاني علم سره څه نسبت دې، او په دواړو کښې څه فرق او تعلق دې، آيا دا علم د هغه بل علم جنس دې، او که دهغې نه علاوه د بل جنس دې،

د علم حديث فضيلت :

او د فضيلت په اعتبار سره مرتبه دا ده چه علم حديث افضل العلوم الشرعيه دي، سفيان ثوري رحمه الله فرمائي ﴿ لا اعلم علما افضل من علم الحديث ﴾ علوم شرعيه پنځه دی. حديث، فقه، تفسير، اصول فقه او علم العقائد، او بعض علماء علم تصوف مستقل علم شمار ګرځولي دی علوم دينيه ئې د پنځو په ځائې شپږ شمار کړي دی، د شرح عقائد د مشهور شرح النبراس مصنف هم دغه شان کړې دی، علامه سيوطي رحمه الله په تدريب کښې ددې علم شرافت بيانولو سره فرمائې چه باقي ټول علوم شرعيه دې علم ته محتاج دی، د فقه احتياج خو ښکاره دې (چه زيات تر فقهي مسائل د احاديثو او بيا په دويمه درجه کښې د قياس نه ثابت دی). او د تفسير احتياج دې علم ته داسې دې چه مفسرينو ددې خبرې تصريح کړې ده چه﴿ اولى التفاسير ما جاء عن النبي ﷺ ﴾ چه غوره تفسير هغه دې کوم چه د حديث نه ثابت وی خو عجيبه خبره ده چه علامه سيوطي رحمه الله په الاتقان فى علوم القرآن کښې د علم حديث په ځائې علم تفسير ته افضل العلوم وائی، او په ظاهر کښې صحيح هم دا معلوميږی، ځکه چه د علم د افضليت مدار دهغې په موضوع باندې وی څومره چه افضله موضوع وی هم هغه هومره به علم افضل وی او د علم حديث موضوع که د رسول الله ﷺ ذات دې نو د علم تفسير موضوع قرآن کريم دې کوم چه کلام الله دې، د الله پاک صفت قديمه دې کوم چه د علم حديث د موضوع نه افضل دې، د ډيرې مودې خبره ده چه ما د مولانا عبدالحى لکهنوی رحمه الله په يو تصنيف کښې کتلي وو، هغوی ليکلي وو چه د يو ځل قصه ده چه د رمضان په مياشت کښې څه خلق ماته راغلل چه د هغوی خپل مينځ کښې په دې باندې اختلاف وو چه د رسول الله ﷺ ذات غوره دې د قرآن کريم نه اوکه قرآن کريم افضل دې؟ مولانا ليکلی دی چه ما ورته اووئيل قرآن کريم افضل دې، او وجه مې ورته هم هغه بيان کړه کومه چه پورته بيان شوه يعنی د حادث او قديم فرق چه قديم افضل وی د حادث نه ددې مضمون يو حديث په المقاصد الحسنة کښې ملاؤ شوې دې چه دهغې الفاظ دا دی ﴿آية من كتاب الله خير من محمد واله﴾(ﷺ) خوعلامه سخاوی ددې حديث په باره کښې ليکی چه ماته دا روايت چرته هم ملاؤ نه شو، خو وړاندې تلو سره هغوی ډير روايات د فضائل قرآن متعلق داسې جمع کړی دی چه دهغې حاصل دا دې چه د قرآن کريم يو آيت د اسمان اوزمکې اودنيا ومافيها نه افضل دې،خوپه دې قسم رواياتو سره مسئله نه حل کيږی.

د بنده په نزد ددې جواب دا دې چه که دا تسليم هم کړې شی چه قرآن کريم افضل دې د رسول الله ﷺ د ذات ګرامی نه، نو بيا به هم دا وئيلې شی چه د علم الحديث موضوع د رسول الله ﷺ ذات دې په حيثيت د وصف رسالت، او د علم تفسير موضوع قرآن کريم دې په اعتبار د بيان معنی او ايضاح مراد، کوم چه د بندګانو صفت دې، نه په اعتبار د صفت باری کيدو يعنی په علم تفسير کښې د قرآن کريم نه بحث په دې حيثيت سره نه کيږی چه هغه کلام الهی او صفت باری دې بلکه د ايضاح معنی په لحاظ سره کيږی، لهذا داسې وئيلې کيدې شی چه د علم حديث موضوع افضل ده د تفسير د موضوع نه،

وقد بقي بعض خبايا في الزوايا [1]

(۷) قسمت او تبویب :

ځنګه چه د کتاب تقسیم او تبویب کولې شي لکه چه بعض وخت مصنف د کتاب په شروع کښې لیکې چه زما دا کتاب په دومره فصول او ابوابو باندې مشتمل دې، هم دغه شان د علم هم تقسیم او تبویب وی، مثلا مناطقه د علم منطق په باره کښې لیکی چه ددې مباحث په دوؤ حصو کښې تقسیم دی یعنی تصورات او تصدیقات یا قول شارح او حجت. صاحب تلخیص د علم معانی په باره کښې لیکلې دی ﴿ الفن الاول في علم المعاني وهو ينحصر في ثمانية ابواب ﴾ چه د علم معانی مضامین په اتؤ ابوابو کښې منحصر دی هم دغه شان ځان پوهول پکار دی چه د علم الحدیث مضامین منحصر دی په ابواب ثمانیه کښې یعنی د حدیث په کتابونو کښې اته قسمه مضمامین بیانولې شی، کوم حدیث چه هم تاسو ګورئ هغه به ددې ابواب ثمانیه نه خارج نه وی، بلکه هم په وې کښې به یو نه یو مضمون په هغې کښې موندلې شی.

او هغه ابواب ثمانیه دا دی:

۱: عقائد، ۲: احکام، ۳: تفسیر، ۴: تاریخ، ۵: رقاق، ۶: مناقب، ۷: آداب، ۸: فتن.

حضرات محدثینو په دې ابواب ثمانیه کښې په هر مضمون باندې بیل بیل تصنیفات هم کړې دی، او د حدیث پاک کوم کتاب چه په دې ټولو ابواب ثمانیه باندې مشتمل وی هغې ته جامع وائی (علی القول المشهور). [2]

---

[1] ددې وضاحت دا دې چه هسې خو دا مسئله مختلف فیه ده چه د رسول الله ﷺ ذات افضل دې او که قرآن کریم؟ کوم حضرات چه قرآن کریم ته افضل وائی هغه په دې بناء چه قرآن کریم کلام الهی او صفت باری دې، او ټول صفات باری قدیم دی، او رسول الله ﷺ حادث دې، او قدیم افضل وی د حادث نه، او د علم تفسیر موضوع قرآن کریم دې کوم چه قدیم دې، دلته بحث دا دې چه د لفظ قرآن اطلاق په کلام نفسی او لفظی دواړو باندې کیږی، او صفت باری کوم چه قدیم دې هغه په معنی د کلام نفسی دې نه قرآن په معنی د کلام لفظی ځکه چه هغه خو حادث مرکب من الحروف دې، او د علم تفسیر موضوع قرآن کریم په معنی د کلام لفظی دې نه په معنی د کلام نفسی کما هو ظاهر فتامل.

[2] چنانچه د احادیث العقائد نوم علم التوحید کیخودلی شی، په دې کښې د امام بیهقی رحمه الله تصنیف کتاب الاسماء والصفات مشهور او معروف دې او احادیث الاحکام د کوم تعلق چه د کتب فقه د ترتیب مطابق د کتاب الطهارة نه واخله تر د کتاب الفرائض (وصایا) پورې دې، ددې قسم تصنیفات خو بیشمیره دی، د احادیثو د داسې کتاب نوم سنن کیخودلې شی، او احادیث التفسیر یعنی هغه احادیث چه دهغې تعلق د تفسیر قرآن سره وی دهغې نوم علم التفسیر کیخودلې شی، په دې موضوع باندې د حدیث ډیر کتابونه لیکلې شوې دی، لکه تفسیر ابن مردویه، تفسیر ابن جریر، تفسیر ابن ماجه، تفسیر ابن کثیر، او هم دغه شان د علامه سیوطی رحمه الله الدر المنثور کوم چه په فن حدیث کښې د تفسیر ډیر جامع او مشهور او معروف کتاب دی، او د احادیث التواریخ والسیر دوه حصې دی، یو هغه چه دهغې تعلق د آسمان، زمکې، ملائکه، انبیاء سابقین او امم سابقه جنات او شیاطین او د نورو حیواناتو د تخلیق سره وی، د هغه حصې نوم د محدثینو په اصطلاح کښې بدء الخلق دې. په صحیح بخاری کښې یو کتاب بدء الخلق په عنوان باندې موجود دې، او دویمه ...... ←

حکم الشارع :

په کومه علاقه کښې چه د دې صلاحيت لرونکې صرف يو کس وی هلته به د هغه د پاره د دې علم حاصلول واجب لعينه وی، او چرته چه صلاحيت لرونکی ډير اشخاص وی هلته به د دې تحصيل واجب على الكفاية وی، بفضله تعالى وتوفيقه مقدمة العلم پوره شوه.

تنبيه : د مقدمة العلم دا امور تسعه مونږ په هغه ترتيب او نهج باندې ذکر کړی دی کوم چه به زمونږ شيخ رحمه الله په درس بخاری کښې اختيارولو خو وړاندې په مقدمة الکتاب کښې مونږ د حضرت شيخ والا ترتيب قائم او نه ساتلې شو په هغې کښې چه مونږ کوم ترتيب زيات اسان اوګڼړلو هغه مو اختيار کړو.

مقدمة الكتاب

د مقدمة الکتاب حاصل او خلاصه صرف دوه څيزونه دی، **احدهما ما يتعلق بالمصنف** (په کسرې د نون سره) **والثانی ما يتعلق بالمصنَف** (يعنی کتاب) اول ترجمة المصنف يعنی د مصنف رحمه الله حالات او پوره تعارف، دويم د کتاب تعارف، اوس به چه لاندې کوم امور هم بيانولې شی دې ټولو ته به مقدمة الکتاب وئيلې شی، د ټولو نه اول ما يتعلق بالمصنِف رحمه الله واورئ.

لـه ......حصه هغه ده چه دهغې تعلق د رسول الله ﷺ د ابتداء ولادت نه واخله تر وفات پورې، او د هغوی د آل و اصحاب رضی الله عنهم د ذات سره وی دهغې نوم علم السير دې، پس په دې کښې بيشميره کتابونه ليکلې شوی دی، لکه زاد المعاد في هدي خير العباد، د حافظ ابن القيم رحمه الله، سيرت ابن اسحاق، سيرت ابن هشام، او د قسطلانی مواهب لدنيه او د شيخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله مدارج النبوة اود مجدالدين فيروزآبادی صاحب قاموس سفرالسعادة چه د دې شرح شيخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله ليکلې شوې کوم چه په شرح سفر السعادة سره مشهور دې، او احاديث الرقاق ته علم السلوک والزهد وئيلې شی په دې موضوع باندې د امام احمد او عبدالله بن مبارک رحمهما الله کتاب الزهد مشهور دی او په جامع ترمذی کښې هم د زهد د رواياتو ډير اوږد باب موجود دې، او د احاديث المناقب نوم علم المناقب دې په دې کښې هم ډير تصانيف دی، لکه مناقب قريش، مناقب الانصار، مناقب العشرة المبشرة او د محب طبری کتاب الرياض النفرة في مناقب العشرة المبشرة مشهور دې او القول الصواب في مناقب عمر بن الخطاب، دغه شان القول الجلي في مناقب امير المومنين علي، او په مناقب علی کښې د امام نسائی رحمه الله رساله چه په هغې باندې د هغوی سخت مخالفت کړې شوې وو چه دهغې واقعه مشهور ده او د احاديث الآداب نوم علم الادب کيخودلې شی، د امام بخاری رحمه الله کتاب الادب المفرد په دې موضوع باندې مشهور دې، د ډيرو مدرسو په نصاب کښې داخل دې، او د احاديث الفتن نوم علم الفتن کيخودلې شی په دې کښې هم ډير تصنيفات دی، يو طويل او پخوانې تصنيف په دې کښې د نعيم بن حماد دې او اشراط الساعة يعنی د علامات قيامت په موضوع باندې چه کوم کتابونه ليکلې شوې دی ښکاره خبره ده چه هغه به هم په دې علم الفتن کښې شمار کولې شی، لکه الاشاعة لاشراط الساعة دسيد شريف محمد البرزنجی او الاذاعة د نواب صديق حسن خان بهوپالی او د شاه رفيع الدين صاحب کتاب علامات قيامت په نوم باندې په اردو کښې، دا ټول مضمون مونږ د انتهائی مفيد کيدو په وجه د لامع الدراری د مقدمې نه په تلخيص سره اخستلې دې،

د مصنف رحمه الله نوم، نسب او نسبت :

د مصنف رحمه الله اسم گرامی سلیمان دې، ابوداؤد ئې کنیت دې، د والد محترم نوم ئې اشعث دې، پوره نسب ئې داسې دې، سلیمان بن الاشعث بن اسحاق بن بشیر بن شداد بن عمرو الازدی السجستانی، ویقال له السجزی، الازدی : ازد په یمن کښې یو مشهور قبیله ده، السجستانی : نسبت دې د سجستان طرف ته، کوم چه معرب دې د سیستان، دا یو معروف ښهر دې په اطرافو د خراسان کښې د خراسان او کرمان ترمینځه هم په دې وجه مصنف رحمه الله ته خراسانی هم وئیلې شی، او په سجزی کښې دوه اقوال دی بعض وائی چه سجستان ته سجز هم وئیلې شی، دویم قول دا دې چه دا تغیر په نسبت کښې راتلو سره شوې دې، په نسبت کښې تغیر ډیر کیږی لکه د نسبت الی الری په وخت رازی وئیلې شی.

د سجستانی په باره کښې مورخ ابن خلکان لیکلی دی چه دا نسبت د سجستان یا سجتانه طرف ته دې التی هی قریة من قری بصرة، یعنی کوم چه د بَصرې یو قریة ده، شاه عبدالعزیز صاحب رحمه الله په دې باندې رد کړې دې چه د ابن خلکان سره ددې چه په تاریخ دانئ کښې کمال لری دهغه نه په دې خبره کښې غلطی شوې ده، او صحیح دا ده چه د اقلیم معروف طرف ته ئې نسبت دې، نواب صدیق حسن خان رحمه الله فرمائی چه د ابن خلکان د تخطیه حاجت نشته، ځکه چه هغوی دا قول په قیل سره بیان کړې دې.

سن ولادت او وفات :

امام ابوداؤد رحمه الله د دریمې صدئ په شروع کښې په ۲۰۲ هجری کښې په سجستان کښې پیدا شو، (دا هغه زمانه وه چه طاهر بن حسین د مامون الرشید د طرف نه د خراسان گورنر وو..... من المترجم) د تحصیل علم په سلسله کښې ئې مختلف بلادو مصر، شام، حجاز، عراق او خراسان ته سفرې اوکړې، بغداد ته ئې بار بار تشریف راوړې دې، او بیا ئې هم هلته استوگنه اختیار کړه، او د خپل سنن ئې هم هلته روایت اوکړو.

د بغداد قیام او د هغه ځائې نه بصرې ته منتقل کیدل :

امام ابوداؤد رحمه الله په اخیر عمر کښې د وفات نه څلور کاله مخکښې په ۲۷۱ هجری کښې د امیر بصره په درخواست باندې د بغداد نه بصرې ته منتقل شوې وو، چه په هغې کښې هغوی د امام صاحب نه درې فرمائشونه کړی وو، چه دهغې قصه هغه ده کومه چه د امام صاحب یو خادم ابوبکر بن جابر رحمه الله بیانوی چه د یوې ورځې قصه ده چه امام ابوداؤد رحمه الله د ماښام د مانځه نه پس خپل کور ته تشریف اوړې وو، امیر بصره ابو احمد الموفق د هغوی د کور په دروازه باندې حاضر شو او دروازه ئې اوټکوله، د هغوی خادم ابوبکر بن جابر رحمه الله خبر ورکړو چه امیر بصره تشریف راوړې دې، د دننه راتلو اجازت ورته ملاؤ شو، امام صاحب ترې نه تپوس اوفرمائیلو چه تاسو څنګه تشریف راوړو؟ هغوی ورته اووئیل چه درې حاجتونه دی، اول دا چه تاسو بصرې ته لاړ شئ چه بصره ستاسو په علم باندې آباده شی، ځکه چه هلته به تاسوله د دنیا نه د هر طرف نه خلق د علم د حصول دپاره راځی. دویم حاجت دا دې چه تاسو زما اولاد ته خپل سنن اوښایئ، او دریم دا چه د هغوی دپاره مجلس

روایت (درس) بیل منعقد کړئ، ځکه چه زما اولاد د عوامو سره نه کینی، امام ابوداؤد رحمه الله اول دوه خبرې منظور کړې، او د دریمې د منظورولو نه ئې عذر اوفرمائیلو، او وې فرمائیل ﴿الناس شریفهم ووضیعهم فی العلم سواء﴾ یعنی د تحصیل علم په باره کښې اوچت خاندان او ښکته خاندان ټول برابر دی. د هغوی خادم ابوبکر رحمه الله وائی چه بیا هم دغه شان اوشوه چه ټولو به په یو مجلس کښې درس اوریدلو، خو د امیر بصره د درخواست په رعایت کښې به ئې صرف دومره اوفرمائیل چه د اولاد امیر او د عوامو ترمینځه به یو حجاب حائل کولې شو، باقی د هغوی دپاره بیل مستقل مجلس منعقد نه کړې شو.

امام موصوف رحمه الله د خپل ژوند اخری څلور کلونه په بصره کښې تیر کړل او په ۱۶ شوال ۲۷۵ هجری کښې د جمعې په ورځ باندې وفات شو. هغوی وصیت فرمائیلې وو چه که کیدې شی نو حسن بن مثنی دې ماته غسل راکړی ګینې د سلیمان بن حرب کتاب الغسل ته کتلو سره دې ماته غسل راکړې شی، د جنازې مونځ پرې عباس بن عبدالواحد اوکړو، او د سفیان ثوری رحمه الله د قبر په خوا کښې دفن کړې شو رحمه الله.

شیوخ او تلامذة:

امام ابوداؤد د امام بخاری او د امام مسلم د شیوخ رحمهم الله نه احادیث حاصل کړی دی، حافظ ابن حجر رحمه الله د هغوی د شیوخ تعداد تقریبا درې سوه ښودلې دې، په باقی ارباب صحاح سته کښې هغوی د چا شاګرد هم نه دې، د هغوی په شیوخ کښې امام احمد بن حنبل رحمه الله دې امام ابوداؤد رحمه الله د هغوی په ډیرو ممتاز شاګردانو کښې دې، او خپله امام احمد رحمه الله هم د هغوی نه یو حدیث اوریدلې دې، او امام ابوداؤد رحمه الله به په دې باندې فخر کولو، هغه حدیث، حدیث العتیره دې یعنی ﴿ان رسول الله ﷺ سئل عن العتیرة فحسنها﴾ صاحب منهل ته وهم شوې دې، او هغوی د حدیث العتیره نه هغه مشهور حدیث مراد اغستلې دې کوم چه په اکثر صحاح ستة کښې دې، او خپله په ابوداؤد کښې هم دې یعنی ﴿لا فرع ولا عتیرة﴾ خو دا صحیح نه دی، ځکه چه دا حدیث غریب نه دې او امام احمد رحمه الله دې ته غریب وئیلی وو، پس حافظ ابن کثیر رحمه الله په البدایة والنهایة کښې لیکلی دی چه امام ابوداؤد رحمه الله وائی چه زه یوه ورځ دامام احمد رحمه الله په خدمت کښې حاضر شوم، اتفاق سره ابن أبی سمینه هم راغې نو هغوی ته امام احمد اوفرمائیل چه د هغوی (ابوداؤد) سره یو غریب حدیث دې هغه اولیکه. چنانچه هغوی ما ته درخواست اوکړو په دې باندې ما هغوی ته هم هغه حدیث املاء کړو، په دې قصه کښې د دې حدیث د غریب کیدو تصریح ده.

دا زمونږ او ستاسو د سبق (عبرت) حاصلولو مقام دې چه امام احمد بن حنبل رحمه الله سره د بې شمیره احادیثو د معلوم او محفوظ کیدو باوجود خپل یو شاګرد سره حدیث اولیدو نو هغه ئې ډیر په اهتمام سره واوریدلو او هم هغه وخت ئې اولیکلو، بلکه نورو ته ئې دهغې ترغیب ورکړو.

د امام احمد بن حنبل رحمه الله یو بله واقعه رایاده شوه کومه چه ملا علی قاری رحمه الله په مرقاة کښې لیکلې ده چه یو ځل د امام احمد رحمه الله یو شاګرد د هغوی نه تپوس اوکړو چه ﴿الی

متی العلم؟ فاین العمل ﴾ چه دا د لوستلو او زدکړې کار به آخر ترکومې پورې وی عمل به کله کوو؟ امام احمد بن حنبل رحمه الله ددې خبرې په اوریدو باندې ډیر مناسب جواب ورکړو ﴿ علمنا هذا هو العمل ﴾ چه دا زمونږ د احادیثو یادول اوریدل او اورول پخپله یو عمل دې، اصل کښې دې حضراتو سره صرف الفاظ نه وو بلکه د علم حقیقت او دهغې روح او دهغې نور په دې حضراتو کښې موجود وو، په داسې صورت کښې دا هر څه لیکل او لوستل علمی اشتغال پخپله یو عمل جوړیږی. والله الموفق.

د امام ابوداؤد رحمه الله تلامذه :

هسې خو ښکاره ده چه د امام ابوداؤد به په سوونو څۀ بلکه په زرګونو شاګردان وی، خو په هغوی کښې چه کوم مشهور شخصیات دی او کوم چه د امامت درجې ته رسیدلې دی په هغوی کښې امام ترمذی او امام نسائی دا دواړه حضرات شامل دی، چنانچه په جامع ترمذی کښې یو روایت د کتاب الدعوات کښې په اخر کښې او دویم روایت په کتاب المناقب کښې د مناقب اهل بیت په باره کښې امام ترمذی رحمه الله د امام ابوداؤد نه نقل کړی دی [۱] او ددې دوه روایاتو نه علاوه ئې د بعض راویانو د تحقیق په سلسله کښې په دوه نورو ځایونو کښې هم ذکر کړې دې، او د امام نسائی رحمه الله په باره کښې دا خبره خو محقق ده چه هغه د امام ابوداؤد رحمه الله په شاګردانو کښې دې خو دا خبره چه امام نسائی رحمه الله په خپل سنن کښې د امام ابوداؤد رحمه الله نه څۀ روایت اخستلې دې یا نه؟ دا خبره په یقین سره نه شی کیدلې په اصل کښې صورت حال دا دې چه د امام نسائی رحمه الله د امام ابوداؤد رحمه الله نه علاوه بل یو ابوداود استاذ دې او د هغوی نوم هم سلیمان دې، سلیمان بن سیف الحرانی، امام نسائی په خپل سنن کښې د هغوی نه په کثرت سره روایت کوی چرته ئې صرف کنیت ذکر کوی او په بعض ځایونو کښې د کنیت سره د نوم تصریح هم کوی او فرمائی : ﴿ حدثنا ابوداؤد سلیمان بن سیف الحرانی ﴾ چرته چه صرف کنیت ذکر کوی او وائی حدثنا ابوداؤد په دې کښې د بعض موقعو په باره کښې د حافظ ابن حجر وغیره علماء کرامو رائې دا ده چه ظاهره دا ده چه ددې نه مراد ابوداؤد سجستانی دې. باقی ما په پوره کتاب کښې چرته هم د سلیمان بن اشعث او د سجستانی تصریح نه ده موندلې [۲] چونکه د حافظ په نزد په بعض ځایونو کښې د ابوداؤد نه امام ابوداؤد سجستانی مراد دې، هم په دې وجه هغوی په تقریب التهذیب کښې د امام ابوداؤد په نوم پاندې د نسائی رمز هم لیکلې دې، والله اعلم

---

[۱] د هغه روایت الفاظ دا دی : حدثنا أبو داود سليمان بن الأشعث السجزي.... عن انس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم يسال احدكم ربه حاجاته كلها حتي يسئل شسع نعله اذا انقطع ترمذی ۲۰۰/۲ او دویم حدیث په کتاب المناقب کښې دې او هغه داسې دې: أبو داود سليمان بن الأشعث.... عن ابن عباس قال : قال رسول الله صلي الله عليه و سلم أحبوا الله لما يغذوكم من نعمه وأحبوني بحب الله وأحبوا أهل بيتي لحبي حدثنا ترمذی ۲۲۰/۲)

[۲] په نسائی جلد ثانی صفحه ۳۲۸ کښې په حاشیه ۷ باندې اوګورئ، هلته محشی دا لیکلې دی چه ظاهر دا ده چه دلته په سند کښې امام ابوداؤد السجستانی مراد دې، ځکه چه هغه هم د امام نسائی رحمه الله په شیوخ کښې دې)

بالصواب. او چونکه امام احمد رحمه الله کوم چه د امام ابوداؤد رحمه الله په اوچتو او مشهور استاذانو کښې دې، هغوی هم د امام ابوداؤد رحمه الله نه يو حديث اوريدلې دې، په دې لحاظ سره که امام احمد رحمه الله هم د هغوی د شاګردانو په فهرست کښې ذکر کړې شی نو دا به عبث نه وی، او د امام ابوداؤد رحمه الله دپاره خو دا يقينا د فخر خبره ده.

اولاد : د امام ابوداؤد رحمه الله يو ځوئې هم دې، ابوبکر عبدالله بن ابی داؤد دا هم ډير لوئې محدث تير شوې دې، د خپل والد صاحب نه ئې حديث حاصل کړل، او د بغداد په اکابر حفاظو کښې به د هغوی شمير کولې شو، ګويا امام بن امام وو، اوس نزدې مې د هغوی يو تاليف هم د نظر نه تير شو، چه دهغې نوم البعث دې، کوم چه د بيروت نه شائع شوې دې، چه په هغې کښې ئې د حشر و نشر او مرګ او قبر پورې متعلق احاديث راجمع کړې دی، مختصر شان د پنځوس شپيتو صفحاتو رساله ده چه په هغې کښې ئې ډير نادر احاديث جمع فرمائيلې دی، هم دغه شان د امام ابوداؤد رحمه الله په ترجمه کښې د هغوی د يو رور ذکر هم ملاويږی، چنانچه حافظ ذهبی رحمه الله په سيرالاعلام النبلاء کښې ليکلې دی چه د امام ابوداؤد رحمه الله رور محمد بن الاشعث په عمر کښې د هغوی نه لږ شان لوئې وو او په علمی سفرونو کښې د امام ابوداؤد رحمه الله ملګرې وو.

د امام ابوداؤد رحمه الله فقهی ذوق :

په امام ابوداؤد رحمه الله باندې فقهی ذوق د نورو مصنفين صحاح ستة په نسبت غالب وو، چنانچه په باقی ارباب صحاح ستة کښې هم دا يو بزرګ دې، چاته چه شيخ ابواسحق شيرازی رحمه الله په خپل کتاب طبقات الفقهاء کښې ځائې ورکړې دې. هم ددې فقهی ذوق نتيجه ده چه ممدوح په خپل کتاب کښې احاديث احکام ډير په اهتمام سره راجمع کړې دی، چناچنه د نورو کتب صحاح په شان به تاسو ته په دې کښې د فضائل اعمال او زهد روايتونه نه ملاويږی، اګرچه په دې لحاظ سره دا کتاب د ډيرو ابوابو نه خالی شو، خو د فقهی احاديثو ځومره لويه ذخيره چه به تاسو ته په دې کښې ملاويږی دومره به درته په باقی کتب صحاح کښې په يو کښې هم نه ملاويږی. امام غزالی رحمه الله تصريح فرمائيلې ده چه په علم حديث کښې صرف هم دا کتاب د مجتهد دپاره کافی دې، زکريا ساجی رحمه الله فرمائی :

كتاب الله عزوجل اصل الاسلام وكتاب السنن عهد الاسلام..... يعنی کتاب الله اصل الاسلام دې او سنن ابوداؤد فرمان اسلام دې.

د بئر بضاعة زيارت او تحقيق علمی :

د امام ابوداؤد رحمه الله بيان دې چه زه مدينې منورې ته د حاضرئ په موقع باندې د بير بضاعة د زيارت دپاره لاړم نو ما هغه په خپل ځادر باندې ناپ کړو دهغې عرض اووة ذراع وو، کوم باغبان چه دروازه پرانستله او زه ئې کوهی ته اورسولم ما د هغه نه تپوس اوکړو چه آيا د عهد نبوی صلی الله عليه وسلم نه پس ددې کوهی دوباره تعمير شوې دې؟ نو هغه اووئيل نه، فرمائی چه ما دهغې اوبه متغير اللون بيا موندلې، امام ابوداؤد رحمه الله د بئربضاعه قصه په خپل کتاب کښې په احکام المياه کښې د حديث بئر البضاعة د لاندې ذکر فرمائيلې ده، په مخکښې

زمانو کښې به سفرِ حج او زیارتِ مدینه طیبه د علومو د تحصیل او د تحقیقات علمیه یو لویه ذریعه وه.

کلمات الائمة فی وصفه :

ابن منده رحمه الله فرمائی چه کومو حضراتو په احادیثو کښې ډیر زیات محنت او تحقیق کړې دې او د احادیثو د لویو لویو ذخائرو نه ئې احادیث صحیحه د غیر صحیحه نه بیل او ممتاز کړې دی، په هغوی کښې څلور حضرات ډیر مشهور دی. ۱ : امام بخاری، ۲ : امام مسلم، ۳ : امام ابوداؤد ، ۴ : امام نسائی.

موسی بن هارون رحمه الله یو محدث دې هغوی فرمائی : خُلِقَ ابوداؤد فی الدنیا للحدیث وفی الاخرة للجنة ما رایت افضل منه... یعنی د امام ابوداؤد رحمه الله پیدائش په دنیا کښې د حدیث د خدمت دپاره او په آخرت کښې د جنت د دخول دپاره شوې دې، د هغوی نه غوره انسان ما نه دې لیدلې.

د ابراهیم حربی رحمه الله مقوله چه د هغوی په شان کښې مشهوره ده چه کله مصنف رحمه الله د خپل سنن تالیف اوفرمائیلو نو هغوی ددې په لیدلو باندې اوفرمائیل ﴿ الین لابی داؤد الحدیث کما الین لداؤد علیه السلام الحدید ﴾ چه د امام ابوداؤد رحمه الله دپاره فن حدیث داسې آسان او نرم کړې شوې دې لکه څنګه د سیدنا داؤد علیه السلام دپاره الله پاک اوسپنه نرمه کړې وه، کما قال تعالی : والنا له الحدید الآیة.... ابو طاهر السلفی رحمه الله هم دا مضمون منظوم کړې دې!

لان الحدیث وعلمه بکماله لامام اهلیه ابی داؤد
مثل الذی لان الحدیث وسبکه لنبی اهل زمانه داؤد

د بعض ائمونه نقل دی چه امام ابوداؤد رحمه الله په خپل طور طریقه او سیرت کښې د خپل استاد امام احمد بن حنبل مشابه وو. او هغوی مشابه وو د خپل استاذ وکیع سره، او هغوی مشابه وو د سفیان سره، او سفیان مشابه وو د منصور، او منصور د ابراهیم، او هغه د علقمه او هغه د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه، او عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مشابه وو د رسول الله صلی الله علیه وسلم.... رضی الله تعالی عنهم اجمعین.

د سهل بن عبدالله تستری قصه :

مشهوره ده چه یو ځل سهل بن عبدالله تستری رحمه الله [1] چه د خپلې زمانې په اکابر صوفیاء او اولیاؤ کښې دې، د امام ابوداؤد په خدمت کښې تشریف راوړو او عرض ئې اوکړو ﴿ ان لی الیک حاجة ﴾ چه زما تاسو ته یو غرض دې چه دهغې دپاره زه حاضر شوې یم، امام صاحب اوفرمائیل، وایئ څه دې هغه حاجت؟ هغوی اوفرمائیل چه که تاسو ئې پوره کوئ نو وایم درته، امام صاحب رحمه الله ورته اوفرمائیل که ممکن وی نو ضرور به ئې پوره کوم، په دې باندې هغوی اوفرمائیل : اخرج الی لسانک الذی تحدث به احادیث رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی اقبله،

---

[1] تستر معرب شوستر منهم سهل بن عبدالله التستري شيخ الصوفية صحب ذالنون المصري كذا في المعجم)

یعنی تاسو خپله ژبه مبارکه راوباسئ چه په هغې باندې تاسو د رسول اللهﷺ احادیث مبارکه بیانوئ، چه زه دا ښکل کړم، په دې باندې امام ابوداؤد خپله ژبه مبارکه راویستله، نو هغوی هغه ښکل کړه او لاړل.

د امام ابوداؤد فقهی مسلک :

د امام ابوداؤد فقهی مسلک څه وو؟ په دې کښې اختلاف دې، حضرت شاه ولی الله صاحب رحمه الله په خپله رساله الانصاف فی بیان اسباب الاختلاف کښې لیکلې دی : واما ابوداؤد والترمذی فهما مجتهدان منتسبان الی احمد واسحق.... یعنی امام ابوداؤد په اصول او قواعد کلیه کښې خو د امام احمد متبع دې او په فروع کښې د هغوی تابع نه دې، د امام احمدرحمه الله وضع کړې شوې احکام مخې ته ردلو سره خپله استنباط احکام کوی، که هغه استنباط د امام احمدرحمه الله د مسلک مطابق وی او که نه وی، داسې مَجتهد ته مجتهد منتسب وائی، او کوم فقیه چه په اصول او قواعدو کښې هم د یو امام ما تحت نه وی هغه ته مجتهد مطلق وائی. حضرت شاه عبدالعزیزرحمه الله په بستان المحدثین کښې لیکلی دی چه بعض هغوی ته شافعی وائی او بعض حنبلی، او حضرت شیخ په مقدمه د لامع کښې لیکلې دی چه تاج الدین سبکی هغوی په طبقات الشافعیه کښې ذکر فرمائیلې دې چه ددې معنی دا شوه چه د سبکی په نزد هغوی شافعی دی، او هم دغه شان نواب صدیق حسن خان هم دې شافعی شمیر کړې دې، او شیخ ابو اسحق شیرازیرحمه الله هغوی لره په خپل کتاب طبقات الفقهاء کښې په اصحاب احمد کښې شمار کړې دی، او په عرف شذی کښې لیکلې شوې دی، المشهور انه شافعی والحق انه حنبلی کالنسائی، هم دغه شان په فیض الباری کښې هم د ابن تیمیه په حوالې سره هغوی حنبلې لیکلې شوې دې د علامه انور شاه صاحب په شان زمونږ د حضرت شیخ هم دا رائې ده چه امام ابوداؤد حنبلی دې، چه دهغې حضرت څه شواهد هم بیان کړې دی کوم چه به وړاندې راشی، مناسب دا ده چه په مصنفینِ صحاح سته کښې د باقی پنځو محدثینو د فقهی مسلک هم ذکر اوکړې شی.

د نورو مصنفین صحاح سته فقهی مسلک :

د امام بخاریرحمه الله په مسلک کښې اختلاف دې مشهور دا ده چه هغه شافعی المسلک دې، چنانچه تاج الدین سبکیرحمه الله هغوی په طبقات الشافعیه کښې ذکر فرمائیلې دی، د علامه انور شاه کشمیری او هم دغه شان زمونږ د حضرت شیخرحمه الله رائې دا ده چه امام بخاریرحمه الله مجتهد دې، شاه صاحب فرمائی چه دا چه مشهوره ده چه امام بخاریرحمه الله شافعی المسلک دې نو دهغې وجه ښکاره ده چه په بعض مسائل خلافیه مشهوره کښې هغوی د شوافعو موافق دی، لکه رفع الیدین، جهر بالامین وغیره، ګنې د هغوی موافقت د امام ابوحنیفهرحمه الله سره د امام شافعیرحمه الله د موافقت نه کم نه دې، لکه په وضوء من القبلة او وضوء من مس الذکر، مسئلة القلتین او جهر بالبسملة وغیره مسائلو کښې د احنافو موافق دې.

د امام مسلم رحمه الله په باره کښې شاه صاحب فرمائی ﴿ لا اعلم مذهبه بالتحقيق ﴾ او په تراجم او ابواب (کوم چه په حاشيه باندې ليکلې شوې دی) د هغوی خپل مقرر کړې شوی نه دی، بلکه د امام نووی رحمه الله د طرف نه دی، لکه چه مشهوره ده او د يو مصنف رحمه الله دمسلک فقهی اندازه د هغه د تراجم او ابوابو نه کيدې شی، او هغه دلته نشته، او نواب صديق حسن خان په الحطة فی ذکر صحاح الستة کښې او په اتحاف النبلاء کښې هغوی ته شافعی المسلک وئيلی دی، او مولانا عبدالرشيد نعمانی په ما تمس اليه الحاجة کښې دا ليکلې دی چه يو قول دا دې چه دې مالکی المسلک دې ځکه چه بعض علماء کرامو رحمهم الله خپل سند مسلسل بالمالکية امام مسلم ته رسولې دې.

د امام نسائی رحمه الله په باره کښې شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله تصريح کړې ده چه هغوی حنبلی دې، او هم دا د انور شاه کشميری رحمه الله رائې ده، او تاج الدين سبکی دا په طبقات الشافعيه کښې ذکر کړې دې، او هم دا د شاه ولی الله صاحب او د نواب صديق حسن خان رائې ده چه هغوی شافعی المسلک دی.

امام ترمذی رحمه الله مسلکا شافعی دې، په هيڅ يو مسئله کښې هغوی د امام شافعی رحمه الله مخالفت صراحتا نه دې کړې، سوا د مسئله ابراد بالظهر نه، امام شافعی رحمه الله چه د ابراد بالظهر دپاره کوم شرط لګولې دې په دې باندې امام ترمذی رحمه الله دا اعتراض فرمائيلې دې، چه دا قيود د اطلاق حديث خلاف دې، چه دهغې تصريح خپله امام ترمذی رحمه الله په جامع ترمذی کښې فرمائيلې ده، او د شاه ولی الله صاحب رحمه الله رائې دا ده چه امام ترمذی رحمه الله مجتهد منتسب الی احمد واسحق دې، لکه چه د امام ابوداؤد رحمه الله د مسلک د لاندې اوس ذکر کړې شو.

د امام ابن ماجه رحمه الله په باره کښې شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه غالبا هغوی شافعی المسلک دی.

د امام ابوداؤد رحمه الله د حنبلی کيدو قرائن :

زمونږ شيخ رحمه الله به فرمائيل چه امام ابوداؤد کلک حنبلی دې، او ددې خبرې تائيد د هغوی د تراجم او ابواب نه په ښۀ طريقې سره کيږی، ﴿ فانه اهتم بذکر ادلة الحنابلة اکثر من غيرهم ﴾ ځکه چه امام ابوداؤد په نسبت د نورو ائمه د حنابلو دلائل په کثرت او اهتمام سره بيان کړی دی، مثلا د باب البول قائما ترجمه ئی قائم کړې ده او په روايت سره ئې دهغې جواز ثابت کړې دې لکه چه د حنابلو مذهب دې او دهغې خلاف ئې د جمهور روايات نه دی ذکر کړې، او دغه شان اودس بفضل طهور المرأة په سلسله کښې ئی چه کوم صنيع اختيار فرمائيلې دې، دهغې نه هم د مذهب حنابله طرف ته رجحان معلوميږی او هغه داسې چه مصنف رحمه الله د جواز رواياتو لره اولا او د منع روايات په اخر کښې ذکر فرمائيلې دی لکه چه د حنابلو مذهب دې او د جمهور دمسلک تقاضا دا وه چه د ابوابو ترتيب ددې برعکس وی چه اول د منع روايات ذکر کړې شی او روستو د جواز اوهم دغسې ئې باب الوضوء من لحوم

الابل قائم کړې دې، اودا ئې حديث سره ثابت کړی دی لکه څنګه چه د حنابله مسلک دې. او هم دغه شان په ابواب الامامة کښې ئې باب قائم کړې دې : باب الامام يصلي قعود، يعنی که امام د څه عذر په وجه په ناسته باندې مونځ ورکړی نو مقتدی څنګه مونځ اوکړی؟ قائما يا قاعدا د جمهورو مذهب دا دې چه قائما دې اوکړی او د امام احمد رحمه الله مذهب دا دې چه د امام په ابتداء کښې دې قاعدا اوکړی، په دې باب کښې مصنف رحمه الله صرف د حنابلو دليل ذکر فرمائيلې دې، ﴿ واذا صلی جالسا فصلوا جلوسا ﴾ او مصنف رحمه الله په دې مسئله کښې د جمهورو د مسلک مطابق نه باب قائم کړې دې او نه ئې د جمهورو دليل ذکر کړې دې، د جمهورو دليل د مرض الوفات قصه ده چه په هغې کښې رسول الله ﷺ په ناسته باندې مونځ ورکړې وو، او صحابه کرامو رضی الله عنهم په رسول الله ﷺ پسې په ولاړه مونځ کړې وو، دا د رسول الله ﷺ آخری فعل وو، امام خطابی مشهور شارح د سنن ابی داؤد هم په دې باندې اظهار د تعجب فرمائيلې دې چه مصنف رحمه الله د خپل عادت شريفه خلاف په دې مسئله کښې د جمهورو دليل يعنی د مرض الوفاة قصه نه ده ذکر کړې، د هغوی الفاظ کوم چه حضرت په بذل کښې تحرير فرمائيلې دی دا دی : فلست ادری کيف اغفل بذکر هذه القصة وهي من امهات السنن واليه ذهب اکثر الفقهاء، دا زمونږ د حضرت شيخ رائې او دهغې وضاحت دې خو زه وايم چه مصنف رحمه الله په دې کتاب کښې بعض ابواب د مسلک حنابله په خلاف هم قائم کړی دی، لهذا دا وئيل چه کلک حنبلی دې، په دې قول کښې نظر دې.

فائده : بعض علماء کرامو ليکلې دی چه په محدثينو کښې بعضو ته چه شافعی او چا ته مالکی وئيلې شی، دهغې مطلب دا نه دې چه هغه د هغوی متبع او مقلد محض دې، بلکه ددې مطلب دا دې چه دا حضرات خپله مجتهدين دی، د چا اجتهاد او استنباط د يو امام موافق شو، او د چا استنباط د بل امام موافق شو.

ائمه متبوعين او غير متبوعين :

دلته دا پيژندل مناسب دی چه د اصحاب مذاهب دوه قسمه دی، يو ائمه متبوعين او بل غير متبوعين، يعنی يو خو هغه امامان دی چه د چا مذاهب رائج او متبوع دی، او د هغوی اقوال په منقح طور د ترجيح الراجح سره منقول او محفوظ دی، ددې قسم مذاهب د اهل سنت والجماعت دې وخت کښې په دنيا کښې صرف څلور دی، يعنی د ائمه اربعه معروفه مسلکونه، او د هغوی اتباع او تقليد ډير اسان دې، ځکه چه ددې حضرات فقه مدون او مرتب ده، امام بخاری رحمه الله وغيره حضرات محدثين په مجتهدينو کښې خو دی خو په ائمه متبوعين کښې نه دی، د سفيان ثوری او امام اوزاعی رحمهما الله وغيره بعض حضراتو مذاهب د څو صدو پورې متبوع او رائج وو. خو بيا ددې سلسله ختم شوه، چنانچه د سفيان ثوری سلسله تر د پنځمې صدۍ پور جاری وه، او دهغې نه پس منقطع شوه، هم دغه شان د امام اوزاعی رحمه الله مسلک صرف تر دوؤ صدو پورې اوچليدو. دهغې نه پس منقطع شو، دا شرف الله پاک ائمه اربعه ته ورکړې دې، چه د هغوی د اتباع سلسله ئې تر نن ورځې پورې باقی

اوساتله ، او تر آخره پورې به انشاء الله باقی وی، په دې زمانه کښې ددې څلورو ائمو مذاهبو نه د یو د تقلید نه سوا بل یو مسلک ممکن الاتباع نشته.

د علامه عبدالوهاب شعرانی یو مکاشفه :

دا خبره علامه شعرانیﷺ هم لیکلې ده، او هغوی د مذاهب اربعه اهمیت بیانولو سره د ائمه اربعه په سلسله کښې خپله یو مکاشفه لیکلې ده، هغه دا چه هغوی ددې حضراتو منازل او مرتبې په خپل مکاشفه کښې د جنت په نهرِ حیات باندې لیدلی دی، هغوی په خپل معروف او مشهور کتاب المیزان الکبری کښې ددې څلورو ائمه د قبو څلور نقشې جوړې کړې دی، او د ټولو نه اول ئې په شروع کښې هغه قبو ته متصل د رسول اللهﷺ قبه جوړه کړې ده،ګویا کل پنځه قبې شوې یو د رسول اللهﷺ او دهغې په خوا کښې د امام ابوحنیفه، بیا دهغې خوا کښې د امام مالک، او بیا دهغې ته مخامخ د امام شافعی، او دهغې نه وړاندې بیا د امام احمد ﷺ، هغوی د یو نهر نقشه راښکلو سره دهغې په غاړه باندې پنځه واړه قبې جوړې کړې دی، او دا نهر د جنت هغه نهر دې کوم ته چه نهر حیات وائی، چه دهغې وجود په دنیا کښې په صورت د دریاب د شریعت مطهره دې، هغوی فرمائی چه دې څلورو واړو امامانو ته د رسول اللهﷺ خاص نیابت حاصل دې، امت محمدیه ته د شریعت محمدیه په رهنمائی کولو کښې دې څلورو حضراتو ته د رسول اللهﷺ سره داسې تړون حاصل دې چه دهغې په بناء باندې دا وئیلې کیدې شی چه دا څلور واړه حضرات د رسول اللهﷺ نه نۀ په دنیا کښې جدا دی او نه په آخرت کښې، هغوی دا هم لیکلې دی چه مونږ په دې نقشه کښې د ائمه اربعه قبو سره متصل د رسول اللهﷺ قبه څکه ذکر کړه چه دې حضراتو ته چه کوم مقام عالی حاصل شوې دې، هغه صرف د رسول اللهﷺ د شریعت د اتباع نتیجه ده او په اخر کښې هغوی لیکی چه په دې نقشه کښې چه په کوم ترتیب باندې مونږ قبې جوړې کړې دی هغه عقلی یا قیاسی نه دی، بلکه دا شکل د هغه شکل مطابق دې کوم چه ما په خپلو بعض احوالو کښې په جنت کښې لیدلې دې، د قبو دا نقشه چه څوک کتل غواړی نو هغوی دې اصل کتاب المیزان الکبری ته رجوع اوکړی، یا دې د حضرت شیخﷺ اردو تالیف شریعت و طریقت کا تلازم صفحه ۵۱ اوګوری. حضرت د هغه نقشې شکل په دې کتاب کښې جوړ کړې دې.

فائده : د مضمون سابق نه معلومه شوه چه په دې حضرات مصنفین صحاح سته کښې د چا په باره کښې هم دا نقل نه دی چه هغوی احناف وو، خو دا څیز هم یو ناقابل انکار حقیقت دې کوم چه حضرت شیخ په مقدمه د لامع کښې لیکلې دې، حضرت په مقدمه د لامع کښې د مثال په طور دیرش داسې مشران محدثین شمیر کړې دی کوم چه د امام ابوحنیفهﷺ د شاګردانو په سلسله کښې یا د مذهب حنفی په اتباع کونکو کښې داخل دی او حال دا دې چه هغه ټول په ټول د امام بخاری یا د نورو مصنفینِ صحاح د استاذانو او شیوخ یا د شیوخ الشیوخ په فهرست کښې شامل دی.

....

د امام ابوداؤد احاديث منتخبه:

امام ابوداؤد رحمه الله فرمائي چا ما د رسول الله ﷺ پنځه لاکهه احاديث ليکلي دي دهغي نه مې د څلور زره او اته سوه احاديثو انتخاب اوکړو او په خپل سنن کښې مې ذکر کړي دي. او بيا په دې څلور زرو احاديثو کښې ما صرف د څلورو احاديثو انتخاب کړې دې، فرمائي: ويکفي الانسان لدينه من ذلک اربعة احاديث.... يعني په دې څلورو زرو کښې صرف څلورو احاديث داسې دي کوم چه د انسان د ديندار جوړيدو دپاره کافي دي.

١: ﴿انما الاعمال بالنيات﴾.

٢: ﴿من حسن اسلام المرء ترکه مالا يعنيه﴾

٣: ﴿لا يکون المومن مومنا حتى يرضى لاخيه ما يرضى لنفسه﴾

۴: ﴿الحلال بين والحرام بين وبينهما امور مشتبهات فمن اتقى الشبهات استبرأ لدينه وعرضه﴾

حضرت شاه عبدالعزيز صاحب رحمه الله ددې شرح دا ليکلي ده چه اول حديث د تصحيح عبادت دپاره کافي دې، او دويم د عزيز عمر د اوقاتو د ضائع کولو نه د حفاظت دپاره کافي دې، او دريم د حقوق العباد د ادا کولو دپاره کافي اووافي دې. او څلورم د مشتبه امورو نه د بچ کيدلو دپاره کافي دې.

د امام ابوداؤد رحمه الله ددې احاديث منتخبه ذکر د تراجم رجال په ډيرو کتابونو کښې شوې دې، د مشکاة شريف په آخر کښې د صاحب مشکاة د طرف نه الاکمال په نوم باندې يو رساله ملحق ده، په هغې کښې هم صاحب مشکاة د امام ابوداؤد رحمه الله په ترجمه دا احاديث ذکر فرمائيلي دي.

الله پاک دې، دغې حضراتو ته زمونږ د طرف نه او د ټول امت مسلمه د طرف نه ډير جزاء خير ورکړي چه هغوی په حقيقت کښې د امت محمديه سره د همدردئ او خير خواهئ حق ادا کړې دې، اوګورئ دا څومره غټ کار دې چه دوی د لکهونو احاديثو په ذخيره کښې صرف د څو زرو احاديثو انتخاب فرمائي، او بيا په څو زرو کښې د يو څو عدد انتخاب، صرف زمونږ او ستاسو د سهولت دپاره چه مونږ ته په دين باندې تلل آسان شي، زمونږ دنيا او آخرت برابر شي دهغې دپاره کوشش فرمائي، ډير په غور سره دې احاديثو لره د خپل ژوند په ټولو شعبو کښې مونږ له مخې ته کيخودل پکار دی، ددې احاديث منتخبه په فوائدو او جامعيت باندې يو سړې تر کوم ځائې پورې ليکل کولې شي، د امام ابوداؤد رحمه الله د قول مطابق د لکهونو احاديثو لب لباب دې.

(د امام اعظم رحمه الله احاديث منتخبه)

حضرت شيخ رحمه الله په درس بخاري او هم دغه شان په اوجز المسالک شپږم جلد کښې ليکلي دی (١) چه د امام ابوداؤد رحمه الله بغينه ددې احاديثو انتخاب د هغوی نه

١) په دې باندې ماته د ابو موسى اشعري او د معاذ بن جبل رضي الله عنهما اورده قصه راياده شوه کومه چه د کتاب الحدود په اوائل کښې ذکر ده او غالبا په بخاري شريف کښې هم ده، قصه خو د........٦٦

مخکښې امام ابو حنیفه رحمه الله هم کړې دې. خو هغوی ددې څلورو نه علاوه د یو بل حدیث هم انتخاب فرمائیلې دې، لهذا ټول پنځه شو. او هغه دا دې ﴿ المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده ﴾ حضرت شیخ رحمه الله دا هم فرمائی چه دا پنځم حدیث غالبا امام ابوداؤد رحمه الله په دې وجه وانخستلو چه دهغې مضمون او معنی د حدیث نمبر۳ یعنی ﴿ لا یومن احدکم الخ ﴾ نه مستفاد کیږی.

په اصل کښې دا ﴿ انما الاعمال بالنیات ﴾ والا حدیث ډیر اهم دې هم په دې وجه حضرات محدثین دا د خپلو تصنیفاتو په شروع کښې ذکر کوی. حضرت شیخ رحمه الله فرمائی چه د تصوف حقیقت صرف تصحیح نیت دې، چه انسان هر یو کار کوی تجارت او زراعت، تصنیف وتالیف، درس او تدریس، محنت مزدوری اول دې خپل نیت صحیح کړی، په ښه نیت سره مباحات هم په عباداتو کښې داخلیږی او په یو موقع باندې ئې ارشاد اوفرمائیلو چه زمونږ د سلوک او تصوف ابتداء د ﴿ انما الاعمال بالنیات ﴾ نه ده یعنی تصحیح نیت او دهغې منتهی ﴿ ان تعبد الله کانک تراه ﴾ ده.

تصنیفات امام ابوداؤد رحمه الله :

د امام ابوداؤد رحمه الله په فن حدیث کښې ددې کتاب نه علاوه نور هم تصنیفات شته چه په هغې کښې بعض ملاویږی او بعض پکښې نایاب دی. ۱: مراسیل ابی داؤد چه په دې کښې مصنف صرف روایات مرسله ذکر فرمائیلې دی، دا مختصر شان تالیف دې او د سنن په بعض نسخو کښې په آخره کښې ملحق هم دې. ۲: الرد علی القدریة ۳: الناسخ والمنسوخ ٤: ما تفرد به اهل الامصار.... چه دهغې مطلب په ظاهر کښې دا دې چه هغه احادیث چه دهغې راویان په سند کښې ټول په ټوله د یو خاص ښهر اوسیدونکی وی، مثلا کلهم بصریون کلهم کوفیون... ددې قسم احادیث ئې یو ځائې عادت جمع کړی دی، د مصنف رحمه الله عادت په سنن کښې هم دا دې چه د بعض احادیثو د لاندې فرمائی، هذا الحدیث رواته کلهم بصریون. دا څیز په لطائف اسناد کښې شمیرلې کیږی. ۵: فضائل الانصار، ٦: مسند مالک بن انس ۷: المسائل.... دا د رسالې په شکل کښې دې چه په حجاز کښې شائع شوې دې. ۸: د امام ابوداؤد رحمه الله یو بل تصنیف هم معلومیږی چه دهغې نوم کتاب بدء الوحی دې ځکه چه حافظ

له..... اوریدو د وجې نه حذف کولې شی خو دهغې د آخر ټکره دا ده چه دې دوارو صحابه کرامو په خپل مینځ کښې خبرې کولې، د یو بل تپوس ئې کولو، او بله دا چه په عباداتو کښې د هر یو معمول څهٔ دی؟ هر یو خپل معمول بیان کړو، اول ابوموسی اشعری رضی الله عنه معمولات عبادات بیان کړل دهغې د اوریدلو نه پس سیدنا معاذ بن جبل رضی الله عنه اوفرمائیل: واما انا فارجو في نومتي ما ارجو في قومتي.... یعنی چه زهٔ خو ټوله شپه ویخ نه شم پاتې کیدې زیاتې مجاهدې زما نه نه کیږی، زهٔ خو د شپې اودهٔ کیږم هم او پاسم عبادت هم کوم، او زهٔ په خپلو اودهٔ کیدو کښې د الله پاک نه هم د هغه اجر او ثواب امید لرم کوم چه ترې په ویخیدو سره په عبادت کښې لرم، ددې قصې د نقل کولو نه زما مقصود دا دې چه هر کله د انسان نیت صحیح شی او هغه طالب د آخرت وی په هر څیز کښې آخرت ته نظر کوی نو بیا دې انسان ته په مباحاتو کښې هم هغه ثواب ملاویږی کوم چه په عباداتو کښې کیدل پکار دی.

ابن حجرؒ د تهذیب جلد اول په شروع کښې ددې تذکره کړې ده، خو د هغوی په ټولو تصانیفو کښې د ټولو نه اعلی او افضل او جامع سنن دې.

د فائدې یوه بله خبره هم واورئ هغه دا چه د حافظ ابن حجرؒ چه کوم مشهور تصنیف تقریب التهذیب دې. په هغې کښې هغوی اصالة خو د صحاح ستة ټول راویان ذکر کړې دی، او بعض راویان د غیر صحاح ئې هم ذکر کړې دی او په هغې باندې ئې لفظ تمیز لیکلې دې، ددې مطلب دا دې چه دا راوی د صحاح سته په راویانو کښې نه دې د هغوی نه بیل دې. او د صحاح ستة طرف ته د اشارې کولو دپاره هغوی رموز مقرر کړی دی، چه په هغې سره اشاره کوی دې خبرې طرف ته چه ددې راوی روایات په صحاح کښې په فلانی فلانی کتاب کښې دی، پس که هغه راوی داسې وی چه د هغه روایات په ټول صحاح سته کښې موجود وی نو په هغه راوی باندې رمز (نشان) د ع لګوی، کوم چه د الجماعة مخفف دې، او د بخاری رمز(نشان)، خ او د مسلم دپاره م او د سنن ابوداؤد دپاره د او د نسائی د پاره س او د ابن ماجه دپاره ق ،ځکه چه هغه قزوینی دې. او که هغه راوی د مراسیل ابوداؤد وی نو په هغې باندې د مد رمز لګوی، او که د کتاب الرد علی القدریة راوی وی نو په هغې باندې رمز قد لیکی، په ق سره اشاره قدریه طرف ته او په د سره ابوداؤد طرف ته. او که هغه راوی د مصنفؒ تصنیف الناسخ والمنسوخ وی نو دهغې دپاره رمز خد دې او د ما تفرد به اهل الامصار دپاره صد، او د مسند مالک بن انس دپاره کد، او د المسائل دپاره لام رمز لګوی د حافظ ددې صنیع نه د محدثینو د امام ابوداؤد ددې تصنیفاتو سره اعتناء (تعلق) معلومیږی.

ما یتعلق بالمصنّف

اوس د مقدمة الکتاب دویمه حصه یعنی ما یتعلق بالمصنّف ای الکتاب بیانولې شی، په دې کښې د ټولو نه اول اسم الکتاب دې.

د کتاب نوم او وجه د تسمیه

پس ځان پوهه کړه چه زمونږ مخې ته چه کوم کتاب دې دهغې نوم سنن دې، او سنن د حدیث هغه کتاب ته وئیلې شی چه په هغې کښې خاص طور سره احادیث الاحکام د ابواب فقهیه په ترتیب باندې جمع کړې شی او په دې کتاب کښې هم دغه شان ده چنانچه ددې شروع د کتاب الطهارة نه ده او دهغې نه پس کتاب الصلوة، کتاب الزکوة دې، کوم چه د فقهاء کرامو ترتیب دې دا خبره مخکښې تیره شوه چه د احادیثو ټول مضامین اته دی او په کوم کتاب کښې چه هغه ټول راجمع شی هغې ته جامع وائی، چونکه په دې کتاب کښې ټول ابواب ثمانیه نشته، اګرچه اکثر مضامین په کښې دی په دې وجه دې ته جامع اونه وئیلې شو، په دې کښې کتاب التفسیر دغه شان، تواریخ او مغازی او رقاق یعنی د زهد وغیره ابواب نشته، په خلاف د سنن ترمذی چه په هغې کښې دا دواړه خبرې شته چه په ابواب ثمانیه باندې مشتمل دې، چنانچه د هغه کتاب التفسیر او کتاب الزهد ډیر اوږد دې، او دهغې ترتیب د ابواب فقیه د ترتیب مطابق هم دې، په دې وجه په هغې باندې د جامع او

سنن دواړو اطلاق کولې شي.

په اصل کښې محدثينو په مختلفو طريقو سره د احاديثو خدمت کړې دې او په مختلفو طرزونو سره ئې قسم قسم د احاديثو کتابونه تصنيف فرمائيلي دي، د هر قسم تصنيف نوم ئې هم جدا کيخودلې دې، څه ته سنن وائي ،نو څه ته جامع ،څه ته معجم، نو څه ته مسند؛ څه ته مستخرج نو څه ته مستدرک وغيره وغيره ډير زيات قسمونه دي چه دهغې د اصطلاحاتو پيژندل د طالبانو دپاره ډير ضروري او مفيد دي. حضرت شيخ رحمه الله په مقدمه د لامع کښې ډير په تفصيل سره د حديث د کتابونو اقسام سره د مثالونو بيان فرمائيلې دي، او احقر هم د الفيض السمائي په مقدمه کښې په ښه طريقې سره بيان کړې دي، تاسو له لږ شان وخت ويستلو سره دغه څيزونو مطالعه ضرور کول پکار دي ځکه چه بغير د محنت نه هيڅ نه ملاويږي. په مسلم شريف کښې به تاسو اولولئ په يو مقام باندې دي: ﴿لا يستطاع العلم براحة الجسم﴾ چه د بدن د راحت سره علم نه حاصليږي.

ع: من طلب العلى سهر اللّيالي

حضرت شيخ رحمه الله به د طالبانو مخکښې دا شعر په کثرت سره لوستلو ، که موقع وه نو وړاندې تلو سره به انشاء الله مونږ هم بعض انواع د کتب حديث بيان کړو.

غرض د منصف يعنې وجه د تاليف:

حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه د امام ابوداؤد رحمه الله غرض په دې کتاب سره مستدلات ائمه راجمع کول دي، يعنې ائمه فقهاؤ په خپلو خپلو مسائلو کښې چه د کوم احاديثو نه استدلال کړې دې چه هغه ټول استدلالات او دلائل په دې کتاب کښې راشي، او د هر مذهب والا امام دليل په دې کتاب کښې ملاؤ شي او حقيقت هم داسې دې، چنانچه امام غزالي رحمه الله تصريح فرمائيلې ده چه د يو مجتهد دپاره په کتب حديث کښې صرف دا يو کتاب داسې دې کوم چه د هغه د مقصد دپاره کافي کيدلې شي.

علامه ابن القيم رحمه الله دغرض تاليف په سلسله کښې فرمائي چه دهغې حاصل دا دې چه کله د حاسدينو او طاعنينو د طرف نه په ائمه فقهاؤ باندې تنقيدونه او د قلت روايات اعتراضات اوکړې شو نو امام ابوداؤد رحمه الله اوغوښتله چه په نوې طرز باندې يَو داسې کتاب اوليکلې شي چه په هغې کښې مستدلات ائمه بالاستيعاب مخې ته راشي، چه دغه ناقدينو خُله بنده شي. امام ابوداؤد رحمه الله په هغه خط کښې کوم چه هغوي د اهل مکه په نوم ليکلې دې پخپله ليکلي دي چه زما په دې کتاب کښې د امام مالک، سفيان ثوري او د امام شافعي رحمهم الله اصول او دلائل موجود دي، چنانچه ابن الاعرابي فرمائي چه که يو سړې سره د قرآن کريم او د سنن ابی داؤد نه علاوه بل يو کتاب هم نه وي نو لم يحتج الی غيرهما.

زمانه د تاليف:

متعين طور سره دا معلومه نه شوه چه مصنف رحمه الله ددې د تصنيف نه په کوم سنه کښې فارغ شو، خو دا ملاويږي چه کله هغوي ددې د تاليف نه فارغ شو نو هغوي دا د خپل مشهور استاد امام احمد بن حنبل په خدمت کښې پيش کړو نو هغوي دا خوښ کړو، اود امام

احمد رحمه الله سنة وفات ۲۴۱ هجری دې. ددې نه معلومیږی چه ددې تالیف د سنة مذکوره نه مخکښې شوې دې. والله سبحانه وتعالی اعلم.

د سنن ابوداؤد مرتبه په اعتبار د تعلیم :

مرتبه په دوه اعتبارونو سره وی، یو خو د تعلیم په اعتبار سره یعنی تعلیمی ترتیب څه کیدل پکار دی، دویم مرتبه د صحت او قوت په اعتبار سره، د تعلیم په اعتبار سره ترتیب چه کوم مونږ د استاذانو نه اوریدلې دې، دا دې چه د مشکوة شریف نه پس ترمذی لوستل پکار دی، ځکه چه طالب العلم ته د ټولو نه اول د مذاهب ائمه معلومولو ضرورت وی، پس دا ټول وظائف د امام ترمذی رحمه الله دې، امام ترمذی رحمه الله خاص طور سره د حدیث د ذکر کولو نه پس په مسئله ثابته بالحدیث او په هغې کښې اختلاف علماء او په مذاهبو باندې رڼړا اچوی، اوس هر کله چه د علماء کرامو مذاهب معلوم شو نو ضرورت پیش شو د دې خبرې چه د هر یو دلیل معلوم شی، پس مستدلات ائمه ذکر کول وظیفه ده د امام ابوداؤد رحمه الله، لهذا د ترمذی نه پس ابوداؤد لوستل پکار دی، د مسئلې او د دلیلِ مسئلې معلومیدو نه پس ضرورت وی ددې خبرې چه طریقه د استخراج معلومه شی یعنی دا خبره چه دا مسئله ددې حدیث نه څنګه ثابتیږی، پس په طرق استخراج باندې تنبیه کول وظیفه ده د امام بخاری رحمه الله، هم په دې وجه هغوی یو حدیث ډِ لس لس کرتو نه هم زیات ذکر کوی، ځکه چه صرف د یو حدیث نه مختلف مسائل ثابتیږی، په دې وجه د سنن ابی داؤد نه پس بخاری شریف لوستل پکار دی، اوس چه هر کله مسئله او دلیل د مسئلې او طریق استخراج درې واړه خبرې معلومې شوې، نو بیا د نور استحکام او تائید دپاره نور دلائل او شواهد حاصلولې شی، او دا خیز ملاویږی په مسلم شریف کښ، ځکه چه هغوی د یو مضمون ډیر احادیث په مختلفو سندونو سره په یو ځائې ذکر کوی، پس څلورمه درجه شوه د مسلم شریف، اوس چه هر کله دا پورته ذکر شوی څیزونه حاصل شو نو اوس ضرورت د دې خبرې دې چه په دې دلائلو کښې غور کولو سره دا اوکتلې شی چه په دې کښې څه خامی یا علتِ خفیه خو نشته، پس دا خبره حاصلیږی د سنن نسائی نه، په علل حدیث باندې تنبیهٔ فرمائیل د هغوی خاص وظیفه ده، دا ترتیب شو د اصول خمسه په اعتبار د تعلیم او تعلم، د متقدمینو په نزد امهات کتابونه پنځه دی، چنانچه امام نووی په تقریب کښې هم دا پنځه په کتب صحاح کښې شمار کړی دی، بعض علماء کرامو امهات کتب د پنځو په ځائې شپږ شمار کړې دی کوم چه د صحاح سته په نوم سره مشهور دی، او مشهور دا ده چه هغه شپږم کتاب ابن ماجه دې، لهذا اوس د ټولو نه په آخر کښې د دې د لوستلو نمبر دې، ددې وجه دا جوړیدلې شی چه امام ابن ماجه رحمه الله په دې خپل کتاب کښې ډیر نادر احادیث ذکر کړی دی او د نوادر پیژندل روستو خبره ده.

خو دا ترتیب د تعلیم په اعتبار سره هغه وخت ممکن دې چه کله یو استاد دا ټول کتابونه د یو بل نه پس ښائی، خو که په یو وخت کښې ددې کتابونو لوستونکی ډیر استاذان وی کوم چه هر کتاب په خپله خپله ګهنټه کښې لولی، لکه نن صبا چه زمونږ په

مدارسو کښې کېږي نو بيا هلته دا ترتيب ظاهر دې چه نه شي چليدې، حضرت اقدس ګنګوهي رحمه الله به چونکه په يواځې باندې د دوره حديث ټول کتابونه ښودل، په دې وجه دا ترتيب هلته چليدې شو، بهر حال دا چه کومې خبرې بيان کړې شوې د تعليمي ترتيب په سلسله کښې که په هغې باندې د عمل موقع ملاؤ نه شي خو ددې حضرات مصنفينو خپل خپل مخصوص طرز بيان او د هر کتاب يو خصوصيت مخې ته راغلو کوم چه د طالبانو دپاره مفيد او سبب د بصيرت دې.

طبقات كتب حديث :

دويمه مرتبه کومه چه مونږ په شروع کښې بيان کړې ده د صحت او قوت په اعتبار سره ده، پس خاص د سنن ابوداؤد مرتبه د معلومولو نه مخکښې د مطلق احاديث مراتب معلوميدل پکار دی، ځکه چه د حديث کتابونه خو د سوونو په تعداد کښې دی، او ټول په ټول حجت او قابل استدلال نه دی، د صحت او ضعف په لحاظ سره مختلف دی، په دې سلسله کښې حضرت شاه عبدالعزيز صاحب رحمه الله يو ډيره مفيده او مختصر رساله تصنيف فرمائيلې دې، چه دهغې نوم دې، ما يجب حفظه للناظر. په دې کښې شاه صاحب رحمه الله د صحت او قوت په اعتبار سره د کتب حديث طبقات او مراتب بيان فرمائيلي دی، حضرت شيخ رحمه الله په درس بخاری کښې ددې رسالې اهميت بيان فرمائيلو او فرمائيل به ئې چه دا رساله واقعي قابل د حفظ ده. شاه صاحب دهغې نوم ما يجب حفظه للناظر صحيح کيخودلې دې. او بيا حضرت شاه صاحب په دې رساله کښې چه کوم طبقات د کتب بيان فرمائيلي دی، هغه ټول به ئې بيان فرمائيل، دانګ حضرت شيخ ددې رسالې نه دا طبقات کتب د لامع الدراری په مقدمه کښې هم ذکر فرمائيلې دی، حضرت شاه صاحب په دې رساله کښې ليکلې دی چه د حديث طبقات پنځه دی.

طبقه اولى : هغه کتابونه دی چه دهغې ټول احاديث حجت او قابل استدلال دی، بلکه د صحة مرتبې ته رسيدلې دی کوم چه د حديث قوی د ټولو نه اعلى درجه ده، په دې طبقه کښې تقريبا هغه ټول کتابونه داخل دی کوم چه په اسم صحيح سره موسوم دی، او بعض ددې نه علاوه دی، په دې طبقه کښې شاه صاحب رحمه الله مؤطا امام مالک، صحيحين، صحيح ابن خزيمه، صحيح ابن حبان، صحيح ابوعوانة، صحيح ابن السكن، المنتقى لابن الجارود او مستدرک حاکم شمير کړې دې.

طبقه ثانيه : هغه کتابونه دی چه دهغې احاديث صالح للاخذ او قابل استدلال دی، اګرچه ټول د صحت درجې ته نه وی رسيدلې او د يو حديث د حجت کيدو دپاره دهغې د صحت رتبې ته رسيدل ضروری نه دی، ځکه چه حديث حسن هم حجت او قابل استدلال وی، او په دې طبقه کښې دا کتابونه دی، ابوداؤد، ترمذی، نسائی او مسند احمد. او دا کتابونه په دې طبقه کښې ددې وجې نه دی چه په دې کښې بعض روايات ضعيف دی او هغه حسن ته نزدې دی.

طبقه ثالثه : د هغه کتابونو ده چه په هغې کښې هر قسم روايات ملاويږی، قابل

استدلال او غیر قابل استدلال لکه ابن ماجه، مسند ابوداوٗد الطیالسی، مسند ابویعلی الموصلی، مسند البزار، مصنف عبدالرزاق، مصنف ابوبکر بن ابی شیبة، المعاجم الثلاثة للطبرانی، سنن البیهقی، شعب الایمان للبیهقی، سنن دارقطنی، الحلیة لابی نعیم او د تفسیر کتابونه، لکه تفسیر ابن مردویه، الدر المنثور فی التفسیر بالماثور وغیره هغه تمام کتب حدیث کوم چه په تفسیر لیکلې شوی دی.

طبقه رابعه : د هغه کتابونه ده چه دهغې په هر حدیث باندې به د ضعف حکم لګولې شی، یعنی په دې شرط چه هغه حدیث صرف په هغه کتاب کښې وی، او په پورته کتابونو کښې نه وی، لکه د حکیم ترمذی نوادر الاصول، د دیلمی مسند الفردوس، الکامل لابن عدی، کتاب الضعفاء للعقیلی او د تاریخ کتابونه لکه تاریخ الخلفاء، تاریخ ابن عساکر، تاریخ ابن النجار او تاریخ الخطیب البغدادی وغیره.

طبقه خامسه : د کتب موضوعات ده، چه په هغې کښې صرف احادیث موضوعه ذکر شوی دی، علماء محدثینو او ناقدینو ډیر کتابونو داسې لیکلی دی چه په هغې کښې هغوی صرف احادیث موضوعه لټولو سره راوړې دی چه عام اهل علم دهغې نه باخبر شی او په دهوکه کښې د واقع کیدو نه بچ شی، چنانچه الموضوعات الکبری د ابن الجوزی په دې سلسله کښې مشهور کتاب دې، نور هم ډیر کتابونه دی، اللآلی المصنوعة فی الاحادیث الموضوعة د امام سیوطی، الموضوعات الکبری، المصنوع فی معرفة الموضوع دواړه د ملا علی قاری رحمه الله دی، تذکرة الموضوعات د شیخ محمد طاهر پټنی، تنزیه الشریعة عن الاخبار الشنیعة، د ابن عراق او الفوائد المجموعة د امام شوکانی او موضوعات المصابیح د قزوینی.

د پورته بیان نه معلومه شوه چه د صحاح سته نه صحیحین او مؤطا مالک په طبقه اولی کښې داخل دی، او سنن ابن ماجه په طبقه ثالثه کښې دې، او سنن ثلاثه (ابوداوٗد، ترمذی، نسائی) په طبقه ثانیه کښې دی او په صحاح سته کښې یو کتاب هم په طبقه رابعه کښې نشته.

تنبیه : ځان پوهه کړه چه شاه عبدالعزیز رحمه الله په خپله رساله عجاله نافعه کښې طبقات کتب حدیث څلور ذکر کړی دی. او په فیما یجب حفظه للناظر کښې ئې پنځه طبقې شمیرلی دی، لکه چه اوس بیان کړې شوې نو ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه په عجاله کښې چه کوم تقسیم کړې شوې دې هغه د صحت او شهرت دواړو په اعتبار سره دې او په فیما یجب حفظه کښې صرف د صحت او د ضعف په اعتبار سره دې، په دې وجه په دې کښې یو قسم زیات شو.

تنبیه ثانی : شاه ولی الله صاحب رحمه الله چه کوم د طبقات کتب مراتب ګرځولی دی په هغې کښې د حدیث د صحت او قوت مدار ګویا په کتابونو باندې کیخودلې دې، چنانچه شاه صاحب رحمه الله د صحیحین احادیث په غیر صحیحین باندې مقدم ګڼړی، او ګویا د یو حدیث په بخاری او مسلم کښې کیدل د ترجیح دپاره کافی دی، هم دا مسلک د ابن الصلاح محدث دې، خو شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله د صحت حدیث مدار په

کتابونو باندې نه دې کيخودلې. (١) بلکه د صحت حديث مدار ئې په رجالِ سند او اصول نقد باندې کيخودلې دې، او هم دا مسلک د محقق ابن همام دې.

د صحاح ستة ترمينځه فرقِ مراتب:

اوس د صحاح ستة ترمينځه تفصيلا فرق مراتب واورئ، پس ځان پوهه کړئ چه اصح السنة خو ګويا بالاتفاق بلکه داسې اوايئ چه عند الجمهور صحيح بخاری دې، چنانچه مشهور علی الالسنة دې، انه اصح الکتب بعد کتاب الله تعالی.

خو د امام شافعی رحمه الله نه منقول دی ﴿ لا اعلم کتابا اصح من المؤطا ﴾ ددې جواب دا دې چه دا مقوله د هغه وخت ده چه صحيحين لا په وجود کښې هم نه وو راغلی، د امام شافعی رحمه الله وفات په ٢٠٤هجری کښې دې او د امام بخاری رحمه الله پيدائش د ١٩٤هجری دې، ددې نه معلومه شوه چه د امام شافعی رحمه الله د وفات په وخت د امام بخاری رحمه الله عمر صرف لس کاله وو، هم دغه شان ابوعلی نيشاپوری رحمه الله (دا د حاکم صاحب مستدرک استاد دې) نه چه مروی دی چه ما تحت اديم السماء کتاب اصح من مسلم، ددې هم علماء کرامو مختلف توجيهات فرمائيلی دی، مشهور جواب دا دې چه په صحت کښې د مسلم ترجيح مقصود نه ده بلکه په حسن ترتيب او د جودت نظم په اعتبار سره ترجيح مقصود ده، او دا صحيح ده ځکه چه په ترتيب او حسن سياق اَو په دقائق اسناد کښې مسلم شريف واقعی د ټولو نه اوچت دې، هغوی د يو مضمون روايات په ټولو طرقو باندې په يو ځائې ډير په ښه طريقه او عمده انداز کښې بيانوی، امام نووی رحمه الله هم د شرح مسلم په شروع کښې په اسانيد باندې کلام کولو سره ددې ځيز ډير په شد او مد سره اظهار فرمائيلې دې او د امام مسلم رحمه الله د طرز بيان ئې مدح فرمائيلې ده.

بهر حال د صحيح بخاری مرتبه په صحت او قوت کښې د مسلم نه زياته ده، او ددې خبرې تائيد ددې نه هم کيږی چه د بخاری روايات متکلم فيها د مسلم د متکلم فيها نه کم دی، اګرچه جواب د ټولو ورکړې شوې دې، پس د صحيح بخاری د روايات متکلم فيها کوم چه صرف په بخاری کښې دی، دهغې تعداد اته اويا دې، او د صحيح مسلم هغه روايات کوم چه متکلم فيها دی، پوره سل دی، او داسې روايات چه دهغې تخريج دواړو کړې دې، يعنی هغه روايات متفق عليه او متکلم فيها دی، دهغې تعداد دوه ديرش دې، لهذا د مسلم متکلم فيها روايات د بخاری نه ٢٢ زيات دی، ددې روايات متکلم فيها تعداد په حساب د ابجد بعض علماء کرامو نظم کړی دې.

(١) مولانا عبدالحليم چشتی د عجاله نافعه مصنفه شاه عبدالعزيز دهلوی اردو شرح فوائد جامعه کښې د شيخ عبدالحق محدث دهلوی په ترجمه کښې په دې موضوع باندې ډير په تفصيل سره بحث کړې دې، دا عبدالحليم چشتی د مولانا عبدالرشيد نعمانی صاحب التصانيف رور دې، هغوی د عجاله نافعه ډير په عمده او محققانه انداز کښې په اردو ژبه کښې شرح ليکلې ده د فوائد جامعه په نوم باندې د پاکستان نه ډيره موده مخکښې شائع شوې وه.

فدعد لجعفي وقاف لمسلم — وبل لهما فاحفظ وقيت من الردى
٧٨ ١٠٠ ٣٢

يو دليل دا دې چه امام بخاري رحمه الله د خپل صحيح انتخاب د شپږو لاکهو احاديثو نه فرمائيلې دې، او امام مسلم رحمه الله صرف د دريې لاکو نه انتخاب فرمائيلې دى.
د صحيح بخارى نه پس مرتبه ده د صحيح مسلم، بيا ددې نه پس عند الجمهور مرتبه د ابوداؤد ده، خو د ابن سيد الناس رحمه الله رائې دا ده چه سنن ابوداؤد او مسلم دواړه په يو درجه کښې دى، خو دا د جمهورو د قول خلاف دى، ددې نه پس بيا مشهور دا ده چه د ترمذى شريف مرتبه ده، خو د ډيرو حضراتو تحقيق دا دې چه د نسائى شريف درجه د ترمذى نه پورته ده، هم دا زمونږ د حضرت شيخ رحمه الله رائې هم ده او قرين قياس هم دا ده، ځکه چه د ترمذى داسې روايات متکلم فيها په کوم باندې چه ابن الجوزى د وضع حکم لګولې دې ديرش دى، او په نسائى شريف کښې صرف لس احاديث دى چه په هغې باندې ابن الجوزى د وضع حکم لګولې دې، او بعض مغاربه خو تردې پورې وئيلې دى لکه علامه سخاوى رحمه الله په فتح المغيث کښې نقل کړى دى چه د نسائى شريف درجه د بخارى نه هم اوچته ده،
دويمه وجه هغه ده کومه چه ددې واقعې نه هم معلوميږى چه امام نسائى رحمه الله چه کله سنن کبرى تاليف اوفرمائيلو چه په هغې کښې هر قسم روايتونه وو قوى او ضعيف نو امير د وخت دهغوى نه تپوس اوکړو: اكله صحيح؟ فقال لافقال الاميرفاكتب منه الصحيح مجردا فلخص منها الصغرى وسماه المجتبى (بالباء او النون) يعنى آيا ددې ټولو احاديث صحيح دى؟ امام نسائى رحمه الله اوفرمائيل نه... نو په دې امير اووئيل چه په دې کښې صرف صحيح روايات بيل کړئ، په دې باندې امام نسائى د سنن کبرى تلخيص کولو سره دهغې نه صرف احاديث صحيحه واخستل، او ددې سنن صغرى نوم ئې المجتنى کيخودلو په ياء سره يا المجتبى په نون سره دواړه اقوال دى، په اول صورت کښې به اخستلې شى د اجتباء (بالباء نه)، چه دهغې معنى ده انتخاب او د خوښولو او په دويم صورت کښې به ماخوذ وى د اجتناء (بالنون) نه چه دهغې معنى ده د ميوې وغيره د راټولولو، حاصل معنى د دواړو يوه ده.
د علامه انور شاه کشميرى رحمه الله رائې دا ده چه د نسائى شريف درجه د ابوداؤد نه هم اوچته ده، او په دليل کښې دا فرمائى چه امام نسائى رحمه الله خپله ارشاد فرمائيلې دې: ما اخرجت فى الصغرى فصحيح... يعنى ما چه په سنن صغرى کښې څومره روايات ذکر کړى دى هغه ټول صحيح دى. او امام ابوداؤد رحمه الله د سنن ابوداؤد په باره کښې فرمائى ﴿ ما لم اذكر فيه شيئا فهو صالح ﴾ يعنى چه په کوم روايت باندې څه کلام اونکړم (او داسې روايات په سنن ابوداؤد کښې ډير زيات دى) نو هغه صالح دى او صالح عام دې، صحيح او حسن دواړو ته شامل دې نو ددې نه معلومه شوه چه سنن صغرى افضل دې د سنن ابوداؤد نه.

په سنن ابن ماجة او سادس ستة کښې د علماء کرامو اختلاف :

اوس د ټول نه په اخر کښې د سنن ابن ماجه مرتبه ده بالاتفاق ځکه چه په دې کښې ډير ضعيف روايات دى، د حافظ ذهبى رائې دا ده چه په دې کښې داسې روايات کوم چه حجت

او قابل استدلال نه دی، هغه تقریبا زر دی او داسې روایات چه بالکل مطروح او ساقط الاعتبار دی هغه دیرشو ته نزدې دی، او ابن الجوزی رحمه الله خو هغه په موضوعات کښې داخل کړې دی او حافظ مزی رحمه الله قاعده کلیه فرمائیلې ده، کل ما انفرد به ابن ماجة فهو ضعیف، چه کوم روایات داسې وی چه صرف په ابن ماجه کښې وی او په صحاح ستة کښې په بل یو کتاب کښې نه وی نو هغه ضعیف دی، خو حافظ ابن حجر رحمه الله دا قاعده کلیه نه ده تسلیم کړې، او فرمائیلې ئې دی چه علی الاطلاق داسې نه ده، اګرچه دا صحیح ده چه په هغې کښې ډیر احادیث ضعیف او منکر دی.

حضرت شیخ رحمه الله په مقدمه د لامع کښې لیکی چه متقدمینو سنن ابن ماجه لره په اصول او امهات کتب کښې نه دی شمار کړې، چنانچه امام نووی رحمه الله په تقریب کښې امهات کتب صرف پنځه ګرځولی دی یعنی د هغوی په نزد د صحاح ستة په ځائې صحاح خمسه دی، یعنی صحیح بخاری، صحیح مسلم، جامع ترمذی، سنن ابوداؤد او سنن نسائی، ابن ماجه هغوی نه دې ذکر کړې، وئیلې شی ﴿ اول من ضمه الی الاصول ابن طاهر المقدسی ﴾ یعنی ابن ماجه لره اول په کتب صحاح کښې ابن طاهر المقدسی داخل کړې دې، دا ابن طاهر المقدسی هم هغه دې د چا چه دوه کتابونه شروط الائمة الستة او اطراف الکتب الستة [1] ډیر مشهور دی، په دې دوؤ کتابونو کښې هغوی د صحاح د پنځو کتابونو سره شپږم ابن ماجه هم اخستلې دې، او بعض حضراتو د ابن ماجه په ځائې مؤطا مالک سادس سته منلې دې، پس رزین بن معاویه العبدری هم په هغوی کښې دې بلکه اصل هم هغه دې، هغوی په خپل کتاب تجرید الصحاح کښې کتب خمسه او په ځائې د ابن ماجه د مؤطا احادیث اخستلې دی، هم دغه شان ابن الاثیر الجزری په جامع الاصول لاحادیث الرسول کښې د صحاح ستة احادیث راجمع کړی دی، او د ابن ماجة په ځائې موطاء اخستلې دې، او ابوسعید علائی ددې په ځائې سنن دارمی ته سادس ستة وئیلې دې، او ابوالحسن سندهی فرمائی چه د طحاوی شرح معانی الآثار احق دې چه هغه صحاح ستة کښې شمار کړې شی، فانه عدیم النظیر فی بابه.

د صحاح سته بعض خصوصیات:

د هر کتاب څه خصوصیات وی، په صحاح ستة کښې هم هر یو کتاب بیل بیل خصوصیت لری، چنانچه په بخاری شریف کښې لوئی خصوصیت او اهمیت تراجم ته حاصل دې، چنانچه مشهور ده چه فقه البخاری فی تراجمه... حضرت شیخ الهند رحمه الله په تراجم بخاری کښې لیکلی دی چه د امام بخاری ټوله سرمایه د هغوی په تراجم کښې ده، په تراجم بخاری کښې لطیف اشارات او ژور طرق د استنباط موندلې شی، چه په هغې سره د امام بخاری رحمه الله باریک بینی او د بالغ نظرئ پته لګی، بعض وخت په ترجمة الباب او حدیث الباب کښې په ظاهره هیڅ مناسبت نه ښکاری، او بعض تراجم پکښې مکرر هم معلومیږی،

[1] اطراف حدیث دیو خاص قسم کتاب اصطلاحی نوم دې، چه دهغې تعارف به انشاء الله روستو راشی

حال دا چه هلته غرض مختلف وی هم دا وجه ده چه شراحو د بخاری ددې تراجمو د حل کولو دپاره مستقل اصول او ضوابط جوړ کړل، حضرت شیخ رحمه الله په مقدمه د لامع کښې اولاً د شاه ولی الله صاحب رحمه الله لیکلې شوې شل اصول او دهغې نه پس د شیخ الهند لیکلې شوې پنځلس اصول نقل فرمائیلې دی، بیا دهغې نه روستو په مختلف شروح د بخاری یا تراجم کښې غور کولو او د شروح د مطالعې کولو نه پس چه کوم اصول خپله د حضرت شیخ په ذهن کښې راغلل هغه ئې ذکر فرمائیلې دی، غرض دا چه ټول راجمع کړې شی نو اویا اوصول جوړیږی چه هغه ئې ډیر په وضاحت او د مثالونو د ذکر کولو سره د لامع الدراری په مقدمه کښې ذکر فرمائیلې دی، دا حقیقت دې چه حضرت شیخ رحمه الله حتی الاستطاعة د تراجم بخاری د حل کولو حق ادا اوفرمائیلو، اګرچه مشهوره ده چه د تراجم بخاری د شرح قرض د امت په ذمه باندې تر اوسه پورې باقی دې.

دصحیح مسلم بعضې خصوصیات:

او د صحیح مسلم یو ښکاره خصوصیت او وصف امتیازی دا دې چه هغوی د یو مضمون ټول احادیث ډیر په ښکلی انداز یعنی په حسن ترتیب سره یو ځائې بیانوی، د یو حدیث ډیر سندونه ډیر په عمده انداز کښې ذکر کوی، چه په هغې باندې محدثین حضرات ښه پوهیدلې شی، زمونږ او ستاسو په شان طالبان هغه باریکیانو ته چرته رسیدلې شی، پس امام نووی رحمه الله د شرح مسلم په شروع کښې ځائې په ځائې د امام مسلم رحمه الله د هغه حسن ترتیب او د جودة وضع ذکر فرمائیلې دې، په دې کتاب کښې اګرچه صورة تراجم الابواب مفقود دی خو فی الواقع د مضامینو په اعتبار سره اصل کتاب مبوب او مرتب دې، هر باصلاحیت انسان ددې کتاب په احادیثو باندې ابواب او تراجم قائمولې شی، پس موجوده تراجم کوم چه په حاشیه کښې درج دی هغه د امام نووی رحمه الله شارح مسلم د طرف نه دی، بعض خلق وائی چه د امام نووی رحمه الله تراجم د صحیح مسلم شایان شان نه دی، او په دې سره د کتاب حق نه ادا کیږی، زه وایم که ستاسو نه کیدې شی نو تاسو ئې حق ادا کړئ دا هسې فضول خبرې دی، خلقوته په تنقید کولو او رائې قائمولو کښې هسې خوند ملاویږی، د امام نووی رحمه الله په دې شرح کښې ډیر خیر او برکت دې، د مسلم شریف ئې ډیره نفیس او جامع شرح لیکلې ده. فجزاه الله عنا أحسن الجزاء.

د سنن ترمذی بعضې خصوصیات:

او د ترمذی شریف د ټولو نه اهم قابلِ اعتناء څیز کوم چه ډیر محنت طلب دې او په دې زمانه کښې په دې باندې هیڅ مستقل کتاب نشته، هغه د هغوی قول وفی الباب عن فلان وفلان، یعنی د هغه روایاتو تخریج د کومو چه هغوی حواله ورکوی، هغه چرته او په کوم کتاب کښې دی.(1)

(1) دا تقریر د ١٣٩٠ هجري دې او دا نفی د هم هغه وخت په اعتبار سره ده، ګنې اوس په نژدې وخت کښې په دې موضوع باندې مستقل یو کتاب د کراچۍ نه شائع شوې دې، چه دهغې نوم.......

د سنن نسائی بعضې خصوصیات:

او د نسائی شریف یو خاص څیز دا دې چه هغوی په بعض احادیثو باندې داسې کلام فرمائی : قال أبوعبدالرحمن هذا حديث خطأ... نو دلته تحقیق طلب څیز دا وی چه په کوم څیز باندې مصنف رحمه الله نقد فرمائی هغه څه دی؟ او بل دا چه دهغې چه کوم المقابل صواب دې هغه څه دی؟ هسې خود نسائی شریف تراجم او ابواب ته هم خاص اهمیت حاصل دې، خو چونکه په دې خصوصیت کښې بخاری د هغه نه فائق دې په دې وجه هغه نظر انداز کولې شی، او زما اندازه دا ده چه د نسائی شریف کتاب الطهارة دقیق او مشکل دې، او دهغې أبواب خاص طور سره قابلِ اعتناء دی.

د سنن ابن ماجه بعضې خصوصیات:

او د ابن ماجه خصوصیت دا دې چه په هغې کښې ډیر نادر او غریب احادیث دی، دا رنګ چونکه په هغې کښې ضعیف احادیث په کثرت سره دی او بعض روایات پکښې موضوع هم دی، په دې وجه دا ضروری ده چه ډیر په احتیاط سره ئې تعلیم او تعلم اوکړې شی، یعنی دا چه د هغه احادیث موضوعه او مطروحه معلومات اوکړې شی او هغه په ګوته کړې شی.

د شرح معانی الاثار بعضې خصوصیات:

او د طحاوی شریف په خصوصیاتو کښې یو ممتاز څیز د هغوی انظار دی، امام طحاوی رحمه الله اول د مذهب حنفی ترجیح په طریق د روایت سره ثابتوی، دهغې نه چه فارغ شی نو دلیل عقلی طرف ته متوجه شی، او د مذهب حنفی ترجیح په طریقې د درایت او نظر او عقل بیانوی.

خصائص د سنن ابوداؤد :

اوس مونږ د سنن ابوداؤد بعض خصوصیات ذکرکوو او بعض عادتونه د مصنف رحمه الله ذکر کوو.

١: په سنن ابوداؤد کښې د ټولو خصوصیاتو نه یو اهم څیز قال أبوداؤد دې. ددې په غرض باندې پوهیدل ډیر اهم دی، چنانچه کله خو هغوی په دې سره اختلاف رواة في الإسناد ذکر کوی، او کله اختلاف رواة في الفاظ الحديث بیانوی، او کله صرف تعدد د طرق وغیره طرف ته اشاره کوی، اوس په هر مقام باندې د قال أبوداؤد په مطلب باندې پوهیدل او په هغه اختلافات او فرقونو باندې ځان پوهول کوم لره چه هغوی بیانول غواړی یو اهم کار دې، ددې اقاویل ابوداؤد څومره صحیح تشریح او توضیح چه صاحب بذل المجهود کړې ده داسې یو شارح هم زمونږ د علم په اعتبار سره نه ده کړې.

٢: یو عادت د مصنف رحمه الله دا دې چه هغوی کله کله د یو حدیث سند بیانوی نو هغوی هم ددغې سند سره د هغه حدیث دویم سند هم ذکر کول شروع کړی، او بیا د هر سند چه کوم

له .... دې کشف النقاب عما يقوله الترمذي وفي الباب، او پخوانو شراحو چه په دې سلسله کښې کوم کتابونه لیکلې دی لکه ابن سید الناس، حافظ عراقی او حافظ ابن حجر وغیره، هغه اوس نایاب دی.)

الفاظ روایت شوی وی هغه بیل بیل او ممتاز کړی، داسې اګرچه نور حضرات مصنفین هم کوی خو ډیر کم، په سنن ابوداؤد رحمه الله کښې دا څیز ډیر په کثرت سره موندلې شی، غالبا هم په دې وجه باندې دا دې کتاب په خصائص کښې ذکر کولې شی.

۳: د مصنف رحمه الله یو عادت دا دې چه ډیر کرته د ترجمة الباب په ذریعه باندې جمع بین الروایات او دفع تعارض طرف ته اشاره کوی چه دهغې د کتاب د مطالعې نه اندازه لګولې کیدې شی.

۴: ددې خصوصیاتو نه یو دا هم دې چه دهغې تصریح مصنف رحمه الله پخپله کړې ده په هغه خط کښې کوم چه هغوی اهل مکه ته لیکلې وو، چه امام ابوداؤد رحمه الله په خپل سنن کښې د یو داسې راوی حدیث نه دې راوړې کوم چه د هغوی په نزد متروک وی.

۵: هم دغه شان مصنف رحمه الله د خپل سنن په باره کښې دا هم فرمائیلی دی: إنه یقدم روایة الأقدم علی الأحفظ، یعنی که د یو حدیث دوه سندونه دی چه په هغوی کښې یو راوی أقدم دې (یعنی سند عالی او د کمو واسطو والا) او د دویم سند راوی أحفظ دې نو هغوی اول الذکر لره اختیاروی، یعنی سند عالی اختیاروی اګر که دهغې رواة أحفظ نه وی.

۶: د مصنف رحمه الله یو عادت دا هم دې کوم چه د هغوی هم د دغه رساله مذکوره نه مستفاد دې چه د هغوی اصل منشاء دا ده چه د ترجمة الباب د ثابتولو دپاره دهغې نه لاندې صرف یو روایت راوړی په دې شرط چه دهغې نه پوره ترجمة الباب ثابتیږی، او که هغوی په یو باب کښې د یو نه زیات أحادیث راوړی نو هغه د څۀ خاص فائدې د پاره وی، مثلا دا چه په هغه دویم حدیث کښې د څه لفظ زیادت وی کوم چه په اول حدیث کښې نه وی یا د څه خاص فائدې د وجې نه ددې خصوصیت حاصل دا دې چه د مصنف رحمه الله مقصود جمع روایات او تکثیرِ روایات نه دې بلکه ترجمة الباب لره ثابتول دی، چه دهغې دپاره یو یا دوه احادیث کافی دی، په خلاف د امام نسائی او امام مسلم رحمهما الله چه هغوی د یو حدیث ډیر طرق ذکر کوی د هغوی مخې ته تکثیر طرق دې، ډیر کرته هغوی یو حدیث په خپل کتاب کښې د لس دولسو نه هم په زیاتو طرقو سره ذکر کوی.

۷: دا رنګ مصنف رحمه الله په هغه رساله کښې خپل یو عادت دا هم بیان فرمائیلې دې چه هغوی ډیر کرته د اوږد حدیث اختصار کوی، او د هغه حدیث صرف هغه حصه ذکر کوی کومه چه د ترجمة الباب سره مناسب او دهغې سره متعلق وی، ځکه چه د پوره حدیث ذکر کولو په صورت کښې د هغه حدیث چه کوم جزء مقصود دې هغه د بعض خلقو په حق کښې مخفی پاتې کیدې شی، یعنی په دې پته لګیدو کښې ورته مشکل پیدا کیدې شی چه ددې اوږد حدیث کومه حصه مقصودی ده.

۸: دا رنګ یو خصوصیت ددې د مصنف رحمه الله د تصریح مطابق دا هم دې چه هغوی په دې کتاب داحادیثو کوم چه صرف څلور زره او اته سوه دی دهغې انتخاب د پنځو لاکهو احادیثو نه کړې دې، او د مسلم په باره کښې مشهوره ده چه د هغوی انتخاب د درې لاکهو احادیثو نه دې.

۹. ددې کتاب يو خصوصيت دا دې چه دا اول السنن دې، يعنى ددې طرز دا اول کتاب دې، او ددې نه مخکښې د حديث تصانيف د جوامع او مسانيد د قبيل نه وو.
۱۰ : دا رنګ يو خصوصيت ئې دا هم دې چه په احاديث احکام باندې دومره جامع کتاب ددې نه مخکښې نه دې ليکلې شوې، د فقهي احاديثو څومره لويه ذخيره چه په دې کتاب کښې موندلې شي هغه په بل کتاب کښې نشته، پس بعض علماء کرامو لکه ابن العربي رحمه الله او امام غزالي رحمه الله تصريح فرمائيلې ده چه په کتب حديث کښې هم دا يو کتاب د مجتهد دپاره کافي دې.

ددې کتاب په باره کښې يو خبره دا کړې شوې ده چه رسول الله ﷺ په خوب کښې اوفرمائيل: من أراد أن يتمسک بسنتي فليقرأ سنن أبي داؤد... څوک چه زما په سنت تمسک يعنى دهغې اتباع کول غواړي نو هغه لره سنن ابوداؤد لوستل پکار دى، او وئيلې شوى دى چه خوب ليدونکې ابوالعلاء الوادري رحمه الله دې.

د ماسکت عنه ابوداؤد بحث :

دا بحث هم د خصائص ابوداؤد نه دې، او د علماء کرامو ترمينځه اختلافى دې، ددې بحث حاصل دا دې چه امام ابوداؤد د رواياتو د تخريج په ضمن کښې اختلاف رواة في الأسناد لره بيان فرمائى. او بيا د کوم راوى متابعت چه د هغه په علم کښې وى هغه هم ذکر فرمائى چه دهغې نه د يو روايت راجح کيدل او د بل مرجوح کيدل پخپله مستفاد او واضحه کيږى، غرض دا چه داسې صنيع اختيار فرمائى چه په هغې سره د فن حديث سره مناسبت لرونکى باخبر حضرات اندازه لګولې شى چه دا روايت د کومې درجې دې، او بعض وخت مصنف رحمه الله پخپله د يو طريق د راجح کيدلو تصريح يا کم از کم اشاره فرمائى، خو بعض ځايونو کښې داسې وى چه د روايت د ذکر کولو نه پس بالکل خاموش پاتې شى، په روايت کښې اختلاف يا څه قسم اضطراب هيڅ هم نه بيانوى، اوس دلته سوال واردېږى چه په کوم روايت باندې مصنف رحمه الله سکوت فرمائى هغه د کومې درجې دې؟ نو ددې قسم رواياتو په باره کښې مصنف رحمه الله په هغه رساله کښې کومه چه ئې د اهل مکه په نوم ده،(۱) ليکى : ما لم أذکر فيه شيئا فهو صالح... يعنى په کوم حديث باندې چه زه څه کلام اونکړم نو هغه صالح يعنى قابل احتجاج ګنړل پکار دى، اوس مصنف رحمه الله خو دا اوفرمائيل چه دا قسم روايت زما په نزد معتبر او قابل استدلال وى، خو د حضرات محدثينو په هغې کښې اختلاف دې، او په هغې کښې درې اقوال مشهور دى،

(رومبي قول): (۱) يو قول هغه دې چه کوم ابن منده او ابن السکن اختيار کړې دې، هغه دا دې چه ما سکت عليه أبوداؤد بغير د تردد نه حجت او صحيح دې.

(دويم قول): (۲) دويم قول هغه دې کوم چه امام نووى رحمه الله او ابن صلاح اختيار کړې دې هغه

---

۱) دامام ابوداؤد دا رساله د ابوداؤد د بعضو نسخو په اول يا آخر کښې مطبوع ده، د مطالعې قابله ده او دعلامه زاهد الکوثرى په تحقيق سره دمصر نه شائع شوې ده.

دا چه که د خارج نه دهغې ضعف ثابت نه شي نو هغه به د حسن په درجه کښې وی حجت او قابل استدلال به وی،

(دریم قول): (۳) دریم قول هغه دې کوم چه حافظ ابن حجرؒ اختیار کړې دې هغه دا چه په کوم روایت باندې مصنفؒ سکوت اختیار اوفرمائی دهغې شاهد او مؤید لټول پکار دی، که د هغه روایت شاهد ملاؤ شي نو بیا خو به حجت وی ګڼلې هغه روایت قابل توقف دې، او حافظ دخپل قول وجه دا بیان کړې ده چه مصنفؒ په خپله رساله کښې دا هم لیکلې دی چه ﴿وما فیه وهن شدید بینته﴾ یعنی په کوم روایت کښې چه سخت ضعف وی نو هغه زه بیانوم، حافظؒ فرمائی چه د مصنفؒ ددې کلام نه معلومیږی چه چرته وهن غیر شدید وی هغه نه بیانوی بلکه سکوت پرې کوی، چه کله صورت حال دا دې نو ما سکت علیه ابواؤد مطلقا څنګه حجت اومنلې شی، دارنګ هغوی دا هم فرمائی چه مونږ ګورو چه په بعض ځایونو کښې داسې کیږی چه د یو روایت په سند کښې ضعیف راوی وی، خو دهغې باوجود مصنفؒ هلته سکوت فرمائی. لکه عبدالله بن لهیعه او صالح مولی التوامه وغیره او بعض وخت داسې کیږی چه هغوی د یو ضعیف راوی په وجه یو ځائې کښې په یو روایت باندې کلام اوفرمائی، بیا چه په بل ځائې کښې هغه راوی په یو روایت کښې راشی نو هغوی په ما سبق باندې اعتماد کولو سره په هغې کلام نه فرمائی، خو کتونکې دا اوګڼړی چه مصنفؒ پرې سکوت فرمائیلې دې، غرض دا چه ددې ټولو وجوهاتو مقتضی حافظ دا راویستله چه د ما سکت علیه ابوداؤد حکم توقف دې، چه تر څو پورې دهغې شاهد او مؤید ملاؤ نه شی هغې ته دې حجت او نه وئیلې شی،

(څلورم قول): (۴) یو څلورم قول دلته هغه دې کوم چه مونږ د خپلو استاذانو نه اوریدلې دې هغه دا چه په ما سکت علیه أبوداؤد کښې حافظ منذریؒ ته کتل پکار دی، که هغوی هم سکوت اوکړی نو بیا خو ما سکت علیه أبوداؤد حجت دې ګڼلې نه دې، چنانچه بعض مقامات داسې دی چرته چه مصنفؒ خو سکوت فرمائیلې دې خو حافظ منذریؒ هلته کلام فرمائیلې دې، دا منذری هم هغه حافظ ذکی الدین منذری دې کوم چه د الترغیب والترهیب د حدیثونو دمشهور کتاب مصنف دې، په لویو مبصرینو او ناقدینِ حدیث کښې دې، هغوی د سنن ابوداؤد اختصار کړې دې اودهغې شرح ئې فرمائیلې ده.

په سنن ابوداؤد کښې حدیث ثلاثی شته که نه؟

یو بحث دلته دا دې چه په دې سنن کښې چرته حدیث ثلاثی شته او که نه، علامه سخاویؒ په فتح المغیث کښې لیکلې دی چه په سنن ابوداؤد کښې یو حدیث ثلاثی دې، او دا هغه حدیث دې کوم چه د حوض کوثر په بیان کښې دې چه دهغې راوی ابوبرزه الاسلمیؓ دې، مضمون دهغې دا دې چه یو خل عبیدالله بن زیاد امیر کوفه هغه صحابی په خپل مجلس کښې طلب کړو، پس هغوی تشریف یوړو، امیر عرض اوکړو چه ما تاسو دې دپاره راغوښتلی یئ چه ستاسو نه معلومه کړم چه تاسو د رسول اللهﷺ نه د حوض کوثر په باره کښې څه اوریدلې دی او که نه؟ ددې حدیث تخریج امام ابوداؤدؒ د کتاب

په اواخر یعنی شرح السنة کښې کړې دې په باب فی الحوض کښې، ددې په باره کښې علامه سخاوی رحمه الله لیکلي دی چه دا حدیث د سند په اعتبار سره ثلاثی دې، خو دا د هغوی تسامح ده، په سند حدیث باندې نظر اچولو سره په اول ځل بیشکه دا معلومیږی چه دا ثلاثی دې، خو د غور کولو نه پس معلومیږی چه ثلاثی نه دې بلکه رباعی دې، خو دې حدیث ته رباعی فی حکم الثلاثی وئیلې کیدې شی، ځکه چه دې حدیث لړه د صحابی رضی الله عنه نه روایت کونکې تابعی دې او د تابعی شاګرد هم تابعی دې، لهذا د اتحاد طبقه د وجې نه دوه راویان د یو په حکم کښې کیدې شی، پس په دې لحاظ سره دې ته ثلاثی وئیلې کیدې شی.

دې حدیث ته بعض حضراتو په حدیث الدحداح سره تعبیر کړې دې، چه دهغې وجه دا ده چه ابوبرزه الاسلمی رضی الله عنه صحابی راوی حدیث دحداح یعنی د قد نه وړوکې او پیړ بدن والا وو، او عبیدالله بن زیاد د هغوی په لیدو باندې د طنز او مسخرې په طور دحداح وئیلې وو چه دهغې په اوریدلو باندې ابوبرزه رضی الله عنه د خفګان اظهار فرمائیلې وو.

په کتب صحاح کښې د ثلاثیات وجود:

د دې نه پس پیژندل پکار دی چه د ثلاثی مطلب دا دې چه د مصنف کتاب او د رسول الله ﷺ ترمنیځه صرف د درې راویانو واسطه وی که صرف دوه وی نو هغه حدیث ته به ثنائی وئیلې شی، په صحاح سته کښې په یوکتاب کښې هم حدیث ثنائی نشته، خو په مؤطا د امام مالک رحمه الله کښې بعض روایات ثنائی شته، او ثلاثیات په صحاح سته کښې په بعضو کښې شته او په بعضو کښې نه، په ترمذی شریف کښې صرف یو حدیث ثلاثی دې، کوم چه په کتاب الفتن کښې دې د کوم راوی چه انس بن مالک رضی الله عنه دې چه دهغې مضمون دا دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل: یأتی علی الناس زمان الصابر فیهم علی دینه کالقابض علی الجمر،، یعنی په خلقو باندې داسې زمانه راروان ده چه په هغې کښې به په دین باندې قائم پاتې کیدل داسې ګران وی لکه سکروټه په لاس کښې نیول، او په ابن ماجه کښې پنځه ثلاثیات دی، او د ټولو نه زیات په بخاری شریف کښې دی په هغې کښې دوه ویشت (۲۲) احادیث ثلاثی دی، او په نسائی او مسلم کښې یو حدیث هم ثلاثی نشته، په دې دواړو کښې زیات نه زیات علوِ سند په شکل د رباعی ده، او په ټولو صحاح ستة کښې رباعی په کثرت سره ملاویږی.

(**سند عالی او سند نازل**): د وسائط (یعنی رجال سند) کمیدلو ته د محدثینو په اصطلاح کښې علو سند وئیلې شی. او د کوم سند راویان چه کم وی هغې ته عالی سند وائی. او ددې مقابل سند سافل یا نازل دې، په صحاح ستة کښې چه کوم زیات نه زیات نزول دې هغه عشاری دې، پس په ترمذی او نسائی کښې یو یو حدیث عشاری دې. یعنی هغه حدیث چه په هغې کښې د صاحب کتاب او د رسول الله ﷺ ترمینځه د لسو راویانو واسطه وی.

الروایات المنتقدة لابن الجوزی رحمه الله:

د ابن جوزی رحمه الله د تشدد فی الروایات د وجې نه علماء کرامو په هغوی باندې نقد کړې دې، په دې سلسله کښې مستقل تصانیف دی، پس حافظ ابن حجر رحمه الله القول المسدد فی الذب

عن مسند احمد ليکلې دې، چه په هغې کښې هغوی د مسند احمد داسې څليريشت (۲۴) احاديث مستثنی کړې دی. په کوم باندې چه امام ابن الجوزی رحمه الله د وضع حکم لګولې دې، حافظ فرمائی چه په دې څليريشت رواياتو کښې عجب دا ده چه يو روايت د مسلم شريف هم دې هذه غفلة شديدة منه... او علامه سيوطی رحمه الله يو رساله ليکلې ده چه دهغې نوم القول الحسن فی الذب عن السنن دې په هغې کښې هغوی د شپږ شلو احاديثو نه د زياتو استثناء کړې چه دهغې يو روايت د بخاری د نسخه حماد بن شاکر دې او يو روايت د مسلم دې. يو بل کتاب د علامه سيوطی رحمه الله التعقبات علی الموضوعات دې چه په هغې کښې هغوی لکه څنګه حضرت شيخ په مقدمه د لامع کښې ليکلې دی، درې سوه احاديث مستثنی کړې دی، چه په هغې کښې يو روايت د مسلم او بل د بخاری دې، او اته ديرش روايات پکښې د مسند احمد دی او نهه احاديث پکښې د سنن ابوداؤد دی، او لس پکښې د نسائی شريف دی او ديرش پکښې د ترمذی شريف دی او هم دومره د ابن ماجه دی، او شپيته پکښې د مستدرک حاکم دی او ددې ټولو احاديثو په باره کښې هغوی دا ثابته کړې ده چه دا موضوع نه دی، د سنن ابو داؤد په کومو نهه رواياتو باندې چه ابن الجوزی رحمه الله د وضع (۱) حکم لګولې دې هغه دا دی:

۱: حديث صلوة التسبيح.

۲: حديث ابی ابن عماره فی عدم توقيت المسح.

۳: حديث معاذ بن جبل فی جمع التقديم فی السفر.

٤: حديث للسائل حق وإن جاء علی فرس.

٥: حديث لا تمنع يد لا مس أخرجه المصنف فی کتاب النکاح.

٦: حديث من سئل عن علم فکتمه، ألجم بلجام من نار.

۷: حديث لا تقطعوا اللحم بالسکين.

۸: حديث القدرية مجوس هذه الأمة.

۹: حديث المؤمن غر کريم والمنافق خب لئيم.

علامه سيوطی رحمه الله په دې کښې د بعض خو په القول الحسن فی الذب عن السنن کښې جواب ورکړې دې او د بعض په التعقبات علی الموضوعات کښ، يعنی دا ئې ثابته کړې ده چه دا موضوع نه دی، بلکه واقعه دا ده چه په صحاح ستة کښې په يو کتاب کښې هم

(۱) د سنن ابوداؤد دغه رواياتو ته د موضوع وئيلو دا مطلب نه دې چه هغوی دتصريح سره دا فرمائيلې وی چه فلان فلان حديث کوم چه په سنن ابو داؤد او ترمذی کښې دې هغه موضوع دې بلکه هغوی خو صرف په احاديث موضوعه باندې يو غټ کتاب ليکلې دې په دې کښې هغوی صرف هغه روايات کوم چه د هغوی په تحقيق کښې موضوع وو جمع کړې دی. اوس چونکه د هغوی تشدد د علماء کرامو ترمينځه مشهور وو، په دې وجه علماء کرامو د هغوی ددې کتاب په دې نيت سره جائزه واخستله چه په دې احاديثو کښې چرته داسې حديث خو نشته چه د صحاح نه په يو کتاب کښې موجود وی، ددې تحقيق نه معلومه شوه چه په سنن ابوداؤد کښې داسې روايات نهه ملاويږی.

سنن د ابن ماجه نه ان شاء الله هيڅ موضوع حديث نشته. مونږ دا خبره د الفيض السمائی په مقدمه کښې هم ليکلې ده.

د امام ابوداؤد رحمه الله شرط تخريج :

دهغه تولو امورو نه چه دهغې پيژندل د طالب حديث دپاره اهم او مفيد دی هغه شروط د أئمه حديث دی، تاسو به په شروح او حواشی کښې په کثرت سره اولولئ او اوبه وينئ چه دا فلانې حديث چونکه د امام بخاری رحمه الله د شرط مطابق نه وو يا د فلانی مصنف رحمه الله د شرط مطابق نه وو، په دې وجه دا هغوی په خپل کتاب کښې نه دې اخستلې. ددې نه معلومه شوه چه د محدثين او مؤلفين صحاح ستة د تخريج احاديث دپاره خپل خپل خاص شرطونه لری کوم روايت چه د هغوی په نزد د هغوی په اختيار کړې شوې شرطونو او معيار باندې پوره وی هم هغې ته په خپل کتاب کښې ځائې ورکوی. حضرت شيخ په مقدمه د لامع کښې ليکلی دی چه د محدثينو د شرطونو په سلسله کښې ډير کتابونه او رسالې تصنيف کړې شوې دی، پس د حازمی شروط الأئمة الخمسة مشهور او معروف دې چه په هغې باندې د علامه زاهد الكوثري تعليق هم دې. هم دغه شان د ابن طاهر المقدسی شروط الائمة الستة هم په دې موضوع باندې مستقل کتاب دې، او ددې نه مخکښې بلکه داسې اوايئ چه د ټولو نه مخکښې امام ابوعبدالله بن منده رحمه الله کوم چه د څلورمې صدئ امام دې، په دې موضوع باندې کتاب ليکلې دې، بهر حال ضرورت دا دې چه دا اوپيژندلې شی چه د امام ابوداؤد رحمه الله په دې کتاب کښې څه شرطونه دی، چه دهغې لحاظ ساتلو سره هغوی په سنن کښې روايات اخلی.

په دې سلسله کښې ماته يو ډيره مختصر او جامع خبره په معارف السنن کښې ملاؤ شوه، کومه چه هغوی د علامه انور شاه کشميری رحمه الله نه نقل کړې ده، په هغې کښې ئې په مختصر انداز کښې د اکثر صحاح ستة د مصنفينو شرائط بيان کړی دی، هغه مونږ بيانوو چه په هغې سره به د امام ابوداؤد رحمه الله د شرط علم هم اوشی، خو ددې شرطونو د پيژندلو نه مخکښې په دې خبره هم ځان پوهه کول پکار دی چه بعض علماء کرامو ددې خبرې تصريح کړې ده چه دې حضرات مصنفين صحاح ستة په يو مقام باندې هم دا تصريح نه ده کړې چه زمونږ په دې تصنيف کښې فلانې فلانې شرط دې، بلکه صورت حال دا دې چه حضرات محدثينو دصحاح ستة مطالعه کولو سره ددې دمصنفينو طرز عمل اوليدلو چه د هغوی په خپل کتاب کښې د رواياتو د اخستلو ترتيب څه دې. او د کومې درجې روايات اخلی دې څيزونو ته په غور سره کتلو نه پس ئې دا خبره بيان کړې ده چه د فلانی مصنف رحمه الله شرط د تخريج دا دې او د فلانی دا دې، اوس واورئ هغه شرطونه کوم چه مولانا يوسف بنوری رحمه الله د علامه انور شاه کشميری په حوالې سره په معارف السنن کښې بيان کړی دی، شاه صاحب فرمائی :

د امام بخاری رحمه الله شرط الاتقان وکثرة ملازمة الراوی للشيخ دې. يعنی امام بخاری رحمه الله د داسې راوی روايت اخلی چه په هغې کښې دوه صفتونه وی، اول اتقان چه دهغې حاصل دا

دي چه په راوی کښې د قوت حفظ سره د اهتمام حفظ شان موجود وی، دویم صفت ملازمة الشيخ دې، يعنى د خپل شيخ په خدمت کښې حاضر اوسيدل او د هغه سره د ډيرې زمانې پورې پاتې کيدل.

د امام مسلم رحمه الله شرط صرف اتقان دې، کثرت ملازمت ئې شرط نه دې بلکه د هغوی په نزد خو صرف امکان لقاء او معاصرت بين الراوی والمروی عنه کافی دې.

د امام ابوداؤد رحمه الله او امام نسائی رحمه الله شرط صرف کثرت ملازمت دې نه چه اتقان.

د امام ترمذی رحمه الله په نزد د دواړو موجوديدل ضروری نه دی.[1]

صاحب منهل د ابن مند رحمه الله نه نقل کړی دی چه د امام ابوداؤد رحمه الله شرط د داسې راويانو داحاديثو تخريج کول دی چه د هغوی په ترک باندې اجماع نه وی (يعنى بالاجماع متروک نه وی) اودې سره سره په سند کښې انقطاع او ارسال نه وی بلکه حديث متصل السند وی.

د علامه انور شاه کشميری د خبرې وضاحت په نورو الفاظو کښې:

راويان د حديث په پنځه قسمه دی:

۱: تام الضبط و کثير الملازمة... وی.... يعنى قوت حافظه ئې برابر ده او د استاد سره ئې ډير وخت تير کړې وی. ددې فائده دا وی چه کوم شاګرد د استاذ سره ډير پاتې شی نو د هغه په خبره باندې ښه پوهيږی او کله چه ئې ورسره موده کمه تيره کړی نو د هغه په خبره باندې صحيح نه پوهيږی.

۲: تام الضبط وقليل الملازمة.... وی.... يعنى اول صفت خو پکښې شته خو ملازمت ئې د استاد سره کم دې.

۳: کثير الملازمة وحفيف الضبط دی... يعنى استاد سره خو ډير پاتې شوې دې خو قوة حافظه ئې برابره نه وی او په بعض رواياتونو کښې خطاء کيږی.

۴: چه خفيف الضبط و قليل الملازمة...وی.... يعنى د قسم اول بالکل برعکس.

۵: المجاهيل والضعفاء.... وی، يعنى مجهول او ضعيف راويان.

چه هر کله تاسو دا پنځه قسمه راويان اوپيژندل نو اوس دا هم زده کړه چه د امام بخاری رحمه الله عادت دا دی چه البخاری ياتی بالنوع الاول مستوعبا او يستوعب من النوع الاول. يعنى د تام الضبط او کثير الملازمة راويانو نه نقل کوی لکه امام زهری او د هغوی شاګردان رحمهم الله ويختار من النوع الثانی... يعنى په دويم قسم نوع کښې تحقيق کوی او دهغې نه پس تړې انتخاب کوی. نو په دې وجه د امام بخاری رحمه الله شرط ډير زيات اعلى شو په سند کښې ډيره علو پيدا شوه.

او هر چه امام مسلم رحمه الله دې نو هغوی د رومبو دواړو نوعو نه استيعاب کوی او په دويم نوع کښې د قلت ملازمت پرواه نه کوی او نوع ثالث نه انتخاب کوی يعنى پس د تحقيق نه تړې روايت اخلی نو د هغوی د روايت درجه د صحيح بخاری نه کمه شوه.

---

[1] کذافي معارف السنن (۲۰/۱)

او هر چه امام نسائی رحمه الله دي نو هغوی د اول درې واړو نه استیعاب کوی او د څلورم نوع نه انتخاب کوی.
او ابوداؤد رحمه الله د څلورو واړو نوعو نه استیعاب کوی او د پنځمې نوع نه انتخاب کوی نو په دې وجه په ابوداؤد کښې د نسائی په نسبت روایات ډیر کمزورې دی.
او ترمذی رحمه الله په دې لحاظ په پنځمه درجه کښې دې چه هغوی ددې ټولو نه استیعاب کوی، یعنی هر قسم راویان پکښې شته.
او ابن ماجه کښې ورسره بیا دوه ویشت (۲۲) احادیث موضوعه هم جمع شوې دی اگر که بعض روایتونه د بخاری هم پکښې شته خو ورسره دغه شان روایات ئې هم راوړې دی نو دهغې مرتبه د ټولو نه ښکته ده...... من المترجم)

د سنن ابوداؤد نسخې او د تعدد نسخ منشاء:

ځان پوهه کړه چه ددې کتب صحاح نسخې مختلف دی د سنن ابوداؤد رحمه الله نسخې نورې هم مختلف او متعدد دی دلته دا سوال واردیږی چه د تعدد نسخ منشاء او مقصد څه دې؟ نو ځان پوهه کړه چه زمونږ په زمانه کښې د تحصیل حدیث طریقه او صورت دا وی چه طالب علم د حدیث کتاب مخې ته کیږدی او د استاد نه په هغې باندې ځان پوهه کړی او هغه اولولی، اود کومې زمانې چه دا تصانیف دی صحاح ستة وغیره، په هغه زمانه کښې مطابع نه وو، په دې طریقه باندې د کتب حدیث نسخې مطبوعه نه ملاویدې څنګه چه په دې زمانه کښې ملاویږی، بلکه په هغه زمانه کښې به د حدیث تحصیل داسې کیدو چه یو طالب حدیث به د یو محدث په خدمت کښې حاضر شو او د هغوی په خدمت کښې حاضریدو سره به ئې عرض اوکړو چه زه ستاسو نه ستاسو ددې روایاتو سماع کول غواړم او هغه معلومول غواړم، په دې پاندې به هغه محدث د خپل اصل کتاب نه یا د خپلې حافظې نه خپلو شاګردانو ته د هغه احادیثو املاء کوله، هلته به د طالب العلم مقصود د لوستلو نه د متون احادیث او دهغې د اسانیدو حاصلول وو. کوم چه به د مخکښې نه د هغوی په علم کښې نه وو او یا به ورسره په یو کتاب لیکلې موجود نه وو. ګویا د اصل روایاتو حاصلول به ئې مقصود وو او په دې زمانه کښې دا صورت حال نه دې. بلکه اوس خو داسې ده چه کوم احادیثو لره د استاد نه لسوتل غواړی نو څنګه چه هغه احادیث د استاد سره په مطبوعه کتاب کښې موجود دی هم دغه شان هغه احادیث خپله د شاګرد سره د مخکښې نه موجود او محفوظ دی. اوس چه هر کله دا خبره ده چه په هغه زمانه کښې به شاګردانو د خپل استاد نه احادیث اوریدلو سره لیکل او جمع کول، ظاهره ده چه لیکونکی شاګرادان مختلف وی، بعض شاګردانو ترې نه په دې کال لوستل اوکړل او بعضو تیر کال، او بعضو په اوؤم کال، د هم دغې محدث نه احادیث اوریدلو سره اولیکل نو په کوم کال باندې چه دې محدث خپلو څومره شاګردانو ته د څومره روایاتو املاء اوکړه هغوی سره هغه هومره محفوظ شو، اوس د استاذ په املاء کولو سره په مختلف کالونو کښې د روایاتو کمې زیاتې کیدو، لکه په دې زمانه کښې چه تاسو د استاذانو تقریر ضبط کوئ نو دا ضروری نه ده چه څومره تقریر استاذ دې کال کړې دې هم دومره تقریر دې تیر کال هم

کړې وی، بلکه د کلام په کمی او زیادت کښې یقینا فرق وی هم دغه شان په هغه زمانه کښې به هم د نفس روایاتو په تعداد کښې کمې زیاتې راتلو، پس هم دا وجه ده د اختلاف نسخ او د تعدد نسخ، اوس مونږ دا بیانوو چه ددې کتاب څومره نسخې دی، نو ددې ډیرې نسخې دی چه په هغې کښې زیات مشهور د امام ابوداؤد د څلورو شاګردانو څلور نسخې دی، چه هغه سهارنپوری رحمه الله د بذل المجهود په مقدمه کښې لیکلې دی.

۱: **نسخه لؤلؤی:** یو نسخه د ابوعلی لؤلؤی ده چه دهغې پوره نوم محمد بن احمد عمرو البصری دې، المتوفی ۳۳۳ هجری واللولوی منسوب الی بیع اللؤلؤ، یعنی لؤلوی د ملغلرو د اختسلو او خرڅولو طرف ته منسوب دې، غالبا د هغوی به د ملغرو او موتیانو وغیره تجارت وو، زمونږ په دور (په بلاد مشرق کښ) هم دا نسخه رائج ده. هغوی دا په ۲۷۵ هجری کښې د امام ابوداؤد رحمه الله نه روایت کړه او دا آخری املاء ده کومه چه ورته هغوی په مذکوره کال املاء کړې ده. هم دا کال د مصنف رحمه الله د وفات کال دې، هم په دې وجه دا نسخه اصح النسخ ګڼړلې شی.

۲: **نسخه ابن داسه:** دویمه نسخه د ابن داسه ده چه د هغوی پوره نوم ابوبکر محمد بن بکر بن داسه التمار البصری دې، په بلاد مغرب کښې هم دا نسخه مشهوره ده، امام ابوسلیمان الخطابی کوم چه د حدیث په مشهور شارحینو کښې دې، او د سنن ابوداؤد شارح هم دې هغوی سنن ابوداؤد براه راست د ابن داسه نه اخذ کړې دې، هغوی فرمائی: قرأته بالبصرة علی ابی بکر بن داسه... او بیا ئې د اخذ کولو نه پس هم په هغه نسخه باندې شرح هم لیکلې ده، کومه چه د معالم السنن په نوم باندې مشهوره ده د ابن داسه او لؤلؤی په نسخو کښې فرق صرف د تقدیم او تاخیر دې د کمی او زیاتی نشته.

۳: **نسخه ابوعلی الرملی:** دریمه نسخه د ابوعیسی الرملی ده، د هغوی پوره نوم ابوعیسی اسحق بن موسی الرملی دې، د وراق ابوداؤد په لقب سره مشهور دې، د وراق معنی په ظاهر کښې د کتب خانې د محافظ ده، وهذه النسخة تقارب نسخة ابن داسه.

۴: **نسخه ابن الاعرابی:** څلورمه نسخه د ابن الاعرابی ده، د هغوی نوم ابوسعید احمد بن محمد دې، المتوفی ۳۰٤ هجری... د ابن الاعرابی په کنیت سره مشهور دې [1] دا نسخه ناقص ده په دې کښې کتاب الفتن، کتاب الملاحم، کتاب الحروف او هم دغه شان نیم کتاب اللباس نشته.

۵: **نسخه ابوالحسن عبدی:** پنځمه نسخه د ابوالحسن عبدی ده، په دې نسخه کښې د بعض راویانو په سندونو باندې داسې کلام دې کوم چه په نورو نسخو کښې نشته... نبه علیه الحافظ ابن حجر رحمه الله تعالی.

---

[1]) ابن الاعرابي هذا غير ابن الاعرابي اللغوي المشهور هو محمد بن زياد المتوفي ۲۳۱ هجری وهذا الثاني اقدم من صاحب النسخة افاده مولانا سعيد بالنبوري)

الشروح والحواشي :

حضرت شیخ رحمه الله په مقدمه د بذل کښې (چه تر اوسه پورې غیر مطبوع ده) ددې کتاب د شلو نه زیات شروحات شمیر کړې دی، ددې پنځه شروح خو مشهور او کامل دی، اکثر په هغې کښې مطبوع هم دی.

۱: **معالم السنن :** دا شرح د امام ابوسلیمان احمد بن ابراهیم الخطابی المتوفی ۳۸۸ هجری تالیف دې، دهغوی دا شرح په نسخه ابن داسه باندې ده لکه چه ددې نه مخکښې مونږ بیان کړل، او دا شرح کامل، جامع او مختصر ده، د بنده خیال وو چه دا غالبا اقدام الشروح ده، ددې نه پس ددې خبرې تصریح ماته په فیض الباری کښې ملاؤ شوه چه دا ددې کتاب د ټولو نه اولنۍ شرح ده.

۲: **شرح ابن رسلان:** یو شرح شهاب بن رسلان هم لیکلې ده کوم چه د حافظ ابن حجر رحمه الله شاګرد دې د هغوی دا شرح د شرح ابن رسلان په نوم سره مشهوره ده، اوریدلې مې دی چه دا شرح کافی مبسوط په اتو جلدونو کښې ده، خو دهغې کامل نسخه موجوده نه ده، ددې متفرق جلدونه د بعض حضراتو سره محفوظ دی، ددې دوه جزونه حضرت سهارنپوری رحمه الله د حجاز مقدس نه په خپل اهتمام سره نقل کړی وو او دلته ئې راوړې وې، کوم چه د مظاهر العلوم په کتب خانه کښې محفوظ وی، حضرت شیخ رحمه الله به ددې شرح ډیر تعریفونه فرمائیل، او حضرت ددې د موجوده اجزاء نه په خپلو تالیفاتو کښې کافی استفاده فرمائیلې ده.

۳: **مرقاة الصعود الی سنن أبی داؤد:** دا د علامه جلال الدین سیوطی رحمه الله المتوفی ۹۱۱ هجری تصنیف دې، علی بن سلیمان الدمنتی ددې شرح تلخیص کړې دې، او ددې تخلیص نوم دې درجاة مرقاة الصعود، حضرت سهارنپوری چه په بذل المجهود کښې فرمائی : کذا فی الشرح... نو دهغې نه هم دا شرح مراد وی.

۴: **المختصر للمنذری :** ددې نوم مصنف رحمه الله المجتبی کیخودلې دې، حافظ ذکی الدین منذری او د هغوی د شرح ذکر زمونږ په کلام کښې راغلې دې.

۵: **تهذیب السنن:** دا د علامه ابن القیم رحمه الله تصنیف دې، په دې کښې په هر حدیث باندې کلام نشته، بلکه په بعض بعض ابوابو باندې کلام کړې دې، او په بعض ځایونو کښې ئې ښه په تفصیل سره لیکلې دی هیڅ کمې ئې نه دې پریخودلې.

دا پنځه خو قدیم او مشهور شرحې دی، او درې شرحې دهغې نه روستو دی، چه هغې ته شروح جدیده وئیل مناسب دی.

۱: **عون المعبود شرح سنن ابوداؤد :** دا د یو اهل حدیث عالم شرح ده چه د هغه نوم محمد اشرف عظیم آبادی دې دا شرح مکمل ده، او په څلور غټو جلدونو کښې طبع شوې ده، په دې شرح کښې فوائد حدیثیه کافی دی، خو د شارح نه د کتاب په حل کولو اود قال ابوداؤد په بیان مراد کښې په ډیرو ځایونو کښې تسامح شوې دې چه دهغې زمونږ حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل المجهود کښې په ډیرو مقاماتو باندې تنبیه فرمائیلې ده، او

چونکه اهل حدیث او غیر مقلد دې په دې وجه ئې په مقلدینو خصوصا په احنافو باندې استطالة لسان (ژبه اوږده) کړې ده، چه دهغې په وجه باندې زمونږ حضرت سهارنپوری رحمه الله د هغوی نه خفه وو، چه دهغې ذکر خپله حضرت په مقدمه د بذل کښې فرمائیلې دې، او دا ئې هم لیکلې دی چه زه ددې شرح نه یو مضمون په خپله شرح کښې د هغه وخته پورې نه نقل کوم چه ترڅو پورې چه زه دهغه مضمون په اصل کتاب یعنی منقول عنه کښې او نه ګورم.

۲: **بذل المجهود فی حل أبی داؤد:** کومه چه زمونږ او ستاسو دپاره د تعارف محتاج نه ده یا کم از کم نه دی کیدل پکار، دا شرح ممزوج په پنځو ضخیم جلدونو کښې ده، د کتاب په حل او قال ابوداؤد په بیان مراد کښې ددې نه غوره هیڅ شرح نشته، حضرت شیخ رحمه الله د خپل ژوند په آخره زمانه کښې دا د خپلو حواشی د اضافې سره د بیروت نه په مصری طرز باندې طبع کړې وه، کومه چه په څلیریشت جلدونو کښې ده. (وقد رأیت کتابا فی المکتبة الشاملة ألف فی تعاقب بعض مسائل الشیخ السهارنپوری اسمه فتح المعبود في بیان الهفوات في کتاب بذل المجهود تألیف : محمد بن عبدالرحمن الخمیس... من المترجم)

د دې شرح په تالیف کښې د حضرت سهانپوری رحمه الله تقریبا لس کاله لګیدلې دی، په دې تالیف کښې حضرت شیخ رحمه الله د حضرت سهارنپوری رحمه الله ښې لاس وو، او حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه حضرت سهارنپوری په مقدمه د بذل المجهود کښې ددې تعاون ذکر کولو سره زما په باره کښې لیکلې وو هو جدیر بان ینسب الیه هذا الشرح، دا عبارت ما په خپل لاس وران کړو، کله چه د حضرت سهارنپوری رحمه الله په دې باندې نظر پریوتلو نو تپوس ئې اوکړو چه دا دې څه اوکړل؟ ما عرض اوکړو چه حضرت په دې کښې د بذل اهانت دې. حضرت خاموش شو، حضرت سهارنپوری رحمه الله په مقدمه د بذل کښې د حضرت شیخ رحمه الله په دې تالیف کښې د اعانت تذکره په دې الفاظو سره کړې ده :

وأعانني علیه بعض أحبائی خصوصا منهم عزیزی وقرة عینی وقلبی الحاج الحافظ المولوی محمد زکریا بن مولانا الحاج الحافظ المولوی محمد یحیی الکاندهلوی رحمه الله تعالی.

په بذل المجهود باندې د حضرت شیخ رحمه الله ډیر قیمتی حواشی دی، په هغې کښې ډیر حواشی د بذل المجهود مصری سره په حاشیه کښې طبع شوې دی، احقر د بذل المجهود نه د استفادې سره سره د هغه حواشی نه هم استفاده کړې ده.

په دې تقریر کښې به لوستونکی د بذل المجهود او د حضرت شیخ رحمه الله د هغه حواشی په کثرت سره حواله بیا مومی، امید دې چه دا تقریر به د بذل المجهود شریف د مضامین عالیه طرف ته د رسیدو یو غوره او اسانه ذریعه وی.

۳: **المنهل العذب المورود فی شرح سنن أبی داؤد:** دا د محمود بن محمد خطاب سبکی تصنیف دې، کوم چه په علماء ازهر کښې یو ډیر جید عالم دې او مالکی المسلک دې د هغوی دا شرح پوره نه ده، عمر ورسره وفا اونکړه چه دهغې په وجه د شرح تکمیل او نه شو، دا شرح په ممالک عربیه کښې مطبوع او ملاویږی. د هغوی طرز د علامه عینی رحمه الله د هغه طرز سره ملاویږی کوم چه هغوی په شرح د بخاری کښې اختیار کړې دې، او دهغې

دوه درې حواشي مشهور او معروف دی

۱: **فتح الودود :** دا د ابوالحسن محمد بن عبد الهادی السندهی المتوفی ۱۱۳۹هجری حاشیه ده، موصوف مسلکا حنفی وو د علامه سیوطی په شان د هغوی هم په ټولو صحاح ستة باندې حواشي دی.

۲: **التعليق المحمودة:** دا د مولانا فخر الحسن الګنګوهی حاشیه ده، کوم چه د حضرت رشید احمد ګنګوهی په شاګردانو کښې وو.

۳: **أنوار المحمود على سنن أبي داوُد :** دا په اصل کښې د شیخ الهند، مولانا خلیل احمد سهارنپوری، مولانا انور شاه کشمیری او د مولانا شبیر احمد عثمانی ﷺ د هغه درسی تقاریرو مجموعه ده، کوم چه يو صاحب جمع کړی دی.

د دې نه علاوه نورو هم ډیرو حضراتو ددې کتاب شرح ليکل شروع کړل خو تکميل ته او نه رسيدل، پس امام نووی رحمه الله هم شروع کړه علامه عینی هم شروع کړه چه دهغې هغوی په عمدة القاری شرح بخاری کښې حواله هم ورکړې ده، هم دغه شان حافظ عراقی رحمه الله تر د باب السجود السهو پورې شرح په اووۀ جلدونو کښې اوليکله، وئيلې شوې دی چه که دا شرح د پوره کتاب هم په داسې تفصیل سره ليکلې کيدله نو په څلويښتو جلدونو کښې به پوره کيده.

اداب د طالب الحديث :

د حضرت شیخ رحمه الله معمول زمونږ د طالب علمۍ د زمانې نه مخکښې د ابوداؤد شريف په سبق کښې او دهغې نه پس زمونږ د طالب علمۍ په دور کښې د بخاری شریف په سبق کښې د طالب حدیث دپاره د لسو آدابو د بيانولو دستور وو زه هم عام طور په سبقونو کښې هم هغه لس آداب ذکر کوم کله لږ په تفصیل او کله په اختصار سره، دې وخت کښې ئې هم مختصرا واورئ!

۱: **اخلاص نيت. ۲: اهتمام الحضور فی الدرس:**.. يعنی د سبق پابندی، ما د خپلې طالب علمۍ په زمانه کښې الحمد لله ښه پابندی کړې ده، ماته ياد نه دی چه ما چرته د شرح جامی په سبق کښې هم په پوره کال کښې يو غير حاضری کړې وی پاتې له د حدیث په سبق کښ، صرف دا نه چه غير حاضری مې نه ده کړې بلکه رخصت مې هم نه دې اخستلې، ځکه چه کوم سبق د استاذ د لوستلو نه پاتې شو بس پوهه شه چه هغه حقيقتا پاتې شو، په غير حاضرئ کښې د تعليم ډير لوئې نقصان دې او دا د بې برکتئ باعث دې.

۳: **الاصطفاف:** يعنی صف جوړول، طالبان دې په سبق کښې صف جوړولو سره د قاعدې مطابق کينې دا نه چه درسګاه ته ناوخته راځی، او راتلو سره پټ شان د دروازې په اړخ کښې غلې کينی.

۴: **د هيئت جلوس اصلاح:** يعنی مؤدب او څومره چه کيدې شی د التحيات په شکل باندې دې کينی، غرض دا چه پرلت وهلو سره دې نه کينی.

۵: **عدم النوم فی أثناء الدرس:** د سبق دوران کښې دې نه اودۀ کيږی او سبق دې په ذوق او

شوق سره او په بيدارئ باندې اوري، ګهنټه (پيريډ) ترې نه په غفلت کښې تيره نه شي.

۶: **عدم الاعتماد على الكتاب**: يعنې په کتاب باندې دې تکيه نه لګوي په هغې باندې دې سنګل وغيره ږدلو سره بوج نه راولي،

۷: **عدم الضحک فى بعض ألفاظ الحدود** : يعنې په کتاب الحدود وغيره کښې چه کوم فحش او نامناسب الفاظ راشي نو ضرورة که دهغې ترجمه په اردو، پښتو کښې اوکړې شي نو هغه ډير په سنجيدګئ سره اوريدل چه خندا پرې بالکل رانشي، زمونږ د حضرت شيخ رحمه الله عادت شريفه دا وو چه د کتاب الحدود په يو حديث کښې چه به کله څه فحش يا نامناسب لفظ راغلو نو د هغه لفظ ترجمه به ئې په اردو کښې صفا صفا کوله، او دا به ئې فرمائيل چه دا د عربئ کنځل دی چه هر کله ضرورة او مصلحة ئې رسول الله ﷺ د خپلې ژبې مبارکې نه راويستلې شي نو زمونږ څه حيثيت دې، پس حضرت شيخ رحمه الله چه به کله په کتاب الحدود کښې دا لفظ ﴿ انكتها ﴾ يا په بخاری کښې ۳۷۸/۱ کښې د صلح حديبيه والا حديث کښې د صديق اکبر رضي الله عنه په کلام کښې دا لفظ راتلو : (امصص بظر اللات) نو ددې الفاظو به ئې په اردو کښې ترجمه صريح کوله.

۸: **الأدب بأئمة الفقه** : يعنې د فقهاء کرامو سره ډيره د ادب معامله کول، داسې دې نه وی چه يو حديث په ائمه کښې د يو امام خلاف راشي، نو د هغه امام په باره کښې د بې ادبئ خبره په ذهن کښې راشي په دې سلسله کښې به حضرت شيخ رحمه الله د حضرت ګنګوهی رحمه الله واقعه اوروله کومه چه حضرت په خپل تصانيف آپ بيتی وغيره کښې څو ځايه ليکلې ده هغه دا چه حضرت ګنګوهی رحمه الله په خپل درس حديث کښې د يو داسې حديث چه په ظاهر کښې د احنافو خلاف وو ډيره ښه توجيه او تاويل اوفرمائيلو، په شاګردانو کښې يو عرض اوکړو چه که امام شافعی رحمه الله دا توجيه اوريدلې وې نو هغوی به د خپل قول نه رجوع کړې وې؟ په دې باندې حضرت رحمه الله اوفرمائيل : توبه توبه استغفرالله.... که امام شافعی رحمه الله موجود وې نو زما دا تقرير به يو شبه وې، او حضرت مجتهد به ددې جواب کړې وې، اوس خو چونکه ائمه مجتهدين زمونږ مخکښې نشته صرف د هغوی اقوال زمونږ مخکښې دی، په هغه اقوالو کښې مونږ د امام ابوحنيفه رحمه الله قول أقرب الى القرآن والحديث بيا مومو، په دې وجه دهغې تائيد کوو ګينې که (بالفرض) په ائمه مجتهدين کښې په دې زمانه کښې څوک موجود وې نو د هغوی د اتباع او د تقليد نه بغير به ګزاره نه وه

۹: **احترام د علم او د علماء كرامو**: يعنې د استاذانو ادب نه صرف ظاهرا بلکه د زړه نه، ګينې د استاذ بې ادبی د علم نه د محرومتيا قوی سبب دې، صرف استاذ نه بلکه د تکرار کونکو او د درس د ملګرو او د کتاب او درسګاه کښې د کيخودلې شوو تختو وغيره چه په هغې باندې کتاب ږدلو سره لوستلې شی د هغه ټولو د احترام لحاظ ساتل

۱۰ : **د هيئت اصلاح كول**: يعنې د خپل هيئت وضع قطع او جامې د شريعت او سنت مطابق ساتلو اهتمام او هغه لباس کوم چه د حديث نه ثابت او منقول وی دهغې رعايت ساتل او د کوم قسم لباس چه په حديث کښې ذکر نه وی په هغې کښې د هغه زمانې د نيکانو اتباع

کول، ځکه چه په قرآن کريم کښې دی ﴿ واتبع سبيل من اناب إلى ﴾ الاية.

انواع کتب الحديث :

الحمد لله مقدمة الکتاب پوره شوه، صرف د سند بيان باقي دې، تاسو ته به ياد وی چه مونږ کوم ځائې کښې د ابوداؤد د تسميه بحث اجمالا ذکر کړې وو، هلته مونږ وئيلي وو چه د بيا دپاره که موقع ملاؤ شوه نو بعض قسمونه د کتب حديث او دهغې تعريف او مصاديق به سره د مثالونو بيانوو، اوس هغه واورئ!

حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه کله ما مشکوة شريف درس کړو نو هغه وخت ماته په تتبع او تلاش سره صرف لس دولس اقسام د کتب حديث معلوم شو، دهغې نه پس چه مې څومره اشتغال بالحديث او د کتب حديث مطالعه زياتيدله نو بيا ډير انواع مخې ته راتلل، پس د لامع د مقدمې د تاليف پورې راته پنځويشت نه زيات انواع معلومه شوې وو، دا خبره حضرت شيخ په درس بخاری کښې بيان فرمائيلي وه، اوس تاسو واورئ چه حضرت شيخ په مقدمة د لامع کښې په تفصيل سره اويشت انواع د کتب حديث او دهغې مثالونه ليکلي دی، حضرت سهارنپوری رحمه الله هم د بذل المجهود په مقدمه کښې ډير په اختصار سره لس قسمونه د کتب حديث بيان کړی دی، او بنده مقدمه د بذل او مقدمه د لامع دواړه مخې ته ږدللو سره د الفيض السمائی په مقدمه کښې پنځويشتو ته نزدې انواع د کتب حديث دهغې تعريفونه او دهغې مصداقات او مثالونه په تفصيل سره بيان کړې دی، لږ شان وخت اوباسئ او هغه اوګورئ. د کومو کتابونو په تصنيف او تاليف کښې چه حضرات محدثينو خپل عمرونه اولږول، چه مونږ کم از کم د هغه کتابونو د نومونو نه خو خبر شو، او دا اوګورو چه دې حضراتو په کوم کوم طرز سره د حديث نبوی خدمت فرمائيلي دې، که الله پاک مونږ هم د خادمين حديث په ډله کښې شامل کړی نو څومره د سعادت خبره ده، بهر حال څو انواع حديث مونږ دلته بيانوو.

۱: **جامع**: ۲: **سنن**: دا دواړه مستقل قسمونه دی چه دهغې تعريف د تسميه کتاب په ضمن کښې راغله.

۳: **مسند**: دا د حديثو هغه کتاب دې چه په هغې کښې احاديث په ترتيب د اسماء الصحابه ذکرشوې وی،او د مضامينو ترتيب پکښې ملحوظ نه وی، پس د داسې کتابونو په سرخئ کښې د صحابی نوم ليکلې شی، مثلا مسند انس بن مالک او بيا صرف هم هغه روايات ذکر کړې شی کوم چه د انس رضی الله عنه نه روايت کړې شوې وی اګر که مضمون ئې هر څه وی.

بيا بعض محدثينو په دې کښې د حروف تهجی د ترتيب اعتبار کړې دې، لهذا د کوم صحابی د نوم په شروع کښې چه الف وی اول به د هغوی د رواياتو ذکر کولې شی، لکه انس بن مالک او ابی بن کعب رضی الله عنهما وغيره، او بيا د هغه صحابی روايات چه د هغه نوم په باء سره شروع وی، لکه براء بن عازب او بلال بن الحارث رضی الله عنهما وغيره، او بعضو د مراتب صحابه رضی الله عنهم اعتبار کړې دې، په دې صورت کښې به د خلفاء راشدينو روايات مقدم کولې شی، حال دا چه د هغوی د نوم په شروع کښې عين دې، مسند احمد او مسند ابوداؤد

الطيالسي کوم چه د حديث د کتب متداوله نه دی دا دواړه د مراتب صحابه په اعتبار سره دی، او بعضې په دې کښې د قبائلو د ترتيب لحاظ ساتی، په دې صورت کښې د ټولو نه مخکښې د بنو هاشم روايات اخلی، ثم الأقرب فالأقرب.

او کله په مسند کښې صرف د يو صحابی د رواياتو په جمع کولو باندې اکتفاء کولې شی، مثلا مسند ابی بکر يا د صحابه کرامو د يو جماعت روايات ذکر کړې شی مثلا مسند الاربعة چه په هغې کښې صرف د خلفاء اربعه رضي الله عنهم روايات راجمع کړې شی او مسند العشرة چه په هغې کښې د عشره مبشره روايات ذکر کړې شی.

۴: **مشيخة**: د احاديثو هغه کتاب ته وائی چه په هغې کښې روايات په ترتيب د شيوخ بيان کړې شی، يعنی مصنف چه کوم احاديث د خپل يو شيخ نه اوريدلې وی هغه يو ځائې راجمع کړی، مثلا اسماعيلی أحاديث الاعمش رحمه الله جمع کړی دی، او امام نسائی رحمه الله د فضيل بن عياض رحمه الله احاديث راجمع کړې دی، دا مشيخة د لفظ شيخ جمع ده.

۵: **المعجم**: بعض ددې تعريف داسې کړې دې : ما يذكر فيه الأحاديث على ترتيب الشيوخ، خو حضرت شيخ رحمه الله په مقدمه د لامع کښې ليکلې دی چه دا تعريف خو د مشيخة دې، او معجم وائی د حديث هغه کتاب ته چه ما يذكر فيه الأحاديث على ترتيب الهجاء يعنی په کوم کتاب کښې چه احاديث د حروف تهجی په اعتبار سره ذکر کړې شی، بيا دهغې ترتيب که د صحابه کرامو رضي الله عنهم په اعتبار سره وی او که د شيوخ په اعتبار سره وی، لهذا معجم پورته دواړو قسمونو يعنی مسانيد او مشيخة ته شامل شو، پس طبرانی د معجم کبير ترتيب د اسماء صحابه په اعتبار سره دې، او د معجم اوسط وصغير ترتيب ئې د شيوخ په اعتبار سره دې او دواړو ته معجم وئيلې شی.

۶: **الترتيب**: په معاجم او مسانيد کښې چونکه د مضامينو لحاظ نه شی ساتلې، په دې وجه په هغې کښې يو مضمون راويستل آسان کار نه دې، په دې وجه محدثين حضراتو ضرورت اوګڼړلو ددې خبرې چه يو قسم د کتب حديث داسې پکار دی چه په هغې کښې د مسانيد او معاجم هغه روايات د مضمون په اعتبار سره ترتيب کړې شی لهذا اوس الترتيب د انواع کتب حديث نه يو مستقل نوع شوه، او روستو علماء کرامو د حديث دا خدمت کړې هم دې، پس مسند احمد ته هم ترتيب ورکړې شوې دې، حضرت شيخ رحمه الله په مقدمه د لامع کښې ددې هم ډير مثالونه ليکلې دی، زما والد صاحب رحمه الله هم د معجم صغير د احاديثو د مضامينو فهرست مرتب فرمائيلې وو.

۷: **الأطراف**: د احاديثو هغه کتاب دې چه په هغې کښې د حديث صرف سر يعنی د شروع حصه ذکر کولو سره د پوره حديث طرف ته اشاره کولې شی، او بيا هغه حديث چه په کومو کومو کتابونو کښې په کوم سند سره روايت وی هغه أسانيد بالاستيعاب ذکر کړې شی. يا په کومو کتابونو کښې چه هغه احاديث ذکر دی دهغې حواله ورکړې شی، د ابن طاهر مقدسی تصنيف اطراف الکتب الستة کښې هم دغه شان کړې شوې دی، يعنی هغه احاديث چه د صحاح سته نه په کوم کتاب کښې دی، صرف دهغې حواله ورکړې شوې ده. او د

حافظ جمال الدين المزي کتاب تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف د قسم اول د قبيل نه دي، دا ډير د فائدې او د کار څيز دې، چه په مختصر شان وخت کښې معلوميږي چه دا حديث په کوم کوم کتاب کښې دې، او په کوم سند سره دې، دا ټول څيزونه په يو وخت معلوميږي، که په خپله ئې لټون ته ناسته اوکړې شي نو معلومه نه ده چه څومره وخت به پرې خرچ شي.
۸: **المستدرک** : دا د حديث هغه کتاب ته وائي کوم چه يو بل کتاب مخې ته ږدلو سره اوليکلې شي او په هغې کښې هغه احاديث ذکر کړې شي کوم چه په اصلي کتاب کښې ذکر کول پکار وو، ځکه چه هغه د مصنف په اصل شرط باندې پوره خيژي، خو د څه وجې نه په هغه کتاب کښې نشته، مثلا که يو سړې په بخاري باندې استدراک کول غواړي نو په هغې کښې به دا وي چه يو داسې کتاب اوليکلې شي چه په هغې کښې هغه ټول احاديث واخستلې شي کوم چه په بخاري کښې کيدل پکار وو په دې وجه چه هغه د بخاري د شرطونو مطابق دي خو په بخاري کښې هغه د څه وجې نه رانغلل نو دا کتاب کوم چه روستو اوليکلې شو دې ته به مستدرک على البخاري وئيلې شي، پس حاکم هم دغه شان يو کتاب په صحيحين باندې ليکلې دې کوم ته چه مستدرک على الصحيحين وائي.
د مستدرک د پورته ذکر شوي تعريف نه معلومه شوه چه په دې کښې صرف هغه روايات کيدل پکار دي کوم چه په اصل کتاب کښې نشته، خو د حاکم نه يو تساهل دا شوې دې چه بعض روايات هغوي په مستدرک کښې داسې ذکر کړې دي کوم چه په اصل يعنې صحيحين کښې موجود دي، او دويم تساهل کوم چه د هغوي مشهور دې چه هغوي په مستدرک کښې بعض متکلم فيه روايات هم واخستل کوم چه د اصل د شرط مطابق نه وو، هم په دې وجه علماء کرامو (لکه امام ذهبي رحمه الله) د هغوي تعقب کړې دې.
۹: **المستخرج** : دا د حديث هغه کتاب دې چه په هغې کښې د يو بل کتاب د احاديثو تخريج اوکړې شي، او هغه داسې چه صاحب مستخرج د اصل کتاب هر هر حديث د اصل د ترتيب مطابق په خپل سند سره په بيل کتاب کښې ذکر کړي، داسې چه د هغه د سند ترمينځه مصنف رحمه الله د اصل واقع نه شي بلکه د صاحب مستخرج سند د اصل د مصنف د شيخ يا د شيخ الشيخ سره وړاندې يو ځائې شي، او ددې فائده تقويت حديث ده، اوس د هر کتاب دوه سندونه شو، يو د اصل کتاب سند او دويم د مستخرج، لکه مستخرج اسماعيلي کوم چه په بخاري باندې دې او په صحيح مسلم باندې د ابوعوانة مستخرج مشهور دې، او مستخرج د ابونعيم اصفهاني کوم چه په صحيحين باندې دې.
محدثينو د مستخرج دپاره يو شرط دا هم لګولې دې چه صاحب مستخرج د داسې سند نه عدول اونکړي کوم چه مصنف د اصل ته نزدې وي مثلا که هغه سره داسې سند وي کوم چه مصنف د اصل سره ملاويږي نو بيا دې داسې سند نه راوړي کوم چه مصنف د اصل سره په شيخ الشيخ کښې ملاويږي، خو که د عدول څه غرضِ صحيح وي مثلا علو سند وغيره نو بيا امر آخر دې.
۱۰: **الافراد والغرائب** : دا د حديث هغه کتاب ته وائي چه په هغې کښې د يو شيخ

تفردات ذکر کړې شی، هغه روایات چه د دغه شیخ د نورو اصحاب (شاګردانو) سره نه وی. اوس ښکاره ده چه په هغې کښې چه څومره احادیث وی ټول به غریب وی، لکه د دارقطنی کتاب الأفراد کوم چه ډیر مشهور او جامع دې، د امام مسلمؒ په تصانیفو کښې هم یو کتاب ددې قسم دې.

۱۱: **غریب الحدیث**: دا هغه کتابونه دی چه په هغې کښې د حدیث د الفاظ غریبه معنی او دهغې تشریح کولې شی، په نورو الفاظو کښې داسې وئیلې شی چه د حدیث لغات بیانولې شی، ځکه چه د حدیث معنی بیانول آسانه خبره نه ده د ذمه دارئ خیز دې، پس لیکلې شوې دی چه د امام احمدؒ نه د یو حدیث معنی اوتپوسلې شوه نو هغوی اوفرمائیل: سلوا أصحاب الغریب... یعنی کوم خلق چه د لغات حدیث امامان دی او دهغې ماهرین دی د هغوی نه ددې لفظ معنی اوتپوسئ، زه د حدیث شرح او بیان مراد د خپل ګمان نه نۀ شم کولې، هم دغه شان اصمعی کوم چه د لغت ډیر لوئې امام دې د هغوی نه یو خل د ﴿الجار أحق بسقبه﴾ معنی اوتپوسلې شوه چه د سقب څه معنی ده؟ نو وې فرمائیل أنا لا أفسر حدیث رسول اللهﷺ ولکن العرب تزعم أن السقب اللزیق، یعنی زه د خپل طرف نه د حدیث معنی نه شم بیانولې خو دومره پوهیږم چه عرب وایی چه د سقب معنی د متصل او د ګاونډی ده،

د غریب الحدیث په موضوع باندې یو څو مشهور تصانیف:

بهر حال په دې موضوع باندې د څو مشهور کتابونو نومونه دا دی،

۱: کتاب الغریب د ابوعبید قاسم بن سلام، ۲: الفائق د زمخشری، ۳: کتاب الغریبین د ابوعبید هروی، او دې وخت کښې ددې قسم ډیر جامع دوه کتابونه عام طور سره متداول دی، یو النهایه د ابن الاثیر الجزری کوم چه په پنځو جلدونو کښې دې، او دویم کتاب مجمع البحار د شیخ محمد طاهر پټنی (ګجراتی)، دا په پنځو جلدونو کښې دې، او د النهایة نه زیات ضخیم (غټ) کتاب دې.

۱۲: **العلل**: د حدیث هغه کتاب ته وائی چه په هغې کښې د سندونو علل بیان کړې شی، علل جمع ده د علت، علت د محدثینو په اصطلاح کښې د سند پټ عیب او نقص ته وائی، یعنی د یو حدیث سند په ظاهر کښې برابر او رشتینې دې، خو په حقیقت کښې په هغې کښې څه باریک او ژور نقص دې، چه په هغې باندې ماهرین او ناقدین حدیث ښه پوهیږی، پس علل د حدیثو هغه کتاب شو چه په هغې کښې د اسانیدو په دقیق او پټو نقائصو باندې تنبیه اوکړې شی.

د علل په موضوع باندې یو څو مشهور تصانیف:

په دې نوم باندې ډیر کتابونه لیکلې شوې دی لکه کتاب العلل د امام بخاریؒ، کتاب العلل د امام دارقطنیؒ، او د امام ترمذیؒ په دې کښې دوه کتابونه دی، یو العلل الصغیر کوم چه د ترمذی په آخره کښې ملحق دې، او یو العلل الکبیر، او هم دغه شان العلل الکبیر د ابن ابی حاتم، او العلل المتناهیة فی الاحادیث الواهیة د ابن الجوزیؒ.

۱۳: **كتاب الأربعين يا أربعينه :** كوم ته چه زمونږ په عرف كښې چهل حديث وائي ددې تصنيف سلسله قائم شوې ده د يو حديث په بناء باندې كوم چه په دبيهقي په شعب الإيمان كښې دې، د حديث راوي ابوالدرداء رضي الله عنه دې هغوى فرمائي چه د رسول الله ﷺ نه تپوس اوكړې شو چه د علم هغه كوم مقدار دې چه دهغې د حصول نه پس انسان فقيه شي نو رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو : من حفظ على أمتي أربعين حديثا في أمر دينها بعثه الله فقيها وكنت له يوم القيامة شافعا وشهيدا، دا حديث د ټول طرقو په اعتبار سره اګرچه ضعيف دې، خو اكثر حضرات محدثينو په دې مختصر شان عمل باندې د دومره لوئې ثواب او فضيلت د حاصلولو په لالچ او حرص كښې اربعينات تصنيف كړي دی، حضرت شاه ولی الله صاحب رحمه الله د څلويښتو احاديثو يو كتاب ليكلې دې، كوم چه ډير مختصر دې حضرت شيخ رحمه الله فرمائي چه زما والد صاحب به د مفيد الطالبين په ځائې هغه درس كولو، د امام نووي رحمه الله هم كتاب الاربعين دې چه دهغې ډير شروح ليكلې شوې دی، ابن رجب حنبلي، ملا علي قاري، او شيخ ابن حجر مكي رحمه الله دې ټول حضراتو دهغې شروح ليكلي دی، حافظ ابن حجر رحمه الله هم يو كتاب د څلويښتو حديثو ليكلې دې، په هغې كښې هغوى يو جدت دا پيدا كړې دې چه ټول احاديث ئې د صحيحين نه داسې اخستلې دی چه په هغې كښې د امام مسلم رحمه الله سند د امام بخاري رحمه الله د سند نه عالي دې، حضرت شيخ رحمه الله په مقدمه د لامع كښې ليكلي دی چه زه په مدينه طيبه كښې د هغه چهل حديث په زيارت باندې مشرف شوې يم.

۱۴: تعاليق : د حديث هغه كتاب دې چه په هغې كښې صرف د حديث متن بيان كړې شی، او اسانيد حذف كړې شی، لكه مصابيح السنة أو مشكوة المصابيح كښې چه دی، په دې دواړو كتابونو كښې صرف په متونِ احاديث باندې اكتفاء كړې شوې ده، خو صاحب مشكاة د صحابي د نوم اضافه كړې دَه، او د حديث د ذكر كولو نه پس په كتب مشهور كښې په كومو كښې چه هغه احاديث موندلې شی، د هغې حواله وركړې شوې ده، او تعاليق ډير زيات دی، لكه جمع بين الصحيحين د حميدي، تجريد الصحاح، د رزين بن معاويه العبدري، جامع الأصول د ابن الاثير الجزري، او مجمع الزوائد د هيثمي، چه په هغې كښې هغوى د صحاح ستة زوائد د شپږو كتابونو يعنی مسانيد ثلاثه، مسند احمد، مسند البزار، مسند ابويعلی او د طبراني معاجم ثلاثه نه جمع كړي دی، يعنی ددې شپږو كتابونو صرف هغه احاديث ئې جمع كړي دی كوم چه په صحاح ستة كښې نشته، او ددې كتابونو هغه احاديث كوم چه په صحاح ستة كښې موجود دی هغه ئې نه دی اخستلی، هم دغه شان جمع الجوامع د علامه سيوطي رحمه الله چه په هغې كښې هغوى دټولو احاديثو بالاستيعاب اخستلو قصد كړې وو چه څومره احاديث په دنيا كښې موجود دی هغه ټول په هغې كښې راشي خو ظاهره ده چه دا كار ډير ګران وو، خو مصنف رحمه الله وفات شو، اودا كار پوره نه شو، دا كتاب هغوى په دوه قسمونو كښې تقسيم كړو، داسې چه احاديث قوليه ئې مرتبا على الحروف او احاديث فعليه ئې د اسماء صحابه رضي الله عنهم په ترتيب باندې ذكر كړل، د

سیوطی جامع الصغیر کوم چه مشهور کتاب دې او د کوم احادیث چه مرتب علی الحروف دی، هم هم ددې جمع الجوامع نه اخستلې دی، او کنز العمال کوم چه د حدیث مشهور او معروف کتاب دې، دا هم د سیوطی د جمع الجوامع ترتیب دې کوم چه شیخ علی متقی مشهور صوفی او محدث مرتب کړې دې.

۱۵: **المسلسلات**: د حدیث هغه کتاب دې چه په هغې کښې صرف احادیث مسلسله ذکر کړې شی او الحدیث المسلسل هغه حدیث دې چه دهغې په سند کښې ټول راویان د اول نه آخره پورې یا د سند اکثر راویان په یو خاص وصف کښې مشترک او متفق وی، لکه الحدیث المسلسل بالاولیة یعنی هغه حدیث کوم چه هر شاګرد د خپل استاد نه د ټولو احادیثو نه مخکښې اوریدلې وی خو محدثینو لیکلې دی چه په دې کښې تسلسل د اول نه تر آخره پورې نه دې موندلې شوې، بلکه د سند په بعض حصه کښې موندلې شوې دې، هم دغه شان الحدیث المسلسل بالمصافحة یعنی هغه حدیث کوم چه هر شاګرد د خپل استاد نه د مصافحې سره اوریدلې وی، هم دغه شان الحدیث المسلسل بقراءة سورة الصف یعنی هر شاګرد چه کله د استاد نه دا حدیث واوریدلو نو استاد په وخت د تحدیث کښې د سورة صف تلاوت اوکړو، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په احادیث مسلسله کښې د ټولو نه زیات صحیح مسلسل بقراءة سورة الصف دې، د شاه ولی الله صاحب رحمه الله کتاب المسلسلات چه دهغې پوره نوم الفضل المبین فی المسلسل من حدیث النبی الأمین مشهور دې، په مدرسو کښې لوستلې شی، حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه دا کتاب د ټولو نه اول خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله په ۱۳۳۰ھ طبع کړې وو.

۱۶: **شرح الآثار** : دا هم په انواع دکتب حدیث کښې یو خاص قسم دې، او دې ته علم تاویل الحدیث او مختلف الحدیث هم وائی، چه دهغې موضوع دا ده چه کوم احادیث چه په ظاهر کښې متضاد دی په هغې کښې مطابقت پیدا کړې شی یا د بعضو په بعضو باندې ترجیح ثابت کړې شی، او دا کار هم هغه حضرات مصنفین کولې شی کوم چه په علم حدیث وفقه او اصول درې واړو کښې مهارت لری، پس ددې قسم بعض تالیفات دا دی : ۱: د امام شافعی رحمه الله اختلاف الحدیث، او د ابن قتیبه الدینوری تاویل مختلف الحدیث او د امام طحاوی رحمه الله شرح معانی الاثار او مشکل الآثار ډیر جامع کتابونه دی.

۱۷ : **الکتب المولفة فی الأدعیة المأثورة** : په انواع دکتب حدیث کښې بعض کتابونه داسې دی چه په هغې کښې صرف د دعاګانو او اذکار شرعیه احادیث جمع کولې شی او په دې موضوع باندې ډیر کتابونه لیکلې شوې دی لکه عمل الیوم واللیلة د امام نسائی، عمل الیوم واللیلة د ابن سنی، کتاب الأذکار د امام نووی، الحصن الحصین د محمد بن محمد جزری شافعی، او الحزب الأعظم د ملا علی قاری، حضرت شیخ رحمه الله په مقدمة د لامع کښې لیکلی دی چه زمونږ مشائخ او اکابر د الحزب الاعظم ورد ته ترجیح ورکوی د محمد بن

سليمان الجزولي السملالي په دلائل الخيرات باندې ښکه چه په هغې کښې ډير روايات ضعيف دي.

دا مختصر او مشهور انواع د کتب حديث مونږ بيان کړل د تفصيل دپاره دې مقدمه د لامع او د الفيض السمائی مقدمه اوکتلې شی.

بحمد الله تعالى وتوفيقه، تردې ځائې پورې تمهيدی مضامين د مقدمة العلم والکتاب پوره شو، اوس صرف د سند ذکر کول باقی دی، دهغې نه پس به کتاب شروع شی، د سند د بيانولو نه مخکښې يو بل مفيد مضمون کوم چه مې په ذهن کښې دې او کله کله ئې په سبق کښې هم بيانوم چونکه دهغې تعلق هم د سند سره دې لهذا اول هغه واورئ!

په هندوستان کښې علم حديث :

زمونږ سندونه بلکه داسې اووايه چه د محدثينِ هند ټول سندونه په شاه ولی اللهؒ باندې يو ځائې کيږی، اصل کښې صورت حال دادې کوم چه د تاريخ حديث نه خبر اهل علمو ليکلې دې چه په هند کښې اګرچه د علم حديث سلسله څه نه څه د هميشه نه وه، خو د بلاد عربيه په مقابله کښې ډير کمه او هسې په نوم وه، نو په شروع کښې به صرف د صنعانی په مشارق الانور زده کولو او ښودلو باندې اکتفاء کولې شوه، ددې نه پس په هغې کښې د مشکوة شريف اضافه اوشوه او بس.

د لسمې صدئ په مينځ کښې په بلاد عربيه کښې د علم حديث انحطاط شروع شو، او هم ددې سره سره الله پاک ددې په مقابله کښې د هندوستان اوسيدونکی د حديث دتحصيل او دهغې د خدمت طرف ته متوجه کړل، پس په لسمه صدئ کښې حضرت شيخ علی متقی برهانپوری صاحب د کنزل العمال چه د هغوی وفات ۹۸۵ هجری کښې شوې دې، الله پاک پيدا کړو او د خدمت حديث دپاره ئې منتخب کړو، پس هغوی علم حديث د علماء حجاز نه حاصل کړو او هندوستان ته راتلو سره ئې هغې ته شهرت ورکړو، د هغوی نه پس د هغوی د شاګردانو نه دا سلسله شروع شوه لکه شيخ عبدالوهاب برهانپوریؒ المتوفی ۱۰۰۱ هجری او شيخ محمد طاهر پټنی المتوفی ۹۷۶ هجری چه د هغوی تصنيفات په علم حديث کښې ډير مشهور دی لکه مجمع البحار کوم ته چه د تمامو صحاح ستة شرح وئيلې کيدې شی، هم دغه شان تذکره الموضوعات وغيره.

د دې نه پس بيا په يولسمه صدئ کښې دور راغلو د شيخ عبدالحق محدث البخاری ثم الدهلوی المتوفی ۱۰۵۲ هجری، هغوی د حجاز مقدس نه فنِ حديث حاصل کړو، او په هندوستان کښې ئې دهلی دهغې مرکزِ اشاعت جوړ کړو، او په شروح حديث کښې ئې بعض اوچت کتابونه اوليکل، پس موصوف د مشکاة دوه شرحې اوليکلې، يو په عربئ کښې يعنی لمعات التقيح او يو په فارسئ کښې يعنی اشعة اللمعات بيا د هغوی په

اولاد او روستو خاندان کښې محدثین پيدا شو چا چه د حديثو شروحات اوليکل.
د دې نه پس په دولسمه صدئ کښې د شيخ المشائخ حضرت شاه ولي الله احمد بن عبدالرحيم دهلوی رحمه الله المتوفی ۱۱۷۶ هجری مبارک دور راغلو شاه صاحب حجاز ته تشريف يوړو او د هغه ځائې د مشائخو خصوصا د شيخ ابوطاهر مدنی رحمه الله نه ئې علم حديث حاصل کړو، او بيا ئې هندوستان ته د واپسئ نه پس په ديني خدماتو خصوصا د علم حديث په خدمت کښې مشغول شو، او هم د هغوی د زمانې نه په هندوستان کښې د صحاح ستة د درس او تدريس سلسله شروع شوه.
او بيا په ديارلسمه هجرئ کښې د حضرت شاه صاحب نه پس د هغوی د اصحاب او اولادو سلسله روانه شوه، چه په هغوی کښې شاه عبدالعزيز صاحب رحمه الله المتوفی ۱۲۳۹هجری د هغوی د نيابت حق ادا کړو، او د هغوی نه پس د هغوی په شاګردانو کښې د هغوی نمسئ شاه محمد اسحاق صاحب مهاجر مکی رحمه الله المتوفی ۱۲۶۲هجری او بيا د هغوی په شاګردانو کښې شاه عبدالغنی مجددی مهاجر مدنی المتوفی ۱۲۹۶هجری چه د هغوی د درس حديث نه د هندوستان او حجاز د محدثينو يو جماعت تيار شو، پس د هغوی په شاګردانو کښې حجة الاسلام قاسم العلوم مولانا قاسم صاحب نانوتوی المتوفی ۱۲۹۷ هجری دې.
او بيا په اخير کښې يعنی په څوارلسمه صدئ کښې قطب الارشاد رأس الفقهاء والمحدثين حضرت مولانا رشيد احمد صاحب ګنګوهی المتوفی ۱۳۲۳ هجری دې چا د ډيرو کلونو پورې ټوله دوره په يواځې درس کوله، او دهغې نه پس د هغوی په شاګردانو کښې علماء دارالعلوم ومظاهر العلوم کوم چه ټول پيژنی، چه د هغوی نه خاص طور مونږ د مولانا محمد يحي صاحب کاندهلوی m ذکر کوو، ځکه چه هغوی زمونږ په سند کښې راځی، او دويم په دې وجه هم چه د حضرت ګنګوهی خدمات حديث او افادات درسيه د موصوف په وجه باندې د تاليفاتو په شکل کښې زمونږ ټولو وړاندې راغلی دی، او د دې نه پس بيا د هغوی ځوئې حضرت مولانا محمد زکريا الکاندهلوی ثم المهاجر المدنی m دې، او هم د هغوی د شاګردانو په سلسله کښې مونږ هم داخل يو، الله پاک دې په حقيقت کښې هم زمونږ ددغه محدثين عظام په سلسله کښې شمول اوفرمائی، ځکه چه مو صورة په دې سند حديث کښې ددې حضراتو سره شمول اوشو نو د هغه د غير محدود رحمت نه څه بعيد دی.

اسناد ددې امت خصوصيت دې:

علماء کرامو ليکلې دی چه اسناد يعنی باقاعده په حوالې سره نقل در نقل من أوله الی آخره په دې طور چه په هره زمانه کښې هر حديث لره په خپل سند سره صاحب حديث ته اورسوی، دا ددې امت محمديه د خصوصياتو نه ده، تيرو امتونو ته دا نعمت حاصل نه وو، علامه سيوطی رحمه الله ليکی د ارسال او اعضال سره د سند سلسله په ډيرو يهودو کښې

موندلې شي، خو هغوی خپل سند تر آخره پورې یعنی موسی علیه السلام ته او نه رسولې شو، بلکه د هغوی او د موسی علیه السلام ترمینځه ډیرې واسطې باقی پاتې کیږی کومې چه هغوی پوره نه کړې شوې، هغوی لیکی بل یقفون بحیث یکون بینهم وبین موسی اکثر من ثلاثین عصرا وانما یبلغون الی شمعون ونحوه. هم دغه شان د نصاری په باره کښې ئې لیکلې دی چه هغوی هم په خپل سند کښې د شمعون او بولص نه وړاندې نه شی تلې، پس دا خصوصیت الله پاک صرف امت محمدیه ته ورکړې دې چه هغوی د خپل نبی هر قول او فعل بلکه پوره حرکات و سکنات پوره په احتیاط او سند متصل سره نقل کړې دی، امام مسلم رحمه الله په مقدمه د مسلم کښې د عبدالله بن المبارک رحمه الله دا ارشاد نقل کوی ﴿الاسناد من الدین لولا الاسناد لقال من شاء ما شاء﴾، او د حضرات محدیثنو په نزد د سند ذکر کولو اهتمام نه صرف د احادیث نبویه او آثار صحابه رضی الله عنهم سره خاص دې، بلکه هغوی اقوال د ائمه هم په سند سره ذکر کوی، په جامع ترمذی کښې دا څیز په کثرت سره موندلې شی چه ډیر کرته د امامانو د اقوالو د ذکر کولو نه پس دهغې سند هم بیانوی.

سند بیانولو ته حاجت دې:

دا یو ښکاره خبره ده چه یو حدیث که هغه مرفوع وی او که موقوف وی بغیر د سند نه ثابت او معتبر نه شی کیدې، د یو کس، دعالم او محدث اوچت شان هغه د سند د بیان نه نۀ شی مستغنی کولې، د بعض صحابه کرامو خو دا حال وو چه که هغوی ته به یو صحابی د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث بیانولو کوم چه به هغه د نبی علیه السلام نه اوریدلې وو نو د هغه نه به ئې په سماع حدیث باندې استخلاف کولو (چه اول تاسو په دې باندې قسم اوخورئ چه دا حدیث ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوریدلې دې) لکه چه د علی رضی الله عنه په باره کښې مشهوره ده، په دې بې مثال ضبط و احتیاط اتقان او اهتمام سره د احادیثو دا ذخیره او زمونږ مضبوط دین نقل کړې شوې دې، بعض اکابرین فقهاء او صوفیاؤ په خپلو تصانیفو کښې په استدلال او استشهاد کښې احادیث بغیر د سند نه بیان کړی دی نو په هغې باندې روستنو علماء کرامو د اسانیدو د ذکر کولو دپاره مستقل کتابونه اولیکل، لکه نصب الرایه فی تخریج احادیث الهدایة، التخلیص الحبیر او تخریج عراقی وغیره.

تر کومې پورې چه په دنیا کښې د نشرو اشاعت اود طباعت سلسله نه وه قائمه شوې بلکه محدثین حضراتو به روایت حدیث دخپل حفظ یا دخپل خاص کتاب نه چه دهغې نه د محدثینو په اصطلاح کښې په اصل سره تعبیر کولې شی، بیاتولو، تر هغه وخته پورې هرکس ددې خبرې مکلف وو چه حدیث د سند سره واؤرې او محفوظ ئې کړی، او بیا به وخت د روایت دا حدیث د خپل پوره سند سره طالبانو ته بیان کړی، خو نن صبا کتب حدیث، متون حدیث سره د سندونو طبع شوی او په ټوله دنیا کښې خوارهٔ شوی دی، او

اوس هغه دور پاتې نه شو چه يو محدث طالبانو ته احاديث د خپل حفظ نه يا د خپل مخصوص مجموعې او ليک نه بيان کړي بلکه هم ددې کتابونو نه د سماع حديث او اِسماع حديث سلسله قائم شوه، او ددې تصنيفاتو او کتابونو انتساب د هغوی د مصنفينو پورې نه صرف حد د شهرت ته بلکه حد د تواتر ته رسيدلی دی، نو اوس د هر طالب حديث يا محدث دپاره خپل سند هغې مصنفينو پورې بيانول يا هغې لره محفوظ ساتل د ثبوتِ حديث دپاره ضروری پاتې نه شوه، او بيا د سند وړاندې حصه يعنی د مصنفينو نه د رسول الله ﷺ پورې خپله په دې کتابونو کښې موجود ده.

غرض دا چه په دې زمانه کښې د ثبوتِ حديث يا د صحت استدلال بالحديث دپاره دا کافی ده چه په مروجه او مشتهره کتب حديث کښې د يو کتاب حواله پيش کړې شي. خو په دې کښې هيڅ شک نشته چه خپل پوره سند بيانول او هغه محفوظ ساتل باعث د برکت او د فخر سرمايه ده. هم په دې وجه زمونږ د استاذانو عادت دې چه هغوی د کال په شروع کښې د کتاب د شروع کولو نه مخکښې خپل سند بيانوی، هم د هغوی په اتباع کښې مونږ هم خپل سند بيانوو.

د دې نه پس مونږ خپل اصل مقصود يعنی سند حديث بيانوو، دا خبره مخکښې ذکر شوه چه زمونږ بلکه د محدثين هند ټول سندونه ټول په ټوله د شاه ولی الله صاحب رحمه الله سره يوځائې کيږی، زمونږ د حديث استاذان خصوصاً د حضرت شيخ رحمه الله معمول په سند بيانولو کښې دا وو چه هغوی به خپل سند تر د شاه ولی الله صاحب رحمه الله پورې بيانولو، او بيا د هغوی نه د وړاندې سند په باره کښې به هغوی فرمائيل چه شاه صاحب خپل سندونه ليکلی او شائع کړی دی، کوم چه مطبوع دی او ملاويږی، لکه الإرشاد إلى مهمات الإسناد. او ما د مثال په طور د شاه صاحب يو سند په مقدمه د اوجز کښې د خپل سند سره بيان کړې دې، که څوک غواړی نو هلته دې اوګوری، لهذا اوس د سند ګويا درې حصې شوې، يو زمونږ نه واخله تر شاه ولی الله صاحب رحمه الله پورې، او دويمه حصه د شاه ولی الله صاحب رحمه الله نه تر د صاحبِ کتاب پورې، او دريمه حصه د صاحب کتاب نه تر د رسول الله ﷺ پورې، دريمه حصه خو خپله په کتاب کښې موجود ده، دلته مونږ صرف اول حصه بيانوو.

زما د ابوداؤد سند:

اوس ددې کتاب يعنی زما د ابوداؤد سند واورئ، ما ابوداؤد شريف دوه کرته د دوؤ استاذانو نه لوستلې دې، په اول ځل ۱۳۸۰ هجری کښې کوم چه زما د دوره حديث کال وو، په دې کښې ما ابوداؤد شريف د سابق ناظم حضرت مولانا محمد اسعد الله صاحب رحمه الله نه لوستلې وو، ددې نه پس په ۱۳۸۸ هجری کښې چه کله احقر په اول ځل په مظاهر العلوم

کښې ابوداؤد درس کولو، هغه وخت ما دوباره ابوداؤد شریف د حضرت شیخ رحمه الله نه اولوستلو. (۱)

بهر حال د بنده اول سند داسې دې، بنده دا کتاب روایت کوی د مولانا اسعد الله صاحب نه، هغوی روایت کوی د مولانا محمد یحیی صاحب کاندهلوی رحمه الله نه، هغوی روایة کوی د حضرت مولانا رشید احمد گنگوهی رحمه الله نه، هغوی روایت کوی د شاه عبدالغنی مجددی رحمه الله نه، هغوی روایت کوی د خپل والد ماجد ابوسعید مجددی رحمه الله نه، او هغوی روایت کوی د شاه عبدالعزیز رحمه الله نه.

د بنده دویم سند حدیث د حضرت شیخ رحمه الله نه دې، او د حضرت شیخ رحمه الله درې سندونه دی، دوه سندونه قراءة او یو سند اجازة، حضرت شیخ رحمه الله په ۱۳۳۴ هجری کښې د دورې اکثر کتابونه د خپل والد صاحب مولانا محمد یحیی کاندهلوی صاحب رحمه الله نه اولوستل، او دهغې نه پس ئې د ۳۵ هجری نه مسلسل تر څو کلونو پورې د دورې اکثر کتابونه د حضرت سهارنپوری رحمه الله نه اولوستل، په دې وجه د حضرت شیخ دوه سندونه خو قراءة شو، او دریم سند ئې اجازة دې.

د حضرت شیخ اول سند خو داسې دې، حضرت روایت کوی د مولانا محمد یحیی صاحب نه، هغوی د مولانا رشید احمد گنگوهی نه، هغوی د شاه عبدالغنی مجددی نه، هغوی د شاه ابوسعید مجددی نه، او هغوی د شاه عبدالعزیز صاحب نه.

---

(۱) ددې صورت داسې وو چه د لامع الدراری املاء به حضرت شیخ په ما باندې کوله اوپه دې کښې به دحضرت روزانه کافی وخت لږیدلو، ددې دآخری جلد املاء هم په دغه کال پوره شوه، او دا هغه کال وو په کوم کال چه سنن ابی داؤد په ړومبی ځل ماته د لوستلو دپاره راکړې شوې وو او ددې سبق خول ماته حواله شوی وواو غرض داچه د املاء پوره کیدلو نه پس دحضرت شیخ کافی وخت فارغ شو، په دې باندې حضرت شیخ ماته اوفرمائیل چه زما د ابوداؤد نسخه په کوم کښې چه به ما سبق خودلو په هغې باندې زما حواشي او نکات دی، زما زړه غواړی چه زه خپل نکات او حواشي چه په هغې کښې ډیر د اشاراتو په شکل کښې اومجمل دی تا پرې پوهه کړم، په دې باندې ما عرض اوکړو چه په ځانې ددې چه زه دستاسو صرف حواشي وغیره باندې خان پوهه کړم، باقاعده کتاب ستاسو نه اووایم، حضرت صاحب زما دا درخواست قبول کړو، بیا به حضرت صاحب ماته روزانه لږ لږ څومره چه به ما په مدرسه کښې ښودلو، هغومره به حضرت صاحب ماته ښودلو، اود کال آخره پورې بحمدلله کتاب پوره شو، دکال په آخر کښې په آخری ورځ د سبق کافی مقدار باقی پاتې وو، پوره کتاب الادب پاتې وو ،د یخنۍ شپه وه په کومه ورځ چه د سحر کتاب ختمیدلو دهغې نه په مخکښې شپه کښې پوره کتاب الادب دحضرت شیخ صاحب نه د شپې دماسخوتن نه پس د شپې ۱۲ بجو پورې اووئیلو اوختم شو، د دورې د نورو مدرسینو ټول سبقونه پوره شوی وو. غالبًا د رجب ۲۹ یا ۳۰ تاریخ وو، ما دسحر په ړومبۍ گهنټه کښې دکتاب آخری سبق شروع کړو د څلورمې گهنټې تر آخره پورې مې ښودلو سره کتاب ختم کړو. دکتاب ختمولو نه پس زه دحضرت شیخ صاحب په خدمت کښې حاضر شوم، حضرت صاحب د شاباش او جزاک الله وغیره دعاگانې اوکړې، دغه وخت حضرت صاحب دسترخوان ته رارسیدلی وو نود حضرت صاحب سره په روټۍ کښې شریک شوم. هغوی سره یوځائې د روټۍ خوړلو د مخکښې نه معمول وو، داسې معلومیده چه په دې پوره وخت کښې دحضرت توجه زما د سبق ښودلو طرف ته وه. نوّرالله مرقده وجعل الجنة مثواه وحشرنا معه.

د حضرت شیخ دویم سند داسي دي، حضرت شیخ روایت کوی د مولانا خلیل احمد صاحب سهارنپوری نه، هغوی د مولانا محمد مظهر نانوتوی نه، هغوی د مولانا مملوک علی نانوتوی نه، هغوی د مولانا رشید الدین دهلوی نه او هغوی د شاه عبدالعزیز صاحب رحمه الله نه

د حضرت شیخ دریم سند کوم چه اجازة دې، هغه داسي دې، حضرت شیخ روایت کوی د مولانا عنایت الهی صاحب (د مدرسي مهتمم اول نه) هغوی روایت کوی د مولانا احمد علی محدث سهارنپوری نه، هغوی د شاه محمد اسحق صاحب نه، او هغوی د شاه عبدالعزیز صاحب نه رحمهم الله

د حضرت شیخ صاحب رحمه الله په اسانید ثلاثه کښي دریم سند کوم چه اجازة دې، دا که تاسو په غور سره اوګورئ نو معلومه به شي چه د شاه صاحب پوري یو واسطه کمه ده، په دې وجه هغه سند عالي شو، دا دري سندونه شو زمونږ د حضرت شیخ رحمه الله په دې کښي د حضرت خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله صرف یو سند راغلي دي.

ځان پوهه کړئ چه د حضرت سهارنپوری رحمه الله هم دري سندونه دی.

یو خو هم هغه کوم چه ذکر شو.

دویم دا چه حضرت سهارنپوری رحمه الله ته اجازتِ حدیث حاصل دې، د شاه عبدالغنی مجددی نه، او د شاه صاحب سند پورته ذکر شو.

درسم سند داسي دي چه حضرت سهارنپوری رحمه الله ابوداؤد شریف د رمضان په میاشت کښي د مولانا عبدالقیوم صاحب بډهانوی رحمه الله نبیره شاه صاحب عبدالعزیز صاحب رحمه الله او دشاه محمد اسحاق دځوی نه اولوستلو، او مولانا عبدالقیوم صاحب بډهالوی رحمه الله شاګرد دې د شاه محمد اسحاق صاحب، د چا سند چه پورته ذکر شو.

د دې نه علاوه دوه سندونه د حضرت سهارنپوری رحمه الله په سلاسل حجازیه کښي دی، کوم وخت چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په حجاز مقدس کښي تشریف فرما وو نو د بعض علماء حجاز نه هغوی اجازت حدیث حاصل کړي وو، عن الشیخ احمد دحلان، او عن السید احمد البرزنجی، دغه شان د حضرت سهارنپوری رحمه الله ټول پنځه سندونه شو چه په هغي کښي دوه سندونه قراءة دی، او باقی دري اجازة.

په دې سلسله د اسانیدو کښي اوس تاسو هم شامليږئ، دعاءاوکړئ چه الله پاک ددې سلسلي د برکتونو نه مونږ ته هم راکړی او مونږ ته توفیق راکړی چه ددې خیال اوساتو، او ددې اکابر او مشائخو د اتباع توفیق دې رانصیب کړی. آمین

قد تمت المبادی من مقدمة العلم والکتاب، والله ولی التوفیق والسداد وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العلمین، وصلی الله تعالی علی خیر خلقه سیدنا ومولانا محمد واله وصحبه اجمعین.

مسند الهند شاه ولی الله احمد بن عبدالرحیم الدهلوی

الشاه عبدالعزیز

مولانا رشید الدین — الشاه محمد اسحق — الشاه ابوسعید

مولانا مملوک علی — مولانا احمدعلی — عبدالقیوم — الشاه عبدالغنی

مولانا محمد مظهر — عنایت الهی — خلیل احمد — مولانا رشید احمد

خلیل احمد — عنایت الهی — محمد زکریا — محمد زکریا — محمد یحیی

محمد زکریا — محمد زکریا — محمد عاقل — محمد عاقل — محمد زکریا — محمد اسعد الله

محمد عاقل — محمد عاقل — محمد عاقل — محمد عاقل

بسم الله الرحمن الرحیم

ابتداء بالبسملة وترک حمدلة

مصنف رحمه الله خپل سنن په بسم الله باندې اکتفاء کولو سره شروع فرمائیلې دې او حمدله ئې نه ده ذکر کړې، ددې څه وجه ده؟ جواب دا دې چه د قرآن کریم د اتباع کولو د وجې نه قال تعالی ﴿ اقرأ باسم ربک الذی خلق ﴾ معلومه شوه چه د بسم الله نه ابتداء پکار ده، دغه شان په حدیث کښې دی ﴿ کل أمر ذی بال لم یبدأ فیه ببسم الله فهو أبتر ﴾ هم دغه شان نورو حضرات مصنفینو متقدمینو هم په خپلو تصنیفاتو کښې کړی دی، لکه امام مالک رحمه الله په مؤطا کښې، امام احمد بن حنبل رحمه الله په مسند کښې او دغه شان په صحاح ستة کښې تولو

سوا د امام مسلم رحمه الله نه په بسم باندې اکتفاء کړې ده، حمدله ئې نه ده ذکر فرمائیلې.
اوس پاتې شو دا اشکال چه په یو روایت کښې راځي کوم چه مصنف رحمه الله هم په سنن کښې راوړې دې او په هغې کښې د حمد ذکر دې ﴿ کل امر ذی بال لا یبدأ فیه بحمد الله فهو اقطع ﴾ ګویا مصنف رحمه الله په خپل بیان کړی روایت باندې عمل اونکړو؟
علماء کرامو ددې ډیر جوابونه کړی دی.
۱: په دې مقام باندې د ابوداؤد نسخې مختلف دی، په بعضو نسخو کښې د بسم الله نه پس حمد هم ذکر دې، په بذل المجهود کښې د هغه نسخې عبارت لیکلې شوې دې
۲: په دې روایت کښې د کتابت قید نشته، بلکه صرف ابتداء بالحمد ذکر ده، کیدې شي چه مصنف رحمه الله د بسم الله د کتابت نه پس حمد په خپلې ژبې سره ادا کړې وي، لکه چه د امام احمد رحمه الله په باره کښې نقل دی چه هغوی به د روایت حدیث په وخت صلی الله علیه وسلم په ژبه باندې وئیلو لیکلو به ئې نه.
۳: هغه روایت په کوم کښې چه حمد ذکر شوې دې سندا ضعیف دې. دهغې په سند کښې مصنف رحمه الله کلام کړې دې په کتاب الأدب کښې هغه روایت ذکر دې
۴: ابتداء بالحمد مخصوص ده[1] په خطاب (یعنی بیان او تقریر) پورې کتاب او خطوط په دې کښې داخل نه دی، دلیل په دې باندې د رسول الله ﷺ طرز عمل دې هغه دا چه هغوی به همیشه خطبه په حمد سره شروع فرمائیله، الحمد لله نحمده الخ... او د خطبې په شروع کښې به ئې بسم الله نه لوستله، ددې بالمقابل د خطوط ابتداء به ئې صرف په بسم الله سره فرمائیله، مثلا : بسم الله الرحمن الرحیم من محمد رسول الله الی هرقل الخ او په صلح نامه د حدیبیه کښې دی بسم الله الرحمن الرحیم هذا ما قاضی علیه محمد رسول الله، وغیره وغیره
۵: حمد نه مقصود نفس ذکر دې نه مخصوص لفظ د حمد، لکه چه د مسند احمد په روایت کښې تصریح ده کل امر ذی بال لم یبدأ بذکر الله فهو اقطع وابتر، او نفس ذکر په بسم الله سره حاصل شو.
۶: حمد وائي د صفات کمالیه اظهار ته او دا معنی یقینا په الرحمن الرحیم کښې حاصل شوه، دا جواب د حضرت شیخ رحمه الله د والد مولانا محمد یحیی صاحب رحمه الله خوښ وو.
فائده : علامه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائي چه دا چه کوم حضرات مصنفین د ابتداء بالبسمله او حمدله په روایاتو کښې تطبیق ورکوی چه یو ځائې کښې ابتداء حقیقی ده او یو ځائې کښې ابتداء اضافی ده، دا صحیح نه ده، ځکه چه حدیث د بسم الله او حدیث د حمد دواړه بیل بیل احادیث نه دی چه په دواړو کښې تعارض منلو سره دا جواب ورکړې شي بلکه یو روایت دې چه په هغې کښې اضطراب دې بعض راویان بسم الله او بعض حمد ذکر کوی.

[1]) ذکره مولانا شبیر احمد عثماني نقلا عن الزرقاني، قلت قال الحافظ الذهبي إن من برکة العلم أن ینسب إلي قائله)

كتاب الطهارة

مصنف رحمه الله د ټولو نه مخکښې كتاب الطهارة ذکر کړو چه دهغې وجه ددې کتاب د نوم نه ښکاره ده هغه دا چه دا کتاب د سنن د قبیل نه دې او سنن په أنواع دکتب حدیث کښې هغه نوع ته وائي چه دهغې ترتیب د ابواب فقهیه په ترتیب باندې وی، او چونکه حضرات فقهاء کرام کتب فقه د كتاب الطهارة نه شروع کوی، په دې وجه امام ابوداؤد رحمه الله هم خپل سنن د كتاب الطهارة نه شروع اوفرمائیلو.

اوس دا سوال پاتې کیږی چه فقهاء د كتاب الطهارة نه ولې شروع کوی، نو ددې وجه دا ده چه د انسان تخلیق د عبادت دپاره شوې دې، د الله پاک ارشاد دې ﴿ وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون ﴾ او أم العبادات او جامع العبادات صلوة دې، هم دغه شان د رسول الله ﷺ ارشاد دې ﴿ بنی الاسلام علی خمس شهادة أن لا إله بلا الله وأن محمدا رسول الله وأقام الصلوة الخ ﴾ په دې کښې رسول الله ﷺ په ټولو ارکانو باندې مونځ مقدم کړې دې او د مانځه دپاره څه شرطونه دی چه په هغې کښې اقوی شرط طهارت دې او دا ښکاره ده چه شرط همیشه په مشروط باندې مقدم وی د وجې د موقوف علیه کیدو نه، په دې وجه حضرات فقهاء او اصحاب السنن په خپلو کتابونو کښې كتاب الطهارة اول ذکر کوی.

د کتاب او باب اصطلاح : [1]

بعض علماء کرامو فرمائیلې دی چه که د مسائلو اعتبار بجنسها اوکړې شی یعنی جنس مسائل بیانول وی نو دهغې نه په کتاب سره تعبیر کولې شی ځکه چه جنس متعدد انوع ته جامع (شامل) وی او د کتاب معنی هم لغة جمع ده، او که د مسائلو اعتبار بنوعها اوکړې شی یعنی صرف یو نوع مسائل بیانول مقصود وی نو دهغې نه په باب سره تعبیر کولې شی، ځکه چه د باب معنی هم په لغت کښې نوع راځی او که بعض جزئیاتو لره د ما قبل نه ممتاز کولو سره بیانول مقصود وی نو دهغې نه په فصل سره تعبیر کولې شی، ځکه چه هغه د ماقبل نه مفصول او جدا دی، ددې دریو واړو ترمینځه په نسبت باندې تاسو ځان داسې پوهه کړئ لکه څنګه چه د مناطقه په نزد د جنس، نوع او صنف ترمینځه نسبت دې، یعنی جنس عام لکه الحیوان، نوع خاص لکه الانسان، او صنف أخص لکه الإنسان الرومی، دغه شان کتاب عام، باب خاص او فصل اخص دې. [2]

د طهارة معنی او اقسام :

طهارة مصدر دې د طهر يطهر، د نصر او کرم نه [3] ددې معنی لغوی ده ﴿ النظافة والتنزه عن

---

[1] د کتاب او د باب د اصطلاح استعمال د تابعینو د زمانې نه دې ځنګه چه دا خبره صاحب منهل بیان کړې دې.

[2] صنف وائی هغه نوع ته کوم چه مقید وی د یو قید سره، لکه الانسان الرومی.

[3] د ابوداؤد شرح غاية المقصود کښې دا د باب نصر او ضرب نه لیکلې شوې دې په ظاهر کښې دا د کتابت غلطی ده صحیح لفظ ضرب نه دې بلکه قرب دې، حضرت په بذل کښې په دې باندې تنبیه فرمائیلې ده.

الاقذار والادناس ﴾ يعنى د ګندګئ او خيرو نه پاک او صفا کيدل، او شرعا طهارة وائى : د بې اودسئ يا خباثت د لرې کولو دپاره د قاعدې شرعيې مطابق أحد المطهرين يعنى اوبه يا خاوره استعمالول، نو د طهارت دوه قسمونه شو:
١: إزله حدث، ٢: ازاله خبث،
بيا د اول دوه قسمونه دى، ١: عن الحدث الأصغر كوم ته چه اودس وائى، ٢: عن الحدث الأكبر كوم ته چه غسل وائى، دلته مطلق او جنس طهارت مراد دې ځکه چه د مصنف رحمه الله مقصود دواړو لره ذکر کول دى پس د قسم اول نه فارغيدو نه پس به قسم ثانى بيانوى.
د صوفياؤ په نزد د طهارة څو قسمونه دى، امام غزالى رحمه الله فرمائى ددې څلور قسمونه دى، ١: تطهير الظاهر عن الحديث والخبث، ٢: تطهير الجوارح عن الحرام، ٣: تطهير القلب عن الرذائل، ٤: تطهير السر عما سوى الله تعالى، يعنى زړه د غير الله د تعلق نه پاكول، ع : پاک کن قلب مرا تو از خيال غير خويش، وقال ابو الطيب !

عذل العواذل حول قلبى التائه :: وهوى الأحبة منه فى سودائه

بَابُ التَّخَلِّي عِنْدَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ

باب دې په بيان د ځانله والې کې په وخت د قضاء حاجت کې

دلته دا سوال واردیږی چه مصنف رحمه الله د طهارة ابتداء په آدابو د استنجاء سره ولې اوفرمائيله؟ جواب دا دې چه حضرات فقهاء كرامو رحمهم الله ليکلې دى چه د اودس او غسل نه مخکښې د قضاء حاجت نه فارغيدل اولى او مستحب دى، پس هرکله چه دا خبره ده نو مناسب شوه چه د طهارة ابتداء د آدابو د استنجاء نه اوکړې شى چه ترتيب ذکرى د ترتيب خارجى مطابق شى، مونږ د پوره کتاب د کتلو نه هم دا اندازه لګولې ده چه مصنف رحمه الله د ابوابو په ترتيب قائمولو کښې د وجود خارجى ترتيب لره ملحوظ ساتى كوم چه ډيره مناسبه طريقه ده، دويمه خبره دا ده چه د طهارة وجوب د انسان سره هغه وخت متعلق کيږى چه کله د مخکښې نه ناقض طهارة موجود وى ګينې بغير ددې نه تحصيل حاصل دې، او په نواقض الوضوء کښې كثير الوقوع څيز خارج من السبيلين يعنى بول و براز دى، نو دغه اودس واجبونکى طرف ته اشاره کولو دپاره دا ابواب مخکښې راوړلې شو.
مصنف رحمه الله د آداب خلاء بيانولو دپاره تقريبا پنځويشت بابونه منعقد فرمائيلى دى او په هغه ټولو کښې ئې اداب د استنجاء بيان کړى دى، ابن العربى په عارضة الاحوذى شرح ترمذى کښې د استنجاء ديرش آداب ذکر فرمائيلى دى سبحان الله! زمونږ شريعت محمديه څومره جامع شريعت دې چه په دې کښې د استنجاء په شان د معمولى څيز دپاره دومره آداب دى. اللهم اجعلنا متادبين باداب الشريعة على صاحبها افضل الصلاة والتحية.
دلته چه مصنف رحمه الله اول کوم ادب بيان کړې دې هغه تخلى دې يعنى د استنجاء دپاره خلوت او يواځې والې اختيارول، د جاهليت په زمانه کښې به داسې کيدل چه خلقو به بغير د تکلف نه د يو بل مخې ته کيناستلو سره قضاء حاجت كولو او خپل مينځ کښې به ئې خبرې هم کولې، لکه چه دا مضمون پنځه شپږ بابونه پس په يو حديث کښې راځى،

اسلامي تعليماتو دا طريقه ختم کړه.
او په دې هم ځان پوهه کړه چه هم ددې سلسلې يو بل باب په کتاب کښې راروان دې، باب الاستتار فی الخلاء، دا دواړه ادبونه ځانله ځانله مستقل آداب دی، تخلی مستقل ادب دې او تستر مستقل ادب دې، تخلی به حاصليږی په انتقال مکانی کولو او خلقو نه لرې کيدو سره چه د آبادئ نه لرې لاړ شی، او د استتار دپاره ابعاد ضروری نه دې بلکه دهغې تعلق د آبادئ سره هم دې، پس که د استنجاء دپاره د آباد ځائې نه علاوه څه خالی مکان نه وی نو هم په هغه ځائې باندې به دا قائم کولې شی، هم په دې وجه مونږ اووئيل چه دا دواړه آداب بيل بيل او مستقل دی.

[۱](۱)حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا ذَهَبَ الْمَذْهَبَ أَبْعَدَ".

ترجمه: حديث بيان کړی دی مونږ ته عبد الله بن مسلمه بن قعنب القعنبي، هغه وائی حديث بيان کړی دی مونږ ته عبد العزيز يعني ابن محمد، هغه روايت کوي د محمد نه يعني ابن عمرو نه، هغه روايت کوي د ابو سلمة نه، هغه روايت کوي د مغيرة بن شعبة نه، يقيناً نبي ﷺ به چه کله د اودس ماتې له تلو نو لرې به تلو.

تشريح: قوله:﴿ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ﴾ په دې باب کښې مصنف رحمه الله دوه احاديث بيان کړی دی يو د مغيره بن شعبه رضی الله عنه او دويم د جابر بن عبد الله رضی الله عنهما، د دواړو مضمون يو دې، خو په دويم حديث کښې لږ شان زيادت دې کوم چه به معلوم شی.

قوله : ﴿ كَانَ إِذَا ذَهَبَ الْمَذْهَبَ ﴾ يعنی رسول الله ﷺ چه به د قضاء حاجت دپاره تلو نو لرې والې به ئې اختيارولو يعنی د خلقو او د آبادئ نه، اوس دا چه څومره لرې به تلو، دا په دې حديث کښې ذکر نه دی، په راروان حديث کښې د بُعد مقدار بيان کړې شوې دې او په هغې کښې دی چه ﴿ حتی لا يراه احد ﴾، يعنی دومره لرې به تلل چه د خلقو د نظر نه غائب شی، او د استنجاء په وخت پرې د چا نظر پرينوځی. په معارف السنن کښې د جمع الفوائد په حوالې سره ليکلې شوې دی چه د طبرانی په يو روايت کښې ددې بعد مقدار په دوه ميلو سره بيان کړې شوې دې يعنی دوه ميلو ته نزدې.

(**حکمت ابعاد**): اوس دا خبره چه ددې ابعاد حکمت څه دې، علماء کرامو ليکلې دی چه اګرچه ځان پټول يعنی د خلقو نه پرده او يواځې والې خو په آبادئ کښې هم حاصليدې شی، خو په لرې تلو کښې دا فائده ده چه په اطمينان سره به فارغ شی، که خلقو ته نزدې وی نو په اخراج ريح کښې به تامل کوی او حياء به ورځی، او د آبادئ والو هم په دې کښې مصلحت دې، ګندګی به د هغوی نه لرې وی، اګرچه د رسول الله ﷺ فضلات د رائحه کريهه نه محفوظ وو بلکه د هغوی په خصائصو کښې دا خبره منقول ده چه د هغوی فضلة په زمکه باندې نه ده

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ١٦ (٢٠)، سنن النسائي/الطهارة ١٦ (١٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٢ (٣٣١)، (تحفة الأشراف: ١١٥٤٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٤٤/٤)، سنن الدارمي/الطهارة ٤ (٦٨٦) (حسن صحيح)

لیدلې شوې، زمکې به هغه تیروله.

(د لفظ أبعد تحقیق): قوله : ﴿ أَبْعَدَ ﴾ دا فعل متعدی دې کوم ته چه د مفعول احتیاج دې کوم چه دلته نه دې ذکر کړې شوې تقدیر د عبارت دا کیدې شی ﴿ ابعد نفسه عن الناس ﴾ او بعض شارحینو لیکلی دی چه ﴿ ابعد ﴾ دلته د فعل لازم په ځائې استعمال شوې دې، ای بعد عن الناس... او فعل متعدی د لازمی په ځائې بعض وخت مبالغه استعمالولې شی، لکه ﴿ زید یعطی ﴾ یعنی زید ښه ورکړه کوی، او هم دغه شان دلته مبالغة مقصود ده او ترجمه به دا وی چه (ښه) لرې به تلو.

(د لفظ ألمذهب تحقیق): قوله:﴿ الْمَذْهَبَ ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی یا مصدر میمی دې یا ظرف مکان دې، او الف لام بهر حال عهد خارجي دې، یعنی چه کله به تلو نو په مخصوص تللو باندې به تلو او د مخصوص تلو نه مراد د قضاء حاجت دپاره تلل دی، او په دویم صورت کښې به ئې ترجمه دا وی چه کله به رسول اللهﷺ تلو د تلو ځائې ته چه دهغې نه مراد بیت الخلاء ده، شارحینو لیکلې دی چه لفظ مذهب عرفا د بیت الخلاء په معنی کښې استعمالیږی او هم دغه شان لفظ خلاء مرفق، مرحاض او کنیف د دې ټولو یوه معنی راځی.

د دې حدیث نه مصنفؒ ترجمة الباب یعنی تخلی ثابت کړې ده، په دې حدیث کښې اګرچه لفظ د تخلی موجود نه دې خو دا معنی مصنفؒ د ابعد نه راویستلې ده چه د لرې والی نه مقصود د رسول اللهﷺ خلوت اختیارول وو، د حدیث مطابقت د ترجمة الباب سره کله خو صریح یعنی لفظا او معنی وی او کله صرف معنوی وی یعنی په طریقه د استنباط، نو دلته هم دغه شان ده او که مصنفؒ دلته په ځائې د تخلی باب الابعاد یا باب التباعد عند الحاجة قائم کړې وې، څنګه چه بعض مصنفینو امام نسائی او امام ابن ماجه کړې دی نو مطابقت به لفظا او معنی هر قسمه وې، خو په دې صورت کښې به په ترجمة الباب کښې څه مشکل او باریکی وې، اوس د استنباط یو شان پیدا شوې دې، امام ترمذیؒ په دې حدیث باندې دا ترجمه قائم کړې ده : باب ما جاء ان النبیﷺ کان اذا ذهب المذهب ابعدا.... دا ترجمة بلفظ الحدیث ده، او ښکاره ده چه په دې کښې هیڅ باریکی نشته، سادګی ده پکښې، په صحاح ستة کښې د ټولو نه زیاتې آسانې او ساده تراجم د ترمذی دی.

د صحاح سته د تراجم خپل مینځ کښې فرق او مرتبه :

مولانا انور شاه کشمیریؒ په عرف الشذی فرمائی چه په صحاح ستة کښې د ټولو نه اعلی تراجم خو د صحیح بخاری کښې دی هغه په دې معامله کښې سباق الغایات دی، او د بخاری بعض تراجم دومره باریک او ژور دی چه عقلونه ئې حیران کړی دی، د بخاری شارحینو د بخاری د تراجم حل کولو دپاره مستقل اصول مرتب کړل. چنانچه حضرت شیخؒ په مقدمه د لامع کښې تقریبا اویا اصول بیان فرمائیلې دی، غرض دا چه د بخاری تراجم د ټولو نه اعلی دی، او د هغه خور یعنی صحیح مسلم، دهغې حال دا دې چه تراجم ندارد نه داسې او نه داسې، اګر که کتاب فی الواقع د مضمون په لحاظ سره مبوب او مرتب دې، خو عناوین او تراجم هغوی پخپله نه دی قائم کړی، روستو شارحینو قائم کړل،

او دهغې نه روستو درجه ده د نسائی د تراجم، دهغې تراجم کافی دقیق او وزنی دی کله خو د هغه ترجمه د بخاری د تراجمو سره بالکل یو شان شی، غرض دا چه دهغې حل کول هم کافی محنت غواړی، دهغې نه پس بیا درجه ده د ابوداؤد د تراجم، او دهغې نه پس بیا درجه ده د ترمذی د تراجم، په عرف الشذی کښې بس هم دومره لیکلې شوی دی زه وایم چه د سنن ابن ماجه تراجم هم صفا او واضح دی.

[۲](١)حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ الْبَرَازَ انْطَلَقَ حَتَّى لَا يَرَاهُ أَحَدٌ".

ترجمه: د جابر بن عبد الله نه روایت دې. یقیناً نبي ﷺ به چه کله اراده اوکړه دقضاء حاجت نو (دومره لرې تلو)تلو به تردې چه هیڅا به نه لیدلو.

تشریح:قوله:﴿ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قال كَانَ إِذَا أَرَادَ الْبَرَازَ ﴾ براز د باء په فتحې او کسرې دواړو سره راځی، ددې معنی د وسیع او فراخه میدان ده، ابن الاثیر الجزری فرمائی چه اصل معنی خو ددې هم دا ده، خو بیا روستو د قضاء حاجت نه کنایه شوه، ځکه چه خلقو به په داسې میدان کښې قضاء حاجت کولو، څنګه چه خلاء په اصل کښې خالی کور ته وائی، او بیا دا مجازا د قضاء حاجت ځائې دپاره استعمال شو. دا چه مونږ اووئیل چه په براز کښې فتحه او کسره دواړه جائز دی دا د جوهری او صاحب قاموس رائې ده، خو خطابی مشهور شارح حدیث دلته د کسرې نه انکار کړې دې او وئیلې ئې دی چه براز بالکسر خو د باب مفاعلت مصدر دې چه دهغې معنی مبارزت یعنی جنګ کښې د مقابلې ده خو دا صحیح نه ده جوهری لیکلې دی چه د براز بالکسر دواړه معنې راځی، مبارزت او مقابله او غائط یعنی د انسان د بدن نه چه کومه فضله وځی لهذا براز مشترک شو په دواړو معنو کښې.

دفع التعارض بین الروایات الواردة فی الباب:

په حدیث الباب کښې چه د رسول الله ﷺ کوم عادت شریفه بیان کړې شوې دې په هغې باندې دا اشکال پیدا کیږی چه د ابن عمر رضی الله عنهما د بیت حفصه والا روایت کوم چه په باب الرخصة فی استقبال القبلة کښې راځی هغه ددې خلاف دې د هغې نه د رسول الله ﷺ په کور کښې قضاء حاجت کول ثابتیږی، حضرت په بذل کښې ددې دوه توجیهات لیکلی دی یا خو دې دا اووئیلې شی چه د رسول الله ﷺ عادت د لرې تلو د بناء الکنف فی البیوت نه مخکښې دې یعنی چه کله په کورونو کښې بیت الخلاء نه وې بیا چه کله روستو په کورونو کښې بیت الخلاء جوړیدل شروع شو نو رسول الله ﷺ دا أبعاد ترک کړو، او یا دې دا اووئیلې شی چه د دې عادت شریفه کوم چه په دې حدیث کښې ذکر دې، ددې تعلق د سفر سره دې، یعنی په سفر کښې چه به چرته منزل او پړاؤ وو هغه وخت به ئې نزدې استنجاء نه فرمائیله بلکه په فاصله باندې تلو سره به ئې استنجاء فرمائیله، په حضر کښې ئې دا عادت نه وو.

---

١): سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٢ (٣٣٥)، (تحفة الأشراف: ٢٦٥٩)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/المقدمة ٤ (١٧) (صحيح)

دلته یو سوال بل دي هغه دا چه د مصنف رحمه الله غرض جمع روایات او تکثیر روایات نه دي، بلکه هغوی د ترجمة الباب د ثبوت دپاره یو حدیث ذکر کول کافی ګڼړي، لکه چه هغوی ددې خپل عادت تصریح په هغه رساله کښې کړې ده کوم چه د اهل مکه په نوم ده، چه دهغې ذکر په مقدمة الکتاب کښې راغلې دې په هغې کښې هغوی لیکلی دی چه که زه په یو باب کښې د یو نه زیات احادیث راوړم نو د یوې کلمې او کلام د زیادت د وجې نه به وی، پس دلته په حدیث ثانی کښې یو زیادت دې، یعنی مقدار ابعاد کوم چه په حدیث اول کښې نه وو، په دې وجه ئې دویم حدیث راوړلو.

(سوال): خو دلته سوال دا پاتې کیږی چه که مصنف رحمه الله په یو باب کښې بغیر د ضرورت او فائدې نه د یو حدیث نه زیات راوړل نه غوښتل نو دهغې یو شکل دا وو چه صرف حدیث ثانی به ئې ذکر فرمائیلې وې چه په هغې کښې د زیادت فائده ده.

(جواب): ددې جواب دا کیدې شي چه په اصل کښې حدیث ثانی د حدیث اول په اعتبار سره ضعیف دې په دې وجه مصنف رحمه الله دا مناسب او نه ګڼړله چه قوی پریخودلو سره دې په ضعیف باندې اکتفاء اوکړې شی، په دې وجه ئې خو اصالة د قوت په وجه باندې حدیث اول ذکر کړو، او په حدیث ثانی کښې چه کوم ضعف وو هغه ئې د تائید او د شاهد په درجه کښې راوړلو او په شواهدو کښې ضعیف احادیث هم چلیږی، د ضعف وجه به وړاندې معلومه شی.

د سند متعلق بعض امور او اصطلاحات :

﴿حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ﴾ : ځان پوهه کړئ چه تیر کال تاسو په مشکاة شریف کښې صرف متون احادیث لوستلی دی، مشکاة شریف د اسانیدو نه خالی دې، هغوی صرف متون حدیث اخستلې دی، اسانید ئې حذف کړې دی هم په دې وجه د مشکاة شمار په تعالیق کښې کولې شی، او تاسو ته معلومه ده چه کتب الحدیث مختلف الانواع دی، د هرې نوع نوم بیل بیل دې، بهر حال دلته د دورې په کتابونو کښې متون حدیث لره د اسانیدو سره بیانولې شی نو دلته یو مستقل کار بل زیات شو یعنی په سندونو باندې ځان پوهه کول او دهغې اصطلاحات وغیره پیژندل او دا چه ددې د لوستلو طریقه څه ده؟ وغیره وغیره

پس دلته د ﴿ حدثنا ﴾ قائل امام ابوداؤد رحمه الله دې، او ددې ناقل د امام ابوداؤد رحمه الله شاګرد ابو علی لؤلؤی دې او عبدالله بن مسلمه د مصنف رحمه الله استاذ دې، د سند په ابتداء کښې حدثنا او او اخبرنا پوره لیکلې کیږی، او د سند په دوران کښې د اختصار دپاره حدثنا په ځائې ثنا یا، نا لیکلې شی، او اخبرنا لره نا لیکلې شی، بله دا چه په مینځ کښې د نا نه مخکښې قال هم محذوف وی، کوم چه په لیکلو کښې نه راځی، خو لوستل ئې ضروری دی، لهذا دا سند به داسې لولو : ﴿ حدثنا عبدالله بن مسلمة قال حدثنا عبدالعزیز ﴾ او بله دا چه هر سند دې د وبه قال نه شروع کړې شی کوم چه مخفف دې د ﴿ وبالسند المتصل منا الی المصنف ﴾ ، ددې د اضافې ضرورت په دې وجه دې چه د هر حدیث سند ممکل شی ځکه چه په کتاب کښې خو سند صرف د مصنف رحمه الله نه شروع کیږی، اوس د سند د شروع حصه یعنی زمونږ نه د

مصنف رحمه الله پورې د راوړلو ضرورت دې نو په دې عبارت سره ددې سند غیر مذکوره حصې طرف ته اشاره کیږي او هر استاذ او مدرس خپل سند د شروع نه واخله تر د کتاب د مصنف رحمه الله پورې په اوله ورځ باندې بیانوي او زمونږ او ستاسو سند په هر حدیث د کتاب کښې د مصنف پورې یو دې، په دې وجه د هر حدیث په شروع کښې د مصنف رحمه الله د سند نه مخکښې ﴿ وبه قال ﴾ لوستل د تکمیل سند دپاره کافي دي، او که څوک د سند په شروع کښې دا جمله او نه لولي نو کم از کم په ذهن کښې خو ئې دا خبره کیدل پکار دي.

د لفظ ابن د لوستلو او لیکلو قواعد :

ځان پوهه کړه چه لفظ ابن د خپل ماقبل صفت او مابعد ته مضاف وي او چونکه د موصوف او صفت اعراب یو وي نو کوم اعراب چه د ابن نه د مخکښې اسم وي هم هغه اعراب به د لفظ ابن وي، لکه عبدالله بن مسلمة کښې ابن د عبدالله صفت دې، او عبدالله د فاعل کیدو په وجه باندې مرفوع دې هم دغه شان ابن هم مرفوع شو، او مسلمه د ابن مضاف الیه دې او په ټولو ځایونو کښې دابن ما بعد مضاف الیه وي، لهذا په دې باندې به د مضاف الیه والا اعراب لوستلې کیږي.

بله قاعده د ابن دا ده چه که دا د علمین متناسلین ترمینځه واقع شي او دهغې نه مخکښې اسم منون وي نو دهغې تنوین به ساقطیږي لکه : ﴿ مسددُ بن مسرهد ﴾ کښې مسدد منون وو خو د ابن د وجې نه به تنوین ساقطیږي. دا به مُسَددُ بْنُ مُسَرْهَدٍ لوستلې شي، او هم دغه شان به د ابن الف د کتابت نه حذف کولې شي، مګر دا چه د کرښې په شروع کښې واقع شي او که د علمین متناسلین ترمینځه واقع نه وي نو هلته د ابن الف لیکلې شي او د ابن نه ماقبل چه کوم تنوین ساقطیږي هغه به هم باقي وي بلکه لوستلې به شي لکه حدثنا عبدالله بن مالكٍ ابنُ بحينة، دلته دویم ابن د علمین متناسلین ترمینځه نه واقع کیږي ځکه چه مالک د عبدالله پلار دې او بحینة د عبدالله مور ده، یعنی دمالک زوجة نو مالک او بحینة خپل مینځ کښې متناسلین نه دي بلکه زوجین دي، او په ابن بحینة کښې لفظ ابن د ما قبل یعنی د مالک دپاره صفت نه دې بلکه ددې نه چه کوم مخکښې اسم دې یعنی د عبدالله صفت دې، ګویا د عبدالله دوه صفتونه شو یو دا چه هغه ابن مالک دې، دویم دا چه هغه ابن بحینة دې، دلته به د مالک نه پس د ابن الف لیکلې شي اګرچه لوستلې به نه شي، بله دا چه د مالک نه به تنوین هم نه ساقطیږي، دا د لفظ ابن د لیکلو او لوستلو قواعد دي چه ددې پیژندل د یو طالب حدیث دپاره ضروري دي ګنې همیشه به په لیکلو او لوستلو کښې خطاء کیږي، لهذا ښه ځان پوهول پکار دي د حدیث د عبارت صحیح لوستل انتهائي ضروري دي، د ﴿ من كذب عليّ متعمدا فليتبوأ مقعده من النار ﴾ د لاندې اصمعی رحمه الله لیکي چه ماته ددې حدیث په بناء د هغه طالب علم د طرف نه ډیره خطره او ویره وي کوم چه عبارت د حدیث د قواعدو خلاف لولي ځکه چه رسول الله ﷺ خو به د قواعدو مطابق تلفظ فرمائیلو او دا ئې ددې حدیث خلاف لوستلو سره د هغوی طرف ته منسوب کوي.

......

تحدیث او اخبار وغیره الفاظ کښې د فرق بحث :

اوس ددې ځائې نه د سند حدیث یو خاص اصطلاح پیژندل ضروری دی هغه دا چه په (حدثنا) او (اخبرنا) کښې څه فرق دې؟ ځکه چه کله دا راځی او کله هغه، جواب دا دې چه د اخبار او تحدیث ترمینځه خو لغة هیڅ فرق نشته. خو د محدثینو په اصطلاح کښې څه فرق شته او که نه؟ نو په دې کښې د محدثینو دوه جماعتونه دی، متقدمین او متاخرین، متقدمین او اکثر علماء په دې کښې د فرق قائل نه دی، بلکه داسې اوایئ چه دا دواړه الفاظ په یو مفهوم باندې دلالت کوی، بعض اصحاب درس د ائمه اربعه هم دا مسلک لیکلې دې یعنی عدم الفرق او متاخرین ددې دواړو مفهوم جدا جدا بیانوی هغوی وائی چه (حدثنا) په هغه وخت وئیلې شی چه کله استاذ لوستلې وی او شاګرد اوریدلی وی او که ددې برعکس وی چه شاګرد ئې اولولی او استاذ ئې په غور سره واوری د نو دهغې دپاره لفظ د اخبرنا استعمالیږی نو د متاخرینو په نزد د دواړو مفهوم مختلف شو.

د امام بخاری رحمه الله شمیر هم په متقدمینو کښې دې، هم دغه شان امام زهری او امام مالک، امام بخاری رحمه الله خو هم ددې مقصد دپاره په کتاب العلم کښې یو باب قائم کړې دې او دا ئې ثابت کړې دی چه په دواړو کښې هیڅ فرق نشته، او هغه باب دې باب قول المحدث حدثنا واخبرنا وانبانا، او متاخرین کوم چه په دې الفاظو کښې فرق کوی په هغوی کښې امام مسلم او امام نسائی رحمهما الله خاص طور سره قابل ذکر دی لکه چه دلته شارحینو لیکلې دی او زه وایم چه هم دغه حال زمونږ د امام ابوداؤد رحمه الله دې هغوی هم په اخبار او تحدیث کښې د فرق د وجې نه بعض وخت حاء تحویل راوړی.

او دریم قول دلته هغه دې کوم چه بعضو اختیار کړې دې چه سماع من لفظ الشیخ کښې خو مطلقا اخبرنا او حدثنا استعمالول پکار دی او که تلمیذ قراءت اوکړی نو هغه وخت اخبرنا قراءةً علیه او حدثنا قراءةً علیه لوستل پکار دی، حاصل دا چه مطلق اخبار او تحدیث خو د سماع من لفظ الشیخ دپاره استعمالیږی او که شاګرد په استاذ باندې قراءت اوکړی نو هلته اخبرنا او حدثنا سره د قراءةً علیه اضافه کول پکار دی.

یو قول دلته دادې چه بعضې محدثین (قیل ومنهم الامام النسائی) اخبار وی یا تحدیث، د روایت په وخت ددې استعمال هغه وخت صحیح دې کله چه شیخ د اسماع قصد هم کړې وی لهذا که څوک طالب د یو محدث په مجلس کښې تبعًا شریک شی، او دغه شیخ ددې طالب د اسماع قصد نه وی کړې، نوبیا په داسې صورت کښې دې طالب ته د حدثنا یا أخبرنا وئیلو حق نشته، کما فعل أبوداؤد قرئ علی الحارث بن مسکین وأنا شاهد وکذا الامام النسائی والبسط فی الفیض السمائی).

یو اختلاف دلته دا دې چه په سماع لفظ الشیخ کوم ته چه متاخرین تحدیث وائی او قراءة علی الشیخ کوم ته چه اخبار وائی، په دواړو کښې د مرتبی په اعتبار سره افضل کوم یو دې؟ پس د اکثرو محدثینو رائې دا ده چه تحدیث د اخبار نه افضل دې او د امام ابوحنیفه رحمه الله وغیره د بعض فقهاء کرامو رحمهم الله مذهب ددې خلاف دې یعنی اخبار أولی دې د

تحدیث نه، او دریم قول دلته دا دې چه دا دواړه په مرتبې کښې مساوی دی، او هم دا قول د امام بخاری رحمه الله بیانولې شی.

د تحمل حدیث طرق :

ځان پوهه کړه چه د حدثنا اخبرنا او انبانا نه علاوه نور هم الفاظ راځی، ددې ټولو د پیژندلو دپاره ددې ضرورت دې چه دا معلومه شی چه د تحمل حدیث څومره طرق دی ځکه چه د هر طریقِ تحمل دپاره طریقِ تعبیر بیل دې[1] پس د دوؤ بیان اوشو،

۱ : سماع من لفظ الشیخ، ۲ : قراءة علی الشیخ...

۳: او دریم طریق دې الاجازة من الشیخ مشافهة یعنی باقاعده لوستل خو د چا د طرف نه هم اونشی نه د استاد د طرف نه او نه د شاګرد د طرف نه، بس یو شیخ یو طالب حدیث ته بالمشافهة د روایتِ حدیث اجازت ورکړی د دې دپاره په وخت د روایت انبانا استعمالیږی.

۴: څلورم طریق المَناولة ده چه دهغې مطلب دا دې چه شیخ یو طالب لره خپل اصل سماع یعنی هغه کتاب نه چه په هغې کښې د هغه مسموعات (روایات لیکلې شوې دی) بعینه هغه یا دهغې نقل ورکړی د روایت د اجازت سره چه زما د طرف نه تاته ددې د روایت کولو اجازت دې یا بغیر د اجازت نه او دې صورت کښې به په وخت د روایت وئیلې شی حدثنی فلان مناولة یا ناولنی فلان.

۵: پنځم طریق د تحمل الکتابة والمکاتبة دې [2] یعنی شیخ یو طالب ته یو حدیث خپله اولیکی یا ئې په چا باندې اولیکی چاته چه ورکولې شی برابره خبره ده که هغه حاضر وی هغه ته ئې حواله کړی یا غائب وی خو لیکلو سره ئې هغه ته اولیږی، ددې بیا دوه قسمونه دی یو کتابت مجرده او دویم مقرونة بالاجازة

۶: شپږم طریق د تحمل هغه دې چه هغې ته په اصطلاح کښې الوجادة وائی، د وجاده مطلب دا دې چه یو طالب حدیث ته د یو محدث یو کتاب چه په هغې کښې احادیث لیکلې شوې وی په څۀ طریقه حاصل شی دهغې دپاره طریق د تعبیر « وجدت فی کتاب فلان یا فی اصل فلان » دې.

فائده : دا معلومه شوې ده چه دا د تعبیراتو فرق د متاخرینو په نزد دې او د متقدمینو په نزد طریق تحمل خو هم هغه دی د کوم بیان چه پورته راغلې دې خو د هغوی په نزد طریق تعبیر د هر یو جدا او مختلف نه دې.

شرح السند :

قوله : « حدثنا عبدالعزیز یعنی ابن محمد » دا په عبدالعزیز بن محمد الدراوردی سره مشهور

---

[1] یعنی د روایت په وخت ځکه چه روایت حدیث د تحمل حدیث نه پس کیږی اود تحمل طرق چونکه مختلف دی په دې وجه ددې په لحاظ سره په روایت کښې الفاظ راوړلې شی کله حدثنا او کله اخبرنا وغیره.

[2] په دې باندې دویم باب کښې نور کلام راروان دې.

دي دراورد په خراسان کښې یو کلې دې، دا راوی متکلم فیه او سئ الحفظ دې، د بخاری په راویانو کښې دې خو امام بخاری رحمه الله د هغوی روایت منفردا نه دې اخستلې بلکه مقرونا بغیره ئې اخستلې دې.

دلته په دې باندې ځان پوهول غواړی چه د یعنی اضافه ولې کړې شوې ده؟ جواب دا دې چه دا د حضرات محدثینو سخت احتیاط کول دی چه راوی د خپل استاذ نه څومره لفظ اوریدلې وو د هغه د طرف نه زه هغه هومره نقل کوم او کوم څیز چه د هغه په نزد وضاحت ته محتاج وو، د خپل طرف نه ئی هغه وضاحت لره جدا کولو سره بیان کړو چه د شاګرد او د استاذ الفاظ مخلوط نه شی، حاصل دا چه عبدالله بن مسلمه د خپل استاذ عبدالعزیز نوم بغیر د نسب نه بیان کړې وو، د هغوی ولدیت ئې نه وو بیان کړې نو اوس مصنف رحمه الله د خپل طرف نه دا وضاحت فرمائی چه زما د استاذ عبدالله بن مسلمه مراد د عبدالعزیز نه عبدالعزیز بن محمد دې د یعنی لغوی معنی یرید ده په دې کښې چه کوم ضمیر فاعل دې هغه عبدالله بن مسلمه ته راجع دې او د دې یعنی قائل مصنف رحمه الله دې، مصنف رحمه الله فرمائی عبدالله بن مسلمه مراد اخلی د عبدالعزیز نه عبدالعزیز بن محمد.

قوله :﴿ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ ﴾ دا ابوسلمة بن عبدالرحمن بن عوف دې د چا شمار چه په فقهاء سبعه[1] کښې کیږی د هغوی په نوم کښې اختلاف دې، بعضو وئیلې دی چه هم دا ابوسلمه نوم ئې دې، بعض وخت کنیت نوم وی او وئیلې شوې دی چه د هغوی نوم عبدالله دې وقیل اسماعیل، حضرت شیخ رحمه الله لیکلې دی چه شیخ سراج احمد سرهندی شارح ترمذی ته وهم راغلې دې، د هغوی نه ددې راوی په تعین کښې غلطی شوې ده، هغوی لیکلې دی چه ددې نه مراد منصور بن سلمه دې دا غلطه ده ځکه چه منصور بن سلمه په طبقه عاشره کښې دې د هغوی د صحابی سره خو څه چه د تابعی سره هم ملاقات نه دې شوې، نو بیا دلته د صحابی نه څنګه روایت کوی، دویم دا چه دا منصور بن سلمه د سنن ابوداؤد په راویانو کښې نه دې.

قوله : مسدد بن مسرهد، دا د اوچتې درجې محدث دې، امام ابوداؤد رحمه الله د هغوی نه په دې سنن کښې په کثرت سره روایت کوی د هغوی په باره کښې لیکلې شوې دی چه په بصره کښې چه د ټولو نه مخکښې مسند کوم چه د حدیث یو خاص نوع کتاب دې، هم هغوی تصنیف فرمائیلې وو، د هغوی د نسب سلسله هم ډیره عجیب اوغریب ده کومه چه په بذل کښې ذکر شوې ده او د هغه نومونو یو خاصیت ئې هم لیکلې دې چه که هغه نومونه په یو کاغذ باندې اولیکلې شی او د تعویذ په طور د محموم یعنی تبې وهلی انسان په غاړه کښې واچولې شی نو غوره عمل دې، تبه به ترې لاړه شی، زمونږ استاذ محترم ناظم صاحب

[1] یعنی: سعید بن المسیب، قاسم بن محمد بن ابی بکر، عروة بن الزبیر، خارجة بن زید بن ثابت، ابوسلمة بن عبدالرحمن بن عوف، عبیدالله بن عبدالله بن عتبه ابن مسعود، سلیمان بن یسار (تدریب ص ۲۴۰ ج۲) وقیل سالم بن عبدالله بن عمر بدل ابی سلمة بن عبدالرحمن. (معارف السنن ج۱ ص ۱۳۵)

(مولانا اسعد الله رحمه الله ډیر ادیب او نظیف الطبع وو، هغوی به په سبق کښې فرمائیل مسدد کاسمه مسدد، چه مسدد د خپل نوم په شان په حقیقت کښې هم مسدد دې اصل کښې د مسدد معنی مصلح او اصلاح کړې شوې دې په دې وجه ئې داسې اوفرمائیل.
قوله : ﴿ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ ﴾ د هغوی نوم محمد بن مسلم بن تدرس المکی دې، د هغوی شمیر په مدلسینو کښې دې او دلته هغوی په طور د عنعنه روایت کوی په دې وجه په دې روایت کښې ضعف دې، د ضعف یو بله وجه هم ده چه په دې سند کښې اسماعیل بن مالک راوی کثیر الوهم دې هم په دې وجه دا حدیث د حدیث اول نه سندا کمزورې دې، امام ابوداؤد رحمه الله اگرچه په دې روایت باندې سکوت فرمائیلې دې خو حافظ منذری رحمه الله د اسماعیل بن عبدالمالک په وجه په دې کلام فرمائیلې دې، او د ما سکت علیه ابوداؤد مستقل علمی بحث دې کوم چه په مقدمه کښې تیر شو.
الحمد لله په باب اول باندې کلام پوره شو، په دې باب کښې ډیر اهم مفید او ضروری اصطلاحات او ابتدائی بحثونه راغلی دی، دا ټول څیزونه د حفظ قابل دی.

بَابُ الرَّجُلِ يَتَبَوَّأُ لِبَوْلِهِ

باب دې په بیان د سړي کښې چې اودس ماتي لپاره ځائ گوري.

(**ماقبل سره ربط او مناسبت**): ا د آداب استنجاء د سلسلې دویم باب دې چه ددې تعلق د بول سره دې او ددې نه مخکښې باب د براز متعلق وو لکه څنگه چه د تقابل تقاضه ده، بلکه غوره دا ده چه داسې اووئیلې شی چه په اول باب کښې چه کوم ادب ذکر کړې شوې دې یعنی تخلی هغه عام او مشترک دې دهغې تعلق د بول او براز دواړو سره دې او په دې باب سره مقصود یو بل ادب بیانول دی، یعنی نرمه زمکه اختیارول ددې تعلق خاص د بول سره دې، اول ادب مشترک دې او دویم ادب مختص دې د بول سره ﴿ يَتَبَوَّأُ ﴾ په معنی د ځائې حاصلولو، هم ددې نه دې مباءة چه دهغې معنی د منزل ده، مطلب دا شو چه د تشو متیازو دپاره انسان لره مناسب ځائې اختیارول پکار دی چنانچه د حدیث الباب نه معلومه شوه چه متیازې په مکان دمث یعنی نرمه زمکه کښې کول پکار دی چه د متیازو د څاڅکو نه حفاظت راشی.
اوس دلته د یوې مسئلې خبره پیدا شوه دا چه درشاش البول حکم څه دې؟ چنانچه ابن رسلان شارح ابوداؤد لیکلی دی چه د امام شافعی رحمه الله مذهب عدم العفو دې که بدن وی او که جامه وی خو امام نووی رحمه الله عفو ته زیات صحیح وئیلی دی د حرج د وجې نه، او زمونږ مذهب په درمختار کښې لیکلې شوې دې چه رشاش البول که په بدن یا کپړا باندې پریوځی نو معاف دی، خو که په اوبو کښې گډ شی نو معاف نه دی، لړې اوبه به پرې ناپاکه کیږی، هغوی وائی لان طهارة الماء اوکد، یعنی د اوبو د طهارت مسئله ډیره اهم ده چه دهغې وجه ښکاره ده چه د اوبو نجاست دهغې د سیال کیدو د وجې نه متعدی دې په خلاف د ثوب او د بدن.

[۳]()حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو التَّيَّاحِ، قَالَ: حَدَّثَنِي شَيْخٌ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ الْبَصْرَةَ فَكَانَ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي مُوسَى، فَكَتَبَ عَبْدُ اللهِ إِلَى أَبِي مُوسَى يَسْأَلُهُ عَنْ أَشْيَاءَ، فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَبُو مُوسَى إِنِّي كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ، فَأَرَادَ أَنْ يَبُولَ، فَأَتَى دَمِثًا فِي أَصْلِ جِدَارٍ فَبَالَ، ثُمَّ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَبُولَ فَلْيَرْتَدْ لِبَوْلِهِ مَوْضِعًا".

ترجمه: حدیث بیان کړی دی مونږ ته موسی بن اسماعیل، هغه وائی حدیث بیان کړی دی مونږ ته حماد، هغه وائی خبر راکړی دی مونږ ته ابو التیاح، هغه وائی: حدیث بیان کړی دی شیخ، هغه وائی هر کله چه راغی عبد الله بن عباس بصرې ته، نو احادیث به ئې بیانول د ابو موسی نه، نو اولیکل عبد الله ابو موسی ته چه پوښتنه ئې ترېنه کوله د څه شیانو. نو اولیکل هغه ته ابو موسی، زه اوم د رسول الله ﷺ سره یوه ورځ، نو اراده ئې اوکړه چه تشې متیازې اوکړي، نو راغی یو نرم ځائې ته چه د دیوال دبیخ په خوا کښې وو نو بول ئې اوکړل، بیا رسول الله ﷺ اووئیل: کله چه اراده اوکړي یو ستاسو نه چه بول اوکړي نو طلب دې کړي خپلو متیازو لپاره (نرم)ځائې.

د حدیث الباب تشریح:

حدیث الباب چه دهغې مضمون اوس پورته تیر شو، راوی ابو موسی اشعری رضی الله عنه دې او دا حدیث هغوی د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما په خدمت کښې د هغوی په تپوسلو باندې بصرې ته اولیږلو چرته چه ابن عباس رضی الله عنهما مقیم وو، د تپوس کولو صورت حال دا جوړ شو چه ابن عباس رضی الله عنهما بصرې ته د علی رضی الله عنه د طرف نه والی لیږلې شوې وو هغوی هلته د رسیدلو نه پس د اهل بصره نه هغه احادیث واوریدل کوم چه اهل بصره د ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه روایت کول نو ابن عباس رضی الله عنهما د بعض هغه احادیثو په باره کښې کوم چه هغوی د اهل بصره نه اوریدلې وو د ابوموسی رضی الله عنه طرف ته مراجعت اوکړو پس دهغې په جواب کښې ابوموسی رضی الله عنه د ابن عباس رضی الله عنهما طرف ته حدیث الباب لیکلو سره اولیږلو.

د نور وضاحت دپاره ځان پوهول پکار دی چه د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما نه مخکښې په بصره کښې خپله د ابوموسی اشعری رضی الله عنه قیام وو، هغه وخت هغوی د سیدنا عمر رضی الله عنه د طرف نه د هغه ځائې عامل وو، اهل بصره چه د ابوموسی رضی الله عنه نه کوم احادیث اوریدلې وو هغه په ظاهر کښې هم ددې زمانې د قیام وو.

دا خو شو د حدیث الباب صحیح صحیح مفهوم، صحیح مونږ ځکه اووئیل ځکه چه د بعض شارحینو نه دلته خطائی شوې ده، هغه دا چه هغوی ﴿ فَكَانَ يُحَدِّثُ ﴾ ئې په ځائې د مجهول په صیغې د معروف سره اولوستلو، چه په هغې سره مضمون کښې تغیر واقع شو، یو خبره دلته پاتې شوه چه د روایت چه کوم الفاظ دی ﴿ يَسْأَلُهُ عَنْ أَشْيَاءَ ﴾ ددې نه خو معلومیږی چه د ابن عباس رضی الله عنهما د تپوس د څو احادیث متعلق وو او دلته په جواب کښې

(): تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ۹۱۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۶/٤، ۳۹۹، ٤١٤) (ضعيف)

صرف يو حديث ذکر دې، اوس په دې کښې دوه احتمالات دی، يا خو د ابوموسیؓ د طرف نه په جواب کښې يو حديث ليکلې راغلو او يا دا چه دلته په روايت کولو کښې راوی اختصار کړې دې. والله اعلم بالصواب.

﴿ قوله فَأَتَى دَمِثًا ﴾ دمث په کسرې د ميم او سکون د ميم دواړو سره دې په لغت کښې رخوه يعنی نرمې زمکې ته وائی چه په هغې کښې اوبه په تيزئ سره جذب کيږی، دا ئې د متيازو دپاره هم په دې وجه اختيار اوفرمائيلو، بلکه دا چه د دمث اطلاق مجازا په هغه سړی باندې هم کيږی کوم چه د نرم خوئی والا وی، پس د رسول اللهﷺ په صفتونو کښې راځی ﴿ د مث ليس بالجافي ای کان لين الخلق ﴾....... ﴿ فَلْيَرْتَد ﴾ ددې مصدر ارتياد دې، ارتاد يرتاد ارتيادا، او په مجرد کښې، راد يرود رودا وريادا راځی چه دهغې معنی د طلب کولو ده.

دلته يو اشکال دې چه په متيازو کښې تيزی اوشوريت وی چه په هغې سره د ديوال بنياد ته نقصان رسيږی نو رسول اللهﷺ د بل د ديوال په ويخ کښې ولې بول اوکړل، ظاهره ده چه د هغوی د شان نه دا بعيده ده چه د هغوی نه چاته نقصان اورسيږی، ددې ډير جوابونه کړې شوې دی.

۱: ديوال عادی وو يعنی د چا په ملک کښې نه وو نو بيا څه باک دې.

۲: کيدې شی چه رسول اللهﷺ د ديوال نه لرې ناست وی چه د هغه ځائې نه بول د ديوال ويخ ته نه رسيدل خو راوی د قرب د وجې نه دهغې نه مجازا په فی اصل جدار سره تعبير اوکړو.

۳: کيدې شی چه رسول اللهﷺ ته د مالک رضا حاصله وی، د مالک د اذن نه پس هيڅ اشکال نه پاتې کيږی.

۴: هغه د راپريوتلې کور نړيدلې ديوال وو کوم ته چه کهنډر وائی، بيا څه نقصان دې.

الرواية بالكتابة :

ددې حديث د اصول حديث يو مسئله هم معلوميږی هغه دا چه رواية بالكتابة جائز دې. دا خبره مخکښې تيره شوه چه د تحمل حديث د طرقو نه يو طريق کتابت هم دې اصولينو ليکلې دی چه د روايت بالكتابة دوه قسمونه دی، يو مجرده يعنی صرف حديث ليکلو سره ورکړې شی، او دويم مقرونة بالاجازة يعنی شيخ يو طالب ته حديث ليکلو سره ورکړی او ورسره د رواية اجازت هم ورکړی مثلا داسې اوائی ﴿ اجزتک ما کتبت لک ﴾ د جمهورو په نزد د کتابت دواړه قسمونه معتبر دی که مجرده وی او که مقرونة، بعض علماء لکه قاضی ابوالحسن ماوردی شافعیؒ کتابت مجرده لره معتبر نه ګڼړی، د جمهورو په نزد دواړه صورتونه معتبر دی خو شرط دا دې چه مکتوب اليه د کاتب خط پيژنی، او بعضو د بينة شرط هم لګولې دې خو دا ضعيف دې.

شرح السند :

﴿ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ ﴾ دا حماد بن سلمه دې، په سندونو کښې دوه حماد زيات مشهور دی، يو حماد بن سلمه او دويم حماد بن زيد، موسی بن اسماعيل اکثر د حماد بن سلمه نه روايت

کوی، (۱) د حماد بن زید نه د هغوی روایات کم دی، علامه سیوطی رحمه الله لیکلي دی چه موسی بن اسماعیل چه کله مطلق حماد وائی نو د هغوی مراد دهغې نه حماد بن سلمه وی، ۱
﴿ أبو التَّيَّاحِ ﴾ دا کنیت دې نوم ئې یزید بن حمید الضبعی دې، شیخ مشر سړي یا استاد دواړه مراد کیدې شی، دا راوی مجهول دې، د مسند احمد په روایت کښې د لفظ شیخ په ځائي رجل اسود طویل واقع دې، ﴿ عَنْ أَبِي مُوسَى ﴾ د هغوی نوم عبدالله بن قیس رضی الله عنه دې

د راوی مجهول د روایت حکم

دلته یو سوال پید اکیږی هغه دا چه د راوی مجهول روایت معتبر دې او که نه؟ جواب دا دې چه په دې کښې تفصیل دې،

د مجهول دوه قسمونه دی، ۱: مجهول العین، ۲: مجهول الحال،

(مجهول العین): مجهول العین وائی ﴿ من لم یرو عنه الا واحد ﴾، یعنی هغه راوی چه د چا نه روایت کونکي صرف یو کس وی، د مجهول العین د روایاتو په باره کښې دري اقوال دی.

۱: مطلقا مقبول، ۲: مطلقا غیر مقبول، ۳: دریم دا چه ددې مجهول العین نه راویت کونکي راوی که داسې وی چه د هغه عادت صرف د ثقه نه د روایت کولو وی نو بیا خو د داسې مجهول روایت معتبر دې ګیني غیر معتبر، ځکه چه د بعض راویانو عادت وی چه هغوی صرف د ثقة نه روایت اخلی، لکه عبدالرحمن بن المهدی او یحیی بن سعید الانصاری،

دویم قسم مجهول د مجهول الحال دې،

(مجهول الحال): د مجهول الحال بیا دوه قسمونه دی، ۱: مجهول الحال ظاهرا و باطنا، ۲: مجهول الحال باطنا لا ظاهرا، یعنی د چا ظاهر حال خو بهتر وی خو د باطن د حال علم ئې نه وی، هم دې ته مستور هم وائی د جمهورو په نزد د قسم اول روایات مردود دې او د دویم یعنی د مستور معتبر دې، او د احنافو په نزد د مستور د روایت معتبر کیدو دپاره شرط دا دې چه هغه د قرون ثلاثه نه وی ګیني معتبر نه دې

فائده : او په یو بله خبره هم ځان پوهول پکار دی چه دا ټول تفاصیل او اقسام د هغه مجهول په باره کښې دی کوم چه غیر صحابی وی او که په سند کښې یوصحابی مبهم او مجهول مذکور وی نو په هغې سره څه فرق نه راځی، ځکه چه ﴿ الصحابة کلهم عدول ﴾ د جمهورو مسلک دې هم په دې وجه په کتب رجال کښې به د یو صحابی په باره کښې هم تاسو دا او نه وینئ چه د هغه په باره کښې لیکلې شوې وی چه ثقة دې حجة دې او مقبول دې ځکه چه صحابه کرام رضی الله عنهم توثیق ته محتاج نه دی او د جرح خو سوال نه پیدا کیږی.

---

(۱) د موسی بن اسماعیل د حماد بن زید نه روایت که تاسو کتل غواړئ نو ابواب المواقیت کښې باب من نام عن صلوة ونسیها دریم حدیث اوګورئ په هغې کښې دی : ﴿ حدثنا موسی بن اسماعیل نا حماد عن ثابت ﴾ دا روایت په نسائی او ترمذی کښې هم موجود دې هلته د حماد بن زید تصریح ده)

بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ

باب دې په بيان د هغې كې چې وايې سړى كله چې د اودس ماتې ځاى ته داخل شي.

[۴]()حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، وَعَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ، قَالَ: عَنْ حَمَّادٍ، قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ، وَقَالَ: عَنْ عَبْدِ الْوَارِثِ، قَالَ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ".

ترجمه: د انس بن مالک رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وائى، وو رسول الله صلى الله عليه وسلم كله چه به بيت الخلاء ته داخل شو نو وئيل به يې، د حماد نه روايت دې وايي: (اللهم اني اعوذ بک) او د عبد الوارث نه روايت دې هغه وائى: (اعوذ بالله من الخبث و الخبائث) اې الله زه پناه غواړم تا پورې د نارينو او د زنانو شيطانانو نه. ابو داود وايي: روايت كړى دى شعبه د عبد العزيز نه (اللهم اني اعوذ بک) او كله ئې وئيلى دي (اعوذ بالله) او وئيلى دي وهيب (فليتعوذ بالله).

[۵]()حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَمْرٍو يَعْنِي السَّدُوسِيَّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ هُوَ ابْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسٍ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ، وَقَالَ شُعْبَةُ: وَقَالَ مَرَّةً: أَعُوذُ بِاللهِ، وَقَالَ وُهَيْبٌ: عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ، فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللهِ.

ترجمه: روايت دې د انس رضي الله عنه نه ددې حديث، هغه وائى: (اللهم اني اعوذ بک) او وئيلى دي شعبه: چه كله هغه وئيلى دي (اعوذ بالله). او وهيب چه د عبدالعزيز بن صهيب نه كوم روايت كړې دې په هغې كښې «فليتعوذ بالله» " پكارده چه د الله پناه اوغواړى " الفاظ دى.

تشريح: د آداب خلاء نه يو ادب دا هم دې چه كله انسان بيت الخلاء ته د داخليدو اراده اوكړى نو هغه دعاء دې اووائى كومه چه ماثور او منقول ده: ﴿ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ﴾ لكه چه په حديث الباب كښې دى او د سنن سعيد بن منصور په روايت كښې دى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم به ﴿ بسم الله أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ﴾ لوستلو، په دې روايت كښې د لفظ بسم الله زيادت دې، حافظ فرمائى چه دا زيادت په شرط د مسلم دې.

د جمهورو په نزد دا دعاء د دننه داخليدو نه مخكښې لوستل پكار دى، په دې كښې د بعض مالكيانو، ابراهيم نخعى، ابن سيرين او عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما اختلاف دې، د هغوى په نزد د داخليدو نه پس هم لوستلې شى، په منهل كښې يوه واقعه ليكلې شوې ده عزرمى رحمه الله فرمائى چه زه شعبى رحمه الله ته لاړم او ورته مې اووئيل چه كه ماله په بيت الخلاء كښې اينكې راشى نو زه الحمد لله اولولم او كه نه؟ هغوى اوفرمائيل نه چه

[1]: صحيح مسلم/الحيض ۳۲ (۳۷۵)، سنن الترمذي/الطهارة ٤ (٦)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۲، ۱۰٤۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ۹ (۱٤۲)، الدعوات ۱۵ (٦۳۲۲)، سنن النسائي/الطهارة ۱۸ (۱۹)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۹ (۲۹٦)، مسند احمد (۳/۱۰۱، ۲۸۲)، سنن الدارمي/الطهارة ۱۰ (٦۹٦) (صحيح)

[2]: صحيح البخاري/الوضوء ۹ (۱٤۲)، الدعوات ۱۵ (٦۳۲۲)، سنن الترمذي/الطهارة ٤ (۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۲۸۲) (شاذ)

ترڅو بهر نه ئې راغلې، هغوی وائی بیا زه ابراهیم نخعی ته لاړم ما د هغوی نه هم دا تپوس اوکړو، هغوی اوفرمائیل : إِحْمَدِ اللهَ فان الحمدَ يصعَد ولا يهبِط ﴾ آو هیڅ باک نشته، په بیت الخلاء کښې الحمد لله وایه ځکه چه الحمد لله د الله پاک ذکر او عمل صالح دې، هغه به پورته د آسمان طرف ته اوخیژی، لاندې طرف ته به نه راځی، په خلاف د نجاست چه هغه لاندې غورځیږی، دا اشاره ده د الله پاک د قول طرف ته ﴿ اليه يصعد الكلم الطيب والعمل الصالح ﴾، بهر حال ددې واقعې نه د ابراهیم نخعی رحمه الله مسلک معلوم شو.

په حدیث الباب کښې اګرچه د ﴿ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ ﴾ لفظ دې چه دهغې نه په ظاهر کښې دا معلومیږی چه دا دعاء دې بیت الخلاء ته د داخلیدو نه روستو اولوستلې شی، خو د الادب المفرد په روایت کښې ﴿ اذا اراد ان يدخل الخلاء ﴾ واقع شوې دې چه په هغې سره ده خبره صفا شوه.

﴿ قوله مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ﴾ خبث د باء په ضمې او سکون دواړو سره لوستلې شی، د ضمې په صورت کښې د خبیث جمع ده، او د سکون په صورت کښې دوه احتمالونه دی یا خو دې داسې اووئیلې شی چه مفرد دې د مکروه او شر په معنی دې، او یا دې داسې اووئیلې شی چه دا هم جمع ده، باء تخفیفا ساکن کړې شوه، هسې قاعده هم دا ده چه په هر ذی ضمتین کښې ثانی تخفیفا ساکن لوستلې شی،

(دخبث او خبائث نه مراد): د خبث او خبائث په تفسیر کښې درې اقوال دی :

۱ : د خبث نه مراد شیطانان سړی او د خبائث نه مراد زنانه شیطانانې دی.

۲: دویم قول دا دې چه د خبث نه مراد قبائح او شرونه دی او د خبائث نه مراد معاصی دی

۳: او دریم قول دا دې چه د خبث نه مراد شیاطین او د خبائث نه مراد نجاسات دی،[1]

او ددې دریم قول تشریح بعض ظرفاؤ دا کړې ده چه هر کله ﴿ أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ﴾ وئیلو سره د شیطانانو نه پناه اوغوښتلې شوه نو اوس به هغه شیاطین چه په بیت الخلاء کښې جمع دی د هغه ځائې نه منتقل او منتشر شی، اوس ددې انتقال او انتشار د وجې نه احتمال وو چه نجاست ورسره اولګی په دې وجه اووئیلې شو ﴿ والخبائث ﴾ یعنی د نجاساتو نه هم پناه غواړم.

شرح السند :

﴿ قوله قال عن حماد الخ ﴾ دلته د مصنف رحمه الله استاذ الاستاذ دوه دی، حماد بن زید او عبدالوارث، د دواړو الفاظ مختلف دی، په دې وجه مصنف رحمه الله هغوی ممتاز کوی چه مسدد د حماد نه چه کوم نقل کوی په هغې کښې دی ﴿ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ ﴾ او مسدد چه د عبدالوارث نه دا نقل کړې دې په هغې کښې په ځائې د ﴿ اللهم ﴾ لفظ د ﴿ اعوذ بالله ﴾ دې،

[1] او وئیلی شوی دی د خبث نه مراد خباثت یعنی فسق اوفجور او د خبائث نه مراد افعال ذمیمه او خصال ردیه.

ددې تشريح نه معلومه شوه چه د قال ضمير د مسدد طرف ته راجع دې، وړاندې حديث راروان دي د شعبة، څنګه چه حماد او عبدالوارث دواړه دا حديث د عبدالعزيز نه روايت كوي، دغه شان شعبه هم دا حديث دعبدالعزيز نه روايت كوى .د شعبه د روايت نه معلومه شوه چه دا د ﴿ اللهم ﴾ او د ﴿ اعوذبک ﴾ اختلاف خپله د عبدالعزيز د طرف نه دې، هغوى كله داسې وائى او كله هغه شان . لهذا دا نه شى وئيلې كيدې چه په تير روايت كښې چه د حماد او عبدالوارث كوم اختلاف بيان كړې شوې وو دهغې تعلق د هر يو تن ياد او حفظ سره وو، يوته دغه شان ياد پاتې شو او بل ته هغه شان. بلكه دا په فهم كښې راغله چه خپله د استاذ نه دواړو طريقو سره نقل دى.

﴿ قوله وَقَالَ وُهَيْبٌ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ ﴾، د حديث الباب دا څلورم طريق دې، او وهيب د عبدالعزيز شاګرد دې، هغوى حديث اولټه كړو، مخكښې درې راويانو حديث، حديث فعلى ګرځولې وو، يعنى د رسول اللهﷺ عمل ئې نقل كړو چه هغوى به داسې كول او دوى حديث، حديث قولى جوړ كړو، يعنى د رسول اللهﷺ ارشاد چه رسول اللهﷺ اوفرمائيل دا دعاء لوستل پكار دى، د وهيب روايت په ظاهر كښې تعليقا دې ځكه چه ددې سند ابتدائى حصه مصنفرحمه الله نه ده ذكر كړې او دا هم احتمال دې چه د مصنفرحمه الله مراد دا وى چه ﴿ وقال وهيب اى بالسند المذكور ﴾ نو په دې صورت كښې به دا تعليق نه وى بلكه حديث موصول به وى.

[۶]()حَدَّثَنَا عَمْرُوبْنُ مَرْزُوقٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ النَّضْرِبْنِ أَنَسٍ، عَنْ زَيْدِبْنِ أَرْقَمَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّ هَذِهِ الْحُشُوشَ مُحْتَضَرَةٌ، فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْخَلَاءَ، فَلْيَقُلْ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ".

ترجمه: د زيد بن ارقم رضى الله عنه نه روايت دې، چه رسول اللهﷺ وئيلى دى: يقينًا دا بيت الخلاء د شيطانانو د حاضريدو ځايونه دى، چه كله يو كس ستاسو نه داخل شي خلاء ته نو اودې وائې «أعوذ بالله من الخبث والخبائث» زه د الله پناه غواړم د ناپاكه جناتو سړو او دناپاكه جناتو ښځونه"۔

تشريح: ﴿ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ ﴾ دا د دې باب دويم حديث دې، په دې كښې د دعاء مذكور نه علاوه علت استعاذه بيان كړې شوې دې، او هغه دا چه بيوت الخلاء د شيطانانو د حاضريدلو محل دې، لهذا هغې ته د داخليدو په وخت دالله تعالى نه استعاذه كول پكار دى، او بيوت الخلاء محتضر يعنى محل د حضور شياطين ځكه دې چه هغه د ذكر الله نه خالى وى، چرته چه ذكر او د الله پاك نوم نه شى اخستلې هلته شيطانان ځان رارسوى، ددې نه معلومه شوه چه ذكر الله د شيطانانو نه د بچ كيدو ذريعه ده په كوم زړه كښې چه د الله پاك ذكر ننوځى هلته د شياطينو تصرف زيات نه وى، د ترمذى د روايت نه معلوميږى كوم

[1]): سنن ابن ماجه/الطهارة ۹ (۲۹۶)، سنن النسائي/اليوم والليلة (۷۵، ۷۶)، (تحفة الأشراف: ۳۶۸۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۹/۴، ۳۷۳) (صحيح)

چه هغوی په کتاب الامثال کښې ذکر کړې دې چه د ذکر مثال د یو محفوظ او مضبوط قلعه په شان دې څنګه چه انسان د دشمنانو او ډاکوانو د تعاقب نه د یو مضبوطې قلعه په ذریعه په سهولت سره بچ کیدې شی هم دغه شان د شیاطینو د اثراتو نه د ذکر په ذریعه بچ کیدې شی ګینې دوی څوک هم نه پریږدی.

﴿ قوله إِنَّ هَذِهِ الْحُشُوشَ ﴾ دا د حُش په ضمې د حاء سره جمع ده او بعضو دا مثلث یعنی په حاء باندې درې واړه حرکتونه لوستلې دی. دا وئیلې شی د کهجورو هغه ګڼړو اونو ته چه په یو ځائې باندې ولاړې وی، چونکه عام طور سره انسان چه کله په ځنګل کښې وی نو د اونو شاته ګیناستلو سره استنجاء کوی په دې وجه حشوش وئیلو سره مجازا د قضاء حاجت ځائې مراد کولې شی.

دلته یو طالب علمانه اشکال کیدې شی، هغه دا چه ددې حدیث نه معلومیږی چه د اونو لاندې ناسته کولو سره استنجاء کیدلې شی نو بیا به دا حدیث د ﴿ اتقوا اللاعنين ﴾ حدیث خلاف شی، کوم چه په روستو باب کښې راروان دې، چه په هغې کښې د خلقو د سورو په ځایونو کښې د استنجاء کولو نه ممانعت دې؟ ددې جواب به د هغه مقام تقریر کتلو سره حل شی. دلته صرف تنبیه اوکړې شوه.

ځان پوهه کړئ چه د زید بن ارقم رضی الله عنه په دې حدیث کښې اضطراب دې کوم چه امام ترمذی رحمه الله په خپل کتاب کښې په تفصیل سره بیان کړې دې. پ دې اضطراب سره دا خبره هم معلومه شوه چه بعض راویانو دا حدیث د انس رضی الله عنه طرف ته منسوب کړې دې او اکثر حضراتو زید بن ارقم رضی الله عنه ته منسوب کړې دې او صحیح هم دا ده چه ددې راوی زید بن ارقم دې، د انس رضی الله عنه طرف ته ددې نسبت وهم دې.

بَابُ كَرَاهِيَةِ اسْتِقْبَالِ الْقِبْلَةِ عِنْدَ قَضَاءِ الْحَاجَةِ

باب دې په بیان د کراهیت د مخ کولو قبلې ته په وخت د قضاء حاجت کې

د خلاء د آدابو نه یو ادب دا دې کوم چه دلته ذکر کولې شی چه قضاء حاجت یعنی د بول او براز په وخت نه قبلې ته مخ کول پکار دی او نه شا کول په دې سلسله کښې مصنف رحمه الله دوه ابواب قائم کړی دی، په اول باب کښې ئې مطلقا د ممانعت روایات ذکر فرمائیلې دی، او ددې نه روستو په بل باب کښې ئې د جواز استقبال روایات بیان کړی دی. چونکه په ظاهره کښې په روایاتو کښې اختلاف دې په دې وجه په علماء کرامو هم اختلاف پیدا شو پس په دې کښې اته مذاهب مشهور دی.

مذاهب الائمة فی مسئلة الباب:

۱: المنع مطلقا ددې قائل احناف، ابن حزم ظاهری رحمه الله او بعض مالکیان دی لکه ابن العربی.

۲: الجواز مطلقا ددې قائل عروة بن الزبیر رضی الله عنه، ربیعة الرأی، د امام مالک رحمه الله استاذ او داؤد ظاهری دی.

۳: الفرق بین الصحراء والبنیان یعنی صحراء کښې کراهت او په آبادو کښې دننه جواز بلکه په

صحراء کښې هم که یو څیز په مینځ کښې حائل شي نو جائز دي، دا د ائمه ثلاثه او اسحق بن راهویه مذهب دې.

۴ الفرق بین الاستقبال والاستدبار، یعنی استقبال مطلقا ناجائز او استدبار مطلقا جائز دي که صحراء وی او که آبادی، دا د امام ابوحنیفه رحمه الله او د امام احمد رحمه الله یو روایت دې.

۵ النهی للتنزیه، په استقبال او استدبار دواړو کښې کراهت تنزیهی دې، دا هم د امام ابوحنیفه رحمه الله او د امام احمد رحمه الله نه یو روایت دې.

۶ (صرف استدبار صرف بنیان): صرف استدبار صرف په آبادئ کښې جائز دې، باقي درې صورتونه یعنی استقبال فی البنیان، استقبال فی الصحراء، استدبار فی الصحراء دا درې واړه ناجائز دی، دا د امام ابویوسف رحمه الله یو روایت دې.

۷: النهی یشمل القبلتین، یعنی قبله منسوخه بیت المقدس او غیر منسوخه بیت الله شریف دواړو ته استقبال او استدبار ممنوع دې، دا د ابراهیم نخغی او ابن سیرین نه منقول دی.

۸: النهی یختص بأهل المدینة ومن علی سمتهم : چه د استقبال او استدبار ممانعت صرف د اهل مدینه او د هغه خلقو دپاره دې چه د چا قبله هم هغه طرف ته ده کوم طرف ته چه د اهل مدینة ده او د اهل مدینه قبله د جنوب په طرف ده، دا قول نقل دې د ابوعوانه رحمه الله نه کوم چه د مزنی شاګرد دې.

دویم اختلاف دلته دا دې چه د منع علت څه دې؟ د جمهورو په نزد علت د منع احترام قبله دې چه د قضاء حاجت په وخت استقبال او استدبار کښې د قبلې بې حرمتی ده، او د شعبی په نزد احترام مصلین دې، یعنی په صحراء کښې چه کوم ملائک او پیریان مونځ کوی د هغوی د رعایت او احترام د وجې نه ممانعت دې، یو بل اختلاف دا دې چه په دې استقبال او استدبار کښې بې حرمتی د څه وجې نه ده؟ بعضو وئیلې دی د خروج نجاست د وجې نه، او بعض وائی چه د کشف عورت الی القبلة د وجې نه دې، لهذا په کومو څیزونو کښې چه خروج نجس یا کشف عورة موندلې شي نو د هغه کارونو په وخت به هم استقبال او استدبار ممنوع وی، پس په فصد او حجامة کښې خروج نجاست دې او وطی، ختان او استحداد کښې کشف عورة دې، لهذا ددې ټولو کارونو په وخت به هم استقبال مکروه وی او هسې خو زمونږ په نزد وطی مستقبل القبلة مکروه تنزیهی او تغوط مکروه تحریمی دې.

[۷]()حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَلْمَانَ، قَالَ: قِيلَ لَهُ: لَقَدْ عَلَّمَكُمْ نَبِيُّكُمْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْخِرَاءَةَ، قَالَ: أَجَلْ، لَقَدْ "نَهَانَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ، وَأَنْ لَا نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ، وَأَنْ لَا يَسْتَنْجِيَ أَحَدُنَا بِأَقَلَّ مِنْ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، أَوْ نَسْتَنْجِيَ بِرَجِيعٍ أَوْ عَظْمٍ".

[۱]: صحیح مسلم/الطهارة ۱۷ (۲٦۲)، سنن الترمذي/الطهارة ۱۲ (۱٦)، سنن النسائي/الطهارة ۳۷ (٤۱)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱٦ (۳۱٦)، (تحفة الأشراف: ٤٥۰٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٤۳۷، ٤۳۸، ٤۳۹) (صحیح)

ترجمه: روایت دی د سلمان ﷛ نه هغه وائی، اووئیل شو هغه ته. یقیناً ښودلي دي تاسو ته ستاسو نبي هریو شی تر قضاء حاجت د طریقې پورې، هغه اووئیل آو، یقیناً مونږ منع کړي یو رسول الله ﷺ د مخ کولو نه قبلې ته په وخت د ډک اودس ماتي کښې او تش اودس ماتي کښې، او دا چه مونږ به استنجاء نه کوو په ښې لاس، او استنجاء به نه کوي یو کس زمونږ نه په کم د دریو کاڼړو نه، او یا مونږ استنجاء اوکړو په خوشایانو او یا په هډوکي باندې.

تشریح: قوله ﴿ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ قِيلَ لَهُ ﴾ د حدیث مضمون دا دې چه سلمان ﷛ ته بعض خلقو اعتراضا اووئیل، او داسې ویونکی مشرکان وو، لکه چه د مسلم شریف او د ابن ماجه په روایت کښې دی ﴿ لَقَدْ عَلَّمَكُمْ نَبِيُّكُمْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْخِرَاءَةَ ﴾ چه ستاسو نبی (ﷺ) عجیبه سړې دې چه تاسو ته د وړو وړو خبرو تعلیم درکوی تردې چه د قضاء حاجت طریقه درته هم ښائی، (آیا دا خبرې د انبیاء (ﷺ) د بیانولو دی، د انبیاء کرامو تعلیمات خو ډیر اوچت کیدل پکار دی)

قوله :﴿ الْخِرَاءَةَ ﴾ د خاء په کسرې او فتحې دواړو سره جائز دې ددې معنی د قضاء حاجت ده، او په غائط یعنی فضله باندې هم ددې اطلاق کیږی بعضو په دې کښې د فتحې او د کسرې فرق کړې دې، په یو صورت کښې یو معنی او په بل صورت کښې بله معنی، بعضو وئیلې دی چه دواړه معنو کښې مشترک دی.

قوله :﴿ قَالَ أَجَلْ ﴾ سیدنا سلمان ﷛ ددې اعتراض کونکی جواب ډیر په موثر انداز کښې ورکړو، یعنی جواب په طریقه د حکیم ئې اختیار کړو او دا ئې اوفرمائیل چه او .. بیشکه هم دغه شان ده لکه څنګه چه ته وائې، زمونږ نبی ﷺ مونږ ته واقعی د هر وړوکی او لوئې څیز تعلیم راکړې دې او د هر یو څیز آداب ئې راته ښودلې دی. مطلب دا چه دا خو د صفت خبره ده نه د اعتراض، د جواب علی اسلوب الحکیم مطلب دا وی چه د سائل د حال او موقع محل مطابق جواب ورکړې شی که هغه په سوال باندې منطبق کیږی او که نه لکه ﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ الاية ﴾ او ددې نه زمونږ د شریعت محمدیه مطهره جامعیت هم معلومیږی چه ددې تعلیمات څومره کامل او مکمل دی، او ولې به نه وی چه د الله پاک ارشاد دې ﴿ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي ﴾ الاية... الحمد لله الذی هدانا للإسلام.

﴿ قوله وَأَنْ لَا نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ ﴾ دا لاء زائده ده لکه چه ښکاره ده، استنجاء بالیمین د شوافعو او حنابله په نزد مکروه تنزیهی ده او د اهل ظواهر په نزد حرام ده او د احنافو په نزد مکروه تحریمی ده.

په استنجاء کښې مباحث اربعه :

﴿قوله : وَأَنْ لاَ يَسْتَنْجِيَ أَحَدُنَا بِأَقَلَّ مِنْ ثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ﴾ ځان پوهه کړه چه په استنجاء کښې څلور بحثونه دی، ۱: تحقيقه لغة، ۲: حکمه شرعا، ۳: عدد الأحجار، ٤: الاستنجاء بشئ نجس.

پس ځان پوهه کړه چه استنجاء ماخوذ ده د نجو نه د نجو معنی د غائط ده پس د استنجاء معنی شوه غسل مواضع النجو ومسحه چه مقعد لره وينځل يا په کاڼړي لوټې سره صفا کول.

دويم بحث د استنجاء حکم شرعی دې، پس دا مسئله مختلف فيه ده، د ائمه ثلاثه او داؤد ظاهری په نزد مطلقا واجب دی، او د احنافو په نزد سنت ده، هم دا يو روايت د امام مالک رحمه الله نه دې او دا هغه وخت دې چه نجاسة د مخرج نه متجاوز نه وو ګينې بيا زمونږ په نزد هم واجب ده [1]

دريم بحث هم اختلافی دې د احنافو او مالکيانو په نزد په استنجاء کښې ايتار بالثلاث ضروری نه دې، بلکه مقصود انقاء د محل ده د انقاء محل دپاره چه هر څومره احجار کافی شی دهغې استعمال ضروری دې، ابتداء هيڅ عدد متعين نه دې، د داؤد ظاهری رحمه الله هم دا مذهب دې سره ددې چه هغه ظاهری دې، او ددې بالمقابل د امام شافعی او احمد رحمهما الله په نزد ايتار بالثلاث واجب دې په سبيلين کښې د هر يو دپاره درې درې لوټې ضروری دی، او که يو کاڼړې د طرفونو والا وی يعنی دهغې ډيرې کنارې وی نو بيا د هغوی په نزد هر طرف قائم مقام د يو کاڼړی دې، پس که په يوه لوټه کښې درې اړخونه وی نو هغه د هغوی په نزد د دريو لوټو قائم مقام دې، په دلائلو باندې کلام به انشاء الله په باب الاستنجاء بالأحجار کښې راشی.

څلورمه مسئله هم مختلف فيه ده، د امام شافعی، احمد او اهل ظواهر په نزد په شئ نجس سره استنجاء ناجائز ده، او د احنافو په نزد په شئ نجس سره د استنجاء تحقق کيدې شی، په دې شرط چه د مقام إنقاء اوشی، او د مالکيانو مذهب هم تقريبا هم دا دې، لهذا په روث او رجيع سره به استنجاء د شوافعو او حنابله په نزد جائز نه وی او د احنافو او د مالکيانو په نزد به جائز وی خو مع الکراهة، خو دلته يو بل اختلاف دې هغه دا چه د امام مالک رحمه الله په نزد د ماکول اللحم ځناور روث او رجيع پاک دی، صرف د غير ماکول ګندګی د هغوی په نزد ناپاکه ده نو د هغوی په نزد د ماکول اللحم ځناور په رجيع سره استنجاء کول جائز مع الکراهة دی، او د غير ماکول رجيع اګر که کافی کيدې شی خو سره د حرمت نه ددې مسئلې دلائل په راتلونکی باب، باب ما ينهى عنه أن يستنجى به کښې به ذکر کړې شی.

په دې حديث کښې د استنجاء ډير آداب او مسائل راغلل خو د مصنف رحمه الله غرض صرف د

---

[1] ، اصل کښې د مخرج نه په زياتی کيدو کښې تفصيل دې، که مقدار متجاوز د درهم نه کم وی نو دهغې ازاله مستحب ده او بغير د ازالې نه مونځ مکروه تنزيهی دې، او که مقدار متجاوز بقدر الدرهم وی نو دهغې ازاله واجب ده او بغير د ازالې نه به مونځ مکروه تحريمی وی او که مقدار متجاوز د يو درهم نه زيات وی نو دهغې ازاله فرض ده بغير دهغې نه به مونځ صحيح نه وی،

یو جزء ﴿لَقَدْ نَهَانَا –صلی الله علیه وسلم– أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ﴾ سره متعلق دي.

شرح السند: ﴿أَبُو مُعَاوِيَة﴾ د هغوی نوم محمد بن حازم دي ﴿الْأَعْمَش﴾ دا سليمان بن مهران دي، ﴿عَنْ سَلْمَانَ﴾ دا په معمرين صحابه کرامو رضي الله عنهم کښې دې د هغوی د عمر په باره کښې دوه اقوال مشهور دی، ۳۵۰ کلونه او وئيلې شوې دی ۲۵۰ کلونه، خو حافظ په تهذيب التهذيب کښې د امام ذهبی رحمه الله قول نقل کړې دې چه ما د هغوی دعمر په باره کښې د خپل تير قول نه رجوع اوکړه او اوس زما رائې دا ده چه د هغوی عمر د اتيا کالو نه زيات نه وو، حافظ فرمائی چه هغوی سبب د رجوع نه دي بيان کړي.

[۸]()حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ، أُعَلِّمُكُمْ، فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْغَائِطَ، فَلَا يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلَا يَسْتَدْبِرْهَا وَلَا يَسْتَطِبْ بِيَمِينِهِ، وَكَانَ يَأْمُرُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، وَيَنْهَى عَنِ الرَّوْثِ وَالرِّمَّةِ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وائی چه وئيلی دي رسول الله صلی الله علیه وسلم، يقيناً زه ستاسو لپاره په شان د پلار يم زه تاسو ته ښايم هر شئ، کله چه يو کس ستاسو نه راشي ډک اودس ماتي ته نو قبلې ته دي مخ نه کوي، او نه دي ورته شا کوي، او نه دي استنجاء کوي په ښي لاس باندې، او وو چه امر به ئې کولو په دري کاڼړو، او منع به ئې کوله د خوشايانو نه او د هډوکي نه.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، قوله إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ ﴾ دا کلام په طور د تمهيد رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائيلو ځکه چه وړاندې په کومو امورو باندې تنبيه فرمائی هغه هم دا قسم امور دی په کومو باندې چه بعض مشرکينو اعتراض کړې وو چه دومره وړې وړې خبرې بيانوی کومې چه په ماشومتوب کښې مور پلار ښائی، پس هم په دې وجه رسول الله صلی الله علیه وسلم دلته د مخکښې نه بيان کړه چه زه ستاسو دپاره په منزله د پلار يم.

په دې حديث کښې ﴿ بمنزلة الوالد ﴾ اوفرمائيلې شو ځکه چه په حقيقت کښې هغوی د امت پلار نه دې، هم په دې وجه په قرآن کريم کښې فرمائيلې شوې دی ﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ ﴾ او د رجال قيد په آيت کريمه کښې په دې وجه دې چه هغوی د خپلو لونړو والد وو او اګرچه د هغوی مذکر اولاد هم پيدا شوې وو خو هغوی ټول په ماشومتوب کښې وفات شو، د رجوليت حد ته نه وو رسيدلی، په دې وجه هغوی د رجال والد نه دی، بهر حال په آيت کريمه کښې د ابوة حقيقی او نسبی نفی ده او دلته په منزلة الوالد وئيلې شوې دې، لهذا په آيت کريمه او حديث شريف کښې هيڅ تعارض نشته، او اشکال په يو طريقه کيدې شی هغه دا چه په سورة احزاب کښې چرته چه ﴿النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ

(): سنن النسائي/الطهارة ۳۶ (۴۰)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۶ (۳۱۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۸۵۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۴۷، ۲۵۰) (حسن)

الآية ﴾ راغلې دي هلته په بعض قراءتونو کښې ﴿ وهو اب لهم ﴾ (او هغه خپله يعنى رسول الله ﷺ د مومنانو پلار دې) هم راغلې دي لکه چه په تفسير ابن کثير کښې ددې ذکر دې، نو په دې دوه آيتونو کښې به په ظاهره تعارض راشى، جواب ښکاره دې چه چرته د ابوة اثبات دې دهغې نه روحانى ابوة او تربيت مراد دې، او په دې کښې څه شک دې چه هغوى د امت روحانى پلار دې او په کوم آيت کريمه کښې چه نفى ده دهغې تعلق د حقيقى او نسبى ابوة سره دې.

قوله:﴿وَكَانَ يَأْمُرُ﴾ دلته راوى د کلام سياق او طرز تعبير بدل کړو لکه چه محسوسيږى هم، بعض وخت داسې کيږى چه چرته راوى ته د استاذ الفاظ په ښه طريقه ياد نه وى نو هلته د عبارت سياق بدلولو سره په خپلو الفاظو سره دهغې نه تعبير کوى.

قوله:﴿ عَنِ الرَّوْثِ وَالرِّمَّةِ ﴾ رمة يا خو جمع ده د رميم، زړو هډوکو ته رميم وائى، او وئيلې شوې دى چه دا مفرد دې د رميم په معنى، د استنجاء بالرميم ممانعت يا خو په دې وجه دې چه په دې کښې ملاست، يعنى غوړوالې وى چه په هغې سره د مقام انقاء په ښه طريقه نه کيږى، يا د زخمى کيدو د ويرې نه چه هغه ځائې خوږ نه کړى، او يا د نجاست د وجې نه که عظم ميتة مراد کړې شى، ځکه چه عظم ميتة د شوافعو په نزد ناپاک دې اګر که د احنافو په نزد پاک دى.

[۹](¹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ رِوَايَةً، قَالَ: "إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ وَلَا بَوْلٍ وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا، فَقَدِمْنَا الشَّامَ فَوَجَدْنَا مَرَاحِيضَ قَدْ بُنِيَتْ قِبَلَ الْقِبْلَةِ، فَكُنَّا نَنْحَرِفُ عَنْهَا وَنَسْتَغْفِرُ اللَّهَ".

ترجمه: د ابو ايوب رضي الله عنه نه روايت دى چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى: کله چه راشئ تاسو ډک اودس ماتې ته نو مخ مه کوئ قبلې ته په غائطو سره او نه په بولو سره، ليکن مشرق ته مخ کړئ او يا مغرب ته، نو مونږ راغلو شام ته پس بيامونډلې مونږ تشې چه جوړې شوې وې په طرف د قبلې، نو وو مونږ چه منحرف کيدلو به دهغې نه او استغفار به مو غوښتلو.

تشريح: قوله:﴿ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ رِوَايَةً إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ الخ ﴾ د روايةً نه مراد دې مرفوعا، تقدير د عبارت داسې دې رواية عن النبى ﷺ، دا د رفع حکمى د الفاظو نه دى هم دغه شان يرفع الحديث، يبلغ به، دا هم د رفع حکمى الفاظ دى يعنى دغه شان چه کوم حديث بيانولې شى هغه ته به حکما مرفوع وئيلې شى، اګر که راوى د رسو ل الله ﷺ تصريح نه کوى، ﴿ عَنْ أَبِي أَيُّوب ﴾ د هغوى نوم خالد بن زيد الانصارى دې، ﴿ أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ ﴾ ددې غائط نه مراد محل د قضاء حاجت دې او وړاندې لفظ ﴿ بالغائط ﴾ راروان دې دهغې نه مراد نجاست او فضله ده،

¹): صحيح البخاري/الوضوء ۱۱ (۱٤٤)، الصلاة ۲۹ (۳۹٤)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۷ (۲٦٤)، سنن الترمذي/الطهارة ٦ (۸)، سنن النسائي/الطهارة ۲۰ (۲۱)، ۲۱ (۲۲)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۷ (۳۱۸)، (تحفة الأشراف: ۳٤۷۸)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/القبلة ۱ (۱)، مسند احمد (٤١٦/٥، ٤١٧، ٤٢١)، سنن الدارمي/الطهارة ٦ (٦٩٢) (صحيح)

﴿ مَرَاحِيضَ ﴾ دا د مرحاض جمع ده، د رحض نه اخستلې شوې دې چه دهغې معنی د غسل يعنی وينځلو ده، ددې اطلاق په بيت الخلاء باندې کيږی، مرحاض، کنيف، خلاء، مذهب او خشوش کوم الفاظ چه په حديث کښې راځی دا ټول يوه معنی لری

مضمون د حديث:

د حديث مفهوم دا دې چه ابوايوب انصاری رضی الله عنه فرمائی چه مونږ ملک شام فتح کولو سره هغې ته داخل شو نو هلته مونږ ډير بيوت الخلاء داسې اوليدل چه د قبلې طرف ته جوړ کړې شوې وو (ځکه چه هغه د نصاری او د مشرکينو جوړې کړې شوې وې کوم چه په شام کښې د مخکښې نه آباد وو) نو بعض وخت به داسې کيدل چه مونږ به په تندئ کښې په غلطئ سره هغه بيوت الخلاء ته د قضاء حاجت دپاره لاړو، او بيا چه به هلته رسيدو سره پوهه شو نو زر به مو خپل رخ بدل کړو، يعنی هم په دې بيوت الخلاء کښې به مو رُخ بل طرف ته واړولو. او دا هم احتمال دې چه دا مراد وی چه مونږ به دې بيوت الخلاء ته د تلو نه پس د ياديدو نه پس د هغه ځائې نه راواپس کيدلو، په اول صورت کښې به ﴿ عنها ﴾ کښې ضمير د قبلې طرف ته راجع وی او په دويم صورت کښې به د مراحيض طرف ته راجع وی

دا حديث په کوم کښې چه ﴿ وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا ﴾ ذکر دې، د ابوعوانه رحمه الله مستدل دې، د ابوعوانه رحمه الله مذهب مخکښې ذکر شو، جمهور دا وائی چه دا طريقه يعنی تشريق او تغريب، رسول الله صلی الله عليه وسلم د اهل مدينه په لحاظ فرمائيلې وو، ددې هم هغه حضرات مخاطب دی، په مدينه طيبه کښې د استقبال او استدبار نه د بچ کيدلو شکل هم دا دې چه د مشرق يا مغرب طرف ته مخ کړې شی او که د جنوب طرف ته مخ کړی نو هلته استقبال قبلة راځی او د شمال طرف ته کولو سره استدبار قبله راځی، او زمونږ يعنی اهل هند په تغريب سره استقبال قبلة او تشريق سره استدبار قبله لازميږی، مونږ دپاره ددې دواړو ځيزونو نه بچ کيدل ضروری دی، زمونږ په حق کښې که دا کلام وې نو داسې به فرمائيلې ولکن جنبوا أو شملوا، جنوب او شمال طرف ته استنجاء کوئ.

د ابوايوب انصاری رضی الله عنه دا حديث د صحاح ستة روايت دې، د سند په اعتبار سره بالکل صحيح دې، هيڅ کلام پرې نشته، او دا مطلقا د استقبال او استدبار په ممانعت باندې دلالت کوی، د صحرا او آبادئ په دې کښې هيڅ فرق نشته، لکه څنګه چه د احنافو مذهب دې.

په دوؤ متعارض احاديثو کښې تطبيق:

﴿ قوله فقدمنا الشام ﴾ مشهور روايت هم داسې دې او په صحيحين کښې هم دغه شان دی خو د نسائی او موطاء په روايت کښې د شام په ځائې مصر دې، اوس يا خو دې داسې اووئيلې شی چه کومه خبره دلته ده هغه ارجح ده يا دې د تعدد واقعه قول اختيار کړې شی چه په دواړو ځايونو کښې هم دا خبره پيښه شوې وه لکه څنګه چه حافظ عراقی رحمه الله فرمائيلې دی او په دې کښې هيڅ استبعاد نشته ځکه چه د ابوايوب انصاری رضی الله عنه په باره کښې دا راغلی دی چه ﴿ انه لزم الجهاد بعد رسول الله صلی الله عليه وسلم ﴾ چه درسول الله صلی الله عليه وسلم د وفات نه پس په مدينه کښې د قيام په ځائې دهغوی اکثر زمانه په جهاد او فتوحاتو کښې تيره شوه، تردې چه د هغوی

وفات هم په قسطنطنیه کښې د جهاد په سفر کښې اوشو، حال دا چه د هغوی کور د مسجد نبوی ﷺ سره بالکل متصل وو، او په ۹۳ هجری کښې چه کله مونږ حج ته تلی وو نو هلته مسجد نبوی ﷺ سره متصل یو کور باندې یو تختئ لګیدلې وه چه په هغې باندې ئې لیکلې وو بیت ابی أیوب الأنصاری رضی الله عنه، ما ددې خبرې نه ډیر عبرت واخستلو تاسو هم په دې سوچ اوکړئ چه هغوی د رسول الله ﷺ ګاونډ پریخودلو او د دین په نشر واشاعت کښې مشغول شو او د وطن مالوف مدینه منوره په ځائې په قسطنطنیه کښې وفات کیږی.

[۱۰]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ مَعْقِلِ بْنِ أَبِي مَعْقِلٍ الْأَسَدِيِّ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَتَيْنِ بِبَوْلٍ أَوْ غَائِطٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَأَبُو زَيْدٍ هُوَ مَوْلَى بَنِي ثَعْلَبَةَ.

ترجمه: د معقل بن ابي معقل الاسدي نه روایت دې هغه وائی: منع کړې ده رسول الله ﷺ ددې نه چه مونږ مخ کړو دواړو قبلو ته په ډک اودس ماتې او یا تش اودس ماتې کښې، ابو داؤد وایې: ابو زید مولی د بنو ثعلبه دې.

تشریح: قوله:﴿ عَنْ مَعْقِلِ بْنِ أَبِي مَعْقِلٍ الأَسَدِيِّ الخ ﴾ دا صحابی ابن الصحابی رضی الله عنهما دې، او هغوی ته معقل بن ابی الهیثم هم وائی.

قوله:﴿ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَتَيْنِ ﴾ دا حدیث په مذاهب ثمانیه کښې د اووم مذهب دلیل دې چه دهغې ابراهیم نخعی او ابن سیرین رحمهما الله قائل دی.

(د جمهورو د طرفه جوابونه):

جمهور ددې قائل نه دی ددې ډیر جوابونه کیدې شی، اول دا چه دا روایت ضعیف دې، د ابوزید راوی په باره کښې وئیلې شوې دی چه هغه مجهول دې، دویم جواب دا دې چه دا د هغه وخت خبره ده چه کله بیت المقدس قبله وه، روستو هغه منسوخ شوه او بیت الله قبله شوه نو راوی د روایت په وخت دوه حکمونو لره کوم چه په مختلفو اوقاتو کښې ورکړې شوې وو جمع کړل، او دریم جواب دا دې چه د بیت المقدس د استقبال ممانعت په دې وجه دې چه په مدینه منوره کښې استقبال بیت المقدس سره استدبار کعبه لازمیږی، او امام احمد رحمه الله نه نقل دی چه هغوی اوفرمائیل چه دا روایت په حدیث بیت حفصه رضی الله عنها د ابن عمر رضی الله عنهما باندې منسوخ دې، کوم چه په وړاندې باب کښې راروان دې.

[۱۱]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ فَارِسٍ، حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ ذَكْوَانَ، عَنْ مَرْوَانَ الْأَصْفَرِ، قَالَ: رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ، ثُمَّ جَلَسَ يَبُولُ إِلَيْهَا، فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَلَيْسَ قَدْ نُهِيَ عَنْ هَذَا؟ قَالَ: بَلَى، "إِنَّمَا نُهِيَ عَنْ ذَلِكَ فِي الْفَضَاءِ، فَإِذَا كَانَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ شَيْءٌ يَسْتُرُكَ، فَلَا بَأْسَ".

ترجمه: د مروان بن الاصفر نه روایت دې هغه وائی: چه ما اولیدلو ابن عمر چه خپله اوښه ئې چو کړې وه مخامخ قبلې ته بیا کیناستلو متیازې ئې کولې هغې ته، نو ما اووئیل: اې

(): سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۷ (۳۱۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۰/۴) (منکر)

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۴۵۱) (حسن)

أبو عبد الرحمن! آيا د دېنه نه منع نه ده شوې؟ نو هغه اووئيل او، يقيناً د دېنه منع شوي ده په صحراء کښې، خوکله چه ستا او د قبلې په مينځ کښې څه شئ وی چه تا پناه کوي دهغې نه نو بيا پروا نه کوي.

تشريح: قوله ﴿ عَنْ مَرْوَانَ الأَصْفَرِ قَالَ رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ ﴾ يعنی يو ځل ابن عمر رضی الله عنهما خپله سورلئ د قبلې په طرف کينوله، او بيا دهغې نه روستو داسې کيناستلو چه هغه سورلئ باندې ئې ځان پټ کړو او بول ئې اوکړل، مروان الاصفر د هغوی نه تپوس اوکړو چه آيا ددې نه منع نه ده راغلې؟ ابن عمر رضی الله عنهما اوفرمائيل بيشکه منع راغلې ده، خو په فضاء او ښکاره ميدان کښې چه کله يو څيز حائل نه وی، او که د استنجاء کونکی او قبلې ترمينځه يو څيز حائل وی نو بيا هيڅ باک نشته، او دلته ساتر موجود دې يعنی سورلئ، غالبا هغوی به سورلئ هم په دې وجه کينولې وی او دا هم احتمال دې چه کينولې ئې خو په دې غرض نه وه بلکه ځکه ئې کينولې وه چه هغوی هم هلته کوزيدل، خو ددې نه پس چه ئې کله متيازو کولو ته حاجت شو نو دا کار ئې ترې نه واخستلو.

د احنافو د طرف نه د حديث جوابات:

ځان پوهه کړه چه دا حديث د باب د ټولو رواياتو او هم دغه شان د احنافو د مذهب خلاف دې ځکه چه په تيرو ټولو روايتونو کښې نهی مطلقا ذکر کړې شوې ده او دلته ئې صحابی ابن عمر رضی الله عنهما مقيد فرمائی، اوس په دې تقييد کښې دوه احتمالونه دی يا خو هغوی د رسول الله ﷺ نه معلومولو سره دا خبره کړې ده، په دې صورت کښې خو ښکاره ده چه د هغوی دا خبره به حجت وی خو دويم احتمال دا دې چه دا خبره به هغوی په طريق د استنباط فرمائيلې وی او د استنباط ماخذ به ئې د بيت حفصه رضی الله عنها روايت وی کوم چه وړاندې راروان دې، واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال او د بيت حفصه والا روايت جوابات به مونږ هم هلته ورکوو

او يوه خبره بله هم ده کوم چه حضرت په بذل کښې په تحقيق سره بيان فرمائيلې ده چه په دې حديث باندې اګرچه امام ابوداؤد رحمه الله بلکه منذری رحمه الله هم سکوت فرمائيلې دې خو ددې حديث په سند کښې يو راوی حسن بن ذکوان دې هغه ضعيف دې، اکثر محدثينو د هغه تضعيف کړې دې، پس امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی ﴿ احاديثه اباطيل ﴾ چه د هغوی روايات غير معتبر دی، چونکه دا حديث د ائمه ثلاثه موافق دې په دې وجه هغوی د حسن بن ذکوان د تضعيف دا جواب ورکوی چه حسن بن ذکوان خو د صحيح بخاری په راويانو کښې دې، زمونږ د طرف نه جواب دا دې چه دا د بخاری په هغه راويانو کښې دې په چا باندې چه کلام کړې شوې دې، هم په دې وجه حافظ رحمه الله په مقدمه د فتح الباری کښې د هغه راويانو په فهرست کښې ذکر کړې دې په چا باندې چه کلام کړې شوې دې، دويمه خبره دا ده چه په بخاری کښې ددې راوی صرف يو روايت دې او هغه هم داسې د کوم چه شواهد موجود دی او هم ددې وجې نه امام مسلم او امام نسائی د هغه روايات نه اخلی، حاصل دا چه په دې باب کښې تر اوسه پورې چه څومره احاديث مرفوعه راغلی دی، په ټولو کښې ممانعت علی الاطلاق ذکر کړې شوې دې، او د باب په آخری صرف يو روايت کښې کوم چه

مرفوعا نه دي بلکه موقوفا دي په دې کښې ممانعت مقیدا دې مطلقا نه دي، که دا روایت سندا قوی هم وي نو بیا به هم د هغه روایات صحیحه مرفوعه په مقابله کښې معتبر نه وو، او اوس په داسې حال کښې چه دا سندا ضعیف هم دي نو څنګه معتبر کیدې شي.

بَابُ الرُّخْصَةِ فِي ذٰلِكَ

باب دې په بیان د رخصت کې په دغې کې

په دې باب کښې د جواز استقبال روایات ذکر کول مقصود دی او دا هم وئیلې شي چه په ترجمې سره دې طرف ته هم اشاره فرمائی چه د منع روایات په عزیمت باندې محمول دی، او د ثبوت روایات په رخصت یا عذر وغیره باندې محمول دی، ګویا د جمع بین الروایات طرف ته اشاره اوشوه، ﴿ ذلک ﴾ کښې اشاره ترجمه سابقه طرف ته ده او په ترجمه سابقه کښې استقبال مذکور دې خو دلته په حدیث الباب استقبال القبلة ذکر نه دې بلکه استدبار کعبه دې په دې وجه وئیلې به شي چه د ترجمې اثبات د حدیث الباب نه په طریقه د قیاس دې یعنی مصنف رحمه الله استقبال په استدبار باندې قیاس کوی چه هر کله استدبار جائز دې نو استقبال هم جائز دې، او دا هم وئیلې شي چه په ترجمه سابقه کښې اګرچه صراحة صرف استقبال ذکر وو، خو هلته استقبال او دهغې مقابل استدبار هم مراد وو از قبیل، ﴿ سرابیل تقیکم الحر ﴾ په دې صورت کښې د قیاس ضرورت نشته.

[۱۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ عَمِّهِ وَاسِعِ بْنِ حَبَّانَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: "لَقَدِ ارْتَقَيْتُ عَلَى ظَهْرِ الْبَيْتِ فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى لَبِنَتَيْنِ مُسْتَقْبِلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ لِحَاجَتِهِ".

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضی الله عنه نه روایت دې، هغه وائی یقیناً زه اوختلم په چت د کور، نو ما رسول الله صلی الله علیه وسلم اولیدلو په دوه خښتو باندې چه مخ کونکی وو بیت المقدس ته د خپل حاجت د وجې نه.

تشریح: ﴿ قوله: عَلَى ظَهْرِ الْبَيْتِ ﴾ او په بعض روایاتو کښې ﴿ بیتنا ﴾ او په بعضو کښې ﴿ بیت حفصة ﴾ ذکر دي، دا څه خاص اختلاف نه دې، حفصه رضی الله عنها د هغوی خور وه، د خور د کور نسبت ئې خپل طرف ته مجازا اوکړو، او خصوصا په دې وجه هم چه د خپلې خور دې یواځې وارث وو، او د حفصه رضی الله عنها طرف ته هم د کور نسبت د سکنی د وجې نه دې ګینې کور خو اصل کښې د رسول الله a ملک وو

د حدیث حاصل دا دې چه عبد الله بن عمر i فرمائی چه یو ځل زه د خپلې خور حفصه k کور ته لاړم، او هلته د څه ضرورت د وجې په چهت اوختلم نو اومې کتل چه رسول الله a په دوه کچه ښختو باندې ناست دې او قضاء حاجت فرمائی، او هغه وخت د هغوی رخ د بیت

(۱): صحيح البخاري/الوضوء ۱۲ (۱٤٥)، ١٤ (١٤٩)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۷ (۲٦٦)، سنن الترمذي/الطهارة ۷ (۱۱)، سنن النسائي/الطهارة ۲۲ (۲۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۸ (۳۲۲)، (تحفة الأشراف: ۸۵۵۲)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/القبلة ۲ (۳)، مسند احمد (۲/۱۲، ۱۳)، سنن الدارمي/الطهارة ۸ (٦٩٤) (صحيح)

المقدس طرف ته وو، او په مدينه طيبه کښې د بيت المقدس په استقبال سره د کعبې استدبار راځي، لهذا په دې حديث سره استدبار قبله په وخت د قضاء الحاجة ثابت شو.

دلته په حديث کښې يو سوال دې، چه دهغې طرف ته اوس مخکښې مونږ اشاره اوکړه، هغه دا چه ابن عمر رضی الله عنهما پورته تلو سره رسول الله ﷺ په داسې حالت کښې ولې اوليدو؟ جواب پورته راغلو چه هغوی قصدا د ليدلو دپاره نه وو ختلې، بلکه د خپل څه ضرورت د وجې نه ختلې وو، د علامه کرمانی رحمه الله رائې دا ده چه کيدې شي هغوی قصدا او ارادة کتلې وی خو صرف د بدن پورته حصه به ئې ليدلې وی، او بيا ئې دهغې نه اندازه لګولې وی چه هغوی څنګه ناست دې او په دې حالت کښې قصدا کتل ګويا د علمی او د شرعی مصلحت د وجې نه وو، خو اکثر شارحينو ليکلې دی چه دا وجه بعيد ده.

﴿ قوله عَلَى لَبِنَتَيْنِ ﴾ ددې نه يو ادب دا معلوم شو چه استنجاء په هواره زمکه باندې ناسته کولو سره نه دی کول پکار، ګينې د مقعد د تلوث ويره ده، پس هم ددې وجې نه امام بخاری رحمه الله په دې حديث باندې باب تړلې دې باب من تبرز علی لبنتين.

د احنافو د طرف نه د حديث الباب جوابونه:

ځان پوهه کړه چه چونکه واقعه د آبادئ ده، په دې وجه حضرات ائمه ثلاثه ددې نه په خپل مسلک باندې استدلال کړې دې چه د قضاء حاجت په وخت استقبال او استدبار فی البنيان جائز دې، صرف په صحراء کښې منع دې، زمونږ د طرف نه ددې ډير جوابونه کړې شوې دی.

۱: عموم الدعوی وخصوص الدليل: يعنی د جمهورو دعوی عام ده چه استقبال او استدبار دواړه په آبادئ کښې جائز دی، او د حديث الباب نه صرف جواز د استدبار معلوميږی، لهذا دعوی عام او دليل خاص شو.

۲: توقف الاستدلال علی تقدم المنع: يعنی ددې حديث نه د استدلال صحيح کيدل په دې باندې موقوف دی چه دا ثابت شی چه د منع روايات ددې نه مقدم دی، او دا نه شی ثابتيدلې، بلکه کيدې شی چه د منع روايات ددې نه روستو وی.

۳: ترجيح المحرم علی المبيح: يعنی هر کله چه په حرام او مباح کښې تعارض راشی نو حرام ته به ترجيح ورکولې شی، دلته تعارض دې، د بابِ اول روايات مطلقا په منع باندې دال دی، لهذا هم هغې ته به ترجيح حاصله وی.

۴: ترجيح المحرم علی الفعل: يعنی دا روايت فعلی دې اود منع روايت قولی دې قول ته په فعل باندې ترجيح وی.

۵: الفرق بين عين القبلة والجهة: يعنی اصل ممانعت د عين قبله د استقبال څخه دې، د جهت قبله نه نۀ دې. او دلته دا کيدې شی چه رسول الله ﷺ د جهت قبلې طرف ته خو وو خو د عين قبلې نه منحرف وو.

۶: المعتبر الاستقبال بالفرج دون الصدر، يعنی دلته استقبال بالفرج معتبر دې نه استقبال بالوجه نو کيدې شی چه د رسول الله ﷺ سينه او مخ خو دې د قبلې طرف ته وی خو د فرج رخ بل طرف ته وی.

٧: النظر لفجائی لا يعتد به : يعنی د ابن عمر ﷺ دا نظر فجائی وو، لهذا په داسې نظر باندې مسئله شرعی نه شی بنا کیدې

هسې یو جواب دا هم کیدې شی چه د رسول الله ﷺ فضلات د اکثرو علماء کرامو په نزد پاک وو، نو په دې صورت کښې علت د منع نه دې موجود، حاصل دا چه دا د رسول الله ﷺ خصوصیت دې، احقر د رسول الله ﷺ د فضلات د طهارت په سلسله کښې د حضرت شیخ په حکم با... ې څه مواداودمذاهب اربعه عبارات فقیهیه جمع کړې وو، درساله شیم الحبیب په اخیر کښې دا مضمون په طور د ضمیمه ملحق دې چه څوک کتل غواړی اودې گوری.

[٣]()حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ، يُحَدِّثُ، عَنْ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: "نَهَى نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِبَوْلٍ، فَرَأَيْتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ بِعَامٍ يَسْتَقْبِلُهَا".

ترجمه: د جابر بن عبد الله رضي الله عنه روایت دې، هغه وائی: منع کړې ده د الله نبي ﷺ د دېنه چه مونږ مخ کړو قبلي ته په بولو سره، نو ما اولیدلو مخکښې د وفات کیدو نه یو کال چه مخ ئې ورته کړې وو.

تشریح: ﴿ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رضي الله عنهما ﴾ سیدنا جابر رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ د استنجاء په وخت د استقبال قبله نه منع فرمائیلې وه، خو ما هغوی د وفات نه یو کال مخکښې اولیدل چه هغوی مستقبل قبله بول کول.

د دې حدیث جواب دا دې چه ډیر علماء کرامو مثلا ابن عبدالبر ددې حدیث تضعیف کړې دې حافظ ابن القیم رحمه الله په تهذیب السنن کښې ډیر په تفصیل سره په دې باندې کلام کړې دې او ددې ضعف ئې ثابت کړې دې، او هغوی اوفرمائیل چه په دې کښې محمد بن اسحاق راوی دې، لا يحتج به فی الاحكام، او هغوی دا هم فرمائی چه دا د حکایة فعل لا عموم لها د قبیل نه دې، په خلاف د احادیث منع چه ډیر صریح او صحیح دی، بیا دا حدیث دهغې معارضه څنګه کولې شی، خو امام ترمذی رحمه الله ددې حدیث تحسین کړې دې او امام نووی رحمه الله په دې کښې توقف فرمائیلې دې.

اصل کښې د محمد بن اسحق په تعدیل او تجریح کښې ډیر اختلاف دې، په دې کښې خو هیڅ شک نشته چه هغه امام المغازی دې، د فن تاریخ او سیر امام دې، خو په حدیث کښې هم معتبر دې یا نه، په دې کښې اختلاف دې، شعبه وائی ﴿ هو امير المومنين فی الحديث ﴾ او امام مالک رحمه الله په هغوی باندې سخته جرح کړې ده، تر دې ئې فرمائیلې دی چه ﴿ دجال من الدجاجله ﴾ یعنی دهوکه باز دې، علامه عینی د هغوی د ثقاهت قائل دی، او هغوی د اکثرو علماء کرامو نه هم دا نقل کړی دی او هم دغه شان شیخ ابن الهمام رحمه الله هم فرمائی ﴿ثقة ثقة ﴾. والله اعلم.

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ٧ (٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٨ (٣٢٥)، (تحفة الأشراف: ٢٥٧٤) (حسن)

د مسلک احناف وجه الترجیح:

د منع روایات کوم چه په اول باب کښې تیر شوی دی، کوم چه د احنافو مستدل دی هغه ټول په ټوله قولی دی او په دې باب کښې مصنف رحمه الله صرف دوه روایات ذکر کړی دی، او هغه دواړه فعلی دی، د ائمه ثلاثه سره یو روایت قولی هم دې، کوم چه په مسند احمد او ابن ماجه کښې دې چه دهغې سند داسې دې، ﴿عن خالد بن ابی الصلت عن عراک بن مالک عن عائشة﴾ مضمون دهغې داسې دې چه عائشه رضی الله عنها فرمائی چه د رسول الله ﷺ مخکښې د داسې خلقو ذکر اوکړې شو څوک چه د قضاء حاجت په وخت کښې استقبال مکروه ګڼړی نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل ﴿استقبلوا بمقعدتی القبلة﴾ چه که داسې وی نو بیا زما د قضاء حاجت د محل رخ دې د قبلې طرف ته کړې شی. دا حدیث په بیهقی او دارقطنی کښې دې، امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې ددې تحسین کړې دې، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه خالد بن ابی الصلت مجهول او ضعیف دې لکه چه په کتب رجال کښې دی، بلکه دا چه د خالد سماع د عراک نه ثابته نه ده هم دغه شان د عراک سماع د عائشې رضی الله عنها نه ثابت نه ده، کما قال البخاری واحمد، لهذا دا د هغه احادیث صحیحه په کومو کښې چه مطلقا ممانعت دې دهغې مقابله څنګه کولې شی.

باب کَيْفَ التَّكَشُّفُ عِنْدَ الْحَاجَةِ

باب دې په بیان دکیفیت د ځان ښکاره کولو کې په وخت د قضاء حاجت کې

[۳](۱) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ حَاجَةً لَا يَرْفَعُ ثَوْبَهُ حَتَّى يَدْنُوَ مِنَ الْأَرْضِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ وَهُوَ ضَعِيفٌ، قَالَ أَبُو عِيسَى الرَّمْلِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بِهِ.

ترجمه: د ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې، یقینا نبي ﷺ وو چه کله به ئې اراده اوکړه د قضاء حاجت نو نه به ئې اوچتوله خپله جامه تردې چه زمکې ته به نزدې شو.

تشریح: په دې ترجمة الباب او حدیث الباب کښې یو نهایت لطیف ادب بیان کړې شوې دې. او دا ادب په یو قاعده باندې متفرع دې، هغه دا چه ﴿الضروری یتقدر بقدر الضرورة﴾، چه کوم کار د مجبورئ او ضرورت د وجې نه اختیار کړې شی هغه په قدر د ضرورت اختیارول پکار دی، هم دا ډیره احوط طریقه ده نو هم ددې سلسله دا باب دې چه انسان بیت الخلاء ته تلو سره د قضاء حاجت دپاره د بدن نه کپړه لرې کړی او عورت ښکاره کړی نو دا کپړه لرې کول او کشف عورة په تدریج سره د ضرورت مطابق کول پکار دی، ناڅاپه

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۹۲ ۸۵۹۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ۱۰ (۱٤)، سنن الدارمي/الطهارة (۶۹۳/۷) (صحيح)

پوره کېږه نه دی لرې کول پکار، پس په حديث الباب کښې دی چه رسول الله ﷺ به چه کله د قضاء حاجت اراده فرمائيله نو خپله کپړه به ئې نه اوچتوله تر څو چه به زمکې ته نزدې شوې نه وو.

فقهاء کرامو ليکلي دی چه بغير د ضرورت نه تعری او کشف عورت په يواځې والی (خلوت) کښې هم جائز نه دې، لکه چه امام نووی او علامه شامی ددې تصريح کړې ده.

﴿قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ﴾ ددې حديث د سند مدار په اعمش باندې دې، د اعمش دلته دوه شاګردان دی، وکيع او عبدالسلام، د مصنف رحمه الله مقصود د تلامذه اعمش اختلاف بيانول دی، اختلاف دلته په دوؤ طريقو سره دې، اول دا چه د وکيع په روايت کښې اعمش او د صحابی ترمينځه د يو رجل مبهم واسطه ده، په خلاف د عبدالسلام د روايت چه هلته د صحابی او د اعمش ترمينځه واسطه نشته، دويم اختلاف دا دې چه وکيع ددې حديث راوی صحابی ابن عمر رضی الله عنهما ګرځولې دې، او عبد السلام انس رضی الله عنه، او ددې نه پس مصنف رحمه الله د حديث ثانی په باره کښې فرمائی وهو ضعيف.

د ضعف ظاهری وجه دا ده چه د اعمش سماع د انس رضی الله عنه نه ثابت نه ده، لهذا په دې سند کښې انقطاع ده، او په اول سند کښې واسطه موجود ده، خو واسطه د رجل مبهم ده په دې وجه هغې کښې هم ضعف راتلل پکار دی؟ دهغې جواب دا دې چه کيدې شی چه د مصنف رحمه الله په نزد به د رجل مبهم مصداق يو قوی راوی وی هم په دې وجه هغه د خپل ذاتی علم په بناء باندې هغه ته ضعيف نه دې وئيلې، اوس دا چه هغه رجل مبهم څوک دې؟ جواب د بيهقی د روايت نه معلوميږی چه هغه قاسم بن محمد دې، د حافظ ابن حجر او علامه سيوطی رحمه الله دواړو رائې هم دا ده، او د ابن قيم رائې دا ده چه ددې نه مراد غياث بن ابراهيم دې، خو دا په دې وجه صحيح نه ده چه هغه ضعيف دې که دهغې مصداق د مصنف رحمه الله په نزد غياث بن ابراهيم وې نو په حديث اول باندې به ئې هم د ضعف حکم لګولې وې.

دا چه پورته راغلل چه د اعمش سماع د انس رضی الله عنه نه ثابته نه ده، د جمهورو رائې هم دا ده چه د اعمش سماع نه د انس رضی الله عنه نه ثابت ده نۀ د بل يو صحابی رضی الله عنه نه، خو په دې کښې د ابونعيم اصفهانی اختلاف دې لکه چه منذری ليکلي دی، د هغوی رائې دا ده چه اعمش انس بن مالک او عبد الله بن ابی اوفی رضی الله عنهما ليدلي دی، او ددې دواړو نه ئې اوريدل هم ثابت دی، منذری وائی دا خلاف مشهور خبره ده.

فائده : ځان پوهه کړه چه دا حديث هم په دې دوؤ سندونو سره په ترمذی شريف کښې هم دې، خو امام ترمذی رحمه الله په دواړو احاديثو باندې د مرسل يعنی منقطع کيدو حکم لګولې دې چه دهغې وجه دا ده چه د ترمذی په روايت کښې وکيع او د عبدالسلام د دواړو په سند کښې انقطاع ده، په دواړو ځايونو کښې د اعمش او د صحابی ترمينځه واسطه ذکر نه ده نو په دې صورت کښې د امام ترمذی رحمه الله په دواړو باندې کلام کول صحيح شو، د ترمذی د سند تقاضه هم دا ده چه دواړه دې ضعيف شی

بَابٌ كَرَاهِيَةِ الْكَلَامِ عِنْدَ الْحَاجَةِ

باب دې په بيان د کراهيت د خبرو کې په وخت د قضاء حاجت کې

د قضاء حاجت په وخت بغير د ضرورت او مجبورئ نه خبرې کول خلاف أدب دی، مکروه تنزيهی دي، خو که ورسره بل څه قباحت هم شامل شی مثلاً، کشف عورت د بل چا په مخکښې لکه چه په حديث الباب کښې دی نو په دې صورت کښې به يقيناً کراهت تحريمی وی

[د]( )حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ عِيَاضٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا يَخْرُجِ الرَّجُلَانِ يَضْرِبَانِ الْغَائِطَ كَاشِفَيْنِ عَنْ عَوْرَتِهِمَا يَتَحَدَّثَانِ، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَمْقُتُ عَلَى ذَلِكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا لَمْ يُسْنِدْهُ إِلَّا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ.

ترجمه: روايت دی د ابو سعيد نه، هغه وائی: ما اوريدلي دي د رسول الله ﷺ نه هغه به ويل: نه اوځي دوه سړي چه کوي ډک اودس ماتی چه ښکاره کونکي وي د عورت خپل او خبرې کوي، يقيناً الله تعالی غصه کيږي په دې باندې

تشريح: ﴿ حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ الخ ﴾، ﴿ قوله لَا يَخْرُجِ الرَّجُلَانِ ﴾ ظاهره دا ده چه دا د نهی صيغه ده، لهذا دادې د جيم په کسرې سره اولوستلې شی، او که مضارع منفی ورته اووئيلې شی نو بيا به مرفوع وی، ﴿ يَضْرِبَانِ الْغَائِطَ ﴾ ضرب الغائط کنايه وی د قضاء حاجت نه

د حديث الباب مضمون دا دې چه نه دی پکار دوه کسانو له چه هغوی دې يو ځائې د قضاء حاجت دپاره لاړ شی، او بيا د قضاء حاجت په وخت يو بل ته عورت ښکاره کړی، او خبرې هم کوی، ځکه چه الله پاک په داسې کار باندې سخت ناراضه کيږی، د ابن ماجه په روايت کښې په دې حديث کښې د ﴿ ينظر احدهما الی عورة صاحبه ﴾ زيادت دې

په دې حديث کښې مقت يعنی شدت بغض وغضب په مجموعه فعلين يعنی تحدث عند قضاء الحاجة او کشف عورت عند الآخر باندې مرتب کولې شی، په دې کښې زيات سخت خيز کوم ته چه حرام وئيل پکار دی هغه کشف عورة عند الآخر دې، او پاتې شوه مسئله د خبرو کولو نو دا مکروه تنزيهی ده، خو علامه شوکانی ددې حديث د لاندې ليکلی چه ددې حديث مقتضی دا ده چه د قضاء حاجت په وخت کلام کول حرام وی، ځکه چه مقت يعنی د شدت بغض وغضب ترتب صرف په مکروه خيز باندې نه شی کيدې، خو د هغوی دا استنباط صحيح نه دې لکه چه مونږ بيان کړه يعنی کوم حکم چه په دوه بيلو بيلو کارونو باندې مرتب کيږی هغه بيل بيل په هر يو باندې څنګه مرتب وئيلې کيدې شی، دا خبره حضرت په بذل کښې ليکلې ده

قوله ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا لَمْ يُسْنِدْهُ إِلَّا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله ددې حديث په سند کښې چه کوم علت غامضه خفيه دې هغه ظاهروی، علماء کرامو ليکلي دی چه په

( ): سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٤ (٣٤٢)، (تحفة الأشراف: ٤٣٩٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/٣٦) (صحيح لغيره) (الصحيحه: ٣١٢٠، وتراجع الألباني: ٧،؟)

معرفت علل يعنى په اسانيد كښې چه كوم باريک او پټ نقائص وى د هغې معلومول د علم حديث د انواعو نه يو نوع دې، د معرفت علل مطلب دا دې چه د يو حديث سند په ظاهر كښې برابر او رشتيني دې په ظاهره په هغې كښې هيڅ قابل اشكال خبره نشته خو فى الواقع په هغه سند كښې يو باطنى بيمارى ده په كوم باندې چه ددې فن لوئې امامان پوهيږى، لكه دراقطنى، امام ابوحاتم رازى، امام بخارى، امام نسائى وامثالهم. نو باطنى بيمارى په دې سند كښې كوم چه مصنف رحمه الله بيانول غواړى، دا ده چه دا حديث د يحيى بن ابى كثير نه د عكرمه نه علاه بل چا مسندا نه دې روايت كړې، پس د يحيى بن ابى كثير دويم شاګرد امام اوزاعى رحمه الله دې هغه دا حديث په ځائې د مسند مرسلا روايت كوى، د هغوى روايت په بيهقى كښې داسې دې، ﴿ عن الاوزاعى عن يحيى بن أبى كثير، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ﴾ اوګورئ دا حديث په دې طريق سره مرسل دې ځكه چه صحابى دلته نه دې ذكر شوې نو حاصل دا شو چه بعض راويان دې حديث لره مسندا او بعض مرسلا نقل كوى، او دا هغه اضطراب دې چه دهغې په وجه باندې په حديث كښې ضعف راغلو، او په دې اضطراب باندې اطلاع ښكاره ده چه په تتبع د طرقو سره اوشوه، د مصنف رحمه الله په ذهن كښې چونكه نور طرق وو په دې وجه ئې دا مسئله معلومه كړه او تنبيه ئې اوفرمائيله

بَابُ أَيَرُدُّ السَّلَامَ وَهُوَ يَبُولُ

باب دې په بيان ددې كې چې آيا جواب د سلام وركولې شي په حالات د بولو كولو كې؟

دا ترجمه زمونږ په نسخه كښې هم دغه شان ده، لهذا دلته به حرف استفهام محذوف منل پكار وى او په بعض نسخو كښې حرف استفهام مذكور دې داسې، ايرد السلام وهو يبول، يعنى كه يو سړې متيازې كوى او بل هغه ته سلام اوكړى نو په دې حالت كښې به د سلام جواب وركوى او كه نه؟ د حديث الباب نه معلومه شوه چه په داسې حالت كښې جواب نه دى وركول پكار، او وجه ددې ښكاره ده چه دا حالت د كشف عورت حالت دې، او د كشف عورت په حالت كښې مطلق خبرې كول هم مكروه دى، لا پاتې خو سلام او ذكر الله، كه روستو جواب وركړى نو دا د هغه تبرع او احسان دې واجب نه دى.

ځنګه چه جواب د سلام په دې حالت كښې مكروه دې خپله سلام كول هم مكروه دى. اوس دلته مناسب دى چه دا معلومه شى چه په كومو حالاتو كښې سلام كول مكروه دى. پس حضرت په بذل كښې دا مضمون د در مختار نه نقل كړې دې، كوم چه په نظم كښې دې پس هغه دې اوكتلې شى [1]

[1] د لوستونكو د سهولت دپاره هغه اشعار دلته نقل كول شي.

سَلَامُكَ مَكْرُوهٌ عَلَى مَنْ سَتَسْمَعُ :: وَمَنْ بَعْدَ مَا أَبْدِي يُسَنُّ وَيُشْرَعُ
مُصَلٍّ وَتَالٍ ذَاكِرٍ وَمُحَدِّثٌ :::::: خَطِيبٌ وَمَنْ يُصْغِي إِلَيْهِمْ وَيَسْمَعُ
مُكَرِّرُ فِقْهٍ جَالِسٌ لِقَضَائِهِ :::::: وَمَنْ بَحَثُوا فِي الْفِقْهِ دَعْهُمْ لِيَنْفَعُوا
مُؤَذِّنٌ أَيْضًا أَوْ مُقِيمٌ مُدَرِّسٌ :::::::: كَذَا الْأَجْنَبِيَّاتُ الْفَتِيَّاتُ امْنَعْ
وَلُعَّابُ شِطْرَنْجٍ وَشِبْهٌ بِخُلْقِهِمْ :::::::: وَمَنْ هُوَ مَعَ أَهْلٍ لَهُ يَتَمَتَّعُ
وَدَعْ كَافِرًا أَيْضًا وَمَكْشُوفَ عَوْرَةٍ : وَمَنْ هُوَ فِي حَالِ التَّغَوُّطِ أَشْنَعُ)

[۴]()حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، وَأَبُو بَكْرٍ ابْنَا أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "مَرَّ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبُولُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرُوِيَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَغَيْرِهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، تَيَمَّمَ ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ.

ترجمه: د ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وائي: تير شو يو سړی په نبي ﷺ باندې او هغه متيازې كولې، نو سلام ئې واچولو په هغه باندې نو جواب ئې ور نه كړو.

تشريح: قوله: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ وَأَبُو بَكْرٍ مَرَّ رَجُلٌ الخ ﴾ د وړاندې حديث نه معلوميږي چه مهاجرين قنفذ سلام كړې وو نو كيدې شی چه دا رجل مبهم هم هغه وی او كيدې شی چه ابوالجهيم بن الحارث وی لكه چه د مشكوة په روايت كښې د هغوی د نوم تصريح ده، او د ابوالجهيم روايت په ابوداؤد كښې هم په ابواب التيمم كښې راروان دې او كيدې شی چه بل څوك وی قطعی طور سره تعيين نه شی كيدلې چه دا څوك دې؟ خو د هغوی په تعيين نه كيدو باندې په روايت باندې هيڅ اثر نه پريوځی.

حاصل دا چه دا صحابی رضي الله عنه په رسول الله ﷺ باندې ورتير شو په داسې حال كښې چه هغوی اودس ماتې كولو هغوی رسول الله ﷺ ته سلام اوكړو نو هغوی د سلام جواب ورنكړو ددې روايت نه خو هم دا معلوميږي چه رسول الله ﷺ د سلام جواب ورنكړو، په بل روايت كښې دی ﴿ ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ ﴾ كه دواړه بيل بيل واقعات وی نو هيڅ اشكال پكښې نشته او كه يوه واقعه وی لكه چه د حضرت سهارنپوری رجحان دې طرف ته دې نو په دې صورت كښې به د ﴿ فلم يرد ﴾ معنی دا وی چه فورا ئې جواب ورنكړو، بلكه بعد التيمم ئې جواب وركړو.

يوه مسئله دلته دا ده چه استنجاء بالحجر كونكی ته سلام اوكړې شی نو هغه جواب وركولې شی او كه نه، نو په دې كښې اختلاف دې په عرف شذی كښې دا ليكلې دی چه د حضرت گنگوهی رحمه الله رائې دا ده چه جواب وركول جائز دی، او د مولانا مظهر نانوتوی رائې دا ده چه جائز نه دی.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرُوِيَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَغَيْرِهِ ﴾ ځان پوهه كړه چه په دې باب كښې چه مصنف رحمه الله كوم روايت موصولا ذكر فرمائيلې دې هغه هم د ابن عمر دې، اوس دلته چه د ابن عمر رضي الله عنهما روايت تعليقا ذكر كوی هغه وړاندې په ابواب التيمم كښې راروان دې او د مصنف رحمه الله په كلام كښې په غيره سره د ابوالجهيم روايت طرف ته اشاره ده او دا روايت هم په ابواب التيمم كښې راروان دې، خو په بذل كښې حضرت د عنده مصداق ابن عباس رضي الله عنهما لره ليكلې دې، خو واضحه دې وی چه وړاندې په ابواب التيمم كښې د ابن عمر رضي الله عنهما د روايت نه علاوه چه بل كوم روايت راروان دې، هغه د ابوالجهيم دې، د ابن عباس رضي الله عنهما نه دې.

اوس پاتې شوه دا خبره چه د مصنف رحمه الله غرض په دې كلام سره څه دې، نو په دې

(): صحيح مسلم/الحيض ۲۸ (۳۷۰)، سنن الترمذي/الطهارة ۶۷ (۹۰)، الاستئذان ۲۷/(۲۷۲۰)، سنن النسائي/الطهارة ۳۳ (۳۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۷ (۳۵۳)، (تحفة الأشراف: ۷۶۹۶) (حسن)

کښې دوه احتمالونه دی، يو دا چه مصنف رحمه الله دا وئيل غواړی چه په دې روايت کښې اختصار واقع شوې دې، نور روايات کوم چه مفصل دی، په هغې کښې دا دی چه رسول الله ﷺ د تيمم نه پس جواب ورکړو ،دويم احتمال په غرض دمصنف کښې دادې چه ددې روايت نه خو دا معلوميږی چه رسول الله ﷺ د سلام جواب ورنکړو، خو په يوه بله موقع باندې چه کله هم دا خبره راپيښه شوه نو رسول الله ﷺ د سلام جواب د تيمم کولو نه پس ورکړو، ګويا قصې متعدد دی.

د عبادات فائتة لا الى خلف دپاره د تيمم جواز:

﴿قوله : تَيَمَّمَ ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلاَمَ ﴾ د متيازو نه د فارغيدو نه پس د سلام جواب ورکول جائز دی، خو چونکه په سلام کښې د الله پاک ذکر دې او ذکر الله په طهارت سره افضل دې په دې وجه رسول الله ﷺ فورا تيمم کولو سره د سلام جواب ورکړو.

د دې نه امام طحاوی رحمه الله استدلال کړې دې چه کوم عبادات فائتة د لا الى خلف د قبيلې نه وی، يعنی د کومو عباداتو د فوت کيدو نه پس چه قضاء نشته. مثلا صلوة الجنازة، صلوة العيدين، دهغې اودس کولو سره د ادا کولو په صورت کښې که د فوت کيدو ويره وی نو د اوبو په موجودګئ کښې فورا تيمم کولو سره هغه عبادات ادا کولې شی، دا د احنافو مسلک دې، ائمه ثلاثه ددې قائل نه دی، هم په دې وجه امام نووی رحمه الله ددې حديث توجيه داسې کړې ده چه د رسول الله ﷺ دا تيمم کول د اوبو دنشتوالی د وجې نه وو خو دا خبره د ظاهر خلاف ده ځکه چه دا د مدينې واقعه ده، او په آبادئ کښې خو اوبه وی.

[۱۷]([1])حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ حُضَيْنِ بْنِ الْمُنْذِرِ أَبِي سَاسَانَ، عَنِ الْمُهَاجِرِ بْنِ قُنْفُذٍ، أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبُولُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى تَوَضَّأَ، ثُمَّ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: "إِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَذْكُرَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلاَّ عَلَى طُهْرٍ، أَوْقَالَ: عَلَى طَهَارَةٍ".

ترجمه: د مهاجر بن قنفذ نه روايت دې، دغه راغی نبي ﷺ ته او هغه متيازې کولې نو سلام ئې اوکړو هغه ته، نو جواب ئې ورته ورنکړو تردې چه اودس ئې اوکړو، بيا ئې اعتذار پيش کړو هغه ته، نو وئې وئيل: يقينًا ما بد ګڼړل چه د الله تعالى ذکر اوکړم مګر په پاکۍ باندې، او يايې اووئيل: (د طهر په ځائې باندې طهارة).

تشريح: قوله:﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى.... وَهُوَ يَبُولُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ ﴾ روايات په دې باره کښې مختلف دی، چه رسول الله ﷺ ته په کوم حالت کښې سلام کړې شوې دې، ددې حديث نه معلوميږی چه د عين بول کولو په وخت کړې شوې دې، د نسائی په روايت کښې هم دغه شان دی، ﴿ وهو يبول ﴾ او د مسند احمد په روايت کښ، ﴿ کان يبول او قد بال ﴾په شک د راوی سره دې، خو په ابن ماجه کښې دی، ﴿ وهو يتوضا ﴾ يعنی د اودس کولو په وخت ئې

[1]: سنن النسائي/الطهارة ٣٤ (٣٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٧ (٣٥٠)، (تحفة الأشراف: ١١٥٨٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٨٠)، سنن الدارمي/الاستئذان ١٣ (٢٦٨٣) (صحيح)

سلام کړې دې، اوس یا خو به دا د ابن ماجه روایت مرجوح اوګرځولې شي چه د اکثرو روایاتو خلاف دې، یا دې هغه توجیه اوکړې شي کومه چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې د شیخ شاه عبدالغنی صاحب رحمه الله نه نقل فرمائیلې ده، هغه دا چه راوی دلته د استعارې نه کار اخستلې دې چه مسبب وئیلو سره ئې سبب مراد کړې دې یعنی سبب الوضوء وهو البول.

﴿ قوله : إِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَذْكُرَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلاَّ عَلَى طُهْرٍ ﴾ رسول الله ﷺ ارشاد فرمائی چه ما بغیر د طهارة نه د الله پاک نوم اخستل غوره او نه ګڼړل، ځکه چه سلام د الله پاک په نومونو کښې یو نوم دې، په قرآن کریم کښې دی ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الاية ﴾ او په الادب المفرد کښې د انس رضی الله عنه حدیث دې مرفوعا، ﴿ السلام اسم من اسماء الله تعالى ﴾.

دلته یو اشکال دا واردیږی چه د رسول الله ﷺ دا ارشاد د هغه حدیث عائشه رضی الله عنها خلاف دې کوم چه وړاندې په بل باب کښې راروان دې ﴿ كان يذكر الله على كل احيانه ﴾ په ظاهر کښې تعارض معلومیږی؟ ددې څو جوابونه کیدې شی. ۱: حدیث الباب په اولویت باندې محمول دې، او د عائشې رضی الله عنها حدیث په جواز باندې. ۲: د عائشې رضی الله عنها په حدیث کښې د ذکر نه مراد ذکر قلبی دې او دلته ذکر لسانی فلا منافاة. ۳: على كل احيانه. کښې احیانه ضمیر رسول الله ﷺ ته راجع نه دې، بلکه د ذکر طرف ته راجع دې او معنی به دا وی، كان يذكر الله عزوجل في احيان الذكر، یعنی هغه ټول اوقات چه په هغې کښې ذکر مناسب دې، په هغې کښې به رسول الله ﷺ ذکر فرمائیلو په دې صورت کښې هیڅ اشکال پاتې نه شو، دا جواب علامه سندهی کړې دې.

دلته یو بل اشکال دا دې چه د بیت الخلاء نه د وتلو په وخت د رسول الله ﷺ نه بعض دعاګانې منقول دی، او ظاهره ده چه هغه دعاګانې به بغیر د طهارت نه لوستلې شی، او د حدیث الباب نه په حالت غیر طهارت کښې د ذکر الله کراهت معلومیږی؟ ددې جواب دا دې چه د اذکارو دوه قسمونه دی، یو اذکار مطلقه چه په هغې کښې د څه خاص وخت تعیین نشته، دویم اذکار مخصوصه موقتة چه په هغې کښې د یو خاص وخت تعین ملحوظ وی، پس د اذکار مخصوصه موقتة دپاره ضروری ده چه په هغه اوقاتو کښې اولوستلې شی که طهارت وی او که نه وی، او کوم اذکار چه مطلقا دی د هغې دپاره به البته اولی دا وی چه په طهارت سره وی.

....

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يَذْكُرُ اللّٰهَ تَعَالَى عَلَى غَيْرِ طُهْرٍ

باب دي په بيان د سړي کې چې د الله ذکر کوي بغير د پاکۍ نه

[۱۸] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ سَلَمَةَ يَعْنِي الْفَأْفَاءَ، عَنِ الْبَهِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دې، هغې وئيلى دى: وو رسول الله ﷺ چه د الله ذكر به ئې كولو په ټولو حالاتو كښې.

تشريح: د مصنف رحمه الله عادت دا دې چه هغوى كله كله داسې هم كوى چه د باب په اخير كښې كه يو داسې روايت راشى چه دهغې خلاف بل روايت وى نو مصنف رحمه الله دا مخالف باب فورا په بل روايت كښې ذكر كوى چه هغه روايت لره ملحوظ ساتلو سره دهغې جواب باندې سوچ اوكړې شى. پس دلته د تير باب په اخير كښې د رسول الله ﷺ ارشاد نقل شو ﴿انى كرهت ان اذكر الله﴾ حال دا چه د عائشي رضي الله عنها روايت دهغې خلاف دې، په دې وجه مصنف رحمه الله دا باب قائم كړو او د عائشي رضي الله عنها حديث ئې ذكر كړو، ګينې ظاهره ده چه ددې ترجمة الباب تعلق د سياق او سباق چه كوم ابواب شروع دى يعنى ابواب الاستنجاء سره نشته، په دې باب كښې مصنف رحمه الله چه كوم حديث ذكر فرمائيلې دې په دې باندې كلام په تيرو ابوابو كښې تير شوې دې.

بَابُ الْخَاتَمِ يَكُونُ فِيهِ ذِكْرُ اللّٰهِ يَدْخُلُ بِهِ الْخَلَاءَ

باب دې په بيان د ګوتمې کې چې په هغې کې د الله ذکر وي چې ننويستلى شي بيت الخلاء ته

[۱۹] (۲) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الْحَنَفِيِّ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ وَضَعَ خَاتَمَهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ، وَإِنَّمَا يُعْرَفُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ زِيَادِ بْنِ سَعْدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، اتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ وَرِقٍ ثُمَّ أَلْقَاهُ وَالْوَهْمُ فِيهِ مِنْ هَمَّامٍ، وَلَمْ يَرْوِهِ إِلَّا هَمَّامٌ.

ترجمه: د انس رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وائى: وو نبي ﷺ چه كله به داخل شو بيت الخلاء ته نو كيخودله به ئې ګوتمه خپله.

تشريح: د اداب استنجاء بيان شروع دې، مصنف رحمه الله فرمائى چه ددې ټولو ادابو نه يو ادب دا دې چه كه چا ګوتمه اچولې وى چه په هغې كښې د الله پاك يا د رسول الله ﷺ نوم وى نو هغه دې بيت الخلاء ته د تلو نه مخكښې بهر كيخودلې شى.

پس په حديث الباب كښې سيدنا انس رضي الله عنه فرمائى چه رسول الله ﷺ به كله هم بيت

---

(۱): صحيح البخاري/الأذان ۱۹ (۶۳۳) تعليقًا، صحيح مسلم/الحيض ۳۰ (۳۷۳)، سنن الترمذي/الدعوات ۹ (۳۳۸۴)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۱ (۳۰۲)، (تحفة الأشراف: ۱۶۳۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶/۷۰، ۱۵۳) (صحيح)

(۲): سنن الترمذي/ اللباس ۱۶ (۱۷۴۶)، الشمائل ۱۱ (۸۸)، سنن النسائي/الزينة ۵۱ (۵۲۱۶)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۱ (۳۰۳)، (تحفة الأشراف: ۱۵۱۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۹۹، ۱۰۱، ۲۸۲) (منكر)

الخلاء ته د داخليدو اراده فرمائيله نو خپل خاتم به ئې بهر کيخودلو او دا په دې وجه چه د هغوی په ګوتمه کښې محمد رسول الله ليکلې شوې وو، په دې کښې د ګوتمې هيڅ تخصيص نشته، بلکه هر هغه څيز يا کاغذ چه په هغې کښې د الله پاک نوم ليکلې شوې وو، مثلا دراهم او دنانير سره به هم دا معامله کولې شي بلکه که د ذکر الله نه علاوه مطلق حروف هم په هغې کښې ليکلې شوې وی که هغه هر څنګه وی نو بيا به هم داسې کولې شی، ځکه چه حروف د الله پاک د کلام او داسماؤ ماده ده په دې حيثيت سره مطلق حروف هم قابل احترام دی، لکه چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ليکلې دی.
دلته يو طالبعلمانه سوال پيدا کيږی هغه دا چه مصنف رحمه الله فرمائی: ﴿ باب الخاتم يکون فيه ذکر الله ﴾ په خاتم کښې ذکر الله کوم دې، ذکر خو د ذاکر صفت دې او د هغه سره قائم دې؟ ددې جواب دا دې چه دلته د ذکر نه مراد هغه الفاظ دی کوم چه په ذکر باندې دال دی، په دې باندې هم هغه اشکال وارديږی چه الفاظ خو د لافظ په ژبه کښې دی، نه په خاتم يا کاغذ کښ؟ بيا به هم دا وئيلې شی چه د الفاظو نه مراد زمونږ هغه نقوش او د حروفو شکلونه دی کوم چه په الفاظو باندې دال دی، ځان پوهه کړه چه نقوش په الفاظو باندې دلالت کوی او الفاظ په معانی باندې نو ګويا درې څيزونه شو، نقش، لفظ، معنی، حاصل د کلام دا چه د ذکرالله نه مراد ما يدل علی الذکر دې او ما يدل علی الذکر دوه دی، يو بغير د واسطې نه لکه الفاظ او يو بالواسطه لکه نقوش او هم دا دلته مراد دی.
د رسول الله ﷺ خاتم مبارک د ډول دپاره نه وو بلکه هغه د هغوی مهر وو په هغې باندې د هغوی نوم مبارک ليکلې شوې وو، او د مهر په طريقه باندې به هغه په خطونو باندې لګولې شو، ځکه چه کله رسول الله ﷺ غير مسلم بادشاهانو ته د دعوت الی الاسلام د خطونو ليږلو اراده اوفرمائيله نو هغوی ته عرض اوکړې شو چه د بادشاهانو دستور دې چه هغوی غير مختوم ليک نه قبلوی، چه کله د باقاعده مهر سره هغوی ته لفافه يا خط اورسيږی هغه اخلی نو ددې ضرورت د لاندې رسول الله ﷺ په دې موقع باندې دا خاتم جوړ کړې وو.
دلته دا پيژندل هم ضروری دی ځکه چه ددې به روستو ضرورت راځی چه رسول الله ﷺ په شروع کښې د سرو زرو ګوتمه جوړه کړې وه، صحابه کرامو رضی الله عنهم هم د رسول الله ﷺ په اتباع کښې د سرو زرو ګوتمه جوړه کړه، خو بيا رسول الله ﷺ دا د سرو زرو ګوتمه ناخوښه کړه او ګزار ئې کړه، او دوباره رسول الله ﷺ د سپينو زرو خاتم جوړ کړو او هم هغه ئې بيا تر مرګه پوره استعمالوله، د رسول الله ﷺ د وفات نه پس خليفه اول او د هغوی نه پس خليفه ثانی او د هغوی نه پس خليفه ثالث ته هغه راورسيده، بيا د خليفه ثالث د لاس نه وتلو سره هغه په څه طريقه بئر اريس کښې چه د مدينې طيبې مشهور کوهې دې هغې ته غورځيدو سره ورکه شوه، سره د ډير لټون نه ورته ملاؤ نه شوه، د علماء کرامو وينا ده چه د سيدنا عثمان رضی الله عنه په خلافت کښې چه کوم اختلافات واقع شو کوم چه د تاريخ په کتابونو کښې معروف او مشهور دی، ددې مبارکې ګوتمې د ورکيدو نه پس هغه هر څه اوشو، معلومه نه ده چه په دې ګوتمه کښې څه راز وو او څومره برکتی وه.

دلته یوه خبره دا هم اوپیژنئ چه ددې صحیح صورت حال هغه دې کوم چه پورته ذکر شو، خو په ابواب الخاتم کښې یو روایت راغلې دې چه دهغې په سند کښې راوی امام زهری رحمه الله دې، د هغوی په روایت کښې دا هم دی چه رسول الله ﷺ د سپینو زرو خاتم جوړ کړو، خو په ابواب الخاتم کښې یو روایت راغلې دې چه دهغې په سند کښې راوی امام زهری رحمه الله دې، د هغوی په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ خاتم فضة جوړه کړه او بیا ئې هغه ناخوښه کولو سره اوغورځوله، د جمهور شراح او محدثینو رائې دا ده چه دا د زهری وهم دې، رسول الله ﷺ د سپینو زرو نه بلکه د سرو زرو خاتم غورځولې وو، لکه په شروع کښې تفصیلا تیر شوې دی، او بعض علماء کرامو د زهری د روایات یو توجیه هم کړې ده کومه چه به په خپل مقام باندې راشی، دلته ټول ځیزونه تبعا راغلل.

د حدیث الباب په باره د محدثینو اختلاف رائې:

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ ﴾ دا قال ابوداؤد ډیر اهم دې او ډیر تفصیل هم غواړی، او مصنف رحمه الله چه کومه دعوی کړې ده هغه مختلف فیه ده، د ټولو حضراتو دهغې سره اتفاق نشته، حضرت په بذل کښې په دې باندې تفصیل سره کلام کړې دې، د امام نسائی رحمه الله رائې دا ده چه دا حدیث غیر محفوظ دې، او د امام دارقطنی رحمه الله د کلام نه معلومیږی چه دا شاذ دې، ځکه چه په دې کښې هغوی د اختلاف رواة ذکر کړې دې ددې بالمقابل امام ترمذی رحمه الله ددې حدیث تحسین فرمائیلې دې او ورسره ئې ورته غریب هم وئیلې دې، اوس گویا امام ابوداؤد رحمه الله یو طرف ته شو، بل طرف ته امام ترمذی رحمه الله، د دواړو رائې مختلف دی، حافظ منذری رحمه الله په دې مسئله کښې د امام ترمذی رحمه الله سره دې، د مصنف رحمه الله ملگرې نه دې هغوی وائی چه ددې راویان ثقات او اثبات دی، او زمونږ د حضرت سهارنپوری رحمه الله میلان هم د امام ترمذی رحمه الله د رائې طرف ته دې، د حضرت د مصنف رحمه الله ددې رائې سره اتفاق نشته چه دا حدیث منکر دې.

د مصنف رحمه الله د دعوې ثبوت او په هغې نقد:

﴿ وَإِنَّمَا يُعْرَفُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ ﴾ په دې سره مصنف رحمه الله په خپله دعوی باندې دلیل قائموی، یعنی د نکارت وجه بیان فرمائی، ځان پوهه کړه چه د حدیث منکر مقابل ته معروف وئیلې شی، هم په دې وجه مصنف رحمه الله دلته منکر کوم چه مقابل د معروف دې دا په خپل قول ﴿وانما یعرف ﴾ سره بیانول غواړی، د مصنف رحمه الله د دلیل حاصل دا دې چه ددې حدیث په سند کښې د همام راوی نه دوه وهمونه شوې دی، د یو تعلق د سند سره دې او د بل د متن سره، په سند کښې هغوی دا کړې دی چه د ابن جریج او د زهری ترمینځه چه کومه واسطه وه یعنی زیاد بن سعد هغه ئې پریخودلې دې، او دویم وهم د متن سره متعلق دې هغه دا چه اصل متن ددې سند هغه نه وو کوم چه همام ذکر کړو بلکه هغه دې کوم چه د ابن جریج نه د

همام نه علاوه نور راويان نقل کوی،(۱) چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ ان النبی ﷺ اتخذ خاتما من ورق ثم القاه ﴾ نو ګويا د همام نه دوه وهمونه شوې دی، يو ترک واسطه او يو تبديل متن چه په ځائې د هغه متن ئې بله خبره ذکر کړه او وې وئيل ﴿ کان النبی ﷺ اذا دخل الخلاء وضع خاتمه ﴾ دا خو هغه خبره ده کومه چه مصنف رحمه الله کړې ده.

او دويمه ډله کومه چه دې حديث ته صحيح وائی لکه امام ترمذی رحمه الله، حافظ منذری رحمه الله او حضرت سهارنپوری رحمه الله، هغوی داسې فرمائی چه په دې حديث باندې د منکر تعريف صادق نه راځی، منکر وئيل ورته غلط دی، ځکه چه د حديث منکر په تعريف کښې دوه اقوال دی، او دواړه تعريفونه دلته نه صادقيږی، ځکه چه حديث منکر هغه حديث دې چه دهغې په سند کښې يو راوی شديد الضعف وی مثلا متهم بالکذب وی او هغه د ثقه راوی مخالفت کوی، او دويم قول د منکر په تعريف کښې دا دې چه په کوم روايت کښې راوی شديد الضعف وی دا بحث پکښې نشته چه د ثقه مخالفت کوی يا نه غرض دا چه د هر دواړو اقوالو په بناء باندې د حديث منکر دپاره ضروری ده چه په هغې کښې يو راوی شديد الضعف وی او همام داسې راوی نه دې بلکه ثقه او د صحيحين په راويانو کښې دې د هغوی طرف ته د وهم نسبت کول صحيح نه دی، دويمه خبره دا ده چه هغه متفرد نه دې بلکه په بيهقی کښې يحيی بن المتوکل او د دارقطنی په کتاب العلل کښې يحيی بن الضريس د هغوی متابعت کړې دې، لهذا دا حديث منکر نه شو بلکه مونږ وايو چه صحيح دې، د ترک واسطه او د تبديل متن دواړه اعتراضات بې بنياده دی دا مستقل دوه متنونه دی کوم چه په دوؤ سندونو سره روايت کړې شوې دی لکه چه د حافظ ابن حبان رائې ده، هغوی هم داسې فرمائی چه دا دواړه بيل بيل حديثونه دی د يو متن داسې دې ﴿ اذا دخل الخلاء وضع خاتمه ﴾ او د دويم متن داسې دې ﴿ اتخذ خاتما من ورق ثم القاه ﴾ د هر يو سند بيل بيل دې، په اول کښې د زياد بن سعد واسطه نشته، په دويم کښې شته، وړاندې تلو سره حضرت سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه دې حديث ته مدلس وئيلې کيدې شی ځکه چه په دې کښې ابن جريج راوی مدلس دې.

اوس ځان پوهه کړه چه په مصنف رحمه الله باندې دا اشکال واردیږی چه هغوی حديث ثانی ته معروف څنګه اووئيلو حال دا چه مشهور عند المحدثين دا ده چه په دې کښې زهری ته وهم شوې دې چه رسول الله ﷺ د سپينو زرو خاتم غورځولې وو، او دا خبره نقل کړې شوه کما تقدم تفصيله.

توجيه لطيف از حضرت ګنګوهی:

دلته حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې د حضرت ګنګوهی رحمه الله د تقرير نه يوه ډيره لطيفه خبره نقل کړې ده، هغه دا چه د همام طرف ته د وهم نسبت صحيح نه دې، ځکه چه هغه ثقه

---

(۱) او هغه راويان دا دی: عبدالله بن الحارث المخزومي، ابوعاصم، هشام بن سليمان، موسي بن طارق، لکه چه د شروح نه معلوميږی)

دي، باقي دا چه بیا هغوی دا حدیث داسې څنګه نقل کړو کوم چه د مصنف رحمه الله په قول خلاف معروف دې، دې باره کښې حضرت ګنګوهي رحمه الله فرمائی غالبا شوې داسې ده چه د زهری هغه روایت په کوم کښې چه د خاتم فضة د القاء ذکر دې د جمهورو په نزد غلط دې او غلطي منسوب کیږي د زهری طرف ته نو همام دا سوچ اوکړو چه په څه طریقه د زهری نه دا اعتراض لرې کړې شی څکه چه دا صحیح ده چه رسول الله ﷺ د سپینوزرو ګوتمه نه وه غورځولې، نو همام د زهری د بیان کړې روایت توجیه او اصلاح.دا اوکړه چه د خاتم فضة د غورځولو نه مراد دا دې چه رسول الله ﷺ به بیت الخلاء ته د تلو نه مخکښې دا کیخودله او دا چه د القاء متبادر معنی مراد نه ده، په دې صورت کښې به څوک د زهری روایت ته غلط اووائی، ددې توجیه په بنیاد د زهری نه اعتراض ختمیږی، والله تعالی اعلم بالصواب.

د کلام مصنف رحمه الله توجیه :

دا ټولې خبرې خو تقریبا هم هغه دی کومې چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې لیکلې دی، د عبد ضعیف رائې دا ده چه د مصنف رحمه الله د کلام دې داسې توجیه اوکړې شی چه دهغې په وجه د مصنف رحمه الله نه اعتراض لرې شی هغه دا چه د حدیث منکر تعریف کښې د متقدمینو رائې جدا ده او د متاخرینو جدا، حضرت سهارنپوری رحمه الله چه د تعریف منکر په سلسله کښې څه لیکلې دی او بیا ئې چه په مصنف رحمه الله باندې کوم اعتراض کړې دې هغه د متاخرینو د رائې مطابق دی او د متقدمینو په نزد د حدیث منکر اطلاق په ما تفرد به الراوی باندې هم کیږی [1] کوم ته چه حدیث شاذ وائی، که هغه راوی ثقه وی او که غیر ثقه، پس د مصنف رحمه الله مراد هم دلته د منکر نه شاذ دې علی اصطلاح القدماء او په قدماء محدثین کښې امام احمد بن حنبل رحمه الله هم دې او امام ابوداؤد رحمه الله د هغوی خاص شاګرد رشید دې، کیدې شی چه هغوی دلته منکر په معنی د شاذ اخستلې وی، فثبت ما ادعاه المصنف رحمه الله والله اعلم بالصواب.

بَابُ الْاِسْتِبْرَاءِ مِنَ الْبَوْلِ

باب دې په بیان د څان ساتلوکې د بولو نه

د ترجمة الباب تشریح او غرض :

څان پوهه کړه چه استبراء او استنجاء دوه بیل بیل څیزونه دی، فقهاء کرام استنجاء ته سنت وائی او استبراء ئې لازم لیکلې ده، د استنجاء مباحث او مسائل تیر شوی دی، د استبراء تعریف دا دې : طلب البراءة عن بقیة البول.... چه د بولو نه پس چه په مثانه یا د متیازو په

[1]) قال الحافظ في مقدمة الفتح في ترجمة برید بن عبدالله احمد وغیره یطلقون المناکیر علي الافراد المطلقة وفي قواعد علوم الحدیث ۲۵۸ فرق بین قول المتقدمین هذا حدیث منکر وبین قول المتاخرین ذلك... الي آخر ما فیه) ددی نه پس په سن ۱۸ هـ کښې د زیات غور کولوسره ښکاره شوه چه دا توجیه هغه وخت چلیدې شوه کله چه مصنف په دې باندې صرف د منکر اطلاق کړې وې، خو داسې نه ده بلکه مصنف ددې حدیث مقابل هم ذکر کړې دې چه هغه ئې معروف ګرځولې دې او دا حدیث ئې د همام وهم ګرځولې دې، نو دکلام سیاق ددې تقاضه کوی چه دا حدیث دمصنف په نزد غیر محفوظ دې، کمامور أي النسائي، والله أعلم، دا جدا خبره ده چه دچا دمصنف ددې رائې سره اتفاق نه وی.فقط.

نالئ کښې چه کومه قطره پاتې شی دهغې د اثر نه په ښهٔ طریقه باندې براءت او اطمینان حاصلول، دا خو استبراء ده[۱] کوم ته چه فقهاء کرام لازم وائی، او ترڅو چه دا حاصل شوې نه وی اودس شروع کول صحیح نه دی، خو ظاهره دا ده چه د مصنف رحمه الله مراد دلته د استبراء نه عام معنی ده یعنی په متیازو کښې احتیاط کول حتی الامکان دهغې د ځان ساتلو کوشش کول، چه چرته دهغې په باره کښې بې احتیاطی او نه شی که په بدن کښې وی او که په کپړه کښې وی، د روایات الباب مقتضی هم دا ده. ګینې د احادیثو مطابقت به د ترجمې سره مشکل شی کما لا یخی علی المتامل، او هم ددې غرض په عموم کښې به دا هم راشی چه بول جالسا پکار دی نه قائما، ځکه چه کوم احتیاط او حفاظت چه په بول جالسا کښې دې هغه په قائما کښې هرګز نشته، هم په دې وجه وراندې تلو سره مصنف رحمه الله دویم باب باب البول قائما منعقد فرمائیلې دې، اوس په دواړو بابونو کښې مناسبت په ښهٔ طریقه واضح شو.

تنبیه: ځان پوهه کړه چه د څو صفحاتو نه پس یو باب الاستبراء بل راروان دې په دواړو کښې په ظاهره تکرار دې، په دفع تکرار باندې به کلام هم هلته کولې شی.

[۲۰](۲) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَهَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، قَالَ: سَمِعْتُ مُجَاهِدًا يُحَدِّثُ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَبْرَيْنِ، فَقَالَ: "إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ، أَمَّا هَذَا فَكَانَ لَا يَسْتَنْزِهُ مِنَ الْبَوْلِ، وَأَمَّا هَذَا فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ، ثُمَّ دَعَا بِعَسِيبٍ رَطْبٍ، فَشَقَّهُ بِاثْنَيْنِ، ثُمَّ غَرَسَ عَلَى هَذَا وَاحِدًا وَعَلَى هَذَا وَاحِدًا، وَقَالَ: لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَيْبَسَا". قَالَ هَنَّادٌ: يَسْتَتِرُ مَكَانَ يَسْتَنْزِهُ.

ترجمه: د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې، هغه وائی: تیر شو رسول الله ﷺ په دوؤ قبرونو باندې، نو وئې وئیل: دې دواړو ته عذاب ورکول کیږي، او عذاب ورته نه ورکول کیږي په یو لوی شي باندې، هر چه دا دی نو وو چه ځان ئې نه ساتلو د بولو نه، او هر چه دادی نو چغلي به ئې کوله، بیا ئې راوغوښتله یوه لخته د قجورې لمده نو دوه ځائې ئې کړه، بیا ئې ناله کړه په دې باندې یوه، او په دې باندې یوه، او وئې وئیل: کیدی شي چه سپک شي د دې دواړو نه تر کومې چه اوچې شوې نه وي، وئیلی دې هناد یستتر په ځائې د یَسْتَنْزِهُ.

تشریح: قوله :﴿ مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– عَلَى قَبْرَيْنِ ﴾ دلته بحث دا دې چه دا دواړه قبرونو والا مسلمانان وو که کافر، په دې کښې دواړه اقوال دی، پس د ابوموسی المدینی رائې بالجزم دا ده چه دا غیر مسلم وو او ددې تائید د هغه روایت نه کیږی چه په هغې کښې

[۱] د استبراء او استنجاء بیان خو پورته راغلو، دلته یو دریم لفظ دې، چه دهغې معنی دا ده ﴿طلب النقاوة بان یدلك المقعد بالاحجار والاصبع عند الاستنجاء بالماء ﴾ یعنی صفائی طلب کول، په داسې طریقه چه استنجاء بالحجر کوی نو حجر په مقعد کښې ښه راکاږی او که اوبه وی نو په لاس سره هم مقعد اومږی.

[۲]: صحیح البخاري/الوضوء ٥٥ (٢١٦)، ٥٦ (٢١٨)، الجنائز ٨١ (١٣٦١)، ٨٨ (١٣٧٨)، الأدب ٤٦ (٦٠٥٢)، ٤٩ (٦٠٥٥)، صحیح مسلم/الطهارة ٣٤ (٢٩٢)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٣ (٧٠)، سنن النسائي/الطهارة ٢٧ (٣١)، الجنائز ١١٦ (٢٠٦٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٦ (٣٤٧)، (تحفة الأشراف: ٥٧٤٧)، مسند احمد (١/٢٢٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٦١ (٧٦٦) (صحیح)

راغلې دی ﴿ هلکا في الجاهلية ﴾ خو دا روايت ضعيف دې، ځکه چه په دې کښې ابن لهيعه راوی دې، او د ابن العطار رائې دا ده چه دا قبر والا مسلمانان وو، او د بعض رواياتو نه هم ددې تائيد کيږی، حافظ ابن حجر رحمه الله هم دې رائې ته ترجيح ورکړې ده پس د ابن ماجه په روايت کښې دی ﴿ مر على قبرين جديدين ﴾ او د مسند احمد په روايت کښې دی ﴿ مر بالبقيع ﴾ بل دا چه رسول الله ﷺ تپوس اوفرمائيلو ﴿ من دفنتم اليوم ﴾ ددې ټولو رواياتو تقاضه دا ده چه دا د مسلمانانو قبرونه وو.

علامه قرطبی رحمه الله د بعض اهل علم نه نقل کړې دی چه په دوی کښې يو سعد بن معاذ رضي الله عنه وو، خو امام قرطبی رحمه الله فرمائی چه دا قول صرف د رد کولو دپاره ذکر کيدلې شی د معتبر کيدو په حيثيت سره نه، حاصل دا چه دا قول صحيح نه دې، د سعد بن معاذ رضي الله عنه واقعه په حديث کښې بل شان راغلې، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې دواړو صاحبانو نومونه معلوم نه شو، په يو روايت کښې هم د نوم تصريح ملاؤ نه شوه، غالبا راويانو د مسلمان د پردې ساتلو د وجې نه قصدا داسې اوکړل.

د يو بل حديث نه اشکال او دفع تعارض:

﴿ قوله إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ ﴾ دلته يو اشکال کولې شی هغه دا چه په دې حديث کښې خو د کبير کيدو نفی کړې شوې ده او يو بل روايت کوم چه په الادب المفرد کښې دې په هغې کښې داسې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ بلى انه كبير ﴾ اوس په ظاهر کښې په دواړو روايتونو کښې تعارض شو؟ جواب دا دې چه د کبير دوه معنې دی، نفی د يو معنې په اعتبار سره ده او اثبات د دويمې معنې په اعتبار سره دې، کبير په معنی د امر شاق او ګران لکه د الله پاک په قول کښې چه دی ﴿ وانها لكبيرة الا على الخاشعين ﴾ مونځ ته کبيره وئيلې شوې دې، ددې معنی په اعتبار سره خو نفی کولې شی او مطلب دا دې چه د کوم امر د وجې نه چه هغوی ته عذاب ورکولې شی هغه يو داسې کار نه وو چه دهغې نه بچ کيدل ګران وو او کوم کبير چه ثابتولې شی دهغې نه مراد ګناه کبيره ده يا به داسې اووئيلې شی چه په دواړو ځايونو کښې يو معنی مراد ده يعنی ګناه کبيره خو د کوم چه نفی کولې شی دهغې نه مراد اکبر الکبائر دې مطلق کبيره نه، او د کوم چه اثبات کولې شی دهغې نه مراد مطلق ګناه کبيره ده، په دې صورت کښې به مطلب دا وی د حديث چه د کوم کار د وجې نه چه هغوی ته عذاب ورکولې شی هغه څه ډيره لويه ګناه نه وه، اګرچه فی نفسه لويه وه، يا دې داسې اووئيلې شی چه نفی ددې دواړو کسانو د اعتقاد په اعتبار سره ده يعنی د هغوی په نزد دا کبيره نه وه او په واقع کښې د الله پاک په نزد هغه کار ګناه کبيره وه، وغير ذلک من الاجوبة والاحتمالات.

وړاندې د حديث مضمون دا دې چه په دې دواړو کښې د هغه د عذاب سبب د هغه د بولو په باره کښې ترک احتياط دې او د دويم سبب نمامی او چغلخوری ده. د ترجمة الباب نه ثابته شوه چه استبراء من البول ضروری ده ګينې په عذاب قبر کښې د اخته کيدو ويره ده، د نميمة تعريف مشهور دې ﴿ نقل كلام الغير على وجه الافساد والاضرار ﴾ چه خپل

مینځ کښې د تعلقاتو خرابولو په نیت باندې د یو سړي خبره بل ته نقل کول.

﴿ قوله ثُمَّ دَعَا بِعَسِيبِ رَطْبٍ ﴾ د عذاب حل رسول اللهﷺ دا اوفرمائیلو چه تروتازه ښاخونه ئې راوغوښتله او د طبرانی په روایت کښې دی چه صدیق اکبرؓ ښاخونه راوړله هغه رسول اللهﷺ په اوږدوالی کښې ماته کړه او په دواړو قبرونو باندې ئې ښخې کړې.

﴿ قوله لَعَلَّهُ يُخَفِّفُ عَنْهُمَا ﴾ [1] رسول اللهﷺ ارشاد اوفرمائیلو امید دې چه ددې دواړو سړو نه په عذاب کښې تخفیف اوکړې شی ترڅو چه دا ښاخونې اوچې شوې نه وی.

د دې نه معلومه شوه چه د ښاخونو د شین والی په تخفیف عذاب کښې دخل دې، اوس په دې کښې د علماء کرامو دوه اقوال دی بعض خو وائی چه بالکل هم داسې ده، شین والی لره په دې کښې دخل دې ځکه چه په ښاخونه کښې چه ترڅو پورې شین والې باقی وی هغه د الله پاک تسبیح کوی نو د ذکر او تسبیح په برکت سره به په عذاب کښې تخفیف وی ﴿ قال الله تعالی وان من شئ الا یسبح بحمده ﴾ بعض حضراتو لیکلې دی چه دلته د څیز نه مراد هغه څیز مراد دې چه د حیات خاوند وی او د اونې او د ښاخونې حیات دهغې شین والې دې پس ترڅو چه هغه شنه وی ذکر به کوی دهغې په برکت سره به په عذاب کښې تخفیف وی، دویم قول دا دې چه د شین والی او اوچ والی په دې کښې هیڅ دخل نشته بلکه کیدې شی چه رسول اللهﷺ د تخفیف عذاب په باره کښې چه د الله پاک نه کومه دعاء او سفارش کړې وی هغه هم دې قید سره وی یعنی دا چه یا الله کم از کم ترڅو چه دا ښاخونې اوچې شوې نه وی تر هغه وخته پورې د هغوی نه په عذاب کښې تخفیف اوکړه یا دا چه رسول اللهﷺ ورته د مطلق تخفیف دعاء کړې وی خو د هلته نه جواب ملاؤ شو چه تر څو پورې تری (تازګی) باقی وی په عذاب کښې به تخفیف کولې شی، **والله سبحانه وتعالی أعلم.**

ډیر فوائد کوم چه د حدیث الباب نه حاصلیږی:

د دې حدیث نه څو امور معلوم شو، ۱: د عذاب قبر حق کیدل کوم چه د اهل سنت والجماعت مذهب دې او محققین معتزله ددې قائل دی، خو بعض نور معتزله ددې نه انکار کوی او په دلائل عقلیه سره ئې رد کوی چه مړې جماد دې هغه ته به د عذاب قبر څنګه احساس کیږی او هسې هم د مشاهدې خلاف ده، د اهل سنت مذهب دا دې چه دا عذاب بدن ته وی او د روح د را واپس کیدو سره اوس که د روح اعاده پوره بدن ته شوې وی یا بعض ته کوم چه الله پاک ته ښه معلومه ده **قاله العینی**، او علماء کرامو دا هم لیکلی دی چه ماشومانو ته په قبر کښې فهم او حس ورکولې شی چه هغوی د الله پاک د نعمت مشاهده اوکړی.

۲: د بول مطلب مطلق ناپاک کیدل که د ماکول اللحم وی او که د غیر ماکول اللحم وی، ځکه چه په حدیث کښې ﴿ لا یستنزه من البول ﴾ مطلقا دې که خپل متیازې وی او که د

---

[1] که دا په صیغه د مجهول سره وی نو ضمیر به راجع وی د عذاب طرف ته، او که معروف وی نو د لعله د ضمیر مرجع یا خو الله تعالی دې یا عسیب رطب دې.

څاروی وی او ﴿ المطلق یجری علی اطلاقه ﴾ مشهوره قاعده ده یعنی د شوافعو او د احنافو مسلک دې، د مالکیانو او د حنابله رائې دا ده چه بول د ماکول اللحم طاهر دی هم دا د امام محمد رحمه الله رائې ده.

امام خطابی رحمه الله شارح حدیث ددې حدیث نه استدلال کړې دې چه ټول ابوال مطلقا ناپاک دی که هغه د ماکول اللحم وی او که د غیر ماکول اللحم وی، خو ابن بطال مالکی رحمه الله فرمائی چه دا استدلال صحیح نه دې ځکه چه که دلته ﴿ لا یستنزه من البول ﴾ راغلې دې نو په بل ځائې کښې هم په دې روایت کښې ﴿ بوله ﴾ راغلې دې او مراد ترې نه بول انسان دې، او د انسان بول د ټولو په نزد ناپاک دی.

د دې حدیث نه دا هم مستفاد شوه چه وضع الجریده علی القبر یعنی د قبر سر ته یو اونه یا بوټې یا دهغې ځانګه ښخول مشروع بلکه مفید دی، پس امام بخاری رحمه الله په کتاب الجنائز کښې ترجمه قائم کړې ده، باب وضع الجرید علی القبر او بیا ئې په دې باب کښې مرور علی القبرین والا حدیث لره ذکر فرمائیلې دې هم دغه شان هغوی په دې باب کښې د سیدنا بریده بن الحصیب رضی الله عنه وصیت روایت کړې دې کوم چه هغوی د خپل وفات په وخت کړې وو چه زما په قبر باندې دوه ځانګې ښخې کړې شی، زمونږ په فقهاء کرامو کښې علامه شامی هم ددې د جواز تصریح کړې ده، حافظ ابن حجر رحمه الله هم ددې سره متفق دې او په بذل المجهود کښې د سهارنپوری رحمه الله میلان هم دې طرف ته دې خو علامه خطابی رحمه الله دا نه تسلیموی، هغوی په دې کښې ډیر احتمالات پیدا کړی دی او دا مسئله ئې ختمه کړې ده، د هغوی احتمالات بس هم دغه شان دی، حافظ هغه رد کړې دی، خو ددې مسئلې نه دې په قبرونو باندې ګلونه او څادرې وغیره اچول قیاس نه کړې شی ځکه چه دا قیاس باطل دې ځکه چه دهغې چرته ثبوت نشته، په وضع الجریده کښې خپله مړی ته فائده رسول مقصود وی، مثلا دا چه هغه د عذاب او تکلیف نه محفوظ وی، د عقیدت په طور نه او ګلونه او څادرې د عقیدت په طور وی او د خپلو اغراض فاسدؤ حصول پکښې مقصود وی. فاین هذا من ذاک.

﴿ قَالَ هَنَّادٌ « يَسْتَتِرُ ». مَكَانَ « يَسْتَنْزِهُ »﴾ مونږ مخکښې وئیلې وو چه د مصنف رحمه الله عادت دا دې چه ډیر کرته د دوؤ استاذانو دوه سندونه یو ځائې بیانوی او د دوارو په الفاظو کښې چه کوم اختلاف وی هغه وړاندې تلو سره بیل کړی، پس دلته د مصنف رحمه الله دوه استاذان دی زهیر او هناد، د دوارو په الفاظو کښې چه کوم تفاوت دې هغه بیانوی، د زهیر په روایت کښې لفظ ﴿ يَسْتَنْزِهُ ﴾ واقع شوې دې او د هناد په روایت کښې ﴿ یستتر ﴾ دې د استتار نه مراد یا خو استتار بینه وبین البول دې نو بیا خو به دا مرادف وی د يَسْتَنْزِهُ. یا به ددې نه مراد بینه وبین الناس وی نو په دې صورت کښې به ددې معنی وی بې پردګی او کشف عورت.

[۲۱](۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ، قَالَ: كَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ. وَقَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ: يَسْتَنْزِهُ.

ترجمه: ابن عباس رضي الله عنهما روايت كوي د نبي ﷺ نه په معنى دهغې سره، هغه وئيلى دي: وو چه ځان به ئې نه پنا كولو د بولو نه، او وئيلي دي ابو معاويه نه به لري كيدلو د بولو نه.

تشريح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ﴾ ددې سند مدار په مجاهد باندې دې، د مجاهد دوه شاګردان دی، په اول روايت كښې اعمش دې او په دې روايت كښې منصور دې د دواړو په روايتونه كښې فرق دا دې چه د اعمش په روايت كښې د مجاهد او ابن عباس رضي الله عنهما ترمينځه د طاؤس واسطه موجود ده او د منصور روايت بلا واسطه ده، اوس دا سوال دې چه كوم طريق صحيح دې بالواسطه او كه بلا واسطه. د ابن حبان رحمه الله رائې دا ده چه دواړه طريق صحيح دی، او په ظاهر كښې د مصنف رحمه الله رائې هم دا معلوميږي، ددې صورت به دا وی چه مجاهد ته به په واسطه د طاؤس سره روايت رارسيدلې وی روستو به علو سند حاصل شوې وی چه براه راست ئې د ابن عباس رضي الله عنهما نه واوريدلو يا ددې برعكس.
هم دغه شان امام بخاري رحمه الله هم ددې حديث په دواړو طريقو سره تخريج كړې دې، په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح البارى كښې ليكلې دی چه ددې نه معلومه شوه چه د امام بخاري رحمه الله په نزد دواړه سندونه په واسطې او بغير د واسطې نه صحيح دی زه وايم چه په ظاهر كښې خو هم دغه شان ده څه چه حافظ رحمه الله فرمائى خو امام ترمذي رحمه الله په كتاب العلل كښې د امام بخاري رحمه الله رائې دا نقل كړې ده چه رواية الاعمش اصح. او خپله د امام ترمذي رحمه الله رائې هم دا ده څنګه چه هغوی په جامع ترمذی كښې واضح كړې ده. والله أعلم بالصواب
﴿ قَالَ « كَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ » ﴾ ظاهره دا ده چه د قال ضمير راجع دې د منصور طرف ته، ځكه چه د منصور روايت د اعمش په مقابله كښې بيانولې شی او هم دا صاحب منهل هم ليكلې دی، خو په بذل كښې حضرت د ضمير مرجع جرير منلې دې، د اعمش په روايت كښې من البول مطلقا دې عام ددې نه كه د انسان بول وی او كه د حيوان بول وی، ماكول اللحم وی او كه غير ماكول اللحم وی ټولو ته شامل دې، او د منصور په دې روايت كښې د من بوله د اضافت د وجې نه خاص د انسان بول مراد دی.
﴿ وَقَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ « يَسْتَنْزِهُ » ﴾ په ظاهر كښې دا معلوميږي چه ابومعاويه د منصور نه روايت كوی ځكه مصنف رحمه الله د منصور د سند نه لاندې دا بيان كړې دې، خو داسې نه ده بلكه ددې تعلق د روايت اعمش سره دې لكه څنګه چه حضرت په بذل كښې ليكلې دی ځكه چه د بخاري وغيره كتب صحاح نه هم دا معلوميږي لهذا د مصنف رحمه الله دپاره انسب دا وه چه د ابومعاويه رحمه الله الفاظ ئې د اعمش د روايت نه لاندې بيان كړې وې.

(۱): صحيح البخاري/الطهارة ۵۵ (۲۱۶)، الادب ۴۹ (۶۰۵۵)، سنن النسائي/الجنائز ۱۱۶ (۲۰۷۰)، (تحفة الأشراف: ۶۴۲۴) (صحيح)

[۲۲]()حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ حَسَنَةَ، قَالَ: انْطَلَقْتُ أَنَا وَعَمْرُو بْنُ الْعَاصِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَخَرَجَ وَمَعَهُ دَرَقَةٌ ثُمَّ اسْتَتَرَ بِهَا ثُمَّ بَالَ، فَقُلْنَا: انْظُرُوا إِلَيْهِ، يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ، فَسَمِعَ ذَلِكَ، فَقَالَ: "أَلَمْ تَعْلَمُوا مَا لَقِيَ صَاحِبُ بَنِي إِسْرَائِيلَ؟ كَانُوا إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَوْلُ قَطَعُوا مَا أَصَابَهُ الْبَوْلُ مِنْهُمْ، فَنَهَاهُمْ، فَعُذِّبَ فِي قَبْرِهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مَنْصُورٌ: عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: جِلْدِ أَحَدِهِمْ. وَقَالَ عَاصِمٌ: عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: جَسَدِ أَحَدِهِمْ.

ترجمه: عبد الرحمن بن حسنة وايي: چه لاړم زه او عمرو بن العاص پيغمبر ﷺ ته نو هغه راووتلو او د هغه سره ډال وو بيا ئې ځان پناه کړو په هغې، بيا ئې بولي اوکړي، نو مونږ اووئيل: اوګورئ متيازري کوي لکه څنګه چه ښځه متيازې کوي، نو واوريدل هغه دا، نو وئې وئيل: ايا تاسو ته علم نشته د هغه څه چه د بني اسرائيلو صاحب ورسره مخ شوې وو، وو کله چه به ورسيدلې هغوى ته متيازې نو هغوى به پرې کړو هغه ځائې چه بولې به ورته رسيدلې وې، نو ده هغوى منع کړل نو عذاب ورته ورکړى شو په قبر کښې. ابوداؤد وائى: منصور د ابو وائل نه، هغوى دابو موسى نه، اموسى د رسول الله ﷺ نه په دې حديث کښې په متيازو لګيدو سره دخپلې څرمن کټ کولو روايت کړې دې، اوعاصم د ابووائل نه، هغوى د ابوموسى نه او ابو موسى د رسول الله ﷺ نه دخپل جسم کټ کولو ذکرکړې دې.

تشريح: قوله :﴿ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابنِ حَسَنَةَ ﴾ حضرت عبدالرحمن بن حسنه رضي الله عنه فرمائى چه زه او عمرو بن العاص رضي الله عنه د رسول الله ﷺ خدمت ته لاړو نو مونږ اوکتل چه هغوى تشريف راوړى ﴿ وَمَعَهُ دَرَقَةٌ ﴾ او هغوى سره يو ډهال وو (٢) رسول الله ﷺ د بول کولو دپاره هغه خپلې مخې ته پرده کړو چه د چا نظر پرې پرينوځى ﴿ ثم بال ﴾ او بيا رسول الله ﷺ قضاء حاجت اوکړو لکه چه د مسند احمد په روايت کښې دى چه دوى دواړو رسول الله ﷺ هم دغه شان په بولو کولو باندې اوليدلو نو وې وئيل ﴿ انْظُرُوا إِلَيْهِ يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ ﴾ اوګورئ رسول الله ﷺ ته! څنګه بول کوى لکه څنګه چه زنانه کوى.

په دې تشبيه کښې دوه احتمالونه دى يا د پردې په قائمولو کښې تشبيه ده او يا په ناسته باندې متيازې کولو کښې ځکه چه د جاهليت په زمانه کښې صرف د زنانو عادت په ناسته د متيازو کولو وو، سړو به په ولاړه متيازې کولې، پس د ابن ماجه په يو روايت کښې دى ﴿ وكان شان العرب البول قائما ﴾ او په ناسته باندې متيازې کول به ئې د سړى توب خلاف ګڼړلې، او دا هم احتمال دې چه تشبيه په دواړو خبرو کښې وى ددې حديث نه دوه خبرې معلومې شوې اول دا چه د قضاء حاجت نه مخکښې د پردې انتظام کول او دويم دا چه متيازې په ناسته کول.

[1]: سنن النسائي/الطهارة ٢٦ (٣٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٦ (٣٤٦)، (تحفة الأشراف: ٩٦٩٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٩٦٧٤) (صحيح)

[2]، کوم چه د دشمن د حملې نه د بچ کيدو دپاره د څرمنې يوه ټکړه وى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت:

د ترجمة الباب سره د حديث مناسبت خو ظاهر دي د مصنف رحمه الله غرض په ترجمة الباب سره لكه چه مخكښي تير شو په متيازې كولو كښي احتياط ثابتول دى، او ښكاره خبره ده چه هغه په ناسته متيازو كولو كښې دې نه په قائماً كښې.

ځان پوهه كړه چه دې دواړو صحابه كرامو رضي الله عنهما چه كومه واقعه د متيازو نقل كړې ده په دې كښې ظاهره دا ده چه دې حضراتو دې وخته پورې اسلام قبول كړې وو، او دا هم احتمال دې چه د اسلام نه مخكښې واقعه وى اوس وړاندې د دوى دا وئيل چه ﴿ انظروا اليه﴾ په دې كښي هم دوه احتمالات دى چه دا وينا به د هغوى تنقيدا او اعتراضا وى او يا تعجبا، كه دا واقعه د اسلام قبلولو نه روسته وى نو بيا خو دا وينا د تعجب د وجې نه ده، او كه قبل الاسلام وى نو اعتراضا هم كيدې شى.

د حديث الباب ترجمه او تشريح:

﴿ قوله أَلَمْ تَعْلَمُوا مَا لَقِيَ الخ ﴾ رسول الله ﷺ ددې دواړو كسانو خبره واوريدله اګرچه هغوى د اورولو دپاره نه وه كړې، بهر حال رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه تاسو ته معلومه نه ده چه په بنى اسرائيل كښي حكم شرعى دا وو چه كوم څيز په متيازو سره ناپاک شى دهغې د وينځلو په ځائې پرې كول ضرورى دى، صرف په وينځلو سره به نه پاكيدلو، خو يو اسرائيلى سړى خلق په دې حكم شرعى باندې د عمل كولو نه منع كړل او وې وئيل چه هيڅ ضرورت نشته ددې تكلف، او هغه د خپل شريعت په حكم كښي بې پرواهى اوكړه نو په دې باندې رسول الله ﷺ فرمائى چه په دې مذكوره سړى باندې چه څه تير شو هغه تاسو ته معلومه نه ده؟ وړاندې دهغې بيان دې ﴿ فَعُذِّبَ فِي قَبْرِهِ ﴾ يعنى هغه سړې په عذاب قبر باندې اخته شو، حاصل ددې خبرې دا دې چه ستاسو دواړو زما په دې فعل باندې اظهار تعجب كول يا تنقيد كول برابر دى ددې عمل نه د منع كولو سره، حال دا چه حكم شرعى هم دا دې چه متيازې دې په ناسته او په احتياط سره اوكړې شى نو اوس چه تاسو ما ددې حكم شرعى نه منع كوئ نو تاسو خپله سوچ اوكړئ چه ستاسو انجام به څه وى.

ځان پوهه كړه چه پورته په حديث كښې چه كوم لفظ د صاحب راغلې دې ددې نه مراد هم هغه دې دې كومه چه اوس مونږ بيان كړو يعنى په بنو اسرائيل كښي يو سړې او په دې صورت كښي دعبارت مطلب واضح دې خو علامه عينى رحمه الله د صاحب بنى اسرائيل مصداق موسى عليه السلام ګرځولې دې ځكه چه هر نبى د خپل قوم صاحب وى نو ظاهره ده چه د بنى اسرائيلو صاحب موسى عليه السلام شو اوس كه ددې نه مراد موسى عليه السلام وى لكه چه د عينى رائې ده نو د عبارت صحيح مطلب به په تكلف سره راويستلې شى، لهذا د ﴿ فنهاهم ﴾ ضمير كوم چه صاحب طرف ته راجع دې دهغې تقدير د عبارت به داسې وى ﴿ فنهاهم عن التهاون فى امر البول ﴾ يعنى موسى عليه السلام بنى اسرائيل د متيازو په باره كښي د بې احتياطئ نه منع كړل په دې باندې د هغوى خبره بعضو اومنله او بعض او نه منله ﴿ فعذب فى قبره اى من لم ينته ﴾ څوك چه د خپل حركت نه منع نه شو هغه ته عذاب قبر وركړې شو. نو د عذب نائب فاعل به

مقدر منل غواړی، او په اول صورت کښې د عذب نائب فاعل صاحب بنی اسرائیل وو، والله تعالی اعلم. حضرت سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه د عینی قول بې ځایه تکلف دې.

د ما اصابه البول مصداق کښې د علماء کرامو اختلاف :

﴿ قوله :قَطَعُوا مَا أَصَابَهُ الْبَوْلُ ﴾ دلته یو بحث دا دې چه د ﴿ قَطَعُوا مَا أَصَابَهُ الْبَوْلُ ﴾ نه څه مراد دي؟ ددې نه صرف کپړه وغیره مراد ده او که بدن هم شامل دې، په دې کښې د علماء کرامو دواړه اقوال دی، یو جماعت وائی چه ددې نه مراد صرف کپړه وغیره ده او بدن په دې کښې داخل نه دې ځکه چه هغه تکلیف ما لا یطاق دې او ﴿ لا یکلف الله نفسا الا وسعها الآیة ﴾ او یو جماعت وائی چه ددې نه مراد عام دې د بدن څرمن هم په دې کښې داخل ده او دا حکم د اصرواغلال یعنی د احکام شاقه د قبیل نه دې، کوم چه په شریعت موسوی کښې وو او بنی اسرائیل دهغې مکلف وو چه دهغې طرف ته په دې آیت کریمه کښې ﴿ ویضع عنهم اصرهم والاغلال التی کانت علیهم ﴾ کښې اشاره ده او بحمد الله په شریعت محمدیه کښې دا اصرو اغلال او احکام شاقه نشته دې.

د روایاتو الفاظ په دې سلسله کښې مختلف دی، په بعض کښې ثوب وارد دې، او په بعض کښې جلد احدهم دې، او په بعض کښې جسد احدهم دې او په بعض کښې مبهم د ما اصابه البول په لفظ سره دې، هره یوه ډله د خپل خپل مسلک پیش نظر توجیه او تاویل کوی، که د ثوب لفظ دې نو بیا خو د چا هم اختلاف نشته هم دغه شان که مبهم ﴿ ما اصابه البول ﴾ راغلې دې نو په کوم روایت کښې چه ﴿ جلد احدهم ﴾ دې هغه د یو فریق خلاف دې او هغوی ددې تاویل دا کوی چه د جلد نه مراد د بدن څرمن نه ده بلکه د څناور څرمن مراد ده کوم چه اغوستلې شی یعنی پوستین، خو په دې تاویل باندې به اشکال دا کولې شی چه په یو روایت کښې صفا د ﴿ جسد احدهم ﴾ لفظ وارد دې، هغوی ددې جواب دا ورکړې دې چه دا به روایت بالمعنی وی راوی د جلد نه جلد انسان ګڼړلې دې او بیا ئې د خپل فهم په اعتبار سره په لفظ جسد سره هغه نقل کړو. والله تعالی اعلم.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ مَنْصُورٌ الخ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله بعض روایات تعلیقا ذکر فرمائی او مقصود په دې سره الفاظ مختلفه لره بیانول دی او ددې تعلیقاتو ذکر کولو نه دا خبره هم معلومه شوه چه دا روایت چه څنګه د عبد الرحمن بن حسنه رضی الله عنه نه روایت کړې شوې دې هم دغه شان د ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه هم روایت دې بیا په دې کښې د راویانو اختلاف دې، بعض د ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه مرفوعا نقل کړې دې او بعضو موقوفا، ددې اختلاف رواة نور وضاحت داسې کیدې شی چه پورته حدیث د ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه هم مروی دې چه دهغې راوی ابووائل دې، بیا د ابووائل په شاګردانو کښې اختلاف دې منصور دا روایت موقوفا نقل کړې دې او عاصم دا مرفوعا نقل کړې دې.

چرته چه تعلیقات راځی هلته یو سوال دا کیږی چه دا روایات به موصولا چرته ملاویږی؟ پس حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د منصور روایت موصولا په مسلم کښې موجود

دي، او د عاصم د روايت په باره کښې ئې ليکلي دی چه هغه موصولا په يو کتاب کښې هم ملاؤ نه شو. والله اعلم.... په ابوداؤد کښې تعليقات په کثرت سره دی هم دغه شان په صحيح بخاری کښې هم، په صحيح مسلم کښې کم دی او په نسائی شريف کښې ډير کم دی.

باب البول قائما

باب دې په بيان د بولو کې په ولاړه

د مخکښې باب د لاندې مونږ دا خبره بيان کړه چه په دې باب کښې مصنف رحمه الله د متيازو نه ځان ساتل او په متيازو کښې احتياط کول ثابتولو سره هم دهغې په ضمن کښې بول جالسا هم ثابت کړل، پس ﴿ انْظُرُوا إِلَيْهِ يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ ﴾ ددې صفا دليل دې چه هر کله بول جالسا ثابت شو اوداهم ثابته شوه چه درسول الله ﷺ عادت مستمره دبول جالسا وونو اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله باب البول قائما منعقد کولو سره دا بيانول غواړی چه د رسول الله ﷺ نه کله کله بول قائما هم ثابت دی لکه چه ددې حديث نه ثابتيږی دا خو ده د احقر رائې، او زمونږ حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه مصنف رحمه الله حنبلی دې، د حنابله مسلک او دلائل ډير په اهتمام سره بيانوی تردې چه په بعض ځايونو کښې ئې داسې اوکړل چه د جمهور مسلک او د هغوی دليل ئې بالکل هم نه دې بيان کړې بلکه صرف د حنابله مذهب ئې ثابت کړې دې، پس ددې په مثال کښې به حضرت شيخ رحمه الله دا باب هم پيش کولو چه اوګورئ مصنف رحمه الله صرف د مذهب حنابله په حمايت کښې د بول قائما باب قائمولو سره د هغوی دليل ذکر کړې دې، والله أعلم.

بول قائما کښې مذاهب ائمه :

ځان پوهه کړه چه مسئلة الباب اختلافی ده، د احنافو او د شوافعو په نزد بول قائما مطلقا مکروه دی، او د حنابله او مالکيانو په نزد د يو قيد سره بغير د کراهت نه جائز دی هغه دا چه د رشاش البول وغيره نه په امن وی، پس د فقه حنبلی په مشهور کتاب نيل المآرب کښې ددې قيد تصريح ده يعنی په دې شرط چه د رشاش البول او د کشف عورة ويره نه وی او په مغنی کښې ليکلي شوې دی چه د حنابله په نزد بول قائما خلاف مستحب دی، بعض حضراتو د امام احمد رحمه الله مذهب د مطلقا جواز ليکلي دې هغه صحيح نه ده، البته د بعض تابعينو لکه سعيد بن المسيب او عروة بن الزبير رضي الله عنهم په نزد بول قائما مطلقا بغير د کراهت نه جائز دی.

اوس دا خبره چه دا کراهت تنزيهی دې او که تحريمی؟ جواب دا دې چه دا کراهت تنزيهی دې او د ادب خلاف ده حرام نه دی، بعض حضراتو دا ليکلي دی چه چونکه دا د نصاری طريقه ده او په دې کښې د هغوی سره تشبه لازميږی نو که دې ته کراهت تحريمی اووئيلې شی نو دا به صحيح وی.

[۲۳]() حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، وَمُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، وَهَذَا لَفْظُ حَفْصٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: "أَتَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبَاطَةَ قَوْمٍ، فَبَالَ قَائِمًا ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مُسَدَّدٌ: قَالَ: فَذَهَبْتُ أَتَبَاعَدُ، فَدَعَانِي حَتَّى كُنْتُ عِنْدَ عَقِبِهِ.

ترجمه: د حذیفة رضی الله عنه نه روایت دې هغه وائي: راغی رسول الله ﷺ د یران د یو قوم ته، نو بول ئې اوکړل په ولاړه ببائې راوغوښتلې اوبه نو مسح ئې اوکړه په خپلو دواړو موزو باندې.

تشریح: ۱: ﴿ عَنْ حُذَيْفَةَ رضى الله تعالى عنه ﴾ په دې باب کښې مصنف رحمه الله صرف یو حدیث د حذیفه رضی الله عنه بیان فرمائیلې دې، چه په هغې کښې د بول قائما تصریح ده، او چونکه دا د جمهورو د مسلک خلاف دې په دې وجه د جواب حاجت دې، د جمهورو د طرف نه کلی طور ددې درې جوابونه کړې شوې دی.

۱: دا چه بول قائما منسوخ دی دا قول منقول دې د ابن شاهین رحمه الله او ابوعوانه رضی الله عنه نه.

۲: لبیان الجواز، ۳: لاجل العذر...

بیا ددې عذر په تفصیل کښې مختلف اقوال دی:

۱: لوجع کان فی ما بضه کما فی روایة ابی هریرة عند البیهقی، یعنی د رسول الله ﷺ په کونډئ کښې درد وو، چه دهغې د وجې نه ناسته گرانه وه،

۲: للاستشفاء عن وجع الصلب دا د امام شافعی رحمه الله نه منقول دی چه ددې مطلب دا دې چه د عربو عادت وو چه هغوی به په وجع الصلب (د ملا په درد) کښې بول قائما مفید گڼړل.

۳: للامن من خروج الریح : ددې تشریح دا ده چه د رسول الله ﷺ عادت شریفه د قضاء حاجت په وخت د تباعد وو، خو په دې موقعه باندې د څه مجبورئ د وجې نه رسول الله ﷺ تباعد اونکړې شو بلکه خلقو ته نزدې ئې په آبادئ کښې استنجاء اوکړه، اوس که په ناسته باندې متیازې اوکړې شی نو هغه مظنه ده د خروج ریح په خلاف د قیام چه په دې کښې خروج نادر دې، دا توجیه د ابوعبدالله المازری رحمه الله او قاضی عیاض رحمه الله نه منقول ده، هر دواړه د شراح مسلم نه دی،

۴: لعدم وجدان مکان طاهر للقعود یعنی په کوم ځائې کښې چه رسول الله ﷺ متیازې کولې هغه ځائې ددې قابل نه وو چه په هغې کښې ناسته اوکړې شی، قاله ابن حبان...

۵: لخشیة انحدار البول دا توجیه د امام طحاوی رحمه الله نه منقول ده یعنی هغه ځائې داسې وو چه که هلته په ناسته متیازې کړې شوې وې نو د متیازو خپل طرف ته د راواپس کیدو خطره وه، په دې وجه رسول الله ﷺ په ولاړه متیازې اوفرمائیلې چه بل طرف ته لاړې شی.

(): صحیح البخاري/الوضوء ٦٠ (٢٢٤)، ٦١ (٢٢٥)، ٦٢ (٢٢٦)، المظالم ٢٧ (٢٤٧١)، صحیح مسلم/الطهارة ٢٢ (٢٧٣)، سنن الترمذي/الطهارة ٩ (١٣)، سنن النسائي/الطهارة ١٧ (١٨)، ٢٤ (٢٦، ٢٧، ٢٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٣ (٣٠٥)، (تحفة الأشراف: ٣٣٣٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٣٩٤)، سنن الدارمي/الطهارة (٩/٦٩٥) (صحیح)

﴿ قوله قَالَ فَذَهَبْتُ أَتَبَاعَدُ ﴾ يعنى حذيفه رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته نژدې د استنجاء اوبه كيخودلو سره لرې تلو چه هغوى ځانله ځائ كښې متيازې اوكړې خو چونكه هلته د پردې ضرورت وو په دې وجه رسول الله ﷺ هغوى د تلو نه منع كړو او خپل ځان سره ئې د نژدې اودريدلو حكم اوفرمائيلو چه د خلقو نه پرده راشى.

بول قائما په باره كښې د احاديثو تعارض او د هغې توجيه :

ځان پوهه كړه چه د بول قائما په سلسله كښې روايات مختلف دى لكه چه د ترمذى او نسائى نه معلوميږى او امام نسائى رحمه الله د دفع تعارض دپاره متعدد ابواب هم قائم فرمائيلى دى، ترمذى او نسائى په دې مقام كښې كتل پكار دى دهغې نه به مسئله واضحه شى ځكه چه امام ابوداؤد رحمه الله په دې مسئله كښې اختلافات روايات ته تعرض نه دى كړې، بهر حال د خلاصې په طور مونږ دلته ذكر كوو چه په ترمذى وغيره كښې د عائشې رضي الله عنها روايت دې : ﴿ من حدثكم ان رسول الله ﷺ بال قائما فلا تصدقوه ﴾ يعنى عائشه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ د بول قائما نفى فرمائى او تردې فرمائى چه كه يو سړې داسې بيان اوكړى نو د هغه تصديق دې اونكړې شى، حال دا چه د روايت الباب يعنى حديث حذيفه رضي الله عنه نه د هغوى بول قائما ثابتيږى، ددې تعارض ډير جوابونه وركړې شوې دى،

يو دا چه د عائشې رضي الله عنها غرض مطلقا نفى نه ده بلكه د هغوى مراد نفى د عادت ده لهذا يو ځل په ولاړه متيازې كول ددې منافى نه دى،

دويم جواب دا وركړې شوې دې چه د هغوى مراد نفى د بيت او منزل په اعتبار سره ده او د حذيفه رضي الله عنه حديث د خارج البيت سره متعلق دې،

دريم جواب دا دې چه عائشه رضي الله عنها د خپل علم په اعتبار سره نفى فرمائى.

په دې حديث باندې يو اشكال دا دې چه د رسول الله ﷺ عادت شريفه د قضاء حاجت په وخت د ابعاد وو، او د لته هغوى داسې نه دى فرمائيلې؟

ددې جواب دا دې چه قاضى عياض رحمه الله فرمائى چه ممكنه ده چه په امور مسلمين كښې د اشتغال په وجه باندې د رسول الله ﷺ مجلس ډير اوږد شوې وى او د متيازو تقاضه ئې پيدا شوې وى نو ددې مجبورئ په بناء باندې رسول الله ﷺ لرې تشريف نه وى اوړلې هم په دې وجه امام نسائى رحمه الله په دې حديث باندې باب تړلې دې الرخصة فى ترك الابعاد عند الحاجة.

د حاء تحويل تشريح :

﴿ قوله ح وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ ﴾ په سنن ابوداؤد كښې دا حاء د تحويل په اول ځل راغلې ده، په دې وجه ددې د وضاحت ضرورت دې، دا د محدثينو يو خاص اصطلاح ده چه كله د يو حديث دوه يا د دوؤ نه زيات سندونه وى كوم چه په شروع كښې مختلف وى او وړاندې تلو سره يو شى نو هلته حضرات مصنفين د اختصار دپاره داسې كوى چه د اول سند كومه حصه چه غير مشترک ده صرف هم هغه ليكى او دهغې نه پس حاء د تحويل ليكلو سره دويم سند شروع كولو سره هغه تر اخيره پورې ليكى چه په هغې كښې د دواړو سندونو مشتركه حصه هم راځى. داسې اختصار په دې صورت كښې پيدا شو چه كومه حصه

مشترک وه هغه صرف یو ځل ذکر شوه، هر یو سند که پوره لیکلې شوې وې نو ښکاره ده چه په هغې کښې به تکرار او طوالت راغلې وې نو اوس دلته دا کتل وی چه په سند ثانی کښې د سند مشترک حصه د کوم راوی نه شروع کیږی په دې کښې بعض وخت غلطی هم کیږی او دې راوی ته ملتقی السندین وائی.

د دې ضروری وضاحت نه پس ځان پوهول پکار دی چه په دې کښې اختلاف دې چه دا لفظ حاء مهمله دې او که خاء معجمه، په دې کښې دواړه اقوال دی، که خاء معجمه وی نو بیا په دې کښې دوه اقوال دی، اول دا چه دا مخفف دې د الی آخره یعنی الی آخر السند دویم قول دا دې چه دا مخفف دې د وبسند آخر، او که حاء مهمله وی نو دا د څه مخفف دې په دې کښې څلور اقوال دی، ۱: مخفف دې د صح نه، ۲: مخفف دې د الحدیث نه، ۳: مخفف دې د الحائل نه، ۴: مخفف دې د التحویل نه، بیا یو بل اختلاف دلته دا دې چه دا لفظ به څنګه لوستلې شی؟ جواب دا دې چه مغاربه چه کله دلته راورسی نو دا التحویل لولی او مشارقه چه مونږ هم پکښې داخل یو دا حاء د حروف تهجی په شان لولی.

دلته دواړه سندونه په سلیمان باندې یو ځائې کیږی، یعنی شعبه او ابوعوانه دواړه دا حدیث د سلیمان نه روایت کوی، د سلیمان نه د سند مشترک حصه شروع کیږی نو سلیمان ملتقی السندین شو، ﴿ سلیمان ﴾ دا سلیمان بن مهران دې، مشهور دې په اعمش سره، ﴿ ابوعوانة ﴾ دا کنیت دې نوم د هغوی وضاح بن عبدالله دې ﴿ ابو وائل ﴾ د هغوی نوم شقیق بن سلمه دې.

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يَبُولُ بِاللَّيْلِ فِي الْإِنَاءِ ثُمَّ يَضَعُهُ عِنْدَهُ

باب دې په بیان د سړي کې چې متیازې کوي دشپې په لوښې کې بیا ئې دې د ځان سره

د ترجمة الباب غرض:

د استنجاء آداب شروع دی په دې سلسله کښې یو ادب دا تیر شوې دې چه د رسول الله ﷺ عادت شریفه د بول و براز په وخت د تباعد اختیارولو وو خو ددې ځائې نه مصنف رحمه الله دا بیانوی چه د عذر د وجې نه کله کله د رسول الله ﷺ نه ددې خلاف هم ثابت دی یا دې داسې اووئیلې شی چه د مصنف رحمه الله غرض ددې باب نه بول فی الاناء لره ثابتول دی، ممکنه ده چه چاته دا شبهه پیدا شی چه په لوښی کښې متیازې کول صحیح نه دی، خو د ضرورت او د عذر احکام چونکه جدا وی، لهذا ضرورةً او شرعاً دا جائز کړې شو امام نسائی رحمه الله هم په دې باندې ترجمه قائم کړې ده بلکه دوه ابواب ئې منعقد کړې دی یو البول فی الاناء او دویم البول فی الطست.... په دې کښې په ظاهره تکرار معلومیږی ددې توجیه مونږ په الفیض السمائی کښې کړې ده.

د حدیث الباب نه معلومه شوه چه د رسول الله ﷺ د لرګی یوه پیاله وه چه په هغې کښې به رسول الله ﷺ کله کله د حاجت او ضرورت په وخت د شپې متیازې کولې او هغه به ئې د خپل کټ د لاندې کیخودله او سحر به ئې بیا د خپل خادم په ذریعه باندې تویولې

[۲۴]()حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ حُكَيْمَةَ بِنْتِ أُمَيْمَةَ بِنْتِ رُقَيْقَةَ، عَنْ أُمِّهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: "كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَحٌ مِنْ عِيدَانٍ تَحْتَ سَرِيرِهِ يَبُولُ فِيهِ بِاللَّيْلِ".

ترجمه: حکیمه بنت اُمیمه لور د رُقیقه، هغه روایت کوي د خپلې مور نه، هغې وئیلی دی: وه د نبي ﷺ لپاره یوه پیاله د لرګي نه لاندې د کټ د هغه نه، چه متیازې به ئې کولې په هغې کښې د شپې

تشریح: ﴿ قَدَحٌ مِنْ عَيْدَانٍ الخ ﴾ دا لفظ عیدان بفتح العین وبکسر العین دواړو طریقو سره راغلی، که بالفتح وی نو جمع ده د عیدانة او عیدانه وائی د کهجورې تنې ته، او مطلب به دا وی چه دا تنه خالی کولو سره پیاله جوړه کړې شوې وه، او که بالکسر وی نو بیا جمع ده د عود په معنی د لرګی نو مطلب به دا وی چه رسول الله ﷺ سره د لرګی پیاله وه مشهور بالکسر دې، علامه سندی رحمه الله فرمائی چه بالکسر اګرچه مشهور دې خو معنی غلط دې، ځکه چه کله د څو لرګو نه پیاله جوړه شی نو په هغې کښې به رقیق څیز نه ایساریږی، لکه اوبه او متیازې وغیره، بعضو د جمع دا توجیه کړې ده چه د عیدان جمع راوړلې شوې ده دهغې د اجزاء په اعتبار سره، دا مطلب نه دې چه د څو لرګو په یو ځائې کولو سره جوړ کړې شوې وو په دې صورت کښې به د علامه سندهی رحمه الله اشکال نه واردیږی.

﴿ قوله: يَبُولُ فِيهِ بِاللَّيْلِ ﴾ دلته بعض شارحینو لیکلی دی چه د باللیل نه معلومه شوه چه د ورځې داسې کول مناسب نه دی الا لضرورة، او دا ئې هم لیکلې دی چه ظاهره دا ده چه داسې به رسول الله ﷺ د یخنئ په زمانه کښې کول، دویمه خبره حافظ عراقی رحمه الله دا لیکلې ده چه دا د هغه زمانې خبره ده په کومه زمانه کښې چه د بیوت الخلاء انتظام نه وو، هغه وخت به رسول الله ﷺ داسې کول ځکه چه د شپې په تباعد اختیارولو کښې د مشقت راتلل ښکاره دی، او که بیت الخلاء په کور کښې موجود وی نو بیا دهغې حاجت نشته خو ظاهره دا ده چه د بیت الخلاء د موجودیدو باوجود هم په هغې کښې د دنه ګنجائش کیدل پکار دی ځکه چه شپه مطلقا محل مشقت دې. (قاله صاحب المنهل)

د رسول الله ﷺ د فضلات د طهارت مسئله :

حدیث الباب ابوداؤد او نسائی کښې خو صرف هم دومره خبره ده خو په بعض نورو کتب حدیث لکه بیهقی دارقطنی مستدرک حاکم وغیره کښې په دې حدیث کښې یو بل زیادت وارد دې چه یو ځل رسول الله ﷺ خپلې خادمې ام ایمن رضی الله عنها ته اوفرمائیل چه په دې پیاله کښې چه څه دی هغه توئې کړه، هغې عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ هغه خو ما اوڅکلې، نو په دې باندې رسول الله ﷺ هیڅ نکیر او نه فرمائیلو بلکه دا ئې اوفرمائیل چه ﴿ لن تشتکی بطنک ﴾ اوس به ته کله هم د خیټې په بیمارئ کښې اخته نه شې، ددې حدیث نه بعض علماء کرامو د رسول الله ﷺ د فضلات (بول وبراز) په طهارت باندې استدلال کړې دې

[1]: سنن النسائي/الطهارة ۲۸ (۳۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۸۲) (حسن صحيح)

کومه چه یو اختلافي مسئله ده، احقر د حضرت شیخ رحمه الله په ارشاد باندې ددې مسئلې تحقیق کړې دې او یو مضمون مې لیکلې دې چه په هغې کښې د مذاهب اربعه عبارتونه لیکلې شوې دی، تقریبا په ټولو مذاهب اربعه کښې ماته ددې د طهارت قول ملاؤ شو، دا مضمون طبع کیدو سره د شیم الحبیب په اخیر کښې شامل کړې شوې دې، بعض اهل حدیث په دې باندې غصه کیږی چه دا څه د واهیاتو نه ډکه خبرې دی؟ بول وبراز هم پاک وی؟ خو د چا په غصه کیږی باندې څه کیږی چه هر کله منقول دی

احقر عرض کوی چه که د رسول الله ﷺ د فضلات طهارت تسلیم کړې شی نو بیا خو په دې کښې د رسول الله ﷺ عظمت او علو شان ښکاره دې، خو که غیر طاهر ورته اووئیلې شی نو بیا په بل طریق باندې د هغوی علو شان ثابتیږی هغه داسې چه د نورو انسانانو په شان د هغوی د بول وبراز د ناپاک کیدو باوجود رسول الله ﷺ ته دومره ترقی ورکړې شوه چه د ټولو اسمانونو نه پورته لاړو سبحان الله! څه عجیب شان دې (د رسول الله ﷺ) او بله دا چه په دې کښې د الله پاک قدرت او وسعت عطاء ښکاره ده.

د حدیث الباب د بعض احادیثو سره تعارض او د هغې جواب :

دلته شارحینو دوه اشکالونه کړی دی.

اول دا چه حدیث الباب معارض دې د هغه حدیث چه په هغې کښې راځی ﴿ **الملائکة لا تدخل بیتا فیه بول** ﴾ کوم چه د مصنف ابن ابی شیبة روایت دې من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما، بل دا چه د طبرانی په روایت کښې دی کوم چه حضرت په بذل کښې لیکلې دې چه رسول الله ﷺ ارشاد فرمائیلې دې ﴿ **لا ینقع بول فی طست فی البیت** ﴾ چه په یو لوښی کښې دې متیازې کولو سره په کور کښې کینخودلې شی؟ جواب دا دې چه په حدیث اول کښې مراد کثرت نجاست فی البیت دې یعنی کور لره د نجاست او ګندګۍ نه پاک ساتل پکار دی، او په دویم حدیث مراد طول مکث دې چه په لوښی کښې متیازې جمع کولو سره هم هلته پریخودلې شی، او که د شپې متیازې کولو سره د سحر په وخت توئې کړې شی نو دا په ممانعت کښې داخل نه ده، دویم جواب حضرت په بذل کښې دا ورکړې دې چه که داسې اووئیلې شی چه بول فی الاناء والا روایت کوم چه په دې باب کښې ذکر دې کیدې شی چه دا د ابتدائی زمانې واقعه وی، د رسول الله ﷺ عادت مستمره نه وی، او دا د ممانعت والا روایات روستنی وی، لهذا هیڅ تعارض به پاتې نه شی خو په دې جواب باندې به دا اشکال راشی چه د شمائل په روایت کښې دی، ﴿ **دعا بطست لیبول فیه** ﴾ یعنی رسول الله ﷺ په خپل مرض الوفات کښې د متیازو دپاره لوښې طلب کړو، خو ددې جواب دا کیدې شی چه دا د یو خاص عذر د حالت واقعه ده عام حال نه دې. **والله تعالی اعلم**

دویم اشکال شراحو په دې مقام باندې دا کړې دې چه ﴿ **قدح من عیدان** ﴾ والا روایت دهغه حدیث خلاف دې چه په هغې کښې راغلې دی ﴿ **اکرموا عمتکم النخلة فانها خلقت من فضلة طینة ابیکم آدم علیه السلام** ﴾ یعنی په دې حدیث کښې د کهجورې اونې ته د انسان ترور وئیلې شوې ده او دا چه انسان له پکار دی چه د خپلې ترور یعنی کهجورې احترام

اوکړی او وړاندې د عمه کیدو وجه په حدیث کښې دا بیان کړې شوه چه د کومې خاورې نه د ادم علیه السلام بدن جوړ کړې شوې وو هم د هغه خاورې او باقي پاتې مادې نه د نخلة تخلیق اوشو لهذا دا زمونږ د پلار (ادم علیه السلام) خور شوه؟ ددې تعارض جواب دا دې چه دا د عمه والا روایت بالاتفاق ضعیف دې بلکه ابن الجوزی رحمه الله دا په موضوعاتو کښې شمار کړې دې. او که د حدیث صحت تسلیم کړې شي نو بیا به دا وئیلې شي چه نخلة لره د پیالې جوړولو نه پس به په هغې باندې د نخلة اطلاق نه کیږي د هیئت کذائیه د بدلیدو د وجې نه. لهذا د حدیث خلاف رانغلو

باب الْمَوَاضِعِ الَّتِي نَهَى النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم عَنِ الْبَوْلِ فِيهَا

باب دې په بیان د هغه ځایونو کښې چې رسول الله صلی الله علیه منع کړې ده د متیازو کولو نه په هغې کښې

د کتاب په شروع کښې یو باب تیر شوې دې باب الرجل یتبوأ لبوله چه د متیازو د پاره مناسب ځائې لټول پکار دی دا باب د هغې مقابل دې، د حدیث الباب نه معلومیږي چه په داسې ځائې کښې چه هلته سورې وی او خلق کینی پاسی هلته استنجاء کول ممنوع دی. او هم دغه شان په روانه لار باندې په کومې چه خلق ځی راځی.

> [۲۵]()حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "اتَّقُوا اللَّاعِنَيْنِ، قَالُوا: وَمَا اللَّاعِنَانِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الَّذِي يَتَخَلَّى فِي طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ ظِلِّهِمْ".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې. یقیناً رسول الله صلی الله علیه وسلم وئیلی دی. خان اوساتئ د دوه هغه شیانو نه چه سبب د لعنت ګرځي، نو هغوی اووئیل لاعنان څه شی دی اې د الله رسوله! هغه اووئیل هغه کس چه قضاء حاجت کوي په لار دخلکو کښې اویاپه سورې د هغوی کښې

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت:

په حدیث کښې لفظ تخلی راغلې دې چه د هغې تفسیر حضرت په بذل کښې او هم دغه شان امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې په تغوط سره کړې دې یعنی لوئې بول (دکې متیازې) نو بیا د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت څنګه دې په ترجمة الباب کښې خو د بول ذکر دې؟ جواب دا دې چه د ترجمې اثبات په طریقه د قیاس دې یعنی مصنف رحمه الله بول لره په تخلی او تغوط باندې قیاس کوی، ددې نه غوره جواب دا دې چه داسې اووئیلې شي چه تخلی د خپل مفهوم په اعتبار سره عام ده تغوط او بول دواړو ته شامل ده، او مصنف رحمه الله په خپل ترجمه کښې د بول تخصیص هم دې عموم ته د اشارې کولو د پاره کړې دې چه بول هم د حدیث په مفهوم کښې داخل دی فلا حاجة الی القیاس. ګویا د مصنف رحمه الله رائې د عموم شوه په خلاف د امام نووی چه هغوی د تخلی تفسیر صرف په تغوط سره کړې دې لکه چه په منهل کښې دی.

(): صحیح مسلم/الطهارة ۲۰ (۲۶۹)، (تحفة الأشراف: ۱۳۹۷۸)، وقد أخرجه: حم (۲/۳۷۲) (صحیح)

﴿ قوله: اتَّقُوا اللاَّعِنَيْنِ ﴾ په لاعن کښې دوه احتمالونه دی، یا دا اسم فاعل په خپله معنی کښې دې یا په معنی د ملعون دې، ځکه چه ډیر کرته فاعل د مفعول په معنی کښې راځی لکه چه وئیلې شی کاتم یعنی مکتوم هم دغه شان دلته لاعن په معنی د ملعون دې، او بهر حال مضاف مقدر دې یعنی اتقوا فعل اللاعنین... ځکه چه د ذات لاعن نه بچ کیدل مقصود نه دی بلکه د هغه فعل نه بچ کیدل دی او مطلب دا دې چه اې خلقو! د هغه دوؤ کارونو نه بچ شئ د کومو کونکی چه ملعون دی، خلق په هغوی باندې لعنت کوی او خیرې ورته کوی، او که لاعن په خپله معنی واخستلې شی نو هغه په دې لحاظ سره چه دا دوه کسان چونکه په خپل اختیار سره داسې کار کوی چه په هغې باندې لعنت مرتب کیږی نو ګویا هغوی خپله په خپل ځان باندې لعنت کوی.

وړاندې د لاعنین بیان دې ﴿ الَّذِی یَتَخَلَّی فِی طَرِیقِ النَّاسِ أَوْ ظِلِّهِمْ ﴾ یعنی صحابه کرامو رضی الله عنهم تپوس اوکړو یا رسول الله ﷺ! لاعنین څوک دی؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل یو هغه سړې چه د خلقو په لاره کښې بول و براز کوی، او دویم هغه سړې چه د خلقو د (ناستې په ځائې یعنی) سورو کښې بول وبراز کوی، د طریق او د ظل اضافت د ناس طرف ته ددې بیان دپاره شوې دې چه د لارې نه مراد داسې لاره ده چه د خلقو پرې تړ راتړ جاری وی، او که یو سړک او لاره غیر آباد وی د هغه ځائې نه د خلقو تلل راتلل منقطع شوې وی نو هغه ددې حکم نه خارج دی، په هغې کښې علت د ممانعت یعنی د خلقو اذیت نه شی موندلې، علی هذا القیاس د سورې حکم دې چه د کوم سورې نه خلق انتفاع اخلی هغه مراد دې مطلق سورې نه دې مراد ځکه چه په دې کښې هیڅ تاذی نشته، او شارحینو لیکلې دی چه د اشتراک علت د وجې نه هم ددې ظل په حکم کښې د نمر لګیدو ځائې (پیتاوې) هم داخل دې، یعنی هغه ځائې چرته چه نمر لګی او خلق هلته د یخنئ نه د بچ کیدو دپاره کینی.

[۲۶] () حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُوَيْدٍ الرَّمْلِيُّ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَبُو حَفْصٍ، وَحَدِيثُهُ أَتَمُّ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْحَكَمِ حَدَّثَهُمْ، أَخْبَرَنَا نَافِعُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنِي حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْحِمْيَرِيَّ حَدَّثَهُ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اتَّقُوا الْمَلَاعِنَ الثَّلَاثَةَ: الْبَرَازَ فِي الْمَوَارِدِ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ، وَالظِّلِّ".

ترجمه: د معاذ بن جبل رضی الله عنه نه روایت دې هغه وئیلی چه رسول الله ﷺ وئیلی دی: ځان بچ کړئ د ملاعن ثلاثو نه، منیازې کول په ګودرونو کښې، او په عامه لار کښې، او په سورې کښې.

تشریح: ﴿ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ الخ اتَّقُوا الْمَلَاعِنَ الثَّلَاثَ ﴾ ملاعن جمع د ملعن ده یا د ملعنة، او په دواړو صورتونو کښې یا مصدر میمی دی یا ظرف مکان دې په معنی د مواضع اللعن، بله دا چه ملعنة د سبب لعن په معنی کښې هم راځی، په یو صورت کښې به مطلب دا وی چه د لعنتونو نه بچ شئ، او په بل صورت کښې به ئې مطلب دا وی چه د مواضع لعن نه بچ شئ، او په یو صورت کښې به ئې مطلب دا وی چه د اسباب لعن نه بچ شئ چه درې دی، ۱: البزار فی الْمَوَارِدِ ۲: و البزار فی قَارِعَةِ الطَّرِیقِ ۳: والبزار فی الظِّلِّ

(): سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۱ (۳۲۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۷۰) (حسن)

په موارد کښې درې احتمالونه دی. ۱: یا ددې نه مراد مناهل الماء دی یعنی د اوبو د چینو گودرونه، یا ددې نه مراد طرق الماء دی یعنی هغه لارې چه په یو چینه تیرې شوې وی، یا ددې نه مراد مطلق د خلقو د مجالسو او د ناسې ولاړې او د تلو راتلو ځایونه مراد دی. د قارعة الطريق نه مراد وسط الطريق دې یعنی په موارد کښې بول وبراز کول، د لارې په مینځ کښې،یاپه سوری کښې، دلته فعل خو یو دې بول و براز خو د مختلفو ځایونو په اعتبار سره دې ته درې وئیلې شوې دی، گویا د درې ځایونو په اعتبار سره درې فعلونه شو.

په دې باب کښې مصنف رحمه الله دوه احادیث ذکر کړی دی، اول حدیث د ابوهریره رضی الله عنه دې چه دهغې تخریج امام مسلم رحمه الله هم فرمائیلې دې او دا حدیث د سند په اعتبار سره قوی دې، غالبا هم په دې وجه مصنف رحمه الله دا مقدم فرمائیلې دې او حدیث ثانی د معاذ بن جبل رضی الله عنه دې دا د ابوداؤد نه علاوه په ابن ماجه کښې دې او سندا ضعیف دې ځکه چه ددې په سند کښې یو راوی دې ابوسعید الحميری، وئیلې شوې دی چه هغه مجهول دې، بله دا چه د هغه سماع د معاذ بن جبل رضی الله عنه نه ثابت نه ده په دې وجه منقطع شو.

فائده : اوس مونږ بیان اوکړو چه حدیث اول سندا قوی دې عام طور سره د مصنفینو رحمهم الله طرز هم دا دې چه هغوی حدیث قوی اول ذکر کوی او ضعیف روستو راوړی، خو د امام ترمذی رحمه الله طرز ددې برعکس دې هغوی عام طور سره غریب او ضعیف اول ذکر کړی او قوی روستو راوړی بلکه ډیر کرته احادیث قویه پریږدی او په غریب او ضعیف باندې اکتفاء کوی، په ظاهر کښې ددې وجه دا ده چه په حدیث قوی باندې خو کلام کولو ته حاجت نشته هغه خو مفروغ عنه دې، او حدیث ضعیف چونکه تنبیه ته محتاج دې په دې وجه هغوی ددې ذکر لره زیات اهم گڼړی خلقو لره دهغې د ضعف نه د خبرولو دپاره. والله تعالى أعلم.

بَابٌ فِي الْبَوْلِ فِي الْمُسْتَحَمِّ

باب دې په د بولو کولو کښې په غسل خانه (حمام) کښې

مستحم د حمیم نه اخستلې شوې دې چه دهغې معنی گرامې اوبه دی پس د مستحم معنی د ماء حمیم د استعمال د ځائې شوه ددې نه پس ددې اطلاق په غسل خانه باندې شروع شو که په هغې کښې د ماء حمیم استعمال وی یا د ماء بارد، او بعض علماء کرامو فرمائیلې دی چه لفظ حمیم د اضداد د قبیل نه دې، ددې اطلاق په ماء حار او بارد دواړو باندې کیږی، مستحم، مغتسل، حمام درې واړه یو معنی لری، وراندې په ابواب المساجد کښې یو حدیث راروان دې چه په هغې کښې لفظ حمام ذکر شوې دې «الارض كلها مسجد الا الحمام والمقبرة» او نن صبا په حجاز کښې لفظ حمام زیات رائج او مستعمل دې.

[۲۷]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ أَحْمَدُ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ،

(): سنن الترمذي/الطهارة ۱۷ (۲۱)، سنن النسائي/الطهارة ۳۲ (۳۶)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۲ (۳۰۴)، (تحفة الأشراف: ۹۶۴۸)، وقد أخرجه:حم (۵/۵۶) (صحيح)

أَخْبَرَنِا أَشْعَثُ، وَقَالَ الْحَسَنُ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ"، قَالَ أَحْمَدُ: ثُمَّ يَتَوَضَّأُ فِيهِ، فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ.

ترجمه: د عبد الله بن مغفل رضی الله عنه نه روایت دې هغه وائی، وئیلی دي رسول الله صلی الله علیه وسلم: متیازې دي نه کوي یو ستاسو نه په غسل خانه کښې چه بیا غسل کوي په هغې کښې، وئیلی دي احمد: چه بیا اودس کوي په هغې کښې ځکه چه عامه وسوسه ددې نه ده.

په لفظ یغتسل کښې وجوه اعراب:

۱ ﴿حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ الخ قوله ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ﴾ دلته ﴿ثم﴾ د استبعاد دپاره دې یعنی دا خبره د عقل مند نه بعید ده چه چرته غسل اوکړی هم هلته متیازې اوکړی. د یغتسل په اعراب کښې دوه احتمالونه دی. ۱: رفع: په دې وجه چه دا خبر دې د مبتداء محذوف یعنی ثم هو یغتسل فیه.. ۲ نصب: په تقدیر د ان سره، خو علامه قرطبی رحمه الله ددې نه انکار کړې دې هغوی فرمائی چه د ثم نه پس ان مقدر نه وی خو ابن مالک رحمه الله فرمائی چه ثم کله د واؤ په معنی واخستلې شی نو ان مقدر کیدې شی په دې باندې امام نووی رحمه الله فرمائی که ثم د واؤ په معنی کښې واخلو نو مطلب به دا وی چه ممانعت د دواړو د جمع کولو د وجې نه دې هر یو کار بیل بیل کیدلې شی حال دا چه صرف متیازې کول هم په غسل خانه کښې منع دی که د غسل نه مخکښې ئې اوکړی او که روستو د امام نووی رحمه الله ددې اعتراض جواب ابن هشام رحمه الله دا ورکړې دې چه د ابن مالک رحمه الله مراد دا دې چه ثم ته به د واؤ حکم ورکړو په تقدیر د ان کښ، دا مطلب نه دې چه دا به دهغې په معنی اخلو چه هغه اعتراض وارد شی کوم چه نووی کړې دې. او ابن دقیق العید رحمه الله یو بله خبره فرمائیلې ده چه دا وئیل هم صحیح دی چه په حدیث کښې د جمع کولو نه منع کړې شوې ده، اوس پاتې شوه دا خبره چه صرف د متیازو کولو نه هم منع ده ددې جواب دا دې چه دا ضروری خو نه ده چه ټولې خبرې دې د یو حدیث نه معلومې شی د جمع بین الغسل والبول حکم ددې حدیث نه معلومیږی او د بول منفردا حکم د بل حدیث نه معلومیږی لکه چه هم په دې باب کښې وړاندې راروان دې.

خان پوهه کړه چه د شارحینو او فقهاء کرامو په دې کښې اختلاف دې چه په کومه غسل خانه کښې متیازې کول ممنوع دی پس د جمهورو رائې دا ده چه ددې نه مراد رخوه زمکه مراد ده یعنی هغه غسل خانه چه دهغې زمکه کچه وی ځکه چه په هغې کښې به ناپاکه او ګنده اوبه جمع کیږی او که په غسل خانه کښې ئې پوخ فرش وی یا ئې کانړې کیخودلې وی نو بیا هیڅ باک نشته، او د امام نووی رحمه الله رائې ددې برعکس ده هغوی فرمائی چه ممانعت په هغه وخت کښې دې چه کله په غسل خانه کښې پوخ فرش وی او که نرمه زمکه وی نو هیڅ باک نشته ځکه چه نرمه زمکه به متیازې او اوبه جذب کړی هغه به دننه ځی. په خلاف د کانړی او پوخ فرش چه په هغې باندې اوبه اولویږی نو دهغې نه به داړې وهی چه په هغې سره به وسوسې پیدا کیږی. والله تعالی أعلم.

احقر وائی ددې دواړو قولونو په مينځ کښې د جمع (تطبيق) کولو صورت دا دې چه په يو غسل خانه کښې دې هم متيازې اونکړې شی چه په دواړو اقوالو باندې عمل اوشی او د ظاهر الفاظ حديث د رعايت تقاضا هم دا ده خو دا څيز د آدابو د قبيلې نه دې. لهذا په غسل خانه کښې متيازو کولو ته مطلقا ناجائز او حرام وئيل به غلو وی کومه چه مذموم ده، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې په صاحب عون باندې رد کولو سره هم ددې ترديد فرمائيلې دې او د عبدالله بن المبارک رحمه الله قول کوم چه په ترمذی کښې منقول دې ﴿ قال ابن المبارک قد وسع في البول في المغتسل اذا جرى فيه الماء ﴾ حضرت ددې تائيد فرمائيلې دې

﴿ قوله: فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ ﴾ په مصنف ابن ابی شيبه کښې د انس رضی الله عنه نه روايت دې ﴿ انما نهى عن البول في المغتسل مخافة اللمم ﴾ چه د بول فی المغتسل ممانعت د ليونتوب د ويرې نه دې او په حديث الباب کښې ددې وجه وساوس وئيلې شوې ده؟ جواب دا دې چه په دواړو کښې هيڅ تعارض نشته وسوسه هم يو قسم جنون دې، والجنون فنون.

تشريح سند: ﴿ قوله احمد الخ ﴾ په دې سند کښې د مصنف رحمه الله دوه استاذان دی يو احمد او يو حسن بن علی، د دواړو په بيان کړې شوې سند کښې لږ فرق دې، دلته مصنف رحمه الله هغه فرق بيانوی چه چا څنګه سند بيان کړو، پس فرمائی چه د عبدالرزاق نه چه کوم مخکښې سند دې هغه امام احمد رحمه الله داسې بيان کړې دې: قَالَ أَحْمَدُ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ أَخْبَرَنِي أَشْعَثُ او د مصنف رحمه الله دويم استاد يعنی حسن بن علی داسې اوفرمائيل عَنْ أَشْعَثَ بْنِ عَبْدِ اللهِ..... اوس په دې کښې دوه فرقونه شو يو دا چه د احمد په روايت کښې د اخبار تصريح ده او حسن روايت په طريق د عنعنه بيان کړې دې په ځائې د اخبرنی ئې عن اشعث اووئيلو دويم فرق دا چه د احمد په کلام کښې اشعث غير منسوب واقع شوې دې او د حسن په کلام کښې د نسبت سره پس هغوی اووئيل اشعث بن عبدالله، په بذل کښې حضرت صرف هم دا دوه فرقونه بيان کړی دی، دلته يو دريم فرق هم راوتلې شی چه دهغې طرف ته زمونږ حضرت شيخ رحمه الله د بذل په حاشيه کښې اشاره کړې ده هغه دا چه د احمد په روايت کښې د عبدالرزاق او اشعث ترمينځه د معمر واسطه ده په خلاف د حسن بن علی د روايت چه هغوی د معمر واسطه نه ده ذکر کړې په ظاهر کښې خو هم دغه شان ده باقی په يقين سره هيڅ نه شی وئيلې چه د حسن په روايت کښې د معمر واسطه شته او که نه، په دې وجه د کتب حديث طرف ته مراجعت او د طرق حديث د تتبع حاجت دې بغير دهغې نه فيصله ممکن نه ده، والله تعالى اعلم بالصواب.

[۲۸](١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ حُمَيْدٍ الْحِمْيَرِيِّ وَهُوَ ابْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَمْتَشِطَ أَحَدُنَا كُلَّ يَوْمٍ أَوْ يَبُولَ فِي مُغْتَسَلِهِ".

(١): سنن النسائي/الطهارة ١٤٧ (٢٣٩)، (تحفة الأشراف: ١٥٥٥٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/١١٠، ١١١، ٥/٣٦٩) (صحيح)

ترجمه: حمید بن عبدا لحمیري نه روایت دي چه هغه ابن عبد الرحمن دی، وایي: زما ملاقات اوشو د یو سړي سره چه د رسول الله ﷺ صحبت ئې کړی وو لکه څرنګه چه ورسره ابوهریره صحبت کړی وو، هغه اووئیل. چه منع کړي ده رسول الله ﷺ چه سرګمنز کړي یو کس زمونږ نه هره ورځ، او یا متیازې اوکړي په ځائې د غسل کښې.

تشریح: قوله :﴿ لَقِيتُ رَجُلاً الخ ﴾ دا رجل مبهم صحابی رضی الله عنه دې او د صحابی په مجهول کیدو سره په روایت باندې هیڅ اثر نه پریوځی ځکه چه ټول صحابه کرام رضی الله عنهم عدول دی، ددې رجل مبهم په تعین کښې شارحینو درې احتمالات لیکلې دي:

۱: عبدالله بن سرجس رضی الله عنه، ۲: حکم بن عمرو الغفاری رضی الله عنه ۳: عبدالله بن مغفل رضی الله عنه، د سند دا الفاظ هم دغه شان وړاندې د باب الوضوء بفضل طهور المراءة نه په وړاندې باب کښې راروان دی هلته یو زیادت دې ﴿ لقیت رجلا صحب النبی ﷺ اربع سنین کما صحبه ابوهریره رضی الله عنه ﴾ ددې نه معلومه شوه چه تشبیه د صحبت په موده کښې ده.

د باب په دې دویم حدیث کښې دوه ادبونه ذکر شوي دی یو دا چه په مغتسل کښې دې متیازې اونکړې شی، دویم دا چه هره ورځ دې امتشاط یعنی ګومنځ اونکړې شی، علماء کرامو لیکلې دی چه په دې سره ویښته اوځی حال دا چه د ګیرې د غټولو حکم دې دویمه دا چه دا د باب زینت نه دې کوم چه د شهامت رجال خلاف دې، زینت خو د زنانو شان دې، قال الله تعالى : أَوَمَنْ يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ الاية.

ابن العربی د امتشاط په باره کښې درې خبرې لیکلې دی هغوی فرمائی چه ﴿موالاته تصنع وترکه تدلیس واغبابه سنة ﴾ یعنی په کثرت سره ګومنځ کول دا سراسر تصنع ده او دا مطلق ترک کول خلقو ته دهوکه ورکول دی چه مونږ ډیر زاهدان او د خپل نفس نه بې خبر یو، او په مینځ کښې یوه ورځ پریخودلو سره ګومنځول سنت دی، پس په یو روایت کښې دی ﴿ نهی عن الترجل الا غبا ﴾ دا روایت به په ابوداؤد کښې وړاندې راشی. بل دا چه په اغباب کښې یو قسم سادګی ده چه دهغې تعلق د ایمان سره دې ﴿ البذاذة من الایمان ﴾.

بَابُ النَّهْيِ عَنِ الْبَوْلِ فِي الْجُحْرِ

باب دې په بیان د منع کې د متیازو نه په سوره کې

[۲۹](۱) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَرْجِسَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يُبَالَ فِي الْجُحْرِ"، قَالَ: قَالُوا لِقَتَادَةَ: مَا يُكْرَهُ مِنَ الْبَوْلِ فِي الْجُحْرِ؟ قَالَ: كَانَ يُقَالُ: إِنَّهَا مَسَاكِنُ الْجِنِّ.

ترجمه: د عبد الله بن سرجس نه روایت دې، چه یقیناً رسول الله ﷺ منع کړې ده د متیازو کولو نه په سوره کښې، هلکو اووئیل قتاده ته، په سوره کښې متیازې ولې مکروه دي؟

(۱): سنن النسائي/الطهارة ۳۰ (۳٤)، (تحفة الأشراف: ۵۳۲۲)، مسند احمد (۸۲/۵) (ضعيف) (ضعيف أبي داود: ۸ والإرواء: ۵۵، وتراجع الألباني: ۱۳۱)

هغه اووئیل: وو چه دا به وئیل کیدل چه هغه د پیریانو د اوسیدو ځایونه دي.

تشریح: د دې آدابو نه دا ده چه په یو سوری کښې متیازې اونکړې شی لفظ جحر بضم الجیم وسکون الحاء، چه دهغې معنی د ثقب او د سورې ده، پس په حدیث الباب کښې د عبدالله بن سرجس رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ ددې نه منع فرمائیلې ده چه په سوره کښې متیازې اوکړې شی

﴿ قوله قَالَ قَالُوا لِقَتَادَةَ رضی الله تعالی عنه ﴾ د قال ضمیر راجع دې د قتاده شاګرد طرف ته کوم چه په دې سند کښې هشام دې، هشام وائی چه د قتاده رضی الله عنه شاګردانو د هغوی نه تپوس اوکړو چه په سوره کښې د متیازو کولو نه ممانعت ولې دې؟ هغوی جواب ورکړو چه ددې وجه دا بیانولې شی چه دا سورې چه کومې وی دا مساکن الجن دی د جن نه مراد عام دی، هر هغه څیز چه د نظر نه پټ وی که هغه جنات وی او که څه ضرری څیز لکه مار لړم وغیره حشرات الارض، ځکه چه جن ماخوذ دې د اجتنان نه چه دهغې معنی د پټیدو ده، اوس په سوره کښې په متیازې کولو کښې دوه احتمالات دی یو خپل ذات ته د ضرر رسولو یا هغه څیز ته د ضرر رسیدو کوم چه په سوره کښې وی، غرض دا چه د ضرر نه خالی نه دې

نحوی تحقیق: ﴿ مَا يُكْرَهُ مِنَ الْبَوْلِ ﴾ کښې دوه احتمالونه دی ړومبی احتمال یا خو ما موصوله ده او یکره دهغې صله ده او د ﴿ من البول ﴾ بیان دې موصول سره د صله نه مبتدا او ماذا سببه ددې خبر محذوف دې اوس به ترجمه دا وی چه هغه څیز مکروه دې یعنی په سوره کښې متیازې کول ددې سبب څه دې،

دویم احتمال دا دې چه ما استفهامیه وی د ﴿ لم ﴾ په معنی کښې په دې صورت کښې به من زائده وی او بول به د یکره نائب فاعل وی، یعنی لم یکره البول فی الجحر. په سوره کښې متیازې کول ولې مکروه دی؟ په دې صورت کښې به په عبارت کښې هیڅ هم محذوف منلو ته ضرورت نه وی او ﴿ انها مساکن الجن ﴾ کښې ضمیر مونث یا خو جحر ته راجع دې په تاویل د فرجه او یا دې داسې اووئیلې شی چه د جحر نه اجحار مفهوم کیږی دهغې طرف ته راجع دې ځکه چه مفرد په جمع باندې او جمع په مفرد باندې دلالت کوی.

دلته شارحینو ددې حدیث په تائید کښې یو واقعه لیکلې ده هغه دا چه سعد بن عبادة الخزرجی رضی الله عنه یو ځل په سوره کښې متیازې اوکړې پس ناڅاپه بیهوشه کیدو سره راپریوتلو او وفات شو، غیبی آواز راغلو کوم چه اوریدونکو واوریدلو ع

نحن قتلنا سید الخزرج سعد بن عبادة فرميناه بسهم فلم يخطئ فؤاده

د رسول الله ﷺ دا تعلیمات چه یو طرف ته زمونږ د شریعت په جامعیت باندې دلالت کوی نو بل طرف ته د رسول الله ﷺ په غایت شفقت او محبت او امت سره د همدردۍ خبر ورکوی، صلی الله علیه وسلم شرف وکرم.

بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ

باب دې په بیان د هغې کې چې سړی یې وایې کله چې راوځي د بیت الخلاء نه

د بیت الخلاء نه د بهر راتلو د دعاء بیان، د داخلیدو په د وخت د دعاء لوستلو باب ډیر مخکښې تیر شوې دې، مصنف رحمه الله په دې دوه ابوابو کښې فصل ولې اوکړو، متصلا ئې د یو بل نه پس ولې ذکر نه کړل لکه څنګه چه د قیاس تقاضه ده، دلته یو سوال پیدا کیږي، دا خبره یو شارح هم نه ده کړې، زما په خیال دې کښې حکمت دا کیدې شی چه په دې کښې د تذکیر او د یاداشت فائده ده یعنی تیره شوې خبره کومه چه څو ورځې مخکښې لوستلې شوې وه دهغې په دې باب کښې دوباره تکرار اوکړې شی چه په هغې سره په سابق علم کښې تازګی پیدا شی کوم چه په حفظ کښې معین دې او ښکاره ده چه په یو ځائې کښې ذکر کولو سره دا فائده نه حاصلیږي

[۳۰](۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ النَّاقِدُ، حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، حَدَّثَتْنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْغَائِطِ، قَالَ: غُفْرَانَكَ".

ترجمه: ابو برده وائی چه ماته عائشې رضی الله عنها حدیث بیان کړې دې چه یقیناً نبي ﷺ وو چه کله به وتلو د بیت الخلاء نه نو وئیل به ئې (غفرانک) اې الله زه بخښنه غواړم تاته.

تشریح: قوله :﴿ حَدَّثَتْنِي عَائِشَةُ ﴾ په دې باب کښې مصنف رحمه الله یو حدیث بیان فرمائیلې دې هغه دا چه رسول الله ﷺ به چه کله د بیت الخلاء نه بهر تشریف راوړلو نو ﴿ غفرانک ﴾ به ئې لوستلو. په بل حدیث کښې ددې نه علاوه نورې دعاګانې هم راغلی دی، پس په یو روایت کښې دی : ﴿ الحمد لله الذی اذهب عن الاذی وعافانی ﴾ او په یو روایت کښې دی ﴿ الحمد لله الذی اذهب عنی ما یوذینی وابقالی ما ینفعنی ﴾ غوره دا ده چه دواړه دعاګانې یو ځائې اولوستلې شی

(په غفرانک کښې وجه د نصب): په ﴿ غفرانک ﴾ کښې دوه احتمالونه دی یو د مفعول مطلق کیدو او د مفعول به کیدو تقدیر د عبارت به داسې وی ﴿ اغفر غفرانک یا اسئلک غفرانک ﴾ اې الله زه ستا بخښنه غواړم

د دعاء ماثور ددې مقام سره مناسبت کښې توجیهات :

دلته یو مشهور سوال دې چه ددې دعاء دې مقام سره څه مناسبت دې؟ حضرات علماء کرامو ددې مختلف توجیهات بیان فرمائیلی دی،

۱ : یو دا چه رسول الله ﷺ به هر وخت په ذکر کښې مشغول وو لکه چه په تیر باب کښې تیر شو خو په بیت الخلاء کښې چونکه ذکر کول جائز نه دی په دې وجه به ئې مجبورا ذکر کښې

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ٥ (٧)، سنن النسائي/الكبري (٩٩٠٧)، اليوم والليلة (٧٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠ (٣٠٠)، (تحفة الأشراف: ١٧٦٩٤)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة (٧٠٧/١٧) (صحيح)

انقطاع راتلونو دا انقطاع به ئې تقصير ګڼړلو او استغفار به ئې فرمائيلو.
۲. دويم قول دا دې چه اګر که رسول اللهﷺ به په دې حالت کښې ذکر لسانی ترک کولو خو ذکر قلبی به ترې نه په دې وخت کښې هم بې اختياره صادر کيدلو کوم چه به رسول اللهﷺ د کمال ادب خلاف ګڼړلو سره به ئې روستو استغفار کولو.
۳. يو دريمه توجيه دا کړې شوې ده چه د قضاء حاجت نه د فراغت په وخت د نعمت غذا د تکميل وخت دې، اول الله پاک د خوراک څکاک نعمت عطاء اوفرمائيلو بيا ئې هغه په سهولت سره د حلق نه تير کړو ګينې ډير کرته تالو هم بند شی بيا د معدې هغه خوراک لره قبلول او دهغې هضم کيدل، او د هضم کيدو نه پس د کار څيز په بدن کښې پاتې کيدل او د ټولو نه په اخير کښې فضله په عافيت سره د بدن نه بهر راتلل کومه چه آخری مرحله ده، غرض دا چه دا د نعمت غذا د تکميل وخت دې چه دهغې حق او شکر زمونږ نه نۀ شی ادا کيدلې په دې تقصير باندې رسول اللهﷺ امت ته د استغفار تعليم اوفرمائيلو يو توجيه دا هم کړې شوې ده چه د بدن چه کله کومه فضله اوځی هغه نجاست حسيه دې په دې سره د رسول اللهﷺ ذهن نجاست معنويه يعنی د معاصی طرف ته منتقل شو په دی باندې به هغوی استغفار فرمائيلو، وئيلې شی الشيء بالشيء يذكروا الكلام الی الكلام ينجر.
په بعض شروحو کښې ددې دعاء د اصل په سلسله کښې يو بله خبره ليکلې ده هغه دا چه سيدنا ادمعليه السلام چه کله د آسمان نه زمکې ته راکوز کړې شو نو هغوی ته د قضاء حاجت ضرورت راپيښ شو، او هغوی ته رائحه کريهه محسوس شوه نو د هغوی خيال راغلو چه دا زما د تقصير اکل شجره اثر دې، په دې باندې هغوی فورا ﴿ غفرانک ﴾ اولوستل، نو د هغه وخت نه دا د بابا ادمعليه السلام سنت راروان دې.

بَابُ كَرَاهِيَةِ مَسِّ الذَّكَرِ بِالْيَمِينِ فِي الِاسْتِبْرَاءِ

باب دې په بيان د مکروه والې د ښي لاس د ذکر سره په وخت د ځان پاکولو کښې

د دې ټولو آدابو نه يو ادب دا هم دې چه د استنجاء په وخت مس ذکر باليمين نه دی کيدل پکار، په حديث الباب کښې دوه آداب ذکر شوې دی يو د استنجاء باليمين ممانعت او دويم د مس ذکر باليمين ممانعت، يعنی په ښی لاس دې نه استنجاء اوکړې شی او نه دې په هغې سره مس ذکر اوکړې شی، د استنجاء باليمين حکم خو په تيرو ابوابو کښې راغلې دې، دلته مقصود مس ذکر باليمين دې په حديث الباب کښې د مس ذکر باليمين ممانعت مطلقا دې، په ترجمة الباب کښې مصنفرحمه الله دا د استنجاء سره مقيد کړې دې يعنی د استنجاء قيد ئې ذکر کړی دی نه کوی، د امام بخاریرحمه الله رائې هم دا ده هغوی هم په ترجمة الباب کښې د استنجاء قيد ذکر فرمائيلې دې او د علامه عينی او نووی رائې دا ده چه ممانعت مطلقا دې د استنجاء په وخت هم او بغير دهغې نه هم په دې باب کښې مصنفرحمه الله درې احاديث ذکر کړې دی.

[۳۱]() حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ، فَلَا يَمَسَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ، وَإِذَا أَتَى الْخَلَاءَ، فَلَا يَتَمَسَّحْ بِيَمِينِهِ، وَإِذَا شَرِبَ، فَلَا يَشْرَبْ نَفَسًا وَاحِدًا"

ترجمه: عبد الله بن ابي قتادة نه روايت دي، هغه روايت کوي د خپل پلار نه، هغه وئيلي دي، چه وئيلي دي رسول الله ﷺ: کله چه متيازي کوي يو کس ستاسو نه نو نه دې مسه کوي خپل ذکر په ښي لاس، او کله چه راشي بيت الخلاء ته نو استنجاء دې نه کوي په ښې لاس، او کله چه څکل کوي نو څکل دې نه کوي په يوې ساه باندې.

تشريح: ۱: ﴿قوله عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِيهِ : إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَمَسَّ الخ﴾ په دې مقام باندې شارحينو ته يو اشکال راغلې دې کوم چه په بذل کښې حضرت په تفصيل سره نقل فرمائيلې دې، هغه دا چه په دې حديث کښې د مس ذکر باليمين او د استنجاء بالمين دواړو ممانعت کړې شوې دې چه دهغې مطلب دا دې چه د استنجاء په وخت ښې لاس مطلقا نه دی استعمالول پکار، حال دا چه د استنجاء بالحجر په وخت د دواړو لاسونو استعمال ضروری دې چه په يو لاس کښې لوټه اخستلو سره استنجاء اوکړې شی او په دويم لاس کښې امساک ذکر وی يعنی ذکر لره نيولو سره په لوټه باندې بار بار کيخودلې شی تر دې چه هغه مقام خشک شی، اوس که استنجاء باليسار کوی يعنی په ګس لاس کښې لوټه نيسی نو مس ذکر باليمن به کوی کوم چه ممنوع دې، او که د مس ذکر باليمن نه بچ کيدو سره امساک ذکر په ښی لاس کوی نو په ښی لاس کښې به لوټه نيسی په دې سره به استنجاء باليمن لازميږی، غرض دا چه د احد المحذورين ارتکاب به ضرور لازميږی د دواړو نه بچ کيدل ګران دی نو په حديث باندې د عمل څه شکل دې.

د استنجاء بالحجر بعد البول په کيفيت کښې د فقهاء کرامو اختلاف:

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه علامه خطابی رحمه الله ددې يو عجيبه حال بيان کړې دې هغه دا چه استنجاء کونکې سړې به يو ديوال يا يو غټ کاڼړی ته نزدې تللو سره په ګس لاس باندې ذکر نيولو سره مسلسل لګوی تر دې چه اوچ شی نو په دې صورت کښې به مس ذکر باليمين نه محفوظ وی، حافظ رحمه الله فرمائی چه دا هيئت هيئت منکره دې او هر ځائې او هره موقعه باندې به ديوال او لوئې کاڼړې د کوم ځائې نه راوړی، لهذا دا هيڅ حل نه شو، علامه طيبی رحمه الله يو دويم حل راويستلو چه د استنجاء باليمين ممانعت بعد الغائط دې نه بعد البول، لهذا استنجاء بعد البول په ښی لاس سره جائز دې په حديث کښې ددې ممانعت نشته، ددې صورت به دا وی چه د استنجاء دپاره لوټه په ښی لاس کښې اونيسی او په ګس لاس باندې ذکر نيولو سره په هغې باندې کيږدی، حافظ رحمه الله دا جواب هم رد کړې دې چه د

(): صحيح البخاري/الوضوء ۱۸ (۱۵۳)، ۱۹ (۱۵۴)، الأشربة ۲۵ (۵۶۳۰)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۸ (۲۶۷)، سنن الترمذي/الطهارة ۱۱ (۱۵)، سنن النسائي/الطهارة ۲۳ (۲۴، ۲۵)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۵ (۳۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۰۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۶/۵، ۳۰۰، ۳۱۰)، سنن الدارمي/الطهارة (۷۰۰/۱۳) (صحيح)

طیبی رحمه الله دا قول چه د استنجاء بالیمین ممانعت بعد الغائط دي نه بعد البول دا صحیح نه دي [1] بلکه د جمهورو په نزد دا ممانعت عام دي بیا حافظ رحمه الله خپله ددې حل بیان فرمائیلې دې او دا ئي لیکلې دی چه د استنجاء بالحجر صحیح طریقه هغه ده کومه چه امام الحرمین او امام غزالی وغیره لیکلې ده هغه دا چه په ښی لاس سره لوټه اونیسی او په گس لاس باندې دې ذکر اونیسی او بار بار دې په لوټه باندې رږدی تردې چه مقام خشک شی او د استنجاء بالیمین نه هم محفوظ وی ځکه چه صرف په ښی لاس کښې لوټه اخستل بغیر د حرکت نه استنجاء بالیمین نه شی وئیلې کیدې، دا خو هم داسې ده لکه چه د استنجاء بالماء په وخت په ښی لاس سره په ذکر باندې اوبه اچولې شی، هغه وخت په ښی لاس کښې اوبه وی او دلته په ښی لاس کښې کانړې (لوټه) ده. خو دا ده که ښی لاس ته حرکت هم ورکړې نو بیا به دې ته استنجاء بالیمین وئیلې شی، امام نووی رحمه الله هم په شرح د مسلم کښې هم دا صورت لیکلې دې، زمونږ بعض فقهاء کرامو هم د استنجاء بالحجر هم دا شکل لیکلې دې.

خو حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې دې ټولو څیزونو ته تکلف محض وئیلې دې او فرمائی چه دا نظریه چه په استنجاء بالحجر کښې دواړه لاسونه استعمالیږی صحیح نه ده، بلکه په یو لاس سره استنجاء کیدې شی، لهذا په گس لاس کښې لوټه اخستلو سره بغیر د استعانة بالمین دې استنجاء اوکړې شی لکه چه نن صبا عام طور رواج دې، اصل کښې دا حضرات امام الحرمین او امام غزالی رحمهما الله وغیره د دواړو لاسونو استعمال په دې وجه ضروری گنړی چه راس ذکر ملوث نه شی او هلته متیازې خورې نه شی، که په یو لاس باندې استنجاء اوکړې شی نو ددې شکل به دا وی چه په یو لاس کښې لوټه اخستلو سره هغه په یو ځل د راس ذکر سره مس کړې شی چه په هغې سره به متیازې خورېږی حال دا چه مقصود تطهیر دې تلویث نه دې، اوس بغیر د تلویث نه د مقصود د حصول اصل شکل دا دې چه په یو لاس کښې دې لوټه واخستلې شی او په بل لاس سره دې ذکر اونیولې شی او لږ لږ دې په کانړې پورې اولګولې شی په دې کښې به تلویث نه لازمیږی کوم چه عین مقصود دې خو حضرت سهارنپوری رحمه الله وړاندې تلو سره ددې جواب ورکړې دې چه د تلویث ذکر احتمال په حجر کښې دې، کلوخ یعنی کچه لوټه کښې د دې احتمال نشته ځکه چه هغه فورا متیازې جذب کوی، او ! خو که کچه لوټه ملاؤ نه شی بلکه کانړې وی نو د تلویث نه د بچ کیدو شکل دا کیدې شی چه د یو په ځائې دې دوه درې کانړی په احتیاط سره استعمال کړی تردې چه مقام اوچ شی، په دې صورت کښې به هم تلویث نه لازمیږی. والله سبحانه وتعالی اعلم.

---

[1] خو سیاق حدیث هم دې لره مشعر دې کومه خبره چه امام طیبی رحمه الله کړې ده، ځکه چه رسول الله ﷺ فرمائی ﴿ اذا بال احدکم فلا یمس ذکره ﴾ دا خو وړه استنجاء شوه، په دې کښې د مس ذکر بالیمین نه منع فرمائی او وړاندې فرمائی ﴿ اذا اتي الخلاء فلا یتمسح بیمینه ﴾ دا لویه استنجاء ده او په دې کښې د استنجاء بالیمین ممانعت کولې شی. فتامل)

اوس کتل دا دی چه زمونږ په شریعت کښې څومره باریکیانې دی، سبحان الله! چه هر کله په مسائل جزئیه کښې د تحقیق او تدقیق دا حال دې نو د احکاماتو او عقائدو اصول به ئې څومره پاخهٔ او مضبوط وی. الحمد لله الذی هدانا للاسلام وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله.

﴿ قوله وَإِذَا شَرِبَ فَلاَ يَشْرَبْ نَفَسًا وَاحِدًا ﴾ (١) په دې کښې په یو ساه د اوبو څکلو نه منع کړې شوې ده ځکه چه مسلسل په یو ساه باندې څکل د معدې دپاره د بوجهٔ سبب دې او په ښه طریقې سره مرخ هم نه حاصلیږی، بله دا چه په یو ساه څکل د بې صبرئ او د حرص علامت دې، په دې حدیث کښې خو د اوبو څکلو صرف هم دا یو ادب بیان کړې شو بدې، او ددې حدیث په بعض طرقو کښې یو بل ادب هم ذکر شوې دې هغه دا چه ﴿ واذا شرب احدکم فلا یتنفس فی الاناء ﴾ پس حاصل دا شو چه اوبه دې په یو ساه او نه څکلې شی بلکه په دوه یا درې ساګانو دې اوڅکلې شی، او دویم ادب دا دې چه په مینځ کښې د ساه اخستلو په وخت دې خوله د لوښی نه جدا کړې شی په لوښی کښې دې ساه وانخستلې شی،

دلته یو سوال دا کیدې شی چه د حدیث په دواړو جملو کښې ﴿ اذا بال احدکم الخ ﴾ او ﴿ اذا شرب الخ ﴾ کښې څه مناسبت دې؟ جواب دا دې کوم چه غالبًا د حضرت ګنګهوی په تقریر بخاری یعنی لامع الدراری کښې ذکر شوې دې چه په یو جمله کښې د ادخال ماء ادب بیان کړې شوې دې او په یو کښې د اخراج ماء ادب، حضرت ښه مناسبت بیان کړې دې.

[٣٢](٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ آدَمَ بْنِ سُلَيْمَانَ الْمِصِّيصِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ يَعْنِي الْإِفْرِيقِيَّ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنِ الْمُسَيَّبِ بْنِ رَافِعٍ، وَمَعْبَدٍ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهْبٍ الْخُزَاعِيِّ، قَالَ: حَدَّثَتْنِي حَفْصَةُ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْعَلُ يَمِينَهُ لِطَعَامِهِ وَشَرَابِهِ وَثِيَابِهِ، وَيَجْعَلُ شِمَالَهُ لِمَا سِوَى ذَلِكَ".

ترجمه: حدیث بیان کړې دی حفصې د رسول الله ﷺ بي بي، یقینًا نبي ﷺ وو چه خاص کړې ئې وو ښې لاس د خوراک او څکاک او د جامو دپاره، او چپ لاس ئې خاص کړې وو د نورو کارونو دپاره.

تشریح: ٢: ﴿ حَدَّثَتْنِي حَفْصَةُ الخ كَانَ يَجْعَلُ يَمِينَهُ ﴾ رسول الله ﷺ به ښې لاس استعمالولو د خوراک څکاک دپاره ﴿ وثيابه ﴾ یعنی رسول الله ﷺ چه به چاته کپړې ورکولې نو په ښی لاس سره به ئې ورکولې، یا مطلب دا دې چه کله به ئې کپړې اغوستلې نو ابتداء بالیمین به ئې فرمائیله او د ویستلو په وخت به ئې ابتداء بالیسار فرمائیله، امام نووی رحمه الله فرمائی چه قاعده کلیه دا ده چه کوم څیز د باب زینت او تشریف نه وی په هغې کښې دې ښې لاس استعمال کړې شی او کوم امور چه ددې خلاف وی هلته دې ګس لاس استعمال کړې شی.

---

(١) واورد الشیخ فی البذل علی المصنف بأنه غیر سیاق الحدیث، والحدیث مخرج فی الصحیحین وغیرهما بلفظ واذا شرب فلا یتنفس فی الاناء قلت قال المنذری اخرجه الستة مطولا ومختصرا وهذا یزیل الاعتراض المذکور والله تعالی اعلم)

(٢): تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ١٥٧٩٤)، مسند احمد (٢٨٨/٦) (صحیح)

﴿ قوله أَبُو أَيُّوبَ – يَعْنِي الإِفْرِيقِيَّ ﴾ د دوی په تعین کښې اختلاف دې، صاحب د غاية المقصود ليکلي دی چه دا عبدالرحمن بن زياد بن الغم الافريقی دې په ظاهر کښې دوی ددې تعين په دې وجه اوکړو چه په الافريقی سره زيات مشهور هم هغه دې خو حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ددې ترديد فرمائيلې دې او ليکلې ئې دی چه دا عبدالله بن علی افريقی دې، حضرت شيخ رحمه الله په هامش بذل کښې فرمائی چه د ابن رسلان په شرحه کښې هم دوی ته عبدالله بن علی وئيلې شوې دې، لهذا هم دا د حضرت سهارنپوری رحمه الله تحقيق صحيح دې.

[۳۳](¹) حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنِي عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيُمْنَى لِطُهُورِهِ وَطَعَامِهِ، وَكَانَتْ يَدُهُ الْيُسْرَى لِخَلَائِهِ، وَمَا كَانَ مِنْ أَذًى".

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روايت دې هغې وئيلی دی: وو لاس د رسول الله ﷺ ښي د صفائي او د طعام دپاره، او وو چپ لاس د هغه د بيت الخلاء دپاره، او د نورو هغه دپاره په کومو کښې چې ګندګی وی.

[۳۴](²) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ بْنِ بَزِيعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ.

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روايت دې، هغه روايت کوي د نبي ﷺ نه په معنی ددې سره.

تشريح: ۴: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ قوله : بِمَعْنَاهُ ﴾ يعنی مضمون هم هغه دې کوم چه د اول حديث دې خو سند بدل شو، اوس چه هر کله مضمون يو دې نو دا حديث ئې ولې راوړې دې؟ جواب دا دې چه د اول حديث د تائيد دپاره، او د يوې بلې فائدې دپاره هم هغه دا چه ددې سند نه معلومه شوه چه په اول سند کښې د ابراهيم او عائشې رضی الله عنها ترمينځه د ترک واسطې د وجې نه انقطاع ده او په دې سند کښې هغه واسطه موجود ده نو په دې دويم سند سره د هغه اول سند انقطاع معلومه شوه.

د ترجمة الباب د دويم حديث راويان ﴿ المصيصی ﴾ دا نسبت دې د منصيصه طرف ته کوم چه په شام کښې يو ښار دې، ﴿ ابن ابی زائدة ﴾ يحيی بن زکريا بن ابی زائدة دا نسبت الی الجد دې، په دريم حديث کښې دا دی، ﴿ ابو توبة ﴾ نوم ئې ربيع بن نافع ﴿ ابن ابی عروبة ﴾ اسمه سعيد، ﴿ ابی معشر ﴾ هو زياد بن کليب.

¹: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۱۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ۳۱ (۱۶۸)، الصلاة ۴۷ (۴۲۶)، الجنائز ۱۰ (۱۲۵۵)، الأطعمة ۵ (۵۳۸۰)، اللباس ۳۸ (۵۸۵۴)، اللباس ۷۷ (۵۹۲۶)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۹ (۲۶۸)، سنن الترمذي/الجمعة ۷۵ (۶۰۸)، سنن النسائي/الطهارة ۹۰ (۱۱۲)، وفي الزينة برقم: (۵۰۶۲)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۴۲ (۴۰۱)، مسند احمد (۱۷۰/۶، ۲۶۵) (صحيح) (وأبو معشر هو زياد بن كليب)

²: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۴۳)، مسند احمد (۲۶۵/۶) (صحيح)

بَابُ الْاِسْتِتَارِ فِي الْخَلَاءِ

باب دې په بيان د ځان پټولو کې په بيت الخلاء کې

د اداب استنجاء د ټولو نه اول باب ﴿ باب التخلی عند قضاء الحاجة ﴾ مخکښې تير شوې دې، ددې باب او د مخکښې باب په غرض کښې څه فرق دې، جواب دا دې چه د تخلی په معنی کښې يواځې والې اختبارول د پردې نظم کول د هغه دپاره لازم نه دی په دې باب کښې دا بيانول غواړې چه سره د تخلی او يواځې والی اختيارولو د تستر خيال ساتل هم ضروری دی. ځکه چه تخلی بغير د تستر نه او تستر بغير د تخلی نه ممکن دې، او که يو سړې په کور کښې دننه پرده اچولو سره قضاء حاجت اوکړی نو تستر خو اوشو خو تخلی او تباعد عن الناس اونشو. او که يو سړې د يواځې والی اختيارولو دپاره ځنګل ته لاړ شی او قضاء حاجت کوی او هلته رسيدو سره بغير د څه پردې نه قضاء حاجت کوی نو هلته تخلی خو بيا موندلې شوه خو تستر اونشو پس که څوک په داسې حالت کښې هلته اورسيدو نو يقينا بې پردګی به وی.

[٣٥]() حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنِ الْحُصَيْنِ الْحُبْرَانِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنِ اكْتَحَلَ فَلْيُوتِرْ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ مَنْ لَا فَلَا حَرَجَ، وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ، وَمَنْ أَكَلَ فَمَا تَخَلَّلَ فَلْيَلْفِظْ، وَمَا لَاكَ بِلِسَانِهِ فَلْيَبْتَلِعْ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ، وَمَنْ أَتَى الْغَائِطَ فَلْيَسْتَتِرْ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا أَنْ يَجْمَعَ كَثِيبًا مِنْ رَمْلٍ فَلْيَسْتَدْبِرْهُ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَلْعَبُ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ ثَوْرٍ، قَالَ حُصَيْنٌ الْحِمْيَرِيُّ: وَرَوَاهُ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الصَّبَّاحِ، عَنْ ثَوْرٍ، فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ الْخَيْرِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو سَعِيدٍ الْخَيْرِ هُوَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دې، هغه د نبي صلی الله علیه وسلم نه روايت کوي، هغه وئيلی دی: څوک چه رانجه لګوي نو وتر دې ولګوي، چا چه داسې اوکړو نو يقينًا هغه ښه اوکړه، او چاچې داسی اونه کړه نو په هغه څه حرج نشته، او چا چه استنجا کوله نو طاق دې اوکړي، چاچې داسې اوکړه نو ښه ئې اوکړه، او چا چه داسې اونه کړه نو په هغه حرج نشته، او چاچې خوراک کولو نو هغه چه د غاښونو په مينځ کښې پاتې شي نو هغه دې وغورځوي، او هغه چه راؤباسی په ژبه نو هغه دې تير کړي، چاچې داسې اوکړه نو ښه ئې اوکړه او چا چه داسې اونه کړه نو څه حرج نشته، او څوک چه راغې ډک اودس ماتي ته نو ځان دې پټ کړي، که څه ئې نه موندل مګر دا چه راجمع کړي يوه ټوپنې د شګو نو هغې ته دې شاه واړوي، يقينًا شيطان لوبې کوي په مقعدونو د انسانانو باندې، چا چه اوکړو نو ښه ئې اوکړو او چاچې اونه کړه نوڅه حرج نشته. ابوداؤد وائی: دا ابو عاصم د ثور نه روايت کړې دې، په هغې

(): سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٣ (٣٣٨)، الطب ٦ (٣٤٩٨)، (تحفة الأشراف: ١٤٩٣٨)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضو ٢٦ (١٦٢)، صحيح مسلم/الطهارة ٨ (٢٣٧) سنن النسائي/الطهارة ٧٢ (٨٨)، موطا امام مالك/الطهارة ١(٢)، مسند احمد (٢/٢٣٦، ٢٣٧، ٣٠٨، ٤٠١، ٣٧١)، سنن الدارمي/الطهارة ٥ (٦٨٩) (ضعيف)

کنیي (دحصین حیرانی په ځائي) حصین حمیری دي، او عبدالملک بن صباح هم دا د ثور نه روایت کړې دې په هغې کښې (د ابوسعید په ځائې) د ابوسعید الخیر ذکردې، ابوداؤد وائي: ابوسعید الخیر د نبی کریم ﷺ د اصحابو څخه دې.

تشریح: قوله :﴿ مَنِ اکْتَحَلَ فَلْيُوتِرْ الخ ﴾ په اکتحال کښې د ایتار دوه صورتونه کیدې شی، یو دا چه د وتر رعایت د هرې سترګې په اعتبار سره وی په هره یوه سترګه کښې دې درې درې سلایانې اولګوی او هم دا قول زیات اصح دې، د شمائل ترمذی په روایت کښې ددې تصریح ده،

او دویم صورت دا چه د دواړو د مجموعې په لحاظ سره وتر وی مثلا په ښئ سترګه کښې درې کرته او په ګسه کښې دوه کرته نو مجموعه به وتر شی. حضرت په بذل کښې هم دا دوه صورتونه لیکلي دی

او حضرت شیخ رحمه الله په حاشیه د بذل کښې د شراح حدیث حافظ ابن حجر، ملا علي قاري او علامه مناوی رحمهم الله نه د اکتحال دریم صورت هم لیکلي دې چه اول دې په هر سترګه کښې دوه دوه او یو سلائی په دواړو کښې مشترک راښکلي شی، رواه ابن عدی فی الکامل عن انس مرفوعا ابن سیرین رحمه الله هم دا صورت خوښ کړې دې.

قوله :﴿ وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ الخ ﴾ د استنجاء دوه تفسیرونه کړې شوي دی یو استنجاء بالجمار یعنی بالاحجار دویم تبخر یعنی جامو ته رنګ ورکول، منقول دی چه د امام مالک رحمه الله رائې اول دا وه چه په حدیث کښې د استجمار نه مراد تبخر دې، خو روستو ئې رائې بدله شوه چه ددې نه مراد استنجاء بالحجر ده، شارح ابن رسلان رحمه الله ددې تفسیر په بخور المیت سره کړې ده او هغوی د استنجاء بالحجر مراد کولو نفی هم کړې دې

حدیث الباب په عدد احجار کښې د احنافو دلیل او په دې باندې بحث :

﴿ وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ ﴾ په تیرو بابونو کښې چه یو طرف ته د استنجاء احکام بیان کړې شوي وو نو یو بحث د عدد احجار هم تیر شوې وو چه د شوافعو په نزد د عدد ثلاثه کیدل ضروری دی، په خلاف د احنافو، دا حدیث د احنافو دلیل دې چه ایتار بالثلاث غیر ضروری دې.

ابن رسلان ددې جواب دا ورکړې دې چه د استجمار نه مراد تبخر دې، او امام بیهقی رحمه الله په معرفة السنن والآثار کښې د شوافعو د طرف نه ددې دوه جوابونه کړې دی، ۱: دا حدیث ضعیف دې ددې حدیث راوی حصین الحبرانی ضعیف دې، ۲: د ایتار نه مراد ما فوق الثلاث دې یعنی د نفی حرج تعلق د ما فوق الثلاث سره دې ګینې ایتار بالثلاث خو لکه چه څنګه په نورو احادیثو کښې معلومیږی ضروری دې، زمونږ د طرف نه علامه زیلعی رحمه الله د امام بیهقی رحمه الله جواب اول داسې رد کړې دې چه ددې حدیث ابن حبان په خپل صحیح کښې داسې تخریج کړې دې، او صحیح ابن حبان د صحت په اعتبار سره اوچت کتاب دې، په طبقه اولی کښې ددی شمیر دې، لهذا دا حدیث کم از کم حسن منل پکار دی او د جواب ثانی په باره کښې هغوی فرمائی چه اول خو دا تحکم دې، او دویمه دا چه دا خپله د

شوافعو د مسلک خلاف دي ځکه چه د شوافعو مسلک دا دې چه که په دريو سره د مقام انقاء اوشي نو د څلورو او پنځو استعمال نه واجب دې او نه مستحب، او که په دريو سره د مقام انقاء نه کيږي نو بيا دهغې نه د زائد استعمال نه صرف مستحب بلکه واجب دې او د بيهقي ددې توجيه تقاضا دا ده چه په تثليث باندې زيادت مطلقا مستحب وي حال دا چه داسې نه ده.

بله دا چه ددې حديث نه يوه مسئله اصوليه مستفاد کيږي هغه دا چه امر د مطلق وجوب دپاره راځي ځکه چه که د وجوب دپاره نه وې بلکه د استحباب دپاره وې نو بيا د ﴿مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ﴾ د ذکر کولو حاجت نه وو.

﴿قوله وَمَنْ أَكَلَ فَمَا تَخَلَّلَ الخ﴾ دا ځيز د آداب اکل نه دې چه انسان کله د خوراک نه فارغ شي نو د خوراک کوم ذرات چه ئې په ژبې سره ويستلې وي هغه تيرول پکار دي بهر غورزول نه دي پکار په دې کښې د خوراک ناقدري ده او کومې د خوراک ذرې چه ئې د غاښونو د مينځ نه د خلال په ذريعه راويستلې وي نو هغه تيرول نه دي پکار ځکه چه په دې کښې د وينې د ګډون خطره ده، ﴿وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَج﴾ دا په دې صورت کښې ده چه کله ددې ذره طعام په وينې کښې د ملوث کيدو ظن غالب نه وي او که دهغې د تلويث ظن غالب وي نو په دې صورت کښې د حرج نفي مراد نه ده بلکه په دې صورت کښې په تيرولو کښې يقينا حرج دې.

﴿قوله وَمَنْ أَتَى الْغَائِطَ فَلْيَسْتَتِرْ الخ﴾ د ترجمة الباب مطابقت هم ددې جزء سره دې او هم دا مقصود بالذکر دې، باقي حديث تبعا ذکر کړې شوې دې، او ددې جملې مطلب دا دې چه کوم سړې د قضاء حاجت دپاره لاړ شي نو هغه له پکار دي چه پرده اوکړي. ﴿بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ﴾ دا مقاعد جمع ده د مقعد او د مقعدة، او ددې په مطلب کښې دوه احتمالونه دي يا ددې نه مراد اسفل بدن يعني شرمګاه ده يا دا په معنی د محل قعود دې، که مراد ترې نه اسفل بدن دی نو باء به د پاره د الصاق وي او که دويمه معنی مراد وي نو دا باء به په معنی د في وي، په يو صورت کښې به مطلب دا وي چه د قضاء حاجت په وخت کښې که تستر اونکړې نو شيطانان د خلقو د شرمګاهونو سره لوبې کوي او مسخرې کوي ځکه چه د مسخرو عادت وي، او په دويم صورت کښې به ئې مطلب دا وي چه شياطين د قضاء حاجت په ځائې کښې لوبې کوي.

﴿وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَج﴾ دا نفي د حرج مطلقا نه ده بلکه په هغه صورت کښې ده چه کله هغه ته څوک ګوري نه او بې پردګي نه وي او که بغير د استتار نه بې پردګي وي نو بيا ددې دوه صورتونه دي، يو دا چه ترک استتار د څۀ مجبورئ د وجې نه وي نو په دې صورت کښې به ګناه د کتونکو وي، او که ترک استتار د خپل اختيار نه بغير د څه مجبورئ د وجې نه وي نو په دې صورت کښې به د بې پردګئ وبال په هغه باندې وي. هکذا قالوا.

﴿قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ أَبُو عَاصِمٍ عَنْ ثَوْرٍ الخ﴾ امام ابوداؤد رحمه الله ددې ځائې نه د ثور د شاګردانو اختلاف بيانوي، هغه دا چه د عيسی په روايت کښې ﴿عن الحصين الحبراني﴾

واقع شوي دي او د ابو عاصم په روايت كښې په ځائې د الحبراني الحميري دي، خو دا اختلاف صرف لفظي دې ځكه چه حمير لويه قبيله ده او حبران دهغې يو شاخ دې ﴿ ورواه عبدالملك بن الصباح عن ثور ﴾ دا د ثور بن يزيد دريم شاګرد دې د دوی په الفاظو كښې يو دريم تغير دې هغه دا چه په سند كښې د سيدنا ابوهريره رضي الله عنه نه مخكښې چه كوم راوی ذكر شوې دې هغه ته ئې په ځائې د ابوسعيد هغوی ابوسعيد الخر وئيلي دې حال دا چه دا دوه راويان بيل بيل دی ځكه چه په اول سند كښې چه كوم ابوسعيد راغلي دې هغه ابوسعيد الحبراني دې هغه ته الخير نه شي وئيلې، او دا دويم ابوسعيد كوم ته چه ابوسعيد الخير وئيلي شی دا حبراني نه دې بلكه انماری دې، دا اختلاف حقيقي دې اول صرف لفظي وو.

د راوی په تعين كښې د حافظ ابن حجر رحمه الله او د علامه عيني رحمه الله د رائې اختلاف

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ أَبُو سَعِيدِ الْخَيْرُ الخ ﴾ مصنف رحمه الله فرمائی چه په اول سند كښې چه كوم ابوسعيد راغلي دې په هغوی كښې او په ابوسعيد الخير كښې ډير لوئې فرق دې، هغه بيل دې او هغه تابعي وو دا صحابی دې خو مصنف رحمه الله دا فيصله نه ده فرمائيلې چه صحيح خبره څه ده دلته څه كيدل پكار دی؟ ابوسعيد يا ابوسعيد الخير پس په دې كښې حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل كښې د حافظ ابن حجر رحمه الله تحقيق دا نقل فرمائيلي دې چه دلته ابوسعيد الحبراني دې كوم چه قطعا تابعي دې او چا چه د هغوی صفت الخير ذكر كړې دې د هغه نه غلطي شوې ده، ابوسعيد الخير دويم راوی دې هغه دلته مراد نه دې خو دا دې واضحه وی چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل كښې ددې راوی په باره كښې چه څه تحقيق فرمائيلي دې او دا چه دلته صحيح ابوسعيد الحبراني دې نه ابوسعيد الخير دا صرف د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې ده، علامه عيني رحمه الله ددې سره متفق نه دې، پس حضرت شيخ په حاشيه د بذل كښې ليكلي دی چه علامه عيني رحمه الله د ډيرو رواياتو په بناء چه په هغې كښې د الخير تصريح راغلې ده دا رائې قائم كړې ده چه صحيح په دې سند كښې ابوالخير دې لكه چه عبدالملک بن الصباح په خپل روايت كښې وئيلي دی.

يو څيز قابل تنبيه دلته دا هم دې چه دا ابوسعيد الخير صحابی دې د دوی د نوم په ضبط كښې اختلاف دې،بعضودا په ابوسعيد ياء سره ليكلي دې او بعضو ابوسعد بغير د ياء نه.

بَاب مَا يُنْهَى عَنْهُ أَنْ يُسْتَنْجَى بِهِ

باب دې په بيان د هغې كې چې منع ترينه شوې ده چې په هغې استنجاء وكړی شي

يعنی د هغه څيزونو بيان چه په هغې سره استنجاء كول منع دی، د دې څيزونو بيان اګرچه په تيرو ابوابو كښې راغلي دې خو هلته قصدا نه وو بلكه د نورو ابوابو په ضمن كښې وو، اوس دلته مستقل باب راوړی، په دې باب كښې مصنف رحمه الله روايات هم متعدد ذكر كړی دی او په هغې باندې كلام هم اوږد او تفصيل طلب دې.

[۳۶]() حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُفَضَّلُ يَعْنِي ابْنَ فَضَالَةَ الْمِصْرِيَّ، عَنْ عَيَّاشِ بْنِ عَبَّاسٍ الْقِتْبَانِيِّ، أَنَّ شِيَيْمَ بْنَ بَيْتَانَ أَخْبَرَهُ، عَنْ شَيْبَانَ الْقِتْبَانِيِّ، قَالَ: إِنَّ مَسْلَمَةَ بْنَ مُخَلَّدٍ اسْتَعْمَلَ رُوَيْفِعَ بْنَ ثَابِتٍ عَلَى أَسْفَلِ الْأَرْضِ، قَالَ شَيْبَانُ: فَسِرْنَا مَعَهُ مِنْ كُومِ شَرِيكٍ إِلَى عَلْقَمَاءَ، أَوْ مِنْ عَلْقَمَاءَ إِلَى كُومِ شَرِيكٍ يُرِيدُ عَلْقَامَ. فَقَالَ رُوَيْفِعٌ: إِنْ كَانَ أَحَدُنَا فِي زَمَنِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَيَأْخُذُ نِضْوَ أَخِيهِ عَلَى أَنَّ لَهُ النِّصْفَ مِمَّا يَغْنَمُ وَلَنَا النِّصْفُ. وَإِنْ كَانَ أَحَدُنَا لَيَطِيرُ، لَهُ النَّصْلُ وَالرِّيشُ وَلِلْآخَرِ الْقِدْحُ، ثُمَّ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا رُوَيْفِعُ، لَعَلَّ الْحَيَاةَ سَتَطُولُ بِكَ بَعْدِي، فَأَخْبِرِ النَّاسَ أَنَّهُ مَنْ عَقَدَ لِحْيَتَهُ أَوْ تَقَلَّدَ وَتَرًا أَوِ اسْتَنْجَى بِرَجِيعِ دَابَّةٍ أَوْ عَظْمٍ، فَإِنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُ بَرِيءٌ".

ترجمه: شيبان قتباني وئيلي دي يقيناً مسلمه بن مخلد عامل مقرر کړو رويفع بن ثابت په لاندې حصه د ځمکې، وئيلي دي شيبان: مونږ روان شو د هغه سره د ځائې د شريک نه علقماء ته، او يا د علقماء نه ځائې د شريک ته، مراديې علقمام وو، نو اووئيل رويفع: يقيناً وو زمونږ نه په زمانه رسول الله ﷺ کښې چه اخستو ئې اوښه د ورور خپل په دې شرط چه د هغه به نيمه وي د فائدې نه، او نيمه به زمونږ وي، اګر رسيده به يو زمونږ ته لاستې د تورې او وړې (وژغنې) او بل ته غشې، بيا وفرمايل رسول الله ﷺ: اې رويفعه! کيدې شي چه ستا ژوند اوږد شي زما نه وروسته، نو خلکو ته خبر ورکړه يقيناً چاچې ګيره غوټه کړه، او يايې غوټه کړو تار په څټ د څاروي کښې، او يايې استنجاء اوکړه په غوشايانو ﺳﺮه، او يا په هډوکې سره، بيشکه محمد ﷺ د هغه نه بري دی.

تشريح: په دې باب کښې مصنف رحمه الله چه کوم حديث راوړې دې په هغې کښې يو څيز راوی د اصل حديث بيانولو نه مخکښې تمهيدا بيان کړې دې چه په هغې سره روايت اوږد شوې دې، د مصنف رحمه الله په نزد چه کوم روايت مقصود بالبيان دې هغه په اخر کښې راروان دې ﴿فاخبر الناس ان من عقد الخ﴾ راوی د روايت حديث نه مخکښې چه کوم مضمون په طور د تمهيد بيان کړې دې، تاسو اول دهغې په مطلب باندې ځان پوهه کړئ.

مضمون روايت:

شيبان راوی د رويفع بن ثابت رضي الله عنه نه روايت کوی. دا رويفع رضي الله عنه هم هغه دې کوم چه د مصر والي مسلمه بن مخلد د اسفل ارض مصر عامل جوړ کړې وو، شيبان وائي چه د يو ځل واقعه ده چه مونږ د رويفع رضي الله عنه سره په سفر کښې وو، د سفر ابتداء د کوم شريک نه اوشوه او علقمه ته لا رسيدو کښې وو، او روان وو علقام ته يا د علقما[2] نه روان وو او کوم شريک ته رسيدو کښې وو او تلل مو بهر حال علقام ته وو، غرض دا چه ددې سفر ترمينځه رويفع رضي الله عنه ماته د اسلام د ابتداء د زمانې حال بيانول شروع کړل، او شيبان ته ئې خطاب کولو سره اووئيل چه زمونږ د رسول الله ﷺ سره د شروع زمانه د معاش په تنګسيا کښې داسې تيره شوې ده چه که په مونږ کښې به يو تن په سفر جهاد ته تلو نو خپل ځان سره د

[1]: سنن النسائي/الزينة ۱۲ (۵۰۷۰)، (تحفة الأشراف: ۸۶۵۱، ۳۶۱۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۸/۴، ۱۰۹) (صحيح)

[2]، دا شک د راوی دې)

سورلئ نه کيدو په سبب به ئې بل ديني زور نه سورلي په کرايه باندې اخستله، او سورلئ به څنګه وه؟ کمزورې اوښ او معامله به هم د سورلي کونکي سره داسې اوشوه چه څه مال غنيمت حاصل شي په هغې کښې به نيم زمونږ وي او نيم ستا او بيا به ئې وړاندې تلو سره وئيل چه ډير کرته به داسې کيدل چه په مال غنيمت کښې به زمونږ په حصه کښې ډير معمولي شان څيز حاصليدو. يعنی صرف يو غشې چه په هغې کښې به درې اجزاء وو، نصل، ريش او قدح. يو ته به نصل او ريش ورکړې شو او دويم ته به قدح ورکړې شو.

﴿ قوله ليطيرله ﴾ ددې معنی ده په حصه کښې راتلل، وئيلې شی ﴿ طار لفلان النصف ولفلان الثلث ای حصل له فی القسمة ﴾ يعنی د فلانی په حصه کښې نيم راغلو او د فلانی په حصه کښې ثلث. ﴿ النصل والريش ﴾ نصل وائی د غشی څوکې ته څنګه چه د چړې پلکې وی هم دغه شان د غشی دپاره څوکه وی چه هغې ته په عربئ کښې نصل وائی، او ريش وئيلې شی د غشی وزر ته، او د هر غشی دوه وزرې وی، ﴿ وللاخر القدح ﴾ دا په کسر د قاف او سکون دال سره دې د غشی شاته حصه چه په هغې کښې د غشی څوکه او وزرې لګيږی، او دا د لرګی وی لکه په چاقو کښې چه شاته د لرګی لاسکې وی، او ددې لفظ ترجمه داسې هم کولې شي بې څوکې او بې وزرې غشې.

شيبان وائی چه ددې تمهيدی مضمون نه پس بيا رويفع ﷛ ماته هغه اصل حديث بيان کړو کوم چه بيانول مقصود وو، هغوی فرمائی چه ماته رسول اللهﷺ ارشاد اوفرمائيلو اې رويفع! کيدې شی چه ته به زما نه پس ډيرې مودې پورې ژوندې ئې، که زما نه روستو د ژوندی پاتې کيدو نوبت دې راغلو ﴿ فاخبر الناس الخ ﴾ دلته هغه اصل حديث شروع کيږی چه دهغې حاصل به روستو بيانولې شی.

رويفع بن ثابت د حديث د بيانولو نه مخکښې دا تمهيد ولې کيخودلو؟ په دې سره د هغوی څه غرض دې معلوميدل پکار دی، هغه دا چه په دې سره خپل قديم الاسلام کيدل ثابتوی چه زه الحمد لله قديم الاسلام صحابی يم د اسلام ابتدائی دور زما د سترګو وړاندې تير شوې دې، داسې خبره راوی څکه ذکر کوی چه بيا سامع په غور سره د هغه خبره واوری او د هغوی په خبره باندې اعتماد اوکړی، د استاذ او شاګرد ترمينځه اعتقاد او اعتماد ضروری دې ګينې فائده ترې نه نۀ حاصليږی دا هم داسې ده لکه چه تاسو په مشکوة کښې لوستلې دی، سيدنا معاذ بن جبل ﷛ د اصل حديث د بيانولو نه مخکښې فرمائی ﴿کنت ردف النبی ﷺ ﴾ ددې هم دا فائده ده چه د رسول اللهﷺ سره خپل خصوصيت بيانول او قرب ثابتول او ښکاره ده چه راوی چه څومره رسول اللهﷺ ته نزدې وی هم هغه هومره به ئې حديث ښه اوريدلې وی.

د اجاره فاسده مذکوره فی الحديث توجيه او په دې کښې اختلاف علماء :

په دې تمهيدی مضمون کښې يو فقهی مسئله راغله هغه دا چه که يو سړې سورلئ په جهاد کښې ځان سره په دی طريقه کرايه باندی واخلی چه ماته څه په مال غنيمت کښې حاصل شو هغه به نيم زما او نيم ستا وی نو آيا دا صورت د اجارې جائز دې؟ د جمهورو په نزد جائز نه

دې ځکه چه اول خو دا هم معلومه نه ده چه مال غنیمت به حاصلیږی او که نه او بیا که حاصل شی نو دا معلومه نه ده چه څومره به حاصلیږی، غرض دا چه په دې اجاره کښې اجرت مجهول دې، د جهالت اجرت د وجې نه به اجاره فاسده شی د جمهور علماء کرامو او ائمه ثلاثه مسلک هم دا دې، خو د امام احمد او امام اوزاعی وغیره بعض علماء کرامو په نزد دا اجاره صحیح ده، پس امام ابوداؤد حنبلی دا مسئله د اجارې په کتاب الجهاد کښې مستقل ترجمة الباب قائمولو سره بیان کړې ده خو هلته ئې دا حدیث نه دې ذکر کړې، بل يو حدیث ئې ذکر فرمائیلې دې، چه کله تاسو هلته اورسیږئ نو انشاء الله معلوم به شی درته، د جمهورو د طرف نه ددې دوه جوابونه ورکړې شوې دی، علامه انور شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه په داسې اجاره کښې د قمار معنی موندلې شی کوم چه په شروع کښې جائز وه او روستو منسوخ شوه، لهذا د اجارې دا نوع به هم منسوخ وی د حضرت ګنګوهی په تقریر ابوداؤد کښې داسې دی چه فی الواقع دا معامله اجاره نه وه، بلکه د مجازاة الحسنة بالحسنة د قبیل نه وه ﴿ هل جزاء الاحسان الا الاحسان ﴾ یعنی ورکونکی خو به سورلی مفت ورکوله، خو د ورکونکی په ذهن کښې به دا وه چه مونږ ته په غنیمت کښې څه حاصل شی په هغې کښې به د سورلئ د مالک هم څه حصه راوباسو، خو دې صحابی دا ذهنی تصور او اراده په وخت د حکایت داسې بیان کړو چه دهغې نه معلومیږی چه دا په ظاهر کښې د اجارې شکل وو.

﴿ قوله لَعَلَّ الْحَيَاةَ سَتَطُولُ بِكَ بَعْدِی الخ ﴾ لعل ترجی یعنی توقع او امید او تحقیق دواړو دپاره کیدې شی، که د تحقیق دپاره وی نو دا جمله د اخبار بالمغیب د قبیلې نه ده، بهر حال هم دغه شان اوشوه څنګه چه رسول الله ﷺ فرمائیلې وو، پس سیدنا رویفع رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه پس تر ډیرې مودې پورې ژوندې وو، د امیر معاویه رضی الله عنه زمانه ئې بیا موندله او په ۵۲ یا ۵۳ کښې ئې په افریقه کښې وفات اوشو او دا آخری صحابی دې کوم چه هلته وفات شوې دې.

﴿ مَنْ عَقَدَ لِحْيَتَهُ الخ ﴾ یعنی کوم سړې چه ږیرې له غوټې ورکوی، د غوټو ورکولو ډیرې معنی بیان کړې شوې دی، يو دا چه ږیره تاوهل او هغه ګلګوټې ګلګوټې کول (یعنی ږیره د زنې لاندې کول چه وړه ښکاری)، رسول الله ﷺ ددې نه منع فرمائیلی ده چه دا د سنت خلاف ده مسنون طریقه تسریح لحیه ده یعنی د ږیرې ویښته نیغ ساتل او بعضو وئیلې دی چه په زمانه د جاهلیت کښې به متکبرین کفار چه کله جنګ له تلل نو ږیرو له به ئې غوټې ورکولې ددې نه رسول الله ﷺ منع اوفرمائیله چه په دې کښې تشبه بالنساء ده، او بعضو وئیلې دی چه دا د عجمیانو عادت وو، او چونکه په دې کښې تغیر خلقت دې په دې وجه ددې نه منع فرمائیلې شوې ده او بعضو وئیلې دی چه د کفار عرب عادت دا وو چه د چا به يو ښځه وه هغه به په خپله ږیره کښې يوه غوټه کوله، او که دوه به وې نو دوه غوټې به ئې ورکولې.

﴿ قوله تَقَلَّدَ وَتَرًا ﴾ وتر وائی هغه نیغ لرګی ته، کوم چه په لینده او غشی کښې تړلې

شی، اهل جاهلیت به د خپلو ماشومانو او اسونو په غاړه کښې د بد نظر نه د بچ کولو دپاره او د دفع کولو د آفتونو دپاره په دغه لړګی کښې تعویذونه وغیره اچول، ددې عقیدې سره که داسې مو اونکړل نو بیا هغه محفوظ نه پاتې کیږی ګویا هغه ئې موثر بالذات ګڼړل، او بعضو وئیلې دی چه دا په تعلیق اجرا په دی باندې محمول دې، یعنی په تانت وغیره کښې ګهونګرو او تلیٔ وغیره د څارو په غاړه کښې اچول او د جرس نه په حدیث کښې منع راغلې ده، دې ته مزمار الشیطان وئیلې شوې دې.

﴿ قوله اسْتَنْجَى بِرَجِيعِ دَابَّةٍ الخ ﴾ د مصنف رحمه الله غرض د حدیث صرف دا حصه بیانول دی ﴿ فَإِنَّ مُحَمَّدًا -صلى الله عليه وسلم- مِنْهُ بَرِىءٌ ﴾ چه څوک داسې کوی رسول الله ﷺ د هغه نه براءت او د بیزارئ اعلان فرمائی، په حدیث کښې دا مبالغه فی الوعید د زجر او توبیخ دپاره ده حقیقت مراد نه دې ځکه چه د براءت په ظاهر کښې مطلب دا دې چه زما ددې سره هیڅ تعلق نشته، او دا ډیر سخت وعید دې.

په مسئله مترجم بها کښې مذاهب ائمة :

په ترجمة الباب کښې چې کومه مسئله ذکر شوې ده په دې کښې چه کوم اختلاف دې هغه په تیرو ابوابو کښې بیان شوې دې چه دهغې خلاصه دا ده چه د شوافعو او حنابله په نزد د ما یستنجی به طاهر کیدل ضروری دی، د احنافو او مالکیانو په نزد طاهر کیدل ضروری نه دی، او د اهل ظواهرو په نزد احجار متعین دی او یو مذهب دلته د ابن جریر طبری رحمه الله دې چه شاذ دې د هغوی په نزد استنجاء په هر طاهراو نجس څیزباندې بغیرد کراهت نه جائز ده.

شوافعو او حنابله په حدیث الباب سره استدلال کړې دې چه استنجاء بشئ نجس صحیح نه ده غیر معتبر او کالعدم دې احناف وائی چه نهی په فساد د منهی عنه باندې دلالت نه کوی، لهذا ددې حدیث مقتضی دا نه ده چه په شئ نجس سره د استنجاء تحقق نه کیږی بلکه نهی صرف په ممانعت او کراهت باندې دلالت کوی،[1] شوافعو د دارقطنی یو روایت پیش کړې دې چه په هغې کښې دی ﴿ انهما لا یطهران ﴾ (په عظم او رجیع دواړو سره طهارت نه حاصلیږی) دارقطنی وائی ﴿ اسناده صحیح ﴾ علامه زیلعی رحمه الله ددې جواب په نصب الرایه کښې دا ورکړې دې چه ددې په سند کښې سلمة بن رجاء الکوفی راوی دې کوم چه متکلم فیه او ضعیف دې، احقر وائی چه د ﴿ لا یطهران ﴾ مطلب دا هم کیدې شی چه ددې څیزونو نه طهارت بغیر د تکلف نه نۀ شی حاصلیدې، بلکه ډیر په احتیاط سره که په دې سره استنجاء اوکړې شی نو بیا د مقام انقاء کیدې شی خو چونکه ددې څیزونو په ذریعه د مقام انقاء چه مقصودی ده په سهولت سره نه شی حاصلیدې په دې وجه وئیلې شوې دی چه ﴿ انهما لا یطهران ﴾...

---

[1] مسئله اصولیه مشهوره ده: النهي عن الأفعال الشرعية يقتضي تقريرها، لکه صوم د یوم النحر چه په دې باندې نهی وارد شوې ده اوحرام دی، که ددې باوجو څوک په دې ورځ روژه اونیسی نو شرعا به د روژې تحقق کیږی.

د استنجاء بالحجر مطهر محل کیدو کښې د علماء کرامو اختلاف:

حضرت سهارنپوری رحمه الله دلته یو تحقیق بیان فرمائیلې دې چه دهغې خلاصه دا ده چه په اصل کښې د استنجاء په حقیقت کښې اختلاف دې چه هغه مطهر محل ده او که صرف مخفف نجاست، شوافع وائی چه هغه مطهر محل او مزیل نجاست ده مگر هله چه د عدد ثلاث تحقق وی لکه چه په حدیث کښې ددې عدد تصریح ده، او رجیع او عظم چونکه خپله ناپاک دی په دې وجه که په هغې باندې استنجاء اوکړې شی نو مقام نه پاکیږی، لکه چه د دارقطنی په روایت کښې تیر شو ﴿انهما لا یطهران﴾، ددې د تقابل نه معلومیږی چه په حجر سره طهارت حاصلیږی، او احناف وائی چه استنجاء بالحجر صرف مقلل نجاست ده مطهر محل نه ده، خو الله پاک زمونږ د ضعف رعایت کولو سره ددې چه مقام نه دې پاک شوې دې ته د طهارت حکم ورکړې دې، اګرچه فی الواقع پاک شوې نه دې هم دا وجه ده که یو سړی صرف په استنجاء بالحجر باندې اکتفاء کړې وی او داسې سړې په ماء قلیل کښې داخل نه شی نو د ددې مقام د نجاست واپس کیدو سره به هغه اوبه نجس شی، بهر حال زمونږ په نزد استنجاء که بالحجر وی او که بالروث والرجیع وی دواړه مطهر محل نه دی، صرف د طهارت محل حکم ورکولې شی، لهذا د دارقطنی روایت زمونږ مخالف پاتې نه شو، انتهی ما فی البذل.

خو احقر عرض کوی چه امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې ددې خبرې تصریح کړې ده چه د هغوی په نزد هم په استنجاء بالحجر سره مقام نه پاکیږی، بلکه صرف د عفو او د عدم مواخذه درجه ده، خو د حنابله په نزد دواړه روایتونه دی، طهارت محل او عدم طهارت څنګه چې چه په مغنی کښې دی، کیدې شی چه د شوافعو په نزد هم دواړه اقوال وی.

[۳۷]() حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُفَضَّلٌ، عَنْ عَيَّاشٍ، أَنَّ شِيَيْمَ بْنَ بَيْتَانَ أَخْبَرَهُ بِهَذَا الْحَدِيثِ أَيْضًا، عَنْ أَبِي سَالِمٍ الْجَيْشَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، يَذْكُرُ ذَلِكَ وَهُوَ مَعَهُ مُرَابِطٌ بِحِصْنِ بَابِ أَلْيُونَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: حِصْنُ أَلْيُونَ بِالْفُسْطَاطِ عَلَى جَبَلٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد وَهُوَ شَيْبَانُ بْنُ أُمَيَّةَ يُكْنَى أَبَا حُذَيْفَةَ.

ترجمه: د عبد الله بن عمرو نه روایت دې، ذکریې کړو دا حدیث، کله چه هغه دهغه سره په باب الیون کښې مرابط وو (دهغې محاصره ئې کړې وه) وئیلی دي ابوداود: قلعه د الیون په فسطاط کښې ده په غره باندې، وئیلی دي ابوادود: او هغه شیبان اُمیة دی کنیه ئې اباحذیفه دی.

تشریح: ۲: ﴿حدثنا یزید بن خالد الخ﴾ د مصنف رحمه الله غرض په دې سره د هغه حدیث سابق طریق ثانی بیانول دی، پس په اول سند کښې شییم روایت کولو د شیبان نه، او شیبان د رویفع نه، او په دې سند کښې شییم روایت کوی په ځائې د شیبان د ابوسالم الجیشانی نه، او ابوسالم جیشانی روایت کوی د عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه نه، د ﴿ایضا﴾ مطلب هم دا دې چه څنګه شییم دا روایت کوی د شیبان نه، هم دغه شان روایت کوی د ابوسالم

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۸۶۵۱، ۳۶۱۶) (صحیح)

جيشاني نه، نو ګويا دا حديث د دوه صحابه کرامو نه روايت شوي دي، يو د سيدنا رويفع رضي الله عنه نه، او بل د سيدنا عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه. ﴿ يذكر ذلك وهو معه ﴾ يعنی بيانولو به عبدالله بن عمر بن العاص دا حديث په داسې حالت کښې چه ابو سالم هغوی سره حصن باب اليون کښې څوکۍ ورکوله. ﴿ اليون ﴾ د مصر قديم نوم دې، او مسلمانانو ددی د فتح کولو نه پس ددې نوم فسطاط شو، او نن صبا د مصر سره مشهور دي.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ حِصْنُ أَلْيُونَ عَلَى جَبَلٍ بِالْفُسْطَاطِ ﴾ امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی چه حصن اليون کوم ځائې کښې چه په ولاړه باندې څوکۍ ورکولې کيده ، خان پوهه کړه چه اليون په ياء سره دې، او البون باء موحده سره هم راځی هغه يو دويم ښار دې په يمن کښې. هغه دلته مراد نه دې.

[۳۸](۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: "نَهَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَتَمَسَّحَ بِعَظْمٍ أَوْ بَعْرٍ".

ترجمه: جابر بن عبد الله وايي: مونږ منع کړي يو رسول الله صلى الله عليه وسلم د دېنه چه استنجاء اوکړو او په هډوکي او يا په پچه.

[۳۹](۲) حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحِمْصِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عَمْرٍو السَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الدَّيْلَمِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: "قَدِمَ وَفْدُ الْجِنِّ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: يَا مُحَمَّدُ، انْهَ أُمَّتَكَ أَنْ يَسْتَنْجُوا بِعَظْمٍ أَوْ رَوْثَةٍ أَوْ حُمَمَةٍ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى جَعَلَ لَنَا فِيهَا رِزْقًا، قَالَ: فَنَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ".

ترجمه: روايت دی د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه، هغه وائی راغی وفد (ټولګی) د پيريانو رسول الله صلى الله عليه وسلم ته نو هغوی اووئيل: اې محمد! منع کړه ته خپل امت د استنجاء کولو نه په هډوکي او په غوشايانو او په سکرو باندې، يقينا الله تعالى ګرځولی دی زمونږ لپاره په دي کښې رزق، نو منع اوکړه رسول الله صلى الله عليه وسلم د دېنه.

تشريح: ﴿ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الدَّيْلَمِيِّ الخ ﴾ د ديلمی نوم فيروز دې، لهذا دا عبدالله بن فيروز الديلمی شو تابعی دې وقيل له صحبة دا د ضحاک بن فيروز الديلمی رور دې، ﴿ قدم وفد الجن ﴾ يعنی يو ځل د جناتو وفد د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې راغلو او هغوی رسول الله صلى الله عليه وسلم ته عرض اوکړو چه تاسو خپل امت ددې خبرې نه منع کړئ چه هغوی په هډوکی يا سپياکو يا کوئلې سره استنجاء اوکړی ځکه چه الله پاک په دې څيزونو کښې زمونږ روزی کيخودلې ده، پس رسول الله صلى الله عليه وسلم ددې نه منع اوفرمائيله. وفد جمع ده د وافد، وفد وئيلې شی د هغه منتخب خلقو ته کوم چه د يو ښار نه بل ښار ته په څه مسئله باندې د خبرو اترو دپاره د اميرانو سره ملاويږی.

(۱): صحيح مسلم/الطهارة ۱۷ (۲۶۳)، (تحفة الأشراف: ۲۷۰۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۴۳، ۳۸٤) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۳٤۹) (صحيح)

شارحینو لیکلي دی دا د نصیبین جنات وو، نصیبین یو ښار دې کوم چه موصل ته نزدې منبع فرات باندې واقع دې، دلته جنات په کثرت سره دی، او ددې ځائې جنات سادات الجن بللې شی، او په قرآن کریم کښې چه دا راغلی دی چه ﴿ واذا صرفنا الیک نفرا من الجن ﴾ نو په دې آیت کریمه کښې هم جن نه جن نصیبین مراد دی، بعض وائی دا اووۀ وو، او بعض وائی دا نهه وو، دا راتلل د وفد مکې مکرمې ته د هجرت نه مخکښې شوې وو لکه چه په بذل کښې دی.

په حدیث الباب کښې اختصار:

په یو روایت کښې دی رسول اللهﷺ اوفرمائیل: اتانی داعی الجن فذهبت معه... یعنی یو ځل د رسول اللهﷺ په خدمت کښې د جناتو وفد حاضر شو، رسول اللهﷺ ددې وفد سره هغوی ته تشریف یوړو او د هغوی خپل مینځ کښې جنګونه او اختلافات ئې فیصله کړل په آخره کښې جناتو هغوی نه د زاد درخواست هم اوکړو، پس په حدیث کښې راځی ﴿ فسالوه الزاد فقال لکم کل عظم الحدیث ﴾ یعنی رسول اللهﷺ د هغوی په درخواست باندې توښه ورکړه او وې فرمائیل چه په کوم هډوکی باندې هم تاسو تیر شئ نو په هغې باندې به دهغې نه زیاته غوښه وینئ کومه چه په هغې باندې مخکښې وه. په دې باندې هغوی رسول اللهﷺ ته درخواست اوکړو چه ښه هر کله دا خبره ده نو تاسو خپل امت په هډوکی وغیره باندې د استنجاء کولو نه منع کړئ، پس رسول اللهﷺ منع اوفرمائیله، لکه چه په حدیث الباب کښې دی، ددې نه معلومه شوه چه حدیث الباب مختصر دې، پوره واقعه هغه شان ده کومه چه پورته ذکر شوه.

ځان پوهه کړه چه د جناتو وفدونه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې څو کرته راغلل مشهوره ده چه د لیلة الجن واقعه شپږ کرته پیښه شوی، درې کرته قبل الهجرت او درې کرته بعد الهجرت ددې بیان به په باب الوضوء بالنبیذ کښې راشی ﴿ قوله جعل الله لنا فیها رزقا الخ ﴾ د رزق نه مراد صرف طعام او خوراک نه دې بلکه قابل انتفاع څیز، اوس انتفاع چه هر څنګه وی لهذا د کوئلې نه به اشکال ختم شی، ځکه چه ضروری نه ده چه کوئله اوخوری بلکه مقصود انتفاع ده هر څنګه چه وی، هم دغه شان به د روټ په باره کښې وئیلې شی، او بعضو وئیلې دی چه عظم د جناتو دپاره او روثة (خاشنره) د هغوی د حیواناتو دپاره رزق دې، کیدې شی چه الله پاک څنګه په هډوکی باندې دوباره غوښه پیدا فرمائی هم دغه شان روث به هم په خپل اصلی شکل یعنی ګیا دانې طرف ته واپس کوی چه د جناتو د څاروو دپاره رزق شی لکه چه شارحینو لیکلې دی. والله اعلم بالصواب.

د جناتو دپاره د عظم رزق کیدل او په دې کښې اختلاف روایات:

ځان پوهه کړه چه په حدیث الباب کښې د هډوکی طعام الجن کیدل مطلقا ذکر شوې دی خو روایات په دې کښې مختلف دی د مسلم شریف په روایت کښې دی ﴿ لکم کل عظم ذکر اسم الله علیه ﴾ او په ترمذی کښې ددې خلاف دی ﴿ لکم کل عظم لم یذکر اسم الله علیه ﴾ یعنی په یو روایت کښې دی چه ستاسو دپاره هغه هډوکې توښه ده چه په هغې د الله پاک نوم

اخستلې شوې وی، او په يو روايت کښې دی چه په هغې باندې د الله پاک نوم نه وی اخستلې شوې، بعض شارحينو دفع د تعارض داسې کړې ده چه د مسلم په روايت کښې چه په هغې کښې ذکر د اسم راغلې دې هغه د مسلمين جن دپاره دې، او د ترمذی په روايت کښې چه په هغې کښې ﴿ لم يذكر ﴾ وارد دې هغه د کفار جناتو دپاره دې، خو حضرت ګنګوهی دا جواب نه دې خوښ کړې، حضرت فرمائی چه د رسول الله ﷺ نه صرف مسلمين جناتو سوال کړې وو کفار جنات هغوی سره کوم ځائې وو، نو د رسول الله ﷺ د هغوی دپاره د بيانولو ضرورت څه دې؟ خپله د حضرت ګنګوهی رائې لکه څنګه چه په کوکب کښې ذکر ده، دا ده چه د دواړو روايتونو محل بيل بيل دې، د مسلم په روايت کښې د ذکر نه مراد ذکر عند الذبح دې، او د ترمذی په روايت کښې د لم يذكر نه مراد عند الاكل دې، او مطلب دا دې چه په کوم عظم باندې د خوړلو په وخت بسم الله او نه لوستلې شوه هغه به د ډيرې غوښې والا شی، ځکه چه د ترک بسم الله د وجې نه هغه خوراک کونکی دهغې برکت حاصل نه کړو په خلاف د هغه چا چه بسم الله لوستلې وی دهغې برکت خوراک کونکی خپله حاصل کړو هغه به د جناتو دپاره ډيرې غوښې والا نه وی، سبحان الله..... څه غوره توجيه ده! دا خبرې په شروحو کښې چرته وی..... نو اوس د دواړو احاديثو يو ځائې کولو سره مطلب دا راوتلو چه هغه هډوکې چه په کوم باندې د ذبح په وخت بسم الله لوستلې شوې وی او خوراک کونکی پرې د خوراک په وخت بسم الله نه وی لوستلې نو هغه به جنات د غوښې ډک بيا مومی، باقی دا خبره به څنګه معلوميږی چه په کوم حيوان باندې د ذبح په وخت بسم الله لوستلې شوې ده او په کوم باندې نه؟ نو ددې جواب دا دې چه ددې به رسول الله ﷺ هغوی ته څه علامت بيان کړې وی، يا داسې اووايه چه په کوم څاروی باندې عند الذبح بسم الله نه وی لوستلې شوې د هغه څاروی په هډوکی باندې به الله پاک بالكل غوښه نه پيدا کوی.

بَابُ الِاسْتِنْجَاءِ بِالْحِجَارَةِ

باب دې په بيان د استنجاء کښې په کاڼی باندې

د ترجمة الباب په غرض کښې دوه احتماله دی، ممکنه ده چه د استنجاء بالحجر ثبوت او جواز بيانول وی، او کيدې شی چه بيان عدد مقصود وی څنګه چې چه د لفظ جمع نه فهم کيږی نو ښان پوهه کړه چه د استنجاء بالحجر په ثبوت او جواز کښې خو هيڅ تردد او کلام نشته د بيشميره احاديثو نه ددې ثبوت دې، هم په دې وجه ټول اهل سنت ددې د جواز قائل دی، خو شيعه ګان د استنجاء بالحجر انکار کوی، هم دغه شان يو روايت د ابن حبيب مالکی رحمه الله دې هغه دا چه استنجاء بالحجر صرف د عادم الماء دپاره ده د واجد الماء دپاره جائز نه ده. او دويم قسم د استنجاء استنجاء بالماء ده چه دهغې باب وړاندې مستقل راروان دې، په هغې باندې به کلام هم هلته راشی، هم دغه شان جمع بين الحجر والماء کوم چه د استنجاء دريم قسم دې هغه به هم هلته بيان کړې شی.

دويم احتمال په غرض د ترجمه کښې بيان د عدد وو، پس دا مسئله د ائمه ترمينځه

اختلافي ده، کومه چه مخکښې ځو کرته تیره شوې دی، د شوافعو او حنابله په نزد دلته د عدد ثلاث کیدل ضروری دی، د احنافو او مالکیانو په نزد دلته مقصود انقاء ده د عدد ثلاث کیدل ضروری نه دی، مخکښې اګرچه اختلاف تیر شوې دې خو په دلائلو باندې کلام نه وو راغلې، دلته به مونږ ددې مسئلې دلیل بیانوو، پس د عائشې رضي الله عنها حدیث الباب په کوم کښې چه دی چه ﴿ فانها تجزئ عنه ﴾ یعنی درې کانړی دې یوسی ځکه هغه کافي کیږی.

[۴۰](۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ قُرْطٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ، فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ، فَإِنَّهَا تُجْزِءُ عَنْهُ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې چه بیشکه رسول الله صلی الله علیه وسلم وئیلی دی: کله چه لاړ شي یو کس ستاسو نه ډک اودس ماتي ته، نو وي دې سي ځان سره درې کانړي چه استنجاء اوکړي په هغې سره، نو دغه کافي کیږي د ده نه.

[۴۱](۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ خُزَيْمَةَ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ خُزَيْمَةَ، عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الِاسْتِطَابَةِ، فَقَالَ: "بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: كَذَا رَوَاهُ أَبُو أُسَامَةَ، وَابْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ هِشَامٍ يَعْنِي ابْنَ عُرْوَةَ.

ترجمه: د خزیمة بن ثابت نه روایت دې، هغه وائي: چه سوال اوکړی شو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د استنجاء په باره کښې، نو هغه اوفرمائیل: استنجا په درې کانړو باندې کوئی چه هغې کښې غوشایان نه وي. وئیلي دي ابوداود: هم داسې روایت کړی دی ابو اسامه، او ابن نمیر د هشام نه یعني ابن عروة.

حدیث الباب د احنافو دلیل دې:

سیاق کلام او لفظ حدیث نه معلومیګی چه د دریو قید احترازی نه دې، بلکه په دې وجه دې چه عام طور سره درې کافي کیږی، او هم دا خبره احناف کوی لهذا دا حدیث د احنافو دلیل شو، دارقطني وائي چه ددې حدیث سند حسن دې.

خوابن رسلان رحمه الله چه شافعی دې، ددې حدیث په خپل مسلک باندې دوه طریقو سره استدلال کوی، یو دا چه ﴿ فلیذهب معه ﴾ دا د امر صیغه ده، دویم دا چه لفظ یجزئ د وجوب په معنی کښې استعمالیږی، مونږ وایو چه امر که د وجوب دپاره وی خو د دریو د قید نه احترازی نه دې، بلکه عادی دې چه عادة درې کافی دی، او دویمه خبره چه کومه هغوی ذکر کړې ده چه د اجزاء د وجوب په معنی کښې مستعمل کیږی، ددې جواب دا دې چه د طحاوی د روایت الفاظ په دې حدیث کښې ﴿ فانها ستکفیه ﴾ راغلې دي..... فثبت ما قلناه.

(۱): سنن النسائي/الطهارة ٤٠ (٤٤)، (تحفة الأشراف: ١٦٧٥٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/١٠٨، ١٣٣)، سنن الدارمي/الطهارة ١١ (٦٩٧) (حسن)

(۲): سنن ابن ماجه/الطهارة ١٦ (٣١٥)، (تحفة الأشراف: ٣٥٢٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٢١٣، ٢١٤) (صحيح)

د حديث بخاری نه وجوب وعدم وجوب ايتار په سلسله کښې د فريقينو استدلال

د دې نه علاوه په دې مسئله کښې د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د حديث نه استدلال کولې شی کوم چه په صحيح بخاری کښې موجود دې، چه په هغې کښې دی چه رسول الله ﷺ قضاء حاجت ته د تلو په وخت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته اوفرمائيل چه ﴿ ائتنى بثلاثة احجار ﴾ په دې باندې هغوی اوفرمائيل چه ما اولټول خو صرف دوه کانړی ملاؤ شو، دريم ملاؤ نه شو نو دهغې په ځائې ما روثة اوچته کړه، نو رسول الله ﷺ هغه دوه کانړی خو واخستل او روثه ئې اوغورځوله، او وې فرمائيل ﴿ هذا ركس ﴾ ځان پوهه کړه چه ددې حديث نه فريقين استدلال کوی، شوافع خو د عدد ثلاث په قيد سره چه رسول الله ﷺ فرمائيلې وو چه درې کانړی راوړه، او احناف په دې طريقه چه په دې موقعه باندې رسول الله ﷺ په ظاهر کښې په حجرين باندې اکتفاء اوفرمائيله، شوافع داسې وائی چه په دې حديث کښې داسې نشته چه په حجرين باندې ئې اکتفاء اوفرمائيله، بلکه کيدې شی چه يو حجر رسول الله ﷺ ته دهغې په خوا کښې ملاؤ شوې وی، مونږ وايو چه که رسول الله ﷺ سره کانړې وې نو رسول الله ﷺ په شروع کښې د دريو قيد ولې لګولو، پس ظاهره ده چه په دې موقع باندې رسول الله ﷺ په دوه کانړو باندې اکتفاء اوفرمائيله بله دا چه که د حجر ثالث کيدل ضروری وې نو رسول الله ﷺ به دوباره طلب فرمائيلې وې، دا خبره امام طحاوی رحمه الله فرمائيلې ده.

په دې باندې علامه سندهی دا اشکال کړې دې، اګرچه هغه حنفی دې چه چونکه د امر سابق لا تراوسه پورې تعميل نه وو شوې، په دې وجه د امر جديد حاجت نه وو، لهذا ددې وخته پورې د رسول الله ﷺ سابق طلب باقی وو، دا خبره د هغوی په ځائې ده خو سوال دا دې چه د ايتاء ثالث تحقق خو کيدل پکار دی که طلب سابق باقی وی او که نه، او حافظ ابن حجر رحمه الله د شوافعو د طرف نه ددې دويم جواب کړې دې هغوی فرمائی ﴿ وغفل الطحاوى رحمه الله عما اخرجه احمد فى مسنده ﴾ او بيا هغوی د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه هم دا حديث ذکر کړې دې چه په هغې کښې دا زيادت دې ﴿ ائتنى بحجر ﴾ يعنی رسول الله ﷺ دوه کانړی اخستلو سره اوفرمائيل چه يو کانړې بل راوړه نو ګويا حافظ په امام طحاوی رحمه الله باندې الزام اولګولو چه هغوی د مسند احمد په روايت باندې نه دی خبر شوی، حال دا چه په هغې کښې د حجر ثالث طلب موجود دې، زمونږ د طرف نه علامه زيلعی رحمه الله په نصب الرايه کښې د مسند احمد په دې حديث باندې بحث کولو سره فرمائيلې دی چه دا زيادت منقطع دې، ځکه چه دا حديث ابواسحق د علقمه نه روايت کوی، حال دا چه د ابواسحاق سماع د علقمه نه ثابت نه ده چه دهغې اقرار خپله امام بيهقی رحمه الله ته دې، خو هغوی دلته سکوت کړې دې په بل ځائې کښې هغوی په دې اقرار کړې دې، او زه دا هم وايم چه په دې حديث عبدالله بن مسعود رضي الله عنه باندې امام ترمذی او امام نسائی رحمهما الله باب الاستنجاء بالحجرين ترجمه قائم کړې ده، چه دهغې صفا مطلب دا دې چه ددې دواړو په نزد په دې حديث کښې استنجاء بالحجرين ذکر کړې شوې دې او هغه زيادت کوم چه حافظ رحمه الله بيان فرمائيلې دې

هغه دې دواړو حضراتو هم نه دې تسليم کړې، آيا حافظ صاحب رحمه الله به دلته هم وائی چه غفل الامام الترمذی والامام النسائی.

قوله ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ كَذَا رَوَاهُ أَبُو أُسَامَةَ الخ ﴾ د مصنف رحمه الله په غرض کښې دوه اقوال دی، حضرت په بذل کښې دا ليکلې دی چه ددې حديث په سند کښې اختلاف دې، بعضو هشام بن عروه او عمرو بن خزيمة ترمينځه د يو راوی واسطه ذکر کړې ده چه د هغه نوم عبدالرحمن بن سعد څنګه چه چه د بيهقی په روايت کښې دی نو اوس مصنف رحمه الله دا فرمائی چه اکثر راويانو دا سند هم دغه شان بيان کړې ده کوم چه پورته ذکر شوې دې، يعنی بغير د واسطې د عبدالرحمن نه او صاحب منهل يو بل غرض ليکلې دې چه دا حديث سفيان بن عيينة هم د هشام نه روايت کړې دې خو هغوی شيخ هشام ابووجزه مقرر کړې دې، په ځائې د عمرو بن خزيمه، نو مصنف رحمه الله فرمائی چه ابومعاويه دا حديث د هشام نه نقل کړې دې هم دغه شان ابواسامه او ابن نمير هم دا روايت کړې دې يعنی د هشام بن عروه استاذ عمرو بن خزيمة ته وئيلې دې نه ابووجزه لره لکه چه سفيان بن عيينه رحمه الله کړې دی، لهذا د سفيان روايت وهم دې. (۱)

شرح السند : ﴿ عَنْ أَبِي حَازِمٍ ﴾ د دوی نوم سلمه بن دينار دې ﴿ مُسْلِمِ بْنِ قُرْطٍ ﴾ دا راوی ضعيف دې ﴿ ابومعاوية ﴾ د دوی نوم محمد بن حازم دې ﴿ عمارة بن خزيمة ﴾ صاحب منهل عمارة په کسرې د عين سره ليکلې دې خو دا وهم دې صحيح بضم العين دې، په ظاهر کښې هغوی ته وهم د يو بل نوم نه شوې دې هغه دا چه هغه صحابی دې ﴿ ابی بن عمارة ﴾ دا عمارة البتة بکسر العين دې والله اعلم.

قوله ﴿ خزيمة بن ثابت ﴾ دا مشهور صحابی دې، ذو الشهادتين د دوی لقب دې کوم چه د يو خاص واقعې د وجې نه دی (۲) دا واقعه به د ابوداؤد په کتاب القضاء کښې راشی چه د هغې په اخر کښې دی ﴿ من شهد له خزيمة فهو حسبه ﴾.

---

(۱) صاحب منهل چه کوم غرض بيان کړې دې، هغه احقر ته اقرب الی کلام المصنف رحمه الله معلوميږی، چه دهغې تقرير زيات واضح دې، هغه دا چه مصنف رحمه الله د هشام د شاګردانو اختلاف بيانوی او هغه دلته په کتاب کښې درې دی، ابومعاويه، ابواسامه، ابن نمير... دا درې واړه دا روايت د هشام نه په يو طريقه روايت کوی، او د هشام څلورم شاګرد سفيان بن عيينة دې هغه ئې بل شان روايت کوی، په دې تقرير کښې تقابل غوره دې)

(۲) دا واقعه د شراء فرس سره متعلق ده کوم چه رسول الله ﷺ د يو اعرابی نه اخستلې وو خو د معاملې د طې کيدو نه پس هغه د بيع نه انکار اوکړو او د هغه نه ئې د شاهد مطالبه اوکړه، په دې باندې خزيمه رضی الله عنه کوم چه په اصل واقعه کښې موجود هم نه وو، د رسول الله ﷺ تصديق ئې اوکړو رسول الله ﷺ ترې نه تپوس اوکړو چه ته تصديق څنګه کوې هغوی عرض اوکړو ستاسو د ارشاد د وجې نه په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د هميشه دپاره د هغه يواځې شهادت کول به کافی وی،

بَابٌ فِي الِاسْتِبْرَاءِ

باب دې په بيان د ځان پاکولو کې (استنجاء)

د يو ې سلسله متعدد تراجم ابواب او د هغې خپل مينځ کښې فرق:

صاحب غاية المقصود دا ترجمه په استنجاء بالحجر باندې محمول کړې ده خو په دې باندې به دا اشکال واردېږی چه د استنجاء بالحجر باب خو اوس تير شوې دې او حضرت سهارنپوری رحمه الله دا په استنجاء بالماء باندې محمول فرمائيلې دې، په دې باندې به هم اشکال وی چه ددې نه وړاندې باب د استنجاء بالماء راروان دې او ددې نه علاوه يو اشکال دا دې چه باب الاستبراء په شروع کښې تير شوې دې، نو دلته په دې باب کښې څه مقصود دې؟ او په دې استبراء او تير باب د استبراء کښې څه فرق دې؟ په يو طريقه هم دا خبره نه جوړيږی، خو الحمد لله حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ددې ټولو ابوابو د مقاصدو او اغراضو داسې توضيح کړې ده چه ټول اختلافات ختميږی هغه دا چه په ماقبل کښې چه کومه استبراء من البول راغلې دې دهغې نه مراد مطلق توقی عن البول دې، يعنی متيازې په احتياط سره کول که دهغې تعلق د بدن د څۀ حصې سره وی او که د کپړې سره وی، او که د خپلو متيازو سره وی او که د بل، او دلته د استبراء نه مراد استنجاء بالماء ده. خو مقصود دا دې چه استنجاء بالماء لازم نه ده ځنګه چه د حديث الباب نه ثابتيږی، اوس چه هر کله دا خبره ثابته شوه چه استنجاء بالماء غير لازم ده نو په دې سره شبه کيدې شوه چه کيدې شی مسنون هم نه وی او دا چه ددې هيڅ اهميت نشته نو دهغې د دفع کولو دپاره ئې بل باب قائم کړو، باب فی الاستنجاء بالماء او دهغې نه ئې استنجاء بالماء ثابت کړه، په باب فی الاستبراء کښې د استنجاء بالماء د لزوم نفی ده. او په راروان باب سره د استنجاء بالماء ثبوت دې. اوس د ټولو تراجمو غرض واضح شو، او د تکرار اشکال هم ختم شو.

[۴۲](۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَخَلَفُ بْنُ هِشَامٍ الْمُقْرِئُ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَحْيَى التَّوْأَمُ. ح وحَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْقُوبَ التَّوْأَمُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: بَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ عُمَرُ خَلْفَهُ بِكُوزٍ مِنْ مَاءٍ، فَقَالَ: مَا هَذَا يَا عُمَرُ؟ فَقَالَ: هَذَا مَاءٌ تَتَوَضَّأُ بِهِ، قَالَ: "مَا أُمِرْتُ كُلَّمَا بُلْتُ أَنْ أَتَوَضَّأَ، وَلَوْ فَعَلْتُ لَكَانَتْ سُنَّةً".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، هغې وائی. متيازې اوکړې رسول الله صلى الله عليه وسلم، نو ودريدو عمر وروسته د هغه نه په يوه لوټه (کوزه) د اوبو، نو اوونيل هغه دا څه شی دی اې عمره! نو هغه اوونيل دا اوبه دې چه اودس اوکړې ته په دې، نو هغه اوونيل ماته امر نه دی شوی چه هرکله زه متيازې کوم نو اودس اوکړم، او که چيرې مې اوکړو نو دا به واجبه طريقه شي

تشريح: قوله: ﴿فَقَالَ مَا هَذَا يَا عُمَرُ﴾ دا خبره مونږ بيان کړه چه په دې باب سره د مصنف رحمه الله غرض استنجاء بالماء بيانول دی، يعنی دا چه هغه ضروری نه ده

(۱): سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۰ (۳۲۷)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۵/۶) (ضعيف)

د حدیث د ترجمة الباب سره مناسبت:

خو په حدیث الباب کښې خو د استنجاء ذکر نشته، جواب دا دې چه د ﴿ تتوضاء به ﴾ په تفسیر کښې د شارحینو دوه اقوال دی، د حافظ عراقی رحمه الله رائې دا ده چه ددې نه وضوء شرعی مراد دې، او د بعض حضراتو رائې دا ده چه په هغې کښې امام ابوداؤد او امام ابن ماجه رحمهما الله هم دې، چه دلته د طهارت نه مراد استنجاء بالماء مراد ده نو مطلب دا شو چه عمر رضی الله عنه چه کومې اوبه رسول الله ﷺ ته راوړې وې نو هغه ئې د استنجاء دپاره راوړې وې نو په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه زه ددې خبرې مامور نه یم چه همیشه دې د متیازو نه پس استنجاء بالماء اوکړم.

سره د اتحاد سند د حاء تحویل راوړلو مقصد:

د دې حدیث په سند کښې حاء د تحویل واقع شوې ده، په اول سند کښې د مصنف رحمه الله استاذ قتیبه وغیره دې، او په دویم کښې عمرو بن عون، او بیا ددې دواړو اُستاذ په دواړو سندونو کښې یو دې یعنی ابویعقوب چه د هغوی نوم عبدالله بن یحیی دې، لهذا په دواړو سندونو کښې د مشائخ او راویانو په اعتبار هیڅ فرق نشته دواړه سندونه د رجالو په اعتبار سره بالکل یو دی، لهذا د تحویل هیڅ موقع نشته، خو چونکه د دواړو په سند کښې د تعبیر فرق موجود دې، صرف ددې فرق د وجې نه ئې حاء د تحویل راوړې ده او هغه د تعبیر فرق دا دې چه په اول سند کښې قتیبه وغیره د خپل استاذ نوم عبدالله بن یحیی ذکر کړې دې، او عمرو بن عون په ځائې د نوم کنیت ابویعقوب ذکر کړې دې، دویم فرق دا دې چه په اول سند کښې حدثنا عبدالله دې او دلته اخبرنا پس هم ددې فرق د ښکاره کولو دپاره مصنف رحمه الله حاء د تحویل راوړې ده، دا د غایة اهتمام او احتیاط خبره ده.

بَابٌ فِي الْاِسْتِنْجَاءِ بِالْمَاءِ

باب دې په بیان د استنجاء کولو کښې په اوبو باندې

د استنجاء اقسام او د هغې ثبوت او حکم شرعی:

غرض الباب: په دې باب باندې څه کلام په مخکښې باب کښې راغلې دې، ددې باب د منعقد کولو او د استنجاء بالماء ثابتولو یو غرض دا دې چه بعض علماء کرامو استنجاء بالماء ګنړلې ده، لکه چه د ابن حبیب مالکی رحمه الله نه منقول دی، هغوی وائی چه اوبه د څکلو څیز دې څنګه چه تاسو په دودئ سره استنجاء نه شې کولې کوم چه د خوراک څیز دې نو په اوبه سره ولې کوئ هغه د څکلو څیز دې، جواب دا دې چه دا قیاس مع الفارق دې، د اوبو په باره کښې تصریح ده چه هغه مطهر دی، نو څنګه چه هغه د څکلو څیز دې، تطهیر هم ددې په تخلیق سره مقصود دې، د الله پاک ارشاد دې ﴿ وانزلنا من السمآء ماءا طهورا ﴾ الاية لهذا اوبو لره په خبز باندې قیاس کول صحیح نه دی، بله دا چه د بعض صحابه کرامو نه روایت دې لکه عبدالله بن عمر، عبدالله بن زبیر رضی الله عنهم چه هغوی به استنجاء بالماء نه کوله، او په مصنف ابن ابی شیبة کښې دی چه سیدنا حذیفه رضی الله عنه هم ددې قائل نه وو، پس هغوی اوفرمائیل ﴿ اذا لا یزال النتن بیدی ﴾ چه که زه بعد الغائط استنجاء بالماء اوکړم نو زما د

لاس نه به بدبو نه زائله کیږی نو د داسې اقوال رد کولو دپاره مصنف رحمه الله باب الاستنجاء بالماء تړلې دې، او د حدیث الباب نه ئې ثابته کړه چه د رسول الله ﷺ نه استنجاء بالماء ثابت ده، بلکه دا چه ابن التین د امام مالک رحمه الله نه نقل کړی دی چه د رسول الله ﷺ نه استنجاء بالماء ثابت نه ده پس په موطاء کښې دی چه ﴿قال یحیی سئل مالک عن غسل الفرج من البول والغائط هل جاء فیه اثر فقال بلغنی ان بعض من مضی کانوا یتوضؤون من الغائط﴾ خو دا خبره صحیح نه ده، د صحیحین د روایت نه د رسول الله ﷺ استنجاء بالماء ثابت ده مونږ د باب الاستنجاء بالاحجار په شروع کښې دا خبره بیان کړې وه چه د استنجاء بالحجر ثبوت د روایاتو کثیره نه دې او هم دې ته نزدې نزدې د استنجاء بالمآء ثبوت هم دې.

دریم قسم د استنجاء دې استنجاء بالحجر والماء یعنی حجر او ماء دواړه جمع کول، ددې ثبوت د روایاتو نه زیات مشهور نه دې، چه کوم روایات صحیح دی په هغې کښې صراحت نشته او کوم چه صریح دی هغه زیات صحیح نه دی بلکه ضعیف دی، په مجمع الزوائد وغیره کښې دی څنګه چه په معارف السنن کښې لیکلې شوي دی، د مولانا عبدالحئ لکهنوی رحمه الله رائې دا ده چه جمع بین الحجر والماء پس د غائط نه د رسول الله ﷺ او د صحابه کرامو رضی الله عنهم نه ثابت ده، او بعد البول نه ده ثابت. خو د عمر رضی الله عنه په باره کښې منقول دی، لکه د طبرانی په یو روایت کښې دی چه هغوی به جمع بین الحجر والماء بعد البول فرمائیله. (ذکره مولانا عبدالحئ فی مقدمة الهدایة)

[۴۳][1] حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، عَنْ خَالِدٍ يَعْنِي الْوَاسِطِيَّ، عَنْ خَالِدٍ يَعْنِي الْحَذَّاءَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ حَائِطًا وَمَعَهُ غُلَامٌ مَعَهُ مِيضَأَةٌ وَهُوَ أَصْغَرُنَا، فَوَضَعَهَا عِنْدَ السِّدْرَةِ، فَقَضَى حَاجَتَهُ، فَخَرَجَ عَلَيْنَا وَقَدِ اسْتَنْجَى بِالْمَاءِ".

ترجمه: د انس بن مالک رضی الله عنه نه روایت دې، چه بیشکه رسول الله ﷺ داخل شو یو باغ ته، او د هغه سره یو غلام چه د هغه سره د اودس کولو لوښی وو، او هغه ورکوټی وو په مونږ کښې نو هغه ئې کېښودله د سدرې (د بیرې د ونې) په خوا کښې، نو رسول الله ﷺ خپل حاجت پوره کړو، نو راووتلو مونږ ته او هغه استنجاء کړې وه په اوبو باندې.

تشریح: قوله: ﴿وَمَعَهُ غُلَامٌ مَعَهُ مِيضَأَةٌ الخ﴾ د غلام اطلاق د فطام نه واخله تر د اووه کالو پورې کیږی، دویم قول دا دې چه د پیدائش نه واخله تر بلوغ پورې، علامه زمخشری رحمه الله فرمائی حد التحاء یعنی د ګیرې د راوتلو پورې.

(**غلام څوک وو؟**): په بعضو روایاتو کښې دی ﴿غلامنا﴾ او په بعض کښې دی ﴿غلام من الانصار﴾ ددې غلام په تعیین کښې اختلاف دې، د امام بخاری رحمه الله سیاق دې ته اشاره کوی چه دا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دې، خو وړاندې په روایت کښې راځی چه ﴿وهو

[1]: صحیح البخاري/الوضوء ۱۵ (۱۵۰)، ۱۶ (۱۵۱)، ۱۷ (۱۵۲)، ۵۶ (۲۱۷)، الصلاة ۹۳ (۵۰۰)، صحیح مسلم/الطهارة ۲۱ (۲۷۰، ۲۷۱)، سنن النسائي/الطهارة ۴۱ (۴۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۱۷۱) (صحیح)

اصغرنا)، په دې صورت کښې عبدالله بن مسعود ﷛ مراد اخستل مشکل دی هغه په کبار صحابه کرامو کښې دې، سیدنا انس ﷛ کوم چه د حدیث راوی دې د هغوی نه مشر دې، او وئیلې شوې دی چه ددې نه مراد جابر بن عبدالله دې ځنګه چه د مسلم د روایت نه معلومیږی او دا هم وئیلی شوی دی چه کیدې شی حضرت ابوهریره ﷛ وی. بهرحال دا ټول دحضور ﷺ خادمان دی. او دا هم احتمال دې چه د دوی نه علاوه بل څوک انصاری صحابی وی ﴿ میضاة ﴾ یعنی د اودس لوښې چه په هغې کښې د اودس په اندازه اوبه راشی، ﴿ قوله وقد استنجی بالماء ﴾ دا لفظ استنجاء بالماء کښې صریح دې او هم ددې سره د ترجمة الباب مطابقت دې.

[۴۴]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَخْبَرَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي أَهْلِ قُبَاءٍ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا سورة التوبة آية ۱۰۸، قَالَ: كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ، فَنَزَلَتْ فِيهِمْ هَذِهِ الْآيَةُ".

ترجمه: د ابوهریره ﷛ نه روایت دې، هغه روایت کوي د رسول الله ﷺ نه، هغوی ﷺ فرمائیلی دی: نازل شوی دی دا ایت په اهل قباء کښې (په دې کښې څه سړي دي چه خوښوي چه ښه پاک شي) هغه اووئیل: وو هغوی چه استنجاء ئې کوله په اوبو، نو نازل شو د هغوی په باره کښې دا آیت.

تشریح: قوله :﴿ نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ الخ ﴾ قباء مدینې ته نزدې یو مشهوره آبادی ده، اول هغه د مدینې په اطرافو کښې وه خو اوس د مدینې ابادی هلته رسیدلې ده قباء منصرف او غیر منصرف دواړو طریقو سره لوستلې شوې دې، که په تاویل د بقعاء کیخودلې شی نو د علمیت او تانیث د وجې نه به غیر منصرف وی، او که په تاویل د مکان واخستلې شی نو بیا به منصرف وی، آیت کریمه ﴿ فیه رجال ﴾ کښې ضمیر مسجد قباء ته راجع دې، په مدینه منوره کښې د ټولو نه اول دا مسجد جوړ کړې شوې وو، او ددې نه پس مسجد نبوی ﷺ، ددې مسجد ډیر فضائل په احادیثو کښې راغلی دی، رسول الله ﷺ به د هر پیر په ورځ هلته تشریف اوړلو او په هغې کښې به ئې دوه رکعته کول په یو روایت کښې دی چه په مسجد قباء کښې د دوه رکعتو د لوستلو ثواب د یوې عمرې کولو دې، په صحیحین وغیره کتب صحاح کښې ددې مسجد د فضائلو په باره کښې ابواب موجود دی.

قوله :﴿ كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ ﴾ معلومه شوه چه په آیت کریمه کښې د طهارت نه استنجاء بالماء مراد ده، په یو روایت کښې دی چه کله دا آیت کریمه نازل شو نو رسول الله ﷺ قباء ته تشریف یوړو او د هغوی نه ئې تپوس اوفرمائیلو چه هغه څه څیز دې چه دهغې په وجه باندې الله پاک د طهارت په باره کښې ستاسو تعریف کړې دې نو هغه خلقو اووئیل چه مونږ اهل کتاب اولیدل چه هغوی د استنجاء نه پس خپل مقعد وینځی، نو د هغوی په اتباع کښې مونږ هم داسې اوکړل.

(): سنن الترمذي/التفسير ۱۰ (۳۱۰۰)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۸ (۳۵۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۳۰۹) (صحيح)

په استنجاء کښې د جمع بين الحجر والماء ثبوت :

او په مسند بزار (۱) کښې دی څنګه چه تفسير جلالين کښې دی: ﴿ انا نتبع الحجارة الماء ﴾ چه مونږ د استنجاء بالحجر نه پس استنجاء بالماء کوو، په دې باندې رسول الله ﷺ ﴿ وهو ذلک فعليکموه ﴾ يعنی او ! هم په دې باندې ستاسو تعريف کړې شوې دې لهذا دا لازم اونيسئ، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ليکلې دی چه ظاهره دا ده چه هغوی به استنجاء بالحجر والماء دواړه کول، او د حضرت تائيد د پورته روايت نه کيږی، خو امام نووی رحمه الله ددې انکار کړې دې هغوی فرمائی چه ددې خلقو جمع بين الحجر والماء ثابت نه ده، اوس نزدې په جمع بين الحجر والماء کښې دا کلام تير شو.

بَابُ الرَّجُلِ يُدَلِّكُ يَدَهُ بِالْأَرْضِ إِذَا اسْتَنْجَى

باب دې په بيان د سړي کې چې مږي خپل لاس په ځمکه کله چې استنجاء وکړي

يعنی د استنجاء نه پس لاس په زمکه باندې مږل چه رائحه کريهه او آثار نجاست بالکل زائل شی، په عوامو کښې مشهوره ده چه په خاورو کښې لاس وهل د غريبئ سبب دې، ددې حديث نه ددې خبرې ترديد کيږی چه دا بې اصله خبره ده پس په حديث الباب کښې دی ﴿ ثم مسح يده على الارض ﴾

[۴۵](۲) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا أَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ وَهَذَا لَفْظُهُ. ح وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ يَعْنِي الْمُخَرِّمِيَّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فِي تَوْرٍ أَوْ رَكْوَةٍ، فَاسْتَنْجَى "، قَالَ أَبُو دَاوُد فِي حَدِيثِ وَكِيعٍ: ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ أَتَيْتُهُ بِإِنَاءٍ آخَرَ، فَتَوَضَّأَ. قَالَ أَبُو دَاوُد: وَحَدِيثُ الْأَسْوَدِ بْنِ عَامِرٍ أَتَمُّ.

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دې، هغه وائی: وو نبي ﷺ کله چه به راتلو بيت الخلاء ته نو راوړولې به ما هغه ته اوبه په يو لوخي کښې (چې جوړ وو د زيړو نه او يا د کانړي نه) او په يو لوښي کښې (چې هغه جوړ وو د لرګي نه) نو استنجاء ئې اوکړه. وئيلی دی ابو داود: په حديث د وکيع کښې، بيا ئې مسح کړو خپل لاس په ځمکه باندې بيا راتلل اوکړه ما هغه ته په يو لوخي بل باندې نو اودس ئې اوکړو. وئيلی دي ابوداود: او حديث د اسود بن عامر هغه ډير اتم دی.

تشريح: قوله :﴿ عن ابی هريرة رضی الله عنه الخ ﴾ سيدنا ابوهريره رضی الله عنه فرمائی چه کله به رسول الله ﷺ بيت الخلاء ته تشريف يوړلو نو ما به هغوی ته په يو لوښی کښې اوبه راوړلې، په هغې سره به ئې استنجاء کوله او بيا به ئې لاس په زمکه باندې مړلو بيا به ما په بل لوښی کښې اوبه راوړلې په هغې باندې به رسول الله ﷺ اودس فرمائيلو ﴿ تور ﴾ وئيلې شی هغه

(۱) او مولانا عبدالحئ صاحب په حاشيه د موطاء کښې د صحيح ابن خزيمه حوالې سره په دې باندې اضافه فرمائيلې ده)

(۲): سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۹ (۳۵۸)، ۶۱ (۴۷۳)، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۸۶)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة (۷۰۳/۱۵)، مسند احمد (۲/۳۱۱، ۴۵۴) (حسن)

لوښی ته کوم چه د پیتلو یا د کانړی وی، او ﴿ رکوۃ ﴾ وائی هغه وړوکی لوښی ته کوم چه د څرمنې وی، ددې حدیث نه دْې دا شبه اونکړې شی چه د استنجاء نه په پاتې شوې اوبو باندې اودس کول مکروه دی یا خلاف اولی دی، بلکه په بل لوښی کښې به اوبه په دې وجه راوړلې شوې چه باقی اوبه د دواړو کارونو دپاره کافی نه وې، ګینې د رسول اللهﷺ نه د یو لوښی نه استنجاء او اودس کول او غسل کول ثابت دی، لکه چه حضرت په بذل کښې لیکلې دی.

ایا د استنجاء نه پس د لاس نه رائحه کریهه لرې کول د طهارت دپاره ضروری دی؟

قوله :﴿ ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ ﴾ حضرت سهارنپوری په بذل کښې د حضرت ګنګوهی د تقریر نه په دې مقام باندې د یوې مسئلې تحقیق کړې دې هغه دا چه په لاس سره د ازاله نجاست نه پس په دې کښې چه کومه رائحهٔ کریهه باقی پاتې شی، دهغې زائل کول ضروری دی یا غیر ضروری، بله دا چه ددې رائحې حقیقت څه دې په دې کښې حضرت دوه اقواله لیکلې دی، د یو جماعت فقهاؤ رائې دا ده چه ددې ازاله ضروری ده الا ما شق زواله... او دویم جماعت دا وائی چه په لاس سره یا بدن سره د عین نجاست په زوال سره ازاله ضروری ده الا ماشق زواله، او دویم جماعت دا وائی چه په لاس سره یا بدن سره د عین نجاست په زوال سره لاس او بدن پاکیږی، د طهارت تحقق د رائحه کریهه په زوال باندې موقوف نه دې، اوس په دې کښې د هرې یوې رائې یو مقصد دې، کوم خلق چه وائی، ازاله ضروری ده هغوی وائی چه ددې رائحه کریهه حقیقت په اصل کښې د نجاست هغه اجزاء صغار نه دې کوم چه پټ او غیر مرئی دې په دې وجه ددې ازاله ضروری ده، بل جماعت دا وائی چه دا اجزاء د نجاست نه دی بلکه د مصاحبت بالنجاست اثر دې څکه چه لږ ساعت دپاره نجاست په لاس باندې لګیدلې دې، چه په دې سره لاس متاثره شو نو دا ددې ملګرتیا اثر دې، عین نجاست نه دې، لهذا ددې ازاله ضروری نه ده..... والله سبحانه وتعالی اعلم.

شرح السند : قوله : ﴿ وَهَذَا لَفْظُهُ ﴾ ضمیر د شریک طرف ته راجع نه دې، بلکه د اسود طرف ته راجع دې، دلته دوه سندونه دی،د یو ابتداء په ابراهیم سره ده،د دویم د محمد بن عبدالله سره، دا دواړه د مصنفؒ استاذان دی، بیا په اول سند کښې شیخ الشیخ اسود دې، او په دویم کښې وکیع، بیا دا دواړه یعنی اسود او وکیع روایت کوی د شریک نه، لهذا شریک ملتقی السندین شو نو مطلب دا شو چه دا الفاظ د اسود دی د وکیع نه دی، دلته شریک کوم چه ملتقی السندین دې په دواړو ځایونو کښې ذکر شوې دې، په اول سند کښې هم او په دویم کښې هم، ملتقی السندین لره کله صرف په دویم سند کښې بیانوی، او کله په دواړو کښې نو دلته په اول سند کښې شریک لره حذف کول هم صحیح دی، څکه چه په دویم سند کښې خو هغه هسې هم راروان دې ښه څان پوهه کړه.

قوله :﴿ المعنی ﴾ تقدیر د عبارت دې ﴿ معنی حدیثهما واحد ﴾ یعنی اسود او وکیع دواړه ددې حدیث راویان دی، مضمون دواړو یو بیان کړو، خو په الفاظو کښې لږ فرق دې ﴿ قوله عن المغیرة ﴾ د حضرت سهارنپوریؒ تحقیق په بذل کښې دا دې چه په لفظ المغیرة باندې

دلته سند نه دی کیدل پکار، پس د حضرت مولانا احمد علی محدث سهارنپوری رحمه الله په قلمی نسخه کښې نشته، او هم دغه شان دا روایت په نسائی او ابن ماجه کښې هم دې په دې دواړو کتابونو کښې دا نوم نشته، ددې نه علاوه طبرانی تصریح کړې ده چه دا حدیث د ابوزرعه نه د ابراهیم بن جریر نه علاوه بل چا نه دې روایت کړې، لهذا په دې سند کښې د ابراهیم نه پس صرف عن ابی زرعة کیدل پکار دی، په مینځ کښې ﴿ عن المغیرة ﴾ غلط دې، او په دې هم ځان پوهه کړه چه ابراهیم د ابوزرعه نه دې نو ګویا تر د ورارهٔ نه روایت کوی، لهذا دا روایت روایة الاکابر عن الاصاغر د قبیل نه دې.

بَابُ السِّوَاكِ

باب دې په بیان د مسواک کې

د ابوابو مناسبت او ترتیب :

د آداب استنجاء ابواب چه تقریبا دویشت (۲۲) شو دهغې د بیان د فراغت نه پس اوس مصنف رحمه الله اصل مقصد یعنی اودس بیانوی، ګویا د اودس ابتداء په باب السواک سره کوی، او د فرضیت وضوء باب باب فرض الوضوء وړاندې راروان دې، چه په هغې کښې مصنف رحمه الله ﴿ لا تقبل صلوة بغیر طهور ﴾ حدیث راوړې دې، اوس سوال دا دې چه د وضوء د باب قائمولو نه مخکښې ئې د سواک باب ولې قائم کړو؟ پس کیدې شی چه په دې سره دې خبرې ته اشاره وی چه مسواک په اجزاء د اودس کښې نه دې، پس د امام ابوحنیفه رحمه الله نه منقول دی ﴿ انه من سنن الدین ﴾ یا دې خبرې طرف ته اشاره ده چه مسواک په اودس باندې مقدم کول پکار دی، اصل کښې په دې کښې اختلاف دې چه د مسواک ابتداء د اودس شروع کولو نه مخکښې پکار ده، چه تسمیة علی الوضوء په پاکې خُلې سره اوکړې شی یا دا د اودس شروع کولو نه پس د مضمضې په وخت کښې اوکړې شی، دواړه اقوال دی.

د مسواک د مباحث اربعه تفصیلی بیان :

دلته څو بحثونه دی:

۱: د سواک معنی لغوی او عرفی او ماخذ اشتقاق،

۲: ددې حکم من حیث الوجوب والسنیة،

۳: مسواک صرف د اودس په سنتو کښې دې یا که سنن صلوة او وضو دواړه دې،

۴: د مسواک فضائل او خواص.

بحث اول : د سواک لغوی معنی او تحقیق:

سواک په کسرې د سین سره ما یدلک به الاسنان یعنی هغه لرګې وغیره چه په هغې باندې غاښونه وغیره اومږلې شی، ساک یسوک سوکا..... نه ماخوذ دې، چه دهغې معنی په سواک سره د مږلو ده، او د لفظ سواک استعمال په معنی مصدری او آله یعنی مسواک په دواړو کښې وی، چه کله آله مراد وی نو دهغې جمع به سوک راځی، لکه د کتاب جمع چه کتب راځی چه سواک ماخوذ دې ﴿ تساوکت الابل ﴾ نه، او دا هغه وخت وئیلې شی چه کله اوښ د

ضعف د وجې نه ډير رو او په نرم چال باندې روان وی، پس په دې کښې اشاره ده دې خبرې طرف ته چه مسواک په نرمئ سره کول پکار دی،

(اصطلاحي معنی):

او په اصطلاح د فقهاء کرامو کښې د سواک معنی ده لرګې يا يو پيړه کپړه وغيره په غاښونو کښې استعمالول چه د غاښونو ګندګی او زيړوالی ختم شی غوره دا ده چه مسواک د ترخې اونې وی، او ليکلې شوې دی چه غوره د اراک يعنی د کيکر دې، ددې نه پس درجه د زيتون ده، او فقهاء کرامو ليکلې دی چه د زنانو دپاره علک يعنی دنداسه د مسواک قائم مقام ده.

بحث ثانی : دمسواک حکم واجب يا مسنون:

څان پوهه کړه چه مسواک د شوافعو او حنابله په نزد په سنن وضوء او سنن صلوة دواړو کښې دې مستقلا ، او د احنافو په نزد د مشهور قول په بناء صرف په سنن وضو کښې دې نه په سنن صلوة کښې، خو يو قول زمونږ په نزد دا دې چه د مانځه په وخت هم مستحب دې، لکه چه شيخ ابن الهمام ليکلې دی چه په پنځو وختونو کښې مستحب دې:

۱ : عند اصفرار الاسنان، ۲ : عند تغير الرائحة يعنی چه کله په خوله کښې څه قسم بوئی پيدا شی، ۳ : عند القيام من النوم، ۴ : عند القيام الی الصلوة، ۵ : عند الوضوء.

پس ددې قول په بناء باندې به زمونږ او د شوافعو ترمينځه فرق دا شی چه زمونږ په نزد موکد يعنی سنت دې د اودس په وخت او غير موکد يعنی مستحب دې د مانځه په وخت، او د شوافعو په نزد د مانځه په وخت هم موکد دې، او د کتب مالکيه نه معلوميږی چه د هغوی په نزد هم د سنن وضوء نه دې، خو د هغوی په نزد لږ تفصيل دې هغه دا چه که د اودس او مانځه په مينځ کښې زيات فصل شوې وی نو بيا په دې صورت کښې عند الصلوة هم سنت دې، زه وايم چه مونږ او تاسو له هم دغه شان کول پکار دی چه که د يو سړی اودس د مخکښې نه شته، او د هغه د تجديد وضوء اراده نشته نو د مانځۀ نه مخکښې دې صرف مسواک اوکړی، څکه چه زمونږ په نزد هم يو قول د استحباب عند الصلوة دې، او د مالکيانو په نزد خو ددې تصريح شته هم.

په بحث ثالث کښې د علماء کرامو مقصد او مستدل :

په فتح الملهم شرح مسلم کښې په دې سلسله کښې يو نفيس تحقيق فرمائيلې دې، هغه دا چه په دې کښې د اختلاف او بحث مستدل دحديث الفاظ دی کوم چه په هغې کښې وارد دی، پس په دې سلسله کښې څلور قسمه روايتونه دی :

۱ : عند کل وضوء ۲ : مع کل وضوء ۳ : عند کل صلوة ۴ : مع کل صلوة.... [1]

---

[1] پس د ابوهريره رضي الله عنه هغه حديث کوم چه په دې باب کښې ذکر شوې دې، او دا روايت په مسلم کښې هم دې، په دې کښې دی ﴿عند کل صلوة﴾ او ﴿عند کل وضوء﴾ يا ﴿مع کل وضوء﴾ دا الفاظ په نسائی، مسند احمد ، بيهقی، طحاوی او طبرانی کښې موجود دی، هم دغه شان د صحيح......٦

حاصل دا چه د صلوة او اودس دواړو سره په احاديثو کښې د سواک ذکر راغلې دې او بيا دواړه کښې صورتونه دی، په لفظ د عند او په لفظ د مع سره، پس څان پوهه کړه چه د لفظ مع مدلول اتصال او معيت دې په خلاف د عند چه هغه په اتصال او قرب دواړو باندې صادق راځی، د اتصال دپاره ضروری نه ده، څنګه چه د شيخ الرضی د کلام نه فهميږی، ددې نه پس تاسو څان پوهه کړئ چه د صلوة سره مشهور رواياتو کښې لفظ عند راغلې دې، او په اودس کښې لفظ عند او لفظ مع دواړه په کثرت سره راغلی دی، لهذا کوم مسواک چه د اودس په وخت کيږی په دې باندې د عند کل وضوء او مع کل وضوء دواړه روايتونه صادقيږی، هم دغه شان ﴿ عند كل صلوة ﴾ هم هلته صادقيږی، ځکه چه د عند مقتضی صرف مقارنت او اتصال نه دې بلکه قرب باندې هم صادقيږی، خو ﴿ مع كل صلوة ﴾ هلته نه صادقيږی، ددې جواب دا دې چه دا لفظ اګرچه د بخاری په يو روايت کښې وارد دې خو خلاف مشهور دې، پس حافظ ددې شاذ د کيدو طرف ته اشاره کړې ده حاصل دا چه کوم لفظ زمونږ خلاف کيدې شی هم هغه شاذ دې، دهغې نه علاوه باقی درې واړه روايات زمونږ د مسلک موافق دی، د پورته تقرير نه دا هم واضحه شوه چه ﴿ عند كل صلوة ﴾ والا روايت کښې احنافو ته د مضاف محذوف منلو ضرورت نشته لکه چه بعض ئې کوی، اوس په دې تقرير سره ټول روايات مجتمع او متفق کيږی.

بحث رابع د مسواک فضائل او خواص :

د دې د فضيلت دپاره دا حديث کافی دې چه ﴿ السواک مطهرة للفم ومرضاة للرب ﴾ چه په مسواک سره د خولې پاکوالې او نظافت او د الله پاک رضا حاصليږی، دا روايت خو د نسائی شريف دې، وذکره البخاری تعليقا... او بل روايت کوم چه په مسند احمد وغيره کښې دې، په هغې کښې دی ﴿ صلوة بسواک افضل من سبعين صلوة بغير سواک ﴾ يعنی هغه يو مونځ چه په مسواک کولو سره اولوستلې شی د هغه اويا مونځونو نه غوره دې کوم چه بغير مسواک نه لوستلې شوې وی، ابن قيم رحمه الله ددې غير معمولی فضيلت ډير په ښه طريقه توجيه فرمائيلې ده هغوی ليکی چه مسواک کولو سره مونځ کول په اهتمام باندې دلالت کوی، او د الله پاک د بنده نه اهتمام في العبادة مطلوب دې، کثرت عمل مطلوب نه دې، پس د الله پاک ارشاد دې ﴿ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا الاية ﴾ هغوی فرمائی چه ﴿ احسن عملا ﴾ فرمائيلې شوې دې، اکثرُ عملًا ئې نه دې فرمائيلې پس هغه دوه رکعته چه په مسواک سره دی هغه احسن دې، اګرچه اکثر نه دې، او هغه اويا مونځونه چه بغير د مسواک نه کړې شوې دی، اګرچه اکثر دی خو احسن نه دی.

ل..... بخاری په کتاب الصوم کښې تعليقا ﴿ عند كل وضوء ﴾ لفظ راغلې دې، خو د بخاری په کتاب الجمعة کښې ﴿ مع كل صلوة ﴾ راغلې دې چه دهغې شاذ کيدو ته حافظ رحمه الله اشاره کړې ده، او د ابن حبان په يو روايت کښې راغلی دی ﴿ مع الوضوء عند كل صلوة ﴾ او دا لفظ د احنافو د توجيه عين مطابق دې ځکه چه ددې نه معلوميږی چه مسواک به د اودس سره وی هلته عند كل صلوة هم دې،

دویمه خبره یعنی خواص، پس ملا علی قاری رحمه الله د بعض علماء کرامو نه د مسواک اویا فوائد نقل کړی دی، او وړاندې لیکی ﴿ ادناها تذکر الشهادتین عند الموت بخلاف الافیون ﴾ یعنی ادنی فائده د مسواک د مرګ په وخت د کلمه شهادت یاد راتلل دی په خلاف د افیون چه په هغې کښې اویا ضررونه دی، ادنی مضرت ئې هیریدل د کلمې دی په وخت د مرګ، حضرت شیخ رحمه الله فرمائی چه دا خبره علامه شامی رحمه الله هم لیکلې ده، خو هغوی په ځائې د ادناها اعلاها تذکر الشهادتین لیکلې دې، بله دا چه هغوی ددې په مقابله کښې د افیون ذکر نه دې کړې.

[۳۶]( ) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، يَرْفَعُهُ، قَالَ: "لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ لَأَمَرْتُهُمْ بِتَأْخِيرِ الْعِشَاءِ وَبِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې، رسول الله ﷺ فرمائیلی دی: که چیرې نه وی دا خبره چه زه به سختې اوکړم په مومنانو نو خامخا ما به حکم کړی وی په تاخیر د ماسخوتن مونځ، او په مسواک استعمالو د هر مونځ دپاره.

د حدیث شرح :

قوله:﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ قَالَ لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴾ یعنی که ما د مسلمانانو په حق کښې مشقت نه محسوس کولې، او زما په مشقت کښې د اچولو ویره نه وې، نو ما به د دوی دپاره مسواک د هر مانځه دپاره ضروری کړې وې خو چونکه د مشقت ویره وه په دې وجه مې حکم ایجابی ورنکړو، او هم دغه شان به مې دوی ته حکم کړې وې د تاخیر عشاء، خو چونکه په دې کښې هم ویره د مشقت وه په دې وجه مې ددې حکم هم ورنکړو.
دلته په عبارت کښې لفظ ﴿ مخافة ﴾ مقدر دې څنګه چه د پورته ذکر شوې ترجمې نه معلومیږی یعنی ﴿ لولا مخافة ان اشق علی المومنین ﴾ ګینې اشکال به لازم شی. لولا دلالت کوی په انتفاء د ثانی باندې په سبب د وجود د اول ﴿ لولا علی لهلک عمر ﴾ نو اشکال دا دې چه دلته ثانی یعنی د امر بالسواک انتفاء خو ده، خو وجود اول یعنی مشقت چرته دې؟ خو چه کله مو مضاف محذوف اومنلو نو معلومه شوه چه امر اول دلته مشقت نه دې بلکه مخافة مشقت دې پس هغه موجود دې فانتفی الاشکال.

د عشاء په مستحب وخت کښې اختلاف :

﴿ قوله وبتاخیر العشاء ﴾ ددې نه معلومه شوه چه تاخیر عشاء اولی دې، د فقهاء کرامو په نزد دا څیز مختلف فیه دې بعض تعجیل غوره ګڼړی او بعض تاخیر، د شوافعو او مالکیانو نه د افضلیت تعجیل او افضلیت تاخیر دواړه روایتونه دی خو د شوافعو ظاهر مذهب د افضلیت تعجیل دې لکه چه ابن دقیق العید فرمائیلې دی، او د احنافو په نزد د مشهور

( ): صحيح مسلم/الطهارة ١٥ (٢٥٢)، سنن النسائي/الطهارة ٧ (٧)، سنن ابن ماجه/الصلاة ٧ (٢٨٧)، موطا امام مالك/الطهارة ٣٢ (١١٤)، (تحفة الأشراف: ١٣٦٧٣)، وقد أخرجه: خ/الجمعة ٨ (٨٨٧)، التمني ٩ (٧٢٤٠)، سنن الترمذي/الطهارة ١٨(٢٢)، حم (٢/٢٤٥، ٢٥٠، ٣٩٩، ٤٠٠، ٤٦٠، ٥١٧، ٥٣١)، سنن الدارمي/الطهارة ١٨ (٧١٠) (صحيح)

قول په بناء باندې مطلقا تاخير مستحب دې، لکه چه په نور الایضاح کښې هم دی، په دې باندې امام طحاوی رحمه الله لیکی چه وئیلې شوې دی چه استحباب تاخیر د یخنئ په زمانه کښې دې، او د ګرمئ په زمانه کښې تعجیل افضل دې په ګرمئ کښې د شپې د ورې کیدو د وجې نه د تاخیر په صورت کښې د قلت جماعت ویره ده، ددې د مزید تحقیق محل ابواب المواقیت دې.

د دې حدیث نه دوه اصولی مسئلې مستفاد کیږی یو دا چه امر د مطلق ایجاب دپاره دې څنګه چه احناف وائی، ځکه چه که د استحباب دپاره وې نو دهغې نفی دلته کوم ده، امر استحبابی خو اوس هم دې.

د رسول الله ﷺ په حق کښې جواز اجتهاد:

دویمه مسئله دا چه د رسول الله ﷺ دپاره اجتهاد فی الاحکام جائز وواوکه نه، په دې کښې څلور اقوال دی، ۱: جواز مطلقا ۲: عدم جواز مطلقا، ۳: جواز په جنګونو کښې او په دنیاوی امور کښې رائې ورکول، یعنی غزواتو او جنګی امورو او نور د مشورو په خبرو کښې هغوی ته حق د اجتهاد وو، د حلال او حرام په مسائلو کښې ورته د اجتهاد حق نه وو. ۴: التوقف، یعنی ددې په باره کښې هیڅ فیصله نه شی کیدې، اصح قول اول دې یعنی مطلقا جواز احکام او غیر احکام ټولو کښې ذکره شیخنا فی هامش البذل عن ابن رسلان.

[۴۷]() حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي، لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ"، قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: فَرَأَيْتُ زَيْدًا يَجْلِسُ فِي الْمَسْجِدِ وَإِنَّ السِّوَاكَ مِنْ أُذُنِهِ مَوْضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أُذُنِ الْكَاتِبِ، فَكُلَّمَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ اسْتَاكَ.

ترجمه: د زید بن خالد الجهني نه روایت دې، هغه وائی: ما اوریدلي دي د رسول الله ﷺ نه چه وئیل ئې: که چیرې نه وی دا چه زه به سختې اوکړم په خپل امت باندې، نو خامخا ما به امر کړې وی په مسواک باندې د هر مانځه په وخت کښې، وئیلی دي ابو سلمة: نو ما اولیدلو زید چه ناست وو په مسجد کښې دمونځ دپاره، او مسواک دهغه په غوږ کښې وو په ځائې د قلم باندې په غوږ د کاتب کښې، نو هرکله چه به پاڅیدلو مانځه ته نو مسواک به ئې استعمالولو بیا به ئې د غوږ په ځائې باندې ایښودو

تشریح: ﴿ قَالَ أَبُو سَلَمَةَ فَرَأَيْتُ زَيْدًا يَجْلِسُ فِي الْمَسْجِدِ الخ ﴾ ابو سلمه رحمه الله فرمائی چه ما زید بن خالد جهنی رضی الله عنه اولیدو چه کوم وخت هغوی د مانځه په انتظار کښې ناست وو نو مسواک به د هغوی په غوږ کښې داسې پروت وو لکه د لیکونکی په غوږ کښې چه قلم کیخودلې شی، لکه چه تاسو به لیدلې وی بعض مستریان او ترکانران وغیره کوم چه په غوږ کښې شاته پنسل ږدی چه چرته ئې ضرورت پیښ شی په هغې خط راکاږی او بیا ئې هم هلته کیږدی، نو دغه شان چه به زید بن خالد جهنی رضی الله عنه مانځه ته اودریدلو نو د غوږ نه به ئې

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ۱۸ (۲۳)، (تحفة الأشراف: ۳۷٦٦)، مسند احمد (۱۱٦٧٤) (صحیح)

مسواک راواخستلو او مسواک به ئې اوکړو.
د دې حدیث نه د شوافعو وغیره د مسلک تائید کیږی، پس ددې جواب ښکاره دې چه د سیاق کلام او الفاظ حدیث نه معلومیږی چه دا طرز صرف هم ددې صحابی وو، ځکه چه ټولو صحابه کرامو داسې کړې وې نو په روایاتو کښې به ددې ذکر وې، ددې نه علاوه ابوسلمه به دا ولې وئیل چه ﴿ فرایت زیدا ﴾ بلکه داسې به ئې وئیل ﴿ فرایت الصحابة ﴾.

[۳۸]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ الطَّائِيُّ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قُلْتُ: أَرَأَيْتَ تَوَضُّؤَ ابْنِ عُمَرَ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا وَغَيْرَ طَاهِرٍ، عَمَّ ذَاكَ؟ فَقَالَ: حَدَّثَتْنِيهِ أَسْمَاءُ بِنْتُ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ حَنْظَلَةَ بْنِ أَبِي عَامِرٍ حَدَّثَهَا، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمِرَ بِالْوُضُوءِ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا وَغَيْرَ طَاهِرٍ، فَلَمَّا شَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِ، أُمِرَ بِالسِّوَاكِ لِكُلِّ صَلَاةٍ"، فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَرَى أَنَّ بِهِ قُوَّةً، فَكَانَ لَا يَدَعُ الْوُضُوءَ لِكُلِّ صَلَاةٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ رَوَاهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ.

ترجمه: د عبدالله بن عبد الله بن عمر نه روایت دې، هغه وئیلی دی: ایا ته خبر په اودس د ابن عمر د هر مانځه لپاره چه هغه به طاهر وو، او که غیر طاهر به وو، عم ئې کړو دغه، نو وئې وئیل: بیان کړی دی ماته دهغې اسماء بنت زید بن الخطاب، بیشکه عبد الله بن حنظلة بن ابي عامر ورته بیان کړی دی، بیشکه رسول الله ﷺ امر کړی دی د هر مانځه دپاره، که پاک وې او که پاک نه وې، هرکله چه سخته شوه دغه په ده باندې، نو امریې اوکړو په مسواک د هر مانځه دپاره، نو وو ابن عمر چه دا خیال ئې وو چه په دې سره قوت دی، نو وو چه نه ئې پریخودلو اودس د هر مانځه دپاره.

تشریح: قوله: ﴿ عن عبدالله بن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما قال الخ ﴾ د قال ضمیر عبدالله ته راجع نه دې بلکه د هغوی شاګرد محمد بن یحیی طرف ته راجع دې.

مضمون حدیث : مطلب دا دې چه محمد بن یحیی وائی چه ما تپوس اوکړو د خپل استاذ عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د ځوئی نه چه د هغه نوم هم عبدالله دې چه دا راته بیان کړئ چه ستاسو والد محترم عبدالله بن عمر رضي الله عنهما به د هر مانځه دپاره اودس ولې کولو؟ که اول ئې اودس وی او که نه وی، نو هغوی ددې جواب دا ورکړو، چه دهغې حاصل دا دې چه په یو حدیث کښې دی چه دهغې راوی عبدالله بن حنظله رضي الله عنه دې چه رسول الله ﷺ په شروع کښې په هرحال کښې د وضو لکل صلوة مامور وو، که د اول نه په اودس کښې وی او که نه وی، چونکه ددې حکم په تعمیل کښې رسول الله ﷺ ته مشقت وو، نو الله پاک د هغوی په رعایت کولو کښې دا حکم منسوخ اوفرمائیلو، او په ځائې د ﴿ وضوء لکل صلوة ﴾ ئې د ﴿ سواک لکل صلوة ﴾ حکم اوفرمائیلو. غرض دا چه ددې حدیث نه دا خبره معلومه شوه چه د رسول الله ﷺ دپاره اصل حکم د ﴿ وضوء لکل صلوة ﴾ وو نو عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دا سوچ اوکړو چه حکم اصلی دا دې، او زما دپاره په دې عمل باندې هیڅ مشکل نشته نو په دې وجه به

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٥٢٤٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٢٢٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٣ (٦٨٤) (حسن)

هغوی د هر مانځه په وخت اودس کولودا خبره د عبدالله بن عمر ﷠ ځوئی عبدالله بن عبدالله بن عمر په خپل استنباط او ګمان باندې اوکړه چه کیدې شي زما د والد صاحب دا طرز عمل په دې وجه باندې وي.

خو زه وایم چه د عبدالله بن عمر ﷠ ددې طرز عمل وجه او مقصد هغه دې کوم چه خپله د هغوی نه نقل کړې شوې دې کوم چه په باب الرجل یجدد الوضوء من غیر حدث کښې راروان دې چه په هغې کښې دا دی چه ابن عمر ﷠ یو ځل د یو سړی مخکښې تجدید وضو اوفرمائیلو په دې باندې هغه سړی د هغوی نه تپوس اوکړو چه تاسو د هر مانځه دپاره اودس ولې کوئ؟ نو په دې باندې هغوی اوفرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی هغوی به فرمائیل چه ﴿من توضاء علی طهر کتب له عشر حسنات﴾ یعني کوم انسان چه سره د اودسه بیا اودس کوی نو د هغه دپاره لسو نیکو بلکه د لسو اودسونو ثواب لیکلې شی.

قوله: ﴿قال ابوداؤد ابراهیم بن سعید الخ﴾ ددې ځائې نه مصنف ﷫ د محمد بن اسحاق د شاګردانو اختلاف بیانوی په مخکښې سند کښې د محمد بن اسحق شاګرد احمد بن خالد وو. بل شاګرد د هغوی مصنف ﷫ فرمائی چه ابراهیم بن سعد دې، هغوی هم دا حدیث د محمد بن اسحاق نه روایت کړې دې، د دواړو په سند کښې فرق دا دې چه د احمد بن خالد د روایت نه معلومیږی چه د محمد بن یحیی نه دا تپوس د عبدالله بن عمر ﷠ هغه ځوئی کړې وو چه د هغه نوم عبدالله دې، او د ابراهیم بن سعد د روایت نه معلومیږی چه د عبدالله بن عمر ﷠ د بل ځوئی عبید الله نه ئې کړې وو، حضرت په بذل کښې لیکلې دی ﴿ویمکن ان یکون الروایة عنهما ویحتمل ان یکون ذکر احدهما وهما﴾ یعني کیدې شی چه دا سوال سائل د دواړو نه کړې وی چه په دوی کښې ئې د یو نه کړې وو، خو راویانو ته صحیح یاد نه دې، یو د یو نوم ذکر کړې دې او بل د بل.

بَابٌ كَيْفَ يَسْتَاكُ

باب دې په بیان د کیفیت د استعمال د مسواک کې

یعني د مسواک طریقه او ددې کیفیت څه کیدل پکار دی، په کتب فقه کښې ددې څیزونو تفصیل موجود دې، او دا تفصیلات هم د هغوی د لیکلو دی. لهذا تفصیل خو دې هلته اوکتلې شی مختصرا داسې ده لکه څنګه چه د حدیث الباب نه معلومه شوه چه د مسواک تعلق صرف د اسنان سره نه دې بلکه په ژبه باندې هم کول پکار دی. بله دا چه د مسواک په لاس کښې د نیولو طریقه هم مخصوص ده کومه چه فقهاء کرامو بیان کړې ده، او دا چه مسواک په طول کښې یو لیښت اوپه پلن والی کښې د ګوتې د پیړوالی برابر وی ثلاثا بثلاث وی یعني درې کرته په درې ځله اوبو باندې بیل بیل اوکړې شی وغیره امور چه په هغې باندې مستقل کتابونه لیکلې شوې دی. پس علامه طحاوی ﷫ هم د مسواک په باره کښې یو تصنیف فرمائیلې دې.

[۳۹]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ غَيْلَانَ بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ مُسَدَّدٌ، قَالَ: "أَتَيْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَسْتَحْمِلُهُ، فَرَأَيْتُهُ يَسْتَاكُ عَلَى لِسَانِهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَالَ سُلَيْمَانُ: قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَسْتَاكُ، وَقَدْ وَضَعَ السِّوَاكَ عَلَى طَرَفِ لِسَانِهِ وَهُوَ يَقُولُ: آهْ آهْ يَعْنِي يَتَهَوَّعُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مُسَدَّدٌ: فَكَانَ حَدِيثًا طَوِيلًا، وَلَكِنِّي اخْتَصَرْتُهُ.

ترجمه: وئیلي دي ابو موسی مونږ راغلو رسول الله ﷺ ته طلب د سورلئ کولو مونږ د هغه نه نو ما اولیدلو چه مسواک ئې استعمالولو په خپله ژبه. وئیلی دي ابوداود: دسلیمان په روایت کښې دی چه: زه داخل شوم په پیغمبر ﷺ باندې او هغه مسواک وهلو، او یقینًا هغه ایخودلی وو مسواک په غاړې د ژبې، او هغه وئیله: آه، آه، یعني قیئ ئې کوله. وئیلی دي ابوداود: وئیلی دي مسدد: دا اوږد حدیث وو خو ما مختصر کړو.

تشریح: قوله:﴿ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ مُسَدَّدٌ قَالَ أَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- نَسْتَحْمِلُهُ الخ ﴾ ددې حدیث راوی ابوبرده رضی الله عنه دي کوم چه د خپل پلار یعنی ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه روایت کوی، هغوی فرمائی چه مونږ یو ځل د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د استحمال یعنی سورلئ طلب کولو دپاره راغلو نو په دې موقع باندې ما اوکتل چه هغوی په خپله ژبه مبارکه باندې مسواک فرمائیلو.

قوله:﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَقَالَ سُلَيْمَانُ الخ ﴾ په دې سند کښې د مصنف رحمه الله دوه استاذان دی، مسدد اوسلیمان، مخکښې الفاظ د مسدد وو، اوس ددې ځائې نه د مسدد الفاظ بیانوی، ددې دواړو په روایت کښې چه کوم ښکاره فرق دې هغه دا دې چه د مسدد په روایت کښې استحمال یعنی د سورلئ د طلب کولو ذکر دې، او د سلیمان روایت ددې زیادت نه خالی دې، بل دا چه په دې روایت کښې یو بل زیادت دې هغه دا چه د مسواک په وخت به د رسول الله ﷺ د خولې مبارکې نه یو آواز راتلو هغه ئې نقل کړې دې، هغه دا چه اٰه اٰه وو د ﴿يَتَهَوَّعُ﴾ معنی د یتقیئ ده یعنی څنګه چه د قې کولو په وخت آواز راوځی هم دغه شان آواز ښکاره کیدلو، او د بخاری په یو روایت کښې لفظ اع اع دې، او د نسائی په روایت کښې دی ﴿وهو يقول عاعا ﴾ مقصود د ټولو حکایت صوت دې، او چونکه دا ټولو الفاظ چه په روایاتو کښې راغلی دی متقارب المخرج دی په دې وجه دا هیڅ تعارض نه دې.

د ابوداؤد په روایت کښې وهم او د هغې صحیح تحقیق:

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په دې مقام باندې دلته یو تحقیق فرمائیلې دې چه دهغې حاصل دا دې چه د ابوداؤد په دې روایت کښې وهم او خلط واقع شوې دې لکه چه د حدیث په نورو کتابونو کښې د کتلو نه معلومیږی هغه دا چه حدیث الباب په بخاری، مسلم او نسائی کښې هم موجود دې خو په هغې کښې د ذکر سواک سره استحمال یعنی د سورلئ طلب نه دې ذکر شوې، خو د صحیحین او دغه شان د نسائی په

(): صحيح البخاري/الوضوء ۷۳ (۲۴٤)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۵ (۲۵٤)، سنن النسائي/الطهارة ۳ (۳)، (تحفة الأشراف: ۹۱۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤۱۷/٤) (صحيح)

يو بل روايت دې کوم چه د نسائی په شروع کښې دې چه په هغې کښې د مسواک سره استعمال يعنی د طلب عمل ذکر دې، د چه دهغې مضمون دا دې چه سيدنا ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی چه يو ځل زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې روان اوم نو ما سره د قبيله اشعر دوه سړی نور شو، کوم چه ما سره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، چه کله مونږ هلته اورسيدو نو او مو کتل چه رسول الله ﷺ مسواک فرمائی، نو کوم سړی چه ماسره تلې وو هغوی د رسول الله ﷺ نه د عمل فرمائش اوکړو، يعنی ددې چه هغوی دې د څه عامل جوړولو سره هغوی ته سرکاری ملازمت ورکړې شی، دا روايت د نسائی شريف بالکل په شروع کښې دې او هغه روايت په کوم کښې چه استحمال ذکر کړې شوې دې په هغې کښې د مسواک ذکر نشته، د استحمال والا روايت دا دې کوم چه په صحيحينو کښې موجود دې چه رسول الله ﷺ د غزوه تبوک په سفر کښې چه کله تشريف اوړلو نو په لاره کښې څه خلق د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او هغوی د سورلئ د ضرورت اظهار اوکړو چه مونږ ته د سورلئ ضرورت دې، خو هغه وخت رسول الله ﷺ د هغوی مطالبه کول بده اوګنړله،او رسول الله ﷺخفه شو او وئې فرمائيل والله لا أحملكم،، چه په خدائې قسم زه تاته سورلی نه درکوم.

راوی وائی چه بيا روستو رسول الله ﷺ هغوی راطلب کړل او سورلی ئې ورته ورکړه، چه په هغې باندې هغوی عرض اوکړو يا رسول الله ﷺ! تاسو خو قسم خوړلې وو، مطلب دا چه زمونږ په رعايت کښې تاسو حانث نه شئ، په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿وما انا حملتكم ولكن الله حملكم﴾ سورلی درکونکې زه نه يم بلکه الله پاک دې، په دې قصه کښې چرته هم د مسواک ذکر نشته، زمونږ د حضرت سهارنپوری رحمه الله اشکال هم دا دې چه د استحمال والا روايت کښې په نورو کتابونو کښې دمسواک ذکر نشته لهذا د ابوداؤد په روايت کښې د سواک سره د استحمال ذکر خلط بين الروايتين دې باقی زما په نزد دا وهم د مصنف رحمه الله نه دې، بلکه که وی نو د مسدد دې، ځکه چه مصنف رحمه الله تصريح کړې ده چه د مسدد د روايت الفاظ دا دی، د سليمان د روايت الفاظ دا دی چه دهغې نه معلوميږی چه مصنف رحمه الله ته خو هر څه په ښه طريقه محفوظ وو چه د کوم استاذ نه هغوی ته څنګه روايت رارسيدلې وو هغوی هم هغه شان نقل کړو فالعهدة فی هذا الوهم علی مسدد لا علی المصنف.

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يَسْتَاكُ بِسِوَاكِ غَيْرِهِ

باب دې په بيان د سړي کښې چه استعمالوي د بل چا مسواک

مصنف رحمه الله د مسواک بعض آداب او احکام بيانوی، دلته دا بيانوی چه د بل چا مسواک استعمالولې شی او که نه؟ د حديث الباب نه معلوميږی چه کولې شی، باقی اصولی خبره دا ده چه د ملک غير استعمال د هغه په اجازت سره کيدې شی که هغه اجازت دلالة وی او که صراحة وی، غرض دا چه د جمهورو په نزد هيڅ کراهت شرعی نشته، حکيم ترمذی رحمه الله په دا مکروه ګنړله، په بعض کتب فتاوی کښې ليکلې شوې دی چه دا خبره چه مشهوره بين العوام ده چه په درې څيزونو کښې شرکت نشته. ۱: مشط (ګومنځ) ۲: ميل (يعنی د رانجو

سلائی، ۳ مسواک. نو دا صحیح نه ده، خو که طبعي کراهت وی نو هغه بیله خبره ده نو په دې ترجمې سره د حکیم ترمذی رحمه الله د رائې رد کولې شی هم دغه شان د ابراهیم نخعي رحمه الله نه نجاست بزاق مروی دې یعنی د انسان لاړې د بهر راتلو نه پس نجس دی نو په دې سره دا وهم هم کیږی چه کیدې شی چه د بل مسواک هم جائز نه وی. په دې وجه ئې په دې ترجمې سره دا خبره هم رد کړه.

[٥٠]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَنُّ وَعِنْدَهُ رَجُلَانِ، أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ، فَأُوحِيَ إِلَيْهِ فِي فَضْلِ السِّوَاكِ أَنْ كَبِّرْ أَعْطِ السِّوَاكَ أَكْبَرَهُمَا"، قَالَ أَحْمَدُ هُوَ ابْنُ حَزْمٍ: قَالَ لَنَا أَبُو سَعِيدٍ هُوَ ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ، هَذَا مِمَّا تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْمَدِينَةِ.

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روایت دې، هغې وئیلی دی. وو رسول الله ﷺ چه مسواک ئې وهلو او د هغه سره دوه کسان وو، یو د بل نه مشر وو، نو وحی اوکړه ورته الله په فضیلت د مسواک کښې، چه ورکړه مسواک غټ ددې دواړو ته.

مضمون حدیث: ﴿ عن عائشة قالت الخ ﴾ سیده عائشه رضي الله عنها فرمائی چه د یو ځل واقعه ده رسول الله ﷺ مسواک فرمائیلو، او هغوی سره دوه کسان حاضر وو چه په هغوی کښې یو په عمر کښې وړوکې وو او دویم غټ وو، پس رسول الله ﷺ د مسواک نه د فارغ کیدو نه پس دا خپل مسواک په هغه دواړو کښې چه کوم وړوکې وو هغه ته د ورکولو اراده اوفرمائیله، راوی وائی چه هم په دې وخت کښې په رسول الله ﷺ باندې د مسواک د فضیلت په باره کښې وحی راغله چه ابتداء بالاکبر اوکړئ، یعنی په دوی کښې چه کوم لوئې دې اول ئې هغه ته ورکړئ، په ظاهر کښې د رسول الله ﷺ مسواک ورکول بل ته ددې دپاره وو چه هغه هم دا استعمال کړی لهذا په ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت معلوم شو.

اوس دا چه رسول الله ﷺ اصغر ته د ورکړې اراده ولې اوفرمائیله پس ددې به ظاهری څه وجه وی مثلا دا چه هم هغه به رسول الله ﷺ ته اقرب وو یا بله څه وجه وی مثلا د رسول الله ﷺ ښی طرف ته به وو د ابتداء بالاکبر کومه وحی چه رسول الله ﷺ ته راغله دهغې نه راوی دا استنباط اوکړو چه ددې وحی غرض د مسواک فضیلت بیانول دی هم په دې وجه هغه اووئیل ﴿ فاوحی الیه فی فضل السواک ﴾ دا د راوی الفاظ دی.

د تقسیم په وخت ضابطه الیمین فالایمن ده یا الاکبر فالاکبر؟:

اوس دلته یو سوال واردیږی هغه دا چه ددې حدیث نه خو مستفاد کیږی چه په تقسیم کښې ابتداء بالاکبر کیدل پکار دی. الاکبر فالاکبر حال دا چه په کتاب الاشربة کښې د روایت نه معلومیږی چه ابتداء بالایمن کیدل پکار دی. الأیمن فالأیمن چه دهغې واقعه دا ده چه یو ځل رسول الله ﷺ پئ اوڅکل. سیدنا ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی چه زه د هغوی کس طرف ته اوم او خالد بن الولید رضي الله عنه د هغوی ښی طرف ته وو نو رسول الله ﷺ د پیو څکلو نه پس ماته

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧١٣٢) (صحيح)): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧١٣٢) (صحيح)

اوفرمائيل چه حق خو دا ستا دي خو که ته اجازت راکړې نو زه به دا خالد ته ورکړم په دې باندې ما عرض اوکړو چه زه ستاسو جوته مبارکه په چا باندې نه شم قربانولې، ددې نه علماء کرامو د تقسيم ضابطه الايمن فالايمن راويستلې ده بلکه د بخاري په يو روايت کښې خپله د رسول اللهﷺ نه د الايمن فالايمن تصريح ثابت ده ددې جواب شارح ابن رسلان دا ورکوي چه د الايمن فالايمن ضابطه هغه وخت چليږي چه کله حاضرين مرتب في الجلوس وي، په بعضو باندې ايمن صادقيږي او په بعضو باندې ايسر، او که غير مرتب في الجلوس وي مثلا ټول په يو طرف کښې وي نو هلته به هغه قاعده چليږي کومه چه ددې حديث نه مستفاد کيږي الاکبر فالاکبر ماشاء الله ښه توجيه ده ګويا ددې توجيه حاصل دا شو چه هغوي دواړه مرتب في الجلوس نه وو، خو ددې يو جواب دا هم کيدې شي چه ممکنه ده دلته هم هغوي مرتب في الجلوس وي يمينا ويسارا، او رسول اللهﷺ به هم ددې ضابطې په بناء اصغر ته د ورکولو اراده فرمائيلې وي چه هغه ايمن وو خو دلته يو خصوصيت مقام او عارض په وجه باندې رسول اللهﷺ ته دهغې خلاف د تقسيم کولو حکم اوفرمائيلې شو، يعنى د ابتداء بالاکبر، او عارض هم هغه دې چه دهغې طرف ته راوى اشاره کوي يعنى د مسواک په فضيلت باندې تنبيه کول، د عوارضو د وجې نه په احکامو کښې تغير پيدا کيږي، نو اصل قاعده هم دا شوه ﴿الايمن فالايمن﴾ خو په دې خاص واقعه کښې ددې قاعدې مخالفت په يو عارض باندې مبنى دې

د ابوداؤد او مسلم په روايت کښې د تعارض دفع کول :

دلته په بذل کښې يو اشکال او جواب سره تعرض کړې شوې دې هغه دا چه بالکل هم ددې قسم واقعه د ابن عمرؓ د حديث نه په مسلم شريف کښې هم ده چه دهغې الفاظ دې ﴿ اراني في المنام ﴾ رسول اللهﷺ فرمائى چه ما رسول اللهﷺ په خوب کښې اوليدو او بيا ئې بعينه هم دا واقعه ذکر اوفرمائيله کومه چه د عائشېؓ په حديث الباب کښې ده، د ابن عمرؓ د حديث نه معلوميږي چه دا واقعه په خوب کښې پيښه شوې وه هم په دې وجه امام مسلمؒ په ابواب الرؤيا کښې ذکر کړې وه او د حديث عائشېؓ نه په ظاهر کښې معلوميږي چه دا واقعه په بيدارئ کښې راپيښه شوې وه. ددې دوه جوابونه کيدې شي يو دا چه کيدې شي دواړو ځايونو کښې راپيښه شوې وي، په بيدارئ کښې هم او په خوب کښې هم صورت حال به دا راغلې وي چه اول رسول اللهﷺ ته دا واقعه په خوب کښې راپيښه شوه، خو رسول اللهﷺ چاته ذکر نه کړه او بيا هم دا واقعه په بيدارئ کښې راپيښه شوه، په دې باندې رسول اللهﷺ ته خپل هغه خوب راياد شو نو رسول اللهﷺ ددې خوب تذکره اوفرمائيله، سيده عائشهؓ روايت کوي د بيدارئ والا واقعه او ابن عمرؓ روايت فرمائى د خوب والا واقعه لهذا هيڅ تعارض نشته، خو په دې جواب کښې به د تکرار وحى اشکال وي چه په يو معامله کښې دوه کرته وحى ولې اوشوه، په دې وجه غوره دويم جواب دې هغه دا چه د ابن عمرؓ په حديث کښې خو د خوب تصريح ده او په دې حديث د عائشېؓ کښې د بيدارئ هيڅ تصريح نشته نو مونږ دا حديث عائشهؓ هم د

خوب په قصه باندې ولې محمول نه کړو يعنی دا چه هغه هم د خوب واقعه بيان فرمائی، او قرينه به په دې باندې د ابن عمر رضي الله عنهما روايت وی چه په هغې کښې د خوب تصريح ده. والله اعلم بالصواب

[۵۱] (١) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ بِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ يَبْدَأُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ؟ قَالَتْ: "بِالسِّوَاكِ". (٢)

ترجمه: مقدام بن بن شريح روايت کوي د خپل پلار نه، هغه وائی، ما اووئيله عائشې ته په کوم شي به رسول الله ﷺ شروع کوله کله چه به کورته داخل شو؟ هغې ووئيل: په مسواک سره.

بَابُ غَسْلِ السِّوَاكِ

باب دې په بيان د وينځلو د مسواک

د ترجمة الباب غرض:

په دې باب کښې دوه احتماله دی يا خو دا د ماقبل سره متعلق او د هغې تکمله ده نو بيا خو به د دې مطلب دا وی چه انسان له پکار دی چه کله د بل مسواک کوی نو اول دې هغه اووينځی، دويم احتمال دادې چه دا باب مستقل دې ماقبل سره متعلق نه دې نو په دې صورت کښې به د ترجمې مطلب داوی چه کله مسواک شروع کوی نو اول دې هغه اووينځی، هم دغه شان دې په مينځ کښې هم وينځی بلکه چه کله په آخر کښې فارغ شی نو هم د اينځلو نه پس دې مسواک ږدی.

[۵۲] (٣) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ الْكُوفِيُّ الْحَاسِبُ، حَدَّثَتْنِي كَثِيرٌ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: "كَانَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ فَيُعْطِينِي السِّوَاكَ لِأَغْسِلَهُ، فَأَبْدَأُ بِهِ فَأَسْتَاكُ، ثُمَّ أَغْسِلُهُ وَأَدْفَعُهُ إِلَيْهِ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، هغې وئيلی دی: وو نبي ﷺ يتساک چه مسواک ئې وهلو، نو راکولو به ئې ماته مسواک دې لپاره چه زه ئې اووينځم، نو ما به شروع اوکړه په هغې به مې مسواک کولو، بيا به مې وينځلو او ورته به مې کړو هغه ته.

مضمون حديث:

قوله: ﴿ عن عائشة ﴾ سيده عائشه رضي الله عنها فرمائی چه رسول الله ﷺ به کله مسواک کولو نو په مينځ کښې يا د فراغت نه پس به ئې ماته مسواک راکولو چه زه هغه اووينځم او د وينځلو نه پس ئې رسول الله ﷺ ته ورکړم يا د فارغ کيدو په وجه ئې اوچت کيږدم، نو هغه فرمائی چه ما د دې مسواک د وينځلو نه مخکښې خپله هغه استعمالولو يعنی د رسول الله ﷺ د لعاب

---

(١): صحيح مسلم/الطهارة ١٥ (٢٥٣)، سنن النسائي/الطهارة ٨ (٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧ (٢٩٠)، (تحفة الأشراف: ١٦١٤٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٢/٦، ١١٠، ١٨٢، ١٨٨) (صحيح)

(٢)، دا حديث مبارک د بيروت په نسخه کښې دلته موجود دې ځکه دلته اوليکلې شو، او زمونږ د پاکستان او هندوستان په نسخو کښې د دې نمبر د حديث نمبر ٥٨ نه پس دې هلته به هم ذکرشی (م)

(٣): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٥٧٠) (حسن)

مبارک نه د محظوظ کيدلو (خوند اخستلو) دپاره، دهغې نه پس به مې هغه اووينځلو او بيا به مې رسول الله ﷺ ته ورکولو يعنی فورا که دا د مسواک ورکول په مينځ کښې وو يا په بل وخت کښې که دا ورکول پس د فراغت نه وو، د حديث مطابقت د ترجمة الباب سره ښکاره دې، ادب هم دا دې چه مسواک د وينځلو نه پس شروع کړې شی.

ايا د زوجې په ذمه خدمت زوج واجب دې؟ :

﴿قوله لاغسله﴾ د حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښې د ابن رسلان رحمه الله نه نقل کوی چه ددې حديث نه معلومه شوه چه د ښځې په ذمه د زوج خدمت دې هغوی فرمائی خو د امام شافعی رحمه الله مذهب دا دې چه د زنانه په ذمه د خاوند خدمت واجب نه دې ځکه چه د عقد تعلق د استمتاع بالوطی سره دې نه د خدمت سره، او د احنافو مذهب دا دې چه په زنانه باندې د زوج خدمت قضاءً خو واجب نه دې خو ديانةً واجب دې پس که هغه خدمت نه کوی نو په داسې صورت کښې زمونږ په نزد په خاوند باندې دهغې دپاره صرف سپوره ډوډئ بغير د ترکارئ نه واجب ده، ترکاری ورکول واجب نه دی، په شامی کښې ددې تصريح ده (چه څنګه کوی هغه شان به ريبی) او هم دا مذهب بعينه د حنابله دې چه په مغنی کښې دی، خو د مالکيانو مذهب دا دې چه معمولی او سپک شان خدمت خو واجب دې لکه عجن او کنس اوړهٔ اغږل، او جارو وهل وغيره، دون الغزل والطحن يعنی سخت خدمت لکه جولاګری او ميچن تاوهل پرې واجب نه دی، او بعض مالکيانو دا تفصيل بيان کړې دې چه زوجې په درې قسمه دی، ډيرې اعلی د اوچت خاندان والا په دری باندې هيڅ قسم خدمت واجب نه دې او متوسطه په دی باندې معمولی خدمات واجب دی لکه ډوډئ مخې ته ږدل، اوبه ورکول، بستره خورول خو د تطبخ او تکنس په شان کارونه پرې واجب نه دی، کومه زنانه چه د ادنی او کمې درجې وی په هغې باندې تطبخ او تکنس په شان خدمات خو واجب دی خو په کوم کښې چه زيات مشقت وی لکه عزل او طحن هغه په دی باندې هم واجب نه دی.

بَابُ السِّوَاكِ مِنَ الْفِطْرَةِ

باب دې په بيان ددې کې چې مسواک د فطرت نه دی

[۵۳]() حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ شَيْبَةَ، عَنْ طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ، عَنْ ابْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ، وَالسِّوَاكُ، وَالِاسْتِنْشَاقُ بِالْمَاءِ، وَقَصُّ الْأَظْفَارِ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَنَتْفُ الْإِبِطِ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ يَعْنِي الِاسْتِنْجَاءَ بِالْمَاءِ". قَالَ زَكَرِيَّا: قَالَ مُصْعَبٌ: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةَ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، هغې وئيلی دي، چه رسول الله ﷺ وئيلی دی: چه لس شيان دي د فطرت نه، لندول د بريتو، او پريخودل د ږيرې، او مسواک، او استنشاق په اوبو، او کټ کول د نوکانو، او وينځل د هغه ځايونو د بندونو نه چه خيرې په کښې جمع

(): صحيح مسلم/الطهارة ١٦ (٢٦١)، سنن الترمذي/الأدب ١٤ (٢٧٥٧)، سنن النسائي/الزينة ١ (٥٠٤٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٨ (٢٩٣)، (تحفة الأشراف: ١٦١٨٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/١٣٧) (صحيح)

کېږي، ویستل د ویختانو د تخرګونو، او خرول د زیر ناف ویختان، او استنجاء کول په اوبو باندې، وائی زکریا وئیلی دي مصعب: ما هېر کړی دې لسمه مګر دا چه هغه به مضمضه وې.

تشریح: دې ترجمې باندې ځان پوهه کړئ چه بلفظ الحدیث ده، د ترجمة الباب په غرض کښې یا خو داسې بیان کړئ چه د مسواک اهمیت او فضیلت بیانول مقصود دی یا دا چه حکم شرعی بیانول مقصود دی یعنی سنت دې واجب یا فرض نه دې.

۱. ﴿ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلی الله علیه وسلم : عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ الخ ﴾ عشر په ترکیب کښې یا خو د موصوف محذوف صفت دې یعنی حصال عشر من الفطرة، د دې مضاف الیه محذوف دې، عشر خصال.

د فطرة په تفسیر کښې د شارحینو اقوال:

د فطرة په تفسیر کښې اختلاف دې، یا ددې نه مراد دین دې چه په قرآن کریم کښې دی ﴿فطرة الله التی فطر الناس علیها الایة ﴾ په دې آیت کریمه کښې د فطرة نه مراد دین دې د امام صاحب رحمه الله نه هم داسې نقل دی، چه مسواک من سنة الدین دې. د اودس یا مانځه سره خاص نه دې چه مخکښې تیر شوې دی، یا د فطرة نه مراد فطرة سلیمة او طبع سلیم دې یعنی لس څیزونه د صاحب فطرة سلیمه خصلتونه دی، کوم خلق چه سلیم الطبع وی د هغوی د عادتونو او خصلتونو نه دا خبره ده او د اصحاب فطرة سلیمه اولین مصداق خو حضرات انبیاء علیهم السلام دی چه د هغوی د مزاج او طبیعت سلامتی او اعتدال د اعلی درجې وی د هغوی په دې کښې هیڅ څوک برابر نه شی کیدې ثم الاقرب فالاقرب او یو قول دا دې چه ددې نه مراد سنت ابراهیمی دې پس د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې چه آیت کریمه ﴿ وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ﴾ کښې د کلمات نه مراد هم دا خصال فطرت دی کوم چه په حدیث کښې ذکر شوې دی.

زه وایم په دې سره ددې خصال فطرت د فضیلت او اهمیت اندازه لګولې کیدې شی چه الله پاک سیدنا ابراهیم علیه السلام ته د نبوت مقدره د ورکولو نه مخکښې ددې خصالو مکلف کړو او چه کله د هغوی د طرفه نه تعمیل او تکمیل اوشو نو بیا هغوی ته نبوت ورکړې شو، او د علم نه مقصود عمل دې، لهذا مونږ ټولو له هم په خپل پوره ژوند کښې ددې خصال فطرت اهتمام کول پکار دی.

د خصال فطرت حکم:

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه امام نووی رحمه الله فرمائی چه په دې خصلتونو کښې اکثر داسې دی کوم چه د علماء کرامو په نزد واجب نه دی او بعض داسې دی چه دهغې په وجوب او سنیت کښې اختلاف دې لکه ختنان، ابن العربی په شرح د موطاء کښې لیکلې دی چه زما په نزد دا خصال خمسه کوم چه د ابوهریره رضی الله عنه په حدیث کښې ذکر شوې دی (کوم چه زمونږ په نزد مخکښې راروان دی) ټول په ټوله واجب دی، ځکه چه که یو سړې دا اختیار نه کړی نو دهغې شکل او صورت د انسانانو په شان باقی نه پاتې کیږي، خو په دې باندې

ابوشامه رحمه الله د هغوی تعقب کړې دې چه په کومو څیزونو سره مقصود اصلاح هیئت او نظافت وی هلته د امر ایجابی حاجت نه وی، بلکه صرف د شارع علیه السلام د طرف نه هغې طرف ته توجه ورکول کافی ده.

حدیث عائشة عشر من الفطرة سره د جامعیت نه امام بخاری رحمه الله دا ولې وانخستلو؟

دا حدیث هم دغه شان یعنی بلفظ ﴿عشر من الفطرة﴾ په مسلم کښې هم راغلې دې خو امام بخاری رحمه الله دا حدیث نه دې اخستلې، امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې د ابوهریره رضی الله عنه حدیث اخستلې دې ﴿ الْفِطْرَةُ خَمْسٌ الْخِتَانُ وَالِاسْتِحْدَادُ وَنَتْفُ الْإِبْطِ وَقَصُّ الشَّارِبِ وَتَقْلِيمُ الأَظْفَارِ﴾ خو ظاهره دا ده چه ددې روایت عائشه رضی الله عنها فائده زیاته ده چه په دې کښې په څائې د پنځو خصلتونو لس خصلتونه ذکر کړې شوې دی، نو بیا څه وجه ده چه امام بخاری رحمه الله دا نه دې اخستلې؟ علامه زیلعی رحمه الله ددې وجه دا بیان فرمائیلې ده چه په دې حدیث کښې دوه علتونه دی یو دا چه په دې سند کښې مصعب بن شیبه راوی دې کوم چه متکلم فیه دې، دویم علت دا چه په دې سند کښې اضطراب دې څکه چه دا حدیث مصعب دَ طلق بن حبیب نه مسندا نقل کوی، او سلیمان تیمی دا طلق بن حبیب نه مرسلا نقل کړې دې، هم ددې دوه علتونو د وجې نه امام بخاری رحمه الله ددې تخریج نه دې فرمائیلې د طلق دا حدیث مرسل په نسائی شریف کښې دې، هغوی دا حدیث په دواړو طریقو سره ذکر کړې دې مسندا او مرسلا ، هم دغه شان امام ابوداؤد وړاندې تلو سره دَ طلق دا حدیث مرسل تعلیقا ذکر فرمائیلې دې چه وړاندې ددې باب په آخر کښې راځی.

د خصال فطرة په تعداد کښې د روایاتو اختلاف او د هغې توجیه:

دلته یو سوال دا پیدا شو چه د ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې دی ﴿ خمس من الفطرة ﴾ او د عائشې رضی الله عنها په روایت کښې دی ﴿ عشر من الفطرة ﴾ او په بعض روایاتو کښې د دریو ذکر دې، پس د بخاری په یو روایت کښې صرف درې ذکر دی ﴿ حَلْقُ الْعَانَةِ وَتَقْلِيمُ الأَظْفَارِ وَقَصُّ الشَّارِبِ ﴾ اول جواب دا دې چه ذکر القليل لا ينافى الكثير او په نورو الفاظو کښې داسې بیان کړه مفهوم العدد ليس بحجة... یعنی چرته چه لسو نه کم بیان کړې شوې دی بلکه خپله په لسو کښې هم انحصار مقصود نه دې او مطلب دا دې چه بعض د خصال فطرة نه دومره دی، هر څائې کښې بعض مراد دی که دهغې سره د لسو عدد ذکر شوې وی او که نه وی یا د پنځو یا د دریو، د لفظ الفطرة نه چه مخکښې کوم من دې هغه هم دې طرف ته مشیر دې، خو که هر څائې کښې حصر مقصود وې نو بیا به یقینا تعارض وې، باقی رسول الله صلی الله علیه وسلم د موقعې او حاجت مطابق دا خصلتونه بیان کړی دی چرته چه ئې د دریو خصلتونو ذکر کول مناسب اوګڼړل هلته به ئې درې او چرته چه ددې نه زیات بیانول مناسب وو هلته ئې دهغې نه زیات بیان اوفرمائیل، د فصحاو او بلغاو په کلام کښې ددې تولو څیزونو رعایت وی، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه به زیات فصیح او بلیغ څوک وی، دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه مقصود اګرچه حصر دې خو په شروع کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د دریو علم ورکړې شو نو هغوی درې بیان کړل بیا ورته د نورو (۲)دوو علم ورکړې شو نو پنځه ئې بیان کړل او بیا د

هغوی په علم کښې نوره اضافه اوشوه نو لس ئې بيان اوفرمائيل. دريم جواب دا ورکړې شوې دې چه د دريو او پنځو حصر حقيقي نه دې بلکه حصر ادعائي دې د مبالغې دپاره چه په دې حديث کښې دی ﴿ الدين النصيحة، الحج عرفة ﴾ نو چرته ئې چه د کومو خصلتونو د بيان زائد ضرورت اوګڼړلو رسول الله ﷺ هلته هم هغه په حصر سره بيان کړل په دې ځان پوهه کړئ چه بس حصال فطرة هم دا دی.

حافظ رحمه الله فرمائی چه ابن العربی ذکر کړې دی چه مختلف رواياتو لره جمع کولو سره خصال فطرت (۳۰) دير شو ته رسيږی، په دې باندې حافظ اشکال کړې دې چه که د دوی مراد دا وی چه خاص د لفظ فطرة اطلاق سره (۳۰) دير شو خصال راغلی دی نو بيا خو داسې نه ده او که مراد مطلق خصال وی نو بيا په ديرشو کښې هم انحصار نشته بلکه ددی نه به ډير زيات شی.

قص الشارب کښې د روايات مختلفه توجيه او مذاهب ائمة :

﴿ قوله قص الشارب ﴾ د شارب په باره کښې يوڅو الفاظ راغلی دی لفظ قص، لفظ جز او لفظ احفاء او د نسائی په يو روايت کښې په لفظ د حلق هم راغلې دې، د ټولو نه کمه درجه د قص ده چه دهغې معنی ده غټ غټ پرې کول، دا په اصل کښې د مقص څخه دې چه ددې معنی مقراض يعنی قينچی ده لکه چه په قاموس کښې دی يعنی په قينچئ سره غټ غټ پريکول. ددې نه زياته درجه د اخفاء ده يعنی مبالغه فی القص باريک پرې کول، ددی نه هم زياته درجه د حلق ده، په چارۀ باندې بالکل ختمول، د تطبيق يو شکل خو دا شو چه مختلف درجات بيان کړې شو ادنی دا ده، اوسط دا ده او اعلی دا ده، بعضو تطبيق بين الروايات داسې اوکړو چه په قص کښې دننه لره شان مبالغه اوکړئ هم هغه به احفاء شی او هم دې احفاء لره چا مبالغه کولو سره په حلق باندې تعبير کړو، دا خو جواب دې د الفاظو د روايات د اختلاف، پاتې شوه دا خبره چه فقهاء کرام څه فرمائی.

پس خلاصه ددې اختلاف دا ده چه راجح زمونږ او د امام احمد رحمه الله په نزد احفاء يعنی مبالغه فی القص ده، لکه چه په طحاوی وغيره کښې دی او په درمختار کښې دی چه حلق شارب بدعت دې، او وئيلې شوې دی چه سنت دې، پس امام طحاوی رحمه الله فرمائی ﴿القص حسن والحلق سنة وهو احسن من القص ﴾ او هغوی بيا دا زمونږ د ائمه ثلاثه يعنی امام صاحب او صاحبين درې وارو طرف ته منسوب کړې ده او اثرم رحمه الله فرمائی چه ما امام احمد رحمه الله اوليدو چه هغوی به احفاء شديد کوله او فرمائيل به ئې ﴿ انه اولی من القص ﴾ د امام شافعی رحمه الله او امام مالک رحمه الله په نزد راجح قص دې پس ابن حجر مکی شافعی رحمه الله فرمائی چه دومره دې پرې کړې شی چه د پورته شونډې سور والې ښکاره شی او بالکل د ويخ نه دې ويښته نه اوباسی، امام نووی رحمه الله هم د احفاء نه منع کړې ده هم دغه شان د امام مالک رحمه الله نه منقول دی چه احفاء زما په نزد مثله ده بله دا چه څوک د بريتو احفاء کوی هغه دې اوهلې شی د حلق په باره کښې هغوی فرمائيلې دی چه دا بدعت دې.

﴿ قوله اعفاء اللحية ﴾ ارسال لحية يعنی ګيره پريخودل او اوږدول، اتخاذ لحية په

مذاهب اربعه کښې واجب ده او په دې کښې د مشرکینو او مجوسو مخالفت دې چه په بعض روایاتو کښې ددې تصریح ده ددې نه معلومه شوه چه د رسول اللهﷺ ګیره ساتل تشریعا وو صرف عادة نه وو چه بعض ګمراهان وائی او په حدیث کښې خو تصریح ده چه اعفاء لحیة د فطرت نه ده.

او د فطرت معنی مخکښې تیره شوې ده د ټولو انبیاء سابقین سنت یا د ابراهیمؑ سنت او رسول اللهﷺ ته ددې انبیاؤ د سیرت د اتباع حکم کړې شوې دې د الله پاک ارشاد دې: ﴿ فبهداهم اقتده الاية ﴾ او ګیره خرول په ټولو مذاهب اربعه کښې حرام دی، صاحب منهل کوم چه د علماء ازهر نه دې هغوی په منهل کښې د ټولو مذاهبو د معتبر کتابونو عبارتونه نقل کړی کوم چه د حلق لحية په حرام کیدو باندې دلالت کوی او اوګورئ! هغوی دا مسئله په جامعه اظهر کښې لیکله چه د هغه ځائې ډیر علماء کرام په دې کښې غیر محتاط دی، فجزاه الله احسن الجزاء.

د اعفاء لحية او مقدار لحية حد شرعی:

دلته یو مسئله دا ده چه د ګیرې شرعی مقدار څه دې، جواب دا دې چه د جمهورو په نزد چه په هغوی کښې ائمه ثلاثه هم دی ددې مقدار د قبضې په اندازه دې چه دهغې ماخذ فعل ابن عمرؓ دې، هغوی به د قبضې نه زیاته وهله چه امام بخاریؒ دا په کتاب اللباس کښې تعلیقا ذکر کړې دې او امام محمدؒ په موطاء محمد کښې دا ذکر کولو سره فرمائیلې دی ﴿ به ناخذ ﴾ اوس دا چه د ما زاد علی القبضة حکم څۀ دې؟ پس ځان پوهه کړه چه د جمهور علماء کرامو او ائمة ثلاثو یو روایت دا دی چه ما زاد علی القبضة دې پرې کړې شی، او دا پرې کول زمونږ په نزد د یو قول په بناء صرف جائز او مشروع دی او د یو قول په بناء واجب دی شوافع د مطلقا اعفاء قائل دی، د اخذ ما زاد قائل نه دی چه ابن رسلان د شوافعو مذهب بیان کړې دې، بله دا چه هغوی وئیلې دی چه عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده والا حدیث انه علیه السلام کان یاخذ من اطراف لحیته ضعیف دې او په فروعو د حنابله او مالکیه کښې لیکلې شوې دی چه زیادت فی الطول یعنی د ګیرې طول فاحش د تشویة الخلقة یعنی د صورت د خراب والی باعث دې او لیکلې ئې دی چه په حدیث کښې د اعفاء نه مقصود مطلق اعفاء نه ده بلکه د مجوسو او هنودو په شان د پرې کولو نه منع کول مقصود دی.

قوله: ﴿ السواک ﴾ ددې پوره حدیث په ذکر کولو سره هم دا جزء مقصود بالذات دې په صحیح بخاری کښې چه په کوم باب کښې اوږد حدیث راشی نو کله چه په حدیث هغه لفظ راشی کوم چه مقصود بالذکر وی نو هلته به د کتاب غاړې ته تاسو د حاشیه لیکونکو لیکل اووینئ فیه الترجمة نو دغه شان مونږ هم په دې لفظ السواک باندې وئیلې شو چه فیه الترجمة.

مضمضه او استنشاق په حکم کښې اختلاف ائمة:

﴿ قوله الاستنشاق بالماء ﴾ ددې مقابل یعنی مضمضه وړاندې راغې د مضمضه او استنشاق په حکم کښې اختلاف دې د شوافعو او مالکیانو په نزد دواړه په غسل او اودس کښې

سنت دی او د حنابله په نزد دواړه واجب دی او یو قول دا دې چه مضمضه سنت او استنشاق واجب دې پس په ترمذی کښې دی امام احمد رحمه الله فرمائی ﴿ الاستنشاق اوکد من المضمضة ﴾ غالبا ددې وجه دا ه چه په ابوداؤد کښې د لقیط بن صبرة رضی الله عنه حدیث مرفوع دې ﴿ وبالغ فی الاستنشاق الا ان تکونه صائما ﴾ او د احنافو په نزد فرق دې په اودس کښې دواړه سنت دی او په غسل کښې دواړه واجب دی، او په دې کښې د فرق وجه دې په شرح وقایه کښې اوکتلې شی، ظاهری وجه دا ده چه په قرآن کریم کښې په آیت وضوء کښې صرف د غسل وجه حکم ذکر شوې دې، مضمضه او استنشاق د دې نه خارج دی ځکه چه وجه وائی ﴿ ما تقع به المواجهة ﴾ یعنی د خبرو او د خطاب په وخت چه کوم څیز مخې ته وی او د داخل فم او انف حال دا نه دې، په خلاف د غسل چه په دې کښې د مبالغة فی التطهیر حکم دې پس ارشاد دې ﴿ فان کنتم جنبا فاطهروا الایة ﴾ یعنی که تاسو جنب ئې نو حتی الامکان د ټول بدن طهارت حاصل کړئ. او د داخل انف او فم تطهیر په حد امکان کښې داخل دې، لهذا ددې وینځل به هم ضروری وی.

قوله: ﴿ قص الاظفار ﴾ او په بعض روایاتو کښې د ﴿ تقلیم الاظفار ﴾ لفظ دې، علماء کرامو لیکلې دی، چه تقلیم اظفار چه هر څنګه اوکړې شی اصل سنت به ادا شی، په دې کښې څه خاص ترتیب نشته، خو بعض فقهاء کرامو ددې یو خاص ترتیب لیکلې دې هغه دا چه ابتداء دې د ښی لاس په مسبحه باندې اوکړې شی بیا وسطی بیا بنصر او خنصر او بیا ابهام، ددې نه پس دې د ګس لاس شروع د خنصر نه اوکړې شی مسلسل تر ابهام پورې، او د بعض رائې دا ده چه د ښی لاس د مسبحه نه دې شروع اوکړې شی تر د خنصر پورې او ابهام دې پریخودلې شی، بیا دې د ګس لاس د خنصر نه تر ابهام یسری پورې او بیا په اخره کښې د ښی لاس ابهام چه شروع هم د ښی نه اوشی او اختتام هم په ښی اوشی، او په رجلین کښې ترتیب دا دې چه د تقلیم ابتداء دې د ښئ خپې د خنصر نه اوکړې شی او مسلسل کولو سره دې د ګسې خپې د خنصر پورې نوکونه واخلی.

بعض محدثین لکه حافظ ابن حجر رحمه الله او ابن دقیق العید وغیره د تقلیم اظفار ددې کیفیت مخصوصه د استحباب انکار کړې دې ځکه چه ددې ثبوت په روایاتو کښې نشته او هغوی دا هم وائی چه ددې د اولویت او افضلیت اعتقاد هم غلط دې، ځکه چه استحباب هم یو حکم شرعی دې کوم چه دلیل ته محتاج دې.

د حضرت شیخ رحمه الله په حاشیه د بذل کښې دی چه په طحاوی کښې لیکلې شوې دی چه د جمعې د مانځه نه مخکښې تقلیم الاظفار مستحب دې. بله دا چه د بیهقی په یو روایت کښې دی ﴿ کان علیه الصلوة والسلام یقلم اظفاره ویقص شاربه قبل الجمعة ﴾ (جمع الوسائل)

احقر وائی چه د علامه سیوطی رحمه الله یو رساله ده نور اللمعة فی خصائص الجمعة چه په دوی کښې هغوی د جمعې د ورځې سل خصوصیات ذکر کړې دی په هغې کښې په یو روایت کښې دی چه د جمعې په ورځ په نوکونو اخستلو کښې شفاء ده.

قوله: ﴿ غسل البراجم ﴾ براجم د برجمة جمع ده په معنی د عقود الاصابع یعنی د ګوتو جوړونه

او غوټې او ددې خصوصيت په دې وجه دې چه دلته د رو کيدو د وجې نه خيرې اينخلي، لهذا د دې تعاهد او خبر اخستل پکار دی، علماء کرامو ليکلې دی چه د بدن هغه ټول ځايونه چرته چه خوله او خيرې جمع کيږي هغه ټول په دې حکم کښې داخل دی لکه اصول فخذين او ابطين، د غوږونو دننه حصه او سورې وغيره، بله دا چه دا يو مستقل سنت دې د اودس سره خاص نه دې.

قوله:﴿ نتف الابط ﴾ يعنى د ترخونو ويښته ويستل، ددې نه معلومه شوه چه اصل په ابط کښې نتف دې حلق اګرچه جائز دې ځکه چه مقصود ازاله شعر دې هغه په دې سره هم حاصليږي، خو اولا هغه دې کوم چه په حديث کښې راغلې دې، که څوک د شروع نه ددې عادت واخلي نو بيا ورته په ويستو کښې تکليف نه وی، خو يو کرته دوه د استعمال حديد د وجې نه د جرړو د مضبوط والی د وجې نه په نتف کښې تکليف وی.

د امام شافعي رحمه الله واقعه :

نقل دی چه يو ځل يونس بن عبدالاعلی د امام شافعي رحمه الله په خدمت کښې حاضر شو، هغه وخت هغوی سره حلاق ناست وو چه حلق ابط ئې کولو نو امام شافعي رحمه الله د هغوی په ليدو باندې اوفرمائيل ﴿ علمت ان السنة النتف ولكن لا اقوى على الوجع ﴾ چه ماته معلومه ده چه سنت نتف دې خو په هغې کښې چه کوم تکليف وی زه هغه نه شم برداشت کولې، ګويا د هغوی د طرف نه د نتف نه اختيارولو معذرت وو، معلومه شوه چه علماء کرامو لره د مستحباتو هم رعايت کول پکار دی ځکه چه هغوی د عوامو دپاره مقتدی وی، بغير د څه عذر او خاص وجې نه ترک د مستحب هم نه دی کيدل پکار. والله الموفق

﴿قوله حلق العانة﴾ د نامې نه لاندې ويښته صفا کول، د عانة په تفسير کښې درې اقوال دی

۱: د نامه نه لاندې ويښته،

۲: هغه حصه چه په هغې باندې ويښته راوخی کوم ته چه سپُغز (پيړو) وائی،

۳: د ابو العباس بن سريج نه نقل دی چه د عانة نه مراد هغه ويښته دی کوم چه د دُبر (د ذکر او دس ماتی ځائ) د حلقې نه ګير چاپيره وی خو دا قول شاذ دې پس حکم هم دا دې چه دا ويښته هم صفا کول پکار دی، او بعض فقهاء کرامو ليکلې دی چه د زنانو دپاره د حلق په ځائې نتف العانة غوره دې.

قوله:﴿ انتقاص الماء يعنى الاستنجاء ﴾ د انتقاص الماء چه کوم تفسير دلته ذکر شوې دې يعنى استنجاء بالماء دا د وکيع راوی د سند د طرف نه دې لکه چه د مسلم په روايت کښې دی، د استنجاء بالماء د انتقاض بالماء نه د تعبير کولو وجه ئې دا ليکلې ده چه په اوبو کښې د قطع بول تاثير دې چه هغه قطرات د بول منقطع کوی په دې وجه دې ته انتقاص الماء وائی ګويا د اوبو نه مراد بول او د انتقاص نه مراد ازاله ده، د انتقاص الماء په تفسير کښې دويم قول دا دې چه ددې نه مراد انتضاح ده، پس په يو روايت کښې په ځائې د انتقاص الماء انتضاح الماء راغلې دې، د انتضاح الماء مشهوره معنى ده رش الماء بالفرج بعد الوضوء... چه د اودس نه فارغ کيدو سره د قطع وساوس دپاره شرمګاه ته مخامخ کپړه باندې اوبه

چرکاؤ کول، او بعضو د انتضاح معنی هم د استنجاء بالماء بیان کړې ده، د انتضاح مستقل باب راروان دې.

﴿ قوله الا ان تکون المضمضمة ﴾ راوی وائی چه ماته لسم څیز یاد پاتې نه شو کیدې شی چه هغه مضمضه وی ددې وجې نه چه د استنشاق سره عام طور باندی مضمضه ذکر کولې شی او دلته د استنشاق ذکر خو راغلې دې خو تر اوسه پورې د مضمضې ذکر نه دې راغلې، او بعض شارحینو وئیلي دی چه کیدې شی لسم څیز ختان وی لکه چه په بل روایت کښې دی.

[٥٤]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، وَدَاوُدُ بْنُ شَبِيبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، قَالَ مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ دَاوُدُ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِنَّ مِنَ الْفِطْرَةِ الْمَضْمَضَةَ وَالِاسْتِنْشَاقَ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَلَمْ يَذْكُرْ إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ وَزَادَ وَالْخِتَانَ، قَالَ: وَالِانْتِضَاحَ، وَلَمْ يَذْكُرِ انْتِقَاصَ الْمَاءِ يَعْنِي الِاسْتِنْجَاءَ،
قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرُوِيَ نَحْوُهُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَقَالَ: خَمْسٌ كُلُّهَا فِي الرَّأْسِ، وَذَكَرَ فِيهَا الْفَرْقَ وَلَمْ يَذْكُرْ إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ،
قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرُوِيَ نَحْوُ حَدِيثِ حَمَّادٍ، عَنْ طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ، وَمُجَاهِدٍ، وَعَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيِّ، قَوْلُهُمْ وَلَمْ يَذْكُرُوا إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ. وَفِي حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِيهِ وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ، وَعَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، نَحْوَهُ، وَذَكَرَ إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ وَالْخِتَانَ.

ترجمه: د عمار بن یاسر رضی الله عنه نه روایت دې، بیشکه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی: بیشکه د فطرت نه مضمضه ده، او استنشاق دې، نو ذکر ئې کړو دهغې حدیث پشان او ذکر ئې نه کړو د ګیرې پریخودل، او زیات ئې کړو سنتې کول، اووئیل هغه: اوبه شیندل په لنګ (پرتوګ) کښې، او ذکر ئې نه کړو انتقاص الماء یعنې استنجاء کول په اوبو سره.

ویلي دي ابوداود: روایت کړې شوی دی ددې پشان دهغې د ابن عباس نه، او وئې وئیل پنځه شیان دي ټول په سرکښې دی، او ذکر ئې کړو په هغې کښې الفرق (یعنی ویښتان په مینځ دوه څانې کول)، او ذکر ئې نه کړو إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ (د ګیرې پریخودل).

او روایت شوی دی په مثل د حدیث د حماد د طلق بن حبیب نه، او د مجاهد نه، او د بکر بن عبد الله المزني نه اقوال د دوی، او ذکر نه کړو دوی إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ (ږیره ساتل). او په حدیث د محمد بن عبد الله بن ابي مریم کښې عن ابي سلمة عن ابي هریرة عن النبي ﷺ په سند سره د إِعْفَاءَ اللِّحْيَةِ (ګیره ساتل) ذکر دی. او روایت دې د ابراهیم نخعي نه په مثل د هغې، او ذکر کړې ئې دي (اعفاء اللحیة و الختان). (یعنی ګیره ساتل او ختنه کول).

تشریح: ۲: ﴿ عن عمار بن یاسر الخ ﴾ دا ددې باب دویم حدیث دې، مصنف رحمه الله په دې باب کښې باقاعده صرف د دوه احادیثو تخریج فرمائیلې دې، او باقی ډیر روایات ئې تعلیقا ذکر کړې دی، اول حدیث د عائشې رضی الله عنها دویم حدیث د عمار بن یاسر رضی الله عنهما، په دواړو احادیثو کښې د خصال فطرت په تعین کښې لږ شان فرق دې، هغه دا چه په حدیث ثانی کښې اعفاء

(): حديث محمد بن عبدالله ابن مريم تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٥٠٠٣، ١٠٣٥٠)، وحديث موسي بن إسماعيل قد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٨ (٢٩٤)، مسند احمد (٢٦٤/٤) (حسن)

لحية نه ده ذکر شوې بلکه دهغې په ځائې ختان ذکر دې، بل دا چه په حديث ثاني کښې انتقاص الماء مذکور نه دې ددې په ځائې الانتضاح ذکر دې، اوس د دواړو احاديثو په يو ځائې کولو باندې به خصال فطرت د لسو په ځائې يولس شي، او د انتضاح په تفسير کښې چونکه اختلاف دې پس که هغه او انتقاض الماء يو اومنلې شي نو بيا خو به يولس وي، ګينې دولس به شي، بله دا چه وړاندې د ابن عباس رضي الله عنهما په روايت کښې د يو بل خصلت ذکر را روان دې، يعنى الفرق (په ويښتو کښې لار ويستل) نو اوس مجموعه خصال فطرة دولس يا ديارلس شو.

د ختان په حکم کښې اختلاف:

د ختان په حکم کښې اختلاف دې، د شوافعو او حنابله په نزد د رجال او نساء دواړو په حق کښې واجب دې، د احنافو په نزد په يو قول کښې واجب دې او په بل کښې سنت دې، خو داسې سنت دې چه د شعائر اسلام نه دې، او د امام مالک رحمه الله مشهور قول دا دې چه د ذکورو په حق کښې سنت او د اناثو په حق کښې مندوب دې، پس د مسند احمد په روايت کښې دی ﴿ الختان سنة للرجال ومکرمة للنساء ﴾.

قوله :﴿ قال موسى عن ابيه وقال داؤد عن عمار بن ياسر ﴾ ددې جملې وضاحت دا دې چه ددې حديث په سند کښې د مصنف رحمه الله دوه استاذان دی موسى او داؤد، د دواړو سند سلمة بن محمد پورې خو برابر دې خو ددې نه وړاندې سندخنګه دې په دې کښې اختلاف شو هغه دا چه د موسى په روايت کښې ددې نه پس صرف ﴿ عن ابيه ﴾ دې. ددې نه پس ذکر د صحابي نشته دې ،لهذا روايت به مرسل وي،او د داؤد په روايت کښې د سلمه بن محمد نه پس عن أبيه نشته بلکه صرف عمار بن ياسر دې په دې صورت کښې به دا روايت خو مرسل نه وي ځکه چه صحابي ذکر کړې شوې دې خو منقطيع به شي ځکه چه د سلمه سماع د عمار نه ثابت نه ده، حاصل دا دې چه د موسى روايت مرسل دې او د داؤد روايت منقطع دې.

په تشريح د سند کښې دوه اقوال:

حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ددې مقام داسې تشريح کړې ده، خو حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښې ليکلې دی چه ابن رسلان د شارح أبوداؤد رائې دا ده چه د عمار ذکر خو د دواړو په سند کښې دې، خو ﴿ عن ابيه ﴾ اضافه صرف د موسى په روايت کښې ده د داؤد په روايت کښې نشته دی، د موسى سند داسې دې ﴿عن سلمة بن محمد عن ابيه عمار ﴾ او د داؤد سند داسې دې ﴿ عن سلمة بن محمد عن عمار ﴾ ددې تشريح مطابق به د موسى په روايت کښې هيڅ اشکال نه وی، هغه به مرفوع متصل وی مرسل به نه وی، او د داؤد په روايت کښې به البته د مخکښې په شان منقطع وی، احقر عرض کوی چه حضرت په بذل کښې د سلمه بن محمد په ترجمه کښې چه کوم د تهذيب التهذيب عبارت نقل کړې دې نو هغه د ابن رسلان د تشريح زيات موافق دې، ښه ځان پوهه کره.

د قال ابوداؤد تشريح:

﴿ قال ابوداؤد : روى نحوه عن ابن عباس ﴾ اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله بعض روايات

تعليقا بيانوي، او مقصود ددې تعليقاتو په ذکر کولو سره د خصال فطرة په تعين کښې چه د رواياتو کوم اختلاف دې چه هغه مخې ته راشي، په دې تعليقاتو کښې د ټولو نه مخکښې د ابن عباس حديث موقوف دې چه دهغې پوره الفاظ مصنف رحمه الله دلته نه دی ذکر فرمائيلي، پوره الفاظ دهغه په تفسير ابن کثير کښې په حواله د مصنف عبدالرزاق داسې دی ﴿ وقال خَمسٌ فِي الرَّأسِ , وَخَمسٌ فِي الْجَسَدِ , فِي الرَّأسِ : السِّوَاكُ , وَالِاسْتِنْشَاقُ , وَالْمَضْمَضَةُ , وَقَصُّ الشَّارِبِ , وَفَرْقُ الرَّأسِ , وَفِي الْجَسَدِ خَمْسَةٌ : تَقْلِيمُ الأَظْفَارِ , وَحَلْقُ الْعَانَةِ , وَالْخِتَانُ , وَالِاسْتِنْجَاءُ مِنَ الْغَائِطِ , وَالْبَوْلِ , وَنَتْفُ الإِبِطِ ﴾ (كذا فى نسخة الشاملة من المترجم) يعنى په لسو څيزونو کښې د پنځو تعلق د سر سره دې او هغه پنځه هم هغه دی کوم چه پورته ذکر شوې او د باقي پنځو تعلق د سر نه علاوه د باقي بدن سره دې خو ابن عباس رضي الله عنهما د اعفاء لحية په ځائې د فرق ذکر کړې دی، فرق مقابل دې د سدل چه دهغې مطلب دا دې چه د سر د ويښتو دوه حصې کول او بيا پکښې لاره ويستل، ددې تفصيل به په کتاب اللباس کښې راځي.

﴿ قال ابوداؤد و روى نحو حديث حماد الخ ﴾ دلته د حماد نه هغه حماد مراد دې کوم چه د حديث عمار رضي الله عنه په سند کښې دې کوم چه پورته ذکر شوې دې دا درې تعليقات دی يو د طلق بن حبيب، دويم د مجاهد، دريم د بکر بن عبدالله المزنى، ﴿ قولهم ﴾ يعنى ددې خلقو روايات ئې مرفوعا نه دی ذکر کړی بلکه موقوفا ئې بيان کړې دی، ﴿ ولم يذكر اعفاء اللحية ﴾ او په دې درې واړو رواياتو کښې د اعفاء اللحية ذکر نشته څنګه چه د ابن عباس رضي الله عنهما په روايت کښې نه وو، وړاندې فرمائي چه بيشکه د ابوهريره رضي الله عنه په حديث مرفوع کښې اعفاء لحية ذکر دې.

﴿ قوله وعن ابراهيم النخعى نحوه ﴾ دا څلورم اثر دې، مصنف رحمه الله فرمائي چه په دې کښې هم اعفاء لحية مذکور ده.

د روايات الباب تعين او د هغې خلاصه :

پس حاصل دا شو چه مصنف رحمه الله اولا په دې باب کښې حديث د عائشې او عمار رضي الله عنهما ذکر کړې دې، ددې نه پس ئې د ابن عباس رضي الله عنهما حديث موقوف تعليقا راوړې دې بيا ئې ددې نه پس حديث د ابوهريره رضي الله عنه مرفوعا تعليقا ذکر فرمائيلي دې او بيا ئې ددې نه پس اثر د نخعي راوړې دې، اوس په دې مجموعه کښې درې احاديث خو مرفوع شو او يو حديث موقوف يعنى د ابن عباس رضي الله عنهما او څلور آثار د تابعينو، ټول اتۀ روايتونه شو، چه په هغې کښې په څلورو کښې اعفاء لحية ذکر ده او په باقي څلورو کښې نه ده ذکر، او په دې ټولو روايتونو کښې د خصال فطرة مجموعى تعداد په يو صورت کښې دولس او په يو صورت کښې ديارلس شو لکه چه مخکښې هم تير شو.

فائده : ځان پوهه کړه چه مصنف رحمه الله د طلق روايت د باب په شروع کښې مسندا ذکر فرمائيلي دې چه دهغې راوى مصعب بن شيبة دې، هغه روايت خو دې مرفوع، او دويم روايت د طلق دې کوم چه دلته تعليقا ذکر کړې شوې دې، او دا موقوف دې، مصنف رحمه الله د روايت طلق د اختلاف ذکر خو اوفرمائيلو خو په هغې کښې ئې د يو ترجيح نه هم تعرض اونکړو بلکه سکوت ئې اوفرمائيلو

د امام نسائی او امام ابوداؤد رحمهما الله په رائې کښې اختلاف:

خو امام نسائی رحمه الله د طلق د روایت مرفوعه چه دهغې راوی مصعب دې د ذکر کولو نه پس د طلق روایت موقوفه[1] ته چه دهغې راوی سلیمان تیمی دې. هغې ته ترجیح ورکړې ده او فرمائي ﴿و مصعب منکر الحدیث﴾ نو ګویا د امام نسائی او امام ابوداؤد په تحقیق کښې اختلاف شو، د مصنف رحمه الله په نزد په ظاهر کښې دواړه صحیح نه دی او د امام نسائی رحمه الله په نزد صرف روایت موقوفه خو په دې کښې امام مسلم رحمه الله د امام ابوداؤد رحمه الله سره دې ځکه چه امام مسلم رحمه الله د طلق د روایت مرفوعه په خپل صحیح مسلم کښې تخریج فرمائیلې دې، چه دهغې وجه دا ده چه مصعب د امام مسلم رحمه الله په نزد ثقة دې لکه چه د علامه زیلعی رحمه الله د کلام نه ددې باب په شروع کښې تیر شوې دی په بذل کښې هم د حضرت د کلام خلاصه هم دا ده.

بَابُ السِّوَاكِ لِمَنْ قَامَ مِنَ اللَّيْلِ

باب دې په بیان د مسواک کښې دهغه چا لپاره چې پاځیږي د شپې

[۵۵]([2]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، وَحُصَيْنٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ، يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ".

ترجمه: د حذیفه نه روایت دې، یقیناً رسول الله ﷺ وو چه کله به پاځېدلو دشپې مرله به ئې خوله خپله په مسواک باندې.

تشریح: ۱: ﴿عَنْ حُذَيْفَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– كَانَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ﴾ یشوص بمعنی یدلک یعنی خپله خوله مبارکه به ئې په مسواک باندې مرله، یا په معنی د یغسل دې او دریم تفسیر ددې یُنَقی (بالتشدید) د تنقیه نه، په معنی د صفا کولو یعنی رسول الله ﷺ چه به کله د شپې پاسیدلو نو د مسواک په ذریعه به ئې خپله خوله مبارکه پاکوله، دا روایت مطلق دې د مسلم په روایت کښې دی ﴿اذا قام لیتهجد﴾ یعنی رسول الله ﷺ چه بله کله تهجدو دپاره پاسیدو، مصنف رحمه الله چونکه ترجمه هم مطلق کیخودلې ده په دې وجه دهغې د مناسبت د وجې نه ئې حدیث هم مطلق راوړې دې د اطلاق تقاضا دا ده چه دا دې عام او ساتلې شی یعنی کوم سړې چه د شپې بیدار شی او پاسی که د هغه د مانځه اراده وی او که نه ده دپاره مسواک مستحب دې پس مخکښې ذکر شوې دی چه فقهاء کرامو هم عند القیام من النوم مسواک لره مستحب لیکلې دې.

---

[1] بلکه مقطوع ځکه چه طلق تابعی دې هغوی داحدیث د خپل طرفه ذکرکړې دې د یوصحابی طرف ته ئې نه دې منسوب کړې. ففي النسائي ص ۲۷۲ ج ۲ عن المعتمر بن سليمان عن ابيه قال سمعت طلقاً يذكر عشرة من الفطرة السواك وقص الشارب الخ.

[2] صحيح البخاري/الوضوء ۷۳ (۲٤۵)، الجمعة ۸ (۸۸۹)، التهجد ۹ (۱۱۳٦)، صحيح مسلم/الطهارة ۱۵ (۲۵۵)، سنن لنسائي/الطهارة ۲ (۲)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷ (۲۸٦)، (تحفة الأشراف: ۳۳۳٦)، مسند احمد (۳۸۲/۵، ۳۹۰، ۳۹۷)، سنن الدارمي/الطهارة ۲۰ (۷۱۲) (صحيح)

[۵۶](۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا بَهْزُ بْنُ حَكِيمٍ، عَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوضَعُ لَهُ وَضُوءُهُ وَسِوَاكُهُ، فَإِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ تَخَلَّى ثُمَّ اسْتَاكَ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دي بيشکه نبي ﷺ وو چه کېښودلی به شوي هغه ته اوبه د اودس او مسواک، چه کله به د شپې پاڅېدلو نو قضاء حاجت به ئې اوکړو بيابه ئې مسواک استعمال کړو.

[۵۷](۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أُمِّ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْقُدُ مِنْ لَيْلٍ وَلَا نَهَارٍ فَيَسْتَيْقِظُ، إِلَّا تَسَوَّكَ قَبْلَ أَنْ يَتَوَضَّأَ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دي، يقيناً نبي ﷺ وو چه نه به اوده کېدو د ورځې او نه د شپې، چه رابيدار به شو مګر مسواک به ئې استعمالولو مخکښې د دېنه چه اودس اوکړي.

تشريح: ۳: ﴿عن علي بن زيد عن ام محمد الخ﴾ علي بن زيد د ام محمد ربيب دي، هغه د خپلې ميرنئ مور ام محمد نه روايت کوي.

[۵۸](۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "بِتُّ لَيْلَةً عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ مِنْ مَنَامِهِ، أَتَى طَهُورَهُ، فَأَخَذَ سِوَاكَهُ فَاسْتَاكَ، ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَاتِ: إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ سورة آل عمران آية ۱۹۰ حَتَّى قَارَبَ أَنْ يَخْتِمَ السُّورَةَ أَوْ خَتَمَهَا، ثُمَّ تَوَضَّأَ فَأَتَى مُصَلَّاهُ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى فِرَاشِهِ فَنَامَ مَا شَاءَ اللهُ، ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَفَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى فِرَاشِهِ فَنَامَ، ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَفَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى فِرَاشِهِ فَنَامَ، ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَفَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، كُلُّ ذَلِكَ يَسْتَاكُ وَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ أَوْتَرَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ ابْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، قَالَ: فَتَسَوَّكَ وَتَوَضَّأَ وَهُوَ يَقُولُ: إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ سورة آل عمران آية ۱۹۰ حَتَّى خَتَمَ السُّورَةَ.

ترجمه: د عبد الله بن عباس نه روايت دي هغه وائي: ما شپه تېره کړه د نبي ﷺ سره، هرکله چه رابيدار شو د خوب خپل نه، نو راغی خپلو اوبو د اودس ته نو خپل مسواک ئې واخستلو هغه ئې اووهلو، بيا ئې ولوستل دا ايتونه (ان في خلق السماوات والارض و اختلاف الليل و النهار لآيات لأولي الالباب) تر دې چه نزدې شو چه سورت ختم کړي، او يابې ختم کړو، بيا ئې اودس اوکړو نو راغی خپل ځائې د مانځه ته نو دوه رکعته مونځ ئې اوکړو، بيا لاړلو خپلې بسترې ته نو اوده شو څومره چه د الله خوښه وه، بيا راپاڅېدلو، نو

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۱۱)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/المسافرين ۱۸ (۷۴۶)، سنن النسائي/الافتتاح ۲۶۲ (۱۳۱۶)، قيام الليل ۲(۱۶۰۲)، ۱۷(۱۶۴۲)، ۱۸(۱۶۵۲)، ۴۲(۱۷۱۹)، ۴۳ (۱۷۲۱، ۱۷۲۵)، سنن ابن ماجه/الإقامة ۱۲۳ (۱۱۹۰)، مسند احمد (۴۴/۶) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۱۹)، مسند احمد (۱۲۱/۶، ۱۶۰) (حسن) دون قوله: «ولا نهار»

(۳): صحيح البخاري/العلم ۴۱ (۱۱۷)، الأذان ۵۷ (۶۹۷)، ۵۹ (۶۹۹)، ۷۹ (۷۲۸)، اللباس ۷۱ (۵۹۱۹)، صحيح مسلم/المسافرين ۲۶ (۷۶۳)، سنن النسائي/الإمامة ۲۱ (۸۰۳)، ۲۲ (۸۰۵)، الغسل ۲۹ (۴۴۱)، سنن ابن ماجه/الإقامة ۴۴ (۹۷۳)، (تحفة الأشراف: ۶۲۸۷)، وراجع حديث رقم: (۱۳۵۳، ۱۳۵۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۵/۱، ۲۵۲، ۲۸۵، ۲۸۷، ۳۴۱، ۳۴۷، ۳۵۴، ۳۵۷، ۳۶۰، ۳۶۵)، سنن الدارمي/الطهارة ۳ (۶۸۴) (صحيح)

وئي کړو په شان د هغي، بيا واپس شو خپلي بسترې ته، بيا راپاڅيدلو نو وئي کړو په مثل د هغي، بيا خپلي بسترې ته واپس شو نو اوده شو، بيا رابيدار شو نو وئي کړه په شان د هغي، د ټولو لپاره به ئې مسواک وهلو او مونځ به ئې کولو دوه رکعته، بيا ئې وتر اوکړل. وئيلې دي ابوداود روايت کړې دی فُضيل عن حصينٍ، هغه وائی چه مسواک ئې استعمال کړو او اودس ئې اوکړو، او هغه وئيل: ﴿ان في خلقِ السماوات و الارض﴾ ترديې چه ختم ئې کړو سورت.

تشريح: ۴: ﴿ عن جده عبدالله بن عباس قال بت ليلة الخ ﴾ عبدالله بن عباس رضي الله عنهما فرمائی چه ما يوه شپه د رسول الله ﷺ سره تيره کړه، دا د هغې شپې قصه ده چه کله رسول الله ﷺ د ابن عباس رضي الله عنهما د خاله حضرت ميمونه رضي الله عنها کره وو. پس په رواياتو کښې راځی ﴿ بت عند خالتی ميمونة ﴾ سيده ميمونه رضي الله عنها د ابن عباس رضي الله عنهما خاله داسې ده چه د ابن عباس رضي الله عنهما مور ام الفضل بن الحارث رضي الله عنها د ميمونه بنت الحارث رضي الله عنها خور ده.

سيدنا ابن عباس رضي الله عنهما د رسول الله ﷺ سره يوځائي شپه ولې تيره کړې وه؟ هغه په دې وجه چه هغوی اوغوښتل چه څنګه د رسول الله ﷺ د ورځې اعمال او عبادات مونږ ته معلوم دی چه دغه شان د هغوی د شپې معمولات استراحت او عبادت هم معلوم شی په دې وجه هغوی پوره شپه د رسول الله ﷺ سره په بيدارئ باندې تيره کړه، د غور مقام دې! د ابن عباس رضي الله عنهما دې وخت کښې عمر څه وو ډير کم عمره وو، ځکه چه د رسول الله ﷺ د وفات په وخت د هغوی عمر تقريباً دولس کاله وو، او د هغوی د کم عمرئ باوجود د طلب علم او د تحصيل علم د شوق دا حال وو!

من طلب العلى سهرا الليالى

﴿ قوله ثم اوتر ﴾ يعنی اوتر بثلث لکه چه په ابواب قيام الليل کښې ددې تصريح ده، دا حديث خو په اصل کښې د تهجدو روايت دې په دې وجه به مصنف رحمه الله دا د تهجدو په ابوابو کښې راوړی خو چونکه په دې روايت کښې د مسواک عند الوضوء ذکر وو په دې وجه مصنف رحمه الله دلته د مسواک د مناسبت د وجې نه راوړې دې.

مبيت ابن عباس رضي الله عنهما والا روايت کښې تخلل نوم بين الرکعات:

په دې روايت کښې د تهجد مع وتر ټول نهه رکعتونه ذکر شوې دی، بله دا چه په دې روايت کښې يو نوې شان خبره تخلل نوم بين الرکعات ذکر شوې ده يعنی دا چه رسول الله ﷺ په دې شپه کښې د تهجدو مونځ مسلسل نه دې ادا کړې بلکه د هر دوه رکعتونو نه پس به ئې خوب کولو او هر ځل به ئې اودس او مسواک کولو دغه شان ئې په ډيرو وقفو سره تهجد پوره کړل، د ابن عباس رضي الله عنهما دا حديث په بخاری کښې د لسو ځايونو نه زيات راغلې دې او د بخاری د يو روايت نه هم نه معلوميږی چه رسول الله ﷺ د هر دوه رکعتونو نه پس آرام فرمائيلې وی او بار بار ئې اودس فرمائيلې وی، لهذا دې روايت ته به د مشهورو رواياتو د خلاف کيډو د وجې نه شاذ وئيلې شی د ابوداؤد دا روايت په دې طريق او سند سره مسلم کښې هم دې هلته هم دغه شان تخلل نوم واقع شوې دې، هم په دې وجه امام نووی رحمه الله او

قاضی عیاض رحمه الله دواړو په دې روایت باندې کلام کړې دې، امام نووی رحمه الله فرمائیلې دی چه په دې روایت کښې دوه خبرې خلاف مشهور دی، یو تخلل نوم، دویم تعداد رکعات، ځکه چه د مبیت ابن عباس والا روایت کښې مشهور یولس یا دیارلس رکعتونه دی، او دلته صرف نهه رکعتونه دی، هم دغه شان دارقطنی رحمه الله چه د مسلم په کوم روایت باندې کلام کړې دې دا روایت هم په هغې کښې شامل دې او په فتح الباری کښې د حافظ د کلام نه هم دا معلومیږی، خو په بذل کښې حضرت سهارنپوری رحمه الله د امام نووی رحمه الله وغیره دا اعتراض نه دې تسلیم کړې، زما په خیال کښې د شارحینو دا اشکال او نقد صحیح دې، او دا اختلاف روایت لره په تعدد واقعه باندې محمول کول په دې وجه ګران دی چه دا ټوله خبره د مبیت ابن عباس رضی الله عنهما والا حدیث(۱) کښې کیږی په مطلق صلوة اللیل کښې نه کیږی، او ظاهره دا ده چه د مبیت ابن عباس رضی الله عنهما په قصه کښې تعدد نشته، هغه صرف یو ځل پیښه شوې ده، کما قال الحافظ رحمه الله.

حدیث نه د احنافو تائید: ځان پوهه کړه چه په دې واقعه کښې بار بار د اودس او مسواک تذکره ده خو مسواک د اودس سره ذکر دې عین قیام الی الصلوة په وخت نه دې مذکور فتامل.

﴿ قال ابوداؤد رواه ابن فضیل عن حصین الخ ﴾ حصین پورته په سند کښې راغلې دې هلته د هغوی شاګرد هشیم وو، اوس مصنف رحمه الله فرمائی چه په دې روایت کښې د حصین نه چه څنګه هشیم روایت کوی هم دغه شان محمد بن فضیل هم روایت کوی او د دواړو په روایت کښې فرق دا دې چه د هشیم په روایت کښې په شک سره راغلې وو ﴿ حتی قارب ان یختم السورة او ختمها ﴾ دلته د ابن فضیل په روایت کښې بغیر د شک نه دې، ﴿ حتی ختم السورة ﴾

[۵۱](۱) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ بِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ يَبْدَأُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ؟ قَالَتْ: "بِالسِّوَاكِ". (۲)

ترجمه: مقدام بن بن شریح روایت کوي د خپل پلار نه، هغه وائی، ما اووئیله عائشې ته په

---

۱) ددې حدیث او قصې نه علاوه نسائی صفحه ۲۴۲ باندې په یو روایت کښې د یعلی بن مملک په حدیث کښې د ام سلمه نه او هم دغه شان د حمید بن عبدالرحمن بن عوف روایت د صحابی مبهم نه دې، په دې دواړو کښې تخلل نوم بین الرکعات موجود دې لهذا اوس به داسې وئیلې شی چه فی نفسه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه تخلل نوم بین رکعات التهجد احیانا ثابت دی، خو د مبیت ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کښې صحیح عدم تخلل نوم دې، د مبیت ابن عباس رضی الله عنهما والا کوم روایات چه په سنن ابی داؤد کښې په روستو راتلونکو ابواب صلوة اللیل کښې راځی، په بعضو کښې تخلل نوم دې او په بعضو کښې نشته، خو په کومو کښې چه نشته هغې ته به ترجیح په دې وجه وی چه هغه روایات د بخاری د روایاتو مطابق دی.

۲): صحیح مسلم/الطهارة ۱۵ (۲۵۳)، سنن النسائي/الطهارة ۸ (۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷ (۲۹۰)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۴۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶/۴۲، ۱۱۰، ۱۸۲، ۱۸۸) (صحیح)

۳)، دا حدیث مبارک د بیروت په نسخه کښې په حدیث نمبر ۵۱ کښې موجود دې ځکه هلته لیکلې شوی دې، او زمونږ د پاکستان اوهندوستان په نسخو کښې ددې نمبر دلته دې په دې وجه دلته هم ذکر کړې شو (م)

کوم شي به رسول الله ﷺ شروع کوله کله چه به کورته داخل شو؟ هغې ووئيل: په مسواک سره.
قوله :﴿عن المقدام بن شريح عن ابيه قال قلت لعائشة﴾ د سيده عائشه رضي الله عنها نه تپوس اوکړې شو چه رسول الله ﷺ به خپلې حجرې ته تشريف راوړلو نو د ټولو نه اول به ئې څۀ کار کولو نو هغې اوفرمائيل چه د ټولو نه اول به ئې مسواک کولو.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت :

دا حديث په ظاهر کښې د ترجمة الباب سره هيڅ مطابقت نه لرى، ځکه چه ترجمه ده ﴿سواک لمن قام بالليل﴾ او په دې حديث کښې د قيام ليل هيڅ ذکر نشته، بذل کښې ئې ددې جواب ليکلې دې چه قلمى او مصرى نسخو کښې دا حديث دلته نشته، لهذا دا حديث دلته ذکر کول د ناسخين تصرف دې، دا حديث دلته نه دى کيدل پکار، او که ددې دلته کيدل تسليم کړې شى چه زمونږ په نسخه کښې دى نو وئيلې کيدې شى چه مطابقت په طريق العموم دى يعنى د رسول الله ﷺ کور ته داخليدل عام دى چه که د ورځې وى يا د شپې وى، لهذا کيدې شى چه رسول الله ﷺ د شپې بيداريدو سره کور ته داخل شوې وى نو هغه وخت چه ئې کوم مسواک کړې وى نو په دې باندې به سواک لمن قام بالليل صادق راځى. د بخارى په تراجمو کښې په بعضو موقعو باندې مطابقت په دې طريقه ثابتولې شى يعنى مطابقت بالعموم وبکل المحتمل، خو ددې توجيه صحت موقوف دې په دې خبره باندې چه د رسول الله ﷺ حالت حضر کښې د کور نه بهر شپه تيرول ثابت وى، يو دريم جواب دا هم کيدې شى چه دا مطابقت بالاولوية وى هغه په داسې طريقه چه دا د رسول الله ﷺ شان وو چه کله به هم کور ته داخليدو نو مسواک به ئې کولو که مونځ ئې کولو يا نه نو اوس ظاهره ده چه کله د شپې بيدارېدى او د مانځه اراده فرمائى نو هغه وخت به مسواک په طريقه اولى فرمائى دا جواب صاحب د غاية المقصود ليکلې دې.

بَاب فَرْضِ الْوُضُوءِ

باب دې په بيان د فرضيت د اودس کښې

د دې نه مخکښې په باب السواک کښې ددې باب حواله او تذکره راغلې ده، د وضوء په غسل باندې د مقدم کولو وجه ښکاره ده چه وضوء په نسبت د غسل کثير الوقوع دې، په ترجمة الباب يعنى ﴿فرض الوضوء﴾ کښې د لفظونو په اعتبار سره دوه مطلبونه کيدې شى، اول د اودس د فرضيت اثبات او هم دا مقصود دې، دويم مطلب دا کيدې شى فرض الوضوء بمعنى فرائض الوضوء يعنى په اودس کښې دننه څومره څيزونه فرض دى، خو دلته دا معنى مراد نه ده.
دلته درى بحثونه دى. د فرض لغوى معنى تقدير او تعين ده يعنى د يو څيز مقدار وغيره متعين کول، په اصطلاح د فقهاؤ کښې فرض هغه حکم ته وائى چه دهغې لزوم د دليل قطعى نه ثابت وى، دا نه چه دهغې نفس ثبوت په دليل قطعى سره وى ځکه چه ډير مستحب بلکه مباح څيزونه داسې دى چه دهغې نفس ثبوت په دليل قطعى سره دې لکه ﴿واذا حللتم فاصطادوا﴾ وغيره وغيره.

دلته درې بحثونه دی:

۱: د اودس ماخذ اشتقاق، ۲: ابتداء مشروعیت ۳: سبب وجوب،

بحث اول: وضوء مشتق دې د وضاءة نه، د وضاءت معنی حسن او نظافت ده، او شرعی معنی ددې معلومه ده بیان ته محتاج نه ده.

بحث ثانی: د اودس فرضیت کله راغلې دې؟ د جمهورو رائې دا ده چه د اودس فرضیت د مانځه سره شوې دې، او د رسول الله ﷺ نه کله هم او هیڅ مونځ هم بغیر د اودس نه کول ثابت نه دی، نه په مکه مکرمه کښې او نه په مدینه طیبه کښې، البته ابن الجهم یو عالم دې هغه فرمائی چه په ابتداء د اسلام کښې د اودس درجه سنت وه، فرضیت ئې روستو راغلو، چه کله د اودس فرضیت د جمهورو په نزد د فرضیت صلوة سره اوشو نو اشکال به کیګی چه د اودس آیت خو مدنی دې، او د مانځه فرضیت په مکه کښې قبل الهجرة شوې وو، ددې جواب به دا ورکولې شی چه د اودس فرضیت خو هم هغه وخت شوې وو، باقی د آیت وضوء نزول روستو صرف د تاکید دپاره شوې دی، فلا اشکال.

یو بحث دلته دا دې چه د اودس سبب وجوب څه دې؟ جواب دا دې چه د شوافعو او احنافو په نزد د راجح قول په بناء باندې ددې سبب وجوب قیام الی الصلوة بشرط الحدث دې او د اهل ظواهرو په نزد سبب وجوب مطلق قیام الی الصلوة دې هم په دې وجه د هغوی په نزد د هر مانځه دپاره اودس کول ضروری دی که د اول نه حدث وی او که نه وی، د جمهورو دلیل ددې باب حدیث ثانی دې چه دهغې نه معلومیږی چه د اودس حکم د حدث په وخت دې مطلقا نه دې.

[۵۹](١) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَقْبَلُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ، وَلَا صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ".

ترجمه: ابو المليح دخپل پلار نه روایت کوی، هغه روایت کوي د نبي ﷺ نه، چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی: نه قبلوي الله عز و جل صدقه د (غلا) دمال نه، او نه مونځ بغیر د اودس نه.

تشریح: (راوی د حدیث): ﴿ عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴾ ابوالمليح د خپل پلار نه روایت کوی د ابوالمليح نوم عامر یا زید دې د دوی د پلار نوم اسامه دې لهذا ددې حدیث راوی اسامه شو، په دې حدیث کښې دوه اجزاء دی د جزء اول تعلق د صدقې سره دې، د جزء ثانی تعلق د مانځه او طهارت سره دې، د مصنف رحمه الله مقصود جزء ثانی دې.

قوله: ﴿ غلول ﴾ بضم الغين دې چه دهغې مشهوره معنی په مال غنیمت کښې خیانت کول دی، او یو قول دا دې چه ددې استعمال په مطلق خیانت کښې هم کیږی، د قول اول په بناء باندې

---

(١): سنن النسائي/الطهارة ١٠٤ (١٣٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢ (٢٧١)، (تحفة الأشراف: ١٣٢)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ٢ (٢٢٤)، مسند احمد (٥/٧٤، ٧٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٢١ (٧١٣) (صحيح)

به دا سوال پیدا کیږی چه د مال غنیمت د خیانت د تخصیص وجه څه ده؟ ددې دوه جوابونه کیدې شی،
یو خو دا چه د غنیمت قید رسول الله ﷺ د مقام د مناسبت د وجې نه لګولې دې یعنی په کومه موقع باندې چې رسول الله ﷺ دا حدیث ارشاد اوفرمائیلو دهغې تقاضه هم دا وی چه د مال غنیمت حکم دې بیان کړې شی،
یا دویمه وجه دا کیدې شی، چه دا بیانول غواړی چه هر کله په مال غنیمت کښې خیانت کول حرام دی، چه په هغې کښې د انسان خپله حصه هم وی نو د بل په مال کښې خیانت کول په طریق اولی حرام دی، ګویا دا قید احترازی نه دې بلکه اثبات الحکم بطریق الاولویة دپاره دې.

د صحة صلوة دپاره د طهارت شرط کیدل:

﴿قوله ولا صلوة بغير طهور الخ﴾ صلوة نکره تحت النفی ده یعنی هریو مونځ که فرض وی او که نفل وی هغه بغیر د طهارت نه نۀ قبلیږی، په دې کښې اختلاف دې چه د صلوة په عموم کښې صلوة جنازة او سجده د تلاوت هم داخله ده یا نه، د جمهور علماء کرامو په نزد د ائمه اربعه په نزد دواړه داخل دی، د شعبی او محمد بن جرير طبری په نزد دواړه پکښې داخل دی، او د امام بخاری رحمه الله په نزد صلوة جنازه داخل ده، سجده تلاوت داخل نه ده.
د دې حديث نه معلومه شوه چه د صحت صلوة دپاره طهارت شرط دې او د طهارت دوه قسمونه دی، طهارة عن الحدث او طهارت عن الخبث، لهذا د دواړه قسم طهارت حاصليدل به ضروری وی، په طهارة عن الحدث کښې خو د چا هم اختلاف نشته، خو په طهارت عن الخبث کښې د امام مالک رحمه الله اختلاف مشهور دې، د هغوی په نزد ثوب مصلی يا بدن مصلی د نجاست نه پاکيدل په يو قول کښې سنت او په يو قول کښې واجب دی شرط د صحت نه دې، پس دا حديث په دې معامله کښې د جمهورو حجت کيدې شی او د مالکيانو خلاف ولم ار من نبه علی ذلک.

د قبول معنی تحقيق او احاديث کښې د دې په مختلفو معنو کښې استعمال:

دلته يو څيز تحقيق طلب دا دې چه د لفظ قبول معنی حقيقی څه ده؟ او دلته ترې نه څه مراد دې، ځکه چه په يو حديث کښې دا هم راغلی چه د شارب خمر مونځ نه قبليږی، حال دا چه د هغه مونځ د ټولو په نزد صحيح وی، او په يو بل روايت کښې دی ﴿لا يقبل الله صلوة حائض الا بخمار﴾ يعنی د بالغې زنانه مونځ بغير د ستر راس نه نۀ قبليږی دلته مسئله دا ده چه د زنانه مونځ بغير د ستر راس نه بالاتفاق صحيح نه دې او حال دا چه د شارب خمر مونځ بالاتفاق صحيح دې حال دا چه عدم قبول په دواړو احاديثو کښې ذکر شوې دې، جواب دا دې چه د قبول استعمال په دوه معنو کښې کيږی:

(د لفظ قبول دوه معانی)

۱: كون الشئ بحيث يترتب عليه الرضاء والثواب... د يو فعل داسې کيدل چه په هغې باندې رضا او ثواب مرتب شی.

۲: کون الشئ مستجمعا للشرائط والارکان د یو عمل ټولو ارکانو او شرطونو لره جامع کیدل.
اصحاب درس قبول بالمعنی الاول نه په قبول اثابة او قبول بالمعنی الثانی نه قبول اجابت سره تعبیر کوی (۱) د حافظ ابن حجر رحمه الله د کلام نه معلومیږی چه اول معنی د قبول حقیقی ده او ثانی معنی مجازی، د قبول اثابة حاصل دا دې چه د ثواب او انعام مستحق کیدل، او د قبول اجابت حاصل دې صحت، لهذا د قبول اثابت د نفی حاصل به دا وی چه دا عمل قابل ثواب و انعام نه دې اګر که صحیح شی، او د قبول اجابت د نفی مطلب به دا وی چه دا عمل بالکل صحیح نه دې پاتې له دا چه قابل انعام وی، په دې حدیث کښې ښکاره ده چه د قبول نه قبول اثابت مراد نه دې (۲) بلکه قبول اجابت مراد دې ځکه چه د ټولو علماء کرامو په دې خبره باندې اجماع ده چه مونځ بغیر د طهارت نه صحیح نه دې، اګرچه د قبول دا معنی مجازی ده خو اجماع ددې قرینة ده او په شارب خمر والا حدیث کښې د قبول نه قبول اثابت مراد دې چه د شارب خمر مونځ تر څلویښتو ورځو پورې نه قبلیږی اګر که صحیح کیږی، او د خمار والا حدیث کښې قبول اجابت مراد دې، غرض دا چه قبول خو په دواړو معنو کښې مستعمل وی خو د یوې معنې تعین به قرائنو باندې موقوف وی چه د کومې معنې قرینه وی هم هغه به اختیارولې شی.

مسئلة فاقد الطهورین:

دلته یو مسئله بله بیانولې شی چه دهغې نوم دې مسئله فاقد الطهورین یعنی که د یو سړی سره پاکې اوبه او پاکه خاوره دواړه نه وی نو هغه به څه کوی؟ په دې حالت کښې مونځ اوکړی او که نه، مسئله ډیره مشهوره ده امام مالک رحمه الله فرمائی چه د عدم اهلیت د وجې نه به د داسې سړی نه مونځ ساقط شی، او هر کله چه ادا ساقط شی نو د قضاء هیڅ سوال نه پیدا کیږی ځکه چه وجوب قضاء خو فرع ده د وجوب ادا او د امام شافعی رحمه الله مشهور قول دا دې چه په داسې سړی باندې فی الحال بغیر د طهارت نه مونځ کول واجب دی ځکه چه هغه هم په دې باندې قادر دې او په حدیث کښې دی **(اذا امرتکم بشئ فافعلوا منه ما استطعتم)** چه کله زه تاسو ته د یو څیز د کولو حکم اوکړم نو د خپل طاقت مناسب هغه پوره کوئ او دلته په دې سړی کښې بغیر د طهارت نه د مونځ کښې استطاعت دې لهذا فی الحال دې بغیر د طهارت نه مونځ ادا کړی او روستو دې د قاعدې مطابق د طهارت سره دهغې قضاء

---

(۱) قلت وهکذا اختاره في البذل وعکسه في درس ترمذي لکنه کتب قبول الاصابة بالصاد لا الثاء.

(۲) په دې وجه چې قبول بالمعنی الاول یعنی قبول اثابة په اعتبار د مفهوم خاص دې او قبول بالمعنی الثانی یعنی نفی قبول اجابت عام دې، او د خاص نفی د عام نفی لره مستلزم نه وی، خو ددې برعکس ده نفی د عام نفی د خاص لره مستلزم وی پس که په حدیث کښې اول معنی مراد کړې شی نو ددې نه به بغیر د طهارت نه عدم صحة صلوة نه مستفاد کیږی، کوم چه د اجماع خلاف دې لهذا په حدیث کښې دویمه معنی متعین ده کومه چه عام ده نو چونکه د عام نفی مستلزم وی د خاص نفی لره نو په دې وجه ددې نه مستفاد کیږی چه بغیر د طهارت نه مونځ نه صحیح کیږی او نه موجب ثواب دې، په دې صورت کښې به د هر دوو د قبول نفی راشی، او هم دا مقصود هم دې.

اوکړی او امام احمد رحمه الله فرمائی چه هم په دې حالت کښې دې مونځ اوکړی د کوم چه په هغه کښې استطاعت دې، یعنی فی الحال ددې نه په زائد بانديې د نه قادر کيدو د وجې نه به د هغه مونځ معتبر وی، او روستو ورله د قضاء راوړلو حاجت نشته په شوافعو کښې مزنی دا قول اختیار کړې دې او هم دې قول ته امام نووی رحمه الله د دليل په لحاظ قوی وئيلې دې. د احنافو په نزد ددی برعکس ده يعنی فی الحال دې د عدم اهليت د وجې نه نۀ لولی او د حصول طهارت نه پس چه کله اهليت پيدا شی نو قضاء دې راوړی.

پس حاصل دا شو چه د امام مالک رحمه الله په نزد نه ادا شته او نه قضاء، او د امام شافعی رحمه الله په نزد ادا او قضاء دواړه واجب دی، د امام احمد رحمه الله په نزد صرف ادا نه قضاء، او د احنافو په نزد قضاء دون الاداء، دې مذاهب اربعه لره زمونږ استاذ محترم مولانا اسعد الله خان صاحب رحمه الله نظم فرمائيلې دې!

مالک بھی شافعی بھی ہیں احمد بھی اور ہم

لا لا ، نعم نعم ، و نعم لا ، و لا نعم

په دې شعر کښې د حرف اول تعلق د ادا سره دې او د ثانی تعلق د قضاء سره دې. اوس د لا لا معنی دا شوه چه لا اداء ولا قضاء، او د نعم نعم مطلب شو عليه الاداء والقضاء.

بغير د طهارت نه د مونځ کولو حکم:

خان پوهه کړئ چه امام نووی رحمه الله فرمائی چه د امت په دې باندې اجماع ده چه قصدا بغير د طهارت نه مونځ کول حرام دی د فرض او نفل هيڅ فرق نشته، که يو سړی قصدا بغير د طهارت نه مونځ اوکړی نو هغوی وائی چه د جمهورو په نزد به لوستونکې ګنهګار وی خو د هغه تکفير به نه شی کولې او امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائی چه هغه به کافر شی، خو زه وايم چه زمونږ په نزد د تکفير مسئله مطلقا نه ده بلکه په دې صورت کښې ده چه کله په طور د استخفاف داسې کوی يعنی مونځ سپک ګڼړی يا حکم شرعی سپک ګڼړلو سره داسې اوکړی او که د سست والی يا د شرم او حياء د وجې نه لکه بعض وخت په سفر وغيره کښې غسل جنابت کښې ددی ضرورت راځی نو په دې صورت کښې کفر نه لازميږی.

خان پوهه کړئ چه زمونږ پورته کوم مذهب تير شوې دې هغه د امام ابوحنيفه رحمه الله مسلک دې د امام ابويوسف رحمه الله رائې دا ده چه تشبه بالمصلين دې اختيار کړی نور تفصيل دې د کتب فقه نه معلوم کړې شی دا د شامی يا د درمختار سبق نه دې

حديث الباب او يو جزئيه فقهيه کښې د تعارض جواب:

د حديث جزء اول ﴿ لا يقبل الله صدقة من غلول ﴾ د لاندې حضرت په بذل کښې يو فقهی مسئله جزئيه بيان فرمائيلې ده څکه چه دا حديث په ظاهر کښې ددې خلاف دې، مسئله فقهيه دا ده چه که د يو سړی سره د بل چا مال په ناجائز طريقه اخستلې موجود وی او هغه مال مالک يا د هغه وارثانو ته رسول ممکن نه وی نو فقهاء کرامو ليکلې دی چه د داسې مال تصدق واجب دې نه دې خپله استعمالوی او نه دې ضائع کوی بلکه هغه دې صدقه کړی او حديث دا وائی چه د مال حرام صدقه د الله پاک په نزد قبول نه ده لهذا دهغې نه بچ

کیدل پکار دی ددې یو جواب دا کیدې شي چه په حدیث کښې د داسې حرام مال ذکر نشته کوم چه د هغه مالک ته رسول ممکن نه وی، دا یو نادر شان صورت دې نوادر مستثنی وی فلا اشکال یا دې داسې اووئیلې شي چه په حدیث کښې ممانعت د خپل طرف نه د صدقې کولو دې او د فقهاء کرامو غرض دا نه دې چه دا سړې دې د خپل طرف نه د تحصیل اجروثواب دپاره صدقه اوکړی بلکه مراد دا دې چه د مالک د طرف نه دې صدقه اوکړې شي بغیر د حصول اجر او ثواب د نیت نه.

[۶۰]([1]) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَقْبَلُ اللهُ صَلَاةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې، هغه وئیلی دي، وئیلی دي رسول الله ﷺ: نه قبلوي الله مونځ د یو کس ستاسو نه کله چه بې اودسه شي تردې چه اودس اوکړي.

تشریح: ۲: ﴿عن ابی هریرة.... اذا احدث حتی یتوضاء﴾ یعنی د انسان مونځ نه صحیح کیږی چه کله هغه ته حدث لاحق شی تر څو چه ئې اودس نه وی کړې، ددې حدیث په عموم کښې دوه صورتونه داخل دی، یو دا چه د مونځ شروع کولو نه مخکښې حالت حدث وی دویم دا چه د مانځه ترمینځه ورته حدث لاحق شی په هر دواړو صورتونو کښې یو شان حکم دې چه اودس اوکړې شی بل دا چه د خپل عموم په بناء باندې ابتداء او بناء دواړه شامل دی او مسئلة البناء مختلف فیه ده، جمهور علماء کرام ددې قائل نه دی احناف ئې قائل دی، بله دا چه ددې حدیث نه معلومیږی چه وضوء لکل صلوة واجب نه دې کما هو مسلک الجمهور.

حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه دا حدیث د آیت کریمه ﴿ اذا قمتم الی الصلوة فاغسلوا وجوهکم الایة ﴾ تفسیر دې، یعنی په آیت کښې اگرچه د حدث ذکر نشته بلکه عند القیام الی الصلوة د وضوء ذکر دې، خو دا حدیث د آیت کریمه مراد بیانوی چه د قیام الی الصلوة په وخت د وضوء حکم د حدث په وخت دې هسې نه دې، احقر وائی دا حدیث په دې معنی کښې صریح دې هم چه حضرت تحریر فرمائیلې دی، باقی د باب اول حدیث ﴿ لا یقبل الله صلوة بغیر طهور ﴾ نه هم دا خبره مستفاد کیدې شی ځکه چه د تحصیل طهارة حکم مشعر دې وجود حدث لره خو که د مخکښې نه حدث نه وی نو هغه وخت طهارت حاصلول تحصیل حاصل دې.

[۶۱]([2]) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ ابْنِ عَقِيلٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ".

[1]: صحیح البخاري/الوضوء ۲(۱۳۵)، الحیل ۲ (۶۹۵۴)، صحیح مسلم/الطهارة ۲ (۲۲۵)، سنن الترمذي/الطهارة ۵۶ (۷۶)، (تحفة الأشراف: ۱۴۶۹۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱۸/۲) (صحیح)

[2]: سنن الترمذي/الطهارة ۳ (۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۳ (۲۷۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۶۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۳/۱)، سنن الدارمي/الطهارة ۲۲ (۷۱۴) (حسن صحیح)

ترجمه: د علي ﷺ نه روايت دې، هغه وائې، وئيلي دي رسول الله ﷺ: چابي د مونځ هغه پاکوالي دی، او حرام ونکی دهغې تکبير دی، او حلالونکی دهغې سلام دی.

تشريح: ۳: ﴿عن علی قال قال مفتاح الصلوة الطهور﴾ په دې حديث کښې درې جملې دی په اول کښې د طهارة ذکر دې په دويم کښې د تکبير تحريمه، په دريم کښې د تسليم صلوة. خو مقصود د مصنف رحمه الله اول جزء دې، په دې جمله کښې تشبيه او استعاره استعمال کړې شوې ده، هغه داسې چه حدث لره د قفل سره تشبيه ورکړې شوې ده او دهغې ضد يعنی طهارت ته مفتاح سره ګويا حدث د انسان دپاره د دخول فی الصلوة دپاره داسې مانع دې لکه څنګه چه مکان ته د داخليدو دپاره قفل (تاله) مانع وی، او څنګه چه مقفل مکان کښې بغير د مفتاح نه داخليدل ممکن نه دی، هم دغه شان په مانځه کښې بغير د طهارت نه داخليدل صحيح نه دی.

مسئلة نيت فی الوضوء:

بله دا چه ددې حديث نه علماء احناف په يوه بله اختلافی مسئله باندې استدلال کړې دې هغه دا چه جمهور ائمه ثلاثه ﴿انما الاعمال بالنيات﴾ د وجې نه نيت لره په اودس کښې فرض منی او احناف دې سره متفق نه دی. احناف وائی چه په اودس کښې دوه حيثيتونه دی، يو د عبادت کيدو او يو د جواز صلوة د آله او مفتاح کيدو په حيثيت سره، په قاعدې د ﴿انما الاعمال بالنيات﴾ نيت ضروری دې، او مفتاح الصلوة کيدل په نيت باندې موقوف نه دی، لهذا بغير د نيت نه چه کوم اودس کولې شی هغه خو به مفتاح الصلوة وی خو موجب ثواب او عبادت به نه وی، لهذا د احنافو عمل په هر دواړو احاديثو باندې شو، د حديث اهمال لازم نه شو.

د حديث توضيح او تشريح:

﴿قوله وتحريما التکبير﴾ [1] ضمير راجع دې د صلوة طرف ته او د تحريم اضافت د صلوة طرف ته د ادنی ملابست د وجې نه دې، ګينې په اصل کښې د تحريم تعلق د صلوة سره نه دې بلکه د هغه افعالو سره دې کوم چه خارج صلوة کښې مباح دی او په مانځه کښې داخليدو سره حرام شی نو مطلب دا شو چه کوم امور د مانځه په حالت کښې حرام دی دهغې د تحريم سبب تکبير دې، اصل خو دهغې د تحريم سبب خپله مونځ دې خو چونکه د مانځه تحقق په تکبير سره کيږی په دې وجه د تحريم اضافت د تکبير طرف ته اوکړې شو، مراد د متکلم دا دې ﴿سبب تحريم ما حرم فی الصلوة التکبير﴾ يعنی کوم افعال چه په مانځه کښې دننه حرام دی دهغې د حرمت سبب تکبير دې، څکه چه په تکبير سره انسان په مانځه

[1] ﴿تحريمها التکبير، کوم افعال چه فی حال الصلوة حرام دی دهغې د تحريم سبب دخول فی الصلوة دې ليکن چونکه دخول فی الصلوة موقوف دې په تکبير باندې، په دې وجه د تحريم نسبت تکبير طرف ته اوکړې شو، وهکذا قوله وتحليلها التسليم»، نو ګويا په حديث کښې تحريم (چه مسبب دې) اووئيلې شو او سبب يعنی دخول فی الصلوة مراد واخستلې شو.

کښې داخلیږی نو ترڅو چه تکبیر بیا نه موندلې شی د صلوٰة تحقق به هم نه وی، لهذا تحریم افعال به هم نه شی موندلې، اصل کښې په دې حدیث کښې د مسبب د سبب دپاره استعاره کړې شوې ده، مسبب وئیلو سره کوم چه تحریم دې سبب یعنی دخول فی الصلوٰة مراد کړې شوې دې، مطلب دا شو چه د دخول فی الصلوٰة ذریعه یا طریقه صرف تکبیر دې، بغیر د تکبیر نه انسان په مانځه کښې نه شی داخلیدلې،

دویم قول ددې جملې په تشریح کښې دا دې چه تحریم په معنی د احرام، او د احرام معنی دخول فی حرمة الصلوٰة، په دې صورت کښې په عبارت کښې مجاز یا استعارې منلو ته ضرورت نشته او مطلب بالکل واضح دې یعنی د مانځه په حرمت کښې د دخول طریقه تکبیر دې د تکبیر په ذریعه انسان په حرمت الصلوٰة کښې داخلیدې شی، دا جمله په اصل کښې د جوامع الکلم نه ده رسول اللهﷺ ته چه د فصاحت او بلاغت کومه اعلی مرتبه حاصله وه دا دهغې یوه مونه ده، ﴿علی هذا القیاس﴾ وروستې جمله ﴿وتحلیلها التسلیم﴾ ددې تشریح ده، دلته هم استعاره د مسبب د سبب دپاره کړې شوې ده، خروج من الصلوٰة سبب تحلیل دې او تحلیل دهغې مسبب دې، پس دلته هم مسبب یعنی تحلیل وئیلو سره سبب یعنی خروج عن الصلوٰة مراد کړې شوې دې، پس مطلب دا شو چه د مانځه نه د بهر راتلو طریقه صرف تسلیم ده.

په تحریمه کښې دوه مسئلې اختلافی:

﴿تحریمها التکبیر﴾ کښې دوه مسئلې دی، یو د تحریمه حکم، دویم هل یجوز الافتتاح بغیر التکبیر؟ یعنی د الله اکبر نه علاوه د بل ذکر په ذریعه هم مونځ شروع کولې شې یا نه؟

پس په دې باندې ځان پوهه کړه چه د ائمه اربعه اتفاق دې چه تحریمه فرض دې، خو بیا په دې کښې اختلاف دې چه د رکن درجه ئې ده که د شرط، د ائمه ثلاثه په نزد خو رکن دې، د امام طحاویؒ میلان هم دې طرف ته دې، او د احنافو په نزدې تحریمه شرط دې، د رکن او شرط فرق ظاهر دې چه رکن داخلی څیز وی او شرط خارجی، د احنافو دلیل آیت کریمه ﴿وذکر اسم ربه فصلی﴾ دې طریق استدلال تاسو په هدایه وغیره کښې لوستلې دې چه فاء د تعقیب دپاره ده، او آیت کریمه کښې د ذکر اسم رب نه مراد تحریمه دې چه د ذکر اسم رب نه معلومه شوه چه د ذکر اسم رب یعنی تحریمه نه پس مونځ شروع کیږی، لهذا تحریمه د مانځه نه خارج څیز دې، او دریم قول په دې مسئله کښې دا دې چه تکبیر تحریمه صرف سنت دې، لهذا دخول فی الصلوٰة بغیر د تکبیر نه صرف په نیت سره هم کیدې شی، ددې قائل امام زهری اوزاعی، ابن علیه او ابوبکر اصمؒ دی.

دویمه مسئله دا وه چه افتتاح صلوٰة بغیر د تکبیر نه صحیح ده او که نه پس په دې کښې اختلاف دې چه د ائمه ثلاثه او امام ابویوسفؒ په نزد د تحریمه تحقق بغیر د تکبیر نه نه کیږی او د طرفین په نزد د هر داسې لفظ او ذکر سره مونځ شروع کول جائز دی، کوم چه خالص د الله پاک په تعظیم باندې دلالت کوی د دعاء معنی په هغې کښې نه شی موندلې، لهذا، الله اجل، الله اعظم، یا الرحمن اجل یا لا اله الا الله، سبحان الله وغیره الفاظو

سره مونځ شروع کول جائز دی، دلیل اوس پورته ذکر شوې دې ﴿ وذکر اسم ربه فصلی ﴾ معلومه شوه چه مطلق ذکر ددې دپاره کافی دې، بلکه دا چه د تکبیر معنی د تعظیم راځی لکه ﴿ وربک فکبر الآیة فلما راینه اکبرنه الآیة ای عظمنه ﴾ پس مطلق ذکر اسم رب خو فرض شو، او خاص تکبیر یعنی الله اکبر وئیل دا د رسول الله ﷺ د مواظبت او د پورته حدیث په رنړا کښې چه کوم اخبار نه احاد دی واجب دې، او په غیر تکبیر تحریمی سره شروع کول مکروه تحریمی دی پس د کوم څیز ثبوت چه په دلیل قطعی سره دې یعنی مطلق ذکر صرف هم هغې ته دې فرض اووئیلې شی، او د کوم څیز ثبوت چه د احبار احاد نه دې یعنی تکبیر هغې ته دې واجب اووئیلې شی.

د ائمه ثلاثه بیا په دې کښې خپل مینځ کښې اختلاف دې چه د تکبیر مصداق کوم کوم الفاظ دی، د امام مالک رحمه الله او امام احمد په نزد د تکبیر مصداق صرف الله اکبر دې، د امام شافعی رحمه الله په نزد الله اکبر او الله الاکبر یعنی معرف باللام او غیر معرف باللام دواړه دی، د امام ابویوسف رحمه الله په نزد ددې مصداق څلور الفاظ دی الله اکبر، الله الاکبر، الله کبیر، الله الکبیر، هغوی داسې فرمائی چه د الله پاک اسماؤ او صفاتو کښې د افعل او فعیل فرق نشته بلکه هلته افعل هم د فعیل په معنی کښې دی.

تسلیم کښې دوه اختلافات دی:

دویمه مسئله ﴿ تحلیلها التسلیم ﴾ هغه دا چه د تسلیم حکم څه دې؟ ائمه ثلاثه فرمائی چه څنګه تکبیر تحریمه فرض دې هم دغه شان تسلیم هم فرض دې، بغیر ددې نه به مونځ نه صحیح کیږی، احناف وائی چه د تسلیم د واجب درجه ده فرض نه دې جمهور په دلیل کښې دا فرمائی چه ﴿ تعریف الحاشیتین یفید الحصر ﴾ چه مسند مسند الیه چه کله دواړه معرفه وی نو د حصر فائده ورکوی، په ﴿ تحلیلها التسلیم ﴾ کښې هم مسند او مسند الیه معرفه دی، لهذا مطلب دا شو چه د مانځه نه د بهر راتلو طریقه په تسلیم کښې منحصر ده یعنی بغیر ددې نه د مانځه نه بهر راتلل صحیح نه دی، بلکه دا چه هغوی وائی چه څنګه د ﴿ تحریمها التکبیر ﴾ نه د تکبیر فرضیت ثابتیږی هم دغه شان د ﴿ تحلیلها التسلیم ﴾ نه د تسلیم فرضیت نه منئ زمونږ د طرف نه اصولی جواب دا دې چه د خبر واحد نه فرضیت نه شی ثابتیدلې باقی پاتې شوه مسئله د تحریمه نو ددې فرضیت مونږ د حدیث نه نهٔ ثابتوو بلکه د آیت کریمه نه لکه څنګه چه مخکښې تیر شو.

بله دا چه یو خبره دا هم ده چه دا حدیث د خبر واحد کیدو نه علاوه د ابن عقیل راوی د وجې نه ضعیف دې، چه د هغه په باره کښې کلام مشهور دې، او دویمه خبره دا ده چه خپله د راوی حدیث علی رضی الله عنه مذهب دا نه دې، هغوی هم تسلیم لره غیر فرض منی لکه چه امام طحاوی رحمه الله فرمائیلې دی د سیدنا علی رضی الله عنه نه روایت دې ﴿ اذا رفع راسه من اخر السجدة فقد تمت صلوته ﴾ زمونږ یو مشهور دلیل هغه دې کوم چه عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مرفوعا نقل فرمائی ﴿ اذا قلت هذا او فعلت هذا فقد قضیت ما علیک اخرجه احمد فی مسنده ﴾ ددې حدیث نه د احنافو طریق استدلال ظاهر دې کوم چه تاسو په هدایه وغیره کښې

لوستلي دي هغوی په دې باندې دا اشكال كوي چه هغوی په ﴿ اذا قلت هذا ﴾ حديث كښې زيادت د ابن مسعود رضی الله عنه د طرف نه مدرج دې د دې جواب دا دې چه ادراج خلاف اصل دې او كه تسليم هم كړې شي نو په امر غير مدرك بالرائى كښې د صحابى قول د مرفوع په حكم كښې وي.

بيا د جمهورو په دې مسئله كښې اختلاف دې چه تسلميتين فرض دی كه تسليمه واحده، د امام شافعى رحمه الله په نزد تسليمه اولى فرض دې او ثانيه سنت دې، او مشهوره د امام احمد رحمه الله نه دا ده چه دواړه فرض دی، او زمونږ په نزد دوه اقوال دی يو دا چه دواړه واجب دی وقيل الاول واجب والثانى سنة امام مالك رحمه الله بالكل د تسليم قائل هم نه دې صرف د تسيلمه واحده قائل دې. ددوی مسلك دا دې چه د امام او منفرد په حق كښې صرف يو سلام تلقاء وجهه مائلا الى اليمين فرض دې خو د مقتدی په باره كښې د هغوی په نزد په يو صورت كښې دوه او په يو صورت كښې درې سلامونه دی، اول سلام ښى طرفه،ته دويم تلقاء وجهه، او دريم سلام ګس طرف ته كه ګس طرف ته څوك مصلى وی او كه نه وی.

دلته د تكبير تحريمه او تسليم بحث قبل از وقت راغلي دې، ددې تعلق كتاب الصلوة سره دې خو چونكه دا مسئله په حديث كښې موجود په دې وجه بيان كړې شوه، اوس چه كله اصل مقام راشى نو بيانولو ته به ضرورت نه راځى.

قوله:﴿ عن سفيان ﴾ د سهارنپورى رحمه الله تحقيق دا دې چه دا سفيان ثورى دې او صاحب د غاية المقصود په دې كښې تردد ظاهر كړې دې چه ثورى دې يا ابن عيينة ﴿ ابن عقيل ﴾ دا عبدالله بن محمد بن عقيل بن ابى طالب دې، د دوی په باره كښې كلام مشهور دی لكه څرنګه چه امام ترمذى رحمه الله هم په خپل كتاب كښې بيان فرمائيلي دی ﴿ محمد بن الحنفية ﴾ دا محمد بن علی دی او حنفيه د هغوی مور ده چه دهغې نوم خوله دې د قبيله بنو حنيفه نه ده، بنو حنيفه د يمامه يو قبيله ده، سيدنا صديق اكبر رضی الله عنه د فتنه ارتداد د وجې نه چه د اهل يمامه سره كوم قتال اوكړو او بيا ئې يمامه فتح كړه، په هغې كښې دا حنفيه يعنى د قبيله بنو حنيفه يو زنانه قيد كيدو سره راغلې وه، صديق اكبر رضی الله عنه دا علی رضی الله عنه ته هبه كړې وه، بيا د هغوی نه د هغوی ځوئې محمد بن الحنفية پيدا شوه، علی رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته عرض اوكړو چه كه ستا نه روستو زما ځوئې پيدا شو نو زه به د هغه نوم ستاسو په نوم او د هغه كنيت ستاسو په كنيت باندې ږدم، په دې باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی ته اجازت وركړې وو، پس د هغوی نوم محمد دې لكه چه په سند كښې تصريح ده او كنيت ئې ابوالقاسم دې، رحمة الله تعالى عليه...

بَابُ الرَّجُلِ يُجَدِّدُ الْوُضُوءَ مِنْ غَيْرِ حَدَثٍ

باب دې په بيان د سړې كښې چې نوی اودس كوې بغير د حدث نه

مسئلة مترجم بها كښې مذاهب ائمة:

په ترجمة الباب كښې چه كومه مسئله ذكر ده، هغه ظاهره ده يعنى تجديد وضوء، هرمونځ په تازه اودس سره كول، ددې باب مقابل وړاندې تلو سره په لږه فاصله باندې ابواب المسح

علی الخفین نه پس متصلا راوړې دې چه دهغې الفاظ دی ﴿ باب الرجل يصلى الصلوات بوضوء واحد ﴾ د بعض علماء کرامو په نزد خو تجديد وضوء یعنی د هر مانځه دپاره مستقلا اودس کول فرض دی لکه څرنګه چه هلته به راشی د جمهور علماء ا ائمه اربعه په نزد تجديد وضوء صرف مستحب دې.

خو استحباب په کوم صورت کښې دې او کله دې په دې کښې څه تفصيل دې، امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې فرمايي چه د شوافعو په نزد استحباب تجديد کښې څلور اقوال دی، يو دا چه تجديد دهغه سړی په حق کښې مستحب دې چا چه په اول اودس سره يو مونځ کړې وی فرض يا نفل، دويم قول دا دې چه فرض مونځ ئې پرې کړې وی، دريم دا دې چه وضوء اول باندی ئې يو داسې عمل کړې وی کوم چه بغير د طهارت نه جائز نه دی لکه مس مصحف او سجده تلاوت وغيره، څلورم قول دادې چه تخلل بالزمان وی يعنی د اول اودس او دويم اودس ترمينځه زمانه حائل وی څه فصل پکښې راغلې وی. يو اودس نه پس فورا دويم اودس کول بيکار دی، بله دا چه هغوی ليکلې دی چه د غسل تجديد مستحب نه دې او په تيمم کښې ئې دواړه روايتونه ليکلې دی، اصح دا دی چه ددې تجديد مستحب نه دې، او د احنافو په نزد تجديد د استحباب په صورت کښې دې چه يا خو اختلاف مجلس وی يا توسط العبادت بين الوضوئين وې، يعنی اول اودس سره ئې څه عبادت کړې وی، د حديث الباب مضمون د باب السواک په ضمن کښې راغلې دې، دوباره د کلام حاجت نشته.

فائده: د صحيح مسلم په يو روايت کښې په کتاب الطهارت کښې د عثماني غنی رضي الله عنه په باره کښې راغلې دی چه هغوی به هره ورځ په مختصر شان اوبو باندې غسل فرمائيلو.

> [۶۲]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ فَارِسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِءُ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد وَأَنَا لِحَدِيثِ ابْنِ يَحْيَى أَتْقَنُ، عَنْ غُطَيْفٍ، وَقَالَ مُحَمَّدٌ، عَنْ أَبِي غُطَيْفٍ الْهُذَلِيِّ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، فَلَمَّا نُودِيَ بِالظُّهْرِ تَوَضَّأَ فَصَلَّى، فَلَمَّا نُودِيَ بِالْعَصْرِ تَوَضَّأَ، فَقُلْتُ لَهُ: فَقَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَذَا حَدِيثُ مُسَدَّدٍ، وَهُوَ أَتَمُّ.

ترجمه: ابوداود وئيلی دي چه زه حديث ابن يحيى ته ډير يقين کوم د غطيف نه، او وئيلی دي محمد: چه روايت کوي د ابو غطيف الهذلي نه، هغه وئيلی دی: ووم زه د عبد الله بن عمر سره، هرکله چه اذان اوشو د ماسپخين مانځه لپاره نو اودس ئې اوکړو او مونځ ئې اوکړو، هرکله چه اذان اوشو د مازيګر مانځه لپاره نو اودس ئې اوکړو، نو ما اووئيله هغه ته، اوس دنوی اودس کولو څه ضرورت دی نو هغه اووئيله: وو رسول الله صلى الله عليه وسلم چه ويله به يې: چاچې اودس اوکړو دپاسه د پاکوالي نه نو وبه ليکي الله د هغه لپاره لس نيکی.

(): سنن الترمذي/الطهارة ٤٤ (٥٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٣ (٥١٢)، (تحفة الأشراف: ٨٥٩٠) (ضعيف)

توضيح السند :

﴿ قوله ح وحدثنا مسدد الخ ﴾ د مصنف رحمه الله دوه استاذان دی، په اول سند کښې محمد بن يحيى، په دويم کښې مسدد، او په اول سند کښې شيخ الشيخ عبدالله بن يزيد، او دويم کښې عيسى بن يونس، بيا دواړه يعنى عبدالله بن يزيد او عيسى بن يونس روايت کوی د عبدالرحمن بن زياد نه، لهذا عبدالرحمن ملتقى السندين شو دواړه سندونه په دې باندې راتلو سره يو ځائې شو. ﴿ عن غطيف ﴾ بعضو په ځائې د غطيف ابوغطيف وئيلې دې. دا راوی مجهول دې، لهذا په حديث کښې ددې راوی د وجې نه ضعف راغلو.

بَابُ مَا يُنَجِّسُ الْمَاءَ

باب دې په بيان دهغه څه کې چې اوبه پليتوي

طهارة ماء ونجاست ماء کښې د ائمهٔ مذاهب :

اوس دلته ستيشن راغلو، ددې ځائې نه احکام المياه شروع کيږی. د نجاست او طهارت ماء مسائل يعنى اوبه کله نجس کيږی او کله نه؟ کومې وی او کومې نه وی؟ د ماقبل سره ددې ربط ښکاره دې چه مصنف رحمه الله په شروع کښې فرضيت وضو بيان کړو چه کله دا خبره معلومه شوه چه اودس فرض دې نو اوس د اودس دپاره اوبه پکار دی، اوس ددې ځائې نه د پاک او ناپاک فرق بيانوی، چه معلومه شی چه په کومو اوبو باندې اودس کيدې شی، او په کومو اوبو باندې نه.

دا مسئله د معرکة الآرا مسائلو نه ده، په دې کښې ډير اوږده اوږده بحثونه کولې شی مولانا عبدالحئى رحمه الله د طهارة ماء او د نجاسة ماء په مسئله کښې پنځلس اقوال ليکلې دی، خو مشهور په دې کښې څلور مذاهب دی کوم چه مونږ بيانوو،

(رومبې مذهب): اول مذهب د اهل ظواهرو دې هغوی وائی چه اوبه قليل وی او که کثير وی وقوع نجاست سره تر هغه وخته پورې نه ناپاکی کيږی تر څو چه اجزاء د نجاست په اجزاء ماء باندې غالب نه شی، د ظاهريه مسلک مولانا عبدالحئى او علامه عينى رحمه الله ليکلې دې او په حاشيه د کوکب کښې هم دی،

(دويم مذهب): دويم مذهب په دې کښې د مالکيانو دې کوم چه د ظاهريه مسلک ته زيات نزدې دې هغه دا چه ماء قليل يا کثير وقوع نجاست سره تر هغه وخته پورې نه ناپاک کيږی، تر څو چه د اوبو د اوصاف ثلاثه نه يو وصف متغير نه شی، د اوبو اوصاف ثلاثه مشهور دی طعم، ريح، لون، د جمهورو او باقى ائمه ثلاثه دفرق بين القليل والکثير قائل دی چه قليل په وقوع نجاست سره فورا ناپاک کيږی خو کثير تر هغه وخته پورې نهٔ ناپاک کيږی تر څو چه يو وصف نه وی بدل شوې، بيا په ائمه ثلاثه کښې چه احناف هم پکښې دی، د دوی ترمينځه په دې خبرهٔ کښې اختلاف دې چه د قلت او کثرت معيار څه دې؟ په دې کښې شوافع او حنابله يو طرف ته دی او احناف بل طرف ته

(دريم مذهب): د شوافعو په نزد په قلتين باندې مدار دې کومې اوبه چه په مقدار د قلتين وی يا ددې نه زائد وی نو دا به کثير وی او چه د قلتين نه کم وی نو هغه قليل دی، په دې

باندې شوافع او حنابله متفق دی.

(خلورم مذهب): د احنافو په نزد د قلت او کثرت په معيار کښې درې اقوال دی:

(۱) اول تحريک (۲) ثاني مساحة (۳) ثالث ظن مبتلی به.

(۱) د اول قول مطلب دا دې چه کوم حوض دومره لوئې وی چه که دهغې د يو طرف اوبو له حرکت ورکړې شی نو جانب اخر فورا حرکت اوکړی نو قليل دی او که فورا متحرک نه شی نو هغه کثير دی، بيا په دې کښې اختلاف دې چه د حرکت نه مراد حرکت بالوضوء دې يا حرکت بالغسل دواړه اقوال دی.

(۲) قول ثاني يعنی د مساحة مطلب دا دې چه په دې کښې د پيمائش اعتبار دې، چه کوم حوض يا داسې اووايه چه اوبه په خپل خوريدو کښې عشر فی عشر يعنی ده در ده، وی هغه کثير دی، او کوم چه ددې نه کم وی هغه قليل دی، مساحة والا قول کښې زمونږ په نزد نور اقوال هم شته.

(۳) قول ثالث دا دې چه په دې کښې مبتلی به رائې معتبر ده، که د مبتلی به ګمان ددې حوض په باره کښې دا دې چه ددې يو طرف ته د نجاست غورځيدو سره دويم طرف ته رسيږی نو بيا خو هغه قليل دې، او که د هغه ظن غالب وی چه د بلې غاړې پورې دهغې اثر نه رسيږی نو هغه کثير دې.

(درې ابواب او درې مسلکونه): اوس ځان پوهه کړه چه دلته مصنف رحمه الله پرلپسې دوه ابواب قائم کړی دی، په اول باب کښې ئې حديث القلتين او په دويم باب کښې ئې حديث بئر بضاعه ذکر فرمائيلې دې، اول باب ګويا د شوافعو او حنابله مستدل دې، او وړاندې د يو باب نه پس چه کوم دريم باب راځی دهغې په باره کښې وئيلې شی چه دهغې نه د مسلک حنفيه تائيد کيږی، د مصنف رحمه الله غرض اګر که د مسلک حنفيه تائيد نه وی خو فی الواقع هغه د احنافو په حق کښې دې لکه چه هلته به معلوم شی.

[۶۳]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَغَيْرُهُمْ، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمَاءِ وَمَا يَنُوبُهُ مِنَ الدَّوَابِّ وَالسِّبَاعِ، فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَذَا لَفْظُ ابْنِ الْعَلَاءِ، وقَالَ عُثْمَانُ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ: عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ جَعْفَرٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهُوَ الصَّوَابُ.

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما نه روايت دې، هغه وئيلی دی چه سوال اوشو د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه دهغه اوبو باره کښې چه راځې ورته څاروې او درنده ګان، نو اووئيل نبي صلی الله عليه وسلم: کله چه وې اوبه دوه قلې نو نه باروې پليتې (يعنی نجاست سره نه پليتيږی). او وئيلی دي ابوداود: دا لفظ د ابن العلاء دی، او وئيلی دي عثمان او حسن بن علي (عن محمد بن عباد

(): سنن النسائي/الطهارة ٤٣ (٥٢)، (تحفة الأشراف: ٧٢٧٢)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٥٠ (٣٦٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٥ (٥١٧، ٥١٨)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٥ (٧٥٨) (صحيح)

بن جعفر) (په ځائې د محمد بن جعفر)، وئیلی دي ابوداود: او هم دغه صحیح دی.

تشریح: قوله: ﴿عن عبیدالله بن عبدالله بن عمر عن ابیه قال سئل الخ﴾ سیدنا عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائي چه رسول الله ﷺ نه د هغه اوبو په باره کښې تپوس اوکړې شو چه په هغې باندې وخت په وخت پرلپسې درندګان وغیره د اوبو څکلو دپاره راځي ددې نه مراد هغه اوبه دی چه د فلاة یعنی ځنګلو کښې په غارونو کښې دننه راجمع کیږی پس په یو روایت کښې د ﴿فی الفلاة﴾ تصریح ده، دا اوبه د دواب د څکلو د وجې نه سؤر سباع شو نو ګویا سوال د سؤر سباع په باره کښې دی چه هغه پاک دې یا ناپاک هغه استعمالولې شی یا نه؟ صحابه کرام رضی الله عنهم زیات تر د جهاد په سفرونو کښې وو، نو هغوی به داسې اوبه موندلې، په دې وجه دا سوال اوکړې شو، په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ﴿اذا كان الماء قلتين لم يحمل الخبث﴾ یعنی د کومو اوبو په باره کښې چه تاسو سؤال کوئ هغه دې اوکتلې شی چه د قلتین په اندازه دی او که نه، که د قلتین نه کم وی نو بیا خو پوهه شئ چه هغه ناپاکې دی، او که هغه قلتین وی نو پاکې دې ګویا مطلب دا شو چه قلتین دې نو کثیر دې ناپاکې نه دې اوکه ددې نه کم دې نو قلیل دې ناپاکې شوې لکه چه د شوافعو او حنابله مذهب دې، حدیث القلتین د احنافو او مالکیانو خلاف دې لهذا ددې جوابات واوریئ.

په حدیث القلتین کښې سندا ومتنا اضطراب:

د دې حدیث په سند او متن دارو کښې اضطراب دې اول اضطراب فی السند باندې ځان پوهه کړئ دا حدیث مصنف رحمه الله په درې طرقو سره بیان کړې دې، او په هر طریق کښې اضطراب دې.

طریق اول د ولید بن کثیر دې، په دې کښې د اضطراب تشریح دا ده چه اول خو د راویانو په دې کښې اختلاف دې چه د ولید شیخ څوک دې بعضو وئیلې دی چه محمد بن جعفر بن الزبیر او بعضو محمد بن عباد بن جعفر بیان کړې دې هم دغه شان د ولید شیخ الشیخ کښې اضطراب دې، بعضو عبیدالله بن عبدالله ذکر کړې دې، او بعض عبدالله بن عبدالله خو مصنف رحمه الله د ولید د شیخ الشیخ اضطراب نه دې بیان کړې دا د طریق اول اضطراب شو.

اوس پاتې شو دا سوال چه هغوی د اضطراب څه جواب ورکوی نو په دې کښې دوه جماعتونه دی، یو جماعت د دفع تعارض دپاره طریق ترجیح اختیار کړې دې، هم په دوی کښې امام ابوداؤد رحمه الله او ابوحاتم رازی دې، پس خپله په کتاب کښې دی مصنف رحمه الله فرمائي چه محمد بن عباد بن جعفر صحیح دی یعنی محمد بن جعفر بن الزبیر غیر صحیح دې او یو جماعت د دفع تعارض دپاره طریق جمع اختیار کړې ده، په هغوی کښې دارقطنی او بیهقی دی او هم د هغوی اتباع حافظ ابن حجر کړې ده، دا حضرات وائی چه دا روایت د دوارو نه دې، محمد بن جعفر بن الزبیر نه هم او محمد بن عباد ابن جعفر نه هم، بیا وراندې د ولید شیخ الشیخ په باره کښې حافظ رحمه الله فرمائي چه ابن الزبیر خو روایت کوی د عبیدالله بن عبدالله نه، او محمد بن عباد روایت کوی د عبدالله بن عبدالله نه، یعنی د دوارو نه

روایت کول ثابت او محفوظ دی، او چه کله دا اختلاف ثابت او محفوظ دې نو ظاهره ده چه اضطراب نشته، د اضطراب مطلب خو دا دې چه روایت فی الواقع د یو نه روایت کړې شوې وی، خو بعض راویان یو څه وائی او بعض بل څه، او چه کله فی الواقع د دواړو نه روایت اومنلې شو، نو دواړو طریقو سره ثابت او محفوظ شو بیا اضطراب چرته پاتې شو.

زمونږ د طرف نه به جواب الجواب دا وی چه په تاسو کښې خو په دفع اضطراب کښې اضطراب واقع شو، بعض طریق جمع اختیاروی او بعض طریق ترجیح، اوس د چا خبره تسلیم کړې شی، لهذا تشفی اونشوه او د سند اضطراب په خپل حال باندې باقی پاتې شو، بله دا چه حافظ رحمه الله دا هم وئیلې دی چه محمد بن جعفر بن الزبیر او محمد بن عباد بن جعفر دواړه ثقه دی، پس دا انتقال د ثقة نه دې د ثقة طرف ته کوم چه ضرر نه ورکوی، زمونږ وینا دا ده چه ددې دواړو ثقه کیدل بیله خبره ده زمونږ مقصود خو د راویانو اختلاف بیانول دی چه بعض راویان یو شان وائی او بعض بل شان، او دا صورت حال په عدم ضبط باندې دلالت کوی، هم په دې سره په سند کښې ضعف پیدا کیږی.

په دې حدیث کښې طریق ثانی د محمد بن اسحاق ده، دوی دا حدیث د محمد بن جعفر نه روایت کوی، په دې کښې اضطراب داسې دې چه دلته خو سند هم هغه شان دې کوم چه ذکر دې، او مصنف رحمه الله په دې طریق کښې هیڅ اختلاف سند نه دې بیان کړې خو مونږ ته معلومه ده چه په دې کښې هم اختلاف او اضطراب دې پس د دارقطنی په روایت کښې داسې دی ﴿عن محمد بن اسحق عن الزهری عن عبیدالله عن ابی هریرة﴾ او په یو طریق کښې دی ﴿عن محمد بن اسحق عن الزهری عن سالم عن أبیه﴾ اوګورئ اختلاف او اضطراب فی السند موندلې کیږی، بله دا چه محمد بن اسحق راوی متکلم فیه دې

د دې حدیث طریق ثالث د عاصم بن المنذر دې لکه چه په کتاب کښې موجود دې، د عاصم نه روایت کونکی دوه دی، حماد بن سلمه او حماد بن زید، حماد بن سلمه دا مرفوعا نقل کړې دې او حماد بن زید دا موقوفا نقل کوی، د دارقطنی رائې دا ده چه د روایت مرفوعه په مقابله کښې روایت موقوفه صحیح دې، اوس د سند په درې واړو طریقو کښې اضطراب معلوم شو

(اضطراب فی المتن)

دویم اضطراب په دې حدیث کښې په اعتبار د متن دې، هغه داسې چه په حدیث الباب کښې خو دی ﴿قلتین﴾ او په یو روایت کښې دی ﴿قدر قلتین او ثلاث﴾ او په یو روایت کښې دی ﴿اذا بلغ الماء قلة﴾ او په یو روایت کښې دی ﴿أربعین قلة﴾ دا اضطراب فی المتن شو، چه هر کله دا صورت حال شو نو استدلال څنګه صحیح کیدې شی

د حدیث القلتین جوابات:

د حدیث القلتین زمونږ د طرف نه ډیر جوابونه کړې شوې دی!

۱: **مسلک الاضطراب:** (۱) یو جواب هم دا دې چه په دې کښې سندا او متنا اضطراب دې لکه چه اوس د تفصیل نه معلومه شوه.

۲: **مسلک التضعیف:** پس یو لوئې جماعت ددې تضعیف کړې دې لکه ابن عبدالبر، ابن العربی، علی بن المدینی، امام غزالی، او هم دغه شان ابن دقیق العید او ابن تیمیه، علامه زیلعی لیکلې دی چه ابن دقیق العید په کتاب الامام کښې په دې حدیث باندې تفصیلی کلام دې، او ددې تمام طرق ئې جمع کړې دی د هر یو ئې بیل بیل وضاحت کړې دې چه دهغې حاصل دا راوځی چه دا ضعیف دې، هسې دا حدیث په صحاح سته کښې په سنن اربعه کښې دې، ددې نه علاوه په صحیح ابن خزیمه، او صحیح ابن حبان او مسند احمد کښې هم دی، امام ترمذی رحمه الله خلاف عادت په دې حدیث باندې حکم د صحت یا حسن نه دې لګولې.

۳: **مسلک الإجمال:** یعنی په دې حدیث کښې اجمال دې او حدیث مجمل نه استدلال صحیح نه دې، دا جواب د امام طحاوی رحمه الله دې هغوی وائی چه قلة په څو معنو کښې استعمالیږی، ددې معنی قامة رجل، رأس جبل، هر اوچت څیز او د اوښ د قب په معنی کښې هم راځی، بله دا چه قلة د جره یعنی د منګی په معنی هم راځی، او بیا په منګی کښې هم څو قسمونه وی څه غټ وی او څه لوئې، هغوی وائی چه دلته قلة د جره په معنی کښې ده او ددې نه مراد جره کبیره ده چه دهغې مقدار دلته دوه نیم سوه او د یو قول په بناء درې سوه رطل دې او د قلتین مجموعی مقدار پنځه سوه یا شپږ سوه رطل دې، مونږ وایو چه قلة خو هر څنګه وی وړه هم او لویه هم، هغوی وائی چه د مقام هجر قلة مراد ده کومه چه په عرب کښې مشهوره ده، پس په یو روایت کښې د قلال هجر تصریح ده لکه چه د ابن عدی په کتاب الکامل کښې دی، علامه زیلعی رحمه الله جواب ورکړو چه ددې په سند کښې مغیره بن سقلاب دې کوم چه منکر الحدیث دې.

۴: **مسلک التاویل:** یعنی حدیث مؤول دې د حدیث معنی هغه نه ده کومه چه تاسو کوئ چه اوبه نۀ ناپاکیږی، بلکه د ﴿ لم یحمل الخبث ﴾ معنی ده چه ماء قلیل اګر که د دوه قلو برابر ولې نه وی هغه د نجاست متحمل نه وی، هغه نه برداشت کوی او نجس کیږی او په دې کښې د قلتین هیڅ تخصیص نشته بلکه مراد ترې نه هر قلیل اوبه دی، دا جواب صاحب هدایه اختیار کړې دې هغوی وائی چه صاحب هدایه خو حنفی دې، مونږ وایو علامه طیبی رحمه الله چه شافعی دې او مشهور شارح د مشکوة دې هغوی هم ددې معنی احتمال لیکلې دې.

۵: **مسلک المعارضة بالروایات الصحیحة:** یعنی مونږ ددې حدیث په مقابله کښې صحیح او

(۱) زمونږ استاذ محترم مولانا امیر احمد صاحب رحمه الله په درس ترمذی کښې په حدیث قلتین باندې کلام کولو سره فرمائیلې وو چه مونږ چه ددې حدیث کوم جوابونه ورکوو په هغې کښې به د هر جواب نه په مسلک سره تعبیر کوو، مثلا مسلک الاضطراب، مسلک الاجمال وغیره پس د هغوی په اتباع کښې مونږ هم دا طرز اختیار کړو، یغفر الله لنا ولهم)

قوی روایات ددې په خلاف کښې پیش کوو، چه دهغې په صحت کښې هیڅ کلام نشته. ۱: یو حدیث المستقیظ من النوم چه دهغې مضمون دا دې چه کله انسان د اودهٔ کیدو نه پس پاسیږی نو د اوبو په لوښی کښې دې لاس بغیر د وینځلو نه نه داخلوی په دې کښې د لاس وینځلو ممانعت مطلقا کړې شوې دې که د هغه اوبو مقدار قلتین وی یا کم په ډیرو کورونو کښې په لوښو کښې قلتین بلکه دهغې نه هم زیاتې اوبه په دې زمانه کښې جمع وی ددې باوجود دا حکم ورکولې شی، د قلتین او ما دون القلتین هیڅ تفریق نشته. ۲: بله دا چه په یو صحیح روایت کښې دی کوم چه په ابوداؤد کښې په دریم باب کښې راروان دې چه ﴿لا یبولن احدکم فی الماء الدائم﴾ دا حدیث د صحیحین بلکه د ټولو صحاح ستة دې، په دې حدیث کښې په ماء راکد کښې که هغه قلتین وی او که زائد وی مطلقا د متیازو کولو نه منع کړې شوې ده، که د قلتین حکم د مادون القلتین نه مختلف وې نو دهغې طرف ته ضرور اشاره کیدل پکار وو چه خلق په تنګسیا کښې اخته نه شی.

۶: **مسلک الإلزام بإهمال بعض الحدیث** : دا حدیث په اصل کښې د سؤر سباع په باره کښې راغلې دې، لکه چه د باب په شروع کښې مونږ بیان کړې دی او د حدیث مقتضی دا ده چه سور سباع دې ناپاک وی حال دا چه شوافع دهغې د ناپاکئ قائل نه دی، لهذا د حدیث په جزئین کښې د یو إعمال او د بل إهمال لازم شو.

۷: **مسلک مخالفة الإجماع** : یعنی دا حدیث په یو لحاظ سره د اجماع خلاف دې وضاحت ددې دا دې لکه چه په طحاوی کښې دی چه یو حبشی په بئر زمزم کښې غورځیدلو سره مړ شوې وو نو هغه وخت سیدنا عبدالله بن زبیر ﷺ او ابن عباس ﷺ دا فیصله فرمائیلې وه چه ددې پوره اوبه دې راویستلې شی په دې وخت کښې هلته نور صحابه کرامو هم موجود وو، چا هم په دې باندې انکار او نه فرمائیلو، او ښکاره ده چه د بئر زمزم اوبه به د قلتین نه زیاتې وی بیا هم ناپاکې شوې معلومه شوه چه قلتین هم قلیل دې، کثیر نه دې.

د شوافعو د طرف نه چا دا جواب ورکړې دې چه کیدې شی چه د نزح بئر حکم د خروج دم د وجې نه ورکړې شوې وی یعنی ددې حبشی د بدن نه به وینه بهیدلې وی، مونږ وایو هم دا خبره صحیح ده خو چه کله هغه قلتین وې نو ولې ناپاکې شوې هغوی ددې نه علاوه نور هم جوابات ورکوی، بیهقی وغیره ددې قصې په روایت باندې سندا کلام کړې دې چه منقطع دې او بعضو وئیلې دی چه خپله اهل مکه ددې واقعې نه خبر نه دی دا قصه د هغوی په نزد مشهور نه ده، اهل کوفه ته ددې خبره څنګه اوشو او حال دا چه ددې واقعې تعلق د مکې سره دې تفصیل دې په امانی الاحبار کښې اوکتلې شی.

حافظ ابن القیم رحمه الله د ابوداؤد په شرح تهذیب السنن کښې په حدیث القلتین باندې ډیر تفصیلی کلام کړې دې او په شروع کښې ئې لیکلې دی چه ددې حدیث نه استدلال کول پنځلس مقامات او منازلو لره عبور کولو باندې موقوف دی کوم چه تر اوسه پورې نهٔ دی عبور شوې، پس هغوی لیکلې دی چه د اوبو په مسئله کښې عموم بلوی یعنی ابتلاء عام ده ټولو ته ددې حاجت دې او حدیث القلتین لره روایت کونکی د عبدالله بن عمر ﷺ نه

علاوه څوک هم نه دی، په مشهورو روایتونو کښې صرف هم هغه ددې راوي دې، بله دا چه دا حدیث د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په شاګردانو کښې سوا د عبدالله او عبیدالله نه بل څوک نه روایت کوی، فأین سالم وأین نافع، یعنی سالم او نافع کوم چه د هغوی نه په کثرت سره روایت کونکی دی هغوی چرته لاړل، هغوی ولې دا حدیث د هغوی نه نهٔ روایت کوی وغیره وغیره ډیر سوالونه جوابونه ئې کړی دی.

د حدیث القلتین په سلسله کښې د حضرت ګنګوهی رائې:

زمونږ حضرت ګنګوهی رحمه الله د حدیث القلتین په باره کښې یو ځانله مسلک اختیار فرمائیلې دې، هغوی فرمائی چه په نجاست ماء کښې اصل د مبتلی به د رائې اعتبار دې، مولانا یحیی صاحب رحمه الله په کوکب کښې تحریر فرمائی چه کله په ترمذی شریف کښې حدیث القلتین راغلو نو حضرت په خپلو شاګردانو باندې یو مختصر شان حوض اوکنستلو کوم چه طولا او عرضا تقریبا شپږ لیشتې وو او د کنستلو نه پس قلتین اوبه په هغې کښې واچولې شوې بیا دهغې د یو طرف تحریک اوکړې شو چه په هغې سره جانب آخر متحرک نه شو نو په دې باندې حضرت اوفرمائیل چه حدیث القلتین زمونږ خلاف نه دې په دې وجه د هیڅ جواب کولو حاجت نشته، د حضرت ګنګوهی طبیعت د حدیث د توجیهاتو طرف ته ښه چلیدو په نسبت د تضعیف روایت یا د رواة طرف ته د وهم منسوب کولو، او حضرت ته د احادیثو په توجیبه کښې ډیره ملکه حاصله وه. بهر حال د حضرت ګنګوهی دا جواب دې او حضرت په دې باندې نور هم تفصیلی کلام فرمائیلې دې په کوکب کښې دې اوکتلې شی خو زمونږ د حضرت شیخ رحمه الله میلان دې طرف ته نه وو لکه چه د حاشیه کوکب د کتلو نه معلومیږي.

[۶۴] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ. ح وحَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ يَعْنِي ابْنَ زُرَيْعٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ، قَالَ أَبُو كَامِلٍ ابْنُ الزُّبَيْرِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْمَاءِ يَكُونُ فِي الْفَلَاةِ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ.

ترجمه: عبید الله بن عبد الله بن عمر د خپل پلار نه روایت کوي، یقیناً رسول الله صلی الله علیه وسلم نه پوښتنه اوشوه په باره د اوبو کښې په دښتو کښې نو ذکر ئې کړه معنی د هغې

[۶۵] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ فَإِنَّهُ لَا يَنْجُسُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ وَقَفَهُ عَنْ عَاصِمٍ.

ترجمه: عبید الله بن عبد الله بن عمر وایي: حدیث بیان کړی دی ماته زما پلار، بیشکه رسول الله صلی الله علیه وسلم وئیلی دی: کله چه وي اوبه دوه قلې نو دغه نه نجس کیږي. وئیلی دي ابوداود: حماد بن زید موقوف روایت کړی ئې دی د عاصم نه.

---

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ۵۰ (۶۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷۵ (۵۱۷، ۵۱۸)، (تحفة الأشراف: ۷۳۰۵) (حسن صحیح)

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۷۳۰۵) (صحیح)

بَابُ مَا جَاءَ فِي بِئْرِ بُضَاعَةَ

باب دې په بیان د کوهي د بضاعه کې

د أحکام المیاه په سلسله کښې دا هغه باب ثاني دې چه په هغې کښې مصنف رحمه الله د مالکیانو مستدل ذکر فرمائیلې دې په اول باب کښې د شوافع او حنابله مستدل تیر شو

[۶۶]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّهُ قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَتَوَضَّأُ مِنْ بِئْرِ بُضَاعَةَ، وَهِيَ بِئْرٌ يُطْرَحُ فِيهَا الْحِيَضُ وَلَحْمُ الْكِلَابِ وَالنَّتْنُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْمَاءُ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَالَ بَعْضُهُمْ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ رَافِعٍ.

ترجمه: د ابو سعید الخدري رضی الله عنه نه روایت دې، یقیناً شان دادی چه اووئیل شو رسول الله ﷺ ته، ایا مونږ اودس اوکړو د کوهي د بضاعه نه، او دا یو کوهی دی چه غورځولی شي په هغې کښې کپړې د حیض او غوښې د سپو او بدبویه شیان؟ نو اووئیل رسول الله ﷺ اوبه پاکې دي هیڅ شی ئې نه نجس کوی. وئیلی دي ابوداود: وئیلی دي بعضو دعبدالله بن رافع په ځائې عبد الرحمن بن رافع.

تشریح: ۱: ﴿عن أبی سعید الخدری أنه قیل لرسول الله ﷺ الخ﴾ رسول الله ﷺ ته عرض اوکړې شو چه آیا د بئر بضاعه د اوبو نه اودس کول پکار دي یا نه، حال دا چه هغه یو داسې کوهي دې چه په هغې کښې ګندګئ، د حیض ګنده جامې، او دغه شان مردار ځناور سپی او نور ګنده څیزونه په هغې کښې اچولې شی نو په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه اوبه طاهر او مطهر دی هیڅ څیز هغې لره نه نجس کوی.

قوله: ﴿انتوضاء﴾ دا صیغه د جمع متکلم او واحد مذکر حاضر دواړو سره روایت کړې شوې دې، خو اصح صیغه د متکلم ده، او صیغه د واحد حاضر خلاف اولی او طریقې د سوال نه خلاف ده د مشرانو نه داسې سوال کول مناسب نه دی ﴿بضاعة﴾ د باء په ضمې او کسرې سره دواړو طریقو سره منقول دې، مشهور ضمه ده دا د مدینې طیبې په کوهیانو کښې یو مشهور کوهي دې بعض وائی چه بضاعة صاحب بئر د کوهی د مالک نوم دې، او بعضو وئیلې دی چه د هغه ځائې نوم دې چرته چه دا کوهي وو، نقل دی چه رسول الله ﷺ د خپل اودس غسالة او لاړې په هغې کښې اچولې وې او رسول الله ﷺ به ددې کوهی اوبو لره مریض ته د صحت په نیت باندې د څکلو دپاره فرمائیل، ﴿یطرح﴾ یعنی غورځولې شی خو ددې مطلب دا نه دې چه قصدا په کښې اچولې شی او خلق داسې کوی بلکه دا دې چه ددې کوهی محل وقوع په داسې ښکته زمکه کښې وه چه د هوا او سیلاب په ذریعه به ګندګئ هغې ته غورځیدلې، ځکه چه د اوبو د خرابولو دپاره هیڅ پوهه انسان نه تیاریږی، غیر مسلم هم داسې نه شی کولې پاتې لا مسلمان. شارحینو داسې لیکلې دی، حیض جمع ده د

(): سنن الترمذي/الطهارة ٤٩ (٦٦)، سنن النسائي/المیاه ١ (٣٢٧، ٣٢٨)، (تحفة الأشراف: ٤١٤٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/١٥، ١٦، ٣١، ٨٦) (صحیح)

حیضة بالکسر چه دهغې معنی ده د حیض (په وینه ګنده) کیږي.

د حدیث بئر بضاعة نه د مالکیانو استدلال او د نورو ائمة ددې نه اعتذار:

﴿ قوله الماء طهور ولا ینجسه شئ ﴾ د اوبو په مسئله کښې د ائمه اربعه نه د ټولو نه زیات توسع د مالکیانو په نزد دې، ددې حدیث نه هغه حضرات استدلال کوی چه په حدیث کښې د ماء قلیل او کثیر هیڅ تفریق نشته، د ټولو اوبو په باره کښې داسې وئیلې شوې دی چه هغه ناپاک کیږی نه خو په دې کښې اشکال دې چه د تغیر وصف نه پس خو د هغوی په نزد هم نجس کیږی په دې وجه هغوی اووئیل چه د تغیر وصف والا شکل مستثنی دې ځکه چه په دې حدیث کښې د دارقطنی په یو روایت کښې ﴿إلا ما غلب علی ریحه أو طعمه﴾ زیادت موجود دې او اوس مطلب دا دې چه ماء قلیل وی یا کثیر ناپاک کیږی نه مګر دا چه ددې یو وصف بدل شی، دویم فریق دا وائی چه ددې حدیث نه ستاسو استدلال د دارقطنی نه د استثناء والا روایت نه بغیر ممکن نه دې او د دارقطنی راویت ضعیف دې هغه قابل استدلال نه دې.

شوافعو او حنابله د خپل مسلک د وجې نه اووئیل چه په دې حدیث کښې د اوبو نه مراد مطلق اوبه نه دی بلکه هغه اوبه مراد دی کوم چه مسئول عنه دی یعنی ماء بئر بضاعة، لهذا مطلب دا شو چه د بئر بضاعة اوبه پاکې دی ﴿ لا ینجسه شئ ﴾ او دهغې وجه دا بیانوی چه بئر بضاعه لوئې قسم کوهې وو، ددې اوبه په هیڅ حال کښې هم د قلتین نه کمې نه وې، پس هم په دې وجه رسول اللهﷺ اوفرمائیل چه هیڅ څیز دا نه ناپاکوی، خو د تغیر الوصف نه پس خو بالاجماع ناپاکه کیږی په دې وجه هغه صورت خارج دې.

احنافو په دې حدیث کښې د خپل مسلک په رڼا کښې اووئیل چه خبره خو هم دغه شان ده څنګه چه شوافع وائی چه په دې حدیث کښې د اوبو نه د بئر بضاعة اوبه مراد دی، خو په حدیث کښې چه په دې باندې کوم د عدم تنجس حکم لګیدلې دې هغه په دې وجه نه دې چه د بئر بضاعة اوبه قلتین دی بلکه ددې وجې نه دې چه د هغه کوهی اوبه په وجه د کثرت استعمال په منزله د جاری وې او جاری اوبه په وقوع د نجاست سره پلیتیږی نه، پس شارحینو لیکلې دی چه ډیر باغونه د بنو ساعده به ددې کوهی په ذریعه خړوب کولې شو، وائی چه هغه پنځه باغونه وو، د اوبو د جاری کیدو مطلب دې دا او نه ګنړلې شی چه هغه د نهر په شان جاری وو بلکه مطلب هغه دې کوم چه پورته اولیکلې شو، ددې کوهی د اوبو جریان امام طحاوی‌رحمه‌الله د واقدی نه نقل کړې دې، هغوی دا وائی چه د واقدی قول حجت نه دې، مونږ وایو چه د واقدی قول کم از کم په تاریخ کښې حجت دې، په احکام شرعیه کښې دې نه وی او دا خبره یعنی ددې کوهی د اوبو جاری کیدل د تاریخ یعنی د تاریخ بئر بضاعة سره متعلق دی.

حدیث بئر بضاعة په باره کښې د امام طحاوی‌رحمه‌الله رائې:

یو خبره دلته ډیره اهم ده چه دهغې طرف ته امام طحاوی‌رحمه‌الله اشاره فرمائیلې ده، هغه دا چه د مالکیانو استدلال ددې حدیث نه هغه وخت صحیح دې چه کله په حدیث کښې دا مراد

وی چه مذکوره نجاست په دې کښې فی الحال موجود دی ځکه چه د هغوی مسلک هم دا دې چه اوبه که قلیل وی او که کثیر وی د وقوع نجاست نه پس د نجاست په هغې کښې د کیدو سره تر هغه وخته پورې په اوبو کښې تغیر نه وی پیدا شوې نه نجس کیږی او دلته داسې نشته ځکه چه دا خبره عند العقل محال ده چه په یو کوهی کښې دې دومره ډیر نجاسات واقع شی او بیا دې دهغې اوبه متغیر نه شی بلکه تغیر ضروری دې، او د تغیر نه پس اوبه د ټولو په نزد نجس کیږی، لهذا د حدیث معنی دا متعین ده چه د صحابه کرامو﷡ مراد دا دې چه یا رسول الله ﷺ بئر بضاعه داسې کوهې دې چه په هغې کښې داسې قسم نجاستونه پریوځی، او بیا د کثرت استعمال د وجې نه هغه ټول اوځی نو اوس ددغې نجاستونو په وتلو باندې آیا مونږ هغه پاکې اوګڼړو یا ناپاکې؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل نه بلکه پاکې دې اوګڼړلې شی، لهذا د ﴿الماء طهور لا ینجسه شئ﴾ معنی دا شوه چه د کوهی د ناپاکه کیدلو نه پس هغه د همیشه دپاره ناپاک نه وی بلکه د إخراج نجاست نه پس پاک کیدې شی لکه چه په یو بل حدیث کښې ئې ارشاد فرمائیلې دې ﴿المؤمن لا ینجس﴾ ددې دا معنی نه ده چه مومن نه ناپاک کیږی بلکه مراد دا دې ﴿لا یبقی نجسا أی بعد التطهیر﴾ علی هذا القیاس د کوهی اوبه، دا مطلب نه دې چه ناپاک کیږی نه بلکه ناپاک باقی نه پاتې کیږی، لهذا د مالکیانو استدلال ددې حدیث نه بې محل دې هذا ما قاله الطحاوی زه وایم هم دغه شان د شافعیه چه ددې حدیث کوم عذر د خپل مسلک مطابق بیان کړې وو چه د بئر بضاعة اوبه قلتین وې په دې وجه نجس نجس نه شوې، د امام طحاوی﷫ د پورته تقریر نه پس دا اعتذار هم هباء منثورا شو.

(اشکال): اوس به د امام طحاوی﷫ په دې تقریر باندې دا اشکال وی چه که مراد دا دې چه د اخراج نجاست نه پس صحابه کرام﷡ دا سوال کوی چه اوبه پاکې دی او که ناپاکې نو اوس د سوال څه خبره پاتې شوه، چه کله هرکله ترې نه نجاست ویستلې شو نو پاک شو؟

(جواب): جواب دا دی چه د اخراج نجاسات نه پس هم دا مقام محل د سوال دې ځکه چه د عقل او قیاس تقاضه دا ده چه کوهې که هر یو وی د یو ځل ناپاکه کیدو نه پس سره د اخراج نجاست د بیا دپاره هغه کله هم پاک نه شی ځکه چه په کوهی کښې دننه چه کومه خټه او خاوره ده او د کوهی څلورو واړو طرفونو ته چه کوم دیوالونه دی هغه یو ځل ناپاک شوی دی، د اخراج نجاست او نزح ماء باوجود هغه دیوالونه او خاوره څنګه پاک کیدې شی لهذا یو ځل کوهې ناپاک کیدو سره د همیشه دپاره ناپاک کیدل پکار دی، نو ددې خیال رسول الله ﷺ تردید اوفرمائیلو چه د قیاس تضاضا که هر څه وی خو حکم شرعی او مسئله دا ده چه که کوهې د نجاست په غورځیدلو باندې ناپاک شی نو اخراج نجاست او نزح ماء نه پس به ددې کوهی د اوبو د پاکوالی حکم کولې شی

د حدیث د پورته ذکر شوې تشریح او تقریر نه پس حدیث بئر بضاعة د احنافو د مستدل بللو مستحق دې پس علامه عینی﷫ یو ځائې کښې لیکلې دی وعلیه عمل الحنفیة ای بعد تعین المراد، والله أعلم.

یوه خبره دا هم معلومه شوه چه دحدیث الباب نه په خپل عموم باندې په ائمو کښې دچا په نزد هم استدلال نه دې کړې، بلکه هر یو امام په دې کښې دخپل مسلک مطابق قید لګولې او استدلال یا اعتذار ئې کړې دې.

[٦٧] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ، وَعَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيَّانِ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ سَلِيطِ بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيِّ ثُمَّ الْعَدَوِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُقَالُ لَهُ: إِنَّهُ يُسْتَقَى لَكَ مِنْ بِئْرِ بُضَاعَةَ، وَهِيَ بِئْرٌ يُلْقَى فِيهَا لُحُومُ الْكِلَابِ وَالْمَحَايِضُ وَعَذِرُ النَّاسِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وسَمِعْت قُتَيْبَةَ بْنَ سَعِيدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ قَيِّمَ بِئْرِ بُضَاعَةَ عَنْ عُمْقِهَا. قَالَ: أَكْثَرُ مَا يَكُونُ فِيهَا الْمَاءُ إِلَى الْعَانَةِ، قُلْتُ: فَإِذَا نَقَصَ؟ قَالَ: دُونَ الْعَوْرَةِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَدَّرْتُ أَنَا بِئْرَ بُضَاعَةَ بِرِدَائِي مَدَدْتُهُ عَلَيْهَا، ثُمَّ ذَرَعْتُهُ فَإِذَا عَرْضُهَا سِتَّةُ أَذْرُعٍ، وَسَأَلْتُ الَّذِي فَتَحَ لِي بَابَ الْبُسْتَانِ، فَأَدْخَلَنِي إِلَيْهِ، هَلْ غُيِّرَ بِنَاؤُهَا عَمَّا كَانَتْ عَلَيْهِ؟ قَالَ: لَا. وَرَأَيْتُ فِيهَا مَاءً مُتَغَيِّرَ اللَّوْنِ.

ترجمه: د ابو سعید الخدري نه روایت دې، هغه وئیلی دی: ما اوریدلي دي د رسول الله ﷺ نه او هغه ته وئیل کېده، شان دادی چه راوړلی شي اوبه ستا لپاره د کوهي د بضاعه نه، او هغه یو کوهی دی چه غورځولی شي په هغې کښې غوښې د سپو، او کپړې د حیض، او پلیتې د خلقو، نو اووئیله رسول الله ﷺ: بیشکه اوبه پاکې دي نشي پلیتولی هغې لره هیڅ څیز. وئیلی دي ابوداود: ما اوریدلي دي د قتیبة بن سعیدنه، هغه وئیلی دی: ما پوښتنه اوکړه د څوکیدار دکوهي د بضاعه نه د ژروالي د هغې، نو هغه اووئیل: اکثر اوبه چه په هغې کښې دي تر نامه نه لاندې پورې وي، نو ما اووئیل: نو کله چه اوبه کمې شي، نو هغه ووئیل: لاندې د عورت نه. وئیلي دي ابوداود: او ما اندازه ولګوله د بئر بضاعه په خپل څادر نو خور مې کړو په هغې باندې، بیا ما په ګزونو کړو نو دهغې سورې شپږ ګزه (لاسه) وو، او ما پوښتنه اوکړه د هغه کس نه چه ماته ئې د باغ دروازه کولاو کړه او زه ئې ورته وردننه کړم، آیا ددې بناء بدله شوه دهغې نه چه دا ورباندې جوړ شوی وو؟ نو هغه اووئیل نه، او ما په هغې کښې اوبه اولیدلې چه رنګ ئې بدل شوې وو.

تشریح: (راوی حدیث): **قوله**: ﴿ عن عبيدالله بن عبدالله ﴾ ددې حدیث په سند کښې دا راوی دې د هغه په باره کښې وئیلي شوي دی چه مجهول دې، بعضو وئیلي دی چه مستور دې، او د هغوی په نوم کښې اختلاف دې، بعضو وئیلي دی عبیدالله، او بعض وائی عبدالله، بیا د پلار په باره کښې هم دوه اقوال دی یو عبدالله او بل عبدالرحمن، دغه شان څلور اقوال شو، ۱: عبيدالله بن عبدالله، ۲: عبيدالله بن عبدالرحمن، ۳: عبدالله بن عبدالله، ٤: عبدالله بن عبدالرحمن او پنځم قول دا دې چه د هغه نوم عبدالرحمن بن رافع دې

حدیث بئر بضاعة د صحت او سقم په اعتبار سره:

دا حدیث بئر بضاعة د سنن اربعه روایت دې په صحیحین کښې نشته امام ترمذي رحمه الله دې نه

---

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٤١٤٤) (صحيح)

حسن وئيلي دي او امام احمد رحمه الله ددې تصحيح کړې ده، خو ابن القطان د مذکوره راوی د وجې نه دې حديث ته معلل وئيلي دي، او دا مخکښې بيان شوې ده چه په دې حديث کښې د دارقطنی په يو روايت کښې ﴿إلا ما غلب على ريحه أو طعمه أو لونه﴾ زيادت دې او دا هم ذکر شو چه دا زيادت ضعيف دې، ځکه چه په دې کښې رشدين بن سعد دې کوم چه متروک دې.

قوله:﴿ قال أبوداؤد وسمعت قتيبة ﴾ قتيبه رحمه الله چه د مصنف رحمه الله شيخ دې فرمائی چه ما د بئر بضاعة د نګران نه ددې کوهی د ژور والی په باره کښې تپوس اوکړو چه په دې کښې زيات نه زيات څومره اوبه وی نو هغه اووئيل ﴿الى العانة﴾ يعنی د نامئ پورې او وې وئيل چه کله کمې شی نو تقريبا د کونډو پورې باقی وی.

د دې نه پس بيا امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی چه کله زما مدينې طيبې ته حاضری اوشوه نو زه هم ددې کوهی د کتلو دپاره لاړم، امام ابوداؤد رحمه الله دا اهتمام اوفرمائيلو چه د خپل څادر په ذريعه ئې دهغې عرض ناپ کړو، د ناپ کولو شکل دا بيانوی چه اول ما خپل څادر ددې کوهی په خلې باندې خور کړو، بيا چه څومره حصه په کوهی باندې وه هغه مې ناپ کړه چه په هغې سره عرض معلوم شو، کوم چه شپږ ذراع وو، او فرمائی چه ما ددې باغبان نه چا چه زه دې کوهی ته رسولې ووم سوال اوکړو چه په دې کوهی کښې څه تعميری تغير شوې دې يا که هم په هغه بناء باندې قائم دې کوم چه په عهد نبوی کښې وو؟ نو هغه اووئيل چه دا هم په هغه حال باندې دې، امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی چه ما هغې ته په ورښکاره کيدو سره اوکتل نو دهغې اوبه مې متغير اللون بيا موندلې، په باغونو کښې چه کوم کوهيان وی په هغې کښې چونکه د اونو پاڼې غورځيږی په دې وجه د اوبو په رنګ کښې ضرور تغير راځی، په ظاهر کښې دا هم دهغې اثر وو.

دلته يو مسئله ده هغه دا چه ماء مخلوط بشئ طاهر سره طهارت جائز دې او که نه؟ ائمه ثلاثه وائی چه که اوبو سره يو پاک څيز ملاؤ شی چه په هغې سره د اوبو وصف متغير شی لکه صابون يا د خطمی اوبه نو په دې سره طهارت وضوء او غسل جائز نه دې، د احنافو په نزد جائز دې، او هم دا يو روايت د امام احمد رحمه الله نه دې پس په دې کتاب کښې په ابواب الغسل کښې يو مستقل باب ددې سلسلې راروان دې، باب فی الجنب يغسل راسه بالخطمی.

امام ابوداؤد رحمه الله او د هغوی شيخ قتيبه دواړو چه ددې کوهی د تحقيق حال کوم اهتمام فرمائيلې دې هغه په دې وجه چه دا د رسول الله ﷺ د زمانې يو مبارک کوهې وو، د مدينې طيبې په مشهورو کوهيانو کښې دې او د طهارت ماء او نجاست ماء يو مسئله شرعيه ددې سره تړلې وه لهذا ددې شايان شان ددې سره معامله اوکړې شوه

او دا هم بيانول غواړی چه هغه يو لوئې کوهې وو چه په هغې کښې اوبه ډيرې وې، په ظاهر کښې دا وئيل غواړی چه د قلتين نه کمې نه وې هم په دې وجه رسول الله ﷺ دهغې د عدم نجاست حکم اوفرمائيلو، مونږ وايو چه د هغه کوهی د اوبو د کثرت نه مونږ انکار نه کوو سره د کثرت نه خبره هم هغه ده کومه چه احناف کوی ماءه کان جاريا فی البساتين... او په اصل کښې د هغه کوهی د عدم تنجس هم دا وجه ده.

بَابُ الْمَاءِ لَا يُجْنِبُ

باب دې په بيان ددې کې چې اوبه نه نجس کيږي

د ترجمة الباب تشريح او د هغې غرض:

دا ترجمة بلفظ الحديث ده، وړاندې په حديث کښې هم دا الفاظ راروان دې، د احقر رائې دا ده چه چونکه د نجاست دوه قسمونه دی، حسيه او معنويه، نو په تيرو دوؤ ابوابو کښې د هغه اوبو ذکر وو کومې چه د نجاست حسيه نه متاثر شوې وی او دلته د هغه اوبو حکم بيانوی کوم چه د نجاست معنويه نه متاثر شوې وی، د نجاست معنويه نه مراد حدث او جنابت دې يعنی هغه اوبه چه دهغې په ذريعه حدث اصغر يا د حدث اکبر ازاله کړې شوې وی هغه اوبه ناپاکې دی که پاکې، او تاسو ته معلومه ده چه داسې اوبو ته په اصطلاح د فقهاء کرامو کښې ماء مستعمل وئيلې شی نو ګويا د مصنف رحمه الله غرض په دې باب کښې د ماء مستعمل حکم بيانول دی.

په ماء مستعمل کښې مذاهب ائمة:

د ماء مستعمل مسئله اختلافی ده، د امام مالک رحمه الله مشهور قول دا دې چه طاهر او مطهر دی، د امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله راجح قول دا دې چه طاهر دی مطهر نه دی، او د احنافو په نزد درې روايتونه دی مشهور او راجح هم دا دې چه طاهر دی او مطهر نه دی دا د امام صاحب او امام محمد رحمه الله روايت دې، او بل روايت د امام صاحب د کوم راوی چه امام ابويوسف رحمه الله او حسن بن زياد رحمه الله دې هغه دا دې چه نجس دی، خو د حسن بن زياد نه نجاست غليظه او د ابويوسف رحمه الله نه نجاست خفيفه منقول دی.

[٦٨] (¹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، حَدَّثَنَا سِمَاكٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: اغْتَسَلَ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَفْنَةٍ، فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَتَوَضَّأَ مِنْهَا أَوْ يَغْتَسِلَ، فَقَالَتْ لَهُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي كُنْتُ جُنُبًا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْمَاءَ لَا يُجْنِبُ".

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې هغه وائی چه غسل اوکړو بعضو بيبيانو د نبي صلی الله عليه وسلم په يوه لويه کاسه کښې، نو نبي صلی الله عليه وسلم راغی چه اودس اوکړي دهغې نه او يا غسل اوکړي، نو هغې ورته اووئيل: اې د الله رسوله! زه جنابت کښې وم، نو اووئيل رسول الله صلی الله عليه وسلم: بيشکه اوبه نه جنب کيږي.

تشريح: قوله: ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ اغْتَسَلَ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فِي جَفْنَةٍ﴾ د بعضو نه مراد د ابن عباس رضي الله عنهما ترور سيده ميمونه رضي الله عنها ده لکه چه د دارقطنی وغيره په روايت کښې دی، او چونکه دې دهغې محرم وو په دې وجه د کور خبره نقل کوی چه دهغې حاصل دا دې چه يو ځل سيده ميمونه رضي الله عنها په يو لوښی کښې په اوبو سره غسل اوفرمائيلو،

¹): سنن الترمذي/الطهارة ٤٨ (٦٥)، سنن النسائي/المياه (٣٢٦) بلفظ: «لا ينجسه شيء»، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٣ (٣٧٠، ٣٧١)، (تحفة الأشراف: ٦١٠٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٢٣٥، ٢٤٨، ٣٠٨، ٣٣٧)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٧ (٧٦١) (صحيح)

دهغې نه پس هم په دې اوبو سره د غسل يا اودس دپاره رسول اللهﷺ تشريف راوړلو، په دې باندې ميمونې ﷞ عرض اوکړو چه دا زما د غسل نه بچ شوې اوبه دی او ما په دې غسل د جنابت کړې دې،

مطلب ئې دا وو چه تاسو دا مۀ استعمالوئ، نو رسول اللهﷺ اوفرمائيل ﴿ ان الماء لا يجنب﴾ يعنی که جنب اوبه استعمال کړی نو کومې اوبه چه باقی پاتې شوې دی هغې ته به جنبی نه شی وئيلې هغه خو په خپل حال يعنی طهارت باندې قائمې دی.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت :

اوس سوال دا دې چه د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت څنګه دې، ځکه چه په ترجمې سره خو د ماء مستعمل حکم بيانول دی نو آيا دا باقی اوبه مستعمل وې؟ جواب دا دې چه دا اوبه خو واقعی مستعمل نه وې خو رسول اللهﷺ چه کوم الفاظ ارشاد اوفرمائيل ﴿الماء لا يجنب ﴾ ددې نه دا مفهوم راوځی، ځکه چه د اوبو د نه جنب کيدو څه مطلب؟ هم دا مطلب دې چه د جنابت په اثر او په جنابت کښې استعمالولو سره اوبه نه متاثر کيږی، ګويا ترجمة الباب د حديث نه مترشح کيږی، او دا هم وئيلې شی چه کله محدث يا جنبی د اوبو په لوښی کښې لاس اوهی نو په دې لحاظ سره به هغه اوبه مستعمل شی، ځکه چه لاس وهونکی جنبی دې او دلته به هم په ظاهر کښې هم دغه شان شوې وی.(۱) چه ميمونې ﷞ به د غسل په شروع کښې خپل لاس په هغې کښې اچولې وی او په لاسونو کښې ښکاره ده چه د جنابت اثر وو لهذا دا اوبه مستعمل شوې، غرض دا چه د اثبات ترجمه دپاره صريح مطابقت ضروری نه دې بلکه د ترجمې طرف ته په حديث کښې اشاره کيدل کافی دی.

قوله :﴿ فی جفنة ﴾ حضرت په بذل کښې ددې توجيه داسې فرمائيلې ده ﴿أی مدخلة يدها فی جفنة ﴾ يعنی په لوښی کښې لاس داخلولو سره ئې اوبه اخستلې او د دارقطنی په روايت کښې د ﴿ فی ﴾ په ځائې لفظ د ﴿ من ﴾ دې، هغه خو بالکل صفا دې تاويل ته محتاج نه دې، حضرت چه کوم تاويل فرمائيلې دې دهغې وجه دا ده چه دلته ظرفيت حقيقی مستبعد دې ځکه چه دا خبره په فهم کښې راتلونکې نه ده چه ميمونې ﷞ دې په خانک کښې دننه په ناسته غسل کړې وی او بيا دې هم رسول اللهﷺ دهغې نه د اودس يا غسل اراده فرمائی دا د نظافت بالکل خلاف ده ﴿ لا يجنب ﴾ دا باب إفعال نه هم کيدې شی په دې صورت کښې به بضم الياء وی، او د مجرد نه هم کيدې شی، مجرد کښې ددې مصدر د باب فتح او سمع او کرم درې واړو نه راځی.

---

(۱) خو ويونکې وئيلې شی چه ظاهر دا ده چه ميمونې ﷞ به دې لوښی کښې لاس د وينځلو نه پس ننويستلې وی د وينځلو نه مخکښې لوښی ته لاس دننه کول د هغوی د شان نه بعيد دی خو د رسول اللهﷺ الفاظ ﴿ إن الماء لا يجنب ﴾ په واقعه باندې په ښه طريقې سره هغه وخت منطبق کيږی چه کله هغوی لاس په لوښی کښې د غسل نه مخکښې داخل کړې وی او د الفاظ نبوی د وجې نه ترجمة الباب ثابتيږی.

بَابُ الْبَوْلِ فِي الْمَاءِ الرَّاكِدِ

باب دې په بيان د متيازو کې په ولاړو اوبو کې

[٦٩]([1])حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ فِي حَدِيثِ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ ثُمَّ يَغْتَسِلُ مِنْهُ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، چه رسول الله ﷺ وئيلي دي: متيازې دې نه کوي يو ستاسو نه په اوبو ولاړو کښې چه بيا غسل کوي دهغې نه.

حديث الباب د احنافو واضح دليل:

دا هغه دريم باب دې چه دهغې په باره کښې مخکښې ذکر شوې وو چه په دې سره د احنافو د مسلک تائيد کيږي په حديث الباب کښې په ماء دائم کښې د متيازو کولو نه منع کړې شوې ده او دا چه متيازې کولو سره دې هغه ناپاکې نه کړې شي، اوس مونږ وايو چه اوګورئ رسول الله ﷺ مطلقا په ماء دائم کښې د متيازو کولو نه منع اوفرمائيله اوس هغه ماء دائم قلتين هم کيدې شي او دهغې نه کمې او زياتې هم د رسول الله ﷺ نه په دې کښې هيڅ تخصيص نه دې کړې شوې ابن دقيق العيد فرمائي چه دا حديث د احنافو مستدل دې، او هغوی دا هم ليکي!

امام شافعي رحمه الله دا په مادون القلتين باندې محمول کوي، امام مالک رحمه الله چونکه د ﴿ الماء طهور لا ينجسه شئ ﴾ والا روايت نه استدلال کوي او ګويا هغه د هغوی موافق دې، او ښکاره ده چه حديث الباب دهغې خلاف دې ځکه چه ددې نه معلوميږي چه اوبه نجس کيږي، په دې وجه مالکيانو ددې حديث حل دا راويستلو چه دا صرف په کراهت باندې محمول کړې شي يعنی اګرچه ناپاکې به نه شي خو کول ئې نه دي پکار، مکروه دی، شوافعو د خپل مسلک مطابق دا تاويل اوکړو چه دا حديث په هغه اوبو باندې محمول دې کومې چه ما دون القلتين وی، د قياس تقاضه خو دا وه چه د شوافعو او حنابله دواړو جواب يو وو ځکه چه دواړه د قلتين قائل دی، خو امام احمد رحمه الله دا نه دی فرمائيلې، بلکه هغوی يوه بله خبره فرمائيلې ده هغه دا چه مقدار د قلتين اګرچه په وقوع د نجاست سره نه نجس کيږی تر څو چه پکښې تغير نه وی واقع شوې، خو د انسان متيازې ددې نه مستثنی دی، يعنی د انسان د بول په وقوع سره قلتين هم ناپاکه کيږی، خو ددې نه علاوه د نورو نجاستونو حکم هم هغه دې کوم چه امام شافعي رحمه الله فرمائي چه قلتين به ناپاک نه وی او دهغې نه کم به ناپاک وی، غرض دا چه دا حديث د جمهورو په نزد مؤول او مقيد دې په خلاف د احنافو چه د هغوی خو دليل دې.

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٤٥٢٩)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ٦٨ (٢٣٩)، صحيح مسلم/الطهارة ٢٨ (٢٨١، ٢٨٢)، سنن الترمذي/الطهارة ٥١ (٦٨)، سنن النسائي/الطهارة ٤٦ (٥٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٢٥ (٣٤٣)، مسند احمد (٢/٢١٦، ٣٤٦، ٣٦٢، ٤٦٤)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٤ (٧٥٧) (صحيح)

د طهارة الماء په مسئله کښې د احنافو دلائل:

بله دا چه د احنافو د مسلک تائید د حديث المستقيظ من النوم نه هم کيږی ځکه چه دهغې حاصل هم دا دې کوم چه د حديث الباب دې چه په لوښی کښې چه کومې اوبه پرتې دی کومې چه ولاړې اوبه دی په هغې کښې دې لاس بغير د وينځلو نه داخل نه کړې شی، دلته هم د قلتين او د مادون القلتين هيڅ فرق نه دې بيان شوې، او هم دغه شان د ولوغ الکلب روايات هم مطلق دی، او دا درې واړه احاديث کوم چه د احنافو مستدل او ماخذ دې د صحت او قوة په اعتبار سره د حديث القلتين په مقابله کښې ډير اوچت دی متفق عليه دی ددې په صحت کښې هيڅ کلام نشته.

قوله: ﴿ لا يبولن أحدكم ﴾ د جمهورو په نزد د بول تخصيص نشته، د غائط حکم هم دا دې بلکه نور هم زيات سخت دې، هم دغه شان فی الماء الدائم کښې ټول صورتونه داخل دی که براه راست په ماء دائم کښې متيازې اوکړی او که هغې ته نزدې اوکړی چه بهيدلو سره هغې ته راشی يا په يو لوښی کښې متيازې اوکړی او دهغې لوښی نه په هغې کښې واچوی او دا ټول څيزونه عقلی بديهی او ښکاره دی بل څه دليل ته محتاج نه دی، خو دلته ظاهريه خپل ظاهريت ښه ښودلې دې او هغوی وئيلې دی چه دا حکم د بول سره خاص دې غائط په دې کښې داخل نه دی هم دغه شان براه راست په ماء دائم کښې متيازې کول ممنوع دی په لوښی وغيره کښې که اوکړی اوبيا ئې په دې کښې واچوی نو هيڅ باک نشته، ددې وجه صرف جمود علی الظاهر دې.

د باب د دواړو احاديثو په مفهوم او مقتضى کښې فرق:

قوله: ﴿ ثم يغتسل فيه ﴾ ددې حديث نه معلومه شوه چه ممانعت د جمع بين الغسل والبول دې يعنی اول په ماء دائم کښې متيازې اوکړی او بيا دهغې نه غسل اوکړی، منفردا د هر يو ممانعت نه دې، پس په ماء دائم سره غسل کولو کښې باک نشته او دويم حديث کوم چه وړاندې راروان دې په هغې کښې په ځائې د ثم واؤ دې او د منه په ځائې فيه دې ﴿ ولا يغتسل فيه ﴾ په دې دويم حديث کښې د نهی تعلق د بول فی الماء الدائم او اغتسال فی الماء الدائم هر يو سره دې، يعنی په ماء دائم کښې دې نه متيازې کوی او نه دې په هغې کښې داخليدو سره غسل کوی په دواړو صورتونو کښې به اوبه ګنده کيږی.

شرح السند: ﴿ قوله فی حديث هشام ﴾ دا په دې سند کښې يو نوې لفظ راغلې دې کوم چه عام طور نه وی ددې په مطلب کښې دوه اقوال دی، د حضرت ګنګوهی په تقرير کښې دی ﴿ ای فی حديث هشام الطويل والمذکور ههنا جزء منه ﴾ يعنی احمد بن يونس وائی چه زائده ماته د هشام يو طويل حديث بيان کړې دې چه دهغې يوه حصه هغه ده کومه چه دلته ذکر کړې شوه. دويم مطلب ددې هغه دې کوم چه حضرت په بذل کښې ليکلې دې ﴿ فی حديث هشام ای من حديثه لامن حديث غيره ﴾ مطلب دا دې چه د زائده په دې حديث کښې ډير شيوخ دی د چا نه چه زائده ته دا حديث رسيدلې دې، دهغوی نه يو هشام هم دې او زائده وائی چه زه چه دلته کوم حديث بيانوم، هغه د خپل شيخ هشام نه نقل کوم، اګرچه دا حديث د نورو

شیوخو نه هم ماته رارسیدلي دي.

[۷۰]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَلَا يَغْتَسِلُ فِيهِ مِنَ الْجَنَابَةِ".

ترجمه: د ابو هریره ﷛ نه روایت دې، هغه وئیلی دي چه رسول الله ﷺ وئیلی دی: متیازې دې نه کوي یو ستاسو نه په اوبو ولاړو کښې، او غسل دې نه کوي په هغې کښې د جنابت نه.

بَابُ الْوُضُوءِ بِسُؤْرِ الْكَلْبِ

باب دې په بیان د اودس کې په جوټې د سپي

سؤر سباع کښې مذاهب ائمة:

کلب د سباع بهائم نه دې نو ګویا ددې ځائې نه مصنف ﷫ د سؤر سباع مسئله بیانول غواړي او خاص طور سره د کلب او هرة جوټه لکه چه په بل باب کښې به راشي.

د سؤر سباع په باره کښې د ائمه اربعه اختلاف دې، امام مالک ﷫ د ټولو حیواناتو جوټې ته پاک وائی، خو د سؤر خنزیر په باره کښې د هغوی دوه اقوال دی، طاهر او غیر طاهر، د امام شافعی ﷫ په نزد هم سؤر سباع پاک دې خو هغوی صرف د دوؤ ځیزونو استثناء ذکر کړې ده خنزیر او سپې، د احنافو په نزد سؤر سباع مطلقا ناپاک دې صرف هرة دهغې نه د یو خاص وجې نه مستثنی ده چه دهغې باب وړاندې راروان دې د حنابله په نزد په سور سباع کښې دواړه اقوال دی د طهارت هم او د عدم طهارت هم.

په حدیث الباب کښې درې اختلافی مسائل:

د دې تمهید نه پس ځان پوهه کړه چه په دې ترجمة الباب کښې درې مسئلې دی، اول دا چه سؤر کلب پاک دې یا ناپاک، دویمه دا چه په دې سره اودس جائز دې او که نه، دریم دا چه د ولوغ کلب نه پس د لوښی د پاکولو طریقه څه ده؟

پس ځان پوهه کړه چه د سپی جوټه د جمهورو علماء کرامو اود ائمه ثلاثه ؤ په نزد ناپاک ده، د مالکیانو په دې کښې اختلاف دې، مشهور قول دا دې چه سؤر کلب او خنزیر بلکه د ټولو سباع جوټه ناپاکه ده، په فیض الباری کښې دی چه ګویا د مالکیانو په نزد د سؤر سباع باب د سره شته دې نه.

هسې خو په دې کښې د مالکیانو درې اقوال دی، ۱: مطلقا ناپاک د جمهورو په مثل، ۲: مطلقا پاک دې، ۳: د کلب ماذون الاتخاذ (چه دهغې پالل جائز وی) جوټه پاکه ده او د غیر ماذون جوټه ناپاک ده، څلورم قول هغه دې کوم چه ابن الماجشون المالکی ته منسوب دې، هغوی په کلب بدوی او حضری یعنی په کلی وال او ښارئې سپی کښې فرق کوی د کلب بدوی جوټه طاهر او د حضری غیر طاهر دې.

مسئله ثانیه یعنی جواز الوضوء بسؤر الکلب، دا په اول مسئله باندې متفرع ده، جمهور

(): سنن ابن ماجه/الطهارة ۲۵ (۳۴٤)، (تحفة الأشراف: ۱٤۱۳۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/٤۳۳) (حسن صحيح)

علماء ائمه ثلاثه د چا په نزد چه د سپي جوټه ناپاکه ده د هغوی په نزد په دې سره اودس هم جائز نه دې،

او د امام مالک رحمه الله په نزد (۱) د یو قول په بناء باندې په دې سره اودس جائز دې، دلته دوه اقوال نور دی، امام زهری رحمه الله فرمائی : یجوز ان لم یکن غیره... چه که د سؤر کلب نه علاوه نورې اوبه وی نو بیا جائز دی،

(۲) دویم قول د سفیان ثوری رحمه الله دې هغوی فرمائی : هذا ماء وفی النفس من شئ یتوضا به وتیمم یعنی هغوی فرمائی چه سؤر کلب اوبه دی خو د نفس د طرف نه په دې کښې شک دې، لهذا په دې باندې دې اودس هم اوکړی او ورسره دې تیمم هم اوکړی.

په مسئله ثالثه کښې دا اختلاف دې چه د احنافو په نزد خو ددې لوښی د پاکولو هم هغه طریقه ده کومه چه د نورو نجاستونو د پاکولو ده، او جمهور علماء ائمه ثلاثه ددې باب د روایاتو په بناء باندې دا فرمائی چه په دې کښې تسبیع کیدل پکاردی یعنی اووۀ کرته وینځل، او چونکه په یو روایت کښې کوم چه راروان دې په هغې کښې تثمین ذکر دې په دې وجه د حنابله په نزد د اووۀ کرتو په ځائې اته کرته وینځل ضروری دی، بیا چونکه د مالکیانو په نزد د سپی جوټه پاکه ده په دې وجه د هغوی په نزد د غسل إناء حکم استحبابی دې وجوبی نه دې، د باقی ائمه په نزد وجوبی دې بله دا چه شوافع او حنابله د تتریب یعنی یو ځل خاوره باندې د مرلو قائل دی او مالکیان ددې قائل نه دی، حاصل دا چه حضرات ائمه ثلاثه کوم چه په روایات الباب باندې د عمل قائل دی او هغه منسوخ وغیره نه منی هغوی داحادیثو د اختلاف د وجې نه خپل مینځ کښې مختلف دی ددې ټولو عمل په دې ټولو روایاتو باندې نه دې، خو حنابله د حدیث په ټولو اجزاء باندې عمل کړې دې پس هغوی صرف تسبیع نه بلکه د تثمین قائل دی، هم دغه شان د تتریب هم قائل دی، دا خو شو مسائل او د ائمه اختلافات، اوس پاتې شوه خبره د دلیل.

[۷۱](۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، فِي حَدِيثِ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "طُهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يُغْسَلَ سَبْعَ مِرَارٍ، أُولَاهُنَّ بِتُرَابٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَكَذَلِكَ قَالَ أَيُّوبُ، وَحَبِيبُ بْنُ الشَّهِيدِ، عَنْ مُحَمَّدٍ.

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې، چه نبي صلی الله علیه وسلم اووئیل: پاکوالی د لوښې د یو کس ستاسو کله چه سپی خوله ووهوي په هغې کښې چه اووینځلی شي اوه ځلې اول ځل په خاوروباندې.وئیلی دي ابوداود: هم دارنګه وئیلی دي ایوب اوحبیب بن الشهیدعن محمد.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱٤٥۲۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ۳۳ (۱۷۲)، صحيح مسلم/الطهارة ۲۷ (۲۷۹)، سنن الترمذي/الطهارة ٦۸ (۹۱)، سنن النسائي/الطهارة ٥۱ (٦۳)، المياه ٦ (۳۳٤)، ۷ (۳۳۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۳۱ (۳٦۳، ۳٦٤)، موطا امام مالك/الطهارة ٦، (۳٥)، مسند احمد (۲/۲٤٥، ۲٦٥، ۲۷۱، ۳۱٤، ۳٦۰، ٤۲٤، ٤۲۷، ٤٤۰، ٤۸۰، ٤۸۲، ٥۰۸) (صحيح)

د احنافو د طرف نه د احاديث الباب توجيهات:

جمهور د احاديث الباب نه استدلال کوی ځکه چه دا احاديث د هغوی په موافقت کښې دی زمونږ د طرف نه ددې ډير جوابونه کړې شوې دی،

۱: اول دا چه په دې رواياتو کښې اضطراب دې په بعض کښې تسبيع او په بعض کښې تثمين، او دا دواړه قسم روايتونه په صحاح کښې موجود دی او د دارقطنی په يو روايت کښې د ابوهريره رضی الله عنه نه مرفوعا روايت کړې شوې دې په هغې کښې تخيير مذکور دې داسې ﴿ يغسل ثلاثا أو خمسا أو سبعا ﴾ بلکه دا چه بعض راويانو تترتيب ذکر کړې دې او بعضو نه، په بعض رواياتو کښې دی ﴿ أولهن بالتراب ﴾ او په بعض کښې دی ﴿ أخراهن بالتراب ﴾ او په بعض کښې دی ﴿ إحداهن ﴾ غرض دا چه په دې رواياتو کښې اضطراب په مختلف اعتباراتو سره موندلې شی،

۲: دويم جواب دا دې چه دا روايات دې په استحباب باندې محمول کړې شی زمونږ په نزد هم يو قول د استحباب تسبيع دې، او مشهور جواب دا دې چه دا احاديث زمونږ په نزد منسوخ دی، دا روايات د هغه زمانې دی چه کله په امر کلاب کښې تشديد وو تردې چه د قتل کلاب حکم ورکړې شوې وو او روستو دا تشديد او د قتل حکم منسوخ شو، لهذا دا دويم تشديد يعنی اووۀ کرته د وينځلو حکم هم منسوخ شو او قرينه د نسخ دا ده چه په دارقطنی کښې د ابوهريره رضی الله عنه نه موقوفا روايت کړې شوې دی چه د ولوغ کلاب نه پس به ئې لوښې درې کرته وينځلو پس د راوی عمل د خپل بيان کړی روايت خلاف علامت وی د منسوخ کيدو، دا د نسخ والا جواب امام طحاوی رحمه الله په وضاحت سره بيان کړې دې.

خو په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله اعتراض کړې دې او د طحاوی جوابات ئې فردا فردا رد کړې دی، بيا علامه عينی رحمه الله د حافظ ايرادات بيل بيل رد فرمائيلې دی، يو د مناظرې شان شکل دې کوم چه حضرت په بذل کښې ذکر فرمائيلی دی.

د حافظ اصل اشکال په نسخ باندې دې چه د قتل کلاب حکم د هجرت په ابتداء کښې وو، اود تسبيع وغيره روايات روستنی دی، ځکه چه دهغوی راويان سيدنا ابوهريره رضی الله عنه متاخر الاسلام دی، په اوومه هجرئ کښې ئې اسلام قبول کړو حاصل دا چه د قتل کلاب حکم په ابتداء د هجرت کښې وو، بيا څه ورځې پس منسوخ شوې وو، او دا د تسبيع والا روايات د روستو زمانې دی لهذا دهغې د منسوخ کيدو څه مطلب؟

زمونږ د طرف نه جواب ورکړې شوې دې چه اولا خو تاخر اسلام نه په تاخر روايت باندې استدلال صحيح نه دې، دويم دا چه د ابوهريره رضی الله عنه عادت لکه چه مشهور بين المحدثين دې د ارسال وو، يعنی هغه د يو قديم الاسلام صحابی نه حديث اوريدلو سره بغير د واسطې نه هغه نقل کولو، او دغه شان روايت ته مرسل صحابی وائی نو دلته هم دا احتمال دې چه هغوی دا روايات د يو قديم الاسلام صحابی نه اوريدلو سره بيان کړی وی. او فی الواقع دا روايات هم دهجرت د ابتدائی زمانې وی، او ددې تائيد ددې نه هم کيږی چه د ابوداؤد هم ددې باب په آخر کښې د عبدالله بن مغفل رضی الله عنه روايت راروان دې چه په

هغې کښې هغوی فرمائی چه رسول الله ﷺ د قتل کلاب حکم فرمائیلې وو ﴿ ثم قال مالهم ولها الخ ﴾ وئیل دا دی چه ستاسو په قول د قتل کلاب حکم په ابتداء د هجرت کښې وو، حال دا چه عبدالله بن مغفل رضی الله عنه متاخر الاسلام صحابی دې نو بیا هغوی دا څنګه نقل کوی، ظاهره دا ده چه دلته به هم دا وئیلې شی چه دا مرسل صحابی دې، د یو قدیم الاسلام صحابی نه ئې اوریدلو سره نقل کوی.

نظر طحاوی او په دې باندې اشکال او جواب:

امام طحاوی رحمه الله په طریقه د نظر فرمائیلې دی چه اوګورئ سپې که په یو لوښی کښې بول وبراز اوکړی نو هلته تسبیع د چا په نزد هم نشته نو آیا د ولوغ کلب حکم ددې دواړو نه زیات سخت دې، چه هلته اووۀ کرته وینځل ضروری نه دی نو دلته هم نه دی کیدل پکار، په دې باندې حافظ صاحب اووئیل چه دا قیاس دې په مقابله د نص کښې، علامه عینی رحمه الله ددې جواب ورکړو چه دا قیاس نه دې بلکه استدلال بدلالة النص دې.

قوله: ﴿ قال أبوداؤد وكذلك قال ايوب الخ ﴾ ددې حدیث مدار په محمد بن سیرین باندې دې، بیا د هغوی شاګردان مختلف دی، په شروع کښې هشام راغلې وو، ددې نه پس مصنف رحمه الله دوه نور ذکر فرمائیلې دی ایوب او حبیب چه څنګه هشام اووئیل هم دغه شان دې دواړو هم اووئیل اوس سوال دا دې چه تشبیه په کومه خبره کښې ده، څکه چه دلته د راویانو دوه اختلافات دی، یو دحدیث د موقوف اومرفوع کیدو، دویم د ﴿ اولهن بالتراب ﴾ څکه چه بعضو وئیلی دی چه: ﴿ السابعة بالتراب ﴾ لکه څرنګه چه د قتاده په روایت کښې راروان دی، زما په نزد تشبیه په دې دویم اختلاف کښې دې.

مطلب دا شو چه د محمد بن سیرین په شاګردانو کښې چه څنګه هشام ﴿ اولهن بالتراب ﴾ نقل کړې دې هم دغه شان ایوب او حبیب هم ﴿ اولهن بالتراب ﴾ نقل کړې دې.

[۷۳](۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ يَعْنِي ابْنَ سُلَيْمَانَ. ح وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، جَمِيعًا عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، بِمَعْنَاهُ وَلَمْ يَرْفَعَاهُ، وَزَادَ: وَإِذَا وَلَغَ الْهِرُّ غُسِلَ مَرَّةً.

ترجمه: روایت دی د ابوهریره نه په معنی ددې سره، او دې دواړو نه دی مرفوع کړی، او زیات کړی ئې دی: کله چه څله اووهي پیشو په لوښې کښې نو وینځلی به شي یو ځل.

تشریح د سند: قوله: ﴿ قوله ح وحدثنا محمد بن عبيد ﴾ دلته دوه سندونه دی اول سند کښې د مصنف رحمه الله شیخ الشیخ معتمر دې او په دویم سند کښې حماد بن زید او بیا دا دواړه روایت کوی د ایوب سختیانی رحمه الله نه لهذا ایواب مجتمع السندین شو ﴿ ولم يرفعاه ﴾ دا دې هغه دویم اختلاف یعنی معتمر او حماد د ایوب سختیانی نه دا حدیث په ځائې د مرفوعاً موقوفاً نقل کړې دې او دا ایوب د محمد بن سیرین دریم شاګرد دې ګویا ایوب او هشام په

(۱): حديث محمد بن عبيد تفرد به أبو داود، تحفة الأشراف (١٤٤٢٦)، وحديث مسدد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٦٨ (٩١)، تحفة الأشراف(١٤٤٢٦،١٤٤٥١)، وقد أخرجه:حم (٢/٤٨٩) (صحيح)

دې خبره باندې خو متفق دی چه هغوی په حديث کښې ﴿ اولهن بالتراب ﴾ ذکر کړې دې خو په هشام او ايوب کښې په اعتبار د رفع او وقف اختلاف دې، هشام دا روايت مرفوعا او ايوب موقوفا ذکر کړې دې.

[٧٣](١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ سِيرِينَ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي الْإِنَاءِ فَاغْسِلُوهُ سَبْعَ مِرَارٍ، السَّابِعَةُ بِالتُّرَابِ" قَالَ أَبُو دَاوُد: وَأَمَّا أَبُو صَالِحٍ، وَأَبُو رَزِينٍ، وَالْأَعْرَجُ، وَثَابِتٌ الْأَحْنَفُ، وَهَمَّامُ بْنُ مُنَبِّهٍ، وَأَبُو السُّدِّيِّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، رَوَوْهُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَلَمْ يَذْكُرُوا التُّرَابَ.

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، يقينا نبي د الله ﷺ وئيلی دی. کله چه خُله اووهي سپی په لوښي کښې نو هغه ووينځئ اوه ځله، اوم ځل په خاورو.

تشريح: قوله ﴿ حدثنا موسى بن اسماعيل الخ ﴾ د ابن سيرين په شاګردانو کښې دا د قتادة رحمه الله روايت دې د مخکښې تير شوو شاګردانو په روايت کښې ﴿ اولهن بالتراب ﴾ او د قتادة په روايت کښې ﴿ السابعة بالتراب ﴾ دې.

﴿ قال ابوداؤد واما ابو صالح الخ ﴾ ددې ځائې نه ئې هغه راويان بيان کړی دی چه د هغوی په روايت کښې تراب مطلقا ذکر شوې نه دې ﴿ وابو السدى ﴾ ددې نه مراد والد د سدی دې چه د هغوی نوم عبدالرحمن دې او خپله د سدی نوم اسماعيل دې.

[٧٤](٢) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو التَّيَّاحِ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ ابْنِ مُغَفَّلٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِقَتْلِ الْكِلَابِ، ثُمَّ قَالَ مَا لَهُمْ وَلَهَا، فَرَخَّصَ فِي كَلْبِ الصَّيْدِ، وَفِي كَلْبِ الْغَنَمِ، وَقَالَ: إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي الْإِنَاءِ، فَاغْسِلُوهُ سَبْعَ مِرَارٍ، وَالثَّامِنَةُ عَفِّرُوهُ بِالتُّرَابِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَكَذَا قَالَ ابْنُ مُغَفَّلٍ.

ترجمه: د ابن مغفل نه روايت دې، چه بيشکه رسول الله ﷺ امر کړی دی په وژلو د سپو باندې، بيا ئې اووئيل: څه دې دوی لره او دهغې دپاره، نو رخصت ئې ورکړو په سپې د ښکار کښې، او په سپې د ګډو کښې، او وئيلی دی: کله چه خُله اووهي سپی په لوښي کښې نو هغه اووينځئ اووه ځلې، او اتم ځل هغه اومږئ په خاورو سره.

تشريح: قوله ﴿ قال ابوداؤد وهكذا قال ابن مغفل ﴾ په ظاهر کښې مطلب دا دې چه عبدالله بن مغفل کوم چه ددې حديث راوی دې په کوم کښې چه تثمين ذکر دې هغه خپله هم ددې قائل دې يعنی د هغوی عمل په دې باندې دې چه اته کرته دې پاک کړې شي، په خلاف د ابوهريره رضي الله عنه چه هغه د تسبيع راوی دې خو د هغوی عمل په دې باندې نه دې لکه چه په بحث کښې تير شوې دی په بذل کښې ددې خبرې هم دا مطلب ليکلې شوې دې

١): سنن النسائي /المياه ٧ (٣٣٨) (تحفة الأشراف: ١٤٤٩٥) (صحيح) لكن قوله: "السابعة بالتراب" شاذ

٢): صحيح مسلم /الطهارة ٢٧ (٢٨٠)، سنن النسائي /الطهارة ٥٣ (٦٧) المياه ٧ (٣٣٧، ٣٣٨)، سنن ابن ماجه /الطهارة ٣١ (٣٦٥) الصيد ا (٣٢٠٠، ٣٢٠١)، (تحفة الأشراف: ٩٦٦٥)، وقد أخرجه: حم (٨٦/٤، ٥٦/٥)، سنن الدارمي /الصيد ٢ (٢٠٤٩) (صحيح)

حضرت ناظم صاحب (مولانا اسعد الله صاحب رحمه الله) احتمالا یو بل مطلب بیان کړې دې هغه دا چه د قال فاعل ابن مغفل نه دې بلکه د قال ضمیر راجع دې د راوی طرف ته، مطلب دا چه په دې سند کښې راوی په وخت د روایت ابن مغفل اووئیلو یعنی ابن المغفل معرف باللام ئې نه دې وئیلې، ځکه چه دا نوم په دواړو طریقو چلیږی، عبدالله بن مغفل او عبدالله بن المغفل، حضرت ناظم صاحب رحمه الله ډیر ادیب وو په دې وجه د هغوی ذهن دې مطلب یعنی د الفاظو دې باریکیانو ته لاړو. والله اعلم

باب سُؤرِ الْهِرَّةِ

باب دې په بیان د جوټې د پیشوګې

کلب او هرة (سپې او پیشو) اګرچه دواړه په سباع کښې دی خو د دواړو د سؤر په حکم کښې ډیر فرق دې یو پاک او بل ناپاک، د قیاس تقاضه خو دا وه چه سؤر هرة دې هم ناپاک وې، خو د یو علت په وجه باندې د نجاست حکم او نه لګولې شو، هغه علت لکه څنګه چه په حدیث کښې موجود دې کثرت طواف او دوران دې، یعنی دهغې کورونو ته بار بار راتلل چه دهغې د وجې نه صون اوانی ګران وو، په داسې صورت کښې د نجاست حکم حرج لره مستلزم وو، ولا حرج فی الدین.

په سؤر هرة کښې مذاهب ائمة :

په سؤر هرة کښې اختلاف دا دې چه د ائمه ثلاثه او امام ابویوسف رحمه الله په نزد طاهر بلا کراهت دې، او د طرفین په نزد طاهر مع الکراهت دې د راجح قول په بناء کراهت تنزیهی دې، دریم مسلک د بعض تابعینو لکه عطاء، طاؤس او مجاهد دې چه دا نجس دې، امام طحاوی رحمه الله په شرح معانی الآثار کښې امام محمد رحمه الله د امام ابویوسف رحمه الله سره شمار کړې دې او په مشکل الآثار کښې ئې دامام صاحب رحمه الله سره شمار کړې دې او هم دا صحیح ده مشکل الآثار روستنې تالیف دې، دهغې نقل زیات صحیح دې.

[۷۵](1) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ حُمَيْدَةَ بِنْتِ عُبَيْدِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ كَبْشَةَ بِنْتِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَكَانَتْ تَحْتَ ابْنِ أَبِي قَتَادَةَ، أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ دَخَلَ، فَسَكَبَتْ لَهُ وَضُوءًا، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ فَشَرِبَتْ مِنْهُ فَأَصْغَى لَهَا الْإِنَاءَ حَتَّى شَرِبَتْ، قَالَتْ كَبْشَةُ: فَرَآنِي أَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: أَتَعْجَبِينَ يَا ابْنَةَ أَخِي؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ، إِنَّهَا مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ وَالطَّوَّافَاتِ".

ترجمه: روایت دی د کبشه بنت کعب بن مالک نه، او وه هغه په نکاح د ابن ابي قتادة کښې، بیشکه ابو قتاده داخل شو نو هغې ورله د اودس اوبه واچولې، نو راغله پیشو، نو څکل ئې اوکړه دهغې نه، نو ورکوږ ئې کړو هغې ته لوښی تردې چه څکل ئې اوکړه، اووئیل

(1): سنن الترمذي/الطهارة ۶۹ (۹۲)، سنن النسائي/الطهارة ۵۴ (۶۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۳۲ (۳۶۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۴۱)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ۳(۱۳)، مسند احمد (۵/۲۹۶، ۳۰۳، ۳۰۹)، سنن الدارمي/الطهارة ۵۸ (۷۶۳) (حسن صحيح)

کبشي نو زه ئې ولیدم چه ورته کتل مې، نو وئې وئیل: ایا ته تعجب کوې اې وریرې؟ نو ما اووئیل: آو، نو وئې وئیل: بیشکه رسول الله ﷺ وئیلی دی: بیشکه دغه نه ده نجس، بیشکه دغه د طواف کونکو نه ده په تاسو باندې.

مضمون حدیث:

قوله:﴿ حدثنا عبدالله بن مسلمة الخ ﴾ د حدیث الباب مضمون دا دې چه کبشه بنت کعب کومه چه د عبدالله بن ابی قتادة په نکاح کښې وه، هغوی وائی چه یو ځل زما د خاوند پلار ابوقتادة رضی الله عنه ماته راغلو ما د هغوی د اودس دپاره اوبه ورکړې هغوی په ما باندې اوبه اچولې نو ناڅاپه یو پیشو هلته راغله او هغې اوبه څکل غوښتل نو ابوقتاده رضی الله عنه د اوبو لوښې د پیشو طرف ته ښکته کړو تر دې چه هغې په سهولت سره اوبه اوڅکلې ما هغوی نه کتل نو هغوی پوهه شو او وې فرمائیل چه آیا تعجب کوې؟ ما عرض اوکړو آو جی! په دې باندې هغوی اوفرمائیل چه د رسول الله ﷺ ارشاد دې ﴿ إنها لیست بنجس ﴾ چه پیشو ناپاکه نه ده ځکه چه هغه کورونو ته په کثرت سره ځی راځی نو ګویا په کثرت سره د تلو راتلو د وجې نه چونکه دهغې نه بچ کیدل مشکل دی په دې وجه دهغې جوټه معاف کړې شوه.

قوله :﴿ إنها من الطوافین علیکم والطوافات ﴾ د طوافین او طوافات نه مراد هغه خدمت ګزار بالغ هلکان او جینکۍ دی چه دهغوی د خدمت دپاره په کور کښې کثرت سره تلل راتلل وی نو ګویا په دې حدیث کښې د هرة ددې خادمانو سره تشبیه ورکړې شوه چه څنګه د کثرت تلو راتلو په وجه ددوی نه کور کښې د داخلیدو په وخت استیذان ساقط دې دغه شان دلته په هرة کښې د کثرت طواف د وجې نه ددې د جوټې حکم ساقط کړې شو، د کثرت طواف په وجه هغه ځائې د استیذان سقوط اوشو، دلته د نجاست.

د حدیث الباب د امام طحاوی رحمه الله د طرف نه توجیه:

دا حدیث د جمهورو مستدل دې امام طحاوی رحمه الله ددې جواب دا کړې دې چه د کوم څیز نه چه تاسو استدلال کوئ یعنی إصغاء الإناء دا دصحابی ابوقتادة رضی الله عنه فعل دې او حجت د رسول الله ﷺ قول یا فعل وی [1] او د رسول الله ﷺ ارشاد کوم چه دلته دې ﴿ إنها لیست بنجس إنها من الخ ﴾ نو کیدې شی چه ددې تعلق د سؤر سره نه وی بلکه د مماسة ثیاب وفراش سره وی یعنی په کورونو کښې چه کومې پیشوګانې اوسیږی هغه د انسانانو په بسترو کښې راشی او کینی، نو په دې کښې ددې ګنجائش ورکړې شوې دې د سؤر سره ددې تعلق نشته، او بیا وړاندې امام طحاوی رحمه الله بیان کړې دې چه ولوغ هرة والا روایت چه په هغې کښې دی چه د ولوغ هرة نه دې لوښې یو ځل یا دوه ځل وینځلې شی هغه حدیث مرفوع او متصل الاسناد دې لهذا په هغې باندې به حمل کولې شی.

---

[1] علامه زیلعی رحمه الله فرمائی چه اګرچه اصغاء الاناء د عائشې رضی الله عنها په یوحدیث کښې د رسول الله ﷺ د فعل نه هم ثابت دی لکه چه د دارقطنی په روایت کښې دی خو هغه ضعیف دې ځکه چه په یو طریق کښې عبدالله بن سعید المقبری دې او په دویم کښې واقدی او دا دواړه ضعیف دی.

او د احنافو په دلائلو کښې د ابوهريره رضي الله عنه حديث الهرة سبع ذكر كولې شي كوم چه په مستدرک د حاکم او مسند احمد وغيره کښې دې، خو ددې په سند کښې عيسى بن المسيب دې كوم چه ضعيف دې، بلکه دا چه دا حديث موقوفا او مرفوعا نقل کړې شوې دې، ابن ابی حاتم وائی چه ددې موقوف کيدل اصح دی.

د حضرت سهارنپوری رحمه الله تحقيق:

حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې په دلائل حنفيه باندې کلام کولو سره فرمائيلې دی چه دهغې حاصل دا دې چه بعض روايات (مثلا روايت كبشه) دلالت كوی په طهارت د سؤر هرة باندې او بعض نور داسې روايات دی كوم چه دلالت كوی دهغې په نجاست باندې لکه چه دبعض تابعينو عطاء او طاؤس وغيره مسلک دې خو چونکه روايات د طهارت أقوى وو د هغه رواياتو نه كوم چه ددې په نجاست باندې دلالت کوی ﴿فنزلنا من القول بنجاستها الى القول بالكراهة﴾ يعنی د جانبين رعايت كولو سره مونږ نه خو د مطلق طهارت قائل شو او نه د مطلق نجاست بلکه درميانی قول يعنی طهارت مع الكراهت مو اختيار کړو.(۱)

تحقيق السند:

﴿عن حميدة﴾ دا د اسحق بن عبدالله مذكوره راوی زوجة ده ﴿عن كبشة﴾ دا د حميده ترور او صحابيه ده، او دا حديث د سنن اربعه روايت دې او ددې نه علاوه په صحيح ابن خزيمة او صحيح ابن حبان کښې هم موجود دې، بهر حال په صحيحينو کښې په يو کښې هم دا نشته امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن صحيح وئيلې دې، امام بخاری رحمه الله او دارقطنی رحمه الله وغيره ددې تصحيح کړې ده، خو ابن منده رحمه الله دې حديث ته معلل وئيلې دی هغوی وائی چه ددې په سند کښې حميده او كبشه دواړه مجهول دی خو كبشه كه صحابيه ده نو دهغې جهالت ضرر نه ورکوی.

[۷۶](۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ صَالِحِ بْنِ دِينَارٍ التَّمَّارِ، عَنْ أُمِّهِ، أَنَّ مَوْلَاتَهَا أَرْسَلَتْهَا بِهَرِيسَةٍ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَوَجَدَتْهَا تُصَلِّي، فَأَشَارَتْ إِلَيَّ أَنْ ضَعِيهَا، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ فَأَكَلَتْ مِنْهَا، فَلَمَّا انْصَرَفَتْ أَكَلَتْ مِنْ حَيْثُ أَكَلَتِ الْهِرَّةُ، فَقَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ، إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ"، وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَتَوَضَّأُ بِفَضْلِهَا.

ترجمه: د داود بن صالح بن دينار التمار نه روايت دی هغه روايت کوي د خپلې مور نه، بيشکه مولاګې دهغې هغې اوليږله په شبره باندې عائشې رضي الله عنها ته، نو هغه ئې بياموندله چه مونځ ئې کولو، نو اشاره ئې اوکړه ماته چه کيږده، نو راغله پيشو خوراک ئې اوکړو

(۱) په دې باندې اشكال دې چه كله تاسو خپله ددې خبرې قائل او معترف يئ چه روايات داله على الطهارة أقوى دی نو بيا هم دې ته كتلو سره فيصله ولې نه كوئ، او سور هره لره مكروه ولې نه منئ؟ ددې جواب دا دې چه كه داسې اوكړو نو دا به خلاف احتياط وی، لهذا طريق احوط اختيار كړې شوه د جانبين رعايت به هله وی.

(۲): تفرد به أبو داود، تحفة الأشراف (۱۷۹۷۹) وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ۳۲ (۳۶۷) (صحيح)

دهغې نه، هر کله چه د مانځه نه فارغه شوه نو خوراک ئې اوکړو دهغه ځائې نه دکوم ځائې نه چه پيشو خوراک کړې وو، او وئې وئيل بيشکه رسول الله ﷺ وئيلی دی: بيشکه دا نه دې نجس، يقيناً دا د طواف کونکو نه دي په تاسو باندې، او ما ليدلی وو رسول الله ﷺ چه اودس به ئې کولو پاتې اوبو دهغې باندې.

تشريح: قوله: ﴿ ارسلتها بهريسة الی عائشة ﴾ دا د باب دويم حديث دې چه دهغې حاصل دا دې چه ام داؤد وائی چه زما سيده زما په ذريعه د عائشې ﷺ په خدمت کښې هريسه يعنی دليا وغيره د خوړلو څيز اوليږلو، چه کله زه هلته اورسيدم نو ما هغوی په مانځه بيا موندل، هغوی په اشارې سره دهغې د کيخودلو حکم اوفرمائيلو، ددې نه پس ناڅاپه يو پيشو راغله او دهغې نه ئې خوراک اوکړو، سيده عائشه ﷺ چه کله د مانځه نه فارغه شوه نو د کوم ځائې نه چه پيشو خوراک کړې وو هغوی هم د هغه ځائې نه خوراک اوکړو او دا ئې اوفرمائيل چه ما رسول الله ﷺ ددې د جوټې نه اودس کونکې ليدلې دې.

دا حديث هم د جمهورو مستدل دې خو ضعيف دې ځکه چه ام داؤد مجهوله ده، دويم جواب دا کيدې شی چه ممکن ده چه د بيان جواز دپاره رسول الله ﷺ داسې کړی وی، يو بل جواب دا دې کوم چه د صاحب بحر د کلام نه مستفاد کيږی هغه دا چه د سؤر هرة نه رسول الله ﷺ اودس اوفرمائيلو کيدې شی چه رسول الله ﷺ دا پيشو ددې نه مخکښې په اوبو څکلو باندې ليدلې وی، او د داسې پيشو جوټه زمونږ په نزد هم پاکه ده ځکه چه د سؤر هرة کراهت د يو قول په بناء د عدم توقی عن النجاست د وجې نه دې يعنی دا چه هغه ګنده څيز خوری په دې وجه دهغې خُله د خارجی نجاست د وجې نه ناپاک شی، او دلته علت مرتفع دې دهغې د خُله د اوبو څکلو د وجې نه پاک کيدل معلوم دی او اګرچه دا صرف يو احتمال دې، خو د احتمال وجود مانع عن الاستدلال وی.

بَابُ الْوُضُوءِ بِفَضْلِ وَضُوءِ الْمَرْأَةِ

باب دې په بيان د اودس کې په پاتې اوبو د ښځې

د ترجمة الباب والا مسئله اختلافی ده، يعنی کومې اوبه چه زنانه په اودس يا غسل وغيره کښې استمال کړې وی دهغې د استعمال نه پس په لوښی کښې چه کومې اوبه باقی وی دهغې نه د سړی دپاره اودس جائز دې يا نه؟

د فضل طهور صورتونه :

د مطلق فضل طهور درې صورتونه کيدې شی يو دا چه سړې او ښځه دواړه د يو لوښی نه اوبه واخلی يو ځائې اودس يا غسل اوکړی (په دې کښې هم هر يو دپاره د بل د فضل استعمال لازميږی) دويم شکل دا دې چه د سړی د پاکوالی نه پس باقی اوبه ښځه استعمال کړی، دريم شکل ددې عکس دې او هم دا په ترجمة الباب کښې ذکر شوې دې يعنی د زنانه د استعمال نه پس باقی اوبه سړې استعمال کړی، امام نووی رحمه الله ليکلې دی چه اول دوه شکلونه بالاجماع جائز دی په دې کښې اختلاف نشته، اختلاف صرف په دې دريم شکل کښې دې، د امام احمد او داؤد ظاهری په نزد ناجائز دې، د جمهور علماء ائمه ثلاثه په نزد

جائز دی، حافظ ابن حجر رحمه الله د امام نووی رحمه الله په اجماع نقل کولو باندې اشکال کړې دې او هغوی د امام طحاوی رحمه الله په حوالې سره اول دوه صورتونو کښې هم اختلاف نقل کړې دې او دا چه په اول دوه صورتونو کښې اختلاف د ابوهریره رضی الله عنه او امام احمد رحمه الله طرف ته منسوب دې، یو قول دلته د امام شعبی او اوزاعی دې هغوی وائی چه صرف دحائض اود جُنب فضل طهور د سرې دپاره ناجائز دې، د غیر حائض د فضل دا حکم نه دې.

[۷۷]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ وَنَحْنُ جُنُبَانِ".

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې، هغه وائی وم زه چه غسل کولو ما او رسول الله ﷺ د یو لوښې نه او مونږ جنب وو.

تشریح: قوله: ﴿ عن عائشة قالت كنت أغتسل الخ ﴾ مونږ په شروع کښې وئیلې دی چه په دې مسئله کښې، درې صورتونه دی، په ترجمة الباب کښې صرف اختلافی شکل ذکر شوې دې یعنی اول زنانه استعمال کړی دهغې نه پس سړې، خو په دې حدیث کښې په ظاهره داسې نه ده بلکه د حدیث معنی یو ځائې د غسل کولو ده.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت:

خو د ترجمة الباب سره د حدیث د مطابقت پیدا کولو دپاره تاویل داسې کیدې شی چه دلته په وقت واحد او زمان واحد کښې د غسل کولو تصریح نشته، کیدې شی چه پرلپسې غسل کول مراد وی، ځکه چه وحدت أناء وحدت زمان لره مستلزم نه دې، اوس پاتې شوه دا خبره چه په حدیث کښې خو غسل ذکر شوې دې او په ترجمة الباب کښې اودس؟ پس ددې جواب ظاهر دې چه غسل خو خپله اودس لره متضمن دې.

[۷۸]() حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ خَرَّبُوذَ، عَنْ أُمِّ صُبَيَّةَ الْجُهَنِيَّةِ، قَالَتْ: "اخْتَلَفَتْ يَدِي وَيَدُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْوُضُوءِ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ".

ترجمه: ام صُبیة الجُهنیه نه روایت دې، هغې وئیلی دی گډوډ به ورتلل لاس زما او لاس د رسول الله ﷺ په اودس کښې د یو لوښې نه.

تشریح: قوله: ﴿ عَنْ أُمِّ صُبَيَّةَ الْجُهَنِيَّةِ قَالَتْ الخ ﴾ ام صبیه فرمائی چه زما او د رسول الله ﷺ لاس مبارک د یو لوښی نه اودس کولو سره په هغه لوښی کښې لگیدلی وو، د اختلاف معنی د تلو راتلو ده، یعنی کله به زما لاس هغې کښې راتلو او کله د رسول الله ﷺ

په دې حدیث کښې په ظاهره یو اشکال دا کولې شی چه ام صبیه سره د رسول الله ﷺ د محرمیت څه تعلق نه وو، بیا په یو وخت یو ځائې د اودس کولو نوبت څنگه راغلو؟ بعضو جواب ورکړې دې چه کیدې شی دا واقعه دقبل الحجاب وی خو حضرت سهارنپوری

(): صحيح البخاري/الحيض ٦ (٢٩٩)، سنن النسائي/الغسل ٩ (٤١١)، (تحفة الأشراف: ١٥٩٨٣)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٥ (٣٧٦)، مسند احمد (١٧١/٦، ٢٦٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٦٨ (٧٧٦) (صحيح)
(): سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٦ (٣٨٢)، (تحفة الأشراف: ١٨٣٣٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٦٦/٦، ٣٦٧) (حسن صحيح)

ﷺ ته دا جواب خوښ نه دي ځکه چه د حجاب نه مخکښې د زنانه دپاره د سرې مخکښې صرف د مخ ښکاره کول جائز کیدې شی، باقی بدن کوم چه په اودس کښې ښکاره شی دهغې ښکاره کول د نورو مخکښې جائز نه وو، لهذا غوره دا ده چه داسې اووئیلې شی چه اګر که دا واقعه د نزول حجاب نه پس وی خو د رسول اللهﷺ او د ام صبیه ترمینځه کیدې شی چه حجاب حائل وی اګرچه اودس ئې د یو لوښی نه کولو یا حجاب هم حائل نه وی صرف مخ ئې ترې نه اوختلې وی مخامخ نه وی ناست یا داسې اووئیلې شی چه د یو لوښی نه اودس کول او اختلاف ایدی په یو وخت کښې نه وو بلکه په بیل بیل وخت کښې وو اول یو اودس اوکړو د هغه د فارغیدو نه پس بل، ځکه چه وحدت اناء وحدت زمانه لره مستلزم نه دې، په داسې اوبو باندې هم دا خبره صادق راتلې شی چه په هغې باندې اختلاف أیدی (لاسونو) شوې دې. دا مطلب د اختلاف أیدی خلاف نه دې.

[۷۹]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، ح وحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: «كَانَ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضَّئُونَ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»، قَالَ مُسَدَّدٌ: «مِنَ الْإِنَاءِ الْوَاحِدِ جَمِيعًا»

د ابن عمر رضی الله عنه نه روایت دی هغه وئیلی دی: وو سړی او ښځې چه اودس به ئې کولو په زمانه د رسول الله ﷺ کښې. وئیلی دی مسدد: د یو لوښې نه ټولو.

تشریح: قوله ﴿ عن ابن عمر قال کان الرجال والنساء الخ ﴾ په دې کښې هغه زنانه مراد دی کومې چه د سړو محرم او نزدې رشته دارې وی او یا دې دا اووئیلې شی چه دا واقعه د نزول حجاب نه مخکښې ده یا دا دې په معاقبت باندې محمول کړې شی یعنی د یو بل نه پس او وړاندې روستو، خو وړاندې لفظ جمیعا راروان دې نو دهغې توجیه دا کیدې شی چه د دې اجتماع نه اجتماع فی الوقت نه بلکه اجتماع فی الاناء مراد ده، ﴿ قوله قال مسدد من الاناء الواحد ﴾ د مصنف رحمه الله په دې حدیث کښې دوه استاذان دی، عبدالله بن ابی سلمة او مسدد، د عبدالله بن سلمة الفاظ دی، ﴿ کان الرجال والنساء یتوضئون فی زمان رسول اللهﷺ جمیعا ﴾ او د مسدد په روایت کښې د ﴿ من الاناء الواحد ﴾ اضافه ده، پس د لفظ جمیعا تعلق د دواړو روایتونو سره دې او ﴿ من الاناء الواحد ﴾ صرف د مسدد په روایت کښې دې، د عبدالله بن مسلمه په روایت کښې نشته، خو داسې نه ده، ګینې د حدیث په معنی کښې به خلل واقع شی غور دې اوکړې شی، نبه علینا شیخنا فی حاشیة البذل.

تحقیق السند:

﴿ عن ابن خربوذ ﴾ د هغوی نوم سالم دې یعنی سالم بن خربوذ، خربوذ کیجاوې یا کتې ته وئیلې شی هم په دې وجه دوی ته سالم بن السرج هم وئیلې شی، ﴿ أُمِّ صُبَيَّةَ ﴾ د دې نوم خولة

---

[1]): حدیث مسدد تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۵۸۱)، وحدیث عبدالله بن مسلمة، آخرجه: صحیح البخاری/الوضوء ۴۳ (۱۹۳)، ولیس فیه: «من الإناء الواحد"، سنن النسائي/الطهارة ۵۷ (۷۱) المیاه ۱۰ (۳۴۱، ۳۴۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۳۶ (۳۸۱)، موطا امام مالك/الطهارة ۳(۱۵)، مسند احمد (۲/۴، ۱۰۳)، تحفة الأشراف (۸۳۵۰) (صحیح)

بنت سعد دي ﴿ قوله ح وحدثنا مسدد ﴾ دلته دوه سندونه دی اول سند په مالک باندې ختم شو او دویم سند په ایوب باندې، او مالک او ایوب دواړه روایت کوی د نافع نه. لهذا نافع ملتقی السندین شو، ملتقی السندین لره صرف په سند ثانی کښې ذکر کولې شی او کله ئې په دواړو ځایونو کښې ذکر کوی، لکه چه دلته دی د عبدالله بن مسلمه والا سند عالی دې او دویم سند د مسدد والا سافل دې، په دې کښې یو واسطه زائد ده.

[۸۰] () حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: "كُنَّا نَتَوَضَّأُ نَحْنُ وَالنِّسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ نُدْلِي فِيهِ أَيْدِيَنَا".

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضی الله عنه نه روایت دې هغه وئیلی دی چه اودس کولو سړو او ښځو په زمانه د رسول الله ﷺ د یو لوښي نه، چه مونږ به خکته کول په هغې کښې لاسونه خپل.

بَابُ النَّهْيِ عَنْ ذَلِكَ

باب دې په بیان د منع کیدو ددغې نه (دښځو او دماشومانو د پاتې شوو اوبو نه)

په اول باب کښې مصنف رحمه الله د جواز روایات ذکر کړی دی لکه چه د جمهور مسلک دې. په دې باب کښې ئې د منع روایات ذکر فرمائیلې دی لکه چه د ظاهریه او حنابله مذهب دې. حضرت شیخ رحمه الله فرمائی چه دا د مصنف رحمه الله د حنبلی کیدو علامت دې چه په اخر کښې د منع روایت ذکر کوی، ګینې د جمهورو د مسلک مطابق خو ددې برعکس کیدل پکار وو

په دې باب کښې مصنف رحمه الله دوه احادیث ذکر کړې دی چه په هغې کښې په اول حدیث کښې د سړی او ښځې د هر یو دفضل نه بل منع کړې شوې دې او په دویم حدیث کښې صرف یو شق ذکر دې او دا هم هغه دې چه په کوم ئې ترجمة قائم کړې ده، بهر حال په دې روایاتو کښې ممانعت ذکر شوې دې

اوس په روایاتو کښې تعارض پیدا شو، د جواز او عدم جواز دواړه قسم روایتونه جمع شو. د تطبیق درې صورتونه دی ترجیح، جمع بین الروایات او نسخ.

جمهور وائی چه د جواز روایات زیات صحیح دی، کوم چه د عائشه، میمونه او ام سلمه رضی الله عنهن نه روایت کړې شوې دی په صحیح مسلم وغیره کښې موجود دی، او د جواز د روایاتو د صحت ډیرو محدثینو تصریح کړې ده لکه امام بخاری، بیهقی او ابن العربی رحمهم الله وغیره، او د منع روایت یعنی د حکم بن عمرو روایت کوم ته چه امام بخاری او بیهقی ضعیف وئیلې دې، لهذا د جواز روایات راجح او د منع روایات مرجوح او ضعیف شو.

دویم جواب یعنی جمع ده چه د ممانعت روایات په نهی تنزیه باندې محمول دی او د اثبات روایات په جواز باندې یعنی نه کول ئې اولی دی او کول ئې جائزدی. یا دې داسې اووئیلې شی چه د فضل نه مراد ﴿ الماء المتساقط من الأعضاء ﴾ دې یعنی د زنانه مستعمل اوبه (۲)

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۲۱۱) (صحیح)

(۲) دا اګرچه یوه مشهوره توجیه ده لیکن په دې کښې زما دا اشکال دې چه که ماء مستعمل مراد دی نو بیا دښځې په دې کښې څه تخصیص، ماء مستعمل د سړی او ښځې دواړو برابر دی

اوپه هغې سره د جمهورو په نزد اودس صحیح نه دې، یو جواب دا کړې شوې دې چه دا محمول دې په اجنبیه باندې د خوف فتنې د وجې نه.
او آخری جواب دې د نسخې چه د منع روایات منسوخ دی او د نسخ علامت دلته موجود دې هغه دا چه رسول الله ﷺ چه په کوم وخت کښې د میمونې رضي الله عنها په فضل غسل باندې د اودس اراده فرمائیلې وه، نو په دې باندې میمونې رضي الله عنها عرض اوکړو، یا رسول الله ﷺ! دا زما نه پاتې شوې اوبه دی چه په په هغې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل ﴿ ان الماء لا یجنب﴾ نو د میمونې رضي الله عنها دا عرض کول چه دا زما د مستعمل اوبو باقی حصه ده، دا علامت دې ددې خبرې چه هغوی سره به ددې ممانعت څه دلیل وی ځکه خو هغوی رسول الله ﷺ منع کړو نو اوس حاصل دا شو چه د منع روایات مقدم شو او د جواز موخر او موخر د مقدم دپاره ناسخ وی.
د دې مقام مناسب یو بله مسئله ده چه دهغې تعلق د شرب سره دې، هغه دا چه فقهاء کرامو لیکلې دی چه د پردئ زنانه جوټه د سړی دپاره مکروه ده او ددې عکس یعنی د سړی جوټه د زنانه دپاره مکروه نه ده، په دې شرط چه د فتنې ویره نه وی ګینې بیا به کراهت د دواړو په حق کښې شی او ددې وجه فقهاء کرامو دا لیکلې ده چه زنانه بجمیع اجزائها مستور یعنی قابل حجاب ده او د زنانه په جوټه کښې به دهغې لاړې مخلوط وی مقدار یسیر دې ولې نه وی، نو په دې سره به د زنانه د جزء مستور استعمال لازم شی.

[۸۱]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ حُمَيْدٍ الْحِمْيَرِيِّ، قَالَ: لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ الْمَرْأَةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ، أَوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ"، زَادَ مُسَدَّدٌ: وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعًا.

ترجمه: د حمید الحمیري نه روایت دې هغه وائی: زه مخامخ شوم د یو سړي سره چه د رسول الله ﷺ سره ئې صحبت شوی ووڅلور کاله، لکه څنګه چه ورسره د ابو هریره صحبت شوی وو، هغه اوونیل: منع کړي ده رسول الله ﷺ د دینه چه غسل اوکړي ښځه په پاتې اوبو د سړي، او یا غسل اوکړي سړی په پاتې اوبو د ښځې. زیادت کړی دی مسدد ددې جې دواړه دې یوځائې لپې اخلې.

[۸۲]() حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ يَعْنِي الطَّيَالِسِيَّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي حَاجِبٍ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عَمْرٍو وَهُوَ الْأَقْرَعُ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يَتَوَضَّأَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ طَهُورِ الْمَرْأَةِ".

ترجمه: حکم بن عمرو نه روایت دې چه اقرع دی، بیشکه نبي ﷺ منع کړي ده چه اودس اوکړي سړی په پاتې اوبو د ښځې.

[1]: سنن النسائي/الطهارة ١٤٧ (٢٣٩)، (تحفة الأشراف: ١٥٥٥٤، ١٥٥٥٥) (صحيح)

[2]: سنن الترمذي/الطهارة ٤٧ (٦٤)، سنن النسائي/المياه ١١ (٣٤٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٤ (٣٧٣)، (٣٧٤) ولفظه: «عبدالله بن سرجس»، (تحفة الأشراف: ٣٤٢١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢١٣/٤، ٦٦/٥) (صحيح)

تشریح: قوله :﴿ لقيت رجلا صحب الخ ﴾ دغه شان سند باب البول فى المستحم کښې تير شوې دې او هلته مونږ د رجل مصاديق ثلاثه بيان کړی دی، لهذا دلته دوباره د بيانولو حاجت نشته، ددې روايت نه معلومه شوه چه ﴿ کما صحبه ابوهريرة ﴾ کښې تشبيه د صحبت په موده کښې ده کومه چه څلور کاله ده، د باب د دويم حديث په سند کښې دی ﴿ عن الحکم بن عمرو وهو الأقرع ﴾ دلته دا ضمير راوی دحديث حکم بن عمرو طرف ته راجع نه دې بلکه خلاف معمول د عمرو طرف ته راجع دې څکه چه اقرع د عمرو لقب دې نه د حکم

بَابُ الْوُضُوءِ بِمَاءِ الْبَحْرِ

باب دې په بيان د اودس کې په اوبو د درياب

د بحر اطلاق زيات تر په بحر مالح باندې کيږی يعنی سمندر د کوم اوبه چه مالګينې وی او د نهر اطلاق زيات تر په خوږو اوبو باندې کيږی

د ترجمة الباب غرض

د دې باب د منعقد کولو ضرورت څه دې؟ څکه چه د سمندر او د نهر په اوبو سره جواز وضوء خو هر چا ته معلوم دې پس ددې وجه دا کيدې شی چه ددې په جواز کښې يو شبه کيدې شوه هغه دا چه په نهرونو او سمندرونو کښې دننه لوئې لوئې نجاستونه غورځيږی خصوصا په ساحلونو باندې، نو په دې سره د عدم جواز شبه کيدې شوه،يا څکه چه په نهرونو او سمندرونو کښې بشميره څناور پيدا کيږی او هم په هغې کښې مری نو په دې سره هم شبه کيدې شی. ددې نه علاوه دا خبره هم ده چه وضوء بماء البحر کښې د بعض سلفو اختلاف راغلې دې، لکه عبدالله بن عمر رضی الله عنهما او عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما، دا حضرات ماء البحر باندې اودس ته مکروه وائې لکه چه امام ترمذی رحمه الله بيان کړی دی او ددې يوه وجه هم د عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما نه منقول ده چه وړاندې به راشی، خو په دې مسئله کښې اوس هيڅ اختلاف باقی نه دې پاتې شوې بلکه د امت ددې په جواز باندې اتفاق دې اختلاف کونکی وفات شوی دی.

[۸۳](١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَلَمَةَ مِنْ آلِ ابْنِ الْأَزْرَقِ، أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ أَبِي بُرْدَةَ وَهُوَ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا، أَفَنَتَوَضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ".

ترجمه: مغيره بن ابي برده د ابو هريره رضی الله عنه نه اوريدلي دي چه هغه ويل پوښتنه اوکړه يو سړي د پيغمبر صلی الله عليه وسلم نه، يقينا مونږ سفرکوو درياب کښې، اومونږ اخلو څان سره لږې اوبه، که چيرې مونږ اودس کوو په هغې نو تږې کيږو، آيا مونږ اودس اوکړو په اوبو د درياب؟ نو

(١): سنن الترمذي/الطهارة ٥٢ (٦٩)، سنن النسائي/الطهارة ٤٧ (٥٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٨ (٣٨٦)، (تحفة الأشراف: ١٤٦١٨)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ٣(١٢)، مسند احمد (٢/٢٣٧، ٣٦١، ٣٧٨)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٣ (٧٥٥) (صحيح)

رسول الله ﷺ اووئیل پاکي دي اوبه دهغې او حلال ده میته د هغې
تشريح: ﴿ عن سعيد بن سلمة ﴾ ددې راوی په نوم کښې اختلاف دې، بعضو ددې عکس يعنی سلمة بن سعيد وئيلي دې، او وئيلې شوې دی چه د هغوی نوم عبدالله بن سعيد دې، ﴿ ان المغيرة بن ابی بردة ﴾ د هغوی په نوم کښې هم اختلاف دې بعض وائی مغيره بن عبدالله بن أبی بردة، او وئيلې شوې دی چه عبدالله بن مغيره بن ابی بردة
قوله :﴿ سأل رجل الخ ﴾ ددې رجل سائل په نوم کښې اختلاف دې، وئيلې شوې دی چه عبدالله، عبد، عبيد، حميد بن صخر او سمعانی امام لغت والحديث ليکلي دی چه د هغوی نوم العرکی دې،خوپه دې کښې اشکال دې هغه دا چه عرکی خو ملاح ته وائی دا نوم څنګه شو دا خو لقب او وصف دې؟ مضمون دحديث دا دې چه يو سائل د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه يا رسول الله ﷺ! مونږ بحری سفر کوو، او په يو روايت کښې دی ﴿ للصيد ﴾ يعنی د ښکار دپاره چه دهغې نه معلومه شوه چه د ښکار دپاره بحری سفر کول جائز دی په دې کښې يو حديث د منع راغلې دې چه دهغې ذکر به وړاندې راشی. غرض دا چه سائل اووئيل چه مونږ خپل ځان سره په بحری سفر کښې خوږې اوبه په قليل مقدار کښې ږدو، که مونږ ددې نه اودس اوکړو نو تږې به پاتې شو، نو آيا مونږ د سمندر د اوبو نه اودس اوکړو؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ وهو الطهور ماؤه ﴾ يعنی د سمندر اوبه پاکې دی

د شرح حديث متعلق بعض ضروری توضيحات

﴿ هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ ﴾ دلته دوه سوالونه دی، يو دا چه ﴿ هو الطهور ماؤه ﴾ د پوره جملې استعمالولو څه ضرورت وو؟ په جواب کښې که صرف نعم وئيلې شوې وې نو کافی وه، په دې طوالت کښې څه مصلحت دې د رسول الله ﷺ ارشادات خوجوامع الکلم وی؟
جواب دا دې چه که دلته صرف په نعم سره جواب باندې اکتفاء کړې شوې وه نو ددې تعلق به صرف دهغه صورت سره وې کوم چه په سوال کښې ذکر شوې دې، او بيا به تږې دا معلوميدلې چه په ماء البحر سره اودس هغه وخت کيدې شی چه کله خوږې اوبه قليل وی ګينې نه حال دا چه داسې نه ده بلکه په ماء البحر سره اودس هر حال کښې جائز دې، په دې وجه رسول الله ﷺ په جواب کښې دا اسلوب اختيار اوفرمائيلو
دويم سوال دا دې چه رسول الله ﷺ په جواب کښې په سوال باندې اضافه ولې اوفرمائيله؟ سوال خو صرف د اوبو سره متعلق وو نه د طعام سره، رسول الله ﷺ د شراب سره د طعام يعنی ميتة البحر حکم هم بيان اوفرمائيلو؟
جواب دا دې چه په دې سره د ماقبل مضمون تائيد مقصود دې، يعنی د ماء البحر د طاهر کيدو دليل دې، هغه داسې چه د ماء البحر په پاکيدو کښې دا کلام کيدې شی چه په دې کښې دننه خو په کثرت سره ځناور مړۀ کيږی بيا دهغې اوبه طاهر او مطهر څنګه شوې؟ نو ددې شبهې ازاله رسول الله ﷺ اوفرمائيله چه ميتة البحر پاک دې په دې صورت کښې به الحل په معنی د طاهر وی، او که په معنی د حلال وی نو دې ته جواب علی اسلوب الحکيم وئيلې شی يعنی سائل اګرچه د سمندر د اوبو په باره کښې تپوس کړې وو چه که خوږې

اوبه نه وی نو د سمندر په اوبو باندې اودس کیدې شی یا نه؟ نو رسول الله ﷺ ته په دې سوال باندې دا خیال پیدا شو چه څنګه دې خلقو ته د اوبو ضرورت پیښیدې شی هم دغه شان ورته د توښې او طعام په ختمیدلو باندې په بحری سفر کښې د خوراک حاجت هم پیښیدې شی نو رسول الله ﷺ د مخکښې د هغوی د سوال نه مخکښې د طعام په باره کښې هم جواب ارشاد اوفرمائیلو چه میتة البحر حلال دې، د توښې په نه پاتې کیدو باندې دهغې نه خوراک جوړولې شئ. په جواب علی اسلوب الحکیم کښې د سوال مطابقت زیات تر ملحوظ نه وی بلکه د مخاطب حاجت او د مقام رعایت ملحوظ وی

ځان پوهه کړه چه ﴿هو الطهور ماؤه﴾ کښې مسند او مسند الیه دواړه معرفه دی، او تعریف الحاشیتین مفید د حصر وی، بیا حصر کله خو د مسند په مسند الیه کښې وی او کله ددې برعکس، دلته دمسند الیه حصر په مسند کښې دې. یعنی ماء البحر منحصر دې په طهوریت کښې، ماء البحر طهور دې غیر طهور نه دې او ددې عکس نه دې مراد. ګینې لازم به شی چه د ماء البحر نه علاوه هیڅ اوبه مطهر نه وی طهوریت به منحصر شی په ماء البحر کښې

د دې حدیث نه دوه مسئلې معلومیږی یو مسئله مترجم بها یعنی د ماء البحر حکم دا مسئله تقریبا اجماعی ده لکه چه مخکښې تیر شوې دی

مسئلة میتة البحر کښې د احنافو او جمهورو اختلاف او د هرې ډلې دلیل :

دویمه مسئله د میتة البحر مستفاد کیږی چه هغه حلال دې، دا مسئله مختلف فیه ده د احنافو په نزد میتة البحر په کوم باندې چه د حلت حکم لګولې شی ددې مصداق صرف سمک دې لحدیث ﴿احلت لنا المیتتان السمک والجراد﴾ او د جمهورو په نزد تقریباً ټول بحری حیوانات مراد دی پس د مالکیانو په نزد ټول قسمونه حلال دی سواء د خنزیر نه، په دې کښې د هغوی درې اقوال دی ۱: حلت ۲: حرمت ۳: توقف.

او د حنابله په نزد هم سواء د دریو نه ټول حلال دی او هغه درې دا دی ۱: تمساح، ۲: ضفدع، ۳: کوسج او د شوافعو په نزد لکه چه امام نووی لیکلې دی درې اقوال دی، اصح قول دا دې چه سواء د ضفدع نه ټول میتة البحر حلال دی، او دویم قول په شان د احنافو دې چه سوا د سمک نه ټول حرام دی او دریم قول دا دې چه د کوم میتة البحر مثال ماکول فی البر شته هغه حلال او د کوم نظیر چه غیر ماکول فی البر دې هغه حرام دی ځکه چه څومره انواع د حیواناتو په بر کښې دی هم هغه هومره په بحر کښې هم دی لهذا د هغوی په نزد د نظیر اعتبار دې چه کوم قسم ځناور په خشکئ کښې حلال دی لکه غوا، مینبه، ګډه بیزه وغیره هم دغه شان هم دا قسم میتة البحر هم حلال دی او کوم قسم ځناور چه په خشکئ کښې حرام دی لکه کلب ذئب اسد وغیره نو هغه قسم میتة البحر هم حرام دې

جمهور په دې مسئله کښې د حدیث الباب نه استدلال کوی چه په دې کښې مطلقا میتة البحر حلال کړې شوې دې مونږ اووئیل چه دا حدیث په خپل عموم باندې خو ستاسو په نزد هم نه دې، هر یو امام څه نه څه استثناء کړې ده لهذا دا حدیث عام مخصوص منه البعض شو نو څنګه چه تاسو حضراتو تخصیص کړې دې زمونږ په نزد هم په دې کښې تخصیص دې

بله دا چه جمهورو په دې مسئله کښې آيت کريمه ﴿ احل لكم صيد البحر ﴾ نه هم استدلال کړې دې په دې آيت کريمه کښې هم مطلق د صيد البحر حلت ذکر دې، جواب دا دې چه ستاسو استدلال ددې آيت کريمه نه مبنی دې په دې خبره باندې چه په آيت کريمه کښې د صيد نه مراد مصيد وی مونږ وايو داسې نه ده بلکه په آيت کريمه کښې صيد معنی مصدری يعنی د اصطياد په معنی کښې مستعمل دې، مصيد ددې معنی مجازی ده کومه چه تاسو اختيار کړې ده، او مقصود په آيت کريمه کښې د محرم په حق کښې صيد البر او صيد البحر کښې فرق لره بيانول دی يعنی حالت احرام کښې اصطياد فی البحر (دريابی ښکار) جائز دې او اصطياد فی البر ناجائز، په دې آيت سره مقصود حلت لحم لره بيانول نه دی څنګه چه ستاسو خيال دې، د آيت کريمه د سياق او سباق نه د احنافو تائيد کيږی.

ځان پوهه کړه چه مسئلة الوضوء بماء البحر کښې بعض سلفو لکه عبدالله بن عمرو ﷺ نه چه کوم کراهت منقول دې لکه چه په شروع باب کښې مونږ بيان کړی دی غالبا ددې منشاء هغه حديث مرفوع دې چه دهغې راوی خپله سيدنا عبدالله بن عمرو بن العاص دې کوم چه په ابوداؤد کتاب الجهاد کښې دی ﴿ لا يركب البحر إلاحاج أو معتمر أو غاز فی سبيل الله فإن تحت البحر نارًا أو تحت النار بحرا ﴾ پس امام ترمذی ﷫ په جامع ترمذی کښې ليکلې دی چه عبدالله بن عمرو بن العاص د ماء البحر نه اودس مکروه ګڼړلو او دا به ئې فرمائيل چه ﴿ إنه نار ﴾ د امام ترمذی ﷫ اشاره هم دې روايت طرف ته ده چونکه رسول الله ﷺ ماء البحر ته نار فرمائيلې دې په ظاهر کښې عبدالله بن عمرو بن العاص ﷺ ددې نه متاثر کيدو سره د عدم جواز الوضوء بماء البحر قائل شو.

اوس پاتې شوه دا خبره چه د ﴿ ان تحت البحر نارا ﴾ څه مطلب دې؟ د بعضو رائې دا ده چه دا کلام په تشبيه باندې محمول دې مقصود ترې نه صرف د دريابی سفر خطرناکوالې بيانول دی لکه چه وئيلې شوې دی!

بدريا در منافع بيشمار است :: اگر خواهی سلامت برکنارست

او بعض وائی چه دا حديث په خپل حقيقت باندې محمول کيدې شی څکه چه جهنم د آخرې زمکې د لاندې دې او د سمندر تخصيص په ظاهر کښې په دې وجه کړې شوې دې چه په آخرت کښې به د سمندر په اوبو کښې اور لګولو سره هغه خپله جزء جهنم يعنی د جهنم خشاک جوړ کړې شی. كما قال الله تعالى : واذا البحار سجرت الآية.

د ابوداؤد ددې حديث نه معلوميږی چه دريابی سفر سوا د حج او عمرې او جهاد نه جائز نه دې حال دا چه په حديث الباب کښې چه ﴿ انا نركب البحر ﴾ دی په دې کښې بعض رواياتو کښې د ﴿للصيد﴾ زيادت دې چه دهغې نه معلوميږی چه د ښکار دپاره هم دريابی سفرجائزدې؟ ددې تعارض جواب دا دې چه د ابوداؤد دا روايت ضعيف دې بلکه ابن الجوزی ﷫ دا په موضوعات کښې شمار کړې دې، لهذا د ښکار وغيره دپاره دريابی سفر کول جائز دی.

د حدیث البحر درجه د قوت او ضعف په اعتبار سره :

حدیث الباب یعنی حدیث البحر د سنن اربعه صحیح ابن خزیمة او د صحیح ابن حبان روایت دې په موطاء امام مالک کښې هم دی، بهر حال په صحیحین کښې نشته امام بیهقی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله ددې حدیث تخریج په دې وجه اونکړو چه په دې کښې دوه راویان داسې دی چه د هغی په نوم کښې اختلاف دې، یو سعید بن سلمه دویم مغیره بن ابی بردة، هسې اکثرو محدثینو ددې تصحیح او تلقی بالقبول کړې دې،[1] هم دغه شان حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله هم ددې تصحیح کړې ده کما قال الترمذی، خو په دې باندې ابن عبدالبر اشکال اوکړو چه ﴿ لوکان صحیحا عنده لأخرجه فی صحیحه ﴾ حافظ فرمائی چه د ابن عبد البر دا اشکال غلط دې ځکه چه د امام بخاری رحمه الله په نزد د یو حدیث د صحیح کیدو نه دا نه لازمیږی چه هغوی دې هغې لره په خپل صحیح کښې هم راوړی ځکه چه هغوی د استیعاب قصد نه دې کړې چه کوم حدیث هم د هغوی په نزد صحیح وی هغوی دې په خپل صحیح کښې ذکر کړی.

بیا ځان پوهه کړه چه د حدیث الباب امام شافعی رحمه الله ډیر اهمیت بیان کړې دې او فرمائی چه ﴿ انه نصف علم الطهارة ﴾ چه دهغې وجه ښکاره ده چه دنیا په دوؤ حصو کښې تقسیم ده، بر او بحر په دې حدیث کښې د بحر د پاکوالی او ناپاکوالی ټول مسائل راغلل

بَابُ الْوُضُوءِ بِالنَّبِيذِ

باب دې په بیان د اودس کولو په نبیذ باندې

د دې باب سره متعلق پنځه بحثونه :

دلته څو خبرې دی

۱: د نبیذ تعریف په لغت او عرف کښ، ۲: ددې اقسام،

۳: ددې اقسامو احکام، ۴: د نبیذ مختلف فیه تعین،

۵: د حدیث الوضوء بالنبیذ ثبوت.

بحث اول : د نبیذ لغوی او عرفی تعریف:

نبیذ د نبذ نه دې چه دهغې معنی ده: اچول، د فعیل صیغه ده د مفعول په معنی کښې یعنی منبوذ. دا یو قسم شربت دې کوم چه د مختلفو څیزونو، تمر، زبیب، عسل، حنطه او شعیر وغیره نه جوړیږی، خو زیات تر نبیذ د تمر وی، هم دې لره به رسول الله ﷺ څکلو، ددې طریقه دا ده چه د کوم څیز نبیذ جوړول وی مثلاً کهجور یا اوسکې هغه د ماښام په وخت په اوبو کښې خوشتې کړې شی او سحر کښې چه کله په هغې کښې خوږوالې پیدا شی نو اوڅکلې شی یا سحر په اوبو کښې کیخودلې شی او ماښام اوڅکلې شی

بحث ثانی و ثالث : د نبیذ اقسام او احکام

[1] البته ابن دقیق العید (رح) په دې حدیث باندې کلام کړې دې او دانې معلل گرځولې دې

د احکاماتو په اعتبار سره ددې درې قسمونه دی:
(۱) اول دا چه کهجورې د لږ ساعت دپاره په اوبو کښې خوشتې کړې شی، او بیا راویستلې شی چه د خوږ والی اثر لا په اوبو کښې نه وی راغلې،
(۲) دویم قسم دا دې چه دومره ساعت په اوبو کښې کیخودلې شی چه په دې اوبو کښې تغیر راشی حدت او تیزی، زګ او نشه پیدا شی،
(۳) او دریم صورت دا دې چه دومره ساعت په اوبو کښې خوشتې کړې شی چه په اوبو کښې صرف خوږ والې پیدا شی او هیڅ قسم تغیر تیزی یا زګ پکښې پیدا نه شی،
په قسم اول باندې اودس بالاتفاق جائز دې ځکه چه فی الواقع عرفا هغه نبیذ نه دې صرف لغة نبیذ دې، او قسم ثانی په کوم کښې چه نشه پیدا شی په دې سره اودس بالاتفاق ناجائز دې، او قسم ثالث کوم چه درمیانه دې په هغې کښې اختلاف دې، د ائمه ثلاثه او امام ابویوسف رحمه الله په نزد په هغې سره اودس کول جائز نه دی او د امام صاحب قول دې چه په دې سره اودس جائز دې، د امام محمد رحمه الله مسلک دا دې چه په داسې نبیذ سره دې اودس هم اوکړې شی او تیمم دې هم اوکړې شی.

بحث رابع : د نبیذ مختلف فیه تعین:

بیا ځان پوهه کړه چه نبیذ د مختلفو څیزونو نه جوړولې شی لکه چه مخکښې تیر شو، خو د علماء کرامو اختلاف صرف په نبیذ تمر کښې دې، د تمر نه علاوه چه د نورو څیزونو نه کوم نبیذ جوړولې شی دهغې نه اودس بالاتفاق جائز نه دې، ځکه چه د وضوء بالنبیذ جواز د امام صاحب په نزد خلاف قیاس د حدیث په بناء دې، او کوم حکم چه خلاف قیاس د حدیث نه ثابت شی هغه په خپل مورد باندې منحصر وی، بل څیز په هغې باندې قیاس کول صحیح نه دی، بله دا چه امام صاحب رحمه الله کوم چه د وضوء بالنبیذ د جواز قائل دې هغه په هغه وخت کښې دې چه کله ماء مطلق نه وی اود ماء مطلق د وجود په وخت هغه هم د جواز قائل نه دې، خو د امام اوزاعی رحمه الله په نزد سره د ماء مطلق د موجودګئ په نبیذ سره اودس کول جائز دی.

دا دې هم واضحه وی چه امام صاحب رحمه الله په ابتداء کښې د نبیذ نه په اودس کولو قائل وو، بیا روستو د جمهور د مسلک طرف ته د هغوی رجوع هم ثابته ده، لهذا اوس فتوی په دې قول اخیر باندې ده هم دا امام طحاوی هم اختیار فرمائیلې دې.

بحث خامس : دحدیث الوضوء بالنبیذ ثبوت:

اوس پاتې شوه مسئله د دلائلو پس ځان پوهه کړه چه د امام صاحب رحمه الله استدلال د حدیث الباب یعنی دعبدالله بن مسعود رضی الله عنه د حدیث نه دې کوم چه په لیلة الجن کښې راپیښ شوې وو، چه په هغې کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د نبیذ په باره کښې اوفرمائیل ﴿ تمرة طیبة وماء طهور ﴾ او بیا ئې په هغې باندې اودس اوفرمائیلو.

[۸۴]() حَدَّثَنَا هَنَّادٌ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي فَزَارَةَ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهُ لَيْلَةَ الْجِنِّ: "مَا فِي إِدَاوَتِكَ؟" قَالَ: نَبِيذٌ. قَالَ: "تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وقَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ: عَنْ أَبِي زَيْدٍ أَوْ زَيْدٍ كَذَا، قَالَ شَرِيكٌ: وَلَمْ يَذْكُرْ هَنَّادٌ لَيْلَةَ الْجِنِّ.

ترجمه: د عبد الله مسعود رضی الله عنه نه روایت دي بیشکه نبي ﷺ اوونیل هغه ته په شپه د جن، ستا په دي لوښي کښې څه دي؟ نو هغه اوونیل نبیذ، هغه اوونیل قجوره ښه ده او اوبه پاکې دي

تشریح: جمهور علماء کرام ددې حدیث په تضعیف پسې لګیدلي دی، احناف د امام صاحب رحمه الله د طرف نه د جمهورو د اعتراضاتو په جواب پسې دی او په دې سره بحث اوږدیږي، خو چونکه د امام صاحب رحمه الله رجوع په دې مسئله کښې ثابت ده او بیا د جمهورو سره کیدل ئې منقول دی نو بیا په دلائلو باندې کلام او بحث کولو ته حاجت نشته، صاحب د بحر الرائق هم لیکلي دی، خو چونکه دا خبره یقیني ده چه شروع کښې امام صاحب په دې باندې د اودس د جواز قائل وو نو سوال واردیږي چه آخر د کوم دلیل په بناء قائل وو او په کومه درجه کښې ددې دلیل ثبوت دې دا معلومیدل پکار دی، په دې وجه دا بحث بیانول ته حاجت وی پس په دلائلو باندې حضرت په بذل کښې کلام فرمائیلي دې او حدیث الباب کوم چه د امام صاحب رحمه الله مستدل وو دا ئې ثابت منلي دې او په دې باندې ئې د جمهور محدثینو د طرف نه چه کوم اعتراضات کولي شی دهغې جوابات ئې ورکړي دی لهذا! مونږ هم په دې باندې څه کلام کوو

پس ځان پوهه کړه چه حدیث الوضوء بالنبیذ کوم چه مصنف رحمه الله په دې باب کښې ذکر کړي دې دا د سنن ثلاثه ابوداؤد، ترمذی، ابن ماجه روایت دې هم دغه شان طحاوی او مسند احمد کښې هم موجود دې، شیخین او امام نسائی ددې تخریج نه دې فرمائیلې جمهور محدثینو په دې باندې دریو طریقو سره کلام کړې دې

اشکال ۱ ددې حدیث په سند کښې ابوزید راوی دې کوم چه په اتفاق د محدثینو مجهول دې، پس ابن عبدالبر رحمه الله د هغوی په مجهول کیدو باندې اتفاق نقل کړې دې امام ترمذی رحمه الله هم دغه شان نقل فرمائیلي دی چه دا مجهول دې، د حدیث نبیذ نه علاوه بل یو حدیث هم د هغه نه نۀ دې روایت کړې شوې؟

جواب علامه عینی رحمه الله ددې اعتراض جواب دا ورکړې دې چه ابن العربی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث د ابوزید نه راوی مذکور فی السند ابوفزاره نه علاوه ابو روق هم روایت کوی. علامه عینی وائی چه هر کله د ابوزید نه روایت کونکی دوه شو نو بیا ابوزید د حد جهالت نه خارج شو ,ځکه چه مجهول العین هغه ته وائی من لم یرو عنه الا واحد) بیا علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث د ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت کونکې صرف ابوزید نه دې بلکه

(): سنن الترمذي/الطهارة ٦٥ (٨٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٧ (٣٨٤)، (تحفة الأشراف: ٩٦٠٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٠٢/١) (ضعيف)

د ابوزید نه علاوه یو جماعت هم دا د هغوی نه روایت کوی او عینی اربعة عشر رجلا یعنی څوارلس راویان سره د کتب حدیث د حوالې داسې شمار کړی دی کوم چه دا حدیث د عبدالله بن مسعود ﷛ نه روایت کوی، د هغه څوارلسو راویانو بیان په بذل المجهود کښې موجود دې هلته کتلې شئ. دا د اول اشکال جواب شو

اشکال ۲ دویم اشکال ددې حضراتو په دې حدیث باندې دا دې چه دا حدیث د اخبار احاد نه دې کوم چه د کتاب الله د اطلاق خلاف دې ځکه چه کتاب الله کښې خو دا دی چه که ماء مطلق بیا نه مومئ نو تیمم اوکړئ او ظاهره ده چه نبیذ ماء مطلق نه دی بلکه ماء مقید دی لهذا تیمم کول پکار دی. د اودس دپاره ماء مطلق ضروری دی؟

جواب : ددې اشکال جواب حضرت په بذل کښې دا ورکړې دې چه چونکه د وضوء بالنبیذ بعض اکابر صحابه کرام ﷡ قائل وو لکه علی، ابن مسعود . ابن عمر او ابن عباس ﷡ لهذا دې حدیث ته د عمل صحابه او تلقی بالقبول د وجې نه د حدیث مشهور درجه ورکړې کیدې شی، او په داسې قسم حدیث سره اطلاق دکتاب الله کښې ترمیم او تخصیص جائز دې

اشکال ۳ دریم اشکال په دې حدیث باندې د جمهورو د طرف نه دادې چه په صحیح مسلم او خپله په سنن ابوداؤد کښې په یو روایت کښې دا دی چه علقمه د خپل استاذ عبدالله بن مسعود ﷛ نه تپوس اوکړو چه په لیلة الجن کښې ستاسو نه یو تن د رسول الله ﷺ سره وو نو هغوی جواب ورکړو ﴿ ما کان معه منا أحد ﴾ امام نووی ﷫ په شرح د مسلم کښې فرمائی چه دا حدیث صریح دلیل دې ددې خبرې چه د وضوء بالنبیذ هغه حدیث کوم چه په سنن ابوداؤد وغیره کښې موجود دې هغه باطل دې او دهغې هیڅ اصل نشته؟

جواب : زمونږ د طرف نه ددې دا جواب کړې شوې دې ننچه د لیلة الجن واقعه لکه چه مشهوره ده څو کرته راپیښه شوې ده، د جناتو وفدونه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې په مختلفو زمانو کښې شپږ کرته حاضر شوې دی لکه چه په آکام المرجان فی احکام الجان کښې لیکلې شوې دی، اول ځل خاص په مکه کښې، هغه وخت عبدالله بن مسعود ﷛ د رسول الله ﷺ سره نه وو، دویم ځل هم په مکه کښې په مقام جحون باندې چه یو غونډئ ده، په دریم ځل د مکې په یو بل مقام کښې، څلورم ځل په مدینه منوره بقیع الغرقد کښې، په دې درې واړو کرتو کښې عبدالله بن مسعود ﷛ د رسول الله ﷺ سره وو، او پنځم ځل د مدینې طیبې نه بهر، دې ځل د رسول الله ﷺ سره زبیر بن العوام ﷛ وو او شپږم ځل په بعض سفرونو کښې، دې وخت کښې د رسول الله ﷺ سره بلال بن الحارث ﷛ وو (دا هغه بلال نه دې کوم چه د رسول الله ﷺ موذن دې هغه خو بلال بن رباح ﷛ دې)

د دې دریم اشکال نور هم جوابونه کړې شوی دی مثلا دا چه ﴿ ما کان معه منا احد ای غیری ﴾ یعنی زما نه علاوه څوک هم د رسول الله ﷺ سره نه وو یا مراد دا دې چه خاص په مقام د تعلیم کښې چرته چه رسول الله ﷺ د جناتو مقدمې فیصله کړې وې هلته د رسول الله ﷺ سره څوک هم نه وو ځکه چه منقول دی چه رسول الله ﷺ جناتو ته د ورتللو نه مخکښې عبدالله بن مسعود ﷛ په لاره کښې یو ځائې کښې اودرولو سره کینولې وو چه ته

هم دلته اوسېږه وړاندې مه راځه او په دې ځائې کښې رسول اللهﷺ د هغوی د حفاظت په غرض باندې حصار جوړ کړې وو پس دوی هم هلته ناست وو او رسول اللهﷺ سحر ته نزدې نزدې د جناتو نه واپس تشريف راوړلو ، هغه وخت چونکه د مانځه وخت شوې وو په دې وجه رسول اللهﷺ د هغوی نه تپوس اوفرمائيلو چه په حديث الباب کښې دی ﴿ ما فی اداوتک؟ ﴾ دا د مشهور ايراداتو جوابات دی حاصل دا چه حديث ثابت دې لهذا وضوء بالنبيذ جائز دې ...

په وضوء بالنبيذ کښې د امام محمدرحمه الله رائې :

په دې مسئله کښې د امام محمدرحمه الله رائې دا ده چه جمع بين الوضوء والتيمم دې اوکړې هغوی فرمائی چه آيت تيمم خو متعين دې چه مدنی دې او د ليلة الجن واقعه په مکه کښې هم پيښه شوې وه او په مدينه کښې هم، د ليلة الجن واقعه که مکی وې نو دغه آيت کريمه به ناسخ منلې شوې وې ځکه چه آيت کريمه روستنې دې مدنی دې خو چونکه ليلة الجن خپله په مدينه کښې هم پيښه شوې ده، په دې وجه په يقين سره نه شی وئيلې چه د آيت کريمه نزول موخر دې په دې وجه د عبد الله بن مسعودرضی الله عنه دحديث په منسوخ کيدو کښې تردد راغلو په دې وجه د احتياط تقاضه داده چه وضوء بالنبيذ او تيمم دواړه دې اوکړې شی.

[۸۵](١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، عَنْ دَاوُدَ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ: "مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ الْجِنِّ؟ فَقَالَ: مَا كَانَ مَعَهُ مِنَّا أَحَدٌ".

ترجمه: د علقمه نه روايت دې هغه وائی ما عبد الله بن مسعود ته اووئيل: په تاسو کښې څوک وو د رسول اللهﷺ سره په شپه د جن کښې؟ نو هغه اووئيل: نه وو د هغه سره زمونږ نه هيڅ څوک.

تشريح: ۲: ﴿ ما کان معه منا احد ﴾ د مصنفرحمه الله د طرز عمل نه معلوميږی چه اگرچه هغوی د وضوء بالنبيذ باب تړلې دې خو هغوی ددې قائل نه دی او نه هغوی حديث الوضوء بالنبيذ لره ثابت منی، غالبا هم په دې وجه هغوی مسلسل څو څيزونه داسې ذکر کړې دی کوم چه دهغې خلاف دی مثلا يو خو هم دا حديث دې ﴿ ما کان معه منا احد ﴾ او بيا وړاندې تلو سره ئې د عطاء بن ابی رباحرحمه الله مسلک ذکر کړې دې. ﴿ انه کره الوضوء باللبن والنبيذ ﴾ ددې نه پس ئې اثر د ابوالعاليه ذکر کړو دا ابوالعاليه په کبار تابعينو کښې دې بلکه محضرم دې زمانه د جاهليت ئې او د اسلام دواړه ئې موندلې دی، د رسول اللهﷺ د وفات نه روستو ئې اسلام قبول کړو هغوی نه چا د اغتسال بالنبيذ مسئله اوتپوسله چه که د يو سړی سره ماء مطلق نه وی نو هغه په نبيذ سره غسل کولې شی او که نه؟ نو هغوی جواب ورکړو چه نه شی کولې

(١): صحيح مسلم/الصلاة ۳۳ (۴۵۰)، سنن الترمذي/تفسير القرآن ۴۶ (۳۲۵۸)، (تحفة الأشراف: ۹۴۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۴۳۶) (صحيح)

[۸٦]()[1] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، "أَنَّهُ كَرِهَ الْوُضُوءَ بِاللَّبَنِ وَالنَّبِيذِ، وَقَالَ: إِنَّ التَّيَمُّمَ أَعْجَبُ إِلَيَّ مِنْهُ".

ترجمه: د عطاء نه روایت دي چه هغه مکروه ګڼړلی دی اودس کول په شودو او په نبیذ، او وئیلی دی: چه تیمم ډیر خوښ دی ماته دهغې نه.

[۸۷]()[2] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا أَبُو خَلْدَةَ، قَالَ: "سَأَلْتُ أَبَا الْعَالِيَةِ عَنْ رَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَنَابَةٌ وَلَيْسَ عِنْدَهُ مَاءٌ وَعِنْدَهُ نَبِيذٌ، أَيَغْتَسِلُ بِهِ؟ قَالَ: لَا".

ترجمه: ابو خلده وايي: چه ما تپوس اوکړو د ابو العالیه نه، د یو سړي په باره کښې چه جنابت ورته رسیدلی وي او د هغه سره اوبه نه وي، او د هغه سره نبیذ وی آیا په هغې به غسل کوي؟ نو هغه اووئیل نه.

د اغتسال بالنبیذ حکم :

خو ځان پوهه کړه چه مسئله د اغتسال بالنبیذ خپله زمونږ د مشائخو ترمینځه مختلف فیه ده، د امام صاحب رحمه الله نه خو په دې مسئله کښې هیڅ تصریح نه ده روایت کړې شوې د امام صاحب رحمه الله د طرف نه بعضو مشائخو جواز او بعض عدم جواز نقل فرمائیلي دي، دویمه خبره دا ده چه امام ابوداؤد رحمه الله اثر د ابوالعالیه دلته پوره نه دي ذکر کړي، د هغوی پوره روایت په دارقطنی کښې موجود دي کوم چه حضرت په بذل کښې نقل فرمائیلي دي او په هغې کښې دا زیادت دي چه کله ابوالعالیه د غسل بالنبیذ انکار اوکړو نو سائل هغوی ته د لیلة الجن واقعه وریاده کړه ځکه چه دهغې نه جواز معلومیږی نو په دې باندې ابوالعالیه اوفرمائیل : ﴿ انبذتکم هذه الخبیثة انما کان ذلک زبیبا وماء ﴾ ددې نه د ابوالعالیه صحیح مسلک معلوم شو هغه دا چه هغوی چه کوم د غسل بالنبیذ انکار فرمائیلي وو ددې نه هغه نبیذ مراد وو کوم چه نجس او خبیث یعنی مسکر وی د داسې قسم نبیذ نه د جواز هیڅ څوک هم قائل نه دی.

بَابُ أَيُصَلِّي الرَّجُلُ وَهُوَ حَاقِنٌ

باب دې په بیان ددې کې چې ایا سړی به مونځ کوي چې اودس ماتی ورغلی وي

د دې کتاب ابواب او مضامین ډیر مرتب دی، په ترمذی شریف کښې خو ډیر ابواب بې محل راشی، خو په ابوداؤد کښې دا باب هم بې محل شان دې، یا خو دې دا په مکروهات صلوة کښې وې او لا تر اوسه پورې مکروهات صلوة نه دی شروع شوې، یا په ابواب الاستنجاء کښې کیدل پکار وو کوم چه مخکښې تیر شوی دی.

د مسئلة مترجم بها حکم او اختلاف ائمة :

حاقن وئیلې شی حابس البول ته یعنی چاته چه د متیازو تقاضا وی خو هغه منع کړې وی او

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٩٠٦٢) (صحيح)
[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٦٤٠) (صحيح)

ددې بالمقابل لفظ د حاقب دې يعنی حابس الغائط چاته چه د لوئې استنجاء حاجت وی او هغه منع کړې وی دا هم هغه مسئله ده د کومې نه چه فقهاء کرامو په صلوة عند مدافعة الاخبثين سره تعبير فرمائيلې دې، په دې صورت کښې مونځ شروع کول بالاتفاق مکروه تحريمی دی، بلکه د مالکيانو په نزد خو بعض صورتونو کښې د مونځ اعاده واجبيږی، د هغوی په نزد په دې مسئله کښې څه تفصيل دې کوم چه صاحب منهل ذکر کړې دې، په اوجز کښې د ابن عبدالبر رحمه الله نه نقل کړې شوې دی چه که يو سړې په دې حالت کښې مونځ اوکړی نو د امام مالک رحمه الله يو روايت دې چه ﴿ يعيد فی الوقت ﴾ يعنی په وخت کښې دننه دننه ئې اعاده ضروری ده او که وخت تير شو نو بيا خير دې مونځ ئې کيږی.

دويم صورت دا دې چه د مونځ شروع کولو په وخت خو مدافعت يعنی د استنجاء تقاضه نه وه خو د مونځ شروع کولو نه پس تقاضا پيدا شوه ددې صورت هم دا حکم دې چه هغه لره مونځ قطع کول پکار دی خو که قطع ئې نه کړو نو مونځ به ئې صحيح شی، د امام ترمذی رحمه الله د کلام نه معلوميږی چه د بعض علماء کرامو په نزد په دې دواړو صورتونو کښې لږ شان فرق دې هغه دا چه د مدافعت اخبثين په وخت شروع خو دې مطلقا نه کوی، خو د شروع کولو نه پس که مدافعت وی نو په مونځ قطع کولو کښې دې تندی نه کوی تر څو پورې چه ددې حالت زياته تقاضا نه وی.

د دې نه پس ځان پوهول پکار دی چه په دې حالت کښې د مونځ نه د منع کولو د ممانعت علت څه دې؟ په دې کښې اختلاف دې کوم چه ابن العربی رحمه الله په شرح د ترمذی کښې بيان کړې دې، هغوی ليکی د بعضو په نزد علت منع شغل بال دې يعنی د زړه توجه او خيال به ئې ټول د استنجاء طرف ته وی په دې وجه کراهت دې او د امام احمد رحمه الله نه نقل دی هغوی فرمائی چه علت د منع انتقال حدث دې يعنی د متيازو د خپل مستقر او معدن نه منتقل کيدل دی، اګرچه خروج ئې نه وی شوې خو د خپل ځائې نه ئې انتقال شوې دې ګويا دا مذکوره سړې د نجاست بارونکې شو او حمل نجاست مفسد صلوة دې، لکه چه يو سړې په شيشه کښې متيازې واخلی او د مانځه په وخت ئې په جيب کښې کيږدی او کوم نجاست چه په خپل معدن او مستقر کښې وی نو اګرچه هغه په مانځه کښې د مونځ ګزار سره دې خو هغه معاف دې (د دې علت تقاضه دا ده چه د مانځه اعاده واجب کيدل پکار دی، پس د امام احمد رحمه الله په نزد د منئ د خپل محل نه منتقل کيدل سبب د غسل دې اګرچه په خارج کښې ددې ظهور نه وی شوې) او مالکيان وائی کوم چه په بعض صورتونو کښې د مونځ د اعادې کولو قائل دی لکه چه په بيان د مذاهبو کښې تير شوې دی چه د سختې تقاضې په وخت به ئې سړې په سختئ سره بندوی او دا به مفضی شی د عمل کثير طرف ته، او عمل کثير مفسد د صلوة دې.

....

[۸۸]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَرْقَمِ، أَنَّهُ خَرَجَ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا وَمَعَهُ النَّاسُ وَهُوَ يَؤُمُّهُمْ، فَلَمَّا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ أَقَامَ الصَّلَاةَ صَلَاةَ الصُّبْحِ، ثُمَّ قَالَ: لِيَتَقَدَّمْ أَحَدُكُمْ وَذَهَبَ إِلَى الْخَلَاءِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَذْهَبَ الْخَلَاءَ وَقَامَتِ الصَّلَاةُ، فَلْيَبْدَأْ بِالْخَلَاءِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَى وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، وَشُعَيْبُ بْنُ إِسْحَاقَ، وَأَبُو ضَمْرَةَ هَذَا الْحَدِيثَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَجُلٍ حَدَّثَهُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَرْقَمَ، وَالْأَكْثَرُ الَّذِينَ رَوَوْهُ عَنْ هِشَامٍ، قَالُوا كَمَا قَالَ زُهَيْرٌ.

ترجمه: د عبد الله بن الارقم نه روایت دې، بیشکه هغه راووتلو د حج په نیت، او یا د عمرې په نیت او د هغه سره خلق وو، او هغه ورته امامت کولو، هر کله چه یوه ورځ شوه نو مونځ ئې اودرولو، د سحر مونځ، بیا ئې اوونیل: یو کس دې ستاسو نه مخکښې شي او خپله لاړو بیت الخلاء ته، بیشکه ما اوریدلي دي د رسول الله ﷺ نه هغه به ویل: کله چه اراده اوکړي یو ستاسو نه چه لاړ شي بیت الخلاء ته او مونځ اودریږي، نو شروع دې اوکړي په بیت الخلاء. ابوداؤد وائي: وهیب بن خالد، شعیب بن اسحاق او ابو ضمره هم دا حدیث دهشام بن عروه نه روایت کړې دې، هشام دخپل پلار عروه نه، او عروه د یو مبهم (نامعلوم) سړي نه، اوهغه د عبدالله بن ارقم رضی الله عنه نه بیان کړې دې، لیکن د هشام نه د روایت کونکو اکثریت دهغه نه همدغسې روایت کړې دې څرنګه چه زبیر روایت کړې دې (یعنی د عَن رَجلٍ اضافه ئې نه ده کړې).

مضمون حدیث:

د حدیث الباب حاصل د ادې چه عروه رحمه الله فرمائی عبدالله بن ارقم رضی الله عنه صحابی یو ځل سفر حج یا عمرې ته روان وو، هغوی سره ډېر ملګري په دې سفر کښې شریک شو، په لار کښې به د مانځه امامت هم هغوی فرمائیلو، عروة رحمه الله فرمائی چه د یوې ورځې خبره ده چه د سحر د مانځه وخت وو هغوی د مانځه دپاره تکبیر شروع کړو او د اقامت د شروع کولو نه پس ئې اوفرمائیل چه په حاضرینو کښې دې څوک وړاندې راتلو سره امامت اوکړي، او خپله ئې د استنجاء دپاره تشریف یوړو، وړاندې په روایت کښې دی ﴿ فانی سمعت الخ ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی یا خو هغوی هم په دې وخت د تلو نه مخکښې دا حدیث واورلو او دا هم احتمال دې چه د واپس راتلو نه پس به ئې اورولې وی، د حدیث مضمون دا دې چه د کوم سړي اراده د استنجاء دپاره د تلو وی او بل طرف ته مونځ اودریږی نو هغه له پکار دی چه استنجاء مقدم کړی.

د اختلاف فی السند تشریح او توجیه

﴿ قال ابوداؤد روی وهیب بن خالد الخ ﴾ د مصنف رحمه الله غرض د هشام د شاګردانو اختلاف بیانول دی هغه اختلاف دا دې چه عروه دا واقعه د عبدالله بن ارقم رضی الله عنه نه براه راست بیانوی

(): سنن الترمذي/الطهارة ۱۰۸ (۱۴۲)، سنن النسائي/الإمامة ۵۱ (۸۵۱)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۱۴ (۶۱۶)، (تحفة الأشراف: ۵۱۴۱)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/ صلاة السفر ۱۷ (۴۹)، مسند احمد (۳۵/۴)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۳۷ (۱۴۶۷) (صحيح)

او که په مینځ کښې ئې څه واسطه شته؟ پس د زهیر روایت کوم چه په شروع کښې راغلو هغه بغیر د واسطې نه دې، او په کومو روایتونو کښې چه مصنف رحمه الله حواله ورکوی یعنی وهیب، شعیب او ابوضمره ددې درې وارو په روایت کښې د عروه او صحابی ترمینځه د یو رجل مبهم واسطه ده، ددې اختلاف د ذکر کولو نه پس منصف رحمه الله فرمائی چه د هشام اکثر شاګردانو هم دغه شان روایت کړې دې څنګه چه زهیر یعنی بغیر د واسطې نه لهذا هم هغه راجح دې

حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې لیکلي دی چه هم دا رائې د امام ترمذی رحمه الله ده هغوی هم د عدم واسطې روایت ته ترجیح ورکړې ده او حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د تهذیب په حوالې سره لیکلي دی چه امام ترمذی رحمه الله په العلل المفرد کښې لیکلي دی چه امام بخاری رحمه الله د واسطې روایت لره ترجیح ورکړې ده.

اوس که دواړه روایتونه صحیح وی نو د تطبیق شکل به څه وی؟ نو په دې صورت کښې حضرت په بذل کښې دا لیکلي دی چه کیدې شی چه په دې سفر کښې عروه د عبدالله بن ارقم رضی الله عنه سره نه وو او ددې واقعې روایت هغوی ته بالواسطه رسیدلې وی او ددې نه پس د عروه رحمه الله ملاقات د عبدالله بن ارقم رضی الله عنه سره شوې وی او د هغوی نه ئې براه راست هم واقعه اوریدلې وی خو حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د اوجز په حوالې سره لیکلي دی چه د مصنف عبدالرزاق د روابت نه د عروه په دې سفر کښې یو ځائې کیدل معلومیږی لهذا دا توجیه دې اوکړې شی چه عروه ورسره اګرچه په سفر کښې ملګرې وو خو خاص په دې موقع باندې موجود نه وو په دې وجه ئې اول بالواسطه واوریدل او په دویم ځل ئې بغیر د واسطې نه.

[۸۹]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، وَمُسَدَّدٌ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى الْمَعْنَى، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي حَزْرَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ ابْنُ عِيسَى فِي حَدِيثِهِ: ابْنُ أَبِي بَكْرٍ، ثُمَّ اتَّفَقُوا أَخُو الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ عَائِشَةَ فَجِيءَ بِطَعَامِهَا، فَقَامَ الْقَاسِمُ يُصَلِّي، فَقَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا يُصَلَّى بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا وَهُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ".

ترجمه: بیان کړی دی عبد الله بن محمد ، هغه وئیلی دي وو مونږ د عائشې سره نو راوړلی شو طعام د هغې. نو پاڅیدلو قاسم چه مونځ ئې کولو، نو هغې ورته اووئیل چه ما اوریدلي دي د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه چه وئیل یې مونځ به نه شي کیدې کله چه دوډئ موجود وی. او نه په داسې حال کښې چه هغه لره دوه ناخوښه څیزونو (دک او تش اودس ماتي) زور ورکړې وی.

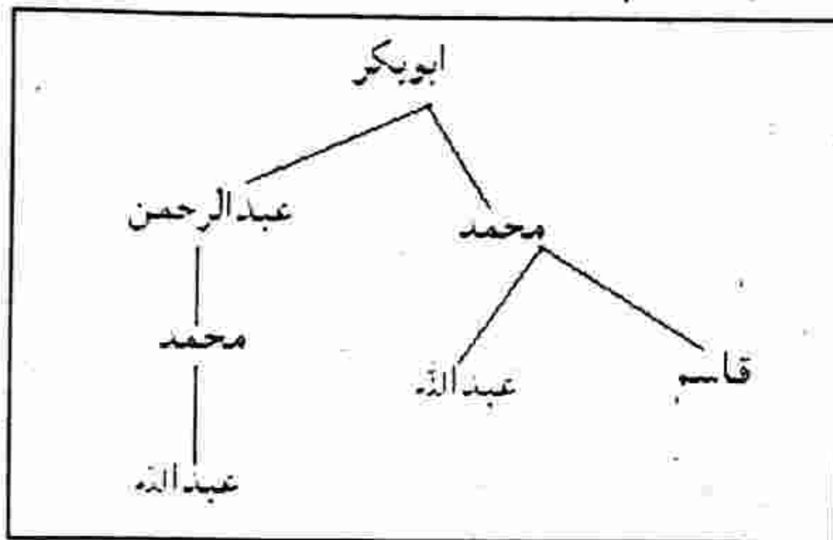
د سند وضاحت

قوله (قال ابن عیسی فی حدیثه ابن ابی بکر الخ) په دې حدیث کښې د مصنف رحمه الله درې استاذان دی چه په هغوی کښې یو استاذ یعنی ابن عیسی د عبدالله بن محمد کوم چه په

(): صحیح مسلم/المساجد ۱۶ (۵۶۰)، (تحفة الأشراف: ۱۶۲۶۹، ۱۶۲۸۸)، مسند احمد (۴۳/۶، ۵٤) (صحیح)

سند کښې ذکر شوې دې د هغوی صفت ابن ابی بکر بیان کړو په خلاف د دوه استاذانو احمد بن حنبل او مسدد چه هغوی ورته صرف عبدالله بن محمد اووئیل، خو د عبدالله بن محمد بل صفت اخو القاسم بن محمد ټولو بیان کړې دې

ځان پوهه کړه چه عبدالله بن محمد دوه دی یو عبدالله بن ابی بکر او دویم عبدالله بن محمد بن عبدالرحمن بن ابی بکر قاسم په دې دواړو کښې د رومبی حقیقی رور دې د دواړو د نسب سلسله دې د نقشې نه فهم کړې شی!

اوس چه کوم راوی صرف عبدالله بن محمد وئیلي دې په دې کښې دوه احتمالونه وو، یا خو به نقشه کښې ذکر شوې ښی طرف والا عبدالله وی یا گس طرف والا، یو د ابوبکر نمسې او بل کړوسې دې، اوس چه کوم راوی د ابن ابوبکر د صفت اضافه اوکړه نو هغه گویا د ښی طرف والا تعیین اوکړو او وړاندې تلو سره د مصنف رحمه الله ټولو استاذانو بل صفت یعنی اخو القاسم بیان کړې دې ددې صفت هم تقاضا دا ده چه دا عبدالله بن محمد بن ابی بکر وی.

خو د صحیح مسلم د روایت نه معلومیږی چه عبدالله بن محمد گس طرف والا دی یعنی عبدالله بن محمد بن عبدالرحمن بن ابی بکر او حافظ په تهذیب کښې لیکلې دی چه محفوظ هم هغه دې کوم چه د مسلم په سند کښې دې، اوس که دا خبره وی نو بیا به هغوی ته اخو القاسم بن محمد وئیل مجازا وی ځکه چه دا عبدالله د قاسم حقیقی رور نه دې بلکه د تره ځوئې ئې دې یعنی د ترهٔ د ځوی ځوئې

مضمون حدیث :

وړاندې د حدیث مضمون دا دې چه عبدالله بن محمد وائی زه او قاسم دواړه خپلې ترور عائشې رضي الله عنها کره وو، لږ ساعت پس ډوډئ راغله نو په ځائې ددې چه قاسم د خوراک طرف ته متوجه شوې وې فوراً اودریدلو او د مونځ نیت ئې اوتړلو گویا د خوراک نه ئې اعراض اوکړو. په دې باندې عائشې رضي الله عنها هغوی ته تنبیها اوفرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه آوریدلی دی چه هغوی فرمائیل چه کله خوراک کیخودلې شی نو مونځ نه دی شروع کول

پکار، او نه د مدافعة الاخبثین په وخت کښې کول پکار دی، په دې حدیث کښې دوه اجزاء دی، د عائشې رضی الله عنها مقصود جزء اول دې یعنی ﴿ لا یصلی بخضرة الطعام ﴾ او د مصنف رحمه الله مقصود جزء ثانی دې لکه چه ظاهره ده.

دلته دا سوال پیدا کیږی چه حضرت قاسم رحمه الله داسې ولې اوکړل؟ جواب دا دې چه د ابوداؤد په دې روایت کښې خو اختصار دې، صحیح صورت حال د مسلم شریف د روایت نه معلومیږی چه دهغې خلاصه دا ده چه د عائشې رضی الله عنها ورارهٔ عبدالله خو فصیح اللسان وو، صفا خبرې به ئې کولې، او دا قاسم غیر فصیح وو، د هغوی خبرې صفا او مزیدارې نه وې، پس د مسلم په روایت کښې دی ﴿ وکان القاسم رجلا لحانة ﴾ یعنی د هغوی په کلام کښې لحن ډیر موندلې شو، لحانة بروزن علامة، تآء په دې کښې د تآنیث نه ده بلکه د مبالغې دپاره ده لکه د علامة په شان، سیده عائشه رضی الله عنها خپله هم ډیره فصیح اللسان وه نو هغوی قاسم ته تنبیه اوکړه چه ﴿ ما لک لا تتحدث کما یتحدث ابن اخی هذا ﴾ یعنی په تا باندې څه چل دې ته داسې صفا خبرې ولې نه کوې لکه زما دا بل ورارهٔ چه ئې کوی او ددې دپاسه ئې قاسم ته د هغه په مور باندې پیغور ورکړو څکه چه هغه په اصل کښې ام ولد وه، په دې باندې هغه خفه شو او د عائشې رضی الله عنها په ډوډئ لیدلو باندې ئې د مانځه نیت اوتړلو چه هر کله ته مونږ سره داسې معاملة کوې نو مونږ به هم ستا ډوډئ نه خورو. په دې باندې عائشې رضی الله عنها هغه حدیث واورولو کوم چه دلته په کتاب کښې مذکور دې

لا یصلی بحضرة الطعام شرح او فقهی مسئله

د دې حدیث جزء اول یعنی د طعام دحاضریدو په وخت مونځ نه کول. دا مشهور حدیث دې کوم چه په مختلفو الفاظو سره روایت کړې شوې دې، په بعض روایتونو کښې داسې دی ﴿اذا حضر العِشاء والعَشاء فابدؤا بالعَشاء ﴾ په دې باندې فقهی حیثیت سره کلام دا دې چه که یو سړې د خوراک د حاضریدلو باوجود اول مونځ اوکړی نو د جمهور علماء کرامو او د ائمه اربعه په نزد به د هغه مونځ صحیح وی، او د اهل ظواهر په نزد به صحیح نه وی. علامه شوکانی رحمه الله د امام احمد مذهب هم داسې لیکلې دې چه مونځ به ئې صحیح نه وی، خو حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې لیکلې دی چه ﴿ النقل عن احمد لیس بصحیح ﴾ بلکه هغوی په دې مسئله کښې د جمهورو ملګری دی لکه چه په مغنی وغیره کښې تصریح ده.

د جمهور علماء کرامو په نزد په دې حدیث کښې نهی د تنزیه دپاره ده او د ظاهریه په نزد تحریم دپاره ده. بله دا چه د جمهور په نزد د تقدیم طعام حکم هغه وخت دې چه کله د مانځه په وخت کښې ګنجائش وی او که وخت تنګ وی نو بیا د مانځه تقدیم واجب دې، پس د ابوداؤد په کتاب الاطعمة کښې حدیث د جابر رضی الله عنه راروان دې ﴿ لا تؤخر الصلوة لطعام ولا لغیره﴾ دا حدیث هم په دې صورت باندې محمول دې، یعنی چه کله وخت تنګ وی، زمونږ په دې تقریر سره د دواړو احادیثو تعارض هم ختمیږی، یو بل جواب هم شته هغه دا چه حدیث د جابر رضی الله عنه ضعیف دې او د تقدیم طعام والا روایت صحیح او متفق علیه دې

بله دا چه علامه شوکانی رحمه الله په دې حدیث باندې لیکی چه ظاهر ددې حدیث نه

اطلاق معلومیږی خو امام غزالی رحمه الله د فساد طعام د ویرې قید لګولې دې یعنی که د طعام په تاخیر کښې د طعام د خرابوالی ویره وی نو بیا خو د تقدیم حکم دې ګینې نه دې، او شوافعو په دې کښې د احتیاج قید لګولې دې، یعنی که سخته لوږه ده نو بیا خو د تقدیم حکم دې ګینې نه دې. او امام مالک رحمه الله دا د طعام قلیل سره مقید کړې دې یعنی که څوک صرف دوه څلور نمړئ خوری د هغه دپاره تقدیم عشاء دې زه وایم شوکانی د مالکیانو مذهب هم دا لیکلې دې، خو حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې لیکلی دی چه الشرح الکبیر او دسوقی (کوم چه د مالکیانو د کتابونو نه دی) کښې لیکلی دی چه امام مالک رحمه الله د تقدیم عشاء حدیث بالکل اختیار کړې نه دې د عمل اهل مدینه د وجې نه، پس هغوی د تقدیم عشاء قائل نه دی خو په الشرح الکبیر کښې لیکلې شوې دی چه د صائم دپاره مستحب ده چه هغه د غروب نه پس د صلوۃ مغرب نه مخکښې په خو کهجورو سره روژه ماته کړی او بیا دې باقاعده تعشی د ماښام د مانځه نه پس اوکړی بله دا چه علامه دسوقی لیکی چه بعض مالکیانو د تقدیم عشاء والا حدیث په اکل خفیف (لکه د څو کهجورو دانې یا اوسکو) باندې محمول کړې دې او احنافو دا په شغل بال سره مقید کړې دې. لکه چه د امام طحاوی رحمه الله په مشکل الاثار کښې دی یعنی که د تقدیم صلوۃ په صورت کښې ویره وی چه توجه او خیال به په خوراک کښې وی نو بیا دا حکم دې څکه چه انسان په ظاهر کښې په خوراک کښې مشغول وی او زړه ئې په مانځه کښې مشغول وی دا غوره ده ددې نه چه په ظاهره په مانځه کښې ولاړ وی او زړه ئې د خوراک طرف ته متوجه وی، د امام صاحب رحمه الله نه منقول دی ﴿ لان یکون طعامی کلها صلوۃ احب الی من ان تکون صلوتی کلها طعاما ﴾ او ابن العربی دا حدیث په صائم باندې محمول کړې دې چه صرف د هغه دپاره د تقدیم عشاء حکم دې.

[۹۰](١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ شُرَيْحٍ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ أَبِي حَيٍّ الْمُؤَذِّنِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ثَلَاثٌ لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَفْعَلَهُنَّ: لَا يَؤُمُّ رَجُلٌ قَوْمًا فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ دُونَهُمْ فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَلَا يَنْظُرُ فِي قَعْرِ بَيْتٍ قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ دَخَلَ، وَلَا يُصَلِّي وَهُوَ حَقِنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ".

ترجمه: د ثوبان نه روایت دې هغه وائی چه وئیلی دي رسول الله ﷺ درې کارونه دې چه د هیچا لپاره جائز نه دې چه هغه اوکړي امامت دې نه کوي سړی یو قوم ته چه خاص کوي خپل نفس په دعاء کښې بغیر د هغوی نه. که چیرې داسې ئې اوکړه نو خیانت ئې ورسره اوکړو. او نه دې ګورې دننه د کور ته مخکښې د اجازت نه. که چیرې داسې ئې اوکړه نو هغه ورته داخل شو. او مونځ دې نه کوي په داسې حالت کښې چه متیازو تینګ کړی وي تر دې چه ځان سپک کړي

(١): سنن الترمذي/الصلاة ١٤٨ (٣٥٧)، سنن ابن ماجه/الإقامة ٣١ (٩٢٣)، (تحفة الأشراف: ٢٠٨٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٢٨٠) (ضعيف)

تشریح: قوله ﴿ عن ثوبان ﴾ په دې حدیث کښې درې خبرې اوکړې شوې خو دلته د حدیث صرف دریم جزء ﴿ ولا یصلی وهو حقن ﴾ مقصود بالذات دې، په دې دریم جزء باندې خو کلام راغلې دې

د ابن القیم رحمه الله په دې حدیث باندې نقد او د هغې جواب:

په دې حدیث کښې دوه اجزاء دی ﴿ لَا يَؤُمُّ رَجُلٌ قَوْمًا فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ دُونَهُمْ ﴾ یعنی که یو سړې خلقو ته مونځ ورکوی نو هغه امام له پکار دی چه دعاء دې د خپل خان دپاره نه خاص کوی بلکه مقتدیان دې هم په دعاء کښې شامل کړی ګینې دا به خیانت وی ابن قیم رحمه الله دې حدیث ته وهم وئیلي دې او ددې وجه دا بیانوی چه د رسول الله ﷺ نه چه کومې دعاګانې منقول دی هغه اکثر په صیغه د أفراد دی او په افراد کښې په ظاهره تخصیص دې او په دې حدیث کښې هغې ته خیانت وئیلي شوې دې، بله دا چه هغوی وړاندې تلو سره دا وئیلي دی چه که دا حدیث صحیح اومنلي شی نو صرف په دعاء قنوت باندې به محمول وی ځکه چه په دې کښې د جمع صیغې راغلی دی ﴿ الهم اهدنا فیمن هدیت الخ ﴾ د حضرت ګنګوهی رحمه الله په تقریر کښې دا لیکلي شوې دی چه په دې حدیث کښې د تخصیص نه مراد دا دې چه د دې دعاء د نورو نه نفی اوکړی لکه چه یو اعرابی دعاء کړې وه ﴿ اللهم ارحمنی ومحمدا ولا ترحم معنا أحدا ﴾ پس په دې صورت کښې به د روایت د تغلیط صورت نه پیښیږی پس لفظ دونهم کوم چه په حدیث کښې ذکر شوې دې ددې نه دهغې تائید کیږی چه دون د نفی دپاره راځی دویم جزء په حدیث کښې دا دې ﴿ وَلَا يَنْظُرُ فِي قَعْرِ بَيْتٍ قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ ﴾ یعنی د چا د کور دروازې ته رسیدلو سره دې د استیذان نه مخکښې د کور دننه حال نه ګوری یعنی بهر اودریدلو سره دننه کتل نه دی پکار، او که چا داسې اوکړل نو یقینا هغه هم داسې اوکړل لکه چه څوک بغیر د اجازت نه د چا کور ته داخل شی، ددې سلسلې بعض نور روایات به په کتاب الادب باب الاستیذان کښې راشی، په بعض روایاتو کښې تصریح ده چه که څوک د چا د کور نه بهر اودریدلو سره د هغه په کور کښې دننه اوګوری او د کور مالک د هغه سترګه ړنده کړی نو د هغه دا جنایت معاف دې، پس د امام شافعی او احمد په نزد به په دې صورت کښې ضمان واجب نه وی او د احنافو او د مالکیانو په نزد به واجب وی خو غالبا ددې حدیث په بناء باندې به ګناه نه وی

[۹]( ) حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ السُّلَمِيُّ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا ثَوْرٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ شُرَيْحٍ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ أَبِي حَيٍّ الْمُؤَذِّنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُصَلِّيَ وَهُوَ حَقِنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ، ثُمَّ سَاقَ نَحْوَهُ عَلَى هَذَا اللَّفْظِ، قَالَ: وَلَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَؤُمَّ قَوْمًا إِلَّا بِإِذْنِهِمْ وَلَا يَخْتَصَّ نَفْسَهُ بِدَعْوَةٍ دُونَهُمْ، فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا مِنْ سُنَنِ أَهْلِ الشَّامِ لَمْ يُشْرِكْهُمْ فِيهَا أَحَدٌ.

( ): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۷۹) (صحيح)

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې، چه نبي ﷺ فرمائیلی دی، نه دي جائز د سړي لپاره چه ایمان لري په الله او په ورځ د آخرت باندې چه امامت اوکړي د یو قوم په داسې حالت کښې چه ډکې یا تشې متیازې زور ورکړې وی ترڅو پورې چه هغه (ځان فارغ کولو سره) سپک شوې نه وی، بیا راوی دغسې په دې الفاظو سره ورپسې حدیث بیان کړې دې، په هغې کښې دی چه نه دي جائز د سړي لپاره چه ایمان لري په الله او په ورځ د آخرت باندې چه امامت اوکړي د یو قوم دهغوی داجازت نه بغیر، او جائز نه دی چه خاص کړی ځان خپل په دعاء سره بغیر د هغوی نه، که چېرې دا کاربې اوکړو نو خیانت ئې اوکړه د هغوی سره وئیلی دي ابوداود: دا د طریقو د اهل الشام نه دی د هغوی سره په دې کښې هېڅوک شریک نه دی.

تشریح: قوله ﴿ قال أبوداؤد: هَذَا مِنْ سُنَنِ أَهْلِ الشَّامِ ﴾ دلته مصنف رحمه الله د حدیث الباب په سند کښې چه کومه لطیفه ده هغه بیانوی هغه دا چه حدیث ثوبان او حدیث ابوهریره رضی الله عنه ددې دواړو د سندونو ټول راویان ټول په ټول شامیان دی، غیر شامی په کښې څوک هم نشته، حضرت په بذل کښې لیکلی دی چه آو هم دغه شان ده، خو په حدیث ثانی کښې به ابوهریره رضی الله عنه مستثنی کول غواړی ځکه چه هغه شامی نه دې.

بَابُ مَا يُجْزِءُ مِنَ الْمَاءِ فِي الْوُضُوءِ

باب دې په بیان د هغه مقدار کې چې کافیږي د اوبو نه په اودس کې

د تیرو ابوابو نه دا خو معلومه شوه چه په کومو اوبو سره اودس کیدلې شی او په کومو باندې نه کیږی اوس ددې ځائې نه دا بیانول غواړی چه په څومره اوبو باندې اودس کول پکار دی، د اکثرو احادیثو نه معلومیږی چه رسول الله ﷺ به تقریبا په یو صاع اوبو سره غسل او یو مد اوبو سره اودس فرمائیلو، په یو روایت کښې ﴿ ثلثی مد ﴾ یعنی یو ثلث کم یو مد هم راغلې دې او په یو روایت کښې نصف مد هم راغلې دې خو هغه روایت ضعیف دې کما فی البذل.

د جمهورو په نزد د اودس یا غسل دپاره ختمی طور د اوبو مقدار متعین نه دې چه په دې کښې دې کمې زیاتې جائز نه وی بلکه ددې بنیاد اصل کښې په دې باندې چه څومره اوبه د ټول بدن د لوندولو دپاره او په اودس کښې د اودس د اندامونو د لوندلو دپاره کافی شی بس هم هغه مقدار ضروری دې ابتداء ددې هیڅ مقدار متعین نه دې، په اودس کښې دوه ارکان دی غسل او مسح، د غسل حقیقت اسالة الماء دې یعنی دومره اوبه بهیول چه په هغې سره تقاطر راشی. ددې حقیقت غسل موندلې کیدل ضروری دی او هم دا ددې معیار دې خو ددې سره سره غوره دا ده چه د رسول الله ﷺ نه کوم مقدار منقول دې دهغې متابعت اوکړې شی.

فقهاء کرامو کلی طور سره دا خبره لیکلې ده چه څومره اوبه بغیر د اسراف او تقتیر نه کافی شی هم هغه دې استعمال کړې شی اسراف او تقتیر دواړه مکروه دی، غرض دا چه مسئله تقریبا اجماعی ده، خو د ابن شعبان مالکی رحمه الله خلاف په دې کښې مشهور دې هغوی داسې وائی چه کوم مقدار په حدیث کښې راغلې دې دهغې نه کم جائز نه دې، حضرت شیخ په اوجز کښې لیکلې دی چه ابن قدامه حنبلی رحمه الله چه په مغنی کښې په دې مسئله کښې د

احنافو کوم اختلاف ليکلې دې هغه صحيح نه دې بلکه د احنافو مسلک په دې کښې هم هغه دې کوم چه د جمهور علماء کرامو دې، پس علامه شامي ليکلي دی چه کوم زمونږ په نزد ظاهر الرواية دې هغه دا دې چه د غسل دپاره ادنى مقدار يو صاع او د اودس دپاره يو مد دې ددې مطلب دا دې چه دا مقدار د مسنون اقل درجه ده، مقدار جائز مراد نه دې.

د صاع او مد د مقدار بحث او په دې کښې اختلاف د علماؤ او دلائل د فريقينو:

دلته د صاع او د مد د مقدار په سلسله کښې يو مشهور بحث دې کوم چه د حديث شارحين او فقهاء ټول بيانوي صاع او مد دا دواړه مشهورې پيمانې دی، په دې خو د ټولو اتفاق دې چه يو صاع د څلورو مد برابر وی خو من حيث الوزن په مقدار د مُد کښې اختلاف دې، د ائمه ثلاثه او امام ابويوسف رحمه الله په نزد يو مد د رطل او ثلث رطل وی، لهذا يو صاع پنځه رطل اود دريمې حصې د رطل برابر شو، اود طرفينو په نزد د يو مد مقدار دوه رطل دې لهذا صاع اته رطله شو، د جمهورو صاع صاع حجازی او زمونږ صاع ته صاع عراقي وائي او صاع عراقي ته صاع حجاجي هم وائي څکه چه نقل دی چه کله صاع عمر مفقود شو نو حجاج بن يوسف دهغې معلومات اوکړو، هغه به ددې خبرې په اهل عراق باندې احسان هم ضباتلو او په خپله خطبه کښې به ئې وئيل ﴿ يا أهل العراق يا اهل الشقاق والنفاق ومساوى الاخلاق الم اخرج لكم صاع عمر ﴾ او دا ظاهره ده چه صاع د عمر رضي الله عنه به د رسول الله ﷺ د صاع موافق وی.

زمونږ علماء کرام فرمائی چه صاع عراقي کوم چه اته رطله دې د رسول الله ﷺ د صاع مطابق دې، د جمهورو دعوی دا ده چه صاع حجازی د رسول الله ﷺ د صاع موافق دې اوس د فريقينو دلائل واورئ! جمهورو په خپل مسلک باندې څو دلائل قائم کړی دی.

دليل اول: دا دې چه د صحيحين د روايت نه معلوميږی چه يو فرق (کوم چه د يوې لوئې پيمانې نوم دې) مساوی وی د درې صاع،[1] او دا خبره د مخکښې نه مشهوره ده چه يو فرق د شپاړسو رطل وی لهذا شپاړس چه په دريو تقسيم کړې شی نو پنځه او يو ثلث به وی، پس معلومه شوه چه صاع پنځه رطله او ثلث رطل وی.

زمونږ د طرف نه جواب دا دې چه دا خبره يقيني نه ده چه يو فرق د شپاړسو رطل برابر وی او نه د يو حديث نه ثابت دی، او که هغوی اووائي چه دا د بعض اهل لغت د قول نه ثابت دی نو مونږ به وايو چه د اهل لغت قول په ئمه احناف باندې حجت نه دې ﴿لأنهم قدوة في اللغة ايضا﴾ هم دغه شان مونږ دا هم نه منو چه يو فرق مساوی دې د درې صاع، بلکه زمونږ په نزد دا خبره محل نظر ده، ظاهره دا ده چه دا د راوی استنباط دې چونکه د راوی په ذهن کښې دا خبره وه چه درې صاع د يو فرق برابر وی نو هغه روايت بالمعنی کولو سره د

---

[1]) څکه چه په حديث فديه کښې راغلي دی چه په شپږو مسکينانو باندې دې دودئ اوخوړلې شی، هر مسکين ته نصف صاع لهذا ټول درې صاع شو، او په بل روايت کښې دی چه په شپږو مسکينانو دې يو فرق تقسيم کړې شی د دواړو احاديثو ديوځائې کولو نه نتيجه راوځی چه يو فرق مساوی دې د درې صاع)

صاع په ځائې لفظ فرق ذکر کړې دې.

دليل ثانی : جمهور علماء کرامو د امام ابویوسفؒ د رجوع دقصې نه استدلال کړې دې چه امام ابویوسفؒ یو ځل د حج دپاره تشریف یوړو نو مدینې طیبې ته حاضر شو او د اهل مدینه نه ئې د مقدار صاع تحقیق اوفرمائيلو او د ددې په باره کښې ئې د هغوی نه تپوس اوکړو نو هغوی اووئیل چه ﴿ صاعنا صاع النبیﷺ ﴾ یعنی مونږ سره چه کوم صاع دې هم دا د رسول اللهﷺ صاع دې، امام ابویوسفؒ ترې نه تپوس اوکړو چه ﴿ ما حجتکم فیه﴾ دې باره کښې ستاسو څه دلیل دې؟ نو هغوی ورته اووئیل چه ﴿ نأتیک بالحجة غدا ﴾ یعنی دلیل به درته مونږ صبا له پیش کړو پس په بله ورځ د هغوی په خدمت کښې د مهاجرینو د اولاد نه پنځوس شیوخ هر یو د هغوی نه ځان سره صاع راوړو او حاضر شو، ﴿وهو یخبر عن أبیه أو عن أمه أن هذا صاع النبیﷺ ﴾ یعنی په هغوی کښې هر یو دا خبر ورکولو، چا د خپل پلار په حوالې سره، چا د خپل ترهٔ په حوالې سره چا د خپلې مور په حوالې سره چه هم دا صاع وو د رسول اللهﷺ، پس امام ابویوسفؒ هغه ناپ کړو نو هغه پنځه رطله او ثلث رطل وو په دې باندې امام ابویوسفؒ د امام صاحب قول ترک کړو ﴿أخرجه البیهقی بسنده ﴾ دا هم وئیلې شوې دی چه په دې موقع باندې امام مالکؒ د امام ابویوسفؒ سره مناظره اوکړه هم دهغې صیعان په بناء باندې کوم چه دې حضراتو یعنی اهل مدینه راوړې وو.

د دې جواب اولا خو دا دې چه د قواعد محدثین په رنړا کښې ددې قصې نه استدلال کول صحیح نه دی ځکه چه دا په مجاهیل باندې مشتمل ده، خمسون شیخا من ابناء المهاجرین والانصار څوک دی؟ دا ټول مجهول دی، دویمه دا چه دا واقعه که هم په دې هیئة کذائیه سره کومه چه بیان کړې شوه ثابت وې نو په عوامو او خواصو کښې به مشهوره وه، حال دا چه امام محمدؒ نه خو ددې قصې ذکر کړې دې چه په هغې کښې د امام ابویوسفؒ رجوع ذکر کیږی او نه هغوی په دې مسئله کښې د امام ابویوسفؒ اختلاف بیان کړې دې چه دهغې نه معلومیږی چه امام ابویوسفؒ په دې مسئله کښې د طرفین ملګرې دې، یو جواب دا کړې شوې دې چه دا اختلاف صرف لفظی دې ځکه چه امام ابویوسفؒ هغه صاع لره کوم چه ابناء مهاجرین راوړې وو په کوم رطل سره وزن کړو نو هغه رطل مدنی وو. او د اهل مدینه رطل د اهل بغداد وعراق د رطل نه زیات وی ځکه چه رطل مدنی دیرش استار وی او رطل بغدادی شل استار وی په دې حساب (۱)او لحاظ سره پنځه رطله او ثلث رطل او اته رطله د دواړو مقدار برابریږی، د دلائلو دا ټول تفصیلی بحث حضرت په بذل المجهود کښې کتاب الغسل ته رسیدو سره ډیر په تفصیل سره کړې دې،

---

(۱) یعنی یو صاع اته رطله وی په دې طریقه چه هر رطل د شلو استار وی او پنځه رطله او ثلث رطل وی په دې طریقه چه هر رطل دیرش استاره وی اتو له که په شلو کښې ضرب ورکړی شی نو هم هغه عدد به راوځی کوم چه پنځو او ثلث لره په دیرشو کښې ضرب ورکولو سره راوځی یعنی یو سل او شپیتهٔ استار)

مونږ دا په طور د خلاصي هم د هغه ځائې نه اخستلې دي، د امام ابویوسف رحمه الله د مسلک او د هغوی د رجوع په باره کښې چه څه وئیلې شوي دی هغه تول د ابن الهمام رحمه الله نه منقول دي، د هغوی په نزد راجح او اصل هم دا ده چه امام ابویوسف رحمه الله په دې مسئله کښې د جمهورو سره نه دې بلکه د امام صاحب سره دې. والله تعالی أعلم بالصواب.

دلیل ثالث: امام طحاوی رحمه الله د جمهورو د طرف نه دا دلیل پیش کړې دې چه عائشه رضی الله عنها فرمائی چه ما او رسول الله صلی الله علیه وسلم به د یو لوښی کوم ته چه فرق وائی، دهغې نه به مو غسل کولو او د مخکښې نه معلومه ده چه فرق د درې صاع برابر وی نو ددې نه ثابته شوه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د عائشې رضی الله عنها د هر یو د غسل د اوبو مقدار یو صاع او نصف صاع دې، او په دویم روایت کښې دا ثابت دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به په اته رطله باندې غسل فرمائیلو، نو ددې دواړو احادیثو د یو ځائې کولو نه نتیجه راوتله چه یو نیم صاع برابر وی د اتو رطلو، چه دهغې نه معلومه شوه چه د یو صاع مقدار پنځه رطله او ثلث رطل دې.

زمونږ د طرف نه جواب دا دې چه د فرق د درې صاع برابر کیدل څه تحقیقی خبره نه ده، دویم جواب هغه دې کوم چه امام طحاوی رحمه الله ورکړې دې چه عائشې رضی الله عنها خو دا فرمائیلې دی چه مونږ دواړو به د داسې لوښی نه غسل فرمائیلو کوم چه په اندازه د فرق وو خو هغوی دا نه ده بیان کړې چه هغه لوښې کوم ته چه فرق وائی ډک به وو یا به دهغې نه کم وو کیدې شی چه هغه ډک نه وو مثلا پاؤ (څلورمه حصه) کم وی او یا برابر وی د دوؤ صاع نو اوس دا حدیث د هغه احادیثو موافق شو چه په هغې کښې دا دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به په یو صاع اوبو باندې غسل فرمائیلو.

د احنافو تفسیر په اتو سره واقع دې: د احنافو استدلال د هغه روایتونو نه دې په کوم کښې چه د هغوی د مسلک تصریح ده یعنی د مد تفسیر په رطلین سره او د صاع تفسیر په اتو رطلو سره واقع دې. پس امام طحاوی رحمه الله د عائشې رضی الله عنها نه په سند جید سره نقل فرمائیلې دی ﴿قالت کان النبی صلی الله علیه وسلم یغتسل بمثل هذا﴾ او د یو لوښی طرف ته ئې اشاره اوفرمائیله، مجاهد رحمه الله وائی چه ما د هغه لوښی اندازه اولګوله نو هغه اته رطله وو یا نهه یا لس، غرض دا چه اته رطله خو یقینا وو په چاکښې هغه هیڅ تردد نه فرمائی.

او په نسائی کښې د موسی الجهنی نه روایت دې، هغوی فرمائی چه مجاهد رحمه الله ته یو پیاله راوړلې شوه هغوی وائی چه ما دهغې اندازه اولګوله نو هغه اته رطله وه مجاهد اووئیل چه ماته عائشې رضی الله عنها بیان اوکړو چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به په دې سره غسل فرمائیلو په دې کښې زمونږ د مذهب تصریح ده.

بله دا چه دارقطنی په دوؤ طریقو سره د انس رضی الله عنه دا حدیث نقل فرمائیلې دې چه ﴿کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یتوضا برطلین ویغتسل بالصاع ثمانیة أرطال﴾ دې روایت ته اګرچه دراقطنی ضعیف وئیلې دې خو په تعدد طرق سره ددې د ضعف انجبار کیږی.

فائده اولی: د حضرت ګنګوهی رحمه الله په تقریر کښې دی چه چونکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې صاع عراقی هم رائج وو (کوم چه د صاع حجازی نه لوئې وی) په دې وجه په صدقة

الفطر کښې احوط دا ده چه د صاع عراقي لحاظ اوکړې شي په عرف الشذي کښې هم ليکلې شوې دي چه صاع عراقي او حجازي دواړه د رسول اللهﷺ په زمانه کښې موندلې کيدل، روايات صحيحه په دې باندې دال دي.

فائده ثانيه : د صاع اود مد بحث او تحقيق په اهتمام سره حضرات فقهاء او محدثين په دې وجه کوي چه دا دواړه معيار شرعي يعني شرعي پيمانې دي، ډير احکام شرعيه دې سره تړلې دي لکه صدقة الفطر او فديه او کفارات هم دغه شان د اودس او د غسل د اوبو مقدار کما لا يخفى.

[۹۳]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ وَيَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ أَبَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ سَمِعْتُ صَفِيَّةَ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، بيشکه نبي ﷺ وو چه غسل به ئې کولو په يوه صاع (پيمانه) باندې او اودس به ئې کولو په مد (څلورمه حصه د پيمانې).

شرح السند :

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ أَبَانُ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ صَفِيَّةَ ﴾ يعنې د قتادة نه روايت کونکي دوه دي، يو همام کوم چه پورته په سند کښې ذکر شو او دويم ابان، د دواړو په الفاظو کښې فرق دې، د همام روايت کښې قتادة عن صفية او د ابان په روايت کښې په ځائې د عن صفية ﴿سمعت صفية ﴾ دې، په دې اختلاف باندې د تنبيه يو وجه دا هم کيدې شي چه د قتادة شمار په مدلسينو کښې دې او پورته چه کوم روايت راغلې دې هغه په ﴿ عن ﴾ سره دې او د مدلس عنعنه معتبر نه وي، په دويم طريق کښې چونکه د سماع تصريح ده په دې وجه مصنف رحمه الله دويم طريق ذکر کولو سره دا کمې ختم کړې دې، اوس په دې کښې د انقطاع شک پاتې نه شو.

[۹۳]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ وَيَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ".

ترجمه: د جابر رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلي دي: وو رسول الله ﷺ چه غسل به ئې کولو په يوه پيمانه (صاع) او اودس به ئې کولو په څلورمه حصه د پيمانې (مد).

[۹۳]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ حَبِيبٍ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبَّادَ بْنَ تَمِيمٍ، عَنْ جَدَّتِهِ وَهِيَ أُمُّ عُمَارَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَأُتِيَ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ قَدْرُ ثُلُثَيِ الْمُدِّ".

---

[1]: سنن النسائي/المياه ١٣ (٣٤٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١ (٢٦٨)، تحفة الأشراف(١٧٨٥٤)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الوضوء ٤٨ (٢٠١)، صحيح مسلم/الحيض ١٠ (٣٢٦)، سنن الترمذي/الطهارة ٤٢ (٥٦)، مسند احمد (١٢١/٦) (صحيح)

[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٢٢٤٧)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ٣ (٢٥٢)، سنن النسائي/الطهارة ١٤٤ (٢٣١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١ (٢٦٩)، مسند احمد (٢٧٠/٣) (صحيح)

[3]: سنن النسائي/الطهارة ٥٩ (٧٤) (تحفة الأشراف: ١٨٣٣٦) (صحيح)

ترجمه: د ام عمارة نه روايت دې، بيشکه نبي ﷺ اودس اوکړو نو راوړې شو ورته يو لوښى د اوبو په اندازه د دوؤ ثلثو د مد.

تشريح: قوله :﴿ عَبَّادَ بْنَ تَمِيمٍ عَنْ جَدَّتِهِ ﴾ دلته دويمه نسخه ﴿ عن جدتی ﴾ ده او په دې صورت کښې به د جدة نه جدة حبيب مراد وی، ځکه چه متکلم هم هغه خپله دې او زمونږ نسخه چه په هغې کښې ﴿ عن جدته ﴾ دې دهغې ضمير د عباد طرف ته راجع دې په دې صورت کښې به جدة عباد مراد وی، حضرت په بذل کښې په دويمه نسخه باندې کلام کولو سره دا ليکلي دی چه زه په دې خبره کښې تحقيق ته او نه رسيدم چه آيا دا واقعی د حبيب نيا ده، والله تعالی اعلم، دا ام عماره ده لکه چه په کتاب کښې ذکر شوې دی د هغوی په نوم کښې هم اختلاف دې، وئيلې شوې دی چه دهغې نوم نسيبه دې (بالتصغير) او وئيلې شوې دی چه نسيبه ده په وزن د سفينة، او دريم قول دا دې چه دهغې نو لسينة بضم اللام دې په ځائې د نون.

[۹۵]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عِيسَى، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَبْرٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ بِإِنَاءٍ يَسَعُ رَطْلَيْنِ وَيَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ يَحْيَى بْنُ آدَمَ، عَنْ شَرِيكٍ، قَالَ: عَنْ ابْنِ جَبْرِ بْنِ عَتِيكٍ، قَالَ: وَرَوَاهُ سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عِيسَى، حَدَّثَنِي جَبْرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ شُعْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَبْرٍ، سَمِعْتُ أَنَسًا، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: يَتَوَضَّأُ بِمَكُّوكٍ، وَلَمْ يَذْكُرْ رَطْلَيْنِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وسَمِعْت أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ، يَقُولُ: الصَّاعُ خَمْسَةُ أَرْطَالٍ وَهُوَ صَاعُ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، وَهُوَ صَاعُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د انس رضی الله عنه نه روايت دې هغه وئيلی دی: وو نبي ﷺ چه اودس به ئې کولو په يو لوښي چه ځايدې په هغې کښې دوه رطله، او غسل به ئې کولو په پيمانه وئيلی دې ابوداود: روايت کړې دی ددې يحيی بن آدم د شريک نه، هغه وائی: روايت کړې دې د ابن جبر بن عتيک، هغه وائی: روايت کړې دی سفيان د عبد الله بن عيسی نه، حديث بيان کړی دی ماته جبر بن عبد الله. وئيلی دي ابوداود: او روايت کړی دی شعبه، هغه وائی: حديث بيان کړې دې ماته عبد الله بن عبد الله بن جبر، ما اوريدلې دې د انس نه مګر فرق دا دې چه هغه وئيلی دي: اودس به ئې کولو په يو مکوک باندې، او ذکر د رطلينو ئې نه دی کړی. وئيلی دي ابوداود: ما اوريدلې دي د احمد بن حنبل نه، چه هغه وئيل چه صاع پنځه رطله دی، او هغه صاع د ابن ابي ذئب دی، او هم دا صاع د نبي ﷺ دی.

تشريح: قوله :﴿ يَتَوَضَّأُ بِإِنَاءٍ يَسَعُ رَطْلَيْنِ ﴾ ددې نه په ظاهر کښې د احنافو تائيد کيږی ځکه چه د انس رضی الله عنه په دويم روايت کښې دی چه رسول الله ﷺ به په مد سره اودس کولو او په دې کښې دی چه په رطلين سره به ئې اودس فرمائيلو

قوله :﴿ قوله يَتَوَضَّأُ بِمَكُّوكٍ ﴾ مکوک صاع او نصف صاع يعنی يونيم صاع ته وائی خو شارحينو ليکلي دی چه دلته د مکوک نه مراد مد دې.

(): تفرد بهذا اللفظ أبوداود و سنن الترمذي/الصلاة ۶۰۹ ولفظه : يجزئ في الوضوء رطلان من ماء (تحفة الأشراف: ۹۶۲) (ضعيف)

قوله :﴿ قَالَ وَرَوَاهُ سُفْيَانُ.... حَدَّثَنِي جَبْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ﴾ د سفيان دا روايت د شعبه اود شريک د روايت نه خلاف دې، د هغوی دواړو په روايتونو کښې عبدالله بن جبر وو، سفيان په ځائې ددې جبر بن عبدالله اووئيل، د دوی دواړو په روايت کښې ﴿ عبدالله بن جبر ﴾ وو، په اصل کښې دا راوی عبدالله بن عبدالله بن جبر دې، بعضو د نسبت الى الجد په اعتبار سره عبدالله بن جبر اووئيلو، او بعضو راويانو په ځائې د جبر جابر وئيلې دی لکه چه د مسلم شريف په بعض رواياتو کښې دی، امام نووی رحمه الله ليکی چه دا دواړه صحيح دی، جابر او جبر دواړه وئيلې شی.

قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَسَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ الخ ﴾ دلته ئې د صاع مقدار پنځه رطله بيان کړې دې او د امام احمد رحمه الله هم دا مقوله په أبواب الغسل کښې په باب فى مقدار الماء الذى يجزئ به الغسل کښې راروانه ده، هلته د پنځه رطله سره ثلث رطل هم مذکور دې، دلته مصنف رحمه الله کسر حذف کړې دې.

بَابُ الإِسْرَافِ فِي الْوَضُوءِ

باب دې په بيان د اسراف کې په اوبو کې

د اسراف فى الوضوء دوه صورتونه کيدې شی يا د تکثير ماء د وجې نه چه زياتې اوبه بغير د ضرورت نه اوبهيولې شی يا په تثليث باندې زيادت يعنى اعضاء د درې کرتو نه زيات وينځلې شی، بهر حال چه هر صورت وی اسراف بالاتفاق مکروه دې اگر که يو سړې په حوض يا جارى نهر باندې اودس کوی بيا هم دا اسراف دې پس په ابن ماجه کښې يو روايت دې چه دهغې تخريج امام احمد رحمه الله هم کړې دې چه يو ځل رسول الله ﷺ په سعد بن ابى وقاص رضی الله عنه باندې ورتير شو او هغوی په اودس کښې اوبه زياتې استعمالولې نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ ما هذا السرف يا سعد ﴾ اې سعد دا اسراف ولې کوې؟ هغوی عرض اوکړو ﴿ افى الوضوء سرف يا رسول الله ﴾ نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ نعم وان كنت على نهر جار ﴾...

[۹۶]([1]) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي نَعَامَةَ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُغَفَّلٍ، سَمِعَ ابْنَهُ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الأَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ إِذَا دَخَلْتُهَا، فَقَالَ: أَيْ بُنَيَّ، سَلِ اللَّهَ الْجَنَّةَ وَتَعَوَّذْ بِهِ مِنَ النَّارِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي هَذِهِ الأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطَّهُورِ وَالدُّعَاءِ".

ترجمه: د ابو نعامه نه روايت دې، چه يقيناً عبد الله بن مغفل اوريدلې دې د خپل ځوی نه وئيل يې: اې الله زه سوال کوم ستانه د سپينې ماڼۍ ښې طرف د جنت ته کله چه ورته داخل شم، نو وئې وئيل: اې ځويه! سوال کوه د الله نه د جنت، او پناه غواړه د هغه پورې د اور نه، يقيناً ما اوريدلې دې د رسول الله ﷺ نه هغه ويل: شان دادی چه وي به په دې امت کښې يو قوم چه زياتی به کوي پاکوالي او دعاء کښې.

[1]: سنن ابن ماجه/الدعاء ۱۲ (۳۸۶٤)، (تحفة الأشراف: ۹٦٦٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/٨٦) (صحيح)

تشریح: د حدیث الباب مضمون دا دې چه یو ځل عبدالله بن مغفل رضي الله عنه د خپل ځوئی نه واوریدل د چا نوم چه یزید دې لکه چه په بعض روایاتو کښې ددې تصریح ده چه هغوی داسې دعاء کوله ﴿ اللهم إني اسألک القصر الأبیض الخ ﴾ چه اې الله چه کله زه جنت ته لاړ شم نو د سپین رنګ محل کوم چه د جنت په ښې طرف کښې وی ستا نه دهغې سوال کوم، نو په دې باندې د هغوی پلار اوفرمائیل : اې ځویه ! الله پاک نه دمطلق جنت سوال کوه، اود مطلق جهنم نه پناه غواړه، یعنی دا قیدونه مه لګوه، ځکه چه ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوریدلې دی چه په دې امت کښې به داسې خلق پیدا کیږی ﴿ یَعْتَدُونَ فِی الطُّهُورِ وَالدُّعَاءِ ﴾ کوم چه به په دعاء او اودس کښې د حد نه تجاوز کوی.

په دې حدیث کښې دوه اجزاء دی، اول اعتداء فی الطهور، ثانی اعتداء فی الدعاء، د صحابی رضي الله عنه غرض جزء ثانی دې او د مصنف رحمه الله غرض جزء اول لره بیانول دی، بهر حال په دې حدیث کښې د اعتداء فی الطهور نه منع کړې شوې ده چه دهغې نه مصنف رحمه الله د اسراف فی الوضوء کراهت مستنبط کړې دې لکه چه ظاهره ده.

د اعتداء فی الدعاء په تفسیر کښې اقوال :

اوس دا چه د اعتداء فی الدعاء نه څه مراد دې؟ یعنی په دعا کښې تجاوز عن الحد څۀ څیز دې؟ جواب دا دې چه علماء کرامو ددې ډیر صورتونه لیکلې دی یو دا چه په اعتبار د جهر بلیغ یعنی زیات په زور سره دعا کول او چغې وهل یا په اعتبار د قیود زائده چه د الله پاک نه د خپلو حاجتونو د سوال کولو په وخت په هغې کښې قسم قسم شرطونه لګول ځکه چه دا د حاجت مند سائل د شان خلاف ده، او دریم شکل دا دې چه د دعاء په الفاظو او کلماتو کښې د سجع رعایت اوکړې شی په مسجع الفاظو سره دعا اوکړې شی، ظاهره ده چه دا څیز د خشوع منافی دې او یو قول دا دې چه ددې نه مراد غیر ماثور دعاګانې دی.

په دې باندې به دا اشکال وی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم اکثر دعاګانې مسجع دی؟ ددې جواب دا دې چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په کلام کښې د سجع موندلې کیدل بالقصد نه وو، بلکه کمال فصاحت وبلاغت کوم چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته فطری طور ورکړې شوې وو دهغې په وجه باندې مسجع الفاظ او عبارتونه بغیر د تکلف نه په ژبه مبارکه باندې راتلل، او د ممانعت تعلق د تصنع او تکلف سره دې نه ددې سره.

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه د شارحینو په دې کښې اختلاف دې چه د صحابی دې ځوئی په خپله دعاء کښې څه زیادت کړې وو چه په هغې باندې د هغه پلار هغه لره اوټوکلو ځوک څه لیکی او څوک څه، لکه چه په بذل کښې موجود دی خو د حضرت سهارنپوری رحمه الله رائې دا ده چه د موجوده دعاء په مضمون کښې هیڅ تجاوز عن الحد نشته خو د هغه په طرز دعاء باندې د هغه صحابی ویره پیدا شوه چه هغه چرته په دې کښې تجاوز عن الحد اونکړی، په دې وجه د مخکښې نه ئې د بندولو دپاره هغه ته تنبیه ورکړه، حضرت لیکلې دی چه د قصر ابیض عن یمین الجنة په سوال کښې داسې څه د اشکال خبره کوم ته چه تجاوز عن الحد اووئیلې شی نشته، د حدیث په جزء اول یعنی اعتداء فی

الطهور په سلسله کښې حضرت الاستاذ مولانا محمد اسعد الله صاحب رحمه الله د خپل بذل په حاشيه کښې ليکلي دي چه اسراف في الوضوء که په ماء مباح يا مملوک کښې وي نو مکروه تحريمي دي او که په مال وقف کښې وي لکه د مدارسو د حمام وغيره اوبه نو هغه حرام دي، عام طور سره طالبان چونکه د مدرسې د انتظام د لاندې ورکړې شوې اوبو کښې بې احتياطي کوي، په دې وجه ناظم صاحب رحمه الله د طالبانو مخکښې خاص طور سره دا خبره اوفرمائيله.

بَابٌ فِي إِسْبَاغِ الْوُضُوءِ

باب دې په بيان د مکمل کولو اودس کې

د اسباغ معنى د اکمال ده د الله پاک ارشاد دې ﴿ واسبغ عليکم نعمه ظاهرة وباطنة﴾ او اکمال وضوء دا دې چه اودس د خپلو آدابو او مستحباتو د رعايت سره اوکړې شي، په صحيح بخاري کښې د ابن عمر رضي الله عنهما نه د اسباغ تفسير په إنقاء سره مروي دې يعني اعضاء لره په ښه طريقه باندې مږل او وينځل.

د اسباغ وضوء انواع ثلاثه او اطالة الغرة والتحجيل تشريح او تحقيق:

مولانا شاه محمد اسحق نه په بعض حواشي کښې منقول دي چه د اسباغ وضوء درې قسمونه اودرجې دي په درجاتو کښې اوله درجه فرض، دويمه سنت او دريمه مستحب ده،

۱: ټول اندامونه د اودس يو ځل بالاستيعاب وينځل اسباغ په دې معنى فرض ده،

۲: تثليث غسل يعني هر اندام لره درې کرته وينځل او يو ځل د پوره سر بالاستيعاب مسح کول، دا سنت ده،

۳: د تثليث غسل سره اطالة الغرة والتحجيل کول لکه چه ابوهريره رضي الله عنه به کول، د اسباغ دا نوع مستحب دې.

ځان پوهه کړه چه غرة وائي هغه سپين والي ته کوم چه د اس په تندي کښې وي او دلته د اطالة الغرة نه مراد دا دې چه د مخ وينځلو په وخت د تندي سره د مقدم راس څه حصه هم شامل کړې شي، او د اطالة التحجيل مطلب دا دې چه د يدين او رجلين د وينځلو په وخت حد مفروض يعني د مرفقين او کعبين نه تجاوز اوکړې شي او پورته حصه هم لره وينځلې شي، اصل کښې دا اخستلې شوې دې د فرس محجل نه، محجل هغه اس ته وائي د کوم چه دواړه لاسونه او دواړه خپې د کونډو پورې سپينې وي، او په اودس کښې د مقدار مفروض نه تجاوز کولو ته اطالة الغرة والتحجيل نه تعبير کول په ظاهر کښې ددې نکتې په بناء دي چه د قيامت په ورځ باندې به دا د اودس اندامونه روښانه او چمکدار وي، په غرة او تحجيل کښې هم د رڼا معنى ده، ډير ښکلې تعبير دې.

ځان پوهه کړه چه اسباغ بالمعنى الثالث يعني اطالة الغرة والتحجيل مختلف فيه دې جمهور علماء ائمه ثلاثه خو ددې د استحباب قائل دي، پس علامه شامي رحمه الله او طحطاوي دا په مندوبات وضوء کښې شمار کړې دې، هم دغه شان امام نووي رحمه الله په شرح د مسلم کښې د ابوهريره رضي الله عنه دحديث ﴿ من استطاع منکم ان يطيل غرته فليفعل ﴾ د لاندې دا

اطالة مستحب ليکلې ده او د حنابله په نزد دې د استحباب تصريح په نيل المارب کښې موجود ده خلاصه دا چه د ائمه ثلاثه په نزد مستحب ده خو مالکيان ددې قائل نه دی هغوی دې ته مکروه وائی، هغوی وائی چه ددې اطالة نه مراد ادامة او تجديد وضوء دې يعنی هميشه باوضو اوسيدل او تازه اودس کول دی.

امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې ليکلې دی چه د حديث په شارحينو کښې ابن بطال مالکی او قاضی عياض مالکی رحمهما الله چه دا دعوی کړې ده چه د علماء کرامو په دې باندې اتفاق دې چه فوق المرفق والکعب وينځل مستحب نه دی، دا دعوی د هغوی باطل ده زه وايم چه هم دغه شان د طحاوی په شرح معانی أمانی الاحبار کښې د علامه مناوی رحمه الله نه نقل کړی دی چه ائمه ثلاثه يعنی احناف مالکيان او حنابله د اطالة الغرة والتحجيل د استحباب قائل نه دی، د علامه مناوی رحمه الله دا خبره خلاف تحقيق ده ځکه چه مونږ اوس د کتابونو په حوالې سره د احنافو او د حنابله او هم دغه شان د شوافعو په نزد ددې استحباب نقل کړې دی.

د امام نووی رحمه الله رائې دا ده چه په اودس کښې اطالة الغرة والتحجيل د رسول الله ﷺ او د ابوهريره رضی الله عنه نه ثابت دې، خو ابن القيم رحمه الله ليکلې دی چه د رسول الله ﷺ نه زيادة على محل الفرض عملا ثابت نه دې، البته ابوهريره رضی الله عنه به داسې کول. (۱)

[۹۷](۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى قَوْمًا وَأَعْقَابُهُمْ تَلُوحُ، فَقَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ".

ترجمه: دعبد الله بن عمرو نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ اوليدلو يو قوم او پوندو د هغوی چمک ئې کولو، نو وئې وئيل: تباهي ده د پوندو لپاره د اور نه، مکمل کړئ اودس.

تشريح: قوله: ﴿ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو الخ ﴾ په دې باب کښې مصنف رحمه الله صرف يو حديث ذکر کړې دې د عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما، چه رسول الله ﷺ بعض صحابه کرام رضی الله عنهم اوليدل

---

(۱) خان پوهه کړه چه اطالة الغرة والتحجيل کوم چه په حديث کښې راغلې دې کوم چه صاحب مشکوة د ابوهريره رضی الله عنه نه مرفوعا نقل کړې دې دهغې الفاظ دا دی ﴿ إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ ﴾ (متفق عليه) او دهغې په حاشيه کښې ئې ليکلې دی چه ددې حديث آخری جمله يعنی ﴿ فمن استطاع الخ ﴾ د ابوهريره رضی الله عنه د طرف نه مدرج ده، د اکثر حفاظ حديث رائې هم دا ده اگرچه بعضو دې په مرفوع او موقوف کيدو کښې هم تردد ښکاره کړې دې، حاصل دا چه دلته دوه څيزونه دی يو ددې امت د اودس په برکت باندې د قيامت په ورځ اغر او محجل کيدل، دويم د اودس په مينځ کښې اطالة الغرة والتحجيل کول، پس امراول د رسول الله ﷺ د کلام نه ثابت دې، او امر ثانی د رسول الله ﷺ نه مختلف فيه دې، بعض ددې قائل دی او بعض منکر، او د ابوهريره رضی الله عنه په باره کښې دا ثابت او مشهور دی چه هغوی به داسې کول.

(۱): صحيح مسلم/الطهارة ۹ (۲٤۱)، سنن النسائي/الطهارة ۸۹ (۱۱۱)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٥٥ (٤٥۰)، مسند احمد (۲/۱۹۳، ۲۰۱، ۲۰٥، ۲۱۱، ۲۲٦)، (تحفة الأشراف: ۸۹۳٦)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/العلم ۳(٦۰)، ۳۰(۹٦)، بدون: "أسبغوا..."، (صحيح)

چا چه هم هغه وخت اودس کړې وو چه د هغوی د پوندو څه حصه د اوچیدو د وجې نه پړقیدله یعني محسوس کیدله نو رسول اللهﷺ هغوی ته دا وعید واورلو، ﴿ویل للاعقاب من النار ﴾ یعني تباهي ده ددې پوندو دپاره د اور نه، او بیا ئې اوفرمائیل چه اودس کامل او مکمل کوئ.

مضمون حدیث :

په دې حدیث کښې اصل کښې اختصار دې روایت مفصله په مسلم وغیره کښې دې چه رسول اللهﷺ په یو سفر کښې وو، په تلو تلو چه کله منزل ته نزدې اورسیدلو نو په قافله کښې څه صحابه کرامرضی الله عنهم نزدې چینې ته په تندئ باندې وړاندې لاړل، او هلته تلو سره ئې خپل ضرورتونه پوره کړل، او په هغه چینه باندې هغوی زر زر اودس اوکړو چه په هغوی کښې د بعضو د پوندو څه حصه اوچه پاتې شوه او هغه خلق په خپل خیال کښې د اودس نه فارغیدو سره لکه چه تیار شو لږ ساعت پس باقي قافله چه په کښې رسول اللهﷺ هم وو هغه چینې ته راورسیدله نو هغه وخت رسول اللهﷺ ددې خلقو په باره کښې دا اوفرمائیل کوم چه په حدیث الباب کښې ذکر شوې دی.

د حدیث مطابقت د ترجمة الباب سره ښکاره دې او د کوم اسباغ ذکر چه په حدیث کښې دې هغه د اسباغ په اقسام ثلاثه کښې هغه قسم دې کوم چه فرض دې ځکه چه دې خلقو رجلین یوځل هم بالاستیعاب وینځلي نه وې حال دا چه یو ځل بالاستیعاب وینځل فرض دی.

قوله :﴿ وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ ﴾ په دې کښې دوه اقوال دی یو دا چه د اعقاب نه مراد اصحاب الاعقاب دی، دویم دا چه اعقاب مراد دی چه دهغې مطلب دا شو چه تکلیف به صرف پوندو ته رسولې شي، چه دهغې په وجه هغه ده کومه چه په بل حدیث کښې راغلې ده چه د اودس اندامونه به اور نه مسح کوی او چونکه دې اندامونو ته د اودس اوبه نه دی ور رسیدلې په دې وجه به دا اور مسح کوی.

قوله :﴿ وَيْلٌ ﴾ ددې په تفسیر کښې څو اقوال دی وئیلې شوی دی چه ددې معنی د رسوائۍ ده او وئیلې شوې دی چه د هلاکت ده، او یو قول دا دې چه ددې معنی د خسران یعني خسارې ده، او صحیح ابن حبان کښې یو مرفوع روایت دې چه په هغې کښې دی ﴿ویل واد في جهنم ﴾ یعني وَيْلٌ په جهنم کښې د یوې طبقې نوم دې،چونکه دا حدیث دې په دې وجه هم دې ته به اصح تفسیر وئیلې شي.

او په دې سره یو بل اشکال هم ختم شو هغه دا چه دلته وئیل په ترکیب کښې مبتداء واقع کیږی حال دا چه نکره ده، اشکال په دې وجه رفع شو چه د روایت مرفوعه نه معلومه شوه چه دا خو په جهنم کښې د یو خاص طبقې نوم دې لهذا د علمیت په بناء باندې معرفه شو، اوبعضو داجواب کړې دې چه په جمله دعائیه کښې واقع کیدونکې مبتداء نکره کیدې شي.

باب الوضوء في آنية الصفر

باب دې په بیان د اودس کې په لوښو د زیړو (پیتل) کې

خان پوهه کړه چه دې ترجمې لره لیدو سره په ذهن کښې دا خبره راغله چه د اتباع رسول او د حب رسول ﷺ مقتضی دا ده چه د محبوب هر ادا ته دې اوکتلې شي، چه رسول الله ﷺ به اودس څنګه کولو، اودس به ئې په څومره اوبو باندې کولو، په څنګه لوښی باندې به ئې کولو، د حضرات محدثین د حب رسول ﷺ نه څوک انکار کولې شي، دویمه خبره دا ده چه د احکام شرعیه مدار په نقل باندې دې، د هر حکم ثبوت که هغه اهم وي او که معمولي وي محتاج د نقل دې او د ټولو نقولو منبع و ماخذ د رسول الله ﷺ ذات ګرامي دې، د محدثینو دا تراجم ابواب هم ددې حقیقت مظهر دی امام بخاري رحمه الله هم په اوانئ وضوء یعنی د کومو لوښو نه چه اودس کول ثابت دی په دې باندې یو باب دوه منعقد کړي دی، خو په بخاري کښې په آنیة الصفر باندې څه مستقل باب نشته اګرچه د بخاري شریف په حدیث کښې دا لفظ ذکر کړې شوې دې، خو امام ابن ماجه رحمه الله د امام ابوداؤد په شان په آنیة الصفر باندې باب تړلې دې دهغې په حاشیه کښې شاه عبدالغنی صاحب مجددي رحمه الله فرمائي چه بعض فقهاء کرامو نه چه د تانبې او پیتلو په لوښی کښې د اودس کولو کراهت منقول دې، کیدې شي د هغوی مراد کراهت تنزیهي وي ځکه چه د خاورې د لوښی استعمال اقرب الی التواضع دې، او حدیث په بیان جواز باندې محمول دې، بیا وراندې شاه صاحب لیکي، چه ماته په یو روایت کښې هم ددې تصریح نه ده ملاؤ شوې چه رسول الله ﷺ به د خاورو په لوښی باندې اودس فرمائیلو، صرف امام غزالي رحمه الله په احیاء کښې لیکلې دی چه د رسول الله ﷺ د خاورې یو لوټه وه چه په هغې باندې به ئې اودس فرمائیلو خو حافظ عراقي د احیاء العلوم په تخریج کښې لیکلې دی چه ماته ددې اصل نه دې ملاؤ شوې

د صفر او شبه لغوي تحقیق او د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت:

د صفر په ترجمه کښې اختلاف دې، د حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې دی چه د حضرت ګنګوهي نه تپوس اوکړې شو چه د صفر ترجمه په غیاث اللغات کښې په سیلور سره کړې شوې ده، او په غایة الاوطار ترجمه در مختار کښې ددې ترجمه په پیتل سره کړې شوې ده نو حضرت ددې جواب دا فرمائیلې دې لکه چه په فتاوی رشیدیه کښې دی چه د صاحب غایة الاوطار قول صحیح دې

[۹۸] (¹) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنِي صَاحِبٌ لِي، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي تَوْرٍ مِنْ شَبَهٍ".

ترجمه: عائشې رضي الله عنها وئیلې دی: وم چه غسل کولو ما او رسول الله ﷺ په لوښې کښې د تامبې نه

تشریح: اوس دا خبره چه په آنیة الصفر کښې اودس کول څنګه دی نو د باب په دویم حدیث

(¹): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۳٤٤) (ضعيف)

کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ په آنیة الصفر کښې اودس فرمائیلې دې، او د باب په اول حدیث کښې ﴿ فی تور من شبه ﴾ لفظ دې شبه پیتل ته وائی نو ګویا د اول حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت من حیث المعنی دې او د حدیث ثانی د ترجمې سره مطابقت لفظا او معنًی دواړو طریقو سره دې.

بهر حال د صحاح ددې احادیثو نه چه په هغې کښې بعض په بخاری کښې راغلی دی، په آنیة الصفر کښې اودس کول د رسول الله ﷺ نه ثابت شو خو د غیر صحاح په بعض روایتونو کښې د اودس فی آنیة الصفر کراهت معلومیږی، لکه چه په مصنف ابن ابی شیبة کښې دی، بله دا چه د ابن عمر رضی الله عنهما نه منقول دی چه هغوی به په آنیة الصفر اوبه نه څکلې او نه به ئې پرې اودس کولو، هم دغه شان ابن رسلان د امام غزالی رحمه الله نه ددې کراهت نقل کړې دې، د مصنف ابن ابی شیبة په روایت کښې دی چه ﴿ انه علیه السلام کرهه ﴾ چه رسول الله ﷺ به د پیتلو لوښی استعمال بد ګڼړلو.

خو د جواز روایات د صحاح دی او اصح او ارجح دی، کیدې شی چه د مصنف رحمه الله غرض په دې باب سره هم هغه روایاتو طرف ته اشاره ده او په هغې باندې رد وی او د جمع بین الروایات شکل دا دې چه د کراهت روایات په زهد او په ترک د تنعّم (عیش اوراحت) پریښودلو باندې محمول کړې شی، اوبعضو وئیلی دی چه کراهت په دې وجه دې چه داسې قیمتی لوښو استعمالولو کښې د فقیرانو او غریبانانو خلقو زړه ماتیږی بعضو دا وجه بیان کړې ده چه د تانبې پیتلو په لوښی کښې اوبه که ډیر ساعته پورې پاتې شی نو په هغې کښې تغیر راځی، او دا هم وئیلې شوې دی چه پیتل چونکه په رنګ کښې د ذهب سره مشابه دې په دې وجه کراهت دې هسې مسئله هم هغه ده کومه چه ابن قدامه رحمه الله په مغنی کښې لیکلې ده چه د سرو سپینو زرو نه علاوه، د تانبې پیتل وغیره او هم دغه شان یاقوت او نور قیمتی کاڼړو نه جوړ شوی لوښی استعمالول جائز دی، خو د امام شافعی رحمه الله یو قول دا دې چه کوم لوښی چه د ډیر قیمتی جواهراتو نه جوړ کړې شوې وی دهغې استعمال ناجائز دې.

او په دې هم پوهه شئ چه د سرو او سپینو زرو د لوښو استعمال صرف د سړو دپاره ناجائز نه دې بلکه دښځو دپاره هم ناجائز دې، دښځو دپاره صرف د کالو استعمال جائز دې.

شرح السند :

قوله :﴿ اخبرنی صاحب لی ﴾ او ددې نه په وړاندې سند کښې دی ﴿ عن رجل ﴾ غرض دا چه دواړه ځایونو کښې په سند کښې راوی مبهم دې ددې نه مراد شعبه دې لکه چه حافظ په تهذیب کښې لیکلې دی او حضرت دا خبره په بذل کښې اخستلې ده، بله دا چه په اول او دویم سند کښې یو فرق دا دې چه په اول سند کښې هشام براه راست د عائشې رضی الله عنها نه روایت کوی، او په دویم سند کښې د هشام او عائشې رضی الله عنها ترمینځه عروه رحمه الله دې، اول سند منقطع شو ځکه چه هشام د عائشې رضی الله عنها زمانه نه ده موندلې.

[۹۹] (¹) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَنَّ إِسْحَاقَ بْنَ مَنْصُورٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِنَحْوِهِ.

ترجمه: عائشه رضی الله عنها روایت کوي د رسول الله ﷺ نه په مثل د هغې.

[۱۰۰] (²) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ وَسَهْلُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: "جَاءَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْرَجْنَا لَهُ مَاءً فِي تَوْرٍ مِنْ صُفْرٍ فَتَوَضَّأَ".

ترجمه: د عبد الله بن زید نه روایت دي، هغه وائي: راغي مونږ ته رسول الله ﷺ مونږ هغه ته اوبه راویستې په یو لوښي د زیړو کښې نو اودس ئې اوکړو.

بَابُ التَّسْمِيَةِ عَلَى الْوُضُوءِ

باب دې په بیان د بسم الله کې په اودس باندې

ادعیه او اذکار وضوء دوه قسمه دی، یو هغه چه په ابتداء د اودس کښې لوستلې شي، او دویم هغه چه بعد الفراغ عن الوضوء دی، چه دهغې باب به روستو راشي، او څه دعاګاني هغه دی کومې چه د اودس په وخت کښې په هر هر اندام باندې لوستلې شی ددې تولو بیان به انشاء الله هم هلته په وړاندې باب کښې راشي.

مسئلة الباب کښې د ائمه اربعه د مذاهبو تحقیق:

د تسمیة عند الوضوء په حکم کښې اختلاف دې، د احنافو په نزد سنت یا مستحب دواړه اقوال دی اکثرو سنت لیکلې دې او صاحب هدایه استحباب لیکلې دې، علامه عینی رحمه الله یو روایت د امام صاحب رحمه الله نه د عدم استحباب هم نقل کړې دې خو علامه شامی رحمه الله وغیره فقهاء کرامو دا خبره نه ده ذکر کړې، په احنافو کښې ابن الهمام رحمه الله د وجوب تسمیة قائل دې خو دا د هغوی خپل تحقیق دې چه دهغې اعتبار نشته، پس د هغوی معروف شاګرد قاسم بن قطلوبغا فرمائی ﴿ ابحاث شیخنا إذا خالفت المنقول لا تعتبر ﴾ او د شوافعو په نزد تسمیة عند الوضوء سنت ده (³) لکه چه د هغوی په کتابونو کښې تصریح کړې شوې

¹): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٣٤٤) (ضعيف)

²): صحيح البخاري/الوضوء ٤٥ (١٩٧)، صحيح مسلم/الطهارة ٧ (٢٣٥)، سنن الترمذي/الطهارة ٢٤ (٣٢)، سنن النسائي/الطهارة ٨٠ (٩٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦١ (٤٧١)، (تحفة الأشراف: ٥٣٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٨/٤، ٣٩) (صحيح)

³) ابن العربي فرمائی چه امام شافعی رحمه الله سره د استحباب تسمیه هیڅ دلیل نشته، بلکه دا چه هغوی د امام احمد رحمه الله نه نقل کړی دی چه په دې سلسله کښې هیڅ حدیث صحیح نشته. هم دغه شان حافظ منذری رحمه الله هم لیکلې دی چه د احادیث تسمیه سندونه مستقیم نه دی، او په معارف السنن کښې د شاه ولی الله رحمه الله په حوالې سره لیکلې شوې دی چه په کتب حدیث کښې د رسول الله ﷺ نه چه کوم احادیث فعلیه راغلې دی چه په هغې کښې د رسول الله ﷺ د اودس تفصیلات بیان کړې شوې دی، او صحابه کرامو خلقو ته دهغې تعلیم ورکولو په هغې کښې چرته هم د تسمیه ذکر نشته، پس اوس حاصل دا شو چه د اودس په سلسله کښې په احادیث کثیره صحیحه فعلیه کښې خو د تسمیه ذکر نشته خو په احادیث قولیه کښې ددې ذکر دی خو هغه ضعیف دی، غالبا هم دا وجه ده چه د امام صاحب رحمه الله نه هم په یو روایت کښې په دې سلسله کښې عدم استحباب منقول دې.

ده، د مالکیانو په نزد مشهور او تحقیقي قول لکه چه علامه دسوقي لیکلي دی چه تسمیة على الوضوء د فضائل یعنی مستحباتو نه ده، د غیر مشروع او مکروه کیدو هغوی تردید کړې دې، لهذا ابن العربی چه په شرح د ترمذی کښې د امام مالک رحمه الله طرف د تسمیه عدم استحباب منسوب کړې دې هغه خلاف تحقیق یا کم از کم قول مرجوع دې. د امام احمد رحمه الله په نزد لکه چه په کتب حنابله نیل المآرب وغیره کښې ددې تصریح ده چه تسمیة على الوضوء واجب عند التذکر ده یعنی نسیانا معاف ده هم دا مذهب د اسحق بن راهویه دې لهذا که څوک عمدا ترک د تسمیه کوی نو اودس به ئې صحیح نه وی، او د ظاهریه په نزد د تذکر قید نشته مطلقا فرض ده، د حنابله مذهب مشهور په نزد د شارحینو هم دا دې کوم چه د اسحق بن راهویه دې، خو په مغنی کښې د تسمیة سنت کیدل اظهر الروایتین عن احمد لیکلي دې، بلکه دا چه د امام احمد رحمه الله په نزد په اودس، غسل او تیمم درې واړو کښې تسمیه واجب ده، خلاصه دا چه په دې کښې پنځه اقوال دی:

۱: د احنافو په نزد سنت یا مستحب. ۲: د شوافعو په نزد سنت.

۳: د مالکیانو په نزد مستحب د راجح او د مشهور قول په بناء.

۴: د حنابله په نزد واجب عند التذکر بغیر ددې نه اودس صحیح نه دې.

۵: د ظاهریه په نزد مطلقا واجب.

[۱۰۱](¹) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا وُضُوءَ لَهُ، وَلَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ تَعَالَى عَلَيْهِ".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې هغه وائی، وئیلی دي رسول الله صلی الله علیه وسلم: نشته مونځ د هغه چا چه اودس ئې نه وي، او نشته دی اودس د هغه چا چه د الله نوم په هغې یاد نه کړي.

[۱۰۲](²) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنِ الدَّرَاوَرْدِيِّ، قَالَ: وَذَكَرَ رَبِيعَةُ، أَنَّ تَفْسِيرَ حَدِيثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ"، أَنَّهُ الَّذِي يَتَوَضَّأُ وَيَغْتَسِلُ، وَلَا يَنْوِي وُضُوءًا لِلصَّلَاةِ وَلَا غُسْلًا لِلْجَنَابَةِ.

ترجمه: ذکر کړی دی ربیعه چه تفسیر د حدیث د نبي صلی الله علیه وسلم (لا وضوءَ لمن لم يذكر اسم الله عليه) دا هغه کس دی چه اودس کوي او غسل کوي، او نیت نه کوي د اودس لپاره د مونځ او نه د غسل د جنابت.

تشریح: اوس دا چه د تسمیة على الوضوء الفاظ څه دی؟ شیخ ابن الهمام لیکلي دی چه ددې الفاظ چه د سلفو نه منقول دی او بعضو وئیلي دی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه منقول دی هغه ﴿ بسم الله العظيم والحمد لله على دين الإسلام ﴾ دی او علامه عینی رحمه الله د طبرانی په حواله مرفوعا ﴿ بسم الله والحمد لله ﴾ لیکلي دی.

(¹): سنن ابن ماجه/الطهارة ٤١ (٣٩٩)، (تحفة الأشراف: ١٣٤٧٦)، ت الطهارة ٢٠ (٢٥)، سنن النسائي/الطهارة ٦٢ (٧٨)، مسند احمد (٢/٤١٨) (صحيح)

(²): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٦٣٥) (صحيح)

د جمهورو د طرف نه د حديث الباب جواب:

حديث الباب د تسميه په وجوب باندې دلالت کوي لکه چه د ظاهريه او حنابله (او ابن الهمام) مسلک دې، د جمهورو د طرف نه ددې ډير جوابونه کړې شوې دی يو کلي جواب هغه دې کوم چه ابن العربي د امام احمد رحمه الله نه نقل کړې دې ﴿ لم يصح في هذا الباب شئ ﴾ پس په حديث الباب کښې يعقوب بن سلمة غير قوی دې هغوی د خپل پلار نه روايت کوی د هغوی د خپل پلار نه سماع ثابت نه ده، او هم دغه شان د هغوی د پلار سماع د ابوهريره رضي الله عنه نه ثابته نه ده، لهذا دا حديث ضعيف او منقطع شو، دويم جواب دا ورکړې شوې دې چه په دې احاديثو کښې د کمال نفی ده او د کمال نفی په دې وجه مراد کوو چه د دلائلو خپل مينځ کښې تعارض رانشی، بله دا چه ابن سيد الناس رحمه الله په شرح د ترمذی کښې ليکلې دی چه په بعض رواياتو کښې د نفی کمال تصريح ده يعنی ﴿ لا وضوء کاملا ﴾ راغلې دې، دريم جواب دا ورکړې شوې دې لکه چه امام ابوداؤد رحمه الله هم په دې باب کښې د ربيعة الرائی نه نقل کړی دی چه د تسمية نه مراد نيت دې او د جمهورو په نزد نيت ضروری دې، څلورم جواب قاضی ابوبکر باقلانی کړې دې چه دا قسم الفاظ يعنی ﴿ لا وضوء ﴾ او ﴿لا صلوة ﴾ مجمل دی، ځکه چه دا کله د نفی د ذات او صحت دپاره راځی او کله د نفی کمال دپاره، واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال.

په دې مسئله کښې د جمهورو دلائل:

جمهور علماء کرامو په عدم وجوب تسمية عند الوضوء باندې دهغه حديث نه استدلال کړې دې کوم چه په دارقطنی او بيهقی وغيره کښې د ډيرو صحابه کرامو، ابن عمر، ابن مسعود او ابوهريره رضي الله عنهم نه مرفوعا روايت کړې شوې دې ﴿ من توضأ وذکر اسم الله عليه کان طهورا لجميع بدنه ومن توضأ ولم يذکر اسم الله کان طهورا لأعضاء وضوئه﴾ يعنی څوک چه بسم الله ونيلو سره اودس اوکړی په دې سره د ټول بدن طهارت حاصليږی، او څوک چه ئې بغير د بسم الله نه لوستلو نه اوکړی نو په دې سره صرف د اودس اندامونه پاکيږی، دلته د طهارت نه مراد طهارت عن الذنوب دې، طهارت عن الحدث نه دې ځکه چه حدث متجزی کيږی نه، ددې حديث نه معلومه شوه چه بغير د تسميه نه اودس خو کيږی خو ثواب کم دې.

دا روايات اګرچه ضعيف دی په هر يو کښې يو نه يو راوی ضعيف دې، خو رومبئ خبره خو دا ده چه احاديث کوم چه دال دی په وجوب باندې هغه کوم قوی دی لهذا د دواړو طرفونو احاديث ضعيف شو، دويمه خبره دا ده چه دا روايات اګرچه بانفرادها ضعيف وی، خو د کثرت طرق په وجه اعتضاد او تقويت راځی، لهذا داسې به ونيلې شی چه دا احاديث قرينه ده په دې خبره باندې چه په کومو رواياتو کښې چه بغير د تسميه نه د اودس نفی ده هغه نفی په نفی د کمال باندې محمول ده.

امام بيهقی رحمه الله د جمهورو د طرف نه دهغه حديث نه استدلال کړې دې چه په هغې کښې دی ﴿ لا تتم صلوة أحدکم حتی يسبغ الوضوء کما أمره الله ﴾ يعنی د سړی مونځ تر هغه وخته پورې نه مکمل کيږی چه ترڅو هغه داسې اودس او نه کړی څنګه چه الله پاک حکم

کړې دې، او د ﴿ أمره الله ﴾ نه د اودس آیت طرف ته اشاره ده او په آیت وضوء کښې چرته هم تسمیه نه ده ذکر شوې.
امام طحاوي رحمه الله په عدم وجوب باندې د رد السلام بالتیمم حدیث نه استدلال کړې دې چه دهغې مضمون ﴿ باب في الرجل یرد السلام وهو یبول ﴾ د لاندې تیر شوې دې چه رسول الله ﷺ د سلام جواب بغیر د اودس نه په دې وجه ورنکړو چه سلام ذکر دې، او ذکر رسول الله ﷺ بغیر د اودس نه مکروه اوګڼړلو لهذا دا به منلې کیږي چه کم از کم رسول الله ﷺ چه په دې موقع باندې کوم اودس فرمائیلې وو هغه بغیر د تسمیه نه وو، لهذا تسمیة عند الوضوء ضروري نه ده.

بَابٌ فِي الرَّجُلِ يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ قَبْلَ أَنْ يَغْسِلَهَا

باب دې په بیان د سړي کې چې لاس د ننه کوي په لوښې کې مخکښې د وینځلو نه

[۱۰۳]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ، فَلَا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې هغه وائي، وئیلی دي رسول الله ﷺ: کله چه پاڅیږي یو کس ستاسو نه دشپې، نو نه دې منډي لاس خپل په لوښې کښې تردې چه وینځي هغه درې ځله. ځکه چه دا نه پوهیږي چه د ده لاس شپه چېرته تېره کړې ده.

تشریح: قوله:﴿ عن أبي هریرة الخ ﴾ رسول الله ﷺ ارشاد فرمائی چه کله یو سړې د شپې پاڅیږي نو ترڅو چه خپل لاسونه درې کرته او نه وینځي نو هغه دې په اوبو کښې نه غوپه کوي ﴿فإنه لا یدری این باتت یده ﴾ ځکه چه هغه ته پته نشته چه د هغه لاس چرته شپه تیره کړه، پاک ځائې یا ناپاک ځائې کښې.
دلته یو طالب علمانه اشکال دې، هغه دا چه ﴿ أین باتت یده ﴾ جمله استفهامیه ده، کوم چه صدارت د کلام غواړي او دلته داسې نه ده بلکه په ترکیب کښې مفعول واقع شوې دې؟
جواب دا دې چه دلته لفظ ﴿ أین ﴾ د مطلق ظرف په معنی کښې مجردا عن معنی الاستفهام اسعمالیږي، او ترجمه دا ده چه اوده کیدونکې نه پوهیږي د بدن په هغه حصه او ځائې چه چرته د هغه لاس شپه تیره کړې ده ګویا ﴿ أین﴾ د ﴿موضع ﴾ په معنی کښې دی یا دا اووئیلې شی چه دا جمله په طور د سوال نه ده بلکه حکایت عن السوال دې چه که د خوب نه پاسیدونکې نه تپوس اوکړې شی چه د هغه لاس چرته لګیدلې دې، نو هغه به ددې جواب ورنکړې شی، او تقدیر د عبارت دا دې ﴿ فإنه لا یدری جواب أین باتت یده﴾.

[1]: صحیح مسلم/الطهارة ٢٦ (٢٧٨)، (تحفة الأشراف: ١٤٦٠٩، ١٢٥١٦)، وقد أخرجه: صحیح البخاري/الوضوء ٢٦ (١٦٢)، سنن الترمذي/الطهارة ١٩ (٢٤)، سنن النسائي/الطهارة ١ (١)، الغسل ٢٩ (٤٤٠) سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٠ (٣٩٣)، موطا امام مالك/الطهارة ٢(٩)، مسند احمد (٢/٢٤١، ٢٥٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٨ (٧٩٣) (صحیح)

حديث نه متعلق مباحث اربعه :

په دې حديث کښې څو بحثونه دي:

۱: اول دا چه دا نهي د تنزيه دپاره ده يا د تحريم دپاره،

۲: دويم بحث دا دې چه که يو سړې قبل الغسل لاسونه په اوبو کښې داخل کړې نو ددې اوبو څه حکم دې. طاهر دي که نجس؟

۳: دريم بحث دا دې چه علت نهي او سبب حديث څه څيز دې؟

۴: څلورم بحث دا دې چه په دې حديث کښې چه ابتداء د غسل اليدين حکم دې، آيا دا د احکام المياه د قبيل نه دې يا د سنن الوضوء د قبيل نه؟

بحث اول : نهي تنزيهي ده که تحريمي؟:

د جمهورو اود ائمه ثلاثه په نزد دا نهي د تنزيه دپاره ده که استيقاظ د ورځې وي يا د شپې، اود امام احمد رحمه الله او داؤد ظاهري رحمه الله په نزد په نوم الليل کښې د تحريم دپاره ده، او نوم النهار کښې د تنزيه دپاره دې، حسن بصري رحمه الله فرمائي چه مطلق د تحريم دپاره ده که د ورځې وي يا د شپې، د امام احمد رحمه الله استناد د باب د حديث اول نه دې چه په هغې کښې د ﴿ من الليل ﴾ قيد موجود دې او د حسن بصري رحمه الله استناد دهغه روايت نه دې چه په هغې کښې مطلق استيقاظ من النوم مذکور دې د ليل قيد نشته لکه چه د باب حديث ثالث کښې دی.

بحث ثاني : ددغه لاس وهلو اوبو حکم:

دجمهورو علماؤ او ائمه ثلاثه په نزد اوبه ناپاک دی مطلقا، او اسحق بن راهويه، حسن بصري او محمد بن جرير طبري رحمه الله په نزد نوم الليل کښې نجس کيږي، او هم دا يو روايت د امام احمد دې، پس ابن قدامة د امام احمد رحمه الله نه نقل کړی دی هغوی فرمائي: ﴿اعجب إلى ان يهريقه ﴾

د اسحاق بن راهويه رحمه الله وغيره استدلال د هغه روايت نه دې په کوم کښې چه د اراقة ماء حکم دې، کوم چه ابن عدی روايت کړې دې خو هغوی خپله دا وائي چه دا روايت منکر او غير محفوظ دې، او جمهور دا وائي چه کوم حکم په احتمال باندې بناء وی هغه د وجوب دپاره نه شي کيدې لهذا د غسل يدين حکم ته وجوبی نه شي وئيلې کيدې او دويمه خبره دا ده چه قاعده ده ﴿ اليقين لا يزول إلا بمثله ﴾ او دلته د اوبو طهارت د مخکښې نه يقيني وو، او د يدين نجاست صرف محتمل او مشکوک دې، لهذا په شک سره به يقيني څيز نه زائل کيږی.

بحث ثالث : د نهي علت او سبب:

د جمهورو په نزد سبب د نهي احتمال نجاست دې د امام شافعي رحمه الله نه روايت دې چه د اهل حجاز عادت استنجاء بالحجر باندې د اکتفاء کولو وو، او ددې خلقو مزاج او ملک حار وی، د اوده کيدو نه پس پرې خوله راځي، او دهغې په وجه محل د استنجاء لوند شي چه په هغې سره د نجاست د واپس کيدو احتمال دې، او کيدې شي چه د اودهٔ کيدونکی لاس په حالت نوم کښې مقام استنجاء ته رسيدلې وی. بله دا چه چونکه د جمهورو په نزد

دا حکم د احتمال نجاست په بناء دي په دي وجه حکم به هم په دي علت باندې دائر وی، لهذا کله هم چه په لاسونو باندې د نجاست احتمال وی اګر که اودهٔ کیدو سره پاسیدلې وی یا نه بیا به هم دا حکم وی چه بغیر د وینځلو نه دي لاس په لوښی کښې او نه وهلې شی، او د بعض علماء کرامو په نزد چه په هغوی کښې قاضی ابوالولید باجی هم دې دا نهی د تنظیف دپاره ده ځکه چه د اودهٔ کیدونکو لاس داسې ځایونو ته رسیږی کوم چه د خیری او د خولو ځایونه دی مثلا په پوزه کښې دننه او ترخ وغیره، لهذا په داسې صورت کښې د وینځلو نه مخکښې دا لاسونه په اوبو کښې وهل د نظافت خلاف دی دریم قول په دې کښې دا دې چه دا حکم تعبدی دې، ددې قول نسبت د امام مالک رحمه الله طرف ته کولې شی، بله دا چه د ابن القیم رحمه الله او ابن دقیق العید نه هم دغه شان منقول دی، خو دا صحیح نه ده، ځکه چه په حدیث کښې ددې حکم تعلیل ذکر شوې دې لهذا دا حکم معلل شو نه تعبدی.

په دې اختلاف باندې به ثمره دا مرتب کیږی چه کوم حضرات وائی چه دا حکم تعبدی دې، د هغوی په نزد به د غسل یدین حکم په هر حال کښې وی، او د چا په نزد چه حکم معلل دې د احتمال نجاست سره لکه چه د جمهورو رائې ده، نو دهغې تقاضه دا ده چه د عدم احتمال نجاست په شکل کښې د غسل یدین حکم نه وی، مثلا څوک د اودهٔ کیدو نه مخکښې په خپلو لاسونو باندې کپړه واچوی یا دستانې واچوی او بیا اودهٔ شی نو چونکه په دې صورت کښې احتمال نجاست نشته، په دې وجه به د غسل الیدین حکم هم نه مرتب کیږی اګرچه اولی په دې وخت کښې هم دا ده چه اول وینځلې شی.

بحث رابع: د اودس په شروع کښې د غسل یدین بحث:

په دې حدیث کښې چه د ادخال یدین فی الاناء نه مخکښې د غسل یدین حکم ورکړې شوې دې، آیا دا هم هغه غسل یدین دې کوم چه په ابتداء وضوء کښې دې کوم چه فقهاء کرام په سنن وضوء کښې شمار کوی، یا که دهغې نه علاوه دې؟ جواب دا دې چه په دې کښې دواړه اقوال دی، د فقهاء کرامو د طرز نه معلومیږی چه دا هم هغه غسل یدین دې کوم چه د اودس په ابتداء کښې مسنون دې خو علامه سندی په دې محمل باندې اشکال کړې دې، هغوی وائی چه ددې تعلق د سنن وضوء سره نه دې بلکه د احکام المیاه سره دې، یعنی مقصد دا دې چه په کورونو کښې چه په لوښو کښې کومې اوبه ډکې کړې شوې پرتې وی کومې چه په اودس، غسل او نورو ضروریاتو کښې استعمالیږی، دهغې د پاک ساتلو اهتمام پکار دې، مثلا د خوب نه چه پاسی نو بغیر د وینځلو نه دې لاس په هغې کښې نه دننه کوی چه د استعمال دپاره اوبه پاکې ملاؤ شی، او هم دا رائې ده د ابن رشد رحمه الله، هغوی هم په بدایة المجتهد کښې په دې حدیث باندې بحث فرمائیلې دې، احقر وائی چه ددې تائید ددې نه هم کیږی چه د اودس په ابتداء کښې غسل یدین خو په هر حال کښې مستحب دې، د اودهٔ کیدو نه پس پاسیدو سره مقید نه دې او په دې حدیث کښې د ستیقاظ من النوم قید دې.

حاصل دا چه سیاق دحدیث ددې خبره متقاضی دې چه ددې حکم تعلق د مطلق اوبو سره لومنلې شی د اودس سره دې دا خاص نه کړې شی خو د مصنف رحمه الله د طرز عمل نه

معلومیږي چه هغوی دا حدیث د سنن وضوء سره متعلق کړې دې په دې وجه ئې د ابواب وضوء په مینځ کښې راوړې دې احکام المیاه او د هغې ابواب مخکښې تیر شوې دی.

یو خاص اشکال او د هغې جواب:

دلته یو سوال دا دې چه حضرت شیخ رحمه الله فرمائي چه زما استاد حضرت مولانا خلیل احمد صاحب سهارنپوری رحمه الله د خپل استاذ محترم مولانا شاه عبدالغنی صاحب رحمه الله نه دا سوال اوفرمائیلو چه په حدیث کښې د اوده کیدو نه پس پاسیدو سره د غسل یدین حکم ورکړې شوې دې صرف د احتمال نجاست په وجه باندې چه معلومه نه ده چه لاس به کومو کومو ځایونو کښې لګیدلې وی، کیدې شی چه شرمګاه او محل استنجاء ته رسیدلې وی، چه هر کله دا خبره ده نو بیا د پاجامې او لنګ هغه حصه کومه چه د شرمګاه سره متصل وی، د اوده کیدو نه پس د هغې د وینځلو حکم په طریقه اولی پکار دی حال دا چه په حدیث کښې د هغې د وینځلو حکم نه دې راغلې؟

ددې جواب حضرت شیخ صاحب رحمه الله دا فرمائیلې دې چه په ظاهر ددې وجه دا ده چه د اوبو نجاست متعدی دې، او که اوبه ناپاک یا مشکوک وی نو کوم څیز باندې چه هم اولګیږی هغه ټول څیزونه به مشکوک او ناپاک شی په خلاف د کپړې چه د هغې د نجاست اثر بل څیز ته نه منتقل کیږی، هم په دې وجه فقهاء کرامو فرمائیلې دی چه ﴿طهارة الماء أوكد﴾ یعنی د اوبو د پاکوالی مسئله زیاته اهم ده، یو فرق بل هم دې چه په غسل یدین کښې هیڅ ګران والې (حرج) نشته، او د پاجامې ښختګ بار بار وینځلو کښې حرج دې، او حرج په شریعت کښې مدفوع دې.

[۱۰۳]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَعْنِي بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، وَلَمْ يَذْكُرْ أَبَا رَزِينٍ.

ترجمه: د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دې مرفوعاً یعنې دا حدیث، هغه وائی دوه ځله او یا درې ځله، او ابو رزین ئې نه دی ذکر کړې.

تشریح: قوله: ﴿ قَالَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ﴾ مصنف رحمه الله د اعمش د شاګردانو اختلاف بیانوی په اول روایت کښې شاګرد ابومعاویه وو، په دې کښې عیسی بن یونس دې، په اول روایت کښې ثلاث مرات دې بغیر د شک نه، په دویم روایت کښې مرتین او قال ثلاثا په شک سره دې ظاهر هم دا ده چه دا ﴿ او ﴾ د شک دپاره نه دې، بلکه د متکلم یعنی د نبی علیه السلام په کلام کښې دې، لهذا دا به هم دغه شان لوستلې شی ﴿ مرتین او قال ثلاثا ﴾ او دویم احتمال دا دې چه ﴿ او ﴾ د راوی شک نه وی بلکه متکلم یعنی د رسول الله ﷺ په کلام کښې وی. په دې صورت کښې به د ﴿ او ﴾ نه پس ﴿ قال ﴾ نه شی لوستلې، د ﴿ أو ﴾ نه پس قَالَ هلته لوستلې شی چرته چه شک د راوی وی.

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٢٤٥٣)، مسند احمد (٢/٢٥٣) (صحيح)

[۱۰۵]( ) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يُدْخِلْ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ، أَوْ أَيْنَ كَانَتْ تَطُوفُ يَدُهُ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې هغه وائي: ما اوريدلي دي د رسول الله ﷺ نه چه هغه به ويل: كله چه بيدار شي يو كس ستاسو نه د خوب خپل نه، نو نه دې ننباسي لاس خپل په لوښي كښې تردې چه وينځي هغه درې ځل، بيشكه يو ستاسو نه نه پوهيږي چه چېرته شپه تېره كړې ده لاس د هغه، او يا كوم ځائې كښې ګرځيدو راګرځيدو لاس د هغه.

تشريح: قوله :﴿ اذا استيقظ احدكم الخ ﴾ په دې روايت كښې د نوم اضافه ده، سوال دا وارديږي چه د استيقاظ نه پس ددې قيد څه ضرورت وو، بيداري خو وي د خوب نه؟

جواب دا دې چه د استيقاظ استعمال او اطلاق كله كله په افاقة من الغشى باندې هم كيږي، دويم سوال دا دې چه ﴿ نومه ﴾ كښې د ضمير د اضافت څه ضرورت وو ﴿ من النوم ﴾ به ئې وئيلي وې، ځكه چه هر سړې د خپل خوب نه بيداريږي؟

جواب دا دې چه په دې كښې اشاره ده دې خبرې ته چه متكلم په دې حكم كښې داخل نه دې مخاطب مراد دې، او هم په دې وجه ئې احدكم هم ذكر كړې دې چه ددې حكم نه د متكلم خارجيدل معلوم شي.

باب صِفَةِ وُضُوءِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم

باب دې په بيان د طريقې د اودس د نبي ﷺ كې

د دې باب نه د مصنف رحمه الله غرض د اودس تفصيلي كيفيت بيانول دي او دا چه د رسول الله ﷺ نه څنګه څنګه اودس كول ثابت دي، دا باب غالبًا د كتاب الطهارة د ټولو نه اوږد باب دې، په دې كښې مصنف رحمه الله د نهه صحابه كرامو رضي الله عنهم روايات ذكر فرمائيلي دي چه دهغې نه معلوميږي چه مصنف رحمه الله د بيان وضوء سخت اهتمام كوي، او دا خبره ده هم د اهتمام لائقه، د رواياتو كتلو نه معلوميږي چه صحابه كرامو رضي الله عنهم ته خپل مينځ كښې د تعليم وضوء ډير اهتمام وو.

[۱۰۶]( ) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَبَانَ مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ تَوَضَّأَ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ ثَلَاثًا فَغَسَلَهُمَا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثًا ثُمَّ الْيُسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ، ثُمَّ غَسَلَ قَدَمَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا ثُمَّ الْيُسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱٥٤٥۸) (صحيح)

(۲): صحيح البخاري/الوضوء ۲٤ (۱٥۹)، ۲۸ (۱٦٤)، الصوم ٤۷ (۱۹۳٤)، صحيح مسلم/الطهارة ۳ (۲۲٦)، سنن النسائي/الطهارة ٦۸ (۸٤)، موطا امام مالك/الطهارة ٦ (۲۹)، (تحفة الأشراف: ۹۷۹٤)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٦ (۲۸٥)، مسند احمد (۱/۷۲)، سنن الدارمي/الطهارة ۲۷ (۷۲۰) (صحيح)

تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هَذَا، ثُمَّ قَالَ: "مَنْ تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ، غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ".

ترجمه: حمران وائي چه ما اوليدلو عثمان بن عفان چه اودس ئي اوکړو نو اوبه ئي واړولي په دواړو لاسونو باندې درې ځله نو وئې وينځل دواړه، بيا ئي مضمضه اوکړه او پوزه ئي سونړ کړه، بيا ئي مخ اووينځلو درې ځله، او وئي وينځلو خپل ښي لاس تر څنګل پورې درې ځله، بيا چپ لاس دهغې پشان، بيا ئي مسح د رأس اوکړه، بيا ئي وينځله ښي خپه خپله درې ځله، بيا ګسه خپه درې ځله پشان د هغې، بيا اووئيله رسول الله ﷺ اودس اوکړه پشان د اودس زما چه دادی، بيا ئي اووئيل: چا چه اودس اوکړو پشان د اودس زما چه دادی، بيا ئي مونځ اوکړو دوه رکعاته چه د ځان سره ئي په هغې کښې خبرې نه وي کړې، نو الله به ورته مخکښې ګناهونه اوبخښي.

مسانيد عثمان رضي الله عنه:

﴿ عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَبَانَ مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ الخ ﴾ د ټولو نه اول مصنف رحمه الله په دې سلسله کښې مسانيد عثمان رضي الله عنه بيان کړی دی ددې نه پس مسانيد علی رضي الله عنه، ددې دواړو روايتونه مصنف رحمه الله مفصلا ذکر کړی دی د اودس اکثر مسائل او اختلافات ائمه هم په دې دوؤ روايتونو کښې راغلی دی، ﴿ قوله فافرغ علی يديه ثلاثا ﴾ د ظاهر لفظ نه معلوميږی چه دواړه لاسونه ئي يوځائې وينځل، او په ډيرو روايتونو کښې داسې راغلي دی چه ﴿ افرغ بيده اليمنی علی اليسری ﴾ چه دهغې مطلب په ظاهر کښې تقديم اليمنی علی اليسری دې [1] يعنی اول ئي ښې لاس وينځلو او بيا ئي په هغې سره په ګس لاس باندې اوبه واچولې، په دې صورت کښې به غسل يدين علی التعاقب وی ابن دقيق العيد ليکی چه په دې دواړو صورتونو کښې کوم صورت افضل دې د فقهاء کرامو په دې کښې اختلاف دې.

په ابتداء د اودس کښې غسل يدين د جمهورو په نزد سنت دی، او اهل ظاهر ددې د وجوب قائل دی، د اودس په ابتداء کښې د غسل يدين ذکر په احاديث مرفوعه فعليه کښې خو په کثرت سره راغلي دې، لکه چه په احاديث الباب کښې به تاسو اوګورئ، په دې سلسله

[1] خکه چه په ګس لاس باندې د اوبو اچولو دپاره چه کله ښي لاس په اوبو کښې داخل کړې شو نو ښکاره ده چه په دې صورت کښې ښې لاس مخکښې وينځلې شو، او که دلته د ادخال يد فی الاناء په ځائې اصغاء اناء والی صورت واخستلې شی نو بيا تقديم اليسری علی اليمنی لازميږی چه دهغې څوک هم قائل نه دی، ددې نه هم معلومه شوه چه په اودس کښې د اوبو د استعمال دوه طريقې دی، ادخال يد فی الاناء، او اصغاء اناء، اول صورت په حوض يا لوښې لوښی کښې چليږی او دويم په وړوکی لوښی کښ، ددې نه علاوه ابن رسلان شارح د ابوداؤد ليکلې دی چه اول صورت کښې اوبه د متوضی نه ښی طرف ته کيدل پکار دی، او په دويم صورت کښې ګس طرف ته، سبحان الله! زمونږ شريعت څومره جامع دې چه په دې کښې د هر څيز طريقه او تفصيل موجود دې، لکه چه په يو حديث کښې دی ﴿ليلها ونهارها سواء﴾

کښې حدیث قولی شته یا نه؟
علامه انور شاه کشمیری رحمه الله لیکلي دی چه ماته په دې مسئله کښې هیڅ قولي حدیث یاد نه دې، او حدیث الاستیقاظ من النوم د غسل یدین په سلسله کښې اګرچه قولی حدیث دې، خو دا حدیث د سنن وضوء نه منلو کښې د علماء کرامو اختلاف دې چه دهغې بحث ددې نه په مخکښې باب کښې تیر شوې دې.
قوله :﴿ ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ﴾ د مضمضه لغوی معنی ده ﴿ تحریک الماء فی الفم ﴾ یا مطلق تحریک، پس وئیلې شی ﴿ مضمض النعاس فی عینیه ای تحرک ﴾ یعنی د فلانی سرې په سترګو کښې خوب تاویږی، او د جمهور فقهاء کرامو په نزد ددې حقیقت ﴿ ادخال الماء فی الفم ﴾ دې، بیا د فقهاء کرامو په دې کښې اختلاف دې چه د مضمضې دپاره په خُله کښې د اوبو د اخستلو نه پس إدارة المٰاء هم شرط دې یا نه، جمهور علماء کرام ددې قائل نه دی، بعض قائل دی، هم دغه شان په خُله کښې د اوبو اچولو نه پس دهغې مج یعنی بهر تویول هم د جمهورو په نزد ضروری نه دی، بلکه که دا تیرې کړی نو د مضمضه تحقق به راشی، خو بعض فقهاء کرام ددې د وجوب قائل دی.
د ترتیب تقاضا دا ده چه د مضمضه نه پس د استنشاق ذکر وې، پس په بعض نسخو کښې د ﴿ استنثر ﴾ په ځائې ﴿ استنشق ﴾ دې لکه چه په حاشیه باندې د نسخې علامت جوړولو سره لیکلې شوې دی، او دلته مراد دا دې ﴿ استنثر ای بعد الاستنشاق ﴾ ځکه چه ذکر استنثار مستلزم دې استنشاق لره د جمهورو رائې دا ده چه په دواړو کښې فرق دې، استنشاق وائی ادخال الماء فی الانف ته او استنثار ددې ضد دې خو په دې کښې د ابن العربی او ابن قتیبه اختلاف دې هغوی وائی چه د استنثار معنی هم د استنشاق ده، امام نووی رحمه الله فرمائی چه صحیح د جمهورو قول دې، خو احقر وائی چه په مُغَرِب او المصباح المنیر دواړو کښې د استنثار تفسیر په استنشاق سره کړې شوې دې.

د مضمضه او استنشاق په حکم کښې اختلاف د علماؤ:

د دې نه پس ځان پوهه کړئ چه د مضمضه او استنشاق په حکم کښې اختلاف دې، د امام مالک او امام شافعی په نزد په اودس او غسل دواړو کښې سنت ده او هم دا مذهب دې د حسن بصری اودامام زهوی رحمهما الله، او د امام احمد رحمه الله د مشهور قول په بناء دا دواړه په دواړو کښې فرض دی او د داؤد ظاهری په نزد استنشاق په اودس او غسل دواړو کښې واجب دې، او مضمضه په دواړو کښې سنت ده، او هم دا یو روایت د امام احمد رحمه الله دې، او دریم روایت د امام احمد رحمه الله په مثل د جمهور دې، او د احنافو په نزد په اودس او غسل کښې فرق دې، په اودس کښې دواړه سنت او غسل جنابت کښې دواړه واجب دی، د مضمضه او استنشاق دا اختلافات سره د دلائلو نه په باب السواک من الفطرة کښې تیر شوې دې.

د مضمضه او استنشاق په کیفیت کښې د ائمه وُ مذاهب:

ځان پوهه کړه چه دلته یو اختلاف بل دې یعنی د مضمضه او استنشاق طریقه او کیفیت، پس امام ترمذی رحمه الله په دې سلسله کښې دوه ابواب قائم کړی دی یو د مضمضه او

استنشاق د حکم د بیان دپاره او دویم باب مستقلا د بیان کیفیت دپاره، اختلاف په دې کښې دا دې چه په مضمضه او استنشاق کښې وصل اولی دې یا که فصل؟ [۱] بله دا چه دواړه دې په یو اوبو سره اوکړې شی او که د دواړو دپاره بیلې بیلې اوبه واخستلې شی.

امام نووی رحمه الله فرمائی چه زمونږ په نزد په دې مسئله کښې پنځه اقوال دی چه هغه په خپلو الفاظو کښې د حفظ د سهولت دپاره داسې تعبیر کوم.

اول قول: الوصل بثلاث غرفات: یعنی په یو لپه کښې اوبه اخستلو سره دهغې په بعض حصې سره مضمضه او بعض سره استنشاق اوکړې شی، بیا دې هم دغه شان په دویم او دریم ځل اوکړې شی،

دویم قول: الوصل بغرفة واحدة: یعنی په یو لپه کښې اوبه اخستلو سره اول مضمضه او بیا هم په هغه اوبو سره استنشاق، او هم دغه شان دې په دې پاتې شوې اوبو باندې دویم او دریم ځل اوکړې شی، ګویا د وصل دوه طریقې شوې، په درې لپو باندې، او په یو لپه باندې، بیا د فصل درې صورتونه دی:

۱: فصل په یوه لپه : چه دهغې مطلب دا دې چه په یوې لپې سره اول درې کرته مسلسل مضمضه اوکړې شی او بیا په باقی اوبو سره درې کرته مسلسل استنشاق اوکړې شی.

۲: فصل په دوه لپو باندې: یعنی د یوې لپې اوبو نه دې اول درې کرته مضمضه اوکړې شی، بیا دې په دویمې لپې سره درې کرته استنشاق اوکړې شی،

۳: فصل په شپږو لپو باندې : یعنی درې لپې دې اول د مضمضه دپاره، او بیا درې لپې درې کرته د استنشاق دپاره، ځنګه چه زمونږ علاقو کښې کیږی او مونږ او تاسو ئې کوو، خو د شوافعو په نزد په دې پنځو صورتونو کښې اول صورت یعنی الوصل بثلاث غرفات زیات اولی دې کما قال النووی.

ځان پوهه کړه چه د احنافو په نزد د وصل هغه صورت خو جائز دې چه په هغې کښې د ماء مستعمل استعمال نه لازمیږی، او په کوم صورت کښې چه د ماء مستعمل استعمال لازمیږی هغه صورت ناجائز دې مثلا که یو سړې په یوې غرفې سره مخکښې مضمضه او بیا هم په دې باقی اوبو سره استنشاق اوکړی نو دا به جائز وی خو که په یو لپه کښې اوبه واخلی نو په هغې باندې د استنشاق کولو نه پس به هم په هغه اوبو باندې دوباره استنشاق یا مضمضه کول صحیح نه وی، ځکه چه یو ځل استنشاق کولو نه پس په لپه کښې باقی پاتې اوبه مستعمل ګرځی، لکه چه ظاهره ده.

قوله :﴿ وَغَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ﴾ دا غایت د جمهورو علماء کرامو چه په هغوی کښې ائمه اربعه دی، په نزد په مغیا کښې داخل دې په دې کښې د امام زفر او داؤد ظاهری

---

[۱] د فصل مطلب دا دې چه د مضمضه د فراغت نه پس استنشاق اوکړې شی او د وصل مطلب دا دې چه دواړه یو ځائې اوکړې شی دا مسئله امام ابوداؤد رحمه الله وړاندې په یو مستقل باب کښې ذکر کړې ده، باب الفرق بین المضمضة والاستنشاق)

اختلاف مشهور دې، هغوی وائی غایت د مغیا نه خارج دې، او بعضو د امام مالک رحمه الله نه هم په دې کښې اختلاف نقل کړې دې، خو دا صحیح نه ده.

د غایت دوه قسمونه دی غایت اسقاط او غایت امتداد:

غایت کله په مغیا کښې داخل وی او کله خارج، په باب الصوم یعنی آیت کریمه ﴿ ثم أتموا الصيام الى الليل ﴾ کښې خارج دې او په باب الوضوء کښې داخل دې، قاعده ددې دا لیکلې ده چه د غایت دوه قسمونه دی، غایت الاسقاط او غایت الامتداد، په اول کښې غاية په مغیا کښې داخل وی، او په ثانی کښې خارج، غایت الاسقاط هغې ته وائی چه غایت د مغیا د جنس نه وی کما فی الوضوء ځکه چه د ید اطلاق د ګوتو نه واخله تر ترخونو پورې کیږی، او دلته یعنی ﴿ فاغسلوا وجوهكم وايديكم الى المرافق ﴾ کښې ذکر غایت مافوق المرفق ته د حکم غسل نه د ساقط کولو دپاره دې، که غایت نه ذکر کیدو نو غسل ید به تر إبط پورې ضروری وې هم په دې وجه ددې غایت نوم غایت الاسقاط کیخودلې شو چه د ما بعد الغائط د ساقطولو دپاره دې هم دې لره صاحب هداية فرمائی ﴿ اذ لولاها لاستوعبت الوظيفة الكل ﴾ او غایت الامتدادهغې ته وائی کوم چه د حکم د اوږدولو او خورولو دپاره ذکر کړې شی او دا هلته وی کوم ځائې چه غایت د مغیا د جنس نه نهٔ وی لکه ﴿ ثم أتموا الصيام إلى الليل ﴾ کښې، ځکه چه د روژې د ابتداء د اول نهار نه کیږی، او د صوم لغوی معنی د مطلق امساک ده که هغه د یو ساعت دپاره ولې نه وی، پس هلته چه د الی اللیل، کوم غایت ذکر کړې شوې دې هغه د امتداد دپاره دې چه د امساک حکم د ورځې د آخر پورې اوشی، دلته که غایت نه وو ذکر شوې نو دا به لازمیدل چه د صوم تحقق امساک ساعة سره هم حاصل شی، حال دا چه داسې نه ده.

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه په اودس کښې دا اختلاف په مرفقین او کعبین دواړو کښې دې، او په دې کښې هم اختلاف دې چه په اودس کښې د کعب نه څه مراد دې؟ د جمهور علماء او د ائمه اربعه په نزد کعب نوم دی د ﴿ العظمان الناتيان بين الساق والقدم ﴾ او په هر رجل کښې دوه کعب وی، په دې مسئله کښې د روافض اختلاف دې هغوی وائی چه هر رجَل کښې یوکعب وی عند معقد الشراک (یعنی دخپې شاته حصه کښې دتسمې د تړلو ځائې) هغوی په اودس کښې هم ددې قائل دی چه خپې دې تر معقد الشراک پورې وینځلې شی.

دلته د حافظ ابن حجر رحمه الله نه یو وهم اوشو هغه دا چه هغوی د امام محمد رحمه الله طرف دا قول منسوب کړې دې، حال دا چه دا صحیح نه ده، علامه عینی رحمه الله دا رد کړې ده، غالبا حافظ ته مغالطه د باب الحج د یوې مسئلې نه شوې دې هغه دا چه په حدیث کښې دی ﴿ اذا لم يجد النعلين فليلبس الخفين وليقطعهما أسفل من الكعبين ﴾، امام محمد رحمه الله په دې مسئله کښې فرمائی چه دلته د کعب نه مراد معقد الشراک دې نه باب وضوء کښې.

په مسح رأس کښې مباحث اربعه:

﴿ قوله ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ ﴾ ځان پوهه کړه چه په مسح د سر کښې څلور بحثونه دی، اول مقدار مفروض، ثانی تثلیث مسح، ثالث د مسح رأس دپاره د ماء جدید اخستل، رابع کیفیت

مسح یعنی د مسح طریقه څه ده.

بحث اول مقدار مفروض:

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د فقهاء کرامو په دې کښې دیارلس اقوال دی، مشهور په هغې کښې درې دی.

۱: د احنافو په نزد څلورمه حصه د سر یا مقدار د دریو ګوتو د لاس د ګوتو نه.

۲: د شوافعو په نزد په دې کښې دوه اقوال دی، یو ادنی ما یطلق علیه اسم المسح یعنی کم از کم هغه مقدار چه په هغې باندې د مسح اطلاق کیدې شی، اګرچه یو ویښته ولې نه وی، دویم قول دا دې چه کم از کم ثلاث شعرات.

۳: د امام مالک او احمد رحمهما الله په نزد د مشهور قول په بناء استیعاب د سر واجب دې، او د امام احمد رحمه الله دویم قول دا دې چه د بعض سر مسح کافی ده او دا دوه اقوال د هغوی په نزد د سړو په حق کښې دی، او د زنانو دپاره د مقدم رأس مسح کول کافی دی، هم دغه شان د مالکیانو په نزد نور هم اقوال دی، پس د بعض مالکیانو په نزد مسح الثلثین ده او د بعض په نزد مسح الثلث ده.

د احنافو دلیل د مغیره بن شعبه رضی الله عنه حدیث دې کوم چه په مسلم او ابوداؤد وغیره کښې دې چه په هغې کښې دی ﴿ ومسح علی ناصیته ﴾ بله دا چه د انس رضی الله عنه په حدیث کوم چه په ابوداؤد کښې دې چه په هغې کښې د ﴿ مسح مقدم رأسه ﴾ لفظ دې ابن الهمام رحمه الله فرمائی چه مقدم راس او ناصیه او ربع راس دا ټول یو دی، بله دا چه په ﴿ وامسحوا برؤسکم ﴾ کښې باء د تبعیض دپاره ده، شوافع فرمائی چه په آیت وضوء کښې مسح راس مطلقا مذکور دې، ﴿ والمطلق یجری علی اطلاقه ﴾ ددې جواب اصولینو دا ورکړې دې چه آیت وضوء د مسح راس په باره کښې مطلق نه دې بلکه مجمل دې، او په مجمل باندې د عمل دپاره د مجمل یعنی د متکلم د طرف نه بیان ضروری دې، بغیر د بیان نه په هغې باندې عمل ممکن نه دې، او د رسول الله ﷺ عمل یعنی مسح علی الناصیة ددې مجمل بیان دې، لهذا مسح علی الناصیة به فرض وی، پاتې شوه دا خبره چه دې ته مطلق ولې نه شو وئیلې ددې جواب دا دې چه د مطلق علامت دا دې چه دهغې په افرادو کښې چه کوم فرد هم چه مکلف اختیار کړی نو مامور به دې ادا کونکې اوګنړی، او دلته داسې نه ده، ځکه چه د مطلق مسح راس څو افراد دی، مسح علی الکل، مسح علی الثلثین، مسح علی النصف، مسح علی الثلث، مسح علی الربع، مسح علی الخمس، مسح علی السدس وغیره وغیره نو ګورئ که یو سړې د مطلق په دې افرادو کښې د شروع څلور اختیار کړی نو صرف د مامور به ادا کونکې نه ستاسو په نزد دې او نه زمونږ په نزد بلکه هغه په دې صورتونو کښې مامور به مع شئ زائد لره ادا کونکې دې ﴿ فلم توجد علامة المطلق فثبت ما قلناه ﴾

د موالکو او حنابله دلیل: مالکیان او حنابله فرمائی چه په قرآن کریم کښې د مسح راس حکم دې ﴿ واسم الراس حقیقة فی العضو کله ﴾ یعنی راس نوم دې د پوره اندام، بله دا چه هغوی وائی چه په ﴿ وامسحوا برؤسکم ﴾ کښې باء د تبعیض دپاره نه ده بلکه زائده ده، ابن

القیم الحنبلی رحمه الله فرمائی چه د رسول الله ﷺ نه یو ځل هم دا ثابت نه دی چه هغوی د بعضې سر په مسح باندې اکتفاء کړې وی، او داسې خو شوې ده چه صرف په ناصیه باندې مسح کولو سره ئې د باقی مسح تکمیل په مسح علی العمامة باندې فرمائیلې ده.

بحث ثانی تثلیث مسح :

د جمهور علماء ائمه ثلاثه په نزد په مسح راس کښې توحید دې، تثلیث مستحب نه دې، د امام شافعی رحمه الله او عطاء رحمه الله په نزد تثلیث مستحب دې، او ابن العربی د ابن سیرین مذهب دا نقل کړې دې چه د هغوی په نزد مسح د سر دوه کرته ده، یو ځل فرض او یو ځل سنت.

د شوافعو دلائل: د شوافعو استدلال د هغه روایاتو منجمله نه دې چه په هغې کښې راځی ﴿توضاء ثلاثا ثلاثا﴾ هغوی وائی چه ددې روایاتو نه په ظاهره معلومیږی چه ټول اعضاء په دې کښې داخل دی، بل د عثمان او علی رضي الله عنهما بعض روایات کوم چه په ابوداؤد کښې وړاندې راروان دی په هغې کښې د تثلیث مسح تصریح ده، بله دا چه هغوی قیاس کوی راس لره په باقی اندامونو باندې.

د جمهورو دلائل: د جمهورو استدلال د روایت مفصله نه دې، جمهور وائی چه روایات مفصله قاضی دی په روایات مجمله باندې او د روایات مفصله صحیحه نه توحید د مسح معلومیږی او په کومو روایاتو مفصلؤ کښې چه په مسح د سر کښې تثلیث ذکر شوې دې هغه متکلم فیه او ضعیف دی، پس امام ابوداؤد رحمه الله وړاندې تلو سره فرمائی چه د عثمان رضي الله عنه احادیث صحیحه په دې خبره باندې دال دی چه مسح د سر صرف یو ځل ده، معلومه شوه چه د عثمان رضي الله عنه په کومو دوه روایتونو کښې چه تثلیث مسح ذکر شوې ده هغه ضعیف دی، ځکه چه په هغې کښې د یو په سند کښې عبدالرحمن بن وردان دې، او د دویم په سند کښې عامر بن شقیق دې وهما ضعيفان كما حققه شيخ شيخنا فى البذل، علامه شوکانی رحمه الله فرمائی د انصاف خبره دا ده چه د تثلیث مسح احادیث درجې د اعتبار ته نه دی رسیدلی، هم دغه شان حافظ ابن حجر رحمه الله هم د تثلیث مسح په روایاتو باندې کلام کړې دې هغوی فرمائی ﴿ولو صح فمحمول على الاستيعاب لانها مسحات مستقلات﴾ یعنی اول خو د تثلیث روایات صحیح نه دی او که صحیح اومنلې شی نو هغه موؤل دی، یعنی هلته د تثلیث نه مراد درې کرته مستقلا مسح کل نه دی بلکه مقصود استیعاب راس دې، په یو مشهور حدیث کښې دا دی چه یو ځل رسول الله ﷺ اودس اوفرمائیلو چه په هغې کښې یو ځل مسح راس ذکر ده، د اودس پوره کولو نه پس رسول الله ﷺ اوفرمائیل ﴿من زاد على هذا فقد اساء وظلم﴾ حافظ وائی چه دا روایت په توحید مسح باندې قوی دلیل دې، د احنافو د طرف نه دویم تاویل دا دې چه محمول دې په مسح بماء واحد باندې، او تثلیث المسح بماء واحد یو روایت کښې د امام ابوحنیفه رحمه الله نه هم منقول دی په خلاف د امام شافعی رحمه الله چه هغوی د تثلیث مسح بثلاثة مياه قائل دی، بله دا چه د شوافعو مسح د سر قیاس کول په باقی اندامونو باندې قیاس کول دی مع الفارق، ځکه چه د مسح بناء په تخفیف باندې ده په خلاف د غسل، بیا څنګه یو په بل باندې قیاس کیدې شی.

بحث ثالث تجديد ماء :

د مسح راس دپاره نوې اوبه اخستل د احنافو په نزد سنت دی او د شوافعو او حنابله په نزد نوې اوبه اخستل واجب دی، په دې باندې به مونږ کلام وراندې تلو سره د عبدالله بن زيد بن عاصم رضی الله عنه د روايت د لاندې کوو.

بحث رابع کيفيت مسح :

د جمهورو علماء اربعه ؤ په نزد به مسح راس ابتداء د مقدم راس نه کيږی او وکيع بن الجراح رحمه الله فرمائی لکه چه په ترمذی کښې دی چه ددې ابتداء به د موخر راس نه کيږی، په دې باندې ابن عربی په شرح د ترمذی کښې فرمائی ﴿ لا نعلم احدا قال به غيره ﴾ چه د وکيع بن الجراح نه علاوه بل چا دا قول اختيار کړې وی زمونږ په علم کښې نشته، حضرت شيخ په حاشيه د کوکب کښې فرمائی چه د علامه عينی رحمه الله دا قول د حسن بن صالح (۱) نه هم منقول دې، او دريم قول هغه دې کوم چه د حسن بصری رحمه الله نه منقول دې، البداية من الهامة يعنی د مسح راس ابتداء به د وسط راس نه کيږی په داسی طريقه چه په وسط راس (۲) باندې لاس کيخودلو سره هغه د مقدم راس طرف ته راوړی. او بيا دې واپس کولو سره د سټ طرف ته بوځی، ددې مسئلې دلائل به د عبدالله بن زيد بن عاصم په حديث کښې راشی.

فائده : ځان پوهه کړه چه صاحب منية او صاحب محيط د مسح راس يو خاص طريقه ليکلې ده هغه دا چه د مسح راس په وخت دې سباحتين او ابهامين د سر نه جدا کيخودلې شی چه په سباحتين سره د باطن اذنين او په ابهامين سره په ظاهر اذنين باندې مسح اوکړې شی. بله دا چه د مسح په ابتداء چه کله دواړه لاسونه د مخکښې حصې نه شاته حصې ته بوځی نو په دې وخت کښې دې کفين هم د سر نه جدا اوساتی، صرف د دواړه لاسونو دې درې ګوتې يو ځائې کړی او په هغې سره دې د سر په پورته حصه باندې مسح اوکړې شی، او بيا چه کله د استيعاب راس په قصد سره دواړه لاسونه د شانه مخې ته راولی نو هغه وخت دې کفين په مسح کښې استعمال کړی، چه د سر د پورته حصې مسح په ګوتو سره او د جانبين مسح په کفين سره اوشی. دا خاص ترکيب دې حضراتو په دې وجه بيان کړو چه که دواړه لاسونه په سر باندې کيږدی او د وراندې نه ئې روستو او د روستو نه وراندې طرف ته راولی نو په دې کښې به د لاسونو د لوند والی دوباره استعمال اوشی ګويا د ماء مستعمل استعمال به لازم شی، خو محقق ابن الهمام رحمه الله د مسح ددې خاص شکل ترديد کړې دې چه ددې ثبوت په هيڅ روايت کښې نشته، بلا وجه تکلف دې، ځکه چه په لاسونو باندې چه کوم لوندوالی دې دهغې په تکرار استعمال کښې هيڅ قباحت نشته، اوبه تر هغه وخته پورې مستعمل کيږی نه ترڅو چه د اندام نه منفصل نه شی.

(۱) دوی ته حسن بن حی هم وائی دا نسبت الی الجد دې، اصل کښې دا نوم داسې دې حسن بن صالح بن صالح بن حی.

(۲) غالبا ددې ماخذ هغه روايت دې کوم چه وراندې د ربيع بنت معوذ بن عفراء په حديث کښې راروان دې چه دهغې الفاظ داسې دی نمسح الراس کله من قرن الشعر کل ناحية لمنصب الشعر الحديث.

قوله :﴿ ثُمَّ غَسَلَ قَدَمَهُ الْيُمْنَى ﴾ په وظيفه رجلين كښې اختلاف دې. جمهور علماء كرام ائمه اربعه د غسل قائل دی، او بعض خلق دَ مسح رجلين قائل دی، ددې دپاره مصنف رحمه الله وړاندې تلو سره مستقل ترجمه (باب غسل الرجل) قائم كړې دې، تفصيل به هلته راشی.
قوله :﴿ لاَ يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَه ﴾ يعنی كوم سړې چه په پورته ذكر كړې شوې طريقه باندې اودس كولو نه پس دوه ركعته داسې اوكړی چه په هغې كښې د خپل نفس سره خبرې نه كوی نو د هغه تير ټول ګناهونه به معاف شی.
په دې حديث كښې د وسوسو نفی ده، دلته يو اختلاف خو دا دې چه د كومو وسوسو نفی مراد ده د وساوس اختياريه يا كه د مطلق وساوس، ځكه چه وساوس په دوه قسمه باندې وی اختياری او غير اختياری اكثر شارحين چه په هغوی كښې امام نووی رحمه الله او قاضی عياض رحمه الله هم دی، فرمائی چه د وساوس اختياريه نفی مراد ده ځكه چه وساوس غير اختياريه كومو ته چه خطرات وئيلې شی هغه دې امت ته معاف دی ﴿ان الله تجاوز عن امتی ما وسوست به صدروها مالم تعمل او تتكلم به ﴾ بله دا چه د مطلق وسوسو راتلل د انسان په اختيار كښې نه دی، په دې باندې انسان قادر هم نه دې، ﴿ لا يكلف الله نفسا الا وسعها ﴾، دويم قول په دې كښې هغه دې كوم چه قاضی عياض رحمه الله د بعض علماء كرامو نه نقل كړې دې، هغه دا چه په دې حديث كښې د مطلق وساوس نفی مراد ده، پاتې شوه دا خبره چه دا څيز غير اختياری دې، نو ددې جواب دا دې چه دا حديث د باب تكليف او وعيد نه نۀ دې باب وعد او ترتب ثواب مخصوص نه دې، يعنی هغه فضيلت كوم چه په حديث كښې مذكور دې، په دې دوه ركعتونو باندې به هغه وخت مرتب وی چه كله مطلقا وساوس رانشی، د خصوصی انعام او ثواب دپاره په دې قسم قيد لګولو كښې هيڅ اشكال نشته.

دلته دكومو خيالاتو نفی مراد ده؟

او بل اختلاف دلته دا دې چه كوم خيالات مراد دی، صرف ما يتعلق بالدنيا كه مطلقا، په دې كښې قول راجح كوم چه امام نووی او قاضی عياض رحمه الله اختيار كړې دې دا دې چه مطلق وساوس مراد دی، كه هغه د دنيا د امورو سره متعلق وی يا د امور آخرت سره سوا د مانځه نه، او دويم قول دا دې چه ما يتعلق بامور الدنيا مراد دی، او هغه خيالات كوم چه د آخرت د امورو يا د څه دينی كار سره متعلق وی هغه په دې كښې داخل نه دی ځكه چه د حكيم ترمذی په يو روايت كښې د ﴿ بشئ من امور الدنيا ﴾ قيد راغلې دې بله دا چه د عمر رضی الله عنه نه روايت دې ﴿ انی لاجهز جيشی وانا فی الصلوة ﴾ چه عمر رضی الله عنه به مانځه كښې د مشغوليدو د تجهيز جيش كوم چه د امور دين نه دی دهغې به هغوی ته په مانځه كښې خيال راتلو.[1]

---

[1] خو د عمر رضی الله عنه ددې مقولې دويم مطلب بعض علماء كرامو دا اخستلې دې چه زه په تجهيز جيش كښې مصروف يم، خو د مانځه وخت چونكه نزدې وی په دې وجه خيال او ذهن په مانځه كښې وی، دا مطلب نه دې چه په مونځ كولو كښې ئې د تجهيز جيش خيال راځی.

[۱۰۷]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ وَرْدَانَ، حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنِي حُمْرَانُ، قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ تَوَضَّأَ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ، وَلَمْ يَذْكُرِ الْمَضْمَضَةَ وَالِاسْتِنْشَاقَ، وَقَالَ فِيهِ: وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ هَكَذَا، وَقَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ دُونَ هَذَا كَفَاهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ أَمْرَ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حمران وائي چه ما عثمان بن عفان اوليدلو چه اودس ئې اوکړو، نو ذکر ئې کړو دهغې پشان، او ذکر ئې نه کړه مضمضه او استنشاق، او وئيلى دي په هغې کې: او مسح د سر ئې اوکړه درې ځله، بيا ئې خپې وينځلې درې ځلې، بيا ئې اووئيل: ما ليدلى دى رسول الله ﷺ چه اودس ئې اوکړو دارنګه، او وئې وئيله: چاچې اودس اوکړو کم د دېنه نو د هغه لپاره بس دى، او ذکر ئې نه کړو مونځ.

تشريح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى الخ ﴾ دا د عثمان رضي الله عنه د پورته ذکر شوي حديث طريق ثانى ده، په اول سند کښې د حمران نه روايت کونکې عطاء وو، او په دې طريق کښې د هغوى نه روايت کونکې ابو سلمة بن عبدالرحمن دى ﴿ قوله فَذَكَرَ نَحْوَهُ ﴾ د ذکر ضمير ابو سلمه ته راجع دې، کوم چه د طريق ثانى راوى دې، او د نحوه ضمير د عطاء طرف ته راجع دې کوم چه په طريق اول کښې ذکر دې، د مصنف رحمه الله غرض ابوسلمة او عطاء د دواړو روايتونو په الفاظو کښې چه کوم کمې او زيادت دې هغه بيانول دى، پس په دې روايت کښې مضمضمه او استنشاق مذکور نه دې، په اول روايت کښې مذکور وو، د ابوسلمه په روايت کښې ﴿ مسح ثلاثا ﴾ دې د عطاء په روايت کښې ﴿ مسح راسه ﴾ مطلقا دې دريم فرق دا دې چه د ابوسلمه په روايت کښې غسل رجلين مجملا ذکر کړې دې، او د عطاء په روايت کښې دواړه بيل بيل ذکر کړې شوې دى، او څلورم فرق دا دې چه د عطاء په روايت کښې په ځائې د ﴿ من توضاء دون هذا كفاه ﴾ دې او پنځم فرق دا دې چه په اول روايت کښې ﴿ ثم صلى ركعتين الخ ﴾ مذکور وو په دې دويم روايت کښې دا نشته، دا هغه پنځه فرقونه دى کوم چه مصنف رحمه الله خپله ددې دوه روايتونو ترمينځه بيان فرمائيلي دى.

[۱۰۸]([2]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دَاوُدَ الْإِسْكَنْدَرَانِيُّ، حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ زِيَادٍ الْمُؤَذِّنُ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ التَّيْمِيِّ، قَالَ: سُئِلَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ الْوُضُوءِ، فَقَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ سُئِلَ عَنِ الْوُضُوءِ، "فَدَعَا بِمَاءٍ، فَأُتِيَ بِمِيضَأَةٍ فَأَصْغَى عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ أَدْخَلَهَا فِي الْمَاءِ، فَتَمَضْمَضَ ثَلَاثًا وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا وَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا وَغَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرَى ثَلَاثًا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَأَخَذَ مَاءً فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ فَغَسَلَ بُطُونَهُمَا وَظُهُورَهُمَا مَرَّةً وَاحِدَةً ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: أَيْنَ السَّائِلُونَ عَنِ الْوُضُوءِ؟ هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَحَادِيثُ عُثْمَانَ رضي الله عنه الصِّحَاحُ كُلُّهَا تَدُلُّ عَلَى مَسْحِ الرَّأْسِ أَنَّهُ مَرَّةً فَإِنَّهُمْ ذَكَرُوا الْوُضُوءَ ثَلَاثًا وَقَالُوا فِيهَا: وَمَسَحَ رَأْسَهُ، وَلَمْ يَذْكُرُوا عَدَدًا كَمَا ذَكَرُوا فِي غَيْرِهِ.

ترجمه: د عثمان بن عبد الرحمن بن التيمي نه روايت دې هغه وائى، چه سوال اوکړې شو د

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۷۹۹) (حسن صحيح)
[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۸۲۰) (حسن صحيح)

ابن ابي مليکه نه د اودس په باره کښې، نو هغه اووئيل: ما ليدلى دى عثمان بن عفان چه سوال ترېنه شوى وو د اودس باره کښې، نو راويې غوښتلې اوبه، نو راوړى شوه ورته د اودس لوښى نو راکوږېې کړو په خپل ښې لاس کښې اوهغې سره ئې خپل لاس اووينځلو بيا ئې داخل کړو په اوبو کښې، نو مضمضه ئې اوکړه او پوزه ئې سونړ کړه درې ځله، او مخ ئې وينځلو درې ځله، بيا ئې ښې لاس وينځلو درې ځله، او وئې وينځلو ګس لاس خپل درې ځله، بيا ئې لاس داخل کړو نو اوبه ئې راواخستې نو مسح د سر او د غوږونو ئې اوکړه، نو وئې وينځل باطن او ظاهر د دواړو يو ځل، بيا ئې خپې وينځلې، بيا ئې اووئيل: چېرته دې تپوس کونکي د اودس؟ دارنګه ما ليدلى وو رسول الله ﷺ چه اودس ئې کولو. وئيلي دي ابوداود: د عثمان صحيح احاديث ټول دليل دى چه مسح د سر يو ځل ده، ځکه هغوى اودس درې ځل ذکر کړى دى، اومسح د سر ئې مطلق ذکر کړه او دهغې عدد ئې نه دې ذکر کړې ځنګه چه نورو خلقو ذکر کړى دى په نورو ځيزونو کښې.

تشريح: قوله :﴿ فَأُتِيَ بِمِيضَأَةٍ الخ ﴾ دا د حديث عثمان رضي الله عنه دريم طريق دې، په دې کښې د عثمان رضي الله عنه شاګرد بدل شو په اول روايت کښې حمران وو، په دې کښې د هغوى په ځائې ابن ابى مليکة دې، چه د هغوى نو عبدالله بن عبيدالله بن أبى مليکة دې، دا نسبت الى ألجد دې، ميضاة يعنى هغه لوښې چه په هغې کښې د اودس په اندازه اوبه وى.

قوله :﴿ فَأَصْغَاهَا عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى ﴾ يعنى په ګس لاس باندې ئې دا لوښى ښکته کړو او په ښى لاس باندې ئې ترې اوبه واچولې، ددې مقتضى دا ده چه د ماء وضوء لوښې د متوضى ګس طرف کيدل پکار دى، ابن رسلان رحمه الله ليکى چه که د اودس لوښې وړوکې وى کوم چه په لاس باندې ښکته کيدې شى نو لوښې دې په ګس طرف باندې کيخودلې شى چه په غسل يدين کښې ابتداء باليمين راشى او که اوبه په لوئې ځيز کښې وى کوم چه په لاس باندې نه شى ښکته کيدې نو بيا متوضى لره ښى طرف ته کيدل پکار دى چه ښى لاس لره اول په هغې کښې دننه وينځلو سره په ښى لاس سره په ګس لاس باندې اوبه واچولې شى. ﴿ فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ ﴾ په دې حديث کښې مسح اذنين ذکر شوې دې په اول حديث کښې نه وو ذکر شوې. غالبا هغه به د راوى اختصار وى، حديث خو دواړه د عثمان رضي الله عنه دى، خو ددې طرق مختلف دى، يو حديث په متعدد طرق سره په دې وجه هم ذکر کولې شى که چرته په مضمون يا الفاظو کښې که د راويانو اختلاف وى نو چه هغه مخامخ راشى.

په مسح د غوږونو کښې مسائل اختلافيه :

په مسح اذنين کښې څلور بحثونه اختلافى دى، اول وظيفه اذنين څه ده، مسح که غسل، دويم دا چه واجب ده که فرض، دريم دا چه د غوږونو د مسح دپاره تجديد د اوبو ضرورى دې که نه، څلورم مستقل اندام دې که د سر جزء دې.

بحث اول : د ائمه أربعه په نزد وظيفه اذنين مسح ده، او د داؤد ظاهرى او امام زهرى رحمه الله په نزد ددې وظيفه غسل دې، او د امام شعبى او امام حسن بن صالح رحمه الله په نزد ددې وظيفه مسح او غسل دواړه ده، ما اقبل من الاذنين يعنى د غوږونو هغه حصه کومه چه د مخ طرف

نه ده (کوم ته چه باطن اذنین هم وائی) ددې غسل به په غسل د وجه سره وی، او د ما ادبر من الاذنین مسح به وی په مسح اذنین سره، او څلورم قول په دې کښې د اسحق بن راهویه دې هغوی فرمائی چه د اذنین حکم دې خو مسح، خو د ما اقبل من الاذنین مسح په غسل وجه سره او د ما ادبر من الاذنین مسح به په مسح راس سره وی.

بحث ثانی : د جمهور علماء ائمه ثلاثه په نزد مسح اذنین سنت ده، او د امام احمد رحمه الله په نزد واجب ده.

بحث ثالث : د امام شافعی [1]، امام مالک او امام احمد رحمهم الله درې وارو په نزد د مسح اذنین دپاره تجدید ماء مسنون دې، او د احنافو په نزد مسنون دا ده چه مسح اذنین دې بماء الراس وی، پس حافظ ابن القیم رحمه الله فرمائی چه د رسول الله ﷺ نه د مسح اذنین دپاره تجدید ماء ثابت نه دې [2]، هم دغه شان ددې باب آخری حدیث الاذنان من الراس زمونږ دلیل دې، او هغه حضرات ددې حدیث جواب دا ورکوی چه ددې حدیث مرفوع کیدل ثابت نه دی لکه چه ددې تفصیل به د هغه حدیث د لاندې په آخر باب کښې راشي، او بعضو ددې جواب دا ورکړې دې چه د ﴿ الاذنان من الراس ﴾ مطلب دا دې چه ﴿ انهما ممسوحان مغسولان ﴾ یعنی د سر په شان غوږ هم په اعضاء ممسوحه کښې دې او دا مطلب نه دې چه دا د سر جزء دې لهذا د تجدید ماء ضرورت نشته، (قاله ابن عبدالبر فی الکافی) او حدیث د تکفیر الوضوء هم د احنافو دلیل دې، امام نسائی په دې باندې قائم کړې دې: باب مسح الأذنین مع الراس وما یستدل به علی انهما من الراس.

سوال دا دې چه د احنافو په نزد تجدید د ماء مستحب هم دې که نه دې؟ په دې کښې زمونږ د فقهاء کرامو اختلاف دې، په مراقی الفلاح کښې خو ئې مستحب لیکلې دې [3] او په فتح القدیر کښې ئې ﴿ لا یستحب ﴾ لیکلې دې او هم دا د علامه شامی رحمه الله تحقیق هم دې او هم

---

[1] د امام شافعی رحمه الله دا مسلک په متن د ابو شجاع او دهغې په شرح او په انوار ساطعه صفحه ۱۰۵ کښې هم دغه شان لیکلې دې، او د امام مالک رحمه الله دا مسلک په انوار ساطعه صفحه ۱۸۰، په ارشاد السالک او کتاب الکافی صفحه ۱۴۱ د ابن عبدالبر رحمه الله کښې لیکلې دې او د امام احمد رحمه الله دا مذهب په الروض المربع او انوار ساطعه صفحه ۲۴۲ کښې لیکلې شوی دې)

[2] خو د متن ابوشجاع په حاشیه کښې په حواله د حاکم یو حدیث نقل کړې دې چه په هغې کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ د مسح اذنین دپاره نوې اوبه واخستلې، ونصه هکذا روی الحاکم من حدیث عبدالله بن زید فی صفة وضوئه ﷺ انه توضاء ومسح اذنیه بماء غیر الماء الذی مسح به الراس قال الحافظ الذهبی صحیح)

[3] ځان پوهه کړه چه څنګه صاحب د مراقی الفلاح د مسح اذنین دپاره تجدید د اوبو لره مستحب لیکلې دې هم دغه شان صاحب د در مختار د کلام نه هم استحباب مفهوم کیږی خو علامه شامی رحمه الله په دې باندې تفصیلی بحث کړې دې خلاصه ددې خبره دا ده چه په متون احناف کښې مسح اذنین بماء الراس د سنت کیدو تصریح ده او هم دا هغوی د صاحب هدایه او صاحب البدائع نه هم نقل کړې ده او بیا وراندې تلو سره لیکی چه کله دا ثابته شوه چه سنت عدم تجدید دې نو بیا تجدید ماء نه مستحب څنګه ونیلې کیدې شي، خلاف سنت کار مستحب څنګه کیدې شی زه وایم چه هم دا وجه ده چه زمونږ حضرت ګنګوهی رحمه الله دې ته صرف مباح ونیلې دی)

دا رائې د حضرت ګنګوهي رحمه الله ده، پس په کوکب کښې ددې په باره کښې ﴿ لا باس به ﴾ ليکلې شوې دې.

بحث رابع : آيا غوږونه د سر په حکم کښې داخل دی؟

د ائمه ثلاثه په نزد ﴿ الاذنان من الراس ﴾ او د امام شافعي رحمه الله په نزد ﴿ عضوان مستقلان ﴾ او د داؤد ظاهري رحمه الله اود امام زهري رحمه الله په نزد﴿ الاذنان من الوجه ﴾ يعني اذنين د مخ جزء دې.

امام شافعي رحمه الله په دليل کښې دا فرمائي چه رسول الله ﷺ د اذنين دپاره نوې اوبه اخستلې دی، لهذا هغه مستقل اندام شو او حديث ﴿ الاذنان من الراس ﴾ مرفوعا ثابت نه منی. ، وائي چه دا موقوف دې، لکه چه ددې تفصيل به د باب په آخري حديث کښې راشي، او امام مالک او امام احمد فرمائي چه اګر که هغه د راس جزء دې، خو تجديد ماء د مسح اذنين دپاره په دې وجه دی چه د رسول الله ﷺ نه ثابت دی، او داؤد ظاهري او امام زهري رحمه الله په دليل کښې دا پيش کوی چه د رسول الله ﷺ نه په سجده کښې دا دعاء ثابت ده ﴿ سجد وجهي للذي خلقه وشق سمعه وبصره ﴾ په دې حديث کښې د سمع او د بصر اضافت د مخ طرف ته کړې شوې دې، لهذا سمع او بصر د مخ اجزاء شو. (هکذا في المنهل)

قوله: ﴿ فَغَسَلَ بُطُونَهُمَا وَظُهُورَهُمَا مَرَّةً ﴾ دلته د غسل نه مراد مسح ده، ځکه چه دا جمله تفسير دې د ﴿ فمسح براسه واذنيه ﴾ او د غسل اطلاق په مسح باندې ثابت دې، لهذا داؤد ظاهري او امام زهري رحمه الله په دې لفظ سره په خپل مسلک باندې استدلال نه شي کولې، او دويمه وجه دا هم ده چه ددې دواړو په نزد غسل اذنين خو په مخ سره وی نه چه د مسح رأس په وخت، او دلته ذکر شروع دې د مسح راس.

تثليث مسح سره متعلق د امام ابوداؤد رحمه الله رائې :

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ أَحَادِيثُ عُثْمَانَ – رضى الله عنه – الصِّحَاحُ كُلُّهَا تَدُلُّ عَلَى مَسْحِ الرَّأْسِ أَنَّهُ مَرَّةً فَإِنَّهُمْ ذَكَرُوا الْوُضُوءَ ثَلاَثًا وَقَالُوا فِيهَا وَمَسَحَ رَأْسَهُ ﴾ چونکه په ماقبل کښې د حديث عثمان په يو طريق کښې ﴿ ومسح راسه ثلاثا ﴾ راغلې وو، دلته مصنف رحمه الله په هغې باندې تنبيه فرمائي هغه دا چه د عثمان رضي الله عنه نه چه څومره صحيح احاديث د اودس په باره کښې روايت کړې شوې دی، هغه ټول په دې خبره باندې دلالت کوی چه مسح د راس يو ځل ده لهذا د عثمان رضي الله عنه په کومو رواياتو کښې چه ددې خلاف وی هغه به غير صحيح وی.

قوله :﴿ فَإِنَّهُمْ ذَكَرُوا الْوُضُوءَ الخ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله خپله دعوی ثابتوی، د مصنف رحمه الله دعوی دا ده چه د عثمان رضي الله عنه ټول احاديث صحيحه په مسح باندې دال دی، اوس دلته سوال پيدا کيږی چه دا څنګه؟ حال دا چه د هغوی اکثر احاديث د سر د مسح په باره کښې مطلق دی، د مرة قيد پکښې نشته جواب، دا په دې وجه چه کله راوی د باقی اندامونو سره بالتفصيل ﴿ ثلاثا ثلاثا ﴾ وائي او چه کله هغه مسح راس ته راورسيږی نو صرف ﴿ مسح راسه ﴾ وائي پس که مسح راس هم درې کرته وی نو دلته به ئې هم ثلاثا وئيلې ﴿ السكوت في محل البيان يفيد الحصر ﴾ ددې نه معلومه شوه چه مسح راس يو ځل ده.

خبرداري: د عثمان رضي الله عنه يو تير شوې روايت او په يو راتلونكى روايت كښې ﴿ مسح راسه ثلاثا ﴾ تصريح ده، په دې بناء باندې بعض شراح حديث ته د مصنف رحمه الله په دعوې باندې قوى اشكال دې، بيا ددې اشكال هغوى خپله جواب وركړې دې چه د مصنف رحمه الله مراد په ﴿ كلها ﴾ سره ﴿ أكثرها ﴾ دې وللاكثر حكم الكل... حافظ رحمه الله يو بل جواب دا وركړې دې چه مراد د ټولو احاديثو نه ددې دوه طريق نه علاوه دى، دا دواړه طريق مستثنى دى، حضرت سهارنپورى رحمه الله په بذل كښې ليكلي دى چه د مصنف رحمه الله په دعوى باندې دا اشكال به هغه وخت صحيح وو چه كله دا دواړه طريق صحيح وې حال دا چه داسې نه ده بلكه په هر طريق كښې يو راوى ضعيف موجود دې، په يو كښې عبدالرحمن بن وردان او په دويم كښې عامر بن شقيق، فلا اشكال غرض دا چه دا اشكال هغه وخت صحيح وو چه كله د مصنف رحمه الله دعوى عام وې د صحاح قيد پكښې نه وې يا دواړه روايتونه في نفسه صحيح وې

[۱۰۹]([1]) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا عِيسَى، أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللهِ يَعْنِي ابْنَ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي عَلْقَمَةَ، أَنَّ عُثْمَانَ، دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ، فَأَفْرَغَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، ثُمَّ غَسَلَهُمَا إِلَى الْكُوعَيْنِ، قَالَ: ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، وَذَكَرَ الْوُضُوءَ ثَلَاثًا، قَالَ: وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ، وَقَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مِثْلَ مَا رَأَيْتُمُونِي تَوَضَّأْتُ. ثُمَّ سَاقَ نَحْوَ حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ وَأَتَمَّ.

ترجمه: يقيناً عثمان اوبه راؤغوښتلې او اودس ئې اوكړو، نو راواړولې په ښى لاس باندې په ګس لاس، بيا ئې دواړه لاسونه اووينځل د مرونډونو پورې، بيا ئې مضمضه او استنشاق اوكړو درې ځله، او ذكر ئې كړو اودس درې ځله، هغه اووئيل: مسح ئې اوكړه په خپل سر باندې، بيا ئې خپې اووينځلې، او وئې وئيل: ما ليدلى دى رسول الله صلى الله عليه وسلم چه اودس ئې اوكړو په مثل دهغې چه تاسو زه وليدم او اودس مې اوكړو، بيا سوق ئې د حديث اوكړو پشان د حديث د زهرې او دهغه حديث نه ئې مكمل بيان اوكړو

[۱۱۰]([2]) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عَامِرِ بْنِ شَقِيقِ بْنِ جَمْرَةَ، عَنْ شَقِيقِ بْنِ سَلَمَةَ، قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، "غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ هَذَا"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ وَكِيعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، قَالَ: تَوَضَّأَ ثَلَاثًا فَقَطْ.

ترجمه: شقيق بن سلمة وائې چه ما عثمان بن عفان اوليدلو چه وئې وينځلې خپلې څنګلې درې ځله، او مسح د سر ئې اوكړه درې ځله، بيا ئې اووئيله: ما ليدلى وو رسول الله صلى الله عليه وسلم چه كړې دى دا. وائې ابوداود: روايت كړى دى وكيع د اسرائيل نه، هغه وئيلى دى: په هغې كښې صرف توضأ ثلاثا دې

تشريح: قوله: ﴿ وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثَلَاثًا ﴾ په دې باندې كلام اوس تير شوې دې، ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُد رَوَاهُ وَكِيعٌ عَنْ إِسْرَائِيلَ قَالَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا فَقَطْ ﴾ د مصنف رحمه الله غرض ددې لفظ مذكور يعنى ﴿ وَمَسَحَ

[1]) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۸٤۷) (حسن صحيح)

[2]): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۸۱۰) (منكر)

رَأْسَهُ ثَلَاثًا ﴾ تضعيف دې، او هغه داسې لفظ مذكور لره د اسرائيل نه نقل كونكې په دې سند كښې يحيى بن ادم دې، مصنف رحمه الله فرمائى چه دا حديث وكيع د اسرائيل نه د يحيى بن ادم خلاف نقل كړو، د وكيع په روايت كښې لفظ مذكور نشته بلكه هغه روايت مجمل دې، په دې كښې صرف ﴿ توضاء ثلاثا ﴾ دې او د وكيع روايت د يحيى د روايت نه راجح دې ځكه چه وكيع د يحيى نه اقوى دې، او دويم په دې وجه هم چه د يحيى روايت د عثمان رضي الله عنه د احاديث صحيحه خلاف دې، لكه چه مصنف رحمه الله مخكښې دا خبره بيان كړې ده، زمونږ ددې تشريح نه دا هم معلومه شوه چه دا لفظ په متن كښې قط په سكون د طاء سره دې په معنى د فقط، او په تشديد د طاء سره نه دې، لكه څنګه چه په كتاب كښې ليكلې شوې دى دا د كاتب غلطي ده.

[۱۱۱](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، قَالَ: أَتَانَا عَلِيٌّ رضي الله عنه وَقَدْ صَلَّى، فَدَعَا بِطَهُورٍ، فَقُلْنَا: مَا يَصْنَعُ بِالطَّهُورِ، وَقَدْ صَلَّى؟ مَا يُرِيدُ إِلَّا لِيُعَلِّمَنَا، فَأُتِيَ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٍ فَأَفْرَغَ مِنَ الْإِنَاءِ عَلَى يَمِينِهِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا، فَمَضْمَضَ وَنَثَرَ مِنَ الْكَفِّ الَّذِي يَأْخُذُ فِيهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا وَغَسَلَ يَدَهُ الشِّمَالَ ثَلَاثًا، ثُمَّ جَعَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا وَرِجْلَهُ الشِّمَالَ ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: "مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَعْلَمَ وُضُوءَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهُوَ هَذَا".

ترجمه: عبد خير وائې چه علي رضي الله عنه مونږ ته راغى او مونځ ئې كړې وو، نو د اودس لوښى ئې راوغوښتلو، نو مونږ اوونيل چه په لوښې څه كوي او هغه خو مونځ كړې دى، كيدې شى د هغه اراده نه وه مګر دا چه تعليم راكړې مونږ ته، نو راوړى شو ورته يو لوښې چه اوبه پكښې وې، او د زيړو يو لوښى، نو اوبه ئې راواړولې د لوښې نه په ښې لاس، نو لاسونه ئې درې ځل وينځل، بيا ئې مضمضه اوكړه او استنثار ئې اوكړو درې ځله، نو مضمضه ئې اوكړه د هغه ورغوي نه چه اوبه ئې اخستې په هغې كښې، بيا ئې مخ وينځلو درې ځله، بيا ئې وينځلو خپل ښې لاس درې ځل، او چپ لاس ئې درې ځل وينځلو، بيا ئې لاس ختكه كړو په لوښې كښې نو مسح ئې اوكړه د سر يو ځل، بيا ئې ښې خپه وينځله درې ځله او چپه خپه درې ځله، بيا ئې اوونيل: د چا چه خوښه وي چه زده كړې اودس د رسول الله صلى الله عليه وسلم نو هغه دادى.

مسانيد علي رضي الله عنه:

قوله :﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ ﴾ اوسه پورې د عثمان رضي الله عنه روايات بيانيدل، اوس ددې ځائې نه د سيدنا علي رضي الله عنه د رواياتو سلسله شروع كيږى، مصنف رحمه الله د حديث عثمان په شان حديث علي هم په ډيرو طرقو سره ذكر كړې دې، دا مونږ هم په شروع كښې وئيلې دى چه په دې باب كښې مصنف رحمه الله د نهو صحابه كرامو د رواياتو تخريج كړې دې، او هغه دا دى، سيدنا عثمان، سيدنا علي، عبد الله بن زيد بن عاصم، مقدام بن معديكرب، معاويه بن ابى

(١): سنن النسائي/الطهارة ٧٤ (٩١)، ٧٥ (٩٢)، ٧٦ (٩٣)، ٧٧ (٩٤)، (تحفة الأشراف: ١٠٢٠٣)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٣٧(٤٨)، مسند احمد (١٢٢/١)، سنن الدارمي/الطهارة ٣١ (٧٢٨) (صحيح)

سفيان، ربيع بنت معوذ بن عفراء، جد طلحه، عبدالله بن عباس، ابو امامه رضي الله عنهم، چونکه د اودس اکثر مسائل سره د اختلافاتو او دلائلو تول تير شو، په دې وجه اوس وړاندې د مصنف رحمه الله طرز عمل دا دې چه د کومو صحابه کرامو روايات اخستل دي په هغوی کښې ئې هر يو پوره ذکر نه کړو بلکه په کوم کښې چه کومه نوې خبره راغلله خاص طور سره ئې هم هغه واخستله، لهذا اوس به مونږ هم په راتلونکو رواياتو کښې چه کوم خبره قابل کلام وی هم هغه به اخلو.

قوله :﴿ عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ ﴾ دا په مخضرمينو کښې دې چا چه د جاهليت اود اسلام دواړو زمانه موندلې ده، خو اسلام ئې د رسول الله ﷺ د وفات نه پس قبول کړې دې، هم داسې انسان ته مخضرم وائی، د علي رضي الله عنه په شاګردانو کښې دې، دوی کافی عمر موندلې دې، په بذل کښې ليکلې شوې دی چه يو سړی د هغوی نه تپوس اوکړو چه ﴿ کم اتی عليک؟ ﴾ ستاسو څو کاله عمر دې؟ نو هغوی اوفرمائيل ﴿ عشرون ومائة سنة ﴾ يعنی شپږ شلې کاله، امام ترمذی رحمه الله د علي رضي الله عنه حديث د عبد خير او ابوحيه دواړو طريقو سره ذکر کړې دې، او امام ابوداؤد رحمه الله دا حديث د عبد خير، ابوحيه، زر بن حبيش، عبدالرحمن بن ابی ليلی او ابن عباس رضي الله عنهما په پنځو طرقو سره ذکر کړې دې.

قوله :﴿ وَقَدْ صَلَّى ﴾ دا مونځ د سحر مونځ وو لکه چه په وړاندې روايت کښې راځی، دا واقعه د مقام رحبه ده، کومه چه په کوفه کښې د يوې محلې نوم دې، د سيدنا علي رضي الله عنه دارالخلافه کوفه وه، د هم هغه ځائې دا واقعه ده.

په صحابه کرامو رضي الله عنهم کښې د تعليم وضوء اهتمام :

د روايت مفهوم دا دې چه عبد خير رحمه الله فرمائی چه يو ځل سيدنا علي رضي الله عنه د سحر د مانځه نه چه فارغ شو نو مونږ ته يعنی زمونږ محلې ته ئې تشريف راوړلو او په مونږ باندې ئې د اودس دپاره اوبه راوغوښتلې، مونږ په زړه کښې سوچ اوکړو چه دوی په اوبو څه کوی مونځ خو ئې ادا کړې دې، ﴿ مَا يُرِيْدُ إِلاَّ أَنْ يُعَلِّمَنَا ﴾ يعنی معلوميږی چه مقصود اودس کول نه دی بلکه د اودس د طريقې تعليم کول دی، پس په يو لوښی کښې د اودس اوبه راوړلې شوې، او دهغې نه علاوه د اودس د غساله دپاره يو طشت راوړلې شو، بيا وړاندې د علي رضي الله عنه د اودس کولو تفصيل ذکر شوې دې

د دې نه معلومه شوه چه د صحابه کرامو رضي الله عنهم په ژوند کښې د اودس د تعليم او خلقو ته د طريقې د ښودلو يو خاص اهتمام وو، مونږ خلق دا معمولی څيز ګڼړو، زمونږ د ډيرو طالبانو حال دا دې چه هغوی د فقهي غټ کتابونه تر دې چه مشکوة او دوره حديث هر څه اولولی دهغې باوجود هغوی ته د اودس صحيح او مسنون طريقه نه ورځی، طالبانو لره د خپلو استاذانو نه د اودس طريقه زده کول پکار دی، ابوداؤد باب غسل الجنابة کښې به يو روايت راشی چه په هغې کښې دا دی چه د ابن عباس رضي الله عنهما عادت شريفه دا وو چه کله به ئې غسل جنابت کولو نو غسل يدين به ئې اووۀ کرته کولو، د هغوی شاګرد شعبه بن دينار فرمائی چه يو ځل هغوی لاسونه وينځل زه هم ورته مخامخ ناست اوم د وينځلو تعداد ترې

نه هير شو، ما نه ئې تپوس اوکړو چه ما څو کرته لاسونه وينځل، ما اووئيل ﴿ لا ادری ﴾ هغوی اوفرمائيل ﴿ لا ام لک وما منعک ان تدری ﴾ يعنی هلاک شې ولې درته نه ده معلومه، د ابن عباس رضي الله عنهما مقصد دا وو چه شاګرد کوم چه د خپل استاذ په خدمت کښې اوسيږی هغه هم ددې دپاره چه د هغوی نه د مسائلو خبرې زده کړی، دين حاصل کړی، صرف خدمت خو مقصود نه دې، دې وخت کښې زه هم دا وايم چه کشرانو لره د مشرانو نه، شاګردانو لره د استاذانو نه دا ټول څيزونه زده کول پکار دی، هر کار په زده کولو سره راځی.

قوله :﴿ فَمَضْمَضَ وَنَثَرَ مِنَ الْكَفِّ الَّذِي يَأْخُذُ فِيهِ ﴾ ددې روايت نه معلوميږی چه مضمضه او استنثار ئې په يو لاس باندې اوکړل، حال دا چه مضمضه په ښی لاس سره او استنشاق په ګس لاس سره وی، جواب دا دې چه دلته د ﴿ نثر ﴾ نه مراد استنشاق دې، ددې دوه قرينې دی، يو دا چه د مضمضه نه پس استنشاق وی نه استنثار، دويمه قرينه دا ده چه دلته ﴿ من الكف ﴾ دې او د كف نه استنشاق كيږی نه استنثار، استنثار په اطراف اصابع سره كيږی، بله داچه مخكښې تيرشو چه د ابن قتيبه وغيره په نزد استنثار د استنشاق په معنی كښې دې.

[۱۱۳]([1]) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ، عَنْ زَائِدَةَ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَلْقَمَةَ الْهَمْدَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، قَالَ: صَلَّى عَلِيٌّ رضي الله عنه الْغَدَاةَ ثُمَّ دَخَلَ الرَّحْبَةَ فَدَعَا بِمَاءٍ فَأَتَاهُ الْغُلَامُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٍ، قَالَ: فَأَخَذَ الْإِنَاءَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى وَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَمَضْمَضَ ثَلَاثًا وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، ثُمَّ سَاقَ قَرِيبًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي عَوَانَةَ، قَالَ: ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ مُقَدَّمَهُ وَمُؤَخَّرَهُ مَرَّةً، ثُمَّ سَاقَ الْحَدِيثَ نَحْوَهُ.

ترجمه: د عبد خير نه روايت دې هغه وائی: چه مونځ اوکړو علي رضي الله عنه د سحر، بيا داخل شو رحبې ته نو راوېې غوښتلې اوبه نو غلام ورته راوړو يو لوښی چه اوبه پکښې وې او يو لوښی د زيړو، هغه وائی: نو راوايې خستې اوبه په خپل ښې لاس نو راتوی کړې په خپل چپ لاس، او دواړه ورغوې ئې اووينځل درې ځل، بيا ئې ښې لاس داخل کړو په لوښې کښې نو مضمضه ئې اوکړه درې ځله او استنشاق ئې اوکړو درې ځله، بيا ئې سوق د حديث اوکړو نزدې حديث د ابوعوانه ته، هغه وائی: بيا ئې مسح اوکړه مخکښې او وروسته حصه د سر يو ځل، بيا ئې سوق د حديث اوکړو پشان د هغې.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ قوله ثُمَّ سَاقَ قَرِيبًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي عَوَانَةَ ﴾ د ساق ضمير د زائده طرف ته راجع دې په اصل کښې ددې حديث بنياد په خالد بن علقمه باندې دې، بيا د علقمه متعدد شاګردان دی، اول ابوعوانة راغلې وو، او دلته د هغوی شاګراد زائده دې مصنف رحمه الله فرمائی زائده راوی حديث داسې بيان کړو چه څنګه ابوعوانة کړې وو.

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۳) (صحيح)

[۱۳]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنِي شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ عُرْفُطَةَ، سَمِعْتُ عَبْدَ خَيْرٍ، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا رضي الله عنه أُتِيَ بِكُرْسِيٍّ فَقَعَدَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أُتِيَ بِكُوزٍ مِنْ مَاءٍ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ مَعَ الِاسْتِنْشَاقِ بِمَاءٍ وَاحِدٍ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: عبد خير وائي چه ما اوليدلو علي رضي الله عنه، چه راوړی شوه هغه ته يوه کرسي نو کيناستلو په هغې، بيا راوړی شوه ورته يوه کوزه د اوبو نو لاسونه ئي درې ځل اووينځل، بيا ئي مضمضه اوکړه سره د استنشاق نه په يوځل اوبو ، او ذکر ئي کړو حديث.

سند حديث کښې وهم د شعبه :

قوله :﴿ حَدَّثَنِي شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ عُرْفُطَةَ ﴾ شعبه د خالد دريم شاګرد دې، خو د هغوی نه غلطي دا اوشو [۲] چه هغوی د خپل استاذ د نوم خالد بن علقمه په ځائې مالک بن عرفطه بيان کړې دې، د شعبه دا روايت په نسائی کښې هم دغه شان دې، امام نسائی رحمه الله د خپل عادت مستمره مطابق فرمائی ﴿ قال ابو عبدالرحمن هذا خطاء والصواب خالد بن علقمة ﴾، او امام ترمذی رحمه الله هم په جامع ترمذی کښې په دې باندې تنبيه فرمائيلې ده او هغوی هم ليکلې دی چه ابوعوانة کوم چه د خالد بل شاګرد دې، د هغوی نه دا لفظ په دواړو طريقو سره روايت دې ﴿عن خالد عن علقمة﴾ هم او ﴿ عن مالک بن عرفطة ﴾ هم، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ليکلې دی چه ابوعوانة به په شروع کښې د خپل استاذ نوم صحيح ذکر کړې وو ، يعنی خالد بن علقمة، بيا چه کله هغوی ته چا داسې اووئيل چه شعبه خو په ځائې د مالک بن عرفطه وائی نو هغوی د شعبه په اتباع کښې مالک بن عرفطه وئيل شروع کړل، او دا ئې اووئيل ﴿ شعبة اعلم منی ﴾. د ابوداؤد په دې روايت کښې ابوعوانة د خپل استاذ نوم صحيح ذکر کړو ، چه دهغې نه معلوميږی چه هغوی د خپلې رجوع نه رجوع اوکړه [۳]

قوله :﴿ قَالَ رَأَيْتُ عَلِيًّا – رضى الله عنه – أُتِيَ بِكُرْسِيٍّ فَقَعَدَ عَلَيْهِ ﴾ ددې حديث نه معلومه شوه چه د کرسئ رواج د صحابه کرامو رضي الله عنهم د زمانې نه وو ، بلکه د مسلم شريف په روايت کښې کوم چه په کتاب الجمعه کښې دې، په دې کښې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په کرسئ باندې د کيناستلو تصريح ده ﴿ فاتی بکرسی، حسبت قوائمه حديدا، فقعد عليه رسول الله صلی الله عليه وسلم ﴾ يعنی د رسول الله صلی الله عليه وسلم دپاره يو کرسئ راوړلې شوه پس رسول الله صلی الله عليه وسلم په هغې کيناستلو ، راوی وائی

---

[۱]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۳) (صحيح)

[۲] دلته شيخ احمد محمد شاکر په حاشيه د ترمذی کښې يو قوی اشکال کړې دې هغه دا چه دا څنګه کيدې شی چه يو انسان ته دې د خپل استاذ نوم هم صحيح ياد نه وی دا خو سخت قسم غفلت دې، کوم چه د شعبه په شان راوی حديث او امام حديث نه مستبعد دې لهذا کيدې شی چه دا مالک بن عرفطه بل څوک راوی وی د چا نه چه شعبه روايت کوی، احقر وائی چه د هغوی دا اشکال خو په خپل ځائې صحيح دې خو ټول محدثين په وهم د شعبه باندې متفق دی، بلکه دا چه د مالک بن عرفطه په نوم يو راوی هم په کتب د اسماء الرجال کښې نه ملاويږی. والله اعلم بالصواب)

[۳] قال الحافظ في التقريب في ترجمة خالد بن علقمة وكان شعبة يهم في اسمه واسم ابيه فيقول مالك بن عرفطة ورجع ابوعوانة اليه ثم رجع عنه اهـ)

زه گمان کوم چه دهغې خپې د اوسپنې وې، او په هغې باندې هم تفریع کیدلې شي چه: کرسئ استعمال د زهد خلاف نه دې، او بیا د کرسئ ثبوت خپله په قرآن کریم کښې هم دې ﴿وسع کرسیه السموات والارض﴾ (الاية)

قوله :﴿ ثُمَّ تَمَضْمَضَ مَعَ الاِسْتِنْشَاقِ بِمَاءٍ وَاحِدٍ ﴾ په دې روایت کښې د مضمضه او استنشاق ترمینځه وصل فهم کیږي، د شوافعو په نزد خو هم دا اولى ده، د احنافو د طرف نه ددې جواب دا دې چه دا د علي ﷺ هم هغه حدیث دې کوم چه د پورته نه راروان دې، په اول طرق کښې په یو طریق کښې هم داسې نه دی راغلی، صرف د شعبه په طریق کښې داسې دی، او اوس معلومه شوه چه د شعبه نه دلته یو بله خطاء هم شوې ده، پس ددې ثبوت هم دغه شان دې، اکثر راویانو چه څنګه نقل کړې دې هغې لره به په دې باندې ترجیح وی، لهذا دا لفظ شاذ او مرجوع شو، او که صحیح اومنلې شي نو په بیان جواز باندې محمول کیدې شي.

[۱۱۳](۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا رَبِيعَةُ الْكِنَانِيُّ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عَلِيًّا ﷺ وَسُئِلَ عَنْ وُضُوءِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ: وَمَسَحَ عَلَى رَأْسِهِ حَتَّى لَمَّا يَقْطُرْ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا كَانَ وُضُوءُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: زر حبیش د علي ﷺ نه اوریدلې دي، چله کله پوښتنه ترېنه اوشوه د اودس د رسول الله ﷺ، نو ذکریې کړو حدیث، وئې وئیل: او مسح ئې اوکړه په خپل سر چه لا اوبه ترېنه اونه بهېدې، او وئې وینځلې دواړه خپې درې ځله، بیا ئې اووئیل: دارنګه وو اودس د رسول الله ﷺ

د لفظ حدیث "حتى لما یقطر" تشریح :

﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قوله وَمَسَحَ عَلَى رَأْسِهِ حَتَّى لَمَّا يَقْطُرْ ﴾ یعنی رسول الله ﷺ به د خپل سر مسح (بار بار) کوله تر دې چه (نزدې وه چه اوبه اوسسیږی) خو او نه سسیدې، ددې عبارت چه مونږ کومه ترجمه اوکړه اول خو په دې وجه چه حتى د غایت دپاره راځي او غایت هلته ذکر کولې شي چرته چه امتداد وی، دویم په دې وجه چه د ﴿ لما ﴾ استعمال د داسې څیز په نفی کښې کولې شي کوم چه متوقع الحصول وی، دا مطلب خو هغه دې کوم چه د ظاهر الفاظو مطابق او متبادر الی الذهن دې.

خو چونکه د احادیث صحیحه نه توحید مسح ثابتیږی نه تثلیث، په دې وجه ددې عبارت تاویل به کولې شي چه ﴿ حتى ﴾ په معنی د ﴿ فاء ﴾ او ﴿ لما ﴾ په معنی د ﴿ لم ﴾ دې ای مسح راسه فلم یقطر او نفی د تقاطر به په دې باندې دال وی چه مسح ئې په خفیف طریقې سره اوکړه، ځکه چه د اوبو هیڅ قطره نه ده سسیدلې، او که مسح د مبالغې او د تکرار سره اوکړې شي، خصوصا میاه جدیدة چه دهغې شوافع قائل دی نو په دې صورت کښې د تقاطر قوی امکان دې ﴿ افاده استاذنا مولانا محمد اسعد الله ﴾

---

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۹٤) (صحیح)

[۱۱۵](۱) حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ الطُّوسِيُّ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا فِطْرٌ، عَنْ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا رضي الله عنه تَوَضَّأَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَاحِدَةً، ثُمَّ قَالَ: "هَكَذَا تَوَضَّأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

ترجمه: عبد الرحمن بن ابي ليلى وائي چه ما علي رضي الله عنه اوليدلو چه اودس ئې اوکړو نو وئې وينځلو مخ خپل درې ځله، او وئې وينځل دواړه څنګلې درې ځله، او مسح د سر ئې اوکړه يو ځل، بيا ئې اوونيل: دارنګه اودس کړې وو رسول الله ﷺ.

[۱۱۶](۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو تَوْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ. ح وحَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي حَيَّةَ، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا رضي الله عنه تَوَضَّأَ، فَذَكَرَ وُضُوءَهُ كُلَّهُ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، قَالَ: ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: "إِنَّمَا أَحْبَبْتُ أَنْ أُرِيَكُمْ طُهُورَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

ترجمه: ابو حية وائي چه ما ليدلې دې علي رضي الله عنه چه اودس ئې اوکړو نو د هغه ټول اودس ئې ذکرکړو درې درې ځله، هغه اوونيل: بيائې مسح دسر اوکړه، بيا ئې خپې اووينځلې ترګيټو پورې، بيا ئې اوونيل: بيشکه ما خوښوله دا چه وښايم تاسو ته اودس د رسول الله ﷺ.

[۱۱۷](۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ بْنِ يَزِيدَ بْنِ رُكَانَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ الْخَوْلَانِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: دَخَلَ عَلَيَّ عَلِيٌّ يَعْنِي ابْنَ أَبِي طَالِبٍ وَقَدْ أَهْرَاقَ الْمَاءَ، فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَأَتَيْنَاهُ بِتَوْرٍ فِيهِ مَاءٌ حَتَّى وَضَعْنَاهُ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، أَلَا أُرِيكَ كَيْفَ كَانَ يَتَوَضَّأُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: "فَأَصْغَى الْإِنَاءَ عَلَى يَدِهِ فَغَسَلَهَا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فَأَفْرَغَ بِهَا عَلَى الْأُخْرَى، ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ فِي الْإِنَاءِ جَمِيعًا فَأَخَذَ بِهِمَا حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ أَلْقَمَ إِبْهَامَيْهِ مَا أَقْبَلَ مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ الثَّانِيَةَ، ثُمَّ الثَّالِثَةَ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ أَخَذَ بِكَفِّهِ الْيُمْنَى قَبْضَةً مِنْ مَاءٍ فَصَبَّهَا عَلَى نَاصِيَتِهِ فَتَرَكَهَا تَسْتَنُّ عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ وَظُهُورَ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ جَمِيعًا فَأَخَذَ حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى رِجْلِهِ وَفِيهَا النَّعْلُ فَفَتَلَهَا بِهَا، ثُمَّ الْأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، قَالَ: قُلْتُ: وَفِي النَّعْلَيْنِ؟ قَالَ: وَفِي النَّعْلَيْنِ، قَالَ: قُلْتُ: وَفِي النَّعْلَيْنِ؟ قَالَ: وَفِي النَّعْلَيْنِ، قَالَ: قُلْتُ: وَفِي النَّعْلَيْنِ؟ قَالَ: وَفِي النَّعْلَيْنِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثُ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ شَيْبَةَ، يُشْبِهُ حَدِيثَ عَلِيٍّ لِأَنَّهُ قَالَ فِيهِ حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جُرَيْجٍ: وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً، وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ فِيهِ: عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ ثَلَاثًا.

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې هغه وائي چه علي رضي الله عنه ماته راغې، يعني ابن ابي طالب، او هغه اودس مات کړې وو، نو راوېې غوښتلې اوبه د اودس، نو راوړو ورته مونږ يو لوښې چه اوبه پکښې وې، مونږ د هغه په مخکښې کيخودلو، نو وئې وئيل: اې ابن عباس! ايا زه تاته اونه ښايم چه څنګه اودس کولو رسول الله ﷺ؟ ما ورته اوونيل: ولې نه.

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۲۲) (صحيح)
(۲): سنن الترمذي/الطهارة ۳۷ (۴۸)، سنن النسائي/الطهارة ۷۹ (۹۶)، ۹۳ (۱۱۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۲۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۲۰، ۱۲۵، ۱۲۷، ۱۴۲، ۱۴۸) (صحيح)
(۳): تفرد به أبو داود، تحفة الأشراف (۱۰۱۹۸)، وحديث ابن جريج عن شيبة أخرجه: سنن النسائي/الطهارة ۷۸ (۹۵)، تحفة الأشراف (۱۰۰۷۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۸۲) (ضعيف)

هغه وائی: لوښی ئې راکوړ کړو په خپل لاس نو هغه ئې اووينځلو، بیا ئې ننویستلو ښې لاس خپل (په لوښی کښې) نو وائې روله په هغې په بل لاس، بیا ئې ورغوي وينځل، بیا ئې مضمضه اوکړه او استنثار ئې اوکړو، بیا ئې داخل کړل دواړه لاسونه په لوښې کښې، راواېې خستلې په دواړو يوه لپه د اوبو نو مخ ته ئې واچولې، بیا ئې ننویستلې غټې گوتې مخامخ د دواړو غوږونو ته، بیا دويم ځل بیا دريم ځل په شان د هغې، بیا ئې راواخستې په خپل ښې ورغوي کښې يو موټی اوبه نو واړولې په تندې نو پرې ئې خودلې چه رواني وې د هغه په مخ، بیا ئې دواړه لاسونه وينځل ترڅنګلو پورې درې درې ځله، بیا ئې مسح اوکړه د سر او د ظاهر د غوږونو، بیا ئې دواړه لاسونه دننه کړل نو راوايې خستې يو چونګ اوبه نو وائې چولې په خپه باندې، او په هغې کښې پیزار وو نو دا خپه ئې تاو راتاو کړه په دې اوبو، بیا بله دهغې پشان، هغه وائی: چه ما اووئيله: په پیزار کښې؟ هغه اووئیل: په پیزار کښې. هغه وائی: چه ما اووئيله: په پیزار کښې؟ هغه اووئیل: په پیزار کښې. هغه وائی: چه ما اووئیل: په پیزار کښې؟ هغه اووئیل: په پیزار کښې وئیلی دي ابوداود: حديث د ابن جريج د شيبه نه مشابه دی حدیث د علي سره، ځکه چه په هغې کښې حجاج بن محمد بن جريج وئيلی دی: مسح ئې اوکړه په سر باندې يو ځل، او وئيلی دي ابن وهب په هغې کښې د ابن جريج نه، او مسح ئې اوکړه په سر خپل باندې درې ځله.

مضمون حدیث او په هغې کښې بعض اشکال او جواب :

﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيُّ الخ قوله وَقَدْ أَهْرَاقَ الْمَاءَ ﴾ يعنى ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه يو ځل علی رضی الله عنه ماته تشريف راوړلو او هم په دې وخت کښې د متيازو نه فارغ شوې وو، او د راتلو نه پس ئې اوبه طلب کړې، پس مونږ په يو لوښی کښې هغوی ته اوبه راوړې، سيدنا علی رضی الله عنه سيدنا ابن عباس رضی الله عنهما ته اوفرمائيل چه زه تاته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اودس په شان اودس اونکړم، هغوی عرض اوکړو ضرور.

دلته دوه اشکالات دی، يو خو دا چه په دې حدیث کښې په متيازو د اوبو اطلاق کړې شوې دې، حال دا چه د طبرانی په يو روايت کښې دی، ﴿ لا يقول احدكم اهرقت الماء ولكن يقول ابول ﴾ يعنی يو سړې دې د متيازو دپاره ﴿ اهرقت الماء ﴾ لفظ نه استعمالوی بلکه صفا دې وائی ﴿ ابول ﴾ ددې اشکال جواب دا دې چه حديث الباب صحيح دې او د طبرانی پورته ذکر شوې حديث ضعيف دې، بلکه شارحينو خو دا ليکلې دی چه دا کنايه ده د بول نه، پس ددې نه دا خبره معلومه شوه چه متيازو وغيره لره په طريقه د کنايه ذکر کول اولی دی، ﴿ قلت وهذا كما يقال ما خرج من السبيلين ﴾.

دويم اشکال دلته دا دې چه د علی رضی الله عنه ابن عباس رضی الله عنهما ته دا فرمائيل چه آيا زه تاته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اودس په شان اودس او نه ښائم، او بيا د ابن عباس رضی الله عنهما دا فرمائيل چه او ضرور اوښايئ، آيا ابن عباس رضی الله عنهما به براه راست رسول الله صلی الله علیه وسلم په اودس کولو باندې نه وی ليدلې، ښکاره ده چه ډير کرته به ئې ليدلې وی، او صرف اودس څه چه هغوی يو ځل تولِه شپه د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره تيره کړې ده او د هغوی د عبادت معمولات ئې توله شپه اوکتل،

جواب دا دې چه د علی ﷺ مراد دا وو چه زه تاته د رسول الله ﷺ اودس په داسې طريقه او نه ښائم چه په نوې طريقه وی او تا به چرته نه وی ليدلې، په دې باندې هغوی اوفرمائيل چه بالکل! اوښايئ. پس وړاندې چه علی ﷺ د اودس کومه طريقه بيان کړه هغه ډيره نااشنا وه، په هغې کښې ډيرې خبرې د مشهورو رواياتو خلاف دی.

قوله : ﴿ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى وَجْهِهِ ﴾ يعنی سيدنا علی ﷺ په دواړو لاسونو کښې اوبه واخستلې او مخ باندې ئې راګزار کړئ، چه هغې ته لپه راګزارل وائی، په دې کښې د اشکال خبره دا ده چه په اودس کښې مخ ته په زور سره اوبه راويشتل څه ته چه لطم وائی د ادب خلاف دی لکه چه فقهاء کرامو ليکلې دی، پس ددې جواب څه دې؟ او حد خو دا دې چه د ابن حبان په شان محدث په دې حديث باندې هم ددې لفظ د وجې نه ترجمه قايم کړې ده ﴿ باب استحباب صک الوجه بالماء ﴾ اوس مونږ بيان کړه چه په دې حديث کښې به ډير څيزونه داسې راځی چه هغه نوې دی دا هم دهغې نه ده، اوس ددې دوه جوابونه کيدې شی يا خو دې دا اووئيلې شی چه ضرب الماء کناية ده د صب الماء نه، او د ضرب متبادر معنی مراد نه ده، يا دې داسې اووئيلې شي چه دا لفظ شاذ دې، د معروف او مشهور رواياتو خلاف دې لهذا قابل عمل نه دې يا بيا آخری جواب دا هم کيدې شی چه رسول الله ﷺ د بيان جواز دپاره کله کله داسې هم کړې وی، صرف د ادب خلاف ده حرام نه ده.

په مسح د اذنين کښې د اسحق بن راهويه مستدل او په هغې باندې کلام:

﴿ قوله ثُمَّ أَلْقَمَ إِبْهَامَيْهِ مَا أَقْبَلَ مِنْ أُذُنَيْهِ ﴾ يو بله نوې خبره دا راغله چه علی ﷺ د غسل وجه سره خپلې دواړه (کټې يا غټې) ګوتې د غوږونو لقمه کړه يعنی څنګه چه لقمه په غوږونو کښې داخلولې شی هم دغه شان ئې ابهامين په اذنين کښې داخل کړل، ددې مطلب دا شو چه علی ﷺ د ما اقبل من الاذنين مسح په غسل وجه سره اوفرمائيله، لکه چه د اسحق بن راهويه مذهب دې د جمهورو د طرف نه به ددې جواب هم دا وی چه رسول الله ﷺ کله کله د بيان جواز دپاره داسې کړی دی، ګينې مسنون طريقه هم هغه ده کومه چه په روايات کثيره شهيره کښې راځی.

علامه شوکانی ﷫ ليکلې دی چه دا حديث د مسح اذنين په باره کښې د حسن بن صالح او د شعبی د مسلک دليل دې، د هغوی مسلک دا دې چه د ما اقبل من الاذنين وظيفه غسل ده دا به د مخ سره وينځلې شی، حضرت سهارنپوری ﷫ په بذل کښې ددې ترديد کړې دې چه صرف لوندې ګوتې په غوږونو کښې داخلولو سره غسل اذنين نه ثابتيږی، بلکه مسح ثابتيږی لهذا دا حديث د اسحق بن راهويه دليل نه شو د شعبی او حسن بن صالح دپاره، د مسح اذنين اختلافات نزدې تير شو.

قوله :﴿ ثُمَّ أَخَذَ بِكَفِّهِ الْيُمْنَى قَبْضَةً مِنْ مَاءٍ فَصَبَّهَا عَلَى نَاصِيَتِهِ ﴾ دا په دې حديث کښې يو دريمه نوې خبره ده چه سيدنا علی ﷺ درې کرته د غسل وجه فرمائيلو نه پس څلورم ځل په لپه کښې اوبه واخستلې او هغه ئې په تندی باندې راپريخودلې کومې چه د هغوی په مخ مبارک باندې راروانې شوې، اشکال ښکاره دې چه دا په تثليث غسل باندې زيادت دې چه

دهغې څوک هم قائل نه دی.

د امام بخاري رحمه الله په دې حديث باندې کلام او په دې باندې د حضرت اشکال :

د دې او د راتلونکو د ټولو اشکالاتو يو مشترک جواب دا دې چه امام بخاري رحمه الله ددې حديث تضعيف کړې دې، پس منذري وائی ﴿ وفيه مقال ﴾ امام ترمذي رحمه الله د امام بخاري رحمه الله نه ددې حديث په باره کښې سوال اوکړو نو په دې باندې هغوی ددې حديث تضعيف اوکړو. (۱)

دويم جواب ددې اشکال دا کيدې شی چه رسول الله ﷺ په خپل تندی مبارک باندې کومې اوبه واچولې نو دا د تکميل اودس دپاره نه وو بلکه دا تبريدا وو، يعنی صرف مخ نه د يخ والی دپاره، او امام نووي رحمه الله ددې جواب دا کړې دې چه کيدې شی چه د تندی پورته حصه درې کرته وينځلو سره پوره نه وی لونده شوې په دې وجه دهغې د تکميل دپاره ئې داسې اوکړل، او بعضو وئيلې دی چه دا په ځلورم ځل رسول الله ﷺ په مقدم راس باندې اوبه اچولې وې دا اصل دې، د فقهاء کرامو ددې قول چه سرې له پکار دی چه د مخ د وينځلو په وخت د مقدم راس هم څه حصه اووينځی د استيعاب وجه په قصد سره.

د حديث نه په مسح رجلين باندې استدلال او د هغې جوابات :

قوله :﴿ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى رِجْلِهِ وَفِيهَا النَّعْلُ ﴾ يعنی علي رضي الله عنه بغير د پيزار د ويستلو نه خپې داسې اووينځلې چه يو لپه اوبه ئې په خپو باندې واچولې او بيا ئې خپې په لاس باندې وينځلې، بيا ئې يو لپه اوبو باندې واچوله او بيا ئې خپه په لاس باندې اومږله، بيا ئې يو لپه اوبه په بله خپله باندې واچولې او هم دغه شان ئې اوکړل، دلته يو اشکال دا دې چه هره يوه خپه صرف په يوه لپه باندې وينځی سره ددې چه خپې په پيزار کښې دننه دی، د پيزار نه بهر نه دی نو په دې صورت کښې د غسل قدمين تحقق څنګه کيدې شی سره ددې چه د اوبو مقدار هم قليل دې، هم په دې وجه بعضو ددې نه په مسح د قدمينو باندې استدلال کړې دې، ددې اشکال ډير جوابونه ورکړې شوې دی، يو جواب اوس نزدې تير شو چه دا حديث ضعيف دې، دويم جواب دا دې چه د غسل رجلين په باره کښې د ابن عباس رضي الله عنهما او علي رضي الله عنه روايات مختلف دی، د بعضو نه غسل ثابتيږی او د بعض نه مسح، او حال دا دې چه دا د روايات صحيحه کثيره کوم کښې چه غسل رجلين ثابت دی، لهذا ددې روايت نه استدلال صحيح نه دې، بعض د نسخ جواب ورکړې دې چه احاديث غسل راتلو سره

(۱) حضرت په بذل کښې ددې حديث په تضعيف باندې اشکال کړې دې چه کله ددې حديث د سند ټول راويان ثقات دی، نو بيا ضعيف ولې دې، حضرت په بذل کښې د تضعيف والا جواب نه دې اختيار فرمائيلې بلکه د تاويل ارخ ئې اختيار کړې دې، خو احقر عرض کوی چه اهل اصولو ددې خبرې تصريح کړې ده چه ثقاهت راوة صحت حديث لره مستلزم نه دې، د صحت حديث دپاره نور هم شرطونه دی چه دهغې د مفقود کيدو باوجود د رجالو د ثقه کيدو حديث ضعيف کيدې شی، په دې حديث کښې ډيرې خبرې خلاف معهود او شاذ دی، په دې بناء باندې به دې ته ضعيف وئيل صحيح وی هسې هم حضرت امام بخاري رحمه الله ناقدين فن کښې دی،

احاديث مسح منسوخ کړل، بعض جواب کړي دي چه بيشکه ددې حديث نه مسح ثابت ده خو مسح په قدمين باندې نه وه بلکه په جوربين باندې وه، اگر که دلته جوربين نه دې ذکر شوې خو ددې نفی هم پکښې نشته.

قوله :﴿ قَالَ قُلْتُ وَفِي النَّعْلَيْنِ الخ ﴾ په دې کښې د شارحينو اختلاف راغی چه دا سوال او جواب د کومو دوه کسانو په باره کښې دې، په دې کښې دوه احتمالات دی يو دا چه دا سوال د ابن عباس رضي الله عنهما او د هغوی د شاګرد عبيدالله خولاني ترمينځه دې عبيدالله د خپل استاذ ابن عباس رضي الله عنهما نه په طور د تعجب تپوس کوی چه آيا هغوی سره د نعلينو غسل قدمين اوکړو، هغوی اوفرمائيل او، هم دغه شان ئې اوکړل، او هم دا سوال او جواب بار بار کيدو، غالبا منشاء د تعجب ده چه ددې نه د مسح رجلين شبه کيږی دويم احتمال دا دې چه دا سوال او جواب د سيدنا علی رضي الله عنه او د ابن عباس رضي الله عنهما ترمينځه دې، خو په دې صورت کښې به اشکال دا وی چه يو حديث باب فی الوضوء مرتين کښې راروان دې چه دهغې راوی خپله ابن عباس رضي الله عنهما دې او په دې کښې غسل قدمين فی النعلين موجود دې نو بيا چه کوم مضمون هغه خپله روايت کوی په هغې باندې تعجب ولې کولې شی، ددې اشکال نه د بچ کيدو دوه صورتونه دی يو دا چه احتمال اول دې اختيار کړې شی او يا دې دا اووئيلې شی چه ابن عباس رضي الله عنهما ته دې وخت کښې ددې مضمون روايت نه ذهول شوې وو.

قول ابوداؤد تشريح :

قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَحَدِيثُ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ شَيْبَةَ الخ ﴾ زما په نزد دا قال ابوداؤد خصوصيت لری، مشکل او مغلق دې، توضيح ته محتاج دې، ددې حاصل دا دې [1] چه مصنف رحمه الله تر اوسه پورې د چه د علی رضي الله عنه نه چه څومره روايات ذکر کړی دی په هغې کښې يو طريق کښې ﴿ مسح راسه ثلاثا ﴾ مذکور نه دې، اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله دا فرمائی چه د حديث علی رضي الله عنه يو طريق بل دې کوم چه تر اوسه پورې په کتاب کښې نه دې راغلې يعنی طريق ابن جريج دا دلته تعليقا ذکر فرمائی او دې فرمائی چه د ابن جريج چه کوم طريق دې هغه مختلف فيه دی، د ابن جريج بعض شاګردانو د هغوی نه ﴿ مسح براسه مرة ﴾ ذکر کړې دې، او دا شاګرد حجاج بن محمد دې، او د هغوی بعض شاګردانو د هغوی نه مسح براسه ثلاثا

---

[1] مصنف رحمه الله د علی رضي الله عنه د حديث مختلف طرق او اسانيد سره په ما قبل کښې ذکر فرمائيلې دې، خو په دې کښې د ابن جريج په طريق سره هيڅ روايت نه دې راغلې، نسائی او بيهقی ددې تخريج کړې دې، مصنف رحمه الله تعليقا دا روايت دلته ذکر کړې دې خو په طرق ابن جريج کښې د هغوی د شاګردانو اختلاف دې هغه دا چه حجاج بن محمد ددې نه مسح راس مرة ذکر کړې دې، او ابن وهب د هغوی نه مسح راس ثلاثا ذکر کړې دې، مصنف رحمه الله فرمائی چونکه اوسه پورې څومره احاديث چه د علی رضي الله عنه بيان شو په هغې کښې مسح د سر يو خل ده، په دې وجه د حجاج روايت ته به ترجيح ورکولې شی، د ابن وهب په روايت باندې، لهذا حديث علی کښې صحيح او راجح مسح راس مرة شو نه ثلاثا. لکه څنګه چه په حديث د عثمان کښې هم داسې دی چه صحيح مسح راس هم مرة دی، کما تقدم التصريح بذلك عن المصنف رحمه الله، ددې حاشيه نه مقصود صرف مزيد توضيح مقام دې)

ذکر کړي ده او دا شاګرد د هغوی ابن وهب دې، اوس مصنف رحمه الله دلته دا وائی چه د ابن جریج په دې دوه طریقو کښې چه د حجاج بن محمد چه کوم طریق دې چه په هغې کښې ﴿مسح براسه مرة﴾ مذکور دې دا د علی رضي الله عنه د تیرو روایاتو مطابق دې، ځکه چه تر اوسه پورې چه د علی رضي الله عنه خومره روایات راغلی دی په هغې کښې هم توحید مسح ذکر شوې ده، لهذا د حجاج بن محمد روایت به راجح وی د ابن وهب د روایت نه.

ځان پوهه کړه چه د حجاج بن محمد په طریق کښې د ابن جریج استاذ نور دی او د ابن وهب په طریق کښې د ابن جریج استاذ بل دې د حجاج بن محمد سند داسې دې ﴿عن حجاج بن محمد عن ابن جریج عن شیبة عن ابی جعفر عن ابیه عن جده عن علی﴾ او د ابن وهب په شان ﴿عن ابن وهب عن ابن جریج عن محمد بن علی بن حسین عن ابیه عن جده عن علی﴾ د حجاج د روایت امام نسائی رحمه الله تخریج کړې دې او د ابن وهب د روایت بیهقی کړې دې لکه چه حضرت په بذل کښې لیکلي دی، او د ابوداؤد د سیدنا علی رضي الله عنه تیر شوې روایاتونه په توحید مسح کښې حدیث د ابن جریج عن شیبة مشابه دی او دا حدیث ابن جریج عن محمد بن علی مخالف دی ځکه چه حدیث ابن جریج عن محمد بن علی کښې تثلیث مسح مذکور دې.

زمونږ ددې تقریر نه معلومه شوه چه د مصنف رحمه الله په دې کلام کښې حدیث ابن جریج عن شیبة چه دهغې راوی حجاج بن محمد دې هغه مشبه دې، او تیر روایاتونه د علی مشبه به او وجه د تشبیه توحید مسح دې، او دا وجه شبه حدیث ابن جریج عن محمد علی کښې کوم چه مصنف رحمه الله ذکر کړې دې، نه موندلې کیږی په دې وجه هغه مرجوح دې.

[١١٨] (¹) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ: هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِيَنِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ: نَعَمْ، "فَدَعَا بِوَضُوءٍ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ".

ترجمه: عمرو بن یحیی المازني د خپل پلار نه روایت کوي، هغه اووئیله عبد الله بن زید بن عاصم ته او هغه نیکه عمرو بن یحیی المازني دی: ایا ته کولی شي چه وښای مونږ ته څرنګه وو رسول الله صلی الله علیه وسلم چه اودس ئې کولو؟ نو اووئیل عبد الله بن زید: هو، نو راوبې غوښتلې اوبه د اودس نو توی کړې په دواړو لاسونو نو وئې وینځل، بیا ئې مضمضه او استنثار اوکړل، بیائې مخ درې ځله وینځلو، بیا ئې لاسونه وینځل دوه دوه ځل ترڅنګلو پورې، بیا ئې مسح اوکړه د سر په خپلو لاسونو، مخکښې او وروسته ئې بوتله شروع ئې اوکړه د مخکښې حصې د سر نه دواړه ئې بوتلل تر څټ پورې، بیا ئې دواړه واپس کړل

¹): صحیح البخاري/الوضوء ٣٨ (١٨٥)، ٣٩ (١٨٦)، ٤١ (١٩١)، ٤٢ (١٩٢)، ٤٥ (١٩٧)، صحیح مسلم/الطهارة ٧ (٢٣٥)، سنن الترمذي/الطهارة ٢٢ (٢٨)، ٢٤ (٣٢)، ٣٦ (٤٧)، سنن النسائي/الطهارة ٨٠ (٩٧)، ٨١ (٩٨)، ٨٢ (٩٩)، (تحفة الأشراف: ٥٣٠٨)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ١ (١)، مسند احمد (٤/٣٨، ٣٩)، سنن الدارمي/الطهارة ٢٨ (٧٢١) (صحیح)

تردې چه هغه ځائې ته ئې واپس کړل د کوم نه چه ئې شروع کړې وه، بیا ئې خپې وینځلې

۳ : مسانید عبدالله بن زید بن عاصم رضی الله عنه :

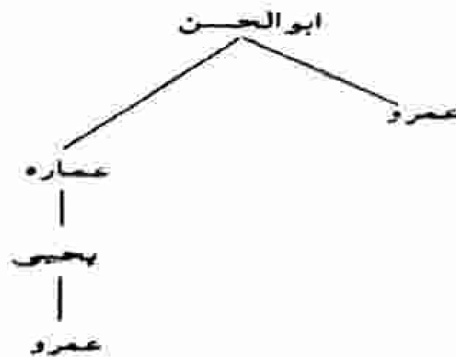
قوله :﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْلَمَةَ ﴾ ددې ځائې نه د عبدالله بن زید بن عاصم رضی الله عنه د مسانیدو شروع کیږي.

عبدالله بن زید نه د سوال کونکي سړي د تعین په باره کښې اختلافات روایات :

قوله :﴿ أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ - وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِي ﴾ يعنی عمرو بن یحیی روایت کوی د خپل پلار یحیی نه چه یحیی د عبدالله بن زید نه سوال کړې دې، سوال وړاندې دا ذکر دې ﴿ هل تستطيع ان ترينى الخ ﴾ آیا تاسو ماته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اودس طریقه ښودلې شئ.

د ابوداوٗد ددې روایت نه معلومیږی چه د عبدالله بن زید نه د اودس طریقه معلومولو والا یحیي دې په دې سلسله کښې روایات مختلف دی په دې حدیث کښې یو مشهور بحث خو دا دې چه سائل څوک دې؟ او دویم بحث دا دې چه ﴿ وهو جد عمرو بن یحیی ﴾ کښې ضمیر کوم طرف ته راجع دې او د عمر بن یحیی نیکهٔ چاته وئیلې کیدې شی؟

اول جواب دا دې چه د ابوداوٗد ددې روایت نه معلومیږی چه سائل یحیی دې، اود مؤطا د امام محمد رحمه الله د روایت نه معلومیږی چه دا سائل د یحیی نیکهٔ یعنی ابوالحسن دې، او د بخاری د روایت نه معلومیږی چه سائل د یحیی تره عمرو بن ابی الحسن دې، بلکه دا چه د بخاری په یو روایت کښې دی ﴿ ان رجلا قال لعبدالله ﴾ دې یعنی سائل رجل مبهم دې ددې تعین نشته، په دې باندې د پوهیدلو دپاره د عمرو بن یحیی سلسله نسب معلومیدل ضروری دی او هغه داسې ده :

حافظ ابن حجر رحمه الله چونکه د بخاری شارح دې، په دې وجه هغوی ددې مختلفو روایتونو ترمینځه جمع کولو سره د بخاری روایت ته اصل وئیلې دې، هغوی فرمائی چه ددې روایات مختلفه توجیه دا کیدې شی چه یو مجلس چه په هغې کښې ابوالحسن او عمرو بن ابی الحسن او یحیی درې واړه موجود وو، په دې مجلس کښې عمر د عبدالله بن زید بن عاصم رضی الله عنه نه تپوس اوکړو، لهذا د عمرو د طرف نه د سوال نسبت خو حقیقی دې، او د ابوالحسن طرف ته په دې حیثیت سره دې چه هغوی په مجلس کښې مشر وو، او د یحیی طرف ته نسبت په دې وجه کړې شوې دې چه هغوی د سوال په وخت په مجلس کښې موجود وو.

د ابوداؤد په روایت کښې یو وهم او دهغې تحقیق او تصحیح :

د دویم بحث تحقیق دا دې چه د ابوداؤد ددې روایت نه معلومیږی چه ﴿ هو ﴾ ضمیر د عبدالله بن زید طرف ته راجع دې چه دهغې مطلب دا شو چه عبدالله بن زید بن عاصم د عمرو بن یحیی نیکه دې حال دا چه دا د حقیقت بالکل خلاف ده د هغوی نیکه خو عماره دی لکه څنګه چه په نقشه کښې ذکر شوې دې، دا هم معلومیدل پکار دی چه د موطاء امام مالک رحمه الله د روایت الفاظ بعینه دغه شان دی لهذا دا اشکال به هلته هم وی، تحقیق په دې مسئله کښې دا دې چه اصل کښې په دې روایت کښې د یو راوی نه وهم واقع شوې دې، [۱]
د اصل روایت الفاظ هغه دی کوم چه په بخاری شریف کښې دی ﴿ ان رجلا قال لعبدالله بن زید وهو جد عمرو بن یحیی ﴾ په دې روایت سره اشکال ختمیږی، هغه داسې چه دلته په دې روایت کښې د عبدالله بن زید صحابی د چا سره رشته نه شی بیان کیدلې بلکه په سند کښې چه کوم رجل مبهم ذکر کړې شوې دې یعنی سائل د هغه تعین مقصود دې چه هغه رجل سائل د عمرو بن یحیی نیکهٔ دې، او د سائل تحقیق زمونږ په نزد دلته د حافظ د کلام نه مخکښې تیر شوې دې چه هغه عمرو بن ابی الحسن دې، او عمرو بن ابی الحسن د عمرو بن یحیی اګرچه نیکه نه دې خو د نیکهٔ رور خو ئې دې لکه چه د نقشې نه ښکاره کیږی، فالحمد لله د بخاری ددې روایت نه صحیح صورت حال معلوم شو، د سند پورته ذکر کړې شوې تحقیق حضرت په بذل کښې هم دغه شان لیکلې دې او هم دغه شان په الفیض السمائی کښې هم ذکر کړې شوې دې.

قوله :﴿ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ ﴾ یعنی په دواړو لاسونو سره ئې د سر مسح اوکړه، او د مسح په وخت ئې د لاسونو ادبار او اقبال اوکړو، د اقبال معنی ده توجه الی القبل یعنی د شانه مخې طرف ته لاس راوړل، او د ادبار معنی ده توجه الی الدبر یعنی د وړاندې نه شا طرف ته راوستل، او ﴿ بهما ﴾ کښې باء د تعدیه دپاره ده لهذا ترجمه به دا وی چه دواړه لاسونه ئې مخې طرف ته راوستل او دواړه لاسونه ئې یوړل شاته طرف ته، په وړاندې جمله کښې هم د داسې إقبال او إدبار ترتیب موجود دې.

په کیفیت مسح راس کښې دلیل جمهور :

قوله :﴿ بداء بمقدم راسه ﴾ یعنی د مسح راس شروع ئې د سر د وړاندې حصې نه اوکړه، د سر په وړاندې حصه باندې ئې دواړه لاسونه کیخودلو سره هغه شاته طرف ته یوړل. دا خو ادبار شو ﴿ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِى بَدَأَ مِنهُ ﴾ دا اقبال شو، په دې حدیث کښې ددې

[۱] د شراح موطاء دا خیال دې چه دا وهم خپله د امام مالک رحمه الله نه شوې دې، امام مالک رحمه الله ددې سند راوی دې هغوی چه کله هم دا روایت نقل کړې دې هم دغه شان ئې نقل کړې دې، پس د ابوداؤد ددې روایت په سند کښې هم امام مالک رحمه الله دې او بعض اکابر محدثین علماء رجال کښې په دې روایت باندې اعتماد کولو سره په غلطۍ کښې اخته شو، پس هغوی د هو ضمیر عبدالله بن زید رضی الله عنه ته راجع کړو او دا ئې اوونیل چه عبدالله بن زید د عمرو بن یحیی نیکه دې حال دا چه فی الواقع نه ئې د پلار پلار دې او نه د مور پلار)

خبرې تصريح ده چه د مسح راس ابتداء به د مقدم راس نه وی لکه چه د جمهورو مسلک دې، بله دا چه د تفسير راوی نه معلومه شوه چه لفظ ﴿ اقبل بهما ﴾ اگرچه په ذکر کښې مقدم دې، خو په وجود کښې هغه موخر دې، او ادبر اگرچه لفظا موخر دې خو وجودا مقدم دې، او په دې کښې من حيث العربية هيڅ اشکال نشته. ځکه چه واؤ د ترتيب دپاره نه راځي، او دلته اقبال او ادبار په واؤ سره ذکر کړې شوې دي، مونږ په شروع کښې بيان کړې وو چه په مسح د سر کښې څلور بحثونه دي او په هغې کښې يو بحث د کيفيت مسح وو.

امام ترمذی رحمه الله د مسح راس د کيفيت په سلسله کښې دوه ابواب قائم کړی دی يو باب د مسلک جمهور يعنی بداية بمقدم الراس ئې بيان اوفرمائيلو، او په دويم باب کښې ئې مستقلا بداية بموخر الراس بيان کړو، او په دې دويم باب کښې هغوی ربيع بنت معوذ بنت عفراء رضی الله عنها والا روايت ذکر فرمائيلې دې کوم چه وړاندې په ابوداؤد کښې راروان دې چه دهغې الفاظ دادی ﴿ مسح براسه مرتين يبداء بموخر راسه ﴾ دا حديث د ربيع د وکيع بن الجراح رحمه الله د مسلک دليل دې، او د جمهورو دليل د عبدالله بن زيد بن عاصم رضی الله عنه دا حديث دې، امام ترمذی رحمه الله فرمائی حديث عبدالله بن زيد بن عاصم اصح، لهذا حديث د ربيع کوم چه د جمهورو خلاف دې هغه مرجوح او ضعيف دې، په ظاهر کښې هغه روايت په غلط فهمئ باندې بناء دې، د روايت اصل الفاظ ﴿ فاقبل بهما وادبر ﴾ وو، اقبال چونکه اول ذکر شوې دې او ادبار روستو په دې وجه يو راوی به دا گنړلې وی چه څنګه اقبال لفظا مقدم دې کيدې شی چه وجودا به هم مقدم وی، ددې غلط فهمئ د وجې نه دا روايت دغه شان نقل کړو، ﴿ يبداء بموخر راسه ﴾ که دا روايت صحيح اومنلې شی نو داسې به وئيلې شی چه ممکنه ده رسول الله صلی الله عليه وسلم څه وخت د مسح ابتداء په موخر الراس سره فرمائيلې وی د بيان جواز دپاره.

بله دا چه په دې حديث د ربيع کښې يو څيز بل قابل اشکال دې يعنی مسح براسه مرتين دا هم په ظاهر کښې هم هغه غلط فهمی ده چه راوی اقبال او ادبار دواړه مستقل شمير کولو سره مرتين اووئيل، حال دا چه په اقبال او ادبار سره مقصود تکرار نه دې بلکه استيعاب راس مقصود دې لهذا په دې حديث کښې دوه وهمونه پيدا شو.

[۱۱۹](¹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدَةٍ يَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثًا، ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوَهُ.

ترجمه: ترجمه: عبدالله بن زيد بن عاصم روايت کړې دې ددې حديث، هغه وائی: نو مضمضه ئې اوکړه او استنشاق ئې اوکړو د يو ورغوې نه، کول به ئې دا درې ځل، بيا ئې ذکر کړو پشان دهغې.

تشريح: قوله: ﴿ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدَةٍ ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی، يا خو دا

(¹): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۵۳۰۸) (صحيح)

چه په دې سره مقصود تخصيص د کف دې، يعنى په کوم لاس سره ئې چه مضمضه کړې وه هم په هغې سره ئې استنشاق اوکړو يعنى کف يمنى په خلاف د استنثار چه هغه په گس لاس سره وي، دويم احتمال دا دې چه وحدت ماء لره بيانول دى چه په يو لپه کښې ئې اوبه واخستلې او هم په هغې باندې ئې مضمضه او استنشاق دواړه اوکړل يعنى وصل بين المضمضة والاستنشاق ئې اوکړو، او دا زمونږ په نزد هم جائز دى اگر که خلاف اولى دى، په دې باندې تفصيلى کلام د باب د اول حديث د لاندې تير شوې دى.

[۳۰]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، أَنَّ حَبَّانَ بْنَ وَاسِعٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ الْمَازِنِيَّ يَذْكُرُ: "أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ وُضُوءَهُ، وَقَالَ: وَمَسَحَ رَأْسَهُ بِمَاءٍ غَيْرِ فَضْلِ يَدَيْهِ، وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ حَتَّى أَنْقَاهُمَا".

ترجمه: عبد الله بن زيد بن عاصم المازني ذکر کوى، چه بيشکه ده ليدلى دى رسول الله ﷺ نو د هغه اودس ئې بيان کړو، وئې وئيل چه رسول الله ﷺ مسح اوکړه په سر په اوبو چه د لاس نه نه وې پاتې شوې (يعنى تازه اوبو سره) او خپې ئې وينځلې ترديې چه پاکې ئې کړې.

د مسح راس دپاره د تجديد ماء بحث:

قوله: ﴿ وَمَسَحَ رَأْسَهُ بِمَاءٍ غَيْرِ فَضْلِ يَدَيْهِ ﴾ يعنى مسح د سر ئې په ماء جديد سره اوکړه، په لاس باندې بچ شوې لوندوالى سره نه، د مسح راس دپاره تجديد ماء ضرورى دې يا نه؟ د باب په حديث اول کښې اختلاف تير شو د شوافعو او حنابله په نزد تجديد ماء ضرورى دې، د احنافو په نزد ضرورى نه دې صرف سنت دې روايات حديثيه دواړه قسمه دى، د بعض نه تجديد ماء ثابت دې او د بعض نه نه، د احنافو مسلک سره خو په دې کښې يو هم خلاف نه دې زمونږ په نزد خو دواړه جائز دى، خو په دې کښې يو قسم روايات يعنى په کوم کښې چه تجديد ماء نشته هغه د شوافعو خلاف دې، امام نووى رحمه الله فرمائى چه دهغې حاصل دا دې چه ددې تجديد ماء والا روايت نه په دې خبره باندې استدلال کول صحيح نه دى چه په باقى لوندوالى باندې مسح د سر جائز نه ده، ځکه چه په دې حديث سره د مسح سر دپاره د تجديد ماء صرف ثبوت ملاوېږى او ددې ضرورى او شرط کيدل نه معلومېږى نفس فعل په لزوم باندې دلالت نه کوى، د امام نووى رحمه الله دا خبره د قاعدې او انصاف ده د هغوى د وينا مطلب دا دې چه د تجديد ماء والا روايات د احنافو خلاف نه دى.

خان پوهه کړه چه دحديث الباب يعنى دعبد الله بن زيد بن عاصم رضي الله عنه د حديث راوى حبان بن واسع دې او بيا د هغوى نه روايت کونکې يو خو عمرو بن الحارث دې لکه څنګه چه دلته په کتاب کښې دى، او دويم ابن لهيعه دې امام ترمذى رحمه الله دواړه طرق ذکر کړې دى، او ددې دواړو د روايتونو الفاظ مختلف دى د عمرو بن الحارث د روايت الفاظ خو ستاسو مخې ته دى يعنى ﴿ بماء غير فضل يديه ﴾ او د ابن لهيعه د روايت الفاظ داسې دى ﴿ بماء غبر فضل يديه ﴾ غبر په معنى د بقى دماضى صيغه ده، او ﴿ فضل يديه ﴾ د ﴿ ما غبر ﴾ نه بدل واقع

(): صحيح مسلم/الطهارة ٧(٢٣٦)، سنن الترمذي/الطهارة ٢٧ (٣٥) مختصراً (تحفة الأشراف: ٥٣٠٧) (صحيح)

شوي دي ددې روايت مطلب دا دې چه رسول الله ﷺ د سر مسح د باقي پاتې کيدونکې ترئ نه اوکړه، صرف د يوې نقطې په فرق سره مضمون برعکس شو، اوس د احنافو دپاره خو په دې کښې د اشکال هيڅ خبره نشته ځکه چه زمونږ په نزد دواړو طريقو سره جائز ده خو دا د ابن لهيعه والا روايت د شوافعو خلاف دې، امام ترمذي رحمه الله ددې جواب دا اوکړو چه د عمرو بن الحارث روايت اصح دې او ابن لهيعه ضعيف دې، خو څان پوهه کړه چه د ابن لهيعه د روايت هم معنى يو بل حديث په ابوداؤد کښې وړاندې راروان دې يعنى حديث ربيع بنت معوذ رضي الله عنها چه دهغې الفاظ دا دي ﴿مسح براسه من فضل ماء كان في يده﴾ کوم چه د احنافو صريح دليل دې، او په کوم روايت کښې چه تجديد د ماء ذکر دې اول خو هغه زمونږ خلاف نه دې مونږ په خپله د سنيت تجديد ماء قائل يو، او بعض احنافو ددې په باره کښې فرمائيلې دی چه د تجديد والا روايت په هغه صورت باندې محمول دې چه کله په لاس باندې تروالې باقي نه وی پاتې شوې، اوددې بالمقابل د شوافعو د طرف نه امام بيهقي رحمه الله د فضل ماء والا روايت توجيه دا کړې ده چه رسول الله ﷺ د سر د مسح دپاره په لاس کښې اوبه واخستلې، او بيا ئې هغه پريخودلې، د پريخودلو نه پس چه کوم لوندوالې په لاسونو باقي پاتې شو په هغې باندې ئې د سر مسح اوفرمائيله، سبحان الله ډير مناسب جواب دې

غسل رجلين کښې د تثليث قيد شته که نه؟

قوله :﴿وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ حَتَّى أَنْقَاهُمَا﴾ اوسه پورې په رواياتو کښې د غسل رجلين په باره کښې د ثلاثا لفظ راتلو، او دلته ددې په ځائې د ﴿حتى انقاهما﴾ لفظ راغلې دې، يعنى دواړه خپې ئې وينځلې تردې چه هغه ئې بالکل صفا کړې، ددې نه په ظاهر کښې معلوميږی چه په غسل رجلين کښې د تثليث قيد نشته، بلکه هلته مقصود انقاء ده هر څومره خله کښې چه حاصله شي، پس د مالکيانو په نزد يو قول هم دا دې، او ددې لفظ نه په ظاهر کښې د هغوی تائيد کيږی خو چونکه په اکثر رواياتو کښې ثلاثا راغلې دې په دې وجه جمهورو هم دا اختيار فرمائيلې دې، دويم قول د مالکيانو په نزد هم د جمهورو په شان دې

[۱۳۱]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، حَدَّثَنَا حَرِيزٌ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَيْسَرَةَ الْحَضْرَمِيُّ، سَمِعْتُ الْمِقْدَامَ بْنَ مَعْدِي كَرِبَ الْكِنْدِيَّ، قَالَ: "أُتِيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ، فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، وَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا".

ترجمه: مقدام بن معديکرب الکندي وايي چه راوړی شوې رسول الله ﷺ ته اوبه د اودس نو اودس ئې اوکړو نو وئې وينځل دواړه ورغوي درې ځل، بيا ئې مضمضه او استنشاق اوکړو درې ځل، او مخ ئې وينځلو درې ځله. بيا ئې وينځل دواړه متې درې درې ځل، بيا ئې مسح اوکړه په سر باندې او په دواړو غوږونو ظاهر د دواړو او باطن د دواړو.

(): تفرد به أبو داود: (تحفة الأشراف: ۱۱۵۷۳)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۲ (۴۴۲) (صحيح)

مسانيد د مقدام بن معديكرب :

قوله :﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ ﴾ اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د مقدام بن معديكرب مسانيد بيانوى كوم چه ددې باب د رواياتو په اعتبار سره ځلورم صحابى دې.

قوله :﴿ قوله ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ﴾ په دې حديث كښې مضمضه او استنشاق د غسل وجه او يدين نه پس راغلې دې كوم چه د ترتيب مسنون خلاف دې خو دلته د ابوداؤد نسخې مختلف دى، په بعض نسخو كښې داحديث د ترتيب مسنون مطابق دې (كما فى نسخة مكتبة الشاملة) لكه څنګه چه حضرت په بذل كښې ليكلې دى، بهر حال كه مونږ د خپلې نسخې د ترتيب اعتبار اوكړو نو دا به اووئيلې شى چه دا روايت شاذ دې او د روايات صحيحه شهيره خلاف دې، لهذا هغه روايات به راجح او دا به مرجوح وى او عمل په راجح باندې وى نه په مرجوح باندې، يا به هغه په بيان جواز باندې محمول كولې شى كيدې شى چه رسول الله ﷺ كله كله د بيان جواز دپاره د ترتيب مسنون خلاف كړې وى، په دې وجه چه په اعضاء وضوء كښې ترتيب د احنافو او مالكيانو په نزد واجب نه دې، خو د شوافعو او حنابله په نزد واجب دې، هغه حضرات دا د مذهب د خلاف كيدو په وجه باندې په جواز باندې نه شى محمول كولې، د هغوى په نزد ددې حديث مرجوح او شاذ كيدل متعين دى.

ترتيب فى الوضوء كښې مذاهب ائمة او د هغوى دلائل :

شوافع او حنابله د وجوب ترتيب په باره كښې فرمائى چه رسول الله ﷺ هميشه اودس هم په هغه ترتيب سره كړې دې كوم چه په احاديثو كښې مذكور دې كله ئې هم دهغې خلاف نه دې كړې، كه چرته دا ترتيب واجب نه وې نو كله خو به ئې د بيان جواز دپاره ترك كړې وې، لكه څنګه چه تثليث صرف سنت دې، رسول الله ﷺ د بيان جواز دپاره تثليث كله كله پريخودلې دې.

بله دا چه د رسول الله ﷺ ارشاد دې ﴿ ابداء بما بداء الله به ﴾ اګرچه دا حديث د كتاب الحج دې خو حكم خو به عام وى، لهذا كوم ترتيب چه په قرآن كريم كښې مذكور دې هم دهغې اختيارول به ضرورى وى.

بله دا چه په آيت وضوء كښې د اعضاء مغسوله په مينځ كښې عضوء ممسوح ذكر كړې شوې دې، داسې ئې اونكړل چه اعضاء مغسوله ئې ټول يو طرف ته ذكر كړې وى او عضو ممسوح بيل، نو د متجانسين ترمينځه خلاف جنس لره ذكر كول دا يو خاص نكتې او فائدې لره متقاضى دى، ګينې بغير د فائدې او نكتې نه عرب خلق د متجانسين ترمينځه تفريق نه كوى ﴿ تفريق المتناجسين لا يرتكبه العرب الا لفائدة..... او نكته دلته وجوب طرف ته اشاره كول دى.

زمونږ د طرف نه ددې جواب دا وركړې شوې دې چه دا صحيح ده چه رسول الله ﷺ اودس هميشه مرتبًا فرمائيلې دې، د ترتيب خلاف ئې كله هم نه دې كړې، خو مجرد فعل په وجوب باندې دلالت نه كوى، او دا احاديث په كومو كښې چه د اعضاء وضوء ترمينځه چه كوم لفظ ثم مذكور دې (كوم چه په ترتيب باندې دال دې) هغه د راوى لفظ دې د رسول الله ﷺ په كلام كښې نشته، چه ددې نه په ترتيب باندې استدلال اوكړې شى، پس زيات نه

زيات دومره وئيلې شو چه رسول اللهﷺ اودس مرتبا فرمائيلې دې او مجرد فعل وجوب لره مقتضى نه دى، اول خو دا وئيل صحيح نه دى چه رسول اللهﷺ هميشه په يو ترتيب سره اودس کړې دې، دا زير بحث حديث ددې دپاره شاهد عدل دې

بله دا چه په آيت کريمه کښې اعضاء وضوء اګرچه په يو خاص ترتيب سره ذکر کړې دى، خو هلته په تعبير کښې حرف واؤ دې په اعضاء وضوء کښې د يو په بل باندې عطف کړې شوې دې هغه د واؤ په ذريعه سره دې چه د مطلق جمع دپاره راځى، خو فاء د آيت وضوء په شروع کښې راوړلې شوې ده ﴿ اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا الاية ﴾ چه دهغې تعلق مجموع وضوء سره دې، يعنى دا چه د وضوء تحقق اراده قيام الى الصلوة نه پس کيدل پکار دى نو په دې فاء سره قيام الى الصلوة او د اودس ترمينځه ترتيب مستفاد کيږى، په خپل مينځ کښې د اودس د اعضاء د ترتيب سره ددې هيڅ تعلق نشته.

پاتې شوه خبره د تفريق المتجانسين نو دا ضرورى نه ده چه ددې نکته دې هم هغه وى کومه چه تاسو بيانوئ بلکه ددې نکته زمونږ په نزد هغه ده کومه چه علامه زمخشرى ذکر کړې ده هغه دا چه مسح راس لره په غسل رجلين باندې مقدم کولو کښې اشاره او تنبيه ده ددې خبرې طرف ته چه په غسل رجلين کښې دې اوبه کمې استعمال کړې شى، ځکه چه د عامو خلقو عادت دې چه هغوى په خپو باندې زياتې اوبه بهيوى، ځومره چه په لوښى کښې بچ کيږى، ټولې بغير د ضرورت نه په خپو پاندې اوبهيوى، لهذا په آيت کريمه کښې د غسل رجلين د ذکر کولو نه مخکښې مسح د سر ذکر کړې شوه ګويا د تقليل ماء طرف ته اشاره اوکړې شوه، په مسح کښې ظاهره دا چه اوبه ډيرې کمې خرچ کيږى، الحمد لله ددې ځائې پورې د باب په درې ځلورو احاديثو کښې تقريبا ټول مسائل وضوء اختلافى وغير اختلافى رأغلل، يو مسئلې دوه نورې زمونږ په ذهن کښې داسې راځى چه دهغې مونږ دلته ذکر مناسب ګنړو.

۱: نيت د جمهورو او ائمه ثلاثه په نزد په طهارت صغرى او کبرى دواړو کښې ضرورى او شرط دې او د احنافو په ندز صرف سنت يا مستحب دې د احنافو دليل په دې سلسله کښې د ﴿ مفتاح الصلوة الطهور ﴾ د لاندې تير شو.

۲: ﴿ موالاة فى الوضوء : اوس رایاد شو چه په دې سلسله کښې خو په کتاب کښې مستقل باب راروان دې چه دهغې عنوان دې باب فى تفريق الوضوء،، لهذا په دې باندې کلام به هم هلته اوکړې شى.

دلک فى الوضوء کښې د مسلک مالکيه تحقيق:

۳: دلک : د مالکيانو په نزد په اودس او غسل دواړو کښې دلک يعنى امرار اليد على الاعضاء واجب دې علامه دسوتى مالکیؒ د الشرح الکبير په حاشيه کښې ليکى چه د غسل تحقق بغير د دلک يعنى امرار اليد نه کيدې نه شى، د هغوى د کلام نه معلوميږى چه دوه خيزونه بيل بيل دى اوبه بهيول او غسل، بغير د امرار اليد نه غسل نه شى وئيلې کيدې بلکه هغه افاضة الماء دې او مامور به په اودس کښې غسل دې نه افاضة الماء، پس که د

هغوی په نزد چا په نهر یا حوض کښې اولامبل او دلک ئې اونکړو نو طهارت به ورته نه حاصلیږی، په خلاف د ائمه ثلاثه چه د هغوی په نزد به حاصل شی.

ابن عبدالبر رحمه الله په کتاب الکافی کښې هم دا قول د امام مالک رحمه الله مشهور مذهب لیکلې دې، او بل قول هغوی د امام مالک رحمه الله دا لیکلې دې چه که یو سړې په اوبو کښې اولامبی او تر ډیر وخته پورې په هغې کښې ولاړ وی نو دا به هم کافی شی اگرچه امرار الید علی الجسد بیا نه موندلې شی.

د ائمة اربعه په نزد د فرائض وضوء تعداد:

صاوی په حاشیة د جلالین کښې د آیت وضوء د لاندې لیکلې دی چه فرائض د اودس د احنافو په نزد صرف څلور دی کوم چه په آیت وضوء کښې ذکر شوې دی یعنی غسل اعضاء ثلاثه او مسح راس، او د شوافعو په نزد فرائض د اودس شپږ دی، څلور خو هم هغه فرائض قرآنیه (یعنی کوم چه آیت وضوء کښې ذکر شوې دی) او دوه دهغې نه علاوه نیت او ترتیب، او د مالکیانو په نزد د اودس فرائض اووهٔ دی، څلور قرآنی، نیت، مولاة او دلک (صاوی) زه وائم چه د حنابله په نزد هم اووهٔ فرض دی د مالکیانو په شان، فرق دا دې چه د مالکیانو په نزد اووم څیز دلک دې، د حنابله په نزد ددې په ځائې ترتیب دې. (کما فی زاد المستقنع للحنابلة)

[۱۲۲]() حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، وَيَعْقُوبُ بْنُ كَعْبٍ الْأَنْطَاكِيُّ، لَفْظُهُ قَالَا: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ حَرِيزِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرِبَ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ، فَلَمَّا بَلَغَ مَسْحَ رَأْسِهِ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى مُقَدَّمِ رَأْسِهِ فَأَمَرَّهُمَا حَتَّى بَلَغَ الْقَفَا ثُمَّ رَدَّهُمَا إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ". قَالَ مَحْمُودٌ: قَالَ: أَخْبَرَنِي حَرِيزٌ.

ترجمه: مقدام بن معدیکرب وایې: ما رسول الله ﷺ ولیده چه اودس ئې اوکړو، هر کله چه د سر مسح کولو ته اورسیدو نو کېخودل ئې دواړه ورغوي په مخکښې حصه د سر، نو دواړه ئې راکش کړل پرې تردې چه څټ ته ورسیدو، بیا ئې واپس کړل هغې ځائې ته د کوم ځائې نه چه ئې شروع کړې وه، وئیلی دي محمود: هغه ویل: خبر راکړې دی ماته حریز.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ قوله فَلَمَّا بَلَغَ مَسْحَ رَأْسِهِ ﴾ یعنی رسول الله ﷺ چه کله په اودس کولو کښې د سر مسح کولو ته اورسیدلو نو مسح ئې داسې اوکړه کومه چه وړاندې ذکر شوې ده، دلته لفظ مسح مصدر دې فعل ماضی نه دې او منصوب دې بناء بر مفعولیت، په دې جمله کښې د بنده په نزد دوه احتمالات دی، اول دا چه دا د صحابی راوی حدیث الفاظ دی، په دې صورت کښې به دا اصل روایت وی بغیر د اختصار نه، کوم چه مصنف رحمه الله پوره پوره ذکر کړو، دویم احتمال دا دې چه ددې جملې قائل مصنف رحمه الله دې یعنی مصنف رحمه الله فرمائی چه مقدام بن معدیکرب رضی الله عنه چه کله روایت بیانولو سره مسح راس ته اورسیدلو نو داسې ئې ذکر کړو ﴿ وضع کفیه علی مقدم راسه ﴾ ددې مطلب مقتضی دا ده چه مصنف رحمه الله د روایت په ذکر کولو کښې اختصار کړې دې، او د حدیث د شروع حصه ئې

() سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۲ (۴۴۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۷۲) (صحیح)

ترک کړه ځکه چه په دې کښې هیڅ نوې خبره نشته، او مصنفرحمه الله په دې روایاتو کښې صرف هم دا زیادات بیانول غواړی کوم چه د شروع په روایات مفصله کښې نشته، باقی احتمال اول راجح دې د مراجعت الی الکتب نه هم دا معلومیږی.

قوله :﴿ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى مُقَدَّمِ رَأْسِهِ فَأَمَرَّهُمَا حَتَّى بَلَغَ الْقَفَا ﴾ هم دغه شان لفظ وړاندې تلو سره د جد طلحه په روایت کښې هم راروان دې، چه دهغې الفاظ داسې دی ﴿ يمسح راسه مرة واحدة حتى بلغ القذال وهو اول القفاء ﴾

مسح رقبة کښې اختلاف ائمة :

په دې لفظ سره بعض علماء کرامو په مسح الرقبة باندې استدلال کړې دې کوم چه مختلف فیه مسئله ده، پس ابن قدامة په مغنی کښې هم ددې حدیث نه استدلال کولو سره مسح رقبه لره مستحب لیکلې دې کوم چه د امام احمدرحمه الله روایت دې او د احنافو په کتابونو کښې مسح رقبة لره په مستحباتو او اداب وضوء کښې شمار کړې دې، او د امام شافعیرحمه الله قول قدیم هم دا دې خو امام نوویرحمه الله لیکلې دی چه مسح رقبه بدعت دې لم یثبت عن الشافعی، نورو علماء کرامو د امام نوویرحمه الله تعاقب کولو سره وئیلې دی چه د هغوی دا خبره صحیح نه ده، ځکه چه بغوی او رویانی کوم چه د ائمه شافعیه نه دې، هغوی ددې د استحباب قائل دی، البته ﴿ مسح الرقبة امان من الغل يوم القيامة﴾ حدیث ضعیف دې او امام نوویرحمه الله دې ته موضوعی وئیلې دې، په دې مسئله باندې د مولانا عبدالحیرحمه الله لکهنوی یو مستقل رسالة تحفة الطلبة فی مسح الرقبة په نوم باندې ده، خو د مسح الحلقوم څوک هم قائل نه دې حافظ ابن القیمرحمه الله فرمائی لکه څنګه چه په منهل کښې دی د رسول اللهﷺ نه په مسح د عنق کښې قطعا څه حدیث نه دې ثابت.

[۱۳۳](1) حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، وَهِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ، قَالَ: وَمَسَحَ بِأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا، زَادَ هِشَامٌ: وَأَدْخَلَ أَصَابِعَهُ فِي صِمَاخِ أُذُنَيْهِ.

ترجمه: بیان کړی دی ولید په دې سند سره، هغه وائی: مسح ئې کړل دواړه غوږونه ظاهر او باطن د دواړو. زیادت کړی دی هشام: داخل ئې کړې ګوتې خپلې په سورو د غوږونو کښې.

تشریح: قوله:﴿ حدثنا محمود بن خالد ﴾ دا د مقدام بن معدیکرب د حدیث یو بل طریق دې، دا مصنفرحمه الله په دې وجه راوړې دې چه په دې کښې یو نوې څیز دا دې ﴿ وَأَدْخَلَ أَصَابِعَهُ فِي صِمَاخِ أُذُنَيْهِ ﴾ اصابع لفظ اګرچه جمع ده خو ددې نه مافوق الواحد مراد دې، پس د ربیع بنت معوذ په روایت کښې وړاندې راروان دی ﴿ فادخل اصابعه فی جحری اذنیه ﴾ او د اصبعین نه مراد سباحتین دی لکه چه باب الوضوء ثلاثا ثلاثا کښې راځی، حاصل دا چه د ظاهر اذنین مسح په ابهامین سره او د باطن اذنین مسح په سباحتین سره کیدل پکار دی. دلته یو څیز بل دې کوم چه فقهاء کرام بیل ذکر کوی هغه دا چه یو خو باطن اذنین دې،

(1): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۷۲) (صحیح)

دويم صماخ اذنين، د شروح حديث نه خو په دې دواړو کښې هيڅ فرق نشته، پس د ربيع رضي الله عنها په روايت کښې د ﴿ فادخل اصبعيه فى جحرى اذنيه ﴾ شرح حضرت په بذل کښې د اصبعين تفسير سباحتين او د جحرين تفسير صماخين سره فرمائيلې ده. او د بعض فقهاء کرامو د کلام نه معلوميږي چه د باطن اذنين مسح سباحتين سره، او صماخ اذنين کښې دې خنصر داخل کړې شي.

[۱۲۲]() حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَزْهَرِ الْمُغِيرَةُ بْنُ فَرْوَةَ، وَيَزِيدُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ، "أَنَّ مُعَاوِيَةَ تَوَضَّأَ لِلنَّاسِ كَمَا رَأَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ، فَلَمَّا بَلَغَ رَأْسَهُ، غَرَفَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَتَلَقَّاهَا بِشِمَالِهِ حَتَّى وَضَعَهَا عَلَى وَسَطِ رَأْسِهِ حَتَّى قَطَرَ الْمَاءُ أَوْ كَادَ يَقْطُرُ، ثُمَّ مَسَحَ مِنْ مُقَدَّمِهِ إِلَى مُؤَخَّرِهِ وَمِنْ مُؤَخَّرِهِ إِلَى مُقَدَّمِهِ".

ترجمه: يقيناً معاويه اودس اوکړو خلقو ته لکه څرنګه ئې چه رسول الله ﷺ ليدلى وو اودس ئې کولو، هرکله چه سر ته ورسيدو نو يوه لپه ئې واخسته د اوبو، نو ملګرى کړو ورسره چپ لاس، تردې چه کېخودلې په مينځ د سر، تردې چه اوبه اوبهېدې، او يا نزدې وې چه اوبهيږي، بيا ئې مسح اوکړه د مخې نه وروسته ته، او د وروسته نه مخې ته.

۵: مسانيد معاوية:

﴿ حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ الخ قوله فَلَمَّا بَلَغَ رَأْسَهُ غَرَفَ غَرْفَةً ﴾ دا ددې باب د پنځم صحابى سيدنا معاويه رضي الله عنه حديث دې، يعنى معاويه رضي الله عنه چه به کله اودس کولو سره د سر مسح کولو ته اورسيدلو نو هغوى داسې اوکړل چه په ښى لاس کښې ئې يو لپه اوبه واخستلې او بيا ئې هغه اوبه په ښى لاس کښې واخستلې او بيا ئې هغه اوبه د سر په مينځ باندې واچولې، تر دې چه يو څاڅکې دوه څاڅکې اوبه ترې نه سسيدلو ته نزدې شو، بيا ئې په دې اوبو سره د خپل سر بالاستيعاب مسح اوکړه، ظاهره دا ده چه دا په دې حديث کښې يو نوې خبره راغله، په لپه کښې اوب اخستل د غسل دپاره وى نه د مسح دپاره.

د حديث تشريح او مسئله اجزاء الغسل عن المسح باندې کلام:

حضرت سهارنپورى رحمه الله په بذل کښې ليکى چه په دې سلسله کښې شارحينو هيڅ نه دى ليکلى خو د حضرت ګنګوهى په تقرير کښې دا خبره ملاويږي چه غالبا رسول الله ﷺ کله کله داسې په دې وجه کړې دى چه معلومه شي چه غسل د مسح قائم مقام کيدې شى که په ځائې د مسح غسل اوکړې شى نو هغه جائز دې او ددې عکس يعنى مسح د غسل قائم مقام نه شى کيدې، پس فقهاء کرامو هم ليکلې دى چه که د چا په سر باندې د باران اوبه پريوځى نو د سر د مسح دپاره کافى دى که روستو په سر باندې لاس راکاږى او که نه، حضرت شيخ رحمه الله په حاشيه د بذل کښې د ابن قدامه حنبلى رحمه الله نه نقل کړې دى چه د حنابله په نزد په دې مسئله يعنى اجزاء الغسل عن المسح کښې دواړه روايتونه دى جواز او عدم جواز خو د

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱٤٤٢) (صحيح)

عدم جواز روایت په دې صورت کښې دې چه کله امرار الید او نه موندلې شي، او که امرار الید اوموندلې شو نو بیا غسل کافي دې او ابن رسلان د امام الحرمین نه د شوافعو مسلک دا نقل کړې دې چه د هغوی په نزد د مسح په ځائې غسل معتبر دې ﴿لان الغسل فوق المسح﴾ خو د هغوی په نزد د کراهت او عدم کراهت دواړه روایتونه دی خو اصح عدم کراهت دې.

یو نااشنا تحقیق:

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه په دې حدیث کښې دی ﴿فَتَلَقَّاهَا بِشِمَالِهِ﴾ یعنی په ښی لاس کښې ئې چه کومې اوبه اخستې وې هغه ئې بیا په ګس لاس کښې واخستلې ددې په باره کښې په بذل کښې هیڅ نه دی لیکلې شوې، خو د حضرت ګنګوهي رحمه الله په تقریر کښې دی ﴿لئلا یذهب الماء﴾ د حضرت ددې توجیه حاصل دا دې چه اوبو لره په ګس لاس باندې اولټه کول مراد نه دی بلکه مطلب دا دې چه په ښی لاس کښې اوبه اخستلو سره هغه په سر باندې اچولو دپاره ئې ګس لاس هم شامل کړو چه اوبه ضائع نه شی، دا هر څه چه لیکلې شوې دی دا د شارحینو رائې ده زما په فهم کښې دا راځي چه دلته د غسل راس تحقق نشته لکه چه دا ټول حضرات فرمائي ځکه د رسول الله ﷺ عادت شریفه د اتخاذ شعر وو هغوی ذوجمه وو. بله دا چه رسول الله ﷺ به په خپل سر مبارک کښې تیل هم په کثرت سره استعمالول، نو اوس ښکاره ده چه د غوړو ویښتو په یو لپه اوبو سره څنګه غسل کیدې شی، بلکه زما په نزد یوه لپه اوبه هم پوره نه وې ځکه چه د ښی لاس نه ئې چه کله اوبه ګس لاس ته منتقل کړې نو ظاهره ده چه په دې انتقال کښې به هغه اوبه د یو لپې په مقدار هم نه وی پاتې شوې بلکه کیدې شی چه دا تقلیب الماء د تقلیل الماء دپاره وی، ځکه چه د سر وینځل خو مقصود نه وو په دې وجه د اوبو د کمولو دپاره اوبه د ښی لاس نه ګس لاس ته منتقل کړې شوې. هذا ما عندی.

[۱۳۵]() حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، بِهَذَا الإِسْنَادِ، قَالَ: فَتَوَضَّأَ ثَلاَثًا ثَلاَثًا، وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ بِغَيْرِ عَدَدٍ.

ترجمه: ولید وائي: اودس ئې اوکړو درې درې ځله او وئې وینځلې دواړه خپې په غیر د عدد نه.

تشریح: قوله: ﴿وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ بِغَيْرِ عَدَدٍ﴾ دلته جار مجرور یعنی ﴿بغیر عدد﴾ د غسل سره متعلق نه دې ګڼلې بیا خو به مطلب دا وی چه خپې ئې وینځلې بیشماره ځله، حال دا چه دا خبره مراد نه ده، بلکه دا جار مجرور د قال سره متعلق دې یعنی راوی ﴿غسل رجلیه﴾ مطلقا وئیلې دی بغیر د ذکر د عدد نه، د غسل رجلین نه پس ئې عدد ذکر نه کړو، په خلاف د نورو اندامونو چه په دې کښې ئې ثلاثا ثلاثا اووې، نو دا مطلب شو ددې جملې، باقی په دې مسئله کښې اختلاف مخکښې ذکر شوې دې چه د مالکیه په نزد یو روایت غسل رجلین کښې د تثلیث قید نشته، دا د هغوی دلیل کیدې شی.

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۴۳) (صحیح)

[۱۳۶] () حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِينَا، فَحَدَّثَتْنَا أَنَّهُ قَالَ: اسْكُبِي لِي وَضُوءًا، فَذَكَرَتْ وُضُوءَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ فِيهِ: "فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا، وَوَضَّأَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مَرَّةً، وَوَضَّأَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّتَيْنِ بِمُؤَخَّرِ رَأْسِهِ ثُمَّ بِمُقَدَّمِهِ وَبِأُذُنَيْهِ كِلْتَيْهِمَا ظُهُورِهِمَا وَبُطُونِهِمَا، وَوَضَّأَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَذَا مَعْنَى حَدِيثِ مُسَدَّدٍ.

ترجمه: د ربیع نه روایت دې هغه وائي: وو رسول الله ﷺ چه مونږ ته به راتلو، نو بیان اوکړو تا مونږ ته بیشکه هغه به ویل: واچوه زما لپاره اوبه د اودس، نو ذکر ئې کړو اودس د رسول الله ﷺ وئې وئیل په هغې کښې چه: اوئې وینځل دواړه لاسونه درې ځل، او وئې وینځه مخ درې ځل، او مضمضه او استنشاق ئې اوکړو یو ځل، او لاسونه ئې وینځل درې درې ځل، او مسح ئې اوکړه په سر باندې دوه ځل په وروستي حصه د سر، بیا په مخکني حصه د سر بیا ئې مسح اوکړه د دواړو غوږونو په ظاهر او باطن باندې، او وئې وینځلې خپې درې درې ځله. وئیلی دي ابوداود: او دا معنی د حدیث د مسدد ده.

مسانید رُبَیِّع بِنت مُعَوِّذ ابْنِ عَفْرَاء رضي الله عنهم:

﴿ حدثنا مسدد الخ قوله — عَن رُبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د ربیع بنت معوذ بن عفراء رضي الله عنها روایات بیانوی.

د ربیع رضي الله عنها د نیا عفراء بعض حالات:

ځان پوهه کړه چه د ربیع رضي الله عنها والد ماجد معوذ رضي الله عنه هم صحابي دې او عفراء رضي الله عنها د معوذ د مور نوم دې دا نسبت الی الام دې دا هم صحابیه ده او د معوذ د پلار نوم حارث بن رفاعه دې، معوذ رضي الله عنه مشهور صحابي دې په قاتلین ابوجهل کښې د دوی شمار کیږي، په جنګ بدر کښې شهید شو د هغوی بل رور د چا نوم چه معاذ رضي الله عنه دې هغوی هم په قتل ابوجهل کښې د خپل رور سره شریک وو، دا عفراء رضي الله عنها ډیره مبارکه زنانه ده، په بذل کښې لیکلي شوې دی چه دا اول د حارث بن رفاعه په نکاح کښې وه، د حارث نه دهغې درې ځامن پیدا شو، معاذ، معوذ او عوف، بیا د حارث نه پس هغې د بکیر بن یالیل سره وادهٔ اوکړو نو څلور هلکان ئې د هغه نه پیدا شو، ایاس، عاقل، خالد، عامر ټول اووهٔ ځامن شو. لیکلي ئې دی چه دا اووهٔ واړه په جنګ بدر کښې شریک شوې دی، دا خصوصیت بل یو صحابي یا صحابیه ته هم نه دې حاصل شوې. د معوذ او عفراء رضي الله عنها متعلق دا ټولې خبرې او حالات ضمنا راغلل، په دې حدیث کښې ددې دواړو هیڅ دخل نشته، دې حدیث لره روایت کونکې خو ربیع صحابیه رضي الله عنها ده.

زما والد صاحب رحمه الله به فرمائیل چه یو ځل حضرت جي مولانا محمد الیاس رحمه الله زما نوم عاقل اوریدلو سره فرمائیلې وو چه عاقل څه وی، عقیل کیدل پکار دی، په ظاهر د

(): سنن الترمذي/الطهارة ٣٣ (٤٣) (بقوله في الباب)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٩ (٣٩٠)، ٥٢ (٤٤٠)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٣٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٣٦٠) (حسن)

حضرت منشاء دا وه چه عقیل خو د صحابی نوم دي کوم چه د سیدنا علی رضی الله عنه رور وو، نو د صحابی په نوم باندې نوم کیخودل پکار دی، کیدې شی چه د حضرت په ذهن کښې نه وه چه عاقل هم د یو صحابي نوم دې، عاقل بن بکیر بن یالیل رضی الله عنه او که نسبت الی الام اوکړې شی نو عاقل بن عفراء رضی الله عنه.

د ربیع رضی الله عنها په حدیث کښې دوه خبرې خلاف معهود دی، پس د مضمضه او استنشاق ذکر د غسل وجه نه پس دې ﴿مسح براسه مرتین﴾ بله دا چه د سر مسح د شاته طرف نه ذکر شوې ده، په دې باندې مونږ کلام د عبدالله بن زید بن عاصم رضی الله عنه په روایت کښې کړې دې دلته دهغې د اعادې ضرورت نشته.

[۱۲۷](۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ عَقِيلٍ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، يُغَيِّرُ بَعْضَ مَعَانِي بِشْرٍ، قَالَ فِيهِ وَتَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا.

ترجمه: ابن عقیل دا حدیث روایت کړی دی، چه تغیر ئې ورکړی دی بعضې معانیو دحدیث د بشر ته، په هغې کښې دی چه: مضمضه ئې اوکړه او استنثار ئې اوکړو درې خله.

تشریح: قوله: ﴿حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الخ - يُغَيِّرُ بَعْضَ مَعَانِي بِشْرٍ﴾ د ﴿يغير﴾ ضمیر د سفیان طرف ته راجع دې، یعنی سفیان د حدیث په مضمون کښې لږ شان تغیر پیدا کړو، بعینه هم هغه مضمون ئې ذکر نه کړو کوم چه بشر ذکر کړې وو، حدیث د ربیع رضی الله عنها مصنف رحمه الله په متعدد طرق سره ذکر کړې دې او د ټولو مدار په عبدالله بن محمد بن عقیل باندې دې، پس په اول سند کښې د هغوی شاګرد بشر بن المفضل وو، او په دې دویم سند کښې سفیان دې، او وړاندې په دریم سند کښې ئې شاګرد ابن عجلان راځی، د مصنف رحمه الله غرض د ابن عقیل د شاګردانو په روایاتو کښې چه کوم فرق دې هغه بیانول دی.

[۱۲۸](۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَيَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ الْهَمْدَانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ عِنْدَهَا، فَمَسَحَ الرَّأْسَ كُلَّهُ مِنْ قَرْنِ الشَّعْرِ كُلِّ نَاحِيَةٍ لِمُنْصَبِّ الشَّعْرِ لَا يُحَرِّكُ الشَّعْرَ عَنْ هَيْئَتِهِ".

ترجمه: د ربیع نه روایت دې، بیشکه رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس اوکړو دهغې سره نو مسح ئې کړو سر ټول، د بره سر نه د هر طرف نه، د لاندې د سر پورې، چه نه به ئې خوزول ویښته د خپل هیئت نه.

تشریح: قوله: ﴿حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الخ - قوله فَمَسَحَ الرَّأْسَ كُلَّهُ مِنْ قَرْنِ الشَّعْرِ﴾ دا په حدیث د ربیع کښې د ابن عجلان طریق دې په دې کښې د مسح راس یو نوې شکل ذکر شوې دې، د سیدنا عثمان رضی الله عنه د حدیث د لاندې د مسح راس مباحث اربعه په ضمن کښې مونږ ددې حدیث حواله ورکړې ده.

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۳۷) (شاذ)

(۲): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۵۸۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶/۳۵۹، ۳۶۰) (حسن)

د الفاظ متن شرح او د هغې حل :

دلته نسخې مختلف دی، زمونږ په نسخه کښې دی ﴿ من قرن الشعر ﴾ او په یو نسخه کښې دی ﴿ من فرق الشعر ﴾ او په یو کښې دی ﴿ من فوق الشعر ﴾ په دې کښې زیاته صحیح د قرن او فرق نسخه معلومیږی، او مطلب دا دې چه د مسح راس ابتداء د سر د مینځ نه لګه چه د باب په شروع کښې تیر شوې دی چه دا د حسن بصری رحمه الله مذهب دې چه د مسح راس ابتداء دې د وسط راس نه اوکړې شی ﴿ لمنصب الشعر ﴾ کښې لام د الی په معنی دې ﴿ ای الی منصب الشعر ﴾ او منصب په معنی د محل انصاب، د انصاب معنی ښکته کیدل یعنی د سر د کومې حصې د ویښتو رخ چه کوم طرف ته وو په هم هغه طرف ئې د هغه حصې مسح اوکړه، چه د سر د مسح په وجه باندې وران او منتشر نه شی.

د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یو سړی تپوس اوکړو چه زنانه او هغه سړې د چا چه ویښته اوږدهٔ وی هغه به مسح څنګه کوی؟ نو هغوی اوفرمائیل چه که غواړی نو دغه شان دې کوی څنګه چه د ربیع بنت معوذ رضی الله عنها په روایت کښې راغلی دی، بهر حال د مسح طریقه دا طریقه جائز ده، او په ظاهر کښې د بیان جواز دپاره رسول الله ﷺ داسې کړې دی، اصل کښې زمونږ په دین او شریعت کښې ډیر سهولتونه دی، خو هم هغه سهولتونه اختیار کیدلې شی کوم چه منقول او ثابت دی د خپل طرف نه نهٔ.

[۱۲۹]([1]) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا بَكْرٌ يَعْنِي ابْنَ مُضَرَ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، أَنَّ رُبَيِّعَ بِنْتَ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ أَخْبَرَتْهُ، قَالَتْ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ، قَالَتْ: فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَمَسَحَ مَا أَقْبَلَ مِنْهُ وَمَا أَدْبَرَ وَصُدْغَيْهِ وَأُذُنَيْهِ مَرَّةً وَاحِدَةً".

ترجمه: ربیع بنت عفراء وایې: ما رسول الله ﷺ اولیدلو چه اودس ئې کولو، هغې اووئیل مسح ئې اوکړه د سر او مسح ئې اوکړه د مخکښې حصې او د وروستنۍ حصې، او د څنړو او د غوږونو یو ځل.

تشریح: قوله﴿ وَصُدْغَيْهِ وَأُذُنَيْهِ﴾ د صدغ دوه تفسیرونه کړې شوې دی، یو ﴿ مابین الاذنین والعین﴾ څه ته چه د غوږونو پوستکۍ وائی، او دویم تفسیر ددې ﴿ ما بین الاذن والناصیة ﴾ یعنی د سر هغه حصه کومه چه د غوږ او تندی ترمینځه ده، د معنی اول په اعتبار سره صدغ په حد د وجه کښې داخله ده، او د معنی ثانی په اعتبار سره د حد وجه نه خارج او حد راس کښې داخل ده، بله دا چه د صدغ اطلاق په هغه ویښتو باندې هم کیږی کوم چه په هغه ځائې باندې راشی یعنی زلفې، د صدغین مسح رسول الله ﷺ د تکمیل راس او د راس د استیعاب دپاره اوفرمائیله.

---

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ٢٦ (٣٤) (تحفة الأشراف: ١٥٨٣٨)، وقد أخرجه: مسند أحمد (٦/٣٥٩) (حسن)

[۱۳۰](۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ بِرَأْسِهِ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ فِي يَدِهِ".

ترجمه: د ربيع نه روايت دې، بيشكه نبي ﷺ مسح اوكړه په سر باندې د زياتي هغې اوبو نه چه د ده په لاس كښې وې.

تشريح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ – قوله مَسَحَ بِرَأْسِهِ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ فِي يَدِهِ ﴾ په دې باندې بحث د عبدالله بن زيد بن عاصم رضي الله عنه په حديث كښې تير شوې دې، چرته چه دا راغلى وو ﴿ ومسح راسه بماء غير فضل يديه ﴾

[۱۳۱](۲) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذِ ابْنِ عَفْرَاءَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ، فَأَدْخَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي جُحْرَيْ أُذُنَيْهِ".

ترجمه: د ربيع نه روايت دې، بيشكه نبي ﷺ اودس اوكړو، نو دواړه ګوتې ئې په سوړو د غوږونو كښې داخل كړې.

[۱۳۲](۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ مُصَرِّفٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ رَأْسَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً حَتَّى بَلَغَ الْقَذَالَ وَهُوَ أَوَّلُ الْقَفَا"، وَقَالَ مُسَدَّدٌ: مَسَحَ رَأْسَهُ مِنْ مُقَدَّمِهِ إِلَى مُؤَخَّرِهِ حَتَّى أَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنْ تَحْتِ أُذُنَيْهِ، قَالَ مُسَدَّدٌ: فَحَدَّثْتُ بِهِ يَحْيَى فَأَنْكَرَهُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وسَمِعْت أَحْمَدَ يَقُولُ: إِنَّ ابْنَ عُيَيْنَةَ زَعَمُوا أَنَّهُ كَانَ يُنْكِرُهُ وَيَقُولُ: إِيشْ هَذَا طَلْحَةُ؟ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ.

ترجمه: نيكه د طلحه وايې: چه ما رسول الله ﷺ اوليدلو چه مسح ئې كړو سر يو ځل تردې چه د څټ اول سر ته ورسيدو. او وئيلي دي مسدد: مسح ئې كړو سره د مخې نه تر اخير پورې تر دې چه لاسونه ئې د غوږونو د لاندې حصې نه ويستل. وئيلى دي مسدد: ما بيان اوكړو ددې يحيى ته نو هغه انكار اوكړو. وئيلى دي ابوداود: ما اوريدلي دي د احمد نه چه هغه ويل: بيشكه دوى ګمان كړى دى چه ابن عيينه ناشنا به ئې ګڼړلو، او وئيل به ئې څه شى؟ طلحه عن ابيه عند جده.

مسند جد طلحه:

قوله ﴿ عَنْ جَدِّهِ ﴾ دا د اووم صحابى جد طلحه رضي الله عنه حديث شروع كيږي. دا روايت سندا ضعيف دې ځكه چه ليث بن ابى سليم ضعيف دې، د طلحه بن مصرف پلار د چا نه چه هغه روايت كوى وئيلې شوې دى چه هغه مجهول دې په ﴿ عن جده ﴾ كښې ضمير د طلحه طرف ته راجع دې، د جد طلحه په نوم كښې اختلاف دې، وئيلې شوې دى كعب بن عمرو وقيل

(۱): انظر حديث رقم (۱۲۶)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۴۱) (حسن)
(۲): انظر حديث رقم (۱۲۶) وراجع: سنن الترمذي/ الطهارة ۵۲ (۳۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۲ (۴۴۱)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۳۹) (حسن)
(۳): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۱۱۲۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۸۱/۳) (ضعيف)

عمرو بن کعب او بعض علماء کرام د هغوی په صحابی کیدو کښې کلام کوی.
قوله :﴿ حَتَّى بَلَغَ الْقَذَالَ - وَهُوَ أَوَّلُ الْقَفَا ﴾ ددې نه بعض علماء کرامو د مسح رقبه په استحباب باندې استدلال کړې دې لکه څنګه چه په دې باندې تفصیلی کلام د مقدام بن معدیکرب په حدیث ۴ کښې تیر شوې دې.
قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَسَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ الخ ﴾ په دې حدیث باندې چه کوم کلام دې هغه مصنف رحمه الله بیان فرمائی، دلته چه کومه جمله ده په هغې کښې د ترکیب نحوی په اعتبار سره اغلاق دې، یا دا اووایه چه په دې کښې تعقید لفظی دې چه دهغې وجه دا ده چه په کلام کښې تقدم او تاخر دې، اصل عبارت داسې کیدل پکار دی ﴿ قَالَ أَحْمَدُ زَعَمُوا أَنَّ ابْنَ عُيَيْنَةَ كَانَ يُنْكِرُهُ ﴾ امام احمد رحمه الله فرمائی چه علماء کرام داسې وائی چه سفیان بن عیینه رحمه الله به ددې حدیث انکار کولو ﴿ وَيَقُولُ أَيْشِ هَذَا ﴾ دا لفظ د ای شئ مخفف دې، سفیان بن عیینه رحمه الله چه په دې حدیث باندې کوم کلام کړې دې دا دهغې بیان دې ﴿ أَيْشِ هَذَا ﴾ په هذا کښې اشاره ده د سند دهغې ټکړې طرف ته کومه چه خپله په عبارت کښې ذکر شوې ده ﴿طلحة بن مصرف عن ابیه عن جده ﴾ ګویا د ابن عیینه رحمه الله اشکال په دې سند باندې دې، اوس چه کوم حدیث هم په دې سند باندې روایت کړې شی په هغې باندې به اشکال وی، د اشکال سبب په دې سند کښې څه دې؟ په شرح کښې لیکلې دی چه هغه د طلحه د پلار مجهول کیدل دی لکه چه مونږ مخکښې دا خبره کړې ده چه د طلحه پلار مجهول دې، او یو وجه دا هم کیدې شی چه سفیان بن عیینه ته د جد طلحه په صحابی کیدو کښې تردد دې، ددې نه پس مصنف رحمه الله د ابن عباس رضی الله عنهما حدیث ذکر کړې دې چه په هغې کښې څه نوې خبره نشته.

[۱۳۳](1) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا عَبَّادُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، "رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ كُلَّهُ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، قَالَ: وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ مَسْحَةً وَاحِدَةً".

ترجمه: د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې، هغه ولیده رسول الله صلی الله علیه وسلم چه اودس ئې کولو، نو پوره حدیث ئې ذکر کړو، ټول درې درې ځله، هغه وائی مسح ئې اوکړه د سر او د غوږونو یو ځل.

[۱۳۴](2) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَقُتَيْبَةُ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، وَذَكَرَ وُضُوءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ الْمَاقَيْنِ، قَالَ: وَقَالَ: الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ"، قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ: يَقُولُهَا أَبُو أُمَامَةَ، قَالَ

(1): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ٥٥٧٩)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٢٨ (٣٦)، ٣٢ (٤٢)، سنن النسائي/الطهارة ٨٤(١٠١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٣(٤٠٤)، ٥٢(٤٣٩) (ضعيف جداً)
(2): سنن الترمذي/الطهارة ٢٩ (٣٧)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٥٣ (٤٤٤)، (تحفة الأشراف: ٤٨٨٧)، وقد أخرجه: حم (٥/٢٥٨، ٢٦٤) (ضعيف)

قُتَيْبَةُ: قَالَ حَمَّادٌ: لَا أَدْرِي هُوَ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ مِنْ أَبِي أُمَامَةَ يَعْنِي قِصَّةَ الْأُذُنَيْنِ. قَالَ قُتَيْبَةُ: عَنْ سِنَانٍ أَبِي رَبِيعَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهُوَ ابْنُ رَبِيعَةَ كُنْيَتُهُ أَبُو رَبِيعَةَ.

ترجمه: د ابو امامه نه روايت دې، هغه ذكر كړو اودس د نبي ﷺ، هغه اووئيل: وو رسول الله ﷺ چه مسح كول به ئې د سترګو ګوټونه، هغه وائي: چه وئيلى دى رسول الله ﷺ: غوږونه د سر نه دي: وئيلى دي سليمان بن حرب: وئيل به هم دا ابو امامه، وئيلى دي قتيبة: وئيلى دي حماد، زه نه پوهيږم چه هغه د قول د نبي ﷺ دى او كه د ابو امامة دى، يعني خبره د اذنينو، وئيلى دي قتيبة د سنان ابي ربيعة نه، وئيلى دي ابوداود: او هغه ابن ربيعه دى او كنيه ئې ابو ربيعه ده.

مسند ابو امامة:

قوله :﴿ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ﴾ دا ددې باب آخرى حديث دې چه دهغې راوى ابو امامه ﷺ دې په دې كښې اختلاف دې چه دا ابوأمامه كوم يو دې؟ ځكه چه ابو امامه دوه دى يو خو ابو امامه الباهلى د چا نوم چه صدى بن عجلان دې. كوم چه بالاتفاق صحابى دې بل ابوامامه الانصارى د چا نوم چه سعد بن حنيف دې، د دوى صحابى كيدل مختلف فيه دى، بعض ورته تابعى وائي او بعض صحابى، دا حديث په مشكوة شريف كښې هم دې، او د مشكوة په آخر كښې د الاكمال په نوم باندې يو رساله ملحق ده كوم چه د صاحب مشكوة تصنيف دې، په هغې كښې هغوى په مشكوة كښې چه څومره راويان راغلى دى د ټولو مختصر حال ئې ذكر كړې دې، غرض دا چه صاحب مشكوة هغوى ته ابو امامة الانصارى وئيلې دې يعنى سعد بن حنيف ملا على قارى ﷫ د صاحب مشكوة د رائې ليكلو نه پس ليكلي دى چه كيدې شى ابوامامة الباهلى مراد وى، حضرت سهارنپورى ﷫ په بذل كښې ليكلي دى چه د امام احمد ﷫ په نزد دا ابوامامة الباهلى دې ځكه چه دا حديث هغوى په مسند احمد كښې د ابوامامة الباهلى په مسانيدو كښې ذكر فرمائيلې دې، حضرت دا هم ليكلي دى چه د تهذيب التهذيب او الاصابة د كتلو نه معلوميږى چه د حافظ ميلان هم دې طرف ته دې كومه چه د امام احمد ﷫ رائې ده.

قوله ﴿ يَمْسَحُ الْمَأْقَيْنِ ﴾ دا په دې حديث كښې يوه نوې خبره راغله كومه چه تراوسه پورې په يو حديث كښې هم نه وه راغلې او د مسند احمد په روايت كښې دى ﴿ يتعاهد الماقين ﴾ ماق وئيلې شى د سترګې غارې ته چه په هغې كښې اكثر خيرى جمع كيږى، هم په دې وجه رسول الله ﷺ به د مخ مبارك د وينځلو په وخت د سترګو ددې حصې تعاهد يعنى خبر هم اخستلو، هسې نه چه هلته اوبه او نه رسيږى. لهذا متوضى له پكار دى چه د مخ د وينځلو په وخت ددې خيال ساتى، سترګې دې په ښه طريقه اومږى.

هم ددې مشابه يو لفظ بل راځى يعنى ﴿ موق ﴾ پس په ﴿ باب المسح على الخفين ﴾ كښې يو حديث راروان دې چه دهغې الفاظ دا دى ﴿ ويمسح على عمامته وموقيه ﴾ دلته د موقين نه مراد خفين دى، موقين د خفين د يو نوع نوم دې.

دا حدیث د احنافو مستدل دې او د شوافع خلاف دې :

﴿ قوله قَالَ وَقَالَ « الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ »﴾ په دې کښې اختلاف دې چه ﴿ الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ ﴾ د چا قول دې د رسول اللهﷺ او که د صحابیؓ؟ بعض علماء کرامو د قال اول د ضمیر مرجع شهر بن حوشب ګرځولې ده او د قال ثانی مرجع ئې ابو امامهؓ، په دې صورت کښې به دا مقوله وی د صحابی، او بعض علماء کرامو د قال اول مرجع ابو امامهؓ او د قال ثانی مرجع رسول اللهﷺ منلې ده، په دې صورت کښې به دا جمله مرفوع وی، حضرت سهارنپوریؒ په بذل کښې لیکلې دی چه د سنن ابن ماجه د روایت نه صفا معلومیږی چه دا د رسول اللهﷺ قول دې، زه وایم چه په دې کښې هیڅ شک نشته چه دا لفظ مرفوعا او موقوفا دواړو طریقو سره روایت شوې دې، او بعضی راویانو په وخت د روایت د تردد اظهار کړې دې لکه چه د ابوداؤد په روایت کښې دی، اوس به ترجیح چاته ورکولې شی په دې کښې علماء کرام مختلف دی، علامه عینیؒ فرمائی د قاعدې خبره دا ده چه کله رفع او وقف کښې د راویانو اختلاف وی نو رفع ته ترجیح ورکول پکار دی ځکه چه د رافع سره زیادت د علم دې او هم دا رائې د ابن دقیق العید او د حافظ منذری ؒ معلومیږی، خو د حافظ تحقیق دا دې چه دا لفظ مدرج دې پس هغوی په التلخیص الجیر کښې لیکی : وقد بینت انه مدرج... او هم دا رائې د امام دارقطنی او ابن العربی ؒ ده. لکه چه په حاشیه د بذل کښې دی، ځان پوهه کړه چه ددې حدیث په بناء باندې احناف د مسح اذنین دپاره د تجدید ماء قائل نه دی او چونکه امام شافعیؒ اذنین عضوین مستقلین منی او دهغې دپاره د تجدید ماء قائل دی هغوی ددې حدیث دا جواب ورکوی چه دا جمله په دې حدیث کښې مدرج ده مرفوعا ثابت نه ده، د هغوی د طرف نه ددې یو بله توجیه د مسح اذنین په مباحثو کښې مخکښې تیره شوې ده.

﴿ قوله قَالَ قُتَيْبَةُ عَنْ سِنَانٍ أَبِى رَبِيعَةَ ﴾ سنان په ترکیب کښې مبدل منه او ابی ربیعه د هغه نه بدل واقع دې، سنان د راوی نوم دې او ابو ربیعه کنیت دې، لهذا د سنان او ابو ربیعه دواړو مصداق یو سړې شو، بله دا چه د سنان د پلار نوم ربیعه دې لهذا هغوی ته سنان بن ربیعه وئیلې کیدې شی، د مصنفؒ په دې سند کښې دوه استاذان دی، سلیمان بن حرب او قتیبه بن سعید، مصنفؒ فرمائی چه زما استاذ سلیمان په وخت د روایت ﴿عن سنان بن ربیعه ﴾ اووئیلو، او قتیبه ﴿ عن سنان بن ربیعه ﴾ اووئیلو، په یو صورت کښې راوی سره د هغه د پلار نوم ذکر شو او په بل صورت کښې د پلار د نوم په ځائې د هغه خپل نوم او کنیت ذکر شو، لهذا په دواړو الفاظو کښې هیڅ تعارض نشته

باب صفة الوضوء...... پوره شو چه په هغې کښې تقریبا ټول مسائل د اودس سره د اختلافاتو راغلل، فالحمد لله علی ذلک.

بَاب الْوُضُوءِ ثَلاثًا ثَلاثًا

باب دې په بيان د اودس کې درې درې ځل

مصنف رحمه الله دلته مسلسل درې بابونه قائم کړې دی اول باب ﴿ الوضوء ثلثا ﴾ دويم باب ﴿ الوضوء مرتين ﴾ او دريم باب ﴿ الوضوء مرة مرة ﴾ هم دغه شان درې بابونه امام ترمذی رحمه الله هم قائم کړې دی خو هغوی يو څلورم باب هم قائم کړې دې ﴿ باب فی الوضوء مرة ومرتين وثلثا ﴾ يعنی درې واړه صورتونه ئې په يو ترجمه کښې جمع کړل، په دې باندې اشکال پيدا شو چه ددې څلورم باب نه کومه نوې خبره معلومه شوه، دا خو د اول درېو مجموعه شوه، ددې جواب دا دې چه د امام ترمذی رحمه الله غرض دا دې چه د ځانله ځانله مختلفو رواياتو نه په درې قسمه اودس ثابت دې، او په څلورم باب سره ئې دا ثابته کړه چه بعض روايات داسې هم دی چه په هغې کښې په يو وخت درې واړه صورتونه د يو حديث نه ثابت دی، پس ددې څلورم باب په ضمن کښې امام ترمذی رحمه الله هم دا قسم حديث راوړې دې، بيا يو پنځم باب هم هغوی قائم کړې دې باب فی من توضاء بعض وضوئه مرتين وبعضه ثلثا يعنی په يو اودس کښې بعض اندامونه دوه کرته او بعض درې کرته وينځل ثابت دی.

[۳۵](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ الطُّهُورُ؟ "فَدَعَا بِمَاءٍ فِي إِنَاءٍ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ فَأَدْخَلَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّاحَتَيْنِ فِي أُذُنَيْهِ وَمَسَحَ بِإِبْهَامَيْهِ عَلَى ظَاهِرِ أُذُنَيْهِ بَاطِنَ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا الْوُضُوءُ، فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا أَوْ نَقَصَ، فَقَدْ أَسَاءَ وَظَلَمَ، أَوْ ظَلَمَ وَأَسَاءَ".

ترجمه: عمرو بن شعيب د خپل پلار نه روايت کوي او پلار ئې د خپل پلار نه کوي، چه بيشکه يو سړی راغی نبي ﷺ ته، وئې وئيل: اې د الله رسوله! د پاکۍ (اودس) طريقه څه ده؟ نو راوې غوښتلې اوبه په يو لوښي کښې نو دواړه ورغوي ئې وينځل درې ځله، بيا ئې مخ وينځلو درې ځل، بيا ئې دواړه څنګلې وينځلې درې ځل، بيا ئې مسح اوکړه په سر باندې، داخل ئې کړې دواړه سبابې ګوتې په غوږونو کښې، او مسح ئې اوکړه په غټو ګوتو ظاهر طرف د غوږونو، او په سبابو ګوتو باندې باطن د غوږونو، بيا ئې دواړه خپې درې درې ځل وينځلې، بيا ئې اووئيل: دارنګه دی اودس، چاچې زيات کړو په دې او يايې کم کړو نو بدې اوکړل او ظلم ئې اوکړو، او يايې ظلم اوکړو او بدې اوکړه.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ - قوله عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﴾ دا يو مشهور سند دې او په دې باندې چه کوم کلام دې هغه هم مشهور دې، سلسله د نسب داسې ده عمرو بن شعيب بن محمد بن عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما، دا خو متعين ده چه د ﴿ ابيه ﴾ ضمير د

(١): سنن النسائي/الطهارة ١٠٥ (١٤٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٨ (٤٢٢)، (تحفة الأشراف: ٨٨٠٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٨٠/٢) (حسن صحيح) (خو د أو نقص جمله شاذده).

عمرو طرف ته راجع دي، خو په ﴿ عن جده ﴾ کښې اختلاف دې چه ددې ضمير هم د عمرو طرف ته راجع دې يا که د شعيب طرف ته؟ د جد عمرو نوم محمد دې او د جد شعيب نوم عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما دې محمد تابعی دې او عبدالله بن عمرو بن العاص مشهور صحابی دې، که ضمير د عمرو طرف ته راجع اومنلې شی نو په دې صورت کښې به روايت مسند وی د صحابی د ذکر کيدو د وجې نه او مطلب به دا وی چه شعيب روايت کوی د خپل نيکهٔ عبدالله بن عمرو بن العاص نه بعض محدثين لکه ابن حبان او ابن عدی [1] وغيره ته په دې سند باندې اشکال دې هغوی وائی چه دا سند په يو صورت کښې مرسل او په يو صورت کښې منقطع دې، منقطع په دې وجه چه د هغوی په نزد د شعيب سماع د خپل نيکهٔ نه ثابت نه ده، خو اکثر محدثين لکه امام احمد بن حنبل رحمه الله، علی بن مدينی رحمه الله، اسحق بن راهويه، امام بخاری رحمه الله او امام نووی رحمه الله دا سند حجت منی، او فرمائی چه د جده ضمير د شعيب طرف ته راجع دې، او د شعيب سماع د خپل نيکهٔ عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما نه ثابت ده، لهذا سند منقطع نه دې.

د امام ترمذی رحمه الله په جامع ترمذی کښې د ثبوت سماع تصريح کړې ده [2]، پس هغوی فرمائی ﴿ وشعيب قد سمع من جده عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما ﴾ او امام ترمذی رحمه الله دا هم فرمائی ﴿ومن ضعفه فانما ضعفه من قبل انه يحدث من صحيفة جده ﴾ کومو خلقو چه د عمرو بن شعيب تضعيف کړې دې هغه په دې وجه نه چه هغه فی نفسه ضعيف دې بلکه تضعيف کونکی تضعيف په دې وجه کوی چه هغوی چه کوم حديث په دې سند سره بيانوی، يعنی ﴿ عن ابيه عن جده ﴾ هغه د قبيل وجاده نه دې يعنی هغوی د خپل نيکهٔ د صحيفې نه روايت کوی بغير د ثبوت سماع نه، خو جمهور دا وائی چه د هغوی د خپل نيکهٔ نه سماع ثابت ده، لهذا د صحيفې نه په نقل کولو کښې هيڅ اشکال نشته، اصل کښې خبره دا ده چه د وجاده په باره کښې مشهوره ده چه هغه از قبيل مرسل يعنی منقطع دی، خو چه کله ائمه فن د سماع د ثبوت تصريح کوی ﴿ فاين الانقطاع ﴾، دريم قول دلته د امام دارقطنی رحمه الله دې هغه دا چه که په سند کښې د جده مصداق عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما صراحة مذکور وی لکه چه په بعض ځايونو کښې ذکر دی نو بيا خو دا سند معتبر دې کنې معتبر نه دې، لهذا ددې سند په باره کښې درې اقوال شو، يو قول د ابن عدی او ابن حبان او يحيی بن القطان وغيره چه حجت نه دې، او دويم قول د جمهور علماء کرامو چه په هغې کښې امام بخاری رحمه الله او د هغوی مشائخ دی چه مطلقا حجت دې، دريم قول د دارقطنی دې چه په يو صورت کښې حجت دې او په بل صورت کښې نه دې.

---

[1] ، هم دغه شان امام ترمذی رحمه الله د يحيی بن القطان نه نقل کړی دی چه هغوی هم دا سند حجت نه منی، او يحيی بن معين هم په دې ډله کښې شامل دې، خو هغوی دا وائی چه عمرو بن شعيب خو فی نفسه ثقه دې، خو اشکال ددې سند په نقل کولو کښې دې)

[2]) ترمذی ۸۲/۱ باب ما جاء في زكوة مال اليتيم)

د ابوداؤد په دې روايت باندې يو اشکال او د هغې جوابات:

﴿قوله فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا أَوْ نَقَصَ الخ﴾ په دې حديث باندې يو مشهور اشکال دې هغه دا چه نقص عن الثلاث په ډيرو احاديثو کښې د رسول الله ﷺ نه ثابت دې، خو دا چه زيادة على الثلث ثابت نه دې، نو کوم څيز چه د رسول الله ﷺ نه ثابت دې هغې ته اساءة او ظلم ولې وئيلې شوې دې.

بله دا چه ددې حديث په بناء باندې ابوحامد اسفرائنی رحمه الله د بعض علماء کرامو نه نقل کړې دی چه د هغوی په نزد نقص عن الثلاث ناجائز دې، او هم دغه شان دارمی د بعض علماء کرامو نه نقل کړی دی چه د هغوی په نزد اودس کښې دننه زيادة على الثلاث مبطل د اودس دې لکه چه زيادة فی الصلوة مفسد صلوة دې علامه زرقانی رحمه الله دا اختلاف په غرائب کښې شمار کړې دې.

جواب اول: بهر حال ددې اشکال جواب دا دې چه په دې حديث کښې لفظ ﴿نقص﴾ ثابت نه دې وهم د راوی دې، پس دا حديث نسائی، ابن ماجه او مسند احمد کښې دې، په دې ټولو کتابونو کښې په دې حديث کښې لفظ د نقص نه دې ذکر شوې صرف لفظ زاد دې، اصل جواب خو دا دې.

خو که دا لفظ ثابت اومنلې شی نو ددې تاويل به دا کولې شی چه د نقص نه مراد نقص عن مرة واحدة دې، يعنی يو ځل ئې هم اندامونه په ښه طريقه باندې او نه وينځل په دې صورت کښې د نقص اساءة او ظلم کيدل ظاهر دی، دويم تاويل دا کيدې شی چه دلته د شرط په جانب کښې دوه څيزونه ذکر شوې دی زاد او نقص هم دغه شان د جزاء په طرف کښې دوه څيزونه ذکر شوې دی، اساءة او ظلم دَ اساءة تعلق د نقص سره دې او د ظلم تعلق د زاد سره دې. په دې صورت کښې به اشکال نه واقع کيږی ځکه چه نقصان ته اساءت او زيادت ته ظلم وئيلې شوې دې، يا داسې اووايه چه مجموعه په مجموعه باندې مرتب کيږی، هر يو ته بيل بيل ظلم نه دې وئيلې شوې، يو جواب دا دې چه ظلم کلی مشکک دې، د حرام نه واخله تر خلاف اولی پورې په ټولو باندې صادق راځی.

بَابُ الْوُضُوءِ مَرَّتَيْنِ

باب دې په بيان د اودس کښې دوه ځل

[۱۳۶](۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا زَيْدٌ يَعْنِي ابْنَ الْحُبَابِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ ثَوْبَانَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْفَضْلِ الْهَاشِمِيُّ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ".

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دې، بيشکه نبي ﷺ اودس اوکړو دوه دوه ځل.

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ۳۳ (۴۳)، (تحفة الأشراف: ۱۳۹۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۸۸، ۳۶۴) (حسن صحيح)

[۱۳۷]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا زَيْدٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ: قَالَ لَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ: أَتُحِبُّونَ أَنْ أُرِيَكُمْ كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ؟" فَدَعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ، فَاغْتَرَفَ غَرْفَةً بِيَدِهِ الْيُمْنَى فَتَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَجَمَعَ بِهَا يَدَيْهِ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنَى ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرَى، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ نَفَضَ يَدَهُ ثُمَّ مَسَحَ بِهَا رَأْسَهُ وَأُذُنَيْهِ، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً أُخْرَى مِنَ الْمَاءِ فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى وَفِيهَا النَّعْلُ ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدَيْهِ يَدٍ فَوْقَ الْقَدَمِ وَيَدٍ تَحْتَ النَّعْلِ ثُمَّ صَنَعَ بِالْيُسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ".

ترجمه: عطاء بن یسار نه روایت دي، اووئیل ماته ابن عباس رضي الله عنه، ایا تاسو خوښوئ چه وښایم تاسو ته چه څنګه وو رسول الله ﷺ چه اودس ئي کولو؟ نو راویې غوښتلو لوښی چه اوبه پکښې وي نو یوه لپه ئي راواخسته په ښي لاس باندې نو مضمضه ئي اوکړه او استنشاق ئي اوکړو، بیا ئي بله راواخسته نو دواړه لاسونه ئي یو ځائې کړل، بیا ئي یوه مخ لپه وینځلو، بیا ئي بله راواخسته نو وئې وینځلو په هغې خپل ښي لاس، بیا ئي بله راواخسته نو وئې وینځلو په هغې ګس لاس، بیا ئي لپه راواخستو بل چونګ د اوبو، بیا ئي لاس وڅنډلو، بیا ئي په هغې خپل سر او غوږونه مسح کړل، بیا ئي بل چونګ د اوبو راواخستو وائې چولې په ښې خپه باندې، او په هغې کښې پیزار وو بیا ئي مسح کړه په دواړو لاسونو یو لاس د خپې دپاسه او بل لاندې د پیزار نه، بیا ئي اوکړل په ګسه خپه باندې دهغې پشان.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الخ – قوله فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى وَفِيهَا النَّعْلُ ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدَيْهِ يَدٍ فَوْقَ الْقَدَمِ وَيَدٍ تَحْتَ النَّعْلِ الخ ﴾ یعنی ابن عباس رضي الله عنهما پیزار اغوستلي یو لپه اوبه په خپو باندې واچولې او د اوبو د اچولو نه پس ئي په لاسونو باندې خپې داسې اومږلې چه یو لاس ئي خو د خپې دپاسه وو او دویم لاس ئي د پیزار د لاندې وو، ددې قسم مضمون په باب صفة الوضوء کښې د سیدنا علي رضي الله عنه په حدیث کښې تیر شوې دي، او ددې توجیه هم هلته ذکر شوې ده.

د حدیث شرح او بیان مراد کښې اختلاف د اراء :

خو دلته یو نوې څیز کوم چه قابل اشکال راغلو هغه دا دي چه راوی وائی ﴿ ید فوق القدم وید تحت النعل ﴾ چه یو لاس ئي د خپې دپاسه وو او دویم لاس ئي د پیزار د لاندې، دویم لاس که د خپې د لاندې وو نو بیا خو بالکل اشکال نه وو چه یو لپه اوبه ئي په خپه باندې واچولې او زر ئي خپه په دواړو لاسونو باندې لاندې باندې اومږله، خو چه کله دویم لاس د خپې په ځائې د پیزار د لاندې شی نو د خپې لاندې حصه به څنګه لوندیږی؟

[1]: صحيح البخاري/الوضوء ٧ (١٤٠)، سنن الترمذي/الطهارة ٣٢ (٤٢)، سنن النسائي/الطهارة ٦٤ (٨٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٣ (٤٠٣)، ٤٥ (٤١١)، مسند احمد (١/٢٣٣، ٣٣٢، ٣٣٦) سنن الدارمي/الطهارة ٢٩ (٧٢٣)، (تحفة الأشراف: ٥٩٧٨) (حسن)

د دې اشکال شارحینو ډیر جوابونه کړي دي،

(۱) **جواب**: د علامه شوکانی رحمه الله رائې دا ده چه په تحت النعل کښې د نعل نه مراد قدم دې، لهذا یو لاس په قدم دپاسه او دویم لاس د قدم نه ښکته وو۔

(۲) **جواب**: علامه سیوطی رحمه الله دویم جواب اختیار کړو هغه دا چه په دې صورت کښې چه کوم روایت کښې مذکور دې د غسل قدم تحقق خو به نه وی، لهذا هغوی دا حدیث په مسح علی الخف باندې محمول کړې دې، یعنی اګرچه په دې حدیث کښې د خف ذکر نشته خو نفی هم نشته،

(۳) **دریم جواب**: هغه دې کوم چه حضرت سهارنپوری اختیار فرمائیلې دې، هغه دا چه نه خو نعل کنایه ده د قدم نه لکه چه شوکانی وئیلې دی او نه مراد دلته مسح علی الخف ده لکه چه سیوطی رحمه الله وئیلې دی، بلکه په حدیث کښې غسل رجل مذکور دې، پاتې شوه دا خبره چه هر کله دویم لاس د خپې د لاندې نه دې بلکه د څپلې نه لاندې دې نو ددې به څه کیږی؟ حضرت فرمائی چه دویم لاس کوم چه د پیزار د لاندې وو هغه د حمل قدم او امساک قدم دپاره وو، یعنی ښی لاس د قدم دپاسه وو، او ګس لاس کوم چه د پیزار د لاندې وو دهغې په ذریعه ئې خپه سنبال کړې وه او هم هغه لاس کوم چه په شروع کښې په خپې دپاسه وو هم په هغه لاس باندې ئې پوره قدم د پورته نه لاندې اومږلو، د مږلو نه پس ښکاره ده چه د غسل تحقق به اوشی، ید فوق القدم مطلب دا نه دې چه هغه یو لاس بس په قدم دپاسه پاتې شو بلکه په شروع کښې پورته وو د خپې د پورته حصې نه چه فارغ شو نو بیا ئې ښکته طرف ته لاس راوړلو.

خلاصه دا شوه چه یو لپه اوبه ئې په خپې باندې واچولې، او زر زر ئې په ښی لاس باندې خپه لاندې باندې اومږله په داسې طریقه چه په بل لاس باندې ئې خپه سره د پیزاره سنبال کړې وه، الحمد لله د حدیث توجیه او وضاحت ښه اوشو ګینې په حقیقت کښې دا مقام من مزال الاقدام دې، بله دا چه حضرت دا هم لیکلې دی چه د نعل باوجود په غسل قدم کښې هیڅ اشکال نشته ځکه چه دا نعل نعل عربی دې کوم چه د چپل په شکل کښې وی لاندې تلې او پورته پرې صرف دوه تسمې داسې اوګنړئ لکه نن صبا چه هوائی چپل وی، غرض دا چه بند پیزار مراد نه دې چه هغې سره د خپې وینځل تقریبا ناممکن دی، والله سبحانه وتعالی اعلم.

بَابُ الْوُضُوءِ مَرَّةً مَرَّةً

باب دې په بیان د اودس کښې یو یو ځل وینځل

[۱۳۸](۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِوُضُوءِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً".

(۱): صحيح البخاري/الوضو ۲۲ (۱۵۷)، سنن الترمذي/الطهارة ۳۲ (۴۲)، سنن النسائي/الطهارة ٦٤ (۸۰)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٥ (٤١١) (تحفة الأشراف: ٥٩٧٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٢٣٣، ٣٣٢، ٣٣٦) (صحيح)

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې، هغه اووئيل: ايا زه خبر نه درکوم تاسو ته د اودس د رسول الله صلى الله عليه وسلم؟، هغه اودس اوکړو يو يو ځل.

بَاب فِي الْفَرْقِ بَيْنَ الْمَضْمَضَةِ وَالِاسْتِنْشَاقِ

باب دې په بيان د فرق کې په مابين د مضمضه او استنشاق کې

په دې مسئله کښې اختلاف او کلام په ﴿ باب صفة الوضوء ﴾ کښې تير شوې دې، د مصنف رحمه الله په دې ترجمة الباب سره د احنافو او حنابله تائيد کيږی، په حديث الباب کښې د فصل بين المضمضة والاستنشاق تصريح موجود ده.

[۱۳۹](1) حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، قَالَ: سَمِعْتُ لَيْثًا يَذْكُرُ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: "دَخَلْتُ يَعْنِي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ وَالْمَاءُ يَسِيلُ مِنْ وَجْهِهِ وَلِحْيَتِهِ عَلَى صَدْرِهِ، فَرَأَيْتُهُ يَفْصِلُ بَيْنَ الْمَضْمَضَةِ وَالِاسْتِنْشَاقِ".

ترجمه: د طلحه نه روايت دې، هغه وائي: زه داخل شوم (يعني) په پيغمبر صلى الله عليه وسلم او هغه اودس کولو، او اوبه رواني وې د هغه د مخ نه او د هغه د ږيرې نه په سينه د هغه، نو ما اوليدلو چه جدا والی ئې کولو په مينځ د مضمضه او استنشاق کښې.

بَاب فِي الِاسْتِنْثَارِ

باب دې په بيان د استنثار کې

[۱۴۰](2) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ، فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ مَاءً ثُمَّ لِيَنْثُرْ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، بيشکه رسول الله صلى الله عليه وسلم وئيلی دی: کله چه اودس کوي يو ستاسو نه نو په پوزه کښې دې اوبه واچوي بيا دې سونړ کړي.

تشريح: ۱: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الخ – قوله فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ مَاءً ثُمَّ لِيَنْثُرْ ﴾ استنثار د امام احمد او اسحق بن راهويه په نزد واجب دې، د جمهورو په نزد مستحب دې، د استنشاق او استنثار ترمينځه فرق او اختلافات وغيره په صفة الوضوء کښې تير شو.

[۱۴۱](3) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ قَارِظٍ، عَنْ أَبِي غَطَفَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اسْتَنْثِرُوا مَرَّتَيْنِ بَالِغَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا".

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دی هغه وائی، چه وئيلی دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: پوزه سونړ کوئ دوه ځل پوره کوشش سره او يا درې ځله.

---

(1): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۲۸) (ضعيف)

(2): صحيح البخاري/الوضوء ۲۶ (۱۶۲)، صحيح مسلم/الطهارة ۸ (۲۳۷)، سنن النسائي/الطهارة ۷۰ (۸۶)، موطا امام مالك/الطهارة ۱(۲)، (تحفة الأشراف: ۱۳۸۲۰)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٤ (٤٠٦)، مسند احمد (۲/۲٤۲، ۲۷۸)، سنن الدارمي/الطهارة ۳۲ (۷۳۰) (صحيح)

(3): سنن ابن ماجه/الطهارة ٤٤ (٤٠٨)، (تحفة الأشراف: ٦٥٦٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۲۸) (صحيح)

[۱۴۲]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، فِي آخَرِينَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، قَالَ: كُنْتُ وَافِدَ بَنِي الْمُنْتَفِقِ أَوْفِي وَفْدِ بَنِي الْمُنْتَفِقِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ نُصَادِفْهُ فِي مَنْزِلِهِ وَصَادَفْنَا عَائِشَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَ: فَأَمَرَتْ لَنَا بِخَزِيرَةٍ فَصُنِعَتْ لَنَا، قَالَ: وَأُتِينَا بِقِنَاعٍ وَلَمْ يَقُلْ قُتَيْبَةُ الْقِنَاعَ، وَالْقِنَاعُ الطَّبَقُ فِيهِ تَمْرٌ، ثُمَّ جَاءَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "هَلْ أَصَبْتُمْ شَيْئًا أَوْ أُمِرَ لَكُمْ بِشَيْءٍ؟ قَالَ: قُلْنَا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: فَبَيْنَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسٌ، إِذْ دَفَعَ الرَّاعِي غَنَمَهُ إِلَى الْمُرَاحِ وَمَعَهُ سَخْلَةٌ تَيْعَرُ، فَقَالَ: مَا وَلَّدْتَ يَا فُلَانُ؟ قَالَ: بَهْمَةً، قَالَ: فَاذْبَحْ لَنَا مَكَانَهَا شَاةً، ثُمَّ قَالَ: لَا تَحْسِبَنَّ، وَلَمْ يَقُلْ لَا تَحْسَبَنَّ أَنَّا مِنْ أَجْلِكَ ذَبَحْنَاهَا لَنَا غَنَمٌ مِائَةٌ لَا نُرِيدُ أَنْ تَزِيدَ، فَإِذَا وَلَّدَ الرَّاعِي بَهْمَةً ذَبَحْنَا مَكَانَهَا شَاةً، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ لِي امْرَأَةً وَإِنَّ فِي لِسَانِهَا شَيْئًا يَعْنِي الْبَذَاءَ، قَالَ: فَطَلِّقْهَا إِذًا، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ لَهَا صُحْبَةً وَلِي مِنْهَا وَلَدٌ، قَالَ: فَمُرْهَا يَقُولُ: عِظْهَا، فَإِنْ يَكُ فِيهَا خَيْرٌ فَسَتَفْعَلْ، وَلَا تَضْرِبْ ظَعِينَتَكَ كَضَرْبِكَ أُمَيَّتَكَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ، قَالَ: أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَخَلِّلْ بَيْنَ الْأَصَابِعِ وَبَالِغْ فِي الِاسْتِنْشَاقِ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا".

ترجمه: د لقيط بن صبره نه روايت دي، هغه وائي: زه وم راتلونکی بني المنتفق سره رسول الله ﷺ ته، هغه اووئيل: هرکله چه مونږ راغلو رسول الله ﷺ ته، مونږ د هغه سره د هغه په کور کښې مخامخ نه شو، مونږ مخامخ شو د عائشې ام المؤمنين سره، هغه وائي: نو امر ئې اوکړو زمونږ لپاره په حلواء باندې نو تياره ئې کړه زمونږ دپاره، هغه وائي: راوړی شو مونږ ته قناع، او اونه ويله قتيبه قناع، او قناع د قجورې نه جوړ کړی شوی يو لوښی دی يو لوښی دی چه په هغې کښې قجورې وې، بيا راغی رسول الله ﷺ نو وئې وئيل: ايا تاسو څه شي ته ورسيدئ، او يا امر شوی دی ستاسو لپاره په څه شي؟ هغه وائي: مونږ اووئيل: هو، او اې د الله رسوله! هغه وائي: مونږ د رسول الله ﷺ سره ناست وو، چه شړلې راعي خپلې ګډې د شپې ځائې ته، او د هغه سره چيلۍ بچی وو چه اوازونه ئې کول، نو وئې وئيل: څه شی ئې زيږولی دی اې فلانی؟ هغه اووئيل: ښځه بچي ئې راوړې ده، نو اووئيل هغه: حلال کړه زمونږ لپاره ددې په ځائې شاة، بيا ئې اووئيل: ته ګمان مه کوه (په کسرې د سين) او په فتحې د سين ئې اونه ويله) چه مونږ ستا د وجې نه ذبح کړه، زمونږ سل ګډې دې مونږ نه غواړو چه هغه زياتې شي کله چه راوړي بچی نو دهغې په ځائې شاة حلال کړو، هغه وائي: ما اووئيل: اې د الله رسوله! بيشکه زما ښځه ده زبان درازه ده څه څه اوکړم نو وئې وئيل: نو طلاقه ئې کړه، هغه وائي، ما اووئيل: اې د الله رسوله دهغې ډيره موده ماسره اوشوه، او زما دهغې نه بچي دي، هغه اووئيل: چه نصيحت ورته اوکړه، که چېرې په هغې کښې خير وي نو هغه به ستا اطاعت کوي، او مه وهه ښځه خپله پشان د امې خپلې، نو ما اووئيله اې د الله رسوله! خبر راکړه ماته د اودس، هغه اووئيل: پوره کوه اودس او خلال کوه د ګوتو د مينځونو، او مبالغه کوه په استنشاق کښې مګر دا چه ته روژه يې.

(): سنن الترمذي/الطهارة ۳۰ (۳۸)، الصوم صحيح مسلم/ ٦۹ (۷۸۸)، سنن النسائي/الطهارة ۷۱ (۸۷)، ۹۲ (۱۱٤)، سنن ابن ماجه/ ٤٤ (٤۰۷)، ٥٤ (٤٤۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۷۲)، وياتي عند المؤلف برقم (۲۳٦٦) و (۳۹۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/۳۳)، سنن الدارمي/الطهارة ۳٤ (۷۳۲) (صحيح)

تشریح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الخ – عَنْ أَبِيهِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ قَالَ كُنْتُ وَافِدَ بَنِي الْمُنْتَفِقِ – أَوْ فِي وَفْدِ بَنِي الْمُنْتَفِقِ الخ ﴾ وفد جمع د وافد ده، دلته شک د راوی دې چه په روایت کښې د وافد لفظ دې او که د وفد، که د وافد لفظ دې نو ددې تقاضا خو ښکاره دا ده چه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راتلونکې ځانله دا صحابی وو، او که په روایت کښې لفظ وفد دې نو ددې تقاضه دا ده چه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راتلونکې یو جماعت وو، چه په هغې کښې دا صحابی یعنی لقیط بن صبره رضی الله عنه هم شامل وو.

مضمون حدیث:

د حدیث مضمون دا دې چه لقیط بن صبره رضی الله عنه فرمائی چه یو ځل د قبیله بنی المنتفق وفد چه په هغې کښې زه هم شامل اوم، د رسول الله ﷺ په خدمت کښې مدینې منورې ته حاضر شو. مونږ د رسول الله ﷺ کور ته اورسیدو، د عائشه رضی الله عنها په کور کښې هغه وخت رسول الله ﷺ نه وو، سیده عائشه رضی الله عنها زمونږ میلمستیا اوکړه ځنګه چې د میلمه کیدی شي لږ وخت پس رسول الله ﷺ تشریف راوړلو، هغوی د رارسیدلو سره د میلمنو نه تپوس اوکړو چه ستاسو څۀ میلمستیا هم کړې شوې ده که نه؟ مونږ عرض اوکړو جی یا رسول الله ﷺ (کړې شوې ده) وړاندې صحابی بیان کوی چه مونږ د رسول الله ﷺ په مجلس کښې ناست وو چه د رسول الله ﷺ شپونکی د هغوی ګډې بیزې واپس راوستلې، بله دا چه د شپونکی سره د چیلۍ یو بچې هم وو چه نوې پیدا شوې وو چه مې مې ئې کول (یعنی چغې ئې وهلې)

﴿ فَقَالَ مَا وَلَّدْتَ يَا فُلاَنُ قَالَ بَهْمَةً ﴾ رسول الله ﷺ د شپونکی نه تپوس اوکړو چه تا په بیزه باندې څه راوړې دی؟ شپونکی اووئیل ﴿ بهمة ﴾ بهمة وئیلې شی د بیزې بچی ته که نر وی که ښځه، خو دلته د ظاهری الفاظو په اعتباره سره ښځه مراد ده، ځکه چه که مطلق بچې مراد کړې شی نو ترجمة به دا وی چه بیزې بچې راوړې دې او دا کلام په ظاهر کښې بې فائدې دې په دې وجه مراد هم دا دې چه بیزې چه کوم بچې راوړې دې هغه ښځه یعنی انثی ده. خو د علامه سیوطی رحمه الله رائې دا ده چه د رسول الله ﷺ سوال عن العدد دې نه عن الذکر والانثی، یعنی د رسول الله ﷺ مقصد دا وو چه بیزې یو بچې راوړې دې که دوه، شپونکی جواب ورکړو یو بچې، او هم دا خبره زیاته صحیح معلومیږی کومه چه سیوطی رحمه الله کړې ده، د کلام د سیاق نه ددې معنی تائید کیږی.

غرض دا چه رسول الله ﷺ ددې سوال او جواب نه پس شپونکی ته اوفرمائیل چه ﴿فَاذْبَحْ لَنَا مَكَانَهَا شَاةً ﴾ یعنی د بیزې ددې بچی په بدل کښې یو بیزه ذبح کړه، او بیا ددې نه پس رسول الله ﷺ میلمنو ته خطاب کولو سره اوفرمائیل چه تاسو دا مه ګنړئ چه دا اهتمام مونږ ستاسو دپاره کوو بلکه اصل خبره دا ده چه نن صبا زمونږ په دې کندک کښې سل بیزې

دی، مونږ نه غواړو چه په دې باندې د سلو نه اضافه اوشی (١) پس که یوه بیزه لنګه شی نو که هغه یو بچې راوړی نو مونږ یوه بیزه ذبح کوو او که دوه بچی راوړی نو دوه بیزې ذبح کوو، غرض دا چه غواړو چه د ګډو بیزو په سلو باندې زیادت نه وی، پس دې وخت کښې دا ګډه بیزه ذبح کول هم په دې بناء باندې دی.

﴿ قوله إِنَّ لِي امْرَأَةً وَإِنَّ فِي لِسَانِهَا شَيْئًا ﴾ دې صحابی د رسول اللهﷺ سره د مانوس کیدو نه پس د خپل کور مسائل تپوس کول شروع کړل او یو خبره ئې دا اوتپوسله چه زما د ښځې د ردو بدو (بد اخلاقئ) عادت دې هر وخت بدې ردې وائی هغې سره څه اوکړم؟ رسول اللهﷺ ورته سمدست اوفرمائیل ﴿ فَطَلِّقْهَا إِذًا ﴾ چه هغې ته طلاق ورکړه، په دې اوریدلو باندې هغوی عرض اوکړو یا رسول اللهﷺ! زما هغې سره ډیر وخت شوې دې او ماته الله پاک دهغې نه اولاد هم راکړې دې، طلاق ورکولو ته مې زړه نه کیږی! په دې باندې رسول اللهﷺ اوفرمائیل ﴿ فمرها ﴾ دا د امر یامر نه د امر صیغه ده، او ددې تفسیر هم وړاندې راوی خپله بیان کړې دې ﴿ یقول عظها ﴾ یعنی رسول اللهﷺ اوفرمائیل چه که طلاق ورکول نه غواړې نو کم از کم نصیحت ورته اوکړه، که په هغې کښې څه خیر وی نو یقینا ستا نصیحت به قبول کړی، په دې باندې هغه صحابی خاموش شو ګویا دا مشوره ئې خوښه کړه.

په حدیث باندې یو سوال او د هغې جواب :

دلته یو سوال دې هغه دا چه رسول اللهﷺ د طلاق مشوره دومره زر ولې ورکړه هغه خو بغض المباحات دې، جواب دا دې چه دا د طلاق مشوره امتحانا او تنبیها وه که ښځه دې خوښه نه وی او دهغې نه درته شکایت دې نو طلاق ورکړه، په دې باندې هغه اویریدلو او معذرت ئې اوکړو، رسول اللهﷺ دا کله غوښتله چه هغوی طلاق ورکړی، رسول اللهﷺ خو صرف تنبیها فرمائیلې وو، پس د رسول اللهﷺ په خبرداری باندې هغه بیدار شو ددې نه پس رسول اللهﷺ اصل او صحیح مشوره ورکړه کومه چه مقصودی وه، خبره دا ده چه د نعمت قدر هغه وخت وی کله چه هغه د لاس نه ځی، سبحان الله! د رسول اللهﷺ څه د حکمت نه ډک تعلیمات دی.

قوله﴿ وَلَا تَضْرِبْ ظَعِينَتَكَ كَضَرْبِكَ أُمَيَّتَكَ ﴾ ﴿ ظعینة ﴾ هودج اغوستلو والا زنانه ته وائی کومه چه عام طور سره حره وی، خو ددې اطلاق په مطلق زنانه باندې هم کیږی که هودج کښې وی او که نه وی امیة د امة تصغیر دې، ددې جملې مطلب دا شو چه خپله آزاده ښځه داسې مه وهئ څنګه چه وینځه وهلې شی، شارحینو لیکلې دی چه دا تشبیه د تقبیح دپاره ده، یعنی خپله آزاده ښځه هم څوک وهی، وهلې کیږی خو وینځه نه ښځه

---

(١) وړاندې د ابوداؤد په کتاب الاضحیة کښې یو حدیث راروان دې ﴿ الفرع حق ﴾ چه دهغې په تفسیر کښې اختلاف دې، یو معنی د هغه حدیث دا بیان کړې شوې ده چه د ګډو بیزو عدد چه کله سل شی نو دهغې نه پس چه کوم بچې پیدا کیږی هغه دې ذبح کړې شی، دلته چه په حدیث کښې کوم صورت موجود دې هغه دې معنی ته نږدې دې فرق دادې چه فرع دا شوه چه بچې دې ذبح کړې شی او دلته غټه چیلۍ مراد ده.

د تخليل اصابع حکم او په دې کښې اختلاف :

﴿ قوله وَخَلِّلْ بَيْنَ الأَصَابِعِ ﴾ د تخليل اصابع مسئله مختلف فيه ده، د مالکيانو په نزد د اصابع يدين تخليل واجب دې او د اصابع رجلين مستحب دې، او د احنافو او شوافعو په نزد د اصابع رجلين او يدين دواړو تخليل مستحب دې الا اذا كانت الاصابع منضمة فحينئذ يحب التخليل..... او د امام احمد رحمه الله په دې کښې دوه اقوال دی يو د جمهورو په شان او هم دا د هغوی اصح قول دې ځنګه چې چه په مغنی کښې ليکلې شوې دی، او دويم روايت د امام احمد رحمه الله نه دا دې چه تخليل اصابع مطلقا که د يدين وی او که د رجلين دواړه واجب دی.

﴿ وَبَالِغْ فِي الِاسْتِنْشَاقِ ﴾ دا د مسلک ظاهريه او د امام احمد رحمه الله د يو روايت دليل دې چه مضمضه او استنشاق واجب دی.

دلته يو سوال دې چه د حديث د ترجمة الباب سره څه مطابقت دې؟ په ترجمه کښې خو د استنثار ذکر دې او په حديث کښې د استنشاق، جواب دا دې چه اول خو په دې کښې اختلاف دې بعض وائی چه استنثار او استنشاق دواړه يو معنی لری لکه چه په باب صفة الوضوء کښې په تفصيل سره تير شو، او که دواړه مختلف اومنلې شی نو داسې به اووئيلې شی چه د ترجمة الباب اثبات په طريقه د قياس دې، دريم جواب دا هم کيدې شی چه په دې حديث کښې لفظ ﴿ اسبغ الوضوء ﴾ ذکر شوې دې، د اسباغ په عموم کښې ټول آداب او مستحبات راځی چه په هغې کښې استنثار هم داخل دی.

[۱۴۳](1) حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبِرَةَ، عَنْ أَبِيهِ وَافِدِ بَنِي الْمُنْتَفِقِ، أَنَّهُ أَتَى عَائِشَةَ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، قَالَ: فَلَمْ يَنْشَبْ أَنْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَقَلَّعُ يَتَكَفَّأُ، وَقَالَ عَصِيدَةٌ: مَكَانَ خَزِيرَةٍ.

ترجمه: صبره چه دا وافد وو د بني المنتفق، دا راغی عائشې ته، نو ذکر ئې کړه معنی د هغه حديث، هغه وائی: وخت تير نه شو چه رسول الله ﷺ راغی کلک کلک قدمونه ئې اخستل او ښې او کس اړخ ته مائل کيدو، اوائی وئيلو عصيدة په ځائې د خزيرة باندې.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ الخ - فَلَمْ يَنْشَبْ أَنْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ -صلی الله عليه وسلم- يَتَقَلَّعُ يَتَكَفَّأُ ﴾ دا د لقيط بن صبرة د حديث دويم طريق دې، په اول طريق کښې د اسماعيل بن کثير نه روايت کونکې يحيی بن سليم وو، او دلته د هغوی نه روايت کونکې ابن جريج دې دا زيادت د ابن جريج په طريق کښې دې، په طريق سابق کښې نه دې، يعنی راوی وائی چه لږ ساعت نه وو تير شوې زمونږ کور ته په رسيدو کښې چه رسول الله ﷺ لږ ساعت پس تشريف راوړلو ﴿ يَتَقَلَّعُ يَتَكَفَّأُ ﴾ په دې کښې د رسول الله ﷺ د رفتار کيفيت بيان کړې شوې دې هغه دا چه هغوی ډير په قوت سره قدم اوچتولو او وړاندې ټيټ روان وو، د رسول

(1): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۷۲) (صحيح)

الله ﷺ د رفتار په باره کښې هم دا راځي چه د هغوی چال تيز وو د زمکې نه به ئې خپې په قوت سره اوچتولې، او تواضعا به وړاندې ښکته کيدو سره روان وو ﴿ كانما ينحط في صبب﴾ څنګه چې چه څوک د اوچت ځائې نه ښکته راکوزيږي.

وړاندې دويم فرق په دې روايت کښې دا دې چه د اول روايت الفاظ دا وو ﴿ فامرت لنا بخزيرة ﴾ او په دې کښې په ځائې د خزيرة ﴿ عصيدة ﴾ دي د په ترجمه تاسو داسې پوهه شئ چه غوښې والا دليه او حريره، او که بغير د غوښې نه وي نو هغې ته عصيدة وائي.

[۱۴۴]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ فَارِسٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ فِيهِ: إِذَا تَوَضَّأْتَ فَمَضْمِضْ.

ترجمه: ابن جريج ددې حديث بيان کړې دے هغه وئيلی دي په دې کې: کله چه ته اودس کوې نو مضمضه کوه.

باب تَخْلِيلِ اللِّحْيَةِ

باب دی د خلال کولو د ږيرې

[۱۴۵]() حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ يَعْنِي الرَّبِيعَ بْنَ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْمَلِيحِ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ زَوْرَانَ، عَنْ أَنَسٍ يَعْنِي ابْنَ مَالِكٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا تَوَضَّأَ أَخَذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَأَدْخَلَهُ تَحْتَ حَنَكِهِ فَخَلَّلَ بِهِ لِحْيَتَهُ، وَقَالَ: هَكَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَالْوَلِيدُ بْنُ زَوْرَانَ: رَوَى عَنْهُ حَجَّاجُ بْنُ حَجَّاجٍ، وَأَبُو الْمَلِيحِ الرَّقِّيُّ.

ترجمه: د انس رضی الله عنه نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ وو چه کله به ئې اودس کولو، نو يو ورغوی اوبه به ئې راواخستې نو داخل به ئې کړې لاندې د زنې نه نو خلال به ئې کړه په هغې باندې ږيره، او وئې وئيل: دارنګه امر کړې دی ماته رب زما. وئيلی دي ابوداود: د وليد بن زوران نه حجاج بن حجاج او ابو المليح الرقي روايت کړې دی

تشريح: دلته دوه څيزونه دی يو خو وظيفه لحية يعنی په اودس کښې د ږيرې څه حکم دې، غسل يا مسح، دويمه مسئله هغه ده کومه چه مصنف رحمه الله ذکر فرمائی يعنی تخليل اللحية، حضرت شيخ ليکلی دی چه بعض شارحين ددې دوه مسئلو په بيان کښې خلط کوی په دې وجه په هره يوه باندې بيل بيل ځان پوهه کول پکار دی.

په تخليل لحية کښې مذاهب ائمة:

په تخليل لحية کښې خو اختلاف دا دې چه د ائمة ثلاثه امام ابوحنيفه، امام شافعی او امام احمد رحمه الله په نزد په اودس کښې سنت او په غسل جنابت کښې واجب ده او د امام مالک رحمه الله نه په دې سلسله کښې ډير روايتونه دی مشهور دا دې چه تخليل لحية په اودس کښې مستحب نه دې، او په غسل کښې د هغوی نه دوه روايتونه دی، يو وجوب، دويم سنيت، او ابوثور او حسن بن صالح او د ظاهريه په نزد اودس او غسل دواړو کښې واجب دې.

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۷۲) (صحيح)

(): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۶۴۹)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۰ (۴۳۱) (صحيح)

زمونږ په نزد یو قول دا دې چه د تخلیل لحیة په اودس کښې سنت کیدل د امام ابویوسف رحمه الله او د جمهورو مسلک دې، او د طرفین په نزد سنت نه دې مستحب دې، بلکه تردې وئیلې شوې دی چه صرف جائز دې یعنی بدعت نه دې، او وجه ددې قول دا ده چه د تخلیل لحیة په سلسله کښې روایات ضعیف دی پس امام احمد او ابوحاتم رازی رحمه الله فرمائی ﴿ لیس فیه شئ صحیح ﴾ یعنی په دې سلسله کښې څه صحیح حدیث ثابت نه دې، خو زه وایم چه امام ترمذی رحمه الله د تخلیل لحیة په سلسله کښې د سیدنا عثمان بن عفان رضی الله عنه حدیث ذکر فرمائیلې دې ﴿ ان النبی ﷺ کان یخلل لحیته ﴾ او هغوی ددې په باره کښې فرمائیلی ﴿هذا حدیث حسن صحیح ﴾ بله دا چه دا حدیث په صحیح ابن حبان او صحیح ابن خزیمة او مستدرک حاکم کښې هم موجود دې، لهذا د امام احمد او ابوحاتم رازی رحمهما الله قول محل د نظر دې، بله دا چه علامه زیلعی رحمه الله په نصب الرایه کښې د څوارلسو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه د تخلیل لحیة روایات ذکر فرمائیلې دی، او امام ترمذی رحمه الله هم د وفی الباب لاندې د ډیرو صحابه کرامو رضی الله عنهم نومونه ذکر کړی دی.

ځان پوهه کړه چه د تخلیل لحیة طریقه دا ده چه د زنې لاندې دې په ګیره کښې دننه ګوتې داخلې کړې د مسح په وخت تقاطر الماء من الاصابع شرط نه دې.

وظیفه لحیة یعنی د ګیرې حکم او په هغې کښې اختلاف:

دویمه مسئله وظیفه لحیه ده یعنی د ګیرې حکم څه دې غسل یا مسح؟ جواب دا دې چه د لحیة دوه قسمونه دی، خفیفه او کثه، لحیه خفیفه هغه ده چه په هغې کښې د مخ څرمن ښکاره کیږی دهغې حکم دا دې چه ﴿ یجب غسل ما تحتها ﴾ یعنی په داسې صورت کښې د مخ څرمن لوندول ضروری دی صرف د ګیرې لوندول کافی نه دی او که لحیة کثه (ګنړه ګیره) وی نو په دې کښې زمونږ په نزد اتهٔ اقوال دی، اصح قول ﴿ غسل جمیع اللحیة فرض ﴾ یعنی د مخ په ځائې تولې ګیرې لره وینځل فرض دی، خو ددې نه مراد هغه ګیره مراد ده کومه چه په مخ وی او د زنی لاندې وی، زوړنده حصه په دې کښې داخل نه ده دهغې وینځل نه ضروری دی او نه ئې مسح، په معارف السنن کښې په حواله د امام نووی رحمه الله د جمهور ائمه ثلاثه مذهب هم دا نقل کړې شوې دې.

په ګنړه ګیره کښې د اقوال ثمانیه نه زمونږ په نزد اصح قول هم دغه دې کوم چه مونږ پورته بیان کړو، باقی اووهٔ اقوال مرجوح دی، هغه دادې:

(۱) مسح الکل، (۲) مسح الثلث، (۳) مسح الربع، (۴) مسح ما یلاقی البشرة، (۵) غسل الثلث، (۶)غسل الرابع (۷) عدم الغسل والمسح.

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْعِمَامَةِ

باب دې په بیان د مسح کې په پټکې

د مسح علی العمامة مسئله مشهوره او مختلف فیه بین الائمة ده، د ظاهریه او حنابله او ابوثور په نزد د مسح راس په ځائې مسح علی العمامة جائز ده او کافی کیږی

څنګه چه مسح علی الخفین د غسل رجلین قائم مقام کیږي، د جمهور علماء ائمة ثلاثا په نزد صرف مسح علی العمامة کافی نه ده په دې سره د مسح فرض نه ادا کیږي.

خو دویمه مسئله دلته دا ده چه دا مسح علی العمامة نه سنت استیعاب هم حاصلیدې شی او که نه؟ یعنی په اندازه د فرض مسح په سر باندې اوکړې شی او د سنت استیعاب حاصلولو دپاره دې باقی مسح په عمامه باندې اوکړې شی پس د شوافعو په نزد په مسح علی العمامة سره سنت استیعاب حاصلیدې شی او هم دا حکم د هغوی په نزد د ټوپۍ هم دې، پس امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې تصریح کړې ده چه مسح علی العمامة او مسح علی القلنسوة سره استیعاب حاصلیږي، که لبس علی الطهارة وی یا نه وی، ددې مسئلې تصریح په کتب احناف کښې موجود نه ده خو د حضرت ګنګوهی کلام په الکوکب الدری کښې ددې د جواز طرف ته مشیر دې، یعنی د سنت استیعاب د تحصیل دپاره مسح علی العمامة جائز ده، مالکیان فرمائی چه مسح علی العمامة بغیر د عذر نه جائز نه ده او نه په دې فرض ادا کیږي نه سنت استیعاب، خو که د څه عذر د وجې نه وی مثلا په سر کښې زخم دې یا بل څه بیماری ده زکام وغیره چه دهغې د وجې نه سر ښکاره کول او عمامه لرې کول ګران وی نو په دې صورت کښې د هغوی په نزد مسح په عمامة باندې جائز ده لکه چه مسح کولې شی په پټۍ باندې.

د قائلین مسح علی العمامة په نزد د دې شرطونه:

دویمه خبره دا ده چه کوم خلق د مسح علی العمامة د جواز قائل دی، لکه حنابله د هغوی په نزد ددې دپاره څه شرطونه هم دی چه بغیر دهغې نه مسح علی العمامة صحیح نه ده، اول دا چه لبس اعلی طهارة وی یعنی د اودس او طهارت نه پس ئې عمامه وهلی وی، دویم شرط دا دې چه عمامه ساتر لجمیع الراس وی، دریم شرط دا دې چه په صفت د عمائم المسلمین وی یعنی څنګه چه مسلمانان عمامه تړی هم دغه شان تړلې شوې وی چه دهغې تفسیر دا دې چه عمامه محنک یا شملې والا وی، څلورم شرط توقیت دې یعنی څنګه مسح علی الخفین موقت ده په موده کښې دننه دننه ئې کولې شې دهغې نه پس نه، هم دغه شان مسح علی العمامة هم.

د حدیث مسح علی العمامة توجیهات:

اوس پاتې شوه مسئله د دلائلو چه د مسح علی العمامة احادیث په صحاح ستة کښې موجود دې او که نه او په سنن اربعه کښې ددې په باره کښې مستقل ترجمة الباب هم قائم کړې شوې دې، خو امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې او امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې په دې باندې هیڅ مستقل باب نه دې تړلې، مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله اګرچه د حدیث مسح علی العمامة تخریج کړې دې، خو هغوی په دې باندې مستقل ترجمة قائم کړې نه ده علیه السلام چه دهغې نه معلومیږي چه مسح علی العمامة د هغوی په نزد ضعیف ده، هغوی فرمائی زما تجربه دا ده چه د امام بخاری رحمه الله عادت دې چه کله یو حدیث د هغوی په نزد قوی وی او په هغې کښې داسې یو لفظ وی چه د هغوی پکښې تردد

وی نو په داسې موقعه پاندې امام بخاری رحمه الله داسې کوی چه هغه حدیث خو ذکر کړی خو په کوم کښې ئې چه تردد وی په هغې باندې باب نه قائموی، لهذا د امام بخاری رحمه الله د عمل نه معلومیږی چه د هغوی په مسح علی العمامة په جواز کښې تردد دې.

د مسح علی العمامة د روایاتو د جمهورو د طرف نه ډیر جوابونه کړې شوې دی ۱: دا احادیث معلل دی کما قاله مولانا عبدالحیؒ قلت لکن قال ابن العربی صححیة لا غبار علیها ۲: امام محمد رحمه الله موطاء کښې فرمائی ﴿ بلغنا ان المسح علی العمامة کان ثم ترک ﴾ یعنی مسح علی العمامة په شروع کښې وه بیا منسوخ شوه، : په حدیث کښې د راوی د طرف نه اختصار واقع شوې دې په بعض صحیح روایاتو کښې د مسح علی العمامة سره مسح علی الناصیة هم ذکر شوې ده لکه چه د مغیره بن شعبه رضی الله عنه په حدیث کښې دی کوم چه هم په دې کتاب کښې په باب المسح علی الخفین کښې راځی چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ کان یمسح علی الخفین وعلی ناصیته وعلی عمامته ﴾ بلکه دا چه په مسلم کښې هم دا الفاظ موجود دی، لهذا دا به وئیلې شی چه په ناصیه باندې مسح اوکړه رسول الله ﷺ په طور د فرض او دهغې سره ئې په عمامه باندې اوکړه د سنت استیعاب د حصول دپاره، ۴: د عمامه نه مراد ما تحت العمامة دې، حال وئیلو سره محل مراد اخستلې شوې دې د اطلاق اسم الحال علی المحل د قبیل نه دې، پس هم د دې باب په دویم حدیث کښې د انس رضی الله عنه روایت راروان دې ﴿ فادخل یده من تحت العمامة ﴾ یعنی رسول الله ﷺ بغیر د عمامه د کوزولو نه په عمامه کښې دننه لاس داخل کړو او د سر مبارک مسح ئې اوکړه، ۵: رسول الله ﷺ به د سر د مسح کولو نه پس عمامه برابر کړې وی ﴿ فظن التسویة مسحا ﴾ چه دهغې نه کتونکی د لرې نه دا اوګڼړله چه رسول الله ﷺ مسح کوی، ۶: قاضی عیاض مالکی رحمه الله وغیره د خپل مسلک مطابق دا جواب ورکړې دې چه کیدې شی رسول الله ﷺ مسح علی العمامة د یو داسې عذر د وجې نه کړې وی کوم چه د کشف راس نه مانع وو، لهذا د رسول الله ﷺ په عمامه باندې مسح کول په شان د مسح دې په جبیره باندې، ۷: د مسح راس ثبوت قطعی دې، لهذا هغه د اخبار احاد د وجې نه نشی ترک کولې کوم چه محتمل دی، او مسح عمامة په مسح علی الخفین باندې قیاس کول صحیح نه دی ځکه چه د مسح علی الخفین په سلسله کښې روایات حدیثیه شهرت بلکه تواتر ته رسیدلې دی، یو فرق بل هم دې هغه دا چه غسل رجلین بغیر د نزع خفین نه ممکن نه دې په خلاف د عمامه چه بغیر د نقض عمامه نه مسح کیدې شی غرض دا چه هلته حرج دې او دلته حرج نشته، او! استیعاب د سر په مسح کښې صرف سنت دې فرض نه دې، لهذا سنت په دې سره حاصلیدې شی، زمونږ د حضرت شیخ رحمه الله په نزد هم دا آخری جواب زیات صحیح دې.

[۱۴۶](¹) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: "بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً فَأَصَابَهُمُ الْبَرْدُ، فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُمْ أَنْ يَمْسَحُوا عَلَى الْعَصَائِبِ وَالتَّسَاخِينِ".

ترجمه: د ثوبان نه روايت دې هغه وائي: وليږله رسول الله ﷺ يوه سريه، نو هغوی ته يخني ورسيده، هرکله چه دوی واپس شو رسول الله ﷺ ته نو امر ئې اوکړو دوی ته چه مسح اوکړي په پټکو او په موزو باندې.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ الخ قوله بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– سَرِيَّةً ﴾ يعنی رسول الله ﷺ يو ځل يو دسته (وړوکي شان لښکر) د جهاد دپاره اوليږلو، ددې اصحاب سرية په دې سفر کښې يخنی اوشوه، چه کله مدينې طيبې ته درسول الله ﷺ په خدمت کښې د هغوی واپسی اوشوه ﴿ امرهم ان يمسحوا على العصائب والتساخين ﴾ يعنی رسول الله ﷺ هغوی ته حکم اوفرمائيلو چه د خپو په ځائې مسح على الخفين او په ځائې د مسح راس مسح على العمامة اوکړي.

﴿سرية ﴾ وائي د لښکر يوې حصې ته يعنی د لښکر يوه ټکړه او حصه چه دهغې تعداد کم از کم پنځه او زيات نه زيات درې سوه وی او وئيلې شوې دی چه څلور سوه، پس وئيلې شی ﴿خير السرايا اربعمائة رجل ﴾.... عصائب جمع د عصابة ده چه دهغې نه مراد پټکې دې، او تساخين جمع د تسخان ده يا تسخين ده، هغه څيز چه په هغې باندې خپې ګرمولې شی يعنی موزې.

په شروع کښې جوابات کړې شوې دی چه ددې تعلق د مطلق احاديث مسح على العمامه سره دې او خاص ددې حديث دوه جوابونه کړې شوې دی، شيخ ابن الهمام رحمه الله فرمائی چه ﴿مخصوص بهذه السرية ﴾ يعنی دا حکم ددې سريه سره خاص دې، علامه عينی رحمه الله فرمائی ﴿المراد ما تحت العصائب ﴾ يعنی په حديث کښې د عصائب نه مراد ما تحت العصائب مراد دې، حال وئيلو سره محل مراد اخستی شوې دې.

[۱۴۷](²) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي مَعْقِلٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ قِطْرِيَّةٌ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ مِنْ تَحْتِ الْعِمَامَةِ فَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِهِ وَلَمْ يَنْقُضِ الْعِمَامَةَ".

ترجمه: د انس بن مالک رضی الله عنه نه روايت دې، هغه وائي: ما وليده رسول الله ﷺ چه اودس ئې کولو او په هغه باندې قطري پټکی وو، نو داخل ئې کړو خپل لاس لاندې د پټکې نه د سر مخکنی حصه ئې مسح کړه او پټکی ئې کولاو نه کړو.

¹): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۰۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۷۷/۵) (صحيح)

²): سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۹ (٥٦٤)، (تحفة الأشراف: ۱۷۲٥) (ضعيف)

بَابُ غَسْلِ الرِّجْلَيْن

باب دې په بيان د وينځلو د خپو کې

د باب اسباغ الوضوء د لاندې يو حديث تير شوې دې ﴿ ويل للاعقاب من النار ﴾ هلته مونږ بيان کړې وو چه د دې حديث نه معلوميږي چه غسل رجلين ضروري دې، او دا چه په دې باندې به مونږ کلام په باب غسل الرجل کښې کوو، پس هغه باب راغلو.

په وظيفه د رجلين کښې مذاهب علماء :

د وظيفه رجلين په باره کښې څلور مذهبونه مشهور دی:

۱: د ائمه اربعه په نزد د رجلين حکم غسل دې،

۲: د فرقه اماميه په نزد وظيفه رجلين مسح ده، بلکه هغوی تر دې پورې وائی چه غسل جائز نه دې،

۳: د حسن بصری، محمد بن جرير طبری، او ابو علی جبائی په نزد تخيير بين الغسل والمسح دې،

۴: د اهل ظواهرو په نزد جمع بين الغسل والمسح ضروری ده.

(د محمد بن جرير طبری نوم والا دوه کسان دی):

خو ځان پوهه کړه چه محمد بن جرير الطبری دوه دی، يو هم هغه د چا تفسير چه مشهور او معروف دې دا خو دې د اهل سنت والجماعت نه، او يو ابن جرير د اهل تشيع نه دې، او دا دواړه صاحب تفسير دی، د حافظ ابن القيم رحمه الله رائې دا ده چه ابن جرير طبری کوم چه د مسح رجلين قائل دې دا ابن جرير سنی نه دې بلکه ابن جرير شيعی دې، مولانا يوسف بنوری په معارف السنن کښې دا خبره ليکلو سره د ابن القيم رحمه الله د خيال تائيد نه دې فرمائيلې بلکه ليکلې ئې دی چه د ابن جرير سنی کلام هم په دې سلسله کښې موهم دې، بله دا چه قاضی ابوبکر بن العربی په شرح ترمذی کښې هم د دې ابن جرير سنی طرف ته د تخير بين الغسل والمسح قول منسوب کړې دې، حافظ ابن کثير رحمه الله دا مسئله نوره هم زيات صفا او واضحه ليکلې ده.

پاتې شوه مسئله د دلائلو پس ځان پوهه کړه چه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د غسل رجلين په سلسله کښې احاديث مشهوره او متواتر دی او د بعض صحابه کرامو رضی الله عنهم لکه علی او ابن عباس رضی الله عنهما نه چه کوم جواز د مسح منقول دې د هغې نه رجوع هم ثابت ده، عبدالرحمن بن ابی ليلی فرمائی ﴿ اجمع اصحاب رسول الله صلی الله عليه وسلم علی غسل الرجلين ﴾ او د امام طحاوی او ابن حزم ظاهری رحمه الله رائې دا ده چه د کومو احاديثو نه مسح رجلين مستفاد کيږی هغه منسوخ دی، او امام ترمذی رحمه الله په ﴿ ويل للاعقاب من النار ﴾ حديث نه په وجوب غسل باندې استدلال کړې دې.

د مجوزين مسح استدلال د قراءت جر نه او د هغې جوابات :

د مجوزين مسح استدلال په آيت وضوء کښې د ﴿ وارجلکم ﴾ د قراءت جر نه هم دې، جمهور علماء کرامو د دې ډير جوابونه کړی دی.

۱: قراءت نصب معارض دې د قراءت جر یعنی که د قراءت جر تقاضا د جواز مسح رجلین ده نو د قراءت نصب تقاضا وجوب غسل الرجلین ده او دوه قراءتونه په حکم کښې د دوه مستقل آیتونو وی، لهذا غوره دا ده چه دواړه قراءتونه دې په دوه حالتونو باندې محمول کړې شی، قراءت جر دې چه دهغې تقاضه مسح ده په حالت تخفیف باندې، او قراءت نصب دې په حالت تجرد قدمین باندې.

۲: ابو علی فارسی وائی چه د مسح اطلاق غسل خفیف باندې هم کیږی پس وئیلې شی ﴿تمسح للصلوة ای توضا﴾

۳: علامه طیبی رحمه الله فرمائی چه په قراءت نصب باندې عمل کولو سره جر هم معمول بها کیدی شی ځکه چه غسل متضمن دې مسح لره، په خلاف د قراءت جر چه په دې باندې عمل کولو سره د قراءت نصب متروک کیدل لازمیږی.

۴: په ﴿وارجلکم الی الکعبین﴾ جر د جوار دپاره دې یعنی د ګاونډ په رعایت کښې منصوب مجرور اولوستلې شو او په حقیقت کښې دا منصوب دې، په کلام عرب کښې جر جوار یو مشهور څیز دې، وئیلې شی ﴿عذاب یوم الیم﴾ الیم مجرور لوستلې شی حال دا چه د عذاب د صفت کیدو د وجې نه مرفوع کیدل پکار دی، هم دغه شان ﴿جحر ضب حرب﴾ کښې حرب مجرور دې د جر جوار د وجې نه ګینې فی الواقع مرفوع دې، په ترکیب کښې د جحر صفت واقع شوې دې.

په دې جواب باندې فریق مخالف یو اعتراض کړې دې چه جر جوار د عطف په صورت کښې نه وی، پس تاسو چه څومره مثالونه پیش کړل هغه بغیر د عطف نه دی، او دلته په آیت الوضوء کښې حرف عطف موجود دې، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه دا اشکال د قلت تتبع د وجې نه دې ګینې په کلام د عربو کښې جر جوار د حرف عطف سره هم راځی، د معلقه مشهور شعر دې!

فظلّ طُهاةُ اللّحمِ من بَیْنِ مُنْضِجٍ صَفیفَ شِواءٍ اَوْ قَدیرٍ مُعَجَّلِ[1]

د قدیر عطف په صفیف باندې دې کوم چه منصوب دې، لهذا فی الواقع قدیر منصوب دې خو د ګاونډ د رعایت د وجې نه په لفظ قدیر باندې جر راوړلې شوې دې، اوګورئ دلته جر جوار د حرف عطف سره موجود دې.

د قدیر معنی ده په کټوئ کښې پخه کړې شوې غوښه، اود صفیف شواء مطلب دې د غوښې هغه ټکړې (بوټی) چه هغه په ګرم کانړی (تبخی) باندې وریته کړې شوې وی.

۵: یو جواب دا کړې شویدې چه ﴿وارجلکم﴾ کښې جر والا قراءت د ﴿علفتها تبنا وماء باردا﴾ د قبیل نه دې یعنی داسې دوه افعال کوم چه متقارب المعنی وی په هغې کښې د یو په ذکر باندې اکتفاء کولې شی او دویم حذف کولې شی پس په دې جمله کښې اصل

---

[1]) د ښکار غوښې پخونکې دوه قسمه شوې بعض ئې په کټوئ کښې پخوی او بعض په ګرم کانړی باندې غوښې لره روټونکې دی)

عبارت داسې دې ﴿ علفتها تبنا وسقيتها مآء باردا ﴾ ځکه چه اوبه ځکلې شی خوړلې نه شی خو چونکه اکل أو شرب دا دواړه فعل متقارب المعنی دی په دې وجه د يو فعل په ذکر باندې اکتفاء اوکړې شوه، هم دغه شان په دې آيت کرمه کښې هم ده چه مسح اوکړئ د سرونو او د خپو او مراد دا دې چه مسح اوکړئ د سرونو او غسل اوکړئ د خپو ځکه چه اصل عبارت داسې دې ﴿ وامسحوا برؤسکم واغسلوا ارجلکم ﴾ ځکه چه مسح او غسل متقارب المعنی وو په دې وجه د يو په ذکر باندې اکتفاء اوکړې شوه.

[۱۳۸]()حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحُبُلِيِّ، عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ يَدْلُكُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ".

ترجمه: د مستورد بن شداد نه روايت دې هغه وائی: ما اوليدلو رسول الله ﷺ چه کله ئې اودس کولو نو مږلې ئې ګوتې د خپو په کچه ګوته خپله.

تشريح: ﴿حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الخ – قوله يَدْلُكُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ ﴾ ددې حديث نه مصنف رحمه الله په غسل رجلين باندې استدلال کړې دې، ځکه چه د اصابع رجلين تخليل او دا مبالغه غسل د رجلين لره متقاضی دې، ځکه چه د مسح بناء خو په تخفيف باندې وی، هلته داسې مبالغه چرته مطلوب وی.

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ

باب دې په بيان د مسح کې په موزو باندی

(**ترتيب ابواب**):

مسائل د اودس او دهغې د احکامو بيان خو ختم شو اوس دغسل نمبر دې، خو مصنف رحمه الله مسح علی الخفين په غسل باندې ځکه مقدم کړه چه دا د توابع وضوء نه دې د غسل سره ددې هيڅ تعلق نشته بالاجماع د اودس سره خاص دې، بله دا چه مصنف رحمه الله مسح علی الخفين په تيمم باندې مقدم کړه ځکه چه تيمم خليفه دې د ټول اودس او مسح علی الخفين نائب دې د اودس د جزء او جزء مقدم وی په کل باندې.

علماء کرامو ليکلې دی چه مسح علی الخفين ددې امت د خصائصو نه ده څنګه چې د رسول الله ﷺ د حديث نه معلوميږی ﴿ صلوا فی خفافکم فان اليهود لا يصلون فی خفافهم ﴾ په روضة المحتاجين کښې ليکلې دی چه د مسح علی الخفين مشروعيت په ۹ هجری کښې په غزوه تبوک کښې شوې دې، امام نووی رحمه الله فرمائی چه په اجماع کښې چه د کومو خلقو قول معتبر کيدې شی د هغوی ټولو په دې باندې اتفاق دې چه مسح علی الخفين مطلقا جائز ده که سفر وی که خضر وی، که د څه ضرورت د وجې نه وی او که بې ضرورته وی، او په دې کښې ښځې او سړی ټول برابر دی، صرف شيعه ګانو او خوارجو ددې انکار کړې دې خو د هغوی اختلاف قابل شمار نه دې، او د امام مالک رحمه الله نه په دې سلسله کښې مختلف

(): سنن الترمذي/الطهارة ۳۰ (٤۰)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٥٤ (٤٤٦)، (تحفة الأشراف: ۱۱۲٥٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۲۹) (صحيح)

روایات دی د هغوی هم مشهور مذهب هم هغه دې کوم چه د جمهورو دې، بله دا چه هغوی فرمائی چه مسح علی الخفین د بیشمیره صحابه کرامو رضي الله عنهم نه منقول ده امام حسن بصری رحمه الله فرمائی: حدثنی سبعون من اصحاب رسول الله ﷺ ان رسول الله ﷺ کان یمسح علی الخفین.

د امام مالک رحمه الله د مسلک تحقیق:

حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې د ابن عبد البر رحمه الله نه نقل کړی دی چه په فقهاء کرامو کښې د یو فقیه نه هم سوا د امام مالک رحمه الله نه د مسح علی الخفین انکار منقول نه دې، او روایات صحیحه د امام مالک رحمه الله نه هم ددې په اثبات کښې دی، امام شافعی رحمه الله هم په کتاب الام کښې د مالکیانو په دې قول باندې نکیر فرمائیلې دې بیا حافظ فرمائی چه اوس د مالکیانو دوه اقوال مشهور دی اول مطلقا د جواز، دویم د مسافر دپاره د جواز او د مقیم دپاره د عدم جواز، هغوی فرمائی چه د مدونة د عبارت مقتضی د قول ثانی دې، خو قاضی ابوالولید باجی مالکی رحمه الله قول اول یعنی مطلقا جواز ته صحیح وئیلې دې، او علامه باجی دا هم فرمائی چه امام مالک رحمه الله به د مسح علی الخفین په باره کښې توقف کولو او عام فتوی به هغوی د جواز ورکوله.

حضرت شیخ په اوجز کښې لیکلې دی چه د امام مالک رحمه الله موطاء شاهد عدل دې په دې خبره باندې چه هغوی سفرا او حضرا د مسح علی الخفین قائل وو، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د حفاظ حدیث یو جماعت ددې خبرې تصریح کړې ده چه د مسح علی الخفین ثبوت متواتر دې، وئیلې شوې دی چه ددې راویان د اتیا صحابه کرامو رضي الله عنهم نه زیات دی چه په هغوی کښې عشره مبشره هم داخل دی، ابن المبارک رحمه الله فرمائی چه د مسح علی الخفین په باره کښې د صحابه کرامو رضي الله عنهم هیڅ اختلاف نه دې منقول، او که د بعض صحابه کرامو لکه علی او ابن عباس رضي الله عنهم نه ددې انکار منقول دې نو د هغوی نه ددې اثبات هم منقول دې.

په اوجز کښې لیکلې دی چه امام مالک رحمه الله او هم دغه شان د امام ابوحنیفه رحمه الله نه د اهل سنت والجماعت د علاماتو په باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائیل ﴿ان تفضل الشخین وتحب الختنین وتمسح علی الخفین﴾ او د امام ابوحنیفه رحمه الله نه دا هم منقول دی چه ﴿ما قلت بالمسح حتی جاءنی فیه مثل ضوء النهار﴾ یعنی زه تر هغه وخته پورې د مسح علی الخفین قائل نه شوم تر څو چه په دې سلسله کښې دلائل د رڼا ورځ په شان واضح نه شو.

شیعه ګان کوم چه ددې منکر دی هغوی وائی چه سیدنا علی رضي الله عنه د مسح علی الخفین قائل نه وو، چه کله د هغوی نه دې باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائیل ﴿سبق الکتاب الخفین﴾ یعنی د قرآن کریم حکم په مسح علی الخفین باندې غالب دې ددې جواب دا دې چه د علی رضي الله عنه دا قول په سند متصل سره ثابت نه دې.

او خوارج وائی چه مسح علی الخفین د کتاب الله خلاف ده ددې جواب ښکاره دې چه اول خو په دې سلسله کښې روایات حد تواتر ته رسیدلی دی، ددې په ذریعه د کتاب الله په حکم کښې ترمیم کیدلې شی، دویم دا وئیل هم غلط دی چه د کتاب الله خلاف دې ځکه چه په آیت وضوء کښې د رجلین په باره کښې دوه قراءتونه دی یو د نصب او بل د جر،

او مسح علی الخفین د قراءت جر مطابق دي.
اصل کښې بعض صحابه کرامو رضي الله عنهم ته هغه وخته پورې تردد وو ترڅو چه ئې په علم کښې نه وه راغلې چه رسول الله ﷺ د نزول مائده (آیت وضوء) نه پس هم مسح علی الخفین کړې ده، چه کله هغوی ته ددې علم اوشو نو بیا ئې تردد هم ختم شو لکه چه په حدیث د جریر کښې وړاندې راغلې.
دلته یو اختلافي مسئله بله ده چه مسح علی الخفین افضل ده که غسل رجلین؟ ابن قدامه په مغنی کښې لیکلي دي چه د امام احمد رحمه الله نه روایت دې چه مسح افضل ده د غسل رجلین نه ځکه چه رسول الله ﷺ او دغه شان د هغوی صحابه کرامو رضي الله عنهم طالب فضل وو نو هر کله چه هغوی د غسل په ځائې مسح اختیار کړه نو معلومه شوه چه فضیلت هم په دې کښې دې، هغوی لیکی چه هم دا مذهب د امام شافعی او د اسحق بن راهویه دې ځکه چه د رسول الله ﷺ نه روایت دې چه هغوی اوفرمائیل ﴿ان الله یحب ان یوخذ برخصه﴾ د الله پاک دا خبره خوښه ده چه د هغه رخصتونه قبول کړې شی (کذا فی المغنی) خو زه وایم چه ما په کتب شافعیه کښې اوکتل هغوی لیکلي دی چه الافضل غسل پس امام نووی رحمه الله فرمائی غسل افضل دې په دې شرط چه ترک مسح په طریقه د اعراض عن السنة نه وی او د امام مالک رحمه الله په نزد هم غسل افضل دې او د احنافو مذهب په مراقی الفلاح کښې دا لیکلي شوې دې چه که یو سړې سره د جواز مسح د اعتقاد نه مشقت برداشت کړی او موزې ویستلو سره خپلې خپې وینځی نو هغه ته به د عزیمت ثواب زیاتی ملاویږی، ځکه چه غسل په نسبت د مسح اشق او اصعب دې، او د امام شعبی رحمه الله رائې دا ده چه مسح افضل ده، ابن المنذر رحمه الله فرمائی چه دا مسئله اګرچه د علماء کرامو په مینځ کښې اختلافی ده خو زما په نزد مسح افضل ده ځکه چه اهل بدع یعنی خوارج او روافض د سنیت مسح انکار کوی، لهذا د هغوی په مخالفت کښې به مسح اختیارول اولی وی.

[۱۴۹](١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي عَبَّادُ بْنُ زِيَادٍ، أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ الْمُغِيرَةَ يَقُولُ: "عَدَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مَعَهُ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ قَبْلَ الْفَجْرِ، فَعَدَلْتُ مَعَهُ، فَأَنَاخَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبَرَّزَ، ثُمَّ جَاءَ فَسَكَبْتُ عَلَى يَدِهِ مِنَ الْإِدَاوَةِ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ، ثُمَّ حَسَرَ عَنْ ذِرَاعَيْهِ فَضَاقَ كُمَّا جُبَّتِهِ فَأَدْخَلَ يَدَيْهِ فَأَخْرَجَهُمَا مِنْ تَحْتِ الْجُبَّةِ فَغَسَلَهُمَا إِلَى الْمِرْفَقِ، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ، ثُمَّ تَوَضَّأَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ رَكِبَ، فَأَقْبَلْنَا نَسِيرُ حَتَّى نَجِدَ النَّاسَ فِي الصَّلَاةِ قَدْ قَدَّمُوا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ فَصَلَّى بِهِمْ حِينَ كَانَ وَقْتُ الصَّلَاةِ، وَوَجَدْنَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ وَقَدْ رَكَعَ بِهِمْ رَكْعَةً مِنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَفَّ مَعَ الْمُسْلِمِينَ فَصَلَّى وَرَاءَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ الرَّكْعَةَ الثَّانِيَةَ، ثُمَّ سَلَّمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاتِهِ، فَفَزِعَ الْمُسْلِمُونَ

(١): صحیح البخاري/الوضوء ٣٥(١٨٢)، ٤٨ (٢٠٣)، ٤٩ (٢٠٦)، المغازي ٨١ (٤٤٢١)، اللباس ١١ (٥٧٩٩)، صحیح مسلم/الطهارة ٢٣ (٢٧٤)، سنن النسائي/الطهارة ٦٣ (٧٩)، ٦٦ (٨٢)، ٩٦ (١٢٤)، ٩٧ (١٢٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٨٤ (٥٤٥)، (تحفة الأشراف: ١١٥١٤)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ٨ (٤١)، مسند احمد (٤/٢٤٩، ٢٥١، ٢٥٤، ٢٥٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٤١ (٧٤٠) (صحیح)

فَأَكْثَرُوا التَّسْبِيحَ لِأَنَّهُمْ سَبَقُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّلَاةِ، فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُمْ: قَدْ أَصَبْتُمْ، أَوْ قَدْ أَحْسَنْتُمْ".

ترجمه: ابو المغيره وئيلي دي : مائل شو رسول الله ﷺ او زه ورسره ووم په غزا د تبوک كښې مخكښې د سحر (فجر) نو ما هم ورسره ميلان اوكړو، نو چو كړه نبي ﷺ اوښه خپله نو قضاء حاجت ئې اوكړو، بيا راغې نو ما ورته اوبه واچولې د لوښي نه، نو دواړه ورغوي ئې وينځل، بيا ئې مخ وينځلو، بيا ئې دواړه ليچې ښكاره كړې، تنګ وو لستونړې د جبيې د هغه، دواړه لاسونه ئې داخل كړل نو راويستل لاندې د جبې نه، نو دواړه ئې اووينځل تر څنګلو پورې، او مسح ئې اوكړه په سر بيا ئې مسح اوكړه په موزو باندې، بيا سور شو، نو مونږ هم راروان شو تردې چه مونږ خلک بياموندل په مانځه كښې چه مخكښې كړې ئې وو عبد الرحمن بن عوف، نو مونځ ئې اوكړو كله چه د مانځه وقت وو او مونږ بياموندلو عبد الرحمن چه كړې وو هغوی ته يو ركعت د سحر د مونځ نه، نو پاڅيدو رسول الله ﷺ نو په صف كښې ودريدو د مسلمانانو سره وروسته د عبد الرحمن بن عوف نه په دويم ركعت كښې، بيا ئې سلام وګرځولو عبد الرحمن، نو پاڅيدو رسول الله ﷺ په مانځه كښې نو مسلمان ويريدل نو زياته تسبيح ئې اووئيله ځكه دوی د نبي ﷺ نه مخكښې شو په مانځه سره، هر كله چه سلام وګرځولو رسول الله ﷺ نو وئې وئيل دوی ته، يقيناً تاسو ورسيدئ حق ته، او يا تاسو ښه اوكړل.

مضمون حديث :

١: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ الخ - عَدَلَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم ﴾ د عدول نه مراد د قطار نه وتل دی، دستور په هغه وخت كښې دا وو چه د مسافرو قافله به په سفر كښې قطار تړلو سره تله، بيا به چه كوم مسافر ته د قضاء حاجت وغيره ضرورت پيښ شو نو هغه به د قطار نه وتلو دلته هم دا خبره مغيره بن شعبه ﷛ بيان فرمائی چه رسول الله ﷺ د استنجاء د ضرورت په وجه د قطار نه بهر راوتلو، هغوی فرمائی چه دا د غزوه تبوک واقعه ده د صبح صادق نه مخكښې دا كار شوې دې ﴿ فعدلت معه ﴾ يعنې چه كله هغوی د قطار نه بيل شو نو زه پوهه شوم چه هغوی د څه ضرورت د وجې نه د قطار نه بيل شوې دی لهذا د خدمت دپاره زه هم د قطار نه بيل شوم او د هغوی ملګرې شوم پس هغوی د استنجاء دپاره لرې تشريف يوړلو او بيا د استنجاء نه فارغ كيدو سره ئې تشريف راوړلو نو ما رسول الله ﷺ له اودس اوكړو او په لوښي سره مې د هغوی په اندامونو مباركو باندې اوبه واچولې، چه كله د لاس د وينځلو وخت راغلو نو هغوی د خپلې جبې لستونړې پورته خيژول اوغوښتل، خو هغه د تنګوالی د وجې نه پورته او نه ختل په دې وجه هغوی خپل دواړه لاسونه مبارک د جبې د دننه طرف نه بهر راويستل، او چونكه هغوی په دې موقع باندې لابس خفين وو په دې وجه رسول الله ﷺ مسح على الخفين اوفرمائيله، راوی فرمائی چه ددې نه پس د ضروررياتو د فارغ كيدو نه پس مونږ خلق په سورلئ باندې سوريدو سره چه كوم طرف ته قافله روانه وه هغه طرف ته روان شو، چه كله د قافلې سره مونږ يو ځائې شو نو او مو كتل چه هغه خلقو د

مونځ د وخت کيدو په وجه باندې عبدالرحمن بن عوفؓ د امامت دپاره مخکښې کړې دې او زمونږ د رسيدو پورې يو رکعت شوې وو، رسول اللهﷺ په جماعت کښې شريک شو، د امام سره ئې يو رکعت ادا اوفرمائيلو او دويم رکعت ئې د امام د فارغ کيدو نه پس د قاعدې مطابق ادا اوفرمائيلو.

مونځ کونکو په دې ليدو باندې چه مونږ خلقو بل لره په امام جوړولو کښې پيش قدمي اوکړه اويريدل او بار بار ئې تسبيح وئيل شروع کړل، چه کله رسول اللهﷺ خپل مونځ پوره کولو سره سلام اوګرځولو نو خلقو ته ئې اوفرمائيل ﴿ قد اصبتم ﴾ يا ﴿ قد احسنتم﴾ يعنی تاسو چه څه اوکړل ښه مو اوکړل په دې کښې د خفګان او افسوس څه خبره نشته.

د سنن ابوداؤد او د موطاء د روايت تعارض :

د ابوداؤد ددې روايت نه معلوميږی چه د صحابه کراموؓ دا تسبيح لوستل د مانځه د فراغت نه پس وو او د موطاء د روايت نه معلوميږی چه دا تسبيح لوستل هغه وخت وو چه کله رسول اللهﷺ هلته اورسيدلو، او ظاهره هم دا معلوميږی چه مونځ کونکو د رسول اللهﷺ په رارسيدلو باندې د خپل امام د متوجه کولو دپاره په مانځه کښې تسبيح لوستلې وی چه هغه شاته شی، پس په روايت کښې راځی چه عبدالرحمن بن عوفؓ د روستو کيدلو اراده فرمائيلې وه، خو د رسول اللهﷺ په اشاره باندې هغوی خپله اراده ملتوی کړه او مونځ ئې ورکړو.

دلته جمع بين الروايتن هم ممکن ده، کيدې شی چه په دواړو وختونو کښې ئې تسبيح لوستلې وی، په شروع کښې خو د امام د خبرولو دپاره، او د مونځ نه چه فارغ شو نو د اظهار افسوس او دَ خفګان په طور، والله اعلم بالصواب.

په دې قصه کښې مسح علی الخفين مذکور ده، او دا واقعه د تبوک ۹ هجری ده او سورة المائده چه په هغې کښې د غسل رجلين حکم مذکور دې دهغې نزول ډير مخکښې په غزوة د بنو المصطلق ۵ يا ۴ هجری کښې شوې وو، لهذا ددې نه معلومه شوه چه د رسول اللهﷺ مسح علی الخفين فرمائيل د نزول مائده نه هم روستو دی، په دې سره د بعض صحابه کراموؓ تردد مرتفع کيږی چه معلومه نه ده چه د رسول اللهﷺ د نزول مائده نه پس مسح علی الخفين کړې ده او که نه؟ لکه چه وړاندې په حديث د جرير کښې هم راځی.

د عبدالرحمن بن عوف او د صديق اکبرؓ د امامت دوه مختلف قصې :

دلته يو علمی سوال دې، چه څنګه دلته د امامت عبدالرحمنؓ قصه پيښه شوه، هم دغه شان يو بله واقعه د حديث په کتابونو کښې راځی، پس په ابوداؤد کښې هم وړاندې په ﴿باب التصفيق فی الصلوة ﴾ کښې راځی هغه دا چه يو ځل رسول اللهﷺ قبيله بنو عمرو بن عوف کښې د مصالحت دپاره تشريف يوړلو. د هغوی څه معامله پيښه شوې وه، هم په دې وخت کښې د مازيګر د مانځه وخت شو نو سيدنا بلالؓ صديق اکبرؓ ته عرض اوکړو چه د مانځه وخت شو تاسو مونځ ورکړئ، هغوی مونځ شروع کړو، د مانځه د شروع کولو نه پس رسول اللهﷺ هم تشريف راوړلو او راتلو سره په صف کښې شامل شو، په دې باندې

خلقو تصفيق اوكړو، ډير ساعت پس صديق اكبر رضي الله عنه متوجه شو او هغوى ته محسوس شوه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم تشريف راوړي دي، په دې باندې هغوى د روستو كيدو اراده اوكړه، رسول الله صلى الله عليه وسلم په اشارې سره منع كړو، خو هغوى ايسار نه شو روستو شو بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم رامخكښې شو او امامت ئې اوكړو.

سوال دا دې چه دا څه خبره ده چه عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خو مونځ وركول جاري اوساتل او صديق اكبر رضي الله عنه شاته شو، په دوى كښې د چا طرز عمل زيات مناسب دې، بعض شارحينو ليكلي دى چه په طرز عمل كښې د فرق وجه دا ده چه د عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په واقعه كښې رسول الله صلى الله عليه وسلم مسبوق شوې وو، كه هغه شاته شوې وې او رسول الله صلى الله عليه وسلم رامخكښې شوې وې نو په دې صورت كښې به د مانځه په ترتيب كښې خلل پيدا شوې وې ځكه چه د خلقو يو ركعت شوې وو او د رسول الله صلى الله عليه وسلم دواړه ركعتونه باقي وو او په دويمه قصه كښې رسول الله صلى الله عليه وسلم په شروع كښې تشريف راوړلې وو په دې كښې دا اشكال نه وو په دې وجه صديق اكبر رضي الله عنه روستو شو.

بعض حضراتو په دې كښې دويمه نكته پيدا كړې ده هغه دا چه دلته دوه څيزونه دي، يو امتثال امر او دويم سلوك ادب، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه امتثال امر ته ترجيح وركړه، او صديق اكبر رضي الله عنه سلوك ادب اختيار اوفرمائيلو.

د دې نه معلومه شوه چه دا چه مشهوره ده چه ﴿ الامر فوق الادب ﴾ دا څه متفق عليه څيز نه دې بلكه دوه بيل بيل اړخونه دي، ملا علي قاري رحمه الله فرمائي چه كوم طرف صديق اكبر رضي الله عنه اختيار اوفرمائيلو يعنى سلوك ادب هغه زيات اوچت دې.

[۱۵۰] (¹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى يَعْنِي ابْنَ سَعِيدٍ. ح وحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، عَنِ التَّيْمِيِّ، حَدَّثَنَا بَكْرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ نَاصِيَتَهُ، وَذَكَرَ فَوْقَ الْعِمَامَةِ"، قَالَ: عَنِ الْمُعْتَمِرِ، سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَعَلَى نَاصِيَتِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ، قَالَ بَكْرٌ: وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ.

ترجمه: د مغيره بن شعبه رضي الله عنه نه روايت دې، بيشكه رسول الله صلى الله عليه وسلم اودس اوكړو او مسح ئې اوكړه په تندي، او ذكر ئې كړه دپاسه د پټكي نه، هغه وائي: روايت دى د معتمر نه ما اوريدلي دي د خپل پلار نه، چه حديث ئې بيانولو د بكر بن عبد الله نه، او هغه د حسن نه، او هغه د مغير بن بن شعبه نه، بيشكه رسول الله صلى الله عليه وسلم وو چه مسح ئې كوله په موزو باندې، او په تندې او په پټكې. وئيلى دي بكر: بيشكه ما اوريدلي دي د مغيره نه.

تشريح: ۲: ﴿ ح حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ ﴾ ددې تحويل زما په نزد څه خاص احتياج نشته، سندونه په حقيقت كښې دوه نه دى يو دې خو صرف د فرق تعبير د وجې نه مصنف رحمه الله دا دوه سندونه منلې دى.

(¹): صحيح مسلم/الطهارة ۲۳ (۲۷۴)، سنن الترمذي/الطهارة ۷۴ (۱۰۰)، سنن النسائي/الطهارة ۸۷ (۱۰۷)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۹۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۵۵/۴) (صحيح)

شرح السند :

حاصل دا دي چه په دي حديث کښې د مصنف رحمه الله دوه استاذان په دواړو سندونو کښې مسدد دي او بيا د مسدد دوه استاذان دی يحيی بن سعيد او معتمر بن سليمان، او بيا د يحيی او معتمر استاذ يو دې يعنی سليمان تيمی، خو فرق دا دې چه يحيی چه کله دا حديث د خپل استاذ نه نقل کړو نو ﴿ عن التيمی ﴾ ئې اووئيل د کوم نه چه مراد سليمان التيمی دې، او معتمر چه کله دا روايت نقل کړو نو په ځائې د ﴿ عن التيمی ﴾ ئې ﴿ سمعت ابی ﴾ اووې، دَ ابی مصداق هم سليمان التيمی دې، سليمان التيمی چونکه د معتمر والد صاحب وو په دې وجه هغوی داسې تعبير اوکړو، بيا تر اخره پورې سند يو دې ﴿ قوله قال عن المعتمر سمعت ابی ﴾ د قال ضمير مسدد ته راجع دې يعنی اووئيل مسدد د معتمر نه نقل کولو سره ﴿ سمعت ابی ﴾ او مسدد چه کله د يحيی بن سعيد نه نقل کړې وو نو ﴿ عن التيمی ﴾ ئې وئيلې وو، لکه چه مخکښې تير شو.

﴿ قوله عَنِ الْحَسَنِ عَنِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ ﴾ ددې ابن المغيره مصداق يا خو عروه دې لکه چه په وړاندې سند کښې راځی، او يا د مغيره بل ځوئې دې چه نوم ئې حمزه دې، حسن بصری رحمه الله دلته ﴿ عن المغيرة ﴾ مبهما ذکر فرمائيلې دې او وړاندې روايت د شعبی رحمه الله دې چه په هغې کښې ددې ابن تعين فرمائيلو سره هغوی ﴿ سمعت عروة بن المغيرة ﴾ اووې، او په بعض رواياتو کښې د حمزة بن المغيرة تصريح ده.

قاضی عياض رحمه الله فرمائی چه فی نفسه دا روايت د عروه او حمزه دواړو نه روايت دې خو د بکر بن عبدالله په روايت کښې صحيح يا خو حمزة دې يا بيا مطلق ابن المغيرة بغير د تعين نه، د بکر بن عبدالله په روايت کښې د عروة تعين صحيح نه دې، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې ددې نه پس د تهذيب التهذيب نه د حافظ ابن حجر رحمه الله عبارتونه نقل فرمائيلو سره ثابت کړې ده چه دحافظ د کلام نه معلوميږی چه د بکر بن عبدالله رواياتو کښې هم عروه او حمزه دواړو طريقو سره راغلې دی، د بکر په روايت کښې د عروه تعين دحافظ رحمه الله په نزد وهم نه دې.

﴿ قوله قَالَ بَكْرٌ وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنَ ابْنِ الْمُغِيرَةِ ﴾ په تير شوی سند کښې د بکر او ابن المغيرة ترمينځه واسطه حسن بصری رحمه الله وو، دلته بکر دا وائی چه ما دا حديث براه راست د ابن المغيره نه هم اوريدلې دې بغير د واسطې د حسن نه.

ځان پوهه کړه چه د يُحيی او معتمر په روايت کښې چه د سند په اعتبار سره کوم فرق دې دهغې بيان پورته راغلو، ددې داوړو په روايت کښې چه د الفاظ متن په اعتبار سره کوم فرق دې هغې باندې هم ځان پوهه کول پکار دی، هغه په دوه قسمه دې، يو دا چه د يحيی روايت کښې مسح علی الخفين نه ده ذکر شوې او د معتمر په روايت کښې ذکر شوې ده، دويمه دا چه د يحيی په روايت کښې مسح علی العمامة په بل انداز کښې بيان کړې شوې ده او هغه انداز هغه دې کوم کښې چه راوی ته د خپل استاذ اصل الفاظ ياد نه وی هغوی دا مضمون په خپلو الفاظو کښې ادا کوی او د معتمر په روايت کښې داسې نه ده

هغوی مسح علی العمامة د استاذ په الفاظو کښې بالجزم بیان کړې ده.

[۱۵۱]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ يَذْكُرُ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَكْبِهِ وَمَعِي إِدَاوَةٌ، فَخَرَجَ لِحَاجَتِهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ فَتَلَقَّيْتُهُ بِالْإِدَاوَةِ، فَأَفْرَغْتُ عَلَيْهِ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ وَوَجْهَهُ، ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُخْرِجَ ذِرَاعَيْهِ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ مِنْ جِبَابِ الرُّومِ ضَيِّقَةُ الْكُمَّيْنِ فَضَاقَتْ فَادَّرَعَهُمَا ادِّرَاعًا، ثُمَّ أَهْوَيْتُ إِلَى الْخُفَّيْنِ لِأَنْزِعَهُمَا، فَقَالَ لِي: دَعِ الْخُفَّيْنِ، فَإِنِّي أَدْخَلْتُ الْقَدَمَيْنِ الْخُفَّيْنِ وَهُمَا طَاهِرَتَانِ، فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا"، قَالَ أَبِي: قَالَ الشَّعْبِيُّ: شَهِدَ لِي عُرْوَةُ عَلَى أَبِيهِ، وَشَهِدَ أَبُوهُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د مغیره نه روایت دې هغه وائی: وو مونږ د رسول الله ﷺ سره په یوه قافله کښې و ماسره یو لوښې وو نو هغه لاړو خپل حاجت دپاره، بیا راغلو نو زه ورسره مخامخ شوم په لوښې، نو ما اوبه واړولې په هغه نو دواړه لاسونه او مخ ئې وینځل، بیا ئې اراده اوکړه چه دواړه لیچې راوکاږې او په هغه باندې جبه وه د وړو نه د جبو د روم نه، چه لستونړې ئې تنګ وو، نو دواړه لاسونه ئې راویستل په راویسنلو سره، بیا ما قصد اوکړو موزو ته دې لپاره چه وئې کاږم، نو وئې وئیل ماته: پریږده موزې، بیشکه ما داخل کړي وي خپې په موزو کښې او هغه پاکې وې نو مسح ئې اوکړه په هغې دواړو، وئیلی دې زما پلار: چه وئیلی دې شعبي ګواهي اوکړه ماته عروه په خپل پلار، او ګواهي اوکړه پلار د هغه په رسول الله ﷺ باندې.

تشریح: ۳: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ قوله فِي رَكْبِهِ ﴾ یعنی د سورو مسافرو قافله ﴿ قوله دَعِ الْخُفَّيْنِ فَإِنِّي أَدْخَلْتُ الْقَدَمَيْنِ الْخُفَّيْنِ وَهُمَا طَاهِرَتَان ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د مسح علی الخفین د صحت شرط دا دې چه لبس خفین په طهارت باندې وی دا مسئله اجماعی ده.

د لبس خفین په وخت په طهارت کامله کیدو کښې اختلاف:

خو اختلاف په دې کښې دې چه په وخت د لبس خفین طهارت کامله ضروری دې او که نه؟ یعنی که د غسل قدمین نه پس موزې وینځی او دهغې نه پس د اودس تکمیل اوکړی دا صحیح ده او که نه؟ پس د جمهور په نزد د طهارت کامله کیدل په وخت د لبس شرط دې، او د احنافو په نزد د لبس خفین په وخت صرف طهارت القدمین کافی دې په دې شرط چه حدث لاحق کیدو نه مخکښې د اودس تکمیل اوکړی.

هم دغه شان که یو سړې د ترتیب مسنون مطابق اودس کوی او د یوې خپې د وینځلو نه پس موزه واچوی او د بلې خپې دوینځلو نه پس بله موزه واچوی نو د سفیان ثوری او مزنی او احنافو ﷺ په نزد دا صورت هم جائز دې د جمهور علماء کرامو په نزد جائز نه دې.

﴿ قوله قَالَ أَبِي قَالَ الشَّعْبِيُّ شَهِدَ لِي عُرْوَةُ ﴾ دا د عیسی بن یونس مقوله ده چه ماته زما پلار یونس بیان اوکړو هغوی به فرمائیل چه ماته زما استاذ شعبی بیان اوکړو چه دا حدیث ماته زما استاذ عروه په لفظ د شهادت سره بیان کړې وو او وړاندې عروه هم داسې وائی

(): انظر حديث رقم: ۱٤۹، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۱٤) (صحيح)

چه ماته دا حديث زما پلار مغيره بن شعبة په لفظ د شهادت سره بيان کړې وو، پس ځان پوهه کړه چه حديث لره په وخت د روايت په لفظ شهادت سره بيانول ډير کرته د تقويت حديث دپاره وی.

[۱۵۳]([1]) حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، وَعَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَوْفَى، أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ، قَالَ: تَخَلَّفَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ هَذِهِ الْقِصَّةَ، قَالَ: فَأَتَيْنَا النَّاسَ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ يُصَلِّي بِهِمُ الصُّبْحَ، فَلَمَّا رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَرَادَ أَنْ يَتَأَخَّرَ، فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ أَنْ يَمْضِيَ، قَالَ: فَصَلَّيْتُ أَنَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلْفَهُ رَكْعَةً، فَلَمَّا سَلَّمَ، قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى الرَّكْعَةَ الَّتِي سُبِقَ بِهَا وَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهَا، قَالَ أَبُو دَاوُد: أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ، وَابْنُ الزُّبَيْرِ، وَابْنُ عُمَرَ، يَقُولُونَ: مَنْ أَدْرَكَ الْفَرْدَ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ سَجْدَتَا السَّهْوِ.

ترجمه: د مغيره بن شعبه نه روايت دې هغه وائي، وروسته شو رسول الله ﷺ نو ټوله قصه ئې ذکر کړه، هغه وائي: مونږ راغلو خلکو ته او عبد الرحمن بن عوف مونځ کولو دوی ته د سحر، هرکله چه ئې نبي ﷺ اوليدلو نو اراده ئې اوکړه چه وروسته شي، نو اشاره ئې اوکړه هغه ته چه پوره کړه، هغه وائي: نو مونځ اوکړو ما او نبي ﷺ وروسته دهغې نه يو رکعت، نو هرکله چه ئې سلام اوګرځولو نو پاڅيدلو نبي ﷺ نو وئې کړو هغه رکعت چه ترينه تير شوی وو، او زيادت ئې اونه کړو په هغې باندې. وئيلی دي ابوداود: ابو سعيد الخدري او ابن الزبير او ابن عمر وايې: چا چه يو رکعت بيامونډلو د مونځ نه نو په هغه باندې دوه سجدې د سهوي دي.

تشريح: ﴿ قال ابوداود.... مَنْ أَدْرَكَ الْفَرْدَ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ سَجْدَتَا السَّهْوِ ﴾ يعنی ابوسعيد خدری رضي الله عنه، عبدالله بن الزبير او د عبدالله بن عمر رضي الله عنهم دا مسلک دې چه کوم سړې ته د امام سره يو يا درې رکعتونه ملاؤ شوې وی نو داسې مسبوق ته د مانځه د فراغت نه پس سجده سهو کول پکار دی په شرح کښې ئې ليکلې دی چه هم دا مذهب د عطاء، اسحق بن راهويه، طاؤس او مجاهد دې.

په ظاهره ددې وجه دا ده چه کوم سړی ته د امام سره يو يا درې رکعتونه ملاويږی نو هغه به په مانځه کښې جلوس فی غير محله کوی، پس چه کله هغه ته يو رکعت ملاؤ شی نو هم په هغه يو رکعت کښې به کينی، او په کوم صورت کښې چه ورته درې رکعتونه ملاؤ شی او صرف يو رکعت فوت شی نو هغه به هم د يو رکعت کولو نه پس فورا کينی ځکه چه د امام به هغه دويم رکعت وی، والله اعلم بالصواب.

د جمهورو په نزد دا نشته ځکه چه په دې کښې رسول الله ﷺ ته يو رکعت ملاؤ شوې وو او هغوی سجده سهوه نه وه کړې، دا د جمهورو دليل دې.

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۹۲) (صحيح)

[۱۵۳]() حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ يَعْنِي ابْنَ حَفْصِ بْنِ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ، سَمِعَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، أَنَّهُ شَهِدَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ يَسْأَلُ بِلَالًا عَنْ وُضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "كَانَ يَخْرُجُ يَقْضِي حَاجَتَهُ فَآتِيهِ بِالْمَاءِ فَيَتَوَضَّأُ، وَيَمْسَحُ عَلَى عِمَامَتِهِ وَمُوقَيْهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هُوَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مَوْلَى بَنِي تَيْمِ بْنِ مُرَّةَ.

ترجمه: د ابو عبد الرحمن سلمي نه روايت دي، هغه حاضر شو عبد الرحمن بن عوف ته چه تپوس ئي كولو د بلال نه، د اودس د رسول الله ﷺ، هغه اووئيل: نو هغه به ووتلو چه پوره كولو به ئي حاجت خپل، نو ما به ورته اوبه راوړلې نو اودس به ئي كولو، مسح به ئي كوله په پټكي اوپه دواړو مقينوباندى. وئيلى دي ابوداود: هغه ابوعبدالله دى مولى د بني تيم بن مرة.

تشريح: ۵: ﴿ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ الخ – قوله وَيَمْسَحُ عَلَى عِمَامَتِهِ وَمُوقَيْهِ ﴾ په دې حديث كښې مسح على الخفين او مسح على العمامة دواړه ذكر شوې دى د موقين نه مراد خفين دى، ددې نه مخكښې په باب صفة الوضوء كښې لفظ ﴿ كان يمسح على الماقين ﴾ تير شوې دې، ددې شرح هلته تيره شوې ده.

[۱۵۴]() حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ الدِّرْهَمِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ دَاوُدَ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ، أَنَّ جَرِيرًا بَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، وَقَالَ: "مَا يَمْنَعُنِي أَنْ أَمْسَحَ، وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ؟ قَالُوا: إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ قَبْلَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ، قَالَ: مَا أَسْلَمْتُ إِلَّا بَعْدَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ".

ترجمه: د ابو زرعه نه روايت دې، بيشكه جرير اودس مات كړو، بيا اودس اوكړو نو مسح ئې اوكړه په موزو باندې، او وئيلى دې هغه: ما څه منع كوي د مسح نه او بيشكه ما ليدلى وو رسول الله ﷺ چه مسح ئې كوله، هغوى وئيلى دى: بيشكه وو دا مخكښې د نزول د سورة المائدې نه، هغه اووئيل: ما اسلام نه دى راوړى مګر وروسته د نزول د مائدې نه.

تشريح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ – قوله مَا يَمْنَعُنِي أَنْ أَمْسَحَ ﴾ جرير بن عبدالله رضی الله عنه چه كله مسح على الخفين اوكړه نو په دې باندې بعض خلقو دا اشكال اوكړو او دا اشكال كونكي به هم هغه حضرات وى چاته چه دا خبره معلومه نه وه چه رسول الله ﷺ نزول مائده يعنى د آيت وضوء د نزول نه پس مسح على الخفين فرمائيلې وه، پس جرير رضی الله عنه اوفرمائيل چه كله ما رسول الله ﷺ په مسح كولو باندې ليدلې وو نو بيا ئې زه ولې نه كوم، د اشكال كونكو په ذهن كښې چه كومه خبره وه هغه هغوى عرض كړه ﴿ إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ قَبْلَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ ﴾ سيدنا جرير بن عبدالله رضی الله عنه جواب وركړو ﴿ مَا أَسْلَمْتُ إِلاَّ بَعْدَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ ﴾ يعنى ما خو د نزول مائده نه پس اسلام راوړې دې، او ما رسول الله ﷺ په مسح على الخفين باندې ليدلې دې

(): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۲۰۴۹)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ۲۳ (۲۷۵)، سنن الترمذي/الطهارة ۷۵ (۱۰۰)، سنن النسائي/الطهارة ۸۶ (۱۰۵)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۹ (۵۶۱)، مسند احمد (۱۲/۶، ۱۳، ۱۴، ۱۵) (صحيح)

(): تفرد به ابوداود (تحفة الأشراف: ۳۲۴۰)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الصلاة ۲۵ (۳۸۷)، صحيح مسلم/الطهارة ۲۲ (۲۷۲)، سنن الترمذي/الطهارة ۷۰ (۹۴)، سنن النسائي/الطهارة ۹۶ (۱۱۸)، القبلة ۲۳ (۷۷۵)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۴ (۵۴۳)، مسند احمد (۳۵۸/۴، ۳۶۳، ۳۶۴) (حسن)

کوم چه د نزول مائده نه روستو خبره ده، دلته د مسلم په روايت کښې يو زيادت دې هغه دا چه راوي وائي ﴿ وكان يعجبهم هذا الحديث ﴾ په اصل کښې د آيت وضوء نزول په غزوة د بنو المصطلق ۴ يا ۵ هجري کښې شوې دې او د يو قول په بناء باندې په شپږمه کښې شوې دې، او د سيدنا جرير رضي الله عنه اسلام د رمضان په مياشت کښې په لسم هجرئ کښې شوې دې

[۱۵۵](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ الْحَرَّانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا دَلْهَمُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ حُجَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ النَّجَاشِيَّ أَهْدَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُفَّيْنِ أَسْوَدَيْنِ سَاذَجَيْنِ فَلَبِسَهُمَا، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَيْهِمَا"، قَالَ مُسَدَّدٌ، عَنْ دَلْهَمِ بْنِ صَالِحٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا مِمَّا تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْبَصْرَةِ.

ترجمه: د بريده نه روايت دی: بيشکه نجاشي هدايه کړي وي رسول الله ﷺ ته موزي تورې ساده، نو هغه ئې واغوستلې، بيا ئې اودس اوکړو او مسح ئې اوکړه په هغې.

تشريح: ۷: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ – قوله أَنَّ النَّجَاشِيَّ أَهْدَى الخ ﴾ نجاشي په تخفيف د جيم سره او ياء مشدد او مخفف دواړو طريقو سره منقول دې د هغوی نوم اصحمه بن بحر دې، او نجاشي لقب دې او د هر شاه حبشه لقب نجاشي وی لکه چه د فارس کسری او د شاه روم قيصر، دې نجاشي د رسول الله ﷺ په زمانه کښې اسلام راوړې وو خو د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوې نه وو، او د اسلام په وخت هغوی د رسول الله ﷺ د رسالت تصديق کولو سره اوفرمائيل لکه چه په ابوداؤد کتاب الجنائز کښې دی ﴿ ولولا ما انا فيه من الملك لاتيته حتى احمل نعليه ﴾ که زه د خپلې بادشاهئ په کارونو کښې مشغول نه اوم نو خامخا به د هغوی په خدمت کښې حاضر شوې اوم او د هغوی نعلين شريفين اوچتولو سره به مې فخر حاصل کړې وې.

﴿ قوله خُفَّيْنِ أَسْوَدَيْنِ سَاذَجَيْنِ ﴾ ساذج معرب دې د ساده يعنی غير منقوش، يا مراد دا دې چه په هغې باندې ويښته نه وو صرف څرمن وه، يا دا مطلب دې چه هغه خالصې تورې وې بل رنګ پکښې شامل نه وو.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا مِمَّا تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْبَصْرَةِ ﴾ يعنی ددې حديث ټول راويان بصری دی خو دا په اعتبار د اکثر سره صحيح دې ګينې بعض راويان په دې کښې غير بصری هم دی لکه دلهم بن صالح رحمه الله کوفي وو.

[۱۵۶](٢) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا ابْنُ حَيٍّ هُوَ الْحَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَامِرٍ الْبَجَلِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نُعْمٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَسِيتَ؟ قَالَ: بَلْ أَنْتَ نَسِيتَ، بِهَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ".

ترجمه: د مغيره بن شعبه نه روايت دې بيشکه رسول الله ﷺ مسح اوکړه په موزو باندې، نو ما اوونيل: نبی عليه السلام اوفرمائيل اې د الله رسوله ايا تا هېر کړه؟ هغه اوونيل: بل

(١): سنن الترمذي/الأدب ٥٥ (٢٨٢٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٨٤ (٥٤٩)، مسند احمد (٣٥٢/٥)، (تحفة الأشراف: ١٩٥٦) (حسن)
(٢): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١١٥٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٤٦/٤، ٢٥٣) (ضعيف)

کښې تا هېر کړه، په دې باندې امر کړی دی ماته رب زما.

تشریح: ۸: ﴿قوله بَلْ أَنْتَ نَسِيتَ بِهَذَا أَمَرَنِي رَبِّي ﴾ ددې دوه مطلبونه کیدې شي يو دا چه کله مغیره بن شعبه رضي الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم په مسح کولو باندې اولیدو او په دې ئې اشکال اوکړو چه آیا تاسو په هیره باندې مسح کوئ نو په دې باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه زما نه هیره نه ده واقع شوې بلکه ستا نه هیر دی ځکه چه مسح علی الخفین جائز ده.

دویم مطلب دا کیدې شی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی ته تنبیه فرمائی چه د سوال دا طريقه نه ده، مشرانوته داسې خطاب نه دی کول پکارچه د هغوی طرف ته د نسیان نسبت اوکړې شی، یعنی ما نه غسل رجلین نه دی هیر شوې بلکه ستا نه د تپوس کولو طریقه هیره شوې ده.

بَابُ التَّوْقِيتِ فِي الْمَسْحِ

باب دې په بيان د وقت د مسح کې

مسئله مترجم بها مختلف فيه ده، جمهور علماء او ائمه ثلاثه د توقیت فی المسح قائل دی او امام مالک رحمه الله د مشهور قول په بناء د توقیت قائل نه دې، او هم دا مسلک د لیث بن سعد دې، هم دغه شان حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې د عمر رضي الله عنه نه هم عدم توقیت مسح نقل کړې دې.

[۱۵۷](۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، وَحَمَّادٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللهِ الْجَدَلِيِّ، عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ، وَلِلْمُقِيمِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ مَنْصُورُ بْنُ الْمُعْتَمِرِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، بِإِسْنَادِهِ، قَالَ فِيهِ وَلَوِ اسْتَزَدْنَاهُ لَزَادَنَا.

ترجمه: خزیمة بن ثابت روایت کوي د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه، هغه وئیلی دی: مسح د مسافر لپاره درې ورځې ده، او د مقیم لپاره یوه شپه او یوه ورځ ده. وئیلی دي ابوداود: روایت کړی دی منصور بن المعتمر د ابراهیم التیمي نه په خپل اسناد سره، وئیلی ئې دي په هغې کې: که چیرې مونږ د زیادت طلب کړی وی نو هغه به راته زیادت کړی وی.

د توقیت فی المسح روایات:

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د توقیت مسح په سلسله کښې امام بخاری رحمه الله هیڅ روایت نه دې ذکر کړې، خو امام مسلم رحمه الله د سیدنا علی رضي الله عنه حدیث ذکر کړې دې چه د هغې مضمون دا دې شریح بن هانی رحمه الله فرمائی چه ما د سیده عائشه رضي الله عنها نه د مسح علی الخفین په باره کښې تپوس اوکړو نو هغوی اوفرمائیل د علی رضي الله عنه نه تپوس اوکړه هغه به په سفر کښې د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره وو، شریح وائی چه بیا مونږ د علی رضي الله عنه نه ددې په باره کښې تپوس اوکړو نو هغوی اوفرمائیل چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د مسافر دپاره درې ورځې او درې شپې او د مقیم دپاره یو ورځ او یو شپه متعین فرمائیلې ده، د صفوان بن عسال رضي الله عنه په حدیث مرفوع کښې هم دغه شان توقیت فی المسح ذکر شوې ده، د کوم تخریج چه امام ابن خزیمه رحمه الله کړې دې.

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ۷۱ (۹۵)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۶ (۵۵٤)، (تحفة الأشراف: ۳۵۲۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۳/۵) (صحيح)

امام ابوداؤد او امام ترمذي رحمه الله د توقيت في المسح په باره کښې د خزيمه بن ثابت حديث ذکر فرمائيلې دې چه دهغې مضمون هم دا دې چه د مسافر دپاره درې ورځې او درې شپې او د مقيم دپاره يوه ورځ او يوه شپه ده، امام ترمذي رحمه الله د ﴿ وفي الباب ﴾ د لاندې ډيرو صحابه کرامو رضي الله عنهم حواله ورکړې ده، او په حاشيه د ابوداؤد کښې ليکلې شوې دی چه د توقيت في المسح روايات د اتلسو صحابه کرامو رضي الله عنهم نه روايت کړې شوې دی.

د حديث خزيمة تصحيح او تضعيف کښې د محدثينو اختلاف:

ځان پوهه کړه چه د خزيمه بن ثابت حديث کوم چه مصنف رحمه الله د باب په شروع کښې ذکر کړې دې دهغې په تصحيح او تضعيف کښې د محدثينو سخت اختلاف دې، يو جماعت چه په هغوی کښې ابن حبان، ابن معين او ابن دقيق العيد رحمهم الله هم دی ددې مطلقا تصحيح کړې ده او يو جماعت چه په هغوی کښې امام بخاري، امام بيهقي او امام نووي رحمهم الله دی ددې مطلقا تضعيف کړې دې، امام نووي رحمه الله تردې پورې وئيلې دی چه ﴿اتفقوا على ضعفه ﴾ خو حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باندې اشکال کړې دې چه دا اتفاق نقل کول صحيح نه دی، او دريمه رائې د امام ترمذي رحمه الله ده، هغوی دا حديث په دوه طريقو سره ذکر کړې دې، په طريق د نخعي، او په طريق د التيمي، د طريق اول په اعتبار سره ئې تضعيف کړې دې او د طريق ثاني په اعتبار سره ئې تصحيح کړې ده.

د امام ترمذي رحمه الله ددې تفريق مقصد دا دې چه د ابراهيم نخعي په طريق کښې انقطاع ده ځکه چه هغوی براه راست د ابو عبدالله الجدلي نه روايت کوی، حالانکه د هغه د هغوی نه سماع ثابته نه ده، او ابراهيم تيمي دا حديث د ابوعبدالله الجدلي نه په واسطه د عمرو بن ميمون روايت کړې دې په دې وجه هغه د طريق انقطاع نه محفوظ دې، هم په دې وجه امام ترمذي رحمه الله ددې تصحيح فرمائيلې ده.

او امام بخاري رحمه الله وغيره چا چه ددې مطلقا تضعيف کړې دې هغه که په طريق د تيمي وی يا په طريق د نخعي پس ددې وجه دا ده چه په دې دواړو طريقو کښې دې حديث لره ابوعبدالله الجدلي د خزيمه بن ثابت نه روايت کوی او د امام بخاري رحمه الله رائې دا ده چه د جدلي سماع د خزيمه نه ثابته نه ده، لهذا د امام بخاري رحمه الله په نزد دا حديث په دواړو طريقو باندې ضعيف شو.

او امام ابوداؤد رحمه الله دا حديث اگر چه په دوه طريقو سره ذکر کړې دې خو د هغوی د کلام نه معلوميږی چه طريق النخعي والتيمي دواړو کښې هيڅ فرق نشته د دواړو سند يو دې، او حال دا چه د جامع ترمذي نه معلوميږی چه په دواړو کښې فرق دې لکه چه اوس تير شو.

حديث خزيمة د چا دليل دې؟

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه حديث خزيمه په طريق د نخعي خو يقينا په توقيت في المسح کښې د جمهورو د مسلک مطابق دې خو حديث خزيمة په طريق التيمي کښې يو د اختلاف خبره پيدا شوې ده هغه دا چه په دې يوه جمله کښې د ﴿ وَلَوِ اسْتَزَدْنَاهُ لَزَادَنَا ﴾ اضافه ده، يعنی راوی وائی چه رسول الله صلی الله عليه وسلم اگرچه د مسح وخت مقرر کړو خو که مونږ په دې کښې زيادت

طلب کړې وې نو رسول الله ﷺ به ضرور اضافه فرمائیلې وې، ددې جملې د وجې نه دا حدیث فی الجمله د جمهورو د مسلک خلاف دې، ددې درې جوابونه دي؛ اول: دا چه په طریق تیمی کښې دا زیادت کوم چه د ابوداؤد په روایت کښې دې په سنن ترمذی کښې نشته، هلته د دواړو روایتونو الفاظ یو دی، لهذا ددې په ثبوت کښې تردد شو، دویم: دا چه حرف لو خو د نفی دپاره راځی ﴿لو جئتنی لاکرمتک﴾ په دې کښې د مجئ او اکرام سراسر نفی ده، دغه شان دلته هم ده چه که مونږ زیادت طلب کړې وې نو رسول الله ﷺ به زیادت فرمائیلې وې ﴿واذ لیس فلیس﴾ ثالث: دا چه دا ګمان د راوی دې کوم چه د حسبان او تخمین د قبیلې نه دې، فلا یعتبر.

تنبیه: په بذل کښې د حضرت د کلام نه معلومیږی چه امام ترمذی رحمه الله د حدیث خزیمة مطلقا تصحیح کړې ده خو مونږ پورته بیان کړه چه امام ترمذی رحمه الله صرف د یو طریق په اعتبار سره ددې تصحیح کړې ده او د دویم طریق په اعتبار سره ئې تضعیف کړې دې.

د مسح د مودې شروع د کله نه معتبر ده:

ځان پوهه کړه چه د جمهور ائمه ثلاثه په نزد په مسح کښې توقیت دې په دې کښې اختلاف دې چه د مسح د مودې شروع به د کله نه وی، اکثر علماء او د احنافو او شوافعو په نزد د مسح د مودې ابتداء د موزې په خپو کولو نه پس چه کله بې اودسی راشی د هغه وخت نه به وی، او د امام احمد او اوزاعی رحمهما الله په نزد چه کله موزې واچوی هم د هغه وخت نه به د مسح موده شمارلې کیږی، دلته درې حالتونه دی، وخت لبس، وخت د مسح، وخت د حدث د پورته اختلاف نه معلوم شو چه د مسح د مودې شروع د مسح د وخت نه په ائمه اربعه کښې د چا په نزد هم نشته، خو د حسن بصری رحمه الله نه روایت دې لکه څنګه چه په شامی کښې لیکلې شوې دی.

[۱۵۸]([1]) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ طَارِقٍ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَزِينٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ قَطَنٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ عِمَارَةَ، قَالَ يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، وَكَانَ قَدْ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْقِبْلَتَيْنِ: أَنَّهُ قَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: يَوْمًا؟، قَالَ: يَوْمًا، قَالَ: وَيَوْمَيْنِ؟ قَالَ: وَيَوْمَيْنِ، قَالَ: وَثَلَاثَةً؟ قَالَ: نَعَمْ، وَمَا شِئْتَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ الْمِصْرِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَزِينٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ عِمَارَةَ، قَالَ فِيهِ حَتَّى بَلَغَ سَبْعًا، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَعَمْ، وَمَا بَدَا لَكَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَدِ اخْتُلِفَ فِي إِسْنَادِهِ، وَلَيْسَ هُوَ بِالْقَوِيِّ، وَرَوَاهُ ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، وَيَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ السَّيْلَحِينِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَيُّوبَ، وَقَدِ اخْتُلِفَ فِي إِسْنَادِهِ.

ترجمه: د یحیی بن ایوب نه روایت دې، او وو چه مونځ ئې کړی وو د رسول الله ﷺ سره دواړو قبلو ته، هغه اووئیل: اې د الله رسوله زه مسحه اوکړم په موزو باندې؟ هغه اووئیل: او، هغه اووئیل: یوه ورځ؟ نو هغه اووئیل: یوه ورځ، بیا هغه اووئیل: او دوه ورځې؟ هغه

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۷ (۵۵۷)، (تحفة الأشراف: ٦) (ضعیف)

اووئیل: او دوه ورځې، هغه اووئیل: درې ورځې؟ هغه وفرمایل: او او هغه چه ستا خوښه وي. وئیلی دي ابوداود: روایت کړی دی ددې ابن ابي مریم المصري د یحیی بن ایوب نه، هغه د عبد الرحمن بن رزین نه، هغه د محمد بن یزید بن ابي زیاد نه، هغه د عبادة بن نُسي نه، هغه د أُبي بن عمارة نه هغه وئیلی دی: تردې چه اوو ته ورسیدو، اووئیل رسول الله ﷺ: او، او هغه چه تا ته ښکاره شي. وئیلی دي ابوداود: او اختلاف شوی دی د دې په اسناد کښې او دا قوي نه دی، او روایت کړی دی ددې ابن ابي مریم، او یحیی بن اسحاق السیلحیني د یحیی بن ایوب نه، یقیناً اختلاف شوی دی په اسناد ددې کښې.

تشریح: ﴿ قوله عَنْ أُبَيِّ بْنِ عِمَارَةَ ﴾ دا حدیث د مالکیانو دلیل دې ځکه چه ددې نه عدم توقیت فی المسح ثابتیږی چه تر څو غواړی مسح کولې شی، په مینځ کښې د موزو د ویستلو حاجت نشته.

د ابی بن عماره په حدیث باندې کلام او د هغې جوابات:

خو دا حدیث د ابی بن عماره بالاتفاق ضعیف دې خپله امام ابوداؤد رحمه الله ددې حدیث په سند کښې سخت اختلاف او اضطراب ثابت کړې دې. امام بیهقی او دارقطنی او حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی ﴿ اسناده غیر قائم ﴾ بلکه امام نووی رحمه الله خو لیکلې دی ﴿ اتفقوا علی ضعفه ﴾ د امام نووی رحمه الله دا خبره دلته صحیح ده اګرچه د باب د اول حدیث یعنی حدیث خزیمة په باره کښې هم امام نووی رحمه الله هم دا فرمائیلې وو چه ﴿ اتفقوا علی ضعفه ﴾ خو هلته د امام نووی رحمه الله خبره د منلو قابله نه ده لکه چه تفصیلا تیر شو، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ﴿وبالغ الجوزقانی فذکره فی الموضوعات ﴾ زه وایم هم دغه شان ابن الجوزی رحمه الله هم دا په موضوعاتو کښې شمار کړې دې، ددې حدیث په سند کښې یو راوی عبدالرحمن بن رزین دې، هغه مجهول دې، هم دغه شان د هغوی شیخ محمد بن یزید او شیخ الشیخ ایوب بن قطن ټول مجاهیل دی.

ځان پوهه کړه چه هغه حدیث د ابی بن عماره چه په هغې کښې دا دی چه ترڅو پورې مسح کول غواړې هیڅ حد نشته، یو تاویل بل هم کړې شوې دې هغه دا چه مطلب دا دې چه مسح علی الخفین د قاعدې او ضابطې مطابق چه کله غواړې کوه او هغه قاعده او ضابطه دا ده چه مقیم د یوې ورځې او یوې شپې او مسافر د درې ورځو او درې شپو نه پس موزې اوباسی او خپې وینځی او بیا ئې واچوی او بیا همیشه داسې کوی چه اوباسی ئې او اچوی ئې، لکه چه په یو بل حدیث کښې دی ﴿ الصعید الطیب وضوء المسلم ولو الی عشر سنین ﴾ یعنی پاکه خاوره د مسلمان سړی دپاره اودس دې اګرچه د لسو کالو پورې وی یعنی لسو کالو پورې د ضابطې او قاعدې مطابق د حاجت په وخت تیمم کولې شی، دا مطلب نه دې چه یو تیمم دې تر لسو کالو پورې باقی وی. دا توجیه خو ډیره لطیف ده خو ددې حاجت نشته ځکه چه دا حدیث د ابی بن عماره بالاتفاق ضعیف دې

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ

باب دې په بیان مسح کې په جورابو باندې

د جوربین تعریف او اقسام کښې تفصیل دې، او مختلف اقوال دی خو دومره خبره واضح او منقح ده چه خفین وئیلې شی د څرمنې موزو ته، او جوربین هغه موزې کومې چه د څرمنې نه علاوه د وړئ، تار یا کاټن وغیره وی.

مسح علی الجوربین کښې اختلاف ائمة:

په مسح علی الجوربین کښې د ائمه اختلاف دې، د امام ابوحنیفه رحمه الله په نزد مسح علی الجوربین هغه وخت جائز ده ﴿ان کانا مجلدین او منعلین﴾ د صاحبینو او امام احمد رحمهم الله په نزد که ثخینین وی نو بیا هم په هغې باندې مسح جائز ده او امام صاحب روستو هم دې قول ته رجوع فرمائیلې وه، لهذا اوس هم دا مسلک د امام ابوحنیفه رحمه الله دې، د امام مالک رحمه الله مسلک دې ﴿ان کانا مجلدین فقط﴾ یعنی د هغوی په نزد صرف هغه وخت جائز ده چه کله هغه مجلد وی لاندې باندې دواړو طرفونو ته چمړه لګیدلې وی، او که منعل ده یعنی څرمن صرف لاندې طرف ته لګیدلې وی یا نه مجلد وی او نه منعل بلکه ثخین وی، په دې دواړو صورتونو کښې د هغوی په نزد مسح جائز نه ده، د امام شافعی رحمه الله نه په دې سلسله کښې ډیر روایتونه دی، یو د مالکیانو په شان، دویم د احنافو په شان، او دریم روایت د هغوی دا دې چه ﴿ما یمکن متابعة المشی فیه﴾ یعنی په کومو جورابو اچولو سره چه انسان بغیر د پیزار نه یو دوه میله بغیر د تکلف نه تلې شی، او هم دا د هغوی په نزد اصح قول دې، ددې حاصل هم هغه دې کوم چه د امام احمد او صاحبینو رحمهم الله مسلک دې.

پس اوس خلاصه دا شوه چه ائمه ثلاثه (امام ابوحنیفه، امام شافعی، امام احمد) او صاحبینو رحمهم الله په نزد مسح علی الجوربین جائز ده ان کانا مجلدین او منعلین او ثخینین، او د امام مالک رحمه الله په نزد ان کانا مجلدین فقط.

[۱۵۹] (1) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ وَكِيعٍ، عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ أَبِي قَيْسٍ الْأَوْدِيِّ هُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ ثَرْوَانَ، عَنْ هُزَيْلِ بْنِ شُرَحْبِيلَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: كَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ لَا يُحَدِّثُ بِهَذَا الْحَدِيثِ، لِأَنَّ الْمَعْرُوفَ عَنِ الْمُغِيرَةِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ، وَرُوِيَ هَذَا أَيْضًا، عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ مَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ، وَلَيْسَ بِالْمُتَّصِلِ وَلَا بِالْقَوِيِّ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَمَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ: عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَابْنُ مَسْعُودٍ، وَالْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ، وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، وَأَبُو أُمَامَةَ، وَسَهْلُ بْنُ سَعْدٍ، وَعَمْرُو بْنُ حُرَيْثٍ، وَرُوِيَ ذَلِكَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، وَابْنِ عَبَّاسٍ.

ترجمه: د مغیره بن شعبه نه روایت دې بیشکه رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس اوکړو او مسح ئې اوکړه په جورابو باندې او په پڼړو باندې. وئیلی دي ابوداود: وو عبد الرحمن بن مهدي چه

(1): سنن الترمذي/الطهارة ۷۴ (۹۹)، سنن النسائي/الطهارة ۹۶ (۱۲۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۸ (۵۵۹).

نه به ئې بيانولو دا حديث ځکه معلوم د مغيره نه داده مغيره نه معروف اور مشهور روايت دادې، چې نبي ﷺ مسح اوکړه په موزو باندې. وئيلي دي ابوداود: دارنګه دا روايت شوی دی د ابو موسى الاشعري نه، او هغه د نبي ﷺ نه روايت کوي چه بيشکه هغه مسح اوکړه په جورابو باندې خو ددې سند نه متصل دې او نه قوی، وئيلي دي ابوداود: او مسح ئې اوکړه په جورابو باندې علي بن ابي طالب او ابن مسعود او براء بن عازب، او انس بن مالک، او ابو امامة، او سهل بن سعد، او عمرو بن حريث، او روايت شوی دی د دغې د عمر بن الخطاب او د ابن عباس نه.

تشريح: ﴿ قوله وَمَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ الخ ﴾ مطلب دا دې چه پيزار سره ئې مسح على الجوربين اوکړه، په نعلين باندې مسح کول مقصود نه دی.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ كَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ ﴾ امام ابوداؤد رحمه الله فرمائي چه کله به عبدالرحمن بن مهدی د مغيره بن شعبه رضي الله عنه دا حديث بيانولو هغوی ته ددې په صحت کښې تردد وو، ځکه چه د مغيره بن شعبه رضي الله عنه په مشهور حديث کښې مسح على الجوربين نه دې ذکر شوې بلکه مسح على الخفين منقول دې.

خو حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې دا اشکال کړې دې چه په دواړو احاديثو کښې تعارض څه دې، دا دواړه احاديث بيل بيل کيدې شی، يو وخت کښې رسول الله ﷺ مسح على الخفين اوفرمائيله او په بل وخت کښې ئې مسح على الجوربين اوفرمائيله مغيره بن شعبه رضي الله عنه دا دواړه روايتونه نقل کړی دی! خو که دا دواړه احاديث په يو واقعه او يو وخت باندې محمول کړې شی نو بيا خو دا خبره صحيح ده چه د مغيره بن شعبه رضي الله عنه مشهور حديث مسح على الخفين دې نه مسح على الجوربين، بيا وړاندې سهارنپوری رحمه الله ليکی چه امام ترمذی رحمه الله ددې حديث مغيره کوم چه د مسح على الجوربين په باره کښې دې تصحيح کړې ده، حال دا چه امام ترمذی رحمه الله د مغيره بن شعبه د بل حديث مسح على الخفين هم تخريج کړې دې، معلومه شوه چه د امام ترمذی رحمه الله په نزد هم دا دواړه احاديث بيل بيل دی.

بَابٌ (بلا ترجمة)

باب (بغير د ترجمې نه)

بعض ځل مصنفين لفظ باب بغير د ترجمې نه اوليکی چه دهغې مختلف اسباب وی کله خو د ترجمې مضمون د حديث الباب نه ښکاره کيږی نو د ظاهر کيدو د وجې نه ئې پريږدی، او کله د تشحيذ اذهان دپاره داسې کوی، دلته په دې باب باندې ترجمه المسح على النعلين کيدې شی، ځکه چه په حديث الباب کښې مسح على النعلين ذکر شوې ده، خو د مسح على النعلين په ائمه اربعه کښې څوک هم قائل نه دی، خو امام طحاوی رحمه الله د يو قوم طرف ته دا مذهب منسوب کړې دې.

[۱۴۰]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَعَبَّادُ بْنُ مُوسَى، قَالاَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ عَبَّادٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَوْسُ بْنُ أَبِي أَوْسٍ الثَّقَفِيُّ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ"، وَقَالَ عَبَّادٌ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى كِظَامَةَ قَوْمٍ يَعْنِي الْمِيضَأَةَ، وَلَمْ يَذْكُرْ مُسَدَّدٌ الْمِيضَأَةَ وَالْكِظَامَةَ، ثُمَّ اتَّفَقَا، فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ.

ترجمه: اوس بن ابي اوس وايي: بيشكه رسول الله ﷺ اودس اوكړو، او مسح ئې اوكړه په پڼرو اوپه خپو باندې. او وئيلى دي عباد: ما اوليدلو رسول الله ﷺ چه راغى په يو ه كظامه د قوم باندې (يعني د اودس ځى ته) او ذكر كړى نه دى مسدد الميضأة و الكظامة، بيا اتفاق كړى دى دواړو: نو اودس ئې اوكړو او مسح ئې اوكړه په دواړو پڼرو او خپو باندې.

شرح السند :

﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ الخ – قَالَ عَبَّادٌ قَالَ أَخْبَرَنِي ﴾ په دې حديث كښې د مصنف رحمه الله دوه استاذان دى، مسدد او عباد ﴿ عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ عَنْ أَبِيه ﴾ پورې دواړه سندونه مشترك او موافق دى د ﴿ عن ابيه ﴾ نه پس د سند الفاظ څه دى په دې كښې د مسدد او عباد اختلاف شو، د عباد الفاظ خو دا دى ﴿ قَالَ أَخْبَرَنِي أَوْسُ بْنُ أَبِي أَوْسٍ الثَّقَفِيُّ ﴾ د قال ضمير د عطاء طرف ته راجع دې، يعنى اووئيل عطاء چه اخبرنى اوس بن اوس الثقفى، د عباد مقوله په ﴿ الثقفى ﴾ باندې راتلو سره ختمه شوه، پاتې شوه دا خبره چه د مسدد الفاظ څه دى؟ هغوى د ﴿ عن يعلى بن عطاء عن ابيه ﴾ نه پس سند څنګه بيان كړو؟ ددې سره مصنف رحمه الله دلته كار نه دې ساتلې، كيدې شى د مسدد په روايت كښې، ﴿ اخبرنى اوس ﴾ په ځائې ﴿ حدثنى اوس ﴾ وى يا ﴿ عن اوس بن ابى اوس ﴾ وى.

﴿ قوله أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم- تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ ﴾ دا متن د حديث دې او دا د مسدد الفاظ دى، د عباد الفاظ وړاندې راروان دى (په ظاهر كښې دا شك پيدا كيږى چه دا هم د عباد الفاظ دى، خو داسې نه ده) پس وړاندې تلو سره مصنف رحمه الله فرمائى ﴿ وَقَالَ عَبَّادٌ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم ﴾.

﴿ قوله وَلَمْ يَذْكُرْ مُسَدَّدٌ الْمِيضَأَةَ وَالْكِظَامَةَ ﴾ اوس د مسدد د روايت الفاظ دا شو، ﴿ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم- تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ ﴾ او د عباد د روايت الفاظ دا شو ﴿ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم- أَتَى كِظَامَةَ قَوْمٍ فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْه ﴾ حاصل دا چه د مسدد په روايت كښې د كظامة او ميضاة ذكر نشته بلكه هغه صرف د عباد په روايت كښې دې، او مسح على النعلين و القدمين د دواړو په روايت كښې مشترك ده.

د حديث الباب تشريح او توجيح

په دې حديث كښې مسح على النعلين و القدمين ذكر شوې دې، دلته دوه احتمالات دى يو دا چه د مسح نه مراد غسل وى، مطلب دا دې چه د پيزار سره ئې خپې وينځلې، او په دې

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸/۴) (صحيح)

کښې هيڅ قسم د اشکال خبره نشته ځکه چه د نعلين نه مراد صرف د دوه تسمو والا چپل دی چه دهغې د اغوستلو سره هم انسان خپې وينځلې شی، دويم احتمال دا دې چه مسح دې په خپله ظاهره معنی باندې محمول کړې شی نو په دې صورت کښې به دا وئيلې شی چه دا منسوخ ده بلکه د مسح علی القدمين ټول روايات منسوخ دی يو توجيه دا ده چه د مسح نه مراد مسح ده او د قدمين نه مراد قدمين مجردين نه دی بلکه مع الجوربين دی په دې صورت کښې به د حديث مطلب دا وی چه رسول الله ﷺ نعلين اغوستلو سره مسح علی الجوربين اوفرمائيله، آخری توجيه د امام طحاوی رحمه الله ده هغوی فرمائی ﴿ الاحاديث يفسر بعضها بعضا ﴾ او د مغيره بن شعبة او ابوموسی اشعری رضی الله عنهما په حديث کښې مسح علی جوربيه ونعليه ذکر ده لهذا دا حديث به هم په هغې باندې محمول کولې شی.

باب كَيْفَ الْمَسْحُ

باب دې په بيان د کيفيت د مسح کښې

مصنف رحمه الله د مسح علی الخفين کيفيت بيانول غواړی، او د کيفيت نه مراد دا دې چه مسح علی الخفين به صرف پورته طرف ته وی که نه پورته او لاندې دواړو طرفونو ته؟ مسئله مختلف فيه ده، د احنافو او حنابله په نزد صرف په ظاهر خفين يعنی پورته حصه باندې مسح ده، او د امام شافعی او امام مالک رحمهما الله په نزد به په اعلی او اسفل دواړو طرفونو باندې کولې شی، په اعلی باندې په طريق د وجوب او په اسفل باندې په طريق د سنت، د امام مالک رحمه الله په نزد مسح علی الاسفل کافی نه ده او د امام شافعی رحمه الله هم قول اصح دا دې. او دريم مذهب د امام زهری رحمه الله دې، د هغوی په نزد به مسح علی الاسفل کافی شی، ځان پوهه کړه چه يو روايت زمونږ په نزد هم د مسح علی اسفل الخفين دې خو هغه روايت مرجوح دې، کما قال الشامی.

بيا دويم اختلاف دلته دا دې چه د مسح علی الخفين مقدار واجبه څه دې؟ د احنافو په نزد مقدار ثلاثه اصابع او د امام شافعی رحمه الله په نزد ادنی ما يطلق عليه اسم المسح، او د امام مالک رحمه الله په نزد اعلی الخف (د پورته حصې) استيعاب او د امام احمد رحمه الله په نزد د مقدم الخف اکثره حصه.

[١٦١] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، قَالَ: ذَكَرَهُ أَبِي، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ"، وَقَالَ غَيْرُ مُحَمَّدٍ: عَلَى ظَهْرِ الْخُفَّيْنِ.

ترجمه: د مغيره بن شعبه نه روايت دې بيشکه رسول الله ﷺ وو چه مسح ئې کوله په موزو باندې. او وئيلی دې غير د محمد نه: په شا د موزو باندې.

(١): انظر حديث رقم: ١٤٩، سنن الترمذي/الطهارة ٧٣ (٩٨)، (تحفة الأشراف: ١١٥١٢) (حسن صحيح)

[۱۶۲]( ) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا حَفْصٌ يَعْنِي ابْنَ غِيَاثٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: "لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ، لَكَانَ أَسْفَلُ الْخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلَاهُ، وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى ظَاهِرِ خُفَّيْهِ".

ترجمه: د علي رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وائي، كه چيرې وى دين په راى باندې نو وو به لاندې طرف د موزو اولى په مسح د اعلى طرف نه، او بيشكه ما رسول الله ﷺ ليدلى وو چه مسح ئې كوله په ظاهر د موزو باندې.

تشريح: ۲: ﴿عَنْ عَلِيٍّ رضى الله عنه – قَالَ لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ﴾ په دې باب كښې مصنف رحمه الله درې احاديث ذكر كړې دى، اول د مغيره بن شعبة رضي الله عنه حديث چه په هغې كښې مسح على ظاهر الخفين ذكر ده، دويم د على رضي الله عنه دا روايت چه كه د دين مدار صرف په رائې او عقل باندې وې نو په ځائې د ظاهر خفين د باطن خفين مسح به مشروع وې، دا دواړه احاديث د احنافو او د حنابله دلائل دى چه مسح صرف د خفين په پورته حصه باندې كول پكار دى.

وړاندې تلو سره مصنف رحمه الله د مغيره بن شعبه رضي الله عنه يو بل روايت بيان كړو چه دهغې راوى كاتب مغيره دې په هغې كښې ظاهر الخفين او باطن الخفين دواړه مذكور دى، هغه د شوافعو او مالكيانو دليل دې.

[۱٦۳]( ) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، بِإِسْنَادِهِ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: مَا كُنْتُ أَرَى بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ إِلَّا أَحَقَّ بِالْغَسْلِ حَتَّى رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى ظَهْرِ خُفَّيْهِ.

ترجمه: د اعمش نه روايت دې دې حديث په اسناد دده سره، على رضي الله عنه وئيلى دى: نه يم زه چه وينم باطن د خپو مګر ډير حقدار په وينځلو، تر دې چه اوليدلو رسول الله ﷺ چه مسح ئې كوله په ظاهر د خفينو باندې.

تشريح: ۳: ﴿قوله قَالَ ما كُنْتُ أرَى أنَّ بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ الا أحَقُّ بِالْغسل﴾ په دې جمله كښې دوه احتمالات دى اول دا چه د باطن القدمين نه مراد باطن الخفين او د غسل نه مراد مسح ده په دې صورت كښې مطلب ظاهر دى، دويم احتمال دا دې چه دا دې په ظاهر باندې كيخودلې شى د قدمين نه دې قدمين او د غسل نه دې غسل مراد واخستلى شى نو په دې صورت كښې به مطلب دا وى چه ما په اودس كښې د قدمين لاندې حصه وينځل زيات ضرورى ګڼړله په نسبت د پورته حصې، خو چه كله ما رسول الله ﷺ اوليدو چه هغوى صرف په ظاهر خفين باندې مسح كوى او په باطن خفين باندې نه كوى نو بيا زما دا خيال پاتې نه شو زما رائې بدله شوه.

د سيدنا على رضي الله عنه د كلام مطلب:

تول شراح حديث د على رضي الله عنه په دې كلام كښې باطن الخفين نه اسفل الخفين مراد اخستلې

( ): تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۹۵)، سنن الدارمي/الطهارة ۴۳ (۷۴۲) (صحيح)

( ): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۰۴) (صحيح)

دي يعنى هغه حصه کومه چه د زمکې سره متصل وي، او د شيخ ابن الهمام رحمه الله رائې دا ده چه د باطن الخفين نه د خفين هغه دننه حصه مراد ده کومه چه د بدن سره متصل وي خو ظاهره دا ده چه بغير د نزع خفين نه د دننه حصې مسح څنګه کيدې شي هم په دې وجه شارحينو دا مطلب نه دې اختيار کړې خو فى نفسه د شيخ ابن الهمام رحمه الله رائې په زور نظر باندې بناء ده، او يو لحاظ سره معقول خبره ده ځکه چه په اودس او مسح على الخفين سره مقصود ازاله د حدث ده نه ازاله د نجاست او ګردوغبار، او د حدث تعلق د بدن سره دې لهذا د خفين کومه حصه چه د بدن سره متصل وي هم هغه د مسح زيات مستحق ده.

فائده : د سيدنا علي رضي الله عنه دا ارشاد ګرامى چه زمونږ د دين او احکام شرع مدار په عقل باندې نه دې دا بالکل صحيح ده خو ددې مطلب دا هم نه دې چه د دين او شريعت احکام د عقل خلاف دى، فقهاء او اصولين ډير احکاماتو لره غير مدرک بالرائې ليکلې دى يعنى بعض احکام شرعيه داسې دى چه هغې ته زمونږ عقلونه نه رسيږي خو د خلاف عقل کيدو د قول جراءت چا هم نه دې کړې، په دې وجه الحمد لله زمونږ د شريعت ټول احکامات د عقل سليم او د فطرت عين مطابق دى، د اصحاب عقل اولين مصداق حضرات انبياء عليهم السلام دى ثم الامثل فالامثل.

[۱۶۳](۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ بَاطِنُ الْقَدَمَيْنِ أَحَقَّ بِالْمَسْحِ مِنْ ظَاهِرِهِمَا، وَقَدْ مَسَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ظَهْرِ خُفَّيْهِ، وَرَوَاهُ وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، بِإِسْنَادِهِ، قَالَ: كُنْتُ أَرَى أَنَّ بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ أَحَقُّ بِالْمَسْحِ مِنْ ظَاهِرِهِمَا حَتَّى رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى ظَاهِرِهِمَا، قَالَ وَكِيعٌ: يَعْنِي الْخُفَّيْنِ، وَرَوَاهُ عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، كَمَا رَوَاهُ وَكِيعٌ، وَرَوَاهُ أَبُو السَّوْدَاءِ، عَنِ ابْنِ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا تَوَضَّأَ فَغَسَلَ ظَاهِرَ قَدَمَيْهِ، وَقَالَ: لَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: د اعمش نه روايت دې د دې حديث، په دى کښې دې علي رضي الله عنه وئيلى دى: که چېرې وى دين په راى باندې، نو وى به باطن د خپو ډير حقدار د ظاهر د دوارو نه، او بيشکه مسح کړې وه نبي صلى الله عليه وسلم په ظاهر د موزو باندې، او روايت کړى دى ددې وکيع د اعمش نه په خپل سند سره، هغه وئيلى دى: وم زه چه ما ګمان کولو چه باطن د خپو ډير حقدار دى په مسح باندې د ظاهر د دوارو نه، تردې چه ما اوليدلو رسول الله صلى الله عليه وسلم چه مسح ئې کوله په ظاهر د دوارو. وئيلى دي وکيع: قصد کولې ئې موزې، او روايت کړى دى عيسى بن يونس د اعمش نه لکه چه روايت کړى دى وکيع، او روايت کړى دى ابو السوداء د ابن عبد خير نه و هغه د خپل پلار نه، هغه وائي: اودس اوکړو نو وئې وينځل ظاهر د قدمونو، هغه اووئيل: که چېرې ما نه وى ليدلى رسول الله صلى الله عليه وسلم چه دايې کول. او حديث ئې سوق کړو.

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٢٠٤) (صحيح)

[۱۶۵] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مَرْوَانَ، وَمَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ الدِّمَشْقِيُّ الْمَعْنَى، قَالاَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، قَالَ مَحْمُودٌ، أَخْبَرَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ كَاتِبِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: "وَضَّأْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، فَمَسَحَ أَعْلَى الْخُفَّيْنِ وَأَسْفَلَهُمَا"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَبَلَغَنِي أَنَّهُ لَمْ يَسْمَعْ ثَوْرٌ هَذَا الْحَدِيثَ مِنْ رَجَاءٍ.

ترجمه: د مغیره بن شعبه نه روایت دې هغه وائي: نو ما اودس اوکړو د نبي ﷺ په غزا د تبوک کښې، مسح ئې اوکړه په بره طرف د موزو او په لاندې طرف د موزو. وئیلی دي ابوداود: ماته دا خبره رارسیدلې ده چه بیشکه ثور سماع نه ده کړې د رجاء نه.

د احنافو او د حنابله د طرف نه د حدیث جوابونه:

﴿قوله فَمَسَحَ أَعْلَى الْخُفَّيْنِ وَأَسْفَلَهُمَا﴾ دا د باب آخرى حديث دې چه په هغې کښې مسح على خفين لاندې او باندې دواړه ذکر شوې دی کوم چه د شوافعو او مالکيانو دواړو موافق دی امام ابوداؤد رحمه الله په دې باندې کلام فرمائیلې دې هغه دا چه ثور بن يزيد دا حديث د رجاء بن حيوه نه نۀ دې اوریدلې دا حدیث منقطع دې، او امام بیهقی رحمه الله ددې حديث په سند کښې يو بل علت بيان کړې دې هغه دا چه بعض راويانو دا حديث د کاتب مغيره نه مرسلا نقل کړې دې، پس په ترمذی کښې عبدالله بن المبارک رحمه الله دا حديث داسې نقل کړې دې ﴿عن ثور عن رجاء قال حدثت عن كاتب المغيرة عن النبي ﷺ﴾ په دې کښې صحابی يعنی مغيره بن شعبة رضی الله عنه نه دې ذکر شوې، او په دې حديث کښې يو بله جرح ده هغه دا چه کاتب المغيره مجهول دې خو د ابن ماجه په روايت کښې کاتب المغيره په تعين سره ذکر شوې دې او دغه شان ﴿عن وراد كاتب المغيرة﴾ لهذا دا اشکال خو به رفع شی او نور اشکالات په خپل ځائې باندې باقی دی.

د شوافعو د طرف نه دا جواب ورکړې شوې دې چه دا حديث اګرچه ضعيف دې خو په فضائل اعمال کښې په ضعيف حديث باندې عمل جائز دې، په دې وجه چه شوافع د اسفل خفين مسح صرف سنت او فضيلت منی، لهذا د اشکال هيڅ خبره نشته.

په فضائل کښې په ضعيف حديث باندې د عمل شرطونه:

زمونږ د طرف نه حضرت په بذل کښې د ملا علی قاری رحمه الله نه نقل کولو سره دا جواب ورکړې دې چه په ضعيف حديث (۲) باندې عمل په فضائل اعمال کښې هغه وخت صحيح دې چه کله هغه حديث ضعيف د يو حديث صحيح يا حسن خلاف نه وی، بلکه دا چه په ضعيف حديث باندې عمل په هغه فضائل اعمال کښې کيدې شی کوم چه د نورو دلائلو نه ثابت وی، او کوم حکم چه ابتدائی وی هلته په ضعيف حديث باندې عمل په فضائل اعمال کښې هم صحيح نه دې، خو دا کيدې شی چه فی نفسه يو څيز ثابت دې او دهغې نور

(۱): سنن الترمذي/الطهارة ۷۲ (۹۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۸۵ (۵۵۰)، موطا امام مالك/الطهارة ۸ (۴۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۳۷)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ۴۱ (۷۴۰) (ضعيف)

(۲) په دې مسئله باندې تفصيلی کلام د مولانا عبدالحی لکهنوی رحمه الله کتاب الاجوبة الفاضلة عن الاسئلة العشرة المتكاملة کښې زما د نظر نه تير شوې ده. هم دغه شان په انهماء السكن مقدمة اعلاء السنن کښې هم په دې باندې بحث کړې شوې دې)

فضیلت د یو ضعیف حدیث نه ثابتیږی نو بیشکه هلته ضعیف حدیث معتبر کیدې شی، او دلته دا د اسفل خف د مسح حکم په یو صحیح حدیث کښې هم نه دې ثابت صرف هم په دې ضعیف حدیث کښې ذکر شوې دې، که مونږ د اسفل خف مسح ددې حدیث په وجه باندې اومنو نو په حدیث ضعیف باندې د یو حکم شرعی بناء لازمیږی، په نورو الفاظو د حکم ابتدائی ثبوت د حدیث ضعیف نه لازمیږی.

بله دا چه په ضعیف حدیث باندې د عمل کولو دپاره یو بل قید هم لیکلې شوې دې، هغه دا چه حدیث ضعیف شدید الضعف یا موضوع نه وی، او د شدید الضعف مطلب دا دې چه دهغې په سند کښې یو راوی مهتم بالکذب یا کثیر الغلط او متروک نه وی.

بَابٌ فِي الِانْتِضَاحِ

باب دې په بیان د اوبو شیندلو کې

د انتضاح شارحینو ډیری معنی لیکلې دی، ۱: ابن رسلان فرمائی چه الانتضاح عند الجمهور رش الفرج بالماء بعد الوضوء یعنی د اودس د فراغت نه پس د وسوسو د ختمولو دپاره شرمگاه ته مخامخ په کپړې باندې د اوبه څاڅکی کول. ۲: امام نووی رحمه الله فرمائی ﴿ قال المحققون هو الاستنجاء بالماء ﴾ ۳: صب الماء علی الاعضاء، ۴: د استنجاء بالماء په وخت په شرمگاه باندې اوبه اچول چه د تقاطر بالکل انقطاع راشی.

په ترجمة الباب کښې د مصنف رحمه الله مراد په ظاهر کښې معنی اول ده او مصنف رحمه الله په دې باب کښې درې احادیث ذکر فرمائیلې دی په حدیث اول او حدیث ثالث کښې د نضح په هغه معانی مذکوره نه په ظاهر کښې اول معنی مراد ده او په حدیث ثانی کښې ظاهره دا ده چه دویمه معنی مراد ده، او د تاویل نه پس هغه هم په اوله معنی باندې محمول کولې شو، او د ترمذی په روایت کښې ﴿من حدیث ابی هریرة ﴾ مرفوعا داسې دی ﴿ جاءنی جبرئیل فقال یا محمد اذا توضات فاتضح ﴾ دلته د انتضاح درې واړه معنې بغیر د تکلف نه مراد کیدې شی، ۱: اې محمد ﷺ چه کله تاسو د اودس نه فارغ شئ نو په خپله جامه باندې د اوبو څاڅکی کوئ. ۲: چه کله تاسو د اودس اراده اوفرمایئ نو دهغې نه مخکښې استنجاء بالماء کوئ. ۳: چه کله تاسو اودس کوئ نو په اندامونو باندې ښه طریقې سره اوبه اوبهیوئ او صرف د اندامونو په مسح کولو باندې اکتفاء مه کوئ.

[۱۶۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ هُوَ الثَّوْرِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ الْحَكَمِ الثَّقَفِيِّ أَوِ الْحَكَمِ بْنِ سُفْيَانَ الثَّقَفِيِّ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَالَ يَتَوَضَّأُ وَيَنْتَضِحُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَافَقَ سُفْيَانَ جَمَاعَةٌ عَلَى هَذَا الْإِسْنَادِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: الْحَكَمُ، أَوِ ابْنُ الْحَكَمِ.

ترجمه: د سفیان بن الحکم الثقفي نه روایت دې هغه وئیلی دی: وو رسول الله ﷺ چه کله به ئې اودس ماتی کولو نو اودس به ئې کولو او اوبه به ئې شیندلې خپل فرج باندی. وئیلی

(۱): سنن النسائي/الطهارة ۱۰۲ (۱۳٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۵۸ (٤٦۱)، (تحفة الأشراف: ۳٤۲۰)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۷۹/٤) (صحیح)

دي ابوداود: موافقت کړی دی سفيان سره يوې ډلې په دې اسناد، او بعضو وئيلی دی: الحکَم او يا ابنُ الحکم.

تشریح: ۱ قوله عَنْ سُفْيَانَ بْنِ الْحَكَمِ الثَّقَفِيِّ ﴾ (۱) ددې راوی په نوم کښې اختلاف دې بعض سفيان بن الحکم وائی او بعض حکم بن سفيان، د امام ابوحاتم رازی، علی بن المدينی او امام بخاری رحمهم الله رائې دا ده چه صحيح حکم بن سفيان دې.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَافَقَ سُفْيَانَ جَمَاعَةٌ ﴾ ددې حديث په سند کښې چه د راويانو کوم اختلاف دې مصنف رحمه الله په دې باندې تنبيه فرمائی هغه دا چه د سند په آخر کښې چه کوم راوی دې يعنی سفيان بن حکم يا حکم بن سفيان بعض راويانو د هغه نه پس په سند کښې د ﴿ عن ابيه ﴾ اضافه کړې ده چه په روستو دواړو سندونو کښې راځی، او بعض ﴿ عن ابيه ﴾ نه دې ذکر کړې، مصنف رحمه الله فرمائی څنګه چې سفيان په دې سند کښې ﴿ عن ابيه ﴾ نه دې ذکر کړې هم دغه شان يو جماعت په دې خبره کښې د سفيان موافقت کړې دې، د جماعت مصداق چه د بيهقی د کلام کتلو نه معلوميږی کوم چه په بذل کښې ذکر شوی دې، ابو عونة روح بن القاسم، اوجرير بن عبدالحميد، کښې دې درې واړو هم چه کله دا روايت د منصور نه ذکر کړو نو د ﴿ عن ابيه ﴾ اضافه ئې نه ده کړې.

[۱۶۷](۲) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ هُوَ ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ ثَقِيفٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَالَ ثُمَّ نَضَحَ فَرْجَهُ".

ترجمه: د ثقيف يو سړی روايت کوي د خپل پلار نه هغه وئيلی دی: ما رسول الله ﷺ اوليدلو چه اودس ئې مات کړو بيا ئې خپل فرج باندی اوبه وشيندلې.

تشریح: ﴿ قوله ثَنَا سُفْيَانُ ﴾ ځان پوهه کړه چه په اول سند کښې د سفيان نه مراد سفيان ثوری دې او په دې دويم سند کښې د سفيان نه چه کوم ابن ابی نجيح نه روايت کوی، د هغه نه مراد سفيان بن عيينة دې، امام بيهقی رحمه الله فرمائی چه سفيان بن عيينة په دې سند کښې کله د ﴿ عن ابيه ﴾ اضافه کوی چه زمونږ په دې سند کښې دی، او کله اضافه نه کوی، که په دې سند کښې هم د سفيان نه مراد سفيان ثوری مراد کړې شی لکه چه په اول سند کښې سفيان ثوری مراد دې نو د کلام مضمون به مختل شی کما لا يخفی علی الفطن اللبيب.

[۱۶۸](۳) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ الْمُهَاجِرِ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ الْحَكَمِ، أَوِ ابْنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَنَضَحَ فَرْجَهُ".

---

[۱] روي هذا اللفظ علي عشرة اوجه ذكرت في البذل عن الحافظ وغيره وحاصل ما في المقام، انهم اختلفوا في التعبير باسم هذا الراوي، فبعضهم يقولون سفيان بن الحكم بعضهم الحكم بن سفيان، وقال بعضهم علي الابهام يعني عن رجل من ثقيف والامر الثاني ان بعض الرواة يقولون بعده عن ابيه وبعضهم لا، وايضا الصحيح الحكم بن سفيان كما قال البخاري وعلي بن المديني وابوحاتم الرازي وهل للحكم صحبة؟ قال البخاري لا، قال ابوزرعة نعم)

[۲]: أنظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۴۲۰) (صحيح)

[۳]: أنظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۴۲۰) (صحيح)

ترجمه: حکم او یا ابن الحکم روایت کوي د خپل پلار نه، بیشکه رسول الله ﷺ اودس مات کړو بیا ئي اودس اوکړو او خپل عورت ته ئي اوبه وشیندلې

باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا تَوَضَّأَ

باب دې په بیان د هغې کې چې سړې به څه دعا وايي کله چې اودس کوي

﴿ توضاء ﴾ په دري معنی کښې مستعمل دې ﴿ اراد الوضوء، شرع فی الوضوء، فرغ عن الوضوء﴾ دلته آخری معنی مراد ده د مصنف رحمه الله غرض د اودس په اختتام باندې چه کومه دعاء منقول ده هغې بیانول دی، د اودس په شروع کښې چه کومه دعاء اولوستلې شی دهغې باب په شروع کښې راغلو، اوس چونکه د ابواب وضوء د بیان خاتمه کیږی په دې وجه دلته د اختتام دعاء بیان فرمائی.

ځان پوهه کړه چه د اودس دعاء ګاني دوه قسمه دی، بعض هغه کومې چه پس د فراغت نه لوستلې شی، او بعض هغه کومې چه د اودس په وخت کښې په هر هر اندام باندې لوستلې کیږی، د کومو نه چه فقهاء کرام په دعاء الاعضاء سره تعبیر کوی د بعد الفراغ دعاء یعنی شهادتین په احادیث صحیحه سره ثابت دی، د ابوداؤد ترمذی نه علاوه په مسلم کښې هم موجود ده، او د ترمذی په روایت کښې په دې دعاء کښې ﴿ اللهم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین ﴾ زیادت دې چه د ابوداؤد او مسلم په روایت کښې نشته، خو په دې حدیث د ترمذی کښې اضطراب دې.

په معارف السنن کښې لیکلې دی چه اذکار او ادعیه د اودس کوم چه د قوی روایاتو نه ثابت دی څلور دی دري مرفوعا ثابت دی، او یو موقوفا علی ابی سعید الخدری رضی الله عنه.

۱ : بسم الله والحمد الله : دا د اودس په شروع کښې ده، علامه عینی رحمه الله دا په شرح د هدایه کښې د طبرانی په حوالې سره ذکر کړې ده «بعض فقهاء کرامو داسې لیکلې ده بسم الله العظیم والحمد لله علی دین الاسلام»

۲ : هغه دعاء کومه چه په حدیث الباب کښې مذکور ده یعنی شهادتین.

۳ : ﴿ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَوَسِّعْ لِي فِي دَارِي، وَبَارِكْ لِي فِي رِزْقِي ﴾ رواه النسائی وابن السنی فی عمل الیوم واللیلة. ۴ : ﴿ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ﴾ رواه النسائی فی عمل الیوم واللیلة.

زه وائم چه ابن السنی په عمل الیوم واللیلة کښې په اذکار وضوء باندې دري ابواب قائم کړی دی، ۱ : باب التسمیة علی الوضوء ۲ : ما یقول بین ظهرانی وضوئه یعنی د اودس په مینځ کښې دعاء په دې کښې هغوی صرف یو دعاء ﴿ اللهم اغفرلی ذنبی الخ ﴾ ذکر فرمائیلې ده، ۳ : باب ما یقول اذا فرغ من وضوئه او په دې کښې هغوی دوه دعاګاني ذکر کړې دی، اول سبحانک اللهم.. الخ او دویم شهادتین. حافظ ابن القیم ددې څلورو نه دري ذکر کړی دی او منځنئ ئې نه ده ذکر کړې.

د اودس د اندامونو د دعا ګانو بحث:

د دې نه پس ځان پوهه کړئ چه په بعض کتابونو د احنافو او شوافعو طحطاوي په روضة المحتاجين او انوار ساطعه وغيره کښې د دعاء الاعضاء په نوم باندې د هر اندام بيله بيله دعاء ليکلې ده د روضة المحتاجين محشي ليکي چه دا دعاء ګانې په تاريخ ابن حبان وغيره کښې د رسول الله ﷺ نه په ډيرو طرقو سره منقول دی، دا روايات اګرچه ضعيف دي خو په فضائل اعمال کښې په حديث ضعيف باندې عمل جائز دې، او علامه طحطاوی رحمه الله فرمائی چه ددې دعاء ګانو په ځائې ددې چه رسول الله ﷺ ته ئې نسبت أوشي سلف صالحين ته ئې نسبت کول زيات اولی دی، بل هغوی دا هم ليکلې دی چه د حافظ ابن حجر رحمه الله نه ددې دعاګانو په باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائيل چه دا مرفوعا ثابت نه دی.

زه وايم چه حافظ ابن القيم، ابن العربی، ابن دقيق العيد او امام نووی رحمهم الله په کتاب الاذکار کښې ليکلې دی چه د اودس دوران کښې راغلې دعاءګانې بې اصل دی بلکه ابن دقيق العيد رحمه الله ليکلې دی چه ﴿يجب الاقتصار على الوارد﴾ چه کومې دعاګانې د رسول الله ﷺ نه منقول دی په هغې باندې اکتفاء کول پکار دی زه وايم چه دا د ابن دقيد العيد خپله رائې ده، ګينې کوم فقهاء کرام چه قائل دی هغوی هم دا منی چه دا دعاء ګانې دې د مسنون کيدو په نيت سره او نه لوستلې شی بلکه مستحب السلف کيدو په نيت باندې، زمونږ شيخ رحمه الله په حاشيه د بذل کښې ليکی چه دې دعاګانو ته بې اصل نه شی وئيلې کيدې دا صحيح ده چه د دې په ثبوت کښې ضعف دې، مولانا عبدالحئ صاحب رحمه الله په سعايه کښې په دې دعاء ګانو باندې بحث فرمائيلې دې او د دې اصل ئې ليکلې دې، احقر عرض کوی چه د علامه طحطاوی رحمه الله خبره ډيره مناسب او معتدل ده چه دې دعاګانو ته دې مسنون او نه وئيلې شی بلکه مستحب العلماء ګڼړلو سره دې هغه اولوستلې شی.

[۱۶۹](1) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ يَعْنِي ابْنَ صَالِحٍ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُدَّامَ أَنْفُسِنَا نَتَنَاوَبُ الرِّعَايَةَ رِعَايَةَ إِبِلِنَا، فَكَانَتْ عَلَيَّ رِعَايَةُ الْإِبِلِ فَرَوَّحْتُهَا بِالْعَشِيِّ، فَأَدْرَكْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَخْطُبُ النَّاسَ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: "مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ، ثُمَّ يَقُومُ فَيَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ، يُقْبِلُ عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ وَوَجْهِهِ، إِلَّا قَدْ أَوْجَبَ. فَقُلْتُ: بَخٍ بَخٍ، مَا أَجْوَدَ هَذِهِ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ الَّتِي قَبْلَهَا: يَا عُقْبَةُ أَجْوَدُ مِنْهَا، فَنَظَرْتُ، فَإِذَا هُوَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَقُلْتُ: مَا هِيَ يَا أَبَا حَفْصٍ؟ قَالَ: إِنَّهُ قَالَ آنِفًا قَبْلَ أَنْ تَجِيءَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يَقُولُ حِينَ يَفْرُغُ مِنْ وُضُوئِهِ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ، يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ". قَالَ مُعَاوِيَةُ: وَحَدَّثَنِي رَبِيعَةُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ.

(1): صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٢٣٤)، سنن النسائي/الطهارة ١١١ (١٥١)، سنن الترمذي/الطهارة ٤١ (٥٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٠ (٤٧٠)، (تحفة الأشراف: ٩٩١٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٤٦/٤، ١٥١، ١٥٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٤٤ (٧٤٣) (صحيح)

ترجمه: د عقبه بن عامر نه روايت دې، هغه وائي: وو مونږ د رسول الله ﷺ سره خدمت کونکې د خپل ځان، په نمبر به مونږ کوله چوپاني (ساتل د اوښانو) نو يو ورځ وو په ما باندې نمبر د ساتلو د اوښانو، نو ما راوستلې ځائې د شپې تيرولو ته د ماښام په وخت کښې، نو ما بيامونده لو رسول الله ﷺ چه خطبه ئې ورکوله خلکو ته، نو ما واوريدل د رسول الله صلى الله عليه وسلمنه ، په تاسو کښې چې څوک اودس کوی اوښه اودس اوکړي، بيا پاسيږي نو دوه رکعاته اوکړي، متوجه وي دې دواړو ته په زړه او په مخ باندې، نو ده جنت واجب کړو په ځان باندى، نو ما اووئيل: وا وا ، دا څومره ښه زيرى دى، نو يو سړي اووئيل چه زما نه مخکښې وو هغه چه د دينه مخکښې وو اې عقبه ډير ښه دى د دېنه، نو ما وکتل نو هغه عمر بن الخطاب وو، نو ما اووئيل: هغه څه شى دى اې ابو حفص! نو هغه اووئيل: هغه لګ مخکښې اووئيل ستا د راتلو نه مخکې، نشته يو کس ستاسو نه چه اودس کوي نو ښائسته اوکړي اودس، بيا ووايي چه کله فارغ شي د اودس نه: اشهد .... زه ګواهي کوم چه نشته لائق د عبادت مګر يو الله دى چه يوازې دى او شريک نه لري، او بيشکه محمد د الله بنده دى او رسول دى. مګر کولاو به شي هغه ته د جنت اته دروازې، د کومې نه چه ئې خوښه وي داخل به شي. وئيلى دي معاويه: حديث بيان کړى دى ماته ربيعه بن يزيد ، د ادريس نه او هغه د عقبه بن عامر نه.

مضمون حديث :

قوله :﴿ خُدَّامَ أَنْفُسِنَا نَتَنَاوَبُ الرِّعَايَةَ ﴾ مضمون حديث دا دې چه عقبة بن عامر رضی الله عنه فرمائی چه مونږ د رسول الله ﷺ سره د نبوت د شروع په زمانه کښې (د فتوحات نه مخکښې) خپل ځان خادمان وو هغه وخت خادمان وغيره مونږ سره نه وو، خپلې اوښې به مو په نمبر نمبر خپله څرولې د يو ځل خبره ده چه کله زما د څرولو نمبر راغلو نو زه اوښانو لره د ماښام په وخت چراګاه نه راواپس شوم نو آبادئ ته رارسيدلو سره مې اوکتل چه رسول الله ﷺ خلقو ته وعظ فرمائی، وړاندې د حديث مضمون ښکاره دې.

قوله :﴿ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د جنت اته دروازې دى، حال دا دې چه په نورو احاديثو کښې د جنت د دروازو تعداد ددې نه ډير زيات راغلې دې، ددې دوه جوابونه دى، يو دا چه دلته ﴿ من ﴾ مقدر دې ﴿ اى من ابواب الجنة الثمانية ﴾ لکه چه د ترمذي په روايت کښې دى، دويم جواب هغه دې کوم چه په کوکب کښې ليکلې شوې دې؛ هغه دا چه دا دروازې دوه قسمه دى يو داخلى او اندرونى او دويم بيرونى يعنى صدر دروازې او پهاټک، نو دلته صدر دروازې مراد دى کيدې شى چه هغه صرف اتۀ وى لکه چه د جهنم په باره کښې راځى چه دهغې اووۀ دروازې دى.

علماء کرامو ددې اتۀ دروازو نومونه هم ليکلې دى، باب الايمان، باب الصلوة، باب الصيام، (د دې بل نوم باب الريان هم دې)، باب الصدقة، باب الکاظيمن الغيظ، باب الراضين، باب الجهاد ، باب التوبة، مطلب دا دې چه په چا کښې ددې اعمالو نه د کوم عمل غلبه وى هغه به هم په هغه دروازه باندې داخليږى.

[۱۷۰]() حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِءُ، عَنْ حَيْوَةَ وَهُوَ ابْنُ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِي عَقِيلٍ، عَنِ ابْنِ عَمِّهِ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ. وَلَمْ يَذْكُرْ أَمْرَ الرِّعَايَةِ، قَالَ: عِنْدَ قَوْلِهِ: فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ رَفَعَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ: وَسَاقَ الْحَدِيثَ بِمَعْنَى حَدِيثِ مُعَاوِيَةَ.

ترجمه: عقبة بن عامر الجهني د نبي ﷺ نه روايت كوي په مثل دهغې، اوذكرئې نه كړه خبره د څرولو، هغه اووئيل په وخت دوينا دهغه كې (فأحسن الوضوء) بيا ئې اوچتې كړې سترګې خپلې اسمان ته، نو وئې وئيل: او د دحديث سوق ئې اوكړو په معنى د حديث د معاويه.

تشريح: ﴿ قوله ثُمَّ رَفَعَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د اودس نه پس د شهادتين لوستلو په وخت نظر د آسمان طرف ته اوچتول پكار دى، ډيرو فقهاء كرامو ددې تصريح كړې ده.

بَابُ الرَّجُلِ يُصَلِّي الصَّلَوَاتِ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ

باب دې په بيان د سړي كې چې ډېر مونځونه كوي په يو اودس

ددې باب مقابل﴿ باب الرجل يجدد الوضوء من غيرحدث﴾ دشروع په بابونو كښې تيرشوې دې.

په مسئله مترجم بها كښې اقوال د علماء كرامو :

په مسئله مترجم بها كښې څلور اقوال دى بعض صحابه كرام او تابعين لكه عبدالله بن عمر، ابوموسى اشعرى رضي الله عنهم، عبيده سلمانى او سعيد بن المسيب رحمهم الله نه منقول دى چه اودس د هر مانځۀ دپاره مطلقا واجب دې، او ظاهريه او شيعه وائى چه وضوء لكل صلوة صرف د مقيمين په حق كښې واجب دې، او ابراهيم النخعى رحمه الله فرمائى چه په يو اودس باندې صرف پنځه مونځونه لوستلې كيدې شى، ددې نه پس دوباره اودس كول پكار دى، او جمهور علماء ائمه اربعه رحمهم الله فرمائى چه په يو اودس باندې چه څومره غوارى مونځونه كولې شى تر څو چه بې اودسه شوې نه وى.

[۱۷۱]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ الْبَجَلِيِّ، قَالَ مُحَمَّدٌ هُوَ أَبُو أَسَدِ بْنُ عَمْرٍو، قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنِ الْوُضُوءِ، فَقَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَكُنَّا نُصَلِّي الصَّلَوَاتِ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ".

ترجمه: محمد وائې ما تپوس اوكړو د انس بن مالك نه د اودس په باره كښې، هغه اووئيل ور نبي ﷺ چه اودس به ئې كولو د هر مانځه دپاره، او وو مونږ چه كول به مو ډېر مونځونه په يو اودس باندې.

تشريح: قوله :﴿ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ الْبَجَلِيِّ ﴾ ځان پوهه كړه چه عمرو بن عامر دوه دى يو البجلى او يو الانصارى، دلته د البجلى تصريح ده، او ددې بالمقابل په ترمذى كښې د الانصارى

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۹۷٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۵۰/٤) (ضعيف)

(۲): صحيح البخاري/الطهارة ٥٤ (۲۱٤)، سنن الترمذي/الطهارة ٤٤ (٦٠)، سنن النسائي/الطهارة ۱۰۱ (۱۳۱)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷۲ (٥۰۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۲/۳، ۱۹٤، ۲٦۰)، سنن الدارمي/الطهارة ٤٦ (۷٤۷) (صحيح)

تصریح ده خو دلته په ابوداؤد کښې وړاندې راغې هو ابو اسد بن عمرو (دا د ابو اسد کنیت نه دې بلکه په اضافی معنی کښې مراد دې) مطلب دا دې چه دا عمرو بن عامر هغه دې چه د هغوی د ځوی نوم اسد دې، ددې تقاضا هم دا ده چه دا دې بجلی وی، ځکه چه اسد د عمرو بن عامر البجلی ځوئي دې نه د انصاری.

د راوی سند عمرو بن عامر تحقیق:

خو حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې دا تحقیق فرمائیلې دې چه دا عمرو بن عامر الانصاری دې کوم چه په ترمذی کښې هم دې بجلی نه دې، ځکه چه په تقریب التهذیب کښې د عمرو بن عامر په نوم باندې د تمیز علامت لیکلې شوې دې چه دهغې مطلب دا دې چه دا د صحاح ستة راوی نه دې، او عمرو بن عامر الأنصاری باندې د جماعت علامت لیکلې شوې دې چه دهغې مطلب دا دې چه دې د صحاح ستة راوی دې، بله دا چه عمرو بن عامر بجلی د شپږمې طبقې دې او انصاری د پنځمې طبقې، د پنځمې طبقې راویان هغه وی چه یو یا دوه صحابه کرام رضي الله عنهم ئې لیدلی وی، او د طبقه سادسه راویان هغه دی چه د هغوی لقاء د یو صحابی سره هم نه وی ثابته، او دلته عمرو بن عامر داسې وائی چه ما د انس بن مالک رضي الله عنه نه تپوس اوکړو، لهذا دا عمرو بن عامر د طبقه سادسه نه شی کیدې بلکه د طبقه خامسه نه دې، او هغه الانصاری دې نه البجلی.

[۱۷۲](۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفَتْحِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: إِنِّي رَأَيْتُكَ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ، قَالَ: عَمْدًا صَنَعْتُهُ".

ترجمه: د بریده نه روایت دې هغه وائي: چه اوکړل رسول الله صلى الله عليه وسلم په ورځ د فتح مکه پنځه مونځونه په یو اودس، او مسح ئې اوکړه په موزو، نو اووئیل هغه ته عمر: بیشکه ما اولیدلې چه ودې کړل نن ورځ داسې شی چه تا مخکښې نه وو کړی، هغه وفرمایل: قصداً مې داسې اوکړل.

تشریح: قوله :﴿ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَوْمَ الْفَتْحِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ ﴾ یعنی رسول الله صلى الله عليه وسلم د فتح مکه په ورځ پنځه واړه مونځونه په یو اودس باندې اوفرمائیل او مسح علی الخفین ئې هم اوفرمائیله، په دې باندې سیدنا عمر رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه تپوس اوفرمائیلو چه ما تاسو نن په داسې کار باندې اولیدئ په کوم چه مې ددې نه مخکښې نه وئ لیدلې، رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائیل ما قصدا داسې اوکړل.

ظاهره دا ده چه د سیدنا عمر رضي الله عنه مراد په دې کار سره صلوات خمسه لره په یو اودس ادا کول دی، د مسح علی الخفین متعلق تپوس نه دې ځکه چه مسح علی الخفین

(۱): صحیح مسلم/الطهارة ۲۵ (۲۷۷)، سنن الترمذي/الطهارة ٤٥ (٦١)، سنن النسائي/الطهارة ۱۰۱ (۱۳۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷۲ (۵۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۹۲۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۰/۵، ۳۵۱، ۳۵۸)، سنن الدارمي/الطهارة ۳(٦٨٥) (صحيح)

خو به رسول الله ﷺ عام طور په سفرونو کښې کوله، رسول الله ﷺ اوفرمائیل ما قصدا داسې اوکړل چه معلومه شی چه تجدید د اودس ضروری نه دې

دلته یو سوال دې هغه دا چه رسول الله ﷺ ددې نه مخکښې د هر مانځه دپاره چه کوم اودس فرمائیلو هغه وجوبا وو که استحبابا؟ امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه په دې کښې دواړه احتمالات دی یو دا چه رسول الله ﷺ هر مانځه ته اودس په طریقه د وجوب فرمائیلو، او بیا دا وجوب د فتح مکه په ورځ باندې منسوخ شوې وی او دویم احتمال دا دې چه رسول الله ﷺ به اودس د هر مانځه دپاره په طریقه د استحباب فرمائیلو او بیا د فتح مکه په ورځ باندې رسول الله ﷺ د بیان جواز دپاره دا ترک کړې وی، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه احتمال ثانی اقرب الی الصواب دې، په دې باندې علامه شوکانی رحمه الله اضافه فرمائیلې ده چه د عبدالله بن حنظله حدیث (کوم چه په ابوداؤد باب السواک کښې مخکښې تیر شوې دې) په هغې سره د احتمال اول تائید کیږی، ځکه چه دهغې نه معلومیږی چه په شروع کښې په رسول الله ﷺ باندې اودس د هر مانځه دپاره واجب وو، خو د امام طحاوی رحمه الله دا وینا چه ددې نسخ د فتح مکه په ورځ اوشوه صحیح نه ده، بلکه نسخ به ددې نه مخکښې په غزوه خیبر کښې منل پکار وی لکه چه د سوید بن النعمان د حدیث نه معلومیږی، چه دهغې مضمون دا دې چه هغوی فرمائی مونږ د غزوه خیبر په سفر کښې د رسول الله ﷺ سره وو چه کله هغوی مقام صهبا ته اورسیدل کوم چه خیبر ته نزدې دې نو هلته رسول الله ﷺ د مازیګر او بیا د ماښام مونځ په یو اودس باندې ادا اوفرمائیلو، او دا واقعه د فتح مکې نه یو کال مخکښې ده.

بَابُ تَفْرِيقِ الْوُضُوءِ

باب دې په بیان د جداوالې د اندامونو په اودس کې

د تفریق نه مراد ترک موالاة دې یعنی د اودس په اندامونو وینځلو کښې تفریق کول

په مولاة فی الوضوء کښې مذاهب ائمه :

دا خبره په مخکښې ابوابو کښې راغله چه د مالکیانو په نزد موالاة فی الوضوء واجب او د اودس د صحت دپاره شرط دې، که یو سړې عمدا تفریق اوکړی نو دهغې اودس باطل دې، خو د نسیان په صورت کښې معاف دې او په کتب مالکیه کښې موالاة نه په فور سره تعبیر کړې شوې دې هم دغه شان د حنابله په نزد هم مولاة فرض دې د هغوی په نزد په نسیان سره هم نه ساقط کیږی، او د احنافو په نزد موالاة صرف سنت دې، د امام شافعی رحمه الله دواړه اقوال دی، ابن رسلان رحمه الله فرمائی چه د امام شافعی رحمه الله په قول قدیم کښې واجب دې او اصح الروایتین عن احمد هم دغه شان دې، او قول جدید د امام شافعی رحمه الله او روایت ثانیه د امام احمد رحمه الله هم په شان د احنافو دې (کذا فی هامش البذل)

[۱۷۳]() حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ، أَنَّهُ سَمِعَ قَتَادَةَ بْنَ دِعَامَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، "أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ تَوَضَّأَ وَتَرَكَ عَلَى قَدَمِهِ مِثْلَ مَوْضِعِ الظُّفُرِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا الْحَدِيثُ لَيْسَ بِمَعْرُوفٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ، وَلَمْ يَرْوِهِ إِلَّا ابْنُ وَهْبٍ وَحْدَهُ، وَقَدْ رُوِيَ عَنْ مَعْقِلِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ، قَالَ: ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ.

ترجمه: روایت دی د انس بن مالک نه، بیشکه یو سړی راغی نبي ﷺ ته، او بیشکه اودس ئې کړې وو او پریخودی ئې وو په خپل خپه باندې په اندازې د نوک اوچ ځائې، نو اووئیل هغه ته رسول الله ﷺ: لاړ شه ښائسته اودس اوکړه. وئیلی دي ابوداود: دا حدیث معروف نه دی د جریر بن حازم نه، او روایت ئې نه دی کړی مګر ابن وهب ځانله، او روایت شوی دی د معقل بن عبید الله الجزري نه، هغه د ابو الزبیر نه، هغه د جابر نه، هغه د عمر نه، هغه د نبي ﷺ نه په مثل د هغې، هغه وئیلی دي: لاړ شه او ښائسته اودس اوکړه.

تشریح: قوله: ﴿ حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ الخ - ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ ﴾ د مضمون حاصل دا دې چه یو سړی د رسول الله ﷺ مخکښې اودس اوکړو، او د هغوی د خپو څه حصه اوچه پاتې شوه نو رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ﴿ ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ ﴾ یعنی لاړ شه خپل اودس صحیح کړه، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې لیکی چه د احسان وضوء شکل دا دې چه څه اوچ پاتې شوې دی هغه دې تر کړې شی، پس په دې سره په غسل اعضاء کښې د تفریق جواز ثابت شو.

امام خطابی شافعی او ابن بطال مالکی رحمهما الله ددې حدیث نه په وجوب د موالاة باندې استدلال کړې دې.

د حدیث الباب نه په وجوب د موالاة باندې استدلال صحیح نه دې:

خو امام نووی رحمه الله دهغوی استدلال رد فرمائیلې دې، چه دا استدلال کم از کم ضعیف ګینې باطل دې ځکه چه رسول الله ﷺ چه د احسان وضوء کوم حکم فرمائیلې دې دهغې دوه صورتونه کیدې شی، یو دا چه استیناف د اودس اوکړې شی، دویم دا چه څومره حصه اوچه پاتې شوې ده هغه لونده کړې شی، اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال، خو که هغوی د اودس د اعادې حکم فرمائیلې وې نو بیا خو دا استدلال صحیح وو اګرچه دې وخت کښې هم دا احتمال دې چه د اعادې حکم په طریق د استحباب وی نه په طریق د وجوب.

[۱۷۴]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، وَحُمَيْدٌ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَى قَتَادَةَ.

ترجمه: حسن د نبي ﷺ نه روایت کړی دی په معنی قتاده سره.

---

(۱): سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۳۹ (۶۶۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۱۴۶)، وحديث عمر أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ۱۰ (۲۴۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۳۹ (۶۶۶) (صحيح)

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۵۱۲، ۱۸۵۶۳) (صحيح)

[۱۷۵]([1]) حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ بُجَيْرٍ هُوَ ابْنُ سَعْدٍ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يُصَلِّي وَفِي ظَهْرِ قَدَمِهِ لُمْعَةٌ قَدْرُ الدِّرْهَمِ لَمْ يُصِبْهَا الْمَاءُ، فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعِيدَ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ".

ترجمه: د خالد نه روایت دې هغه روایت کوي د بعضو صحابو د نبي ﷺ نه، بیشکه نبي ﷺ ولیده یو سړی چه مونځ ئې کولو او په شا د خپې د هغه کښې چمک وو (اوچ ځای) په اندازه د یو درهم چه اوبه ورته نه وې رسیدلې نو امر ورته اوکړو نبي ﷺ چه را واپس کړي اودس او مونځ.

د وجوب موالات د قائلینو استدلال اودهغې جواب:

تشریح: قوله :﴿ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم– أَنْ يُعِيدَ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ ﴾ په دې حدیث کښې رسول الله ﷺ د اودس د اعادې حکم فرمائیلې دې چه ددې نه په ظاهره کښې د قائلین موالاة تائید کیږی، خو اول خو دا حدیث ضعیف دې ځکه چه ددې په سند کښې بقیة بن الولید راوی دې چه کوم حجت نه دې، ابو مسهر غسانی د هغوی په باره کښې فرمائی ﴿احادیث بقیة لیس بنقیة فمن منها علی تقیة ﴾ بله دا چه هغه مدلس دې، او دلته په طریقه د عنعنه روایت کوی، ددې نه علاوه دا هم احتمال دې چه د اودس د اعادې حکم رسول الله ﷺ په طریقه د استحباب ورکړې وی.

موالات ته واجب نه ویونکو دلائل:

کوم حضرات چه د وجوب موالاة قائل نه دی هغوی وائی چه الله پاک په آیت وضوء کښې صرف د غسل اعضاء او مسح حکم فرمائیلې دې، په هغې کښې د موالاة چرته هم ذکر نشته، بله دا چه امام بیهقی رحمه الله د ابن عمر رضی الله عنهما یو صحیح اثر نقل کړې دې چه یو ځل هغوی په بازار کښې اودس اوکړو او صرف مخ لاسونه ئې وینځل او په سر ئې مسح اوکړه، او د جنازې د مونځ ورکولو دپاره ئې مسجد ته تشریف یوړولو، هلته رسیدو سره ئې د ټولو حاضرینو مخکښې مسح علی الخفین اوکړه سره ددې چه اوبه پرې اوچې شوې وې او په دې باندې په حاضرینو کښې چا هم نکیر اونکړو.

د احادیث الباب خلاصه :

خلاصه دا چه په دې باب کښې مصنف رحمه الله درې احادیث ذکر کړی دی، د درې واړو مضمون مشترک دې چه یو سړې د اودس کولو نه پس د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او د هغوی د خپو یوه حصه د نوک برابر اوچه پاتې شوې وه، په دې درې احادیثو کښې اول او دویم حدیث کښې دا دی چه رسول الله ﷺ دې سړی ته د احسان وضوء حکم اوفرمائیلو، ظاهره دا ده چه ددې دوه احادیثو نه په موالاة باندې استدلال صحیح نه دې، او په دریم حدیث کښې رسول الله ﷺ د اودس د دوباره کولو حکم اوفرمائیلو، دهغې جواب مونږ ورکړې دې.

[1]: تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ١٥٥٥٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٢٣/١) (صحيح)

بَابٌ إِذَا شَكَّ فِي الْحَدَثِ

باب دی، چې کله شک وي په بې اودسی کې

د نواقض وضوء ابتداء :

ځان پوهه کړه چه د تیر باب یعنی باب تفریق الوضوء پورې احکام او مسائل د اودس د مصنف رحمه الله د ترتیب مطابق پوره شو، اوس د مصنف رحمه الله مقصود نواقضو د اودس بیانول دی چه دهغې ابتداء په دې وړاندې باب ﴿ باب الوضوء من القبلة ﴾ نه کوی ګویا هغه د نواقض وضو اول باب دې، او دا باب په طور د تمهید او توطئه دې ځکه چه په شک فی الحدث کښې دواړه جهتونه دی، د ناقض کیدو هم او د نه کیدو هم، ګویا دا د ادنی درجې ناقض دې په دې وجه مصنف رحمه الله دا باب په شروع کښې راوړلو ترقی د ادنی نه اعلی طرف ته وی، ددې کتاب ابواب ډیر مهذب ومرتبت او قابل تعریف دی فلله در المصنف.

(دحدیث لغوی او اصطلاحی معنی):

ځان پوهه کړه چه د حدث لغوی معنی د تجدد یعنی وجود بعد العدم ده، او شرعا حدث نوم دې دهغه حالت کوم چه ناقض دطهارت وی، ددې جمع احداث راځی لکه دسبب جمع اسباب.

په مسئلة الباب کښې مذاهب ائمة :

مسئلة الباب مختلف فیه دې د جمهور علماء ثلاثه مذهب دا دې چه که یو سړی ته د مخکښې نه بالیقین طهارت حاصل دې او دهغې نه پس ئې په زوال طهارت کښې تردد او شک واقع کیږی نو دا څه ضرر رسونکې نه دې، ﴿ الیقین لا یزول الا بمثله ﴾ یعنی یقینی خبرې لره یقین ختمولې شی،

(د امام مالک مسلک)

د امام مالک رحمه الله نه په دې کښې مختلف روایتونه دی، یو د جمهورو په مثل، په دویم روایت کښې دا دی چه شک فی الحدث مطلقا ناقض دې، دریم روایت دا دې چه که خارج صلوة شک واقع شی نو بیا خو ناقض دې لهذا بغیر د اودس د اعادې نه دې مونځ شروع نه کړی، او که په مانځه کښې دننه شک راشی نو بیا ناقض نه دې او هم دا مذهب دې د حسن بصری رحمه الله

(د امام مالک په نزد داخل صلوة او خارج صلوة په شک راتلو کښې فرق)

داخل صلوة او خارج صلوة کښې د فرق یو وجه خو دا ده چه په حدیث کښې فی الصلوة قید مذکور دې او دویمه وجه ددې دا ده چه که داخل صلوة شک فی الحدث ناقض اومنلې شی نو په دې سره ابطال د عمل لازمیږی، او دا د ﴿ لا تبطلوا اعمالکم ﴾ خلاف دې او په خارج الصلوة کښې دا خرابی نه لازمیږی لهذا هلته به شک فی الحدث لره ناقض منلې شی، خو حافظ ابن حجر رحمه الله د مالکیانو په استدلال باندې اعتراض کړې دې چه ابطال عمل خو به هغه وخت لازمیږی چه کله د شک فی الحدث په حالت کښې صحة د صلوة تسلیم کړې شی او صحة صلوة هغه وخت کیدې شی چه کله شک فی الحدث ناقض وضوء

نه وی، پس که شک فی الحدث فی الواقع ناقض نه وی نو په خارج کښې هم ورته ناقض نه دی وئیل پکار، او که فی الواقع ناقض وضوء وی نو ابطال د عمل څه شو.

[۱۷۶]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ، قَالَ: شُكِيَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّجُلُ يَجِدُ الشَّيْءَ فِي الصَّلَاةِ حَتَّى يُخَيَّلَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: "لَا يَنْفَتِلُ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا، أَوْ يَجِدَ رِيحًا".

ترجمه: عباد بن تميم د خپل تره نه روايت کوي، هغه وائي: شکايت اوکړې شو پيغمبر ﷺ ته د سړي په باره کښې چه احساس اوکړي د يو شي په مانځه کښې تردې چه څه خيال راشي، نو اووئيل هغه: نه دې ځي تردې چه واوري اواز، او يا بوئي محسوس کړی مونځ دې نه ماتوی.

(د عم مصداق):

قوله :﴿ عَنْ عَمِّهِ ﴾ يعنی سعيد بن المسيب او عباد بن تميم دواړه روايت کوی د عم عباد نه د چا نوم چه عبدالله بن زيد بن عاصم دې.

قوله :﴿ شُكِيَ إِلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- الرَّجُلُ ﴾ يعنی د رسول الله ﷺ نه د يو سړی په باره کښې تپوس اوکړې شو کوم چه د مانځه په حالت کښې څه محسوس کړی مثلا په طريق د شک او وهم خروج ريح وغيره، نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل دا سړې دې مونځ نه ماتوی تر څو چه ئې په خپلو غوږونو باندې د هوا آواز نه وی اوريدلې او يا ئې په پوزه باندې بدبو نه وی محسوس کړې، په غوږ او پوزه باندې محسوس کيدل چونکه ذريعه ده د حصول يقين دپاره په دې وجه رسول الله ﷺ هغه ذکر اوفرمائيله، ګينې مقصود حصول يقين دې که هغه هر څنګه حاصل شی.

په حديث کښې د ﴿ فی الصلوة ﴾ د قيد نه بعض مالکيانو استدلال کړې دې چه دا حکم يعنی شک ناقض نه کيدل د داخل الصلوة سره خاص دې که خارج الصلوة دا شک واقع شی نو بيا دا حکم نه دې.

(شکايت کونکې څوک وو؟):

ځان پوهه کړه چه دا لفظ ﴿ عن عمه شکی ﴾ دلته هم او دغه شان د مسلم په روايت کښې په صيغه د مجهول وارد دې او ﴿ الرجل ﴾ د نائب فاعل کيدو د وجې نه مرفوع دې، فاعل د شکايت څوک دې؟ ددې روايت نه هيڅ نه معلوميږی خو د بخاری د روايت (۲) نه أشارة او د ابن خزيمة د روايت نه صراحة معلوميږی چه فاعل هم دا عم عباد دې کوم چه په سند کښې

(۱): صحيح البخاري/الوضوء ٤ (١٣٧)، ٣٤ (١٧٧)، البيوع ٥ (٢٠٥٦)، صحيح مسلم/الطهارة ٢٦ (٣٦١)، سنن النسائي/الطهارة ١١٥ (١٦٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٤ (٥١٣)، (تحفة الأشراف: ٥٢٩٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٩/٤، ٤٠) (صحيح)

(۲) څکه چه په بخاری کښې دا لفظ الف سره دغه شان راغلې دې عن عمه انه شکا الي رسول الله ﷺ الرجل ددې فعل معروف کيدل متعين نه دی.

مذکور دي، امام نووی رحمه الله فرمائي چه د فاعل د معلومیدو نه پس هم دا لفظ ﴿ شکی ﴾ په صیغه د معروف نه شی لوستلي کیدي، علامه عینی رحمه الله د امام نووی رحمه الله د کلام تردید کولو سره فرمائیلي دی چه د فاعل معلومیدو نه پس دا معروف لوستلي شو، او ضمیر د فاعل به راجع وی د عم عباد طرف ته ځکه چه د هغه فاعل کیدل معلوم شو، حضرت په بذل کښې ددې ټولو خبرو د نقل کولو نه پس سکوت فرمائیلي دې خو واضحه دې وی چه د امام نووی رحمه الله خبره صحیح ده او د عینی تردید صحیح نه دې، وجه دا ده چه دا لفظ د مسلم او ابوداؤد په روایت کښې په ﴿ شکی ﴾ سره لیکلي شوي دي او په دې صورت کښې ددې مجهول لوستل متعین دی، ځکه چه د ناقص واوی د کیدو د وجې نه ﴿ شکی ﴾ فعل مجهول په یا سره او ﴿ شکا ﴾ فعل معروف الف سره لیکل ضروری دی څنګه چه ﴿ دعاوعفا ﴾ فعل معروف په الف سره لیکلي شی، او چه کله فعل مجهول وی نو په یاء سره دې اولیکلي شی لکه ﴿ دعی وعفی ﴾ هم دغه شان لفظ ﴿ شکی ﴾ هم دې خو ﴿ رمی ﴾ په فعل معروف کښې م په یا سره لیکلي شی ځکه چه دا ناقص یائی دې، خلاصه دا شوه چه د فاعل د متعین کیدو نه پس به لفظ ﴿ شکی ﴾ دلته مجهول لوستلي شی نه معروف، کذا افاده العلامة السندی فی حاشية النسائي وهكذا سمعت من شيخي مولانا محمد اسعد الله رحمه الله.

[۱۷۷](۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَوَجَدَ حَرَكَةً فِي دُبُرِهِ أَحْدَثَ أَوْ لَمْ يُحْدِثْ فَأَشْكَلَ عَلَيْهِ، فَلَا يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا".

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روایت دې، بیشکه رسول الله صلی الله علیه وسلم اووئیل: کله چه وي يو ستاسو نه په مانځه کښې نو بیاموندلو حرکت په خپله شرمګاه کښې، چه اودس ئې مات شوی دی او که نه دی، نو اشکال ورته پیښ شو، نه دې ځي د مانځه نه تردې چه واوري اواز او یا بیاموخي باد.

ریح القبل ناقض دې یا نه؟

قوله :﴿ فَوَجَدَ حَرَكَةً فِي دُبُرِهِ ﴾ ددې مقام سره مناسب یوه بله مسئله ده، هغه دا چه ریح القبل ناقض دې یا نه؟ مسئله مختلف فیه ده، د شوافعو او حنابله په نزد ناقض دی او د مالکینانو په نزد ناقض نه دی، او د احنافو په نزد دواړه روایتونه دی امام محمد رحمه الله فرمائي چه ناقض دی او امام کرخی رحمه الله فرمائي چه ناقض نه دی.

قوله :﴿ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا ﴾ دا خبره مونږ مخکښې هم بیان کړه چه سماع صوت او وجدان ریح کنایه ده د حصول یقین نه تر څو پورې چه د ریح د خروج یقین نه وی شوې تر هغه وخته پورې د شرمګاه په حرکت سره اودس نه باطلیږی، چونکه سماع صوت او وجدان

(۱): تفرد به أبو داود، تحفة (۱۲۶۲۹)، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۲۹)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ۲٦ (۳٦۲)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٦ (٧٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٤ (٥١٦)، مسند احمد (٤١٤/٤)، سنن الدارمي/الطهارة ٤٧ (٧٤٨) (صحيح)

ريح د حصول يقين ذريعه او سبب دي په دې حيثيت سره ئې هغه ذكر كړه ګيني لازميږی چه كوم سړې اصم او اخشم [1] وی د هغه اودس خو دې بالكل په خروج ريح سره مات نه شی.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنَ الْقُبْلَةِ

باب دې په بيان د اودس کې د چښې نه

د دې ځائې نه د نواقض وضوء بيان شروع كيږی، په دې دنيا كښې په يو حالت كښې هم بقاء او دوام نشته، هر كمال لره زوال شته........ قبلة : يعنى قبلة المراءة... مراد ترې نه مس كول (لاس لګول) د زنانه دی، مس كول د زنانه ناقض د اودس دي يا نه؟ دا مسئله مختلف فيه ده، د شوافعو په نزد مطلقا ناقض ده، د احنافو په نزد مطلقاً ناقض نه ده، د مالكيانو او حنابله په نزد تفصيل دې، كه مس مراة په شهوت سره وی نو ناقض د اودس ده ګيني نه ده.

په مس المراءة باندې د اودس د ماتيدو مسئله په قران كريم كښې ذكر ده او كه نه؟

اصل كښې دا مسئله په قرآن كريم كښې په آيت د تيمم ﴿ اوجَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ ﴾ كښې ذكر شوې ده، په دې كښې دوه قراءتونه دی، يو ﴿ لامستم النساء ﴾ د باب مجرد نه، دويم ﴿ لامستم النساء ﴾ د باب مفاعلت (مزيد) نه، امام شافعی رحمه الله فرمائی چه لمس په خپله معنى حقيقى يعنى لمس باليد باندې محمول دې او ددې نه ثابتيږی چه مس مراءة ناقض د اودس ده، او احناف فرمائی چه د لمس نه مراد جماع ده ځكه چه رئيس المفسرين سيدنا عبدالله بن عباس رضی الله عنهما ددې تفسير په جماع سره كړې دې او علماء كرامو ليكلې دی چه د ابن عباس تفسير په نورو باندې راجح دې، بله دا چه په دې آيت كريمه كښې دويم قراءت ﴿ لامستم ﴾ والا دې چه دهغې نه د احنافو تائيد كيږی لهذا كه ﴿ لمستم ﴾ والا قراءت د لمس باليد معنى ته زيات نزدې دې نو ﴿ لامستم ﴾ والا قراءت اقرب الى الجماع دې لكه چه ابوبكر جصاص رازی رحمه الله ليكلې دی.

بله دا چه احنافو آيت كريمه په كومه معنى باندې محمول كړې دې په دې كښې زياته فائده ده ځكه چه ددې نه معلوميږی چه څنګه په حدث اصغر كښې تيمم مشروع دې هم دغه شان په حدث اكبر كښې هم مشروع دې په خلاف د شوافعو د تفسير چه دهغې نه د جنب دپاره د تيمم حكم نه معلوميږی، بله دا چه د احنافو تائيد د حديث الباب نه هم كيږی.

بله دا چه د احنافو تائيد د حديث الباب نه هم كيږی ځكه ددې احاديثو نه هم دا ثابتيږی چه مس مرأة ناقض وضوء نه ده، د احنافو په مسلک كښې د حديث او آيت ترمينځه راتلونكی تعارض نه سلامتی ده، او د شوافعو تفسير د حديث الباب معارض راځی ځكه چه شوافع حضرات د حديث الباب د تضعيف يا تاويل پسې شوې دی لكه چه وړاندې به معلومه شی

حضرات مالكيه او حنابله ددې آيت او احاديث د تعارض رفع كولو دپاره يو بل شكل اختيار كړو هغه دا چه كه مسح مراة په شهوت سره وی نو بيا خو ناقض دې ګيني نه

[1] اصم (كوڼ) او اخشم چه د بوئې احستلو قوت ئې خراب وی)

دي، لهذا آيت کريمه کښې د لمس نه مس بالشهوت مراد دې، ځکه چه هغه ته ناقض وضوء وئيلې شوې دې او په حديث کښې د مس نه مس بغير د شهوت مراد ده په دې وجه هغه ناقض وضوء نه شوه. (قال ابوداؤد وهو مرسل).

[۱۷۸]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي رَوْقٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَّلَهَا وَلَمْ يَتَوَضَّأْ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: كَذَا رَوَاهُ الْفِرْيَابِيُّ وَغَيْرُهُ، قَالَ أَبُو دَاوُد وَهُوَ مُرْسَلٌ، إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ عَائِشَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: مَاتَ إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ وَلَمْ يَبْلُغْ أَرْبَعِينَ سَنَةً، وَكَانَ يُكْنَى: أَبَا أَسْمَاءَ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې، بيشکه نبي ﷺ خکل کړه او اودس ئې اونه کړو. وئيلى دي ابوداود: هم داسې روايت کړى فريابي. وئيلى دي ابوداود: او هغه مرسل دى، ابراهيم التيمي د عائشې نه نه دى اوريدلى. وئيلى دي ابوداود: مړ شو ابراهيم التيمي او څلويښتو کالو ته نه وو رسيدلى، او وو چه مکنى کيده په ابو اسماء سره.

حديث الباب باندې د مصنف رحمه الله کلام:

ځان پوهه کړه چه د تقبيل مراءة په سلسله کښې چه د عائشې رضي الله عنها کوم حديث دې هغه مصنف رحمه الله په دوه طرقو سره ذکر فرمائيلې دې يو په طريق د ابراهيم التيمي عن عائشة، دويم په طريق د حبيب بن ثابت عن عروة، او په هر دوه طرقو باندې مصنف رحمه الله کلام فرمائيلو سره حديث ته ضعيف وئيلې دې.

په طريق اول باندې کلام دا دې چه دا حديث منقطع دې، ځکه چه دا ابراهيم تيمي د عائشې رضي الله عنها نه روايت کوى حال دا چه د تيمي سماع د عائشې رضي الله عنها نه ثابت نه ده، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه انقطاع صرف په دې طريق کښې ده، ددې نه علاوه نور بعض طرق د انقطاع نه سالم دى، پس دا روايت په دارقطني کښې موجود دې او ددې په سند کښې د ابراهيم التيمي او عائشې رضي الله عنها دا طريق د انقطاع نه سالم دې.

[۱۷۹]([2]) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ حَبِيبٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَّلَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ"، قَالَ عُرْوَةُ: مَنْ هِيَ إِلَّا أَنْتِ، فَضَحِكَتْ، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَكَذَا رَوَاهُ زَائِدَةُ، وَعَبْدُ الْحَمِيدِ الْحِمَّانِيُّ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَعْمَشِ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې چه بيشکه نبي ﷺ خکل کړه يوه ښځه د خپلو بيبيانو نه، بيا ووتلو مانځه ته او اودس ئې اونه کړو. اووئيل عروه: هغه نه ده مګر ته يې؟ نو هغې وخندل. وئيلى دي ابوداود: دارنګه روايت کړى دى زائده او عبد الحميد الحماني د سليمان الاعمش نه.

تشريح: ٢. ﴿قوله حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ عُرْوَةَ﴾

---

[1]: سنن النسائي/الطهارة ١٢١ (١٧٠)، (تحفة الأشراف: ١٥٩١٥)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٦٣ (٨٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٩ (٥٠٢)، مسند احمد (٢١٠/٦) (صحيح)

[2]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٣٧١) (صحيح)

داد حدیث عائشه رضي الله عنها دویم طریق دي، ددې په باره کښې مصنف رحمه الله فرمائی ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَكَذَا رَوَاهُ زَائِدَةُ وَعَبْدُ الْحَمِيدِ الْحِمَّانِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ الأَعْمَشِ ﴾ یعنی وکیع چه دا روایت څنګه د اعمش نه اخستلې دې هم دغه شان ئې د زائده او عبدالحمید نه نقل کړې دې، مطلب دا دې چه د وکیع په روایت کښې چه څنګه عروه غیر منسوب واقع شوې دې هم دغه شان ددې دواړو په روایت کښې هم واقع شوې دې.

د دې نه پس مصنف رحمه الله دا حدیث د اعمش نه په یوه بله طریقې سره ذکر کړې دې ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ – يَعْنِي ابْنَ مَغْرَاءَ – حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ ﴾ په دې کښې تصریح ده چه دا عروة عروة بن الزبیر نه دې بلکه عروة المزنی دې او وړاندې تلو سره هم مصنف رحمه الله د بعض ائمه حدیث کلمات نقل کولو سره هم دا ثابتوی چه دا عروة عروة المزنی دې او عروة المزنی بالاتفاق مجهول دې، لهذا په اول طریق خو دا کلام شو چه دا مرسل یعنی منقطع دې او په دې دویم طریق باندې دا کلام شو چه په دې کښې عروة المزنی دې کوم چه بالاتفاق مجهول دې، لهذا په حدیث الباب کښې چه کوم د احنافو مستدل دې هغه ثابت نه دې.

[۱۸۰]() حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَخْلَدٍ الطَّالْقَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ مَغْرَاءَ، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، أَخْبَرَنَا أَصْحَابٌ لَنَا، عَنْ عُرْوَةَ الْمُزَنِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ أَبُو دَاوُد، قَالَ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ لِرَجُلٍ: احْكِ عَنِّي أَنَّ هَذَيْنِ يَعْنِي حَدِيثَ الأَعْمَشِ هَذَا، عَنْ حَبِيبٍ، وَحَدِيثَهُ بِهَذَا الإِسْنَادِ فِي الْمُسْتَحَاضَةِ، أَنَّهَا تَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاَةٍ، قَالَ يَحْيَى: احْكِ عَنِّي أَنَّهُمَا شِبْهُ لاَ شَيْءَ، قَالَ أَبُو دَاوُد، وَرُوِيَ عَنِ الثَّوْرِيِّ، قَالَ: مَا حَدَّثَنَا حَبِيبٌ إِلاَّ عَنْ عُرْوَةَ الْمُزَنِيِّ يَعْنِي لَمْ يُحَدِّثْهُمْ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ بِشَيْءٍ. قَالَ أَبُو دَاوُد وَقَدْ رَوَى حَمْزَةُ الزَّيَّاتُ، عَنْ حَبِيبٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ حَدِيثًا صَحِيحًا.

ترجمه: حدیث بیان کړی دی مونږ ته اعمش، خبر راکړی دی مونږ ته بعضو ملګرو زمونږ، د عروة المزني نه، او هغه د عائشې نه په دې حدیث باندې. وئیلی دي ابوداود: اووئیل یحیی بن سعید القطان یو سړي ته چه بیان کړه زما د طرف نه دا دواړه حدیثونه: یعني حدیث د اعمش چه دادی په روایت د حبیب، او حدیث د هغه په دې سند په باره د مستحاضه کې: چه هغه به اودس کوي د هرمانځه دپاره. وئیلی دي یحیی: حکایت اوکړه زما طرف نه چه دغه دواړه مشابه د لاشئ سره دي. وئیلی دي ابوداود: او روایت شوی دی د ثوري نه، هغه وئیلی دی: حدیث نه دی بیان کړی مونږ ته حبیب د عروه المزني نه یعني حدیث ئې نه دی بیان کړی دوی ته د عروة بن الزبیر په هیڅ شي سره. وئیلی دي ابوداود: او په تحقیق سره روایت کړی دی حمزة الزیات د حبیب نه او هغه د عروة بن الزبیر نه، او هغه د عائشې نه صحیح حدیث

تشریح: قوله ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ لِرَجُلٍ الخ ﴾ مصنف رحمه الله فرمائی چه یحیی بن سعید القطان یو سړی ته اووئیل (د دې سړی نه مراد علی بن المدینی شیخ بخاری رحمه الله دې) چه زما د طرف نه خلقو ته اووایه چه د اعمش دا حدیث (حدیث الباب او هغه دویم

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۷۶۸، ۱۷۳۷۱) (صحیح)

حدیث کوم چه د مستحاضه په باره کښې دې چه په هغې کښې دی ﴿ انها تتوضاء لکل صلوة﴾ زما په نزد دا دواړه احادیث غیر معتبر او د لاء شئ په درجه کښې دی (دا بل حدیث به وړاندې په ابواب الاستحاضه کښې په ﴿باب من قال تغتسل من طهر الی طهر ﴾ کښې راشي).

دا دواړه احادیث ولې غیر متعبر اود لاشئ محض په درجه کښې دی؟ ددې وجه مصنف رحمه الله وړاندې د سفیان ثوری رحمه الله نه نقل کوی ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرُوِیَ عَنِ الثَّوْرِیِّ الخ ﴾ یعنی سفیان ثوری رحمه الله فرمائی چه حبیب بن ثابت چه کله هم روایت کوی نو د عروة المزنی نه روایت کوی یعنی د عروه بن الزبیر نه نۀ کوی لهذا په حدیث الباب کښې چه کوم عروه دې هغه عروة المزنی شو او هغه بالاتفاق ضعیف او مجهول دی.

د مصنف رحمه الله رائې خو هم دا ده چه په حدیث الباب کښې د عروة نه عروة المزنی مراد دې خو سفیان ثوری رحمه الله چه کومه قاعده کلیه بیان کړې دې چه حبیب بن ابی ثابت د عروة بن الزبیر نه مطلقا روایت نه کوی دا قاعده کلیه مصنف رحمه الله نه منی پس فرمائی ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَقَدْ رَوَى حَمْزَةُ الزَّيَّاتُ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ حَدِيثًا صَحِيحًا ﴾ ددې سند نه معلومیږی چه حبیب کله د عروة بن الزبیر نه هم روایت کوی لهذا بالکلیه د هغوی نه د روایت نفی کول صحیح نه دی.

دلته د صاحب معارف السنن نه تسامح واقع شوې ده چه هغوی فرمائی چه د امام ابوداؤد رحمه الله په نزد د حدیث الباب په سند کښې د عروة نه مراد عروة بن الزبیر دې، په بذل المجهود کښې د حضرت هم هغه رائې ده کومه چه مونږ بیان کړه.

د عروة نه د عروة بن الزبیر رحمه الله مراد کیدو قرائن :

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل المجهود کښې په دې خبره باندې د نیم درځن نه زیات قرائن لیکلې دی چه دا عروه عروه بن الزبیر دې عروة المزنی نه دې، لهذا د مصنف رحمه الله خبره مونږ نه منو، هغه قرائن دا دی:

۱: عبدالرحمن بن مغراء دچا په روایت کښې چه د عروة المزنی د کیدو تصریح ده، هغه ضعیف دې، ۲: په ابن ماجه او مصنف ابن ابی شیبة کښې وکیع د عبدالرحمن بن مغراء مخالفت کړې دې او هغه ته ئې عروة بن الزبیر وئیلې دې. ۳: په دې سند کښې د عروة نه نقل کونکې اصحاب دی کومه چه د جمع صیغه ده او د کوم راوی نه چه یو جماعت نقل کوی هغه به معروف وی نه مجهول، او عروة المزنی بالاتفاق مجهول دی لهذا دا عروة عروة المزنی نه شی کیدې. ۴: عروة بن الزبیر معروف راوی دې او عروة المزنی مجهول دې، او په اکثر روایاتو کښې عروة مطلقا بغیر د نسبت نه راغلې دې، او د محدثینو په نزد د راوی غیر منسوب په باره کښې قاعده دا ده چه هغه په معروف باندې محمول وی، لهذا دا عروة عروة بن الزبیر شو نه عروة المزنی، ۵: په دې روایت کښې دی ﴿ فقلت من هی الا انت ﴾ یعنی چه کله عائشې رضی الله عنها د عروة مخکښې مجملا بیان اوکړو چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپلو ازواجو کښې د یوې بی بی تقبیل اوکړو نو په دې باندې عروة اووئیل هغه څوک ده هم ته به نې کنه؟ په دې باندې هغه په خندا شوه، دا سوال او جواب قرینة ده ددې خبرې چه دا عروة

عروة بن الزبير دي ځکه چه د عروة بن الزبير او عائشي ﷞ ترمينځه بې تکلفي او سوال او جواب مشهور او معروف دي، نه د عائشي ﷞ او عروة المزني ترمينځه. ۲: د دارقطني او مسند احمد ډير روايتونه په دي باندي دلالت کوی چه دا عروة عروة بن الزبير دي، ۷: په دي سند کښي د عروة المزني نه روايت کونکی د هغوی شاګردان اصحاب دی چه مجهول دی، لهذا دا سند غير معتبر دي، غرض دا چه مسنف رحمه الله چه د حديث الباب په هر دواړو طريقو باندي کوم نقد اوکړو هغه رفع شو.

د حديث الباب په تائيد کښي نور روايات:

ددې نه علاوه هم په ډيرو روايات حديثيه بخاری وغيره کښي دی چه دهغي نه معلوميږی چه مس مراة ناقض وضوء نه دې، په يو روايت کښي دی چه عائشه ﷞ فرمائی چه زه د شپي د رسول الله ﷺ مخي ته ملاسته اوم او د هغوی د مونځ کولو دوران کښي به زما خپي د سجدي په ځايونو کښي وی ﴿ فاذا اراد ان يسجد غمزنی فقبضت رجلی ﴾ او په يو روايت کښي دی ﴿ فاذا اراد ان يوتر مسنی برجله ﴾ يعنی کله چه به رسول الله ﷺ سجدي ته د تلو اراده اوفرمائيله نو زما بدن خپه وغيره به ئي مس کړل چه په هغي سره به ما خپي راټولي کړې، دلته په عين د مانځه حالت کښي مس المرءة موندلي شی، حافظ ابن حجر رحمه الله ددې تاويل کړې دې چه کيدې شی مس په حائل سره وو يا دا د رسول الله ﷺ خصوصيت وی، دا ټولي خبري هم دغه شان دی د خپل مسلک د حمايت دپاره.

د امام بيهقی رحمه الله په زعم کښي د حديث محمل:

او امام بيهقی رحمه الله خو يو عجيبه خبره بيان فرمائيله ده چه حديث په اصل کښي د کتاب الصوم دې کوم چه د قبلة الصائم په باره کښي وو چه رسول الله ﷺ به په حالت صوم کښي تقبيل فرمائيلو خو د بيانونکو راويانو نه په دې کښي وهم واقع شوې دې او داسې روايت ئي کړې دې چه رسول الله ﷺ به د تقبيل نه پس د مانځه دپاره تجديد الوضوء نه فرمائيلو، حضرت سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه د امام بيهقی رحمه الله بغير د دليل نه د راويانو تضعيف کول او هغوی لره په وهم اخته کيدل بيانول د ديانت خلاف دی. والله الموفق

قوله:﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَقَدْ رَوَى حَمْزَةُ الزَّيَّاتُ الخ ﴾ حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښي ليکلي دی چه غالبا ددې حديث صحيح نه مراد هغه حديث دې کوم چه په ترمذی وغيره کتاب الدعوات کښي هم په دې سند سره ذکر شوې دې، چه دهغي الفاظ دا دی ﴿ اللهم عافنی فی جسدی وعافنی فی بصری واجعله الوارث منی لا اله الا الحليم الکريم سبحان رب العرش الکريم والحمد لله رب العالمين ﴾ خو د ترمذی په سند کښي د عروة بن الزبير د کيدو تصريح نشته، کيدې شی چه د امام ابوداؤد رحمه الله په نزد هغه عروة بن زبير وی.

....

بَابُ الْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ الذَّكَرِ

باب دې په بيان داودس کې د مس کولو د ذکر نه

مذاهب ائمة :

مسئلة الباب مختلف فيه ده، د ائمه ثلاثه په نزد مس ذکر ناقض وضوء دې د امام احمد رحمه الله په نزد مطلقا او د امام شافعي رحمه الله او امام مالک رحمه الله په نزد ﴿ اذا كان المس بباطن الكف ﴾ او د احنافو په نزد مطلقا ناقض نه دې، مصنف رحمه الله دلته دوه ابواب قائم کړې دی، په اول باب کښې د مس ذکر ناقض کيدل او د بل باب نه ئې ناقض نه کيدل ثابت کړې دی.

[۱۸۱](1) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عُرْوَةَ يَقُولُ: دَخَلْتُ عَلَى مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ فَذَكَرْنَا مَا يَكُونُ مِنْهُ الْوُضُوءُ، فَقَالَ مَرْوَانُ: وَمِنْ مَسِّ الذَّكَرِ؟ فَقَالَ عُرْوَةُ: مَا عَلِمْتُ ذَلِكَ. فَقَالَ مَرْوَانُ: أَخْبَرَتْنِي بُسْرَةُ بِنْتُ صَفْوَانَ، أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ".

ترجمه: عبد الله بن إبي بکر نه روايت دې، بيشکه هغه اوريدلي دي د عروه نه، هغه وئيلی دی: زه داخل شوم په مروان باندې نو مونږ ذکر کړل هغه څه چه د هغې نه اودس پکار دی، نو مروان اووئيل: او د مس کولو د ذکر نه؟ نو عروه اووئيل: ماته دا پته نشته، نو مروان اووئيل: خبر راکړې دی ماته بسرة بنت صفوان چه هغې د رسول الله ﷺ نه اوريدلي دی: چا چه مس کړو خپل ذکر نو اودس دې اوکړي.

تشريح: په دې باب کښې مصنف رحمه الله حديث د بسره بن صفوان پيش کړې دې چه په هغې کښې د مس ذکر ناقض کيدل معلوميږی، زمونږ د طرف نه ددې حديث دوه جوابونه کړې شوې دی، تضعيف او تاويل يا ترجيح.

د احنافو د طرف نه د حديث الباب جواب :

د حديث د ضعيف کيدو وجه دا ده چه په دې روايت کښې د عروة او بسرة ترمينځه يا د مروان واسطه ده يا د هغه د شرطی، مروان غير ثقة دې د هغوی روايت قابل استدلال نه دې، د حضرت گنگوهی تقرير په الکوکب الدری کښې دي اما مروان ففسقه اظهر من الشمس وابين من الامس واما الشرطي فمجهول كما لا يخفى.

جمهورو ددې دوه جوابونه کړې دی، بعض دا وئيلي دی چه مروان حجت او قابل استدلال دې امام بخاری رحمه الله د هغوی روايات په خپل صحيح کښې اخستلې دی او بعض وائی چه دا صحيح ده چه مروان حجت نه دې خو دا روايت بغير د مروان نه هم ثابت دې، يعنی عروة براه راست د بسره نه روايت کوی پس ابن حبان رحمه الله فرمائی ومعاذ الله ان نحتج بمروان ولكن لم

(1): سنن الترمذي/الطهارة ٦١ (٨٢)، سنن النسائي/الطهارة ١١٨ (١٦٣)، الغسل ٣٠ (٤٤٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٣ (٤٧٩)، موطا امام مالك/الطهارة ١٥(٥٨)، (تحفة الأشراف: ١٥٧٨٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٤٠٦، ٤٠٧)، سنن الدارمي/الطهارة ٥٠ (٧٥١) (صحيح)

يقنع عروة بقول مروان... يعنی عروة د مروان په قول باندې قناعت نه دې کړې بلکه هغوی براه راست د بسرنه دا مسئله تپوسلې ده، لهذا مروان ددې سند د مينځ نه اوتلو.
زمونږ د طرف نه د اولې خبرې جواب دا دې چه دا صحيح ده چه امام بخاری رحمه الله د هغوی روايت اخستلې دې، او دا په رجال بخاری کښې دې خو د بخاری په هغه رجالو کښې دې چه په هغوی باندې نقد او طعن کړې شوې دې، پس حافظ ابن حجر رحمه الله مروان په مقدمه د فتح الباری کښې په هغه فصل کښې ذکر کړې دې چه په هغې کښې د بخاری متکلم فيه راويان ذکر شوې دی، اسماعيلی فرمائی چه محدثينو په امام بخاری رحمه الله باندې د مروان د رواياتو په تخريج باندې نقد کړې دې، ددې نه علاوه دويمه خبره دا ده چه امام بخاری رحمه الله دغه روايات په متابعاتو کښې اخستلې دی کوم چه هغوی د خپل امارة نه مخکښې بيان کړی دی او د امارة نه روستو روايات ئې نه دی اخستلی، او د دويمې خبرې جواب هغه دې کوم چه خپله د امام بيهقی رحمه الله د کلام نه مستنبط دې هغوی فرمائی چه د حديث بسره تخريج شيخينو په دې وجه نه دې کړې چه په دې کښې اختلاف واقع دې چه دا روايت عروة براه راست د بسره نه روايت کوی او که په واسطه د مروان او د هغه د شرطی، معلومه شوه چه د مروان واسطه کيدل امر محقق نه دې.
امام ابوداؤد رحمه الله د مروان د واسطه کيدو روايت اخستلې دې او امام ترمذی رحمه الله دواړه طريقې ذکر کړې دی او په نسائی کښې يو روايت بغير د واسطې نه دې او يو په واسطه د مروان او يو په واسطه د حرسی (شرطی).

حديث الوضوء من مس الذكر مووّل دې:

مونږ په شروع کښې وئيلې وو چه ددې حديث دوه جوابونه دی، اول تضعيف چه دهغې بيان اوشو، دويم ترجيح يا تاويل، ددې تفصيل داسې دې چه که دا حديث صحيح تسليم کړې شی نو مونږ وايو چه زمونږ په نزد د دويم باب حديث يعنی حديث طلق راجح دې، ځکه چه هغه د رواية الرجال د قبيل نه دې، دويم په دې وجه چه دهغې په سند کښې هيڅ اختلاف او اضطراب نشته، علی بن المدينی رحمه الله فرمائی ﴿هو عندی احسن من حديث بسرة﴾.
او که تاويل اوکړې شی نو ددې دروازه هم مفتوح ده، ډير تاويلونه دی:
۱: حديث د بسره په استحباب باندې محمول دې.
۲: په لغوی وضوء باندې محمول دې او دا په دې وجه چه په رواياتو کښې تعارض رانشی.
۳: محمول علی ما اذا خرج من الذكر شئ لاجل المس.
۴: د مس ذکر نه مراد مس الذكر بفرج المراة دې کوم ته چه مباشرت فاحشه وائی او دا زمونږ په نزد هم ناقض وضوء دې.
۵: د مس نه مراد مس عند الاستنجاء ده، لهذا استنجاء ناقض شوه نه مس.
شوافعو په دې سلسله کښې د ابوهريره رضی الله عنه حديث هم پيش کړې دې کوم چه په دارقطنی کښې دې، چه دهغې الفاظ دا دی ﴿اذا فضی احدكم بيده الی فرجه فليتوضأ﴾.

بَابُ الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ

باب دې په بيان د رخصت په دغې کې

ځان پوهه کړه چه د اول باب حديث يعنی حديث بسرة، او ددې باب حديث يعنی حديث طلق دواړه د سنن اربعه روايتونه دی، په صحيحين کښې د يو نه هم نه دی، خو حديث د بسره په موطاء د امام مالک، صحيح ابن خزيمة او صحيح ابن حبان درې واړو کښې دې، او حديث د طلق د سنن اربعه نه علاوه په صحيح ابن حبان، بيهقي او طحاوی کښې دې.

[۱۸۲](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا مُلَازِمُ بْنُ عَمْرٍو الْحَنَفِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ بَدْرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَدِمْنَا عَلَى نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَ رَجُلٌ كَأَنَّهُ بَدَوِيٌّ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ، "مَا تَرَى فِي مَسِّ الرَّجُلِ ذَكَرَهُ بَعْدَ مَا يَتَوَضَّأُ؟ فَقَالَ: هَلْ هُوَ إِلَّا مُضْغَةٌ مِنْهُ؟ أَوْ قَالَ: بَضْعَةٌ مِنْهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، وَسُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، وشعبة، وابن عيينة، وجرير الرازي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ.

ترجمه: قيس بن طلق د خپل پلار نه روايت کوي، هغه وائي: چه مونږ راغلو نبي ﷺ ته، نو راغی يو سړی ګويا چه هغه بدوي وو، نو وئې وئيل: اې د الله نبي! ستا څه خيال دی په مسه کولو د ذکر د سړي کښې ذکر خپل لره پس دهغې نه چه اودس اوکړي؟ نو هغه اووئيل: نه دی هغه مګر يوه ټکړه ده د هغه نه. او يايې اووئيل: (بضعة منه) وئيلی دي ابوداود: ددې روايت کړی دی هشام بن حسان او سفيان الثوري، او شعبه، او ابن عيينة، او جرير الرازي د محمد بن جابر نه، او هغه د قيس بن طلق نه.

[۱۸۳](٢) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ، عَنْ أَبِيهِ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، وَقَالَ فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: قيس بن طلق د خپل پلار نه روايت کړی دی په خپل اسناد او معنی سره، هغه وئيلی دی: په مانځه کښې.

په حديث الباب باندې د شوافعو نقد او د هغې جواب:

جمهور د حديث طلق دوه جوابونه کړې دی، اول دا چه دا ضعيف دې ځکه چه په دې کښې يو راوی دې قيس بن طلق د هغوی په باره کښې امام شافعی رحمه الله فرمائی ﴿ قد سالنا عن قيس بن طلق فلم نجد من يعرفه ﴾.

زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه امام شافعی رحمه الله خو فرمائی چه مونږ د هغوی په باره کښې معلومات اوکړو خو معلومه راته نه شوه چه دا څوک دې؟ مونږ وايو چه کومو حضراتو محدثين کرامو ددې حديث تصحيح يا تحسين کړې دې ښکاره خبره ده چه هغوی ته به د قيس بن طلق په باره کښې معلومات حاصل وی او ﴿ من عرف ﴾ حجت دې په ﴿ من لم يعرف ﴾ باندې.

دويم جواب جمهورو ددې حديث دا ورکړې دې چه دا حديث د طلق منسوخ دې په

---

(١): سنن الترمذي/الطهارة ٦٢ (٨٥)، سنن النسائي/الطهارة ١١٩ (١٦٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٤ (٤٨٣)، (تحفة الأشراف: ٥٠٢٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/٢٢، ٢٣) (صحيح)

(٢): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٥٠٢٣) (صحيح)

حدیث د ابوهریره ﷺ باندې چه دهغې نه مس الذکر ناقض کیدل معلومیږی (چه دهغې الفاظ د اول باب په حدیث کښې تیر شوې دی) ځکه چه دا حدیث طلق مقدم دې په حدیث ابو هریره ﷺ باندې، ځکه چه قدوم طلق مدینې منورې ته د هجرت په اول کال شوې وو په کوم وخت کښې چه د مسجد نبوی ﷺ تاسیس کیدلو، او د ابوهریرة ﷺ اسلام په اووم کال د هجرت دې امام بغوی صاحب المصابیح هم دا جواب کړې دې.

زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه د دعوی نسخ ثبوت په دوه خبرو باندې موقوف دې، اول دا چه د مسجد نبوی ﷺ بناء د رسول الله ﷺ په زمانه کښې صرف یو ځل په ۱ هجری کښې شوې وه، ددې نه پس دوباره مدینې منورې ته نه دې راغلې، او حال دا دې چه دا دواړه خبرې ثابت نه دی ځکه چه د مسجد نبوی ﷺ تعمیر د رسول الله ﷺ په زمانه کښې دوه کرته شوې دې لکه چه علامه نور الدین صمهودی په وفاء الوفاء کښې تصریح کړې ده، اول ځل په ۱ هجری کښې او دویم ځل د فتح خیبر ۷ هجری په موقع باندې، او دویمه خبره هم ثابت نه ده ځکه چه واقدی او ابن سعد تصریح کړې ده چه قدوم طلق په وفد بنو حنیفه کښې شوې وو، او ددې وفد قدوم په سنة الوفود ۹ هجری کښې دې ددې نه معلومه شوه چه قدوم طلق دوباره اوشو په ۱ هجری کښې او ۹ هجری کښې نو کیدې شی چه سماع طلق په دویم ځل شوې وی لهذا د نسخ دعوی ثابته نه ده، دا بحث په امانی الاحبار کښې په تفصیل سره ذکر کړې دې.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنْ لُحُومِ الْإِبِلِ

باب دې په بیان د اودس کې د غوښو د اوښا نو نه

مذاهب ائمة :

مسئله مترجم بها مختلف فیه ده د جمهور علماء ثلاثه په نزد لحم ابل ناقض د اودس نه دې، امام احمد بن حنبل رحمه الله او اسحق بن راهویه رحمه الله ددې قائل دی، په شوافعو کښې امام بیهقی رحمه الله دا اختیار کړې دې او ددې وجه هغوی دا لیکلې ده چه د امام شافعی رحمه الله نه منقول دی (ان صح حدیث الوضوء من لحوم الابل قلت به) یعنی که د وضوء من لحوم الابل حدیث ثابت شی نو بیا زه ددې قائل یم او په دې باندې امام بیهقی رحمه الله فرمائی چه په دې مسئله کښې دوه احادیث ثابت دی او صحیح دی، یو د سیدنا براء بن عازب ﷺ حدیث کوم چه په ابوداؤد او ترمذی وغیره کښې دې، دویم د جابر بن سمره ﷺ حدیث کوم چه په مسلم کښې دې، د ابن العربی او امام نووی رحمه الله میلان هم دې طرف ته دې هغوی فرمائی (هذا المذهب اقوی وان کان الجمهور علی خلافه) خو خلفاء اربعه او ائمه ثلاثه ددې قائل نه دی.

[۱۸۳](¹) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الرَّازِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: "سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْوُضُوءِ مِنْ

¹): سنن الترمذي/الطهارة ٦٠ (٨١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٧ (٤٩٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٨٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/٢٨٨)، ويأتي المؤلف برقم: (٤٩٣) (صحيح)

لُحُومِ الْإِبِلِ، فَقَالَ: تَوَضَّئُوا مِنْهَا، وَسُئِلَ عَنْ لُحُومِ الْغَنَمِ، فَقَالَ: لَا تَوَضَّئُوا مِنْهَا، وَسُئِلَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي مَبَارِكِ الْإِبِلِ، فَقَالَ: لَا تُصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الْإِبِلِ فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ، وَسُئِلَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ، فَقَالَ: صَلُّوا فِيهَا فَإِنَّهَا بَرَكَةٌ".

ترجمه: د براء بن عازب نه روایت دي هغه وئیلی دي، پوښتنه اوشوه د رسول الله ﷺ نه د اودس په باره کښې د غوښو د اوښانو نه، نو هغه اووئیل: تاسو اودس کوئ دهغې نه. او سوال ترېنه اوشو د غوښو د ګډو، نو هغه اووئیل: تاسو اودس مه کوئ دهغې نه، او سوال ترېنه اوشو په ځائې د چو کولو د اوښانو کښې، نو هغه اووئیل: تاسو مونځ مه کوئ په ځائې د چو کولو د اوښانو کښې ځکه دا د شیطانانو نه دي، او سوال ترېنه اوشو په جاروګې د ګډو کښې، نو هغه اووئیل: مونځ اوکړئ په هغې کښې بیشکه په هغې کښې برکت دی.

د جمهورو د طرف نه د حدیث جواب:

﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قوله سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- عَنِ الْوُضُوءِ مِنْ لُحُومِ الإِبِلِ فَقَالَ « تَوَضَّئُوا مِنْهَا » ﴾ دا حدیث د حنابله وغیره دلیل دي، او مصنف رحمه الله هم حنبلی دي، د هغوی میلان هم دې طرف ته دې جمهور علماء ثلاثه کوم چه د وضوء من لحوم الابل قائل نه دی هغوی ددې حدیث دوه جوابونه کړې دی.

اول دا چه په دې احادیثو کښې د وضوء نه مراد شرعی وضوء نه دی مراد بلکه لغوی وضوء مراد دی ځکه چه په لحوم ابل کښې دسومة زائد وی او د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه منقول دی چه ﴿ لان أتوضأ من الكلمة المنتنة أحب الى من ان أتوضأ من اللقمة الطيبة ﴾ ددې نه علاوه بعض نور هم آثار صحابه رضی الله عنهم دی د کومو تخریج چه امام طحاوی رحمه الله کړې دی.

دویم جواب دا دې چه که دا حادیث په وضوء شرعی باندې محمول کړې شی نو بیا دا منسوخ دی په هغه حدیث د جابر رضی الله عنه باندې د کوم تخریج چه اصحاب السنن کړې دې، چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ كان اخر الامرين عن رسول الله ﷺ ترك الوضوء مما مست النار ﴾

امام نووی رحمه الله وغیره په قول نسخ باندې اعتراض کړې دې چه کوم حدیث تاسو ناسخ منئ یعنی ترک الوضوء مما مست النار هغه عام دې او وضوء من لحوم الابل والا حدیث خاص دې، عام د خاص دپاره ناسخ نه شی کیدې، بلکه خاص په عام باندې راجح او مقدم وی، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه مونږ وضوء من لحوم الابل په دې حیثیت سره منسوخ نه منو چه هغه خاص دې او بل حدیث عام دې بلکه په دې حیثیت سره چه دا خاص په هغه عام افرادو کښې یو فرد دې پس کله چه عام منسوخ شو نو د ټولو افرادو سره به منسوخ وی.

خو دلته ابن القیم رحمه الله یوه خبره کړې ده چه ډیره قوی ده هغه دا چه تاسو ترک الوضوء مما مست النار والا حدیث لره ناسخ او وضوء من لحوم الابل والا حدیث منسوخ منئ، حال دا چه د وضوء من لحوم الابل والا مسئله د مما مست النار سره بالکل متعلق هم نه ده ځکه چه امام احمد رحمه الله کوم چه د وضوء من لحوم الابل قائل دې هغه ددې نه په هر حال کښې د

اودس قائل دي که لحوم الابل اور مس کړي وي او که نه وي، په لحم ابل نضيج او غير نضيج کښې هيڅ فرق نشته، پس په کتب حنابله لکه نيل المارب وغيره کښې ددې تصريح ده.

حضرت سهارنپوري رحمه الله په بذل کښې ددې جواب ورکړې دې چه ﴿ان عممتم فعممنا﴾ يعنی که تاسو په دې مسئله کښې تعميم کوئ چه په لحم ابل سره اودس په هر حال کښې واجب دې که هغه کچه وي او که پخه وي نو مونږ وايو چه څنګه په دې حديث کښې د کچې او پخې قيد نشته، دغه شان په دې کښې د خوارک قيد هم نشته لهٰذا تاسو له د لحم ابل د مسح کولو نه هم د اودس قائل کيدل پکار دي ﴿فما هو جوابکم فهو جوابنا﴾، احقر وائي چه دا بس هسې الزامي جواب دې په دې سره تشفي نه کيږي.

قوله :﴿ لَا تُصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الْإِبِلِ ﴾ مبارک جمع د مبرک ده په وزن د جعفر يعنی د اوښانو غوژل د هغوی د تړلو ځائې، په دې باندې خو اتفاق دې چه په مبارک ابل کښې مونځ کول مکروه دی خو وراندې بيا په دې کښې اختلاف دې چه صحيح هم دې او که نه؟ د احنافو او شوافعو په نزد خو صحيح دې، او د ظاهريه او حنابله په نزد په مبارک ابل کښې مونځ صحيح نه دې او د امام مالک رحمه الله نه دوه روايتونه دی، ۱: الاعادة فی الوقت، ۲: الاعادة مطلقا، بله دا چه کوم حضرات د فساد قائل دی د هغوی په نزد فساد په هر حال کښې دې که هغه محل طاهر وي او که نه وي.

قوله :﴿ فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ ﴾ دا ضمير يا خو د مبارک طرف ته راجع دې په دې صورت کښې به مضاف مقدر وي، ﴿ای فانها ماوی الشياطين﴾، دويم احتمال دا دې چه ضمير راجع دې د ابل طرف ته، په دې صورت کښې به لازميږی چه ابل د شياطينو د نسل نه وي بعضو وئيلي دی چه دا په حقيقت باندې محمول دې ﴿لتولدها من مائها﴾ او بعض وئيلي دی چه په دې کښې مقصود په نفور او شرارت کښې تشبيه ده، او بعض وئيلي دی چه شيطان دوه دی يو خو هم هغه کوم چه د جناتو د نسل نه دې او معروف دې دويم هر سرکش او شرير باندې هم د شيطان اطلاق کيږی ﴿کل عاد متمرد فهو شيطان﴾ (کما فی القاموس)

په دې کښې اختلاف دې چه په مبارک ابل کښې د مونځ نه کولو علت نهی څه دې؟ بعضو وئيلی دی چه د ارباب ابل عادت دا وي چه هغوی د اوښانو نه شاته استنجاء کوی وقيل لا ينظفها اهلها يعنی مبارک ابل لره د اوښ والا صفا نه ساتی، وقيل لنفار الابل وشرادها يعنی اوښ ډير شرير وي ټوپونه وهی په دې کښې مونځ کونکی ته د بدنی ضرر رسيدلو ويره ده، وقيل لاجل ثقل رائحتها الکريهة يعنی د رائحه کريهة د وجې نه ممانعت دې او په کتاب الام کښې د امام شافعی رحمه الله نه منقول دی چه د کراهت وجه قرب شيطان دې ځکه چه په حديث کښې ابل ته من جنس الشياطين وئيلې شوې دې.

قوله :﴿ وَسُئِلَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ ﴾ مرابض جمع ده د مربض په وزن د مجلس، مرابض غنم کښې بالاتفاق بغير د کراهت نه مونځ جائز دې.

قوله :﴿ فَإِنَّهَا بَرَكَةٌ ﴾ بعض وئيلې دی چه غنم ته برکت په مقابله د ابل کښې اووئيلې شو

يعنی ابل يو ضرری ځناور دي په خلاف د غنم چه په هغه سره اذيت نه رسيږي، او بعضو وئيلي دی چه دا په حقيقت باندې محمول دې ځکه چه په يو روايت کښې دی ﴿ الغنم بركة ﴾ او په يو روايت کښې دی ام هانی ﷺ فرمائی چه ماته رسول الله ﷺ اوفرمائيل : ﴿اتخذی غنما فان فيها بركة ﴾ بل په يو روايت کښې دی ﴿ الغنم من دواب الجنة ﴾.

د بول ماكول اللحم د طهارت بحث :

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه د علماء کرامو يو جماعت د صلوة فی مرابض الغنم د حديث نه د ابوال وابعار غنم په طهارت باندې استدلال کړې دې ځکه چه مرابض غنم ددې څيزونو نه خالی نه وی او ددې باوجود رسول الله ﷺ هلته د مونځ کولو اجازت فرمائيلې دې، بيا دې حضراتو ابوال ابل هم په دې باندې قياس کړی دی بلکه ټول ماكول اللحم ځناور ئې په غنم باندې قياس کولو سره دهغې ابوال او ابعار ته طاهر وئيلي دی، پاتې شوه دا خبره چه په مبارک ابل کښې خو د مونځ کولو نه منع کړې شوې ده پس ددې وجه هلته د نجاست کيدل نه دی بلکه نور اسباب دی د اوښ شرارت وغيره کوم چه بيان کړې شو، دا قائلين د طهارت امام اوزاعی، سفيان ثوری، ابراهيم النخعی، په ائمه اربعه کښې امام مالک، امام احمد په شوافعو کښې ابن المنذر، ابن حبان او ابوسعيد اصطخری او په احنافو کښې امام محمد ﷫ دې.

او احناف او اکثر شوافع او جمهور علماء کرام د نجاست قائل دی، د جمهورو دليل حديث ﴿ استنزهوا من البول ﴾ دې، روه الدارقطنی والحاکم وصححه، بل حديث المرور علی القبرين کوم چه متفق عليه دې چه په هغې کښې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو ﴿اما هذا فكان لا يستنزه من البول ﴾.ځان پوهه کړه چه حديث الباب وړاندې په کتاب الصلوة کښې په باب النهی عن الصلوة فی مبارک الابل کښې راځی، دلته په حديث کښې جزء اول يعنی وضوء من لحوم الابل مقصود ده او په کتاب الصلوة کښې د حديث دويم جزء مقصود دی.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ اللَّحْمِ النِّيءِ وَغَسْلِهِ

باب دې په بيان د اودس کې د مسه کولو د شنې غوښې نه او وينځل د هغې

[١٨٥] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَعَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ الْحِمْصِيُّ المعنی، وَأَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِّيُّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، أَخْبَرَنَا هِلَالُ بْنُ مَيْمُونٍ الْجُهَنِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، قَالَ هِلَالٌ: لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، وَقَالَ أَيُّوبُ وَعَمْرٌو أُرَاهُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِغُلَامٍ وَهُوَ يَسْلُخُ شَاةً، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَنَحَّ حَتَّى أُرِيَكَ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ بَيْنَ الْجِلْدِ وَاللَّحْمِ فَدَحَسَ بِهَا حَتَّى تَوَارَتْ إِلَى الْإِبْطِ، ثُمَّ مَضَى فَصَلَّى لِلنَّاسِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: زَادَ عَمْرٌو فِي حَدِيثِهِ يَعْنِي لَمْ يَمَسَّ مَاءً، وَقَالَ: عَنْ هِلَالِ بْنِ مَيْمُونٍ الرَّمْلِيِّ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِلَالٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مُرْسَلًا، لَمْ يَذْكُرْ أَبَا سَعِيدٍ.

(١): سنن ابن ماجه/الذبائح ٦ (٣١٧٩)، (تحفة الأشراف: ٤١٥٨) (صحيح)

ترجمه: د ابو سعید ﷺ نه روایت دې، بیشکه نبي ﷺ تیر شو په یو غلام باندې او هغه خرمن ویستله د یو ګډ نه، نو هغه ته رسول الله ﷺ اووئیل: غاړې ته شه تردې چه زه وښایم تاته، نو رسول الله ﷺ خپل لاس داخل کړو په مابین د غوښه او پوستکي کښې، نو هغه ئې ښه دننه کړو ترخونو پورې، بیا لاړلو او مونځ ئې اوکړو خلکو ته او اودس ئې اونه کړو. وئیلی دي ابوداود: زیات کړی دی عمرو په خپل حدیث کښې، یعني نه ئې دې مسه کړې اوبه، او وئیلی ئې دی: د هلال بن میمون الرملي نه. وئیلی دي ابوداود: او روایت کړی دی ددې عبد الواحد بن زیاد او ابو معاویه د هلال نه، او هغه د عطاء نه او هغه د نبي ﷺ نه مرسل، ابو سعید ئې نه دی ذکر کړی.

تشریح: ځان پوهه کړه چه د غسله په عطف کښې دوه احتماله دی:

(۱) اول دا چه ددې عطف په الوضوء باندې دې او په الوضوء کښې الف لام د مضاف الیه په عوض کښې دی په دې صورت کښې به تقدیر د عبارت داسې وی: باب وضوء الرجل من مس اللحم النی وباب غسل الرجل ای یده من مس اللحم النی....... د ترجمة الباب مطلب دا دې چه د کچه غوښې په مسح کولو باندې اودس واجب دې یا صرف غسل ید کوم ته چه لغوی وضوء هم وائی.

(۲) دویم احتمال دا دې چه د غسله عطف په اللحم باندې اومنلې شی، په دې صورت کښې به تقدیر د عبارت داسې وی ﴿باب الوضوء من مس اللحم النی وباب الوضوء من غسل اللحم﴾ د ترجمة الباب مطلب به دا وی چه د کچه غوښې په مس کولو او دهغې د وینځلو په بیان کښ، یعنی که یو سړې کچه غوښه وینځی نو هغه به اودس کوی؟ د عطف په سلسله کښې حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې احتمال اول لیکلې دې، احتمال ثانی استاذ محترم مولانا اسعد الله صاحب رحمه الله بیان فرمائیلې دې.

د ترجمة الباب غرض :

دلته سوال دا دې چه د کچه غوښې په مسح کولو سره د جمهور علماؤ او ائمه اربعه کښې د چا په نزد هم وضوء شرعی یا وضوء لغوی واجب نه دی، بیا مصنف رحمه الله ترجمة الباب ولې قائم کړو؟ جواب دا دې چه بعض تابعین لکه سعید بن المسیب نه په دې باره کښې وضوء منقول دی پس په مصنف ابن ابی شیبة کښې دی ﴿عن سعید بن المسیب انه قال من مسه یتوضاء﴾ او د حسن بصری او عطاء رحمه الله نه منقول دی انه یغسل یده نو مصنف رحمه الله په دې روایاتو باندې د رد کولو دپاره دا باب قائم کړې دې.

مضمون الحدیث :

﴿ قوله عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- مَرَّ بِغُلاَمٍ ﴾ مضمون حدیث دا دې چه ابوسعید خدری ﷺ فرمائی چه یو ځل رسول الله ﷺ د مانځه دپاره مسجد ته تشریف اوړلو، په لاره کښې په یو هلک باندې ورتیر شو چه د چیلۍ د ذبح کولو نه پس ئې دهغې خرمن ویستله (د دې غلام نه مراد معاذ بن جبل ﷺ دې چه د طبرانی په روایت کښې دی) خو چونکه هغه خلق ناتجربه کار وو، خرمن ویستل ورله په ښه طریقه نه ورتلل، په دې

ليدو باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو ﴿ تَنَحَّ حَتَّى أُرِيَكَ ﴾ يعنى ته يو طرف ته شه چه زه درته څرمن ويستل اوښائم چه د چيلئ څرمن څنګه ويستلې شي، پس رسول الله ﷺ ډير په تيزئ او سرعت سره لږ ساعت کښې د څرمنې او غوښې ترمينځه په زور سره خپل لاس ورداخل کړو تردې چه د رسول الله ﷺ لاس مبارک په څرمن کښې غائب شو او په لږ ساعت کښې ئې څرمن د غوښې نه جدا کړه او وراندې ئې تشريف يوړو او په جمات کښې ئې خلقو ته مونځ ورکړو د مانځه نه مخکښې ئې نه لاس وينځلو او نه ئې اودس اوکړو.

د ترجمة الباب نه ثابته شوه چه د کچه غوښې د مس کولو نه پس نه د وضوء شرعى ضرورت شته او نه د غسل يد، سبحان الله! د رسول الله ﷺ څه اوچت شان دې! په مزاج مبارک کښې ئې څومره سادګى همت او نرتوب وو، بله دا چه د هر وخت د ضرورى کارونو نه خبر وو او په هغې پوهه وو. صلى الله تعالى عليه وعلى اله وصحبه وسلم.

بَابُ تَرْكِ الْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ الْمَيْتَةِ

باب دې په بيان د نه کولو د اودس کې د مسه کولو مردارې نه

څنګه چه د لحم مذبوح په مس کولو سره اودس واجب نه دې هم دغه شان په مس ميتة باندې هم اودس واجب نه دې، په مسئلة الباب کښې د ائمه هيڅ اختلاف نشته.

[۱۸۶] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ يَعْنِي ابْنَ بِلَالٍ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِالسُّوقِ دَاخِلًا مِنْ بَعْضِ الْعَالِيَةِ وَالنَّاسُ كَنَفَتَيْهِ، فَمَرَّ بِجَدْيٍ أَسَكَّ مَيِّتٍ، فَتَنَاوَلَهُ فَأَخَذَ بِأُذُنِهِ، ثُمَّ قَالَ: أَيُّكُمْ يُحِبُّ أَنَّ هَذَا لَهُ؟" وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: د جابر نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ تير شو په بازار باندې داخليدونکى وو د بعضو اوچتو طرفونو نه، او خلک په دواړو طرفونو دهغې وو، نو تير شو په ګډورکي چه غوږونه ئې جوخت وو، نو هغه ئې راونيولو د غوږونو نه، بيا ئې اووئيل: په تاسو کښې کوم خوښوي چه دا د هغه شي؟ او حديث ئې بيان کړو.

تشريح: قوله :﴿ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ ﴾ دا جعفر هم هغه دې جعفر صادق سره چه مشهور دې د هغوى نوم محمد دې او لقب ئې باقر دې، او دا ځوئې دې د على بن الحسين د چا لقب چه امام زين العابدين دې کوم چه د سيدنا حسين بن على رضي الله عنهما ځوئې وو.

مضمون حديث:

مضمون د حديث دا دې چه يو ځل رسول الله ﷺ د مدينې عوالى ته تشريف يوړو، هغوى هلته په يو بازار باندې ورتير شو صحابه کرام رضي الله عنهم د هغوى ښى او ګس طرف ته روان وو رسول الله ﷺ د چيلئ په يو مردار بچى باندې ورتير شو چه د هغه غوږونه واړۀ واړۀ وو او هغه بچى په خزله کښې پروت وو رسول الله ﷺ اوددريدلو صحابه کرام رضي الله عنهم هم اودريدل، رسول الله ﷺ د هغه چيلئ د بچى غوږ نيولو سره اوفرمائيل ﴿ ايكم يحب ان هذا له بدرهم ﴾

(۱): صحيح مسلم/الزهد ۱ (۲۹۵۷)، (تحفة الأشراف: ۲۶۰۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۶۵)، والبخاري في الأدب المفرد (۹۶۲) من حديث جعفر (صحيح)

دا الفاظ دلته نشته د مسلم په روايت کښې دي يعنى رسول اللهﷺ صحابه کراموﷺ ته اوفرمائيل چه په تاسو کښي به څوک دا په يو درهم واخلي؟ صحابه کراموﷺ عرض اوکړو دا خو څوک ويړيا هم نه اخلي پاتې له دا چه قيمت باندې، نو په دې اوريدلو باندې رسول اللهﷺ اوفرمائيل : ﴿ فوالله للدنيا اهون على الله من هذا عليكم ﴾ يعنى د الله پاک په نزد ټوله دنيا ددې نه هم زياته ذليله ده څومره چه دا د چيلئ بچې ستاسو په نزد ذليل دي.

قوله :﴿ بِجَدْيٍ أَسَكَّ مَيِّتٍ ﴾ د جدى معنى ده د چيلنګې، د اسک اطلاق په فاقد الاذنين باندې کيږي، مقطوع الاذنين او ملتصق الاذنين (چه غوږونه ئې د سر سره بالکل يو ځائې وي) په دې درې واړو باندې راځى خو دلته صغير الاذنين مراد دي کما قال النووى ځکه چه د سياق کلام نه معلوميږي چه د هغه غوږونه وو او رسول اللهﷺ د هغه يو غوږ نيولي وو.

ځان پوهه کړه چه دا حديث په اصل کښې د کتاب الزهد دې، پس امام مسلم او ترمذى دا مفصلا په کتاب الزهد کښې ذکر کړې دې، امام ابوداؤد چونکه ددې نه يو فقهى مسئله مستنبط کوله په دې وجه هغوى دلته په کتاب الطهارة کښې ذکر کړو فلله در المصنفﷺ.

بسم الله الرحمن الرحيم

بَابٌ فِي تَرْكِ الْوُضُوءِ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ

باب دې په بيان د اودس نه کولو کې د هغه شي نه چې هغې ته اور رسيدلى وي

د دې باب په شروع کښې تسميه د ابوداؤد په اکثرو نسخو کښې ده. خو يو شارح هم دې سره کار نه دې لرلې چه دا بسم الله ده ولې ليکلې ده؟ د احقر په فهم کښې دا راغله چه خطيب بغدادىﷺ د سنن ابوداؤد تجزيه کولو سره ددې دوه ديرش اجزاء جوړ کړې دى چه د بخارى شريف تجزيه مشهور ده دهغې ديرش پارې دى، حضرت سهارنپورىﷺ په بذل کښې ددې اهتمام فرمائيلې دې چه د هرې پارې په شروع کښې ئې د هر جزء تعين کړې دې، ددې وجې د بذل په حاشيه کښې ليکلې شوې دى اخر الجزء الاول.

نو چونکه ددې ځائې نه دويمه پاره شروع کيږى په دې وجه کيدې شى چه بعضې ناسخينو په دې مناسبت سره دلته بسم الله ليکلې وى، او که د مصنفﷺ د طرف نه اومنلې شى نو ددې وجه دا کيدې شى چه مصنفﷺ ته ددې کتاب د تصنيف په وخت دلته رارسيدو سره فترة واقع شوې وى بيا چه کله ددې ځائې نه د تاليف سلسله شروع شوه نو بسم الله ئې اوليکله. په بخارى کښې هم دغه شان په مينځ مينځ کښې کله کله بسم الله راشى، ددې هم د بخارى شارحين مختلف توجيهات بيانوى.

مسئلة الباب کښې اختلاف ائمة :

مسئله مترجم بها کښې صدر اول کښې اختلاف پاتې شوې دې بعض صحابه کرامو او تابعين لکه ابوهريره، زيد بن ثابت، عبدالله بن عمرﷺ، عمر بن عبدالعزيز، ابن شهاب زهرى او حسن بصرىﷺ وغيره د ما مست النار نه د وجوب قائل وو. امام نووىﷺ فرمائى چه د صدر اول نه پس اختلاف مرتفع شو او اوس د علماء کرامو په ترک د اودس باندې اجماع شوه.

په وضوء مما مست النار کښې د مصنف رحمه الله مسلک:

د بنده رائې کومه چه د ډېر غور نه پس قائم شوې ده دا ده چه امام ابو داؤد رحمه الله په دې مسئله کښې د جمهورو سره متفق نه دې، هغه د وضوء مما مست النار قائل دې په دې وجه هغوی ددې باب نه پس یو دویم باب قائم کړې دې ﴿ باب التشدید فی ذلک ﴾ په باب اول سره خو مصنف رحمه الله ددې منسوخ کیدل ثابت کړل لکه چه ددې باب د احادیثو نه معلومیږی او د ترجمه ثانیه نه دوباره وجوب د اودس ثابتوی ګویا د نسخ سابق نسخ اوشوه، چه دهغې معنی دا شوه چه په دې مسئله کښې دوه کرته نسخ واقع شوې ده.

هغه احکام چه په هغې کښې ډېر کرته نسخ شوې ده:

پس علماء کرامو داسې بعض احکام شمار کړې دی چه په هغې کښې تعدد د نسخ راغلې دې او یو دهغې نه وضوء مما مست النار هم دې، پس قاضی ابوبکربن العربی په شرح د ترمذی کښې فرمائی چه قبله، نکاح متعة او لحوم حمر اهلیة په دې درې واړو کښې دوه کرته نسخ واقع شوې ده، هغوی فرمائی ﴿ ولا احفظ رابعا ﴾ ددې دریو نه علاوه څلورم څیز زما په ذهن کښې نشته، په دې باندې علامه سیوطی رحمه الله فرمائی چه ابو العباس العرفی فرمائی چه څلورم حکم وضوء مما مست النار دې علامه سیوطی رحمه الله فرمائی چه ما دا څلور واړه یو ځائې کښې نظم کړې دی.

واربع تکرر النسخ لها ::: جاءت بها النصوص والاثار
بقبلة و متعة و حمر ::: کذا الوضوء لما تمس النار

[۱۸۷]([1]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكَلَ كَتِفَ شَاةٍ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ".

ترجمه: ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې، بیشکه رسول الله ﷺ اوخوړو ولې د ګډ بیا ئې مونځ اوکړو او اودس ئې اونه کړو.

[۱۸۸]([2]) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ أَبِي صَخْرَةَ جَامِعِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: "ضِفْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَأَمَرَ بِجَنْبٍ فَشُوِيَ، وَأَخَذَ الشَّفْرَةَ فَجَعَلَ يَحُزُّ لِي بِهَا مِنْهُ، قَالَ: فَجَاءَ بِلَالٌ فَآذَنَهُ بِالصَّلَاةِ، قَالَ: فَأَلْقَى الشَّفْرَةَ، وَقَالَ: مَا لَهُ تَرِبَتْ يَدَاهُ؟ وَقَامَ يُصَلِّي"، زَادَ الْأَنْبَارِيُّ: وَكَانَ شَارِبِي وَفَى فَقَصَّهُ لِي عَلَى سِوَاكٍ، أَوْ قَالَ: أَقُصُّهُ لَكَ عَلَى سِوَاكٍ.

ترجمه: د مغیره بن شعبه نه روایت دې، هغه اووئیل: زه میلمه شوم د رسول الله ﷺ یوه شپه نو امرېې اوکړو په یو طرف د ګډ باندې نو هغه وریت کړی شو، او چاړه ئې راواخسته نو

---

[1]): صحیح مسلم/الطهارة ٢٤ (٣٥٤)، (تحفة الأشراف: ٥٩٧٩)، وقد أخرجه: صحیح البخاري/الوضوء ١٥ (٢٠٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٢٣ (١٨٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٦ (٤٨٨)، موطا امام مالك/الطهارة ٥(١٩)، مسند احمد (٢٢٦/١) (صحيح)

[2]): * تخريج: تفرد به أبو داود، سنن الترمذي/الشمائل (١٦٧)، (تحفة الأشراف: ١١٥٣٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٥٢/٤) (صحيح)

شروع شو چه کټ کوله ئې په هغې د هغه نه، هغه وائې: راغی بلال نو خبرېي ورته ورکړو په مانځه باندې، نو هغه وائې: چاړه ئې اوغورځوله، او هغه اووئیل: څه دې هغه لره په خاورو دې ککړ شي دواړه لاسونه د هغه، او پاڅیدلو مونځ ئې کولو. زیات کړې دې انباري: او وو بریتان زما آوږده شوي نو هغه ئې ماله کټ کړل په یو مسواک. او یایې اووئیل: زه به ئې کټ کړم ستا لپاره په مسواک باندې.

تشریح: قوله :﴿ ضِفْتُ النَّبِيَّ صلی الله علیه وسلم الخ ﴾ سیدنا مغیره بن شعبه رضی الله عنه فرمائی چه یو ځل زه د رسول الله ﷺ میلمه شوم، دا روایت په شمائل ترمذی کښې هم دې، او دهغې الفاظ دی ﴿ ضفت مع النبی ﷺ ﴾ چه دهغې نه معلومیږی چه دوی د رسول الله ﷺ میلمه نه وو بلکه د رسول الله ﷺ سره د بل چا ملیمه وو، حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه ددې توجیه دا کیدې شی چه اصل کښې خو مغیره رضی الله عنه د رسول الله ﷺ میلمه وو خو په دغه ورځ باندې رسول الله ﷺ د خپلو میلمنو سره بل ځائې کښې دعوت کړې شوې وو، لهذا په دواړو طریقو باندې وئیل ئې صحیح دی.

په دوه احادیثو کښې رفع تعارض :

قوله :﴿ وَأَخَذَ الشَّفْرَةَ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه غوښه په چاقو باندې پرې کول صحیح دی، او د ابوداؤد په کتاب الاطعمة کښې حدیث دې ﴿ لا تقطعوا اللحم بالسکین ﴾ په دواړو کښې تعارض دې، جواب دا دې چه د کتاب الاطعمة والا حدیث ضعیف دې بلکه ابن الجوزی رحمه الله هغه په موضوعاتو کښې شمار کړې دې او که دا صحیح اومنلې شی نو بیا دا توجیه کیدې شی چه ممانعت په دې صورت کښې دې چه کله غوښه په چړې باندې پرې کولو سره هم په هغې سره اوخوړلې شی او که په چړې سره پرې کړې شی او بیا ئې په لاس سره خوله کښې ردی نو جائز ده، یا دې داسې اووئیلې شی چه ددې مدار په حاجت او ضرورت باندې دې منع په هغه صورت کښې ده چه کله بغیر د ضرورت نه تکلفا استعمال کړې شی.

قوله :﴿ وَقَالَ مَا لَهُ تَرِبَتْ يَدَاهُ ﴾ تربت یداه دا جمله د تنبیه په موقع باندې استعمالولې شی ددې اصل معنی د فقر او ذلت د بددعاء ده، خو دا معنی دلته نه ده مراد.

مضمون د حدیث :

د حدیث مضمون دا دې چه مغیره بن شعبه رضی الله عنه فرمائی چه زه د رسول الله ﷺ میلمه اوم، هغوی ورته شوې غوښه ماته په چاړهٔ باندې پرې کولو سره راکوله، هم په دې وخت کښې سیدنا بلال رضی الله عنه راغلو او هغوی د مانځه خبر ورکړو، د هغوی په اطلاع باندې رسول الله ﷺ فورا د مانځه دپاره پاسیدلو، خو تنبیها رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ﴿ تربت یداه ﴾ ځکه چه د هغوی دپاره اولی دا وه چه رسول الله ﷺ په میلمستیا کښې مشغول وو نو چه لږ صبر ئې کړې وې.

اوس دلته یو سوال واردیږی هغه دا چه په حدیث کښې خو دی ﴿ اذا حضر العِشاء والعَشاء فابدواء بالعَشاء ﴾ یعنی کله چه مونځ او خوراک دواړه حاضر شی نو خوراک مقدم کول پکار دی، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله ددې حدیث نه په دې خبره

باندې استدلال کړې دې چه د تقدیم طعام حکم د غیر امام دپاره دې، د امام راتب دپاره نه دې او ابن رسلان لیکلې دي چه د تقدیم طعام والا حدیث په حالت صوم یا حالت جوع باندې محمول دې، په دې تقدیم طعام والا حدیث باندې کلام مونږ سره په ابواب الاستنجاء باب الرجل يصلي وهو حاقن کښې تیر شوې دې.

﴿ قوله وَكَانَ شَارِبِي وَفَى فَقَصَّهُ لِي عَلَى سِوَاكِ الخ ﴾ سیدنا مغیره رضی الله عنه فرمائی چه اتفاقا په دغه ورځ باندې زما بریت غټ شوې وو نو رسول الله ﷺ زما د شونډې لاندې مسواک کیخودلو سره پورته ویختهٔ واره کړل، یا ئې دا اوفرمائیل چه د مانځه نه پس به ئې پرې کړو.

د دې نه معلومه شوه چه کوربه لره د میلمه د مصالحو او د هغه د احوالو تفقد کول پکار دی، ګویا هر څنګه دې د هغه خدمت کوی، سبحان الله! څه ښکلې دی اخلاق نبوی ﷺ، او زمونږ د مذهب اسلام تعلیمات څومره عمده دی.

[١٨٩](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، حَدَّثَنَا سِمَاكٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَكَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتِفًا ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ بِمِسْحٍ كَانَ تَحْتَهُ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى".

ترجمه: د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې، هغه وئیلی دی: وخوړه رسول الله ﷺ ولی، بیا ئې مسح کړو لاس په تولیه چه لاندې د هغه وه بیا پاڅیدلو مونځ ئې اوکړو.

[١٩٠](٢) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ النَّمَرِيُّ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْتَهَشَ مِنْ كَتِفٍ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ".

ترجمه: د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې، بیشکه رسول الله ﷺ خوراک ئې اوکړو د ولې د ګډ نه بیا ئې مونځ اوکړو او اودس ئې اونه کړو.

[١٩١](٣) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَسَنِ الْخَثْعَمِيُّ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: "قَرَّبْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُبْزًا وَلَحْمًا فَأَكَلَ ثُمَّ دَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ بِهِ ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ دَعَا بِفَضْلِ طَعَامِهِ فَأَكَلَ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ".

ترجمه: محمد بن المنکدر وائي چه ما د جابر بن عبد الله نه اوریدلي دي، چه وئیل یې: ما وروړه نبي ﷺ ته ډوډۍ او غوښه نو وئې خوړه، نو بیا ئې د اودس اوبه وغوښتلې نو اودس ئې اوکړو، بیا ئې د ماسپخین مونځ اوکړو، بیا ئې پاتې شوی طعام وغوښتلو نو هغه ئې وخوړلو، بیا مانځه ته پاڅیدو او اودس ئې اونه کړو.

[١٩٢](٤) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ سَهْلٍ أَبُو عِمْرَانَ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ، حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: "كَانَ آخِرَ الْأَمْرَيْنِ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَرْكُ الْوُضُوءِ مِمَّا غَيَّرَتِ

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٦ (٤٨٨)، (تحفة الأشراف: ٦١١٠) (صحيح)
[2]: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ٦٥٥١)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٢٧٩، ٣٦١) (صحيح)
[3]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٣٠٦٣)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الأطعمة ٥٣ (٥٤٥٧)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٩ (٨٠)، سنن النسائي/الطهارة ١٢٣ (١٨٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٦ (٤٨٩)، مسند احمد (٣/٣٢٢) (صحيح)
[4]: سنن النسائي/ الطهارة ١٢٣ (١٨٥)، (تحفة الأشراف: ٣٠٤٧) (صحيح)

النَّارُ". قَالَ أَبُودَاوُد: هَذَا اخْتِصَارٌ مِنَ الْحَدِيثِ الْأَوَّلِ.

ترجمه: د جابر ؓ نه روایت دې هغه وئیلی دی وو اخیر د دواړو امرینو د رسول الله ﷺ نه پریخودل دهغې نه چه تغیر ورکړی وي اور وئیلی دي ابوداود دا اختصار دی د اولنې حدیث نه

تشریح: قوله :﴿ كَانَ آخِرَ الأَمْرَيْنِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم- تَرْكُ الْوُضُوءِ مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ﴾ د جابر ؓ دا حدیث په دې باره کښې صریح دې چه د رسول الله ﷺ آخری فعل ترک الوضوء مما مست النار دې پس جمهورو ددې حدیث نه د وضوء مما مست النار په نسخ باندې استدلال کړې دې، امام ترمذی ؒ په جامع ترمذی کښې ددې تصریح کړې ده.

قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا اخْتِصَارٌ مِنَ الْحَدِيثِ الْأَوَّلِ ﴾ دا قال ابوداؤد لږ مهتم بالشان او وضاحت ته محتاج دې، امام ابوداؤد ؒ فرمائی چه د جابر ؓ دا حدیث مستقل حدیث نه دې بلکه د حدیث سابق اختصار دې، د حدیث سابق راوی هم سیدنا جابر ؓ دې، ددې مضمون دا دې هغوی فرمائی چه یو ورځ ما د رسول الله ﷺ په خدمت کښې خبز او لحم پیش کړو رسول الله ﷺ دهغې نه لږ شان خوارک اوکړو او دهغې نه پس ئې اودس کولو سره د ماسپخین مونځ اوکړو، مونځ ئې چونکه په مینځ کښې کړې وو په دې وجه چه د مانځه نه فارغ شو نو رسول الله ﷺ باقی خوراک راطلب کړو او هغه ئې اوخوړلو، ددې نه پس ئې چه کله بل مونځ اوکړو نو دهغې دپاره رسول الله ﷺ اودس او نه فرمائیلو، امام ابوداؤد ؒ دا بیانول غواړی چه هر کله اصل حدیث دا دې چه دهغې مضمون موتږ اوس بیان کړو نو هم دې له به اعتبار ورکولې شی، اوس که د اصل حدیث نه د وضوء مما مست النار په نسخ باندې استدلال صحیح دې نو په دې حدیث ﴿ کان اخر الامرین الخ ﴾ باندې هم صحیح دې او که په هغې سره په نسخ باندې استدلال صحیح نه دې نو په دې حدیث سره هم صحیح نه دې

لهذا دا به کتل غواړی چه په اوږد حدیث سره دنسخ استدلال صحیح دې یا نه؟ د غور کولو نه معلومیږی چه د حدیث سابق نه په نسخ باندې استدلال صحیح نه دې ځکه چه رسول الله ﷺ د تناول لحم نه پس چه د ماسپخین د مانځه دپاره کوم اودس فرمائیلې وو په هغې کښې دوه احتمالات دی یو دا چه هغه د وضوء مما مست النار د اکل د وجې نه وو، دویم احتمال دا دې چه هغه اودس کول په دې وجه وو چه د مخکښې نه رسول الله ﷺ په اودس کښې نه وو، او د وضوء مما مست النار تر دې وخته پورې حکم نه وو شوې هغه ددې قصې نه روستو شوې دې لهذا ددې احتمال ثانی په صورت کښې په نسخ باندې استدلال صحیح نه دې، واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال، خو که د سیدنا جابر ؓ دا حدیث ﴿ کان آخر الامرین الخ ﴾ مستقل حدیث وې نو بیا بیشکه دهغې نه په نسخ باندې استدلال صحیح وو، دا د امام ابوداؤد ؒ د کلام تشریح ده، امام بیهقی ؒ هم د مصنف ؒ د کلام هم دا مطلب فهم کړې دې او هم دا غرض ئې بیان کړې دې.

په نورو الفاظو کښې ددې وضاحت داسې هم کیدې شی چه ددې دواړو احادیثو مدار په محمد بن المنکدر باندې دې، د هغوی دوه شاګردان دی، ابن جریج او شعیب بن

ابی حمزة، ابن جریج خو د محمد بن المنکدر نه اصل حدیث بغیر د اختصار او تغیر نه نقل کړو، او شعیب بن ابی حمزة په خپله ددې حدیث یو مفهوم متعین کولو سره مختصرا روایت کړو، او په مفهوم فهم کولو کښې د هغوی نه غلطی اوشوه او دا ئې اووئیل چه ﴿کان اخر الامرین من رسول الله ﷺ ترک الوضوء مما مست النار﴾.
خو د امام ابوداؤد رحمه الله دا خبره کول چه دا حدیث ثانی د حدیث اول اختصار دې، مونږ نه منو ځکه چه په اختصار منلو کښې راوی ته د وهم نسبت لازمیږی، ځکه چه د حدیث اول نه په نسخ باندې استدلال واقعی صحیح نه دې لکه چه امام ابوداؤد رحمه الله هم اوفرمائیل، حاصل دا چه حدیث د جابر رضی الله عنه مستقل حدیث دې اودنسخ په باره کښې صریح دې، کما قال الجمهور.(۱)

[۱۹۳](۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ، قَالَ ابْنُ السَّرْحِ: ابْنُ أَبِي كَرِيمَةَ مِنْ خِيَارِ الْمُسْلِمِينَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ ثُمَامَةَ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا مِصْرَ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ فِي مَسْجِدِ مِصْرَ، قَالَ: "لَقَدْ رَأَيْتُنِي سَابِعَ سَبْعَةٍ أَوْ سَادِسَ سِتَّةٍ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي دَارِ رَجُلٍ، فَمَرَّ بِلَالٌ فَنَادَاهُ بِالصَّلَاةِ، فَخَرَجْنَا فَمَرَرْنَا بِرَجُلٍ وَبُرْمَتُهُ عَلَى النَّارِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَطَابَتْ بُرْمَتُكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، فَتَنَاوَلَ مِنْهَا بَضْعَةً، فَلَمْ يَزَلْ يَعْلُكُهَا حَتَّى أَحْرَمَ بِالصَّلَاةِ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ".

ترجمه: عبید بن ثمامة المرادي وئیلی دی: راغی مونږ ته مصر ته عبد الله بن الحارث بن جزء د صحابو د رسول الله ﷺ نه، نو ما واوریدل د هغه نه چه بیان ئې کولو په مسجد د مصر کښې، هغه اووئیل: بیشکه زه وم اوم د اوو نه او یا شپږم د شپږو نه د رسول الله ﷺ سره په کور د یو سړي کښې، نو تیر شو بلال نو اوازیې ورته اوکړو د مانځه دپاره، نو مونږ اووتلو نو مونږ تیر شولو په یو سړي باندې او د هغه په کټوی باندې چه په اور وه، نو اووئیل هغه ته رسول الله ﷺ ایا پاکه ده ستا کټوی، نو هغه اووئیل: زما پلار او مور دې تانه قربان شي نو وائي خسته دهغې نه یوه ټکړه وو هغه چه ځُله کښې ئې اړوله راړوله تر هغې چه تکبیر تحریمه ئې اووئیلو د مانځه دپاره، او ما کتل هغه ته.

مضمون حدیث:

قوله: ﴿لَقَدْ رَأَيْتُنِي سَابِعَ سَبْعَةٍ الخ﴾ عبید بن ثمامة المراوی فرمائی چه مصر کښې زمونږ خوا ته عبدالله بن الحارث صحابی رسول الله ﷺ تشریف راوړلو ما د هغوی نه د مصر په یو مسجد کښې واوریدل چه د یو ځل خبره ده چه د رسول الله ﷺ سره د یو صحابی په کور کښې مونږ شپږ یا اووهٔ کسان وو، په هغوی کښې یو زه اوم، په دې کښې بلال رضی الله عنه راغلو او د مانځه خبر ئې ورکړو، پس مونږ هغه طرف ته روان شو نو مونږ په یو داسې سړی باندې تیر شو چه د هغه کټوئ په اور باندې پخیدله رسول الله ﷺ د هغه صحابی رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه ستا کټوئ ښه پخه شوه؟ دې صحابی عرض اوکړو جی! یا رسول الله ﷺ زما مور

(۱) خو مصنف رحمه الله ددې فن امام دې هغوی په خپله رائې کښې متفرد هم کیدې شی هغه د نورو د رائې پابند نه دې بلکه د مصنف رحمه الله خبره قیاس ته ډیره نږدې ده (ځکه چه) راویان داسې تصرفات کوی.
(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۲۳۳) (ضعیف)

پلار دې په تاسو باندې قربان وی، رسول الله ﷺ د هغه کتوئ نه يو بوټئ راويستله او هغه ئې په خوله مبارکه کښې کيخودله اومسجدته لاړلو، مسجدته تلوسره ئې د مانځه نيت اوکړو.

قوله :﴿ وَأَنَا أَنظُرُ إِلَيْهِ ﴾ ددې جملې دوه مطلبونه کيدې شي يو خو دا چه دا واقعه زما د سترګو ليدلې ده او ليدلې واقعه نقل کوم، دويم مطلب ئې دا هم کيدې شی چه دا تيره شوې واقعه په دې وخت زما په سترګو کښې راغله، او ددې واقعې د بيان په وخت نقشه بالکل زما په سترګو کښې راغله، دا په اصل کښې د تعلق او مينې خبره وی، او د صحابه کرامو ﷺ د محبت خو تپوس مه کوه.د دې حديث نه هم ترک الوضوء مما مست النار ثابتيږی کوم چه په ترجمة الباب کښې ذکر شوې دې.

بَابُ التَّشْدِيدِ فِي ذَلِكَ

باب دې په بيان د تشديد کې په هغې کښې

[۱۹۴](1) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ حَفْصٍ، عَنْ الْأَغَرِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْوُضُوءُ مِمَّا أَنْضَجَتِ النَّارُ".

ترجمه: د ابو هريره ﷺ نه روايت دې هغه وئيلی دي، چه رسول الله ﷺ وئيلی دی: اودس کول دهغې نه دي چه اور پخ کړی وي.

[۱۹۵](2) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، عَنْ يَحْيَى يَعْنِي ابْنَ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أُمِّ حَبِيبَةَ فَسَقَتْهُ قَدَحًا مِنْ سَوِيقٍ، فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَمَضْمَضَ، فَقَالَتْ: يَا ابْنَ أُخْتِي أَلَا تَوَضَّأُ؟ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "تَوَضَّئُوا مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ، أَوْ قَالَ: مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: فِي حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ، يَا ابْنَ أَخِي.

ترجمه: ابو سفيان بن سعيد بن المغيره حديث بيان کړی دی، چه بيشکه هغه داخل شو په ام حبيبه باندې نو وئې څکولو په هغه باندې يوه پياله د ستوانو نه، نو راوايې غوښتلې اوبه نو مضمضه ئې اوکړه، نو هغې اووئيل: اې زما د خور خويه! ايا ته اودس نه کوې بيشکه نبي ﷺ وئيلی دی: تاسو اودس کوئ دهغې نه چه تغير ورته اور ورکړی وي، او يا ئې اووئيل: دهغې نه چه اور مسه کړی وي. وئيلی دي ابوداود: د زهري په حديث کښې د يا ابن اخي لفظ راغلی دی.

تشريح: په تيرشوی باب کښې چه دهغې ترجمه: ترک الوضوء مما مست النار،، ده دهغې حاصل دا دې چه اول په ما مست النار سره اودس واجب شوې وو روستو متروک شو يعنی ددې نسخ اوشوه، او ددې ترجمة الباب حاصل دا دې چه په دې مسئله کښې دوه کرته تشدد راغلو او بيا په ما مست النار سره اودس واجب شو ګويا د نسخ اول نسخ اوشوه، لکه ما

(1): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۴۷۰)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الطهارة ۲۳ (۳۵۲)، سنن الترمذي/الطهارة ۵۸ (۷۹)، سنن النسائي/الطهارة ۱۲۲ (۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۶۵ (۴۸۵)، مسند احمد (۲/۴۵۸، ۵۰۳، ۵۲۹) (صحيح)

(2): سنن النسائي/الطهارة ۱۲۲ (۱۸۰)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۷۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۲۶/۶، ۳۲۷) (صحيح)

چه د اول باب په شروع کښې ددې ډير ښه طريقې سره وضاحت کړې دې ددې باب په بناء باندې دا وئيلې کيدې شي چه مصنف رحمه الله د وضوء مما مست النار قائل دې لکه چه د وضوء من لحوم الابل هم قائل وو لکه د تير باب نه په مخکښې باب کښې تير شو.

قوله :﴿ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ حَدَّثَهُ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أُمِّ حَبِيبَةَ ﴾

يعنى ابوسفيان بن سعيد ام المومنين ام حبيبة بنت ابى سفيان رضي الله عنها کره تشريف يوړلو، دا په رشته کښې دهغې ترور (يعنى د مور خور) کيږى.

قوله :﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ فِي حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ يَا ابْنَ أَخِي ﴾ دې سره مصنف رحمه الله اختلاف د راويانو بيانوى، دې حديث لره د ابوسلمه نه روايت کونکى دوه دى يحيى بن ابى کثير او زهرى، د يحيى بن ابى کثير په روايت کښې وه چه سيده ام حبيبة رضي الله عنها ابو سفيان بن سعيد ته ﴿ يا ابن اختى ﴾ وئيلو سره خطاب اوکړو او د زهرى په روايت کښې دى چه ددې په ځائې ئې ﴿ يا ابن اخى ﴾ وئيلو سره خطاب اوکړو، ﴿ يا ابن اختى ﴾ وئيل خو د حقيقت مطابق دى ځکه چه دا دواړه خاله او خورئې دى او ﴿ يا ابن اخى ﴾ وئيل مجازا دى.

خو ځان پوهه کړه چه د طحاوى او نسائى د روايت نه معامله برعکس معلوميږى يعنى په هغې کښې د زهرى په روايت کښې ﴿ يا ابن اختى ﴾ دې او د يحيى په روايت کښې ﴿ يا ابن اخى ﴾ صاحب منهل د طحاوى د روايت د وجې نه دا رائې قائم کړې ده چه د ابوداؤد په روايت کښې وهم دې صحيح هغه دى چه د نسائى او طحاوى په روايت کښې دى، خو زه وايم چه د طحاوى په شرح امانى الاحبار کښې مولانا يوسف صاحب رحمه الله دا ثابته کړې ده چه په دې کښې د راويانو اختلاف دې او د هر دواړو نه په دواړو طريقو سره روايت شوې دې

بَابٌ فِي الْوُضُوءِ مِنَ اللَّبَنِ

باب دې په بيان د اودس کې د شودو نه

په ترجمة الباب کښې که د اودس نه مراد وضوء لغوى وى نو بيا خو د مصنف رحمه الله غرض دهغې استحباب ثابتول دى، او که د اودس نه وضوء شرعى مراد وى نو دهغې نفى مقصود ده، ځکه چه په حديث الباب کښې دا دى چه يو ځل رسول الله صلى الله عليه وسلم پئ اوڅکل او دهغې نه پس ئې مضمضه اوفرمائيله.

ځان پوهه کړه چه د شرب لبن نه پس د مانځه نه مخکښې وضوء لغوى يعنى مضمضه د ائمه اربعه په نزد مستحب ده خو د امام احمد رحمه الله يو روايت دې چه په لبن ابل سره اودس شرعى واجب دې، ځکه چه د ابن ماجه په يو روايت کښې دى. توضوأ من البان الابل.

[۱۹۶]([1]) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ لَبَنًا فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَمَضْمَضَ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ لَهُ دَسَمًا".

[1]): صحيح البخاري/الوضوء ۵۲ (۲۱۱)، والأشربة ۱۲ (۵۶۰۹)، صحيح مسلم/الطهارة ۲۴ (۳۵۸)، سنن الترمذي/الطهارة ۶۶ (۸۹)، سنن النسائي/الطهارة ۱۲۵ (۱۸۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۶۸ (۴۹۸)، (تحفة الأشراف: ۵۸۳۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۲۳، ۲۲۷، ۳۲۹، ۳۳۷، ۳۷۳) (صحيح)

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ وڅکل شوده نو راويې غوښتلې اوبه نو مضمضه ئې اوکړه بيا ئې اووئيل: بيشکه ددې لپاره غوړوالي دی.

مسئلة الباب کښې اختلاف:

حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عيني رحمه الله په دې باندې اجماع نقل فرمائيلي ده چه په لبن سره وضوء شرعی واجب نه دې، خو د امام ترمذی رحمه الله د کلام نه په دې کښې اختلاف معلوميږی لکه چه حضرت شيخ رحمه الله په حاشيه د کوکب کښې ليکلي دی هغه دا چه په دې کښې درې مذاهب کيدې شی، يو د ائمة اربعه کوم چه پورته ذکر شوې دې، دويم مسلک د بعض صحابه کرامو رضي الله عنهم لکه ابوهريره، ابوسعيد الخدری دا حضرات ددې نه د اودس واجب کيدو قائل وو، پس منصف ابن ابی شيبة کښې ددې دواړو نه روايت دې ﴿لا وضوء الا من اللبن﴾ او دريم مسلک په دې کښې د ابوسلمة بن عبدالرحمن دې هغوی د استحباب هم قائل نه وو پس په مصنف ابن ابی شيبة کښې دی چه کله د هغوی نه دې باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائيل ﴿امن شراب سائغ للشاربين؟﴾ آيا د داسې ښکلي څيز نه اودس کولي شی؟

بَابُ الرُّخْصَةِ فِي ذٰلِكَ

باب دې په بيان د رخصت کې په دې کې

په دې باب سره مقصود ترک المضمضة من اللبن ثابتول دی يعنی د پيو څکلو نه پس خوله کنګالول څه ضروری نه دی پس په حديث الباب کښې دی انس رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ يو ځل پئ اوڅکل د هغې نه پس ئې نه مضمضه اوفرمائيله نه ئې اودس اوکړو او نه مونځ ابن رسلان رحمه الله فرمائی ﴿واغرب ابن شاهين﴾ يعنی ابن شاهين رحمه الله يوه عجيبه خبره کړې ده چه د سيدنا انس رضي الله عنه دا حديث د ابن عباس رضي الله عنهما د حديث کوم چه تير باب کښې وو ناسخ دې، د عجيب مطلب خو دا دې چه نسخ خو هلته وی چرته چه څوک د وجوب قائل وی، چه کله دواړه خبره بالاتفاق جائز دی نو نسخ د څه خبرې.

[١٩٧] (¹) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْحُبَابِ، عَنْ مُطِيعِ بْنِ رَاشِدٍ، عَنْ تَوْبَةَ الْعَنْبَرِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: "إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ لَبَنًا، فَلَمْ يُمَضْمِضْ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ، وَصَلَّى"، قَالَ زَيْدٌ: دَلَّنِي شُعْبَةُ عَلَى هٰذَا الشَّيْخِ.

ترجمه: توبة العنبري د انس رضي الله عنه اوريدلي دي چه هغه به ويل: بيشکه رسول الله ﷺ وڅکل شوده، نو مضمضه ئې اونه کړه او اودس ئې هم اونه کړو او مونځ ئې اوکړو. وئيلی دي زيد: شعبه ماته دا شيخ راوښودلو.

تشريح: قوله: ﴿دَلَّنِي شُعْبَةُ عَلَى هٰذَا الشَّيْخِ﴾ ددې حديث په سند کښې د زيد بن الحباب استاذ مطيع بن راشد دې، زيد بن الحباب فرمائی چه د سماع حديث دپاره د مطيع بن راشد

(¹): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٢٥٨) (حسن)

متعین کول او هغه طرف ته رهنمائی زما شعبه کړې وه غالبا د زید مقصود په دې سره د خپل شیخ توثیق دې، او دا په دوه طریقو سره واقع کیږی یو دا چه د هغوی نه په شیخ سره تعبیر کوی او شیخ الفاظ د توثیق نه دی اګرچه ادنی درجه ولی نه وی، دویم دا چه د شعبه په شان لوئې محدث چه کله د هغوی رهنمائی کړې ده نو یقینا هغه به ثقة راوی وی.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنَ الدَّمِ

باب دې په بیان د اودس کې د وینې نه

په مسئلة الباب کښې مذاهب ائمة:

په ترجمة الباب کښې چه کومه مسئله ده هغه اختلافی ده، د احنافو او حنابله په نزد مطلقا د بدن نه د دم سائل خروج ناقض وضوء دې که په سبیلین سره وی یا غیر سبیلین سره (په دې کښې د دم تخصیص نشته بلکه مطلق نجاست دې) د شوافعو په نزد چه کوم دم خارج من السبیلین وی هغه ناقض دې او دهغې نه علاوه ناقض نه دې، امام مالک رحمه الله فرمائی چه د سبلین نه خارج کیدونکې وینه که بالکل خالصه وی بل څه نجاست واړهٔ یا لوئې بول په هغې پورې لګیدلې نه وی نو ناقض نه ده،خو که دهغې سره بل څه نجاست یوځائې شوې وی نو بیله خبره ده، امام بخاری رحمه الله په صحیح بخاری کښې باب قائم کړې دې ﴿ باب من لم یر الوضوء الا من المخرجین ﴾ څان پوهه کړه چه د احنافو او د حنابله په نزد قاعده ده چه د بدن د هر یوې حصې نه وینه وتل ناقض وضوء دی او شوافع وائی چه که د نجاست خروج د غیر سبیلین نه وی نو هغه ناقض نه دې، امام شافعی رحمه الله دا فرمائی چه د بدن نه ددې نجاست خروج ناقض دې که د نجاست خروج د غیر سبلین نه وی ننو هغه ناقض نه دې، امام شافعی رحمه الله دا فرمائی چه د بدن نه د هغه نجاست خروج ناقض دې کوم مخرج چه معتاد یعنی د سبیلین نه وی او امام مالک رحمه الله د مخرج معتاد سره یو بل قید هم لګوی هغه دا دې چه خروج هم معتاد وی لهذا که د یو عارض یا بیمارئ د وجې نه د سبیلین نه نجاست خارج شی نو هغه به ناقض د طهارت نه وی مثلا د یو سړی د سبیلین نه د وینې خروج اوشو یا یو کانړې یا چینجې وغیره خارج شو نو د هغوی په نزد ناقض وضوء نه دې ځکه چه دهغې خروج معتاد نه دې یعنی د عادت مطابق نه دې بلکه د عادت خلاف دې، هم په دې وجه د مالکیانو په نزد استحاض ناقض د وضوء نه دې اګر که هغه د احد السبیلین نه خارج کیږی خو چونکه دهغې خروج معتاد نه دې بلکه خلاف عادت د مرض د وجې نه دې په دې وجه هغه د هغوی په نزد ناقض نه دې، او د امام شافعی رحمه الله په نزد د مخرج معتاد نه د یو څیز وتل د طهارت د ماتولو دپاره کافی دی د خروج معتاد کیدل ضروری نه دی، امام بخاری رحمه الله په دې باب سره هم دغه اختلاف ته اشاره کړې ده.

مصنف رحمه الله چه په دې باب کښې کومه واقعه ذکر کړې ده دهغې نه په ظاهر کښې هم دا معلومیږی چه خروج دم من غیر السبیلین ناقض وضوء نه دې.

[١٩٨]() حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي صَدَقَةُ بْنُ يَسَارٍ، عَنْ عَقِيلِ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: "خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي فِي غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ، فَأَصَابَ رَجُلٌ امْرَأَةَ رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَحَلَفَ أَنْ لَا أَنْتَهِي حَتَّى أُهَرِيقَ دَمًا فِي أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ، فَخَرَجَ يَتْبَعُ أَثَرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْزِلًا، فَقَالَ: مَنْ رَجُلٌ يَكْلَؤُنَا؟ فَانْتَدَبَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَرَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ: كُونَا بِفَمِ الشِّعْبِ، قَالَ: فَلَمَّا خَرَجَ الرَّجُلَانِ إِلَى فَمِ الشِّعْبِ، اضْطَجَعَ الْمُهَاجِرِيُّ وَقَامَ الْأَنْصَارِيُّ يُصَلِّي، وَأَتَى الرَّجُلُ، فَلَمَّا رَأَى شَخْصَهُ عَرَفَ أَنَّهُ رَبِيئَةٌ لِلْقَوْمِ، فَرَمَاهُ بِسَهْمٍ فَوَضَعَهُ فِيهِ فَنَزَعَهُ حَتَّى رَمَاهُ بِثَلَاثَةِ أَسْهُمٍ، ثُمَّ رَكَعَ وَسَجَدَ، ثُمَّ انْتَبَهَ صَاحِبُهُ، فَلَمَّا عَرَفَ أَنَّهُمْ قَدْ نَذِرُوا بِهِ هَرَبَ، وَلَمَّا رَأَى الْمُهَاجِرِيُّ مَا بِالْأَنْصَارِيِّ مِنَ الدَّمِ، قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ، أَلَا أَنْبَهْتَنِي أَوَّلَ مَا رَمَى؟ قَالَ: كُنْتُ فِي سُورَةٍ أَقْرَؤُهَا فَلَمْ أُحِبَّ أَنْ أَقْطَعَهَا".

ترجمه: د جابر رضی الله عنه نه روایت دې هغه وائی: مونږ ووتلو د رسول الله ﷺ سره غزوة ذات الرقاع کښې، نو اورسیدو یو سړی ښځې د یو سړي ته د مشرکانو نه، نو قسم ئې اوکړو چه نه به منع کیږم تردې چه توی کړم وینه په ملګرو د محمد ﷺ کښې، نو اووتلو چه د پیغمبر تالاش ئې کولو، نو رسول الله ﷺ ځائې ونیولو په یو ځائې کښې، نو وئې وئیل: څوک دې هغه سړی چه زمونږ حفاظت او څوکیداري اوکړي؟ نو اجابت اوکړو یو سړي د مهاجرینو نه او بل سړي د انصارو نه، نو هغه وفرمایل: چه شئ تاسو په خوله ددې دره کښې. هغه وائی هرکله چه دواړه سړي اووتل خودلي دري ته، نو تکیا ولګوله مهاجر، او پاځیدلو انصاري چه مونځ ئې کولو، او راغی هغه سړی هرکله ئې چه ئې هغه اولیدلو نو پوهه شو چه دا د قوم جاسوس دی، نو وئې ویشتلو په غشي نو هغه پری اولګیدو نو هغه ئې راویستلو، تردې چه په دربو غشویې ویشتلو، بیا ئې رکوع او سجده اوکړه، بیا رابیدار شو ملګری د هغه، هر کله چه هغه سړي ته پته ولګیده چه دوی ورباندې پوهه شو نو اوتختیدو، هرکله چه مهاجر اولیدل هغه څه چه په انصاري باندې دي د وینو نه، نو اوئی وئیل سبحان الله! ایا تا زه نه بیدار ولم په اول ځل ویشتلو سره، هغه اووئیل: زه وم په سورت کښې چه لوسته مې دا مې نه وه خوښه چه هغه پرې کړم.

مضمون حدیث :

مضمون د حدیث دا دې چه جابر رضی الله عنه فرمائی مونږ د رسول الله ﷺ سره په غزوة ذات الرقاع کښې وو یو مسلمان سړی د یو مشرک ښځه قتل کړه یو مشرک له په دې باندې غصه ورغله او هغه ددې خبرې قسم اوکړو چه ترڅو پورې ما د رسول الله ﷺ په ملګرو کښې د چا وینه نه وی توئې کړې په آرام به نه کینم، پس دا مشرک د مسلمانانو په قافله پسې شو، رسول الله ﷺ په یو منزل باندې کوز شو او د عادت مطابق رسول الله ﷺ په شپه کښې د څوکئ انتظام اوفرمائیلو، او تپوس ئې اوکړو چه د شپې به څوک څوکئ اوکړی؟ په دې باندې دوه صحابه کرام یو د مهاجرینو نه یعنی سیدنا عمار بن یاسر رضی الله عنهما او یو د انصارو نه یعنی عباد بن بشیر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ په آواز باندې لبیک اووې، رسول الله ﷺ هغوی ته هدایت

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٢٤٩٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/٣٤٣، ٣٥٩) (حسن)

اوکړو چه مخامخ غر ته لاړ شئ او هلته په ويخه شپه تيره کړئ پس دا دواړه صحابه کرام هلته لاړل او خپل مينځ کښې ئې دا فيصله اوکړه چه مونږ دواړه به په نمبر نمبر شپه شوګيره کوو پس د شپې په شروع کښې د عمار بن ياسر اوده کيدل او د عباد بن بشير رضي الله عنه ويخ پاتې کيدل فيصله شو، عباد بن بشير د مانځه نيت اوتړلو او اودريدلو، هغه مشرک د اول نه د هغوی په انتظار وو هغه د لرې نه دا صحابی اوليدلو نو پوهه شو چه دې ددې قافلې چوکيدار او څوکئ کونکې دې، پس په هغه باندې ئې غشې ورګزار کړو او هغوی پرې اولګيدل، دا صحابی په مانځه کښې وو په مانځه کښې ئی دا غشې د بدن نه ويستلو او وې غورځولو، دې مشرک پرلپسې په هغوی باندې درې څل په غشی سره حمله اوکړه آخر دې صحابی رکوع سجده اوکړه او د مانځه نه چه فارغ شو نو خپل ملګرې يعنی عمار بن ياسر رضي الله عنهما ئې بيدار کړو، چه کله دې مشرک اوليدل چه دوی دواړو خبرې اترې شروع کړې نو پوهه شو چه په ما باندې پوهه شو پس فورا د هغه ځائې نه په تيخته شو. سيدنا عمار رضي الله عنه چه کله ددې انصاری په بدن باندې وينې اوليدې نو وې فرمائيل سبحان الله! تاسو زه په شروع کښې ولې ويخ نه کړم، چه کله اول هغه په غشی باندې ګزار اوکړو نو دې انصاری صحابی سيدنا عباد بن بشير رضي الله عنه جواب ورکړو چه ما په مانځه کښې يو سورت شروع کړې وو دهغې د پوره کولو نه بغير مې مونځ ختمول نه غوښتل، په بعض رواياتو کښې دی چه ددې نه مراد سورة کهف دې.

د احنافو د طرف نه د حديث الباب جوابات:

شوافع په دې حديث باندې استدلال کوی چه کومه وينه خارج من غير السبيلين وی هغه ناقض وضوء نه ده او د امام بخاری رحمه الله مسلک هم دا دې پس هغوی په صحيح بخاری کښې ددې سلسلې ډير آثار ذکر فرمائيلې دی.

د دې زمونږ د طرف نه ډير جوابونه کړې شوې دی، اول دا چه دا حديث ضعيف دې ددې په سند کښې عقيل بن جابر يو راوی دې چه مجهول دې هم په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا قصه تعليقا په صيغه د تمريض ذکر کړې ده، دويم دا چه دا فعل د صحابی رضي الله عنه دې، کيدې شی چه د هغوی مسلک هم دا وی، دريم جواب دا دې چه دا صحابی د مناجات په حالت کښې وو کيدې شی چه هغه ته د خروج دم پته نه وی لګيدلې، څلورم دا چه مونږ دا اومنله چه خروج دم من غير السبيلين ناقض وضوء نه دې خو فی نفسه خو دم کثير بالاتفاق نجس دې ددې کثرت دم باوجود به مونځ څنګه صحيح کيږی. فما هو جوابکم فهو جوابنا.

د شوافعو د طرف نه په استدلال کښې د سيدنا عمر رضي الله عنه واقعه هم پيش کولې شی کومه چه په موطاء د امام مالک رحمه الله کښې ده مسغر وائی چه په کومه شپه په سيدنا عمر رضي الله عنه باندې حمله اوکړې شوه ما اوکتل چه عمر رضي الله عنه مونځ کولو او د هغوی د بدن نه وينه روانه وه، زمونږ د طرف نه جواب دا دې چه د عمر رضي الله عنه قصه د مبحث نه خارج ده ځکه چه د هغه نه خو وينه مسلسل روانه وه هغه د معذور په حکم کښې وو، او د معذور حکم بيل دې.

د احنافو دليل :

د احنافو د مسلک ډير دلائل دی، يو دهغې نه د استحاض والا روايت دې کوم چه په صحاح سته کښې موجود دې، اوس که څوک اوائی چه دا استحاض خو خارج من السبلين دې،د دې جواب دا دې چه د استحاض د ناقض کيدو علت دا نه دې بيان کړې شوې چه هغه خارج من السبيلين دې بلکه رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو ﴿ فانها دم عرق ﴾ معلومه شوه چه د نقض وضوء مدار په استحاضه او خارج من السبيلين باندې نه دې بلکه صرف په دم عرق باندې دې او د بدن د هر يوې حصې نه چه وينه راوځی هغه به دم عرق شمارلې کيږی.

بل دا چه احنافو د حديث الرعاف نه استدلال کړې دې او هغه په دارقطنی کښې په ډيرو طرقو سره دې، چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ من اصابه قئ او رعاف او قلس فلينصرف وليتوضاء ثم ليبن علی صلوته ﴾ حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې د احنافو د مسلک ډير روايتونه په تفصيل سره ذکر فرمائيلي دی.

د دم مقدار معفو کښې مسالک ائمة :

د دې مقام مناسب يوه مسئله بله ده هغه دا چه د دم معفو مقدار څه دې؟ او معاف دې هم او يا نه؟ د احنافو په نزد په اندازه د درهم معاف دې او د امام شافعی رحمه الله په نزد دوه روايتونه دی احدهما لا يعفى مطلقا، ثانيهما يعفى ما دون الکف وهو مذهب احمد، وعند المالکية روايتان ۱: قدر الدرهم ۲: مادون الدرهم کذا فی هامش الکوکب والفيض السمائی.

بَابُ الْوُضُوءِ مِنَ النَّوْمِ

باب دې په بيان د اودس کې د خوب نه

د نواقض وضوء بيان شروع دې نوم ناقض وضوء دې او که نه په کوم صورت کښی دی او په کوم صورت کښې نه دې په دې کښې د علماء کرامو اتهٔ مشهور اقوال دی چه هغه امام نووی هم ذکر کړی دې.

۱: مطلقا ناقض دې، دا روايت دې د اسحق بن راهويه، حسن بصری او مزنی رحمهم الله نه.

۲: مطلقا غير ناقض دې دا روايت دې د ابو موسی اشعری رضی الله عنه، سعيد بن المسيب او اوزاعی رحمهم الله نه،

۳: نوم کثير ناقض دې مطلقا او قليل ناقض نه دې دا منقول دې د امام مالک او زهری نه او په يو روايت د امام احمد رحمه الله کښې هم داسې دی،

۴: په حالت قيام او قعود کښې نوم کثير او ددې دواړو حالتونو نه علاوه په باقی کښې مطلقا ناقض دې، دا مذهب دې د امام احمد رحمه الله،

۵: کوم خوب چه په هيئة من هيئات الصلاة وی هغه ناقض نه دې گينې ناقض دې، دا مذهب دې د احنافو خو ددې نه مراد د مانځه هيئت مسنونه دې، پس قيام او قعود او رکوع ء سجود کښې چه د سنت طريقې مطابق وی په هغې کښې اودهٔ کيدل ناقض وضوء نه دی: باقی حالات لکه نوم متکئا يا مضطجعا يا مستقليا هغه به ناقض وی.

۶: کوم خوب چه جالسا د تميکن مقعد علی الارض سره وی صرف هغه ناقض نه دې باقی

تولو حالاتو کښې ناقض دي، دا مذهب دې د امام شافعي رحمه الله.

٧: لا ينقض الا نوم راكع والساجد رواية عن احمد.

٨: لا ينقض الا نوم الساجد فقط رواية عن احمد ايضا.

په دې اقوال ثمانيه کښې دريم قول د امام مالک رحمه الله مسلک دې او قول رابع د امام احمد او قول خامس د احنافو او قول سادس د شوافعو دې، لهذا هم ددې څلورو ياد ساتل د طالبانو دپاره اهم دی.

[١٩٩] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شُغِلَ عَنْهَا لَيْلَةً فَأَخَّرَهَا حَتَّى رَقَدْنَا فِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ اسْتَيْقَظْنَا ثُمَّ رَقَدْنَا ثُمَّ اسْتَيْقَظْنَا ثُمَّ رَقَدْنَا ثُمَّ خَرَجَ عَلَيْنَا، فَقَالَ: لَيْسَ أَحَدٌ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ غَيْرُكُمْ".

ترجمه: عبد الله بن عمر رضي الله عنهما نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ يوه شپه دَ لښکر په تيارئ کښې مصروفتيا سره دَ ماسخوتن مونځ نا دخته کړو چه مونږ اوده شو په جمات کښې، بيا رابيدار شو، بيا اوده شو، بيا رابيدار شو، بيا اوده شو، بيا راووتلو مونږ ته، نو اووئې وئيل: نشته هيڅ کس چه انتظار کوي د مونځ غير د تاسو نه.

د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت:

١: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، قوله حَتَّى رَقَدْنَا فِي الْمَسْجِدِ ﴾ د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت دا دې چه ددې نه معلوميږي چه هر نوم ناقض وضوء نه دې لکه چه د جمهورو مذهب دې، او ظاهره ده چه د هغوی دا خوب قاعداً وو په هيئت د صلوة باندې ځکه چه د مانځه انتظار په ناسته باندې کول مستحب دی، په دې وجه ناقض وضوء نه شو، صاحب منهل ليکی چه ددې حديث نه استدلال کړې شوې دې چه نوم قليل ناقض نه دې ځکه چه خفقان الراس په نوم قليل کښې کيږي.

﴿ فَقَالَ « لَيْسَ أَحَدٌ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ غَيْرُكُمْ » ﴾ د رسول الله ﷺ مقصود په دې ارشاد سره دې منتظرين صلوة، صحابه کرامو رضي الله عنهم ته تسلي ورکول وو چه د انتظار تکليف ترې نه اوچت شی، او مطلب دا دې چه الله پاک تاسو ته توفيق درکړې دې د مانځه د انتظار کولو په خلاف د نورو خلقو چه هغوی د مونځ کولو نه پس اوده دی يعنی زنانه ماشومان او معذورين وغيره، او دا هم احتمال دې چه نور اهل مساجد مراد وی چه نورو مسجدونو والا د مانځه نه پس اوده شوې دی او تاسو ئې چه د مانځه په انتظار کښې ناست يئ، او يو احتمال دا هم دې چه د ﴿ غيركم ﴾ نه مراد نور خلق يعنی اهل کتاب يهود وغيره مراد وی، ځکه چه هغوی به د ماسخوتن مونځ بالکل نه کولو.

(١): صحيح البخاري/مواقيت الصلاة ٢٤ (٥٧٠)، صحيح مسلم/المساجد ٣٩ (٦٣٩)، (تحفة الأشراف: ٧٧٧٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٨٨، ١٢٦) (صحيح)

[٢٠٠]([1]) حَدَّثَنَا شَاذُّ بْنُ فَيَّاضٍ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ الدَّسْتُوَائِيُّ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْتَظِرُونَ الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ حَتَّى تَخْفِقَ رُءُوسُهُمْ ثُمَّ يُصَلُّونَ وَلَا يَتَوَضَّئُونَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: زَادَ فِيهِ شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: كُنَّا نَخْفِقُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَوَاهُ ابْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، بِلَفْظٍ آخَرَ.

ترجمه: د انس رضي الله عنه نه روايت دي هغه وئيلي دي. وو ملګري د رسول الله ﷺ چه انتظاربه يي کولو د وروستني ماسخوتن ترديي چه خکته به شو سرونه د هغوى بيا به ئي مونځ کولو او اودس به ئي نه کولو. وئيلى دي ابوداود: زيادت کړى دى په دې کښې شعبه د قتاده نه. هغه وائي: وو مونږ چه خکته کيدل به سرونه زمونږ په زمانه د رسول الله ﷺ کښې، او روايت کړى دى ابن ابي عروبه د قتاده نه په نورو الفاظو سره.

تشريح: ﴿ قوله حَتَّى تَخْفِقَ رُءُوسُهُمْ ﴾ يعنى د پرکالئ او خوب د راتلو د وجې نه به د هغوى سرونه ښکته شو لکه چه په ناسته ناسته د اودۀ کيدو په حالت کښې کيږي چه زنه د سينې سره اولګيږي.

[٢٠١]([2]) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، وَدَاوُدُ بْنُ شَبِيبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ، أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ: "أُقِيمَتْ صَلَاةُ الْعِشَاءِ، فَقَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ لِي حَاجَةً، فَقَامَ يُنَاجِيهِ حَتَّى نَعَسَ الْقَوْمُ أَوْ بَعْضُ الْقَوْمِ، ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ وَلَمْ يَذْكُرْ وُضُوءًا".

ترجمه: بيشکه انس بن مالک وائي: ودرولى شو مونځ د ماسخوتن، نو پاڅيدلو يو سړى، نو هغه اووئيل: اي د الله رسوله! زما څه حاجت دى، نو هغه اودريدلو چه مناجاة ئي ورسره کولو ترديي چه خلک اوده شول، او يا بعضي خلک اوده شول، بيا ئي مونځ اوکړو دوى ته او ذکر ئي نه کړو اودس.

[٢٠٢]([3]) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، وَهَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ حَرْبٍ، وَهَذَا لَفْظُ حَدِيثِ يَحْيَى، عَنْ أَبِي خَالِدٍ الدَّالَانِيِّ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْجُدُ وَيَنَامُ وَيَنْفُخُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ، قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: صَلَّيْتَ وَلَمْ تَتَوَضَّأْ وَقَدْ نِمْتَ، فَقَالَ: إِنَّمَا الْوُضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا"، زَادَ عُثْمَانُ، وَهَنَّادٌ: فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَوْلُهُ الْوُضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا هُوَ حَدِيثٌ مُنْكَرٌ، لَمْ يَرْوِهِ إِلَّا يَزِيدُ أَبُو خَالِدٍ الدَّالَانِيُّ، عَنْ قَتَادَةَ، وَرَوَى أَوَّلَهُ جَمَاعَةٌ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَلَمْ يَذْكُرُوا شَيْئًا مِنْ هَذَا، وَقَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَحْفُوظًا، وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي، وَقَالَ شُعْبَةُ: إِنَّمَا سَمِعَ قَتَادَةُ مِنْ أَبِي الْعَالِيَةِ أَرْبَعَةَ أَحَادِيثَ: حَدِيثَ يُونُسَ بْنِ مَتَّى، وَحَدِيثَ ابْنِ عُمَرَ فِي الصَّلَاةِ، وَحَدِيثَ الْقُضَاةُ ثَلَاثَةٌ، وَحَدِيثَ ابْنِ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنِي رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ مِنْهُمْ: عُمَرُ، وَأَرْضَاهُمْ عِنْدِي عُمَرُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَذَكَرْتُ حَدِيثَ يَزِيدَ الدَّالَانِيِّ لِأَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، فَانْتَهَرَنِي اسْتِعْظَامًا لَهُ، وَقَالَ: مَا لِيَزِيدَ الدَّالَانِيِّ يُدْخِلُ عَلَى أَصْحَابِ قَتَادَةَ؟ وَلَمْ يَعْبَأْ بِالْحَدِيثِ.

---

[1]): تفرد به ابوداود (تحفة الأشراف: ١٣٨٤)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحيض ٣٣ (٣٧٦)، سنن الترمذي/الطهارة ٥٧ (٧٨) (صحيح)

[2]): صحيح مسلم/الطهارة ٣٣(٣٧٦)، (تحفة الأشراف: ٣٢١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/١٦٠، ٢٦٨) (صحيح)

[3]): سنن الترمذي/الطهارة ٥٧ (٧٧)، (تحفة الأشراف: ٥٤٢٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٢٥٦) (ضعيف)

ترجمه: د ابن عباس ﷠ نه روایت دي، بیشکه رسول الله ﷺ وو چه سجده ئې کوله او اوده کېدلوبه او پوکی به ئې کول، بیا به اودریدو او مونځ به ئې کولو او اودس به ئې نه کولو، هغه اووئیل: ما ورته اووئیل: تا مونځ اوکړو او اودس دې اونه کړو په تحقیق سره ته خو اوده شوی وې، نو هغه اووئیل: بیشکه اودس په هغه چا باندې دی چه هغه اوده شي په تکیا باندې. زیادت کړی دی عثمان او هناد: بیشکه هغه چه کله تکیا ووهي نو سستېږي اندامونه د هغه. وئیلی دي ابوداود: وینا د هغه: چه (الوضوءُ علی من نام مضطجعاً) هغه حدیث منکر دی نه دی روایت کړی مگر یزید ابو خالد الدالاني د قتاده نه، او روایت کړی دی اول سر د حدیث یو جماعت د ابن عباس نه، او نه ئې دی ذکر کړی څه شی د دېنه، او هغه وئیلی دی: وو نبي ﷺ محفوظ.

تشریح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ وقوله عَنْ أَبِي خَالِدٍ الدَّالَانِيِّ ﴾ د هغوی نوم یزید بن عبدالرحمن دې لکه چه د مصنف ﷫ په کلام کښې وړاندې راغې ډېرو ائمة رجال د هغوی تضعیف کړې دې، ﴿ قوله يَسْجُدُ وَيَنَامُ وَيَنْفُخُ ﴾ د ترمذی په روایت کښې دی ﴿ نام وهو ساجد حتی غط ونفخ ﴾ چه دهغې نه معلومېږی چه د اوده کېدو نه مراد په مانځه کښې د سجدې په حالت کښې اوده کېدل دی لهذا ددې نه معلومه شوه چه خوب د مونځ په هیئة باندې کول ناقض نه دې، صاحب منهل هم دا خبره لیکلې ده باقی د انبیاو ﷩ خوب خو په هیڅ حالت کښې هم ناقض نه دې.

﴿ قوله ولم تَتَوَضَّأْ وَقَدْ نِمْتَ فَقَالَ « إِنَّمَا الْوُضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا » ﴾ یعنی سیدنا ابن عباس ﷠ عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ تاسو ته د مانځه دوران کښې خوب درغلې وو تاسو هم په هغه حالت کښې مونځ پوره کړو او په مینځ کښې مو اودس او نه فرمائیلو نو په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل اودس په هغه سړی باندې واجب دې د چا خوب چه مضطجعاً وی هر قسم خوب ناقض نه دې.

په دوه احادیثو کښې رفع تعارض :

ځان پوهه کړه چه د ابن عباس ﷠ سوال خو ښکاره دې تشریح ته محتاج نه دی خو د رسول الله ﷺ دا جواب کوم چه دلته مذکور دې!

په دې باندې یو اشکال دې، هغه دا چه ددې نه په طریقه د مفهوم معلومېږی چه د رسول الله ﷺ خوب که مضطجعا وی نو ناقض وضوء به وی حال دا چه د انبیاو ﷩ خوب ناقض نه دې مشهوره مسئله ده، هم ددې وجې نه وړاندې په یو حدیث کښې چه دهغې ذکر وړاندې راغې چه کله عائشې ﷠ د رسول الله ﷺ نه هم دغه شان تپوس اوکړو نو هغه وخت رسول الله ﷺ په جواب کښې ارشاد اوفرمائیلو ﴿ تنام عيناى ولا ينام قلبى ﴾ چه په هغې سره رسول الله ﷺ هم دې طرف ته اشاره اوفرمائیله چه خوب د نبی ﷺ ناقض نه دې نو اوس په دواړو جوابونو کښې تعارض ظاهر دې هم ددې اشکال او تعارض په بناء باندې امام ابوداؤد ﷫ وړاندې په دې روایت باندې کلام کوی، ﴿ قال ابوداؤد قوله الوضوء على من نام مضطجعا هو حديث منكر الخ ﴾ ددې حدیث چه کومه آخری ټکړه ده یعنی د ابن عباس ﷠ د رسول الله ﷺ

نه تپوس کول او بیا په هغې باندې د رسول اللهﷺ جواب کول ﴿ انما الوضوء علی من نام مضطجعا ﴾ دا حدیث ثابت نه دې په دې کښې ابوخالد دالانی منفرد دې کوم چه ضعیف راوی دې د ابوخالد نه علاوه نورو راویانو ددې حدیث صرف اول حصه ذکر کړې ده، آخری حصه ئې نه ده ذکر کړې لهذا یو جواب خو د پورته اشکال دا شو چه حدیث بالکل ثابت نه دې.

د دعوی نکارة دلائل:

وړاندې مصنفؒ نور هم بعض دلائل د حدیث ددې ټکړې د عدم ثبوت پیش کوی پس فرمائی ﴿ وقال کان النبیﷺ محفوظا ﴾ یعنی رسول اللهﷺ ددې خبرې نه محفوظ او بری وو چه په حالت نوم کښې دې هغوی ته حدث (خروج ریح) لاحق شی، او هغوی ته دې احساس نه وی، یعنی خوب فی نفسه خو ناقض نه دې بلکه په دې وجه ناقض دې چه هغې کښې قوی ګمان د خروج ریح دې او عام خلقو ته په خوب کښې د خروج ریح پته نه لګی په دې وجه د عام خلقو په حق کښې خوب د خروج ریح قائم مقام کړې شو او د رسول اللهﷺ شان دا نه دې چه هغوی ته دې د خروج ریح پته او نه لګی، لهذا د هغوی په حق کښې خوب ناقض هم نه دې که مضطجعا وی او که بل شان، دا خو ددې کلام تشریح شوه.

خو ځان پوهه کړه چه د ﴿ وقال ﴾ ضمیر کوم طرف ته راجع دې د ظاهر سیاق نه معلومیږی چه د ابن عباسؓ طرف ته دې خو حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د ابوداؤدؒ روایت امام بیهقیؒ هم ذکر فرمائیلې دې په هغې کښې داسې دی ﴿ وقال عکرمة کان النبیﷺ محفوظا ﴾ ددې نه معلومیږی چه زمونږ په نسخه کښې د قال نه روستو عکرمة پاتې شوې دې ﴿ وقالت عائشة قال النبیﷺ تنام عیناى ولا ینام قلبی ﴾ دا د مصنفؒ د طرف نه په ذکر کړې دعوی باندې دویم دلیل دې ددې وضاحت مونږ سره په پورته کلام کښې راغلو.

د لیلة التعریس په واقعه باندې یو شبه:

خو په دې حدیث باندې یو اشکال دې هغه دا چه هر کله دا خبره ده چه د رسول اللهﷺ خوب د داسې غفلت نه وو نو د لیلة التعریس واقعه ولې پیښه شوه هلته د مانځه په وخت ټول اوده پاتې شو، جواب دا دې چه د طلوع شمس تعلق د سترګې سره دې د قلب سره نه دې او سترګه بیداره نه ده، په خلاف د حدث چه ددې تعلق د باطن سره دې او قلب بیدار دې، حضرات علماء کرامو لیکلې دی چه د رسول اللهﷺ قلب مبارک به بیدار وو او په دې کښې د الله پاک یو حکمت دا دې چه د انبیاءؑ خوبونه وحی وی په دې وجه به د رسول اللهﷺ قلب مبارک بیدار وو چه رسول اللهﷺ دا وحی محفوظ اوساتلې شی او په هر حال کښې به ئې په معارف الهیه کښې ترقی فرمائیله.

پس ځان پوهه کړه چه دا صرف د رسول اللهﷺ خصوصیت نه دې بلکه نور انبیاءؑ هم په دې کښې شامل دی پس د ابن سعدؒ په یو روایت کښې کوم چه د عطاء نه مرسلا مروی دې په هغې کښې داسې دی ﴿ انا معاشر الانبیاء تنام اعیننا ولا تنام قلوبنا ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د ټولو انبیاء کرامو ؑ قلوب په حالت نوم کښې بیدار وی. (منهل)

﴿ وقال شعبة انما سمع قتادة الخ ﴾ دا د مصنفؒ په دعوی مذکور باندې څلورم

دليل دي، هغه دا چه شعبه رحمه الله فرمائي چه قتادة د ابوالعاليه نه صرف څلور احاديث اوريدلي دی [1] وړاندې ددې څلورو احاديثو تعين دې. مطلب دا دې چه حديث الباب لره قتادة د ابوالعاليه نه روايت کوی او قتاده د ابوالعاليه نه صرف څلور احاديث اوريدلي دی، او دا حديث په دې څلورو کښې نه دی لهذا حديث منقطع شو.

بهر حال د مصنف رحمه الله دا وينا ده چه د حديث دا ټکړه ثابته نه ده او معنوی اشکال په دې باندې هم هغه دې کوم چه مونږ پورته ذکر کړې دې، خو ددې اشکال يو جواب دا کړې شوې دې کوم چه حضرت رحمه الله هم په بذل کښې ذکر فرمائيلي دی، هغه دا چه د رسول الله ﷺ جواب ﴿ انما الوضوء على من نام مضطجعا ﴾ د جواب على اسلوب الحكيم د قبيل نه دې جواب په اسلوب د حکيم دې ته وائی چه په هغې کښې د سوال د مطابقت رعايت نه وی بلکه د سائل د حال او مقام رعايت ملحوظ وی پس په دې جواب کښې رسول الله ﷺ د عام خلقو د احوالو پيش نظر د تعليم امت دپاره دا جواب ارشاد اوفرمائيلو ځکه چه د امت حکم هم دا دې چه نوم مضطجعا ناقض دې لهذا ددې اشکال نه د بچ کيدو په غرض خو د حديث د تضعيف حاجت نشته خو تحقيق روايت امر آخر دې.

[٢٠٣]([2]) حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحِمْصِيُّ، فِي آخَرِينَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ الْوَضِينِ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ مَحْفُوظِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَائِذٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وِكَاءُ السَّهِ الْعَيْنَانِ، فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ".

ترجمه: دعلي بن ابي طالب رضی الله عنه نه روايت دې، هغه وئيلی دی: چه وئيلی دي رسول الله ﷺ واړې د عورت هغه دواړه سترګې دې، پس هغه څوک چه اوده شو نو اودس دې اوکړي.

تشريح: ٣. ﴿ حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحِمْصِيُّ قوله وِكَاءُ السَّهِ الْعَيْنَانِ فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ ﴾ يعنی د شرمګاه مزې سترګې دی د سترګو نه مراد يقظة يعنی بيداری ده مطلب دا شو چه کله انسان بيدار وی او د هغه سترګې کولاؤ وی نو ګويا په شرمګاه باندې مزې تړلې شوې دې چه دننه څيز بهر نه شی راتلې، د کوم احساس چه هغه نائم ته نه شی کيدې او ظاهره ده چه د انسان په خيټه کښې رياح وغيره وی نو کله چه هغه اوده شی نو د شرمګاه د هغه مزی د پرانستلې کيدو په وجه باندې د هوا خارج کيدو قوی امکان دې هم په دې وجه شريعت نوم نه ناقض وضوء وئيلی دی، ددې حديث نه دا خبره بالکل صفا معلوميږی چه نوم فی نفسه ناقض وضوء نه دې څنګه چه د جمهورو مسلک دې، ځان پوهه کړه چه ﴿ السه ﴾ کوم چه په دې حديث کښې مذکور دې دا د حروف ناقصه نه دې يعنی د کوم حرف اصلی چه غائب دې ځکه چه دا لفظ په اصل کښې ﴿ سته ﴾ وو چه دهغې جمع ﴿ استاه ﴾ راځی لکه د فرس جمع افراس، پس په دې کښې تعليل دا اوشو چه اولاً ددې حرف آخر هاء تخفيفا حذف کړې شوه

---

[1]) لكن الحصر في الاربعة اما باعتبار علمه او تقريبي اذ ذكر البيهقي حدثين اخرين فالمجموع حديثين فالجموع ستة وفي الترمذي قال شعبة لم يسمع قتادة من ابي العالية الا ثلاثة اشياء)

[2]): سنن ابن ماجه/الطهارة ٦٢ (٤٧٧)، (تحفة الأشراف: ١٠٢٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/١١١، ٤/٩٧) (حسن)

او بیا دهغې په عوض کښې په شروع کښې همزه راوړلې شوه نو دا ﴿ است ﴾ شو، او لفظ است په احادیثو کښې وارد شوې دې ځنګه چه د ابوهریره ﷺ په حدیث کښې دی ﴿ فخررت لاستی ﴾ بیا دا اوشوه چه هاء کوم چه دهغې آخری حرف وو یعنی لام کلمه دوباره راوړلې شوه او عین کلمه یعنی تاء حذف کړې شوه نو هغه همزه کومه چې دهغې په شروع کښې د هاء په عوض کښې راوړلې شوې وه هغه حذف کړې شوه لهذا اوس ﴿ سه ﴾ پاتې شو.

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه دا چه په دې حدیث کښې راغلې دی ﴿ فمن نام فلیتوضا ﴾ ددې نه هغه خلقو استدلال کړې دې کوم چه نوم لره مطلقا ناقض منی، کوم چه د اقوال ثمانیه نه یو قول دې او دا د جمهورو خلاف دې په دې وجه ددې جواب دا کړې شوې دې چه دا ضعیف دې، ددې په سند کښې دوه راویان داسې دی کوم چه ضعیف دی یو بقیة بن الولید دویم وضین، بلکه دا چه دا حدیث منقطع دې ځکه چه د عبدالرحمن بن عائذ سماع د علی ﷺ نه ثابت نه ده، نقله العینی عن ابی زرعة الرزای... دریم تاویل د حدیث دا هم کیدې شی چه په دې حدیث کښې دا بیانیږی چه نوم په دې وجه ناقض دې چه په دې سره د شرمګاه خولهٔ پرانستلې کیږی نو په کوم خوب کښې چه د خوله پرانستلې کیدل أقرب او اغلب وی هم هغه خوب به دلته مراد وی هر قسم خوب به په دې کښې داخل نه وی، بلکه دا چه احادیث سابقه هم په دې باندې دلالت کوی چه هر نوم ناقض وضوء نه دې، والله تعالی اعلم بالصواب.

بَاب فِي الرَّجُلِ يَطَأُ الأَذَى بِرِجْلِهِ

باب دې په بیان د سړي کښې چې پایمال کوي کنده شي په خپله خپه

[۲۰۴]() حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ. ح وحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنِي شَرِيكٌ، وَجَرِيرٌ، وَابْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ "كُنَّا لَا نَتَوَضَّأُ مِنْ مَوْطِئٍ، وَلَا نَكُفُّ شَعْرًا وَلَا ثَوْبًا". قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي مُعَاوِيَةَ فِيهِ: عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، أَوْ حَدَّثَهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ. وَقَالَ هَنَّادٌ: عَنْ شَقِيقٍ، أَوْ حَدَّثَهُ عَنْهُ.

ترجمه: د شقیق نه روایت دې چه عبد الله بن مسعود وئیلی دی: وو مونږ چه اودس به مو نه کولو چه کوم شي باندې به مونږ خپه کیخوده، او مونږ به نه بندول خپل ویخته او جامه وئیلی دې ابوداود: وئیلی دې ابراهیم بن ابي معاویه په هغې کښې، د اعمش نه او هغه د شقیق نه، او هغه د مسروق نه، او یایې حدیث بیان کړی دی د هغه نه. هغه اووئیل: وئیلی دې عبد الله. او وئیلی دې هناد د شقیق نه، او یایې حدیث بیان کړی دی د هغه نه.

تشریح: یعنی یو سړې خپې ابله روان دې او روان هم د مسجد طرف ته دې او د مخکښې نه

(۱): حدیث ابراهیم بن أبي معاویة عن أبي معاویة تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ۹۵٦٤)، وحدیث هناد عن أبي معاویة وعثمان عن شریك وجریر وعبدالله بن ادریس، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الصلاة ۱۰۹ (۱٤۳) تعلیقًا: سنن ابن ماجه/الإقامة ٦۷ (۱۰٤۱)، (تحفة الأشراف: ۹۲٦۸) (صحیح)

نې اودس کړې دې. اوس د لارې په ګندګئ او ناپاکه څیزونو باندې تیریږی نو آیا د هغه دپاره ضروری ده چه مسجد ته د رسیدو نه مخکښې اودس اوکړی یا خپې اووینځی؟ مصنف رحمه الله په دې باب کښې د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه حدیث بیان فرمائیلې دې. ﴿ کنا لا نتوضا من موطئ ﴾

شرح الحدیث : په موطئ کښې دوه احتمالونه دی، یا دا مصدر میمی دې د ﴿ وطی ﴾ په معنی کښې یعنی د خپو لاندې کول، یا اسم مفعول دې په اصل کښې ﴿ موطوء ﴾ وو، یعنی هغه څیز کوم چه د خپو لاندې کړې شوې وی، نجاست وغیره یعنی اودس به نه کولو مونږ د خپو د راښکلو د وجې نه، ځان پوهه کړه چه په دې حدیث کښې دوه احتمالات دی یو دا چه هغه اودس د کوم چه نفی کولې شی ددې نه وضوء شرعی مراد وی یعنی د راښکلو د وجې نه به باقاعده مونږ اودس نه کولو، دویم دا چه د وضوء نه وضوء لغوی مراد وی یعنی غسل رجلین، یعنی مونږ به هلته رسیدو سره غسل رجلین نه کولو، که د خپو لاندې کولو نه مراد دلته د لارې ختې یا هغه څیزونه چه طبیعت ئې بد ګنړی لکه لارې بلغم وغیره، نو بیا خو د وضوء شرعی او لغوی هر دواړو نفی کول صحیح دی هم دغه شان که نجاست یابسه مراد وی نو بیا هم ، خو که تر نجاست مراد وی نو په دې صورت کښې متعین ده چه نفی د وضوء شرعی به مراد وی، د وضوء لغوی نفی مراد کول به دی وخت صحیح نه وی، ځکه چه په دی صورت کښې غسل رجلین ضروری دې.

﴿ ولا نکف شعرا ولا ثوبا الخ ﴾ یعنی مانځه کښې به سجدې ته د تلو په وخت مونږ د خپل سر ویښته او کپړې په دې خیال چه هسې نه د زمکې ګردوغبار پرې اولګی نه راټولولې، ځکه چه دا څیز د خشوع فی الصلوة خلاف دې، دا کلام خو د متن حدیث سره متعلق وو، ددې حدیث په سند باندې پوهیدل لږ ګران دی کوم چه مصنف رحمه الله وړاندې بیانوی.

شرح السند :

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي مُعَاوِيَةَ فِيهِ ﴾ د مصنف رحمه الله په دې حدیث کښې درې استاذان دی، هناد ، ابراهیم، عثمان، مصنف رحمه الله د خپلو استاذانو اختلاف فی السند بیانوی، اصل سند کوم چه په شروع کښې مصنف رحمه الله بیان کړو هغه الفاظ خو د مصنف رحمه الله د استاذ عثمان بن ابی شیبة رحمه الله دی، اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د خپلو باقی دوه استاذانو د سند الفاظ نقل کوی، یو ابراهیم، دویم هناد ، د عثمان د سند الفاظ کوم چه په شروع کښې مذکور دی ددې نه دا معلومه شوه چه د اعمش او شقیق ترمنیځه هیڅ واسطه نشته خو د شقیق او عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ترمینځه د مسروق واسطه ده. ﴿ أَوْ حَدَّثَهُ عَنْهُ ﴾ په دې صورت کښې به دوه واسطې شی مسروق او یو ددې نه علاوه مبهم دې په سند کښې نه دې ذکر شوې او دا دویم مبهم واسطه به د شقیق او مسروق ترمینځه وی تقدیر د عبارت داسې دې ﴿ او حدث شقیق عن مسروق ﴾ یعنی یا خو شقیق د مسروق نه روایت کوی یا د یو راوی په واسطې سره او بیا وړاندې مسروق د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روایت کوی، ﴿ وَقَالَ هَنَّادٌ (ای عن الاعمش) عَنْ شَقِيقٍ أَوْ حَدَّثَهُ عَنْهُ ﴾ ای حدث الاعمش عن شقیق. یعنی د هناد شک دې

په دې خبره کښې چه اعمش براه راست د شقيق نه روايت کوی يا د چا په واسطې سره (کوم چه دلته په سند کښې نه دې ذکر شوې) دَدې دريم استاذ يعنی د هناد د کلام نه معلوميږی چه د شقيق او ابن مسعود رضي الله عنه ترمينځه هيڅ واسطه نشته خو د اعمش او شقيق ترمينځه په تردد سره واسطه ذکر کوی.[1]

دا د سند تموله تشريح په هغه صورت کښې ده چه کله ﴿ او حدثه عنه ﴾ لره په صيغه د مجهول سره اولوستلې شی او که دا په صيغه معروف سره لوستلې شی په دې صورت کښې به ئې بل مطلب شی، په اول ځائې کښې به ئې مطلب دا وی چه شقيق د مسروق نه په طريق د عنعنه روايت کوی يا په طريق د تحديث هم دغه شان په دويم ځائې کښې به مطلب دا وی چه د اعمش نه په طريق د عنعنه روايت کوی يا په صيغه د تحديث يعنی د راوی شک دې چه روايت په لفظ د عن سره دې يا په لفظ د ﴿ حدث ﴾ سره، د واسطې او عدم واسطې بحث به په دې صورت کښې نه وی.

بَابُ مَنْ يُحْدِثُ فِي الصَّلَاةِ

باب دې په بيان د هغه چا کې چې بې اودسه شی په مانځه کې

[٢٠٥](1) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ، عَنْ عِيسَى بْنِ حِطَّانَ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ سَلَّامٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ طَلْقٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا فَسَا أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ، فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ، وَلْيُعِدِ الصَّلَاةَ".

ترجمه: د علي بن طلق نه روايت دې هغه وئيلی دي، چه وئيلی دي رسول الله ﷺ کله چه باد لاړ شي په تاسو کښې د يو کس نه په مانځه کښې، نو لاړ دې شي او اودس دې اوکړي او اعاده د مانځه دې اوکړي.

تشريح: يعنی که د مانځه ترمينځه حدث لاحق شی نو څه کول پکار دی، اودس کولو سره هم په هغه مانځه باندې بناء کيدلې شی يا که اعاده به کولې شی، مسئله مختلف فيه ده، پس که حدث عمدا وی نو استيناف بالاتفاق ضروری دې او که بغير د عمد نه وی نو د جمهورو علماو او ائمه ثلاثه په نزد هغه وخت هم استيناف ضروری دې او د احنافو په نزد په دې صورت کښې بناء هم جائز ده خو اولی استيناف دې، په حديث الباب کښې چه کومه اعاده مذکور ده هغه زمونږ په نزد په استحباب باندې محمول ده يا دې داسې اووئيلې شی

[1] ﴿ قَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي مُعَاوِيَةَ ﴾ د ابراهيم په روايت کښې د شقيق او دَ عبدالله بن مسعود (رض) ترمينځه د مسروق زيادت دې او په يو صورت کښې کوم چه هغه ﴿ او حدثه عنه ﴾ سره بيانوی، د مسروق نه علاوه د يو بل راوی زيادت هم دې کوم چه مبهم دې ﴿ وقال هناد الخ ﴾ د دوی په روايت کښې شک ښکاره کړې شوې دې چه د اعمش روايت د شقيق نه يا خو بغير د واسطې نه دې يا بالواسطه دې، د ابراهيم په روايت کښې واسطه که يو وی يا دوه هغه د شقيق او ابن مسعود رضي الله عنه ترمينځه ده او که د هناد په روايت کښې واسطه ده نو هغه د اعمش او شقيق ترمينځه ده او د عثمان په روايت کښې کوم چه په شروع کښې مذکور دې واسطه دواړو ځايونو کښې نشته نه د اعمش او شقيق ترمينځه او نه د شقيق او عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ترمينځه)

(1): سنن الترمذي/الرضاع ١٢ (١١٦٤)، سنن النسائي/الكبري، عشرة النساء (٩٠٢٥)، (تحفة الأشراف: ١٠٣٤٤)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ١١٤ (١١٨١)، مسند احمد (٨٦/١) ويأتي عند المؤلف برقم: ١٠٠٥ (ضعيف)

چه په دې صورت کښې محمول ده د احنافو استدلال په مسئلة البناء کښې د هغه متعدد روایاتو نه دې کوم چه په سنن ابن ماجه او دارقطنی وغیره کښې مروی دی کوم چه په بذل المجهود کښې د باب الوضوء من الدم لاندې حضرت نقل فرمائیلې دی، د روایت الفاظ دا دی ﴿ من اصابه قئ او رعاف او قلس او مذی فلینصرف فلیتوضا ولیبن علی صلوته ﴾ حدیث تقریبا هم په دې الفاظو باندې د ډیرو صحابه کرامو عائشه، ابوسعید خدری، علی بن ابی طالب، ابن عباس رضی الله عنهم، وغیرهم نه منقول دې.

شرح السند:

﴿ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ سَلاَّمٍ ﴾ دا سلام په تشدید د لام سره دې بلکه هرځائې کښې سلام مشدد دې سوا د دوه ځایونو نه یو عبدالله بن سلام صحابی او دویم محمد بن سلام د امام بخاری رحمه الله استاذ (کذا قال النووی رحمه الله فی مقدمة شرح مسلم) زمونږ د ابوداؤد استاذ محترم مولانا اسعد الله صاحب رحمه الله چا چه د شعر او ادب ډیر ذوق لرلو د هغوی شعر دې!

بهر موضع مشدد هست سلام　　مگر شیخ بخاری وصحابی

﴿ عن علی بن طلق ﴾ تاسو ته به یاد وی چه د وضوء من مس الذکر په باب کښې یو راوی طلق بن علی تیر شوې دې، او دلته دې علی بن طلق، پس ځان پوهه کړه چه په نوم کښې قلب واقع شوې دې بلکه دا دوه راویان دی بیل بیل پس د بعض علماء رجال د تحقیق مطابق دا علی بن طلق د مخکښې راوی طلق بن علی پلار دې نو ګویا طلق د علی د پلار نوم دې او د ځوی هم او سلسله د نسب داسې ده، طلق بن علی بن طلق هم دا رائې د حافظ ابن عبدالبر رحمه الله ده، پس هغوی د علی بن طلق په باره کښې فرمائی ﴿ اظنه والد طلق بن علی ﴾ په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: هو ظن قوی اذ نسبهما واحد.

بَابٌ فِي الْمَذْيِ

باب دې په بیان د مذې کې

د نواقض الوضوء نه یو خروج المذی ده ﴿ مذی ﴾ په سکون د ذال او تخفیف د یاء سره او مذی په تشدید د یاء سره په وزن د غنی دواړو طریقو سره صحیح دې، ﴿ وهو ماء رقیق اصفر یخرج عند الشهوة الضعیفة ﴾ او هم په دې حکم کښې ﴿ ودی ﴾ ده، ﴿ هو ماء ابیض ثخین ﴾ کوم چه د متیازو نه پس یا د څه وزنی څیز د اوچتولو نه پس راوځی.

د مذی سره متعلق مسائل اربعه خلافیه:

ځان پوهه کړه چه د مذی متعلق څلور مسائل اختلافی ده، آیا مذی په حکم د متیازو کښې دې، څنګه چه د متیازو نه پس استنجاء بالحجر کافی ده هم دغه شان دلته هم کافی ده یا غسل ضروری دې، د احنافو او شوافعو په نزد راجح قول دا دې چه په دې کښې استجمار کافی دې غسل ضروری نه دې او د مالکیانو او حنابله په نزد دوه روایتونه دی، جواز او عدم جواز، مسئله ثانیه د خروج مذی نه پس صرف محل نجاست لره پاکول ضروری دی یا که دهغې نه علاوه هم، د امام مالک رحمه الله مذهب دې ﴿ یغسل جمیع الذکر ﴾ او د حنابله په نزد

د ذكر سره د خصيتين وينځل هم ضروري دي او د احنافو او شوافعو په نزد صرف د موضع نجاست وينځل ضروري دی، مسئله ثالثه چه په كومه جامه باندې مذی اولګی دهغې غسل ضروری دې كه نضحه هم كافي ده، د جمهور علماء كرامو او ائمه ثلاثه په نزد باندې غسل ضروری دې نضح او رش الماء كافی نه دې او د امام احمد رحمه الله نه دواړه روايتونه دی، قول راجح د هغوی دا دې چه نضح كافی ده (كما فی هامش الكوكب) علامه شوكانی رحمه الله هم دې ته ترجيح وركړې ده او د خپل طرف نه ئې ددې وجه د ترجيح هم بيان كړې ده كومه چه حضرت په بذل كښې رد فرمائيلې ده، مسئله رابعه دا ده چه مذی د ائمه اربعه او جماهير علماء كرامو سلفا او خلفا په نزد نجس ده، په خلاف د فرقه اماميه د روافضو نه چه هغوی دې ته طاهر وائی د لفظ نضح نه استدلال كولو سره، خو مونږ وايو چه لفظ نضح خو د دم حيض او بول صبی په باره كښې هم راغلی دې حال دا چه دم حيض بالاتفاق نجس دی.

[٢٠٦]([1]) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبِيدَةُ بْنُ حُمَيْدٍ الْحَذَّاءُ، عَنِ الرُّكَيْنِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ حُصَيْنِ بْنِ قَبِيصَةَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا مَذَّاءً، فَجَعَلْتُ أَغْتَسِلُ حَتَّى تَشَقَّقَ ظَهْرِي، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَوْ ذُكِرَ لَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَفْعَلْ إِذَا رَأَيْتَ الْمَذْيَ، فَاغْسِلْ ذَكَرَكَ وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ، فَإِذَا فَضَخْتَ الْمَاءَ فَاغْتَسِلْ".

ترجمه: د علي رضی الله عنه نه روايت دې هغه وئيلی دی: وم زه چه ډير مذي به رانه تله. نو زه شروع شوم چه غسل به مي كولو تردې چه شا مي وچاودله، نو دا خبره ما ذكر كړه نبي صلی الله عليه وسلم ته، او يا ورته ذكر كړی شوه، نو اووئيل رسول الله صلی الله عليه وسلم داسي مه كوه كله چه ته مذي اووينې نو خپل ذكر اووينځه، او اودس كوه پشان د اودس ستا د مانځه دپاره، كله چه تا اوبه راويستلي په ټوپ وهلو سره نو بيا غسل اوكړه.

تشريح: ﴿ قوله كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فَجَعَلْتُ أَغْتَسِلُ ﴾ سيدنا علی رضی الله عنه فرمائی چه زما نه به مذی په كثرت سره تله. او د مسئلې د نه معلوميدو د وجې نه به ما ددې نه غسل كولو او په كثرت سره به دې ته ضرورت راتلو تردې چه د يخنۍ په موسم كښې د يخنې شدت او بار بار د غسل كولو د وجې نه زما په ملا كښې شقوق او درد شوې وو.

د روايات مختلفه ترمينځه تطبيق:

﴿ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ الخ ﴾ په دې كښې روايات مختلف دی دلته خو د شک سره دی چه ما رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ددې ذكر اوكړو يا بل چا هغوی ته ذكر اوكړو او وړاندې په ابوداؤد كښې راځی چه مقداد بن اسود رضی الله عنه ته ئې اووئيل چه هغه د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه د مسئلې تپوس اوكړی او د نسائی په روايت كښې دی چه ما عمار بن ياسر رضی الله عنهما ته اووئيل او د مصنف عبدالرزاق په روايت كښې دی چه يو ځل د علی، مقداد بن اسود او عمار بن ياسر رضی الله عنهم ترمينځه په دې

[1]): سنن النسائي/الطهارة ١١١ (١٥٢)، والغسل ٢٨ (٤٣٦)، (تحفة الأشراف: ١٠٠٧٩)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ١٣(٢٦٩)، سنن الترمذي/الطهارة ٨٣ (١١٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٠ (٥٠٤)، مسند احمد (١٠٩/١، ١٢٥، ١٤٥) (صحيح)

مسئله باندې مذاکره اوشوه او علی رضي الله عنه دې دوارو ته حکم اوفرمائيلو چه هغه د رسول الله ﷺ نه د مسئلې تپوس اوکړی، او د ترمذی او ابن ماجه په روايت کښې دی علی رضي الله عنه فرمائی ﴿ سالت النبی ﷺ عن المذی ﴾ ابن حبان دا روايات مختلفه داسې جمع کړی چه علی اول عمار رضي الله عنه ته حکم اوکړو او بيا ئې مقداد رضي الله عنه ته، او بيا هغوی خپله سوال اوکړو، حافظ رحمه الله فرمائی چه دا جمع جيد ده خو د هغوی دا وينا چه بيا علی رضي الله عنه خپله سوال اوکړو دا صحيح نه ده ځکه چه دا د هغوی د قول ﴿ انا استحی ﴾ خلاف دې خو ددې جواب دا کيدې شی چه د علی رضي الله عنه دپاره استحياء په شروع کښې وه خو چه کله دې دوارو په سوال کښې تاخير اوکړو نو علی رضي الله عنه د شدت احتياج د وجې نه خپله سوال اوکړو د امام نووی رحمه الله وغيره رائې دا ده چه چرته د سوال نسبت د علی رضي الله عنه طرف ته دې هغه مجاز دې، د آمر کيدو په حيثيت سره ئې خپل طرف ته نسبت کړې دې او بعضو وئيلې دی چه سوال بالواسطه دخپل ځان دپاره وو او په دې کښې د استحياء کيدل ظاهر دی او براه راست سوال د مطلق مسئلې په حيثيت سره ښکاره دی.

دلته دې دا اشکال اونکړې شی چه په طلب د علم کښې علی رضي الله عنه استحياء ولې اوکړه، ځکه چه طلب د علم نه هغوی استحياء نه ده کړې، په طلب د علم کښې خو هغوی هميشه وو خو براه راست د تپوس کولو نه ئې حياء اوکړه چه دهغې د وجې نه ښکاره ده چه خروج مذی عامةً د خپل اهل سره د ملاعبت نه کيږی او د هغوی په نکاح کښې د رسول الله ﷺ لور وه په دې وجه د استحياء کيدل قرين قياس وو دا ټول تفصيل هم دغه شان په اوجز المسالک کښې دې.

﴿ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « لاَ تَفْعَلْ إِذَا رَأَيْتَ الْمَذْىَ فَاغْسِلْ ذَكَرَكَ وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلاَةِ ﴾ رسول الله ﷺ علی رضي الله عنه په خروج مذی باندې د غسل کولو نه منع کړو، مسئله اجماعی ده چه په خروج د مذی سره غسل نه واجب کيږی. ﴿ فَإِذَا فَضَخْتَ الْمَاءَ فَاغْتَسِلْ ﴾ چه کله ته اوبه راوباسې نو بيا غسل کوه يعنی غسل په ماء دافق (منی) سره واجب کيږی نه په مذی سره. ﴿ قوله ليغسل ذكره وانثيه ﴾ په دې روايت کښې د ذکر سره ﴿ انثيين ﴾ هم مذکور دې دا د امام احمد او اوزاعی رحمهما الله دليل دې.

[٢٠٧](¹) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رضي الله عنه أَمَرَهُ أَنْ يَسْأَلَ لَهُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ إِذَا دَنَا مِنْ أَهْلِهِ فَخَرَجَ مِنْهُ الْمَذْيُ، مَاذَا عَلَيْهِ؟ فَإِنَّ عِنْدِي ابْنَتَهُ وَأَنَا أَسْتَحْيِي أَنْ أَسْأَلَهُ، قَالَ الْمِقْدَادُ: فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: "إِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ ذَلِكَ، فَلْيَنْضَحْ فَرْجَهُ وَلْيَتَوَضَّأْ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ".

ترجمه: د مقداد بن الاسود نه روايت دې چه بيشکه علي بن ابي طالب رضي الله عنه ورته امر اوکړو چه تپوس اوکړې د هغه لپاره د رسول الله ﷺ نه، په باره د يو سړي کښې چه کله هغه نزدې

¹): سنن النسائي/الطهارة ١١٢ (١٥٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٠ (٥٠٥)، (تحفة الأشراف: ١١٥٤٤)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٨٣ (١٥٦)، موطا امام مالك/الطهارة ١٣ (٥٣)، مسند احمد (٤/٦، ٥) (صحيح)

شي خپل اهل ته، نو مذي ترېنه وځي، نو په هغه به څه وي؟ بېشكه د هغه لور زما سره ده او زه حياء كوم چه د هغه نه تپوس اوكړم، مقداد اووئيل: چه ما تپوس اوكړو د رسول الله ﷺ نه د دغې باره كښې، نو هغه اووئيل: كله چه يو كس ستاسو نه دا بياموخي نو خپل عورت ته دې اوبه وشيندي او اودس دې اوكړي پشان د اودس د هغه د مانځه دپاره.

[٢٠٨](¹) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ لِلْمِقْدَادِ وَذَكَرَ نَحْوَ هَذَا، قَالَ: فَسَأَلَهُ الْمِقْدَادُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَغْسِلْ ذَكَرَهُ وَأُنْثَيَيْهِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ الثَّوْرِيُّ وَجَمَاعَةٌ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْمِقْدَادِ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ فِيهِ: وَالْأُنْثَيَيْنِ.

ترجمه: بېشكه علي بن ابي طالب اووئيل مقداد ته او ذكر ئې كړو پشان د دې، هغه اووئيل: تپوس اوكړو د هغه نه مقداد، نو اووئيل رسول الله ﷺ: اودې وينځي خپل ذكر او هګۍ. وئيلى دي ابوداود: او روايت كړى دى دا ثوري او يو جماعت د هشام نه او هغه د خپل پلار نه، او هغه د مقداد نه، او هغه د علي نه، او هغه د نبي ﷺ نه.

[٢٠٩](²) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَدِيثٍ حَدَّثَهُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: قُلْتُ لِلْمِقْدَادِ: فَذَكَرَ مَعْنَاهُ. قَالَ أَبُو دَاوُد، وَرَوَاهُ الْمُفَضَّلُ بن فضالة وجماعة، والثوري، وابن عيينة، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَرَوَاهُ ابْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْمِقْدَادِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَمْ يَذْكُرْ: أُنْثَيَيْهِ.

ترجمه: د علي بن ابي طالب نه روايت دې هغه وائي چه ما اووئيل مقداد ته، نو ذكر ئې كړه معنى د هغې. وئيلى دي ابوداود: او روايت كړى دى دهغې مفضل بن فضاله او يو جماعت او ثوري او ابن عيينة د هشام نه، هغه د خپل پلار نه او هغه د علي بن ابي طالب نه، او روايت كړى دى دهغې ابن اسحاق د هشام بن عروه نه، او هغه د خپل پلار نه، او هغه د مقداد نه او هغه د نبي ﷺ نه، نه ئې دى ذكر كړى أنثيېه.

تشريح: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ الْمُفَضَّلُ بْنُ فَضَالَةَ الخ ﴾ مصنف رحمه الله ددې ځائې نه د هشام د شاګردانو اختلاف بيانوى، پورته د زهير په روايت كښې د انثيين ذكر وو، مصنف رحمه الله هم دې لره بيانوى چه څنګه زهير د هشام نه دا حديث په انثيين سره ذكر كړو هم دغه شان مفضل او سفيان ثوري او سفيان بن عيينة هم ذكر كړې دې، معلومه شوه چه انثيين لره ذكر كونكي يو جماعت دې، وراندې تلو سره مصنف رحمه الله فرمائى په خلاف د محمد بن اسحاق چه هغوى هم د هشام نه دا حديث روايت كړې دې خو انثيين ئې نه دى ذكر كړى، زمونږ حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه زما په نزد امام ابوداؤد رحمه الله ككلك حنبلى دې او دا تاسو ته معلومه شوه چه امام احمد رحمه الله د غسل اثنين قائل دې په ظاهر كښې مصنف رحمه الله هم هغې ته ترجيح وركوى، د جمهور د طرف نه به ددې جواب دا وى چه په ذكر د انثين كښې د راويانو

¹): سنن النسائي/الطهارة ١١٢ (١٥٣)، (تحفة الأشراف: ١٠٢٤١)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/١٢٤) (صحيح)

²): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٢٤١) (صحيح)

اختلاف او اضطراب دي په دې وجه ددې نه به غسل نه ثابتيږي، يا دې داسې اووئيلې شي چه دا هغه وخت ده چه کله انثيين په مذی سره ملوث وی يا کيدې شی چه د غسل انثيين حکم رسول الله ﷺ تبريدا فرمائيلې وی چه سيلان مذی زر منقطع شی.

[٢١٠] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ يَعْنِي ابْنَ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، قَالَ: كُنْتُ أَلْقَى مِنَ الْمَذْيِ شِدَّةً، وَكُنْتُ أُكْثِرُ مِنَ الِاغْتِسَالِ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: "إِنَّمَا يُجْزِيكَ مِنْ ذَلِكَ الْوُضُوءُ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، فَكَيْفَ بِمَا يُصِيبُ ثَوْبِي مِنْهُ؟ قَالَ: يَكْفِيكَ بِأَنْ تَأْخُذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَتَنْضَحَ بِهَا مِنْ ثَوْبِكَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ أَصَابَهُ".

ترجمه: د سهل بن حُنيف نه روايت دې هغه وئيلی دی: وم زه چه مخامخ کيدم د مذي سره په سختئ، او وم زه چه ډير مې کول لمبل، نو ما تپوس اوکړو د رسول الله ﷺ نه ددې په باره کښې، نو هغه اووئيل: بيشکه کافي کيږي ستا لپاره د دېنه اودس، نو ما اووئيل: أي د الله رسوله! نو څنګه به وي هغه چه رسيږي زما جامي ته؟ نو هغه اووئيل: کافي دی ستا لپاره چه ته واخلې يو ورغوی د اوبو نه، وئې شينډې په خپله جامه، په هغه ځائې چه ته ئې وينې چه دا ورته رسيدلې دی.

تشريح: ﴿ قوله بِأَنْ تَأْخُذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَتَنْضَحَ بِهَا مِنْ ثَوْبِكَ ﴾ په دې حديث کښې په ظاهره د حنابله تائيد کيږی چه کومې جامې باندې مذی اولګی دهغې د پاکولو دپاره رش الماء کافي دې د غسل حاجت نشته او د مسلم شريف په روايت کښې د ابن عباس رضي الله عنهما نه ﴿ وانضح فرجک ﴾ وارد شوي دي، جمهور داسې وائی چه په ډيرو احاديثو کښې لفظ د نضح د غسل په معنی کښې راغلې دې دلته هم هغه مراد دی، امام نووی رحمه الله فرمائی چونکه په نورو روايتونو کښې د ﴿ ليغسل ذکره ﴾ تصريح ده لهذا نضح به په هغې باندې محمول کولې شی.

[٢١١] (٢) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ يَعْنِي ابْنَ صَالِحٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ حَرَامِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَعْدٍ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا يُوجِبُ الْغُسْلَ، وَعَنِ الْمَاءِ يَكُونُ بَعْدَ الْمَاءِ، فَقَالَ: "ذَاكَ الْمَذْيُ، وَكُلُّ فَحْلٍ يَمْذِي، فَتَغْسِلُ مِنْ ذَلِكَ فَرْجَكَ وَأُنْثَيَيْكَ وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ".

ترجمه: عبد الله بن سعد الانصاري وايې: ما تپوس اوکړو د رسول الله ﷺ نه په باره د هغه څه کښې چه واجبوي غسل او په باره د اوبو کښې چه وي وروسته د اوبو نه، نو هغه اووئيل: دا مذي ده، او هر اينده مذي غورځوي، نو ووينځه ته د دغې نه خپل عورت او دواړه هګی، او اودس اوکړه پشان د اودس ستا د مانځه دپاره.

تشريح:٥ : ﴿ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى قوله وَعَنِ الْمَاءِ يَكُونُ بَعْدَ الْمَاءِ ﴾ يعنی هغه اوبه کومې چه

---

[١]: سنن الترمذي/الطهارة ٨٤ (١١٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٧٠ (٥٠٦)، (تحفة الأشراف: ٤٦٦٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٨٥/٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٤٩ (٧٥٠) (حسن)

[٢]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٥٣٢٨)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ١٠٠ (١٣٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٣٠ (٦٥١)، مسند احمد (٣٤٢/٤، ٢٩٣/٥) (صحيح)

لرې لرې مسلسل راځي کوم نه چه څاڅکي وائي يعني مذى ددې لفظ صحيح تشريح هم دا ده او علامه شوکاني رحمه الله نه ددې په تشريح کښې وهم شوې دې هغوی د بعد الماء نه مراد بول اخستلې دې يعنى هغه اوبه چه د متيازو نه پس اوځي خو دا صحيح نه ده ځکه چه د متيازو نه پس چه کوم رقيق څيز اوځی هغې ته ودی وائی نه مذی، اودلته ذکر شروع دې د مذی.

تنبيه: ځان پوهه کړه چه اوس وړاندې دوه احاديث راروان دی په هغه دواړو کښې د مباشرت حائض ذکر دې دلته نسخې مختلف دی په نسخه د بذل المجهود کښې دا دوه احاديث هم په ترجمة سابقه يعنى په ﴿ باب فى المذى ﴾ کښې داخل دی او په بعض نسخو د ابوداؤد کښې په دې باندې مستقل ترجمة قائم کړې شوې ده. ﴿ باب فى مباشرة الحائض ﴾ که دا ترجمه دلته اومنلې شی نو بيا خو په دې دواړو احاديثو او ترجمه کښې مطابقت ښکاره دې، او که دلته ترجمه نه منئ څنګه چې په نسخه د بذل کښې نشته نو د عدم مطابقت اشکال به پيدا کيږی، غالبا هم ددې اشکال نه د بچ کيدو دپاره بعض ناسخينو دلته دا باب قائم کړې دې خو په دې کښې يو بل اشکال دا پيدا کيږی چه د حيض او استحاض روايات به وړاندې راشی بله دا چه د مباشرة الحائض مستقل باب هم راروان دې نو ګويا دوه اشکالات به شی، يو تکرار په ترجمه کښ، دويم ددې باب دلته د بې محله کيدو چه دا محل ددې باب نه دې، لهذا غوره دا ده چه دلته دې دا ترجمة نه وی بلکه دا دواړه احاديث دې د ترجمه سابقه سره متعلق اومنلې شی او د ترجمة الباب سره په مطابقت باندې دې لږ سوچ اوکړې شی پس مناسبت دا کيدې شی چه مباشرت د حائض د خروج مذی سبب دې، او ترجمة الباب د مذی سره متعلق دې لهذا فى الجملة مناسبت پيدا شو.

[٢١٢](١) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بَكَّارٍ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ حَرَامِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ، "أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا يَحِلُّ لِي مِنَ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ: لَكَ مَا فَوْقَ الْإِزَارِ"، وَذَكَرَ مُؤَاكَلَةَ الْحَائِضِ أَيْضًا، وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: حرام بن حکيم د خپل تره نه روايت کوي چه بيشکه هغه تپوس اوکړو د رسول الله ﷺ نه، چه کله زما ښځه حائضه وی نو دهغې څه څيز زما دپاره حلال دې؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل: ستا دپاره د لنګ (پرتوګ) دپاسه حصه (نه خوند اخستل) جائز دی، او دې سره نې د خوراک خوړلو هم ذکر اوکړو. بيا راوی (تيرشوې) پوره حديث بيان کړو.

[٢١٣](٢) حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْيَزَنِيُّ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ سَعْدٍ الْأَغْطَشِ وَهُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَائِذٍ الْأَزْدِيِّ، قَالَ هِشَامٌ وَهُوَ ابْنُ قُرْطٍ أَمِيرُ حِمْصَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: "سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ مِنَ امْرَأَتِهِ وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ: فَقَالَ: مَا فَوْقَ الْإِزَارِ، وَالتَّعَفُّفُ عَنْ ذَلِكَ أَفْضَلُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَلَيْسَ هُوَ يَعْنِي الْحَدِيثَ بِالْقَوِيِّ.

ترجمه: د معاذ بن جبل رضی الله عنه نه روايت دې هغه وئيلی دی: چه ما تپوس اوکړو د رسول الله

(١): سنن الترمذي/الطهارة ١٠٠ (١٣٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٣٠ (٦٥١)، (تحفة الأشراف: ٥٣٢٦) (صحيح)

(٢): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١١٣٣٢) (ضعيف)

ﷺ نه په باره د هغه څه کښې چه روا وي د سړي لپاره د ښځې خپلې نه په حالت د حيض کښې؟ هغه وائي: رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل: د لنګ نه دپاسه او ځان ساتل د دېنه افضل دي. وئيلی دي ابوداود: نه دی دا، يعني: حديث قوي.

تشريح: ﴿ قوله قَالَ هِشَامٌ وَهُوَ ابْنُ قُرْطٍ أَمِيرُ حِمْصَ ﴾ دا ضمير د عائذ طرف ته راجع دې يعنې د عائذ ځوئې قرط وړاندې تلو سره په امير حمص کښې دواړه احتمالات کيدې شي چه د عبدالرحمن صفت وی او کيدې شي چه د عائذ وی.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَلَيْسَ هُوَ بِالْقَوِيِّ ﴾ ضمير هو د سعد اغطش طرف ته راجع دې کوم چه په سند کښې مذکور دې د مصنف رحمه الله غرض ددې روايت تضعيف دې، او شارح ابن رسلان دا ضمير د حديث طرف ته واپس کړې دې يعنی دا حديث قوی نه دې او منشاء د نه قوی کيدو هم دا راوی سعد اغطش دې په معنی د اعمش.

بَابٌ فِي الْإِكْسَالِ

باب دې په بيان د اکسال کې (غسل نه کول په مجرد دخول بلا انزال)

د نواقض وضوء بيان ختم شو اوس مصنف رحمه الله ددې ځائې نه د موجبات غسل بيان شروع کوی، د اکسال معنی دا ده چه سړې د خپلې ښځې سره جماع اوکړی او انزال ئې اونشی او د بعض عوارضو په وجه باندې داسې کيږی هم اوس سوال دا دې چه دا جماع بغير د انزال نه سبب د غسل دې يا نه؟ جواب دا دې چه دا د جمهور علماء سلفا وخلفا او د ائمه اربعه په نزد موجب غسل دې، د داؤد ظاهری رحمه الله په نزد نه دې، اصل کښې په دې سلسله کښې دوه احاديث روايت شوې دی يو ﴿ إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْأَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ ﴾ دا روايت خو متفق عليه دې، د ابوهريره رضی الله عنه او سيده عائشه رضی الله عنها نه روايت دې، او دويم حديث دې ﴿ الماء من الماء ﴾ دا حديث په دې الفاظو خو په صحيح مسلم او ابوداؤد وغيره کښې دې خو د مضمون په اعتبار سره دا هم متفق عليه دې، پس په بخاری کښې د عثمان غنی رضی الله عنه او ابی بن کعب رضی الله عنه نه دا مضمون نقل دې خو په دې مسئله کښې امام بخاری رحمه الله صرف حديث اول ﴿ اذا التقى الختانان الخ ﴾ سره استدلال کړې دې او دا بل حديث ئې د يوې بلې مسئلې د لاندې راوړې دې، په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې د انصارو يو جماعت د ﴿ الماء من الماء ﴾ د وجې نه په اکسال کښې د غسل قائل نه وو لکه ابوايوب او ابوسعيد الخدری، زيد بن خالد، ابی بن کعب رضی الله عنهم، خو د ابی بن کعب رضی الله عنه نه رجوع ثابت ده او د مهاجرينو يو جماعت د غسل قائل وو د هغوی مخې ته د ﴿ اذا التقى الختانان الخ ﴾ حديث وو، يو ځل د سيدنا عمر رضی الله عنه په مجلس کښې په دې مسئله باندې خبره کيدله، دې دواړو جماعتونو خپل مينځ کښې اختلاف کولو، په دې باندې عمر رضی الله عنه اوفرمائيل ﴿ انتم اهل بدر الاخيار فكيف بمن بعدكم ﴾ تاسو مشران اهل بدر حضرات چه په دې مسئله کښې اختلاف کوئ نو د روستو خلقو به څه حال وی په دې باندې هغوی عرض اوکړو يا امير المومنين که تاسو ددې مسئلې صحيح تحقيق کول غواړئ نو د ازواج مطهراتو نه معلومه

کړئ، پس هغوی اول حفصه رضی الله عنها ته سړي اوليږلو خو هغې د لا علمئ اظهار اوکړو ددې نه پس ئې د عائشې رضی الله عنها په خدمت کښې قاصد اوليږلو نو هغې اوفرمائيل ﴿ اذا جاوز الختان الختان فقد وجب الغسل ﴾ پس عمر رضی الله عنه هم ددې مطابق فيصله اوفرمائيله ددې واقعې تخريج امام طحاوی رحمه الله په شرح معانی الاثار کښې کړې دې.

ابن العربی رحمه الله فرمائی چه د صحابه کرامو رضی الله عنهم ترمينځه په دې مسئله کښې اختلاف په شروع کښې وو د عمر رضی الله عنه د فيصلې نه پس په وجوب غسل باندې اجماع شوې وه خو په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله اشکال کړې وو چه په دې مسئله کښې اختلاف د صحابه کرامو رضی الله عنهم ترمينځه مشهور دې او ددې نه پس په تابعينو کښې هم وو، خو دا صحيح ده چه د جمهورو مسلک هميشه د ايجاب غسل پاتې شوې دې او هم هغه صحيح دې خو د حافظ په کلام باندې علامه عينی رحمه الله تعاقب کړې دې او د ابن العربی رحمه الله د کلام تائيد ئې کړې دې، بلکه دا چه ابن العربی فرمائی چه دا مسئله په اهم مسائلو کښې ده اګرچه په شروع کښې مختلف فيه وه خو روستو اجماع شوې وه سوا د داؤد ظاهری نه ﴿ ولا يعبا بخلافه ﴾ د هغوی د اختلاف مونږ پرواه نه کوو بيا وراندې هغوی فرمائی چه ګرانه معامله د امام بخاری رحمه الله ده چه هغه په اجل علماء مسلمين کښې دې او بيا هم هغوی په دې کښې صرف د استحباب غسل قائل دې.

په دې مسئله کښې د امام بخاری رحمه الله ميلان:

خو څان پوهه کړه چه په دې مسئله کښې د امام بخاری رحمه الله په ميلان کښې شراح بخاری مختلف دی، اصل کښې په بخاری شريف کښې د امام بخاری رحمه الله الفاظ دا دی، قال ابوعبدالله الغسل احوط، په دې باندې د بعضو رائې خو دا ده چه د هغوی مراد په احتياط سره احتياط ايجابی دې يعنی غسل نه کول خلاف احتياط دی او وئيلې شوې دی چه د هغوی مراد د احتياط نه احتياط استحبابی دې د حضرت ګنګوهی رحمه الله او هم دغه شان د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې دا ده چه د هغوی مذهب په دې سلسله کښې د جمهورو موافق دې، احقر وائی چه د امام بخاری رحمه الله کلام ته په کتلو سره ښه معلوميږی چه هغه د وجوب غسل قائل دی، د ﴿ الماء من الماء ﴾ قائل نه دی، امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې فرمائی چه د امت دې وخت کښې اجماع ده په وجوب غسل باندې که انزال شوې وی او که نه وی شوې.

[٢١٣](1) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرٌو يَعْنِي ابْنَ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي بَعْضُ مَنْ أَرْضَى، أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّمَا جُعِلَ ذَلِكَ رُخْصَةً لِلنَّاسِ فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ لِقِلَّةِ الثِّيَابِ، ثُمَّ أَمَرَ بِالْغُسْلِ وَنَهَى عَنْ ذَلِكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: يَعْنِي الْمَاءَ مِنَ الْمَاءِ.

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ٨١ (١١٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١١ (٦٠٩)، (تحفة الأشراف: ٢٧)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ١٢ (٢٦٧)، صحيح مسلم/الحيض ٦ (٣٠٩)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٠ (٢٦٤، ٢٦٥)، مسند احمد (١١٥/٥، ١١٦)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٤ (٧٨٦) (صحيح)

ترجمه: ابي بن كعب خبر وركړى دى سهل بن سعد الساعدي ته چه بيشكه رسول الله وسلم وئيلى دى: بيشكه ګرځولى شوى دى دا رخصت دخلكو لپاره په اول د اسلام كښې د وجې د كموالي د جامو نه، بيا امر اوشو په غسل باندې او نهي اوشوه د دېنه. وئيلى دي ابوداود: يعني اوبه د اوبو نه دي.

د حديث الماء من الماء توجيهات :

د جمهورو د طرف نه د ﴿ الماء من الماء ﴾ ډير جوابونه كړې شوې دى،

١: داچه دا حديث منسوخ دې لكه چه د ابى بن كعب رضي الله عنه حديث هم په دې باب كښې راروان دې،

٢: دا حديث محمول دې په مباشرت فى غير الفرج باندې او په دې صورت كښې غسل د ټولو په نزد په انزال باندې موقوف دې قاله ابن رسلان.

٣: الماء من الماء دې عام اوساتلې شى كه حقيقى وى او كه حكمى وى پس ايلاج ماء حكمى دې يعنى د انزال په حكم كښې دې دا جواب د حضرت ګنګوهى رحمه الله د بعض تقاريرو نه ملاويږى.

۴: د ابن عباس رضي الله عنهما توجيه كومه چه امام ترمذى رحمه الله هم ذكر كړې ده هغه دا چه دا حديث په احتلام باندې محمول دې، يعنى د جماع دوه قسمونه دى، يو جماع فى اليقظة او يو جماع فى المنام كوم ته چه احتلام وائى، په اول صورت كښې به په ﴿ اذا التقى الختان الختان ﴾ والا حديث باندې عمل وى او په دويم صورت كښې په ﴿ الماء من الماء ﴾ باندې، پس په احتلام كښې بغير د انزال نه بالاتفاق غسل نه واجب كيږى، دا يو لويه توجيه ده كومه چه امام نسائى رحمه الله هم اختيار كړې ده پس هغوى په دې حديث باندې باب قائم كړې دې باب الذى يحتلم ولا ير الماء.

خو په دې باندې يو قوى اشكال دې هغه دا چه دا توجيه د مسلم د روايت خلاف ده چه دهغې مضمون دا دې سيدنا ابوسعيد خدرى رضي الله عنه فرمائى چه زه يو ځل رسول الله صلى الله عليه وسلم سره قبا ته روان اوم په لاره كښې مونږ محلې د بنو سالم ته اورسيدلو، رسول الله صلى الله عليه وسلم هلته رسيدلو سره د عتبان بن مالك رضي الله عنه په دروازه باندې اودريدلو او ور ئې اوټكولو هغوى هغه وخت خپلې بيبى سره مشغول وو. د رسول الله صلى الله عليه وسلم آواز اوريدلو سره هم په دې حال كښې زر حاضر شو او رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د ملاقات نه پس هغوى د مسئلې تپوس اوكړو چه كه يو سړى د خپلې بيبى سره صحبت كوى او انزال ئې نه وى شوې نو آيا په هغه باندې غسل واجب دې، رسول الله صلى الله عليه وسلم په دې موقع باندې اوفرمائيل ﴿ الماء من الماء ﴾ ظاهره ده چه هغوى د جماع فى اليقظة په باره كښې تپوس كړې وو خو بيا هم رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل ﴿ الماء من الماء ﴾ لهذا دې حديث لره په احتلام باندې حمل كول صحيح نه دى.

ددې جواب دا وركړې شوې دې چه د ابن عباس رضي الله عنهما مراد دا نه دې چه دا حديث د شروع نه په احتلام باندې محمول دې بلكه مطلب دا دې چه په دې مسئلې كښې دوه نسخې واقع كيدو نه پس اوس دا حكم صرف په احتلام كښې باقى پاتې شوې دې.

﴿ قوله إِنَّمَا جَعَلَ ذَلِكَ رُخْصَةً لِلنَّاسِ فِي أَوَّلِ الإِسْلاَمِ لِقِلَّةِ الثِّيَابِ ﴾ يعنى په ابتداء د

اسلام کښې د خلقو د سهولت دپاره د جامو د کمی د وجې نه د ﴿ الماء من الماء ﴾ حکم ورکړې شو ددې جملې په شرح کښې د شارحينو دوه اقوال دی يو دا چه د بار بار غسل کولو په صورت کښې چه کله په يو کپړه کښې د بدن لوند والې بار بار اولګی نو هغه جامه به زر کمزورې او زړه شی، دويم قول کوم چه ابن رسلان ليکلې دې چه د جامو د کمی وجې نه زوجين چه کله شپه په يو بستره او څادر کښې تيره کړی نو په دې کښې به د مقاربت او مصاحبت نوبت زيات راځی چه په هغې کښې به کله انزال وی او کله به نه وی نو ددې مجبورئ د وجې نه بغير د انزال نه د ترک غسل د رخصت او اجازت ورکړې شوې وو

او په يو نسخه کښې په ځائې د ثياب لفظ ثبات دې چه دهغې نه مراد کلک والې دې يعنی د اسلام په شروع کښې د ثبات فی الدين د کمی او کمزورې د وجې نه دا سهولت ورکړې شوې وو، اوګورئ حضرات شراح حديث د حديث د شرح حق ادا کړو. فجزاهم الله احسن الجزاء.،

[٢١٥](١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِهْرَانَ الْبَزَّازُ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا مُبَشِّرٌ الْحَلَبِيُّ، عَنْ مُحَمَّدٍ أَبِي غَسَّانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنِي أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ، "أَنَّ الْفُتْيَا الَّتِي كَانُوا يَفْتُونَ أَنَّ الْمَاءَ مِنَ الْمَاءِ كَانَتْ رُخْصَةً رَخَّصَهَا رَسُولُ اللَّهِ فِي بَدْءِ الْإِسْلَامِ، ثُمَّ أَمَرَ بِالِاغْتِسَالِ بَعْدُ".

ترجمه: د سهل بن سعد نه روايت دې چه ماته حديث بيان کړې دی أبي بن كعب بيشکه فتوي هغه چه وو هغوی چه فتوي ئې ورکولې چه اوبه د اوبو نه دې، وو دا رخصت چه رخصت ورکړی وو رسول الله ﷺ په شروع د اسلام کښې، بيا ئې حکم اوکړو په غسل کولو باندې

[٢١٦](٢) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْفَرَاهِيدِيُّ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، وَشُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا قَعَدَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْأَرْبَعِ وَأَلْزَقَ الْخِتَانَ بِالْخِتَانِ، فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ".

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دې بيشکه نبي ﷺ اووئيل کله چه کيني سړی په څلورو څانګونو د ښځی کښې، او يو ځائې کړی ختان د ختان سره نو په تحقيق سره غسل واجب شو

[٢١٧](٣) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرٌو، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ"، وَكَانَ أَبُو سَلَمَةَ يَفْعَلُ ذَلِكَ.

ترجمه: د ابو سعيد الخدري رضی الله عنه نه روايت دې، بيشکه رسول الله ﷺ وئيلی دی اوبه د

---

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٢٧) (صحيح)

(٢): صحيح البخاري/الغسل ٢٨ (٢٩١)، صحيح مسلم/الطهارة ٢٢ (٣٤٨)، سنن النسائي/الطهارة ١٢٩ (١٩١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١١ (٦١٠)، (تحفة الأشراف: ١٤٦٥٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٣٤، ٢٤٧، ٣٩٣، ٤٧١، ٥٢٠)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٥ (٧٨٨) (صحيح)

(٣): صحيح مسلم/الطهارة ٢١ (٣٤٣)، (تحفة الأشراف: ٤٤٢٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/٢٩، ٣٦، ٤٧) (صحيح)

اوبو نه دي. او وو ابو سلمه به هم داسې كول.

تشريح: ﴿ قوله وَأَلْزَقَ الْخِتَانَ بِالْخِتَانِ ﴾ د ختان نه مراد موضع دختان دې ځکه چه د ختان معنى خو د ختنې ده، د ختان استعمال د سړو او د ښځو دواړو په حق کښې وی لکه چه په حديث کښې دی ددې بالمقابل دويم لفظ خفاض دې ددې استعمال د زنانه سره خاص دې، د زنانه د شرمګاه دپاسه د څرمنې يو ټکړه وی ﴿ عرف الديک ﴾ د چرګ د چارخولک په شان هغه قطع کولې شی، په عربو کښې ددې دستور وو اګرچه په هندوستان کښې دا رواج نشته.

شارحينو ليکلې دی چه ﴿ الزق الختان بالختان ﴾ کنايه ده د ايلاج حشفه نه ځکه چه اول خو د جماع په وخت کښې د ختانين تماس نه وی ځکه چه د زنانه د عورت محل ختان د فرج دپاسه وی دويم دا چه صرف د التقاء ختانين نه د جماع او دخول تحقق نه وی، پس د ابن ماجه په روايت کښې دی ﴿ اذا التقى الختانان وتوارت الحشفة فقد وجب الغسل ﴾ بهر حال بغير د غيبوبة حشفه نه نۀ د جماع تحقق کيږی او نه غسل واجب کيږی. بالاتفاق (١)

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَعُودُ

باب دې په بيان د جنب کې چې واپس کيږي جماع ته

يعنى که د يو ځل جماع کولو نه پس عود الى الجماع کوی نو په مينځ کښې غسل کول ضروری دی يا نه؟ جواب دا دې چه بالاتفاق ضروری نه دی، زيات نه زيات اولى دی، خو په مينځ کښې اودس کول لکه چه په بل باب کښې راځی دا مختلف فيه مسئله ده، د جمهور علماء ائمه اربعه په نزد اودس په متعدد يعنى اودس بين الجماعين مستحب دې، د داؤد ظاهری رحمه الله او ابن حبيب مالکی رحمه الله په نزد واجب دې او د امام ابويوسف رحمه الله نه عدم استحباب منقول دې، هغوی نه په دې سلسله کښې چه کوم امر وارد شوې دې هغه ئې په اباحت باندې محمول کړې دې ځکه چه اودس د عبادت دپاره مشروع دې نه د قضاء شهوت دپاره خو د هغوی دا تعليل د حديث خلاف دی.

[٢١٨](٢) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلٍ وَاحِدٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَكَذَا رَوَاهُ هِشَامُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، وَمَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، وَصَالِحُ بْنُ أَبِي الْأَخْضَرِ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، كُلُّهُمْ عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د انس رضی الله عنه نه روايت دې، بيشکه رسول الله صلى الله عليه وسلم طواف اوکړو يوه ورځ په ټولو بيبيانو په يو غسل سره. وئيلی دي ابوداود: او همداسې روايت کړی دی هشام بن زيد د انس نه، او معمر د قتاده نه او هغه د انس نه، او صالح بن ابي الاخضر د زهري نه، ټولو د

---

(١) قال النووي في شرح مسلم قال اصحابنا لو غيب الحشفة في دبر امراة او دبر رجل او فرج بهيمة او دبرها وجب الغسل الي آخر ما ذكر)

(٢): سنن النسائي/الطهارة ١٧٠ (١٩٤)، (تحفة الأشراف: ١٥٠٣، ٥٦٨)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ١٢ (٢٦٨)، ١٧ (٢٧٥)، والنكاح ٤ (٥٠٦٨)، ١٠٢ (٥٢١٥)، صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٣٠٩)، سنن الترمذي/الطهارة ١٠٦ (١٤٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠١ (١٤٠)، مسند احمد (٢٢٥/٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٧١ (٧٨٠) (صحيح)

انس نه، او هغه د نبي ﷺ نه

تشریح: ﴿ قوله عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلٍ وَاحِدٍ ﴾ يعنى يو ځل رسول الله ﷺ ټولو ازواج مطهرات سره ملاؤ شو او هرې يوې سره ئې مقاربت اوفرمائيلو او په آخر کښې ئې صرف په يو غسل باندې اکتفاء اوفرمائيله او په بعض رواياتو کښې دی ﴿ وهن تسع ﴾ چه هغه نهه وې، هسې خو ازواج مطهرات د يو قول په بناء باندې يولس او د بل قول په بناء باندې دولس وې، خو د مشهور قول په بناء باندې د نهو نه د زياتو اجتماع ثابت نه ده.

د ازواج مطهرات اسماء ګرامي:

د ازواج مطهرات اسماء ګرامي په اعتبار د ترتيب نکاح دا دي.

۱: خديجه، ۲: سودة بنت زمعه، ۳: عائشة،
۴: حفصه، ۵: زينب بنت خزيمة، ۶: ام سلمة،
۷: زينب بنت جحش، ۸: جويريه بنت الحارث، ۹: ام حبيبة بنت ابی سفيان،
۱۰: ميمونة بنت زمعة، ۱۱: صفيه بنت حيي بن اخطب رضي الله عنهن

دا ټولې يولس شوې چه د هغوی نه د رسول الله ﷺ استمتاع ثابت ده. او بعض علماء کرامو ريحانة بنت عمرو يا بنت زيد هم په ازواج کښې شمار کړې ده، او دويم قول دا دې چه دا په ازواج کښې نه ده بلکه د رسول الله ﷺ وينځه وه، پس دوه وينځې د رسول الله ﷺ مشهورې دی يو ماريه قبطيه او دويمه ريحانة، په دې يولسو بيبيانو کښې دوه يعنی خديجة او زينب بنت خزيمة د رسول الله ﷺ په ژوند کښې وفات شوې وې او باقی نهه د رسول الله ﷺ د وفات په وخت موجود وې، د دوی نه علاوه هم بعض نورې زنانه دی چه د هغوی سره ئې عقد شوې دې خو د دخول نوبت نه وو راغلې بلکه د بعض وجوه نه مخکښې د رخصت کيدو نه بيلتون راغلو چه په هغوی کښې د بعضو واقعه او ذکر د صحاح په بعض کتابونو کښې راځی.

فائده: د صحيح بخاری په روايت کښې دی چه سيدنا انس رضي الله عنه نه دهغوی شاګرد تپوس اوکړو چه ﴿ او کان يطيق ذلک ﴾ يعنی آيا رسول الله ﷺ دومره طاقت لرلو چه په يوه شپه کښې ئې ټولو سره مقاربت اوفرمائيلو نو هغوی جواب ورکړو ﴿ کنا نتحدث انه اعطی قوة ثلاثين رجلا ﴾ يعنی رسول الله ﷺ ته د ديرشو سړو برابر طاقت ورکړې شوې وو، او په معارف السنن کښې د علامه عينی نه نقل کړی دی چه په صحيح اسماعيلی کښې دی سيدنا معاذ بن جبل رضي الله عنه فرمائی ﴿ اعطی قوة اربعين رجلا ﴾ او په کتاب الحلية لابی نعيم کښې دی مجاهد رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ ته د جنتی سړو نه د څلويښتو سړو زور ورکړې شوې وو، او په مسند احمد او ترمذی کښې د زيد بن ارقم او انس رضي الله عنه نه مرفوعا نقل دی چه په رجال جنت کښې به هر سړی ته د سلو سړو زور ورکولې شی، او څاليس ته په سلو کښې ضرب ورکولو سره څلور زره جوړيږی ګويا رسول الله ﷺ ته د څلورو زرو کسانو طاقت ورکړې شوې وو

په حديث الباب باندي دا اشكال چه اقل قسمة يو شپه ده او د هغې جوابات!

څان پوهه کړه چه دلته يو فقهي اشکال دي چه اقل قسمة يو شپه ده نو بيا په يو شپه کښي رسول الله ﷺ هرې يوې بيبي ته څنګه اورسيدل، جواب دا دي چه اول خو دا مسئله مختلف فيه ده چه په رسول الله ﷺ باندي قسم يعني عدل بين الزوجات واجب وو يا نه که واجب نه وو نو بيا خو هيڅ اشکال نشته أو که واجب وو نو بيا مختلف جوابونه کړې شوې دی، ١: ملا علي قاري رحمه الله فرمائی ﴿ کان ذلک برضاهن ﴾ يعني د صاحبة النوبة (د چا نمبر چه وو) دهغې په رضا باندې به رسول الله ﷺ دا کار کولو. ٢: حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه ﴿کان ذلک عند قدومه من سفر ﴾ يعني د يو سفر نه په واپسئ باندې د نمبر شروع کولو نه مخکښې رسول الله ﷺ داسې اوکړل، د يوې زوجې محترمې په نمبر کښې رسول الله ﷺ ټولو سره نه دي ملاؤ شوې ٣: ابن العربی فرمائی چه الله پاک رسول الله ﷺ ته په شپه او ورځ کښې يو ساعت داسې ورکړې وو چه په هغې کښې د يوې بيبي حق هم نه وو بلکه په هغې کښې رسول الله ﷺ ته اختيار وو چه چاته غواړی تللې شی او د مسلم شريف د روايت نه معلوميږی چه دا وخت د مازيګر نه پس وو او که په دې کښې به موقع نه ملاويده نو پس د ماښام نه، ٤: وئيلې شوې دی چه دا واقعه د سفر حجة الوداع ده پس ټول ازواج مطهرات په دې سفر کښې هغوی سره شريکې وې، رسول الله ﷺ د ماسپخين د مونځ کولو نه پس د مدينې منورې نه روان شو او د مازيګر مونځ ئې په ذوالحليفه کښې تلو سره ادا اوفرمائيلو کوم چه د اهل مدينه ميقات دې او هلته ئې يو شپه قيام اوفرمائيلو. په بله ورځ باندې د احرام تړلو نه پس د هغه ځائې نه روان شو نو په دې شپه باندې رسول الله ﷺ د ټولو ازواج مطهراتو سره مجامعت اوفرمائيلو او د سحر د مانځه نه مخکښې ئې غسل جنابت اوفرمائيلو. لکه چه په جزء حجة الوداع کښې په حواله د کتابونو حضرت شيخ ليکلې دی، د جواب حاصل دا شو چه دا واقعه د سفر ده په دې کښې قسم بين الزوجات واجب نه دې، مولانا انور شاه صاحب رحمه الله هم دا رائې لری لکه چه په عرف الشذی کښې دی.

د دې حديث نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ غسل بين الجماعين نه دې فرمائيلې اوس پاتې شوه دا خبره چه په مينځ کښې ئې اودس هم فرمائيلې يا نه دواړه احتمالات کيدې شی چه اودس ئې فرمائيلې وی او دا هم ممکن ده چه ترک کړې ئې وی د بيان جواز دپاره.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهَكَذَا رَوَاهُ هِشَامُ بْنُ زَيْدٍ الخ ﴾ مصنف رحمه الله د مذکوره حديث د تقويت دپاره ددی څو طرق نور هم ذکر فرمائيلې دی، په متن کښې چه کوم روايت ذکر شوې دې هغې لره روايت کونکې د انس رضي الله عنه نه حميد طويل رحمه الله دې. چونکه دا ټول طرق مصنف رحمه الله په پوره سند سره نه دی بيان کړې په دې وجه دې ته به تعليقات وئيلې شی، اوس دا چه دا روايات موصولا په کوم کتاب کښې دی، حضرت په بذل کښې ليکلې دی چه د هشام روايت په مسلم کښې او د قتادة او د زهری روايت په ابن ماجه کښې موجود دې.

بَابُ الْوُضُوءِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ

باب دي په بيان د اودس کې د هغه چا لپاره چې اراده د واپسۍ لري

په دې مسئله باندې کلام تير شوی باب کښې راغلو.

[۲۱۹]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَمَّتِهِ سَلْمَى، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ يَغْتَسِلُ عِنْدَ هَذِهِ وَعِنْدَ هَذِهِ، قَالَ: قُلْتُ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا تَجْعَلُهُ غُسْلًا وَاحِدًا؟ قَالَ: هَذَا أَزْكَى وَأَطْيَبُ وَأَطْهَرُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَحَدِيثُ أَنَسٍ أَصَحُّ مِنْ هَذَا.

ترجمه: د ابو رافع نه روايت دې چه بيشکه نبي ﷺ طواف اوکړو يوه ورځ په خپلو بيبيانو باندې، چه غسل به ئې کولو ددې سره او ددې سره. هغه وائي چه ما اووئيل هغه ته اې د الله رسول! يوځل غسل ولې نه کوئې، هغه اووئيل: دا ډير پاکونکې او اطيب او اطهر دی. وئيلې دي ابوداود: او حديث انس ډير اصح دی ددې نه

د بابين په دوه مختلفو احاديثو کښې د مصنف رحمه الله رائې:

﴿قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَحَدِيثُ أَنَسٍ أَصَحُّ مِنْ هَذَا﴾ ددې نه مخکښې باب کښې مصنف رحمه الله د سيدنا انس رضي الله عنه حديث ذکر فرمائيلې وو چه په هغې کښې صرف يو ځل غسل فرمائيل مذکور وو او په دې باب کښې ئې د ابورافع رضي الله عنه حديث ذکر اوفرمائيلو چه په دی کښې تعدد غسل مذکور دې چه د هرې يوې زوجې سره رسول الله ﷺ غسل اوفرمائيلو ﴿هَذَا أَزْكَى وَأَطْيَبُ وَأَطْهَرُ﴾ يعنی دا تعدد غسل زيات ثواب والا دې او په دې کښې د ظاهر او باطن طهارت هم زيات دې.

دلته يو اشکال دا کيږی چه ابورافع رضي الله عنه ته ددې خاص واقعې او هرې يوې زوجې سره د غسل کولو خبر څنګه اوشو؟ جواب ښکاره دې چه ابورافع رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په خادمانو او غلامانو کښې دې، څوک پردې سړې نه دې کيدې شی چه هم هغوی ورته د غسل اوبه برابرولې. اوس دا د رسول الله ﷺ دوه مختلف طرزونه دی کوم چه ددې دوه بابونو په دوه مختلف احاديثو کښې ذکر شوې دی د اکثر حضرات شارحينو رائې خو دا ده چه د دی خپل مينځ کښې هيڅ تعارض نشته په يو وخت کښې رسول الله ﷺ داسې اوکړل، او په بل وخت کښې داسې، که د يوې واقعې سره دا احاديث متعلق وې نو بيا خو بيشکه تعارض وو، بهر حال صحيح خبره خو دا ده خو مصنف علام رحمه الله په دې دواړو احاديثو کښې په ظاهره تعارض ګنړی او د دفع تعارض دپاره فرمائی چه ﴿وحديث انس اصح من هذا﴾ يعنی په اول باب کښې چه کوم د انس رضي الله عنه حديث تير شوې دې هغه ددې حديث ثانی په مقابله کښې ډير صحيح دې، لهذا دا دويم حديث مرجوح او اول حديث راجح شو باقی دې دويم حديث ته مصنف رحمه الله ضعيف نه وائی بلکه صرف د اصحيت نفی فرمائی لهذا دا سوال پيدا کيدل نه دی پکار چه ولې ضعيف دې او هم ددې خبرې د وجې نه مصنف رحمه الله د اول باب د حديث د

(): سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۰۲ (۵۹۰)، (تحفة الأشراف: ۱۲۰۳۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸/۶، ۹، ۳۹۱) (حسن)

متعدد طرق طرف ته اشاره فرمائيلو سره هغه موكد كړې دې.

[٢٢٠]([1]) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ، عَنْ أَبِي الْمُتَوَكِّلِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ، ثُمَّ بَدَا لَهُ أَنْ يُعَاوِدَ، فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُمَا وُضُوءًا".

ترجمه: د ابو سعيد الخدري نه روايت دى چې نبي ﷺ فرمائيلي دي: كله چه راشي يو كس ستاسو نه خپل اهل ته، بيا ورته ښكاره شوه چه بيا واپس شي، نو اودس دې اوكړي په مينځ د دواړو كښې په اودس كولو سره

تشريح: ﴿ قوله فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُمَا وُضُوءًا ﴾ په دې حديث كښې د وضوء بين الجماعين امر دې كوم چه د ظاهريه او ابن حبيب مالكي رحمه الله په نزد د وجوب دپاره دې او د جمهورو په نزد د استحباب دپاره دې چه دهغې قرينه دا ده چه د حاكم په روايت كښې دى ﴿ فانه انشط للعود ﴾ چه دهغې نه معلوميږي چه په دې كښې هيڅ شرعي مصلحت نشته بلكه د سړي د خپل ذاتي او طبعي مصلحت دپاره دې ګويا دا امر امر ارشادي شو.

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَنَامُ

باب دې په بيان د جنب كې چې اوده كيږي

د جنبي دپاره اودس كول د خوب نه مخكښې د جمهور علماء ائمه اربعه په نزد مستحب دې د داؤد ظاهري او ابن حبيب مالكي رحمه الله په نزد واجب دې.

[٢٢١]([2]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ قَالَ: ذَكَرَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ، ثُمَّ نَمْ".

ترجمه: د عبد الله بن عمر نه روايت دې بيشكه هغه وئيلي دي: ذكر كړو عمر بن الخطاب رسول الله ﷺ ته چه هغه ته رسيږي جنابت دشپې، نو اووئيل هغه ته رسول الله ﷺ اودس اوكړه او خپل ذكر اووينځه، بيا اوده شه.

تشريح: ﴿ قوله أَنَّهُ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ ﴾ د شارحينو ترمينځه په دې كښې اختلاف دې چه د ﴿ انه ﴾ ضمير چاته راجع دې، مقصود ددې دا دې چه د نسائي په سنن كبرى كښې دا روايت لږ په تفصيل سره راغلې دې چه په هغې كښې داسې دى چه يو ځل ابن عمر رضي الله عنهما ته د شپې جنابت پيښ شو نو هغوى خپل پلار عمر رضي الله عنه ته راغلل او هغوى ته ئې ددې ذكر اوكړو او په دې باندې عمر رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضريدلو سره د مسئلې تپوس اوكړو

[1]): صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٣٠٨)، سنن الترمذي/الطهارة ١٠٧ (١٤١)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٩ (٢٦٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٠ (٥٨٧)، (تحفة الأشراف: ٤٢٥٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٧/٣، ٢١، ٢٨) (صحيح)

[2]): صحيح البخاري/الغسل ٢٧ (٢٩٠)، صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٣٠٦)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٧، (٢٦١)، (تحفة الأشراف: ٧٢٢٤)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٩ (٥٨٥)، موطا امام مالك/الطهارة١٩(٧٦)، مسند احمد (٦٤/٢)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٣ (٧٨٣) (صحيح)

ددې روايت تقاضا دا ده چه ضمير د ابن عمر رضي الله عنهما طرف ته راجع کيدل پکار دی اګرچه د ابوداؤد د روايت د ظاهر تقاضه دا ده چه ضمير دې د عمر رضي الله عنه طرف ته راجع وی، پس حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په شروع کښې د بذل په مسوده کښې ضمير عمر رضي الله عنه ته راجع کړې وو پس هم دهغې مطابق کتابت هم شوې وو. او حضرت شيخ د کتابت کړې شوې کاپيانو د طباعت دپاره روان وو، د زرقاني شرح د موطا د حضرت شيخ سره وه په ريل کښې ناست حضرت دهغې مطالعه کوله اتفاق سره هم دا حديث ئې د نظر نه تير شو په هغې کښې علامه زرقاني رحمه الله ضمير د ابن عمر رضي الله عنهما طرف ته راجع کړې وو نو حضرت شيخ فورا هم هغه وخت د حضرت سهارنپوری رحمه الله په نوم باندې يو خط اوليکلو او دا خبره ئې ترې نه اوتپوسله چه که د حضرت رائې وی نو د ضمير مرجع بدله کړې شی، د عمر په ځائې ابن عمر کړې شی، د حضرت جواب راورسيدلو مناسب ده چه د عمر په ځائې ابن عمر کړې شی، حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه د حضرت سهارنپوری رحمه الله جواب هغه وخت راورسيدلو چه کله کاپی په پليټ باندې پرته وه د حضرت جواب ليکلو سره ما په پليټ باندې اصلاح کولو سره په ځائې د عمر ابن عمر اوليکلو.

بهر حال احقر وائی چه د ابوداؤد ددې حديث د وجې نه که ضمير د عمر طرف ته راجع کړې شی نو په دې کښې هم څه باک نشته ځکه چه ددې روايت ظاهر الفاظ هم دغه تقاضا کوی او که د نسائي روايت مخې ته کيخودلې شی او ضمير د ابن عمر رضي الله عنهما طرف ته راجع کړې شی نو بيا هم صحيح ده ځکه چه مشهوره ده چه روايت مفصله قاضی وی په روايت مجمله باندې يعنی فيصله د روايت مفصله مطابق وی او د صاحب منهل ميلان د تعدد واقعه طرف ته دې او دا چه د ابوداؤد په روايت کښې د ضمير مرجع عمر اومنلې شی کيدې شی چه عمر رضي الله عنه يو ځل د ځان دپاره او يو ځل د خپل ځوئی دپاره تپوس کړې وی، خو زه وايم چه تعدد خلاف اصل دې او نه د يوې مسئلې دوباره د تپوسلو حاجت شته، او په روايت کښې چه کوم لفظ ﴿ تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ ﴾ په صيغه د خطاب سره مذکور دې ددې مخاطب هم ابن عمر رضي الله عنهما کيدې شی چه رسول الله ﷺ عمر رضي الله عنه ته داسې وئيلې وی چه لاړ شه او خپل ځوئی ته داسې اوايه.

په دې حديث کښې چه د وضوء قبل النوم کوم امر کړې شوې دې هغه د جمهورو په نزد د استحباب دپاره دې، په دويم روايت سره کوم حضرت په بذل کښې ذکر کړې دې عدم وجوب ثابتيږی.

باب الْجُنُبِ يَأْكُلُ

باب دې په بيان د جنب کې چې خوراک کوي

د جنبی دپاره د اکل او شرب نه مخکښې اودس کول بالاجماع واجب نه دی بلکه صرف اولی دی د بعض رواياتو نه معلوميږی چه رسول الله ﷺ به د خوراک څکاک نه مخکښې اودس فرمائيلو لکه چه د راروان باب په حديث کښې راځی او د بعض نه معلوميږی چه په حديث الباب کښې دی چه صرف غسل يدين به ئې فرمائيلو، ملا علی

قاری رحمه الله فرمائی چه کوم ځائې کښې وضوء لفظ راغلې دې هلته هم د وضوء نه مراد وضوء لغوی یعنی غسل یدین دې، حضرت سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه د صحیحین په یو روایت کښې دی ﴿ توضاء وضوءه للصلوة ﴾ چه دهغې نه معلومیږی چه وضوء شرعی مراد دی بیا وراندې حضرت لیکلې دی چه کیدې شی دا اختلاف په اختلاف د اوقاتو باندې محمول وی چه کله به رسول الله ﷺ غسل یدین فرمائیلو او کله شرعی اودس.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت:

ځان پوهه کړه چه ددې باب د رومبی حدیث د ترجمة الباب سره مناسبت نشته ځکه چه په دې کښې وضوء عند الاکل ذکر نه ده نه نفیا او نه اثباتا، جواب دا دې چه ددې باب اول او دویم حدیث یو دې دا دواړه مستقل احادیث نه دی او په حدیث ثانی کښې راځی ﴿ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ وَهُوَ جُنُبٌ غَسَلَ يَدَيْهِ ﴾ لهذا په حدیث ثانی کښې چه کوم زیادت راغلې دې دهغې په وجه باندې حدیث د ترجمة الباب سره مطابق شو.

[۲۲۲](1) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَهُوَ جُنُبٌ، تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ".

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې چه بیشکه نبي ﷺ وو چه کله به ئې اراده وه چه اوده شي او هغه به جنب وو نو اودس به ئې اوکړو پشان د اودس د مانځه.

[۲۲۳](2) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، زَادَ: وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ وَهُوَ جُنُبٌ، غَسَلَ يَدَيْهِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، فَجَعَلَ قِصَّةَ الْأَكْلِ قَوْلَ عَائِشَةَ مَقْصُورًا، وَرَوَاهُ صَالِحُ بْنُ أَبِي الْأَخْضَرِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، كَمَا قَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ، إِلَّا أَنَّهُ، قَالَ: عَنْ عُرْوَةَ، أَوْ أَبِي سَلَمَةَ، وَرَوَاهُ الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَمَا قَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ.

ترجمه: د زهري نه روایت په مخکښې اسناد او معنی سره، هغه دا زیاته کړې ده: او چه کله به ئې اراده اوکړه چه خوراک اوکړي او هغه به جنب وو نو لاسونه به ئې وینځل. وئیلی دي ابوداود: او روایت کړی دی ابن وهب د یونس نه. نو هغه به ګرځوله قصه د اکل قول د عائشې، او روایت کړی دهغې صالح بن ابي الاخضر د زهري نه لکه څرنګه چه وئیلی دي ابن المبارک، مګر داچه هغه وئیلی دی: دعروه نه اویا د ابي سلمة نه، او روایت کړی دی اوزاعي دیونس نه اوهغه د زهري نه، اوهغه دنبي ﷺ نه لکه څرنګه چه وئیلی دي ابن المبارک.

تشریح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ الخ ﴾ د زاد ضمیر د یونس طرف ته راجع دې په اول سند کښې د زهری شاګرد سفیان وو او په دې کښې یونس دې، مطلب دا دې چه دا حدیث چه کله زهری د سفیان نه نقل کړو نو هغوی صرف وضوء عند النوم ذکر

---

(1): صحيح مسلم/الطهارة ٦ (٣٠٥)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٤ (٢٥٦)، ١٦٥ (٢٥٧)، ١٦٦ (٢٥٨)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٩ (٥٨٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٧٦٩)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الغسل ٢٥ (٢٨٦)، مسند احمد (٨٥/٦)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٣ (٧٨٤) (صحيح)

(2): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٧٦٩) (صحيح)

کړو او یونس چه کله دا د هغوی نه نقل کړو نو هغوی اکل هم ذکر کړو چه رسول الله ﷺ به د خوراک نه مخکښې صرف غسل یدین فرمائیلو.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ فَجَعَلَ قِصَّةَ الأَكْلِ قَوْلَ عَائِشَةَ مَقْصُورًا ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د یونس د شاګردانو اختلاف بیانوی، د یونس شاګرد په اول سند کښې ابن المبارک وو او په دویم سند کښې ابن وهب دې ددې دواړو په روایت کښې فرق دا دې چه ابن المبارک د یونس نه مسئله د اکل او نوم دواړه مرفوعا روایت کړه او ابن وهب مسئله د نوم خو مرفوعا ذکر کړه او مسئله د اکل ئې موقوفا په عائشې رضي الله عنها باندې ذکر کړه او ددې کلام شرح حضرت په بذل کښې او صاحب منهل هم دغه شان کړې ده او صاحب د عون المعبود ددې مطلب دا لیکلې دې چه ابن وهب صرف قصه د اکل ذکر کړې ده او قصه د نوم ئې بالکل ذکر کړې نه ده په ظاهر کښې اول مطلب صحیح دې.

﴿ وَرَوَاهُ صَالِحُ بْنُ أَبِي الأَخْضَرِ ﴾ په دې سره د ابن المبارک د روایت تائید مقصود دې لکه چه دا خبره ښکاره ده ﴿ وَرَوَاهُ الأَوْزَاعِيُّ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم﴾ ددې مطلب دا مه ګڼړئ چه زهری براه راست د رسول الله ﷺ نه روایت کوی، بلکه مطلب دا دې چه دا روایت په خپل سند سره د رسول الله ﷺ نه روایت کوی، د مصنف رحمه الله غرض په دې سره هم د ابن المبارک رحمه الله تائید دې.

بَابُ مَنْ قَالَ يَتَوَضَّأُ الْجُنُبُ

باب دې په بیان د هغه چا کښې چې وایې اودس به کوي جنب

د ترجمة الباب غرض:

ځان پوهه کړه چه دا د یوې سلسلې درې ابواب دی چه په هغې کښې دا دریم دې، مصنف رحمه الله د باب اول او ددی په حدیث سره وضوء الجنب عند النوم ثابت کړې دی، ددې نه پس ئې دوه بابونه د وضوء عند الاکل سره متعلق دی، چه په هغې کښې اول سره مصنف رحمه الله دا ثابت کړې ده چه رسول الله ﷺ عند الاکل په غسل یدین باندې اکتفاء اوفرمائیله او ددې دویم باب نه ثابتوی چه د رسول الله ﷺ نه (د جنابت په حالت کښې) د خوراک په وخت اودس کول هم ثابت دی چه ددې باب د حدیث نه معلومیږی د بذل د عبارت نه مستفاد کیږی چه مصنف رحمه الله په دې دریم باب سره وضوء الجنب عند النوم والاکل دواړه ثابت کړی دی، ددې باب په حدیث کښې خو دواړه اجزاء ذکر شوې دی خو زما په نزد د مصنف رحمه الله غرض صرف د اکل سره متعلق دې ځکه چه وضوء عند النوم خو مصنف رحمه الله مخکښې ثابت کړې دې، زما د خبرې تائید ددې نه هم کیږی چه په دې باب کښې مصنف رحمه الله د حدیث ذکر کولو نه پس چه د بعض صحابه کرامو رضي الله عنهم کوم اقوال بیان کړی دی هغه هم د وضوء عند الاکل سره متعلق دی.

[٢٢٣]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَنَامَ، تَوَضَّأَ تَعْنِي وَهُوَ جُنُبٌ".

ترجمه: د عائشې ﷷ نه روايت دې، بيشکه نبي ﷺ وو چه کله به ئې اراده اوکړه چه خوراک اوکړي او يا اوده شي نو اودس به ئې اوکړي. چه هغه به جنب وو.

[٢٢٥]([2]) حَدَّثَنَا مُوسَى يَعْنِي ابْنَ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، أَخْبَرَنَا عَطَاءٌ الْخُرَاسَانِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لِلْجُنُبِ إِذَا أَكَلَ أَوْ شَرِبَ أَوْ نَامَ، أَنْ يَتَوَضَّأَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: بَيْنَ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، وَعَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ رَجُلٌ، وقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَابْنُ عُمَرَ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو: الْجُنُبُ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ، تَوَضَّأَ.

ترجمه: د عمار بن ياسر نه روايت دې بيشکه نبي ﷺ رخصت ورکړې دی جنب ته چه کله خوراک کوي او يا څکل کوي او يا اوده کيږي چه اودس اوکړي. وئيلی دي ابوداود: په مابين د يحيی بن يعمر او عمار بن ياسر کښې يو سړی دی. او وئيلی دي علي بن ابي طالب او ابن عمر او عبد الله بن عمرو: جنب چه کله اراده اوکړي چه خوراک اوکړي نو اودس دې کوي.

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يُؤَخِّرُ الْغُسْلَ

باب دې په بيان د جنب کې چې وروسته کوي غسل

يعنی دا ضروری نه ده چه که يو سړی ته د شپې په شروع کښې جنابت اورسی نو هغه دې هم په دې حالت کښې غسل اوکړی بلکه که د شپې په آخره کښې غسل اوکړی نو هم څه باک نشته.

[٢٢٦]([3]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ. ح وحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَا: حَدَّثَنَا بُرْدُ بْنُ سِنَانٍ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ، عَنْ غُضَيْفِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ: "أَرَأَيْتِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ، أَوْ فِي آخِرِهِ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ، وَرُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي آخِرِهِ، قُلْتُ: اللهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً، قُلْتُ: أَرَأَيْتِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ أَوَّلَ اللَّيْلِ، أَمْ فِي آخِرِهِ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا أَوْتَرَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ، وَرُبَّمَا أَوْتَرَ فِي آخِرِهِ، قُلْتُ: اللهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً، قُلْتُ: أَرَأَيْتِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْهَرُ بِالْقُرْآنِ، أَمْ يَخْفُتُ بِهِ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا جَهَرَ بِهِ، وَرُبَّمَا خَفَتَ، قُلْتُ: اللهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً".

ترجمه: غضيف بن الحارث نه روايت دې، هغه وائي ما اووئيل عائشې ته، خبر راکړه ماته چه رسول الله ﷺ به غسل د جنابت په اول د شپه کښې کوه او که په اخير کښې؟ هغې اووئيل: کله به ئې غسل کولو په اول د شپه کښې، او کله به ئې غسل کولو په اخير کښې، ما اووئيل: الله لوی دی، تعريفونه دې هغه ذات لره (شُکردې) چه په کار کښې ئې وسعت

[1]: صحيح مسلم/الطهارة ٦(٣٠٥)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٣ (٢٥٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٣ (٥٩١)، (تحفة الأشراف: ١٥٩٢٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٢٦/٦، ١٩١، ١٩٢) (صحيح)

[2]: سنن الترمذي/الجمعة ٧٨ (٦١٣)، (تحفة الأشراف: ١٠٣٧١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٢٠/٣) (ضعيف)

[3]: سنن النسائي/الطهارة ١٤١ (٢٢٣)، والغسل ٦ (٤٠٤)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٧٩ (١٣٥٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٤٢٩)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحيض ٦ (٣٠٧) (صحيح)

پيدا کړې دي، ما اووئيل: چه خبر راکړه ماته د رسول الله ﷺ په باره کښې چه هغه به وتر په اول د شپه کښې کول او که په اخير کښې؟ هغې اووئيل: کله به ئې وتر کول په اول د شپه کښې او کله به ئې وتر کول په اخير کښې، ما اووئيل: الله لوی دی، شکر دی دهغه الله چه په کار کښې ئې وسعت پيدا کړی دی. ما اووئيل چه خبر راکړه ماته د رسول الله ﷺ په باره کښې چه قرآن به ئې په جهر لوستلو او که په پټه؟ نو هغې اووئيل: کله به ئې په جهر لوستلو او کله به ئې په پټه لوستلو، نو ما اووئيل: الله لوی دی، شکر دی دهغه الله چه په کار کښې ئې وسعت پيدا کړی دی.

د حديث مضمون او د هغې وضاحت:

لکه څنګه په حديث الباب کښې عائشې رضي الله عنها د سائل د سوال په جواب کښې اوفرمائيل ﴿رُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ وَرُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي آخِرِهِ﴾ يعنی رسول الله ﷺ خو به کله د جنب کيدو نه پس د شپې په شروع کښې هم هغه وخت غسل فرمائيلو او کله به ئې داسې کول چه هغه وخت به اودس کولو سره اوده شو او د شپې په آخره کښې به پاسيدو او غسل به ئې اوفرمائيلو خو دلته يو احتمال عقلا دا هم ممکن دې چه د عائشې رضي الله عنها مراد دا وی چه بعض وخت به د جنابت حالت د شپې په شروع کښې پيښيدو نو هم هغه وخت به ئې غسل اوفرمائيلو او که د شپې په آخر کښې به ورته پيښ شو نو د شپې په آخری حصه کښې به غسل ئې فرمائيلو په دې صورت کښې تاخير د غسل کوم چه په ترجمة الباب کښې مذکور دې هغه به نه ثابتيږی خو دا معنی په دې وجه نه شی مراد کيدې چه سائل د عائشې رضي الله عنها په جواب اوريدلو باندې اووئيل ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً﴾ په دې وجه د ګنجائش کيدل خو به هغه ثابت وی چه کله اول معنی مراد وی.

وړاندې بيا په حديث کښې دی چه سائل د عائشې رضي الله عنها نه دوه تپوسونه نور اوکړل يو د وترو په باره کښې چه د رسول الله ﷺ معمول د وترو په باره کښې څه وو، د شپې په شروع کښې به ئې ادا فرمائيل او که د شپې په اخر کښې، چه دهغې جواب هغوی دا ورکړو چه کله به رسول الله ﷺ داسې فرمائيلو او کله داسې، دويم سوال ئې دا اوکړو چه رسول الله ﷺ به په قيام ليل کښې د قرآن کريم تلاوت جهرا فرمائيلو يا سرا، ددې جواب هغوی هم دا ورکړو چه دواړو طريقو سره.

[٢٢٧](1) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ النَّمَرِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُدْرِكٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُجَيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ، وَلَا كَلْبٌ، وَلَا جُنُبٌ".

ترجمه: د علي بن ابي طالب رضي الله عنه نه روايت دې، هغه روايت کوي د نبي ﷺ نه، هغه وئيلی دی: نه داخليږي ملائک هغه کورته چه په هغې کښې تصوير وي او يا سپی او يا جنب.

(1): سنن النسائي/الطهارة ١٦٨ (٢٦٢)، والصيد ١١ (٤٢٨٦)، سنن ابن ماجه/اللباس ٤٤ (٣٦٥٠)، (تحفة الأشراف: ١٠٢٩١)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٨٣،١٠٤)، سنن الدارمي/ الاستئذان ٣٤ (٢٧٠٥)، ويأتي عند المؤلف في اللباس برقم (٤١٥٢) (ضعيف)

یو اشکال او د هغې جواب:

قوله:﴿ حَدَّثَنَا حَفصُ بنُ عُمَرَ – قوله لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ وَلاَ كَلْبٌ وَلاَ جُنُبٌ ﴾ دا حدیث په ظاهره کښې د باب د اول حدیث خلاف دې ځکه چه د ړومبی حدیث نه د تاخیر غسل جواز ثابتیږی، او په دې کښې دا دی چه په کوم کور کښې جنب وی په هغې کښې د رحمت ملائک نه داخلیږی، بلکه دا چه حدیث په ظاهر کښې د ترجمة الباب هم خلاف دې، د مصنف رحمه الله عادت دا دې چه هغوی بعض وخت د ترجمة الباب مطابق حدیث راوړلو نه پس کله کله داسې حدیث هم راوړی کوم چه په ظاهر کښې د ترجمة الباب خلاف وی، زما په نزد د مصنف رحمه الله غرض طالبانو لره متوجه کول دی چه هغوی ددې په جواب باندې سوچ اوکړی او د هر دوه احادیثو محمل متعین کړی، پس ددې جواب حضرت په بذل کښې د امام خطابی رحمه الله نه دا نقل فرمائیلې دې چه په دې حدیث کښې د جنبی نه مراد هغه جنبی نه دې کوم چه غسل لره موخر کړی د مانځه د وخته پورې، او د مونځ وخت راتلو سره غسل اوکړی بلکه ددې نه مراد هغه جنبی دې چه د غسل په باره کښې همیشه تهاون او تکاسل کوی ګینې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه تاخیر غسل ثابت دې په نفس تاخیر کښې څه اشکال دې.

زه وائم چه امام نسائی رحمه الله ددې حدیث یو بله نفیس توجیه فرمائیلې ده او هغوی ددې توجیه طرف ته د اشارې کولو دپاره یو مستقل ترجمة الباب قائم کړې دې هغه دا چه ددې نه مراد هغه جنبی دې کوم چه د شپې د جنابت نه پس بغیر د اودس کولو نه اوده شی، دا توجیه د هغوی ډیره غوره ده او د احادیث نه هم عموما دا مفهوم کیږی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به د جنابت په حالت کښې پس د اودس نه آرام فرمائیلو اوبیا ددې نه پس احقر ته دا خبره د ابوداؤد په یو روایت کښې په صراحت سره ملاؤ شوه، پس مصنف رحمه الله په کتاب الترجل کښې په باب الخلوق للرجال کښې د سیدنا عمار بن یاسر رضی الله عنهما دا حدیث مرفوع ذکر فرمائیلې دې چه ﴿ ثَلاَثَةٌ لاَ تَقْرَبُهُمُ الْمَلاَئِكَةُ جِيفَةُ الْكَافِرِ وَالْمُتَضَمِّخُ بِالْخَلُوقِ وَالْجُنُبُ إِلاَّ أَنْ يَتَوَضَّأَ ﴾ چه دهغې نه معلومیږی چه د اودس کولو نه پس حالت جنابت د قرب ملائکه نه مانع نه وی، فالحمد لله.

بیا خان پوهه کړه چه عند الجمهور په حدیث کښې دتصویر نه مراد صورت ذی روح دې که د سوری والا وی (مجسم) یا غیر د سوری والا، بله دا چه هغه تصویر داسې وی چه هغه ویزاند کړې شوې وی د زینت دپاره مثلا، او کوم تصویر چه ممتهن وی متبذل وی د خپو لاندې کیږی مثلاً په فرش کښې یا په تکیه کښې یا په پیزار کښې یا په پائیدان کښې ددې جواز د حدیث نه ثابت دې، خو جوړول ددې قسم تصویر هم جائز نه دی، نو ګویا دوه څیزونه شو یو عمل تصویر (تصویران ویستل) او دویم استعمال تصویر، عمل تصویر یعنی د ذی روح مطلقا ناجائز دې، او دا استعمال د تصویر په بعض صورتونو کښې حرام او په بعض صورتونو کښې مباح دې، دریم څیز کوم چه په حدیث کښې مذکور دې هغه کلب دې، د کلب دوه قسمونه دی، ماذون الاتخاذ لکه ښکاری سپی وغیره، غیر ماذون الاتخاذ، په دې کښې د شارحینو اختلاف دې چه د دخول ملائکه نه مانع مطلق کلاب دی یا صرف هغه کوم چه غیر ماذون الاتخاذ وی، پس امام نووی رحمه الله د امام خطابی رحمه الله او قاضی

عیاض رحمه الله نه نقل کړې دی چه د دخول ملائکه نه مانع صرف هغه کلاب دی کوم چه ممنوع الاقتناء دی او هم دغه شان تصویر هم خو خپله د امام نووی رحمه الله رائې دا نه ده د هغوی په نزد دا حکم عام دې دواړو قسمونو ته شامل دې او په حاشیه د ترمذی کښې د علامه طیبی رحمه الله قول د قاضی عیاض موافق او د امام محی السنة رائې د امام نووی رحمه الله موافق لیکلې شوې ده، او زمونږ د حضرت سهارنپوری رحمه الله رائې کومه چه په بذل کښې ددې نه علاوه وړاندې په کتاب اللباس کښې مذکور ده، هغه دا دې چه امتناع ملائکه مخصوص دې ممنوع الاقتناء سره خو دا خبره حضرت په انشاء الله سره لیکلې ده بالجزم نه.

[۲۲۸]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنَامُ وَهُوَ جُنُبٌ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَمَسَّ مَاءً"، قَالَ أَبُو دَاوُد: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْوَاسِطِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ هَارُونَ، يَقُولُ هَذَا الْحَدِيثُ وَهْمٌ يَعْنِي حَدِيثَ أَبِي إِسْحَاقَ

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی: وو رسول الله ﷺ چه اوده کیده به او هغه به جنب وو بغیر د مس کولو د اوبو نه. وئیلی دي ابوداود: حدیث بیان کړی دی مونږ ته حسن بن علي الواسطي، هغه وئیلی دی: ما اوریدلي دي د یزید بن هارون نه چه هغه ویل: دا حدیث وهم دی. مطلب ئې حدیث د ابو اسحاق دی

تشریح: ۳: ﴿قوله يَنَامُ وَهُوَ جُنُبٌ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَمَسَّ مَاء﴾ ددې حدیث نه هم ښکاره ده چه تاخیر غسل ثابتیږی د کوم دپاره چه ترجمة قائم کړې شوې ده، خو ﴿من غير ان يمس ماء﴾ کښې دواړه احتمالونه دی چه غسل او اودس د دواړو نفی وی، دویم دا چه صرف د غسل نفی مراد وی، اوس نزدې د عائشې رضي الله عنها په حدیث کښې تیر شو چه رسول الله ﷺ چه به کله په حالت د جنابت کښې د نوم اراده فرمائیله نو ﴿توضا وضوءه للصلوة﴾ ددې مقتضی دا ده چه دلته صرف د غسل نفی مراد کړې شی او که د دواړو نفی مراد کړې شی نو دا به په بیان جواز باندې محمول وی، د امام نووی رحمه الله میلان دې دویم احتمال طرف ته دې او امام بیهقی رحمه الله احتمال اول اختیار کړې دې

د مصنف رحمه الله د وهم د دعوې توضیح او ددې مقام تحقیق:

﴿قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا الْحَدِيثُ وَهَم﴾ ځان پوهه کړه چه ددې حدیث په باره کښې چه کومه رائې د مصنف رحمه الله ده هغه د امام ترمذی رحمه الله هم ده، هغوی د ډیرو علماء کرامو نه ددې حدیث وهم کیدل نقل کړی دی او هم دا رائې د امام احمد بن حنبل رحمه الله ده بلکه بعض علماء کرامو لکه ابن المفوز رحمه الله خو ددې حدیث په خطاء کیدو باندې د محدثینو اجماع نقل کړې ده خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه اجماع نقل کول صحیح نه دی ځکه چه ددې حدیث امام بیهقی رحمه الله تصحیح کړې ده بلکه هغوی د تغلیط کونکو تردید کړې دې

ځان پوهه کړه چه دا ټول حضرات دافرمائی چه په دې حدیث کښې د ابواسحاق-

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ۸۷ (۱۱۹)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۹۸ (۵۸۳)، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳/۶) (صحيح)

راوی نه غلطي شوي ده، هغه غلطی ترې نه څه شوې ده؟ دا خبره ابن العربی په شرح د ترمذی کښې واضح کړې ده چه دهغې خلاصه دا ده چه دا حدیث په اصل کښې اوږد وو چه دهغې په صحیح مفهوم باندې پوهیدلو کښې غلطي شوې ده او بیا ددې نه پس ئې د خپل فهم په اعتبار سره ددې اختصار کړې دې، صورت حال دا دې چه په اصل روایت کښې داسې وو، سیده عائشه ﷵ د رسول الله ﷺ په باره کښې فرمائی ﴿ کان ینام اول اللیل ویحیی اخره ثم ان کانت له حاجة قضی حاجته ثم ینام قبل ان یمس ماء ﴾ چه دهغې مطلب دا دې چه د رسول الله ﷺ معمول وو چه د شپې په شروع کښې به ئی آرام فرمائیلو او په آخر کښې به بیدار وو بیا به ئې که څه حاجت وو نو دا به ئې پوره فرمائیلو او بیا به اوده شو ﴿ قبل ان یمس ماء ﴾ ابن العربی ﷫ فرمائی چه دلته د قضاء حاجت نه مراد د بول وبراز حاجت دې او مطلب دا دې چه د حاجت انسانیه نه فارغ کیدو سره به رسول الله ﷺ آرام فرمائیلو بغیر د اوبو د مسح کولو نه، د ابو اسحاق نه دلته دا غلطي اوشوه چه هغوی حاجت لره په ځائې د حاجت انسانیه حاجت الی الاهل یعنی وطی باندې محمول کړه حال دا چه دا غلطه ده ځکه چه هم ددې حدیث په اخر کښې ﴿ وان نام جنبا توضا ﴾ چه دهغې نه صفا معلومیږی چه په حالت د جنابت کښې بغیرد اودس کولو نه نۀ اوده کیدلو. نو اوس که په شروع کښې حاجت په حاجت وطی باندې محمول کړې شی او ﴿ ولا یمس ماء ﴾ په مطلق ماء باندې محمول کړې شی یعنی ماء وضوء او ماء اغتسال د دواړو نفی مراد کړې شی نو په دې صورت کښې به اول حدیث د آخر حدیث معارض شی هغوی فرمائی چه صحیح محمل خو ددې حدیث دا وو چه که په حاجت وطی باندې محمول کړې شی نو ﴿ ولا یمس ماء ﴾ مطلق نه دې بلکه صرف د ماء اغتسال نفی دې مراد کړې شی او که حاجت په حاجت انسانیه باندې محمول کړې شی نو بیا بیشکه ﴿ ولا یمس ماء ﴾ لره په خپل عموم پاندې کیخودلې شی، خو ابواسحاق داسې اوکړل چه حاجت ئې په حاجت وطی باندې محمول کړو او ﴿ ولا یمس ماء ﴾ ئې په خپل عموم باندې اوساتلو د غسل او اودس نفی ئې اوکړه او دا خبره د خلاف واقع کیدو نه علاوه د آخر حدیث هم معارض ده ځکه چه د رسول الله ﷺ معمول په حالت د جنابت کښې بغیر د اودس نه د اوده کیدو نه وو، دا خو تشریح شوه د هغه خلقو د مراد کوم چه دې حدیث ته غلط وائی.

خو ددې تنقید جواب دا دې چه د حدیث د اول به د آخر سره معارضه هله لازمیږی چه کله مونږ حدیث د ابو اسحاق کښې ﴿ لا یمس ماء ﴾ لره په عموم باندې محمول نه کړو چه د اودس او غسل دواړو نفی کولې شی خو که په حدیث کښې د ماء نه خاص ماء اغتسال مراد کړې شی نو بیا دا اشکال دې، او ابواسحاق دا کله وئیلې دی چه د ماء نه مطلق ماء مراد دی، تعارض خو په دې حدیث کښې دې ناقدینو خپله پیدا کړې دې چه هغوی د ماء نه مطلق مراد اخستلو سره بیا اول حدیث وآخر حدیث کښې تعارض بیانوی، لهذا حدیث د ابو اسحاق وهم نه شو، پس د امام بیهقی ﷫ او ابوالعباس بن سریج هم دا رائې ده چه په دې حدیث کښې څه وهم نشته او ﴿ لا یمس ماء ﴾ کښې صرف د ماء الاغتسال نفی ده، د

وضوء نفی نه ده او امام نووی رحمه الله فرمائي چه يو شکل دا هم دي چه دلته د مطلق ماء نفي مراد کړې شی او دا دې په بيان جواز باندې محمول کړې شی چه کله کله رسول الله ﷺ داسې هم کړی دی عادت نه دې مراد، احقر ته په دې باندې دا اشکال دې چه په دې توجيه سره خو به د ناقدينو اصل اشکال بيا راواپس شی يعنی د حديث اوله او آخره حصه کښې تعارض، ځکه چه دلته خبره په يو خاص حديث باندې شروع ده، مطلقا د مسئلې په حيثيت سره نه، حضرت سهانپوری رحمه الله په بذل کښې د امام بيهقی رحمه الله وغيره دا رائې اختيار فرمائيلې دې او په دې کښې د حضرت ناقدين حديث ملګرې نه دې

تنبيه: ځان پوهه کړه چه د ابواسحاق دا روايت مطوله په مسلم شريف کښې هم دې چه دهغې الفاظ دا دی ﴿ثم ان كانت له حاجة الى اهله قضى حاجته﴾ په دې روايت کښې ﴿الى اهله﴾ موجود دې اوس ددې معنی د وطی متعين شوه، خو د مسلم شريف په روايت کښې ددې نه پس ﴿ولا يمس ماء﴾ جمله نه ده چه دهغې د وجې نه ټول اشکال اودريدلې وو.

د امام طحاوی رحمه الله رائې

او په دې باندې هم ځان پوهه کړئ چه د امام طحاوی رحمه الله رائې هم دا ده چه په دې روايت کښې د ابواسحاق نه غلطې شوې ده، خو د هغوی په نزد غلطی دا نه ده چه ابواسحاق د حاجت مطلب غلط فهم کړې دې، د حاجت مفهوم خو د امام طحاوی رحمه الله په نزد هم جماع ده خو هغوی دا وائی چه د ابو اسحاق د ﴿ولا يمس ماء﴾ په ذريعه د اودس او غسل هر دواړو نفی کول دا صحيح نه دی ځکه چه دا د نورو رواياتو خلاف ده، د نورو رواياتو نه معلوميږی چه رسول الله ﷺ به په حالت جنابت کښې د اودس نه پس آرام فرمائيلو نه قبل الوضوء. خو بيا امام طحاوی رحمه الله وړاندې ليکلې دې چه کيدې شی چه د ابو اسحق مراد په ﴿ولا يمس ماء﴾ سره صرف د غسل نفی وی لهذا بيا به هيڅ اشکال باقی نه پاتې کيږی، دا هم هغه خبره شوه کوم چه مونږ په شروع کښې کړې وه چه تعارض خو ناقدينو خپله پيدا کړې دې، حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې د امام طحاوی رحمه الله رائې نه ده نقل فرمائيلې بلکه صرف د قاضی ابوبکر ابن العربی رائې ئې د شوکانی د کلام نه او د بيهقی رائې ئې خپله د هغوی د کتاب نه نقل فرمائيلې ده، خو صاحب د معارف السنن د امام طحاوی کلام او د هغوی رائې نقل کړې ده، هغوی په دې موضوع باندې کافی اوږد بحث کړې دې

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ

باب دې په بيان د جنب کې چې قرآن لولي

[۲۲۹][1] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلِمَةَ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ رضي الله عنه أَنَا وَرَجُلَانِ، رَجُلٌ مِنَّا وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي أَسَدٍ أَحْسِبُ، فَبَعَثَهُمَا عَلِيٌّ رضي الله عنه وَجْهًا، وَقَالَ: إِنَّكُمَا عِلْجَانِ، فَعَالِجَا عَنْ دِينِكُمَا، ثُمَّ قَامَ فَدَخَلَ الْمَخْرَجَ، ثُمَّ خَرَجَ فَدَعَا بِمَاءٍ، فَأَخَذَ مِنْهُ حَفْنَةً فَتَمَسَّحَ بِهَا، ثُمَّ جَعَلَ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ،

[1]): سنن الترمذي/الطهارة ۱۱۱ (۱۴۶)، سنن النسائي/الطهارة ۱۷۱ (۲۶۶، ۲۶۷)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۰۵ (۵۹۴)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۸۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸۴/۱، ۱۲۴) (ضعيف)

فَأَنْكَرُوا ذٰلِكَ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْرُجُ مِنَ الْخَلَاءِ فَيُقْرِئُنَا الْقُرْآنَ، وَيَأْكُلُ مَعَنَا اللَّحْمَ وَلَمْ يَكُنْ يَحْجُبُهُ، أَوْقَالَ: يَحْجُزُهُ عَنِ الْقُرْآنِ شَيْءٌ لَيْسَ الْجَنَابَةَ.

ترجمه: د عبد الله بن مسلمة نه روايت دې هغه وائي: چه زه داخل شوم په علي رضي الله عنه باندې او دوه سړي، يو سړی زمونږ نه وو او بل د بنو اسد نه وو زما ګمان دی، نو دواړه ولېږل علي رضي الله عنه يو ځائي ته، او وئې وئيل: بيشکه تاسو دواړه مضبوط يې، نو خپل قوي والی ښکاره کړي په دفاع د دين ستاسو دواړو کښې، بيا پاڅيدلو نو داخل شو تشناب ته بيا راووتلو، نو راوېې غوښتلي اوبه نو راوايې خستې يو چونګ نو مسح ئې اوکړه په هغې، بيا ئې شروع اوکړه په لوستلو د قرآن، نو خلکو بد وګڼړلو د هغه دغه کار، نو وئې وئيل بيشکه رسول الله ﷺ وو چه راوتلو به د بيت الخلاء نه نو مونږ ته به ئې قرآن لوستلو، او خوړله به ئې زمونږ سره غوښه او نه وو چه منع کولو به څه شي، او يايې اووئيل: يَحجزه، د قرآن نه چه د جنابت نه علاوه.

تشريح: په حالت د جنابت کښې اذکار او دعاء ګاني لوستل بالاجماع جائز دی خو تلاوت د قرآن کريم مختلف فيه دې، مذاهب په دې کښې دا دی چه د داؤد ظاهري رحمه الله په نزد مطلقا جائز دې او هم دا مذهب مروي دې د ابن عباس، سعيد بن المسيب او عکرمه رضي الله عنهم نه، او د امام شافعي رحمه الله په نزد مطلقا حرام دې اګر که حرف ولې نه وی، د امام احمد رحمه الله نه دوه روايتونه دی يو د شوافعو په شان دويم د مادون الاية د جواز دې، هم دغه شان زمونږ په نزد هم دوه روايتونه دی، پس امام طحاوي رحمه الله د مادون الاية اباحت نقل کړې دې او امام کرخي رحمه الله د عدم جواز، او د امام مالک رحمه الله په نزد د آيت يا آيتين لوستلو ګنجائش شته. (کذا فی الميزان الکبری للشعرانی)

ځان پوهه کړه چه د امام بخاري رحمه الله ميلان په دې مسئله کښې د مطلق جواز طرف ته دې پس هغوی په دې سلسله کښې ډير روايات او آثار ذکر کړې دی او دغه شان ئې د ﴿ كان النبی ﷺ يذكر الله على كل احيانه ﴾ نه هم استدلال کړې دې هم دغه شان د ابن المنذر او ابن جرير طبري رحمهما الله هم دا رائې ده. بله دا چه طبري د منع روايات په اولويت باندې محمول کړې دی.
ځان پوهه کړه چه مصنف رحمه الله په دې مسئله کښې د حائضې حکم بيان نه کړو، امام ترمذي رحمه الله په يوه ترجمة کښې دواړه ذکر کړې دی، باب الجنب والحائض لا يقران القران... د حائضې حکم د جمهورو په نزد هم هغه دې کوم چه د جنبی دی خو په دې کښې د امام مالک رحمه الله اختلاف دې د هغوی په نزد د حائض دپاره مطلقا جائز دې ځکه چه د حيض موده اوږده وی که په دې موده کښې ئې مطلقا نه لولي نو د هيريدلو ويره ده چه په هغې باندې وعيد راغلي دې په خلاف د جنابت چه هغه د لږ وخت ځيز دې دهغې آزاله د انسان په اختيار کښې ده. (کذا فی المنهل)

مضمون الحديث:

﴿ قوله عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ سَلِمَةَ ﴾ دا سلمه په کسرې د لام سره دې په کتب رجال کښې ددې تصريح ده، او امام نووي رحمه الله د شرح مسلم په مقدمه کښې په هغه فصل کښې چه په هغې کښې

هغوی د اسماء مشتبه اوصول ليکلي دی چه سلمه هر ځائي کښې په فتحې د لام سره دي خو هغوی د عبدالله بن سلمة استثناء نه ده کړې ځکه چه کومه قاعده هغه ليکلې ده هغه صرف د رجال صحيحين سره متعلق ده او دا عبدالله بن سلمة د کتب سنن راوی دی (الفيض السمائی)

﴿ قوله رَجُلٌ مِنَّا وَرَجُلٌ مِنْ بَنِى أَسَدٍ أَحْسِبُ الخ ﴾ عبدالله بن سلمة وائی چه يو ځل دوه سړی يو زمونږ د قبيلې يعنی د قبيله مراد او دويم سړې د قبيله بنو اسد وو، علی رضی الله عنه د هغوی دواړو چرته د ليږلو اراده اوفرمائيله، او وې فرمائيل چه تاسو قوی او مضبوط کسان يئ لهذا د دين خدمت کوئ (دا خبره اوشوه ددې نه پس راوی وائی) بيا علی رضی الله عنه پاسيدو او مخرج يعنی بيت الخلاء ته ئې تشريف يوړلو د فراغت نه پس بهر راغلو او اوبه ئې طلب کړې چه اوبه حاضرې شوې دهغې نه ئې يو لپه واخستلې او (د لاسونو او مخ) مسح ئې اوکړه او بيا ئې قرآن کريم لوستل شروع کړل، په دې (يعنی بې اودسه تلاوت باندې) خلقو اعتراض اوکړو نو هغوی اوفرمائيل چه رسول الله ﷺ به ډير کرته د بيت الخلاء نه د راتلو نه پس مونږ ته قرآن کريم لوستلو او خوراک څکاک به ئې هم کولو او هيڅ څيز به د هغوی دپاره د تلاوت نه مانع نه وو ﴿ لَيْسَ الْجَنَابَةَ ﴾ سوا د جنابت نه

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يُصَافِحُ

باب دې په بيان د جنب کې چې مصافحه کوي

[٢٣٠](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ وَاصِلٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقِيَهُ فَأَهْوَى إِلَيْهِ، فَقَالَ: إِنِّي جُنُبٌ، فَقَالَ: "إِنَّ الْمُسْلِمَ لَا يَنْجُسُ".

ترجمه: د حذيفه رضی الله عنه نه روايت دې چه بيشکه نبي ﷺ مخامخ شو د هغه سره نو قصديې اوکړو هغه ته، نو هغه اووئيل: زه جنب يم، نو هغه اووئيل: بيشکه مسلمان نه نجس کيږي

[٢٣١](٢) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، وَبِشْرٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ بَكْرٍ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "لَقِيَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طَرِيقٍ مِنْ طُرُقِ الْمَدِينَةِ وَأَنَا جُنُبٌ، فَاخْتَنَسْتُ، فَذَهَبْتُ فَاغْتَسَلْتُ ثُمَّ جِئْتُ، فَقَالَ: أَيْنَ كُنْتَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قَالَ: قُلْتُ: إِنِّي كُنْتُ جُنُبًا، فَكَرِهْتُ أَنْ أُجَالِسَكَ عَلَى غَيْرِ طَهَارَةٍ. فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ، إِنَّ الْمُسْلِمَ لَا يَنْجُسُ"، وَقَالَ فِي حَدِيثِ بِشْرٍ: حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ، حَدَّثَنِي بَكْرٌ.

ترجمه: د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دې هغه وائی: مخامخ شو ماسره رسول الله ﷺ په يوه لار کښې د لارو د مدينې نه او زه جنب وم، نو زه وروسته شوم لاړم غسل مې اوکړو بيا راغلم، هغه اووئيل: چېرته وې اې ابو هريره؟ هغه وائی ما اووئيل: زه جنب وم دا مې بده وګڼړله چه تاسره ناسته اوکړم بغير د طهارت نه، نو هغه اووئيل سبحان الله بيشکه مومن نه نجس کيږي

١): صحيح مسلم/الطهارة ٢٩ (٣٧٢)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٢ (٢٦٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٨٠ (٥٣٥)، (تحفة الأشراف: ٣٣٣٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/٣٨٤، ٤٠٢) (صحيح)

٢): صحيح البخاري/الغسل ٢٣ (٢٨٣)، صحيح مسلم/الحيض ٢٩ (٣٧١)، سنن الترمذي/الطهارة ٨٩ (١٢١)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٢ (٢٧٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٨٠ (٥٣٤)، (تحفة الأشراف: ١٤٦٤٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٣٥، ٢٨٢، ٤٧١) (صحيح)

د جنبي ظاهر بدن پاک دي جنابت يو معنوي نجاست دي لهذا د جنبي سره کيناستل پاسيدل او مصافحه کول ټول جائز دي لکه چه د حديث الباب نه معلوميږي.

﴿ قوله أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- لَقِيَهُ الخ ﴾ سيدنا حذيفه رضي الله عنه فرمائي چه د رسول الله ﷺ ماسره ملاقات اوشو په دې باندې رسول الله ﷺ د حذيفه رضي الله عنه طرف ته د مصافحې دپاره مائل شو هغوي عرض اوکړو زه جنب يم.

دلته يو اشکال راځي چه حذيفه رضي الله عنه د لقاء نسبت د رسول الله ﷺ طرف ته اوکړو دا د ادب خلاف ده ملاقات ماشومان کوي د مشرانو سره نه برعکس، جواب دا دې چه هغوي قصدا اووئيل ځکه چه هغوي د خپل ځان په نزد هغه حال کښې نه وو چه د رسول الله ﷺ سره ملاقات اوکړي ځکه چه په حالت د جنابت کښې وو ﴿ فَقَالَ إِنَّ الْمُسْلِمَ لاَ يَنْجُسُ ﴾ رسول الله ﷺ اوفرمائيل مسلمان نه ناپاکه کيږي يعني د جنابت د وجې نه د هغه د بدن ظاهر نه ناپاکه کيږي چه د مصافحې وغيره نه مانع وي، حافظ فرمائي چه ددې حديث (بطريق المفهوم) بعض ظاهريه د کافرو په نجاست باندې استدلال کړې دې چه هغه نجس العين دې بله دا چه هغوي د الله پاک ددې قول ﴿ انما المشرکون نجس الاية ﴾ نه هم استدلال کړې دې.

جواب دا دې چه په حديث کښې د رسول الله ﷺ مراد د ﴿ ليس بنجس ﴾ نه تحامي عن النجاسة دې يعنی د مومن شان دا دې چه هغه د نجاست نه ځان بچ کوي په خلاف د کافر چه د نجاست نه بچ کيدل د هغه شعار نه دې، يا دې داسې اووئيلې شي چه په حديث کښې د مومن تخصيص د کافر په مقابله کښې نه دې بلکه صرف په دې حيثيت سره دې چه چونکه خطاب هم هغه ته دې، او د آيت کريمه جواب دا کړې شوې دې چه په دې کښې د نجاست سره د اعتقاد او باطن نجاست مراد دې.

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ

باب دې په بيان د جنب کې چې داخليږي مسجد ته

[٢٣٢]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا الأَفْلَتُ بْنُ خَلِيفَةَ، قَالَ: حَدَّثَتْنِي جَسْرَةُ بِنْتُ دِجَاجَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، تَقُولُ: "جَاءَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَوُجُوهُ بُيُوتِ أَصْحَابِهِ شَارِعَةٌ فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: وَجِّهُوا هَذِهِ الْبُيُوتَ عَنِ الْمَسْجِدِ، ثُمَّ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَصْنَعِ الْقَوْمُ شَيْئًا رَجَاءَ أَنْ تَنْزِلَ فِيهِمْ رُخْصَةٌ، فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ بَعْدُ، فَقَالَ: وَجِّهُوا هَذِهِ الْبُيُوتَ عَنِ الْمَسْجِدِ، فَإِنِّي لاَ أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلاَ جُنُبٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هُوَ فُلَيْتٌ الْعَامِرِيُّ.

ترجمه: ام المؤمنين حضرت عائشه رضی الله عنها وائی چه رسول الله ﷺ تشريف راوړو او حال دا وو چه د بعضو صحابو د کورونو دروازې جمات طرف ته کهلاويدې نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل واړوئ مخونه ددې کورونو د جمات نه. بيا داخل شو نبي ﷺ او قوم هيڅ تبديلي هم اونه کړه په دې اميد چه د دوی په باره کښې به څه رخصت نازل شي، نو ووتلو دوی ته وروسته وئې وئيل: واړوئ دا کوټې د جمات نه، بيشکه زه نه حلالوم مسجد د

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨٢٨) (ضعيف)

حائضي لپاره او نه د جنب دپاره. وئيلى دي ابوداود: هغه فليت العامري دى.

تشريح: د جنابت احکام شروع دى دهغې نه يو دا دې چه په حالت د جنابت کښې انسان مسجد ته داخليدلې شى يا نه؟ مسئله مختلف فيه ده، پس په دې کښې د علماء کرامو درې مذاهب دى.

مذاهب ائمه او د هر يو دليل:

ځان پوهه کړه چه دلته دوه څيزونه دى، يو تلل، دويم ايساريدل، د امام شافعى رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نزد د جنب او حائض دپاره مطلقا که څه خاص ضرورت وى او که نه وى که اودس ئې وى او که نه وى دخول او مسجد کښې تلل جائز دى خو د حائض دپاره شرط دا دې چه د تلويث مسجد ويره نه وى، دويم مذهب د احنافو او مالکيانو دې د هغوى په نزد د جنب او حائض دپاره مسجد کښې تيريدل جائز نه دى خو د څه مجبورئ يا ضرورت په وجه باندې جائز دى، دويم څيز دې مکث فى المسجد يعنى د جنبى په مسجد کښې ايساريدل، کيناستل پاسيدل، پس دا د جمهور علماو او ائمه ثلاثه احناف، مالکيان او شوافعو په نزد ناجائز دى د حنابله او اسحاق بن راهويه په نزد جائز دى خو پس د اودس نه، د مزنى وغيره په نزد د جنب او حائض دواړو دپاره مرور او مکث دواړه مطلقا جائز دى په منهل کښې مذاهب ائمه دغه شان ليکلې شوې دى، اوس دلته دوه اختلافات دى، يو د احنافو او شوافعو تقابل او يو د جمهور ائمه ثلاثه او د حنابله تقابل، د دواړو دليل واورئ، مصنف رحمه الله په دې باب کښې د عائشې رضي الله عنها مرفوع حديث ذکر کړې دې، چه دهغې په اخر کښې دى ﴿ فَإِنِّى لاَ أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلاَ جُنُبٍ ﴾ دا حديث په دې مسئله کښې د جمهورو دليل دې او د حنابله او ظاهريه خلاف دې، په بذل کښې ليکلې شوې دى چه ددې حديث ابن خزيمه تصحيح او ابن القطان او ابن سيد الناس رحمهم الله تحسين کړې دې خو ابن حزم ظاهرى رحمه الله ددې حديث تضعيف کړې دې هغوى وائى چه په دې کښې يو راوى دې افلت بن خليفه او هغه مجهول دې قابل استدلال نه دې، خطابى شارح د ابوداؤد وائى چه د تضعيف کونکو دا خبره صحيح نه ده ځکه چه د افلت ابن حبان او احمد بن حنبل رحمهما الله وغيره محدثينو توثيق کړې دې، هم دغه شان حافظ ابن حجر رحمه الله هم د تضعيف کونکو ترديد کړې دې، پس صحيح دا ده چه دا راوى مجهول نه دې بلکه ثقه او مشهور دې

اوس د احنافو او د شوافعو تقابل واخلئ، شوافع کوم چه د جواز مرور قائل دى د هغوى استدلال د آيت کريمه ﴿ لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ ﴾ نه دې هغوى وائى چه د صلوة نه مراد موضع الصلوة يعنى مسجد دې او عابرى سبيل نه هم دا عبور او مرور مراد دې، لهذا ددې آيت کريمه نه معلومه شوه چه د جنب دپاره مرور فى المسجد جائز دې، زمونږ علماء کرامو ددې جواب دا ورکړې دې چه ستاسو استدلال په حذف مضاف باندې بناء دې او زمونږ په نزد دا آيت کريمه په خپل ظاهر باندې دې د صلوة نه مراد صلوة دې موضع صلوة مراد نه دې او د عابرى سبيل نه مراد مسافر دى، او د آيت کريمه مطلب دا دې چه په حالت د جنابت کښې مانځه ته تلل نه دى

پکار مګر دا که انسان مسافر وی او اوبه ملاؤ نه شی نو بیا هغه له تیمم کول پکار دی، په تیمم کښې د مسافر قید په دې وجه اولګولې شو چه عام طور سره په سفر کښې د عدم وجدان ماء حالت راپیښیږی لهذا د آیت کریمه مفهوم بغیر د حذف مضاف نه بالکل صفا او واضح دې، په دې باندې هغوی اشکال کړې دې چه د عابری سبیل نه مراد که مسافر واخستلې شی نو بیا به په آیت کریمه کښې د مسافر په اعتبار سره تکرار پیدا شی ځکه چه وړاندې بیا د مسافر ذکر دې ﴿ وان کنتم مرضی او علی سفر ﴾ جواب دا دې چه تکرار څه داسې قبیح څیز نه دې چه دهغې نه بچ کیدل دې ضروری وی. لهذا دهغې دپاره څه نکته کیدل پکار دی پس دلته دا نکته کیدې شی چه چونکه د مریض حکم بیانول وو او مریض د واجد الماء کیدو باوجود تیمم کوی نو هغه سره مسافر دوباره په دې وجه ذکر کړې شو چه معلومه شی چه واجد الماء یعنی مریض او عادم الماء یعنی مسافر دواړه په اعتبار د حکم سره یو شان دی، لهذا مریض ته دې په جواز د تیمم کښې د وجدان ماء د وجې نه څه تردد نه دی کیدل پکار مطمئن کیدو سره دې تیمم اوکړی.

د حدیث الباب مضمون دا دې چه په ابتداء کښې چه د کومو صحابه کرامو حجرې د مسجد نبوی نه ګیر چاپیره وې دهغې دروازې د مسجد د انګنړ طرف ته پرانستلې شوې وې، یوه ورځ رسول الله ﷺ اوفرمائیل ﴿ وجهوا هذه البیوت عن المسجد ﴾ چه ددې کورنو دروازې د مسجد د طرف نه ختمولو سره بل طرف ته اوباسئ. ځکه چه ددې په صورت کښې بعض وخت د جنب او حائض مرور فی المسجد لازمیږی خو صحابه کرامو د رسول الله ﷺ په حکم باندې په دې طمع عمل اونکړو چه کیدې شی په دې سلسله کښې څه رخصت نازل شی، بیا ددې نه پس په دویم ځل رسول الله ﷺ په دې طرف باندې ورتیر شو نو رسول الله ﷺ دوباره هم هغه خبره ارشاد اوفرمائیله چه د دروازو مخونه واړوئ، پس صحابه کرامو رضی الله عنهم ددې حکم تعمیل اوکړو؟

ځان پوهه کړئ چه دا چه په دې باب کښې مسئله روانه ده یعنی د جنبی دپاره د دخول مسجد ممانعت، ددې حکم نه رسول الله ﷺ او سیدنا علی رضی الله عنه مستثنی دی، پس په ترمذی کښې په مناقب علی کښې یو روایت راغلې دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل ﴿ یا علی لا یحل لاحد ان یجنب فی المسجد غیری وغیرک ﴾ معلومه شوه چه د رسول الله ﷺ او علی رضی الله عنه دا خصوصیت دې چه هغوی په حالت د جنابت کښې مسجد ته تلې راتلې شی، حضرت شیخ رحمه الله په حاشیه د لامع کښې لیکی چه ددې خصوصیت تصریح زمونږ په علماء کرامو کښې علامه شامی هم کړې ده، بله دا چه علامه شامی لیکی چه د روافضو دا وئیل چه دا حکم د ټولو اهل بیت دپاره عام دې او دا چه لبس حریر هم د هغوی دپاره جائز دې غلط دی او د شیعه ګانو د مخترعاتو نه دی.

فائده : ځان پوهه کړه چه په حدیث الباب کښې د تحویل ابواب حکم مطلقا راغلې دې، د باب علی یا باب ابوبکر استثناء په دې کښې مذکور نه ده کومه چه په ترمذی کښې په مناقب علی کښې په روایت د ابن عباس رضی الله عنهما موجود ده ﴿ ان رسول الله ﷺ امر بسد الابواب

الا باب علی ﴾ اګر که ابن الجوزی په دې باندې د وضع حکم لګولې دې چه دا د روافضو اختراع ده کومه چه هغوی د باب ابی بکر د استثناء په مقابله کښې کړې ده، خو حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې ددې تردید کړې دې هغوی د باب علی د استثناء په سلسله کښې ډیر روایات ذکر کړې دی او ددې ټولو د ذکر کولو نه پس ئې وئیلې دی چه ددې ټولو احادیثو طرق قابل استدلال دی او د یو په بل باندې تقویت معلومیږی، او د باب ابی بکر د استثناء روایت خو په بخاری شریف کښې دې، د بخاری په یو روایت کښې کوم چه په کتاب المناقب کښې دې په لفظ د باب سره استثناء راغلې ده او په یو روایت کښې په لفظ د خوخه سره ﴿ لا تبقین فی المسجد خوخة الا خوخة ابی بکر﴾ او هم دغه شان په ترمذی کښې هم دی، اوس په دې دواړو احادیثو کښې په ظاهره تعارض معلومیږی چه په یو ځائې کښې صرف د باب علی استثناء فرمائیلې شوې ده او په دویم روایت کښې صرف د باب ابی بکر یا خوخة ابی بکر رضی الله عنه، حافظ وغیره شارحینو جمع بین الروایتین داسې کړې ده چه په شروع کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم ټولو صحابه کرامو رضی الله عنهم ته د چا ابواب چه د مسجد طرف ته مفتوح وو د تحویل ابواب حکم ورکړو سوا د علی رضی الله عنه نه، پس په هغې باندې عمل اوکړې شو. خو دې ټولو حضراتو داسې اوکړل چه په خپلو کورونو کښې ئې د مسجد طرف ته خوخات یعنی کهړکئ پرانستلې، رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغې د بندولو هم حکم ورکړو، خو دې ځل ئې د خوخة ابی بکر د پریخودلو استثناء اوفرمائیله چه که د دوی کهړکئ د مسجد طرف ته پرانستلې وی نو هیڅ باک نشته دا د ابوبکرصدیق رضی الله عنه خصوصیت وو او د علی رضی الله عنه خصوصیت خو په شروع کښې اوفرمائیلې شو چه د هغوی اصل دروازه دې د مسجد طرف ته باقی پریخودلې شی او هم دغه شان دا هم چه د هغوی دپاره په حالت د جنابت کښې مسجد ته راتلل مباح دی. دا ډیره ښه توجیه ده کومه چه شراح حدیث فرمائیلې ده.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهُوَ فُلَيْتٌ الْعَامِرِيُّ ﴾ مصنف رحمه الله فرمائی چه په سند کښې چه کوم افلت بن خلیفه راوی راغلې دې دا هم هغه دې کوم چه په فلیت العامری سره مشهور دې، زه وایم کیدې شی چه په دې سره اشاره وی د هغه خلقو د رد طرف ته کوم چه دوی ته مجهول او غیر معروف وائی.

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يُصَلِّي بِالْقَوْمِ وَهُوَ نَاسٍ

باب دې په بیان د جنب کې چې قوم ته مونځ کوي په هېره سره

یعنی د یوسړی نه خپل جنبی کیدل هیر شی او بغیر د غسل نه د مونځ کولو دپاره اودریږی ځان پوهه کړه چه دا باب او ددې احادیث فقهی لحاظ سره اهمیت لری مسئله هم مختلف فیه ده او د باب په روایاتو کښې هم اختلاف دې، د مسئلة الباب د وضاحت نه مخکښې د باب د حدیث اول مفهوم باندې ځان پوهه کړئ.

[٢٣٣]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ زِيَادٍ الْأَعْلَمِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ، فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ أَنْ مَكَانَكُمْ، ثُمَّ جَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ، فَصَلَّى بِهِمْ".

ترجمه: د ابو بکره نه روایت دي چه بیشکه رسول الله ﷺ داخل شو د سحر په مونځ کښي، نو اشاره ئي اوکړه په خپل لاس چه په خپل ځائي پاتي شئ، بیا راغلو او د سر نه ئي اوبه رواني وي نو مونځ ئي اوکړو دوی ته.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قوله أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- دَخَلَ فِي صَلاَةِ الْفَجْرِ فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ أَنْ مَكَانَكُمْ ثُمَّ جَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ فَصَلَّى بِهِمْ ﴾ یعنی یو ځل داسې اوشوه چه رسول الله ﷺ د سحر مونځ شروع کړو او بیا ورته فورا رایاد شو چه هغوی په حالت د جنابت کښي دی هم په دې وخت کښي رسول الله ﷺ د لاس په اشارې سره صحابه کرام پوهه کړل چه هغوی دې په خپل خپل ځائي باندې ولاړ وی او بیا ئي فوری غسل فرمائیلو سره تشریف راوړلو د سر مبارک نه ئي د اوبو قطري سسیدلې او خلقو ته ئي مونځ ورکړو.

د امام د مونځ فساد د مقتدی د مانځه فساد لره مستلزم دې او که نه؟

د دې حدیث د ظاهر نه معلومیږی چه رسول الله ﷺ په حالت د جنابت کښي مونځ شروع کړې وو او بیا روستو د یاد راتلو نه پس ئي غسل فرمائیلو سره شروع کړې شوې مونځ پوره کړو یعنی په هغې باندې ئي بناء اوفرمائیله ددې نه معلومه شوه چه د امام د مانځه فساد د مقتدی د مانځه فساد لره مستلزم نه دې، پس د شوافعو وغیره جمهورو مسلک هم دا دې لهذا دا حدیث د احنافو خلاف او د جمهورو موافق شو اوس احنافو له د جواب فکر کول پکار دی، جواب دا دې چه غالبا معترض ته ددې مسئلې تحقیق حاصل نه دې. د جمهورو مسلک دا دې چه د مونځ نه د فارغ کیدو نه پس که معلومه شی چه د امام مونځ په څه وجه باندې فاسد شوې دې نو په دې صورت کښي جمهور دا وائی چه د مقتدیانو مونځ صحیح دې فاسد شوې نه دې او د احنافو په نزد د امام سره د مقتدیانو مونځ هم لاړو، اصل مسئله خو دا ده او په دې حدیث کښي چه کوم صورت پیښ شوې دې هغه دا نه دې دلته خو د مونځ د شروع کولو نه پس د مانځه په دوران کښي امام ته رایاد شو او بیا د طهارت د حاصلولو دپاره لاړو فاین هذا من ذاک..... اوس پاتې شوه دا خبره چه کوم صورت په دې حدیث کښي مذکور دې په دې کښي د ائمه کرامو څه رائې ده، پس ځان پوهه کړه چه د احنافو او حنابله مذهب دا دې چه د مونځ د شروع کولو نه پس که امام ته حدث سابق په اثناء صلوة کښي رایاد شی نو ددې دواړو په نزد مونځ باطل شو او د تحصیل طهارت نه پس استیناف واجب دې بناء جائز نه ده، د شوافعو هم صحیح مسلک دا دې چه مونځ باطل شو او استیناف به واجب وی، پس ابن رسلان خپله د امام شافعی رحمه الله نه د هغوی مسلک هم دا نقل کړې دې خو ابن قدامة په مغنی کښي د شوافعو مسلک دا لیکلې دې چه د هغوی په نزد د مقتدیانو مونځ نه باطلیږی بلکه په داسې مونځ باندې بناء کیدلې شی،

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١١٦٦٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤١/٥، ٤٥) (صحيح)

ممکنه ده چه دا د هغوی روایت وی، اوس پاتې شو مسلک د امام مالک رحمه الله هغوی فرمائی چه په داسې صورت پېښېدلو باندې دوه طریقې دی چه یا خو دې مقتدی خپل مونځ بیل بیل ادا کړی یا دې په هغوی کښې څوک خپل نائب کړی او خپل مونځ دې پوره کړی. حاصل دا چه د هغوی په نزد به مونځ باطل نه وی هم په دې باندې بناء کیدلې شی، خو که مقتدیان د امام انتظار کوی نو د هغوی په نزد به هم د مقتدیانو مونځ باطل شی او په حدیث الباب کښې هم دغه شان ده چه هغوی د امام انتظار اوکړو. نو اوس خلاصه دا شوه چه په صورت مذکوره فی الحدیث کښې د مقتدیانو مونځ په ائمه اربعه کښې د چا په نزد هم صحیح نه شو، لهذا دا حدیث د ټولو خلاف شو ددې دوه جوابونه کړې شوې دی. ۱: دا چه روایات صحیحه کوم چه په صحیحین وغیره کښې دی دهغې نه معلومیږی چه رسول الله ﷺ له تر اوسه پورې په مانځه کښې نه وو داخل شوې بلکه صرف مصلې ته داخل شوې وو هم هغه وخت ورته رایاد شو لهذا ټول اشکال رفع شو، پس وړاندې په دې باب کښې ډیر روایتونه داسې راروان دی چه په هغې کښې ددې خبرې تصریح ده چه رسول الله ﷺ مصلی او مقام صلوة ته رارسیدلې وو چه هغوی ته خپل جنابت رایاد شو لهذا دا حدیث د چا خلاف هم نه دې. ۲: دا چه که دا تسلیم کړې شی چه رسول الله ﷺ مانځه ته داخل شوې وو نو بیا مونږ دا نه تسلیموو چه رسول الله ﷺ په خپل مانځه باندې بناء اوکړه بلکه د مانځه استیناف ئې اوفرمائیلو، پس د ابن حبان په روایت کښې د استیناف صلوة تصریح ده دا چه څه د مسئلې تحقیق او تفصیل مونږ بیان کړې دې هم دغه شان په حاشیه د بذل کښې حضرت شیخ رحمه الله او ددې نه علاوه په لامع الدراری او اوجز المسالک کښې تحریر فرمائیلې دې.

د امام محمد رحمه الله استنباط:

خان پوهه کړه چه امام محمد رحمه الله دا حدیث په موطاء محمد کښې حدیث الباب په حدث فی الصلوة باندې محمول کړې دې او بیا ئې دهغې نه د جواز البناء فی الصلوة مسئله مستنبط کړې ده چه دهغې احناف قائل دی او جمهور نه نه دی چه دهغې تفصیل په باب الحدث فی الصلوة کښې مونږ سره تیر شوې دې، مولانا عبدالحی صاحب رحمه الله په حاشیه د موطاء کښې دا استنباط رد فرمائیلې دې، او دا ټول بحث حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې نقل فرمائیلې دې او حضرت په دې کښې د امام محمد رحمه الله د طرف نه مدافعت فرمائیلې دې او دا ئې لیکلې دی چه د مولانا عبدالحی رحمه الله چه څومره اشکالات دی هغه ټول په دې خبره باندې مبنی دی چې هغه د موطاء امام محمد روایت لره او دهغې نه علاوه باقی کتب صحاح کښې چه ددې سلسلې کوم روایتونه راغلی دی هغه ټول هغوی په وحدت واقعه باندې محمول کوی خو که هغه روایات په تعدد واقعه باندې محمول کړې شی نو بیا به د امام محمد رحمه الله په رائې کښې هیڅ اشکال نه وی او امام محمد رحمه الله چه د روایت کوم الفاظ په موطاء کښې ذکر فرمائیلې دی هغه په حدث فی الصلوة باندې بغیر د څه تردد نه محمول کیدلې شی، او کوم چه دهغې نه علاوه دا نور روایات دی نو بیشکه دا په حدث فی الصلوة باندې نه شی محمول کیدې، ځکه چه دهغې نه په بعضو کښې د جنابت او غسل تصریح ده

[٢٣٤]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، وَقَالَ فِي أَوَّلِهِ: فَكَبَّرَ، وَقَالَ فِي آخِرِهِ: فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ، قَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِنِّي كُنْتُ جُنُبًا، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ الزُّهْرِيُّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: فَلَمَّا قَامَ فِي مُصَلَّاهُ وَانْتَظَرْنَا أَنْ يُكَبِّرَ، انْصَرَفَ، ثُمَّ قَالَ: كَمَا أَنْتُمْ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ أَيُّوبُ، وَابْنُ عَوْنٍ، وَهِشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ مُرْسَلًا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَكَبَّرَ، ثُمَّ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى الْقَوْمِ أَنِ اجْلِسُوا، فَذَهَبَ فَاغْتَسَلَ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مَالِكٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي حَكِيمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ فِي صَلَاةٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَكَذَلِكَ حَدَّثَنَاهُ مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، عَنْ يَحْيَى، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ كَبَّرَ.

ترجمه: حماد بن سلمة بيان کړی دی په هم هغه سند او په معنی دهغې سره، او وئي وئيل په اول د هغې کښې: تکبيريې اووئيلو، او وئيلی ئې دی په اخير دهغې کې: هرکله ئې چه مونځ خلاص کړو نو وئې وئيل: بيشکه زه بشر يم او زه جنب وم. وئيلی دي ابوداود: روايت کړی دی ددې زهري د ابو سلمة بن عبد الرحمن نه او هغه د ابوهريره نه هغه وئيلی دی: هرکله چه هغه اودريدلو په ځائې د مونځ، مونږ انتظار کولو چه تکبير به وائې نو لاړو، بيا ئې اووئيل: همدغه شان اوسئ په خپلو ځايونو. وئيلی دي ابوداود: او روايت کړی دی دهغې ايوب او ابن عون او هشام د محمد نه مرسل، او هغه د پيغمبر ﷺ نه، هغه اووئيل: تکبيريې اووئيلو بيا ئې اشاره اوکړه په لاس قوم ته چه کينئ، نو لاړلو غسل ئې اوکړو. همدارنګه روايت کړی دی ددې مالک د اسماعيل بن ابي حکيم نه، او هغه د عطاء بن يسار نه، بيشکه رسول الله ﷺ تکبير اووئيلو په مونځ کښې. وئيلی دي ابوداود: او همدارنګه بيان کړی دی مونږ ته دهغې مسلم بن ابراهيم، بيان کړی دی مونږ ته ابان د يحيى نه، او هغه د ربيع بن محمد نه، او هغه د نبي ﷺ نه: بيشکه هغه تکبير اووئيلو.

[٢٣٥]() حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا الزُّبَيْدِيُّ. ح وحَدَّثَنَا عَيَّاشُ بْنُ الْأَزْرَقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ. ح وحَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ إِمَامُ مَسْجِدِ صَنْعَاءَ، حَدَّثَنَا رَبَاحٌ، عَنْ مَعْمَرٍ. ح وحَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، كُلُّهُمْ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ وَصَفَّ النَّاسُ صفوفهم، فخرج: "أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى إِذَا قَامَ فِي مَقَامِهِ، ذَكَرَ أَنَّهُ لَمْ يَغْتَسِلْ، فَقَالَ لِلنَّاسِ: مَكَانَكُمْ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ، فَخَرَجَ عَلَيْنَا يَنْطُفُ رَأْسُهُ وَقَدِ اغْتَسَلَ، وَنَحْنُ صُفُوفٌ"، وَهَذَا لَفْظُ ابْنِ حَرْبٍ، وَقَالَ عَيَّاشٌ فِي حَدِيثِهِ: فَلَمْ نَزَلْ قِيَامًا نَنْتَظِرُهُ حَتَّى خَرَجَ عَلَيْنَا وَقَدِ اغْتَسَلَ؛

ترجمه: د ابوهريرة نه روايت دې هغه وئيلی دی يوځل ودرولی شو مونځ، او جوړ کړل خلکو صفونه خپل، نو راووتلو رسول الله ﷺ تر دې چه اودريدلو په خپل ځائې کښې، هغه ذکر کړل چه هغه غسل اونه کړو وئې وئيل خلکو ته، ثابت شئ په خپل ځای. بيا واپس شو خپل

[1]): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨٦٣٤،١١٦٦٥) (صحيح)

[2]): صحيح البخاري/الغسل ١٧ (٢٧٥)، والأذان ٢٥ (٦٣٩)، صحيح مسلم/المساجد ٢٩ (٦٠٥)، سنن النسائي/الإمامة ١٤ (٧٩٣)، ٢٤ (٨١٠)، (تحفة الأشراف: ١٥٢٠٠،١٥٢٦٤، ١٥١٩٣، ١٥٢٧٥، ١٥٣٠٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٣٧، ٢٥٩، ٢٨٣، ٣٣٨، ٣٣٩)، ويأتي مختصراً برقم: (٥٤١) (صحيح)

کور ته، راووتلو چه څڅیدلی آوبه سر د هغه نه په تحقیق سره غسل کړی وو هغه او مونږ صفونه کښي ولاړ وو. او دا لفظ د ابن حرب دی. او وئیلی دي ابن عیاش په خپل حدیث کي: نو مونږ همیشه ولاړ وو مونږ انتظار کولو د هغه تردي چه راووتلو مونږ ته او په تحقیق سره غسل ئي کړی وو.

بَاب فِي الرَّجُلِ يَجِدُ الْبِلَّةَ فِي مَنَامِهِ

باب دي په بيان د سړي چې بيا موخي لوندوالى په خوب خپل کې

بلة په کسرې د باء سره دی او بلل بفتح الباء دي يعنى لوندوالي. يعنى انسان د خوب نه پاسی او په خپله جامه باندي لوندوالي بيا مومى نو په هغه باندي غسل واجب دي يا نه. د احتلام په کومو کومو صورتونو کښي غسل واجب کيږي او په کومو کښي نه دا مسئله تفصيل غواړي خصوصا د احنافو په نزد په دي کښي ډير تفصيل دي.

[۲۳۶](١) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ خَالِدٍ الْخَيَّاطُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ الْعُمَرِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلَلَ وَلَا يَذْكُرُ احْتِلَامًا، قَالَ: يَغْتَسِلُ، وَعَنِ الرَّجُلِ يَرَى أَنَّهُ قَدِ احْتَلَمَ وَلَا يَجِدُ الْبَلَلَ، قَالَ: لَا غُسْلَ عَلَيْهِ، فَقَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ: الْمَرْأَةُ تَرَى ذَلِكَ، أَعَلَيْهَا غُسْلٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، إِنَّمَا النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ".

ترجمه: د عائشي ﷺ نه روايت دي هغي وئيلي دي: تپوس اوشو د رسول الله ﷺ نه په باره د سړي کښي چه بيا موخي لوندوالى او ياد نه وي ورته احتلام، هغه اووئيل: غسل به کوي، او په باره د سړي کښي چه ويني د هغه خو احتلام شوی دی او لوندوالی نه وي، نو هغه اووئيل: نشته غسل په هغه، نو آووئيل ام سليم ښځه چه دغه ويني نو په هغي غسل شته؟ هغه وفرمايل: آو، بيشکه ښځي په اصل خلقت او طبعيت کښي په مثل د سړو دي.

تشريح: ﴿ سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلَلَ الخ ﴾ د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړې شو چه کوم سړې د پاسيدو نه پس په جامه باندي لوندوالي بيا مومی او احتلام هغه ته ياد نه وی نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه په داسې سړی باندې غسل واجب دي، او د هغه سړی په باره کښي چه هغه ته د احتلام کيدل ياد وی خو لوندوالي بيا نه مومی نو د هغه په باره کښي رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه په داسې سړی باندې غسل واجب نه دي. د بعض علماء کرامو لکه شعبی رحمه الله او ابراهيم نخعی رحمه الله مسلک دا دي چه په دي حديث کښي د بلل نه مراد مطلق لوندوالي دی که دهغي منی کيدل محقق وی او که نه وی، او د اکثرو علماء کرامو رائې دا ده چه ددې نه مراد د منی لوندوالي دي.

ځان پوهه کړه چه علامه شامی رحمه الله ددې مسئلې څوارلس شکلونه ذکر فرمائيلې دی چه دهغې تفصيل دا دي، ١: تيقن د منی، ٢: تيقن مذی، ٣: تيقن ودی، درې شکلونه د تيقن شو او خلور صورتونه د عدم تيقين او شک دی ١: الشک بين الاولين (منی ومذی)

---

١): سنن الترمذي/الطهارة ٨٢ (١١٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٢ (٦١٣)، (تحفة الأشراف: ١٧٥٣٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٢٥٦)، سنن الدارمي/الطهارة (٧٦/٧٩٠) (حسن) إلا قول أم سليم: المرأة ترى....

۲: الشک بین الاخرین (مذی و ودی) ۳: الشک بین الاول والثالث (منی و ودی) ۴: الشک فی الثلاث یعنی د لوندوالی په باره کښې درې واړه خیالات وی کیدې شی چه منی وی، کیدې شی چه مذی وی، کیدې شی چه ودی وی، دا ټول اووهٔ صورتونه شو په دې کښې د هر یو دوه صورتونه دی تذکر د احتلام او عدم تذکر د احتلام، لهذا ټول څوارلس صورتونه شو اوس ددې حکم واورئ د تذکر احتلام په اووهٔ صورتونو کښې د یو نه علاوه په باقی ټولو صورتونو کښې غسل واجب دې او یو صورة د تیقین ودی دې په دې کښې امام صاحب او صاحبین متفق دی، او په عدم تذکر احتلام کښې دا تفصیل دې چه په یو صورت یعنی د تیقن منی په صورت کښې بالاتفاق غسل واجب دې او د تیقن غیر منی په صورتونو کښې بالاتفاق غسل واجب نه دې او هغه درې صورتونه دی، ۱: تیقن مذی، ۲: تیقن ودی، ۳: شک بین المذی والودی، او احتمال منی (چه دهغې درې صورتونه دی) کښې د طرفین په نزد غسل واجب دې، د امام ابویوسف رحمه الله په نزد واجب نه دې او هغه درې صورتونه دا دی، شک بین الاولین، شک بین الاول والثالث، شک فی الثلاث، حاصل دا چه د عدم تذکر په اووهٔ صورتونو کښې د امام ابویوسف رحمه الله په نزد صرف یو صورت یعنی تیقن منی کښې غسل دې په باقی شپږو کښې نه دې، او عند الطرفین تیقن منی او احتمال منی چه دهغې درې صورتونه دی په دې څلورو کښې هم غسل واجب دې دا تفصیل خو د احنافو په مذهب کښې دې

د شوافعو په نزد ټول درې صورتونه دی تیقن منی، تیقن غیر منی، او احتمال منی، د اول دواړو حکم ظاهر دې(۱) او په دریم صورت کښې د هغوی په نزد اختیار دې په غسل او عدم غسل کښ، او هم دغه شان د حنابله په نزد دی خو هغوی د شک او احتمال په صورت کښې داسې وائی چه که قبل النوم د خروج مذی په اسبابو کښې څه سبب موندلې شوې وی نو بیا غسل واجب نه دې او که سبب خروج مذی نه وی نو غسل واجب دې او د مالکیانو په نزد د احتمال منی په سلسله کښې دا دی چه که شک وی په منی او باقی دواړو (یعنی مذی او ودی) نه په یو کښې نو بیا غسل واجب دې او که شک یوځائې په درې واړو کښې وی نو اوس چونکه احتمال منی ضعیف شو په دې وجه به غسل واجب نه وی، ددې ائمه ثلاثه مذهب صاحب منهل داسې لیکلې دې، او د ټولو نه دا ظاهریږی چه د هغوی په نزد د تذکر احتلام او عدم تذکر احتلام ترمینځه هیڅ فرق نشته

بَابٌ فِي الْمَرْأَةِ تَرَى مَا يَرَى الرَّجُلُ

باب دې په بیان د ښځې کښې چې اووینی هغه چې وینی ئې سړی

مخکښې باب د احتلام رجل سره متعلق وو او دا د احتلام مراة سره متعلق دې، خو احتلام فی النساء نادر دې لکه چه په رجال کښې عدم احتلام نادر دې، کذا قالوا.

---

(۱) لکن لا یذهب علیک ای ابن رسلان شارح ابی داؤد نقل مذهب الشافعی انه لو تیقن انه منی ولکن لم یذکر الاحتلام لایجب الغسل عنده،، لهذا د شوافعو د مذهب دې مزید تحقیق اوکړې شی.

[۲۳۷](1) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: قَالَ عُرْوَةُ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ الْأَنْصَارِيَّةَ هِيَ أُمُّ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ، أَرَأَيْتَ الْمَرْأَةَ إِذَا رَأَتْ فِي النَّوْمِ مَا يَرَى الرَّجُلُ، أَتَغْتَسِلُ أَمْ لَا؟ قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَعَمْ، فَلْتَغْتَسِلْ إِذَا وَجَدَتِ الْمَاءَ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَأَقْبَلْتُ عَلَيْهَا، فَقُلْتُ: أُفٍّ لَكِ، وَهَلْ تَرَى ذَلِكَ الْمَرْأَةُ؟ فَأَقْبَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: تَرِبَتْ يَمِينُكِ يَا عَائِشَةُ، وَمِنْ أَيْنَ يَكُونُ الشَّبَهُ". قَالَ أَبُو دَاوُد: وَكَذَلِكَ رَوَى عُقَيْلٌ، وَالزُّبَيْدِيُّ، وَيُونُسُ، وَابْنُ أَخِي الزُّهْرِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي الْوَزِيرِ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَوَافَقَ الزُّهْرِيَّ مُسَافِعٌ الْحَجَبِيُّ، قَالَ: عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، وَأَمَّا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، فَقَالَ: عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دي، بيشكه ام سليم الانصاريه چه دا مور د انس بن مالک ده، هغې اووئيل: اې د الله رسوله! بيشکه الله تعالی حياء نه کوي د حق نه، خبر راکړه ماته که چرته ښځه اووينی خوب کښې هغه څه چه سړی ئېويني ايا هغه به غسل کوي؟ عائشې اووئيل: وئيلی دي پيغمبر ﷺ، آو، غسل دې اوکړي کله چه اوبه بيامومي. اووئيل عائشې: ما ورته مخ کړو او مې ويل: تباهي دې وي تا لره ايا ويني ښځه دغه؟ نو مخامخ شو ماته رسول الله ﷺ او وئې وئيل: په خاورو دې ککړ شي ښي لاس ستا اې عائشې (مور پلار او دهغوی په اولاد کښې) مشابهت د کوم ځائې نه وي.

تشريح: ﴿ قوله إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ﴾

ام سليم رضي الله عنها د رسول الله ﷺ نه داسې مسئله اوتپوسله کومه چه عرفا او طبعا قابل استحياء وه، خو چونکه په شريعت کښې په تحصيل علم کښې استحياء نشته په دې وجه هغوی په طور د تمهيد د خپل کلام په شروع کښې دا خبره اوکړه.

ځان پوهه کړه چه حياء د انفعال او د تاثر د قبيل نه دې چه دهغې نه باری تعالی پاک دې په دې وجه علماء کرامو ددې جواب دا کړې دې چه دلته د استحياء لازمی معنی مراد ده يعنی ترک ا امتناع، ځکه چه د کوم څيز نه انسان شرميږی هغه ترک کوی، لهذا دلته لازمی معنی مراد شوه يعنی الله پاک د حق خبرې د ښکاره کولو يا د حق خبرې د تپوسلو نه منع نه کوی، بعضو په دې باندې داسې وئيلې دی چه ددې سوال او جواب هيڅ حاجت نشته ځکه چه دلته په حديث کښې د الله پاک نه د استحياء نفی کولې شی نه اثبات، جواب دا دې چه دلته دا ذکر دی چه الله پاک د حق نه استحياء نه فرمائی نو ددې نه په طور د مفهوم مخالف دا مستفاد کيږی چه د غير حق نه استحياء فرمائی، لهذا سوال او جواب صحيح دی فضول نه دی.

﴿ قَالَتْ عَائِشَةُ _ وَهَلْ تَرَى ذَلِكَ الْمَرْأَةُ ﴾ ام سليم رضي الله عنها چه کله د رسول الله ﷺ نه د احتلام مراة تپوس اوکړو نو په دې باندې عائشې رضي الله عنها کومه چه هلته موجود وه ډيره حياء

(1): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٦٦٠٧(الف)، ١٦٧٣٩)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحيض ٧(٣١١، ٣١٣، ٣١٤)، سنن الترمذي/الطهارة ٩٠ (١٢٢)، سنن النسائي/الطهارة ١٣١ (١٩٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة (٦٠١)، موطا امام مالك/الطهارة ٢١ (٨٥)، مسند احمد (٦/٩٢)، سنن الدارمي/الطهارة ٧٥ (٧٩٠) (صحيح)

ورغله او ام سليم ﷞ ته ئې خطاب کولو سره اوفرمائيل آيا زنانه هم دا څيز ليدلې شي.

علماء کرامو ليکلې دی چه اول خو په زنانو کښې احتلام نادر دې دويم دا چه عائشه ﷞ په دې وخت کښې کم عمره وه په دې وجه هغې تعجب اوکړو په دې باندې علامه سيوطی ﷫ ليکی او دا هم ممکنه ده چه دا اووئيلې شی چه څنګه انبياء ﷩ د احتلام نه محفوظ وی هم دغه شان ازواج مطهرات هم د احتلام نه محفوظ وې او دا د هغوی د خصائصو نه ده، دا خبره علامه زرقانی او حافظ عراقی په دې وينا رد کړې ده چه ﴿الخصائص لا تثبت الا باحتمال﴾، مولانا عبد الحی ﷫ په سعايه کښې په دې مسئلې باندې بحث کړې دې او هغوی خپل تحقيق دا ليکلې دې ﴿ انهن لا يحتلمن بالجماع بشخص اجنبی ﴾ نيز د احتلام اثر شيطانی کيدل هم متعين نه دی بلکه هغه کله د کثرت شبع، يا مرض، يا امتلاء اوعيه منی د وجې نه هم کيږی.

﴿ قوله تَرِبَتْ يَمِينُكِ يَا عَائِشَةُ ﴾ ددې لفظی معنی خو دا ده چه ستا لاسونه دې په خاورو باندې ککړ شی کومه چه کناية وی د فقر او احتياج نه خو د عربو خلقو عادت دې چه هغوی دا لفظ په غير د معنی اصلی نه استعمالوی، او په دې سره صرف نکير مقصود وی نه بد دعا هسی ابن العربی په شرح د ترمذی کښې ددې لفظ د معنی تحقيق او تشريح کښې د علماء کرامو لس اقوال ليکلې دی کوم چه حضرت شيخ په اوجز کښې نقل کړې دی.

(مور او پلار کښې د يو سره د بچی دمشابهت وجه):

قوله: ﴿ وَمِنْ أَيْنَ يَكُونُ الشَّبَهُ ﴾ الشَّبَهُ بفتحين او بکسر الشين وسکون الباء دواړو طريقو سره منقول دې يعنی مشابهت او اشتراک د رسول الله ﷺ د ارشاد حاصل دا دې چه ماشوم چه کله د پلار او کله د مور مشابه وی ددې څه وجه ده؟ هم دا ده چه کله د سړی نطفه غالبه شی نو ماشوم د سړی مشابه وی او چه کله د زنانه نطفه غالبه شی نو ماشوم د مور مشابه وی نو هر کله چه د زنانه دپاره د منئ ثبوت پيدا شو نو بيا په احتلام کښې څه استبعاد دې، د صحيح مسلم په يو روايت کښې دی [1] چه کله ماء الرجل غالب وی په ماء المراة باندې نو ماشوم د خپلو ترونو مشابه وی، او چه کله ماء المراة غالب وی په ماء الرجل باندې نو هغه وخت مولود د خپلو ماماګانو مشابه وی، د مسلم په يو روايت کښې دی چه کله د سړی منی غالب شی نو ماشوم مذکر وی د الله پاک په حکم باندې او چه کله برعکس وی نو ماشوم مونث وی د الله پاک په حکم.

ثبوت المنی والاختلاف فيه:

ځان پوهه ګړه چه په دې حديث کښې د زنانه دپاره اثبات د منی دې او د جمهور علماء کرامو په دې خبره باندې اتفاق دې، صرف د بعض فلاسفه په دې کښې اختلاف دې، پس ارسطاطاليس وائی چه د زنانه منی نه وی بلکه د زنانه په دم حيض کښې طاقت د

[1] ولفظه في رواية إذا علا ماؤها ماء الرجل أشبه الولد أخواله وإذا علا ماء الرجل ماءها أشبه أعمامه وفي رواية ماء الرجل أبيض وماء المرأة أصفر فإذا اجتمعا فعلا مني الرجل مني المرأة أذكرا بإذن الله وإذا علا مني المرأة مني الرجل آنثا بإذن الله وفي نسخة انثا)

تولید وی او ابو علی سینا وائی چه د زنانه رطوبت وی کوم چه د منی مشابه وی او فی الواقع هغه منی نه وی حضرت شیخ رحمه الله د سعایه نه نقل کولو سره لیکی چه د محققینو فلاسفه تحقیق هم دا دې چه د زنانه منی وی، بیا حضرت شیخ رحمه الله لیکی خو حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې د بعض علماء کرامو لکه ابراهیم النخعی نه د زنانو دپاره د منی د کیدو انکار نقل کړې دې اګرچه امام نووی رحمه الله په شرح د مهذب کښې ابراهیم نخعی رحمه الله طرف ته ددې قول نسبت کولو ته مستبعد وئیلې دی خو حافظ وائی چه ابن ابی شیبة دا قول د ابراهیم النخعی نه په جید سند سره نقل کړې دې.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَكَذٰلِكَ رَوَى عُقَيْلٌ وَالزُّبَيْدِيُّ الخ ﴾ پورته په روایت کښې د ابن شهاب شاګرد یونس وو، دلته مصنف رحمه الله د یونس نه علاوه د ابن شهاب نور شاګردان ذکر کوی چه څنګه د ابن شهاب نه یونس روایت کوی هم دغه شان نور هم ډیر راویان دا حدیث د هغوی نه روایت کوی چه په هغې سره د یونس روایت ته تقویت حاصل شو او هغه راویان دا دی: زبیدی، عقیل، یونس (خو د یونس ذکر مکرر دې په دې وجه د هغوی روایت خو پورته راغلو) ابن اخی الزهری او ابن ابی الوزیر کوم چه ددی زهری نه په واسطه د مالک سره روایت کوی، واضحه دې وی چه په عبارت کښې د عن مالک تعلق صرف د ابن ابی الوزیر سره دې ددې نه مخکښې چه کوم راویان ذکر شوې دی د هغوی سره نه دې هغوی بغیر د واسطې د مالک نه براه راست د زهری نه روایت کوی.

په روایتین کښې تعارض او دی په دفع کولو کښې د محدثینو رائې:

﴿ وَوَافَقَ الزُّهْرِيَّ مُسَافِعٌ الْحَجَبِيُّ ﴾ ځان پوهه کړه چه دلته په روایات حدیثیه کښې اختلاف دې چه د ام سلیم رضي الله عنها په سوال باندې رد کونکې عائشه رضي الله عنها ده یا سیده ام سلمه رضي الله عنها..... د زهری په روایت کښې دا دی چه رد کونکې عائشه ده او ددې بالمقابل د هشام بن عروه په روایت کښې دا دی چه هغه ام سلمه رضي الله عنها ده، مصنف رحمه الله د زهری روایت ته د هشام په روایت باندې ترجیح ورکوی ځکه چه مسافع حجبی د زهری موافقت کړې دې لهذا د زهری روایت موید او موکد شو، په دې دواړو روایتونو کښې چه کوم تعارض دې دهغې په جواب کښې د محدثینو رائې مختلف دی امام ابوداؤد رحمه الله د زهری روایت ته ترجیح ورکړې ده چه په هغې کښې رد کونکې عائشه رضي الله عنها ده او قاضی عیاض رحمه الله د هشام روایت ته ترجیح ورکړې ده چه په هغې کښې رد کونکې ام سلمه رضي الله عنها ده او امام نووی رحمه الله په ځائې د مسلک ترجیح جمع بین الروایتین اختیار فرمائیله ده د هغوی رائې دا ده چه دواړه روایتونه صحیح دی ګویا د ام سلیم رضي الله عنها د سوال په وخت ام سلمه او عائشه رضي الله عنها دواړه موجود وې دواړو په ام سلیم رضي الله عنها باندې نکیر کړې دې اوس دا د راویانو اختصار دې چه بعضو هغه ذکر کړې ده او بعضو دا، حافظ ابن حجر رحمه الله د امام نووی رحمه الله رائې غوره کړې ده، او علامه سندهی په حاشیه د نسائی کښې یو بله توجیه لیکلې ده یعنی احتمال د تعدد واقعه، ممکنه ده چه ام سلیم رضي الله عنها چه کله په اول ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم نه تپوس اوکړو نو په هغه دواړو کښې یو نکیر اوکړو بیا خو ورځې پس د ام سلیم رضي الله عنها د نسیان واقع کیدو نه پس دوباره د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه

تپوس اوکړو نو هغه وخت په مجلس کښې بله زوجه وه نو هغې هم په دې سوال باندې نکیر اوفرمائیلو لهذا دواړه روایتونه په خپل خپل ځائې باندې صحیح دی.

بَابٌ فِي مِقْدَارِ الْمَاءِ الَّذِي يُجْزِءُ فِي الْغُسْلِ

باب دې په بیان داوبوکې هغه اندازه چې غسل پرې روا کیږي

(ما قبل سره ربط او مناسبت):

د موجبات غسل بیان پوره شو اوس ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د غسل بیان شروع کوی، مصنف رحمه الله په طهارت صغری یعنی اودس کښې هم داسې کړې وو چه د اودس نه مخکښې ئې موجبات وضوء یعنی استنجاء او آداب استنجاء بیان فرمائیلې وو دهغې نه پس اودس، مصنف رحمه الله د غسل د کیفیت د بیان نه مخکښې مقدار دماء غسل بیانوی هم ددې قسم باب د ابواب الوضوء په شروع کښې راغلې دې، چه په هغې کښې د ماء وضوء مقدار بیان کړې شوې وو ، مونږ هلته مقدار دماء غسل هم بیان کړې وو ،لهذا ددوباره کلام کولو حاجت نشته

[٢٣٨]([1]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ هُوَ الْفَرَقُ مِنَ الْجَنَابَةِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَى ابْنُ عُيَيْنَةَ نَحْوَ حَدِيثِ مَالِكٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مَعْمَرٌ: عَنِ الزُّهْرِيِّ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَتْ: كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ، فِيهِ قَدْرُ الْفَرَقِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ، يَقُولُ: الْفَرَقُ: سِتَّةَ عَشَرَ رِطْلًا، وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: صَاعُ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ خَمْسَةُ أَرْطَالٍ وَثُلُثٌ، قَالَ: فَمَنْ قَالَ ثَمَانِيَةُ أَرْطَالٍ؟ قَالَ: لَيْسَ ذَلِكَ بِمَحْفُوظٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وسَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ: مَنْ أَعْطَى فِي صَدَقَةِ الْفِطْرِ بِرِطْلِنَا هَذَا خَمْسَةَ أَرْطَالٍ وَثُلُثًا، فَقَدْ أَوْفَى، قِيلَ: الصَّيْحَانِيُّ ثَقِيلٌ، قَالَ: الصَّيْحَانِيُّ أَطْيَبُ، قَالَ: لَا أَدْرِي.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې بیشکه رسول الله ﷺ وو چه غسل به ئې کولو د یو لوښې نه. چه هغه فرق دی. د جنابت نه. وئیلی دي ابوداود: او روایت کړی دی ابن عیینة پشان د حدیث د مالک. وئیلی دي ابوداود: وئیلی دي معمر د زهري نه په دې حدیث کې: هغې اووئیل. وم چه غسل کولو ما او رسول الله ﷺ د یو لوښي نه چه په هغې کښې اوبه په اندازه د یو فرق وې. وئیلی دي ابوداود: ما اوریدلي دي د احمد بن حنبل نه چه وئیل یې: فرق شپاړس رطله وی، او ما اوریدلي دي د هغه نه چه وئیل یې: صاع د ابن ابي ذئب چه پنځه رطله او دریمه حصه وی، هغه اووئیل: چا چه اووئیل اته رطل وی؟ نو هغه اووئیل نه دی هغه محفوظ. هغه اووئیل: ما اوریدلي دي د احمد نه چا چه ورکړو په صدقة الفطر کښې زمونږ په دې رطل پنځه رطله او ثلث نو هغه پوره ورکړو، وېلی شوي دي چه صیحاني دروند دی، ابوداود اووئیل: صیحاني عمده کهجورې دی ، هغه اووئیل: ماته نه ده معلومه.

تشریح: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ ﴾ ددې حدیث راوی ابن شهاب

[1]): صحيح البخاري/الغسل ٢ (٢٥٠)، ١٥ (٢٧٢)، صحيح مسلم/الحيض ١٠ (٣٢١)، سنن النسائي/الطهارة ٥٨ (٧٢)، والغسل ٩ (٤٠٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٣٥ (٣٧٦)، (تحفة الأشراف: ١٦٥٩٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٣٧، ١٧٣، ٢٣٠، ٢٦٥، سنن الدارمي/الطهارة ٦٨ (٧٧٧) (صحيح)

زهري دې هغوی نه روایت کونکې په اول سند کښې مالک او په دویم کښې کوم چه ددې ځائې نه بیانوی معمر دې، د زهري او د هغه د شاګردانو د روایت ترمینځه فرق دې چه د مالک په روایت کښې دا دی چه عائشې ﷞ او رسول الله ﷺ دواړو به په یو فرق اوبو باندې غسل فرمائیلو، اوس یا خو دې داسې اوونیلې شی چه په اول روایت کښې غسل عائشه نه دې مذکور نو دهغې نفی هم نشته او په دویم روایت کښې د دواړو غسل صراحة ذکر دې، لهذا په اول روایت کښې به هم په دې باندې محمول کولې شی، یا دې داسې اوونیلې شی چه دا په اختلاف د اوقاتو او احوالو باندې محمول دې کله کله به رسول الله ﷺ په یو فرق اوبو باندې غسل فرمائیلو او کله به رسول الله ﷺ او عائشې ﷞ دواړو.

وړاندې مصنف ﷫ د فرق او صاع مقدار بیان فرمائیلې دې ددې تفصیلی بحث مونږ سره په ابواب الوضوء کښې تیر شوې دې او په دې باندې تفصیلی کلام حضرت په بذل کښې فرمائیلې دې.

﴿ وَسَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ مَنْ أَعْطَى فِي صَدَقَةِ الْفِطْرِ الخ ﴾ د امام احمد ﷫ ددې کلام حاصل دا دې چه په حدیث شریف کښې د صدقة الفطر مقدار یو صاع تمر بیان کړې شوې دې او صاع د یو مشهورې پیمانې نوم دې اوس که یو سړې ددې پیمانې په ذریعه صدقة الفطر ادا کوی نو بیا خو هیڅ د شک خبره نشته خو که څوک صدقة الفطر په ځائې د پیمانې د وزن په ذریعه پنځه رطل او ثلث رطله ادا کړی کوم چه د صاع وزن دې نو د هغه نه به هم صدقة الفطر ادا شی.

﴿ قِيلَ الصَّيْحَانِيُّ ثَقِيلٌ قَالَ الصَّيْحَانِيُّ أَطْيَبُ. قَالَ لاَ أَدْرِي ﴾ صیحانی [1] د یو خاص قسم کهجورې نوم دې کومه چه په عربو کښې مشهوره ده، چه کله زه په ۱۳۹۳ هجری کښې اول ځل حج له تلې اوم نو هلته رسیدلو سره مې معلوم کړې وو چه آیا د کهجورې یو قسم صیحانی هم دې؟ نو خلقو اوونیل چه او یو خاص قسم دې، پس ما هغه اخستلې وې کومې چه د عام کهجورو نه لږې ګرانې وې، او عمده قسم شمار کیدلې.

تشریح حدیث

د امام احمد ﷫ نه چا تپوس اوکړو چه تاسو اوس اوفرمائیل چه که د وزن په اعتبار سره پنځه رطل او ثلث رطل کهجورې ادا کړې شی نو کافی دی، حال دا چه صیحانی کهجورې درنې وی او دهغې په پنځو رطلو او ثلث رطل سره پیمانه یعنی صاع نه ډکیږی اوس بیان

[1] د صیحانی وجه تسمیه صاحب قاموس دا لیکلې ده چه په اصل کښې صیحانی د یو ګډ نوم دې کوم چه به د کهجورې ددې قسم اونې سره تړلې شو، په دې مناسبت سره هم دې اونې ته صیحانی وئیل شروع شو، او حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د لسان العرب په حوالې سره لیکلې دی چه په یو غیر صحیح حدیث کښې راغلې دی چه صیحانی کهجورې ته صیحانی په دې وجه وائې چه دا د صیاح نه دې چه دهغې معنی د وینا او چغو وهلو ده، شوې داسې وه چه یو ځل رسول الله ﷺ او علی ﷛ د یوې کهجورې د اونې په خوا کښې ناست وو نو دې اونې بلې اونې ته آواز کولو سره اوونیل ﴿ هذا النبي المصطفى وعلي المرتضى ﴾ ګویا اصل ماده ددې صیاح ده د نسبت په وخت تغیر کولو سره صیحانی وئیلې شی.

کړئ چه په دې سره به هم واجب ادا کیږي یا نه؟ ځکه چه په حدیث کښې خو د یو صاع ورکولو حکم دې او دلته د وزن په اعتبار سره یو صاع دې خو صورة وکیلا هغه د یو صاع نه کم دی په دې باندې امام صاحب رحمه الله اوفرمائیل ﴿ الصیحانی اطیب ﴾ یعنی آیا صیحانی غوره کهجورې دی؟ دا سوال هغوی په ظاهر کښې په دې وجه اوکړو که صیحانی کهجوره غوره وی نو بیا به په دې سره صدقة الفطر یقینا ادا شی، خو دا خبره کومه چه د هغوی په ذهن کښې راغله د سوال مطابق نه وه پس امام صاحب چه کله په سوال کښې دوباره غور اوکړو نو بیا پوهه شو چه د سائل سوال خو څۀ بل څه دې په دې کښې په عمده او غیر عمده سره هیڅ فرق نه پریوځی په دې وجه د خپلې خبرې نه رجوع کولو سره امام صاحب اوفرمائیل ﴿ لا ادری ﴾ یعنی ددې سوال جواب ماته مستحضر نه دې، ددې کلام په شرح کښې یو بل احتمال هم دې هغه دا چه امام احمد رحمه الله چه کله سوال اوفرمائیلو چه ﴿ الصیحانی اطیب ﴾ نو په دې باندې مجیب اوفرمائیل ﴿ لا ادری ﴾ چه دا خو ماته پته نشته چه هغه عمده دی یا غیر عمده، او بیا هم په دې باندې خبره ختم شوه، وړاندې معلومه نه ده چه بیا به امام صاحب څه فیصله فرمائیلې وی ګویا د ﴿ لا ادری ﴾ په قائل کښې دوه احتمالات شو یو دا چه ددې قائل خپله امام احمد رحمه الله دې، دویم دا چه ددې قائل مخاطب یعنی سائل دې حضرت په بذل کښې اول معنی اختیار کړې ده او ابن رسلان دویمه معنی ذکر کړې ده.

فقهی مسئله دا ده چه حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د احنافو په نزد په دې صورت کښې صدقة الفطر نه ادا کیږی، او په منهل کښې د بقیه ائمه ثلاث مذهب هم دا لیکلې شوې دې. فقهی مسئله دا ده چه حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د احنافو په نزد به په دې صورت کښې صدقة الفطر نه ادا کیږی او په منهل کښې ئې د باقی درې امامانو مذهب هم دا لیکلې دې.

بَابُ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ

باب دې په بیان د غسل کې د جنابت نه

دا باب د کیفیت غسل په باره کښې دې او ډیر اورد دې، او د کیفیت وضوء خو ددې نه هم زیات اورد وو په دې باب کښې مصنف رحمه الله یولس احادیث ذکر کړې دی، امام نسائی رحمه الله په دې سلسله کښې ډیر ابواب قائم کړې دی، مکرر سه مکرر ابواب قائمولو سره ئې کیفیت د غسل ښه واضح فرمائیلې دې، زه خو وایم چه د تراجم دا تکثیر او هر هر جزء باندې بیل بیل باب قائم کول، شغف بالحدیث، د حدیث پاک عظمت او د حب رسول صلی الله علیه وسلم په بناء باندې دې.

اعد ذکر نعمان لنا ان ذکره :: هو المسک ما کررته یتضوع

[۲۳۹](١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ صُرَدٍ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، أَنَّهُمْ ذَكَرُوا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغُسْلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

[1]: صحیح البخاري/الغسل ٤ (٢٥٤)، صحیح مسلم/الحیض ١١ (٣٢٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٥٨ (٢٥١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٥ (٥٧٥)، (تحفة الأشراف: ٣١٨٦) (صحیح)

وَسَلَّمَ: "أَمَّا أَنَا، فَأُفِيضُ عَلَى رَأْسِي ثَلَاثًا، وَأَشَارَ بِيَدَيْهِ كِلْتَيْهِمَا".

ترجمه: د جبير بن مطعم نه روايت دې چه هلكو ذكر كړو د رسول الله ﷺ په نزد غسل د جنابت، نو اووئيل رسول الله ﷺ: هر چه زه يم نو اړوم په سر باندې درې لپې. او اشاره ئې اوكړه په خپلو دواړو لاسونو لپه جوړولو سره.

تشريح: ١: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ- قوله أَمَّا أَنَا فَأُفِيضُ عَلَى رَأْسِي ثَلَاثًا ﴾ يعنى يو ځل بعض صحابه كرامو رضي الله عنهم دنبى عليه السلام په مجلس كښې د غسل جنابت مذاكره فرمائيله، هر يو د خپل غسل طريقه بيانوله. رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه زما طريقه خو دا ده چه زه په غسل كښې په خپل سر باندې صرف درې كرته اوبه بيوم. ابن رسلان ليكى چه د ظاهر الفاظو نه معلوميږى چه صحابه كرامو رضي الله عنهم به د دريو نه زيات عدد ذكر كړې وى يعنى چا به وئيلې وى چه زه ئې پنځه كرته بيوم او چا به وئيلې وى زه اووه كرته. په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو ﴿ اما انا فافيض على راسى ثلثا ﴾ انا په اصل كښې د تفصيل دپاره راځى كوم چه تعدد غواړى دلته په روايت كښې د مدخول اما صرف يو شق ذكر شوې دې ددې شق ثانى د مقام نه په پوهه كښې راځى يعنى ﴿ اما انتم فتفعلون كذا وكذا ﴾

ځان پوهه كړئ چه ددې حديث نه په غسل كښې تثليث غسل راس مستحب كيدل معلوميږى، امام نووى رحمه الله فرمائى چه په غسل راس كښې د تثليث استحباب متفق عليه دې زمونږ علماء كرامو باقى بدن هم په دې باندې قياس كولو سره په دې كښې هم تثليث نه مستحب وئيلې دې او هم دغه شان په اودس باندې د قياس كولو تقاضا هم دا ده بلكه غسل په نسبت د اودس د تثليث زيات مستحق دې ځكه چه د اودس بناء په تخفيف باندې ده خو په دې كښې د قاضى ماوردى شافعى اختلاف دې هغوى د باقى بدن تثليث مستحب نه منى، صاحب منهل ليكى چه امام نووى رحمه الله چه كوم مسلك د شوافعو ليكلې دې هم هغه د احنافو او حنابله هم دې، او د مالكيانو په نزد صرف په غسل راس كښې تثليث مستحب دې په باقى بدن كښې نه هم دغه شان د غسل په شروع كښې چه كوم اودس كولې شى د هغوى په نزد په دې كښې هم تثليث مستحب نه دې بلكه د اودس د اندامونو غسل صرف مرة مرة دې. (كما فى الشرح الكبير)

[٢٤٠] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ حَنْظَلَةَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، دَعَا بِشَيْءٍ مِنْ نَحْوِ الْحِلَابِ، فَأَخَذَ بِكَفَّيْهِ، فَبَدَأَ بِشِقِّ رَأْسِهِ الْأَيْمَنِ ثُمَّ الْأَيْسَرِ، ثُمَّ أَخَذَ بِكَفَّيْهِ، فَقَالَ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلى دى: وو رسول الله ﷺ چه كله به ئې غسل

(١): صحيح البخاري/الغسل ٦ (٢٥٨)، صحيح مسلم/الحيض ٩ (٣١٨)، ١٠ (٣٢٠)، سنن النسائي/الطهارة ١٥٣ (٢٤٥)، ١٥٦ (٢٤٨)، ١٥٧ (٢٤٩)، والغسل ١٦ (٤٢٠)، ١٩ (٤٢٣)، (تحفة الأشراف: ١٧٤٤٧)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٧٦ (١٠٤)، موطا امام مالك/الطهارة ١٧ (٦٧)، مسند احمد (٦/٩٤، ١١٥، ١٤٣، ١٦١، ١٧٣)، سنن الدارمي/الطهارة ٦٦ (٧٧٥) (صحيح)

كولو د جنابت نه نو راوبه ئي غوښتلو يولوښي په اندازه د لشولو د لوښي د اوښي، نو راوبه ئي خستي اوبه په دواړو ورغوو نو شروع به ئي اوكړه په طرف د سر ښي باندي، بيا په ګس باندي، بيابه ئي راوخستي اوبه په دواړو ورغوو، نو هغه اووئيل: دواړه به ئي واچولي په خپل سر باندي.

تشريح: ٢: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى - إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ دَعَا بِشَيْءٍ نَحْوِ الْحِلَابِ الخ ﴾ يعني چه كله به رسول اللهﷺ د غسل اراده فرمائيله نو په داسې لوښي كښې به ئي اوبه راغوښتلې چه د حلاب په شان به وو، حلاب وائي هغه لوښي ته چه په هغې كښې د اوښې د يو وخت پئ ځائې شي چه دهغې مقدار ښكاره دې چه د هغوی په نزد به معروف او متعين وی، ﴿ قوله فقال بهما على راسه ﴾ يعني په دواړو لاسونو كښې اوبه اخستلو سره ئي په سر باندې بهيولې، لفظ قال په ډيرو معنو باندې استعماليږی كومه معنى چه د مقام او محل مناسب وی هغه اخستلې شي، پس ﴿ قال بيده وقال برجله ﴾ معنى دا كيدې شي چه په لاس ئي اونيولو او په خپلو خپو لاړو.

په حديث الباب باندې د امام بخاریؒ يو خاص ترجمه:

ځان پوهه كړه چه امام بخاریؒ د لفظ جلاب د وجې نه په دې حديث باندې په صحيح بخاری كښې ترجمه قائم كړې ده ﴿ باب من بداء بالحلاب او الطيب ﴾ او د هغوی دا ترجمه د بخاری شريف په هغه مشهور تراجمو كښې ده كوم چه معركة الاراء او ګران ګنړلې كيږی، د ترجمة الباب الفاظ په ظاهر كښې ددې خبرې مشعر دی چه د غسل ابتداء په حلاب او طيب سره كيدل پكار دی ګويا حلاب يو داسې څيز دې كوم چه د طيب د قبيلې نه دې امام خطابیؒ فرمائی غالبا امام بخاریؒ ته وهم راغلې دې او د هغوی ذهن دحلاب نه د محلب طرف ته لاړو او محلب واقعی يو داسې څيز وی كوم چه په لاس او بدن وينځلو كښې استعمالولې شی، خو په حديث كښې د محلب ذكر نشته بلكه د حلاب دې كوم چه د يو ظرف نوم دې، حضرت په بذل كښې د خطابیؒ نه هم دومره نقل فرمائيلې دې هسې خو شارحينو د بخاری په دې باندې تفصيلی كلام فرمائيلې دې. حضرت شيخ په حاشيه د بذل كښې ليكلې دی چه حافظؒ فرمائی د يو جماعت رائې ده چه د امام بخاریؒ نه په دې كښې وهم واقع شوې دې، او هيڅ انسان داسې نشته چه د غلطئ نه محفوظ وی (او غلطی هم هغه ده د كومې ذكر چه پورته د خطابی په كلام كښې راغلې دې) او د بعض شارحينو رائې دا ده چه په حديث كښې تصحيف واقع شوې دې، صحيح حلاب نه دې بلكه جلاب په ضمې د جيم او د لام په تشديد سره دې يعنی ماء الورد كوم چه يقينا د طيب د قبيل نه دې او د بعض شراح بخاری رائې دا ده چه د امام بخاریؒ مقصود په دې ترجمة الباب سره استعمال د طيب قبل الغسل لره ثابتول نه دی بلكه دهغې نفی مقصود ده چه د غسل نه مخكښې استعمال طيب ثابت نه دې.

[٢٣١]([1]) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ مَهْدِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ بْنِ قُدَامَةَ، عَنْ صَدَقَةَ، حَدَّثَنَا جُمَيْعُ بْنُ عُمَيْرٍ أَحَدُ بَنِي تَيْمِ اللهِ بْنِ ثَعْلَبَةَ، قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ أُمِّي وَخَالَتِي عَلَى عَائِشَةَ فَسَأَلَتْهَا إِحْدَاهُمَا: كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ عِنْدَ الْغُسْلِ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ يُفِيضُ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ مِرَارٍ، وَنَحْنُ نُفِيضُ عَلَى رُءُوسِنَا خَمْسًا مِنْ أَجْلِ الضُّفُرِ".

ترجمه: بيان كړى دى جميع بن عمير يو د بني تيم الله بن ثعلبه نه دى، هغه اووئيل: زه داخل شوم سره د خپلې مور او خالې نه په عائشې باندې، نو يوې ترېنه تپوس اوكړو تاسو به د غسل په وخت كښې څنګه كول؟ نو عائشې اووئيل: وو رسول الله ﷺ چه اودس به ئې كولو پشان د اودس د مانځه، بيابه ئې اړولې په خپل سر باندې اوبه درې ځله، او مونږ به اړولې په خپلو سرونو باندې پنځه ځل د وجې د كمڅو نه.

تشريح: ٣: ﴿ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ – وَنَحْنُ نُفِيضُ عَلَى رُءُوسِنَا خَمْسًا مِنْ أَجْلِ الضُّفُرِ ﴾

سيده عائشه رضي الله عنها فرمائى چه رسول الله ﷺ به په خپل سر مبارک باندې درې کرته اوبه بهيولې او مونږ يعنى د رسول الله ﷺ ازواج مطهرات به د ويښتو د كمڅو د وجې نه پنځه كرته اوبه بهيولې.

په دې حديث باندې حضرت په بذل كښې خو هيڅ اشكال نه دې فرمائيلې بلكه دا ئې ليكلې دى چه په ظاهر كښې به هغوى احتياطاً داسې كول چه اوبه ئې په ښه طريقې سره د ويښتو ويخونو ته اورسيږى او حضرت شيخ په حاشيه د بذل كښې ليكلې دى چه د عائشې رضي الله عنها مراد دا دې چه كله كله به مونږ داسې كول ګينې دا حديث به د هغه حديث خلاف شى كوم چه ددې نه په وړاندې باب كښې راروان دې چه په هغې كښې دا دى چه رسول الله ﷺ ام سلمه رضي الله عنها ته اوفرمائيل ﴿ انما يكفيك ان تحثى عليك ثلاث حثيات ﴾ يعنى د زنانه دپاره دا كافى ده چه د غسل په وخت كښې نه پرانيزى او په خپل سر باندې دې درې لپې اوبه واچوى، لهذا اصل خو تثليث دې او دې حديث متعلق به دا وئيلې شى چه دا د هغوى خپل فعل وو، د رسول الله ﷺ د طرف نه ددې حكم نه وو او يا به دا اووئيلې شى چه دا حديث ضعيف دې څكه چه په دې كښې يو راوى جميع بن عمير دې كوم چې متكلم فيه دې، والله تعالى اعلم.

[٢٣٢]([2]) حدثنا سليمان بن حرب الواشحي. ح حَدَّثَنَا وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، قَالَ سُلَيْمَانُ: يَبْدَأُ فَيُفْرِغُ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ، وَقَالَ مُسَدَّدٌ: غَسَلَ يَدَيْهِ يَصُبُّ الْإِنَاءَ عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ اتَّفَقَا: فَيَغْسِلُ فَرْجَهُ، وَقَالَ مُسَدَّدٌ: يُفْرِغُ عَلَى شِمَالِهِ، وَرُبَّمَا كَنَتْ عَنِ الْفَرْجِ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ يُدْخِلُ يَدَيْهِ فِي الْإِنَاءِ فَيُخَلِّلُ شَعْرَهُ، حَتَّى إِذَا رَأَى أَنَّهُ قَدْ أَصَابَ الْبَشْرَةَ أَوْ أَنْقَى الْبَشْرَةَ أَفْرَغَ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثًا، فَإِذَا فَضَلَ فَضْلَةً صَبَّهَا عَلَيْهِ".

[1]): سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٤ (٥٧٤)، (تحفة الأشراف: ١٦٠٥٣)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ١٧(٦٧)، مسند احمد (١٨٨/٦)، سنن الدارمي/الطهارة ٦٦ (٧٧٥) (ضعيف جداً)

[2]): صحيح البخاري/الغسل ٩ (٢٦٢)، صحيح مسلم/الحيض ٩ (٣١٦)، (تحفة الأشراف: ١٦٧٧٣، ١٦٨٦٠) (صحيح)

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلي دي: وو رسول الله ﷺ چه کله به ئي غسل کولو د جنابت نه (وئيلي دي سليمان) شروع به ئي کوله نو اړولې به ئي په ښي لاس په گس لاس باندې او وئيلي دي مسدد: وئي وينځل دواړه لاسونه چه اړولې به ئي اوبه په خپل ښي لاس، بيا دواړه متفق شوي دي: نو وينځلو به ئي خپل عورت. او وئيلي دي مسدد: اړولې به ئي په گس لاس، او کله به ئي کنايه کوله د فرج نه، بيا به ئي اودس کولو پشان د اودس د مانځه، بيا به ئي دواړه لاسونه ننوېستل په لوښي کښې، نو خلال د ويختو به ئي اوکړو، تردې چه هغه ته به معلومه شوه چه بيشکه اوبه هغه پوستکې ته ورسيدې، او يايې صفا کړو پوستکی، راواړابه ئي رولي په خپل سر باندې درې ځل اوبه، بيابه چې کومې اوبه باقي پاتې شوې نو هغه په خپل ځان واړولې.

تشريح حديث:

﴿ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ – قَالَ سُلَيْمَانُ يَبْدَأُ فَيُفْرِغُ مِنْ يَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ. وَقَالَ مُسَدَّدٌ غَسَلَ يَدَيْهِ الخ ﴾ په دې حديث کښې عائشه رضي الله عنها د غسل جنابت په سلسله کښې د رسول الله ﷺ معمول بيان فرمائی د غسل کيفيت مسنونه کوم چه په احاديثو کښې راغلې دې. ددې حاصل دا دې چه کله به رسول الله ﷺ د غسل جنابت اراده فرمائيله نو اول به ئي دواړه لاسونه وينځل ددې نه پس به ئي استنجاء بالماء فرمائيله، او په بعض رواياتو کښې دی ﴿ فيغسل مذاکيره ﴾ يعنی د محل استنجاء نه چاپيره فخذين او اصول فخذين وغيره باندې به چه کوم نجاست وو هغه به رسول الله ﷺ زائل کولو بيا به ئي لاس وينځلو سره اودس فرمائيلو ددې نه پس به ئي اول په سر باندې درې کرته اوبه اچولې او بيا به ئي په باقي بدن باندې اوبه بهيولې.

د دې نه پس تاسو ځان پوهه کړئ چه د مصنف رحمه الله په دې حديث کښې دوه استاذان دی سليمان او مسدد ددې دواړو استاذانو الفاظو کښې چه کوم فرق دې مصنف رحمه الله هغه بيانوی د سليمان په روايت کښې دی ﴿ يبداء فيفرغ بيمينه ﴾ يعنی رسول الله ﷺ به غسل يدين داسې فرمائيلو چه اول به ئي په لوښي کښې په ښی لاس باندې اوبه اخستلو سره په گس اچولې او بيا به ئي دواړه لاسونه وينځل، او مسدد اولا خو غسل يدين مجملاً ذکر کړو او وې وئيل ﴿ غسل يديه ﴾ ددې نه پس ئي چه د غسل يدين کوم کيفيت بيان کړو هغه د سليمان د بيان کړې شوی کيفيت نه لږ مختلف دې، د سليمان د روايت نه خو په ظاهر کښې معلوميږی چه رسول الله ﷺ د اوبو اخستلو دپاره ادخال يد فی الاناء اوفرمائيلو، او د مسدد د روايت نه معلوميږی چه په ځائي د ادخال يد ئي اضغاء اناء اوفرمائيلو يعنی لوښې ښکته کولو سره ئي په لاس باندې اوبه واچولې

﴿ قوله ثُمَّ اتَّفَقَا فَيَغْسِلُ فَرْجَهُ ﴾ يعنی سليمان او مسدد دواړو د غسل يدين د ذکر کولو نه پس اووئيل ﴿ فيغسل فرجه ﴾ چه دهغې نه استنجاء بالماء مراد ده بيا وړاندې مصنف رحمه الله فرمائی چه مسدد کيفيت د استنجاء هم بيان کړو ﴿ يفرغ علی شماله ﴾ يعنی د استنجاء په وخت به رسول الله ﷺ په ښی لاس سره په گس لاس باندې اوبه اچولې.

﴿ قوله وَرُبَّمَا كَنَّتْ عَنِ الْفَرْجِ ﴾ مسدد وائی چه عائشي رضي الله عنها به لفظ فرج خو کله صراحة

ذکر فرمائیلو او کله کنایة، پس د مسلم په روایت کښې دی ﴿ثم صب الماء علی الاذی الذی به﴾ دا د الفاظ متن تشریح شوه کومه چه یقینا قابل اعتناء ده.

﴿قوله ثم یتوضاء وضوءه للصلوة﴾ یعنی د استنجاء وغیره د فراغت نه پس به رسول اللهﷺ په شروع کښې اودس فرمائیلو د مانځه والا اودس.

په ابتداء د غسل کښې د اودس متعلق اختلافات:

خان پوهه کړه چه په وضوء قبل الغسل کښې درې مسئلې اختلافی دی، اول ددې حکم، دویم دا چه دا اودس به کامل وی او که په دې کښې به غسل رجلین موخر کولې شی، ثالث دا چه په دې اودس کښې به مسح د سر هم وی یا نه.

اختلاف اول:

د جمهورو علماء کرامو په نزد دا اودس سنت دې او د داؤد ظاهری په نزد واجب دې، او د امام احمدؒ هم یو روایت د وجوب دې چه دهغې تحقیق به ددې نه په وړاندې باب باب الوضوء قبل الغسل کښې راځی.

اختلاف ثانی:

په دې سلسله کښې روایات هم مختلف دی او د علماء کرامو اقوال هم. د عائشېؓ ددې روایت نه تکمیل وضوء په فهم کښې راځی او د میمونېؓ روایت کوم چه ددې نه وړاندې راروان دې په هغې کښې تاخیر رجلین ذکر شوې دې، امام نوویؒ په شرح د مسلم کښې فرمائی چه د عائشېؓ روایات کوم چه په صحیحین کښې دی دهغې د ظاهر نه تکمیل وضو مستفاد کیږی او د اکثر روایات میمونه نه تاخیر غسل قدمین معلومیږی او هغوی دا هم لیکلې دی چه د امام شافعیؒ قول اصح او اشهر اولویت د تکمیل وضوء دې هم دغه شان علامه زرقانی مالکیؒ فرمائی، د امام مالکؒ او امام شافعیؒ مذهب تکمیل وضوء دې یعنی عدم تاخیر د غسل قدمین او د حنابله په نزد په دې کښې دوه روایتونه دی، کما فی المغنی. او د احنافو په نزد په دې مسئله کښې درې اقوال دی، ۱: قول مختار د اکثرو په نزد کوم چه په متون احناف کښې ذکر دې هغه اولویت تاخیر دې مطلقا، ۲: عدم تاخیر مطلقا، ۳: که د غسل ځائې مستنقع الماء وی نو بیا خو تاخیر دې کینې تقدیم دې.

اختلاف ثالث:

په دې وضوء کښې مسح راس شته او که نه؟ د جمهور علماء کرامو او ائمه اربعه په نزد شته خو د حسن بن زیاد او امام صاحبؒ نه یو روایت دې چه په دې اودس کښې مسح راس نشته. امام نسائیؒ په دې مسئله باندې مستقل ترجمه قائم کړې ده، ﴿باب ترک مسح الراس فی الوضوء من الجنابة﴾ او په دې باب کښې هغوی د عائشېؓ او د عبدالله بن عمرؓ هغه روایت ذکر فرمائیلې دې ــــ ﴿حتی اذا بلغ راسه لم یمسح وافرغ علیه الماء﴾ خو چونکه په ډیرو روایاتونو کښې ﴿یتوضاء وضوءه للصلوة﴾ وارد دې په دې وجه جمهور علماء کرامو هم هغه اختیار کړې دې، او د نسائی ددې روایت په باره کښې دا وئیلې کیدې شی چه ممکن ده

دا د بیان جواز دپاره وی کله کله رسول الله ﷺ داسې هم کړې دی. (كذا قال السندی فی الحاشية)

﴿ قوله فَيُخَلِّلُ شَعْرَهُ ﴾ علامه زرقانی لیکلې دی چه په غسل کښې تخلیل شعر راس بالاتفاق غیر واجب دې مګر دا چه د سر ویښته د یو څیز سره ملبد وی یعنی یو غوړ څیز ورپورې لګی چه په هغې سره بغیر د تخلیل د اوبو نه خلال ویښتو ته او نه رسی خو تخلیل لحیه فی الغسل مختلف فیه دې چه دهغې بیان په ابواب الوضوء کښې تیر شوې دې.

﴿ قوله قد اصاب البشرة ﴾ دا لفظ بفتحین دې ددې معنی د انسان د ظاهری څرمنې ده صاحب د عون المعبود ته دلته وهم پیدا شوې دې هغوی دا بکسر الموحدة وسکون الشین ضبط کړې دې دا صحیح نه دی، د بشر بالکسر معنی د طلاقة الوجه یعنی د رونړ تندی ده هم دغه شان وړاندې لفظ د فضلة صاحب د عون په ضمې د فاء سره ضبط کړې دې دا هم صحیح نه دې دا لفظ بفتح الفاء دې، كما ضبطه فی البذل، البته فضالة بضم الفاء دې.

[٢٤٣](¹) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ الْبَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا، مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَدِيٍّ، حَدَّثَنِي سَعِيدٌ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنِ النَّخَعِيِّ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَغْتَسِلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، بَدَأَ بِكَفَّيْهِ فَغَسَلَهُمَا، ثُمَّ غَسَلَ مَرَافِغَهُ وَأَفَاضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ، فَإِذَا أَنْقَاهُمَا أَهْوَى بِهِمَا إِلَى حَائِطٍ، ثُمَّ يَسْتَقْبِلُ الْوُضُوءَ وَيُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى رَأْسِهِ".

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دی وو رسول الله ﷺ چه کله به ئې اراده د غسل اوکړه د جنابت نه شروع به ئې په دواړو ورغوو نو دواړه به ئې اووینځل، بیابه ئې وینځل هغه ځایونه چه اوبه ورته په اسانۍ نه رسیږې، او اوبه به ئې پرې واړولې، چه کله به ئې ښه پاک کړل نو قصد به ئې اوکړو په دواړو سره دیوال ته، بیابه ئې اودس کولو، او اوبه به ئې اړولې په خپل سر.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ الْبَاهِلِيُّ – ثُمَّ غَسَلَ مَرَافِغَهُ ﴾ یعنی رسول الله ﷺ به په غسل کښې د غسل کفین نه شروع کوله ددې نه پس به ئې غسل مرافغ فرمائیلو، اصل کښې ددې نه مراد استنجاء بالماء ده لکه چه په روایاتو کښې مشهوره ده دا د رفغ جمع ده، مرافغ وائی مغابن ومطاوی بدن ته یعنی مواضع عرق او د وسخ بدن هغه حصه چرته چه خوله او خیرې جمع کیږی لکه ابطین او اصول فخذین او دلته ترې نه مراد فرج او اوصول فخذین دی په یو روایت کښې دی ﴿ اذا التقی الرفغان وجب الغسل ﴾ ای الفرجان والختانان.

﴿ قوله وَأَفَاضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ ﴾ ددې روایت په الفاظو کښې دلته لږ وړانې معلومیږی حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه په ظاهره د روایت په الفاظو کښې تقدیم او تاخیر دې، د بنده رائې دا ده کومه چه حضرت هم احتمالا بیان فرمائیلې ده، د علیه ضمیر په تاویل د مذکور د مرافغ طرف ته راجع دې او تردې ځائې پورې د استنجاء بیان پوره شو. وړاندې په ﴿ فاذا انقاهما ﴾ د غسل یدین ذکر دې حاصل دا دې چه اول رسول الله ﷺ غسل مرافغ یعنی استنجاء بالماء اوفرمائیله او ددې نه پس ئې بیا غسل یدین اوکړو او د غایة تنظیف دپاره

¹: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٥٩٤٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٧١/٦) (صحيح)

ئې خپل لاسونه په ديوال يعنى خاورو پورې راښكل په دې صورت كښې په عبارت كښې د تقديم او تاخير منلو ضرورت نشته

[٢٣٤]() حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ شَوْكَرٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ عُرْوَةَ الْهَمْدَانِيِّ، حَدَّثَنَا الشَّعْبِيُّ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: "لَئِنْ شِئْتُمْ لَأُرِيَنَّكُمْ أَثَرَ يَدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَائِطِ حَيْثُ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ".

ترجمه: عائشې رضي الله عنها وئيلي دي: كه چېرې ستاسو خوښه وي نو زه به خامخا وښايم تاسو ته اثر د لاس د رسول الله ﷺ په ديوال كښې په هغه وخت كښې چه هغه به غسل كولو د جنابت نه

[٢٣٥]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ كُرَيْبٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ، عَنْ خَالَتِهِ مَيْمُونَةَ، قَالَتْ: "وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُسْلًا يَغْتَسِلُ بِهِ مِنَ الْجَنَابَةِ، فَأَكْفَأَ الْإِنَاءَ عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى فَغَسَلَهَا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، ثُمَّ صَبَّ عَلَى فَرْجِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ بِشِمَالِهِ، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ الْأَرْضَ فَغَسَلَهَا، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ صَبَّ عَلَى رَأْسِهِ وَجَسَدِهِ، ثُمَّ تَنَحَّى نَاحِيَةً فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ، فَنَاوَلْتُهُ الْمِنْدِيلَ فَلَمْ يَأْخُذْهُ وَجَعَلَ يَنْفُضُ الْمَاءَ عَنْ جَسَدِهِ"، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِإِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ: كَانُوا لَا يَرَوْنَ بِالْمِنْدِيلِ بَأْسًا، وَلَكِنْ كَانُوا يَكْرَهُونَ الْعَادَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مُسَدَّدٌ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ دَاوُدَ: كَانُوا يَكْرَهُونَهُ لِلْعَادَةِ، فَقَالَ: هَكَذَا هُوَ، وَلَكِنْ وَجَدْتُهُ فِي كِتَابِي هَكَذَا.

ترجمه: حديث بيان كړې دى ابن عباس د خپلې خالې ميمونې نه، هغې وئيلي دي: ما كېښودلې نبي ﷺ ته اوبه د اودس، چه غسل كولو د جنابت نه نو رانسكوريې كړو لوښى په خپل ښي لاس، نو دواړه ئې وينځل دوه ځل او يا درې ځل، بيا ئې اوبه راواړولې په خپل عورت نو خپل عورت ئې په ګس لاس وينځلو، بيا ئې ووهلو خپل لاس په ځمكه نو هغه ئې وينځلو، بيا ئې مضمضه اوكړه او استنشاق ئې اوكړو، او وئې وينځلو مخ او خپل دواړه لاسونه، بيا ئې اوبه واړولې په خپل سر او بدن، بيا يوې غاړې ته شو نو دواړه خپې ئې وينځلې، نو ما ورته دسمال وركړو نو هغه ئې وانخستلو، او شروع شو چه اوبه ئې څنډلې د خپل بدن نه، نو ما دا خبره ذكر كړه ابراهيم ته نو هغه اووئيل: هغوى به په دسمال باندې څه باك نه ليدلو، ليكن عادت جوړول ئې بد ګڼړلو. وئيلي دي ابوداود: وئيلي دي مسدد: ما اووئيل عبد الله بن داود: هغوى وو چه بديې ګڼړلو د وجې د عادت نه؟ نو هغه اووئيل همداسې هغه وو، ليكن ما بياموندلو هغه په خپل كتاب كښې همداسې

تشريح: ٧: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ – ثُمَّ تَنَحَّى نَاحِيَةً الخ ﴾ دا دې د ميمونې رضي الله عنها هغه روايت چه په هغې كښې د تاخير غسل قدمين تصريح ده

[١]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٦١٦٨) (ضعيف)

[٢]: * تخريج: صحيح البخاري/الغسل ١ (٢٤٩)، ٥ (٢٥٧)، ٧ (٢٥٩)، ٨ (٢٦٠)، ١٠ (٢٦٥)، ١١ (٢٦٦)، ١٦ (٢٧٤)، ١٨ (٢٧٦)، ٢١ (٢٨١)، صحيح مسلم/الحيض ٩ (٣١٧)، سنن الترمذي/الطهارة ٧٦ (١٠٣)، سنن النسائي/الطهارة ١٦١ (٢٥٤)، الغسل ٧ (٤٠٨)، ١٤ (٤١٨)، ١٥ (٤١٩)، ٢٢ (٤٢٨)، سنن ابن ماجه/ الطهارة ٩٤ (٥٧٣)، (تحفة الأشراف: ١٨٠٦٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٣٣٠، ٣٣٥، ٣٣٦)، سنن الدارمي/الطهارة ٣٩ (٧٣٨)، ٦٦ (٧٧٤) (صحيح)

د تمسح بالمندیل بحث او مذاهب ائمة :

﴿ قوله فَنَاوَلْتُهُ الْمِنْدِيلَ فَلَمْ يَأْخُذْهُ ﴾ میموني رضي الله عنها د بدن د اوچولو دپاره رسول الله ﷺ ته رومال پیش کړو خو رسول الله ﷺ هغه قبول نه کړو، د تمسح بالمندیل په باره کښې امام ترمذي رحمه الله مستقل باب قائم کړې دې [١] او بیا ئې دهغې نه لاندې دوه احادیث ذکر فرمائیلي دی یو د عائشې رضي الله عنها حدیث چه دهغې الفاظ دی ﴿ کانت لرسول الله ﷺ خرقة ینشف بها بعد الوضوء ﴾ او دویم د معاذ رضي الله عنه حدیث چه په هغې کښې دی ﴿ رایت رسول الله ﷺ اذا توضاء مسح وجهه بطرف ثوبه ﴾ او په یو روایت کښې دی کوم چه علامه جزری رحمه الله په نهایه کښې ذکر کړې دې ﴿ کان لرسول الله ﷺ نشافة ینشف بها غسالة وجهه ﴾ او امام ترمذی رحمه الله ددې دواړو احادیثو تضعیف کړې دې او دا ئې فرمائیلي دی چه په دې سلسله کښې د رسول الله ﷺ نه هیڅ حدیث ثابت نه دې، بنده وائی چه په صحیحین کښې د رسول الله ﷺ نه صرف ترک تنشیف روایت کړې شوې دې او هم دغه شان امام بخاری رحمه الله په بخاری کښې په ځائې د تمسح بالمندیل باب نفض الیدین من الغسل قائم کړې دې یعنی اندامونه په ځائې ددې چه په کپړې سره اوچ کړې شی دهغې نه هم داسې اوبه څنډل، او امام نسائی رحمه الله د ترک المندیل بعد الغسل ترجمه قائم کړې ده.

د علماء کرامو ترمینځه هم دا مسئله مختلف فیه ده پس علامه کرمانی رحمه الله د امام نووی رحمه الله نه د شوافعو په نزد په دې کښې پنځه اقوال ذکر کړې دی، ۱: اصح دا ده چه ترک تنشیف اولی دې. ۲: تنشیف مکروه دې. ۳: مباح دې. ۴: مستحب دې. ۵: مکروه فی الصیف دون الشتاء، او د باقی ائمه ثلاث امام ابوحنیفه و امام مالک و احمد رحمهم الله په نزد تنشیف مباح دې، زمونږ په نزد راجح قول هم دا دې لکه چه قاضی خان فرمائیلي دی، خو صاحب د منیة نشف لره مستحب لیکلي دې، په معارف السنن کښې د صاحب بحر نه نقل کړې دی چه د احنافو په نزد استحباب بغیر د صاحب منیة نه بل چا نه دې نقل کړې، زه وائم چه حضرت سهارنپوری رحمه الله په بذل کښې د احنافو مسلک استحباب تنشیف لیکلي دې او لیکلي ئې دی چه په دې کښې اګرچه احادیث ضعیف دی، خو په فضائلو کښې عمل بالضعیف جائز دې او حضرت شیخ په حاشیه د کوکب کښې لیکی چه صاحب د در مختار تمسح بالمندیل په ادابو کښې شمار کړې دې او ابن عابدین په دې باندې تفصیلی کلام کړې دې» د حضرت ګنګوهی رحمه الله رائې په کوکب کښې دا ده چه د رسول الله ﷺ تمسح بالمندیل فرمائیل د بیان جواز دپاره وو او هم دغه شان علامه طحطاوی د امام محمد د کتاب الاثار نه نقل کړی دی چه تمسح بالمندیل د لا باس به د قبیل نه دې، امام محمد رحمه الله فرمائی وهو قول ابی حنیفة علامه سندهی حنفی په حاشیه د ابن ماجه کښې لیکی ﴿ والظاهر انه مباح ان یفض الی الکبر ﴾ او بعض فقهاء کرامو لیکلي دی چه بهر کیف تنشیف د مبالغې

---

[١] د تمسح بالمندیل په سلسله کښې په مثبت اړخ کښې صرف امام ترمذی او امام ابن ماجه رحمهما الله باب قائم کړې دې)

سره نه دي كول پكار دا خو تحقيق دې د مذاهب ائمه چه دهغې خلاصه دا ده چه د شوافعو په نزد په اصح قول باندې ترک تنشيف اولى دې، او د مالكيانو او حنابله په نزد تنشيف مباح دې او د احنافو په نزد د راجح قول په بناء باندې مباح او په دويم قول باندې مستحب دې.
د دې نه علاوه د بعض نورو علماء كرامو نه ددې كراهت منقول دې، پس امام ترمذي رحمه الله د سعيد بن المسيب او امام زهري رحمه الله نه كراهت تنشيف نقل كړې دې او دهغې وجه ئې دا نقل كړې ده ﴿ الوضوء يوزن ﴾ يعنى د اودس د اوبو به د قيامت په ورځ باندې د نورو اعمالو سره وزن كولې شى لهذا دا د ځان نه نۀ دى لرې كول پكار او ابن العربي رحمه الله فرمائى چه په دې مسئله كښې د علماء كرامو درې اقوال دى يو دا چه جائز دى په اودس او غسل دواړو كښې، قول ثانى دا چه مكروه دى په دواړو كښې دا هغوى منسوب كړې دې ابن عمر رضي الله عنهما او ابن ابى ليلى ته، قول ثالث دا چه مكروه دې په اودس كښې مباح دې په غسل كښې، دا هغوى منسوب كړې دې ابن عباس رضي الله عنهما ته. او ابن العربي ته دا هم فرمائى چه هغه چه د بعض علماء كرامو نه چه امام ترمذي رحمه الله نقل كړې دې ﴿ الوضوء يوزن ﴾ نو په دې سره ددې په كراهت باندې استدلال صحيح نه دې ځكه چه ددې وزن كيدل ددې د مسح نه مانع نه دى زه وايم ځكه چه كه مسح اونكړې شى نو بيا هم لږ ساعت پس به د بدن په حرارت او هوا سره خو اوچيږى او بعضو د كراهت وجه دا بيان كړې ده چه اودس يو عبادت دې او دا لوندوالې د عبادت د اثر نه دې لهذا ددې ازاله په خپل اختيار سره مناسب نه ده.
﴿ قوله وجعل ينفض الماء عن جسده ﴾ يعنى په كپړې باندې د بدن اوچولو په ځائې رسول الله صلى الله عليه وسلم د بدن نه هم داسې په اوبو څنډلو باندې اكتفاء اوكړه، صاحب منهل ليكى چه په كوم روايت كښې د نفض ممانعت راغلې دې يعنى ﴿ لا تنفضوا ايديكم فى الوضوء فانها مراوح الشيطان ﴾ هغه ضعيف دې.

د اودس نه پس د نفض اليدين بحث:

ځان پوهه كړه چه دلته دوه څيزونه دى، يو ترک تنشيف چه دهغې بحث پورته تير شوې دې، دويم د نفض اليدين، نفض اليدين ته چا هم مستحب نه دى وئيلې امام نووي رحمه الله فرمائى زمونږ مشهور قول دا دې چه ترک د نفض مستحب او اولى دې. او دويم قول دا دې چه مكروه دې او دريم دا دې چه مباح دې، امام نووي رحمه الله هم دا قول غوره كړې دې ځكه چه دا د صحيح حديث نه ثابت دې، علامه قسطلاني د بخارى د ترجمې باب نفض اليدين د لاندې ليكى چه ددې ترک اولى دې ځكه چه په نفض كښې د تبرى من العبادة شبه ده، او په احنافو كښې صاحب د درمختار عدم نفض اليدين د اودس په مندوباتو كښې شمار كړې دې دا ټول بحث په تفصيل سره په الحل المفهم كښې مذكور دې، بلكه دا چه په هغې كښې د حضرت ګنګوهى د بعض تقاريرو نه نقل كړې شوې دى چه په حديث كښې چه كوم د اودس يا غسل نه پس نفض يدين راځى ددې نه مراد دې ﴿ انه جعل يمشى مسترسلا يديه فيقطرا لماء من يديه بنفسه ﴾ يعنى لاسونه هم داسې سست پريخودل چه دهغې نه هغه اوبه خپله اوسسيږى، نفض اليدين مراد نه دې.

﴿ قوله فذكرت ذلک لابراهیم الخ ﴾ د ابوداؤد ددې روایت نه دا خبره معلومیدل گران دی چه ددې جملې قائل څوک دې د مسند احمد د روایت نه معلومیږی چه ددې قائل راوی حدیث اعمش دې کوم چه دلته په سند کښې ذکر دې، اعمش وائی چه د سالم نه چه کوم حدیث ما اوریدلې وو دهغې ما ابراهیم نخعی ته ذکر اوکړو نو هغه ددې حدیث د اوریدلو نه پس اوفرمائیل ﴿ كانوا لا یرون بالمندیل باسا الخ ﴾ یعنی علماء کرام په مطلق استعمال مندیل کښې باک نه گنړلو خو دا مکروه گنړی چه ددې عادت جوړ کړې شی.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ مُسَدَّدٌ الخ ﴾ ددې جملې په شرح کښې شارحینو دوه احتمالات لیکلې دی یو دا چه مسدد وائی چه ما د خپل استاذ عبدالله بن داؤد نه تپوس اوکړو چه دا چه په دې روایت کښې د اعمش او ابراهیم ترمینځه سوال او جواب واقع شو آیا دا تاسو ته ښه یاد دې؟ هغوی جواب ورکړو چه ترڅو چه د حفظ تعلق دې په هغې کښې خو دا زیادت نشته بلکه د میمونې ﷺ روایت ماته یاد دې بغیر ددې سوال او جواب نه خو ما سره چه کوم کتاب دې په هغې کښې دا زیادت مذکور دې، او دویم احتمال په دې شرح کښې دا دې چه پورته په روایت کښې راغلې وو ﴿ كانوا یكرهون العادة ﴾ (بغیر د لام جاره نه) نو په دې باندې مسدد د خپل استاذ نه تپوس اوکړو چه ستاسو مراد د ﴿ یكرهون العادة ﴾ نه ﴿ یكرهون للعادة ﴾ دې نو په دې باندې هغوی اوفرمائیل چه مراد خو هم دا دې خو زما په کتاب کښې بغیر د لام جار نه دې. حضرت په بذل کښې په احتمال ثانی باندې اکتفاء کړې ده او صاحب منهل دواړه احتمالات لیکلې دی.

[٢٣٦](١) حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عِيسَى الْخُرَاسَانِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ شُعْبَةَ، قَالَ: "إِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، يُفْرِغُ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى سَبْعَ مِرَارٍ، ثُمَّ يَغْسِلُ فَرْجَهُ، فَنَسِيَ مَرَّةً كَمْ أَفْرَغَ، فَسَأَلَنِي: كَمْ أَفْرَغْتُ؟ فَقُلْتُ: لَا أَدْرِي، فَقَالَ: لَا أُمَّ لَكَ، وَمَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَدْرِيَ؟ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ يُفِيضُ عَلَى جِلْدِهِ الْمَاءَ، ثُمَّ يَقُولُ: هَكَذَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَطَهَّرُ".

ترجمه: د شعبه نه روایت دې هغه وئیلی دی: بیشکه ابن عباس وو چه کله به ئې غسل کولو د جنابت نه نو اړولې به ئې په خپل ښي لاس سره په خپل گس لاس باندې اوبه اوه ځل، بیا به ئې وینځلو خپل عورت، نو ؤ هغه نه هېر شو چه څومره ئې اوبه ژاړولې، نو مانه ئې تپوس اوکړو چه څو ځل مې واړولې؟ نو ما اووئیل: زه نه پوهیږم، هغه اووئیل: مور دې ورکه شه ته څه شي منع کړي چه پوهه شي؟ بیا به ئې اودس کولو پشان د اودس د مونځ، بیا به ئې اړولې په خپلې څرمن باندې اوبه. بیا به ئې ویل: دارنگه وو رسول الله ﷺ چه صفایې ئې کوله.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عِيسَى الْخُرَاسَانِيُّ – قوله يُفْرِغُ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى سَبْعَ مِرَارٍ ﴾ سیدنا ابن عباس ﷺ به د غسل په ابتداء کښې اووۂ کرته لاس وینځل په دې کښې دوه احتمالات دی یا خو دې داسې اووئیلې شی چه داسې په شروع کښې وه بیا په احادیث

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٥٦٨٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٣٠٧) (ضعيف)

تثلیث سره دا حکم منسوخ شو کیدې شی چه ابن عباس ﷠ ددې نسخ قائل نه وی یا دې داسې اووئیلې شی چه دا حدیث ضعیف دې ځکه چه ددې په سند کښې شعبة بن دینار راوی دې چه ضعیف دې.

[٢٣٧]() حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ جَابِرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُصْمٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: "كَانَتِ الصَّلَاةُ خَمْسِينَ، وَالْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ سَبْعَ مِرَارٍ، وَغَسْلُ الْبَوْلِ مِنَ الثَّوْبِ سَبْعَ مِرَارٍ، فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُ، حَتَّى جُعِلَتِ الصَّلَاةُ خَمْسًا، وَالْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ مَرَّةً، وَغَسْلُ الْبَوْلِ مِنَ الثَّوْبِ مَرَّةً".

ترجمه: د عبد الله بن عمر نه روایت دې هغه وئیلی دی: وو مونځونه پنځوس، او غسل د جنابت نه اوه ځل، او وینځل د بولو د جامې نه اوه ځل، نو همیشه وو نبي ﷺ چه سوال ئې کولو تردې چه مونځونه وګرځولی شو پنځه، او غسل د جنابت نه یو ځل، او وینځل د بولو د جامې نه یو ځل.

تشریح: ۹: ﴿ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ – قوله كَانَتِ الصَّلَاةُ خَمْسِينَ الخ ﴾ یعنی په شروع کښې مونځونه پنځوس او غسل جنابت اووۀ کرته او ثوب نجس اووۀ کرته وینځل واجب وو رسول الله ﷺ د الله پاک نه د تخفیف سوال کولو تردې چه مونځونه د پنځوسو نه پنځه او غسل جنابت یو ځل او د متیازو نه کپړه وینځل یو ځل پاتې شو، په مانځه کښې د تخفیف واقعه خو مشهوره ده چه په لیلة الاسراء کښې پیښه شوې وه دهغې نه علاوه چه کوم دوه ځیزونه په دې حدیث کښې مذکور دی په دې کښې دواړه احتمالات شته کیدې شی چه ددې نسخ هم په دغه شپه کښې شوې وی یا بل څه وخت.

د ثوب نجس په تطهیر کښې مذاهب ائمة:

په دې حدیث کښې چه د ثوب نجس د تطهیر کومه مسئله ذکر شوې ده هغه مختلف فیه ده د امام شافعی او د امام مالک ﷫ په نزد ددې حدیث مطابق صرف یو ځل وینځل کافی دی، او د امام احمد﷫ نه په دې کښې دوه روایتونه دی یو دا چه اووۀ کرته وینځل ضروری دی دویم دا چه یو ځل کافی دی، په مغنی کښې د هغوی مذهب په شان د شوافعو لیکلې شوې دې او ابن العربی فرمائی چه د امام احمد﷫ په نزد د ټولو نجاستونو اووۀ کرته وینځل ضروری دی او د احنافو په نزد درې کرته وینځل ضروری دی ځکه چه په حدیث کښې د ولوغ کلب په سلسله کښې په یو روایت کښې تطهیر د لوخی درې کرته راغلې دې، بل په استیقاظ من النوم کښې درې کرته د لاسونو وینځلو حکم په حدیث کښې راغلې دې حال دا چه هلته صرف احتمال نجاست دې، ظاهره ده چه د تحقق نجاست په شکل کښې دا حکم په طریق اولی دې، او حدیث الباب د مالکیانو او د شوافعو موافق دې، زمونږ د طرف نه ددې جواب دا دې چه دا حدیث ضعیف دې ددې په سند کښې ایوب بن جابر او عبد الله بن عصم دواړه ضعیف دی.

ځان پوهه کړه چه زمونږ په نزد تقدیر بالثلاث لازم نه دې بلکه په اصل کښې د

(): تفرد أبو داود، (تحفة الأشراف: ٧٢٨٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٠٩/٢) (ضعيف)

مبتلي د رائي اعتبار دي چه كله ئې د طهارت ظن غالب شي نو بيا به كپړه پاكه وي خو چونكه عام طور په درې كرتو باندې ظن غالب پيدا كيږي په دې وجه د دريو قيد دې، بلكه دا چه دا حكم د نجاست غير مرئيه دې او نجاست مرئيه كښې د طهارت مدار د عين نجاست په زوال باندې دې ترڅو چه هغه نه وي زائل شوې طهارت به نه حاصليږي.

[٢٣٨]([1]) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنِي الْحَارِثُ بْنُ وَجِيهٍ، حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةً، فَاغْسِلُوا الشَّعْرَ، وَأَنْقُوا الْبَشَرَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: الْحَارِثُ بْنُ وَجِيهٍ حَدِيثُهُ مُنْكَرٌ، وَهُوَ ضَعِيفٌ.

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلي دي، وئيلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: بيشكه لاندې د هر ويخته نه جنابت دى وينځئ ويخته او پاك كړئ پوستكي. وئيلي دي ابوداود: حارث بن وجيه حديث ئې منكر دى او هغه ضعيف دى.

تشريح: ١٠: ﴿ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ – إِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةً الخ ﴾ امام خطابي رحمه الله فرمائي چه بعض علماء كرامو ددې نه استدلال كړې دې چه په غسل جنابت كښې استنشاق واجب دې ځكه چه په داخل د انف كښې ويښته وي او ﴿ انقوا البشر ﴾ كوم چه مخكښې راځي دهغې نه ئې په ايجاب د مضمضه باندې استدلال كړې دې ځكه چه داخل فم په بشر باندې صادق راځي خو خطابي دا په دې وينا باندې رد كړې دې چه د بشره اطلاق په ما ظهر من البدن باندې كيږي او د داخل فم نه په ادمة سره تعبير كولې شي خو علامه عيني رحمه الله فرما چه په دې حديث سره په وجوب مضمضه بانډې هم استدلال صحيح دې ځكه چه داخل فم د ظاهر بدن نه دې هم دا وجه ده چه په خوله كښې دننه د خوراك څكاك څه څيز اخستل په روژې كښې ضرر نه لرى، زه وايم امام خطابي رحمه الله چه دا كومه خبره كړې ده چه داخل فم ته ادمة وائي په دې باندې حضرت په بذل كښې او صاحب منهل هم د اهل لغت كلام لره اخستلو سره په دې باندې تعقب كړې دې خو دا هم ياد ساتئ چه دا حديث ضعيف دې او منكر دې لكه چه مصنف رحمه الله فرمائي ځكه چه ددې په سند كښې حارث بن وجيه دې (وقيل وجبه) هغه ضعيف دى.

[٢٣٩]([2]) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ زَاذَانَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا، فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ"، قَالَ عَلِيٌّ: فَمِنْ، ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي ثَلَاثًا، وَكَانَ يَجُزُّ شَعْرَهُ.

ترجمه: د علي رضي الله عنه نه روايت دې بيشكه رسول الله صلى الله عليه وسلم وئيلي دى: چا چه پريخودلو څه ځائې په اندازه د ويخته د جنابت نه چه وئې نه وينځي كيږي به په هغه باندې داسي او داسې د اور نه. وئيلي دي علي: د دغې وخت نه مې دشمني شروع كړه د خپل دسر ويختو

[1]: سنن الترمذي/الطهارة ٧٨(١٠٦) سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٦(٥٩٧)، (تحفة الأشراف: ١٤٥٠٢) (ضعيف)

[2]: سنن ابن ماجه/الطهارة ١٠٦ (٥٩٩) مسند احمد (١٠١/١، سنن الدارمي/الطهارة ٦٩(٧٧٨)، (تحفة الأشراف: ١٠٠٩٠) (ضعيف)

سره دا جمله هغوی دری ځل اووئیله، او چه په بیخ کښې به ئې ویخته اخستل.

تشریح: ١١: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ – قوله قَالَ عَلِيٌّ فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي الخ ﴾ د علی رضی الله عنه په حدیث کښې دا دی چه رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه کوم انسان په غسل جنابت کښې د یو ویښته برابر ځائې هم اوچ پریږدی نو هغه سره به داسې داسې معامله کولې شی یعنی عذاب به ورکولې شی، په دې باندې علی رضی الله عنه فرمائی هم ددې خطرې د وجې نه زه د خپل سر د ویښتو سره د دشمنئ معامله لرم، پس راوی د هغوی عمل نقل کوی ﴿ وکان یجز شعره رضی الله عنه ﴾؟

التفصيل بين خلق الراس واتخاذ الشعر:

علامه طیبی رحمه الله ددې حدیث نه په سنیت د حلق راس باندې استدلال کړې دې خو ملا علی قاری او شیخ ابن حجر مکی دا رد کړې دې چه د رسول الله ﷺ او د باقی خلفاء راشدینو عادت شریفه د ویښتو د ساتلو وو نه د خرئیلو، نو دې ته به رخصت وئیلې شی نه سنت، لهذا دا خو سنت علوی شو نه سنت نبوی، حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د ابن قدامة حنبلی نه نقل کړې دی چه اتخاذ شعر افضل دې د ازاله شعر نه او حلق راس د امام احمد رحمه الله په یو روایت کښې مکروه دې ځکه چه رسول الله ﷺ حلق ته د خوارجو علامت وئیلې دې، په حدیث کښې دی ﴿ سیماهم التحليق ﴾

د کیفیت غسل باب پوره شو چه په هغې کښې مصنف رحمه الله یولس روایتونه بیان کړې دی.

بَابٌ فِي الْوُضُوءِ بَعْدَ الْغُسْلِ

باب دې په بیان د اودس کې وروسته د غسل نه

[٢٥٠] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْتَسِلُ وَيُصَلِّي الرَّكْعَتَيْنِ وَصَلَاةَ الْغَدَاةِ، وَلَا أَرَاهُ يُحْدِثُ وُضُوءًا بَعْدَ الْغُسْلِ".

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی: وو رسول الله ﷺ چه غسل به ئې کولو او مونځ به ئې کولو دوه رکعته او مونځ به ئې کولو د صباح، ما به هغه نه لیدلو چه نوی کولو به ئې اودس وروسته د غسل نه.

تشریح: په بذل کښې لیکلې دی چه دا مسئله اجماعی ده چه د غسل نه د فارغ کیدو نه پس اودس کول مستحب نه دې په دې باندې حضرت شیخ رحمه الله لیکلې دی چه د امام احمد رحمه الله په دې کښې اختلاف دی ځکه چه د هغوی مسلک دا دې چه کوم انسان ته حدث اصغر او اکبر دواړه لاحق وی نو په هغه باندې اودس او غسل دواړه واجب دې که اودس قبل الغسل ئې اونکړو نو بعد الغسل دې اوکړی، دویم روایت د هغوی دا دې چه که په غسل کښې د جنابت او د حدث دواړو د طهارت نیت اوکړی نو د غسل په ضمن کښې به اودس هم ادا

(١): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ١٦٠٢١)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ٧٩ (١٠٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٦٠ (٢٥٢)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٦ (٥٧٩)، مسند احمد (٦/٦٨، ١١٩، ١٥٤، ١٩٢، ٢٥٣، ٢٥٨) (صحيح)

شي او که نه ئي مستقلا اودس اوکړواو نه ئي په غسل کښې د طهارت عن الحدث نيت اوکړو نو بيا د هغوی مذهب دا دې چه د داسې سړی په ذمه باندې اودس واجب دې.

بَابٌ فِي الْمَرْأَةِ هَلْ تَنْقُضُ شَعَرَهَا عِنْدَ الْغُسْلِ

باب دې په بيان د ښځه کښې، ايا هغه به سپړې خپل ويختان په وخت د غسل کې

د زنانه ويښته که کمسئ وی نو آيا په غسل کښې دهغې پرانستل ضروری دی؟ د ابراهيم نخعی رحمه الله په نزد نقض ضفائر مطلقا ضروری دې، امام نووی رحمه الله خپل او د جمهورو مسلک دا ليلکې دې چه که اوبه بغير د نقض نه د ويښتو ظاهر او باطن ټولو ته اورسيږی نو بيا خو نقض واجب نه دې ګينې نقض ضفائر واجب دې او هم دا مسلک د مالکيانو دې، صاحب منهل د هغوی په مسلک کښې لږ شان تفصيل ليکلې دې او د حنابله په نزد په غسل د حيض او نفاس کښې نقض ضروری دې او په غسل جنابت کښې نه دې په دې شرط چه اوبه اصول شعر ته اورسيږی. (كما فى نيل المارب والمنهل وغيرهما) او هم دا مذهب دې د حسن بصری او د طاؤس، زمونږ په نزد ظاهر الرواية هم دا دې چه صرف اصول شعر تر کول کافی دی، په در مختار کښې ليکلې دی چه که ويښته مضفور وی نو صرف اصول شعر لره تر کول کافی دی او که منقوض وی نو بيا د پوره ويښتو تر کول ضروری دی، حضرت سهارنپوری په بذل کښې دا مسئله دلته نه ده ذکر فرمائيلې بلکه ددې نه په مخکښې باب کښې ئي د ﴿ان تحت كل شعرة جنابة﴾ د لاندې ذکر کړې دې.

د امام احمد رحمه الله دليل د انس رضي الله عنه هغه حديث مرفوع دې کوم چه په دارقطنی او بيهقی کښې دې چه په غسل حيض او جنابت کښې ددې فرق تصريح دې، ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه ددې په سند کښې مسلم بن صبيح اليحمدی دې چه ضعيف دې.

ځان پوهه کړه چه د احنافو په نزد په دې مسئله کښې د سړو او ښځو ترمينځه فرق دې، د سړی دپاره که ضفائر وی نو دهغې پرانستل او اثناء شعر ته اوبه رسول ضروری دی صرف د اصول شعر لوندول کافی نه دی، په خلاف د جمهورو چه د هغوی په نزد په دې مسئله کښې د سړی او ښځې ترمينځه هيڅ فرق نشته (كذا نقل فى البذل عن الخطابى وهكذا فى هامش الكوكب عن كتب الفروع) ددې فرق دليل هم ددې باب په آخری حديث کښې حديث ثوبان دې چه دهغې الفاظ دا دی ﴿اما الرجل فلينثر راسه فليغسله﴾.

[۲۵۱] (¹) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَابْنُ السَّرْحِ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَى، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ رَافِعٍ مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ امْرَأَةً مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَقَالَ زُهَيْرٌ: أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضَفْرَ رَأْسِي، أَفَأَنْقُضُهُ لِلْجَنَابَةِ؟ قَالَ: "إِنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحْفِنِي عَلَيْهِ ثَلَاثًا" وَقَالَ زُهَيْرٌ: تَحْثِي عَلَيْهِ ثَلَاثَ حَثَيَاتٍ مِنْ مَاءٍ، ثُمَّ تُفِيضِي عَلَى سَائِرِ جَسَدِكِ، فَإِذَا أَنْتِ قَدْ طَهُرْتِ.

¹): صحيح مسلم/الحيض ۱۲ (۳۳۰)، سنن الترمذي/الطهارة ۷۷ (۱۰۵)، سنن النسائي/الطهارة ۱۵۰ (۲۴۲)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۰۸ (۶۰۳)، (تحفة الأشراف: ۱۸۱۷۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۹/۶، ۳۱۴)، سنن الدارمي/الطهارة ۱۱۵ (۱۱۹۶) (صحيح)

ترجمه: د ام سلمة نه روايت دې، بيشکه يوه ښځه د مسلمانانو نه (او وئيلی دي زهير: هغې اووئيل: اې د الله رسوله! زه يوه ښځه يم) چه مضبوطې جوړوم کمڅې د سر خپل ايا زه ئې وسپړم لپاره د جنابت؟ هغه وفرمايل: بيشکه کافي کيږي ستا لپاره چه ته واچوې په هغې باندې درې لپې. (او وئيلی دي زهير: چه واچوه په هغې باندې درې لپې د اوبو نه) بيا واړوه په ټول بدن ستا باندې، او به نو داسې به ته پاکي حاصل کړې.

تشريح: ۱: ﴿ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ – وَقَالَ زُهَيْرٌ إِنَّهَا – قَالَتْ الخ ﴾ ددې حديث په سند کښې د مصنفؒ دوه استاذان دی زهير او ابن السرح چه د هغوی نوم احمد بن عمرو بن السرح دې ددې دواړو په روايت کښې فرق دا دې چه د ابن السرح د روايت نه معلوميږي چه سوال کونکې امراة من المسلمين ده او د زهير د روايت نه معلوميږي چه سوال کونکې خپله ام سلمهؓ ده او جمع بين الروايتين دا ده -------- چه ددې نه د روستو روايت نه معلوميږي چه د ام سلمهؓ په خدمت کښې يو زنانه راغله او هغې خپل حال عرض کړو په دې باندې ام سلمهؓ د رسول اللهﷺ نه دهغې دپاره د مسئلې تپوس اوکړو ددې روايت نه معلومه شوه چه سوال کونکې خو ام سلمهؓ ده خو دهغې سوال د خپل ځان دپاره نه وو بلکه ددې زنانه دپاره وو لهذا په کوم روايت کښې چه د سوال نسبت د ام سلمهؓ طرف ته کړې شوې دې هغه حقيقت دې او په کوم کښې چه د امراة طرف ته کړې شوې دې هغه مجاز دې خو بنده ته په دې کښې دا اشکال دې چه د ﴿ انی امراة اشد ضفر راسی ﴾ مصداق څوک دې؟ کمسئ کلکه تړونکې څوک ده؟ که امراة من المسلمين ده نو د ام سلمةؓ په وخت د سوال دا وئيل چه ﴿ انی امراة اشد ضفر راسی ﴾ به څنګه صحيح شي؟ او که ددې مصداق خپله ام سلمهؓ وی نو بيا دا وئيل څنګه صحيح شو چه هغوی د امراة من المسلمين دپاره تپوس اوکړو، لهذا ظاهره دا ده چه سوال کونکې خپله امراة من المسلمين ده، روستو سوچ کولو سره مې ددې اشکال دفيعه هم په ذهن کښې راغله چه ددې مصداق خو امراة من المسلمين ده خو سوال کونکې ام سلمهؓ ده او دهغې دا کلام په طريقه د حکايت عن الغير دې يعنی هغې د رسول اللهﷺ نه په دې طريقه تپوس اوکړو چه يو زنانه ماته راغله چا چه د خپل ځان په باره کښې دا اووئيل خو راوی په روايت کښې د اجمال نه کار واخستلو.

﴿ قوله إِنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضَفْرَ رَأْسِي ﴾ دا لفظ يا خو په فتحې د ضاد او سکون الفاء سره دې په دې صورت کښې به مصدر وی او يه په ضمتين سره دې په دې صورت کښې به دا د ضفيرة جمع وی يعنی زما عادت دې چه د خپل سر ويښته کلک ترم، آيا د غسل جنابت په وخت هغه پرانيزم؟ رسول اللهﷺ ارشاد اوفرمائيلو درې لپې اوبه په هغې باندې بهيول کافي دی او دهغې نه په وړاندې روايت کښې دی ﴿ وَاغْمِزِي قُرُونَكِ عِنْدَ كُلِّ حَفْنَةٍ ﴾ يعنی هرځل ويښتو لره نچوړول او زوړل هم ضروری دی چه اوبه دننه اورسيږي.

[٢٥٢] (¹) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ نَافِعٍ يَعْنِي الصَّائِغَ، عَنْ أُسَامَةَ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَتْ: فَسَأَلْتُ لَهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ، قَالَ فِيهِ: وَاغْمِزِي قُرُونَكِ عِنْدَ كُلِّ حَفْنَةٍ.

ترجمه: د ام سلمة ﷞ نه روايت دي چه بيشکه يوه ښځه راغله رسول الله ﷺ ته بيا هم دا حديث مخکښې بيان شوی هغې اووئيل: نو تپوس اوکړو دهغې لپاره د رسول الله ﷺ نه په معنی دهغې سره وئيلی ئې دي په هغې کې: وسوله خپلې کمڅې په وخت د هرې لپې کښې.

تشريح: ٢: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ – قوله عَنْ أُسَامَةَ عَنِ الْمَقْبُرِيِّ الخ ﴾ دا د اول حديث دويم طريق دې په اول سند کښې د مقبری نه روايت کونکې ايوب وو او دلته اسامه دې، د مقبری نه مراد سعيد بن ابی سعيد دې په اول سند او دې کښې فرق دا دې چه په اول سند کښې د مقبری او ام سلمه ﷞ ترمينځه د عبدالله بن رافع واسطه وه او دا روايت بغير د واسطې نه دې مصنف ﷫ دواړه طريق ذکر کړې دی د يو ترجيح ئې هم نه ده بيان کړې، او امام بيهقی ﷫ د واسطې والا روايت ته ترجيح ورکړې ده، امام بيهقی ﷫ د ايوب په باره کښې فرمائی ﴿ وقد حفظ في اسناده ما لم يحفظه اسامة بن زيد ﷟ ﴾

[٢٥٣] (²) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَافِعٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَتْ إِحْدَانَا إِذَا أَصَابَتْهَا جَنَابَةٌ، أَخَذَتْ ثَلَاثَ حَفَنَاتٍ هَكَذَا تَعْنِي بِكَفَّيْهَا جَمِيعًا، فَتَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا، وَأَخَذَتْ بِيَدٍ وَاحِدَةٍ فَصَبَّتْهَا عَلَى هَذَا الشِّقِّ وَالْأُخْرَى عَلَى الشِّقِّ الْآخَرِ".

ترجمه: د عائشې ﷞ نه روايت دې هغې وئيلی دي، وه يوه زمونږ نه چه کله به ورسيدلو هغې ته جنابت وابه ئې خستلې درې لپې اوبه(داسي مطلب ئې دادی چه په دواړو ورغوو) نو هغه به ئې واړولې په خپل سر، او په يو لاس کښې به ئې راواخستې نو په دې طرف به ئې واړولې، او بله په هغه بل طرف باندې.

تشريح: ٣: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – قوله أَخَذَتْ ثَلَاثَ حَفَنَاتٍ الخ ﴾ عائشه ﷞ فرمائی چه زمونږ معمول په غسل د جنابت کښې دا وو چه پرلپسې به مو درې لپې اوبه په سر باندې بهيولې او ددې نه پس به مو يو لپه اوبه د سر په ښي طرف او يو لپه اوبه د سر په ګس طرف باندې اچولې، لهذا کل مجموعه ثلث حفنات او غرفتين شوه.

[٢٥٤] (³) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كُنَّا نَغْتَسِلُ وَعَلَيْنَا الضِّمَادُ وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مُحِلَّاتٌ وَمُحْرِمَاتٌ".

ترجمه: د عائشې ﷞ نه روايت دې هغې وئيلی دی: وو مونږ چه غسل به کولو مونږ او په مونږ به پټې وې، او وو مونږ د رسول الله ﷺ سره په حالت د حل او احرام کښې.

---

¹): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨١٥١) (حسن)
²): صحيح البخاري/الغسل ١٩ (٢٧٧)، (تحفة الأشراف: ١٧٨٥٠) (صحيح)
³): تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ١٧٨٧٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦/٧٩، ١٣٨) (صحيح)

تشریح: ۴: ﴿ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ – قوله قَالَتْ كُنَّا نَغْتَسِلُ وَعَلَيْنَا الضِّمَادُ الخ ﴾ ضماد په کسرې د ضاد سره ددې مشهوره معنی خو د لیو کولو ده یو څیز په بل څیز باندې لګول او مړل، او دلته ددې نه د ګوند وغیره اوبه مراد دی کومې چه زنانه د سر په ویښتو باندې مږی خصوصا چرت په سفر باندې د تلو په وخت چه ویښته ئې ګډوډ او خوارهٔ نه شي.

په دې حدیث کښې عائشه رضی الله عنها فرمائی چه مونږ به غسل کولو او زمونږ د سر په ویښتو باندې به ضماد هم دغه شان باقی وو حال دا چه مونږ به د رسول الله ﷺ سره وې په حالت احرام او حالت غیر احرام دواړو کښې یعنی که سفر د حج به وو یا یو عام سفر، مصنف رحمه الله ددې نه په عدم نقض ضفائر باندې استدلال کړې دې ځکه چه ضماد په ویښتو باندې هغه وخت باقی پاتې کیدې شی ترڅو چه هغه پرانستلې شوې نه وی.

شرح حدیث:

د دې حدیث چه مونږ کومه شرح کړې ده دا دهغې موافق ده کومه چه حافظ ابن الاثیر رحمه الله په جامع الاصول کښې بیان کړې ده او د ترجمة الباب مناسب هم دا معنی ده خو حضرت په بذل کښې ددې حدیث شرح د مجمع البحار نه بله نقل کړې ده او د بذل والا معنی ددې حدیث هم معنی ده کومه چه په وړاندې باب ﴿ باب الرجل یغسل راسه بالخطمی ﴾ کښې راروان ده.

[٢٥٥](١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ، قَالَ: قَرَأْتُ فِي أَصْلِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَيَّاشٍ، قَالَ ابْنُ عَوْفٍ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِيهِ، حَدَّثَنِي ضَمْضَمُ بْنُ زُرْعَةَ، عَنْ شُرَيْحِ بْنِ عُبَيْدٍ، قَالَ: أَفْتَانِي جُبَيْرُ بْنُ نُفَيْرٍ، عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ، أَنَّ ثَوْبَانَ حَدَّثَهُمْ: أَنَّهُمُ اسْتَفْتَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: "أَمَّا الرَّجُلُ فَلْيَنْشُرْ رَأْسَهُ فَلْيَغْسِلْهُ حَتَّى يَبْلُغَ أُصُولَ الشَّعْرِ، وَأَمَّا الْمَرْأَةُ فَلَا عَلَيْهَا أَنْ لَا تَنْقُضَهُ لِتَغْرِفْ عَلَى رَأْسِهَا ثَلَاثَ غَرَفَاتٍ بِكَفَّيْهَا".

ترجمه: شریح بن عبید وائي چه فتوی راکړه ماته جبیر بن نُفیر د غسل باره کښې د جنابت نه، بیشکه ثوبان دوی ته حدیث بیان کړی دی چه بیشکه دوی تپوس اوکړو د نبي ﷺ نه د دغې په باره کښې، نو هغه وفرمایل: هر چه سړی دی نو هغه دې خپل ویخته خواره کړي او ودې وینځي تردې چه ورسیږي اوبه بیخونو د ویختانو ته، او هر چه ښځه ده نشته په هغې باندې چه اونه سپړي هغې لره، وادې چوي په خپل سرباندې اوبه درې لپې په دواړو ورغوو

تشریح: ۵: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ – قوله قَالَ قَرَأْتُ فِي أَصْلِ إِسْمَاعِيلَ الخ ﴾ د اصل اسماعیل نه مراد هغه لیکل او صحیفه ده چه په هغې کښې د اسماعیل خپل مسموعات او مرویات لیکلې شوې وو، محمد بن عوف فرمائی چه دا حدیث کوم چه زه اوس بیانوم دا ما براه راست د اسماعیل بن عیاش په کتاب کښې لیدلو سره لوستلې دې او دا حدیث ماته د هغه ځوئې محمد بن اسماعیل هم بیان کړې دې. اول شکل د وجاده شو او دویم د تحدیث او سماع شو، خو سماع براه راست د اسماعیل نه نهٔ بلکه د هغوی د ځوی محمد بن اسماعیل نه ده دا هم هغه حدیث ثوبان دې چه په هغې کښې دی چه د سړی دپاره په غسل د جنابت

(١): تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ٢٠٧٨) (صحيح)

کښې نقض شعر ضروري دي چه دهغې حواله مونږ سره مخکښې تیره شوې ده.

بَابٌ فِي الْجُنُبِ يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالْخِطْمِيِّ أَيُجْزِئُهُ ذَلِكَ

باب: آیا جُنبی سړې چه خپل سر خطمی (گیا، واښه) سره اووینځی نو کافی ده؟

خطمی مشهور بکسر الخاء دې او په فتحې د خاء هم راځی، د یو خوشبوداره گیا وی کومه چه په دواپانو کښې هم استعمالیږی ددې خاصه دا ده چه ددې په اوبو کښې اچولو سره اوبو کښې ځګ پیدا شی بیا په هغې سره گیره اود سر ویښته وینځلې شی چه په هغې سره ویښته نرم او زر صفا کیږی، ددې تخم هم په دې کار کښې استعمالیږی کوم چه د تخم خطمی په نوم سره مشهور دې. فقهاء کرامو هم د مړی په غسل کښې خاص طور د سر او د گیرې د ویښتو په باره کښې لیکلې دی چه هغه دې په ماء خطمی سره اووینځلې شی او باقې بدن دې د بیرې په اوبو سره، حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه زمونږ په هندوستان کښې خلقو عملا ماء خطمی د مړی سره خاص کړې دی، حال دا چه په دې کښې د مړی خصوصیت نشته، په ژوند هم ددې استعمال کول پکار دی، پس د څه مودې پورې حضرت په غسل کښې ددې د استعمال معمول اوساتلو چه په حدیث الباب کښې دی چه رسول الله ﷺ به د خپل سر ویښته په خطمی سره وینځل، لهذا ددې استعمال سنت شو.

[٢٥٦] () حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ قَيْسِ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُوَاءَةَ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّهُ كَانَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالْخِطْمِيِّ وَهُوَ جُنُبٌ يَجْتَزِئُ بِذَلِكَ، وَلَا يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ".

ترجمه: عائشه رضی الله عنها د پیغمبر ﷺ نه روایت کوي: بیشکه هغه وو چه خپل سر به ئې په خطمي باندې وینځلو او هغه به جنب وو اکتفاء به ئې کوله په هغې، او نورې اوبه ئې نه اړولې په هغې.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ زِيَادٍ – قوله يَجْتَزِئُ بِذَلِكَ وَلاَ يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ ﴾ یعنی رسول الله ﷺ به په غسل د جنابت کښې د سر مبارک په خطمی سره وینځلو باندې اکتفاء فرمائیله او خالص اوبه به ئې نه بهیولې.

ماء مخلوط بشئ طاهر سره اودس او غسل کښې اختلاف:

ځان پوهه کړه چه د جمهورو په نزد په ماء مخلوط بشئ طاهر سره اودس یا غسل جائز نه دې، د احنافو په نزد جائز دې. دا حدیث د احنافو دلیل دې او هم دغه شان ثابت دی چه رسول الله ﷺ غسل اوفرمائیلو ﴿ بماء فيه اثر العجين ﴾ لکه چه د نسائی په روایت کښې دی او امام نسائی په دې باندې مستقل ترجمة قائم کړې ده، او هم دغه شان په غسل میت کښې د ماء سدر استعمال دا ټول څیزونه د مسلک حنفیه مؤید دی خو د غسل میت والا روایت حافظ د شوافعو د طرف نه دا جواب نقل کړې دې چه غسل میت د تنظیف دپاره دې نه د تطهیر دپاره، حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د حافظ دا وینا چه غسل میت د

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨١١) (ضعيف)

تنظیف دپاره دې، دا د امام شافعي رحمه الله وغیره قول دې او د احنافو په نزد دا غسل د تطهیر دپاره دې ځکه چه د حلول موت د وجې نه انسان ناپاکه کیږي ځنګه چه په نورو حیواناتو کښې دم سائل دې، په مرګ سره ناپاک کیږي، خو د سړي خصوصیت دا دې اکراما له، چه هغه په غسل ورکولو سره پاکیږي، د حدیث الباب جواب دا حضرات دا ورکوی چه دا حدیث ضعیف دې ددې په سند کښې یو رجل مجهول دې، ددې نه علاوه ابن رسلان ددې حدیث یو تاویل هم کړې دې هغه دا چه کیدې شي مراد دا وی چه رسول الله ﷺ په سر باندې خطمی کیخودلو سره په هغې باندې اوبه بهیولې خو دا خلاف ظاهر ده ځکه چه په ماء خطمی سره د ویښتو د وینځلو فائده هغه وخت کیدې شي چه د مخکښې نه هغه د لږ ساعت دپاره په اوبو کښې لوند کړې شي چه په اوبو کښې ځګ پیدا شي، اصل کښې د هغه لعاب مطلوب وی.

باب فيما يفيض بين الرجل والمرأة من الماء

باب دې په بیان د هغې چې تویېږي په مابین د سړي او د ښځې کې د اوبو نه

[٢٥٤]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ قَيْسِ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُوَاءَةَ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ عَائِشَةَ، فِيمَا يَفِيضُ بَيْنَ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ مِنَ الْمَاءِ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْخُذُ كَفًّا مِنْ مَاءٍ يَصُبُّ عَلَى الْمَاءِ، ثُمَّ يَأْخُذُ كَفًّا مِنْ مَاءٍ ثُمَّ يَصُبُّهُ عَلَيْهِ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روایت دې په هغه څه کښې چه تویېږي مابین د سړي او ښځه کښې د اوبو نه، هغې اووئیل: وو رسول الله ﷺ چه راخستلو به ئې یو ورغوی د اوبو نه چه اړولې به ئې په اوبو (مني) بیابه ئې راواخستلو یو ورغوی داوبو نه بیابه ئې واړولې په هغې.

تشریح: ﴿ عَنْ عَائِشَةَ فِيمَا يَفِيضُ بَيْنَ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ مِنَ الْمَاءِ ﴾ سیده عائشه رضي الله عنها د هغه اوبو په باره کښې کومې چه د سړي او ښځې ترمینځه په اختلاط سره بهیږي فرمائی چه که هغه په جامه باندې اولګی نو رسول الله ﷺ به خو کرته په هغې باندې اوبه بهیولې او هغه به ئې وینځلو. ددې اوبو مصداق که مذی وی نو بیا خو د کپړې وینځل بالاتفاق د تطهیر دپاره وو او که مني وی نو بیا د جامې وینځل د احنافو او مالکیانو په نزد د تطهیر دپاره وو او د شوافعو او د حنابله په نزد د تنظیف دپاره، ځکه چه مني د هغوی په نزد طاهره ده.

باب في مؤاكلة الحائض ومجامعتها

باب دې په بیان د خوراک کې د حائضې سره او کوروالي کې

یعنی د حائضې سره خوراک او څکاک کول او د هغه سره ناسته ولاړه، د مجامعت نه مراد مساکنت فی البیوت دې نه جماع.

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨١٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٥٣/٦) (ضعيف)

[٢٥٨]( ) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، "أَنَّ الْيَهُودَ كَانَتْ إِذَا حَاضَتْ مِنْهُمُ امْرَأَةٌ، أَخْرَجُوهَا مِنَ الْبَيْتِ وَلَمْ يُؤَاكِلُوهَا وَلَمْ يُشَارِبُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهَا فِي الْبَيْتِ، فَسُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللهُ سُبْحَانَهُ: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ سورة البقرة آية ٢٢٢ إِلَى آخِرِ الآيَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: جَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ وَاصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ غَيْرَ النِّكَاحِ، فَقَالَتِ الْيَهُودُ: مَا يُرِيدُ هَذَا الرَّجُلُ أَنْ يَدَعَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِنَا إِلَّا خَالَفَنَا فِيهِ، فَجَاءَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ، وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَا: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ الْيَهُودَ تَقُولُ كَذَا وَكَذَا، أَفَلَا نَنْكِحُهُنَّ فِي الْمَحِيضِ؟ فَتَمَعَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنْ قَدْ وَجَدَ عَلَيْهِمَا. فَخَرَجَا، فَاسْتَقْبَلَتْهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَعَثَ فِي آثَارِهِمَا فَسَقَاهُمَا، فَظَنَنَّا أَنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا".

ترجمه: د انس بن مالک نه روایت دي، بیشکه یهود وو کله چه به حائضه شوه د دوی نه زنانه هغوی به اووېستله د کور نه، خوراک به ئي ورسره نه کولو او څکاک به ئي ورسره نه کولو، او یو ځائي به ورسره نه اوسیدل په کور کښې، نو تپوس اوشو د رسول الله ﷺ نه ددې په باره کښې، نو نازل کړو الله تعالی (و یسألونک عن المحیض قل هو اذی فاعتزلوا النساء في المحیض) ترجمه: تپوس کوي ستانه په باره د حیض کښې ته ورته ووایه چه دا خو ضرر دی ځان ساتئ د زنانو نه د حیض په حالت کښې. د ایت تر اخیر پورې، پس اووئیل رسول الله ﷺ: یو ځائي ورسره اوسېږئ په کورونو کښې، کوئ هرڅه بغیر د نکاح نه. نو یهودیانو اووئیل: دا سړی نه غواړي چه څه شی پرېږدي زمونږ د کار نه مګر مخالفت کوي زمونږ په هغې کښې، نو راغی اُسید بن حُضیر او عباد بن بشر نبي ﷺ ته نو دواړو اووئیل: اې د الله رسوله! بیشکه یهود داسې وائي ایا مونږ ورسره جماع نه کوو د حیض په حالت کښې؟ نو سور شو مخ د رسول الله ﷺ تردې چه مونږ ګمان اوکړو د غوسې په هغوی دواړو، نو دواړه ووتل نو دواړو ته مخامخ راغله تحفه د شودو رسول الله صلی الله ﷺ نه.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ - قوله أَنَّ الْيَهُودَ كَانَتْ إِذَا حَاضَتْ مِنْهُمُ الْمَرْأَة ﴾ یعنی د یهودو طرز عمل دا وو چه د زنانه سره به ئې په حالت د حیض کښې خوراک څکاک او ناسته ولاړه ټول بندول دهغې د اوسیدو ځائې به ئې هم بیلولو صحابه کرامو ﷡ په دې سلسله کښې د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو نو په دې باندې دا آیت کریمه نازل شو. ﴿یسئلونک عن المحیض الخ ﴾

﴿ قوله اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ الا النِّكَاحِ ﴾ یعنی په حالت د حیض کښې د زنانه سره صرف د وطی نه ځان بچ کول ضروری دی ددې نه علاوه باقی انواع د مباشرت جائز دی.

په شرح د حدیث کښې د شارحینو اختلاف:

﴿ قوله افلا ننکحهن فی المحیض ﴾ اسید بن حضیر او عباد بن بشر ﷠ د رسول الله ﷺ په

[1]): صحيح مسلم/الحيض ٣ (٣٠٢)، سنن الترمذي/تفسير البقرة ٣ (٢٩٧٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٨١ (٢٨٩)، والحيض ٨ (٣٦٩)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٥ (٦٤٤)، (تحفة الأشراف: ٣٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٤٦/٣)، دي/الطهارة ١٠٦ (١٠٩٣)، ويأتي برقم (٢١٦٥) (صحيح)

خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو یا رسول اللهﷺ! د حائضې په باره کښې چه تاسو کوم حکم فرمائیلې دې یهود دهغې په سلسله کښې خبرې کوی او خفه کیږی چه په هره خبره کښې زمونږ مخالفت کولې شی که ستاسو اجازت وی نو مونږ به په حالت د حیض کښې د زنانو سره صحبت هم کوو چه ددې یهودو ذلیلانو پوره پوره مخالفت اوشی.

ځان پوهه کړه چه د مسلم په روایت کښې په ځائې د ﴿ افلا ننکحهن ﴾، ﴿ افلا نجامعهن ﴾ وارد دې او ددې شرح ملا علی قاریﷺ په مرقاة کښې شیخ عبدالحق په لمعات کښې په مجامعت فی البیوت سره کړې ده او مطلب ئې دا لیکلې دې چه که ستاسو رائې وی نو مونږ به د زنانو سره په حالت د حیض کښې مجامعت یعنی مساکنت (هغوی سره ناسته پاسته) ترک کړو ددې دپاره چه فی الجمله د یهود سره موافقت پیدا شی او د هغوی د طعن او تشنیع نه بچ شو، حضرت په بذل کښې لیکی چه د ابوداؤد ددې روایت نه معلومه شوه چه د مسلم په روایت کښې د مجامعت نه مجامعت فی البیوت مراد نه دې بلکه نکاح یعنی وطی مراد ده، او د صحابی مراد هغه دې کوم چه په شروع کښې مونږ بیان کړې دې، زه وائم د ترمذی شریف په کتاب التفسیر کښې هم هغه لفظ دې کوم چه دلته په ابوداؤد کښې دی خو ددې باوجود په الکوکب الدری کښې ددې لفظ په معنی کښې دوه احتمالات لیکلې شوې دی ګویا د حضرت ګنګوهیﷺ په نزد لفظ نکاح د وطی په معنی کښې نص نه دې ځنګه چه لفظ مجامعت عند الشراح معنیین لره محتمل دې دغه شان لفظ د نکاح کښې هم د دواړه معنو احتمال دې خو ظاهره دا ده حضرت سهارنپوریﷺ لیکلې دی چه ﴿ افلا ننکحهن ﴾ د وطی په معنی کښې متعین دې په خلاف د لفظ ﴿ افلا نجامعهن ﴾ چه هغه بیشکه معنیین لره محتمل دې، خو په یقین سره نه شی وئیلې کیدې چه ددې صحابی اصل لفظ څه وو ځکه چه روایتونه دواړه د صحاح دی او په واقعه کښې تعدد نشته، اوس ښکاره خبره ده چه صحابی به په دې دواړو الفاظو کښې یو داسې لفظ په خپل کلام کښې اختیار کړې وی اوس هغه څه دې. والله تعالی اعلم

﴿ قوله فَتَمَعَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ -صلی الله علیه وسلم ﴾ یعنی په دې سوال باندې د رسول اللهﷺ مخ مبارک د غصې د وجې نه متغیر شو ځکه چه مخالفت د یهودو اګرچه مطلوب دې خو داسې مخالفت کوم چه د حکم منصوص خلاف وی کله جائز کیدې شی، ددې دواړو صحابه کرامو ﷺ سوال ظاهره دا ده چه په اخلاص باندې بناء وو خو خلاف اصول وو په دې وجه رسول اللهﷺ ناراض شو خو د رسول اللهﷺ خفګان هغه وخت سره د خبرداری دپاره وو، هم په دې وجه وراندې په روایت کښې راځی چه هغوی دواړه رسول اللهﷺ په هدیه د لبن کښې د شریکیدو دپاره راوغوښتل چه په هغې سره حاضرینو ته اطمینان حاصل شو چه رسول اللهﷺ د هغوی نه خفه نه دې.

﴿ قوله لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا ﴾ دا د موجدة او د وجد نه دې چه دهغې معنی د غضب ده او د وجد یجد مصدر وجود هم راځی چه دهغې معنی د موندلو ده په دواړو کښې صرف د مصدر فرق دې.

[٢٥٩]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كُنْتُ أَتَعَرَّقُ الْعَظْمَ وَأَنَا حَائِضٌ، فَأُعْطِيهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ فَمَهُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي فِيهِ وَضَعْتُهُ، وَأَشْرَبُ الشَّرَابَ فَأُنَاوِلُهُ فَيَضَعُ فَمَهُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي كُنْتُ أَشْرَبُ مِنْهُ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلي دي: وم زه چه غوښه مې شکوله د هډوکي نه او زه حائضه وم، بيا به مې ورکړه نبي ﷺ ته نو کېخودله به ئې خوله خپله په هغه ځائې باندې چه ما په هغې ايخودې وه، او څکل به مشروبات نو هغه ته مې ورکړل نو کېخودله ئې خوله خپله په هغه ځائې چه وم څکل مې کول د هغه ځائې نه.

تشريح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ – قوله كُنْتُ أَتَعَرَّقُ الْعَظْمَ وَأَنَا حَائِضٌ ﴾ سيده عائشه رضي الله عنها فرمائي چه ما به اکثر د هډوکي نه غوښه خوړه او زه به حائضه اوم او بيا به مې هغه رسول الله ﷺ ته ورکولو نو رسول الله ﷺ به خاص د هم هغه ځائې نه خوراک کولو د کوم ځائې نه به چه ما کړې وو، په دې طرز کښې چه يو طرف ته د کمال الفيت بين الزوجين تعليم دې هم دغه شان د يهودو مخالفت هم مقصود دې لکه چه مخکښې تير شوې دی چه هغوی به د زنانه نه په زمانه د حيض کښې د نفرت اظهار کولو.

د تعرق معنی د هډوکی نه د غوښې خوراک ده او په بعض رواياتو کښې راځي ﴿كنت اتعرق العرق ﴾ عرق او عراق هغه هډوکی ته وائی د کوم غوښه چه خوړلي شوې وی، دويم قول دا دې چه عرق هغه عظم دې چه په هغه باندې غوښه باقی وی او د کوم نه چه غوښه کوزه کړې شوې وی هغه عراق دې.

[٢٦٠]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ صَفِيَّةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ رَأْسَهُ فِي حِجْرِي فَيَقْرَأُ وَأَنَا حَائِضٌ".

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلي دي: وو رسول الله ﷺ چه کېخودلو به ئې سر خپل زما په غېږ کښې نو لوستلو به ئې قرآن او زه به حائضه وم.

بَابٌ فِي الْحَائِضِ تُنَاوِلُ مِنَ الْمَسْجِدِ

باب دې په بيان د حائضې کې چې څه شی ورکوي د مسجد نه

که دا لفظ د باب تفاعل نه وی نو په اصل کښې وو تتناول، د تناول معنی د اخستلو راځي او که د باب مفاعلت نه دې نو بيا به تناول په ضمې د تاء سره وی چه دهغې معنی د عطاء کولو ده.

[1]: صحيح مسلم/الحيض ٣ (٣٠٠)، سنن النسائي/الطهارة ٥٦ (٧٠)، ١٧٧ (٢٨٠)، ١٨٧ (٢٨١)، والمياه ٩ (٣٤٢)، والحيض ١٤ (٣٧٧)، ١٥ (٣٨٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٥ (٦٤٣)، (تحفة الأشراف: ١٦١٤٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٦٢/٦، ٦٤، ١٢٧، ١٩٢، ٢١٠، ٢١٤) دي/الطهارة ١٠٨(١١٠١) (صحيح)

[2]: صحيح البخاري/الحيض ٣ (٢٩٧)، والتوحيد ٥٢ (٧٥٤٩)، صحيح مسلم/الحيض ٣ (٣٠١)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٥ (٢٧٥)، والحيض ١٦ (٣٨١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٠ (٦٣٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٨٥٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (١١٧/٦، ١٣٥، ١٩٠) (صحيح)

[٢٦١]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَاوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَقُلْتُ: إِنِّي حَائِضٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِي يَدِكِ".

ترجمه: د عائشي ﷺ نه روايت دي هغي وئيلي دي، اووئيل ماته رسول الله ﷺ: راكړه ماته جانماز د مسجد نه، نو ما اووئيل: زه حائضه يم، نو اووئيل رسول الله ﷺ: بيشكه ستا حيض ستا په لاس كښي نه دي.

تشريح: ﴿ قوله نَاوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ ﴾ ددې حديث په شرح كښې دوه اقوال دى يو دا چه ﴿ من المسجد ﴾ حال واقع دې د رسول الله ﷺ نه، او معنى دا ده چه عائشه ﷺ فرمائى چه رسول الله ﷺ ماته اوفرمائيل په داسې حال كښې چه هغوى په مسجد كښې وو چه ماته بوريا راكړه، په دې صورت كښې رسول الله ﷺ خو به په مسجد كښې دننه او حصير به خارج د مسجد نه او دويم احتمال دا ليكلې شوې دې چه من المسجد حال واقع دې د ﴿الخمرة ﴾ نه يعنى رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه خمره كوم چه په مسجد كښې ده هغه اوچته كړه او ماته ئې راكړه، په دې صورت كښې به رسول الله ﷺ د مسجد نه بهر وى او حصير به مسجد كښې دننه وى، صاحب د مجمع البحار ليكى چه من المسجد يا خو متعلق دې په ﴿ناولينى ﴾ پورې يا په ﴿ قال ﴾ پورې، په اول صورت كښې به ترجمه داسې وى " دا بوريا د مسجد نه اوچتولو سره ماته راكړه" او په دويم صورت كښې به ترجمه دا وى چه رسول الله ﷺ مسجد ته اوفرمائيل چه دا بوريا ماته راكړه، او بهر حال په دواړو صورتونو كښې به د حائض په مسجد كښې لاس داخلول بيا موندلې شى.

د دې نه معلومه شوه چه حائض په مسجد كښې لاس ور اوږدولو سره څه څيز د بل نه اخستلې او وركولې شى ځكه چه ممانعت د دخول نه دې نه د ادخال د يد نه او ادخال يد په عرف كښې دخول نه ګڼړلې كيږى، مسئله اتفاقى ده هيڅ اختلاف پكښې نشته، او دا هم ضرورى نه ده چه كه په مسئله كښې اختلاف وى نو بيا به دا بيانولې شى، مختلف فيه او متفق عليه ټول مسائل بيانولې شى.

د لفظ حيضة تحقيق او په هغې كښې د شارحينو اختلاف:

﴿ قوله ان حيضتک ليست فى يدک ﴾ د رسول الله ﷺ په طلب حصير باندې عائشې ﷺ عرض اوكړو چه زه خو په حالت د حيض كښې يم (مسجد ته لاس څنګه داخلولې شم)ن په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه د حيض وينه ستا په لاس كښې نه لګيږى.

دلته د شارحينو په دې خبره كښې اختلاف دې چه دا لفظ حيضة په كسرې د حاء سره دې يا كه په فتحې د حاء سره، د خطابى رائې دا ده چه دا په كسرې د حاء سره دې ددې

[1]: صحيح مسلم/الحيض ٢ (٢٩٨)، سنن الترمذي/الطهارة ١٠١ (١٣٤)، سنن النسائي/الطهارة ١٧٣ (٢٧٢)، والحيض ١٨ (٣٨٤)، (تحفة الأشراف: ١٧٤٤٦)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٠ (٦٣٢)، مسند احمد (٦/٤٥، ١٠١، ١١٢، ١١٤، ١٧٣، ٢١٤، ٢٢٩، ٢٤٥) سنن الدارمي/الطهارة ٨١ (٧٩٨) (صحيح)

معنی ده هغه حالت کوم چه حائضې ته د حیض د وجې نه عارض وی، لکه جنابت کوم چه سړی ته د خروج منی د وجې نه عارض وی، او حیضه په فتحې د حاء سره په معنی د دم حیض دې، خطابی په هغه محدثینو باندې رد کړې دې کوم چه دا بالفتح لولی ددې بالمقابل قاضی عیاض رحمه الله د خطابی رد کړې دې او وئیلې ئې دی چه صحیح هم هغه ده چه محدثین وائی یعنی بالفتح او د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دا دې چه دم حیض د کوم نه چه مسجد بچ کول ضروری دی هغه په لاس باندې چرته دې، امام نووی رحمه الله د قاضی عیاض رحمه الله رائې ته ترجیح ورکړې ده او دا ئې هم فرمائیلې دی چه خطابی چه څه وائی دهغې هم یو معقوله وجه ده او زمونږ حضرت په بذل کښې د خطابی رائې ته ترجیح ورکړې ده او دا ئې هم فرمائیلې دی ځکه چه دا خبره خو عائشې رضی الله عنها ته هم معلومه وه چه دم حیض په لاسونو باندې نه دې لګیدلې هغه د ادخال ید فی المسجد نه ځکه منع شوه چه د خروج حیض د وجې نه چه زنانه ته کوم حالت عارض وی دهغې حلول په لاس کښې هم دې خو رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه دهغې حاصل دا دې چه د حیض د وجې نه چه زنانه ته کوم حالت عارض وی دهغې تعلق د ټول بدن سره دې د بیلو بیلو اندامونو سره نه دې، لهذا صرف لاس ته حائض نه شی وئیلې کیدې، علی هذا القیاس د جنبی سړی لاس یا بل اندام ته به جنبی نه شی وئیلې کیدې بلکه ددې اطلاق به په مجموعه بدن باندې وی.

بَابٌ فِي الْحَائِضِ لَا تَقْضِي الصَّلَاةَ

باب دې په بیان د حائضې کې چې د مونځ قضائي به نه راوړي

مسئله د اهل سنت ترمینځه اجماعی ده چه د زمانه حیض د مونځونو قضاء واجب نه ده په خلاف د صوم چه دهغې قضاء واجب ده د خوارجو په دې کښې اختلاف دې هغوی د وجوب قضاء صلوة قائل دی، په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې د سمرة بن جندب رضی الله عنه په باره کښې راځی چه هغوی په شروع کښې د مونځ قائل وو په دې باندې ام سلمه رضی الله عنها په هغوی باندې نکیر اوفرمائیلو نو بیا هغوی اودریدل، لکه چه په ابوداؤد کښې وړاندې په باب فی وقت النفساء کښې دا روایت راروان دې او په دواړو کښې د فرق وجه مشهوره ده چه که د مونځونو قضاء واجب وی نو فرض به مکرر او دوچند شی چه په هغې کښې حرج دې او حرج په شریعت کښې مدفوع دې او په قضاء د صوم کښې دا خبره نه لازمیږی.

[٢٦٢] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ مُعَاذَةَ، أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ: أَتَقْضِي الْحَائِضُ الصَّلَاةَ؟ فَقَالَتْ: "أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ؟ لَقَدْ كُنَّا نَحِيضُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا نَقْضِي وَلَا نُؤْمَرُ بِالْقَضَاءِ".

ترجمه: د معاذه نه روایت دې، بیشکه یوې ښځې تپوس اوکړو د عائشې نه، ایا ته قضائي راوړي د مانځه؟ نو هغې اووئیل: ایا ته حروریه یې؟ بیشکه مونږ باندې به حیض راتلو په زمانه درسول الله ﷺ کښې نو مونږ به قضائي نه راوړه او مونږته به حکم دقضائي هم نه کېدو.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ – قوله فَقَالَتْ أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ ﴾ د عائشې رضی الله عنها نه تپوس اوکړې شو چه آیا د حیض د مونځونو قضاء شته؟ نو په دې باندې هغوی دا اوفرمائیل.

د لفظ حرورية او ددې نسبت تشريح:

حرورية نسبت دې د حروراء طرف ته کومه چه کوفې ته نزدې يو قرية ده د علي رضي الله عنه خلاف هلته د خوارجو اجتماع شوې وه په دې وجه خوارج هغه قرية ته منسوب کولو سره هغې ته حرورية وائي.

د خوارجو د سيدنا علي رضي الله عنه خلاف د بغاوت قصه، په کتب حديث وتاريخ کښې مشهوره ده، اول هغوی د علي رضي الله عنه سره وو د جنګ صفين په موقع باندې په مسئله د تحکيم کښې د علي رضي الله عنه نه خفه کيدو سره بيل شو، او د مقابلې دپاره وسلې اخستلو سره تيار شو دا د اتو زرو کسانو لښکر وو ددې لښکر امير عبدالله بن الکوی وو، سيدنا علي رضي الله عنه عبدالله بن عباس رضي الله عنهما ددې خلقو د پوهه کولو او د مناظرې دپاره اوليږلو، د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما سره د هغوی مناظره اوشوه او په هغه لښکر کښې دوه زره کسانو رجوع اوکړه شپږ زره باقي پاتې شو، سيدنا علي رضي الله عنه په مقام نهروان کښې د هغوی مقابله اوکړه، جنګ نهروان هم ددې نوم دې چه په هغې کښې علي رضي الله عنه ته شانداره فتح ملاؤ شوه، ددې جنګ او فتح متعلق روايات په ابوداؤد کښې په ابواب شرح السنة کښې موجود دی.

دلته دا سوال واردېږی چه عائشې رضي الله عنها دا سوال کونکې په دې سوال باندې سمدستی فرقه خوارج ته څنګه منسوب کړه؟ کومه چه يقينا يو بد دينه فرقه ده، جواب دا دې چه عائشې رضي الله عنها ته په ظاهر کښې دا شبهه پيدا شوه چه سائلې ته ددې حکم شرعی په ثبوت کښې تردد دې لکه چه د مسلم د روايت د الفاظو نه مستفاد کيږی، د مسلم په روايت کښې داسې دی چه هغې زنانه اووئيل - ﴿ما بال الحائض تقضی الصوم ولا تقضی الصلوة﴾ په دې وجه باندې عائشې رضي الله عنها په جواب کښې دا طرز احتيار کړو، او يو جواب دا هم کيدې شی چه د عائشې رضي الله عنها دا وينا په طور د ظرافت او خوش طبعئ وه حقيقت د کلام نه دې مراد.

[۲۶۳][1] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَمْرٍو، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُعَاذَةَ الْعَدَوِيَّةِ، عَنْ عَائِشَةَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَزَادَ فِيهِ: فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ، وَلَا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: معاذة روايت کوي د عائشې نه په دې حديث سره. وئيلی دي ابوداود: او زيادت ئې کړی دی په هغې کې: پس امر به کېدی شو مونږ ته په قضاء د روژې، او امر به نه شو کېدی مونږ ته په قضاء د مونځ.

بَابٌ فِي إِتْيَانِ الْحَائِضِ

باب دې په بيان د اتيان کې حائضې ته

يعنی په حالت د حيض کښې وطی کول، دلته دوه مسئلې دی يو د وطی فی حالة الحيض حکم، دويم په حديث کښې چه کومه کفاره ذکر ده دهغې شرعی حيثيت، پس څان پوهه کړه چه وطی فی حالة الحيض بالاجماع حرام ده، نص قطعی سره دهغې حرمت ثابت دې، خو په دې کښې اختلاف دې چه ددې د مستحل به تکفير کولې شی يا نه، د قياس تقاضا خو هم

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۶٤) (صحيح)

دا ده چه د هغه تکفير اوکړې شي او د ډيرو علماء کرامو رائې هم دا ده خو په درمختار کښې ليکلې دی چه د محققينو په نزد به د هغه تکفير نه شي کولې، ځکه چه وطی فی حالة الحيض قبيح لعينه نه ده بلکه لغيره ده.

د دويم مسئلې جواب دا دې چه کومه کفاره په حديث کښې مذکور ده هغه د جمهور ائمه اربعه په نزد په طريق د استحباب ده او په داسې سړی باندې اصل واجب توبه او استغفار دې، خو د امام احمد رحمه الله په يو روايت او د امام شافعي رحمه الله قول قديم دا دې چه په دې کښې کفاره واجب ده او هم دا مذهب دې د حسن بصری، اسحق بن راهويه او سعيد بن جبير رحمهم الله، بيا کوم خلق چه د وجوب تکفير قائل دی په هغوی کښې اختلاف دې چه په کفاره کښې څه واجب دی؟ د حسن بصری او د سعيد بن جبير په نزد عتق رقبة ده او د باقی په نزد دينار يا نصف دينار دې.

او په دې هم ځان پوهه کړه چه په حديث کښې چه کوم لفظ د او راغلې دې چه دينار به ورکوی يا نصف دينار دا د امام احمد رحمه الله په نزد د تخيير دپاره دې (کما فی الروض المربع) او د امام شافعي رحمه الله په نزد د تنويع دپاره دې کما قال ابن رسلان يعنی که د حيض په ابتدائی زمانه کښې ئې وطی اوکړه نو بيا خو به د يو دينار تصدق کولې شی او که په اخری وخت کښې ئې وطی اوکړه نو نصف دينار، هم دغه شان په ترمذی کښې د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې چه که دم احمر وې نو يو دينار او که اصفر وی نو نصف دينار، ددې وجه هم دا ده چه حيض په اول وخت کښې احمر او په آخری وخت کښې اصفر شی. او په ظاهره د اول او آخرې په حکم فرق په دې وجه دې چه په اول صورت کښې جرم شديد دې او په دويم صورت کښې صحبت لره څه موده د جدا کيدو د وجې نه فی الجملة معذور ګڼړلې شوې دې. په دې وجه په کفاره کښې تخفيف اوکړې شو.

[٢٦٣]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنِي الْحَكَمُ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "فِي الَّذِي يَأْتِي امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ: يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَكَذَا الرِّوَايَةُ الصَّحِيحَةُ: قَالَ: دِينَارٌ أَوْ نِصْفُ دِينَارٍ، وَرُبَّمَا لَمْ يَرْفَعْهُ شُعْبَةُ.

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې هغه د نبي صلى الله عليه وسلم نه روايت کوې په باره د هغه چا کښې چه راتلل کوې خپلې ښځې ته او هغه حائضه وې، هغه اوونيل صدقه به ورکوې د يو دينار او نيم دينار. وئيلی دې ابوداود: دارنګ دی روايت صحيحه، هغه وئيلی دی: دينار او يا نيم دينار. او کله شې شعبه نه وې مرفوع کړې

تشريح: ١: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ – قوله قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَكَذَا الرِّوَايَةُ الصَّحِيحَةُ ﴾ دې روايت ته صحيح د هغه بل روايت په مقابله کښې وائی کوم چه ددې نه وړاندې راغی چه په هغې کښې نصف دينار ذکر دې او دهغې نه هم وړاندې په دريم روايت کښې ﴿ بخمسی دينار ﴾ راغی.

[1]): سنن النسائي/الطهارة ١٨٢ (٢٩٠)، والحيض ٩ (٣٧٠)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢٣ (٦٤٠)، (تحفة الأشراف: ٦٤٩٠)، ويأتي هذا الحديث في النكاح (٢١٦٨)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ١٠٣ (١٣٦ و ١٣٧)، مسند احمد (١/٢٣٧، ٢٧٢، ٢٨٦، ٣١٢، ٣٢٥، ٣٦٣، ٣٦٧) سنن الدارمي/الطهارة ١١١ (١١٤٥) (صحيح)

[٢٦٥]() حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ مُطَهَّرٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ يَعْنِي ابْنَ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ الْبُنَانِيِّ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "إِذَا أَصَابَهَا فِي أَوَّلِ الدَّمِ، فَدِينَارٌ، وَإِذَا أَصَابَهَا فِي انْقِطَاعِ الدَّمِ، فَنِصْفُ دِينَارٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَكَذَلِكَ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنْ مِقْسَمٍ.

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلې دي: کله چه ورسره‌ږي هغې ښځې ته په اول د وينې کښې نو دينار دې، او چه کله ورته ورسره‌ږي په انقطاع د دم کښې نو نيم دينار دې. وئيلې دي ابوداود: او همدارنګه وئيلي دي ابن جريج د عبد الکريم نه او هغه د مقسم نه.

[٢٦٦]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا وَقَعَ الرَّجُلُ بِأَهْلِهِ وَهِيَ حَائِضٌ، فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينَارٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَكَذَا قَالَ عَلِيُّ بْنُ بَذِيمَةَ: عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مُرْسَلًا، وَرَوَى الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: آمُرُهُ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِخُمُسَيْ دِينَارٍ، وَهَذَا مُعْضَلٌ.

ترجمه: ابن عباس رضي الله عنه روايت کوي د نبي صلى الله عليه وسلم نه هغه وئيلي دي: کله چه واقع شي يو سړی په خپل اهل او هغه حائضه وي نو صدقه دې ورکړي په نيم دينار سره. وئيلي دي ابوداود: او همدارنګه وئيلي دي علي بن بذيمة د مقسم نه او هغه د نبي صلى الله عليه وسلم نه په طريقې د ارسال سره، او روايت کړی دی اوزاعي د يزيد بن ابي مالک نه، او هغه د عبد الحميد بن عبد الرحمن نه، او هغه د نبي صلى الله عليه وسلم نه، هغه فرمايلي دي: زه ورته امر کوم چه صدقه ورکړي په دوه خمسونو د دينار. او دا معضل دی.

تشريح: ٢: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ – قوله وَهَذَا مُعْضَلٌ ﴾

د باب ددې آخري حديث په باره کښې مصنف رحمه الله د معضل حکم لګوی، معضل هغه حديث دې چه دهغې د سند دوه راويان مسلسل ساقط وی، دلته چه کوم دوه راويان ساقط دی هغه د عبدالحميد نه روستو دی، هغه دوه راويان څوک دی؟ مصنف رحمه الله دهغې سره تعرض نه دې کړې، خو د بيهقی روايت کوم چه وړاندې راروان دې دهغې نه معلوميږی چه په هغوی کښې يو عمر رضي الله عنه، خو ځان پوهه کړه چه د ابوداؤد دا روايت امام بيهقی رحمه الله د ابن داسه د نسخې نه نقل کړې دې، چه دهغې سند داسې دې ﴿ عن عبد الحميد بن عبدالرحمن اظنه عن عمر ﴾، او امام بيهقی رحمه الله فرمائی چه دا حديث منقطع دې د عبدالحميد او عمر ترمينځه انقطاع ده، لهذا دا روايت د نسخه ابن داسه په اعتبار سره صرف منقطع دې زمونږ نسخه کومه چه ابوعلی لولوی طرف ته منسوب ده دهغې په لحاظ سره معضل دې.

بله دا چه د بيهقی د روايت نه هم معلوميږی چه دلته په متن کښې امره ان يتصدق کښې د ضمير مرجع عمر رضي الله عنه دې، رسول الله صلى الله عليه وسلم عمر رضي الله عنه ته د دينار يا نصف دينار په ځائې د دوه خمس دينار د تصدق حکم اوفرمائيلو ددې وجه په ظاهر کښې دا ده لکه چه په بيهقی

[١]: تفرده به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٦٤٩٨)، ويأتي هذا الحديث في النكاح (٢١٦٩) (صحيح)
[٢]: سنن الترمذي/الطهارة ١٠٣ (١٣٦)، (تحفة الأشراف: ٦٤٨٦) (ضعيف)

کنبې ددې زنانه په باره کنبې دی ﴿ انها کانت تکره الرجل ﴾ چه دې زنانه د سړي خواهش نه لرلو ددې روایت نه دا معلومه شوه چه عمر رضی الله عنه دهغې سره وطی په دې حالت کنبې په دې خیال کړې وه چه دا هسې بهانې کوی، قصدا ئې نه وه کړې په دې وجه په کفاره کنبې تخفیف اوکړې شو.

بَاب فِي الرَّجُلِ يُصِيبُ مِنْهَا مَا دُونَ الْجِمَاعِ

باب دې په بیان د سړي کې چې رسېږي هغه ته کم د جماع نه

[٢٦٧](¹) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حَبِيبٍ مَوْلَى عُرْوَةَ، عَنْ نُدْبَةَ مَوْلَاةِ مَيْمُونَةَ، عَنْ مَيْمُونَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُبَاشِرُ الْمَرْأَةَ مِنْ نِسَائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ، إِذَا كَانَ عَلَيْهَا إِزَارٌ إِلَى أَنْصَافِ الْفَخِذَيْنِ أَوِ الرُّكْبَتَيْنِ تَحْتَجِزُ بِهِ".

ترجمه: د میموني نه روایت دې بیشکه رسول الله ﷺ وو چه مباشرت به ئې کولو د بي بي سره د خپلو بیبیانو نه او هغه به حائضه وه، کله چه به وو په هغې باندې لنګ نیم د ورنونو پورې او یا د زنګنونو پورې، چه ځان به ئې ساتلو په هغې.

د مباشرت حائض انواع او د هغې په باره کنبې د ائمة کرامو اختلاف:

ځان پوهه کړه چه د مباشرت حائض درې قسمونه دی یو بالاحماع حرام، او یو بالاجماع جائز او یو مختلف فیه،

١: مباشرت فی الفرج بالاجماع حرام دې،

٢: او مباشرت فیما فوق السرة وتحت الرکبة په اتفاق د ائمة اربعه جائز دې خو د ابن عباس او عبیده سلمانی په نزد دا هم ناجائز دې،

٣: او مباشرت بین السرة والرکبة سوی القبل والدبر مختلف فیه دې د ائمه ثلاث او امام ابویوسف په نزد ناجائز او د امام احمد او محمد په نزد جائز دې. (²)

قسم ثالث کوم چه مختلف فیه دې دهغې په باره کنبې امام نووی رحمه الله لیکلي دی چه قول اصح و اشهر د جمهور شوافعو په نزد هم دا دې چه حرام دی او دویم قول دا دې چه حرام نه دې بلکه مکروه تنزیهی دې، دریم قول دا دې چه که مباشر ته په خپل نفس باندې اعتماد وی نو بیا خو جائز دې ګینې نه دې، امام نووی رحمه الله د جواز قول ته خپل قول مختار او من حیث الدلیل اقوی لیکلي دې هم دغه شان زمونږ په علماء کرامو کنبې علامه عینی رحمه الله هم دې قول ته اقوی لیکلي دې، د مجوزین یعنی امام احمد او محمد رحمهما الله دلیل د انس رضی الله عنه حدیث مرفوع ﴿ اصنعوا کل شئ الا النکاح ﴾ دې کوم چه په صحیح مسلم او سنن

---

¹): سنن النسائي/الطهارة ١٨٠ (٢٨٨)، والحيض ١٣ (٣٧٦)، (تحفة الأشراف: ١٨٠٨٥)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحيض ٥ (٢٩٨)، صحيح مسلم/الحيض ١ (٢٩٤)، مسند احمد (٦/٣٣٥)، سنن الدارمي/الطهارة ١٠٧ (١٠٩٧) (صحيح)

²) حضرت شیخ به دا اختلاف داسې بیانولو چه په دې مسئله کنبې بوداګان یو طرف ته او ځوانان بل طرف ته دي، د بوداګانو په نزد ناجائز او د ځوانانو په نزد جائز، امام محمد رحمه الله چونکه د امام ابویوسف رحمه الله نه وړوکې وو او امام احمد رحمه الله په ائمه اربعه کنبې د زمانې په لحاظ سره زمانا د ټولو نه موخر دې، غالبا په دې وجه ئې دې دواړو ته ځوانان اووئیل

ابوداؤد وغیره کښې روایت دې، د مانعینو دلیل احادیث الباب دی، پس حدیث اول کوم چه د میموني رضي الله عنها نه روایت دې په هغې کښې دا دی ﴿ كَانَ يُبَاشِرُ الْمَرْأَةَ مِنْ نِسَائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ إِذَا كَانَ عَلَيْهَا إِزَارٌ ﴾ او حدیث ثاني کوم چه د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې په هغې کښې دی ﴿ يَأْمُرُ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا أَنْ تَتَّزِرَ ثُمَّ يُضَاجِعُهَا ﴾ او مجوزین دا د اتزار روایتونه په استحباب او تورع باندې محمول کوي.

تنبیه: خان پوهه کړه چه حافظ په فتح الباری کښې د امام طحاوي رحمه الله طرف ته منسوب کړې دی چه هغوی د امام احمد رحمه الله قول ته ترجیح ورکړې ده، حضرت شیخ په حاشیه د اوجز کښې لیکلي دی چه د حافظ نه علاوه ابن رسلان او صاحب د تعلیق الممجد هم د امام طحاوي رحمه الله هم ددې قول طرف ته ترجیح نقل کړې ده حال دا چه دا صحیح نه ده، امام طحاوي رحمه الله په معاني الآثار کښې د خپل کلام په شروع کښې هم دې ته ترجیح ورکړې وه خو بیا ئې وړاندې تلو سره دهغې نه رجوع کولو سره د امام صاحب قول ته ترجیح ورکړې ده، دې حضراتو ته د طحاوي د شروع د کلام نه وهم پیدا شوي دې او هغوی د کلام آخره نه ده کتلې.

> [٢٦٨]() حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا، أَنْ تَتَّزِرَ، ثُمَّ يُضَاجِعُهَا زَوْجُهَا"، وَقَالَ مَرَّةً: يُبَاشِرُهَا.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې هغې وئیلي دي: وو رسول الله صلی الله علیه وسلم چه امر به ئې کولو یوې زمونږ ته چه کله به حائضه وه چه لنګ واچوي، بیا به ورسره پرېوتلو خاوند د هغې. او وئیلي ئې دي یو ځل: چه مباشرت به ئې ورسره کولو.

په لفظ حدیث باندې د قاعده صرفیه د مخالفت اشکال او د هغې جواب:

٢: ﴿ حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ – قوله يَأْمُرُ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا أَنْ تَتَّزِرَ ﴾ د لفظ تتزر په سلسله کښې په شروح حدیث کښې ډېر تفصیلي کلام کړې شوې دې چه دهغې خلاصه دا ده په دې لفظ باندې د قواعد صرفیه په لحاظ سره اشکال دې، د قاعدې په اعتبار سره ﴿ ان تاتزر ﴾ کېدل پکار دی په دې وجه ددې مصدر ائتزار دې او فاء د افتعال په تاء باندې بدلولو سره په تاء کښې مدغم کول د قاعدې خلاف دی او په اتخاذ کښې ګویا هم دغه شان شوی دی خو اهل صرفو دې ته شاذ وئیلي دی په روایت حدیثیه کښې کله خو د قاعدې مطابق راځي او کله د ادغام سره خلاف قیاس وارد شوې دې اوس ډېرو شارحینو چه په هغوی کښې ابن هشام، زمخشري او صاحب قاموس وغیره دی دې ته خطاء او تحریف وئیلي دې، خو ابن مالک وئیلي دی چه ددې مدار په سماع باندې دې، د باب افتعال په مصادرو کښې دا تغیر شوې دې دهغې نظائر موجود دی لکه اتکل او اتمن کما فی قراءة فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اتُّمِنَ لهذا دا لفظ هم ددې قبیل نه کېدې شی، او که دا خطاء اومنلې شی نو په

١): صحیح البخاري/الحیض ٥ (٢٩٩)، صحیح مسلم/الحیض ١ (٢٩٣)، سنن الترمذي/الطهارة ٩٩ (١٣٢)، سنن النسائي/الطهارة ١٨٠ (٢٨٧)، والحیض ١٢ (٣٧٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢١ (٦٣٦)، (تحفة الأشراف: ١٥٩٨٢) (صحیح)

دي صورت کښې کيدې شي چه دا د راويانو تصرف وی، د عائشې ﷞ لفظ نه دې خو که د عائشې ﷞ نه ثابت شي نو بيا کلام عائشه ﷞ پخپله حجت دې لانها من فصحاء العرب، علامه کرمانی رحمه الله هم داسې وئيلې دی چه کلام عائشه حجت دې، او حافظ فرمائی چه بعض علماء کرامو د ادغام جواز د کوفيانو مذهب ليکلې دې په دې صورت کښې خو بيا هيڅ اشکال نشته، زمونږ استاذ محترم مولانا اسعد الله صاحب رحمه الله چه ډير لوئې اديب وو هغوی به فرمائيل چه اهل لسان د صرف او نحو د قواعدو پابند نه دی بلکه خپله دا قواعد د فصحاء عرب د کلام او د هغوی د استعمالات نه ماخوذ دی.

[٢٦٩]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ جَابِرِ بْنِ صُبْحٍ، سَمِعْتُ خِلَاسًا الْهَجَرِيَّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ: "كُنْتُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيتُ فِي الشِّعَارِ الْوَاحِدِ وَأَنَا حَائِضٌ طَامِثٌ، فَإِنْ أَصَابَهُ مِنِّي شَيْءٌ غَسَلَ مَكَانَهُ وَلَمْ يَعْدُهُ، ثُمَّ صَلَّى فِيهِ، وَإِنْ أَصَابَ تَعْنِي ثَوْبَهُ مِنْهُ شَيْءٌ، غَسَلَ مَكَانَهُ وَلَمْ يَعْدُهُ، ثُمَّ صَلَّى فِيهِ".

ترجمه: خلاس الهجري وئيلی دي ما اوريدلي دي د عائشې نه هغې به ويل: وم زه او رسول الله ﷺ چه شپه به مو تيروله په يوه شړۍ کښې او زه به حائضه وم، که چېرې به ورسيدلو زما نه هغه ته څه شی نو وبه ئې وينځلو هغه ځائې او دهغې نه به ئې تجاوز نه کولو، بيا به ئې مونځ کولو په هغې کښې، او که چېرې به ورسيدلو (مطلب جامه د هغه ته) هغه ته څه شی نو هغه ځائې به ئې وينځلو او دهغې نه به ئې تجاوز نه کولو، بيا به ئې مونځ اوکړو په هغې کښې.

د لفظ حديث په ظاهر باندې يو اشکال او د هغې توجيه:

٣: ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ – قوله نَبِيتُ فِي الشِّعَارِ الْوَاحِدِ وَأَنَا حَائِضٌ طَامِثٌ فَإِنْ أَصَابَهُ مِنِّي شَيْءٌ غَسَلَ مَكَانَهُ وَلَمْ يَعْدُهُ ثُمَّ صَلَّى فِيهِ ﴾ سيده عائشه ﷞ فرمائی زه او رسول الله ﷺ دواړو به په يو کپړه کښې شپه تيروله او زه به حائضه اوم، بيا که به زما نه په هغوی باندې څه اولګيدل يعنی دم حيض نو رسول الله ﷺ به صرف هم هغه ځائې وينځلو چرته چه به نجاست لګيدلې وو دهغې نه به ئې زيادت نه کولو، وړاندې په روايت کښې دی ﴿ ثم صلی فيه ﴾ ددې لفظ د ماقبل سره ربط نه معلوميږی ځکه چه په ما قبل کښې په ظاهره د بدن ذکر دې که په هغې باندې به څۀ اولګيدل نو هغه به ئې وينځل، په بدن کښې د مونځ لوستلو څه مطلب؟ او ددې نه په وړاندې جمله کښې دا هم راځی هلته هم دا لفظ دې خو هلته صحيح دې ځکه چه په هغې کښې د ثوب ذکر دې چه که د رسول الله ﷺ په جامه باندې به څۀ اولګيدل نو هغه به ئې وينځلو او مونځ به ئې پکښې اوکړو هم په دې وجه حضرت په بذل کښې ليکی چه په ظاهر کښې دا لفظ دلته غلط دې چه دهغې دوه قرينې دی يو دا چه د ماقبل سره معنوی ربط نشته، دويم دا چه امام بيهقی رحمه الله هم دا روايت د ابن داسه د نسخې نه نقل کړې دې هلته دا لفظ ﴿ ثم صلی فيه ﴾ نه دې مذکور زه وايم هم دغه شان دا روايت وړاندې د ابوداؤد

[1]): سنن النسائي/الطهارة ١٧٩ (٢٨٥)، والحيض ١١ (٣٧٢)، (تحفة الأشراف: ١٦٠٦٧)، مسند احمد (٤٤/٦)، سنن الدارمي/الطهارة ١٠٤ (١٠٥٣)، ويأتي عند المؤلف في النكاح برقم (٢١٦٦) (صحيح)

په كتاب النكاح كښې راروان دي هلته هم دا لفظ نشته.

زمونږ استاذ محترم مولانا اسعد الله رحمه الله د خپل بذل په حاشيه كښې يو توجيه فرمائيلې ده هغه دا چه د حديث د دواړو جملو تعلق دې د كپړې سره او منلې شي د بدن سره نه او د تكرار نه د بچ كيدو دپاره دې دا اووئيلې شي چه په اول جمله كښې شعار مذكور دې او په جمله ثانيه كښې ثوب، او د ثوب نه مراد غير شعار دې، او يو بله توجيه هم كيدې شي هغه دا چه مراد دواړو ځايونو كښې يو كپړه ده خو مقصود دا دې چه يو ځل به ئې كپړه وينځله او په هغې كښې به ئې مونځ اوكړو دهغې نه پس به كه دوباره بيا په هغې باندې څه څيز اولګيدلو نو بيا به ئې هغه هم دغه شان وينځلو او په هغې كښې به ئې مونځ كولو لكه چه هم دغه شان دا مضمون د نسائى په روايت كښې هم دې كوم چه حضرت په بذل كښې نقل فرمائيلې دې. لهٰذا دا تكرار په تعدد د واقعې باندې محمول دې غرض دا چه ددې توجيهاتو په صورت كښې به ﴿ ثم صلى فيه ﴾ په دواړو ځايونو كښې صحيح شي.

﴿ قوله وَلَمْ يَعْدُهُ ﴾ دا د ﴿ لم يدع ﴾ په وزن باندې دې د عدا يعدو نه ماخوذ دې چه دهغې معنى د تجاوز كولو ده او مطلب دا دې چه صرف هم هغه ځائې به ئې وينځلو چرته چه به څه لګيدلي وو دهغې نه به ئې زيادت نه كولو يعنى هغه به ئې نه وينځلو.

[٢٧٠]() حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ يَعْنِي ابْنَ عُمَرَ بْنِ غَانِمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ زِيَادٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غُرَابٍ، قَالَ: إِنَّ عَمَّةً لَهُ حَدَّثَتْهُ، أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: إِحْدَانَا تَحِيضُ وَلَيْسَ لَهَا وَلِزَوْجِهَا إِلَّا فِرَاشٌ وَاحِدٌ، قَالَتْ: "أُخْبِرُكِ بِمَا صَنَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، دَخَلَ لَيْلًا وَأَنَا حَائِضٌ، فَمَضَى إِلَى مَسْجِدِهِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: تَعْنِي مَسْجِدَ بَيْتِهِ، فَلَمْ يَنْصَرِفْ حَتَّى غَلَبَتْنِي عَيْنِي وَأَوْجَعَهُ الْبَرْدُ، فَقَالَ: ادْنِي مِنِّي، فَقُلْتُ: إِنِّي حَائِضٌ، فَقَالَ: وَإِنْ، اكْشِفِي عَنْ فَخِذَيْكِ، فَكَشَفْتُ فَخِذَيَّ فَوَضَعَ خَدَّهُ وَصَدْرَهُ عَلَى فَخِذِي وَحَنَيْتُ عَلَيْهِ حَتَّى دَفِئَ وَنَامَ".

ترجمه: عمارة بن غراب نه روايت دې هغه وئيلى دى: بيشكه د هغه عمي هغه ته بيان كړى دى چه هغې د عائشې نه تپوس اوكړو هغې اووئيل: يوه زمونږ نه حائضه كيږي او نشته دهغې او د خاوند لپاره ئې مګر بستره يوه؟ هغې وفرمايل: زه خبر دركوم تاته په هغه څه چه كړي وو رسول الله ﷺ، داخل شو او د كور مسجد ته لاړلو. وئيلى دي ابوداود: مطلب ئې د كور مسجد دى. نو رانغلو تردې چه غالبې شوې په ما باندې سترګې زما او دردمند كړى وو هغې لره يخنۍ، نو هغه اووئيل: رانزدې شه ماته، نو ما اووئيل چه حائضه يم، نو هغه وفرمايل: چه ښكاره كړه خپل ورنونه، نو ما ښكاره كړل خپل ورنونه نو كېخوده هغه خپل مخ او سينه زما په ورنونو، او زه وركړه شوم په هغه تردې چه ګرم شو او اوده شو.

تشريح: ۴: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ – قوله أَنَّهَا سَأَلَتْ الخ ﴾ د حديث مضمون دا دې عمارة بن غراب وائى چه يو ځل زما ترور ماته بيان اوكړو چه ما د عائشې رضي الله عنها نه تپوس اوكړو چه كله كله به داسې كيدله چه په مونږ كښې به د چا حيض وو او حال دا دې چه دهغې او دهغې

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٩٩٣) (ضعيف)

د زنانه به یو بستره وه نو آیا په حالت د حیض کښې یو ځائې سملاستې شی، یعنی د مضاجعة مع الحائض تپوس ئې اوکړو نو په دې باندې عائشې رضي الله عنها اوفرمائیل چه زه تا ته یو واقعه واوروم هغه دا چه یو ځل داسې اوشو چه رسول الله ﷺ کور ته داخل شو او مصلی یعنی د مونځ کولو کوم ځائې چه وو هلته ئې تشریف یوړلو او په مانځه کښې مشغول شو، بل طرف ته زه په خپله بستره باندې ملاسته اوم ترڅو چه رسول الله ﷺ د مانځه نه فارغ کیدو سره بتسرې ته راتلو زه اوده شوې اوم، رسول الله ﷺ هغه وخت یخنئ تنگ کړې وو په دې وجه هغوی ماته اوفرمائیل چه ماته رانزدې شه ما عرض اوکړو زه حائضه یم په دې باندې رسول الله ﷺ (زما د شک او تردد د زائل کولو دپاره) دا اوفرمائیل چه د خپل فخذینو نه کپړه هم لرې کړه، پس ما لرې کړه او رسول الله ﷺ خپل رخسار مبارک او خپله سینه زما په فخذ باندې کیخودله او زه هم په رسول الله ﷺ باندې ښه راښکته شوم، تردې چه رسول الله ﷺ راگرم شو او اوده شو.

د دې حدیث نه د مباشرت حائض دا نوع یعنی مضاجعت ثابتیږی چه دهغې دپاره مصنف رحمه الله ترجمه قائم کړې ده، اگرچه فی نفسه دا حدیث ضعیف دې ځکه چه ددې په سند کښې عبدالرحمن بن زیاد بن انعم الافریقی دې چه د هغه جرح او تعدیل مختلف فیه دې او هم دغه شان عماره او ام عماره دواړه مجهول دی خو مضاجعة مع الحائض د احادیث صحیحه نه ثابت دې بلکه علماء کرامو لیکلي دی چه که د اتباع نیت اوکړې شی نو ماجور به وی. هسې خو په انواع مباشرت کښې اختلافات د علماء کرامو په شروع کښې ذکر شو.

[۲۷۱] (¹) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي الْيَمَانِ، عَنْ أُمِّ ذَرَّةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: "كُنْتُ إِذَا حِضْتُ نَزَلْتُ عَنِ الْمِثَالِ عَلَى الْحَصِيرِ، فَلَمْ نَقْرُبْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ نَدْنُ مِنْهُ حَتَّى نَطْهُرَ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روایت دې هغې وئیلی دی: وم زه کله چه به زه حائضه شوم زه به راخکته شوم د بسترې نه پوړ ته، مونږ به نه نزدې کېدلو رسول الله ﷺ، ته تردې چه پاکې به شو.

حدیث محتاج تاویل دې:

۵: ﴿ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ – قوله كُنْتُ إِذَا حِضْتُ نَزَلْتُ عَنِ الْمِثَالِ عَلَى الْحَصِيرِ الخ ﴾ سیده عائشه رضي الله عنها فرمائی چه کله به ماته حیض راتلو نو زه به د فراش نه (کوم چه دهغې او د رسول الله ﷺ مشترک وو) حصیر ته راکوزه شوم، او ترڅو چه به د حیض نه پاکه شوې نه اوم مونږ به رسول الله ﷺ ته نه نزدې کیدو، دا حدیث د احادیث صحیحه او هم د دې باب د ذکر شوو احادیثو خلاف دې، لهذا دا خو دې یا منسوخ اومنلې شی یا مرول او تاویل دې دا اوکړې شی چه دلته د قرب نه د مخصوص قرب نفی مراد ده یعنی قربان بالجماع هسې خو ددې حدیث په سند کښې یو راوی دې ابوالیمان د هغوی په باره کښې وئیلې شوې دی

(¹): تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۸۰) (ضعیف)

چه دا مستور دي.

او کوم انواع د مباشرت چه مونږ بیان کړي وو په هغي کښي یو قول د ابن عباس رضی الله عنهما تیر شوي دي چه د هغوی په نزد مباشرت مطلقا ممنوع دي ددې روایت نه دهغي تائید کیدي شي.

[٢٧٢]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ بَعْضِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ مِنَ الْحَائِضِ شَيْئًا، أَلْقَى عَلَى فَرْجِهَا ثَوْبًا".

ترجمه: عکرمه د بعضو بیبیانو د نبي ﷺ نه روایت کوي: بیشکه نبي ﷺ وو چه کله به ئي اراده اوکړه د حائضي نه د څه شي وابه ئي چولو دهغي په فرج باندي جامه.

[٢٧٣]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا فِي فَوْحِ حَيْضَتِنَا أَنْ نَتَّزِرَ ثُمَّ يُبَاشِرُنَا، وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْلِكُ إِرْبَهُ".

ترجمه: د عائشي رضی الله عنها نه روایت دي هغي وئیلی دی: وو رسول الله ﷺ چه امر به ئي کولو مونږ ته په شروع د حیض زمونږ کښي چه لنګ ووهي، بیا به ئي مباشرت کولو مونږ سره، او کوم یو مالک دی په تاسو کښي د خپل حاجت لکه څنګه چه وو رسول الله ﷺ مالک د خپل خواهش.

تشریح: ۷: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – قوله يَأْمُرُنَا فِي فَوْحِ حَيْضِنَا الخ ﴾ سیده عائشه رضی الله عنها فرمائی چه رسول الله ﷺ به زمونږ د حیض په شروع کښي کوم چه دهغې د شدت او کثرت وخت دي حکم فرمائیلو چه خپل لنګ برابر کړی. ددې نه پس به مونږ رسول الله ﷺ سره مباشرت یعنی مضاجعت فرمائیلو په بعض روایاتو کښي د لفظ فوح په ځائي لفظ فور راغلي دي او معنی د دواړو یو ده، د حیض د شروع په زمانه کښي د حیض کثرت او شدت وی او بیا چه څومره څومره ورځي تیریږی په هغې کښي کمي راځی غالبا عائشه رضی الله عنها په دې سره دا بیانول غواړی چه رسول الله ﷺ د حائض سره مباشرت صرف په آخری زمانه د حیض کښي نه بلکه په اول زمانه د حیض کښي به هم فرمائیلو.

﴿ قوله وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ ﴾ ارب په کسرې د الف او ارب په فتحین دواړو طریقو سره دې ددې معنی د حاجت ده او بعض لیکلي دی چه د ارَب معنی خو حاجت ده او د ارب بالکسر معنی حاجت او د عضو مخصوص دواړو راځی.

عائشه رضی الله عنها فرمائی چه رسول الله ﷺ به مونږ سره په زمانه د حیض کښي مضاجعت فرمائیلو او په تاسو کښي څوک داسې دي چه په خپل حاجت او خواهش باندې داسې قابو لری څومره چه د رسول الله ﷺ وه، شارحینو د عائشي رضی الله عنها د بیان په مراد کښي دوه

---

[1]: تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ١٨٣٧٩) (صحیح)

[2]: صحیح البخاري/الحیض ٦ (٣٠٢)، صحیح مسلم/الحیض ١ (٢٩٣)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١٢١ (٦٣٥)، (تحفة الأشراف: ١٦٠٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٣/٦، ١٤٣، ٢٣٥) (صحیح)

احتمالات ليکلي دی، يو دا چه د هغوی غرض دا دې چه نور خلق دی ځان په رسول الله ﷺ باندې نه قياس کوی هغوی له احتياط کول پکار دی، او دويم احتمال دا دې چه رسول الله ﷺ چه کله د قابو يافته کيدو باوجود مباشرت د حائض فرمائيلو او ددې نه نۀ منع کيدو نو بيا به د نورو دپاره ولې جائز نه وی په طريق اولی به جائز وی.

بَابٌ فِي الْمَرْأَةِ تُسْتَحَاضُ وَمَنْ قَالَ تَدَعُ الصَّلَاةَ فِي عِدَّةِ الْأَيَّامِ الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُ

باب دې په بيان د ښځه کې چې مستحاضه شي، اوهغه چا چې ويلي دي پرېږدې به مونځ په عدت د هغه ورځو کې چې هغې کې به حائضه کېده

د استحاضه د رواياتو په باره کښې د مصنف رحمه الله اهتمام او د هغوی د روايات تعدد انواع:

د دې ځائې نه د استحاضې د ابواب ابتداء کيږی، امام بخاری رحمه الله اول د حيض متعلق څو ابواب ذکر کړې دی دهغې نه پس ئې د استحاضه صرف يو باب ذکر اوفرمائيلو خو امام ابوداؤد او هم دغه شان امام مسلم رحمه الله ابتداء د استحاضه د رواياتو نه کړې ده ددې نه پس ځان پوهه کړه چه د استحاضه روايات چه په کوم کثرت او اهتمام سره امام ابوداؤد رحمه الله بيان فرمائيلي دی زمونږ د علم مطابق دومره په صحاح سته کښې په يو کتاب کښې هم نه دی بيان شوي. مصنف رحمه الله د هر نوع روايات بيل بيل ذکر کولو سره په هر يو باندې مستقل ترجمه قائم کړې ده او د هرې ترجمې د لاندې ئې ډير روايات او تعليقات راوړې دی.

د استحاضه په باره کښې د رواياتو اختلاف په مختلف اعتبار او حيثيت سره دې پس د بعض رواياتو په اعتبار (يعنی د الوان دم اعتبار يو مخصوص رنګ (اسود و احمر) وينه د حيض او بل قسم (مثلا اصفر) استحاضه اومنلې شی) سره تميز مذکور دې، او د بعض نه معلوميږی چه د ايام عدت اعتبار دې، او په بعض کښې توحيد غسل دې، او په بعض کښې تعدد غسل او په بعض کښې جمع بين الصلوتين بغسل او په بعض کښې غسل لکل صلوة او په بعض کښې ظهر الی ظهر دې او په بعض کښې من طهر الی طهر دې بله دا چه په دې رواياتو کښې يو د اشکال او خلجان خبره دا مونډلې کيږی چه د يوې زنانه په باره کښې بعض وخت په رواياتو کښې د رد الی العادة حکم لګولې شوې دې او په بعض کښې د اعتبار تميز، حضرت شيخ رحمه الله به فرمائيل چه زمونږ حضرت سهارنپوری رحمه الله به فرمائيل چه د استحاضه په روايات مختلفه کښې هميشه (د فهم په اعتبار سره) اشکال پاتې شوې دې، د دوی دا خيال وو چه د ابوداؤد په شرح ليکلو سره به کيدې شی چه دا اشکالات ختم شی، خو په شرح باندې د عبور نه پس هم انشراح او تسلی اونشوه زه وايم چه خاص طور سره په دې کتاب کښې د رواياتو د راوړلو په وخت په بعض ابوابو کښې د مصنف رحمه الله بعض عبارتونه داسې دی چه دهغې حل کول ګران معلوميږی پس هم ددې باب په اتم حديث ﴿ حدثنا يوسف بن موسی ﴾ کښې يو مقام خاص طور سره قابل اشکال دې چه کله مونږ انشاء الله هلته اورسيږو نو معلومه به شی.

د استحاضه تعریف او د مستحاضه انواع:

د استحاضه تعریف کړې شوې دې: ﴿ وهي دم يخرج من المراة في غير اوقاتها المعتادة والمعينة ﴾ یعنی استحاضه هغه وینه ده کومه چه د زنانه د فرج نه جاری کیږی د اوقات معینه نه علاوه رحم ته نزدې یو رګ وی چه دهغې نوم عاذل دې دهغې نه دا وینا بهیږی په خلاف د حیض نه چه هغه د رحم د ژورې نه راوځی استحاضه د حیض نه ماخوذ دې چه دهغې معنی لغهٔ د سیلان ده، پس وئیلې شی ﴿ حاض الوادی ﴾ چه کله په هغې کښې اوبه بهیدل شروع شی، دا ئې باب استفعال ته بوتلو، چه په انقلاب او تغیر باندې دلالت کوی کومه چه خاصه ده د باب استفعال لکه چه وئیلې شی استحجر الطین دلته هم په حیض کښې تغیر واقع شوې دې چه هغه استحاضه شو یا استفعال ته بوتلل ددې دپاره وو چه په مبالغه او کثرت باندې دلالت اوکړی، علماء کرامو لیکلې دی چه حیض همیشه په صیغه معروف استعمالیږی، وئیلې شی ﴿ حاضت المراة ﴾ او استحاضه په صیغه د مجهول ﴿ أستحيضت المراة ﴾ په دې کښې نکته دا ده چه اشاره ده ددې خبرې طرف ته چه دم استحاضه خلاف عادت او غیر معروف څیز دې ﴿ فکانه امر جهل سببه ﴾ په خلاف د حیض چه هغه معروف او پیژندګلو څیز دې په ټولو زنانو باندې راځی.

د استحاضه روایاتو باندې من حیث الفقه والمسائل پوهیدلو دپاره ضروری ده چه اول د مستحاضه اقسام او په هغې کښې اقوال ائمه معلوم کړې شی چه بیا دهغې په رڼرا کښې په روایاتو باندې پوهه او دهغې انطباق اسان شی ځکه چه حضرات فقهاء کرام احادیثو او الفاظو مغز ته د رسیدلو کوشش کوی او د هغه روایاتو خلاصه راوباسی لهذا هم ددې حضراتو د اقوالو او مذاهبو په رهنمایئ کښې په دې روایاتو باندې ښه طریقې سره انسان پوهیدلې شی، اول یو خبره واورئ هغه دا چه حضرت شیخ په اوجز کښې د مغنی نه نقل کړې دې چه امام احمد بن حنبل رحمه الله اوفرمائیل د حیض او استحاض بنیاد صرف په درې احادیثو باندې دې، حدیث د فاطمې، حدیث د ام حبیبة او حدیث د حمنة، ام حبیبة، حمنه او زینب بنت جحش درې واړه خپل مینځ کښې خویندې وې ټولې بنات جحش دی ګویا داسې معلومیږی چه بنات جحش د استحاضه ټهیکه اخستلې وه. رضی الله تعالی عنهن اجمعین

(د مستحاضه اقسام)

د مستحاضه انواع د احنافو په نزد خو درې دی، المبتدئه، المعتادة، المتحیرة، خو د مجموع مذاهب ائمه په حیثیت سره ټول پنځه انواع دی، حضرت شیخ رحمه الله په اوجز المسالک کښې دا ټول انواع ډیر په تهذیب او ترتیب سره، سره د اختلاف ائمه بیان فرمائیلې دی، هم دهغې مطابق ئې زه هم په دې سبقونو کښې بیانوم

د انواع مستحاضه د بیان نه مخکښې یو بنیادی خبره د فهم قابله ده هغه دا چه دلته دوه څیزونه دی یو العبرة بالعادة او یو العبرة بالتمیز یا داسې اوایئ چه اعتبار الایام او اعتبار الالوان یعنی د زنانو د حیض په باره کښې خاص عادت هم وی په چا باندې اووهٔ ورځې راځی او په چا باندې لس ورځې او داسې زنانه ته فقهاء کرام معتادة وائی او ډیرو

زنانو ته د حیض د رنګ پیژندګلو حاصله وي او هغوی د رنګ په ذریعه پیژنی چه دا حیض دې یا غیر حیض داسې زنانه ته ممیزه وائی، د ډیرو احادیثو نه د حیض مدار په ایام عادت باندې کیدل معلومیږی او د بعض روایاتو نه په الوان دم باندې، هم په دې وجه د حضرات فقهاء کرامو ترمینځه په دې مسئله کښې اختلاف پیدا شو او حضرات محدثین هم ځانله ځانله د دواړو ابواب قائموی په هر باب کښې دهغې موافق روایات ذکر کوی، جمهور علماء کرام عادت او تمیز دواړه تسلیموی، او د احنافو په نزد تمییز باللون څه معیاری څیز نه دې اصل څیز ایام عادت دې او په دې کښې هم اختلاف دې چه د عادت ثبوت په څو کرته راتلو سره کیږی دهغې تفصیل په اوجز کښې ذکر دې هلته کتلې کیدې شی،(۱) اوس ددې تمهید نه پس تاسو مستحاضه عند الائمة باندې ځان پوهه کړئ.

اول ممیزه غیر معتادة :

یعنی هغه زنانه چه حیض او غیر حیض پیژنی او عادت ئې هیڅ نه وی په دې کښې به د ائمة ثلاث په نزد د تمییز اعتبار وی.

ثانی معتادة غیر ممیزة :

یعنی صرف عادت ئې دې تمیز نه شی کولې، په دې کښې بالاتفاق د عادت اعتبار وی، خو امام مالک رحمه الله د اعتبار عادت سره درې ورځې د استظهار هم قائل دې په دې شرط چه د ایام عادت او استظهار مجموعه د پنځلسو ورځو نه زیاته نه وی ګینې استظهار به هم په دې حساب سره وی لهذا که د یوې زنانه دولس ورځې عادت وی نو درې ورځې د استظهار یو ځائې کولو سره به پنځلس ورځې شی، او که د چا د دیارلسو ورځو عادت وی نو دهغې دپاره به استظهار صرف دوه ورځې وی، د استظهار معنی د انتظار ده مراد ترې نه احتیاط دې.

ثالث غیر ممیزة معتادة :

یعنی عادت او تمییز دواړه شته، پس که عادت او تمییز دواړه متفق وی خو صحیح ده ګینې د احنافو او د امام احمد رحمه الله په راجح قول کښې به د عادت اعتبار وی او په ایام عادت کښې چه هر څنګه وینه راځی هغې ته به حیض وئیلې شی او د ورځو تیریدلو نه پس چه هر څنګه وینه راځی هغې ته به استحاضه وئیلې شی او د امام شافعی او امام مالک رحمهما الله په نزد به د تمییز اعتبار وی یعنی کومه وینه چه دهغې د رنګ د وجې نه حیض ګڼړی هغې ته دې حیض اوائی او کوم چه دهغې په پهچان کښې استحاضه وی هغې ته دې استحاضه اوائی، په ایام او زمان حیض باندې به ئې مدار نه وی

۱) حضرت شیخ رحمه الله لیکلې دی علامه زرقانی رحمه الله فرمائی چه اصح عند المالکیة والشافعیة دا ده چه د عادت ثبوت په یو ځل سره راځی او ابن قدامة په مغنی کښې د حنابله مسلک دا لیکلې دې چه د هغوی په نزد په یو ځل عادت بالاتفاق نه ثابتیږی، او دوه کرته په ثبوت کښې اختلاف دې او په دریم ځل بغیر د اختلاف نه ثابتیږی، او په احنافو کښې د طرفین په نزد د عادت ثبوت مرتین وی ځکه چه عادة د عود نه مشتق دې او د امام ابویوسف رحمه الله په نزد په یو ځل سره عادت ثابتیږی)

رابع غير معتادة و غير مميزة :

يعنى نه ورته عادت معلوم دې او نه تميز كولې شى، ددې نوع رابع دوه قسمونه دى مبتدئة او متحيرة، د متحيرة مطلب دا دې چه دهغې عادت وو خو هير شو ترې، د مبتدئة په باره كښې د جمهورو درې اقوال دى، ۱: د غالب حيض په اعتبار وى، ۲: د اقل حيض په اعتبار وى، ۳: اكثر مودې د حيض له په اعتبار وى. د غالب حيض مطلب دا دې چه ددې زنانه مشابه چه د خاندان كومې نورې زنانه دى هغوى ته چه عام طور سره څومره حيض راځى دهغې اعتبار دې اوكړې شى دا خو مسلك د ائمه ثلاث، او د احنافو په نزد د حيض اكثرې مودې لره اعتبار دې او قسم ثانى متحيرة په باره كښې د جمهورو په نزد تفصيل دې كوم چه د هغوى په كتابونو كښې مذكور دې، او د احنافو په نزد د متحيره حكم دا دې چه هغه دې تحرى اوكړى، پس كه دهغې تحرى په څه څيز باندې واقع شوه خو صحيح ده، او كه په تحرى كښې ئې يو رائې متعين نه شوه بلكه تردد ئې باقى وى **(فمتى ترددت بين حيض وطهر ودخول فى الحيض تتوضا لكل صلوة ومتى ترددت بين حيض وطهر ودخول فى الطهر تغتسل لكل صلوة)** يعنى كله چه زنانه ته په حيض او استحاض كښې تردد كيدو سره خيال پيدا شى چه په دې وخت په زمانه د حيض كښې داخليږم نو دهغې حكم وضوء لكل صلوة دې او كله چه هغې ته د حيض او استحاض ترمينځه د تردد كيدو سره سره دا خيال وى چه اوس په زمانه د طهر كښې داخليږم او دا د انقطاع حيض وخت دې نو بيا دې هغه غسل لكل صلوة كوى.

د مستحاضه چه كوم اقسام او احكام ذكر شوې دى دهغې نه به تاسو ته معلومه شوې وى چه د احنافو په نزد په هيڅ قسم كښې د تميز اعتبار نشته او كومه زنانه چه صرف معتادة ده په هغې كښې بالاتفاق د عادت اعتبار دې، او كومه چه مميزة او معتادة دواړه وى په هغې كښې امام احمد رحمه الله مونږ سره دې او امام شافعى او امام مالك رحمه الله يو طرف ته دى ګويا حنابله په دې مسئله كښې اقرب الى الحنفية دى او د امام مالك رحمه الله په نزد يو څيز بل هم دې استظهار، دهغې هم د هغوى په نزد اعتبار دې او دا هم معلومه شوه چه په بعض انواع متحيره كښې د احنافو په نزد هم غسل لكل صلوة دې

حكم د استحاضه او د حيض په اقل او اكثر موده كښې اختلاف ائمة :

خان پوهه كړه چه د مستحاضه حكم د ائمة اربعه په نزد دا دې چه هغه دې په پوره مياشت كښې صرف يو ځل غسل كوى په وخت د منقطع كيدلو د حيض دا بيله خبره ده چه د انقطاع حيض معلومات د شوافعو په نزد په الوان او ايام دواړو سره كيدې شى او زمونږ په نزد صرف په ايام سره، او دهغې نه پس پرې بيا په پوره مياشت كښې غسل نشته بلكه اودس دې د امام شافعى رحمه الله په نزد لكل مكتوبة او د احنافو او د حنابله په نزد لوقت كل صلوة (حضرت شيخ په اوجز كښې ليكى بعض شارحينو ته وهم پيدا شوې دې هغوى په دې مسئله كښې امام احمد د امام شافعى رحمه الله سره كړې دې دا صحيح نه ده) او د امام مالك رحمه الله په نزد اودس مطلقا واجب نه دې بلكه مستحب دې ځكه چه استحاضه د هغوى په نزد ناقض نه ده لكه چه د نواقض وضو په بيان كښې تير شوې دى

څان پوهه کړه چه د حیض اقله او اکثره موده کښې اختلاف دې د احنافو په نزد اقله موده درې ورځې او درې شپې ده او اکثر موده لس ورځې، د امام شافعی او احمد رحمهما الله په نزد اقل موده یو ورځ او یو شپه ده او اکثر موده پنځلس یا اولس ورځې دی، او د امام مالک رحمه الله په نزد لا حد لاقله او اکثر موده ئې اولس یا اتلس ورځې ده، خو امام ترمذی رحمه الله د ائمه ثلاث درې واړو مسلک یو لیکلې دې اقله یوم ولیلة واکثره خمسة عشر یوما.

د احنافو په نزد د عدم اعتبار تمیز وجه :

ددې نه پس څان پوهه کړه چه احنافو الوان دم معیار نه دې ګڼړلې چه دهغې ډیر وجوه دی چه مشهور دی او په بذل کښې هم مذکور دی، اصل وجه دا ده چه د تمیز په باره کښې چه کوم روایات صریح دی هغه صحیح نه دی بلکه متکلم فیه دی او کوم چه صحیح دی هغه صریح نه دی، پس د لون په باره کښې چه کوم روایت صریح دې هغه ددې نه په وړاندې باب کښې د عائشې رضی الله عنها په روایت باندې راروان دې چه دهغې الفاظ دا دې ﴿ اذا كان دم الحيضة فانه دم اسود يعرف ﴾ دا حدیث په ابوداؤد او نسائی کښې په یو سند سره مروی دې او دواړو په دې باندې کلام کړې دې کوم چه به هغه ځائ ته رسیدلو سره راشی دا تاسو په الفیض السمائی کښې هم کتلې شئ، او دا چه مونږ اووئیل چه کوم روایات صحیح دی هغه صریح نه دی دهغې تشریح دا ده چه په ډیرو روایات صحیحه کښې دا راغلی دی چه ﴿ فاذا اقبلت الحيضة فدعى الصلوة واذا ادبرت فاغتسلی ﴾ د جمهورو رائې دا ده چه دا د اقبال او ادبار روایات په تمیز باندې محمول دی او هغوی مطلب ددې روایاتو دا اخلی چه کله د مخصوص رنګ وینه راشی نو مونځ دې پرېږدی او کله چه د هغه خاص رنګ وینه ختمه شی او د بل رنګ راشی نو مونځ دې شروع کړی ګویا دا تلل راتلل د هغوی په نزد د لون په اعتبار سره دی مونږ وایو چه دا احادیث په دې معنی کښې صریح نه دی آیا دا تلل راتلل د ورځو په اعتبار سره نه شی کیدې او حال دا دی چه د ایام ذکر په روایات صحیحه شهیره کښې موجود دې لهذا د احنافو رائې دا ده چه د ایام روایات خو په خپله معنی کښې هسې هم صریح دی د اقبال او ادبار روایات هم په دې باندې محمول دی لهذا د ﴿ اقبلت او ادبرت ﴾ معنی به دا وی چه کله راشی حیض یعنی دهغې ورځې او تاریخ او تیرې شی دهغې ورځې او تاریخ، زمونږ علماء کرامو دا هم لیکلې دی چه اول خو د لون ثبوت روایةً ضعیف دې دویم درایةً او عقلاً هم ځکه په لون کښې اختلاف ډیر کرته د اختلاف اغذیة او اختلاف امزجة د وجې نه هم وی چه د یوې زنانه مزاج ګرم او د چا یخ او د چا معتدل وی لهذا دې ته معیار وئیل څه مضبوطه خبره نه ده.

د دې ابتدائی مباحثو د پیژندګلو نه پس تاسو څان پوهه کړئ چه مصنف رحمه الله د استحاضه په سلسله کښې چه دا کوم اول باب قائم کړې دې دا عادت او عبرة بالایام باندې دې او د تمیز په باره کښې ترجمة الباب ددې نه پس راروان دې د کوم نه چه مصنف رحمه الله په اقبال حیض او ادبار سره تعبیر کړې دې.

[٢٧٤]([1]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدِّمَاءَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "لِتَنْظُرْ عِدَّةَ اللَّيَالِي وَالْأَيَّامِ الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُهُنَّ مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهَا الَّذِي أَصَابَهَا، فَلْتَتْرُكِ الصَّلَاةَ قَدْرَ ذَلِكَ مِنَ الشَّهْرِ، فَإِذَا خَلَّفَتْ ذَلِكَ فَلْتَغْتَسِلْ، ثُمَّ لِتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ، ثُمَّ لِتُصَلِّ فِيهِ".

ترجمه: د ام سلمه نه چه د پيغمبر ﷺ بي بي ده روايت دي، بيشكه يوه ښځه وه چه تويوله به ئي وينه په زمانه د رسول الله ﷺ كښي، نو فتوى وغوښتله دهغي لپاره ام سلمه د رسول الله ﷺ نه، نو هغه اووئيل: انتظار دي اوكړي په عدت د هغه شپو او ورځو چه په هغي كښي به حائضه كيده د مياشتي نه مخكښي دهغي نه چه ورته ورسيږي هغه څه چه ورته رسيدلي دي، نو پريږدي دي مونځ په اندازه د دغي د مياشت نه. كله چه تېري شوې نو غسل دې اوكړي، بيا دې ځان صفا كړي په يوه جامه بيا دې مونځ كوي.

[٢٧٥]([2]) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَيَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْسُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ رَجُلًا أَخْبَرَهُ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدَّمَ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، قَالَ: فَإِذَا خَلَّفَتْ ذَلِكَ وَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَلْتَغْتَسِلْ، بِمَعْنَاهُ.

ترجمه: سليمان بن يسار ته يو سړي خبر وركړى دى د ام سلمه نه: بيشكه يوه ښځه وه چه تويوله ئې وينه، نو ذكر ئې كړه معنى د هغې، هغه وفرمايل: چه تيري شوې دغه ورځي او شپې او مونځ حاضر شو نو غسل دې اوكړي. په معنى دهغې باندې.

[٢٧٦]([3]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسٌ يَعْنِي ابْنَ عِيَاضٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدِّمَاءَ، فَذَكَرَ مَعْنَى حَدِيثِ اللَّيْثِ، قَالَ: فَإِذَا خَلَّفَتْهُنَّ وَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فلتغتسل، وساق الحديث بمعناه.

ترجمه: بيشكه يوه ښځه وه چه اړوله ئې وينه، نو ذكر ئې كړه د حديث د ليث، هغه وفرمايل: كله چه ئې هغه تېري كړي او مونځ حاضر شو نو غسل دې اوكړي او حديث ئې سوق كړو په معنى د هغې.

[٢٧٧]([4]) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا صَخْرُ بْنُ جُوَيْرِيَةَ، عَنْ نَافِعٍ، بِإِسْنَادِ اللَّيْثِ وَبِمَعْنَاهُ، قَالَ: فَلْتَتْرُكِ الصَّلَاةَ قَدْرَ ذَلِكَ، ثُمَّ إِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْتَغْتَسِلْ وَلْتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ ثُمَّ تُصَلِّي.

ترجمه: روايت دى د نافع په اسناد د ليث او په معنى دهغې سره، هغه وفرمايل: پريږدي دي مونځ په اندازه د دې، بيا كله چه مونځ حاضر شو نو غسل دې اوكړي او ځائې د وينې دې وتړي په يوه جامه، بيا دې مونځ كوي

[1]: سنن النسائي/الطهارة ١٣٤ (٢٠٩)، والحيض ٣ (٣٥٤، ٣٥٥)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٣)، (تحفة الأشراف: ١٨١٥٨)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطهارة ٢٩ (١٠٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٨٣(٨٠٧) (صحيح)

[2]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨١٥٨) (صحيح)

[3]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨١٥٨) (صحيح)

[4]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨١٥٨) (صحيح)

[۲۷۸]([1]) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: فِيهِ تَدَعُ الصَّلَاةَ، وَتَغْتَسِلُ فِيمَا سِوَى ذَلِكَ وَتَسْتَثْفِرُ بِثَوْبٍ وَتُصَلِّي. قَالَ أَبُو دَاوُد: سَمَّى الْمَرْأَةَ الَّتِي كَانَتِ اسْتُحِيضَتْ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ.

ترجمه: د ام سلمة نه روايت دې ددې قصې، وئيلى دي هغه په دي كي: پريږدي به مونځ او غسل به كوي په نورو كښې او ځائي د ويني دي وتړي په يوه جامه او مونځ دې كوي. وئيلى دي ابوداود: مسمى كړه هغه ښځه چه وه مستحاضه شوې حماد بن زيد د ايوب نه په دې حديث كښې، هغه اووئيل: فاطمة بنت ابي حبيش.

تشريح: دا باب ډير اوږد دې په دې كښې مصنف رحمه الله تقريبا اتۀ احاديث او متعدد تعليقات ذكر فرمائيلي دى، د باب په شروع كښې مصنف رحمه الله د ام سلمة حديث په ډيرو طرقو سره بيان كړې دې، د اكثرو طرق مدار په نافع باندې دې، او بيا د نافع نه روايت كونكي د هغوى مختلف تلامذه دى، پس د ټولو مخكښې په سند كښې د هغوى نه روايت كونكي مالک دى او په دويم كښې ليث او دريم كښې عبيدالله او په څلورم كښې صخر بن جويرية، ددې نه پس مصنف رحمه الله يو بل طريق ذكر كړې دې چه په هغې كښې د نافع په ځائې ايوب مذكور دې ګويا ايوب د نافع عديل شو چه څنګه نافع دا حديث د سليمان بن يسار نه روايت كوى هم دغه شان ايوب هم د هغوى نه راوى دې، ددې حديث ام سلمه رضي الله عنها مضمون دا دې چه هغه فرمائى چه يوى زنانه ته به د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه كښې كثرت حيض راتلو دهغې په باره كښې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه مسئله اوتپوسله په دې باندې رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد اوفرمائيلو چه دې زنانه له پكار دى چه د خپل حيض ورځې او دهغې تاريخونه شمار كړى، استحاضه كښې د مبتلا كيدو نه مخكښې چه څومره موده دهغې د حيض عادت وو هغه ورځې دې خپل حيض حساب كړى او مونځ دې پريږدى، او كله چه هغه ورځې تيرې شى نو غسل كولو سره دې مونځ شروع كړى، ددې مراة تعين د نافع په طريق سره په يو روايت كښې هم نشته خو د ايوب په طريق كښې بعض راويانو ددې زنانه تعين په فاطمة بنت ابى حبيش رضي الله عنها سره كړې دې پس مصنف رحمه الله فرمائى ﴿ قال ابوداؤد وسمى المراة التى كانت استحيضت حماد بن زيد عن ايوب الخ ﴾

فائده: ځان پوهه كړه چه د امام ترمذى رحمه الله او امام بيهقى رحمه الله رائې دا ده چه فاطمة مميزة وه او د ام سلمة رضي الله عنها په دې روايت كښې كوم چه په طريق د ايوب دې ددې زنانه تعين په فاطمه بنت ابى حبيش رضي الله عنها سره اوكړې شو چه دهغې مطلب دا شو چه فاطمة معتادة وه هم په دې وجه هغوى ته د رد الى العادة حكم كړې شوې دې او دا خبره د امام بيهقى رحمه الله د رائې خلاف ده هم په دې وجه هغوى د ام سلمة رضي الله عنها حديث ته مرجوح وئيلي دې او دا ئې وئيلي دى چه د فاطمې رضي الله عنها په سلسله كښې د عائشې رضي الله عنها حديث په طريق د هشام بن عروة عن ابيه زيات صحيح دې چه دهغې نه معلوميږى چه فاطمه مميزه وه، او ام سلمة رضي الله عنها چه د كومې زنانه په

[1]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۱۵۸) (صحيح)

باره کښې سوال کړې وو هغه به د فاطمې نه علاوه بله وي، او بیا وړاندې لیکي چه که حدیث د ام سلمه رضی الله عنها د فاطمې رضی الله عنها په سلسله کښې صحیح او ثابت اومنلې شي نو بیا به دا اووئیلې شي چه کیدې شي د فاطمې رضی الله عنها په مختلفو زمانو کښې دوه حالتونه وي یو د تمیز او دویم د عدم تمیز، د تمیز په زمانه کښې هغې ته دهغې مطابق حکم ورکړې شو، او د عدم تمیز په زمانه کښې ورته د رد الی العادة (کذا فی البذل) زه وائم امام بیهقي رحمه الله چه د عائشې رضی الله عنها ته اصح وئیلې دي چه دهغې نه د فاطمې رضی الله عنها ممیزه کیدل معلومیږی هغه د راروان باب اول حدیث دې هغه دې اوکتلې شي. [1]

[٢٧٩]([2]) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ عِرَاكٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: إِنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الدَّمِ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَرَأَيْتُ مِرْكَنَهَا مَلْآنَ دَمًا، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "امْكُثِي قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ، ثُمَّ اغْتَسِلِي"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ قُتَيْبَةُ بَيْنَ أَضْعَافِ حَدِيثِ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ فِي آخِرِهَا، وَرَوَاهُ عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ، وَيُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ اللَّيْثِ، فَقَالَا: جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ.

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې، بیشکه هغې وئیلی دي: بیشکه ام حبیبې سوال اوکړو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه په باره د وینه کښې، نو هغې اووئیل: ما ولیدلو لګن دهغې ډک د وینې نه، نو اووئیل هغې ته رسول الله صلی الله علیه وسلم وخت تیر کړه په اندازه دهغې چه بندولې ته حیض ستا، بیا غسل اوکړه وئیلی دي ابوداود: او روایت کړی دی دهغې قتیبه په مینځ د حدیث د جعفر بن ربیعه په اخیر کښې، او روایت کړی دی علي بن عیاش او یونس بن محمد د لیث نه، هغه اووئیل جعفر بن ربیعة.

تشریح: ﴿ قوله عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ إِنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ سَأَلَتِ الخ ﴾ ددې نه مخکښې روایت کوم چه مصنف رحمه الله په متعدد طرق سره ذکر کړو هغه د ام سلمة رضی الله عنها وو، د فاطمې بنت ابی حبیش رضی الله عنها په باره کښې، او دا حدیث د عائشې رضی الله عنها دې، د ام حبیبة بنت جحش رضی الله عنها په باره کښې کومه چه د عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه زوجه ده لکه چه په صحیح مسلم او د نسائی په روایت کښې مصرح دي.

د موطاء په یو روایت کښې یو وهم او د هغې تحقیق:

او دا چه د ابوداؤد او مسلم په روایت کښې دی هم دا صحیح ده، په خلاف د موطاء امام مالک رحمه الله کښې چه په دې روایت کښې په ځائې د ام حبیبة رضی الله عنها زینب بنت جحش مذکور ده هغه صحیح نه ده، د نورو ټولو کتابونو د روایاتو خلاف دي، بله دا چه تحت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه خپله د موطاء په روایت کښې هم موجود دې هغه په زینب باندې صادق نه راځی

[1] تاسو ته به یاد وی چه مونږ په شروع کښې په تمهیدی مضمون کښې بیان کړې وو چه د استحاضه په بعض روایاتو کښې یو اشکال دا هم کیږی چه د یوې زنانه په باره کښې دوه مختلف روایاتونه راځی په څه کښې د رد الی العادة حکم کیږی او په څه کښې د تمیز دا هم دهغې یو مثال شو.

[2]: صحیح مسلم/الحیض ١٤ (٣٣٤)، سنن النسائي/الطهارة ١٣٤ (٢٠٧)، والحیض ٣ (٣٥٣)، (تحفة الأشراف: ١٦٣٧٠)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٦ (٦٢٦)، مسند احمد (٦/٨٣، ١٤١، ١٨٧)، سنن الدارمي/الطهارة ٨٣ (٨٠٥) (صحیح)

بلکه هغه ام حبیبة ﷺ ده، پس شراح د موطاء د موطاء دې روایت ته وهم وئیلې دې او دلته د یوې لطیفې خبره ده چه بعض شراح د موطاء د موطاء روایت لره د وهم نه د بچ کولو دپاره دا تاویل اوکړو چه ټول بنات جحش ته زینب وائی نو ګویا د هغوی مطلب دا شو چه د موطاء په روایت کښې د زینب بنت جحش مصداق پخپله ام حبیبه ﷺ ده.

دا دې هم واضحه وی چه زینب بنت جحش خو ام المومنین ده کومه چه د رسول الله ﷺ په نکاح کښې د راتلو نه مخکښې د زید بن حارثه ﷺ په نکاح کښې وه لکه چه مشهوره ده، او هغه ام حبیبة کوم چه ام المومنین ده هغه بنت جحش نه ده بلکه بنت ابی سفیان ده.

﴿ قوله فَقَالَتْ عَائِشَةُ فَرَأَيْتُ مِرْكَنَهَا مَلآنَ دَمًا ﴾ یعنی ام حبیبة به لوئې لوښی کښې اوبه اچولو سره په هغې کښې د علاج دپاره کیناستله چونکه مستحاضه وه په دې وجه د وینې د رنګ د وجې نه به هغه لوښې داسې معلومیدو چه د وینې نه ډک دې، وړاندې په دې روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ هغې ته د عبرة بالایام حکم اوفرمائیلو یعنی صرف د عادت په ورځو کښې دې خپل ځان حائضه ګنړی ددې نه پس طاهره، ددې حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت بالکل ښکاره دې ځکه چه ترجمة الباب هم د عبرة بالایام په باره کښې دې.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ قُتَيْبَةُ بَيْنَ أَضْعَافِ حَدِيثِ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ فِي آخِرِهَا ﴾ ددې جملې صحیح معنی دا ده چه مصنف رحمه الله فرمائی چه په دې حدیث کښې زما استاذ قتیبة د جعفر بن ربیعة د حدیث په سلسله کښې او دهغې په دوران کښې ذکر کړې دې اګرچه د اضعاف او تضاعیف استعمال د مینځ او دوران په معنی کښې کیږی، مصنف رحمه الله په اصل کښې دا وئیل غواړی چه پورته په سند کښې چه کوم جعفر ذکر دې د هغه نه مراد جعفر بن ربیعة دې او قرینه ئې ددې دا بیان کړه چه زما استاذ قتیبة دا حدیث د جعفر بن ربیعة د احادیثو ترمینځه ذکر کړې دې چه دهغې نه معلومه شوه چه دا جعفر جعفر بن ربیعه دې د یو نوم ډیر راویان دی، په نسب سره تعین کیږی.

دویمه معنی ددې چه غلطه ده هغه دا چه بعض شارحینو دا اوګنړله چه ﴿ بین ﴾ د تبیین نه د ماضی صیغه ده او ددې نه پس چه کوم لفظ د اضعاف دې دا هغوی د باب افعال مصدر په معنی د تضعیف منلې دې او حاصل معنی ئې دا بیان کړې ده چه مصنف رحمه الله فرمائی چه زما استاذ قتیبة د جعفر بن ربیعة د حدیث ضعیف کیدل بیان کړې دی، د غلط فهمی وجه دا اوشوه چه لفظ اضعاف ددې بعض شارحینو په پوهه کښې نه راځی چه څه دې؟ حال دا چه اضعاف بفتح الالف او تضاعیف د دواړو استعمال د مصنفینو په نزد رائج دې کوم چه هغوی د اثناء او د ترمینځه په معنی باندې استعمالوی.

....

[۲۸۰]([1]) حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ، حَدَّثَتْهُ، أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَشَكَتْ إِلَيْهِ الدَّمَ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا ذَلِكَ عِرْقٌ، فَانْظُرِي إِذَا أَتَى قَرْؤُكِ، فَلَا تُصَلِّي، فَإِذَا مَرَّ قَرْؤُكِ فَتَطَهَّرِي، ثُمَّ صَلِّي مَا بَيْنَ الْقَرْءِ إِلَى الْقَرْءِ".

ترجمه: د عروة بن الزبير نه روايت دې بيشکه فاطمة بنت ابي حُبيش حديث بيان کړی دی هغه ته، بيشکه هغې تپوس اوکړو د رسول الله ﷺ نه، نو شکايت ئې اوکړو هغه ته د وينې، نو اووئيل هغې ته رسول الله ﷺ بيشکه دغه رګ دی، اوګوره کله چه ستا حيض راشي نو مونځ مه کوه، چه کله ستا حيض تېر شي نو بيا ځان پاک کړه، بيا مونځ کوه په مينځ د يو حيض او د بل حيض کښې.

[۲۸۱]([2]) حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ سُهَيْلٍ يَعْنِي ابْنَ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، حَدَّثَتْنِي فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ، أَنَّهَا أَمَرَتْ أَسْمَاءَ، أَوْ أَسْمَاءُ حَدَّثَتْنِي أَنَّهَا أَمَرَتْهَا فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ، أَنْ تَسْأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "فَأَمَرَهَا أَنْ تَقْعُدَ الْأَيَّامَ الَّتِي كَانَتْ تَقْعُدُ ثُمَّ تَغْتَسِلُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ قَتَادَةُ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ اسْتُحِيضَتْ، فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَدَعَ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلَ وَتُصَلِّيَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ يَسْمَعْ قَتَادَةُ مِنْ عُرْوَةَ شَيْئًا، وَزَادَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِي حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَسَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهَا أَنْ تَدَعَ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا وَهْمٌ مِنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، لَيْسَ هَذَا فِي حَدِيثِ الْحُفَّاظِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، إِلَّا مَا ذَكَرَ سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، وَقَدْ رَوَى الْحُمَيْدِيُّ هَذَا الْحَدِيثَ، عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، لَمْ يَذْكُرْ فِيهِ: تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، وَرَوَتْ قَمِيرُ بِنْتُ عَمْرٍو زَوْجُ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ، الْمُسْتَحَاضَةُ تَتْرُكُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا ثُمَّ تَغْتَسِلُ، وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ: عَنْ أَبِيهِ، إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَمَرَهَا أَنْ تَتْرُكَ الصَّلَاةَ قَدْرَ أَقْرَائِهَا، وَرَوَى أَبُو بِشْرٍ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي وَحْشِيَّةَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ اسْتُحِيضَتْ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ، وَرَوَى شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي، وَرَوَى الْعَلَاءُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، أَنَّ سَوْدَةَ اسْتُحِيضَتْ، فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَضَتْ أَيَّامُهَا، اغْتَسَلَتْ وَصَلَّتْ، وَرَوَى سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ، وَابْنِ عَبَّاسٍ، الْمُسْتَحَاضَةُ تَجْلِسُ أَيَّامَ قُرْئِهَا، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ عَمَّارٌ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ وَطَلْقُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مَعْقِلٌ الْخَثْعَمِيُّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَكَذَلِكَ رَوَى الشَّعْبِيُّ، عَنْ قَمِيرَ امْرَأَةِ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ قَوْلُ الْحَسَنِ، وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعَطَاءٍ، وَمَكْحُولٍ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَسَالِمٍ، وَالْقَاسِمِ، أَنَّ الْمُسْتَحَاضَةَ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ يَسْمَعْ قَتَادَةُ مِنْ عُرْوَةَ شَيْئًا.

ترجمه: عروة بن الزبير وائي ماته حديث بيان کړی دی فاطمي بنت ابي حبيش، بيشکه هغې امر اوکړو اسماء ته، او يا اسماء ماته حديث بيان کړی دی چه هغه امر اوکړو فاطمي بنت

---

[1]): سنن النسائي/الطهارة ۱۳٤ (۲۰۱)، والحيض ۲ (۳۵۰)، ٤ (۳۵۸)، ٦ (۳٦۲)، والطلاق ۷٤ (۳۵۸۳)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۱۵ (٦۲۰)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۱۹)، موطا امام مالك/الطهارة ۲۹(۱۰٤)، مسند احمد (٦/٤۲۰، ٤٦۳)، سنن الدارمي/الطهارة ۸۳(۸۰۱) (صحيح)

[2]): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۱۹) (صحيح)

ابي حبيش ، چه تپوس اوکړي د رسول الله ﷺ نه، نو امر ورته اوکړو هغه چه کيني به هغه ورځې چه وه کېناستله به، بيا به غسل اوکړي. وئيلی دي ابوداود: او روايت کړی دهغې قتاده د عروة بن الزبير نه، او هغه د زينب بنت ام سلمه نه، بيشکه ام حبيبة مستحاضه شوه، نو امر ورته اوکړو نبي ﷺ: چه پرېږده مونځ په اندازه د ورځو د حيض د هغې، بيا دې غسل اوکړي او مونځ دې کوي. وئيلی دي ابوداود: نه دی اوريدلی قتادة د عروه نه هيڅ شی، او زيادت کړی دی ابن عيينه په حديث د زهري کښې د عمر نه او هغه د عائشې نه، بيشکه ام حبيبه مستحاضه کيده، نو تپوس ئې اوکړو د نبي ﷺ نه: نو امر ئې ورته اوکړو چه پرېږده مونځ په مقدار د ورځو د حيض د هغې. وئيلی دي ابوداود: دا وهم دی د ابن عيينه نه نشته دی دا په حديث د حفاظو کښې د زهري نه، مگر چه ذکر کړی دی سهيل بن صالح، او په تحقيق سره روايت کړی دی حميدي دا حديث د ابن عيينه نه ذکر کړی ئې نه دي په هغې: چه پرېږدې به مونځ په مقدار د ورځو د حيض د هغې. او روايت کړی دی قمير بنت عمرو چه زوجه د مسروق ده د عائشې نه: مستحاضه به پرېږدې مونځ په مقدار د ورځو د حيض د هغې. او وئيلی دي عبد الرحمن القاسم د خپل پلار نه: بيشکه نبي ﷺ: امر کړی وو هغې ته چه پرېږدي به مونځ په اندازه د ورځو د حيض د هغې. او روايت کړی دی بشر جعفر بن ابي وحشية د عکرمه نه او هغه د نبي ﷺ نه، بيشکه ام حبيبه بنت جحش مستحاضه، نو ذکر ئې کړو په مثل د هغې. او روايت کړی دی شريک د ابي اليقظان نه ا و هغه د عدي بن ثابت نه، او هغه د خپل پلار نه، او هغه د خپل پلار نه او هغه د نبي عليه السلام نه: مستحاضه به پرېږدې مونځ په مقدار د ورځو د حيض دهغې بيا به غسل کوي او مونځ به کوي. او روايت کړی دی علاء بن المسيب د حکم نه او هغه د ابي جعفر نه، بيشکه سودة مستحاضه شوه، نو امر ورته اوکړو رسول الله ﷺ کله چه تېرې شي ورځې دهغې غسل به اوکړي او مونځ به اوکړي. او روايت کړی دی سعيد بن جبير د علي او ابن عباس نه: کيني به په اندازه د ورځو د حيض د هغې. او همدارنگه روايت کړی دی عمار مولی بني هاشم، او طلق بن حبيب د ابن عباس نه. او همدارنگه روايت کړی دی معقل الخثعمي، د علي رضي الله عنه نه، او همدارنگه روايت کړی دی شعبي د قمير نه چه ښځه د مسروق ده، او د عائشې نه. وئيلی دي ابوداود: او دا قول د حسن او سعيد بن المسيب او عطاء او مکحول او ابراهيم او سالم او د القاسم دی: بيشکه مستحاضه به پرېږدې مونځ په مقدار د ورځو د حيض د هغې. وئيلی دي ابواود: نه دی اوريدلی قتادة د عروه نه هيڅ شی.

تشريح: ٨: ﴿ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى – قوله حَدَّثَتْنِي فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ أَنَّهَا أَمَرَتْ أَسْمَاءَ الخ ﴾ عروه رحمه الله وائی چه ماته فاطمې بيان اوکړو چه هغې اسماء رضي الله عنها ته عرض اوکړو چه زما دپاره د رسول الله ﷺ نه مسئله اوتپوسی، وړاندې شک د راوی دې هغه دا چه عروهٔ وائی چه يا اسماء ماته بيان اوکړو چه هغې ته فاطمې وئيلې وو چه د رسول الله ﷺ نه زما دپاره مسئله اوتپوسه، ځان پوهه کړه چه ددې حديث راوی زهری دې او د هغوی دا روايت د فاطمې رضي الله عنها په قصه کښې دې او وړاندې تلو سره په دې کښې هم دا مضمون دې چه رسول الله ﷺ

هغوی ته د عبرة بالایام حکم اوفرمائیلو

د مصنف رحمه الله غرض او ددې مقام صحیح تحقیق:

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ قَتَادَةُ عَنْ عُرْوَةَ الخ ﴾ د رواه ضمیر منصوب مرجع دلته په عبارت کښې صراحة چرته هم نه ده ذکر شوې پس دا به وئیلې شی چه دا ضمیر راجع دې د ما یدل علی الترجمة طرف ته، په اصل کښې هر مصنف د هر باب د لاندې هم هغه حدیث راوړی چه په ترجمة الباب باندې دال وی، لهذا دلته ددې ضمیر مرجع به هغه حدیث د مستحاضې وی کوم چه په ترجمة الباب یعنی په ایام عادت باندې دلالت اوکړی په دې تعلیق کښې مصنف رحمه الله د قتادة روایت ذکر کړې دې کوم چه د ام حبیبة په سلسله کښې دې، په اصل کښې دا قتادة مقابل دې د زهری د زهری یو روایت پورته راغلې دې کوم چه د فاطمې رضي الله عنها په سلسله کښې وو، د زهری یو بل روایت هم دې کوم چه د هم دې ام حبیبة رضي الله عنها په قصه کښې دې په هغې کښې هم ایام عادت ذکر شوې دې چه دهغې بیان وړاندې راروان دې نو اوس د زهری دوه روایتونه شو یو هغه کوم چه پورته تیر شو د فاطمې رضي الله عنها په قصه کښې دویم هغه کوم چه د ام حبیبة په قصه کښې راغلې دې د قتادة په شان.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَزَادَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِى حَدِيثِ الزُّهْرِىِّ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ كَانَتْ تُسْتَحَاضُ الخ ﴾ (١) دا مقام ګران او من مزال الاقدام دې، په غور سره واورئ؛ اول په دې باندې ځان پوهه کړئ چه قتادة او زهری دواړه د یوې طبقې دی ددې دواړو د روایتونو تقابل راغلې دې د مصنف رحمه الله رائې دا ده چه د قتادة روایت کوم چه د ام حبیبة رضي الله عنها په سلسله کښې دې کوم چه اوس پورته تیر شو، په دې کښې خو ذکر د ایام صحیح دې او د زهری په روایت کښې کوم چه د ام حبیبة په سلسله کښې دې په هغې کښې ذکر د ایام صحیح نشته، خو د زهری په شاګردانو کښې ابن عیینة دا غلطی اوکړه چه هغوی د زهری نه د ام حبیبة په سلسله کښې ایام عادت ذکر کړل حال دا چه دا صحیح نه ده پس د ابن عیینة نه علاوه د زهری چه څومره شاګردان دی په هغوی کښې چا هم په دې روایت کښې ایام عادت نه دې ذکر کړې.

ځان پوهه کړه چه د زهری روایت کوم چه د ام حبیبة په باره کښې دې په دې کښې د مصنف رحمه الله په نزد د زهری د دوه شاګردانو نه غلطی شوې ده، یو د ابن عیینة نه کوم چه مصنف رحمه الله دلته ذکر کړې دې

او دویم د اوزاعی نه کوم چه به مصنف رحمه الله په راروان باب کښې ذکر کوی، پس

---

(١) غرض المصنف رحمه الله ان الرواية الصحيحة من روايات الزهري التي في قصة ام حبيبة ليس فيها ذكر الايام ومن ذكرها فيه فقد وهم، نعم ذكر الايام في حديث الزهري الذي هو في قصة فاطمة صحيح كما تقدم في رواية سهيل عن الزهري، والصحيح من رواية الزهري في قصة ام حبيبة ما سياتي عند المصنف رحمه الله في الباب الاتي واما رواية قتادة (مقابل الزهري) في قصة ام حبيبة فقد وقع فيها ذكر الايام فليس الغرض نفي ذكر الايام في قصة ام حبيبة راسا بل في رواية الزهري في قصتها، والله سبحانه وتعالي اعلم وعلي هذا الغرض لا يرد شئ من الايراد المذكور في البذل وغيره من الشروح، فكلام المصنف رحمه الله محفوظ من الوهم او الخبط ان شاء الله تعالي)

مصنف رحمه الله په دې باب کښې فرمائی ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ زَادَ الأَوْزَاعِيُّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ وَعَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتِ اسْتُحِيضَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ بِنْتُ جَحْشٍ - وَهِيَ تَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ - سَبْعَ سِنِينَ فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلاَةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي » ﴾ د مصنف رحمه الله د بيان مطآبق اوزاعی دا غلطی کړې ده چه په دې روايت کښې ئې اقبال او ادبار ذکر کړې دې، او دا مخکښې معلومه شوه چه اقبال او ادبار د محدثينو په نزد په تميز باندې محمول دې نو اوس د زهری روايت کوم چه د ام حبيبة په سلسله کښې دې په دې کښې دوه غلطئ شوې دی يو د ابن عيينة د طرف نه چه هغوی په دې روايت کښې ايام عادت ذکر کړل، دويم غلطی د اوزاعی نه چه هغوی په دې روايه کښې اقبال او ادبار ذکر کړو ګويا د ابن عيينة د بيان کړې شوی روايت مطابق ام حبيبة معتاده شوه چاته چه د عبرت بالايام حکم ورکړې شو، او د اوزاعی د روايت مطابق د محدثينو په اصطلاح باندې هغې ته مميزه اووئيلې شوه.

الصحيح من رواية الزهري في قصة ام حبيبة عند المصنف رحمه الله :

اوس سوال دا دې چه بيا په دې روايت کښې صحيح عند المصنف رحمه الله څه دی؟ جواب دا دې چه د مصنف رحمه الله په نزد په دې روايت کښې صرف دومره ثابت دی چه رسول الله ﷺ د ام حبيبة رضي الله عنها په باره کښې اوفرمائيل ﴿ ان هذه ليست بالحيضة ولكن هذا عرق فاغتسلي وصلي ﴾ نه په دې کښې ذکر د ايام دې نه ذکر د اقبال او ادبار لکه چه په وړاندې باب کښې د ﴿ حدثنا ابن ابی عقيل ﴾ په روايت کښې راځی هم د هغه ځائې نه معلوميږی چه د مصنف رحمه الله په نزد صحيح څه دی په دې مقام باندې ځان ښه پوهه کړئ ددې تشريح څنګه چه ما کړې ده داسې ماته بل يو ځائې کښې هم نه ده ملاؤ شوې.

او په دې باندې هم ځان پوهه کړه چه په صحيح مسلم کښې هم د ام حبيبة رضي الله عنها متعلق دا حديث په ډيرو طرقو سره مروی دې په هغې کښې په بعض کښې خو صرف دومره الفاظ مذکور دی کوم چه اوس مونږ بيان کړی دی، او په بعض طرق کښې ﴿ امكثی قدر ما كانت تحبسک حيضتک ﴾ هم راغلې دې ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهَذَا وَهَمٌ مِنَ ابْنِ عُيَيْنَةَ لَيْسَ هَذَا فِي حَدِيثِ الْحُفَّاظِ عَنِ الزُّهْرِيِّ ﴾ ددې وهم تشريح مونږ سره پورته ذکر شوه.

﴿ قوله إِلاَّ مَا ذَكَرَ سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ ﴾ مصنف رحمه الله دا فرمائی چه د زهری په روايت کښې صحيح هغه دې کوم چه سهيل بن ابی صالح ذکر کړې دې، د سهيل بن ابی صالح روايت هم هغه دې کوم چه پورته په متن کښې مذکور دی، شارحينو ته چه په هغې کښې حضرت ګنګوهی رحمه الله او صاحب منهل هم دې دلته دا اشکال پيدا کيږی چه د سهيل بن ابی صالح روايت خو د فاطمه بنت ابی حبيش رضي الله عنها په قصه کښې دې، او خبره دلته د هغه روايت په باره کښې کيږی کوم چه د ام حبيبة رضي الله عنها په قصه کښې دې نو بيا دهغې حواله ورکول څنګه صحيح دې، او دويم اشکال شارحينو ته د مصنف رحمه الله په کلام باندې دا کيږی چه ابن عيينة چه کوم زيادت ذکر کړې دې ددې مضمون او د سهيل بن ابی صالح د روايت مضمون دواړه يو دی، په دواړو کښې د عادت او د ايام ذکر دې بيا يو ته صحيح وئيل او يو ته وهم

وئيل ددې څه مطلب؟ (۱) مونږ چه د مصنف رحمه الله د کلام کومه تشريح کړې ده په هغې باندې د پوهيدو نه پس په دې کښې يو اشکال هم نه وارديږی. مصنف رحمه الله خو هم دا وائی چه د زهری روايت کوم چه د ام حبيبة رضي الله عنها په باره کښې دې په دې کښې ذکر د ايام غلط دې، او د زهری کوم روايت چه سهيل بن ابی صالح (۲) ذکر کړې دې کوم چه د فاطمې رضي الله عنها قصه کښې دی په هغې کښې ذکر ايام صحيح دې، د مصنف رحمه الله خبره بالکل واضحه ده، بحمدالله په دې کښې هيڅ تردد نشته، صاحب منهل چه ددې اشکال ثانی کوم جواب ورکړې دې او د مصنف رحمه الله ئې چه کوم غرض بيان کړې دې د احقر هغې سره اتفاق نشته.

او حضرت په بذل کښې د مصنف رحمه الله په کلام باندې يو اشکال بل هم فرمائيلې دې هغه دا چه مصنف رحمه الله په حصر سره فرمائی چه دا زيادت صرف ابن عيينة ذکر کړې دې، د مصنف رحمه الله دا دعوی د تفرد صحيح نه ده بلکه دا زيادت اوزاعی هم ذکر کړې دې کوم چه خپله مصنف رحمه الله هم وړاندې تلو سره بيان کړې دې خو مونږ دا خبره بيان کړه چه په دواړو زيادتونو کښې فرق دې او په دې فرق بين المعنيين اعتراف خپله حضرت هم وړاندې تلو سره چرته چه دا مضمون راځي فرمائيلې دې لهذا هيڅ د اشکال خبره پاتې نه شوه.

﴿ قوله وَقَدْ رَوَى الْحُمَيْدِيُّ هَذَا الْحَدِيثَ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ لَمْ يَذْكُرْ فِيهِ « تَدَعُ الصَّلاَةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا » ﴾ (۳)

د مصنف رحمه الله په نزد چونکه د ابن عيينة روايت وهم دې په دې سره ددې وهم کيدو تائيد فرمائی هغه داسې چه خپله د ابن عيينة حال دا دې چه کله هغوی دا زيادت ذکر کوی او کله نه، پس د حميدی کوم روايت چه د ابن عيينة نه دې په هغې کښې دا زيادت نه موندلې کيږی.

---

(۱) حضرت خو په بذل کښې دا اشکال کولو سره پريخودلې دې خو صاحب منهل ددې د جواب کوشش کړې دې هغوی ليکلې دی چه اګرچه د دواړو الفاظو مفهوم يو دې خو بهر حال په الفاظو کښې فرق دې او حضرات محدثين د الفاظو فرق هم ډير په اهتمام سره بيانوی خو زه وايم دا خبره اګر که صحيح ده چه حضرات محدثين لفظی فرق هم بيانوی خو صرف د لفظی فرق نه په وهم سره تعبير نه کوی، بله دا چه مصنف رحمه الله دلته وئيلې دی ﴿ زاد ابن عيينة ﴾ چه دهغې نه معلوميږی چه هغوی په مضمون د حديث کښې اضافه کړې ده، زمونږ د خيال مطابق دلته شارحين د مصنف رحمه الله په غرض باندې نه دی پوهه شوې، وکم ترك الاول للاخر، والله اعلم بالصواب)

(۲) تاسو ته به ياد وی چه د باب په اول حديث يعنی حديث د ام سلمه رضي الله عنها د لاندې مونږ وئيلې دی چه د امام بيهقی رحمه الله رائې دا ده چه فاطمة بنت ابی حبيش رضي الله عنها مميزه ده نه معتاده (خو ام حبيبة معتادة ده) هم په دې وجه د کوم حديث نه چه د فاطمې رضي الله عنها معتاده کيدل معلوميږی، امام بيهقی رحمه الله يا خو هغې ته ضعيف وائی يا ئې تاويل کوی پس د سهيل بن ابی صالح روايت د کوم چه امام ابوداؤد رحمه الله حواله ورکړې ده او صحيح ئې ورته وئيلې دې، په دې سره چونکه د فاطمې معتاده کيدل ظاهريږی په دې وجه امام بيهقی رحمه الله دې ته هم وهم وئيلې دې خو دا څه ضروری خو نه ده چه کوم تحقيق د بيهقی وی هغه دې د مصنف رحمه الله هم وی)

(۳) د مصنف رحمه الله د کلام نه معلوميږی چه د حميدی روايت د ابن عيينة نه د ام حبيبة بنت جحش په قصه کښې دې خو د سنن بيهقی په کتلو باندې معلوميږی چه په بذل کښې دی چه د حميدی روايت د فاطمه بنت ابی حبيش په قصه کښې دې خو منصف علام رحمه الله پخپل خانې امام او حجت دې په دې وجه کيدې شی چه د حميدی روايت د ام حبيبه رضي الله عنها په سلسله کښې هم وی، والله اعلم)

﴿ قوله وَرَوَتْ قَمِيرُ بِنْتُ عَمْرٍو الخ وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ الخ وَرَوَى أَبُو بِشْرٍ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي وَحْشِيَّةَ الخ وَرَوَى شَرِيكٌ عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- « الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلاَةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا الخ وَرَوَى الْعَلاَءُ بْنُ الْمُسَيَّبِ الخ ﴾
دا پنځه تعليقات دي او په ټولو کښې د مستحاضې دپاره د ايام عادت د اعتبار حکم کړې شوې دې ددې ټولو په ذکر کولو سره د مصنف رحمه الله غرض دا دې چه د مصنف رحمه الله د ابن عيينة په روايت کښې ذکر ايام لره وهم منلو سره دې چاته دا شبه نه پريوځي چه مصنف رحمه الله د مستحاضې دپاره د ايام عادت د اعتبار کولو قائل نه دې ځکه چه دا حکم فی نفسه د ډيرو روايتونو نه ثابت دې او د ابن عيينة په روايت کښې ذکر ايام ته وهم وئيل د يو مخصوص روايت په اعتبار سره دی.
﴿ قوله وروی سعيد بن جبير الخ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د څو صحابه کرامو علی، ابن عباس او عائشې رضي الله عنهم او د ډير تابعينو حسن بصری، سعيد بن المسيب، عطاء، مکحول، ابراهيم النخعی، سالم او قاسم رحمهم الله متعلق نقل کړی دی چه دا ټول حضرات هم د عبرة بالايام قائل وو.

ايا په امهات المومنين کښې څوک مستحاضه وه؟

مصنف رحمه الله چه پورته کوم تعليقات ذکر کړل په هغې کښې په يو روايت کښې راغلی دی چه ﴿ ان سودة استحيضت ﴾ دا سودة بنت زمعة ام المومنين رضي الله عنها ده ددې روايت نه معلوميږی چه بعض ازواج مطهرات مستحاضه شوې دی او هم دا صحيح ده خو ابن الجوزی رحمه الله د امهات المومنين د استحاضه کيدو انکار کړې دې، حضرت شيخ په اوجز کښې ليکی چه ابن الجوزی چه د ازواج مطهرات د استحاضه مطلقا نفی کړې ده دا د هغوی د روايات صحيحه نه غفلت دې، چه دهغې حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينی تصريح کړې ده، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په بيبيانو کښې د زينب بنت جحش مستحاضه کيدل هم په بعض رواياتو کښې راځی، خپله مصنف رحمه الله هم په وړاندې باب کښې په روايت د عائشې رضي الله عنها ذکر کړې دې، خو د زينب رضي الله عنها د استحاضه والا روايت ثبوت د محدثينو په نزد متنازع فيه دې، بعض محدثين دا ثابت منی او بعض نه، اصل کښې د زينب بنت جحش رضي الله عنها د استحاضه والا روايت په موطاء د امام مالک کښې هم دې، او حضرت شيخ په اوجز کښې په هغې باندې تفصيلی کلام فرمائيلې دې، ابن العربی، علامه سيوطی او ابن رسلان شارح ابوداؤد ددې روايت د ثبوت نه منکر دې او حافظ ابن عبدالبر ددې د ثبوت قائل دې، د حافظ ابن حجر رحمه الله ميلان هم دې طرف ته دې هغوی فرمائی چه په دې سلسله کښې د رواياتو کتلو نه معلوميږی چه ام حبيبه بنت جحش رضي الله عنها مستقل په مرض استحاضه کښې اخته وه او د هغوی خور ام المومنين زينب بنت جحش رضي الله عنها باندې به هم کله کله راتلو.
فائده : ځان پوهه کړه چه په بنات جحش نه د دريو استحاض په روايات حديثيه کښې ذکر راځی، ام حبيبة، حمنة، زينب رضي الله عنهن، علامه سيوطی رحمه الله فرمائی چه د بعض علماء کرامو رائې دا ده چه ﴿ بنات جحش کلهن يستحضن ﴾ او بعض وائی چه د زينب نه علاوه د باقی دواړو

مستحاضه کیدل ثابت دی او یو قول دا دې چه صرف د ام حبیبة ﷞ مستحاضه کیدل ثابت دی ددې نه معلومه شوه چه د ام حبیبه ﷞ مستحاضه کیدل متفق علیه دی، پس په وړاندې روایت کښې راځی چه ﴿ انها استحیضت سبع سنین ﴾.

بَابُ مَنْ قَالَ إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ تَدَعُ الصَّلَاةَ

باب دې په بیان د هغه چا کښې چې قول کوي په دې چې کله حیض راشي نو مونځ به پریږدي

دلته اختلاف نسخ دې، د بذل المجهود په نسخه کښې دا ترجمه دلته نه ده بلکه د دوه احادیثو نه پس راروانه ده، ددې باب د دوه احادیثو ﴿ حدثنا احمد بن یونس ﴾ او ﴿ حدثنا القعنبی الخ ﴾ د تیر ترجمې د لاندې دی خو دا نسخه کومه چه مونږ اختیار کړې ده زیاته صحیح ده، د بذل د نسخې په اعتبار سره به اشکال راشی ځکه چه په دې دواړو احادیثو کښې د ایام ذکر نشته بلکه اقبال او ادبار ذکر دې ددې نه پس ځان پوهه کړئ!

اوس خو تاسو ښه خبر شوی یئ چه عادت او تمیز دواړه مختلف څیزونه دی ترجمه سابق د عادت متعلق وه او دا ترجمة د تمیز متعلق ده، ځکه چه حضرات محدثین د اقبال او ادبار والا روایات په تمیز یعنی معرفت لون باندې محمول کوی، خو دلته به دا وایو چه د مصنف ﷬ مراد دلته په ترجمه ثانیه سره صرف تمیز نه دې بلکه مطلق د حیض راتلل مراد دی که هغه د ایام عادت په اعتبار سره وی یا د الوان په اعتبار سره ځکه چه مصنف ﷬ په دې باره کښې دواړه قسم روایات ذکر فرمائیلې دی، لهذا ترجمې لره به عام ساتل مناسب وی.

[۲۸۲](١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ جَاءَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ فَلَا أَطْهُرُ، أَفَأَدَعُ الصَّلَاةَ؟ قَالَ: "إِنَّمَا ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ، ثُمَّ صَلِّي".

ترجمه: د عائشې ﷞ نه روایت دې، بیشکه فاطمة بنت ابي حبیش راغله رسول الله ﷺ ته، هغې اووئیل: زه یوه ښځه یم چه مستحاضه کېږم نه پاکېږم ایا مونځ پریږدم؟ نو هغه ورته وفرمایل: بیشکه دغه رګ دی او حیض نه دی، کله چه حیض راشي نو مونځ پریږده، او کله چه ختم شي نو ووینځه ځان نه وینه او بیا مونځ کوه.

تشریح: ١: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قوله هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ الخ ﴾ د عائشې ﷞ دا حدیث د فاطمې ﷞ په قصه کښې هم په دې طریق باندې په بخاری او مسلم کښې هم دې چه په هغې کښې اقبال او ادبار ذکر دې کوم چه د محدثینو

---

(١): صحيح البخاري/الوضوء ٦٣ (٢٢٨)، والحيض ٨ (٣٠٦)، ١٩ (٣٢٠)، ٢٤ (٣٢٥)، ٢٦ (٣٢٧)، (تحفة الأشراف: ١٦٨٩٨)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحيض ١٤ (٣٣٣)، سنن الترمذي/الطهارة ٩٣ (١٢٥)، سنن النسائي/الطهارة ١٣٤ (٢٠١)، ١٣٥ (٢١٢)، والحيض ٤ (٣٥٨)، ٦ (٣٦٢)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٨٣/٦، ١٤١، ١٨٧)، سنن الدارمي/الطهارة ٨٣ (٨٠١) (صحيح)

په نزد په تمييز باندې محمول دې، لهذا ددې متفق عليه روايت نه معلومه شوه چه فاطمه ﷺ مميزه وه، د فاطمې ﷺ په باره کښې هم دا رائې د امام بيهقي وترمذي ﷺ هم ده چه دهغې ذکر مونږ سره مخکښې راغلې دې.

[۲۸۳](١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ هِشَامٍ، بِإِسْنَادِ زُهَيْرٍ وَمَعْنَاهُ، وَقَالَ: فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَاتْرُكِي الصَّلَاةَ، فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا فَاغْسِلِي الدَّمَ عَنْكِ وَصَلِّي.

ترجمه: د هشام نه روايت دې په اسناد او معنى د زهير سره، او هغه وفرمايل: کله چه راشي حيض، نو پريږده مونځ، کله چه لاړه شي اندازه د هغې، نو ووينځه ځان نه وينه او مونځ کوه.

تشريح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ – قوله فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا الخ ﴾ په دې حديث کښې دا دی چه کله اقبال حيض وی نو زنانه دې مونځ پريږدی او کله چه دهغې مقدار تير شی نو غسل کولو سره دې مونځ شروع کړی، په يوه خبره ځان پوهه کړئ تاسو ته مخکښې معلومه شوې ده چه د اقبال روايات محدثين په لون دم باندې محمول کوی او احناف په ايام عادت باندې، په دې حديث کښې د ذکر اقبال نه پس فرمائيلې شوې دی چه ﴿ فاذا ذهب قدرها ﴾ دا قرينه ده ددې خبرې چه اقبال حيض په اعتبار د ايام عادت مراد دې نه په اعتبار د الوان ځکه چه لون د مقدار د قبيل نه نهٔ دې بلکه د کيف د قبيل نه دې، سبحان الله څه ښه دليل دې، افاده الشيخ فی الاوجز.

[۲۸۴](٢) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ، عَنْ بُهَيَّةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ امْرَأَةً تَسْأَلُ عَائِشَةَ عَنِ امْرَأَةٍ فَسَدَ حَيْضُهَا وَأُهْرِيقَتْ دَمًا، "فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ آمُرَهَا فَلْتَنْظُرْ قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحِيضُ فِي كُلِّ شَهْرٍ وَحَيْضُهَا مُسْتَقِيمٌ، فَلْتَعْتَدَّ بِقَدْرِ ذَلِكَ مِنَ الْأَيَّامِ، ثُمَّ لِتَدَعِ الصَّلَاةَ فِيهِنَّ أَوْ بِقَدْرِهِنَّ، ثُمَّ لِتَغْتَسِلْ، ثُمَّ لِتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ ثُمَّ لِتُصَلِّي".

ترجمه: عائشه روايت کوي د يوې ښځې نه چه حيض ئې خراب شوی وو او اړولې ئې وينې، نو امر اوکړو ماته رسول الله ﷺ چه زه ورته امر اوکړم: انتظار دې اوکړي په اندازه دهغې چه دا به حائضه کيده په هره مياشت کښې او حيض ئې برابر وو، نو اودې شمارې په اندازه دهغې ورځو، بيا دې پريږدې مونځ په هغې کښې او يا په اندازه د هغې، بيا دې غسل اوکړي، بيا دې وتړي ځائې د وينې په يوه جامه، او بيا دې مونځ کوي.

[۲۸۵](٣) حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمِصْرِيَّانِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَعَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ خَتَنَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، فَاسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ

١): صحيح البخاري/الحيض ٨(٣٠٦)، سنن النسائي/الطهارة (١٣٨ (٢١٩)، (تحفة الأشراف: ١٧١٤٩) (صحيح)
٢): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨٢٦) (ضعيف)
٣): صحيح البخاري/الحيض ٢٧ (٣٢٧)، صحيح مسلم/الحيض ١٤(٣٣٤)، سنن النسائي/الطهارة ١٣٥ (٢١١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٦) (تحفة الأشراف: ١٧٩٢٢، ١٦٥٧٢) (صحيح)

رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ هَذِهِ لَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، وَلَكِنْ هَذَا عِرْقٌ، فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي"، قَالَ أَبُو دَاوُد: زَادَ الْأَوْزَاعِيُّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ وَعَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: اسْتُحِيضَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ بِنْتُ جَحْشٍ وَهِيَ تَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ سَبْعَ سِنِينَ، فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَلَمْ يَذْكُرْ هَذَا الْكَلَامَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِ الزُّهْرِيِّ غَيْرُ الْأَوْزَاعِيِّ، وَرَوَاهُ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، وَاللَّيْثُ، وَيُونُسُ، وَابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، وَمَعْمَرٌ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، وَابْنُ إِسْحَاقَ، وَسُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، وَلَمْ يَذْكُرُوا هَذَا الْكَلَامَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَإِنَّمَا هَذَا لَفْظُ حَدِيثِ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَزَادَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِيهِ أَيْضًا: أَمَرَهَا أَنْ تَدَعَ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، وَهُوَ وَهْمٌ مِنَ ابْنِ عُيَيْنَةَ، وَحَدِيثُ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ الزُّهْرِيِّ، فِيهِ شَيْءٌ يَقْرُبُ مِنَ الَّذِي زَادَ الْأَوْزَاعِيُّ فِي حَدِيثِهِ.

ترجمه: د عائشي نه روايت دي، بيشکه ام حبيبة بنت جحش د رسول الله ﷺ خيني په نکاح د عبد الرحمن بن عوف کښې، مستحاضه شوه اوه کاله، نو فتوی ئي طلب کړه د رسول الله ﷺ نه، نو رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: بيشکه دا خو حيض نه دی لکن دا رګ دی غسل اوکړه او مونځ کوه. وئيلی دي ابوداود: زيادت کړی دی اوزاعي د زهري نه او هغه د عروة او عمره نه او هغوی د عائشي نه هغي وئيلی دي: مستحاضه شوه ام حبيبة بنت جحش او هغه په نکاح د عبد الرحمن بن عوف کښې وه اوه کاله، نو امر ورته اوکړو رسول الله ﷺ، هغه اووئيل: کله چه حيض راشي نو پريږده مونځ او چه کله لاړ شي نو غسل اوکړه او مونځ کوه. وئيلی دي ابوداود: او نه دی ذکر کړی دا کلام يو کس هم د ملګرو د زهري نه په غير د اوزاعي نه، او روايت کړی دی د زهري نه عمرو بن الحارث او ليث او يونس او ابن ابي ذئب او معمر او ابراهيم بن سعد او سليمان بن کثير، او ابن اسحاق او سفيان بن عيينة. او نه يې دی ذکر کړی دا کلام. وئيلی دي ابوداود: بيشکه دا لفظ د حديث د هشام دی بن عروة دی د خپل پلار نه، او هغه د عائشي نه. وئيلی دي ابوداود: او زيادت کړی دی ابن عيينة په دي کي: امريي اوکړو هغي ته چه پريږدي مونځ په ورځو د حيضونو دهغي کښې او هغه وهم دی د ابن عيينه نه، او حديث د محمد بن عمرو د زهري نه په دي کښې څه شی چه نزدې دی هغي ته اوزاعي زيات کړی دی په خپل حديث کښې.

تشريح: ۴: ﴿ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمِصْرِيَّانِ ﴾ د زهري هغه روايت کوم چه د ام حبيبه رضي الله عنها په سلسله کښې کوم چه عند المصنف رحمه الله صحيح دي او د کوم حواله چه مونږ سره مخکښې راغلې ده هغه دا حديث دي کوم چه مصنف رحمه الله دلته ذکر کوی دهغې الفاظ تاسو خپله اوګورئ هغه دا دی ﴿ إِنَّ هَذِهِ لَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ وَلَكِنْ هَذَا عِرْقٌ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي ﴾ په دي کښې نه ذکر د ايام دي نه ذکر د اقبال او ادبار ښه څان پوهه کړئ.

د ابن ابي عقيل راوی تحقيق:

د دي نه پس تاسو د سند په باره کښې واورئ! هغه دا چه په دي حديث کښې ابن ابي عقيل مذکور دي چه د هغه په باره کښې حضرت په بذل کښې دلته ليکلي دی ﴿ لم اجد ذکره في شئ من کتب الرجال ﴾ ددي نه پس دا راوی د ﴿ باب غسل الجمعة ﴾ هم د يو حديث په سند کښې راغلي دي، هلته رسيدلو سره حضرت ددي راوی نوم د تهذيب التهذيب نه احمد بن ابي

عقیل المصری نقل کړې دې او هم دا صاحب منهل هم لیکلې دی خو د حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې دی چه ابن رسلان شارح د ابوداوٗد د هغوی نوم عبدالغنی بن رفاعه لیکلې دې او لیکلې ئې دی روی عن الطحاوی رحمه الله زه وایم چه ابن رسلان چه کوم تعین کړې دې هغه هم محتمل دې ځکه چه عبدالغنی هم د امام ابوداوٗد په استاذانو کښې دې او هغوی ته هم ابن ابی عقیل وئیلې شی، ددې وجې نه حافظ په تقریب کښې د عبدالغنی بن رفاعه په نوم باندې د ابوداوٗد رمز جوړ کړې دې، او په دې کتاب کښې په کتاب الحدود باب الرجم کښې د عبدالغنی بن رفاعه نه یو روایت راروان دې چه څوک کتل غواړی او دې ګوری.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ زَادَ الْأَوْزَاعِيُّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الخ ﴾ په دې باندې کلام مونږ سره نزدې بنه په تفصیل سره تیر شو، ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَإِنَّمَا هَذَا لَفْظُ حَدِيثِ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ ﴾ یعنی د اقبال او ادبار زیادت د زهری په دې حدیث کښې صحیح نه دی کوم چه د ام حبیبه رضی الله عنها په سلسله کښې دې، خو دا زیادت د هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة په حدیث کښې صحیح دی کوم چه د فاطمة بنت ابی حبیش رضی الله عنها په قصه کښې دې، او دا حدیث د عائشې رضی الله عنها په قصه د فاطمې رضی الله عنها هم ددې باب ړومبې حدیث دې چه دهغې ابتداء په ﴿ حدثنا احمد بن یونس ﴾ سره ده، ښه ځان پوهه کړئ.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَزَادَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِيهِ أَيْضًا ﴾ د ایضا مطلب دا دې چه څنګه اوزاعی په دې حدیث کښې وهما یو زیادت ذکر کړو هم دغه شان ابن عیینة رحمه الله هم، لکه چه پوره په تفصیل سره په مخکښې باب کښې ذکر شو.

﴿ قوله وَحَدِيثُ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنِ الزُّهْرِيِّ فِيهِ شَيْءٌ يَقْرُبُ مِنَ الَّذِي زَادَ الْأَوْزَاعِيُّ فِي حَدِيثِهِ ﴾ د محمد بن عمرو حدیث هم هغه دې کوم چه ددې نه روستو متصلا راروان دې، مصنف رحمه الله فرمائی چه اوزاعی چه کوم زیادت د ام حبیبة رضی الله عنها په قصه کښې ذکر کړې دې هم ددې هم معنی د محمد بن عمرو په حدیث کښې مذکور دې، د محمد بن عمرو په حدیث کښې دی ﴿ اذا کان دم الحیضة فانه دم اسود یعرف ﴾ دا د اوزاعی زیادت قریب المعنی په دې وجه دی چه اوزاعی اقبال او ادبار ذکر کړې دې او د محدثینو په نزد اقبال او ادبار په تمیز او لون باندې محمول دې او ددې محمد بن عمرو په روایت کښې د لون ذکر صراحة دې.

[٢٨٦] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِي حُبَيْشٍ، أَنَّهَا كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضَةِ، فَإِنَّهُ أَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ، فَإِذَا كَانَ الْآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي، فَإِنَّمَا هُوَ عِرْقٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: حَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، مِنْ كِتَابِهِ هَكَذَا، ثُمَّ حَدَّثَنَا بِهِ بَعْدُ حِفْظًا، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ فَاطِمَةَ كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، قَالَ أَبُو دَاوُد وَقَدْ رَوَى أَنَسُ بْنُ سِيرِينَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي الْمُسْتَحَاضَةِ، قَالَ: إِذَا رَأَتِ الدَّمَ الْبَحْرَانِيَّ فَلَا تُصَلِّي، وَإِذَا رَأَتِ الطُّهْرَ وَلَوْ سَاعَةً فَلْتَغْتَسِلْ وَتُصَلِّي، وَقَالَ مَكْحُولٌ: إِنَّ النِّسَاءَ لَا تَخْفَى عَلَيْهِنَّ الْحَيْضَةُ، إِنَّ دَمَهَا أَسْوَدُ غَلِيظٌ، فَإِذَا ذَهَبَ

(١): سنن النسائي/الطهارة ١٣٥ (٢١١) (تحفة الأشراف: ١٦٦٢٦،١٨٠١٩) (حسن)

ذَلِكَ وَصَارَتْ صُفْرَةً رَقِيقَةً، فَإِنَّهَا مُسْتَحَاضَةٌ فَلْتَغْتَسِلْ وَلْتُصَلِّ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، فِي الْمُسْتَحَاضَةِ، إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ تَرَكَتِ الصَّلَاةَ، وَإِذَا أَدْبَرَتِ اغْتَسَلَتْ وَصَلَّتْ، وَرَوَى سُمَيٌّ وَغَيْرُهُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، تَجْلِسُ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى يُونُسُ، عَنِ الْحَسَنِ، الْحَائِضُ إِذَا مَدَّ بِهَا الدَّمُ تُمْسِكُ بَعْدَ حَيْضَتِهَا يَوْمًا أَوْ يَوْمَيْنِ، فَهِيَ مُسْتَحَاضَةٌ، وَقَالَ التَّيْمِيُّ، عَنْ قَتَادَةَ، إِذَا زَادَ عَلَى أَيَّامِ حَيْضِهَا خَمْسَةُ أَيَّامٍ، فَلْتُصَلِّ، وَقَالَ التَّيْمِيُّ: فَجَعَلْتُ أَنْقُصُ حَتَّى بَلَغَتْ يَوْمَيْنِ، فَقَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمَيْنِ فَهُوَ مِنْ حَيْضِهَا، وَسُئِلَ ابْنُ سِيرِينَ عَنْهُ، فَقَالَ: النِّسَاءُ أَعْلَمُ بِذَلِكَ.

ترجمه: د فاطمي بنت ابي حبيش نه روايت دې، بيشکه هغه به مستحاضه کېده نو هغې ته نبي ﷺ وفرمايل: کله چه د حيض وينه وي نو هغه توره وي پېژندل کېږي، کله چه وي دغه نو بنده شه د مانځه نه، کله چه وي بله نو اودس کوه او مونځ کوه بيشکه هغه رګ دی. وئيلی دي ابوداود: او وئيلی دي ابن المثنی، بيان کړی دی په دې سره مونږ ته ابن ابي عدي د خپل کتاب نه داسې، بيا ئي وروسته بيان اوکړو مونږ ته د حفظ نه هغه اووئيل: حديث بيان کړی دی مونږ ته محمد بن عمرو د زهري نه او هغه د عروه نه او هغه د عائشې نه، بيشکه فاطمة وه چه مستحاضه کېده نو ذکر ئي کړه معنی د هغه حديث. وئيلی دي ابواود: او په تحقيق سره روايت کړی دی انس بن سيرين د ابن عباس نه په مستحاضه کښې هغه اووئيل: کله چه ووينې وينه دريابي مونځ دې نه کوي او کله چه ووينې پاکوالي اګر که يو ساعت وي نو غسل دې اوکړي او مونځ دې کوي. او وئيلی دي مکحول: بيشکه په ښځو باندې نه پټېږي د حيض وينه دهغې توره او سخته ده، کله چه لاړه شي دغه او ګرځي زيړ نرم نو دغه بيا مستحاضه ده غسل دې اوکړي او مونځ دې کوي. وئيلی دي ابوداود: او روايت کړی دی حماد بن زيد د يحيی بن سعيد نه او هغه د قعقاع بن حکيم نه او هغه د سعيد بن المسيب نه په مستحاضه کې: کله چه راشي حيض نو مونځ به پريږدي، او کله چه لاړ شي نو غسل به اوکړي او مونځ به کوي. او روايت کړی دی سمي او غير د هغه نه د سعيد بن المسيب نه: کېني به په شمار د ورځو د حيض د هغې. او همدارنګه روايت کړی دی حماد بن سلمة د يحيی بن سعيد او هغه د سعيد بن المسيب نه. وئيلی دي ابوداود: او روايت کړی دی يونس د حسن نه: حائضه نه بنديږي به وروسته د حيض دهغې نه يوه ورځ او يا دوه ورځې نو دا مستحاضه ده. او وئيلی دي تيمي د قتادة نه: کله چه زيات شي په ورځو د حيض دهغې پنځه ورځې نو مونځ دې کوي. او وئيلی دي تيمي: زه شروع شوم چه کمولې مې تر دې چه ورسېده دوه ورځو ته، نو هغه اووئيل: کله چه دوه ورځې وي نو هغه د حيض نه دي. او تپوس اوشو د ابن سيرين نه د هغې په باره کښې نو هغه اووئيل: ښځې ښه پوهه دي په دې.

تشريح: ۵: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ مِنْ كِتَابِهِ هَكَذَا ثُمَّ حَدَّثَنَا بِهِ بَعْدُ حِفْظًا الخ ﴾ پورته په سند کښې د ابن المثنی استاد ابن ابی عدی دی، ابن المثنی دا وائي چه زما استاد ابن ابی عدی چه ماته دا حديث کله د خپل کتاب نه واورولو نو هم په دې

سند سره کوم چه پورته مذکور دي خو بیا ددې نه څو ورځې پس هغوی چه کله ماته دا حدیث په خپل حفظ باندې واورولو نو په سند کښې ئې فرق اوکړو، په دې دواړو کښې فرق دا دې چه په اول سند کښې عروة ابن الزبیر روایت کوی د فاطمې نه او په دویم کښې د عائشې رضي الله عنها نه، دا کلام بعینه هم دغه شان د نسائی په روایت کښې هم دې.

الکلام علی قوله ﴿ فانه دم اسود یعرف ﴾

ځان پوهه کړه چه دا هم هغه حدیث دې کوم چه د اعتبار لون په باره کښې صریح دې او د کوم حواله چه مخکښې ذکر شوې ده، ددې په سند کښې اختلاف او اضطراب مصنف رحمه الله خپله بیان کړې دې، پس شوکانی وائی ﴿ وقد ضعف الحدیث ابوداؤد ﴾ او امام نسائی رحمه الله هم په دې باندې کلام کړې دې هغه دا چه ﴿ فانه دم اسود ﴾ د ابن ابی عدی نه علاوه بل چا نه دې ذکر کړې ﴿ لم یذکر احد ما ذکره ابن ابی عدی ﴾ او امام طحاوی رحمه الله په مشکل الاثار کښې فرمائی ﴿ انه مدرج ﴾ هم دغه شان حضرت شیخ په اوجز کښې لیکی دا حدیث ثابت نه دې لکه چه علامه ابو الولید باجی ددې اقرار کړې دې او شوکانی وائی چه امام ابوحاتم رازی دې ته منکر وئیلې دې او صاحب د الجوهر النقی وائی چه د ابن ابی حاتم په کتاب العلل کښې دی چه ما د خپل پلار ابوحاتم نه ددې حدیث په باره کښې تپوس اوکړو فقال منکر او ابن القطان فرمائی، عندی منقطع.

د دې نه پس مصنف رحمه الله ډیر روایات تعلیقا ذکر کړې دی، د بعض نه عبرة بالایام معلومیږی او د بعض نه تمیز او د بعضو نه استظهار.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَى يُونُسُ عَنِ الْحَسَنِ الخ ﴾ په دې تعلیق کښې استظهار ذکر دې، حسن بصری رحمه الله د انقطاع حیض نه پس د یو یا دوه ورځو د استظهار قائل دې، دا مونږ سره بالتفصیل وړاندې تیر شوې دی چه امام مالک رحمه الله هم د استظهار قائل دې.

﴿ وَقَالَ التَّيْمِيُّ عَنْ قَتَادَةَ – قَالَ التَّيْمِيُّ فَجَعَلْتُ أَنْقُصُ حَتَّى بَلَغْتُ يَوْمَيْنِ الخ ﴾ قتادة چونکه د تیمی استاد دې او هغه تر پنځو پورې د استظهار قائل وو، تیمی وائی چه ما هغوی ته د استظهار په ورځو کښې د کمی سوال اوکړو تر دې چه هغه د پنځو نه راکوزیدو سره په دوو باندې اودریدلو او وې وئیل چه دوه ورځې خو د استظهار د پاره ضروری دی.

[۲۸۷](1) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَغَيْرُهُ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ عَمِّهِ عِمْرَانَ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ أُمِّهِ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ، قَالَتْ: كُنْتُ أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْتَفْتِيهِ وَأُخْبِرُهُ، فَوَجَدْتُهُ فِي بَيْتِ أُخْتِي زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ، فَقُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَمَا تَرَى فِيهَا قَدْ مَنَعَتْنِي الصَّلَاةَ وَالصَّوْمَ؟ فَقَالَ: أَنْعَتُ لَكِ الْكُرْسُفَ، فَإِنَّهُ يُذْهِبُ الدَّمَ، قَالَتْ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، قَالَ: فَاتَّخِذِي ثَوْبًا، فَقَالَتْ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، إِنَّمَا أَثُجُّ ثَجًّا، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَآمُرُكِ بِأَمْرَيْنِ، أَيَّهُمَا فَعَلْتِ أَجْزَأَ

(1): سنن الترمذي/الطهارة ۹۵ (۱۲۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۱۵ (۶۲۲، ۶۲۷) (تحفة الأشراف: ۱۵۸۲۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳۹/۶)، سنن الدارمي/الطهارة ۸۳ (۸۱۲) (حسن)

عَنْكِ مِنَ الْآخَرِ، وَإِنْ قَوِيتِ عَلَيْهِمَا فَأَنْتِ أَعْلَمُ، قَالَ لَهَا: إِنَّمَا هَذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ، فَتَحَيَّضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةَ أَيَّامٍ فِي عِلْمِ اللهِ، ثُمَّ اغْتَسِلِي حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ أَنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَنْقَأْتِ فَصَلِّي ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَوْ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَأَيَّامَهَا وَصُومِي، فَإِنَّ ذَلِكِ يُجْزِيكِ، وَكَذَلِكِ فَافْعَلِي فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهُرْنَ مِيقَاتَ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ، وَإِنْ قَوِيتِ عَلَى أَنْ تُؤَخِّرِي الظُّهْرَ وَتُعَجِّلِي الْعَصْرَ فَتَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَتُؤَخِّرِينَ الْمَغْرِبَ وَتُعَجِّلِينَ الْعِشَاءَ ثُمَّ تَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ، فَافْعَلِي، وَتَغْتَسِلِينَ مَعَ الْفَجْرِ، فَافْعَلِي وَصُومِي إِنْ قَدَرْتِ عَلَى ذَلِكَ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَهَذَا أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ إِلَيَّ". قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ عَمْرُو بْنُ ثَابِتٍ، عَنِ ابْنِ عَقِيلٍ، قَالَ: فَقَالَتْ حَمْنَةُ: فَقُلْتُ: هَذَا أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ إِلَيَّ، لَمْ يَجْعَلْهُ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، جَعَلَهُ كَلَامَ حَمْنَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَعَمْرُو بْنُ ثَابِتٍ رَافِضِيٌّ رَجُلُ سُوءٍ، وَلَكِنَّهُ كَانَ صَدُوقًا فِي الْحَدِيثِ، وَثَابِتُ بْنُ الْمِقْدَامِ رَجُلٌ ثِقَةٌ، وَذَكَرَهُ عَنْ يَحْيَى بْنِ مَعِينٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: سَمِعْتُ أَحْمَدَ، يَقُولُ: حَدِيثُ ابْنِ عَقِيلٍ فِي نَفْسِي مِنْهُ شَيْءٌ.

ترجمه: د حمنة بنت جحش نه روايت دې هغې وئيلي دي: زه به مستحاضه کېدم ډيره زياته، نو راغلم رسول الله ﷺ ته فتوی مې ترېنه غوښتله او خبر مې کړو هغه، نو ما هغه بيامونډلو په کور د خور زما کښې چه زينب بنت جحش ده، نو ما اووئيل: اې د الله رسوله! زه يوه ښځه يم چه مستحاضه کېږم په سخت حيض سره، ستا څه فيصله ده په هغې کښې، بيشکه زه ئې د مونځ او روژې نه منع کړې يم، نو هغه وفرمايل: زه تاته ښايم کرسف هغه ختموي وينه، هغې اووئيل هغه وينه د دېنه زياته ده، هغه وفرمايل: نو کيده يوه جامه. هغې اووئيل دا دهغې نه هم زياته ده، بيشکه زه بهيږم په بهيدلو سره، اووئيل رسول الله ﷺ: زه تاته امر کوم په دوه امرونو باندې کوم چه دې اوکړو جائز کېږي ستانه د هغې بل نه، او که ته قوي ئې په دواړو باندې نو تاته ښه پته ده، هغه وفرمايل هغې ته: دا يوه ټونګه ده د ټونګو د شيطان نه نو حيض تيروه شپږ ورځې او يا اوه ورځې د الله په علم کښې، بيا غسل کوه ترڅو چه ته ووينې چه ښه پاکه شوې ئې مونځ کوه درويشت شپې او څلېرويشت شپې او ورځې، او روژه نيسه، بيشکه دا کار ستانه جائز کېږي، او همدارنګه کوه په هره مياشت کښې لکه څرنګه چه ښځې حائضې کېږي، او لکه څرنګه چه پاکېږي چه وقت د حيض او د طهر د هغوی دی، او که ته چېرته قوي شې په دې چه وروسته کړې ماسپخين او رامخکې کړې مازيګر او غسل اوکړې او جمع کړې په مابين د دواړو مونځونو د ماسپخين او مازيګر کښې، او وروسته کړې ماښام او رامخکې کړې ماخوستن، بيا غسل اوکړې او جمع کړې په مابين د دواړو مونځونو کښې نو اوکړه، او غسل اوکړې د صبا سره نو اوکړه، او روژه نيسه که چېرې تا قدرت ومونډلو په دې باندې، اووئيل رسول الله ﷺ: او دا ډير خوښ دی ماته په دواړو کارونو کښې. وئيلي دي ابوداود: او روايت کړی دی ددې عمرو بن ثابت د ابن عقيل نه هغه وئيلي دي: اووئيل حمنې چه ما اووئيل: دا خوښ د دواړو کارونو دی ماته. دايي نه دی ګرځولی قول د نبي ﷺ ګرځولی ئې دی کلام د حمنې. وئيلي دي ابوداود: عمرو بن ثابت رافضي دی ناکاره سړی دی ليکن هغه رشتني دی په حديث کښې، او ثابت بن المقدام سړی دی ثقه، او ذکر کړی ئې دی د يحيی بن معين. وئيلي دي ابوداود: ما اوريدلي دي د احمد نه چه هغه وئيل: حديث د ابن عقيل نه زما په نفس کښې څه شی دی.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ – قوله حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ قَالَتْ كُنْتُ أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً الخ ﴾ په دې کښې اختلاف دې [1] چه حمنة بنت جحش او ام حبیبة دواړه یو دی یا بیل بیل صحیح دا ده چه بیل بیل دی.

﴿ قوله أَنْعَتُ لَكِ الْكُرْسُفَ ﴾ کرسف مالوچو ته وائی چه هغه لوندوالې جذب کوی او خصوصا کله چې زاړه وی کوم ته چه زاړه مالوچ وائی، ﴿ قال فتلجمی ﴾ یعنی رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د وضع کرسف نه پس دا مقام په یو بله پټئ سره داسې اوتړه څنګه چه د ښاروی خوله په واړو سره تړلې شی، لجام معرب دې د لګام، په دې باندې حمنه رضی الله عنها اووئیل ﴿ هو اکثر من ذلک ﴾ رسول الله ﷺ اوفرمائیل بیا د یوې بلې کپړې اضافه اوکړه، هغې اوفرمائیل ﴿ انما اثج ثجا ﴾ یقینا زه بهیږم په بهیدلو سره، مبالغة وائی چه زما ټول بدن وینې شو او ګویا زه خپله بهیږم، په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل ﴿سَآمُرُكِ بِأَمْرَيْنِ ﴾ یعنی زه تاته د دوه خبرو حکم کوم په دې کښې چه کوم هم اختیاروې هغه به کافی وی.

﴿ قوله إِنَّمَا هَذِهِ رَكْضَةٌ من رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ ﴾ رَكْضَةٌ په معنی د لتې وهل، په دې کښې دواړه احتمالات دی، په حقیقت باندې هم محمول کیدې شی لکه چه په حدیث کښې راځی چه د ماشوم د پیدائش نه پس شیطان هغه مسه کوی یعنی نوکاره پرې لګوی چه په هغې سره هغه چغه وهی، په دې صورت کښې مطلب دا شو چه د وینې کثرت د شیطان د لتې وهلو د وجې نه دې،دویم احتمال دادې چه د لتې وهلو نه مرادوسوسه اچول دی چه هغه مستحاضه په شک کښې اخته کولو سره پریشانه کوی او دهغې په ذهن کښې دا خبره اچوی چه هغه حائضه ده د مونځ قابله نه ده حال دا چه استحاضه د صوم او صلوة نه مانع نه ده.

﴿ قوله فَتَحَيَّضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةَ أَيَّامٍ ﴾ یعنی خپل ځان حائضه منه په میاشت کښې شپږ یا اووه ورځې، په اصل کښې دا معتادة وه او خپل عادت تري نه هیر شوې وو چه شپږ ورځې دې یا اووه ورځې، ګویا دا متحیره شوه لهذا رسول الله ﷺ هغې ته د تحری حکم اوفرمائیلو چه په کوم عدد باندې تحری واقع شی هغه دې اختیار کړی، او د خطابی رحمه الله رائې دا ده چه دا مبتدئه وه او د مبتدئه حکم دا دې چه هغه به د غالب حیض اعتبار کوی او هغه شپږ یا اووه ورځې دې په دې وجه رسول الله ﷺ د شپږو یا اووه ورځو حکم اوفرمائیلو (قاله ابن رسلان) او حضرت شیخ په هامش بذل کښې لیکی چه د بیهقی رائې هم دا ده کومه چه د خطابی ده، او دا هم وئیلې شوې دی چه دا ﴿او ﴾ شک د راوی دې.

﴿ فِي عِلْمِ اللَّهِ ﴾ یعنی زه تاته حکم شرعی بیانوم، اوس ورانديې ته پوهه شه او ستا رب چه ته په دې باندې ښه طریقې سره عمل کوې یا نه، یا علم الله په معنی د حکم الله یعنی کومه خبره چه زه تاته کوم د استحاضې په سلسله کښې پس هغه د الله پاک حکم دې یعنی حکم شرعی دې (کذا فی العون عن ابن رسلان) د بنده رائې دا ده چه په ماقبل کښې چه کوم د شپږو

---

[1] د... هذا الاختلاف في البذل تحت حديث فرايت مركنها ملآن دما)

یا اووهٔ ورځو د تحری حکم ورکړې شوې دې دا هم دهغې سره متعلق دې او علم الله کنایة ده د ما هو الصواب الموافق للواقع نه ځکه چه کومه خبره د الله پاک په حکم کښې وی هغه به یقینا صحیح او حقیقت وی لهذا معنی دا شوه چه ته تحری اوکړه د ما هو الصواب یعنی صحیح صحیح اندازه اولګوه شپږ یا اووهٔ چه هر یو وی.

﴿ قوله وَإِنْ قَوِيتِ عَلَى أَنْ تُؤَخِّرِى الخ ﴾ ددې ځائې نه د امر ثانی بیان کیږی، رسول الله ﷺ فرمائیلې وو چه زه به تاته د دوه خبرو حکم کوم چه په هغې کښې یو خبره خو تیره شوه هغه دا چه د شپږ یا اووهٔ ورځو د تحری کولو نه پس په میاشت کښې یو ځل غسل کولو سره مونځونه شروع کړه او امر ثانی کوم چه دلته بیان فرمائی هغه دا دې چه شپږ یا اووهٔ ورځې د حیض مستثنی کولو سره بیا روزانه جمع بین الصلوتین په یو غسل کوه، او د فجر د مانځهٔ دپاره مستقل غسل، په دې صورت کښې به روزانه (دیرویش یا خلیریشت ورځو پورې) درې کرته غسل وی.

د أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ إِلَيَّ مطالب:

﴿ قوله أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ إِلَيَّ ﴾ امر ثانی یعنی جمع بین الصلوتین بغسل ددې حکم فرمائیلو نه پس رسول الله ﷺ فرمائی چه دا امر ثانی زما په نزد په دواړو کښې زیات خوښ دې، اعجب د اسم تفضیل صیغه ده جمع بین الصلوتین بغسل خو دې مفضَّل کوم چه غوره کړې شوې دې ددې مفضل علیه څهٔ دې؟ په دې کښې دوه اقوال مشهور دی، بعض شارحینو چه په هغوی کښې ملا علی قاری، حضرت سهارنپوری او هم دغه شان په کوکب کښې د حضرت ګنګوهی رحمه الله رائې دا ده چه ددې مفضل علیه غسل لکل صلوة دې چه دهغې ذکر اګرچه په دې روایت کښې نشته خو د مستحاضې په نورو روایاتو کښې موجود دې نو مطلب دا شو چه دا امر ثانی یعنی جمع بین الصلوتین بغسل زما په نزد زیات غوره دې په نسبت د غسل لکل صلوة. ځکه چه هغه شاق زائد دې او په دې کښې مشقت کم دې او فائده د دواړو تقریبا یو ده چه هر مونځ په غسل سره شو، په دې صورت کښې به اعجب په معنی د اسهل وی، او دویم قول دا دې چه د اعجب مفضل علیه غسل لکل صلوة نه دې ځکه چه هغه خو دلته مذکور نه دې بلکه ددې مفضل علیه هغه امر اول دې کوم چه هم ددې حدیث په شروع کښې ذکر دې یعنی د تحری نه پس په پوره میاشت کښې صرف یو ځل غسل کول، او په دې صورت کښې به د رسول الله ﷺ دارشاد مطلب دا وی چه په پوره میاشت کښې د یو ځل غسل کولو په مقابله کښې هره ورځ جمع بین الصلوتین بغسل زیات غوره دې ځکه چه په دې کښې احتیاط زیات دې، دا مطلب حضرت شیخ په حاشیه د کوکب کښې اختیار کړې دې کوم چه شیخ الاسلام حضرت مدنی رحمه الله هم غوره کړې وو، او ددې مطلب د تحسین دپاره ئې د دیوبند نه سهارنپور ته تشریف راوړلو او حضرت شیخ ته ئې اوفرمائیل چه تاسو چه د اعجب الامرین کوم مطلب په حاشیه د کوکب کښې لیکلې دې زمونږ ډیر زیات خوښ شو او وې فرمائیل چه ځومره غټه خبره ده چه په مشرانو کښې دا خبره چا هم نه ده لیکلې په دې باندې شیخ اوفرمائیل ! زه ددې ذمه دار یم چه چا ولې نه ده لیکلې.

ځان پوهه کړه چه دا مطلب صاحب د عون المعبود هم اختيار کړې دې، خو هغوی د اعجب کيدو وجه بله ليکلې ده چه په دې کښې مشقت زيات دې والاجر علی قدر المشقة والنبیﷺ يجب ما فيه اجر عظيم،دا علت حضرت سهارنپوریرحمه الله په بذل کښې رد فرمائيلې دې چه دا صحيح نه دی ځکه چه رسول اللهﷺ دامت په حق کښې امر اسهل غوره کولو نه امر اصعب.

ځان پوهه کړه چه ددې حديث چه کوم اول مطلب ليکلې شوې دې يعنی دا چه د جمع بين الصلوتين بغسل مقابل غسل لکل صلوة دې هم دا رائې د امام ابوداؤدرحمه الله هم معلوميږی په دې وجه هغوی وړاندې باب کوم چه په ﴿ غسل لکل صلوة ﴾ باندې دې دهغې په اخر کښې فرمائيلې دی ﴿ قال ابوداؤد فی حديث ابن عقيل الامران جميعا ﴾ د ابن عقيل د حديث نه په ظاهره هم حديث د حمنةرضي الله عنها مراد دې کوم چه دلته روان دې په دې وجه چه ددې په سند کښې هم يو راوی ابن عقيل دې.

د ﴿ اعجب الامرين الی ﴾ يو مطلب بل هم واورئ هغه دا چه رسول اللهﷺ فرمائی چه جمع بين الصلوتين بغسل د استحاضه د وجې نه زما په نزد زيات اولٰی دې په نسبت د جمع بين الصلوتين لاجل السفر، د مشکوة مشهور شارح ابن الملک هم دا معنی ليکلې ده خو ملا علی قاریرحمه الله دې معنی ته خلاف ظاهر وئيلې ده.

بَابُ مَنْ رَوَى أَنَّ الْمُسْتَحَاضَةَ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ

باب دې په بيان دهغه چا کښې چې وائی چې مستحاضه به غسل کوې د هر مانځه دپاره

په مرقاة کښې ليکلې دی چه د غسل لکل صلوة د وجوب قائل بعض صحابه کرامرضي الله عنهم لکه سيدنا علی، ابن مسعود، ابن الزبير وغيرهم دی. او مصنفرحمه الله په آخر د باب کښې د ابن عباسرضي الله عنهما نوم هم ليکلې دې.

[٢٨٨](1) حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَعَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ خَتَنَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، فَاسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ هَذِهِ لَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، وَلَكِنْ هَذَا عِرْقٌ، فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي"، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ فِي مِرْكَنٍ فِي حُجْرَةِ أُخْتِهَا زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ حَتَّى تَعْلُوَ حُمْرَةُ الدَّمِ الْمَاءَ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه چه د رسول اللهﷺ بي بي ده روايت دې، بيشکه ام حبيبه بنت جحش خښنی د رسول اللهﷺ په نکاح د عبد الرحمن بن عوف کښې، مستحاضه شوه اوه کاله، فتوی ئې طلب کړه د رسول اللهﷺ نه په دغې کښې، نو وفرمايل رسول اللهﷺ: دا حيض نه دی، لکن دا رګ دی غسل اوکړه او مونځ کوه. اووئيل عائشې وه چه غسل به ئې کولو په لګن کښې په کوټه د خور خپله کښې چه زينب بنت جحش ده، ترڅو چه را اوچت به شو سوروالی د وينې په اوبو کښې.

(1): انظر حديث رقم :٢٨٥، (تحفة الأشراف: ١٦٥٧٢،١٧٩٢٢) (صحيح)

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ – قوله قَالَتْ عَائِشَةُ فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ فِي مِرْكَنٍ ﴾ یعنی ام حبیبة رضي الله عنها به په یو لوئي لوښي کښې اوبه واچولې او په هغې کښې ناسته کولو سره به ئې غسل کولو او چونکه استحاضه ئې جاري وه په دې وجه د وینې رنګ به ئې په وینه باندې غالب شو خو ظاهره دا ده چه چونکه دا اوبه ناپاکې وې ددې نه پس به ئې پاکې اوبه په بدن باندې ضرور بهیولې، او دا په دې طریقه وو چه د اوبو په لوښي کښې کیناستل د علاج دپاره وو.

[۲۸۹]([1]) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَخْبَرَتْنِي عَمْرَةُ بِنْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: روایت دی د ام حبیبه نه ددې حدیث، وئیلی دي عائشي رضي الله عنها وه چه غسل به ئې کولو د هر مانځه دپاره.

[۲۹۰]([2]) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ فِيهِ: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ الْقَاسِمُ بْنُ مَبْرُورٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ جَحْشٍ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، وَرُبَّمَا قَالَ مَعْمَرٌ عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، بِمَعْنَاهُ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، وَابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، وَقَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِي حَدِيثِهِ: وَلَمْ يَقُلْ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ. وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الْأَوْزَاعِيُّ أَيْضًا، قَالَ فِيهِ: قَالَتْ عَائِشَةُ: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: د عائشي نه روایت دي په دې حدیث سره، هغه وفرمایل په دې کې: وه هغه چه غسل ئې کولو د هرمانځه دپاره. وئیلی دي ابوداود: روایت کړی دی قاسم بن مبرور د یونس نه او هغه د ابن شهاب نه او هغه د عمري نه او هغې د عائشي نه او هغې د ام حبیبة بنت جحش نه په هغې سره. او همدارنګه نقل کړی دی هغې لره معمر د زهري نه، او هغه د عمري نه، او هغې د عائشي نه او کله به وئیل معمر روایت دی عمري نه عن ام حبیبة په معنی د هغه حدیث سره. او همدارنګه روایت کړی دی اوزاعي هم هغه اووئیل دي کې: وئیلی دي عائشي: وه هغه چه غسل به ئې کولو د هر مانځه لپاره.

[۲۹۱]([3]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُسَيَّبِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، وَعَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، "فَأَمَرَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ"، فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روایت دی بیشکه ام حبیبه مستحاضه شوه اوه کاله. نو امر ورته اوکړو رسول الله ﷺ چه غسل دې اوکړي، نو وه چه غسل به ئې کولو د هر مانځه دپاره.

[۲۹۲]([4]) حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ عَبْدَةَ، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ

---

[1]): انظر حديث رقم (۲۸۷)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۲۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳۴/۶) (صحيح)
[2]): صحيح مسلم/الحيض ۱۴ (۳۳۴)، سنن الترمذي/الطهارة ۹۶ (۱۲۹)، (تحفة الأشراف: ۱۶۵۸۳) (صحيح)
[3]): صحيح البخاري/الحيض ۲۷ (۳۲۷) (تحفة الأشراف: ۱۷۹۱۰، ۱۶۶۱۹) (صحيح)
[4]): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۶۶۱۰، ۱۶۴۶۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۳۷/۶) (صحيح)

حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ اسْتُحِيضَتْ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهَا بِالْغُسْلِ لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، وَلَمْ أَسْمَعْهُ مِنْهُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: اسْتُحِيضَتْ زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اغْتَسِلِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ عَبْدُ الصَّمَدِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ كَثِيرٍ، قَالَ: تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَهَذَا وَهْمٌ مِنْ عَبْدِ الصَّمَدِ، وَالْقَوْلُ فِيهِ قَوْلُ أَبِي الْوَلِيدِ.

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دې بېشکه ام حبيبة بنت جحش حائضه شوه په زمانه د رسول الله صلی الله علیه وسلم کښې نو امر ئې اوکړو هغې ته په غسل باندې د هر مانځه دپاره. او سوق د حديث ئې اوکړو. وئيلې دې ابوداود: او نقل کړې دی ابو الوليد الطيالسي او ما نه دی اوريدلی د هغه نه، د سليمان بن کثير نه او هغه د زهري نه او هغه د عروة نه او هغه د عائشي نه هغې وئيلي دی: مستحاضه شوه زينب بنت جحش، نو اووئيل ورته نبي صلی الله علیه وسلم غسل اوکړه د هر مانځه دپاره. او سوق د حديث ئې اوکړو. وئيلي دي ابوداود: او نقل کړې دی عبدالصمد د سليمان بن کثير نه هغه وئيلي دی: اودس اوکړه د هر مانځه دپاره. وئيلي دي ابوداود: اودا وهم دی د عبد الصمد نه، او صحيح قول په دې کښې قول د ابو الوليد دی.

تشريح: ۵: ﴿ حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ – قوله فَأَمَرَهَا بِالْغُسْلِ لِكُلِّ صَلَاةٍ ﴾ ځان پوهه کړه چه دا ترجمة الباب په غسل لکل صلوة باندې دې، په دې باب کښې مصنف رحمه الله ډير روايتونه ذکر کړې دی په بعضو کښې خو غسل لکل صلوة مطلقا نه دې ذکر شوې، او په بعض کښې دی ﴿ فکانت تغتسل لکل صلوة ﴾ يعنې هغې به خپله غسل لکل صلوة کولو گويا رسول الله صلی الله علیه وسلم هغې ته ددې حکم نه وو فرمائيلې، د باب د اکثرو رواياتو مدار په زهری باندې دې، او د زهری نه روايت کونکی د هغوی ډير شاگردان دی پس د ټولو نه اول حديث کښې د هغوی شاگرد عمرو بن الحارث وو، په دويم حديث کښې يونس وو، په دريم کښې ليث بن سعد دې او په يو روايت کښې ابن ابی ذئب دې دا ټول روايات هم په دې باب کښې ذکر شوې دی په دې کښې په يو کښې هم غسل لکل صلوة مرفوعا مذکور نه دې او جمهور علماء کرام هم د مستحاضه دپاره د غسل لکل صلوة قائل نه دی.

د جمهورو د طرف نه د حديث الغسل لکل صلوة جوابات او په هغې کښې د مصنف رحمه الله رائې

خو يو روايت په دې باب کښې په طريق د ابن اسحق عن الزهری دې په هغې کښې غسل لکل صلوة مرفوعا ذکر شوې دې، لهذا دې روايت ته د جمهورو د مسلک خلاف وئيلې کيدې شی، جواب دا دې چه په اصل کښې دا حديث يو دې چه دهغې طرق مختلف دی اکثر راويانو غسل لکل صلوة مرفوعا نه دې ذکر کړې صرف د ابن اسحاق په طريق کښې دی او هغه متکلم فيه دې او که دا روايت صحيح هم اومنلې شی نو دا په استحباب او علاج باندې محمول دې، او د امام طحاوی رحمه الله رائې د نسخ ده، دا څه چه مونږ اووئيل دا د جمهورو د طرف نه دی، خو د مصنف رحمه الله رائې دا ده چه حديث الغسل لکل صلوة مرفوعا ثابت دې لکه چه د ابن اسحق په روايت کښې دی، او بيا وړاندې تلو سره مصنف رحمه الله ددې تائيد هم پيش کوی.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ وَلَمْ أَسْمَعْهُ مِنْهُ ﴾ دا د ابن اسحق د روايت تائيد دې خو په دې کښې اشکال دا دې [1] چه د ابن اسحق روايت بلکه د باب ټول روايات کوم چه د ام حبيبة رضي الله عنها په قصه کښې دی او دا روايت کوم چه تاسو په تائيد کښې پيش کوئ، د زينب بنت جحش رضي الله عنها په قصه کښې دی، او دويمه خبره دا ده چه ددې روايت په باره کښې مصنف رحمه الله خپله فرمائی چه ما دا روايت د ابوالوليد طيالسی نه نۀ دې اوريدلې، لهذا دا روايت خو منقطع شو، په حديث منقطع سره به څۀ تائيد راشي.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ عَبْدُ الصَّمَدِ........ وَهَذَا وَهَمٌ مِنْ عَبْدِ الصَّمَدِ ﴾ ددې حاصل دا دې چه مصنف رحمه الله چه کوم روايت اوس په تائيد کښې پيش کړې وو هغې لره د سليمان نه روايت کونکې ابوالوليد وو، په دې کښې خو بيشکه غسل لکل صلوة مذکور دې خو هم هغه روايت د سليمان نه عبدالصمد هم روايت کوی او هغوی په ځائې د غسل لکل صلوة، وضوء لکل صلوة ذکر کړې دې په دې سره د مصنف رحمه الله تائيد ختم شو، په دې وجه مصنف رحمه الله ددې جواب دا ورکوی چه د عبدالصمد روايت وهم دې او د ابوالوليد روايت صحيح دې، خو بيهقی وائی لکه چه په بذل کښې دی چه د ابوالوليد روايت هم غير محفوظ دې.

[٢٩٣] ([2]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ أَبِي الْحَجَّاجِ أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ الْحُسَيْنِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: أَخْبَرَتْنِي زَيْنَبُ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدَّمَ وَكَانَتْ تَحْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ وَتُصَلِّي"، وأَخْبَرَنِي أَنَّ أُمَّ بَكْرٍ، أَخْبَرَتْهُ أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ فِي الْمَرْأَةِ تَرَى مَا يُرِيبُهَا بَعْدَ الطُّهْرِ: إِنَّمَا هِيَ، أَوْ قَالَ: إِنَّمَا هُوَ عِرْقٌ، أَوْ قَالَ: عُرُوقٌ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَفِي حَدِيثِ ابْنِ عَقِيلٍ الْأَمْرَانِ جَمِيعًا، وَقَالَ: إِنْ قَوِيتِ فَاغْتَسِلِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَإِلَّا فَاجْمَعِي، كَمَا قَالَ الْقَاسِمُ فِي حَدِيثِهِ: وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الْقَوْلُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ، وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا.

ترجمه: د ابو سلمة نه روايت دې هغه وائی چه خبر راکړی دی ماته زينب بنت ابي سلمة، بيشکه يوه زنانه وه چه وينه ئې تويوله، او وه په نکاح د عبد الرحمن بن عوف کښې، بيشکه رسول الله صلى الله عليه وسلم هغې ته امر اوکړو چه غسل اوکړي په وخت د هر مانځه کښې او مونځ اوکړي. او خبر راکړی دی ماته ام بکر بيشکه عائشې وئيلی دی. يقيناً رسول الله صلى الله عليه وسلم اووئيل: په باره د زنانه کښې چه وينې هغه څه چه هغه په شک کښې اچوي ورروسته د ماسپخين نه: بيشکه هغه رګ دی. او يا هغه اووئيل: رګونه دي. وئيلی دي ابوداود: او په حديث ابن عقيل کښې دواړه کارونه دي، او هغه وفرمايل: که ستا طاقت وي نو غسل اوکړه د هر مانځه دپاره، او که داسې نه وي نو جمع کوه. لکه څنګه چه وئيلی دي قاسم په

[1]): د مصنف رحمه الله د طرف نه ددې توجيه دا کيدې شی چه د مصنف رحمه الله غرض د طريق ابن اسحق تقويت مقصود نه دې، بلکه د نفس مسئلې په حيثيت سره د غسل لکل صلوة دپاره يو بل حديث په طور د شاهد پيش کوی. هذا ما عندي)

[2]): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٩٧٦، ١٥٨٨٦) (صحيح)

خپل حديث کښې، او په تحقيق سره روايت شوی دی ددې قول د سعيد بن جبير نه او هغه د علي نه او هغه ابن عباس رضي الله عنهما نه.

تشريح: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَفِي حَدِيثِ ابْنِ عَقِيلٍ الأَمْرَانِ جَمِيعًا ﴾ مصنف رحمه الله دا خبره کوی چه ددې باب په رواياتو کښې صرف غسل لکل صلوة مذکور دې خو د ابن عقيل په حديث کښې دوه څيزونه مذکور دی غسل لکل صلوة او جمع بين الصلوتين بغسل دا مخکښې مونږ سره تير شوې دی چه د اکثرو شارحينو رائې دا ده چه د مصنف رحمه الله مراد په حديث د ابن عقيل سره هم هغه حديث د حمنة دې چه په هغې کښې ﴿ سامرک بامرين ﴾ مذکور دې خو په دې کښې اشکال دا دې چه په حديث د حمنة کښې خو صرف جمع بين الصلوتين بغسل مذکور دې غسل لکل صلوة مصرح نه دې حضرت شيخ رحمه الله فرمائی ممکنه ده د مصنف رحمه الله مراد په دې سره چرته بل حديث وی چه په هغې کښې دواړه حکمونه صراحة ذکر وی. والله تعالى اعلم.

بَاب مَنْ قَالَ تَجْمَعُ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ وَتَغْتَسِلُ لَهُمَا غُسْلًا

باب دې په بيان د هغه چا کښې چه جمع کوي به دوه مونځونه او غسل به کوي دواړو لپاره يو غسل

[۲۹۴](1) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: اسْتُحِيضَتِ امْرَأَةٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "فَأُمِرَتْ أَنْ تُعَجِّلَ الْعَصْرَ وَتُؤَخِّرَ الظُّهْرَ وَتَغْتَسِلَ لَهُمَا غُسْلًا، وَأَنْ تُؤَخِّرَ الْمَغْرِبَ وَتُعَجِّلَ الْعِشَاءَ وَتَغْتَسِلَ لَهُمَا غُسْلًا، وَتَغْتَسِلَ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ غُسْلًا"، فَقُلْتُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ: أَعَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ: لَا أُحَدِّثُكَ إِلَّا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَيْءٍ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلی دی. حائضه شوه يوه ښځه په زمانه د رسول الله ﷺ کښې نو امر ورته اوشو چه رامخکې کړي مازيګر او وروسته کړي ماسپخين او غسل اوکړي دواړو لپاره يو غسل، او وروسته کړي ماښام او رامخکې کړي ماسخوتن او غسل اوکړي دواړو لپاره يو غسل، او غسل اوکړي د صباح مونځ لپاره يو غسل. نو ما تپوس اوکړو د عبد الرحمن نه چې دا نبي ﷺ نه مروی دی، هغه اووئيل: زه حديث نه بيانوم تاته مګر د نبي ﷺ نه

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ – قوله قَالَتِ اسْتُحِيضَتِ امْرَأَةٌ ﴾ دا سهله بنت سهيل رضي الله عنها هم کيدې شی چه دهغې ذکر په وړاندې روايت کښې راروان دې او حمنة بنت جحش هم، بهر حال رسول الله ﷺ هغې ته د جمع بين الصلوتين بغسل حکم اوفرمائيلو.

جمع بين الصلوتين بغسل والا روايات باندې د عمل دپاره د مسلک احناف پيش نظر توجيه

ځان پوهه کړه چه په جمع بين الصلوتين والا روايات باندې د عمل کولو دپاره د جمهورو د مسلک پيش نظر خو هيڅ اشکال نشته ځکه چه د هغوی په نزد جمع حقيقی جائز ده لکه چه د احنافو په نزد په سفر کښې نه جمع حقيقی نه هلته جائز ده او نه دلته، اوس که

(1): سنن النسائي/الطهارة ١٣٦ (٢١٤)، والحيض ٥ (٣٦٠)، (تحفة الأشراف: ١٧٤٩٥)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ٨٢ (٧٩٨) (صحيح)

مونځ دا په جمع صوري باندې محمول کوو (١) نو د مستحاضه د معذور کيدو د وجې نه به د نقض وضوء بخروج الوقت اشکال واردېږي ځکه چه په خروج د وخت سره د معذور طهارت زائل شي ددې جواب شيخ عبدالحق محدث دهلوي په لمعات کښې دا ورکړې دې چه ممکنه دا چه داسې اووئيلې شي چه د عام معذورينو حکم خو هم دا دې چه د وخت خروج د هغوي په حق کښې ناقض دې خو ددې حديث په رڼا کښې د مستحاضې حکم ددې نه مستثنى دې (يعنى اگر که زمونږ فقهاء کرامو ددې تصريح نه وي کړې) دويم جواب ددې دا کيدې شي چه هم ددې باب په آخرې حديث کښې د يو لفظ زيادت راروان دې چه په هغې سره به انشاء الله د مسلک احناف نه اعتراض لرې شي هغه دا چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ وتوضاء فيما بين ذلک ﴾. اوس به په دې حديث باندې د عمل کولو شکل دا وي چه د ماسپخين په آخرې وخت کښې به غسل کولو سره د ماسپخين مونځ اوکړي بيا چه کله د عصر وخت داخل شي نو اودس کولو سره دې د مازيگر مونځ اوکړي هم دغه شان دې په آخرې وخت د مغرب کښې غسل اوکړي، بيا دې د دخول عشاء نه پس اودس کولو سره د ماسخوتن مونځ اوکړي ددې لفظ ﴿ توضاء فيما بين ذلک ﴾ شرح حضرت په بذل کښې هم دغه شان فرمائيلې ده او دا ئې هم ليکلې دي چه د معذور اودس د خروج وقت نه پس باقي نه پاتې کيږي.

خو واضحه دې وي چه ددې جملې دويمه معنى هم کيدې شي (٢) چه ﴿ وتوضاء فيما بين ذلک ﴾ اى لاحداث اخرى غير الاستحاضة يعنى د استحاضه د وجې نه د ظهر او عصر د مانځه دپاره يو غسل کافي شو، په دې سره به هغه دواړه مونځونه ادا کوي خو که د وختونو ترمينځه د استحاضه نه علاوه بل څه حدث بيا اوموندلې شو نو دهغې دپاره به اودس کوي. پس د مالکيانو په نزد ددې جملې هم دا معنى متعين ده ځکه چه استحاضه د هغوي په نزد مطلقا ناقض نه ده، نه په وخت کښې دننه نه روستو، او شوافع چونکه په جمع بين الصلوتين کښې د جمع حقيقي قائل دي په دې وجه د هغوي په نزد خو به د خروج وخت اشکال بالکل نه وي پس هغوي به د خپل مسلک د وجې نه د ﴿ وتوضاء فيما بين ذلک ﴾ دا معنى اخلي اى لفرض اخر يعنى يو غسل خو د ظهر او عصر دپاره کافي شو اوس که مستحاضه په دې دوران کښې د يو بل فرض مونځ قضاء کول غواړي نو دهغې دپاره دې اودس اوکړي ځکه چه د شوافعو په نزد د معذور په حق کښې وضوء لکل صلوة واجب دي.

د مثل اول او د مثل ثاني سره متعلق د مولانا انور شاه صاحب رحمه الله مخصوص رائې:

---

(١) په داسې طريقه چه په آخر وخت د ظهر کښې مونځ اوکړي او بيا د مازيگر د وخت شروع کيدو په اول وخت کښې د مازيگر مونځ هم په دې غسل سره اوکړي، اوس ښکاره ده چه څنگه په خروج د وخت سره د معذور اودس مات شي هم دغه شان به دا غسل هم ماتيږي، لهذا د مازيگر مونځ به بغير د طهارت نه وي)

(٢) خو ظاهره دا ده چه ددې دويمې معنى د مراد کولو په صورت کښې به په احنافو باندې د راتلونکي اشکال دپاره دا حديث رافع نه وي فتأمل)

د مولانا انور شاه صاحب رحمه الله يو بيله رائې ده هغوی فرمائی چه مختلف روايات حديثيه لره كتلو سره زما رائې دا قائم شوې ده چه د زوال نه واخله تر مثل اول پورې خالص د ظهر وخت دې او د مثل ثانی نه تر غروب پورې خالص وخت د عصر دې، او د مثل اول او ثانی ترمينځه په معذورينو كښې لكه چه د مستحاضې او مسافر په حق كښې دواړه پكار راتلې شی ګويا دا درميانه وخت د معذورينو په حق كښې دې دا وخت مشترک بين الظهر والعصر اومنلې شی، او هم دغه شان د مغرب آخری وخت او د عشاء اول وخت يعنی شفق ابيض كوم چه د جمهورو په نزد خو د عشاء وخت دې او د امام صاحب رحمه الله په نزد د مغرب، هغه دې هم مشترک اومنلې شی.

﴿ قوله فَقُلْتُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم– فَقَالَ لاَ أُحَدِّثُكَ الا عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم ﴾ دلته په دې عبارت كښې د كتاب نسخې مختلف دی، د بذل په نسخه كښې بل شان دی، په هغې كښې بغير د استثناء نه داسې دی ﴿ لاَ أُحَدِّثُكَ عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم– بِشَىْءٍ ﴾ او د بذل په نسخه كښې اقرب الی القياس دا معلوميږی ځكه چه دلته په وړاندې عبارت كښې ﴿ بشئ ﴾ راروان دې، ﴿ الا ﴾ په دې صورت كښې ددې جوړ نه معلوميږی، بهر حال تشريح ددې مقام دا ده چه پورته په روايت كښې راغلې دی ﴿ فامرت ﴾ په دې كښې ددې خبرې تصريح نشته چه دې زنانه ته دا حكم د چا د طرف نه وركړې شوې وو نو په دې باره كښې شعبه د خپل استاذ عبدالرحمن نه تپوس كوی چه آيا دا امر د رسول الله ﷺ د طرف نه وو؟ په دې باندې هغوی دا جواب وركړو، د ﴿ الا ﴾ په صورت كښې مطلب ښكاره دې يعنی زه تاته حديث نه بيانوم مګر د رسول الله ﷺ، دا امر هم د هغوی د طرف نه وو، او بغير د الا نه لكه چه په بله نسخه كښې دی، د عبارت دوه مطلبونه كيدې شی، يو دا چه زه ددې امر نسبت صراحة د رسول الله ﷺ طرف ته نه شم كولې ځكه چه دا روايت هم دغه شان بغير د تصريح نسبت نه ماته رارسيدلې دې، نو اوس كه رسول الله ﷺ مراد وی نو هم زه د خپل طرف نه نسبت كول خلاف احتياط دی، دويم مطلب ددې هغه كيدې شی كوم چه حضرت په بذل كښې اختيار فرمائيلې دې چه دلته استفهام انكاری مقدر دې او مطلب دا دې چه آيا زه تاسو ته د رسول الله ﷺ څه حديث نه بيانوم يعنی دا هم د رسول الله ﷺ نه مروی دې، چه كله استفهام انكاری مقدر اومنلې شو نو نفی د نفی سره يوځائې كيدو باندې اثبات شو.

[۲۹۵]([1]) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ سَهْلَةَ بِنْتَ سُهَيْلٍ، اسْتُحِيضَتْ، فَأَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "فَأَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، فَلَمَّا جَهَدَهَا ذَلِكَ، أَمَرَهَا أَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ بِغُسْلٍ، وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِغُسْلٍ، وَتَغْتَسِلَ لِلصُّبْحِ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ امْرَأَةً اسْتُحِيضَتْ، فَسَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهَا بِمَعْنَاهُ.

[1]): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۲۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۹/۶، ۱۳۹) (ضعيف)

ترجمه: د عائشي رضي الله عنها نه روايت دې، بيشکه سهلة بنت سُهيل مستحاضه شوه نو راغله نبي ﷺ ته نو هغه ورته امر اوکړو چه غسل اوکړه د هر مانځه په وخت کښې. هرکله چه ورته دا ګرانه پرېوته، نو امريې ورته اوکړو چه جمع کړي په مابين د ماسپخين او مازيګر کښې په يو غسل سره، ماښام او ماسخوتن په يو غسل سره، او غسل اوکړي د صباح د مانځه دپاره. وئيلى دي ابوداود: او نقل کړى دى ابن عيينة د عبد الرحمن بن مقسم نه او هغه د خپل پلار نه، بيشکه يوه ښځه مستحاضه شوه نو تپوس ئې اوکړو د رسول الله ﷺ نه نو امريې ورته اوکړو په معنى د هغې سره.

[٢٩٢]() حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ سُهَيْلٍ يَعْنِي ابْنَ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ اسْتُحِيضَتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ تُصَلِّ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "سُبْحَانَ اللهِ، إِنَّ هَذَا مِنَ الشَّيْطَانِ، لِتَجْلِسْ فِي مِرْكَنٍ فَإِذَا رَأَتْ صُفْرَةً فَوْقَ الْمَاءِ فَلْتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْلًا وَاحِدًا وَتَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْلًا وَاحِدًا وَتَغْتَسِلْ لِلْفَجْرِ غُسْلًا وَاحِدًا وَتَتَوَضَّأُ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ مُجَاهِدٌ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، لَمَّا اشْتَدَّ عَلَيْهَا الْغُسْلُ، أَمَرَهَا أَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَهُوَ قَوْلُ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، وَعَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ.

ترجمه: د اسماء بنت عميس نه روايت دې هغې وئيلى دى: ما اووئيل: اې د الله رسوله! بيشکه فاطمة بنت ابي حبيش مستحاضه شوه (د فلاني فلاني وخت نه) هغې مونځ نه دى کړى، نو اووئيل رسول الله ﷺ: سبحان الله، بيشکه دا د شيطان نه دى، هغه دې کيني په يو لګن کښې کله چه هغې اوليدلو زيړوالى د اوبو دپاسه نو غسل دې اوکړي د ماسپخين او مازيګر لپاره يو غسل، او غسل دې اوکړي د ماښام او د ماسخوتن لپاره يو غسل، او غسل دې اوکړي د سحر لپاره يو غسل، او اودس به کوي په مابين د دې کښې. وئيلى دي ابوداود: نقل کړى دى مجاهد د ابن عباس نه: هرکله چه ګران شو په هغې باندې غسل نو امر ئې ورته اوکړو چه جمع کړي په مابين د دوه مونځونو کښې. وئيلى دي ابو داود: او نقل کړى دى ابراهيم د ابن عباس نه او دا قول د ابراهيم نخعي او د عبد الله بن شداد دى.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ – قوله إِنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ اسْتُحِيضَتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا ﴾ په بذل کښې د كذا وكذا تعين په سبع سنين سره کړې شوې دې، او هم دغه شان صاحب منهل هم ليکلې دى او هغوى پرې زياتى دا هم ليکلې دى كما تقدم خو په دې باندې اشکال دا دې چه ددې نه مخکښې چه په کتاب کښې سبع سنين راغلي دې هغه د فاطمې رضي الله عنها په باره کښې نه دي بلکه د أم حبيبة رضي الله عنها په سلسله کښې دې او ملا على قارى رحمه الله په شرح د مشکوة کښې ددې تفسير په شهر سره کړې دې او هم دا صحيح هم معلوميږي ځکه چه د طحاوى په يو روايت کښې دى فاطمه رضي الله عنها فرمائي ﴿ احيض الشهر والشهرين ﴾ چه ماته به تر دوه دوه مياشتو پورې استحاضه راتله.

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٥٧٦٠) (صحيح)

د حديث په تشريح کښې متعدد اقوال :

﴿ قوله لِتَجْلِسْ فِي مِرْكَنٍ فَإِذَا رَأَتْ صُفْرَةً فَوْقَ الْمَاءِ ﴾ ددې جملې شارحينو مختلف شرحې کړې دی، په بذل کښې ددې معنی دا ليکلې ده چه په اصل کښې هغې ته د اوبو په لوښی کښې د ناستې حکم علاجا وو چه د اوبو په يخوالی سره د دننه په حرارت کښې کمې واقع شی چه په هغې سره به وينه کښې کمې واقع شی چه کله دهغې په ناسته ناسته هغې کښې زيات وخت اوشی، تردې چه د اوبو رنګ بدل شی نو اوس چونکه د طبيعت په هغې کښې په ناسته باندې کراهت محسوسيږی او هسې هم هغه اوبه ناپاکې شوې دی لهذا هغې له پکار دی چه ددې لوښی نه جدا کيدلو سره د نجاست دم د زائله کولو دپاره په پاکو اوبو باندې غسل کولو سره د ظهر او عصر مونځ اوکړی او صاحب منهل او صاحب عون المعبود دا په معرفة لون باندې محمول کړې دې چه دا زنانه مميزه وه او مطلب ئې دا ليکلې دې چه په لوښی کښې کيناستلو چه ترڅو پورې په اوبو باندې د حيضه وينه ښکاره کيږی د هغه وخته پورې خو دې مونځونه نهٔ شروع کوی ځکه چه دا د حيض زمانه ده او کله چه په دې لون کښې تغير راشی او په ځائې د حمرة صفرة پيدا شی کوم چه د استحاضه رنګ دې نو ددې ورځې نه دې غسل کولو سره مونځ شروع کړی، او ددې جملې دريمه معنی هغه ده کومه چه په مرقاة کښې ملا علی قاری رحمه الله ليکلې ده چه په دې سره مقصود د وخت معرفت دې او د صفرة نه مراد صفرة شمس دې نه صفرة دم ځکه چه په دې زنانه باندې د ظهر په آخری وخت کښې غسل کول دی يعنی په داسې وخت کښې چه څنګه هم د ماسپخين مونځ اوکړی نو د عصر وخت شروع شی دا د هغه غسل وخت وئيلې شوې دې چه په داسې وخت کښې دې غسل اوکړی، فيا للعجب د يوې جملې څومره معانی دی، الله پاک دې دې شراح حديث ته جزاء خير ورکړی چه دې حضراتو د خدمت حديث او شرح حديث حق ادا کړو بله دا چه په دې سره د رسول الله ﷺ د خولې مبارکې نه د وتلو الفاظو او کلماتو جامعيت هم ښکاره دې.

بَابُ مَنْ قَالَ تَغْتَسِلُ مَنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ

باب دې په بيان د هغه چا کې چې قول کوي په غسل باندې د يو ماسپخين نه تر بل ماسپخين پورې

يعنی يو غسل کوم چه په ابتداء دغسل کښې کړې شوې وو هغه د طهر د انتهاء پورې کافی دې لکه چه د جمهورو مسلک دې ددې نه مخکښې چه څومره ابواب قائم کړې شوې وو هغه د تعدد غسل وو.

د مصنف رحمه الله د قائم کړې شوې ابوابو ترتيب :

مصنف رحمه الله اول د غسل لکل صلوة باب اوتړلو د کوم چه مصنف رحمه الله خپله قائل دې دهغې نه پس ئې د جمع بين الصلوتين بغسل باب اوتړلو چه دهغې بعض علماء کرام قائل دی او دا باب د غسل واحد دې چه دهغې ائمه اربعه قائل دی دا وړاندې ذکر شوه چه د ائمه اربعه په نزد صرف يو ځل غسل کول دی بيا ددې نه پس د احنافو او حنابله په نزد لوقت کل صلوة اودس واجب دې او د شوافعو په نزد لکل صلوة.

ځان پوهه کړه چه مصنف ﷫ ددې باب په ټولو رواياتو باندې کلام کړې دې داسې معلوميږي چه مصنف ﷫ د غسل مرة ثم الوضوء لكل صلوة د رواياتو په تضعيف پسې دې حال دا چه دا د جمهورو مسلک دې، خو مصنف ﷫ خو د فن امام دې د هغوی مخې ته خو صرف د روايت تحقيق کول دی.

د غسل مستحاضه په باره کښې ائمة اربعة د موقف تائيد د صحيحينو د روايت نه:

ځان پوهه کړه چه غسل لكل صلوة يا جمع بين الصلوتين بغسل مرفوعا د صحيحينو نه په يو روايت کښې هم ثابت نه دې امام بخاري ﷫ د استحاضه په سلسله کښې په بخاری شريف کښې صرف يو روايت ذکر کړې دې کوم چه د فاطمة بنت ابی حبيش ﵂ په باره کښې دې او اتفاق سره په هغې کښې يو ځل هم غسل نه دې خو ظاهره دا ده چه يو ځل غسل کول خو مجمع عليه دی او امام مسلم ﷫ په دې سلسله کښې دوه احاديث ذکر کړې دی، يو هغه کوم چه د فاطمې ﵂ په قصه کښې دې کوم چه هغوی په دوه طرقو سره ذکر کړې دې، دويم هغه کوم چه د أم حبيبة په قصه کښې دې دا هغوی په متعدد طرقو سره ذکر کړې دې چه په هغې کښې دا دی چه رسول الله ﷺ هغوی ته يو ځل د غسل حکم ورکړې وو خو راوی وائی ﴿فكانت تغتسل عند كل صلوة﴾ دا د هغوی خپل فعل وو د رسول الله ﷺ د طرف نه نهٔ وو، حاصل دا چه په صحيحين کښې د مستحاضه په حق کښې د تعدد غسل هيڅ روايت هم مرفوعا نه دې، په دې سره د ائمه اربعه د مذهب مضبوطې معلوميږي، امام نووی ﷫ هم په شرح د مسلم کښې هم دا خبره ليکلې ده کومه چه مونږ کړې ده، بلکه دا چه هغوی فرمائی ﴿وَأَمَّا الْأَحَادِيثُ الْوَارِدَةُ فِي سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ وَالْبَيْهَقِيِّ وَغَيْرِهِمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهَا بِالْغُسْلِ، فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ ثَابِتٌ، وَقَدْ بَيَّنَ الْبَيْهَقِيُّ وَمَنْ قَبْلَه ضَعْفَهَا﴾ او امام نووی ﷫ ليکی جمهور علماء سلفا وخلفا او د ائمه اربعه په نزد په مستحاضه باندې صرف يو ځل غسل واجب دې، او ابن عمر او ابن الزبير اوعطاء بن ابی رباح ﵏ نه روايت دې چه غسل لكل صلوة واجب دې، او د عائشې ﵂ نه روايت دې چه هره ورځ يو ځل غسل واجب دې، او د ابن المسيب او حسن بصری ﵏ په نزد روزانه يو ځل د ماسپخين په وخت، او علی او ابن عباس ﵄ نه دواړه روايتونه دی غسل د مرة واحدة او غسل لكل صلوة دې.

[۲۹۷] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "فِي الْمُسْتَحَاضَةِ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي، وَالْوُضُوءُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: زَادَ عُثْمَانُ: وَتَصُومُ وَتُصَلِّي.

ترجمه: عدي بن ثابت د خپل پلار نه روايت کوي او پلار ئې د خپل پلار نه کوي، او هغه د نبي ﷺ نه، په باره د مستحاضه کښې پريږدي به مونځ په ورځو د حيضونو خپلو کښې بيا به غسل کوي او مونځ به کوي، او اودس به کوي د هر مانځه په وخت کښې. وئيلی دي

(١): سنن الترمذي/الطهارة ٩٤ (١٢٦)، سنن ابن ماجه/الطهارة ١١٥ (٦٢٥)، سنن الدارمي/الطهارة ٨٣ (٨٢٠)، (تحفة الأشراف: ٣٥٤٢) (صحيح)

ابوداود: زيادت کړی دی عثمان چه روژه به نيسي او مونځ به کوي.

تشريح: ۱: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ – قوله عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﴾ د عدی د نيکهٔ نوم عبدالله بن يزيد الخطمی دې يعنی د مور پلار ئې دې هسې خو د هغوی په نوم کښې اختلاف دې د حافظ په نزد راجح قول هم دا دې، په دې حديث کښې غسل مرة مذکور دې خو دا حديث ضعيف دې ځکه چه ابو اليقظان راوی متکلم فيه دې دا روايت تعليقا هم په دې سند سره په ابواب استحاضه کښې د ټولو نه مخکښې باب کښې د تعليقاتو د لاندې تير شوې دې.

[۲۹۸](١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: جَاءَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ خَبَرَهَا، وَقَالَ: "ثُمَّ اغْتَسِلِي، ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ وَصَلِّي".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلی دی: راغله فاطمة بنت ابي حبيش نبي ﷺ ته نو ذکريې کړو خپل حال، او هغه وفرمايل: بيا غسل اوکړه، بيا اودس اوکړه د هر مانځه لپاره او مونځ اوکړه.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – قوله عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ عُرْوَةَ ﴾ دا هم هغه روايت دې چه دهغې حواله مصنف رحمه الله په باب الوضوء من القبلة کښې ورکړې وه، هلته مصنف رحمه الله د يحيى بن سعيد دا مقوله نقل کړې ده چه دا حديث شبه لاشئ دې ددې وجه هلته دا تيره شوې ده چه دا عروة عروة بن الزبير نه دې بلکه عروة المزنی دې کوم چه بالاتفاق مجهول دې ددې عروه تفصيلی بحث هلته تير شوې دې، خو دلته حضرت په بذل کښې هغوی ته عروة بن الزبير وئيلې دې او صاحب منهل په دې کښې اختلاف او دواړه اقوال ليکلې دی.

[۲۹۹](٢) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ الْقَطَّانُ الْوَاسِطِيُّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ أَبِي مِسْكِينٍ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ أُمِّ كُلْثُومٍ، عَنْ عَائِشَةَ، "فِي الْمُسْتَحَاضَةِ تَغْتَسِلُ تَعْنِي مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ تَوَضَّأُ إِلَى أَيَّامِ أَقْرَائِهَا".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی: په مستحاضه کښې چه غسل به کوي، مطلب ئې دی يو ځل، بيا به اودس کوي تر زمانې د حيض پورې.

[۳۰۰](٣) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ الْقَطَّانُ الْوَاسِطِيُّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ، عَنْ أَيُّوبَ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنِ ابْنِ شُبْرُمَةَ، عَنِ امْرَأَةِ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، وَالْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبٍ، وَأَيُّوبَ أَبِي الْعَلَاءِ، كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ لَا تَصِحُّ، وَدَلَّ عَلَى ضُعْفِ حَدِيثِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبٍ، هَذَا الْحَدِيثُ أَوْقَفَهُ حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، وَأَنْكَرَ حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ أَنْ يَكُونَ حَدِيثُ حَبِيبٍ مَرْفُوعًا، وَأَوْقَفَهُ أَيْضًا أَسْبَاطٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، مَوْقُوفٌ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ ابْنُ دَاوُدَ عَنِ الْأَعْمَشِ مَرْفُوعًا أَوَّلُهُ، وَأَنْكَرَ أَنْ يَكُونَ فِيهِ الْوُضُوءُ

[1]: سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۱۵ (۶۲۵)، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۷۲) (صحيح)
[2]: تفرد به أبو داود، سنن الدارمي/الطهارة ۸۴ (۸۱۷)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۵۸ و ۱۷۹۸۹) (صحيح)
[3]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۵۸ و ۱۷۹۸۹) (صحيح)

عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، وَدَلَّ عَلَى ضُعْفِ حَدِيثِ حَبِيبٍ هَذَا، أَنَّ رِوَايَةَ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، فِي حَدِيثِ الْمُسْتَحَاضَةِ، وَرَوَى أَبُو الْيَقْظَانِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه، وَعَمَّارٍ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَرَوَى عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَيْسَرَةَ، وَالْمُغِيرَةُ، وَفِرَاسٌ، وَمُجَالِدٌ، عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ حَدِيثِ قَمِيرَ، عَنْ عَائِشَةَ، تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَرِوَايَةُ دَاوُدَ وَعَاصِمٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ قَمِيرَ عَنْ عَائِشَةَ، تَغْتَسِلُ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّةً، وَرَوَى هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، الْمُسْتَحَاضَةُ تَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، وَهَذِهِ الْأَحَادِيثُ كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ، إِلَّا حَدِيثَ قَمِيرَ، وَحَدِيثَ عَمَّارٍ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ، وَحَدِيثَ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ، وَالْمَعْرُوفُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: الْغُسْلُ.

ترجمه: عائشه رضي الله عنها روايت كوي د نبي ﷺ نه په مثل د هغې. وئيلى دي ابوداود: او حديث د عدي بن ثابت او اعمش د حبيب نه او د ايوب نه چه ابو العلاء دى ټول ضعيف دي صحيح نه دي. او دليل دى په ضعف د حديث د اعمش باندې دا حديث موقوف كړى دى حفص بن غياث د اعمش نه، او منكر كړى دى حفص بن غياث چه شي دي حديث د حبيب مرفوع، دارنګه موقوف كړى دى اسباط د اعمش نه موقوف د عائشې نه، وئيلى دي ابوداود: او نقل كړى دى ابن داود د اعمش نه مرفوع اوله حصه، او منكر ئي ګڼړلى دى په دې كښې اودس كول په وخت د هر مانځه كښې، او دليل دى په ضعف د حديث د حبيب باندې چه دا دى، بيشكه روايت د زهري د عروه نه او هغه د عائشې نه هغې وئيلى دى: وه چه غسل به ئي كولو د هر مانځه دپاره، په حديث د مستحاضه كښې، او روايت كړى دى ابو اليقظان د عدين بن ثابت نه او هغه د خپل پلار نه او هغه د علي رضي الله عنه او عمار نه چه مولى د بنو هاشم دى، او هغه د ابن عباس نه. او روايت كړى دى عبد الملك بن ميسرة او بيان او مغيره او فراس او مجالد د شعبي نه د حديث د قمير عن عائشة نه: چه اودس كوه د هر مانځه دپاره. او روايت داود او عاصم د شعبي نه عن قمير عن عائشة: چه غسل به كوي هره ورځ او روايت نقل كړى دى هشام بن عروة د خپل پلار نه: چه مستحاضه به اودس كوي د هر مانځه دپاره. او دا احاديث ټول ضعيف دي مګر حديث د قمير او حديث د عمار چه مولى د بنو هاشم دى، او حديث د هشام بن عروة د خپل پلار نه، او معروف د ابن عباس نه هغه غسل دى.

تشريح: ﴿حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ – قوله عَنْ أُمِّ كُلْثُومٍ عَنْ عَائِشَةَ فِي الْمُسْتَحَاضَةِ تَغْتَسِلُ مَرَّةً وَاحِدَةً﴾ د عائشې رضي الله عنها دا روايت موقوفا دې دې خبرې لره د هغوى نه روايت كوونكې ام كلثوم رضي الله عنها ده ددې نه وړاندې حديث هم د عائشې رضي الله عنها دې هغې لره نقل كوونكې د مسروق امراة ده چه دهغې نوم قمير دې خو هغه حديث مرفوع دې، مضمون د دواړو يو دې غسل مرة واحدة ثم الوضوء لكل صلوة، ددې ځائې پورې د باب ټول څلور روايتونه شو،

۱: حديث جد عدى، ۲: حديث عروة عن عائشة مرفوعا، ۳: حديث ام كلثوم عن عائشة موقوفا،

٤: حديث قمير عن عائشة مرفوعا.

د مصنف رحمه الله دطرف نه د احاديث الباب تضعيف:

﴿قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ وَالْأَعْمَشِ عَنْ حَبِيبٍ وَأَيُّوبَ أَبِي الْعَلَاءِ كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ لَا تَصِحُّ﴾ د آخرى دواړو احاديثو په سند كښې ايوب ذكر شوي دي لهذا د حديث ايوب نه آخرى دواړه احاديث مراد دى ګويا مصنف رحمه الله په څلورو واړو احاديثو باندې د ضعف حكم نافذ كړو.

﴿ وَدَلَّ عَلَى ضَعْفِ حَدِيثِ الأَعْمَشِ عَنْ حَبِيبٍ ﴾ ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د خپل تضعيف دعوی ښکاره کول غواړی، خو اول د ړومبی حدیث په ځائې د حدیث ثانی ضعف بیانوی په ظاهره کښې ددې وجه دا ده چه د حدیث اول ضعیف کیدل دلیل ته زیات محتاج نه وو په خلاف ددې دویم حدیث، مصنف رحمه الله ددې د ضعف دوه دلیلونه پیش کړی دی اول دلیل دا چه ددې حدیث مدار په اعمش باندې دې او د اعمش په شاګردانو کښې اختلاف دې، وکیع دا د هغوی نه مرفوعا نقل کوی او حفص بن غیاث او اسباط دا دواړه موقوفا ګویا په حدیث کښې رفعا و وقفا اضطراب پیدا شوې دی او حدیث مضطرب ضعیف دې.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ ابْنُ دَاوُدَ عَنِ الأَعْمَشِ مَرْفُوعًا أَوَّلَهُ ﴾ دا دفع د دخل مقدر ده هغه دا چه چا اووئیل چه تاسو وئیلې وو چه دا روایت مرفوعا صرف وکیع روایت کوی او موقوفا روایت کونکی دوه سړی دی ګویا موقوفا نقل کونکو کښې تعدد دې، معترض وائی مرفوعا نقل کونکی هم دوه دی یو وکیع دویم ابن داؤد [1]

مصنف رحمه الله ددې جواب ورکوی هغه دا چه ابن داؤد بیشکه دا د اعمش نه مرفوعا نقل کړې دې خو ددې حدیث صرف اول جزء یعنی غسل مرة او د حدیث جزء ثانی یعنی وضوء لکل صلوة چه په اصل کښې زمونږ مطمطع نظر ده دا هغوی مطلقا نه ده ذکر کړې نه مرفوعا او نه موقوفا، لهذا د ابوداؤد روایت کان لم یکن شو.

د حدیث ثانی د ضعف دویم دلیل :

﴿ وَدَلَّ عَلَى ضَعْفِ حَدِيثِ حَبِيبٍ هَذَا أَنَّ رِوَايَةَ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ الخ ﴾ د حدیث حبیب نه مراد هم هغه حدیث الاعمش عن حبیب دې په کوم باندې چه بحث شروع دې، ددې ځائې نه مصنف رحمه الله د هغه د تضعیف دویم دلیل بیان فرمائی، ددې حاصل دا دې چه په دې حدیث کښې حبیب د امام زهری رحمه الله مخالفت کړې دې ځکه چه حبیب او زهری دواړه دا حدیث د عروة نه روایت کوی، حبیب خو د هغوی نه غسل مرة ثم الوضوء لکل صلوة روایت کړې دې او زهری د هغوی نه غسل لکل صلوة نقل کړې دې، او زهری د حبیب نه زیات اوچت راوی دې، لهذا اوس د اودس لکل صلوة والا روایت د ضعف دوه دلیلونه شو خو دلیل ثانی حضرت په بذل کښې د خطابی د کلام نه رد کړې دې چه وضوء لکل صلوة اول خو د جمهورو فقهاء کرامو مسلک دې دویم دا چه دا د زهری په روایت سره د حبیب د روایت تردید نه کیږی او نه په هغه دواړه روایتونو کښې څه تخالف دې ځکه چه د زهری په روایت کښې د وضوء لکل صلوة په ځائې غسل لکل صلوة چه کوم مذکور دې هغه مرفوعا نه دې بلکه هغه منسوب دې د زنانه د فعل طرف ته پس په هغې کښې دی ﴿ فکانت تغتسل لکل صلوة ﴾ دا نشته چه رسول الله ﷺ هغوی ته د غسل لکل صلوة امر فرمائیلې وو.

فائده : ځان پوهه کړه چه حضرت په بذل کښې دا حدیث عروة عن عائشة کښې د وضوء لکل صلوة مرفوعا روایت کیدل د حدیث بخاری نه ثابت کړې دی اګرچه دهغې

[1] حضرت لیکلې دی د ابن داؤد روایت په دارقطنی کښې دې.

مرفوع کیدل په بخاری کښې د لفظ روایت په اعتبار سره منصوص او صریح نه دی خو د حافظ رائې هم دا ده چه دا مرفوع دې، په دې باندې تفصیلی کلام مونږ په الفیض السمائی کښې کړې دې هغه دې اوکتلې شی.

﴿ وَرَوَى أَبُو الْيَقْظَانِ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ الخ ﴾ اوسه پورې خبره شروع وه د باب د حدیث ثانی د تضعیف چه دهغې مصنفﷺ دوه دلائل بیان کړل اوس ددې ځائې نه مصنفﷺ په ظاهر کښې د حدیث اول د ضعف د دلیل طرف ته اشاره کوی هغه داسې چه د ابوالیقظان په روایت کښې اضطراب موندلې کیږی، پس هغوی اول سند داسې بیان کړې وو ﴿ عن عدی بن ثابت عن ابیه عن جده ﴾ او دلته وائی ﴿ عن عدی بن ثابت عن ابیه عن علی ﴾ او دا اضطراب فی السند د ضعف علامت دې.

﴿ وَرَوَى عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَيْسَرَةَ الخ ﴾ په ظاهر کښې ددې ځائې نه مصنفﷺ د څلورم حدیث د ضعف دلیل بیانوی هغه داسې چه په شروع کښې د امراة مسروق یعنی قمیر عن عائشة چه کوم روایت مرفوعا ذکر شوې دې او دلته د هغوی دا روایت کوم چه د قمیر نه شعبی روایت کوی موقوفا دې او هم په دې سره د دریم حدیث ام کلثوم عن عائشة هم تضعیف راوځی ځکه چه په دې سند کښې لاندې راوی ایوب ابوالعلاء دې کوم چه د دریم او څلورم حدیث دواړو په سندونو کښې مشترک دې، ددې نه معلومه شوه چه ایوب کله یو شان روایت کوی او کله بل شان، لهذا په دې اضطراب سره دواړه روایتونه متاثر شو.

﴿ وَرِوَايَةُ دَاوُدَ وَعَاصِمٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ ﴾ په دې سره مصنفﷺ مزید اختلاف ثابتوی هغه داسې چه حدیث قمیر کوم چه په طریق د شعبی دې په هغې کښې اکثر راویانو وضوء لکل صلوة ذکر کړې دې او داؤد او عاصم د شعبی نه په دې حدیث کښې په ځائې د وضوء لکل صلوة غسل کل یوم ذکر کړې دې.

﴿ قوله وَرَوَى هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ ﴾ مصنفﷺ چونکه د وضوء لکل صلوة د روایاتو په تضعیف پسې دې په دې سلسله کښې هغه فرمائی چه دا وضوء لکل صلوة په بعض طرقو سره خو د هغوی د عائشېؓ نه مرفوعا کیدل ثابتیږی او په بعضو سره موقوفا په عائشېؓ باندې، او د بعض نه موقوفا په عروة باندې.

﴿ وَهَذِهِ الْأَحَادِيثُ كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ ﴾ ځان پوهه کړه چه مصنفﷺ په دې باب کښې ټول نهه روایات ذکر کړې دی چه په هغې کښې درې مرفوع دی، ۱: حدیث جد عدی، ۲: حدیث عروة عن عائشه، ۳: حدیث قمیر عن عائشه او شپږ روایات موقوفه ــــ ۱: اثر ام کلثوم عن عائشه، ۲: اثر علی، ۳: اثر عمار عن ابن عباس، ۴: اثر قمیر عن عائشة (اول): چه په هغې کښې وضوء لکل صلوة دې، ۵: اثر قمیر عن عائشة (ثانی): چه په هغې کښې غسل کل یوم مرة دې، ۶: اثر عروةؓ، مصنف علام په شروع کښې احادیث مرفوعه ثلاثه او اثر ام کلثوم د څلورو واړو د ذکر کولو نه پس په هغې باندې د ضعف حکم لګولې دې دهغې نه پس ئې پنځه آثار نور ذکر کړې دی، اوس په آخر کښې بیا

فرمائی ﴿وَهَذِهِ الأَحَادِيثُ كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ﴾ په دې کښې تاسو ته اختيار دې که غواړې نو د هذه الاحاديث نه ټول روايات تسعة مراد کړه او که غواړې نو آخرى پنځه روايات، ځکه چه د څلورو ړومبو روايتونو تضعيف خو ئې په شروع کښې کړې هم دې، خو وړاندې تلو سره مصنف رحمه الله په دې نهو روايتونو کښې د دريو استثناء کړې ده چه هغه ضعيف نه دی، ۱: اثر د قمير عن عائشة اول، ۲: اثر عمار عن ابن عباس، ۳: اثر عروة، بيا مصنف رحمه الله فرمائی وَالْمَعْرُوفُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ الْغُسْلُ، لهذا په دې دريو کښې يو بيا ساقط شو، اوس د ضعف د حکم نه صرف د دوه روايتونو ضعف باقى پاتې شو، باقى ټول ضعيف دی، الحمد لله په دې باب باندې کلام پوره شو.

هذا الباب عندی من اصعب الابواب :

دا باب په اعتبار د حل عبارات کتاب و بيان غرض مصنف زما په نزد مشکل ترين دې، حضرت رحمه الله په بذل کښې ددې باب په حل کولو کښې هيڅ کمې نه دې پريخودلې، فجزاه الله تعالى احسن الجزاء، بحمد الله احقر ته د صحيح بخاری نه علاوه د صحاح د ټولو کتابونو د تدريس موقع ملاؤ شوه، زما په خيال کښې مجموعی حيثيت سره سنن ابوداؤد په هغه ټولو کتابونو کښې د ټولو نه زيات اهم او دقيق دې.

بَابُ مَنْ قَالَ الْمُسْتَحَاضَةُ تَغْتَسِلُ مَنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ

باب دې په بيان د هغه چا کې چې قول کوي چې مستحاضه

به غسل کوي د ماسپخين نه تر بل ماسپخين پورې

[۳۰۱]([1]) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، أَنَّ الْقَعْقَاعَ، وَزَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ أَرْسَلاَهُ إِلَى سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ يَسْأَلُهُ كَيْفَ تَغْتَسِلُ الْمُسْتَحَاضَةُ؟ فَقَالَ "تَغْتَسِلُ مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ، وَتَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاَةٍ، فَإِنْ غَلَبَهَا الدَّمُ اسْتَثْفَرَتْ بِثَوْبٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرُوِيَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، تَغْتَسِلُ مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ، وَكَذَلِكَ رَوَى دَاوُدُ، وَعَاصِمٌ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ امْرَأَتِهِ، عَنْ قَمِيرَ، عَنْ عَائِشَةَ، إِلاَّ أَنَّ دَاوُدَ، قَالَ: كُلَّ يَوْمٍ، وَفِي حَدِيثِ عَاصِمٍ، عِنْدَ الظُّهْرِ، وَهُوَ قَوْلُ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، وَالْحَسَنِ، وَعَطَاءٍ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ مَالِكٌ: إِنِّي لأَظُنُّ حَدِيثَ ابْنِ الْمُسَيَّبِ مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ، فَقَلَبَهَا النَّاسُ مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ، وَلَكِنَّ الْوَهْمَ دَخَلَ فِيهِ، وَرَوَاهُ الْمِسْوَرُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَرْبُوعٍ، قَالَ فِيهِ: مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ، فَقَلَبَهَا النَّاسُ مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ.

ترجمه: د سعيد بن المسيب نه تپوس اوشو چه مستحاضه به څنګه غسل کوي؟ نو هغه اووئيل: غسل به کوي د يو ماسپخين نه تر بل ماسپخينه پورې. او اودس به کوي د هر مانځه دپاره، که چېرته پرې وينه غالب وه نو د وينې په ځائې کښې به څه کپړه کېدي. وئيلی دي ابوداود: او روايت نقل شوی دی د ابن عمر او انس بن مالک نه: چه غسل به کوې د ماسپخين نه تر ماسپخين پورې. او همدارنګه روايت نقل کړې دی داود او عاصم د شعبي نه او هغه د خپلې ښځې نه، او هغې د قمير نه او هغه د عائشې نه: مګر داود وئيلی

[1]: موطا امام مالك/الطهارة ۲۹ (۱۰۷)، أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ۸۴ (۸۳۷) (صحيح)

دی. وئیلی دي مالک: بیشکه زه گمان کوم حدیث د ابن المسیب: د یو ماسپخین نه تر بل ماسپخین پورې، بیشکه دا (طهرٍ الی طُهرٍ) دی، لیکن وهم داخل شوی دی په دې کښې، نو خلکو مقلوب کړو نو وئې وئیل: (من ظهرٍ الی ظهرٍ) او روایت کړی دی مسور بن عبد الملک بن سعید بن عبد الرحمن بن یربوع، هغه وئیلی دي په دې کې (من طُهرٍ الی طهرٍ) خلقو مقلوب کړو (من ظُهرٍ الی ظُهرٍ) ته.

تشریح: دا دواړه ظهر په ظاء معجمه سره دی یعنی روزانه یو ځل د ماسپخین غسل کول په دې باب کښې مصنف رحمه الله هیڅ حدیث مرفوع نه دې ذکر کړې بلکه په شروع کښې د سعید بن المسیب یو روایت دې او دهغې نه پس د بعض صحابه کرامو رضی الله عنهم آثار تعلیقا دی، د مستحاضې دپاره روزانه په وخت د ظهر غسل کول مونږ سره د تیر باب په شروع کښې د امام نووی نه تیر شوې دی چه دا د حسن بصری او سعید بن المسیب رحمهما الله نه منقول دی.

﴿ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنِ امْرَأَةٍ عَنْ قَمِيرَ ﴾ او په بعض نسخو کښې دی ﴿ عَنِ امْرَأَتِهِ عَنْ قَمِيرَ ﴾ دا دویمه نسخه خو بالکل غلطه ده ځکه چه ددې مطلب به دا وی چه شعبی روایت کوی د خپلې ښځې نه او د خپلې ښځې قمیر نه حال دا چه شعبی خو براه راست د قمیر نه روایت کوی لکه چه اوس نزدې ددې نه مخکښې باب کښې تیر شو، او اول نسخه هم صحیح نه ده ځکه چه ددې مطلب دا دې چه شعبی د یوې زنانه نه روایت کوی او هغه قمیر ده، او ددې نسخې د صحت یو شکل ممکن دې هغه دا چه ﴿ عن قمیر ﴾ د ﴿ عن امراة ﴾ نه بدل اومنلې شی، أصل خبره دا ده چه دا لفظ دلته کیدل نه وو پکار، صحیح ﴿ عن الشعبی عن قمیر ﴾ دې یا دې بیا داسې وی چه ﴿ عن الشعبی عن امراة مسروق ﴾ او دا امرة مسروق قمیر ده لکه چه د باب په شروع کښې تیر شو.

په دې روایاتو کښې د ظهر د وخت تخصیص په ظاهره کښې په دې وجه دې چه په اصل کښې دا د غسل حکم علاجا دې، د برودت د پیدا کولو دپاره او د ظهر وخت چونکه د حرارت وی په دې وجه هم دا زیات مناسب دې.

﴿ قوله قَالَ مَالِكٌ إِنِّي لَأَظُنُّ الخ ﴾ د امام مالک رحمه الله رائې دا ده چه د سعید بن المسیب روایت چه په هغې کښې ﴿ من ظهر الی ظهر ﴾ دې وهم دې صحیح ﴿ من طهر الی طهر ﴾ دې، د یوې نقطې د زیادت د وجې نه د څه نه څه جوړ شو ځکه چه د نقطې والا روایت حاصل دا دې چه روزانه یو ځل غسل کوی او د حذف نقطه والا روایت مقتضی دا ده چه په پوره میاشت کښې صرف یو ځل غسل اوکړی، د امام مالک رحمه الله په دې رائې باندې امام خطابی رحمه الله د خوشحالئ نه تږپونه جوړ کړل او وې وئیل ﴿ ما احسن ما قال مالک وما اشبهه بما ظنه من ذلک ﴾ یعنی امام مالک رحمه الله څه خبره کړې ده او څه صحیح گمان دې د هغوی، خو د حضرت ددې رائې سره اتفاق نشته ځکه حضرت فرمائی چه سعید بن المسیب دا اثر په سنن دارمی کښې په متعددو طرقو او مختلفو الفاظو سره مروی دې د هغی نه هم دا معلومیږی چه طهر نه دې بلکه ظهر دې (په ظاء منقوطه سره) ځکه چه په دې یو روایت کښې داسې دی ﴿ تغستل کل یوم عند الصلوة الاولی ﴾ او صلوة اولی ظهر ته وائی. والله تعالی اعلم بالصواب

بَابُ مَنْ قَالَ تَغْتَسِلُ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّةً وَلَمْ يَقُلْ عِنْدَ الظُّهْرِ

باب دې په بيان د هغه چې کې چې وايي غسل به کوي هره ورځ يوځل او نه يې دي ويلي په وخت د ماسپخين کې

دمستحاضه يوځل غسل کول دا دعلي او ابن عباس رضي الله عنهم نه په يو روايت کښې دي كما تقدم.

[۳۰۲](۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي إِسْمَاعِيلَ وَهُوَ مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ، عَنْ مَعْقِلٍ الْخَثْعَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: "الْمُسْتَحَاضَةُ إِذَا انْقَضَى حَيْضُهَا، اغْتَسَلَتْ كُلَّ يَوْمٍ وَاتَّخَذَتْ صُوفَةً فِيهَا سَمْنٌ أَوْ زَيْتٌ".

ترجمه: د علي رضي الله عنه نه روايت دې هغه وئيلي دي. مستحاضه چه کله پوره شي حيض دهغې غسل به کوي هره ورځ او رډې به وړي چه په هغې کښې به غوړي وي او يا تيل.

تشريح: ﴿ قوله وَاتَّخَذَتْ صُوفَةً فِيهَا سَمْنٌ أَوْ زَيْتٌ ﴾ دا د تدبير او علاج په طور ښودلې شي چه يو کپړه د زيتونو تيل وغيره کښې لوندولو سره په مخصوص مقام باندې کيږدي ځکه چه دا په صلابة عروق کوم چه د سيلان دم سبب دې هغې لره لرې کولو سره په عروق کښې نرمي پيدا کوي.

بَابُ مَنْ قَالَ تَغْتَسِلُ بَيْنَ الأَيَّامِ

باب دې په بيان د هغه چا کې چې ويلي يي دي غسل به کوي په مابين د ورځو کې

[۳۰۳](۲) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ، أَنَّهُ سَأَلَ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُسْتَحَاضَةِ، فَقَالَ: "تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلُ فَتُصَلِّي، ثُمَّ تَغْتَسِلُ فِي الأَيَّامِ".

ترجمه: د محمد بن عثمان نه روايت دې، بېشکه هغه سوال اوکړو د قاسم بن محمد نه، په باره د مستحاضه کښې نو هغه اووئيل: پريږدې به مونځ په ورځو د حيض دهغې کښې، بيا به غسل کوي او مونځ به کوي، بيا به غسل کوي په ورځو کښې.

تشريح: يعنى مستحاضه يو ځل غسل خو دې عند انقطاع الحيض اوکړي او بيا يو ځل دوباره وجوبا د طهر په زمانه کښې اوکړي دا د قاسم بن محمد قول دې چه په هغې کښې هغوى متفرد دى د جمهورو په نزد صرف يو ځل غسل واجب دې ددې نه زائد مستحب دې.

بَابُ مَنْ قَالَ تَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ

باب دې په بيان د هغه چا کې چې وايي اودس به کوي د هر مانځه دپاره

[۳۰۴](۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، حَدَّثَنِي ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِي حُبَيْشٍ، أَنَّهَا كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضِ فَإِنَّهُ دَمٌ أَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ، فَإِذَا كَانَ الْآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي"، قَالَ أَبُو

[۱]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٠٢٨٢) (صحيح)
[۲]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٩٢٠٥) (صحيح)
[۳]: انظر حديث رقم: ٢٨١، (تحفة الأشراف: ١٨٠١٩) (حسن)

دَاوُد: قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: وَحَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ حِفْظًا، فَقَالَ: عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ فَاطِمَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرُوِيَ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَشُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ الْعَلَاءُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَوْقَفَهُ شُعْبَةُ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ: تَوَضَّأْ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: د فاطمة بنت ابي حبيش نه روايت دې، بيشکه هغه مستحاضه کېده نو اووئيل هغې ته نبي ﷺ کله چه وي وينه د حيض نو دا وينه ده توره پيژندل کيږي، کله چه وي دا نو بنده شه د مانځه نه، کله چه هغه بله وي نو اودس کوه او مونځ کوه. وئيلی دي ابوداود: وئيلی دي ابن المثنی، او حديث بيان کړی دی مونږ ته په دې سره ابن ابي عدي د حفظ نه، هغه اووئيل د عروه نه او هغه د عائشې نه: بيشکه فاطمة. وئيلی دي ابوداود: او روايت نقل دی دعلاء بن المسيب او شعبه نه دوی د حکم نه، اوهغه د ابي جعفر نه، وئيلی دي علاء د نبي ﷺ نه، او موقوف کړی دی شعبه په ابي جعفر باندې، اودس اوکړه د هر مانځه دپاره.

تشريح: د مستحاضه دپاره وضوء لکل صلوة يعنی هر فرض مونځ دپاره د غسل کول مستقل اودس کول اګر که په وخت کښې دننه وی دا د شوافعو مسلک دې د مصنف رحمه الله غرض هم دغه مذهب لره بيانول دی، ددې باب په حديث باندې کلام او دهغې شرح په باب اذا اقبلت الحيضة کښې تير شوې دې.

بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الْوُضُوءَ إِلَّا عِنْدَ الْحَدَثِ

باب دې په بيان دهغه چا کې چې د اودس قائل نه دی مګر په وخت دبې اودسی کې

په ظاهره په دې ترجمه کښې د مالکيانو مسلک مذکور دې کوم چه وائی چه استحاضه اودس واجب کونکې نه دی مګر دا چه د استحاضه نه علاوه بل څه حدث بيا موندلې شي.

[۳۰۵]([1]) حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو بِشْرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ اسْتُحِيضَتْ، "فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَنْتَظِرَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي، فَإِنْ رَأَتْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ تَوَضَّأَتْ وَصَلَّتْ".

ترجمه: د عکرمه نه روايت دې بيشکه ام حبيبة بنت جحش مستحاضه شوه، نو امر ورته اوکړو نبي ﷺ چه انتظار اوکړي ورځې د حيضونو د هغې، بيا بيا به غسل کوي او مونځ به کوي، که چېرې ئې اوليدلو څه شی د دغې نه اودس به کوي او مونځ به کوي.

[۳۰۶]([2]) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ رَبِيعَةَ، "أَنَّهُ كَانَ لَا يَرَى عَلَى الْمُسْتَحَاضَةِ وُضُوءًا عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، إِلَّا أَنْ يُصِيبَهَا حَدَثٌ غَيْرُ الدَّمِ، فَتَوَضَّأُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا قَوْلُ مَالِكٍ يَعْنِي ابْنَ أَنَسٍ.

ترجمه: د ربيعه نه روايت دې، بې شکه هغه وو چه نه ئې ليدو په مستحاضه باندې اودس د هر مانځه لپاره مګر که ورسېږي ورته بې اودسې بغير د وينې نه، نو اودس به کوي. وئيلی دي ابوداود: دا قول د مالک دی مطلب ئې څوی د انس دی.

[1]: انظر حديث رقم: ۲۸۷، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۲۱) (صحيح)
[2]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۶۳۶) (صحيح)

تشريح: ۱: ﴿ حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ – قوله فَإِنْ رَأَتْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ ﴾ ای نواقض الوضوء غير الاستحاضة يعنى ذلک نه مراد د استحاضه نه علاوه نور نواقض وضوء دی، مطلب دا دې چه مستحاضه عند انقطاع الحيض يو ځل غسل كولو سره هم په دې غسل سره دې مونځونه كوی څومره چه غواړی د خروج وخت نه پس هم ترڅو چه د استحاضه نه علاوه بل څه حدث اوموندلې شي او هم دا مذهب بعينه د مالكيانو دې، دې مطلب لره اخستلو سره دا حديث د جمهورو خلاف كيږی لهذا دا به اوونيلې شی چه په ذلک سره اشاره د استحاضې طرف ته ده او مطلب دا دې چه ترڅو پورې د استحاضه سلسله قائم وی مستحاضه دې اودس كولو سره مونځونه كوی د يو ځل نه زيات غسل ته حاجت نشته، اوس دا اودس كول عام دی كه د هر مانځه دپاره وی لكه د شوافعو په نزد، او كه لوقت كل صلوة وی كما عند الحنفية.

﴿ قوله عَنْ رَبِيعَةَ أَنَّهُ كَانَ لاَ يَرَى عَلَى الْمُسْتَحَاضَةِ وُضُوءًا ﴾ ربيعه شيخ مالک او خپله امام مالک رحمه الله د دواړو مسلک يو دې چه مستحاضې ته د استحاض د وجې نه د اودس حاجت نشته نه په وخت كښې دننه او نه پس د خروج وخت نه، او د احنافو په نزد د وخت د دخول په وخت اګرچه د اودس حاجت نشته خو د خروج وخت نه پس اودس ضروری دې، د ربيعه او د احنافو د مسلک ترمينځه هم دا فرق دې، په بذل كښې حضرت قول ربيعه په دې باندې محمول كړې دې. چه په داخل د وخت كښې حاجت نشته بيا هم په دې وجه حضرت په دې باندې ليكلې دی چه هم دا مذهب د احنافو هم دې، نبه عليه شيخنا ايضا فی هامش البذل.

بَابٌ فِي الْمَرْأَةِ تَرَى الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ

باب دې په بيان د ښځه كې چې وينې خړوالی او زيړوالی وروسته د پاكوالې نه

يعنى كومه زنانه چې صفرة او كدرة دا دواړه رنګونه اووينی د حصول طهر يعنى د حيض د مودې د تيريدلو نه پس، كدرة نه مراد هغه رنګ دې چه مشابه وی د ماء مكدر يعنى خړو اوبوسره چه په هغې كښې ګردوغباروغيره ګډ شی، د مصنف رحمه الله دا ترجمه بلفظ الحديث ده.

[۳۰۷] (¹) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أُمِّ الْهُذَيْلِ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ وَكَانَتْ بَايَعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: "كُنَّا لاَ نَعُدُّ الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئًا".

ترجمه: د ام عطية نه روايت دې (او دا وه چه بيعت كړی وو د رسول الله ﷺ سره) هغه وائی: ومونږ چه مونږ نه شمارلو خړوالی او زيړوالی وروسته د طهر نه هيڅ شی.

[۳۰۸] (²) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، بِمِثْلِهِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: أُمُّ الْهُذَيْلِ هِيَ حَفْصَةُ بِنْتُ سِيرِينَ، كَانَ ابْنُهَا اسْمُهُ هُذَيْلٌ وَاسْمُ زَوْجِهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ.

---

¹): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۱۳۲) وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحيض ۲۵ (۳۲۵)، سنن النسائي/الحيض ۷ (۳۶۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۲۷ (٦٤٧)، سنن الدارمي/الطهارة ۹۳ (۹۰۰) (صحيح)

²): صحيح البخاري/الحيض ۲٦ (۳۲٦)، سنن النسائي/الحيض ۷ (۳٦۸)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۲۷ (٦٤٧)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۹٦) (صحيح)

ترجمه: د ام عطية نه روايت دې په مثل د هغه حديث. وئيلي دي ابوداود: ام الهذيل هغه حفصة بنت سيرين ده وو خوى دهغې چه نوم ئې هذيل وو، او نوم د خاوند دهغې عبد الرحمن وو.

مسئلة الباب کښې مذاهب علماء او د هغوی دلائل:

دا مسئله مختلف فيه ده، په دې کښې د علماء کرامو درې اقوال دی، د جمهورو علماء کرامو چه په هغوی کښې احنافو هم دی، مسلک دا دې چه زنانه که صفرة او کدرة که په موده د حيض کښې اوويني نو هغه حيض دې ګڼې استحاضه، او هم دا مصنف رحمه الله په ترجمة الباب کښې هم وائی لهذا دا ترجمة د مسلک جمهور موافق شوه، دويم قول د ابن حزم ظاهری رحمه الله دې چه دا دواړه رنګونه مطلقا استحاضه ده اګر که په موده د حيض کښې دننه اووينی، دريم قول دا دې کوم چه د امام مالک رحمه الله يو روايت دې چه صفرة او کدرة مطلقا حيض دې که په عادت کښې ئې دننه وينی يا دهغې د پوره کيدو نه پس، او دويم روايت د امام مالک رحمه الله د جمهورو په مثل دې، دلته يو څلورم قول هغه دې کوم چه په احنافو کښې د امام ابويوسف رحمه الله نه مروی دې چه کدرة حيض دې په دې شرط چه په شروع کښې اثر دم (اسود يا احمر) اووينی ګينې صرف يو رطوبت دې چه دهغې څه اعتبار نشته.

د جمهورو دليل د ابوداؤد حديث الباب دې، د ابن حزم دليل هم دا حديث الباب يعنی حديث د ام عطيه رضی الله عنها دې خو په روايت د بخاری او نسائی، ځکه چه په هغوی دواړو کښې ددې روايت الفاظو کښې ﴿ بعد الطهر ﴾ مذکور نه دې بس داسې دی ﴿ کنا لا نعد الکدرة والصفرة شيئا ﴾ په دې وجه امام نسائی رحمه الله په دې باندې ترجمه هم مطلق قائم کړې ده، د جمهورو د طرف نه ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه د ابوداؤد په روايت کښې د بعد الطهر زيادت موجود دې هم په دې وجه امام ابوداؤد رحمه الله په ترجمه الباب کښې دا قيد ذکر فرمائيلې دې او هم دغه شان امام بخاری رحمه الله هم په بخاری کښې ترجمهٔ الباب د ابوداؤد د روايت مطابق د بعد الطهر د قيد سره قائم کړې دې، لهذا ابن حزم دپاره اوس دهغې نه د استدلال ګنجائش پاتې نه شو، او د دريم قول دليل د بخاری هغه مشهور حديث دې چه په هغې کښې عائشه رضی الله عنها فرمائی ﴿ لا تعجلن حتی ترين القصة البيضا ﴾ چونکه په ظاهره کښې ددې حديث عائشه رضی الله عنها نه د صفرة او کدرة مطلقا حيض کيدل ثابتيږی د حيض د مودې قيد نشته، ددې جواب هم د ام عطيه رضی الله عنها د حديث نه پخپله راوتلو چه حديث د عائشې رضی الله عنها حديث به محمول کولې شی په زمانه د حيض باندې، لهذا اوس د حديث عائشه، او حديث ام عطيه دواړو په يو ځائې کولو سره حاصل دا شو چه صفرة او کدرة حيض دی مخکښې د طهر يعنی په زمانې د حيض کښې او استحاضه ده پس د طهر يعنی غير ايام حيض کښې.

ځان پوهه کړه چه دا د اختلاف مذاهب بيان خو کلی طور باندې وو، بيا وړاندې په دې کښې نور هم تفصيل دې هغه دا چه د زنانه دپاره د صفرة او کدرة په حيض کښې د ليدو دوه صورتونه دی يو دا چه دا ليدل د عادت نه متجاوز کيدو سره اکثر په حيض باندې راتلو سره منقطع شی دويم دا چه په اکثره موده باندې منقطع نه شی بلکه دهغې نه هم

متجاوز شي، د احنافو په نزد په اول صورت کښې ټول حيض دي او په صورت ثانيه کښې ما زاد على العادة استحاضه ده او هم دا قول د شوافعو هم دې خو فرق دا دې چه زمونږ په نزد اکثر موده د حيض لس ورځې ده او د هغوی په نزد پنځلس ورځې ده، او دويم قول د شوافعو دا دې چه صفرة او کدرة په ايامو د عادت کښې خو حيض دې او ما زاد على العادة مطلقا استحاضه ده.

بَابُ الْمُسْتَحَاضَةِ يَغْشَاهَا زَوْجُهَا

باب دی چې مستحاضې سره کوروالی کوي خاوند د هغې

[٣٠٩](١) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُسْهِرٍ، عَنْ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: "كَانَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ تُسْتَحَاضُ فَكَانَ زَوْجُهَا يَغْشَاهَا"، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَقَالَ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ: مُعَلَّى ثِقَةٌ، وَكَانَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ لَا يَرْوِي عَنْهُ، لِأَنَّهُ كَانَ يَنْظُرُ فِي الرَّأْيِ.

ترجمه: د عکرمه نه روايت دې هغه اووئيل: وه ام حبيبة چه مستحاضه کېده وو خاوند دهغې چه کوروالی ئي ورسره کولو. وئيلی دي ابوداود: او وئيلی دي يحيى بن معين: معلى ثقه دی، او وو احمد بن حنبل چه روايت ئي نه کولو د هغه نه ځکه هغه وو چه نظر به ئي رای ته کوو.

[٣١٠](٢) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْجَهْمِ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي قَيْسٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ، "أَنَّهَا كَانَتْ مُسْتَحَاضَةً وَكَانَ زَوْجُهَا يُجَامِعُهَا".

ترجمه: د حمنة بنت جحش نه روايت دی: بيشکه هغه وه چه مستحاضه کېده او وو خاوند دهغې چه کوروالی به ئي کولو دهغې سره.

تشريح: وطی د مستحاضې د جمهورو په نزد جائز ده او د يو جماعت په نزد ناجائز ده چه په هغې کښې ابراهيم نخعی هم دې او هم دا يو روايت د امام احمد رحمه الله دې، او د ابن سيرين نه کراهت منقول دې.

مصنف رحمه الله په دې باب کښې هيڅ حديث مرفوع نه دې ذکر کړې بلکه اثر عکرمه رحمه الله ئي ذکر کړو هغه دا چه ام حبيبة رضي الله عنها سره به دهغې خاوند او حمنة رضي الله عنها سره به دهغې خاوند په حالت د استحاضه کښې وطی کوله، د ام حبيبة رضي الله عنها خاوند عبدالرحمن بن عوف دې رضي الله عنه او د حمنة بنت جحش خاوند طلحة بن عبيدالله رضي الله عنه دې، په دې مسئله کښې د فعل صحابی نه استدلال په دې طريقه دې چه دا دواړه جليل القدر صحابه کرامو کوم چه د عشره مبشره نه دی په دې فعل باندې د رسول الله ﷺ د اجازت نه بغير جراءت نه شی کولې، خصوصا هر کله چه د حائض د نزديکت نه ممانعت هم راغلې دې، دويم خبره دا ده چه د منع دپاره د دليل حاجت دې او په دې سلسله کښې د رسول الله ﷺ نه هيڅ نهی نه ده ثابت خو حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښې ليکلې دی چه په دې سلسله کښې بعض روايات په جمع الفوائد

(١): أنظر حديث رقم (٣٠٥)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٢١) (صحيح)
(٢): انظر حديث رقم (٣٠٥)، (تحفة الأشراف: ١٥٨٢١) (حسن)

کښې موجود دی. (۱)

بَابُ مَا جَاءَ فِي وَقْتِ النُّفَسَاءِ

باب دې په بيان د هغې کې چې راغلى دی په وقت د نفاسې کې

په اقل موده د نفاس کښې د ائمه اربعه په نزد هيڅ تحديد نشته، په اکثره موده کښې اختلاف دې، د احنافو او حنابله په نزد څلويښت ورځې ده او د امام شافعي رحمه الله او مالک رحمه الله په نزد شپيتهٔ ورځې ده، او په يو روايت کښې د امام شافعي رحمه الله نه سبعون يوما مروى دې او امام ترمذي رحمه الله د امام شافعي رحمه الله مسلک هم دا ليکلې دې کوم چه د احنافو او حنابله دې خو په کتب شافعيه کښې ستون يوما مذکور دې.

[۳۱۱](۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، أَخْبَرَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِي سَهْلٍ، عَنْ مُسَّةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: "كَانَتِ النُّفَسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أَرْبَعِينَ يَوْمًا، أَوْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، وَكُنَّا نَطْلِي عَلَى وُجُوهِنَا الْوَرْسَ تَعْنِي مِنَ الْكَلَفِ".

ترجمه: د ام سلمة نه روايت دې هغې وئيلی دی: وه نفاسه په زمانه د رسول الله ﷺ کښې چه کېناستله وروسته د نفاس نه څلوېښت ورځې (او يا څلوېښت شپې) او وو مونږ چه مونږ به لړل به مو مخونه خپل په ورس باندې. مطلب ئې دادی چه د ورو دانو د وجې نه.

[۳۱۲](۳) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ يَعْنِي حِبِّي، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زِيَادٍ، قَالَ: حَدَّثَتْنِي الْأَزْدِيَّةُ يَعْنِي مُسَّةَ، قَالَتْ: حَجَجْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ، فَقُلْتُ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّ سَمُرَةَ بْنَ جُنْدُبٍ يَأْمُرُ النِّسَاءَ يَقْضِينَ صَلَاةَ الْمَحِيضِ، فَقَالَتْ: "لَا يَقْضِينَ، كَانَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ نِسَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقْعُدُ فِي النِّفَاسِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، لَا يَأْمُرُهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَضَاءِ صَلَاةِ النِّفَاسِ"، قَالَ مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ حَاتِمٍ: وَاسْمُهَا مُسَّةُ تُكْنَى أُمَّ بُسَّةَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: كَثِيرُ بْنُ زِيَادٍ كُنْيَتُهُ أَبُو سَهْلٍ.

ترجمه: کثير بن زياد نه روايت دی هغه وائي حديث بيان کړ ی دی ماته ازديه يعني مسه، هغې وئيلی دی: حج اوکړو ما نو زه داخله شوم په ام سلمة نو ما اووئيل: اې ام المؤمنين! بېشکه سمرة بن جندب امر کوي ښځو ته چه قضائي به راوړي د مونځ د حيض، نو هغې اووئيل: قضايي به نه راوړي، وه به زنانه د بيبيانو د نبي ﷺ نه چه کېناستله به په نفاس کښې څلويښت شپې امر به ورته نبي ﷺ نه کولو په قضاپې د مونځ د نفاس. وئيلی دي محمد يعني ابن حاتم، نوم د هغې مسة وو چه کنيه ئې ام بسة وه، وئيلی دي ابوداود: د

(۱) په جمع الفوائد کښې ددې سلسله دواړه قسم روايات دی د جواز هم او د عدم جواز هم مونږ د هغوی عبارت بعينه نقل کوو، (عائشه) قالت المستحاضة لا ياتيها زوجها، للدارمي (وله) بلين عن ابراهيم قال كان يقال المستحاضة لا تجامع ولا تصوم ولا تمس المصحف انما رخص لها في الصلوة، وقال يزيد يجامعه زوجها ويحل لها ما يحل للطاهرة (وله) عن ابن جبير وقد سئل اتجامع مع المستحاضة فقال الصلوة اعظم من الجماع ددې نه پس ئې په دې کښې د ابوداؤد په حوالې سره اثر د عکرمه ذکر کړې دی، د ام حبيبة او حمنة رضي الله عنهما په باره کښې.

(۲): سنن الترمذي/الطهارة ۱۰۵ (۱۳۹)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۲۸ (۶۴۸) (تحفة الأشراف: ۱۸۲۸۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶/۳۰۰، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۱۰) (حسن صحيح)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۲۸۸) (حسن)

کثیر بن زیاد کنیه ابو سهل وه

تشریح: قوله: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ - قوله كَانَتِ النُّفَسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أَرْبَعِينَ يَوْمًا ﴾ ددې نه معلومه شوه چه اکثره موده د نفاس څلویښت ورځې ده لکه چه د احنافو او حنابله مذهب دې او د صحابی قول ﴿ کنا نفعل کذا فی زمن رسول اللهﷺ ﴾ بالاتفاق د حدیث مرفوع په حکم کښې دې [1] کما فی کتب الاصول او دلته خو داحدیث یو بل لحاظ سره هم مرفوع دې هغه په دې وجه چه د صحابیه مراد دا دې چه نفساء د رسول اللهﷺ د طرف نه په دې خبره باندې مامور وې چه څلویښت ورځې د ناستې مطلب دا نه دې چه کیناستلې به او مراد په دې وجه دې چه حدیث که په ظاهر باندې کیخودلې شی نو د حدیث مضمون به خلاف واقع وی ځکه چه دا مستبعد ده چه د یوې زمانې ټولې زنانه دې په نفاس کښې متحد شی یقینا دې په ټولو باندې څلویښت ورځې نفاس راشی یقینا په دې کښې د عادت په اعتبار سره زنانه مختلف وی، کذا فی البذل عن الشوکانی، او هم دا خبره شیخ ابن الهمام په فتح القدیر کښې هم لیکلې ده خو زه وائم چه دا لوئې لوئې حضرات خو هم دا لیکی خو د مضمون د خلاف واقع کیدو خبره ددې احقر په فهم کښې نه راځی ځکه چه په دې حدیث کښې مراد دا دې چه د رسول اللهﷺ په زمانه کښې به نفساء زیات نه زیات څلویښت ورځې کیناستلې په دې کښې خو هیڅ هم اشکال نشته، او که دلته امر مقدر اومنلې شی نو بیا به هم دا مطلب اخستلې کیږی چه نفساء د رسول اللهﷺ د طرف نه مامور وې ددې خبرې چه زیات نه زیات به څلویښت ورځې کینی، او که دا مطلب واخستلې شی چه څلویښت ورځی به کیناستلې یا هر نفساء د څلویښتو ورځو دناستې مامور وې نو بیا به په دواړو صورتونو کښې اشکال وی.

فائده: مصنفرحمه الله د نفاس د مودې په باره کښې خو ترجمة قائم کړې ده خو د حیض د مودې په باره کښې ئې هیڅ ترجمه نه ده قائم کړې او نه ئې دهغې څه حدیث ذکر کړې دې په ظاهره ددې وجې نه چه په دې کښې یو حدیث هم ثابت نه دې لکه چه د ابن العربی د کلام نه معلومیږی. (کذا فی هامش البذل)

﴿ قوله وَكُنَّا نَطْلِي [2] عَلَى وُجُوهِنَا الْوَرْسَ يَعْنِي مِنَ الْكَلَفِ ﴾ کلف یعنی داغ او نخښې د زنانه په مخ باندې د ولادت د سختئ او تکلیف وغیره د وجې نه څه نخښې پریوځی، ام سلمهرضی الله عنها دې باره کښې وائی چه مونږ به ددې دپاره څه تدبیر کولو چه ورس یو مشهوره ګیا ده هغه به میده کولو سره زنانو په مخ باندې مږله، چه په هغې سره به هغه نخښې پاکې شوې.

---

[1] ، او په دې سلسله کښې یو حدیث په سنن ابن ماجه کښې مرفوع صریح هم دې ﴿ عن انس ان رسول اللهﷺ وقت للنفساء اربعین یوما الا ان تری الطهر قبل ذلك ﴾

[2] ، دا د طلا یطلې مجرد نه هم کیدې شی او نطلې بتشدید الطاء د باب افتعال نه هم کیدې شی او دا دوه احتمالات علامه سندی (رح) په حاشیه د نسائی کښې د قول ابن عمر: لان اصبح مطليًا بقطران، لاندې ذکر کړی دی.

۲: ﴿ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى – قوله إِنَّ سَمُرَةَ بْنَ جُنْدُبٍ يَأْمُرُ النِّسَاءَ الخ ﴾ سيدنا سمره بن جندب رضي الله عنه به غالبا په خپل قياس او اجتهاد سره زنانو ته د حيض د زمانې د قضاء مونځونو حكم كولو، ام سلمه رضي الله عنها ته چه كله دا معلومه شوه نو هغوى ددې ترديد اوفرمائيلو او وې فرمائيل چه رسول الله ﷺ به د نفاس د زمانې د مونځونو د قضاء حكم نه فرمائيلو مطلب دا دې چه كله د نفاس د مونځونو د قضاء حكم نشته نو په زمانه د حيض كښې به د مونځونو د قضاء حكم په طريق اولى نه وى ځكه چه په دې كښې حرج زائد دې، ځكه چه حيض د نفاس په مقابله كښې ډير زيات كثير الوقوع دې، نو چه كله د دفع حرج دپاره هلته قضاء نشته نو دلته به په طريق اولى نه وى.

بَابُ الْاِغْتِسَالِ مِنَ الْحَيْضِ

باب دې په بيان د غسل كې د حيض نه

په دې باب سره مقصود د غسل حيض كيفيت لره بيانول دى لكه چه ددې نه مخكښې په شروع كښې د غسل جنابت كيفيت بيانول وو غسل كه د جنابت دپاره وى يا د حيض دپاره د دواړو طريقه يوه ده خو د غسل حيض په باره كښې په رواياتو كښې بعض داسې څيزونه راځى چه دهغې تعلق خاص د حيض سره وى، مثلا د فرصه ممسكه وغيره ذكر كوم چه په وړاندې روايت كښې راځى په دې وجه دا بيل بيانولې شى.

[۳۳]() حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ يَعْنِي ابْنَ الْفَضْلِ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ إِسْحَاقَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ سُحَيْمٍ، عَنْ أُمَيَّةَ بِنْتِ أَبِي الصَّلْتِ، عَنْ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي غِفَارٍ قَدْ سَمَّاهَا لِي، قَالَتْ: أَرْدَفَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حَقِيبَةِ رَحْلِهِ، قَالَتْ: فَوَاللَّهِ لَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الصُّبْحِ فَأَنَاخَ وَنَزَلْتُ عَنْ حَقِيبَةِ رَحْلِهِ، فَإِذَا بِهَا دَمٌ مِنِّي، فَكَانَتْ أَوَّلَ حَيْضَةٍ حِضْتُهَا، قَالَتْ: فَتَقَبَّضْتُ إِلَى النَّاقَةِ وَاسْتَحْيَيْتُ، فَلَمَّا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا بِي وَرَأَى الدَّمَ، قَالَ: "مَا لَكِ؟ لَعَلَّكِ نَفِسْتِ"، قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَأَصْلِحِي مِنْ نَفْسِكِ، ثُمَّ خُذِي إِنَاءً مِنْ مَاءٍ فَاطْرَحِي فِيهِ مِلْحًا ثُمَّ اغْسِلِي مَا أَصَابَ الْحَقِيبَةَ مِنَ الدَّمِ ثُمَّ عُودِي لِمَرْكَبِكِ"، قَالَتْ: فَلَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ رَضَخَ لَنَا مِنَ الْفَيْءِ، قَالَتْ: وَكَانَتْ لَا تَطَّهَّرُ مِنْ حَيْضَةٍ إِلَّا جَعَلَتْ فِي طَهُورِهَا مِلْحًا وَأَوْصَتْ بِهِ أَنْ يُجْعَلَ فِي غُسْلِهَا حِينَ مَاتَتْ.

ترجمه: د امية بنت ابي الصلت نه روايت دې، هغه روايت كوي د يوې ښځې د بني غفار نه چه هغه ماته مسمى كړه، هغې وئيلى دى: وروسته سوره كړم زه رسول الله ﷺ په هغه وروستنې سر د پالان د سورلى د هغه، هغې اووئيل: قسم په الله همېشه وو رسول الله ﷺ تر صباح پورې، نو هغه چو كړه او زه خكته شوم د وروستې سر د سورلى نه، په هغې باندې وينه وه نو وو هغه اولنى حيض چه په هغې باندې حائضه شوم، هغې اووئيل: نو ما ځان جوخت كړو اوښې ته او حياء مې اوكړه، هر كله چه اوليدلو رسول الله ﷺ هغه څه چه په ما باندې وو نو وې وئيل: څه دې تالره شايد ته حائضه شوې يې؟ ما اووئيل: آو، هغه اووئيل: اصلاح د خپل ځان اوكړه او بيا واخله يو لوښى د اوبو، واچوي په هغې كښې مالگه، بيا

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۸۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۰/۶) (ضعيف)

وونبځه هغه چه رسیدلی وی د پالان وروستني سرته د وینې نه، بیا واپس شه خپلې سورلۍ ته. هغې اووئیل: هر کله چه فتح کړو رسول الله ﷺ خیبر رایې کړو مونږ ته د مال فئ نه، هغې اووئیل: او وه هغه چه نه به پاکیده د حیض نه مګر هغې به اچوله په اوبو کښې مالګه. او وصیت ئې اوکړو په دې باندې چه واچولی شي دهغې په غسل کښې کله چه مړه شي

مضمون حدیث:

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ – قوله عَنِ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي غِفَارٍ الخ ﴾ وئیلې شوې دی چه دهغې نوم لیلې دې او دا د ابوذر غفاری رضی الله عنه ښځه ده، مضمون حدیث دا دې چه هغه د خپل څه سفر حال بیانوی غالبا دا سفر د غزوه خیبر دپاره وو، لکه چه د حدیث د آخرې نه معلومیږی هغه وائی چه په سفر کښې رسول الله ﷺ زه د خپل حقیبه رحل یعنی د پالان نه په شاته لړګی باندې ردیف جوړ کړم (دا قافله په کوم کښې چه رسول الله ﷺ هم وو تلوله شپه روانه وه، تردې چه) سحر یو منزل ته رسیدلو سره رسول الله ﷺ نزول اوفرمائیلو او زه د خپل ځائې نه راکوزه شوم، نو ما اولیدل چه هلته د وینې داغ ښکاره کیږی او دا ماته په اول ځل حیض راغلې وو، هغه وائی چه زه دهغې په لیدو باندې د هغه ځائې نه لرې شوم او اوشرمیدم، چه کله رسول الله ﷺ زما دا کیفیت اولیدو او په دې وینه باندې هم د هغوی نظر پریوتلو نو رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چه پا تاباندې جوړې حیض راغلو ما عرض اوکړو او جی! نو هغوی اوفرمائیل خپله جامه برابر کړه چه د حیض وینه منتشر نه شی او بیا ئې اوفرمائیل چه لرې شان اوبه واخله په هغې کښې مالګه واچوه او حقیبه رحل په کومې چه وینه پرته ده هغه وینځه بیا خپلې سورلۍ ته واپس شه، وړاندې راوی وائی چه ددې واقعې نه پس دهغې دا معمول وو چه کله به ئې هم د حیض نه غسل کولو نو په اوبو کښې به ئې مالګه اچوله، بلکه ددې ئې دومره اهتمام اوکړو چه وصیت ئې اوکړو چه د مرګ نه پس چه ماته غسل راکولې شی نو په هغه اوبو کښې دې هم مالګه واچولې شی.

په دې حدیث کښې د غسل حیض څه خاص کیفیت نه دې مذکور معلومه نه ده چه مصنف رحمه الله هم دا روایت ولې ذکر کړو، (۱) خو ددې حدیث نه یو مسئله معلومیږی یعنی د ماء مخلوط بشئ طاهر سره د غسل جواز، کوم چه په باب فی الجنب یغسل راسه بالخطمی کښې په تفصیل سره تیر شوې دی.

﴿ قوله فَلَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– خَيْبَرَ الخ ﴾ رسول الله ﷺ به په غزواتو کښې کله کله زنانه هم ځان سره بوتلې خو دا بوتلل به د قتال دپاره نه وو بلکه د نورو خدماتو دپاره د مجروحینو د مرهم پټئ کولو او د خیال ساتلو دپاره، او داسې قسم زنانو ته به باقاعده د غنیمت حصه خو نه ورکړې کیده خو د انعام په طور باندې به څه معمولی څیز د مال غنیمت

---

(۱) ممکنه ده چه مصنف رحمه الله ته ددې صحابیه رضی الله عنها دا کار ډیر خوښ شوې وی چه په حدیث باندې د عمل کولو ئې دومره اهتمام اوفرمائیلو رضي الله تعالي عنها ددې حدیث چه کومه مرفوع حصه ده په هغې کښې خو اغتسال د حائضی مذکور نه دې بلکه غسل دم حیض مذکور دې خو فعل د صحابیه رضی الله عنها د غسل حیض سره متعلق دې ۱۲)

نه ورکولې شو کوم ته چه رضح وائي، د فئ نه مراد دلته مال غنيمت دې، هسې خو مشهوره دا ده چه فئ هغه مال دې کوم چه د کفارو نه حاصل شي بغير د قتال نه او کوم چه حاصل شي په قتال سره هغې ته غنيمت وائي، دا څيزونه به په كتاب الجهاد کښې راشي.

[۳۳]() حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَخْبَرَنَا سَلَّامُ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَتْ أَسْمَاءُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ تَغْتَسِلُ إِحْدَانَا إِذَا طَهُرَتْ مِنَ الْمَحِيضِ؟ قَالَ: "تَأْخُذُ سِدْرَهَا وَمَاءَهَا فَتَوَضَّأُ، ثُمَّ تَغْسِلُ رَأْسَهَا وَتَدْلُكُهُ حَتَّى يَبْلُغَ الْمَاءُ أُصُولَ شَعْرِهَا، ثُمَّ تُفِيضُ عَلَى جَسَدِهَا، ثُمَّ تَأْخُذُ فِرْصَتَهَا فَتَطَهَّرُ بِهَا". قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَتْ عَائِشَةُ: فَعَرَفْتُ الَّذِي يَكْنِي عَنْهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ لَهَا: تَتَبَّعِينَ بِهَا آثَارَ الدَّمِ.

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلي دي چه داخل شوه اسماء په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې، هغې اووئيل: اې د الله رسوله! څنګه به غسل کوي يوه زمونږ نه کله چه پاکه شي د حيض نه؟ هغه وفرمايل: وابه خلي بېره خپله او اوبه خپلې نو اودس به اوکړي، بيا به خپل سر اوينځي، او وبه ئي مږي تردې چه ورسيږي اوبه بيخونو د ويختو دهغې ته، بيا به واړوي په ټول بدن باندې، بيا به واخلي د مالوچو موټې، نو پاک کړي په هغې، هغې اووئيل: اې د الله رسوله! څنګه ځان صفا کړم په هغې، اووئيل عائشې: ماته پته ولګېده چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په دې سره کنايه کوي دهغې نه، نو ما اووئيل هغې ته: دا به ورپسې کړي آثارو د وينې پسې.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – قوله عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ دَخَلَتْ أَسْمَاءُ الخ ﴾

دا اسماء بنت شکل رضي الله عنها چه د صحيح مسلم په روايت کښې دی، په صحيح بخاری کښې هم دا حديث دې په هغې کښې ﴿ دخلت امراة ﴾ بغير د تعين نه دې حافظ رحمه الله فرمائي چه خطيب په مبهمات کښې دا روايت ذکر کړې دې او په هغې کښې په ځائې د بنت شکل اسماء بنت يزيد بن السکن دې دمياطي وغيره بعض محدثينو د مسلم روايت ته تصحيف وئيلې دې ځکه چه په انصارو کښې څوک هم داسې نشته چه د هغه نوم شکل وی، حافظ ابن حجر رحمه الله ددې ترديد کړې دې چه کيدې شي شکل د هغه لقب وی او نوم ئي يزيد وی بلکه حافظ وائي زيات تر مشهورو کتابونو کښې اسماء بنت شکل دې يا اسماء بغير د نسب نه لکه چه په ابوداؤد کښې دی.

﴿ قوله ثُمَّ تَأْخُذُ فِرْصَتَهَا فَتَطَهَّرُ بِهَا ﴾ يعني رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه حائضې له پکار دی چه د غسل نه د فراغت نه پس دې نور نظافت او طهارت حاصل کړی، د ﴿ فرصته ﴾ په فاء کښې درې واړه حرکات لوستلې شوې دی ددې معنی ده مالوچ يا د مالوچو ټکړه يعنی شوړه (يا پټی) دلته ددې نه مراد مشکو باندې لړلې شوې شوړه (کپړه) ده لکه چه په وړاندې روايت

[1]: صحيح مسلم/الحيض ۱۳ (۳۳۲)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۱۲٤ (٦٤۲)، (تحفة الأشراف: ۱۷۸٤۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الحيض ۱۳ (۳۱٤)، سنن النسائي/الطهارة ۱۵۹ (۲۵۲)، مسند احمد (۱٤۷/٦)، سنن الدارمي/الطهارة ۸۳ (۸۰۰) (حسن صحيح)

کښې دی ﴿ فرصة ممسكة ﴾ او په بعض رواياتو کښې دی ﴿ من مسک ﴾ مطلب دا دې چه په یو پټاپه باندې مشک لګولو سره د رائحه کريهه د زوال دپاره دې هغه په خپل فرج کښې کېږدی او دا هم مراد کېدې شی چه د فرج نه علاوه په کوم کوم ځائې کښې چه د وينې اثر وی هغه لګولو سره دې بيا په فرج کښې کېږدی، پس دهغې نه هم په وړاندې روايت کښې ﴿تتبعين بها آثار الدم ﴾ راروان دې په بعض رواياتو کښې د فرصة په ځائې قرصة په قاف سره دې او بعضو دا قرصة په قاف او ضاد سره ضبط کړې ده نو ګويا په دې کښې درې روايتونه شو، فِرصة، قرصة، قرضة، مراد د ټولو نه يو دې.

[٣١٥]() حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرْهَدٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا ذَكَرَتْ نِسَاءَ الْأَنْصَارِ فَأَثْنَتْ عَلَيْهِنَّ، وَقَالَتْ: لَهُنَّ مَعْرُوفًا، وَقَالَتْ: دَخَلَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: فِرْصَةً مُمَسَّكَةً، قَالَ مُسَدَّدٌ: كَانَ أَبُو عَوَانَةَ، يَقُولُ: فِرْصَةً، وَكَانَ أَبُو الْأَحْوَصِ، يَقُولُ: قَرْصَةً.

ترجمه: د عائشې نه روايت دې بېشکه هغې ذکر کړې ښځې د انصارو، د هغوی صفت ئې اوکړو او وئې وئيل د هغوی په حق کښې معروف، او وئې وئيل: داخله شوه يوه ښځه د دوی نه په رسول الله ﷺ باندې، نو ذکر ئې کړه معنی دهغې مګر دا چه هغه اووئيل (فرصة ممسكة) کلکه کپړه. اووئيل مسدد: وو ابو عوانه چه وئيل به يې: (فرصة) او وو ابو الاحوص وئيل به يې: قَرصة).

تشريح: مونږ اوس وئيلې وو چه په بعض رواياتو کښې ﴿ من مسک ﴾ دې مشهور خو دا دی چه دا مسک په کسرې د ميم سره دې کوم چه معروف خوشبوئی ده، او بعض دا مسک په فتحې د ميم سره لوستلې دې او مسک چمړې ته وائی او دهغې وجه ئې دا ليکلې ده چه مشک خو ډېر ګران څيز دې او صحابه کرام ﷺ به په عام حالاتو کښې د غريبئ ژوند تېرولو لهذا مطلب دا دې چه د څرمنې ټکړه اخستلو سره د بدن په کومه کومه حصه چه د وينې اثر وی په هغې سره دې اومږی او کومو خلقو چه دا مشک لوستلې دې د هغوی تائيد د هغه روايت نه کېږی چه په هغې کښې راځی ﴿ فرصة ممسكة ﴾ (هغه شوړه (کپړه) چه په هغې کښې د مشکو خوشبوئی اچولې شوې وی) دويمې ډلې ددې جواب دا ورکړی دی چې کېدې شی دا لفظ ﴿ ممسكة ﴾ وی د امساک باليد نه په دې صورت کښې به دا معنی وی هغه شوړه (کپړه) چه په لاس کښې نيولې شوې وی، خو دا معنی غلطه او خلاف ظاهر ده، د امام نووی ﷫ رائې دا ده چه مسک په کسرې د ميم سره زيات صحيح دې، او د عسرت او حاجت والا خبره بس هم داسې ده، عرب خلق ډېر فراخه زړونو والا وو خصوصا د استعمال طيب په معامله کښې.

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٨٤٧) (حسن صحيح)

او په دې کښې هم اختلاف دې چه د مشک په استعمال کښې حکمت څه دې په دې کښې دوه اقوال دی بعضو وئیلي دی چه د رائحه کریهه د ازالې دپاره او بعضو وئیلې دی په دې وجه چه د مشک استعمال په فرج کښې اسرع الی الحبل دې په دې سره استقراء د حمل زر کیږی خو امام نووی رحمه الله ددې قول تردید فرمائیلې دې، حضرت شیخ رحمه الله به فرمائیل چه امام نووی رحمه الله فرمائی لا حول ولا قوة الا بالله چرته اورسیدل.

﴿قوله فَأَثْنَتْ عَلَيْهِنَّ الخ﴾ عائشې رضی الله عنها د انصاری زنانو ذکر اوکړو او د هغوی تعریف او مدح ئې اوکړه، د مدح الفاظ په بل روایت کښې راروان دی ﴿نعم النساء نساء الانصار لم يكن يمنعهن الحياء﴾ یعنی انصاری زنانه ډیرې غوره دی هغوی د دین د زده کړې او د مسائلو د معلومولو نه حیاء نه منع کوی.

[۳۱۴]() حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ، أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ يَعْنِي ابْنَ مُهَاجِرٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أَسْمَاءَ سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ، قَالَ: فِرْصَةً مُمَسَّكَةً، قَالَتْ: كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ، تَطَهَّرِي بِهَا وَاسْتَتِرِي بِثَوْبٍ، وَزَادَ: وَسَأَلَتْهُ عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ، فَقَالَ: تَأْخُذِينَ مَاءَكِ فَتَطَّهَّرِينَ أَحْسَنَ الطُّهُورِ وَأَبْلَغَهُ، ثُمَّ تَصُبِّينَ عَلَى رَأْسِكِ الْمَاءَ ثُمَّ تَدْلُكِينَهُ حَتَّى يَبْلُغَ شُؤُونَ رَأْسِكِ، ثُمَّ تُفِيضِينَ عَلَيْكِ الْمَاءَ، قَالَ: وَقَالَتْ عَائِشَةُ: نِعْمَ النِّسَاءُ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ، لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَسْأَلْنَ عَنِ الدِّينِ وَأَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِيهِ.

ترجمه: د عائشې رضی الله عنها نه روایت دې، یقینًا اسماء تپوس اوکړو د نبي ﷺ نه په معنی د هغې سره، هغه اووئیل (فرصة ممسكة) کلکه کپړه، هغې اووئیل: څنګه پاک کړم په هغې، نو هغه وفرمایل: سبحان الله ځان صفا کړه په هغې او ځان پټ کړه په یوې جامه. او هغه زیادت اوکړو، او تپوس ئې اوکړو د غسل د جنابت باره کښې نو هغه اووئیل: واخله خپلې اوبه نو صفايې به اوکړې ښائسته صفايې او مبالغه به اوکړې، بیا به واړوې په سر باندې اوبه، بیابه ئې ومږې تردې چه ورسیږې بیخونو د سر ستاته، بیابه واړوې په ځان باندې اوبه. هغه اووئیل: او اووئیل عائشې: ډیرې ښې ښځې ښځې د انصارو دې نه وو چه منع کولې دوی لره حیاء چه سوال اوکړې د دین باره کښې، او دا چه پوهه شې په دین کښې.

تشریح: طهارة مائیه کوم چه اصل دې د هغې بیان پوره شو. الحمدلله الذی بنعمته تتم الصالحات.

(): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۸٤۷) (حسن)

باب التیمم

باب دي په بیان د تیمم کښې

په دې باب سره د مصنف رحمه الله مقصود مشروعیت د تیمم او صفت دواړه بیانول دی پس د باب د حدیث اول نه مشروعیت او دهغې نه په روستو روایاتو کښې ئې صفت د تیمم بیان کړې دې.

د تیمم سره متعلق مباحث عشرة :

دلته به مونږ دا امور بیانوو:

١ : المناسبة بما قبله،
٢ : معنی التیمم لغة و شرعا،
٣: متی شرع التیمم،
٤ : طهارة مطلقة او ضروریة،
٥ : رخصة او عزیمة،
٦ : هل التیمم من خصائص هذه الامة،
٧: ما یجوز به التیمم،
٨ : اختلاف الائمة فی کیفیة التیمم،
٩: دلائل الفریقین او حدیث د عمار بن یاسر رضی الله عنهما کوم چه په دې باب کښې اصل دې په هغې باندې کلام،
١٠ : هل یجوز التیمم للجنابة.

بحث اول : المناسبة بما قبله

مصنف رحمه الله د طهارة مائیه صغری او کبری یعنی اودس او غسل او دهغې د متعلقاتو د بیان نه چه کله فارغ شو نو اوس ددې ځائې نه طهارة ترابیه شروع کوی کوم چه د طهارة مائیه نائب او دهغې بدل دې او نائب موخر وی د اصل نه.

بحث ثانی : معنی التیمم لغة و شرعا

د تیمم لغوی معنی د قصد ده او د حج معنی هم د قصد ده خو په دې کښې د معظم او محترم قید دې یعنی د یو معظم او محترم څیز قصد کول او د تیمم معنی شرعی ده پاکه خاورې لره د قاعده شرعیه مطابق استعمالول د طهارت په نیت باندې (١) ابن رسلان رحمه الله فرمائی چونکه د تیمم لغوی معنی د قصد ده په دې وجه د فقهاء امصار په دې باندې اتفاق دې چه په تیمم کښې نیت واجب دې خو په اودس کښې اختلاف دې ځکه چه په هر اصطلاحی معنی کښې لغوی معنی ملحوظ وی، خو د امام اوزاعی رحمه الله نه په دې کښې اختلاف منقول دې چه د هغوی په نزد په تیمم کښې نیت ضروری نه دې، او هم دغه شان

(١)، فی نفسه تیمم خو مطلق د طهارة په نیت باندې صحیح کیږی سره د مانځه ادا کول امر اخر دې په دې کښې تفصیل او اختلاف دې د طرفین په نزد د تیمم په ذریعه صحة د صلوة په دې باندې موقوف دې چه هغه تیمم د داسې عبادة مقصوده دپاره کړې شوې وی کوم چه بغیر د طهارت نه نه صحیح کیږی، مثلاً صلوة جنازه او سجده تلاوت، او که داسې عبادت مقصوده وی کوم چه بغیر د طهارة نه صحیح کیږی لکه اسلام راوړل نو په دې تیمم سره به مونځ نه صحیح کیږی او د امام ابویوسف رحمه الله په نزد چه کوم تیمم د عبادت مقصوده دپاره کړې شوې وی، عام ددې نه چه هغه بغیر د طهارت نه صحیح کیږی او که نه په هغې سره د مانځه ادا کول جائز دی او کوم تیمم چه د قربت غیر مقصوده دپاره کړې شوې وی لکه دخول مسجد او مس مصحف په دې تیمم سره بالاتفاق د مونځ ادا کول جائز نه دی، او دا خبره دې هم واضحه وی چه په دې بحث کښې د مقصود او غیر مقصود هم یو خاص فهم دې کوم چه په کتب فقه کښې مذکور دې، د شرح وقایة په حاشیه کښې هم لیکلې شوې دې

صاحب هداية په دې کښې د امام زفر رحمه الله او ابن رشد په بداية المجتهد کښې د حسن بن حی هم اختلاف ليکلې دې.

بحث ثالث : متى شرع التيمم

خان پوهه کړه چه څنګه د افک عائشه رضي الله عنها د قصې بناء په فقد عقد (د اميل ورکيدل) دی هم دغه شان د مشروعيت تيمم سبب هم دغه اميل ورکيدل دی، د افک واقعه بالاتفاق په غزوه مريسيع کښې راپيښه شوې ده کوم ته چه غزوه بنو المصطلق هم وائی او يو لوئې جماعت چه په هغې کښې ابن عبدالبر، ابن سعد، ابن حبان هم دی ددې حضراتو رائې دا ده چه د تيمم د آيت نزول هم په دې غزوه کښې اوشو، او د يو جماعت رائې دا ده چه د قصه افک د پيښيدو نه پس په يو بل سفر کښې دوباره اميل ورک شو او په هغې باندې د آيت تيمم نزول اوشو، پس د طبرانی د يو روايت نه معلوميږی سيده عائشه رضي الله عنها فرمائی چه د واقعه افک د پيښيدو نه پس زه د رسول الله ﷺ سره په يوه بله غزوه کښې شريکه شوم په هغې کښې د تيمم نزول اوشو، خو په دې روايت کښې د هغه سفر نوم ذکر نه دې، حافظ ابن القيم رحمه الله په زاد المعاد کښې فرمائی وهذا هو الظاهر او هم دغه شان د حافظ ابن حجر رحمه الله ميلان هم دې طرف ته معلوميږی، حافظ رحمه الله د بعض علماء کرامو نه د آيت تيمم نزول په غزوه ذات الرقاع کښې کيدل نقل کړی دی، کيدې شی چه هغه دويمه غزوه هم دا وی کومه چه عائشې رضي الله عنها فرمائيلې ده خو دا مسئله مختلف فيه ده چه ذات الرقاع مقدم ده يا بنو مصطلق، قسطلانی فرمائی چه د آيت تيمم نزول په ۵ يا ۶ هجری کښې شوې دې، او په تاريخ خميس کښې ئې ۵ هجری ليکلې دې او ابن الجوزی په التلقيح کښې ۴ هجری ليکلې دې، والله تعالى اعلم

بحث رابع : طهارة مطلقة او ضرورية،

تيمم د احنافو په نزد طهارة مطلقا (کامله) دې او د ائمه ثلاثه په نزد طهارة ضرورية دې، هم په دې وجه زمونږ په نزد د وخت د داخليدلو نه مخکښې ئې هم کولې شی او د ائمة ثلاثه په نزد د وخت د دخول نه مخکښې تيمم جائز نه دې ځکه چه د ضرورت تحقق د وخت نه پس وی، بله دا چه د هغوی په نزد د وخت د تيريدلو نه پس تيمم ماتيږی او بله دا چه د امام احمد رحمه الله په نزد په وخت کښې دننه دننه په يو تيمم سره مونځونه قضاء او ادا لوستلې شی. او د شوافعو او مالکيانو په نزد د هر فرض مونځ دپاره مستقل تيمم ضروری دې اګر که په يو وخت کښې وی خو نوافل د هغوی ټولو په نزد د فرائضو تابع دی، د شوافعو په نزد نوافل قبليه او بعديه دواړه او د مالکيانو په نزد صرف بعديه

بحث خامس : رخصة او عزيمة

په دې کښې درې اقوال دی:
۱: عزيمت، ۲: رخصت دې مطلقا، دريم قول دا دې چه په وخت د عدم الماء کښې عزيمت دې، او د اوبو د کيدو سره سره د مرض وغيره د وجې نه رخصت دې.

بحث سادس : هل التيمم من خصائص هذه الامة،

تیمم ددې امت د خصائصو نه دې لکه چه د صحیحینو په حدیث کښې ددی تصریح ده ﴿اعطیت خمسا لم یعطهن احد قبلی﴾ او ددې په آخیر کښې دی ﴿جعلت لی الارض مسجدا وطهورا﴾

بحث سابع : ما یجوز به التیمم

په قرآن کریم کښې حکم دې چه په صعید طیب سره دې تیمم اوکړې شی لهذا په صعید طیب سره بالاجماع جائز دې خو د صعید طیب په تفسیر کښې اختلاف دې امام شافعی او امام احمد رحمهما الله ددې تفسیر په تراب سره کړې دې لهذا د هغوی په نزد تیمم صرف په تراب سره کیدلې شی، او د دوی دواړو په نزد تراب هم د غبار والا کیدل پکار دی تعلق الغبار بالید ضروری دې په کتب شافعیه او حنابله کښې ددې تصریح ده او په احنافو کښې د امام ابویوسف رحمه الله په نزد هم علی القول الاصح تیمم په تراب سره خاص دې، او د امام ابوحنیفه او امام مالک رحمهما الله په نزد د صعید مصداق وجه الارض ده (د زمکې مخ) لهذا تیمم په تراب سره خاص نه دې بلکه ﴿کل ما کان من جنس الارض﴾ سره جائز دی، او د جنس الارض نه مراد دا دې چه کوم څیز په اور باندې ګرمولو سره نه ویلې کیږی او په سوزولو سره نه ایره کیږی لکه جص نوره زرنیخ حجر وغیره، او د بعض مالکیانو په نزد په دې کښې نور هم عموم دې هغه دا چه ما اتصل بالارض سره هم جائز دې لکه نبات په دې شرط چه مقلوع نه وی په وخت کښې تنګ والې وی او بل څه څیز مخې ته نه وی (ذکره صاحب المنهل)

بحث ثامن : اختلاف الائمة فی کیفیة التیمم

په کیفیت د تیمم کښې اختلاف د ائمه کرامو، ځان پوهه کړه چه دلته اختلاف په دوه ځایونو کښې دې یو عدد د ضرباتو، دویم مقدار د یدین، د امام احمد، اسحق بن راهویه او امام بخاری رحمهم الله وغیره محدثینو په نزد د تیمم دپاره ضربه واحده ده، او د احنافو او د شوافعو په نزد ضربتین دی او د مالکیانو په نزد دواړه روایتونه دی مثل المذهبین او دریم روایت د امام مالک رحمه الله نه دا دې چه ضربه واحده فرض او ثانیه سنت او هم دا د هغوی قول راجح دې هم دا په مختصر خلیل وغیره کتب مالکیه کښې اختیار کړې شوې دې او په مقدار د یدین کښې اختلاف دا دې چه د امام احمد رحمه الله په نزد مسح صرف الی الکوعین (کفین) ده، او د احنافو او شوافعو په نزد الی المرفقین ده، او د امام مالک رحمه الله نه دواړه روایتونه دی، او دریم روایت د هغوی نه دا دې چه مسح الی الکفین فرض ده او الی المرفقین سنت ده، خو په کتب د مالکیانو کښې الی المرفقین لیکلې شوې دی او د امام مالک رحمه الله د موطا او د مدونه د ظاهر نه هم دا معلومیږی لهذا د راجح قول په بناء باندې مالکیان هم په دې مسئله کښې د احنافو او شوافعو سره شو او د عدد ضربات په راجح قول په وجه باندې هغوی د امام احمد رحمه الله سره شو.

بحث تاسع : دلائل الفریقین :

ځان پوهه کړه چه امام بخاری رحمه الله په دې دوه مسئلو کښې د حنابله او د جمهور اهل حدیث د مسلک مطابق باب قائم کړې دې ﴿باب التیمم للوجه والکفین﴾ او ﴿باب التیمم ضربة﴾ او

بيا ئې هم ددې مطابق روايات راوړلي دي او امام مسلم رحمه الله هم دغه شان کړې دي او هغه روايات کوم چه په تعدد ضربه او مسح الى المرفقين باندې دال دي هغه د غير صحيحين او د سنن روايات دي، حضرت سهارنپوري رحمه الله په بذل کښې هغه په تفصيل سره، سره د سند او حوالې نه په کتابونو کښې درج فرمائيلي دي کوم چه د ډيرو صحابه کرامو رضي الله عنهم نه مروي دي، حضرت فرمائي دا روايات اګرچه په قوة او صحت کښې د صحيحين د رواياتو مثل نه دي خو د هغوی د ضعف انجبار د تعدد طرق او د موافقت قياس نه کيږي يعنې قياس الفرع بالاصل هغه داسې چه اودس کوم چه د تيمم اصل دې په هغې کښې يو اوبه په دوه اندامونو کښې استعمالول جائز نه دي لهذا تيمم کښې هم يو خاوره په دوه اندامونو کښې استعمالول جائز نه دي کيدل پکار او هم دغه شان په اودس کښې غسل د يدين دې الى المرفقين لهذا په تيمم کښې هم مسح يدين الى المرفقين کيدل پکار دي، او حضرت دا هم ليکلي دي چه په کومو روايتونو کښې چه صرف ضربه واحده مذکور دي يا مطلق ضرب دې هغه د مافوق په نفي باندې دلالت نه کوي مګر په طريق د مفهوم مخالف او د استدلال بالمفهوم احناف قائل نه دي لهذا روايات دالة على وحدة الضربة ته د روايات مثبة للضربتين معارض نه شي وئيلې کيدې.

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه امام ابوداؤد رحمه الله باب التيمم مطلقا قائم کړې دې چه په هغې کښې نه د ضربه واحده قيد دې نه د ضربتين، هم دغه شان نه د کفين او نه د الى المرفقين، هم په دې وجه مصنف رحمه الله په دې باب کښې د ضربه واحده، ضربتين الى الکفين، الى المرفقين الى الذراعين حتى چه الى المنکبين ټول روايات ذکر کړې دي.

د حديث عمار اضطراب:

او دا ټول اختلافات د حديث عمار په مختلفو طرقو کښې موجود دي هم په دې وجه امام طحاوي رحمه الله وغيره بعض علماء کرامو ليکلي دي چه په دې سلسله کښې حديث عمار رضي الله عنه قابل استدلال نه دې، امام ترمذي رحمه الله هم ليکلي دي چه هم ددې اختلاف په بنياد باندې بعض اهل علم د حديث عمار تضعيف کړې دې.

حديث عمار سره د اضطراب نه په صحيحين کښې:

امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله حديث د عمار رضي الله عنه صرف په هغه طرق سره اخستلي دي چه په هغې کښې ضربه واحده او کفين مذکور دي بنده ته په دې سلسله کښې يو اشکال وو هغه دا چه په حديث د عمار رضي الله عنه کښې چه هر کله دومره سخت اضطراب دې نو بيا امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله هغه ته په صحيحين کښې څنګه ځائې ورکړو؟ دا خو بيله خبره ده چه دې حضراتو صرف هغه طرق اختيار کړې دی چه په هغې کښې ضربه واحده او کفين مذکور دي خو صرف په دغه طرق اختيار کولو سره نور طرق خو کالعدم کيدې نه شي ددې صحيح جواب خو به لوئې حضرات ورکوي زما د غور کولو نه يو خبره په فهم کښې راغله هغه دا چه په اصل کښې حديث د عمار رضي الله عنه دوه دي، يو هغه دې چه په هغې کښې د تيمم ابتداء او دهغې د مشروعيت ذکر دې چه په هغې کښې هغوی فرمائي مونږ د نزول تيمم نه پس د

رسول الله ﷺ سره تیمم اوکړو، او دویم حدیث عماره رضی الله عنه هغه دې کوم چه هغوی د عمر رضی الله عنه مخکښې پیش کړو کوم تیمم چه د جنب په سلسله کښې دې زیات تر اختلاف او اضطراب د کوم چه پورته ذکر راغلو د عمار په حدیث اول کښې دې په دې وجه حضرات شیخینو هغه نه دې اخستلې او د عمار رضی الله عنه هغه حدیث کوم چه حضرات شیخینو اخستلې دې په هغې کښې دا ټول اختلافات نشته بلکه دهغې ټول طرقو کښې ضربه واحده مذکور دې دهغې خلاف نه دې خو د مقدار یدین په باره کښې په هغې کښې هم فی الجملة اختلاف دې په بعض کښې الی الکفین دې او هم دا شیخینو اختیار کړې دې او په بعض کښې ددې هم خلاف دې الی المرفقین وغیره الی المناکب والاباط په دې کښې نشته.هذا ماعندی والله تعالی أعلم. روسته چه کله ترمذی شریف اوکتلې شو نو دهغې نه معلومه شوه امام ترمذی د اسحاق بن راهویه نه همدا خبره نقل کړې ده یعنی دا چه حدیث دعمار دوه دی او دا اختلاف او اضطراب په هغوی کښې صرف په یو کښې دې.فلله الحمد والمنة.

حضرات شیخینو د حدیث عمار رضی الله عنه نه علاوه د ابوالجهیم حدیث هم ذکر کړې دې کوم چه امام ابوداؤد په راروان باب کښې ذکر کړې دې، د ابوالجهیم حدیث کښې ضربه واحده مذکور ده او د یدین په باره کښې هغه مجمل دې راوی صرف الی الیدین وئیلې دې دهغې مقدار ئې نه دې بیان کړې.

بحث عاشر : هل یجوز التیمم للجنابة

دا ټول نهه بحثونه شو، د تکمیل عشره دپاره یو مسئله بله واورئ هغه هم اهم ده هغه دا چه تیمم په حدث اصغر او اکبر دواړو کښې مشروع دې یا صرف په حدث اصغر کښې؟ په نورو الفاظو کښې تیمم صرف د اودس قائم مقام دې یا که د اودس او غسل دواړو؟ د جمهورو علماو سلفا وخلفا ومنهم الائمة الاربعة په نزد عموم دې، خو د ابراهیم نخعی رحمه الله په دې کښې اختلاف منقول دې د هغوی په نزد صرف په حدث اصغر کښې مشروع دې او په صحابه کرامو کښې د عمر رضی الله عنه او ابن مسعود رضی الله عنه نه هم داسې منقول دی، خو د اخیرین نه رجوع مروی ده.

د تیمم جنب ثبوت د کتاب الله نه :

بلکه د احنافو په نزد خو تیمم د کتاب الله نه ثابت دې ځکه چه آیت تیمم کښې چه کوم ﴿او لمستم النساء﴾ دې دا احناف په جماع باندې حمل کوی لکه چه ددې تفصیل په خپل محل کښې تیر شو، د تیمم د مباحثو نه پس اوس حدیث اول واخلئ.

[٣١٧](¹) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ح وحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ الْمَعْنَى وَاحِدٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

¹): صحیح البخاري/اللباس ٥٨ (٥٨٨٢)، التفسیر ٣ (٤٥٨٣)،(تحفة الأشراف: ١٧٦٠٠،١٧٢٠٥)، وقد أخرجه: صحیح البخاري/التیمم ٢ (٣٣٤)، صحیح مسلم/التیمم ٢٨ (٣٦٧)، سنن النسائي/الطهارة ١٩٤ (٣١١)، سنن ابن ماجه/الطهارة ٩٠ (٦٥٨)، موطا امام مالك/الطهارة ٢٣(٨٩)، مسند احمد (٦/٥٧، ١٧٩)، سنن الدارمي/الطهارة ٦٥ (٧٧٣) (صحیح)

وَسَلَّمَ أُسَيْدَ بْنَ حُضَيْرٍ وَأُنَاسًا مَعَهُ فِي طَلَبِ قِلَادَةٍ أَضَلَّتْهَا عَائِشَةُ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّوْا بِغَيْرِ وُضُوءٍ، فَأَتَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لَهُ، فَأُنْزِلَتْ آيَةُ التَّيَمُّمِ "، زَادَ ابْنُ نُفَيْلٍ، فَقَالَ لَهَا أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ: يَرْحَمُكِ اللهُ، مَا نَزَلَ بِكِ أَمْرٌ تَكْرَهِينَهُ إِلَّا جَعَلَ اللهُ لِلْمُسْلِمِينَ وَلَكِ فِيهِ فَرَجًا.

ترجمه: عثمان بن ابي شيبة حديث بيانوي، وائي چه خبر راكړى دى ماته عبدة معنى يو ده، د هشام بن عروة نه او هغه د خپل پلار نه، او هغه د عائشې نه هغې اووئيل: ولېږلو رسول الله ﷺ أسيد بن حضير او نور خلک د هغه سره په طلب د هار كښې چه عائشې ورک كړى وو، نو حاضر شو مونځ نو هغوى اودس اوكړو بغير د اودس نه، نو هغوى راغلل پيغمبر ﷺ ته نو هغوى ذكر كړو هغه ته هغه، نو نازل شو ايت د تيمم. زيادت كړى دى ابن نفيل: پس اووئيل هغه ته اسيد بن حضير، الله دې په تا باندې رحم اوكړي نه دى نازل شوى څه حكم چه ته ئې بد ګڼړې مګر ګرځولى دى الله د مسلمانانو لپاره او ستا لپاره په هغې كښې پراخي.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النُّفَيْلِيُّ – قوله فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّوْا بِغَيْرِ وُضُوءٍ الخ ﴾ د صلوة نه مراد د سحر مونځ دې، صحابه كرامو ﷺ د اوبو د نه كيدو د وجې نه بغير د اودس نه مونځونه ادا كړل او تيمم تر دغه وخته پورې مشروع شوې نه وو ددې نه د فاقد الطهورين مسئله معلوميږى چه په هغې كښې اختلاف مشهور دې، زمونږ په نزد دا مسئله په باب فرض الوضوء كښې تيره شوې ده.

﴿ قوله فَنَزَلَتْ آيَةُ التَّيَمُّمِ ﴾ د آيت كريمه په مصداق كښې د شارحينو اختلاف دې، ابن العربى فرمائى هذه معضلة ما وجدت لدائها دواء يعنى دا يو داسې ګرانه مسئله ده چه ما ددې مرض هيڅ علاج نه دې موندلې چه د عائشې ﷺ مراد كوم آيت دې ابن بطال ﷫ وئيلې دى چه ددې نه مراد آية النساء دې ځكه چه آيت المائدة د آيت وضوء په نوم سره مشهور دې اګرچه په هغې كښې د تيمم ذكر هم دې، او په آيت النساء كښې صرف د تيمم ذكر دې د اودس نشته، علامه عينى ﷫ د يو روايت په بناء باندې كوم چه د حميدى په جمع بين الصحيحين كښې دې چه په هغې كښې داسې دى ﴿ فنزلت ياايها الذين امنوا اذا قمتم الى الصلوة الاية ﴾ د آيت مائده متعين كيدل ليكلې دى.

﴿ قوله مَا نَزَلَ بِكِ أَمْرٌ تَكْرَهِينَهُ إِلاَّ جَعَلَ اللهُ لِلْمُسْلِمِينَ وَلَكِ فِيهِ فَرَجًا ﴾ سيدنا اسيد بن حضير ﷺ عائشې ﷺ ته دعا كوى چه كله هم هغوى ته څه ناخوښه خبره پيښه شوې ده نو په هغې كښې الله پاک د ابوبكر ﷺ د كورنۍ په وجه باندې (كما فى رواية ما هى باول بركتكم يا الى ابى بكر) خپله د هغوى دپاره او د ټولو مسلمانانو دپاره د آرام او سهولت سامان برابر كړې دې، شارحينو ليكلې دى چه په دې سره د واقعه افک طرف ته اشاره كيدې شى ځكه چه دهغې هم امر مكروه كيدل ظاهر دى ددې نه مستفاد كيږى چه واقعه افک مقدم ده په واقعه د نزول تيمم باندې لكه چه مونږ په شروع كښې بيان كړې ده.

[۳۱۸] (¹) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ، حَدَّثَهُ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، "أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ أَنَّهُمْ تَمَسَّحُوا وَهُمْ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّعِيدِ لِصَلَاةِ الْفَجْرِ، فَضَرَبُوا بِأَكُفِّهِمُ الصَّعِيدَ ثُمَّ مَسَحُوا وُجُوهَهُمْ مَسْحَةً وَاحِدَةً، ثُمَّ عَادُوا فَضَرَبُوا بِأَكُفِّهِمُ الصَّعِيدَ مَرَّةً أُخْرَى فَمَسَحُوا بِأَيْدِيهِمْ كُلِّهَا إِلَى الْمَنَاكِبِ وَالْآبَاطِ مِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ".

ترجمه: د عمار بن یاسر رضي الله عنه نه روایت دي بیشکه هغه وو چه حدیث ئې بیانولو، بیشکه دوی، مسح ئې اوکړه او دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره وو په پاکه خاوره د مانځه د صباح دپاره، دوی ووهل خپل ورغوي په پاکه خاوره، بیائې مسح کړل خپل مخونه یو ځل، بیا واپس شول وئې وهل خپل ورغوي په پاکه خاوره بل ځل نو مسح ئې کړل خپل لاسونه ټول تر اوږو او تخرګونو پورې په خېټو د لاسو باندې.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ – قوله عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ ﴾ د باب د حدیث اول نه مشروعیت تیمم بیانولو نه پس اوس مصنف رحمه الله په دې حدیث سره کیفیت د تیمم بیانوی، دا حدیث د عمار رضي الله عنه دې کوم چه مصنف رحمه الله په مختلفو او متعددو طرقو سره بیان کړې دې ددې حدیث د ټولو طرقو مدار په ابن شهاب باندې دې، بیا د ابن شهاب نه روایت کونکی متعدد دی په اول سند کښې د هغوی شاګرد یونس بن یزید الایلی دې او په دویم سند کښې هم هغه دې خو لاندې راویان یعنی د مصنف رحمه الله استاذان بدل شو په دواړو روایتونو کښې ضربتین مذکور دې خو په مقداریدین کښې څه فرق دې په یو کښې الی المناکب والاباط دې او په دویم کښې نشته.

[۳۱۹] (²) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، وَعَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ، عَنِ ابْنِ وَهْبٍ، نَحْوَ هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: قَامَ الْمُسْلِمُونَ فَضَرَبُوا بِأَكُفِّهِمُ التُّرَابَ وَلَمْ يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئًا، فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَلَمْ يَذْكُرِ الْمَنَاكِبَ وَالْآبَاطَ، قَالَ ابْنُ اللَّيْثِ: إِلَى مَا فَوْقَ الْمِرْفَقَيْنِ.

ترجمه: د ابن وهب نه روایت دې پشان ددې حدیث، هغه اووئیل: پاڅېدل مسلمانان نو وئې وهل خپل ورغوي په خاوره، او راوایې نه خستله د خاورې نه هیڅ شی. نو ذکر ئې کړو پشان دهغې، او ذکر د مناکبو او تخرګونو ئې اونه کړو، وئیلی دي ابن اللیث: بره د څنګلو نه.

[۳۲۰] (³) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى النَّيْسَابُورِيُّ، فِي آخَرِينَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَّسَ بِأُولَاتِ الْجَيْشِ وَمَعَهُ عَائِشَةُ، فَانْقَطَعَ عِقْدٌ لَهَا مِنْ جَزْعِ ظَفَارِ، فَحُبِسَ النَّاسُ ابْتِغَاءَ عِقْدِهَا ذَلِكَ حَتَّى أَضَاءَ الْفَجْرُ وَلَيْسَ مَعَ النَّاسِ مَاءٌ، فَتَغَيَّظَ عَلَيْهَا أَبُو بَكْرٍ، وَقَالَ: حَبَسْتِ النَّاسَ وَلَيْسَ

¹): سنن ابن ماجه/الطهارة ۹۰ (۵٦۵)، ۹۲ (۵۷۱)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳٦۳)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطهارة ۱۱۰ (۱۴۴)، سنن النسائي/الطهارة ۱۹٦ (۳۱۳)، ۱۹۹ (۳۱۷)، ۲۰۰ (۳۱۸)، ۲۰۱ (۳۱۹)، ۲۰۲ (۳۲۰)، مسند احمد (۲٦۳/۴، ۲٦۴) (صحيح)

²): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۳٦۳)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الطهارة ۱۹۷ (۳۱۴)، مسند احمد (۲٦۳/۴، ۲٦۴) (صحيح)

³): سنن النسائي/الطهارة ۱۹۷ (۳۱۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۵۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲٦۳/۴) (صحيح)

مَعَهُمْ مَاءٌ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُخْصَةَ التَّطَهُّرِ بِالصَّعِيدِ الطَّيِّبِ، فَقَامَ الْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَلَمْ يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئًا فَمَسَحُوا بِهَا وُجُوهَهُمْ وَأَيْدِيَهُمْ إِلَى الْمَنَاكِبِ، وَمِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ إِلَى الْآبَاطِ". زَادَ ابْنُ يَحْيَى فِي حَدِيثِهِ: قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فِي حَدِيثِهِ: وَلَا يَعْتَبِرُ بِهَذَا النَّاسُ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ ابْنُ إِسْحَاقَ، قَالَ فِيهِ: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَذَكَرَ ضَرْبَتَيْنِ، كَمَا ذَكَرَ يُونُسُ، وَرَوَاهُ مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، ضَرْبَتَيْنِ، وَقَالَ مَالِكٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارٍ، وَكَذَلِكَ قَالَ أَبُو أُوَيْسٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَشَكَّ فِيهِ ابْنُ عُيَيْنَةَ، قَالَ مَرَّةً: عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، أَوْ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَمَرَّةً قَالَ: عَنْ أَبِيهِ، وَمَرَّةً قَالَ: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، اضْطَرَبَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فِيهِ وَفِي سَمَاعِهِ مِنَ الزُّهْرِيِّ، وَلَمْ يَذْكُرْ أَحَدٌ مِنْهُمْ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الضَّرْبَتَيْنِ، إِلَّا مَنْ سَمَّيْتُ.

ترجمه: د عمار بن یاسر رضي الله عنه نه روایت دې، بېشکه رسول الله ﷺ شپه ئي تېره کړه په اولات الجیش کښې او د هغه سره عائشه وه، نو وشلېدلو هار د هغې د مشکنړو د ظفار نه، نو خلک حصار شو د وجې د لټولو د امیل دهغې نه، تردې چه رڼرا شو صبا، او نه وي د خلکو سره اوبه نو غصه شو په هغې باندې ابوبکر او وئې وئیل: خلک دې ایسار کړل او د دوی سره اوبه نشته، نو نازل کړو الله تعالی په رسول الله ﷺ باندې رخصت د پاکوالي په پاکه خاوره، پاڅېدل مسلمانان د رسول الله ﷺ سره نو وئې وهل لاسونه خپل په ځمکه باندې، زیادت کړی دی یحیی په خپل حدیث کې: وئیلی دي ابن شهاب په خپل حدیث کې: او اعتبار نه کوي په دې باندې خلک. وئیلی دي ابوداود: او همدارنګه روایت کړی دی ابن اسحاق هغه په هغې کښې وئیلی دی: روایت دی د ابن عباس نه: او هغه ذکر کړې دي دوه ضربه. لکه څرنګه چه روایت کړی دی یونس. او روایت کړی دی معمر د زهري نه دوه ضربه. او وئیلی دي مالک د زهري نه او هغه د عبید الله بن عبد الله نه او هغه د خپل پلار نه، او هغه د عمار نه، او همدارنګه وئیلی دي ابو اویس: د زهري نه، او شک کړی دی په دې کښې ابن عیینة هغه وئیلی دي یو ځل د عبید الله عن ابیه او یا د عبید الله عن ابن عباس نه، او بل ځل ئې وئیلی دی: د خپل پلار، او یو ځل ئې وئیلی دی: د ابن عباس، مضطرب شوی دی ابن عیینة په هغې کښې، او په سماع دهغې کښې د زهري نه او نه دی ذکر کړی هیڅ د دوی نه په دې حدیث کښې (الضربتین) مګر هغه چا چه مایې نومونه واخستل

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ خَلَفٍ ﴾ دا د حدیث عمار دویم طریق دې په دې کښې د ابن شهاب نه روایت کونکې صالح بن کیسان دې په دوارو طریقو کښې فرق دا دې چه د یونس په روایت کښې د عبید الله بن عبد الله او عمار بن یاسر رضي الله عنهما ترمینځه هیڅ واسطه نه وه او په دې دویم سند کښې د ابن عباس رضي الله عنهما واسطه ده، په دې څلورم روایت کښې هم د امیل د ورکیدلو ذکر دې لکه چه د باب په حدیث اول حدیث عائشه رضي الله عنها کښې وو.

د ذات الجیش تحقیق:

﴿ قوله عَرَّسَ بِأُولَاتِ الْجَيْشِ ﴾ تعریس وائی د مسافر په آخره شپه کښې د استراحت دپاره په یو منزل باندې کوزیدل اولات الجیش کوم ته چه ذات الجیش هم وئیلې شوې دې دا مدینې منورې ته نژدې تقریبا د یو برید (منزل) په فاصله باندې یو وادی ده د بخاری په یو روایت

کښې ﴿ بالبيداء ﴾ او ﴿ بذات الجيش ﴾ دې د مشهور قول په بناء باندې دا دواړه ځايونه ذوالحليفه ته نزدې د مکې او مدينې ترمينځه دی او يو قول دا دې چه بيداء په نسبت د ذوالحليفه مکې ته زيات نزدې دې او دريم قول په دې کښې دا دې چه بيداء او ذات الجيش د مدينې او خيبر ترمينځه دې د مکې په لاره کښې نه دې، حافظ رحمه الله قول اول ته ترجيح ورکړې ده او قول ثالث ئې مرجوح کړې دې، او په قول ثالث کښې به دا هم منل راځی چه نزول تيمم په قصة د غزوة المريسيع کښې نه ده پيښه شوې ځکه چه مريسيع د مدينې منورې نه د مکې په طرف واقع دې، ﴿ قوله مِنْ جَزْعِ ظَفَارِ ﴾ ظفار بفتح الظاء مبنی علی الکسره دې لکه قطام، په يمن کښې د يو ښار نوم دې، لفظ جزع جمع ده د جزعة ددې معنی ده خرزيمانی يعنی ملغلرې او قيمتی کاڼړی او غمی چه په هغې سره اميل جوړولې شی.

د ظفار او اظفار تحقيق :

په بعض رواياتو کښې په ځاې د ظفار اظفار راغلې دې لکه چه په نسائی کښې دی اظفار جمع د ظفر ده د يو معروف خوشبويئ نوم دې کوم ته چه قسط او قسط اظفار هم وائی ــــ چه دهغې نه بخور يعنی خوشبويه لوګې ورکولې شی، چونکه هغه د ظفر الانسان سره مشابه وی په دې وجه ورته اظفار وائی، خو ځان پوهه کړه چه ددې لفظ ذکر په دوه ځايونو کښې راځی يو دلته په باب د تيمم کښې دويم د حيض په غسل کښې [1] په باب تيمم کښې صحيح ظفار دې،اوپه غسل کښې هم روايات دواړه قسمه راغلی دی خو هلته اظفار صحيح دې ظفار د يو ښار نوم دې او اظفار کوم ته چه قسط اظفار هم وائی د خوشبويئ نوم دې.

﴿ قوله حَبَسْتِ النَّاسَ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ ﴾ دلته دا اشکال راځئ چه دې قافلې تعريس او نزول په داسې ځاې کښې ولې اوکړو چه هلته اوبه نه وې جواب دا دې چه دلته دا تعريس او نزول بالقصد نه وو بلکه د التماس عقد دپاره مجبوراً شوې وو کذا يستفاد من امانی الاحبار غفر الله لمولفه، او د حضرت شيخ په تقرير د بخاری کښې ددې يو بله توجيه ليکلې ده.

﴿ قوله فَضَرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ إِلَى الأَرْضِ ﴾ د حديث عمار په دې طريق کښې ضربه واحده ذکر ده او ددې نه په مخکښې طريق کښې د ضربتين ذکر وو، بله دا چه په دې طريق کښې د مسح اليدين الی المناکب والاباط ذکر دې چه دهغې په باره کښې ابن شهاب رحمه الله فرمائی ﴿ ولايعتبر بهذا الناس ﴾ يعنی ډير فقهاء ددې اعتبار نه کوی يا اشاره د ضربه واحدة طرف ته ده يعنی ډير علماء کرام د اکتفاء بضربة واحدة قائل نه دی يا دې د دواړو طرف ته اشاره اومنلې شی.

ځان پوهه کړه چه داسې عبارت خو وی خو د رد او تضعيف دپاره خو چونکه د تيمم د کيفيت په باره کښې شارحينو د ابن شهاب مسلک دا نقل کړې دې چه هغه د مسح الی المناکب والاباط قائل وو ځکه چه دا مطلب اخستل کيدې شی چه صحيح نه وی لهذا دا

---

[1] پس په حديث د ام عطيه رضی الله عنها کښې راغلې دی وقد رخص لنا عند الطهر اذا اغتسلت احدنا من محيضها في نبذة من کست اظفار او په يو روايت کښې په ځاې د کسبت قسط دې او امام بخاری رحمه الله په دې باندې باب تړلې دې، باب الطيب للمراة عند غسلها من المحيض دا تول تفصيل

دې اووئيلې شي چه په طور د گيلې وائي چه اوگورئ مسح الى المناكب والاباط د روايت نه ثابت دې خو بيا هم ډير علماء كرام ددې قائل نه دى او يا دې داسې اووئيلې شي چه هغوى خپل مسلک بدل كړې وى كوم چه مخكښې قائل وى روستو نه وى پاتې شوې يا ددې برعكس، والله تعالى اعلم.

د مصنف رحمه الله د مسلسل كلام تشريح:

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ ابْنُ إِسْحَاقَ قَالَ فِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَذَكَرَ ضَرْبَتَيْنِ كَمَا ذَكَرَ يُونُسُ ﴾ په دې جمله كښې مصنف رحمه الله دوه مطلبونه بيان كړى دى، يو د سند سره متعلق دې او دويم د متن سره، ابن أسحق د زهرى د شاگردانو نه دې په ذكر د واسطې او عدم واسطه كښې د زهرى د شاگردانو اختلاف روان دې، مصنف رحمه الله فرمائى چه څنگه صالح بن كيسان په سند كښې د ابن عباس رضي الله عنهما واسطه ذكر كړې ده هم دغه شان ابن اسحاق هم كړې ده خو د دواړو په متن كښې فرق دې هغه دا چه د صالح په روايت كښې ضربه واحده مذكور وه او د ابن اسحق په روايت كښې ضربتين دې لكه چه د يونس په روايت كښې هم ضربتين تير شوې دې.

﴿ وَقَالَ مَالِكٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ الخ ﴾ امام مالک رحمه الله د زهرى څلورم شاگرد دې، هغوى د عبيدالله او د عمار ترمينځه واسطه خو ذكر كړه خو په ځائې د ابن عباس رضي الله عنهما ئې عن ابيه اووئيل، بيا وړاندې مصنف رحمه الله فرمائى ﴿ وَشَكَّ فِيهِ ابْنُ عُيَيْنَةَ ﴾ دا هم د زهرى د شاگردانو نه دې هغوى په خپل سند كښې واسطه خو ذكر كړې ده خو ددې واسطې تعيين ئې نه دې كړې شک ئې ظاهر كړو چه هغه عن ابيه دې يا عن ابن عباس رضي الله عنهما او كله كله ئې بغير د شک نه عن ابيه او كله عن ابن عباس رضي الله عنهما وائى.

﴿ قوله وَلَمْ يَذْكُرْ أَحَدٌ مِنْهُمْ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الضَّرْبَتَيْنِ إِلاَّ مَنْ سَمَّيْتُ ﴾ د ﴿ من سميت ﴾ مصداق د مصنف رحمه الله د بيان كړې رواياتو مطابق په اصحاب زهرى رحمه الله كښې صرف درې دى، يونس، ابن اسحاق او معمر خو په بذل كښې ليكى چه د مصنف رحمه الله دعوى د حصر منقوض ده، څكه چه امام بيهقى رحمه الله په دې كښې د ابن ابى ذئب او امام طحاوى رحمه الله پكښې د صالح بن كيسان (١) اضافه كړې ده چه دا هر دواړه هم د ضربتين د ذكر كونكو نه دى.

[٣٢١] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الأَنْبَارِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ الضَّرِيرُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا بَيْنَ عَبْدِ اللَّهِ، وَأَبِي مُوسَى، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلاً أَجْنَبَ فَلَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْرًا، أَمَا كَانَ يَتَيَمَّمُ؟ فَقَالَ: لاَ، وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْرًا؟ فَقَالَ أَبُو مُوسَى: فَكَيْفَ تَصْنَعُونَ بِهَذِهِ الآيَةِ الَّتِي فِي سُورَةِ الْمَائِدَةِ: فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا سورة المائدة آية ٦؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: لَوْ رُخِّصَ لَهُمْ فِي هَذَا لأَوْشَكُوا إِذَا بَرَدَ عَلَيْهِمُ الْمَاءُ أَنْ يَتَيَمَّمُوا بِالصَّعِيدِ. فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى: وَإِنَّمَا كَرِهْتُمْ هَذَا لِهَذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى:

---

(١) زه وايم د صالح بن كيسان روايت كوم چه په ابوداؤد كښې دې په هغې كښې ضربه واحده مذكور ده امام طحاوى رحمه الله ته چه د هغوى كوم روايت رسيدلې وى هغه به د ضربتين وى او دا دواړه روايتونه به د دوه مختلفو وختونو وى.

(٢): صحيح البخاري/التيمم ٧ (٣٤٥، ٣٤٦)، ٨ (٣٤٧)، صحيح مسلم/الحيض ٢٨ (٣٦٨)، سنن الترمذي/الطهارة ١١٠ (١٤٤ مختصراً)، سنن النسائي/الطهارة ٢٠٣ (٣٢١)، (تحفة الأشراف: ١٠٣٦٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/٢٦٤) (صحيح)

أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمَّارٍ لِعُمَرَ: "بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَاجَةٍ، فَأَجْنَبْتُ فَلَمْ أَجِدِ الْمَاءَ فَتَمَرَّغْتُ فِي الصَّعِيدِ كَمَا تَتَمَرَّغُ الدَّابَّةُ ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصْنَعَ هَكَذَا: "فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى الْأَرْضِ فَنَفَضَهَا، ثُمَّ ضَرَبَ بِشِمَالِهِ عَلَى يَمِينِهِ وَبِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ عَلَى الْكَفَّيْنِ، ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ"، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللهِ: أَفَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ.

ترجمه: د شقيق نه روايت دې هغه وائي: وم زه ناست په مينځ د عبد الله او ابو موسى کښې، اووئيل ابو موسى: اې ابا عبد الرحمن خبر راکړه ماته که چېرې يو سړی نه بياموم اوبه يوه مياشت، ايا نه دی چه تيمم به کوي؟ نو هغه اووئيل: نه، اګر که اوبه پيدا نه کړي تر يوې مياشتې پورې. اووئيل ابو موسى: تاسو څل کوئ ددې ايت سره هغه چه په سورة المائدة کښې دی (فلم تجدوا ماءً فتيمموا صعيداً طيباً) نو اووئيل عبد الله: که چېرې رخصت ورکړې شي دوی ته په دې کښې نو قريبه ده چه کله يخې شي په دوی باندې اوبه نو تيمم به اوکړې په پاکه خاوره، نو اووئيل هغه ته ابو موسى: بيشکه تاسو دا بد ګڼړلو د وجې ددې نه، هغه اووئيل: آو، نو اووئيل هغه ته ابو موسى: ايا تا نه دی اوريدلی قول د عمار عمر ته، ولېږلم زه رسول الله ﷺ په يو حاجت کښې نو زه جنب شوم نو بيا نه موندلې ما اوبه، نو زه ورغښتلم په پاکه خاوره کښې لکه څرنګه چه رغړې دابه، بيا راغلم نبي ﷺ ته نو ما ورته ذکر کړو هغه نو هغه وفرمايل: بېشکه کافي وه ستا لپاره چه ته اوکړې داسې: نو وئې وهله په خپل لاس باندې ځمکه بياې څنډوهله، بيا ئې ووهلو ګس لاس په ښي لاس او ښی لاس په ګس لاس تر ورغوو پورې، بيا ئې مسح کړو مخ خپل. نو اووئيل هغه ته عبد الله: ايا ته نه وينې عمر چه قانع نه شو په قول د عمار.

تيمم د جنب په باره کښې د ابن مسعود او ابوموسى اشعرى رضي الله عنهما مباحثه

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ – قوله فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الخ ﴾ په دې حديث کښې د تيمم جنب مسئله مذکور ده، ابوعبدالرحمن د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کنيت دې ابوموسى اشعرى رضي الله عنه کوم چه د تيمم جنب د جواز قائل وو د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه مسئله اوتپوسله چه که يو جنبي ته اوبه ملاؤ نه شي نو آيا هغه تيمم کولې شي، عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمائي نه شي کولې، په دې باندې ابوموسى اشعرى رضي الله عنه د سورة مائده آيت کريمه ﴿ او لامستم النساء ﴾ پيش کړو [1] د کوم نه چه د جنب تيمم ثابتيږي. په دې باندې عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوفرمائيل چه خبره خو صحيح ده خو که موږ خلقو ته د تيمم جنب اجازت ورکړو نو ويره ده ددې خبرې چه هغوی به په دې کښې بې احتياطي اوکړي چرته چه وينې چه اوبه يخې دی او يخنی ده بس تيمم به کوی ﴿فقال له ابو موسى انما کرهتم لهذا ﴾ يعنى ابوموسى اشعرى رضي الله عنه اوفرمائيل ښه ! تاسو ددې وجې نه فتوی نه ورکوئ آيا رسول

[1] ، ددې نه معلومه شوه چه عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ددې آيت کريمه په تفسير کښې د ابن عباس رضي الله عنهما د رائې سره متفق دې چه په دې آيت کريمه کښې د لمس نه مراد لمس باليد نه دې بلکه جماع مراد ده لکه چه احناف وائي)

الله ﷺ د جواز فتوی نه وه ورکړې، د رسول الله ﷺ نه به څوک زیات مصلحت پیژندلو والا وی، او د عمار رضی الله عنه یو حدیث ئې بیان کړو کوم چه هغوی د عمر رضی الله عنه مخکښې بیان کړې وو دا پوره حدیث وړاندې په متن کښې راروان دې چه دهغې نه د جنب د تیمم جواز ثابتیږي هغه دا چه عمار رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ زه چرته په سفر باندې یو کار پسې لیږلې اوم، ماته هلته جنابت اورسیدلو اتفاق سره اوبه نه وې هغوی وائی چه ما د جنابت په نیت باندې تیمم اوکړو (او ماته دا معلومه نه وه چه د حدث اصغر او اکبر دواړو نه د تیمم طریقه یوه ده) پس زه په زمکه اولوغړیدم څنګه چه څاروې اس وغیره لوغړیږي بیا چه کله زه د سفر نه واپس شوم او د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او ما رسول الله ﷺ ته ددې تذکره اوکړه نو په دې باندې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو د جنابت د تیمم دپاره د تمرغ ضرورت نشته، ددې نه پس رسول الله ﷺ د تیمم چه کومه معروفه طریقه ده هغه بیان کړه، عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د ابوموسی اشعری رضی الله عنه په دې خبره اوریدلو باندې اوفرمائیل ﴿أَفَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ﴾ آیا ته نه ګورې چه کله عمر رضی الله عنه ته عمار رضی الله عنه دا حدیث بیان کړې وو نو عمر رضی الله عنه په دې باندې قناعت او اظهار د اطمینان نه وو کړې، په دې باندې ابو موسی اشعری رضی الله عنه خاموش شو، د قناعت نه کولو تشریح په وړاندې روایت کښې راځی.

په ترتیب استدلال باندې اشکال او د هغې توجیه:

ځان پوهه کړه چه ابوموسی اشعری رضی الله عنه د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مخې ته د تیمم جنب په جواز باندې په استدلال کښې دوه څیزونه پیش کړل، یو آیت مائده او دویم حدیث د عمار رضی الله عنه، د ابوداؤد په روایت کښې ترتیب دا دې چه هغوی اول استدلال په آیت کریمه باندې اوکړو دهغې نه پس استدلال بالحدیث، اول چه کله هغوی د آیت کریمه نه استدلال اوکړو نو په هغې باندې عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د هغوی خبره تسلیم کړه، خو دا ئې اوفرمائیل چه په یو مصلحت سره مونږ د جواز فتوی نه ورکوو، په دې ترتیب باندې دا اشکال واردیږي چه عبدالله بن مسعود رضی الله عنه چه کله د ابوموسی اشعری رضی الله عنه مخکښې د تیمم جنب اعتراف اوکړو نو بیا ابوموسی اشعری رضی الله عنه ددې نه پس دوباره استدلال بالحدیث ولې اوکړو ددې څه حاجت پاتې شوې وو، دویم اشکال دا واردیږي چه کله عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د جواز تیمم اعتراف کړې وو نو روستو چه ابو موسی اشعری رضی الله عنه د هغوی مخکښې حدیث عمار رضی الله عنه پیش کړو نو عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د هغوی په استدلال باندې نقد ولې اوکړو. دا حدیث په صحیح بخاری کښې هم دې په یو ځائې کښې هلته هم ترتیب د استدلال هم دغه شان دې څنګه چه دلته په ابوداؤد کښې دې خو د صحیح بخاری په دویم روایت کښې ترتیب ددې برعکس دې اولا استدلال بالحدیث بیا چه کله عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په دې باندې نقد اوفرمائیلو نو ثانیا ابوموسی اشعری رضی الله عنه استدلال بالآیة اوفرمائیلو، د بخاری د روایة په دې ترتیب باندې هیڅ اشکال نه واقع کیږي هم دغه شان د ابوداؤد د روایت تشریح پورته په کومه طریقه چه مونږ کړې ده په هغې باندې هم اشکال رفع کیږي ځکه چه عبدالله به مسعود رضی الله عنه په شروع کښې د جواز تیمم اګر که اعتراف کړې

وو خو ورسره ئي دا خبره هم بيان اوفرمائيله چه د جواز فتوی د مصلحت خلاف ده، د خلاف مصلحت کيدو ترديد چه کله ابوموسی اشعری ﷛ په حديث د عمار ﷛ سره اوکړو نو په دې باندې عبدالله بن مسعود ﷛ د هغوی په دليل باندې نقد اوفرمائيلو، پس د هغوی نقد په اصل جواز باندې نه شو بلکه په انکار د مصلحت باندې شو.

[۳۲۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْعَبْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عُمَرَ، فَجَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: إِنَّا نَكُونُ بِالْمَكَانِ الشَّهْرَ وَالشَّهْرَيْنِ، فَقَالَ عُمَرُ: أَمَّا أَنَا فَلَمْ أَكُنْ أُصَلِّي حَتَّى أَجِدَ الْمَاءَ، قَالَ: فَقَالَ عَمَّارٌ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَمَا تَذْكُرُ إِذْ كُنْتُ أَنَا وَأَنْتَ فِي الْإِبِلِ فَأَصَابَتْنَا جَنَابَةٌ، فَأَمَّا أَنَا فَتَمَعَّكْتُ، فَأَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: "إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ هَكَذَا، وَضَرَبَ بِيَدَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ نَفَخَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى نِصْفِ الذِّرَاعِ"، فَقَالَ عُمَرُ: يَا عَمَّارُ، اتَّقِ اللهَ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنْ شِئْتَ وَاللهِ لَمْ أَذْكُرْهُ أَبَدًا. فَقَالَ، عُمَرُ: كَلَّا وَاللهِ لَنُوَلِّيَنَّكَ مِنْ ذَلِكَ مَا تَوَلَّيْتَ.

ترجمه: د عبد الرحمن بن ابزی نه روايت دې هغه وئيلي دي وم زه د عمر په خوا کښې نو راغی هغه ته يو سړی هغه اووئيل: مونږ يو په ځائې کښې يو مياشت او دوه مياشتې نو اووئيل عمر: هر چه زه يم نو نه يم چه مونځ اوکړم ترڅو چه اوبه پيدا کړم، هغه وائي: اووئيل عمار: اې امير المؤمنين ايا تاته ياد نه دې کله چه وم زه او ته په اوښانو کښې، ورسېدلو مونږ ته جنابت ، هر چه زه يم زه ورغښتلم نو راغلو نبي ﷺ ته نو هغه مې ورته ذکر کړو، هغه وفرمايل: بيشکه کافي وو ستا لپاره چه ته اوکړې داسې: او وئي وهل دواړه لاسونه په ځمکه، بيا ئي دواړو وپوکل، بيا ئي مسح کړو په هغې باندې مخ او دواړه لاسونه تر نيم د څنګلو پورې. نو اووئيل عمر: اې عمار! د الله نه ويرېږه، هغه اووئيل: اې امير المؤمنين! که ستا خوښه وي قسم په الله د دېنه وروسته به ئي هېڅ کله ذکر نه کړم، نو اووئيل ورته عمر: داسې نه ده قسم په الله مونږ به پرېږدو تا هغه څه ته چه ته ئي وايې.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْعَبْدِيُّ – قوله كُنْتُ عِنْدَ عُمَرَ فَجَاءَهُ رَجُلٌ الخ ﴾ دا هم هغه حديث د عمار ﷛ دې چه دهغې حواله ابو موسی اشعری ﷛ په خپل استدلال کښې ورکړې وه، مضمون ددې دا دې.

د تيمم جنب په باره کښې حديث عمار ﷛:

يو ځل يو سړې د عمر ﷛ په خدمت کښې راغلو او هغه د جنب د تيمم په باره کښې سوال اوکړو چه که چاته جنابت پيښ شي او اوبه نه وی نو آيا هغه تيمم کولې شي؟ په دې باندې عمر ﷛ اوفرمائيل چه که خپله ماته داسې ضرورت راشي نو زه به د جنابت نه تيمم کولو سره مونځ نه کوم (ګويا هغوی د جنب د تيمم قائل نه وو) ددې سوال او جواب په وخت په مجلس کښې عمار بن ياسر ﷛ هم موجود وو هغه اووئيل يا امير المومنين! آيا تاسو ته هغه واقعه ياد نه ده چه يو ځل ما او تاسو ته په حالت د سفر کښې جنابت پيښ شوې وو او ما يو قسم تيمم کولو سره مونځ کړې وو بيا د سفر نه په واپسئ باندې ما رسول الله ﷺ ته دهغې تذکره

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٣٦٢) (صحيح)

کړې وه نو په دې باندې رسول الله ﷺ ماته تيمم ښودلې وو چه داسې کول پکار وو په زمکه باندې د لوغړيدو ضرورت نه وو، خو عمر رضي الله عنه ته دا واقعه د هغوى په رايادولو باندې هم رايادنه شوه او وې فرمائيل ﴿ يا عمار ! اتق الله ﴾ په دې باندې عمار رضي الله عنه عرض اوکړو چه ښه دا که تاسو غواړئ نو زه به دا حديث خلقو ته نه ذکر کوم، په دې باندې عمر رضي الله عنه اوفرمائيل دا خو زه نه غواړم ﴿ لَنُوَلِّيَنَّكَ مِنْ ذٰلِكَ مَا تَوَلَّيْتَ ﴾ ته په خپله ذمه دارئ باندې دا حديث بيانوه، واضحه دې وى چه دا هم هغه دويم حديث عمار رضي الله عنه دې کوم چه شيخينو په صحيحين کښې اخستلې دې د کوم وضاحت چه مونږ مخکښې بيان کړې دې

[۳۲۳](١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا حَفْصٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنِ ابْنِ أَبْزَى، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، فِي هٰذَا الْحَدِيثِ، فَقَالَ: يَا عَمَّارُ، إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ هٰكَذَا، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدَيْهِ الْأَرْضَ ثُمَّ ضَرَبَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَالذِّرَاعَيْنِ إِلَى نِصْفِ السَّاعِدَيْنِ وَلَمْ يَبْلُغِ الْمِرْفَقَيْنِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبْزَى، وَرَوَاهُ جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبْزَى يَعْنِي عَنْ أَبِيهِ.

ترجمه: د عمار بن ياسر نه روايت دې په هم دې حديث کښې هغه اووئيل: اې عماره بيشکه کافي وو ستا لپاره داسې: بيائې ووهل خپل دواړه لاسونه په ځمکه باندې، بيا ووهلو يو په بل باندې، بيا ئې مسح کړو خپل مخ او دواړه څنګلې تر نيم د بازوګانو پورې، او وئې نه رسولو څنګلو ته يوه ضربه وئيلى دي ابوداود: او نقل کړى دى وکيع د اعمش نه او هغه د سلمة بن کهيل نه او هغه د عبد الرحمن نه بن ابزى نه، او نقل کړى دى جرير د اعمش نه او هغه د سلمة بن کهيل نه او هغه د سعيد بن عبد الرحمن بن ابزى نه، يعنې د خپل پلار نه.

[۳۲۴](٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ، عَنْ ذَرٍّ، عَنِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارٍ، بِهٰذِهِ الْقِصَّةِ، فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ، وَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ نَفَخَ فِيهَا وَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ، شَكَّ سَلَمَةُ، وَقَالَ: لَا أَدْرِي فِيهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ يَعْنِي أَوْ إِلَى الْكَفَّيْنِ.

ترجمه: روايت دى د عبد الرحمن بن ابزى نه او هغه د خپل پلار نه، او هغه د عمار بن يسار نه په دې قصه سره، هغه اووئيل: بيشکه کافي وو ستا لپاره او ووهلو نبي ﷺ خپل لاس په ځمکه، بيا ئې پوکى اوکړو په هغې کښې، او مسح ئې کړو په هغې باندې مخ او دواړه ورغوى شک کړى دى سملة او وئيلى ئې دى زه نه پوهيږم په هغې کښې الى المرفقين دى يعنې که الى الکفين دى

[۳۲۵](٣) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَهْلٍ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ يَعْنِي الْأَعْوَرَ، حَدَّثَنِي شُعْبَةُ، بِإِسْنَادِهِ بِهٰذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: ثُمَّ نَفَخَ فِيهَا وَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، أَوْ إِلَى الذِّرَاعَيْنِ، قَالَ شُعْبَةُ: كَانَ سَلَمَةُ، يَقُولُ: الْكَفَّيْنِ وَالْوَجْهَ وَالذِّرَاعَيْنِ، فَقَالَ لَهُ مَنْصُورٌ: ذَاتَ يَوْمٍ انْظُرْ مَا تَقُولُ، فَإِنَّهُ لَا يَذْكُرُ الذِّرَاعَيْنِ غَيْرُكَ.

[١]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٣٦٢) (صحيح)
[٢]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٣١٣٨، ١٠٣٦٢) (صحيح)
[٣]: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٣٦٢) (صحيح)

ترجمه: اعور وائي حديث بيان کړی دی ماته شعبه په خپل اسناد سره ددې حديث، هغه وئيلی دی: بيا ئې پوکی اوکړو په هغې کښې او مسح ئې کړه په هغې باندې خپل مخ او دواړه ورغوي ترڅنګلو پورې. او يا تر بازوګانو پورې. وئيلی دي شعبه: وو سلمة چه وئيل يې: ورغوي او مخ او څنګلې، نو اووئيل هغه ته منصور يوه ورځ: اوګوره ته څه وائې بېشکه نه ذکر کوي ذراعين بغير ستا نه.

[۳۲۶](١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَكَمُ، عَنْ ذَرٍّ، عَنِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارٍ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: فَقَالَ: يَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَضْرِبَ بِيَدَيْكَ إِلَى الْأَرْضِ فَتَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَكَ وَكَفَّيْكَ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَاهُ شُعْبَةُ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَمَّارًا يَخْطُبُ بِمِثْلِهِ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: لَمْ يَنْفُخْ، وَذَكَرَ حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: ضَرَبَ بِكَفَّيْهِ إِلَى الْأَرْضِ وَنَفَخَ.

ترجمه: د عمار رضي الله عنه نه روايت دې په دې حديث کښې، هغه وئيلی دی: اووئيل يعني نبي صلی الله علیه وسلم: بيشکه کافي وو ستا لپاره چه ته ووهې خپل دواړه لاسونه په ځمکه، پس مسح کړې په دواړو باندې خپل مخ او دواړه ورغوي. او سوق د حديث ئې اوکړو. وئيلی دي ابوداود: او نقل کړی دی شعبة د حُصين نه هغه د ابو مالک نه هغه وئيلی دی: ما اوريدلي دي د عمار نه چه خطبه ئې ويله په مثل دهغې مګر هغه اووئيل: هغه پوکی اونه کړو. او ذکر کړو حسين بن محمد د شعبه او هغه د حکم نه په په دې حديث کښې، هغه اووئيل: وئې وهل خپل دواړه ورغوي په ځمکه او پوکی ئې اوکړو

[۳۲۷](٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمِنْهَالِ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَزْرَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ التَّيَمُّمِ، "فَأَمَرَنِي ضَرْبَةً وَاحِدَةً لِلْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ".

ترجمه: د عمار بن ياسر نه روايت دې هغه وئيلی دی: تپوس اوکړو ما د نبي صلی الله علیه وسلم نه په باره د تيمم کې: نو امر ئې اوکړو ماته د يوې ضربې د مخ او د ورغوو دپاره.

[۳۲۸](٣) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، قَالَ: سُئِلَ قَتَادَةُ عَنِ التَّيَمُّمِ فِي السَّفَرِ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي مُحَدِّثٌ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ".

ترجمه: د عمار بن ياسر نه روايت دې بېشکه رسول الله صلی الله علیه وسلم وئيلی دی: ترڅنګلو پورې.

١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٣٦٢) (صحيح)
٢): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٣٦٢) (صحيح)
٣): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٣٦٢) (منكر)

بَابُ التَّيَمُّمِ فِي الْحَضَرِ

باب دې په بيان د تيمم کې په حضر کې

د کيفيت تيمم د بيان نه چه کله فارغ شو نو اوس مصنف رحمه الله د تيمم متعلق بعض نور احکام بيانوی يو دهغې نه دا دې چه آيا د اوبو په موجودګۍ کښې په حالت د حضر کښې هم د يو عبادت دپاره تيمم کيدلې شي؟ د حديث الباب نه معلومه شوه چه او! د رد السلام دپاره تيمم کولې شي ځکه چه رد السلام يو فوری څيز دې چه په هغې کښې د تراخی ګنجائش نشته لهذا که څوک دا غواړی چه د سلام جواب په طهارت سره ورکړی نو اوس ظاهره ده چه که اودس کوی نو د رد وخت به اوځی، لهذا تيمم کولو سره دې جواب ورکړی.

د حديث الباب نه د امام طحاوی رحمه الله يو استنباط:

امام طحاوی رحمه الله د حديث الباب نه (۱) په يو بله مسئله بلکه قاعده کليه باندې استدلال کړې دې چه دهغې صرف احناف قائل دی جمهور نه. هغه دا چه هر هغه عبادت کوم چه فائت لا الى خلف وی يعنی د کوم چه قضاء نه وی، مثلا صلوة الجنازة، صلوة العيدين که د اودس کولو په وجه باندې د ناوخته کيدو د وجې نه د فوت کيدو ويره وی نو د هغې دپاره تيمم جائز دې، د شوافعو وغيره په نزد چونکه دا مسئله نه ده په دې وجه امام نووی رحمه الله په حديث الباب کښې د رسول الله ﷺ د تيمم توجيه دا کړې ده چه دا تيمم د عدم وجدان ماء د وجې نه وو خو ظاهره دا ده چې دا واقعه په مدينې منوره کښې يعنی د حضر او آبادۍ ده، هلته د اوبو نه کيدو څه مطلب فلعل النووی لم يحمله علی ذلک الا نصرة مذهبه، په دې سلسله کښې نور هم بعض آثار د صحابه کرامو رضی الله عنهم دی چه دهغې نه زمونږ د مسلک تائيد کيږی.

د تيمم فی الحضر اسباب او صورتونه سره د اختلاف ائمة:

د دې نه پس دا پيژندل پکار دی چه په ترجمة الباب کښې چه کومه مسئله مذکور ده يعنی تيمم فی الحضر دا طويل الذيل او تفصيل طلب ده پس دهغې مختلف اسباب او وجوه کيدې شی، او هغه زمونږ د تتبع په اعتبار سره څلور دی.

الوجه الاول: لعدم وجدان الماء، د احنافو په نزد د عدم وجدان الماء د وجې نه په ښار کښې تيمم کولې شی يا نه؟ د بعض متون احناف نه معلوميږی چه عدم وجدان الماء معتبر نه دې، ځکه چه دا ډيره نادره ده، د صاحب هداية ميلان هم دې طرف ته دې او بعض فقهاء کرامو ليکلې دی چه دا صحيح ده چه نادره ده خو که اتفاقا داسې اوشی نو د راجح قول په بناء باندې زمونږ په نزد داسې جائز دی، در مختار کښې هم دا اختيار کړې شوې ده او په لامع کښې د حضرت ګنګوهی رحمه الله د کلام نه هم دا معلوميږی، او هم دا د ائمة ثلاثه مذهب

---

(۱) او احنافو سره په دې سلسله کښې د عمر او ابن عباس رضی الله عنهما اثر هم موجود دې ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی: اذا فجاءتك جنازة وانت علی غير طهارة فتيمم طحاوی او ابن ابی شيبة او هم دغه شان امام نسائی په کتاب الکنی کښې دا روايت کړې دې، په اثر د ابن عمر رضی الله عنهما کښې دا دی چه يو ځل هغوی د جنازې مونځ کولو او دهغې نه مخکښې ئې اودس نه وو نو هغوی تيمم کولو سره مونځ اوکړو امام بيهقی رحمه الله دا په معرفة السنن کښې په ډيرو طرقو سره ذکر کړې دې، (کذا فی المنهل)

دي خو د هغوی په نزد په وجوب اعادة کښې اختلاف دې یعنی چه کله اوبه ملاؤ شی نو اعادة د صلوة واجب ده یا نه؟ د امام احمد رحمه الله په دې کښې دوارہ اقوال دی کما فی المغنی خو په الروض المربع کښې د عدم وجوب اعادة تصریح ده او د امام مالک رحمه الله راجح قول د عدم اعاده دې او هم دا د احنافو مذهب دې خو امام شافعی رحمه الله د وجوب اعادة قائل دې، فالائمة الثلاثة فی جانب والامام الشافعی فی جانب.

الوجه الثانی : تیمم فی الحضر لوجه المرض : یو سړې مریض دې د هغه د اوبو په استعمال یا حرکت وغیره باندې د مرض د زیاتیدلو ویره ده پس داسې مریض د جمهور علماء کرامو ومنهم الائمة الثلاثة احناف، مالکیان او حنابله په نزد تیمم کولې شی خو د امام شافعی رحمه الله په نزد صرف د اشتداد مرض د وجې نه نۀ شی کولې ترڅو چه د تلف نفس یا تلف عضو ویره نه وی (کما فی الهدایة) خو د کتب شافعیه د کتلو نه معلومیږی چه د خوف تلف قید د هغوی په نزد هم نشته. لهذا هغوی هم په دې مسئله کښې د جمهورو سره شو، د داؤد ظاهری رحمه الله په نزد تیمم لاجل المرض مطلقا جائز دې که د اوبو استعمال ضرر لری یا نه، او هم دا د امام مالک رحمه الله نه یو روایت دې، کما فی العینی.

الوجه الثالث : تیمم الجنب لاجل البرد : یعنی د اوبو کیدو سره سره د یخنۍ د وجې نه د غسل په ځائې تییمم کول، په دې مسئله باندې وړاندې تلو سره مصنف رحمه الله مستقل باب ترلې دې، باب اذا خاف الجنب البرد ایتیمم..... په دې مسئله کښې اختلاف دا دې چه د ائمة اربعه په نزد خو د داسې سړی دپاره تیمم ضروری دې خو په احنافو کښې صاحبین رحمهما الله فرمائی چه د یخنۍ د وجې نه د جنبی تیمم کول په مصر کښې جائز نه دی د مصر نه بهر جائز دی (١) ځکه چه په ښار کښې د ګرمو اوبو انتظام کیدلې شی په خلاف د صحراء، بیا په دې کښې اختلاف دې چه که یو سړی د یخنۍ د وجې نه په ځائې د غسل تیمم کولو سره مونځ اوکړو نو بیا د زوال عذر نه پس به د مونځ اعاده واجب وی یا نه؟ د امام ابوحنیفه او امام مالک په نزد واجب نه ده، د امام شافعی په نزد واجب ده، او د امام احمد رحمه الله نه دوه روایتونه دی، خو په الروض المربع کښې صرف عدم وجوب اعادة مذکور ده، لهذا په دې مسئله کښې ائمه ثلاثه یو طرف ته شو او امام شافعی رحمه الله بل طرف ته دا خو مذاهب شو د ائمة اربعه، او د عطاء بن ابی رباح او حسن بصری رحمهما الله په نزد په اصل مسئله کښې اختلاف دې د هغوی په نزد تیمم الجنب لاجل البرد مطلقا جائز نه دې، بل یجب الغسل وان مات.

تنبیه : حضرت شیخ رحمه الله په حاشیه د بذل کښې په حواله د عینی او مغنی په دې مسئله کښې د شوافعو سره صاحبینو هم ذکر فرمائیلې دې چه د هغوی په نزد هم اعادة

---

(١) محشی هدایة لیکی ظاهره دا ده چه د صاحبینو په نزد تسخین الماء فی المصر واجب دې او یا دا چه اجرت ورکولو سره په حمام کښې غسل اوکړی او د اصحاب المغتسل عادت دا وی چه هغوی اجرة بعد الفراغ عن الغسل اخلی لهذا که هغه سره دغه وخت کښې اجرت نه وی نو عذر دې اوکړی هم په دې وجه وئیلې شوی دی چه په دې مسئله کښې د امام صاحب او د صاحبینو اختلاف اختلاف زمان دې نه اختلاف برهان، خو په داسې مسئلو کښې د عمل کولو دپاره د فتوی خاوندانو ته رجوع کول پکار دی.

واجب ده، خو د صاحبینو مذهب باوجود د کافی تتبع نه چرته ملاؤ نه شو، په شرح وقایه او دهغې په حاشیه کښې دا قاعده کلیه لیکلې شوې ده چه هغه عذر کوم چه د تیمم دپاره مبیح وی هغه کله د الله پاک د طرف نه وی لکه مرض، برد او خوف عطش وغیره په دې صورت کښې تیمم جائز دې او روستو اعادة واجب نه ده او کوم عذر چه د بندګانو د طرف نه وی لکه هغه سړې کوم چه د کفارو په قبضه کښې وی کوم چه هغه د اودس نه منع کوی یا محبوس فی السجن وغیره په دې صورتونو کښې تیمم کولو سره مونځ کول جائز دی خو د زوال مانع نه پس اعادة واجب ده، دا د تیمم ټول مسائل او اختلاف ائمة د کتابونو د مراجعت نه پس په احتیاط سره ذکر کړې شوې دی انشاء الله تعالی تحقیق هم دا دې.

الوجه الرابع: هغه صورت کوم چه په حدیث الباب کښې مذکور دې یعنی هغه تیمم کوم چه د هغه عبادت دپاره اوکړې شی کوم چه فائت لا الی خلف وی چه دهغې تشریح د باب په شروع کښې تیره شوه.

[۳۲۹]([1]) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ اللَّيْثِ، أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنْ جَدِّي، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمُزَ، عَنْ عُمَيْرٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُ، يَقُولُ: أَقْبَلْتُ أَنَا وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَسَارٍ مَوْلَى مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَبِي الْجُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ الْأَنْصَارِيِّ، فَقَالَ أَبُو الْجُهَيْمِ: "أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَ بِئْرِ جَمَلٍ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى أَتَى عَلَى جِدَارٍ فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ".

ترجمه: د عمیر نه روایت دې چه د ابن عباس غلام دی بیشکه هغه اوریدلې دې د هغه نه چه وئیل یې: زه راغلم او عبد الله بن یسار چه مولی د میمونې دی بې بې د پیغمبر ﷺ ده، په ابو الجهیم بن الحارث بن الصمة الانصاري ته، اووئیل دې ابو الجهیم: راغی رسول الله ﷺ طرف د کوهې د جمل ته نو مخامخ شو ورسره یو سړی نو سلام یې پرې واچولو، نو رد نه کړو رسول الله ﷺ سلام تر دې چې راغی یو دیوال ته نو مسح ئې اوکړه په خپل مخ او دواړه لاسونو باندې بیا ئې جواب ورکړو هغه ته.

تشریح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ - قوله دَخَلْنَا عَلَى أَبِي الْجُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ أَبُو الْجُهَيْمِ الانصارى ﴾ ابو الجهیم کنیت دې د دوی په نوم کښې اختلاف دې بعضو وئیلې دی چه د دوی نوم حارث بن الصمة دې لهذا لفظ د ابن کوم چه د ابوالجهیم او حارث ترمینځه په متن کښې دې هغه غلط دې او وئیلې شوې دی چه د هغوی نوم عبدالله دې ددې نه پس ځان پوهه کړه چه دا نوم هم دغه شان مصغرا د بخاری په روایت کښې هم دې او په مسلم کښې په ځائې د مصغر مکبر یعنی ابوالجهم واقع دې. حافظ رحمه الله فرمائی چه دا تحریف دې او صحیح بالتصغیر دې د دوی روایت په صحاح ستة کښې دوه ځایونو کښې راځی یو دلته په رد السلام کښې او دویم په مرور بین یدی المصلی یعنی په ابواب

[1]: صحیح البخاري/التیمم ۳ (۳۳۷)، صحیح مسلم/الحیض ۲۸ (تعلیقاً) (۳۶۹)، سنن النسائي/الطهارة ۱۹۵ (۳۱۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۸۸۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۹/۴) (صحیح)

السترة کښې، علامه عینی رحمه الله لیکي چه په صحابه کرامو رضي الله عنهم کښې یو سړې بل دې چه د هغه نوم ابوالجهم (مکبرا) دې او د هغوی نوم عامر بن حذیفه دې دا ابوالجهم رضي الله عنه هم هغه سړې دې چه د هغه په باره کښې په حدیث کښې راغی ﴿ ائتونی بانبجانیة ابی جهم ﴾
د ابوالجهیم په دې حدیث کښې ضربه واحده مذکور ده، حضرات شیخین چونکه د ضربه واحدة قائل دی په دې وجه هغوی هم دا روایت په خپل خپل صحیح کښې اخستلې دې.

[٣٣٠]() حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمَوْصِلِيُّ أَبُو عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ الْعَبْدِيُّ، أَخْبَرَنَا نَافِعٌ، قَالَ: انْطَلَقْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ فِي حَاجَةٍ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَضَى ابْنُ عُمَرَ حَاجَتَهُ فَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ أَنْ، قَالَ: "مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سِكَّةٍ مِنَ السِّكَكِ وَقَدْ خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى إِذَا كَادَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَوَارَى فِي السِّكَّةِ، ضَرَبَ بِيَدَيْهِ عَلَى الْحَائِطِ وَمَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ ثُمَّ ضَرَبَ ضَرْبَةً أُخْرَى فَمَسَحَ ذِرَاعَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ، وَقَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ إِلَّا أَنِّي لَمْ أَكُنْ عَلَى طُهْرٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ، يَقُولُ: رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ حَدِيثًا مُنْكَرًا فِي التَّيَمُّمِ، قَالَ ابْنُ دَاسَةَ: قَالَ أَبُو دَاوُد: لَمْ يُتَابَعْ مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ عَلَى ضَرْبَتَيْنِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَوَوْهُ فِعْلَ ابْنِ عُمَرَ.

ترجمه: خبر راکړی دی مونږ ته نافع هغه اووئیل: زه لاړم د ابن عمر سره د یو حاجت لپاره ابن عباس ته نو ابن عمر خپل حاجت پوره کړو نو وی بعضې خبرې دهغې په دغه ورځ دا چه هغه اووئیل: تېر شو یو سړی په رسول الله ﷺ باندې په یوه کوڅه کښې د کوڅو نه، او په تحقیق سره هغه راووتلو د غائط نه او یا د بولو نه نو سلام ئې واچولو په هغه باندې نو جواب د سلام ئې ورنه کړو تردی چه نزدې شو سړی چه پټ شي په کوڅه کښې، وئې وهل دواړه لاسونه په دیوال او مسح ئې کړل په دواړو باندې مخ خپل، بیا ئې ووهله بله ضربه نو مسح ئې کړې متې خپلې، بیا د سلام جواب ئې ورکړو سړي ته. او وئې وئیل: بیشکه منع کوي مالره چه واپس کړم په تا باندې سلام مګر زه نه وم په پاکی. وئیلی دي ابوداود: ما اوریدلی دي د احمد بن حنبل نه چه هغه ویل: روایت کړی دی محمد بن ثابت منکر حدیث په تیمم کښې. وئیلی دي ابن داسة وئیلی دي ابوداود: او متابعت نه دی شوی د محمد بن ثابت په دې قصه کښې په ضربتینو د نبي ﷺ نه، او هغوی رایت کوی فعل د ابن عمر رضي الله عنه.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمَوْصِلِيُّ – قوله فَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ الخ ﴾ د حدیثه ضمیر ابن عمر رضي الله عنهما طرف ته راجع دې نه د ابن عباس رضي الله عنهما طرف ته، اګرچه سیاق د کلام کښې د دواړو احتمال شته، خو د نورو روایاتو د وجې نه دا متعین ده چه دا ضمیر صرف ابن عمر رضي الله عنهما ته راجع دې.

په کیفیت د تیمم کښې د احنافو دلیل او د مصنف رحمه الله په هغې باندې نقد:

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ الخ ﴾ په دې حدیث د ابن عمر رضي الله عنهما کښې ضربتین مذکور دي هم دغه شان په خائې د کفین ذراعین دي چه د احنافو مسلک دې خو په دې باندې مصنف رحمه الله کلام کوی چه امام احمد رحمه الله فرمائی چه د محمد بن ثابت دا حدیث منکر دې، او

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٤٢٠) (ضعیف)

بیا وراندې مصنف رحمه الله فرمائی چه محمد بن ثابت د نافع نه ددې په مرفوعا نقل کولو کښې متفرد دې، په دې کښې چا هم د هغوی متابعت نه دې کړې، د محمد بن ثابت نه علاوه د نافع نورو شاګردانو دا موقوفا په ابن عمر رضی الله عنهما باندې روایت کړې دې یعنی د ابن عمر رضی الله عنهما فعل ئې ورته وئیلې دې، حضرت په بذل کښې په دې باندې تفصیلی کلام فرمائیلې دې چه دهغې خلاصه دا ده چه محمد بن ثابت ثقة دې او زیادة د ثقة مقبول دې.

[۳۳۱]() حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَحْيَى الْبُرُلُّسِيُّ، حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، عَنْ ابْنِ الْهَادِ، أَنَّ نَافِعًا حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "أَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْغَائِطِ فَلَقِيَهُ رَجُلٌ عِنْدَ بِئْرِ جَمَلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْحَائِطِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى الْحَائِطِ ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ".

ترجمه: د ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې هغه وئیلی دی: راغی رسول الله صلی الله علیه وسلم د غائطو نه نو مخامخ شو ورسره یو سړی د بئر جمل په خوا کښې نو سلام ئې واچولو په هغه باندې، نو جواب ورنکړو رسول الله صلی الله علیه وسلم تردې چه مخامخ شو دېوال سره نو کېښودو لاس خپل په دیوال، بیا ئې مسح اوکړه په مخ خپل باندې او په لاسونو خپلو، بیا ئې رد کړو رسول الله صلی الله علیه وسلم په سړي باندې سلام.

تشریح: ۳: ﴿ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ الخ ﴾ دا د پورته ذکر شوی حدیث ابن عمر رضی الله عنهما دویم طریق دې په دې کښې د نافع نه روایت کونکې ابن الهاد دې او په مخکښې روایت کښې محمد بن ثابت وو، په دې دواړو کښې د متن په اعتبار سره فرق دې هغه دا چه په اول روایت کښې ضربتین مذکور وو او په دې کښې ضربه واحده مذکور ده، په ظاهر کښې مصنف رحمه الله دا بیانول غواړی چه حدیث ابن عمر رضی الله عنهما کوم چه مرفوعا دې په هغې کښې ضربه واحده ده او حدیث ابن عمر رضی الله عنهما کوم چه موقوفا دې په هغې کښې ضربتین مذکور دې، محمد بن ثابت د ابن عمر رضی الله عنهما د ضربتین والا روایت مرفوعا نقل کړې دې.

بَابُ الْجُنُبِ يَتَيَمَّمُ

باب دې په بیان د جنب کښې چې تیمم کوي

د جنابت دپاره تیمم په اتفاق د ائمه اربعه جائز دې په دې کښې د بعض علماء کرامو اختلاف منقول دې، کوم چه دتیمم په ابحاث عشرة کښې په بحث عاشر کښې تیر شوې دې.

[۳۳۲]() حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ الْوَاسِطِيُّ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ. ح حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ اللهِ الْوَاسِطِيَّ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ بُجْدَانَ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: اجْتَمَعَتْ غُنَيْمَةٌ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ، ابْدُ فِيهَا، فَبَدَوْتُ إِلَى الرَّبَذَةِ فَكَانَتْ تُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ فَأَمْكُثُ الْخَمْسَ وَالسِّتَّ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَبُو ذَرٍّ، فَسَكَتُّ، فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۵۳۳) (صحیح)

[2]: سنن الترمذي/الطهارة ۹۲ (۱۲۴)، سنن النسائي/الطهارة ۲۰۵ (۳۲۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۰۰۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۵۵/۵، ۱۸۰) (صحیح)

أُمُّكَ أَبَا ذَرٍّ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ، فَدَعَالِي بِجَارِيَةٍ سَوْدَاءَ فَجَاءَتْ بِعُسٍّ فِيهِ مَاءٌ فَسَتَرَتْنِي بِثَوْبٍ وَاسْتَتَرْتُ بِالرَّاحِلَةِ وَاغْتَسَلْتُ فَكَأَنِّي أَلْقَيْتُ عَنِّي جَبَلًا، فَقَالَ: "الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ فَإِنَّ ذَلِكَ خَيْرٌ"، وَقَالَ مُسَدَّدٌ: غُنَيْمَةٌ مِنَ الصَّدَقَةِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَحَدِيثُ عَمْرٍو أَتَمُّ.

ترجمه: د ابو ذر رضی الله عنه نه روايت دې هغه وئيلي دي: راجمع شوې څه ګډې د رسول الله ﷺ سره نو هغه اووئيل: اې ابو ذر! دا باديې ته بوزه، نو زه لاړم ربذې ته نو وو چه رسېدو به ماته جنابت نو مابه وخت تېرولو پنځه او شپږ، نو زه راغلم نبي ﷺ ته نو هغه اووئيل: اې ابو ذر! نو زه چپ شوم هغه اووئيل: بوره دې شي مور ستا اې ابا ذر ستا د مور لپاره دې وئيل وي. نو راوېې غوښتله زما لپاره يوه وينزه توره نو راېې وړلو يو لوښى چه هغې كښې اوبه وې، زه هغې پټ كړم په يوه جامه او بل طرف ته زمانه اوښ وو، او غسل مې اوكړو ګويا چه ما وغورځولو د خپل ځان نه غر، نو هغه وفرمايل: پاكه خاوره د مسلمان اودس دى اګر كه وې د لسو كلونو پورې، كله چه تا اوبه پيدا كړې نو بيا ئې ولګوه په خپله څرمن نو دغه افضل دى. او وئيلى دي مسدد: ګډې د صدقې وئيلي دي ابوداود: او حديث د عمرو اتم دى

تشريح حديث:

قوله: ﴿ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ – قوله اجْتَمَعَتْ غُنَيْمَةٌ الخ ﴾ غنيمة د غنم تصغير دې كوم چه دلته د تقليل دپاره راوړلې شوې دې، په مضمون حديث كښې دا دى چه ابوذر غفاری رضی الله عنه فرمائى چه يو ځل څه بيزې د رسول الله ﷺ سره جمع شوې (ممكنه ده چه دا بيزې هم د هغوى ملک وى يا د بيت المال او د صدقې وى خو وړاندې په متن كښې راغى چه د مسدد په روايت كښې ﴿ غنيمة من الصدقة ﴾ دى) په دې باندې رسول الله ﷺ هغوى ته اوفرمائيل چه دا بيزې يو كلي ته بوزى (چه د بيزو د اوسيدو او د ګيا او اوبو سهولت وى، دا وجه خو صرف احتمال عقلى دې وړاندې په روايت كښې ددې دويم علت مذكور دې، يعنى ابوذر رضی الله عنه ته د مدينې منورې دهوا موافق نه راتلل) ابوذر رضی الله عنه فرمائى زه د هغه ګډو بيزو او خپل اهل و عيال سره قرية ربذة ته لاړم او د ګډو بيزو د خدمت او نګرانئ دپاره مې هم هلته قيام اختيار كړو، نو هلته د قيام دوران كښې ماته جنابت راپيښ شو او څو څو ورځې به تيرې شوې چه د غسل دپاره به اوبه نه ملاويدې (او دوى به تيمم كولو سره مونځ كولو چه د مسند احمد په روايت كښې دى) خو هغوى ته د مسئلې د تحقيق د نه كيدو په وجه باندې په تيمم د جنابت باندې انشراح نه وو شوې چه دهغې د وجې نه ئې په طبيعت باندې بوجه محسوس كولو، هغوى فرمائى چه هم ددې پريشانئ په حالت كښې مدينې منورې ته د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضر شوم، چونكه دوى بغير د اطلاع او بغير د رسول الله ﷺ د طلب كولو نه راغلې وو، په دې وجه خاموش اودريدلو او د رسول الله ﷺ په تپوسلو باندې هم خاموش وو په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ أَبَا ذَرٍّ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ ﴾ په دې سره مقصود بد دعاء كول نه دى بلكه صرف د خفګان اظهار دې، په ظاهره خو په دې وجه چه اول خو د تيمم د مسئلې تپوسلو نه بغير لاړو، چه دهغې په وجه باندې هلته د پريشانئ په حالت كښې وو دويم دا چه په كوم كار باندې ئې مامور فرمائيلې

وو، د هغه ځائې نه بغير د طلب او اجازت نه راغلو ﴿فدعا لي بجارية سوداء﴾ رسول الله ﷺ د هغوی دپاره په يو منګی کښې اوبه راطلب کړې او چونکه هلته څه باقاعده د غسل ځائې نه وو، وقتی طور ئې د پردې نه شاته غسل اوکړو، په داسې طريقه چه يو سورلئ ئې کينوله او بل طرف ته هغه وينځه کېږه نيولو سره اودريدله ﴿فَكَأَنِّي أَلْقَيْتُ عَنِّي جَبَلاً﴾ يعني د غسل نه پس ما په خپل طبيعت کښې داسې سپک والې محسوس کړو لکه چه ما د ځان نه غر کوز کړې وی.

د تيمم دپاره د طهارة مطلقه کيدو دليل:

﴿الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ﴾ رسول الله ﷺ هغه ته د هميشه دپاره يو مسئله بيان کړه چه د اوبو نه کيدو په وخت باندې صعيد طيب هم کار کوی کوم چه اودس او غسل کوی لهذا په تيمم باندې غسل حاصلولو کښې دې د انسان څه قسم شک نه وی.

امام خطابی رحمه الله فرمائی ددې حديث [1] نه احنافو په دې خبره باندې استدلال کړې دې چه تيمم د اودس په حکم کښې دې چه څنګه په يو اودس باندې ډير مونځونه کولې شی، هم دغه شان په تيمم سره هم او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې مسئله کښې امام بخاری رحمه الله د کوفيينو او جمهورو سره دې.

شرح السند:

ځان پوهه کړه چه د حديث الباب په سند کښې زمونږ په نسخه کښې داسې دی ﴿حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ نَا خَالِدٌ الْوَاسِطِيُّ ح وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ نَا خَالِدٌ﴾ او په بعض نسخو کښې حاء د تحويل نشته، بلکه داسې دی، ﴿حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ وَمُسَدَّدٌ نَا خَالِدٌ﴾ او کيدل هم داسې پکار دی، په ظاهر کښې د حاء تحويل څه وجه نشته ځکه چه دا دوه مختلف سندونه نه دی کوم چه بيل بيل بيان کړې شی بلکه د مصنف رحمه الله استاذان دوه دی، عمرو بن عون او مسدد دا دواړه روايت کوی د يو استاد يعنی خالد واسطی نه، او زمونږ د نسخې په اعتبار سره د مصنف رحمه الله په دواړو استاذانو کښې د تعبير هم څه فرق نشته، خو په حاشيه باندې د يوې نسخې حواله ورکړې شوې ده، په هغې کښې د عمرو بن عون نه په ځائې د نا اخبرنا دې، په دې صورت کښې به د فرق تعبير د وجې نه حاء د تحويل راوړل صحيح شی ځکه چه د عمرو بن عون او د مسدد دواړو استاذ اګرچه يو دې خو په هغوی کښې يو د خپل استاذ نه په طريق د تحديث نقل کوی او دويم په طريق د اخبار، او د اخبار او د تحديث د فرق د وجې

[1] ځان پوهه کړه چه دا حديث په مسند احمد صحيح ابن حبان، او مستدرک د حاکم کښې هم دې او په ترمذی کښې مختصرا او حاکم فرمائی چه شيخينو ددې تخريج په دې وجه اونکړو چه دا حديث د عمرو بن بجدان نه د ابوقلابة نه علاوه بل چا نه دې روايت کړې، صاحب منهل فرمائی چه حافظ منذری رحمه الله په تهذيب السنن کښې د امام ترمذی رحمه الله نه ددې حديث تصحيح نقل کړې ده خو مونږ سره په موجوده نسخه د ترمذی کښې ددې تصحيح نشته بلکه تحسين دې، ممکنه ده چه هغوی سره کومه نسخه ده په هغې کښې به تصحيح وی.

نه مصنف رحمه الله بعض وخت حاء د تحويل راوړي.

[٣٣٣]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي عَامِرٍ، قَالَ: دَخَلْتُ فِي الْإِسْلَامِ فَأَهَمَّنِي دِينِي، فَأَتَيْتُ أَبَا ذَرٍّ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: "إِنِّي اجْتَوَيْتُ الْمَدِينَةَ، فَأَمَرَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَوْدٍ وَبِغَنَمٍ، فَقَالَ لِي: اشْرَبْ مِنْ أَلْبَانِهَا، قَالَ حَمَّادٌ: وَأَشُكُّ فِي أَبْوَالِهَا، هَذَا قَوْلُ حَمَّادٍ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَكُنْتُ أَعْزُبُ عَنِ الْمَاءِ، وَمَعِي أَهْلِي فَتُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ فَأُصَلِّي بِغَيْرِ طُهُورٍ، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنِصْفِ النَّهَارِ وَهُوَ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِهِ وَهُوَ فِي ظِلِّ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَقُلْتُ: نَعَمْ هَلَكْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: وَمَا أَهْلَكَكَ؟ قُلْتُ: إِنِّي كُنْتُ أَعْزُبُ عَنِ الْمَاءِ وَمَعِي أَهْلِي فَتُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ فَأُصَلِّي بِغَيْرِ طُهُورٍ، فَأَمَرَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَاءٍ فَجَاءَتْ بِهِ جَارِيَةٌ سَوْدَاءُ بِعُسٍّ يَتَخَضْخَضُ مَا هُوَ بِمَلْآنَ فَتَسَتَّرْتُ إِلَى بَعِيرِي فَاغْتَسَلْتُ ثُمَّ جِئْتُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورٌ، وَإِنْ لَمْ تَجِدِ الْمَاءَ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، لَمْ يَذْكُرْ أَبْوَالَهَا. قَالَ أَبُو دَاوُد: هَذَا لَيْسَ بِصَحِيحٍ، وَلَيْسَ فِي أَبْوَالِهَا إِلَّا حَدِيثُ أَنَسٍ، تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْبَصْرَةِ.

ترجمه: د يو سړي د بنو عامر نه روايت دي هغه وائي: زه داخل شوم په اسلام کښې نو زه په خفګان کښې واچولم خپل دين، نو زه راغلم ابو ذر ته، اووئيل ابوذر بيشکه د مديني هوا راباندې بده راغله، امر اوکړو زما لپاره رسول الله ﷺ په اوښانو او په ګډو، نو هغه وفرمايل ماته: وڅکه د شودو دهغې نه. وئيلى دي حماد: زه شک کوم په متيازو دهغې کښې، دا قول د حماد دى، اووئيل ابو ذر: وم زه چه لرې کيدم د اوبو نه، او زماسره به اهل زما وو نو رسېدو به ماته جنابت نو مابه مونځ کولو بغير د اودس نه، نو زه راغلم رسول الله ﷺ ته په نيمايي د ورځې کښې، او وو هغه د يو جماعت سره د ملګرو خپلو نه، او هغه په سوري د مسجد کښې وو، اووئيل ابو ذر: ما اووئيل: او زه هلاک شوم اې د الله رسوله! هغه اووئيل: څه شي هلاک کړې؟ ما اووئيل: بيشکه زه ووم چه لرې کېدم د اوبو نه، او زما سره زما اهل وونو رسېدو به ماته جنابت نو مابه مونځ کولو بغير دپاکئ طهور نه، نو امر اوکړو ماته رسول الله ﷺ په اوبو، نو راوړلې په هغې سره يوې وينځې تورې په يو لوښي کښې چه خوزيدلې هغه چه هغه ډک وو، نو پټ شوم خپل اوښ ته، نو غسل مې اوکړو بيا راغلم، نو اووئيل رسول الله ﷺ: اې ابو ذر! بيشکه پاکه خاوره پاکونکې ده، اګر که ته پيدا نه کړې اوبه تر لسو کلونو پورې، کله چه تا اوبه پيدا کړې نو بيا مسه کړه په هغې باندې خپله څرمن. وئيلى دي ابوداود: نقل کړې دى حماد بن زيد د ايوب نه، نه دى ذکر کړې هغه (ابوالها)، وئيلى دي ابوداود: دا صحيح نه دى، او نشته (في ابوالها) مګر حديث د انس دى چه تفرد کړې دى په هغې باندې اهل د بصرې.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ – قوله فَقَالَ لِي « اشْرَبْ مِنْ أَلْبَانِهَا ». قَالَ حَمَّادٌ وَأَشُكُّ فِي « أَبْوَالِهَا »﴾ سيدنا ابوذر غفارى رضي الله عنه فرمائي چه رسول الله ﷺ ماته د هغه غنمو د پيو څکلو حکم اوفرمائيلو، او راوى وائي چه په ذکر د بول کښې زما شک دې، په ظاهره دا شک د

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٢٠٠٨) (صحيح)

حماد د طرف نه دي څکه چه وړاندې تلو سره مصنف رحمه الله فرمائي ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ لَمْ يَذْكُرْ « أَبْوَالَهَا » ﴾ يعنى دا حديث د ايوب نه حماد بن زيد روايت کړې دې نو هغوى ابوالها نه دې ذکر کړې، او د مصنف رحمه الله ددې کلام نه معلومه شوه چه د سند په شروع کښې چه کوم حماد ذکر دې هغه حماد بن سلمة دې.

﴿ قوله هَذَا لَيْسَ بِصَحِيحٍ الخ ﴾ يعنى په دې حديث کښې د ابوال ذکر صحيح نه دې رسول الله ﷺ ابوذرغفارى رضي الله عنه ته صرف د شرب البان حکم ورکړې وو ﴿ وَلَيْسَ فِي أَبْوَالِهَا إِلاَّ حَدِيثُ أَنَسٍ ﴾ يعنى په کوم حديث کښې چه د البان سره د شرب ابوال هم ذکر دې هغه بل حديث دې چه دهغې راوى انس رضي الله عنه دې، د مصنف رحمه الله اشاره په دې سره حديث العرنيين طرف ته ده کوم چه مشهور دې او په صحيحينو او نورو اکثر کتب صحاح کښې موجود دې.

﴿ قوله تَفَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْبَصْرَةِ ﴾ ددې تعلق د حديث انس رضي الله عنه سره نشته بلکه د حديث الباب حديث ابوذر رضي الله عنه سره دې، د بول ماکول اللحم په طهارت او نجاست کښې اختلاف په باب الاستبراء من البول کښې تير شوې دې.

بَابُ إِذَا خَافَ الْجُنُبُ الْبَرْدَ أَيَتَيَمَّمُ

باب دې په بيان ددې کې چې يرېږي جنب د يخنى نه ايا تيمم به کوي

د دې ترجمة الباب حواله او کومه مسئله چه په دې کښې مذکور ده هغه سره د اختلاف ائمة په تفصيل سره په باب التيمم فى الحضر کښې ذکر شوې ده.

[٣٣٣](١) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، أَخْبَرَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، أَخْبَرَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ أَيُّوبَ يُحَدِّثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ أَبِي أَنَسٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ الْمِصْرِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: "احْتَلَمْتُ فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ فَأَشْفَقْتُ إِنِ اغْتَسَلْتُ أَنْ أَهْلِكَ، فَتَيَمَّمْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ بِأَصْحَابِي الصُّبْحَ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا عَمْرُو، صَلَّيْتَ بِأَصْحَابِكَ وَأَنْتَ جُنُبٌ؟ فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي مَنَعَنِي مِنَ الِاغْتِسَالِ، وَقُلْتُ: إِنِّي سَمِعْتُ اللهَ، يَقُولُ: وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا سورة النساء آية ٢٩ فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جُبَيْرٍ مِصْرِيٌّ مَوْلَى خَارِجَةَ بْنِ حُذَافَةَ، وَلَيْسَ هُوَ ابْنُ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ.

ترجمه: د عمروي بن العاص رضي الله عنه نه روايت دې، هغه وئيلى دى: چه زه محتلم شوم په يخه شپه کښې په غزوه د ذات السلاسل کښې، نو زه ويرېدم که چېرې غسل اوکړم نو هلاک به شم نو ما تيمم اوکړو، بيا مې مونځ اوکړو خپلو ملګرو ته د صباح، نو هغوى دغه ذکر کړو رسول الله ﷺ ته، هغه وفرمايل: اې عمرو ايا تا مونځ اوکړو خپلو ملګرو ته او ته جنب وې؟ نو ما ورته خبر ورکړو په هغه څه باندې چه زه ئې منع کړې وم د غسل کولو نه، او ما اووئيل ما اورېدلي د الله تعالى نه چه هغه وائي: (و لا تقتلوا انفسکم ان الله کان بکم رحيمًا) نو اوخندل رسول الله ﷺ او هيڅ ئې اونه ويل. وئيلى دي ابوداود: عبد الرحمن بن جبير

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٠٧٥٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٠٣/٤) (صحيح)

مصري دی مولی د خارجة بن حذافة دی، او هغه ابن جبیر بن نفیر نه دی.

تشریح: ۱: ﴿ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى قوله عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ احْتَلَمْتُ فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ ﴾ دې ته غزوه وئیل خو توسعا دی ځکه چه د مشهور قول په بناء باندې غزوة هغه وی چه په هغې کښې رسول اللهﷺ شریک وی او په کوم کښې چه د هغوی شرکت نه وی هغې ته سریة وائی، او په دې کښې رسول اللهﷺ شریک نه وو، خو دا دواړه الفاظ د یو بل په ځائې استعمالیږی، دا سریة د سریة ابن العاصؓ په نوم باندې معروف ده، کومه چه په جمادی الاولی ۸ هجری کښې لیږلې شوې وه، امیر د سریة عمرو بن العاصؓ وو رسول اللهﷺ هغه د درې سوا مهاجرین و انصار امیر جوړولو سره د مشرکینو قبائل لخم او جذام وغیره په مقابله کښې لیږلې وو.

د ذات السلاسل وجه تسمیه:

دا مقابله په موضع سلاسل کښې اوشوه، سلاسل د یوی چینې (کوهی) نوم دې او دهغې او د مدینې منورې ترمینځه د لسو ورځو لاره ده، هم په دې وجه دې ته غزوة ذات السلاسل وائی، بعضو ددې وجه تسمیه دا لیکلې ده چه په دې جنګ کښې مشرکینو خپل ځانونه یو بل سره تړلې وو چه په دوی کښې څوک او نه تختی، او بعض وائی چه په دې میدان کښې د شړې د ټوپکنړو سلسله تر د لرې پورې تلې ده کومه چه د یو بل سره مربوط ده او کوم د خپو زنځیر چه د مخکښې ور وړاندې کیدو نه مانع وی په دې وجه دې ټوپکنړو ته ذات السلاسل وائی.

شرح حدیث:

مضمون حدیث دا دې عمرو بن العاصؓ فرمائی چه ماته په دې غزوه کښې په یو یخه شپه کښې احتلام اوشو (ظاهره ده چه د ګرمو اوبو انتظام هلته چرته وو) پس زما ویره پیدا شوه چه که ما په ګرمو اوبو سره غسل اونکړو نو هلاک به شم په دې وجه مې تیمم اوکړو او هم په دغه تیمم سره مې خپلو اصحابو ته د سحر مونځ اولوستلو، د سفر نه په واپسئ باندې رسول اللهﷺ ته ددې تذکره اوکړې شوه په دې باندې رسول اللهﷺ هغوی ته اوفرمائیل چه تا په حالت د جنابت کښې مونځ ورکړو؟ وړاندې د حدیث مضمون واضح دې.

﴿ قوله وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا ﴾ د رسول اللهﷺ د سکوت او تقریر نه جواز د تیمم للجنب لاجل البرد معلوم شو، خو دلته اشکال دا دې چه ددې نه مخکښې رسول اللهﷺ ﴿ صلیت باصحابک وانت جنب ﴾ ولې اوفرمائیلو، ددې جواب دا کیدې شی چه کیدې شی د رسول اللهﷺ هغوی ته دا فرمائیل امتحانا وی چه اوګوری څه جواب ورکوی پس د هغوی په جواب باندې رسول اللهﷺ مسکې شو.

د دې حدیث نه یو مسئله بله معلومه شوه یعنی امامة المتیمم للمتوضئین کوم چه د ائمة اربعه په نزد جائز دې خو د امام مالکؒ په نزد په دې کښې کراهت دې، خو د امام محمدؒ په نزد جائز نه دې.

[٣٣٥] (¹) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ ابْنِ لَهِيعَةَ وَعَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ أَبِي أَنَسٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ كَانَ عَلَى سَرِيَّةٍ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ نَحْوَهُ، قَالَ: فَغَسَلَ مَغَابِنَهُ وَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَلَمْ يَذْكُرِ التَّيَمُّمَ، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَرَوَى هَذِهِ الْقِصَّةَ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ، قَالَ فِيهِ: فَتَيَمَّمَ.

ترجمه: د ابو قیس نه روایت دي چه عمرو بن العاص مشر وو په یوې سریه باندې، ذکریې کړو حدیث په مثل د هغې، هغه اووئیل: وئي وینځل خپل مغابن (یعني هغه ځایونه چه رسیدل ورته په اسانۍ نه کیګی) او اودس ئې اوکړو پشان د اودس د مانځه، بیا ئې مونځ اوکړو دوی ته. نو ذکریې کړو پشان دهغې او ذکر ئې نه کړو تیمم. وئیلی دي ابوداود: او نقل کړې ده دا قصه د اوزاعي نه او هغه د حسان بن عطیة نه هغه وئیلی دي په هغې کې: (فتیمم) تیمم ئې اوکړو.

تشریح: ۲: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ الخ ﴾ دا د حدیث سابق دویم طریق دې، په تیر سند کښې د یزید بن ابی حبیب نه روایت کونکې یحیی بن ایوب دې او په دې کښې عمرو بن الحارث.

﴿ قوله فَغَسَلَ مَغَابِنَهُ وَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ﴾ په دې دواړو روایتونو کښې ډیر فرق دې، په اول روایت کښې دا وو چه هغوی تیمم کولو سره مونځ ورکړو او په دې دویم کښې د تیمم ذکر نشته چه هغوی غسل مغابن (یعنی استنجاء بالماء) او اودس اوکړو، دا ډیره د اشکال خبره ده ځکه چه تیمم خو د جنابت دپاره کافی کیدې شی خو اودس د غسل قائم مقام نه شی کیدې دا د چا مذهب هم نه دې، بهر حال په دې دواړو روایتونو کښې اختلاف پیدا شو، امام بخاری رحمه الله د ذکر تیمم والا روایت ته ترجیح ورکړې ده او هم هغه ئې په بخاری کښې تعلیقا اخستلې دې، امام بیهقی رحمه الله فرمائی ﴿ یحتمل انه جمعهما ﴾ یعنی احتمال دې چه د غسل مغابن سره به ئې اودس او تیمم دواړه کړې وی امام نووی رحمه الله فرمائی چه هم دا توجیه صحیح او متعین ده او د امام ابوداؤد رحمه الله میلان د امام بخاری رحمه الله د رائې طرف ته معلومیږی ځکه چه هغوی وړاندې تلو سره ذکر د تیمم لره د حسان بن عطیه په طریق سره موئد کړې دې، مغابن وائی مواضع وسخ وعرق ته یعنی د بدن هغه حصې چرته چه د ژور والی او جوړ کیدو د وجې نه خیرې جمع شوې وی لکه ابطین او اصول فخذین، دلته ترې نه اصول فخذین مراد دی او دهغې نه ګیر چاپیره هم په دې وجه مونږ ددې ترجمة په استنجاء سره کړې ده.

بَابٌ فِي الْمَجْرُوحِ يَتَيَمَّمُ

باب دې په بیان د زخمي کې چې تیمم کوي

دلته درې نسخې دی زمونږ په نسخه کښې مجروح دې په یو نسخه کښې المعذور دې او په یوه کښې المجدور دې، یعنی هغه سړې چه په هغه باندې جدری وی، جدری وائی چیچک

(¹): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٧٥٠) (صحيح)

ته په ټول بدن باندې ورې ورې دانې راوخیژي، قیل اول من عذب به قوم فرعون.

[۳۳۶]() حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْطَاكِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ خُرَيْقٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجَرٌ فَشَجَّهُ فِي رَأْسِهِ ثُمَّ احْتَلَمَ، فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ، فَقَالَ: هَلْ تَجِدُونَ لِي رُخْصَةً فِي التَّيَمُّمِ؟ فَقَالُوا: مَا نَجِدُ لَكَ رُخْصَةً وَأَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ، فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ. فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُخْبِرَ بِذَلِكَ، فَقَالَ: "قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللهُ، أَلَا سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا، فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ، إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ وَيَعْصِرَ أَوْ يَعْصِبَ شَكَّ مُوسَى عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ".

ترجمه: د جابر نه روایت دې هغه وائی: چه مونږ ووتلو په یو سفر کښې، پس ورسیده یو سړي ته زمونږ نه تیږه نو هغه ئې زخمي کړو په سر کښې، بیا ورته احتلام اوشو نو تپوس ئې اوکړو د خپلو ملګرو نه وئې وئیل: ایا تاسو بیاموځئ زما لپاره اجازت په تیمم کښې؟ هغوی اووئیل: نه بیاموځو مونږ ستا لپاره رخصت او ته قدرت لرې په اوبو باندې نو غسل ئې اوکړو نو مړ شو، هرکله چه مونږ راغلو نبي ﷺ ته خبر ورکړی شو په دغې باندې، هغه وفرمایل: دوی وژلی دی الله دې دوی مړه کړي ولې نه وه چه دوی تپوس کړی وی کله چه دوی نه پوهېدل، بېشکه علاج د جهل تپوس کول دي، بېشکه کافي وو د هغه لپاره چه تیمم اوکړي، او نچوړ کړی ئې وی، (او یایې تړلې وی، شک کړی دی موسی) په خپل زخم باندې کپړه، بیا ئې مسح کړې وه په هغې او وینځلی ئې وی ټول بدن.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْطَاكِيُّ الخ (کذا فی نسخة مکتبة الشاملة) ﴾ مضمون حدیث دا دې چه جابر رضی الله عنه فرمائی مونږ په یو سفر کښې وو زمونږ د یو ملګری په سر باندې کاڼړې راغلو او هغه زخمی شو، بیا اتفاقا هغه ته احتلام هم راغلو، دې صحابی د خپلو ملګرو نه معلومه کړه چه آیا زما دپاره د تیمم ګنجائش شته؟ هغوی اووئیل اوبه موجود دی او دهغې په استعمال باندې ئې قدرت هم شته لهذا هیڅ ګنجائش نشته پس دې صحابی غسل اوکړو چه په هغې سره ئې دماغو ته دننه اوبه لاړې او وفات شو، په واپسئ کښې رسول الله ﷺ ته د هغوی خبر ورکړې شو په دې باندې رسول الله ﷺ هغه خلقو باندې د سختئ ناراضتیا اظهار اوفرمائیلو او وې فرمائیل ﴿ قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللهُ ﴾ هم دوی هغه سړې او وژلو دوی دې تباه شی، په دې کښې د هلاکت نسبت خلقو ته شوې دې ځکه چه په ظاهره هم دا خلق ددې صحابی د مرګ سبب جوړ شوې وو.

﴿ قوله فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ ﴾ بیشکه د عاجز او ناخبره شفاء د اهل علم نه معلومول دی، د عي معنی د عدم قدرت علی الکلام ده، دلته ترې نه مراد عدم علم دې ځکه چه وینا هغه له پکار ده چاته چه څه معلوم وی.

په بذل کښې لیکلې شوې دی ددې حدیث نه معلومه شوه چه که د مفتی خطاء او غلطې فتوې ورکولو د وجې نه څوک سړې هلاک شی نو په هغې کښې قصاص یا دیت نشته، حضرت شیخ په حاشیة د بذل کښې ابن الصلاح محدث نه نقل کړی دی چه که

(): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۴۱۳) (حسن)

مستفتي د يو سړي په فتوی باندې يو څيز هلاک کړي او بيا ورته روستو د فتوی خطاء کيدل معلوم شي نو په دې صورت کښې به مفتي ضامن وي.(١) په دې شرط چه هغه مفتي د فتوی اهل وي، ګينې ضمان پرې نشته ځکه چه په دې دويم صورت کښې تقصير د مستفتي د طرف نه دې ابن رسلان وائي چه کوم سړې په منصب د افتاء باندې قائم وي او په هغې کښې شهرت يافته وي نو په دې صورت کښې د مستفتي تقصير نشته.

﴿ قوله إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ وَيَعْصِرَ أَوْ يَعْصِبَ ﴾ رسول الله ﷺ اوفرمائيل دې سړي له داسې کول پکار وو چه تيمم ئې کړې وې او په زخمي سر باندې ئې پټۍ تړلو سره ئې په هغې مسح کړې وې او په باقي بدن باندې ئې غسل کړې وې.

په مسئله ثابته بالحديث کښې اختلاف د علماء کرامو :

د دې حديث نه معلوميږي چه که يو سړي ته د غسل حاجت وي او د هغه د بدن بعض حصه زخمي وي نو هغه زخمي حصه دې نه وينځي بلکه په دې نيت دې تيمم کوي او د بدن صحيح حصه دې په اوبو سره وينځي هم دا مذهب دې د امام شافعي او امام احمد ﷫ لکه چه په مغني وغيره کتب فقهيه کښې دې، او احناف او مالکيان فرمائي چه د بدن د اکثري حصې په اعتبار وي، که هغه جريح وي نو صرف تيمم دې اوکړي او که د بدن اکثره حصه صحيح ده نو د هغه حصې دې غسل اوکړي او د باقي مسح، غسل او تيمم به نه شي جمع کولې او که هغه جريح او صحيح دواړه حصې برابر وي نو ددې تساوي په صورت کښې زمونږ په نزد دواړه روايتونه دي، يو دا چه صرف تيمم دې اوکړي دويم دا چه د صحيح غسل او د جريح مسح، او په کتب مالکيه دسوقي وغيره کښې په دې مسئله کښې ډير تفصيل ليکلې شوې دې، او دا ئې هم ليکلي دي چه په کومو صورتونو کښې چه د تيمم حکم دې په هغې کښې که د ټول بدن غسل اوکړي نو کافي به شي، خو که د صحيح غسل او د جريح مسح اوکړي نو دا به دتيمم په ځائې نه کافي کيږي او بهر حال جمع بين الغسل والتيمم د هغوی په نزد نشته.

د احنافو د طرف نه د حديث جواب :

په دې حديث کښې چونکه جمع بين الغسل والتيمم مذکور ده په دې وجه دا د احنافو او مالکيانو خلاف شو، جواب دا دې چه ددې حديث اګرچه ابن السکن تصحيح کړې ده خو

---

(١) په صحيح بخاري کتاب الاحکام کښې د ابن عمر ﷠ يو حديث دې چه دهغې خلاصه دا ده چه خالد بن وليد ﷠ بعض قيديان اجتهاداً په غلطۍ سره قتل کړي وو، چه کله رسول الله ﷺ ته ددې علم اوشو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿ اللهم اني ابراء اليك مما صنع خالد بن الوليد ﴾ په دې باندې شارحين ليکي ﴿ وانما لم يعاقبه لانه كان مجتهدا واتفقوا علي ان القاضي اذا قضي بجور او بخلاف ما عليه اهل العلم فحكمه مردود، فان كان علي وجه الاجتهاد واخطاء كما صنع خالد فالاثم ساقط والضمان لازم فان كان الحكم في قتل فالدية في بيت المال عند ابي حنيفة واحمد وعلي عاقلته عند الشافعي ولبي يوسف ومحمد ﴾ خو په دې دواړو قصو کښې د مباشر او متسبب فرق دې، د ابوداؤد په روايت کښې بيانونکي متسبب وو، او خالد ﷠ مباشر ګويا په بعض ځايونو کښې اګر که د دواړو حکم يو کيګي، کما فی الأشباه والنظائر کما في مسئلة قطاع الطريق ففي الكنز وغير المباشر كالمباشر، والله تعالي اعلم)

دارقطني او بيهقي ئې تضعيف کړې دې بيهقي په متعدد طرقو سره د تخريج باوجود ددې تضعيف کړې دې او امام نووي رحمه الله خو ليکلي دي اتفقوا على ضعفه، اصل کښې ددې حديث په متن کښې د راويانو اختلاف او اضطراب دې بعض راويانو په دې کښې جمع بين الغسل والتيمم ذکر کړې دې، خو اول خو زبير بن خريق ضعيف دې، دويم د اچه د عطاء نورو شاګردانو د هغوی مخالفت کړې دې پس اوزاعی دا حديث د عطاء نه بلاغا روايت کړې دی او په دی کښې صرف د غسل ذکر دې د تيمم نه دې لکه چه د باب په وړاندې روايت کښې راغې، ددې جواب يو بل هم کيدې شی کوم چه حضرت په بذل کښې ذکر فرمائيلي دې هغه دا چه ددې حديث تاويل دې اوکړې شی چه په ﴿ ان يتيمم ويعصر ﴾ کښې دې واؤ په معنی د او واخستلې شی، او په دې صورت کښې به ئې مطلب دا وی چه رسول الله ﷺ د شخص مذکور دپاره د حصول طهارت دوه طريقې ذکر فرمائيلې دی يو دا چه صرف تيمم اوکړی او دويم دا چه په سر باندې پټۍ تړلو نه پس دې په هغې باندې مسح اوکړی او باقی بدن دې اووينځی يعنی د رسول الله ﷺ مراد دا نه وو چه دواړه دې جمع کړې شی بلکه مراد دا دې چه کله دا قسم صورت پيښ شی نو يا خو دې صرف تيمم اوکړې شی يا صرف غسل او مسح، چه د احنافو او مالکيانو په نزد ده چه په يو صورت کښې تيمم او په يو صورت کښې غسل.

ايا حديث الباب باندې مصنف رحمه الله سکوت فرمائيلې دې؟

واضحه دې وی چه دا حديث کوم چه د شوافعو موافق راغی امام نووي رحمه الله ددې ضعف تسليم کړې دې خو شيخ ابن حجر مکی شافعی رحمه الله ددې حديث په باره کښې فرمائی چه امام ابوداؤد رحمه الله په دې باندې سکوت فرمائيلې دې لهذا دا حجت دې، ملا علی قاری رحمه الله فرمائی چه د امام ابوداؤد رحمه الله سکوت د نورو محدثينو د تضعيف صريح مقابله نه شی کولې، احقر وائی چه مونږ دا نه تسليموو چه امام ابوداؤد رحمه الله په دې باندې سکوت کړې دې ځکه چه مصنف رحمه الله په دې کښې اختلاف د روايت ذکر کړې دې، اول ئې په دې سند سره روايت کړې دې ﴿ عن الزبير بن خريق عن عطاء عن جابر ﴾ او په دې کښې جمع بين الغسل والتيمم مذکور ده، بيا مصنف رحمه الله دا ذکر کړې دې ﴿ عن الاوزاعی انه بلغه عن عطاء بن ابی رباح عن ابن عباس رضی الله عنهما ﴾ په دې کښې جمع بين الغسل والتيمم نه دې بلکه صرف غسل دې لهذا په دې حديث کښې په ظاهره سندا او متنا دواړو طريقو سره اضطراب شو، نو اوس دا وينا څنګه صحيح شوه چه مصنف رحمه الله په دې باندې سکوت فرمائيلې دې، د امام ابوداؤد رحمه الله عموما هغه طرز نه دې کوم چه د امام ترمذی رحمه الله دې چه صراحة په روايت باندې نقد اوکړی بلکه د مصنف رحمه الله صنيع دا بيانوی چه هغوی په روايت باندې نقد کوی يا سکوت ! ښه ځان پوهه کړئ.

....

[۳۳۷]() حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَاصِمٍ الْأَنْطَاكِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ، أَخْبَرَنِي الْأَوْزَاعِيُّ، أَنَّهُ بَلَغَهُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَصَابَ رَجُلًا جُرْحٌ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ احْتَلَمَ، فَأُمِرَ بِالِاغْتِسَالِ فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ، فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللهُ، أَلَمْ يَكُنْ شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالَ".

ترجمه: د عطاء بن ابي رباح نه روايت دي، بېشکه هغه اوريدلي دي د عبد الله بن عباس نه هغه وئيلي دي: ورسېدو يو سړي ته زخم په زمانه د رسول الله ﷺ کښې، بيا ورته احتلام اوشو نو امر ورته اوشو په غسل کولو، نو غسل ئې اوکړو مړ شو، نو ورسېده دغه خبره رسول الله ﷺ ته، هغه وفرمايل: دوی وژلی دی هغه الله دې دوی مړه کړي ايا نه وو علاج د جهل تپوس کول.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَاصِمٍ – قوله فَبَلَغَ ذَلِکَ رَسُولَ اللّٰهِ –صلى الله عليه وسلم الخ ﴾ په دې طريق کښې صرف د واقعې ذکر دې او دا نه دی وئيلې شوې چه رسول الله ﷺ هغوی ته د څه حکم اوفرمائيلو د غسل يا د تيمم يا د هر دواړو، خو په بذل کښې ليکلې شوې دی چه هم دا حديث په ابن ماجه کښې هم دې او په هغې کښې يو زيادة دې کوم چه په ابوداؤد کښې نشته ﴿ قال عطاء بلغنا ان رسول الله ﷺ قال لو غسل جسده وترک راسه وحيث اصابه الجراحة ﴾ اوګورئ په دې حديث کښې صرف د غسل ذکر دې، جمع بين الغسل والتيمم نه دې او هسې هم جمع بين الغسل والتيمم خلاف قياس کېدل ظاهر دی څکه چه په دې کښې د نائب او اصل دواړو اجتماع ده.

باب فِي الْمُتَيَمِّمِ يَجِدُ الْمَاءَ بَعْدَ مَا يُصَلِّي فِي الْوَقْتِ

باب دې په بيان د تيمم کونکي کې چې اوبه پيدا کړي وروسته د هغې نه چې مونځ يې کړی دی په وقت کې

يعنې يو سړی د عدم وجدان ماء په وجه باندې تيمم کولو سره مونځ اوکړو ددې نه پس د مانځه په وخت کښې اوبه ملاؤ شوې نو آيا په دې صورت کښې د مانځه اعادهٔ شته.؟ په اتفاق د ائمهٔ اربعه اعادهٔ نشته خو بعض تابعين لکه د عطاء، طاؤس او زهری ﷭ وغيرهم په نزد اعادهٔ واجب ده، او که اوبه ورته حاصلې شی د خروج وخت نه پس نو بيا بغير د خلاف نه اعادهٔ واجب نه ده.

د مسئلة الباب ډير صورتونه او د هر يو حکم:

دلته دوه صورتونه نور دی، يو دا چه د تيمم نه پس د مونځ شروع کولو نه مخکښې اوبه ملاؤ شی او دويم دا چه د مانځه په وخت کښې اوبه ملاؤ شی، په اول صورت کښې په اتفاق د ائمهٔ اربعه او جمهور علماء تيمم باطليږی، په اودس سره مونځ کول ضروری دی خو د داؤد ظاهری او ابو سلمة بن عبدالرحمن ﷫ په دې کښې اختلاف دې هغوی وائی چه د

(): أخرجه ابن ماجه موصولاً برقم (٥٧٢)، (تحفة الأشراف: ٥٩٧٢)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ٦٩ (٧٧٩) (حسن)

اودس حاجت نشته هم په دې تيمم سره دې مونځ اوكړي ځكه چه تيمم د هغې دصحيح كيدو د شرطونو موندلي كيدو نه پس كړې شوې وو كوم چه يو عمل دې او ابطال د عمل جائز نه دې، قال تعالى ﴿ لا تبطلوا اعمالكم الاية ﴾ او دويم صورت يعني چه كله د مانځه په وخت كښې اوبه ملاؤ شي نو دا مسئله مختلف فيه ده، د امام ابوحنيفه او احمد په نزد به په دې وخت كښې تيمم باطل شي. (١) د امام شافعي او امام مالک په نزد به نه باطليږي، د پورته ذكر شوي تفصيل نه معلومه شوه چه ددې مسئلې ټول څلور صورتونه دي بعض اجماعي او بعض مختلف فيه.

[٣٣٨](٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُسَيَّبِيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نَافِعٍ، عَنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: "خَرَجَ رَجُلَانِ فِي سَفَرٍ فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ وَلَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ فَتَيَمَّمَا صَعِيدًا طَيِّبًا فَصَلَّيَا، ثُمَّ وَجَدَا الْمَاءَ فِي الْوَقْتِ فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلَاةَ وَالْوُضُوءَ وَلَمْ يُعِدِ الْآخَرُ، ثُمَّ أَتَيَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَا ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ: أَصَبْتَ السُّنَّةَ وَأَجْزَأَتْكَ صَلَاتُكَ، وَقَالَ لِلَّذِي تَوَضَّأَ وَأَعَادَ: لَكَ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَغَيْرُ ابْنِ نَافِعٍ: يَرْوِيهِ عَنِ اللَّيْثِ، عَنْ عُمَيْرَةَ بْنِ أَبِي نَاجِيَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَذِكْرُ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ: لَيْسَ بِمَحْفُوظٍ وَهُوَ مُرْسَلٌ.

ترجمه: د ابو سعيد الخدري ﷺ نه روايت دې، هغه وئيلى دي: ووتل دوه سړي په يو سفر كښې، نو مونځ حاضر شو او نه وې د دواړو سره اوبه، نو دواړو تيمم اوكړو په پاكه خاوره باندې او مونځ ئې اوكړو، بيا ئې اوبه پيدا كړې په وقت كښې، نو واپس كړو يو د دواړو نه مونځ او اودس، او اعاده اونه كړه بل، بيا دواړه راغلل رسول الله ﷺ ته نو دواړو ذكر كړه دغه هغه ته، وئې وئيل هغه كس ته چه اعاده ئې نه وه كړې: ته ورسېدې سنت ته، او جائز دى ستا لپاره ستا مونځ، او وئې وئيل هغه كس ته چه اودس او اعاده ئې كړې وه: ستا لپاره اجر دى دوه ځل. وئيلى دي ابوداود: او غير د ابن نافع نه روايت كوي دهغې د ليث نه او هغه د عميره بن ابي ناجيه نه، او هغه د بكر بن سوادة نه او هغه د عطاء بن يسار نه، او هغه د نبي ﷺ نه. وئيلى دي ابوداود: او ذكر د ابو سعيد الخدري په دې حديث كښې محفوظ نه دى او هغه مرسل دى.

تشريح: ﴿ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ قَالَ خَرَجَ رَجُلَانِ الخ ﴾ په دې حديث كښې هم هغه صورت مذكور دې كوم چه په ترجمة الباب كښې دې چه دوه سړو په يو سفر كښې د اوبو د

---

(١) په دې صورت كښې د صحة صلوة او عدم صحة په اعتبار سره د صاحبينو او امام صاحب ترمينځه اختلاف دې، امام صاحب فرمائي چه د سلام اړولو نه مخكښې كه داسې سړي ته اوبه ملاؤ شي نو د هغه مونځ به باطل شي، او د صاحبينو په نزد به د قعود قدر التشهد نه پس د اوبو ملاويدو نه پس به مونځ نه باطليږي او دا مسئله د هغه مسائل اثناء عشريه نه ده په كوم كښې چه د امام صاحب او صاحبينو اختلاف مشهور دې.

(٢): سنن النسائي/الغسل والتيمم ٢٧ (٤٣٣) (تحفة الأشراف: ٤١٧٦، ١٩٠٨٩، ١٦٥٩٩)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطهارة ٦٤ (٧٧١) (صحيح)

نه ملاویدو د وجې نه تیمم کولو سره مونځ ادا کړو، بیا په وخت کښې دننه هغوی ته اوبه ملاؤ شو، یو په هغوی کښې اودس کولو سره د مانځه اعاده اوکړه او دویم اونکړه، بیا د سفر نه په واپسئ باندې هغوی رسول الله ﷺ ته ددې تذکره اوکړه، ﴿ فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ أَصَبْتَ السُّنَّةَ ﴾ یعنی رسول الله ﷺ هغه سړی ته چا چه د مانځه اعادة نه وه کړې اوفرمائیل چه تا د طریقه مشروعه مطابق کار اوکړو، او دویم سړی ته رسول الله ﷺ اوفرمائیل ستا دپاره دوچند ثواب دې، د تیمم په ذریعه دې فرض ادا شو، او دویم مونځ کوم چه دې په اودس سره اوکړو هغه نفل شو، دا حدیث د ائمة اربعه موافق او د عطاء وغیره خلاف دې.

﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَغَيْرُ ابْنِ نَافِعٍ يَرْوِيهِ الخ ﴾ مصنف رحمه الله اختلاف فی السند بیانوی هغه دا چه د لیث بعضو شاګردانو دا حدیث د لیث نه مرسلا او بعضو مسندا ذکر کړې دې دویم اختلاف دا چه ابن نافع د لیث او بکر بن سواده ترمینځه واسطه نه ده ذکر کړې او بعض راویانو په مینځ کښې د عمیرة بن ناجیة واسطه ذکر کړې ده، ددې بعض تعیین په بذل کښې په یحیی بن بکیر او عبدالله بن مبارک رحمه الله سره کړې شوې ده، د مصنف رحمه الله رائې دا ده چه ددې حدیث مسندا کیدل صحیح نه دی بلکه مرسلا صحیح دې.

[۳۳۹](1) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللهِ مَوْلَى إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَعْنَاهُ.

ترجمه: د عطاء بن یسار نه روایت دې، بېشکه دوه سړي د اصحابو د رسول الله ﷺ نه په معنی د هغې سره.

تشریح: د ابواب التیمم نه دا آخری باب وو، د تیمم باب پوره شو. فالحمد لله.

بَابٌ فِي الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

باب دې په بیان د غسل کې په ورځ د جمعه کې

د باب سره متعلق ابحاث ستة :

دلته شو خبرو باندې ځان پوهه کړئ!

۱: المناسبة بما قبله، ۲: التسمية ووجهه،

۳: حكم الغسل، ٤: هل الغسل لليوم او للصلوة،

٥: هل الغسل للجنابة يكفى غسل الجمعة، ٦: هل الغسل يختص بمن يحضر الجمعة ام يعم.

بحث اول : المناسبة بما قبله

مصنف رحمه الله د طهارة صغری او کبری اودس او غسل او د فرض غسل او د هغه د نائب یعنی تیمم نه فارغ شو نو اوس طهارت مسنونه بیانوی ځکه چه د سنت درجه خو د فرض نه پس راځی، امام بخاری رحمه الله د جمعې غسل په کتاب الطهارة کښې نه بلکه د کتاب الصلوة د لاندې په کتاب الجمعه کښې دننه بیان فرمائیلې دې، په سنن ابوداؤد کښې کتاب الجمعة

(1): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۴۱۷۶، ۱۹۰۸۹) (صحیح)

اگر که مستقلا راځی، خو مصنف رحمه الله غسل جمعة هلته نه دی بیان فرمائیلې هلته ئې د جمعې نور احکام مسائل او فضائل بیان کړې دی، د طهارت د مناسبت د وجې نه غسل جمعة مصنف رحمه الله په کتاب الطهارة کښې بیانوی او په دې کښې هغوی د غسل مسنونه صرف دوه قسمونه بیان کړی دی یو غسل جمعة او دویم غسل عند الاسلام، ددې نه علاوه ئې د غسل مسنون بل څۀ قسم دلته نه دې ذکر کړې، فقهاء کرامو غسل عیدین ته هم مستحب وئیلې دې، خو د غسل عیدین روایات ټول ضعیف دی، په صحاح کښې صرف په ابن ماجة کښې موجود دی، او په موطاء کښې حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما موقوفا ﴿ انه کان یغتسل یوم الفطر ﴾ مروی دې.

بحث ثانی : التسمیة ووجهه،

په لفظ جمعة کښې دوه لغتونه مشهور دی اول په ضمې د میم سره وهو الافصح کما فی التنزیل العزیز، دویم بسکون المیم ځکه چه قاعده دا ده چه هر ذی ضمتین کښې ثانی ساکن لوستلې شې او دریم قول جمعه په فتحې د میم سره دې، په دې صورت کښې به دا په معنی د الجامع وی او په ړومبو دواړو صورتونو کښې د المجموع فیه په معنی کښې دې، په دې کښې اختلاف دې چه دا اسلامی نوم دې یا جاهلی، په دې کښې دواړه اقوال دی بعض وائی هم دا نوم د مخکښې نه راروان دې، پس د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې ﴿ انمی سمی به لان الله تعالی جمع فیه خلق ادم علیه السلام ﴾ یعنی د ادم علیه السلام د تخلیق دپاره الله پاک هم په دې ورځ باندې ماده راجمع کړې وه هم په دې وجه ورته جمعه وائی، او وئیلې شی چه دا اسلامی نوم دې په جاهلیت کښې به ئې دې ته عروبه وئیله، او په اسلام کښې ورته جمعه په دې وجه وائی چه خلق په دې ورځ کښې د مانځه دپاره زیات جمع کیږی، بعض وائی چه ددې ورځې دا نوم د انصارو د طرف نه دې ځکه چه د جمعې مونځ د ټولو نه مخکښې نزول جمعة او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت نه مخکښې هم انصارو په مدینه طیبه کښې لوستلې وو لکه چه په کتاب کښې په باب الجمعة فی القری کښې په یو روایت کښې ددې تصریح ده چه اسعد بن زراره رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت نه مخکښې په مدینه منوره کښې ددې ابتداء اوکړه، بیا باقاعده د الله پاک د طرف نه مشروع شو، او ددې د وجه تسمیه په باره کښې دا هم وئیلې شوې دی چه د جاهلیت په زمانه کښې په دې ورځ قریش قبیله د قصئ د طرف نه دار الندوة کښې راجمع کیدل، او وئیلې شوې دی چه کعب بن لوئی په دې ورځ باندې خپل قوم لره جمع کولو سره وعظ او تذکیر او تعظیم حرم ته ترغیب ورکولو، او دا هم چه د هغه د نسل نه به یو نبی مبعوث کیږی.

بحث ثالث : حکم الغسل

غسل د جمعې د اهل ظواهرو په نزد واجب دې او هم دا د امام مالک او امام احمد نه هم یو روایت دې خو قول راجح د دوی دواړو په نزد هم عدم وجوب دې، ابن القیم رحمه الله په دې کښې د حنابله درې روایتونه ذکر کړې دی، وجوب هم دې ته هغوی ترجیح ورکړې ده، عدم وجوب او دریم روایت دا چه که بدن یا جامه کښې رائحة کریهة ده نو واجب دې ګڼې

سنت، او د احنافو او شوافعو په نزد سنت دي.

بحث رابع : هل الغسل لليوم او للصلوة

دا غسل د جمهور علماء کرامو په نزد چه په کښې ائمة اربعة هم دي د مانځه دپاره دي، او د امام محمد، حسن بن زياد او د داؤد ظاهري رحمه الله په نزد د ورځې دپاره دي، لشرافة هذا اليوم، بعض علماء کرامو په دې باندې اجماع نقل کړې ده چه غسل پس د صلوة جمعې نه معتبر نه دي خو نقل اجماع صحيح نه ده ځکه چه د داؤد ظاهري په نزد غسل قبيل مغرب هم معتبر دي، علامه شامي رحمه الله ليکي صحيح دا ده چه دا غسل د مانځه دپاره دي او هم دا ظاهر الرواية او د امام ابويوسف رحمه الله قول دي په خلاف د حسن بن زياد او امام محمد، بيا وړاندې تلو سره هغوی ليکي چه ثمرة د اختلاف به د هغه سړي په حق کښې ظاهريږي چه په هغه باندې د جمعې مونځ نشته او هم دغه شان د هغه سړي په باره کښې چاته چه د غسل نه پس حدث رسيدلي وی او هغه اودس کولو سره مونځ کړې وی د حسن بن زياد په نزد به ده ته فضيلت حاصل شي او د امام ابويوسف رحمه الله په نزد نه.

بحث خامس : هل الغسل للجنابة يكفى غسل الجمعة،

علامه شعراني رحمه الله په الميزان الكبرى کښې د ائمة ثلاثه مسلک دا نقل کړې دې چه غسل جنابت د غسل جمعة دپاره کافي کيږي، او هغوی په دې کښې د امام مالک رحمه الله خلاف نقل کړې دې خو حضرت شيخ رحمه الله ليکلي دی چه د امام مالک رحمه الله په نزد هم کافي دې، په دې شرط چه دواړه نيتونه اوکړی لکه چه په مدونة کښې ددې تصريح ده، علامه عيني رحمه الله د احنافو مذهب مطلقا کفايت نقل کړې دې که د غسل نيت کوی او که نه کوی او د باقي ائمة ثلاث په نزد د کفايت نيت ضروري دې.

بحث سادس : هل الغسل يختص بمن يحضر الجمعة ام يعم

د جمهور علماء کرامو او ائمة اربعه په نزد دا غسل خاص دې د هغه سړي دپاره کوم چه د جمعې د مانځه دپاره راشي ځکه چه دا غسل دې د مانځه دپاره، لا لليوم، علامه شعراني رحمه الله د ائمة اربعه مذهب هم دا ليکلې دې او کوم علماء کرام چه دا وائي چه دا غسل لليوم دې د هغوی په نزد به دا حکم عام وی، امام بخاري رحمه الله په دې مسئله کښې مستقل باب قائم کړې دې، ﴿ باب على من لا يشهد الجمعة غسل من النساء والصبيان ﴾ حافظ ابن حجر رحمه الله ليکي چه په کوم حديث کښې دادی ﴿ حق على كل مسلم ان يغتسل ﴾ ددې تقاضا عموم ده، او په کوم روايت کښې چه دی ﴿ اذا اتى احدكم الجمعة فليغتسل ﴾ ددې تقاضا د خصوصيت ده.

د حضرت شيخ په رائې کښې اغتسالات ثلاثه (يعنى تطبيق بين الروايتين):

دا مخکښې راغلی دی چه په دې غسل کښې دا اختلاف واقع کيږی چه دا د يوم دپاره دې يا د صلوة دپاره او ددې اختلاف علماء منشاء اختلاف الفاظ روايات دې د بعض رواياتو نه معلوميږی چه دا غسل د يوم جمعة دپاره دی او د بعض روايات نه صلوة جمعة دپاره کيدل معلوميږی او په بعض رواياتو کښې نه د جمعې قيد دې نه د مانځه بلکه فی کل سبعة

ایام دي پس په صحیحین کښې په روایت د ابوهریره رضي الله عنه کښې راغلی دی ﴿ حق الله علی کل مسلم ان یغتسل فی کل سبعة ایام ﴾ زمونږ د حضرت شیخ رحمه الله دلته یو بیله رائې ده هغه دا چه د ټولو روایاتو مخې ته ږدلو نه معلومیږی چه دا درې غسلونه دی یو هغه چه سنت دې او د بعض علماء کرامو په نزد واجب او دوه ددې نه علاوه کوم چه مندوب او مستحب دی، پس حضرت فرمائی درې غسلونه په داسې طریقه دی، اول غسل اسبوع یعنی په هفته کښې په څۀ ورځ باندې یو ځل غسل کول دا غسل د نظافة مطلقة د قبیل نه دې، او دا د هر مسلمان په حق کښې دې که سړې وی که ښځه که د جمعې مونځ په هغه باندې واجب وی او که نه وی او ددې غسل ماخذ حضرت فرمائی د صحیحین په حدیث کښې مذکور دې کوم چه په لفظ د سبعة ایام مروی دې د جمعې د ورځې قید په هغې کښې نشته هم دغه شان د بعض فقهاء کرامو په کلام کښې هم ددې تصریح ملاویږی، پس علامه طحاوی او صاحب د در مختار تقلیم اظفار، حلق عانة او غسل فی کل اسبوع په ذریعه نظافت حاصلول مستحباتو کښې لیکلې دی، دویم غسل د یوم الجمعة ددې تعلق خاص یوم الجمعة سره دې، که د صلوة جمعة نه مخکښې وی یا روستو بهر صورت به ددې تحقق اوشی د بعض روایاتو نه هم دا معلومیږی چه د جمعې د ورځې دپاره دې غسل اوکړې شی پس په صحیح ابن خزیمة کښې د ابوقتادة نه مرفوعا مروی دی ﴿ اغتسل یوم الجمعة کان فی طهارة الی الجمعة الاخری ﴾ او د یوم جمعة د فضیلت تقاضا هم دا ده چه دهغې دپاره مستقل غسل کیدل پکار دی ځکه چه دې ورځې ته په حدیث کښې سید الایام وئیلې شی خو په دې دواړو قسمونو کښې تداخل کیدې شی کوم سړې چه د جمعې په ورځې غسل اوکړی هغه ته به د غسل جمعې سره سره د غسل اسبوع فضیلت هم حاصل شی، ثالث غسل صلوة الجمعة ددې تعلق صرف د هغه سړی سره دې کوم چه د جمعې دپاره حاضر شی، پس په ډیرو روایتونو کښې د حضور فی الصلوة قید موجود دې، خو ددې قسم ثالث هم په قسمین اولین کښې تداخل کیدې شی، پس کوم سړې چه د ایام اسبوع نه یوم جمعة کښې صلوة الجمعة نه مخکښې غسل اوکړی هغه ته به ددې اغتسالات ثلاثه ثواب ملاویږی، دا مضمون حضرت شیخ په اوجز المسالک کښې ډیر په توضیح او تفصیل سره په څو صفحاتو کښې لیکلې دې.

[۳۴۰](¹) حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، أَخْبَرَنَا مُعَاوِيَةُ، عَنْ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ بَيْنَا هُوَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ، فَقَالَ عُمَرُ: أَتَحْتَبِسُونَ عَنِ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ النِّدَاءَ فَتَوَضَّأْتُ، فَقَالَ عُمَرُ: وَالْوُضُوءُ أَيْضًا، أَوَلَمْ تَسْمَعُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ".

ترجمه: ابو سلمة ته ابو هریره خبر ورکړی دی، چه بیشکه عمر بن الخطاب خطبه ورکوله په ورځ د جمعه کښې، ناڅاپه راداخل شو یو سړی نو اووئیل عمر: او تاسو بندېږئ د مانځه

¹): صحیح البخاري/الجمعة ۲ (۸۷۸)، ۵ (۸۸۲)، صحیح مسلم/الجمعة ۱ (۸۴۵)، موطا امام مالك/النداء للصلاة ۱(۳)، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۶۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الجمعة ۳(۴۹۴)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۹۰ (۱۵۸۰) (صحیح)

نه؟ نو اووئیل سرې نه دی هغه مګر دا چه ما اوریدلي ده نداء (اذان) نو ما اودس اوکړو، نو اووئیل عمر اودس هم، ایا تاسو نه دې اوریدلي د رسول الله ﷺ نه چه هغه ویل کله چه راځي یو کس ستاسو نه جمعې ته نو غسل دې اوکړي.

تشریح: قوله: ﴿حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ – قوله أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ بَيْنَا هُوَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ الخ﴾

(**د رجل مصداق**): راتلونکې سړې سیدنا عثمان رضی الله عنه وو لکه چه د مسلم په روایت کښې دی نو عمر رضی الله عنه د خطبې په وخت کښې اودرولو سره په هغوی باندې نکیر اوفرمائیلو چه د جمعې د مانځه نه هم ایساریږې او ناوخته هم راځې، عثمان رضی الله عنه د معذرت په طور عرض اوکړو چه ما د آذان آواز اوریدلو سره اودس اوکړو او د مانځه دپاره حاضر شوم، (یعنی د آذان د آواز اوریدلو نه پس مې تاخیر اونکړو) نو په دې باندې عمر رضی الله عنه اوفرمائیل ﴿ والوضوء ایضا ﴾ بنه ! یو کمې تا دا هم اوکړو چه د غسل په ځائې دې صرف په اودس باندې اکتفاء اوکړه (یک نه شد دو شد) او د مسلم د روایت نه دا هم معلومیږی چه عمر رضی الله عنه نکیر په طریقه د تعریض فرمائیلې وو ﴿ ما بال رجال یتاخرون بعد النداء ﴾ په دې باندې عثمان رضی الله عنه په یا امیر المومنین خطاب کولو سره ځیل عذر ظاهر اوفرمائیلو ﴿ انی شغلت الیوم فلم انقلب الی اهلی حتی سمعت النداء ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د عثمان رضی الله عنه نه ترک غسل او تاخیر د څه مصروفیت د وجې نه اتفاقاً شوې وو.

د واقعه عثمان رضی الله عنه نه د علماء کرامو استنباط:

په دې واقعه باندې امام نووی رحمه الله لیکی چه ددې نه معلومه شوه چه غسل جمعة واجب نه دې ځکه چه عثمان رضی الله عنه د سماع نداء نه پس په غسل باندې د مصروف کیدو په ځائې اودس کولو نه پس د مانځه طرف ته متوجه شو ګینې ظاهره ده چه غسل واجب وې نو د غسل فرمائیلو نه پس به د مانځه دپاره تلې او کوم علماء کرام چه د وجوب قائل دی هغوی هم ددې واقعې نه استدلال کوی چه د عمر رضی الله عنه علی رؤس الاشهاد په یو جلیل القدر صحابی باندې د خطبې په وخت کښې نکیر کول دا صرف د ترک مستحب دپاره نه ده د استحباب په صورت کښې نه د عمر رضی الله عنه نکیر کول مناسب وو نه د عثمان رضی الله عنه د عذر پیش کولو حاجت وو.

[۳۴۱] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "غُسْلُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ".

ترجمه: د ابو سعید الخدري رضی الله عنه نه روایت دې بېشکه رسول الله ﷺ وئیلی دی: غسل د جمعې ورځې واجب دی په هر محتلم

(۱): صحیح البخاري/الأذان ۱۶۱ (۸۵۸)، والجمعة ۲ (۸۷۹)، ۱۲ (۸۹۵)، والشهادات ۱۸ (۲۶۶۵)، صحیح مسلم/الجمعة ۱ (۸۴۶)، سنن النسائي/الجمعة ۸ (۱۳۷۸)، سنن ابن ماجه/الإقامة ۸۰ (۱۰۸۹)، (تحفة الأشراف: ۴۱۶۱)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الجمعة ۱ (۴)، مسند احمد (۶/۳)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۹۰ (۱۵۷۸) (صحیح)

تشریح: ﴿ قوله: غُسْلُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ ﴾ د وجوب نه مراد ثبوت او تاكد دي، د محتلم نه لازمي معنى د بالغ مراد ده.

[۳۴۲]() حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ الرَّمْلِيُّ، أَخْبَرَنَا الْمُفَضَّلُ يَعْنِي ابْنَ فَضَالَةَ، عَنْ عَيَّاشِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ بُكَيْرٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ حَفْصَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ رَوَاحُ الْجُمُعَةِ، وَعَلَى كُلِّ مَنْ رَاحَ إِلَى الْجُمُعَةِ الْغُسْلُ"، قَالَ أَبُو دَاوُد: إِذَا اغْتَسَلَ الرَّجُلُ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ أَجْزَأَهُ مِنْ غُسْلِ الْجُمُعَةِ، وَإِنْ أَجْنَبَ.

ترجمه: د حفصې رضي الله عنها نه روایت دې، هغه روایت کوي د نبي ﷺ نه، هغه وئیلی دی: په هر محتلم (بالغ) باندې تلل دي جمعې ته، او په هر تلونکي باندې جمعې ته غسل دی. وئیلی دي ابوداود: کله چه غسل اوکړي سړی وروسته د ختلو د نمر نه نو روا دی کافي کېږي د هغه لپاره د غسل د جمعې د ورځې نه، اګر که جنب شي.

تشریح: قوله: قَالَ أَبُو دَاوُد: إِذَا اغْتَسَلَ الرَّجُلُ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ: یعنی که څوک د جمعې په ورځ د سحر نه پس غسل اوکړی نو دا غسل به د جمعې دپاره کافي وی اګرچه دا د جنابت غسل وی، دا مسئله په شروع کښې تیره شوې ده پنځم بحث هم دغه دې.

[۳۴۳]() حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ الرَّمْلِيُّ الْهَمْدَانِيُّ. ح حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ. ح حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، وَهَذَا حَدِيثُ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ أَبُو دَاوُد: قَالَ يَزِيدُ، وَعَبْدُ الْعَزِيزِ، فِي حَدِيثِهِمَا عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَأَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلَبِسَ مِنْ أَحْسَنِ ثِيَابِهِ وَمَسَّ مِنْ طِيبٍ إِنْ كَانَ عِنْدَهُ، ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَلَمْ يَتَخَطَّ أَعْنَاقَ النَّاسِ، ثُمَّ صَلَّى مَا كَتَبَ اللهُ لَهُ، ثُمَّ أَنْصَتَ إِذَا خَرَجَ إِمَامُهُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ، كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ جُمُعَتِهِ الَّتِي قَبْلَهَا"، قَالَ: وَيَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَزِيَادَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، وَيَقُولُ: إِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، قَالَ أَبُو دَاوُد: وَحَدِيثُ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ أَتَمُّ، وَلَمْ يَذْكُرْ حَمَّادٌ كَلَامَ أَبِي هُرَيْرَةَ.

ترجمه: د ابو سلمة بن عبد الرحمن نه روایت دی: وئیلی دي ابوداود: وئیلی دي یزید او عبد العزیز په خپل حدیث کښې، د ابو سلمة بن عبد الرحمن او د ابو امامة بن سهل نه هغوی دواړو د ابو سعید الخدري او د ابو هریره نه، دواړو وئیلی دی: وئیلی دي رسول الله ﷺ: چا چه غسل اوکړو په ورځ د جمعې او وائي غوستلي ښائسته جامې، او استعمال ئې کړه خوشبو که چېرې وي د هغه دپاره، بیا راشي جمعې ته خپې نه ږدي په څټونو د خلقو، بیا مونځ اوکړي هغه څه چه لیکلي دي الله، بیا چپ شي کله چه راوځي امام د هغه تردې چه فارغ شي د مانځه نه کېږي کفاره په مابین ددې کښې او په مابین د جمعې هغې کښې چه د دېنه م مخکښې ده. هغه اووئیل: او وائي ابوهریره: او اضافه دري ورځې. او وایي: بېشکه حسنه په لس چنده ده. وئیلی دي ابوداود: او حدیث د محمد بن سلمة اتم دی، او حماد کلام

[1]: سنن النسائي/الجمعة ۲ (۱۳۷۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۰۶) (صحيح)
[2]: وقد تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ٤٤٣٠)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الجمعة ۸ (۸۵۸) من حديث أبي هريرة مختصراً ومن غير هذا السند، وأدرج قوله: »وثلاثة أيام« في قوله صلي الله عليه وسلم (حسن)

د ابو هريره نه دی ذکر کړی.

تشريح: ﴿ قوله :وَيَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ « وَزِيَادَةُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ »﴾ ددې حديث راوی ابوسعيد خدری او ابوهريره رضي الله عنهما دواړه دی اوس پوری چه د حديث کوم الفاظ راغلل هغه د دواړو مشترک وو او زيادة ثلاثة ايام صرف د ابوهريره رضي الله عنه په روايت کښې دې، ځکه چه د جمعې مونځ د تيرې جمعې د مانځه نه واخله د موجوده جمعې د مونځ د وختـه پورې د ګناهونو کفاره ده په دې صورت کښې دا درې ورځې شوې، او د ابوهريره رضي الله عنه په روايت کښې د درې ورځو زيادت مذکوردی، ځکه ټولې لس ورځې شوې، يعنی يو جمعې دورځې مونځ دلسو ورځو دګناهونو کفاره ده، او که د دواړو طرفونو نه د جمعې ورځ ساقط کړې شی نو صرف شپږ ورځې به پاتې شی او که د دواړو جمعو پوره ورځې مراد کړې شی نو اته ورځې به شی، په اول صورت کښې به د دريو زيادت يو ځائې کولو سره ټولې نهه شی، او په دويم صورت کښې به يولس ورځې شی، لهذا صحيح دا ده چه د هر دواړو جمعو نيمه نيمه ورځ مراد کړې شی.

دلته دې دا اشکال اونکړې شی چه ابوهريره رضي الله عنه د خپل طرف نه دا زيادت څنګه کوی او حال دا چه په حديث کښې صرف يو هفته ذکر ده ځکه چه دا د دريو ورځو زيادت د هغوی د خپل طرف نه نۀ دې بلکه دا هم مرفوعا ثابت دې، لکه چه د مسلم د روايت نه معلوميږی، خو الحسنة بعشر امثالها د ابوهريره رضي الله عنه د طرف نه مدرج دې.

[۳۴۴]([1])حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ أَبِي هِلَالٍ، وَبُكَيْرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَشَجِّ حَدَّثَاهُ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ الزُّرَقِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَالسِّوَاكُ، وَيَمَسُّ مِنَ الطِّيبِ مَا قُدِّرَ لَهُ"، إِلَّا أَنَّ بُكَيْرًا لَمْ يَذْكُرْ عَبْدَ الرَّحْمَنِ، وَقَالَ فِي الطِّيبِ: وَلَوْ مِنْ طِيبِ الْمَرْأَةِ.

ترجمه: د عبد الرحمن بن ابي سعيد الخدري نه روايت دې هغه د خپل پلار نه روايت کوي، بېشکه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دی: غسل په ورځ د جمعه کښې په هر محتلم واجب دی، او مسواک او مسه کوي به خوشبو هغه چه اندازه شوی وي هغه دپاره. مګر بکير نه دی ذکر کړی عبد الرحمن، او وئيلی ئې دي په طيب کې: اګر که د خوشبويې د ښځې نه وي.

تشريح:۵ : ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ – قوله وَيَمَسُّ مِنَ الطِّيبِ مَا قُدِّرَ لَهُ ﴾ او د مسلم په روايت کښې دی ﴿ ما قدر عليه ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی يا په دې سره مقصود تکثير دې چه څومره لګولې شی او دې لګوی يا تاکيد دې چه څنګه هم ممکن وی لګول پکار دی پس په بعض رواياتو کښې دی ﴿ ولو من طيب المراة ﴾ خو د ابوداؤد د روايت الفاظ ﴿ ما قدر له ﴾ احتمال ثانی ته زيات نزدې دی يعنی څنګه خوشبوئی هم چه په مقدر کښې ده (معمولی يا غوره) هغه دې اولګوی، وئيلې شوې دی چه د ابوهريره رضي الله عنه په نزد دا امر د وجوب دپاره دې د هغوی په نزد د جمعې په ورځ استعمال طيب واجب دې.

---

[1]): صحيح البخاري/الجمعة ۳ (۸۸۰) (نحوه)، صحيح مسلم/الجمعة ۲ (۸۴۶)، سنن النسائي/الجمعة ۶ (۱۳۷۶)، (تحفة الأشراف: ۴۱۱۶، ۴۲۶۷)، وقد أخرجه: (۳/۳۰، ۶۵، ۶۶، ۶۹) (صحيح)

[۳۴۵]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ الْجَرْجَرَائِيُّ حِبِّي، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، حَدَّثَنِي حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ، حَدَّثَنِي أَبُو الْأَشْعَثِ الصَّنْعَانِيُّ، حَدَّثَنِي أَوْسُ بْنُ أَوْسٍ الثَّقَفِيُّ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "مَنْ غَسَّلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ ثُمَّ بَكَّرَ وَابْتَكَرَ وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ وَدَنَا مِنَ الْإِمَامِ فَاسْتَمَعَ وَلَمْ يَلْغُ، كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ أَجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا".

ترجمه: د اوس بن اوس الثقفي نه روايت دې چه ما اوريدلې دي د رسول الله ﷺ نه، هغه به فرمائيل: چا چه غسل ئې پرې اوکړو په ورځ د جمعې اوپه خپله ئې هم غسل اوکړو، بيا سحر وختې په اول وخت کښې جمات ته لاړشي، په شروع کښې خطبې ته اورسيږي، او پيدل لاړشي او سور نه شو، او نزدې شو امام ته ښه غوږيې کېخودو او لغو کار ئې اونه کړه، نو وی به د هغه لپاره ثواب په هر قدم باندې د يو کال روژې دهغې او قيام د هغې.

شرح حديث:

قوله: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ – قوله مَنْ غَسَّلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ ﴾ ﴿ غسل ﴾ په تحفيف او تشديد دواړو سره لوستلې شوې دې او په دواړو صورتونو کښې ([2]) د دوه معنو احتمال دې يا ددې نه مراد غسل راس بالخطمی وغيره دې يا مراد جماع ده او په دې صورت کښې به ددې مفعول محذوف وی ﴿ ای من غسل امراته ﴾ محاوره په عربو کښې غسل امراته د جماع په معنی کښې استعماليږی ځکه چه کوم سړې د خپلې ښځې سره جماع کوی هغه خپله ښځه غسل ته تياروی او دريم قول دا دې چه ددې نه مراد د اودس د اندامونو وينځل دی په دې صورت کښې به اشاره وی د غسل مسنون طرف ته ځکه چه د غسل په ابتداء کښې اودس سنت دې، د معنی ثانی د وجې نه بعض علماء کرامو د جمعې په ورځ د خپل اهل سره د مجامعت استحباب بيان کړې دې چه د خواهش د پوره کيدو د وجې نه جمعې ته د تلو په وخت د بدنظرئ وغيره نه په حفاظت وی په دې باندې نور کلام د حديث نمبر ۱۱ د لاندې راروان دې.

﴿ قوله ثُمَّ بَكَّرَ وَابْتَكَرَ ﴾ دا دواړه بعض علماء کرامو په تاکيد باندې محمول کړې دې او يوه معنی ئې مراد کړې ده يعنی د مانځه دپاره وختی تلل، او وئيلې شوې دی چه د اول تعلق د مانځه سره دې او د دويم د خطبې سره دې، يعنی لاړو د مانځه دپاره وختی او اول خطبه ئې بيا موندله ﴿ ابتكر ﴾ د باکورة نه اخستلې شوې دی، د هر څيز اول ته باکوره وائی باکورة کل شئ اوله.

---

[1]: سنن الترمذي/الصلاة ۲۳۹ (۴۹۶)، سنن النسائي/الجمعة ۱۰ (۱۳۸۲)، سنن ابن ماجه/الإقامة ۸۰ (۱۰۸۷)، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۵) وقد أخرجه: مسند احمد (۸/۴، ۹، ۱۰)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۹۴ (۱۵۸۸) (صحيح)

[2]: كما في المنهل خو په مرقاة کښې د ملا علی قاری رحمه الله د کلام نه معلوميږي چه د جماع په معنی کښې صرف غسل بالتشديد دې او د غسل بالتخفيف په صورت کښې ددې نه مراد غسل راس بالخطمی وغيره دې.

د مشی الی الجمعة ثبوت او د هغې فضیلت :

﴿ قوله وَمَشٰى وَلَمْ يَرْكَبْ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د جمعې د مانځه دپاره سعی ماشیا افضل ده نه راکبا ، پس امام بخاری رحمه الله په دې باندې مستقل ترجمة قائم کړې ده باب المشی الی الجمعة او دا د احادیث صحیحه نه ثابته ده [۱] په خلاف د صلوة عید چه دهغې دپاره مشی په روایت صحیحه کښې ثابت نه ده اګرچه هغه هم د جمهور علماء کرامو په نزد اولی او مستحب ده خو دهغې ثبوت روایة ضعیف دې دهغې څو روایات په سنن ابن ماجه کښې دی او یو روایت په ترمذی کښې هم دې هم په دې وجه امام بخاری رحمه الله د عید دپاره په خپل صحیح کښې ترجمة قائم کړې باب المشی والرکوب الی العید ګویا ددې خبرې طرف ته اشاره ده چه د اختر د مانځهٔ دپاره مشی او رکوب دواړه برابر دی، حافظ فرمائی چه کیدې شی د امام بخاری رحمه الله اشاره د ترمذی د روایت د تضعیف طرف ته وی کوم چه د علی رضی الله عنه نه مروی دې ﴿ من السنة ان یخرج الی العید ماشیا ﴾

﴿ قوله وَدَنَا مِنَ الإِمَامِ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د خطبې په وخت د امام قرب مطلوب دې، مصنف رحمه الله په کتاب الجمعة کښې په دې باندې مستقل باب تړلې دې باب الدنو من الامام عند الموعظة، حضرت شیخ رحمه الله به په مدینه منوره کښې د قیام په آخری زمانه کښې د خپلې معذورئ د وجې نه حرم شریف ته په ګاډی کښې تشریف اوړلو د مسجد نبوی په شاته حصه کښې ئې په یو ګټ کښې د مونځ ادا کولو معمول وو، ما اوریدلې دی چه کله حضرت زیات معذور شوې نه وو د جمعې په ورځ باندې به ئې خادمینو ته هدایت فرمائیلو چه د مسجد دننه حصې کښې داسې نزدې ځائې ته بوتلو سره کینوی د کوم ځائې نه چه خطیب هم په نظر راتلې شی.

حکم الکلام عند الخطبة :

﴿ قوله وَلَمْ يَلْغُ ﴾ ددې نه مراد عدم تکلم دې ځکه چه کلام عند الخطبة لغو دې [۲] علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د جمهور علماء ثلاث په نزد مکروه تحریمی بلکه حرام دی، او د امام شافعی رحمه الله قول قدیم هم دا دې او قول جدید د هغوی دا دې چه مکروه تنزیهی دې او هم دا مذهب دې د سفیان ثوری او د داؤد ظاهری د احادیث صحیحه نه د جمهورو د مسلک تائید کیږی.

---

[۱] لکه چه د ابوداؤد په دې روایت کښې دی او هم دا روایت په نسائی کښې هم دې، امام بخاری رحمه الله اګرچه د مشی الی الجمعة مستقل باب قائم کړې دې خو دهغې نې څه صریح روایت په باب کښې ذکر نه دې فرمائیلې بلکه په ﴿ من اغبرت قدماه فی سبیل الله حرمه الله علی النار ﴾ باندې نې استدلال کړې دې ځکه چه ښکاره خبره ده چه اغبرار قدم خو په پیدل تلو کښې دی.

[۲] شارحینو لیکلې دی حدیث شریف کښې لفظ ﴿ وَلَمْ يَلْغُ ﴾ کیدې شی چه مقتبس وی، ددې آیت کریمه نه ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ الاية ﴾ ددې نه د کلام عند الخطبة ډیره بدی معلومیږی.

اكثر الاعمال ثوابا :

﴿ قوله كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ أَجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا ﴾ يعنى د داسې سړي دپاره به د جمعې د مانځه دپاره په تلو باندې په هر هر قدم باندې د يو كال د صيام او قيام يعنى د قيام ليل څه ته چه تهجد وائى ثواب ملاويږي، كه په هر قدم باندې د يوې روژې او د يوې شپې د تهجد ثواب ملاويږي نو بيا خو ښكاره ده چه ډير وو پاتې له دا چه د يو كال، زه اكثر په سبق كښې وايم چه په فضائل اعمال كښې هيڅ صحيح حديث ددې نه د زيات فضيلت والا زما په علم كښې نشته ضعيف احاديث خو د ډيرو اعمالو په باره كښې په كثرت سره راغلي دى، خو د صحيح په قيد سره په بل څه عمل باندې دومره زيات فضيلت نشته، روستو دا خبره ماته د مرقاة شرح مشكوة نه هم معلومه شوه. (١)

[٣٤٦] (٢) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ، عَنْ أَوْسٍ الثَّقَفِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: مَنْ غَسَلَ رَأْسَهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ، ثُمَّ سَاقَ نَحْوَهُ.

ترجمه: اوس الثقفي روايت كوي د رسول الله ﷺ نه ببشكه هغه وئيلى دى: چا چه وينځلو سر خپل په ورځ د جمعه او غسل ئي اوكړو. بيا ئي حديث سوق كړى دى پشان د هغې.

[٣٤٧] (٣) حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمِصْرِيَّانِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ ابْنُ أَبِي عَقِيلٍ: أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ يَعْنِي ابْنَ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَمَسَّ مِنْ طِيبِ امْرَأَتِهِ إِنْ كَانَ لَهَا وَلَبِسَ مِنْ صَالِحِ ثِيَابِهِ ثُمَّ لَمْ يَتَخَطَّ رِقَابَ النَّاسِ وَلَمْ يَلْغُ عِنْدَ الْمَوْعِظَةِ، كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهُمَا، وَمَنْ لَغَا وَتَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ، كَانَتْ لَهُ ظُهْرًا".

ترجمه: عبد الله بن عمرو بن العاص روايت كوي د نبي ﷺ نه ببشكه هغه وئيلى دى: چا چه غسل اوكړو په ورځ د جمعه او استعمال ئي كړه خوشبويي د ښځې خپلې كه چېرې وي ورله، او واغوندې روغې ښائسته جامې، بيا خپې نه رږدي په څټونو د خلقو، او لغوه اونه كړي د نصيحت په وخت كښې، وې به كفاره په مابين د دوارو كښې، او چا چه لغوه اوكړه او د خلقو په څټونو باندې خپې كېدې نو شي به د هغه لپاره ماسپخين.

[٣٤٨] (٤) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا، حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ شَيْبَةَ، عَنْ طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ الْعَنَزِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا حَدَّثَتْهُ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنْ أَرْبَعٍ: مِنَ الْجَنَابَةِ، وَيَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَمِنَ الْحِجَامَةِ، وَمِنْ غُسْلِ الْمَيِّتِ".

---

(١) دا حديث صاحب مشكوة د سنن اربعه طرف ته منسوب كړي دي، په مرقاة كښې دى قال الترمذي حديث حسن وقال النووي اسناده جيد، قال ميرك ورواه الحاكم وقال صحيح وقال ابن حجر ورواه احمد وصححه ابن حبان والحاكم وقال انه علي شرط الشيخين قال بعض الائمة لم نسمع في الشريعة حديثا صحيحا مشتملا علي مثل هذا الثواب ﴾

(٢): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٧٣٥) (صحيح)

(٣): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٦٥٩) (حسن)

(٤): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٦١٩٣)، ويأتي عند المؤلف في الجنازة برقم (٣١٦٠) (ضعيف)

ترجمه: عبد الله بن زبير روايت کوي د عائشې نه، بېشکه هغې ورته حديث بيان کړی دی، بېشکه نبي ﷺ وو چه غسل به ئې کولو د څلورو نه: د جنابت نه، او په ورځ د جمعې، او د ښکر لګولو نه، او د غسل د مړي نه.

تشريح:﴿ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – قوله أَنَّ النَّبِيَّ –صلى الله عليه وسلم– كَانَ يَغْتَسِلُ مِنْ أَرْبَعٍ الخ﴾ په دې حديث کښې د څلورو څيزونو په باره کښې وئيلې شوې دی چه رسول الله ﷺ به دهغې نه غسل فرمائيلو، جنابت، يوم الجمعة، حجامة يعنی ښکر لګولو د وجې نه، او د غسل ميت د وجې نه، په بذل کښې په حواله د علامه سندهی ليکلې شوې دی چه د غسل نه مراد امر بالغسل دې، يعنی رسول الله ﷺ به د څلورو څيزونو نه د غسل حکم کولو او دا په دې وجه چه په دې کښې د غسل ميت هم ذکر دې، او د رسول الله ﷺ يو مړی ته غسل ورکول ثابت نه دی، او په منهل کښې ليکلې شوې دی چه د ﴿ يغتسل ﴾ نه مراد عام دې غسل کول او امر بالغسل ځکه چه ددې څلورو نه صرف په دريو کښې د رسول الله ﷺ غسل ثابت دې په څلورم کښې نه دې.

ځان پوهه کړه چه په دې حديث کښې غسل من الحجامة مذکور دې، جمهور علماء کرام ددې د استحباب قائل نه دی، ځکه چه ددې حيثيت د رعاف نه زيات نه دې نو چه کله د رعاف نه حکم نشته نو ددې نه به په طريقه اولی نه وی، او د دارقطنی په يو روايت کښې دی ﴿ انه عليه الصلوة والسلام احتجم ولم يزد على غسل محاجمه ﴾ يعنی رسول الله ﷺ صرف محل احتجام وينځلو غسل ئې نه دې کړې او ددې حديث جواب دا دې چه دا ضعيف دې په دې کښې يو راوی دې مصعب بن شيبة چه ضعيف دې په بعض نسخو د ابوداؤد کښې د امام ابوداؤد نه د هغوی تضعيف نقل دې، اصل کښې د مصعب بن شيبة په جرح او تعديل کښې د علماء کرامو اختلاف دې بعض د هغوی تعديل کوی او بعض تجريح.

غسل ميت سره په وجوب غسل کښې اختلاف:

څلورم څيز په دې حديث کښې د غسل ميت د وجې نه غسل کول دی دا هم مختلف فيه دی، د ائمة ثلاثه په نزد مستحب دی بلکه د امام مالک او امام شافعی رحمه الله په نزد يو روايت د وجوب هم دې او د احنافو په نزد خو اصالة مستحب هم نه دې، خو ! د خروج عن الخلاف په طور مستحب دې، او د بعض صحابه کرامو لکه ابوهريره رضي الله عنه نه ددې وجوب نقل دې هم دغه شان په روافضو کښې فرقه اماميه هم د وجوب قائل دی، دا مسئله اصالة د کتاب الجنائز ده هلته به راشی، حافظ ابن القيم رحمه الله په دې کښې درې مذاهب ليکلې دی، يجب عند ابن المسيب وابن سيرين، عند الائمة الاربعة لا يجب، يجب من غسل الميت الكافر رواية لاحمد.

[٣٣٩]([1]) حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ الدِّمَشْقِيُّ، أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَوْشَبٍ، قَالَ: سَأَلْتُ مَكْحُولًا عَنْ هَذَا الْقَوْلِ: غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ، فَقَالَ: "غَسَلَ رَأْسَهُ وَغَسَلَ جَسَدَهُ".

[1]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٩٤٧١) (صحيح)

ترجمه: علی بن حوشب وائي ما تپوس اوکړو د مکحول نه ددې قول باره کښې «غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ» نو هغه اووئیل: چه ووینځې خپل سر او وینځې خپل ټول بدن.

[۳۵۰]([1]) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُسْهِرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ: "فِي غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ، قَالَ: قَالَ سَعِيدٌ: غَسَّلَ رَأْسَهُ وَغَسَلَ جَسَدَهُ".

ترجمه: ابو مسهر وائي سعید بن عبد العزیز وئیلی دی. «غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ» هغه وئیلی دی: اووئیل سعید: چه وینځې خپل سر او وینځې خپل ټول بدن.

[۳۵۱]([2]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سُمَيٍّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً، فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ".

ترجمه: د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې هغه وئیلی دی: چا چه غسل اوکړو په ورځ د جمعه غسل د جنابت، بیا لاړلو ګویا کښې ده اوښ قرباني کړو، او څوک چه لاړلو په دویم ساعت کښې ګویا کښې ده غوا قرباني کړه، او څوک چه لاړلو په دریم ساعت کښې ګویا کښې ده ګډ قرباني کړو، او څوک چه لاړلو په څلورم ساعت کښې ګویا کښې ده چرګه قرباني کړه، او څوک چه لاړلو په پنځم ساعت کښې ګویا کښې ده هګۍ قرباني کړه، چه کله امام راوځي ملائکې حاضرې شي ذکر اوري.

تشریح: قوله: ﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ – قوله مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ الخ ﴾ په دې کښې دوه احتمالات دی یو د تشبیه یعنی کوم انسان چه د جمعې په ورځ هم په داسې اهتمام سره غسل اوکړي څنګه چه د جنابت غسل کولې شي، دویم احتمال دا دې چه په حقیقت باندې محمول وی او اشاره وی د جمعې په ورځ د جماع طرف ته لکه چه په ﴿ من اغتسل وغسل ﴾ کښې تیر شو، امام نووی رحمه الله ددې دویمې معنی په باره کښې لیکی ﴿ضعیف وباطل ﴾ خو حافظ ابن حجر او علامه قرطبی رحمه الله د امام نووی رحمه الله د کلام تعقب کړې دې چه دا معنی ډیرو حضراتو لیکلې ده چه په هغوی کښې امام احمد رحمه الله هم دې خو امام قرطبی د امام نووی رحمه الله د کلام دا توجیه لیکلې ده چه کیدې شی د هغوی مراد د هغه معنی تغلیط من حیث المذهب دې څکه چه هغوی ددې نه مخکښې لیکلې دې چه زمونږ بعض فقهاء کرامو دا حدیث په خپل ظاهر باندې کیخودلو سره لیکلې دی چه د جمعې په ورځ باندې د خپلې ښځې سره مجامعت مستحب دې نو د امام نووی رحمه الله انکار په نقل استحباب باندې دې نه په شرح حدیث باندې.

﴿ قوله ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً ﴾ دلته دوه بحثونه دی، اول دا چه په حدیث کښې چه کوم ساعات ذکر دی دهغې ابتداء د کله نه ده.

---

[1]: تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ۱۸۶۹۱) (صحیح)

[2]: صحیح البخاري/الجمعة ٤ (۸۸۱)، وبدء الخلق ٦ (۳۲۱۱)، صحیح مسلم/الجمعة ۷ (۸۵۰)، سنن الترمذي/الجمعة ٦ (٤۹۹)، سنن النسائي/۱۷۰۸، من الکبري، (تحفة الأشراف: ۱۲۵٦۹)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الإمامة ۵۹ (۸٦۵)، والجمعة ۱۳ (۱۳۸٦)، سنن ابن ماجه/الإقامة ۸۲ (۱۰۹۲)، موطا امام مالك/الجمعة ۱ (۱)، مسند احمد (۲/۲۳۹، ۲۵۹، ۲۸۰، ۵۰۵، ۵۱۲)، سنن الدارمي/الصلاة ۱۹۳ (۱۵۸۵) (صحیح)

په حديث الباب کښې دوه بحثونه :

پس دا مسئله مختلف فيه ده، امام مالک، قاضي حسين او امام الحرمين ددې خبرې قائل دی چه د ساعات نه مراد لحظات لطيفه دی چه دهغې ابتداء د زوال نه پس شروع کيږی ځکه چه په حديث کښې لفظ راح دې، ددې حضراتو وينا ده چه رواح په لغة کښې ذهاب بعد الزوال ته وائی په دې وجه به ددې ساعاتو ابتداء د زوال نه پس منلې شی، شاه ولی الله صاحب رحمه الله فرمائی چه امام احمد رحمه الله وغيره د امام مالک رحمه الله ددې قول په سختئ سره نکير فرمائيلې دې چه دا د حديث خلاف ده او د جمهور علماء کرامو په نزد ددې ساعاتو ابتداء د اول النهار نه ده ددې نه لحظات لطيفه نه بلکه ساعات زمانيه مراد دی کومه چه د ساعت مشهوره معنی ده، او د رواح معنی په لغت کښې د مطلب ذهاب هم راځی که قبل الزوال وی يا بعد الزوال لکه چه بعض ائمة لغت ددې تصريح کړې ده او په نورو رواياتو کښې چونکه تکبير الى الجمعة ته ترغيب راغلې دې په دې وجه به دا هم په دې باندې محمول کولې شی، ددې نه پس د جمهورو ترمينځه بيا په دې کښې اختلاف راځی چه ددې ساعاتو ابتداء به د طلوع فجر نه پس وی يا که په طلوع شمس سره، د اکثرو رائې دا ده چه د طلوع فجر نه.

حافظ ابن حجر رحمه الله دلته يو بله خبره فرمائيلې ده هغه دا چه په دې حديث کښې لفظ ﴿راح﴾ صرف د امام مالک رحمه الله په طريق کښې دې او په غير د طريق مالک نه په ځائې د لفظ راح ﴿غدا﴾ راغلې دې چه دهغې معنی على الصباح د تلو ده [1] او په بعض رواياتو کښې بلفظ ﴿المتعجل الى الجمعة كالمهدى بدنة﴾ راغلې دی ددې نه علاوه ددې سلسلې په نورو بعض روايتونو کښې هم لفظ د ﴿غدو﴾ راغلې دی لکه ﴿اذا كان يوم الجمعة غدت الشياطين براياتها الى الاسواق وتغدوا الملائكة الى ابواب المساجد يكتبون الاول فالاول﴾ چه په هغې سره د جمهورو د مسلک تائيد کيږی.

بحث ثانی :

دلته دا دې چه ورځ د دولس گهنټو وی لکه چه د نسائی په روايت کښې دی ﴿يوم الجمعة ثنتا عشرة ساعة﴾ لهذا د اول النهار نه به تر زوال پورې شپږ ساعتونه وی حال دا چه دلته په حديث کښې پنځه ساعتونه ذکر دی ددې جواب دا دې چه د نسائی په روايت کښې ساعت سادسه هم ذکر دې، پس دهغې په يو روايت کښې بطة او په يو کښې عصفور مذکور دې، [2] فزال الاشكال بحمد الله.

﴿قوله وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً﴾ د حديث مضمون دا دې چه کوم سړی د جمعې د مانځه دپاره په ساعت اولی کښې حاضر شی هغه ته به د تصدق ابل ثواب ملاويږی او څوک چه په ساعت ثانيه کښې حاضر شو هغه ته به د تصدق بقرة ثواب ملاويږی او څوک چه په ساعت ثالثه کښې حاضر شی د هغه دپاره د کبش اقرن، او څوک چه په ساعة رابع کښې حاضر شی د هغه دپاره د تصدق دجاجة او بيا په ساعت خامسه

---

[1] حضرت شيخ رحمه الله په اوجز کښې ليکی په رواياتو کښې په دې سلسله کښې څلور قسمه الفاظ ملاويږی، الرواح الغدو، التبكير التهجير کوم چه د هاجرة نه ماخوذ دې قرطبی رحمه الله فرمائی د تهجير معنی سير وقت الحر ده او د شدة الحر ابتداء عام طور د ربع نهار نه کيږی

[2] پس په دې کښې ذکر د شاة دې كالمهدي بطة ثم كالمهدي دجاجة ثم كالمهدي بيضة او په يو روايت کښې په ځائې د بطة عصفور دې

کښې ديو بيضه اوبيا په ساعت سادسه کښې لکه چه دنسائی په روايت کښې دی ديو عصفور.
فائده اولی : د نسائی په يو روايت کښې داسې راغلې دی ﴿ فالناس فيه كرجل قدم بدنة وكرجل قدم بدنة وكرجل قدم بقرة وكرجل قدم بقرة ﴾ په دې روايت کښې د ټولو ساعاتو اجر په تکرار سره ذکر کړې شوې دې په ظاهره ددې نه دې خبرې طرف ته اشاره ده چه دا ټول ساعتونه متجزی او ذو اجزاء دی، لهذا د ساعت اولی په اجزاء کښې چه په کوم جزء کښې هم څوک حاضر شی د ثواب موعود مستحق به وی هم دغه شان د ساعت ثانيه په اجزاء کښې چه په کوم جز کښې راشی هغه به د هغه ساعت د ثواب مستحق وی، زه وائم ددې نه هم د جمهورو تائيد کيږی چه دا ساعات لحظات لطيفه نه دی بلکه ساعات زمانيه (نجوميه) دی.
فائده ثانيه : سيدنا عبدالله بن مسعود رضي الله عنه به هميشه ددې خبرې کوشش کولو چه د جمعې د مانځه دپاره مسجد ته په اول ساعت کښې اورسيږی، يو ځل ترې نه د څه وجې نه تاخير واقع شو مسجد ته ناوخته راغلو، هغه وخت مسجد کښې د مخکښې نه درې کسان موجود وو کوم چه د هغوی نه مخکښې رسيدلی وو، عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته په خپل روستو کيدلو باندې ډير تاثر اوشو او وې فرمائيل لکه چه د ابن ماجه په روايت کښې دی ﴿ رابع اربعة ﴾ چه اف هوا دې جمعې له زه څلورم نمبر رارسيدونکې يم او بيا ئې اوفرمائيل ﴿ وما رابع اربعة ببعيد ﴾ ددې دوه مطلبونه کيدې شی يو هغه د تاثر والا خبره چه څلورم نمبر باندې راتلونکې څومره بعيد دې، او دويم مطلب دا کيدې شی چه په طور د تسلئ ئې اوفرمائيل چه خير زه څلورم راتلونکې يم زيات بعيد نه يم.
﴿ قوله فَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلاَئِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ ﴾ ددې نه معلومه شوه چه د خروج امام نه پس دانصات وخت شروع شی، دلته دوه څيزونه دی يو قطع صلوة او دويم قطع کلام ددې دواړووخت يو دې يا بيل بيل دامسئله اختلافي ده، يجئ فى محله انشاء الله وهو كتاب الجمعة.

بَابٌ فِي الرُّخْصَةِ فِي تَرْكِ الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

باب دې په بيان د رخصت کې په ترک د غسل کې په ورځ د جمعه کې

د غسل جمعة په سلسله کښې چونکه روايات دوه قسمه دی د بعضو نه وجوب مستفاد کيږی او د بعضو نه عدم وجوب، مصنف رحمه الله په باب سابق کښې د اول قسم روايات ذکر کړې وو او په دې دويم باب کښې بل قسم روايات ذکر کول مقصود دی، د جمهورو په نزد د وجوب روايات يا خو په تاکد او اهتمام باندې محمول دی يا بيا په نسخ باندې.

[٣٥٢]([1]) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ النَّاسُ مُهَّانَ أَنْفُسِهِمْ، فَيَرُوحُونَ إِلَى الْجُمُعَةِ بِهَيْئَتِهِمْ، فَقِيلَ لَهُمْ: لَوِ اغْتَسَلْتُمْ".

ترجمه: د عائشې رضي الله عنها نه روايت دې هغې وئيلی دی: وو خلق خدمت کونکې د خپلو ځانونو، نو دوی به تلل جمعې ته په خپل حال باندې، نو دوی ته اووئيل شول: که چېرې غسل مو کړی وی نو ښه به وه.
تشريح: قوله ﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ – قوله كَانَ النَّاسُ مُهَّانَ أَنْفُسِهِمْ الخ ﴾ مهان جمع د ماهن ده په معنی د خادم، يعنی په ابتداء د اسلام کښې د فتوحاتو د زمانې نه مخکښې خلق د خپل ځان خادمان پخپله وو د هغوی نوکران وغيره نه وو، د خپل محنت او مشقت ټول کارونه به ئې

[1]: صحيح البخاري/الجمعة ١٦ (٩٠٣)، والبيوع ١٥ (٢٠٧١)، صحيح مسلم/الجمعة ١ (٨٤٧)، (تحفة الأشراف: ١٧٩٣٥)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الجمعة ٩ (١٣٨٠)، مسند احمد (٦/٦٢) (صحيح)

خپله کول، چه په هغې سره به په بدن کښې بدبوئی پیدا کیدله او چونکه تردې وخته پورې د رسول الله ﷺ د طرف نه د غسل حکم نه وو شوې په دې وجه صحابه کرامو هم په دې حال کښې د جمعې د مانځه دپاره رسیدل په دې وجه رسول الله ﷺ هدایت اوفرمائیلو ﴿لو اغتسلتم﴾ که غسل مو کولو نه غوره ده چونکه ددې صیغې نه په ظاهره د غسل استحباب او عدم وجوب معلومیږی هم په دې وجه مصنف رحمه الله دا حدیث په دې باب کښې راوړې دې

[۳۵۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عِكْرِمَةَ، أَنَّ أُنَاسًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ جَاءُوا، فَقَالُوا: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، أَتَرَى الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبًا؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنَّهُ أَطْهَرُ وَخَيْرٌ لِمَن اغتسل، ومن لم يغتسل فليس عليه بواجب، "وَسَأُخْبِرُكُمْ كَيْفَ بَدْءُ الْغُسْلِ، كَانَ النَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيَعْمَلُونَ عَلَى ظُهُورِهِمْ وَكَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيِّقًا مُقَارِبَ السَّقْفِ إِنَّمَا هُوَ عَرِيشٌ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَوْمٍ حَارٍّ وَعَرِقَ النَّاسُ فِي ذَلِكَ الصُّوفِ حَتَّى ثَارَتْ مِنْهُمْ رِيَاحٌ آذَى بِذَلِكَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، فَلَمَّا وَجَدَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ الرِّيحَ، قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، إِذَا كَانَ هَذَا الْيَوْمَ فَاغْتَسِلُوا وَلْيَمَسَّ أَحَدُكُمْ أَفْضَلَ مَا يَجِدُ مِنْ دُهْنِهِ وَطِيبِهِ"، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ثُمَّ جَاءَ اللهُ بِالْخَيْرِ، وَلَبِسُوا غَيْرَ الصُّوفِ وَكُفُوا الْعَمَلَ وَوُسِّعَ مَسْجِدُهُمْ وَذَهَبَ بَعْضُ الَّذِي كَانَ يُؤْذِي بَعْضُهُمْ بَعْضًا مِنَ الْعَرَقِ.

ترجمه: د عکرمة نه روایت دې، بېشکه څه خلق د عراق والو نه راغلل هغوی اووئیل اې ابن عباس! ایا ته وینې غسل په ورځ د جمعه کښې واجب؟ هغه اووئیل نه، لکن دا ښه پاکونکی دی، او غوره دی د هغه چا لپاره چه غسل اوکړي، او چا چه غسل اونه کړو نو دا پرې واجب نه دی، او زر دی چه به تاسو خبر کړم چه غسل څنګه شروع شوی دی، وو خلق مشقت کونکي اغوستلي به ئې وړه او کار به کولو دوی په شاګانو خپلو باندې، او وو جماعت د دوی تنګ چه چت ئې نزدې وو (بېشکه هغه چوتره وه) نو راووتلو رسول الله ﷺ په ګرمه ورځ کښې او خلق خوله شوي وو په دغه ورو کښې تردې چه والوتل د دوی نه بادونه چه ضرر ورکړو په دې باندې بعضو بعضو ته، هر کله چه محسوس کړو رسول الله ﷺ دغه باد وئې وئیل: اې خلقو کله چه وي دغه ورځ نو غسل اوکړئ، او استعمال دې کړي یو ستاسو نه افضل هغه چه دایې بیاموخې د تیلو د خوشبویې نه وئیلی دې ابن عباس: بیا پراخې راوسته الله پاک په خیر، او واغوستلې دوی غیر د ورو نه، او منع شول دوی د کار نه، او پراخه کړی شو جمات د دوی، او ختم شو بعضې هغه چه وو ضرر به ورکولو بعضو بعضو ته د خولې نه

[۳۵۴] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ سَمُرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ، وَمَنِ اغْتَسَلَ فَهُوَ أَفْضَلُ".

ترجمه: د سمرة نه روایت دې وایې، وئیلی دې رسول الله ﷺ چا چه اودس اوکړو په ورځ د جمعه کښې نو ډیر ښه ئې اوکړل، او چا چه غسل اوکړو نو دا افضل دی.

---

[۱]: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۱۷۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الجمعة ۶ (۸۸۳)، مسند احمد (۲۷۶۱) (حسن)

[۲]: سنن الترمذي/الجمعة ۵ (۴۹۷)، سنن النسائي/الجمعة ۹ (۱۳۸۱)، مسند احمد (۱۵/۵، ۱۶، ۲۲)، (تحفة الأشراف: ۴۵۸۷) (حسن)

مضمون حديث :

تشريح: قوله:﴿ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْلَمَةَ – قوله أَنَّ أُنَاسًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ جَاءُوا فَقَالُوا يَا ابْنَ عَبَّاسٍ الخ ﴾ بعض اهل عراق د ابن عباس ﷺ په خدمت کښې راغلل ممکنه ده دا د هغه وخت واقعه وی، چه کوم وخت کښې ابن عباس ﷺ د بصرې والی وو، بصره او کوفه دواړه د عراق ښهرونه دی، دې خلقو دا سوال اوکړو چه آیا غسل جمعة ستاسو په نزد واجب دې؟ سیدنا ابن عباس ﷺ په صفایئ سره اوفرمائیل چه واجب نه دې صرف غوره دې او بیا ئې اوفرمائیل چه زه تاسو ته ښائم چه د غسل ابتداء څنګه شوې ده ﴿ كَانَ النَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ ﴾ اصل خبره دا ده چه په شروع کښې به خلقو د غریبئ ژوند تیرولو او پیړې پیړې جامې به ئې اغوستلې د مزدورئ او مشقت کارونه به ئې کول چه په هغې سره به ئې کپړې خیرنې او خرابیدلې د خولې د وجې نه به پکښې بوئې پیدا شو، او مسجد هم تنګ او دهغې چهت ښکته وو، د دالان په شان وو، د یوې ورځې خبره ده چه د ګرمئ ورځ وه په دې ځل د ورئ کپره کښې په خلقو باندې خوله راتله رسول الله ﷺ راغلو او هغوی بدبوئی محسوس کړه چه دهغې د وجې نه ټولو ته تکلیف رسیدلو نو په دی موقع باندې رسول الله ﷺ د غسل حکم اوفرمائیلو، خو بیا الله پاک حالت بدل کړو د فتوحاتود وجې نه مال او دولت حاصل شو جامه هم د مځکښې نه غوره شوه خادمان او کار کونکی هم ملاؤ شو، او په مسجد کښې توسیع هم اوشوه او د رائحة کریهة والا خبره ختمه شوه، په کومې سره به چه یو بل ته تکلیف رسیدلو.

د ابن عباس ﷺ د بیان په مراد کښې د شارحینو درې اقوال :

د ابن عباس ﷺ د کلام حاصل دا دې چه د ایجاب غسل حکم بعلة دې په شروع کښې علت موندلې شوې وو په دې وجه وجه واجب وه اوس نه موندلې کیږی څکه واجب نه دی لهذا دې ته به منسوخ نه وئیلې کیږی بلکه اوس هم که هغه علت بیا موندلې شی نو د ایجاب غسل حکم به راواپس شی، ابن رسلان ددې تشریح داسې کړې ده، کما فی هامش الشیخ، ددې نه د امام احمد ﷫ د یو روایت تائید کیږی چه د رائحة کریهة په صورت کښې غسل واجب دې ګڼې نه دې، او صاحب منهل لیکی چه د ابن عباس ﷺ مراد دا دې چه غسل په شروع کښې واجب وو روستو منسوخ شو او حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د ابن عباس ﷺ د کلام حاصل دا دې چه د رسول الله ﷺ د طرف نه د غسل حکم په طریقه د ایجاب نه وو بلکه ددې دپاره وو چه چاته تکلیف او نه رسیږی.

قوله:﴿ حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ – قوله مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ اى فبالسنة اخذ ونعمت السنة هى﴾ په دې کښې اشکال دادې چه سنت خو غسل دې نه اودس تقدیر د عبارت اولی دې، ﴿فبالرخصة اخذ ونعمت الرخصة ﴾ نعمت په دوه طریقو باندې لوستلې کیدې شی نعمت په کسرې د نون او سکون عین سره، نعمت په فتح د نون سره او کسرې د عین سره او اصل هم دا دې.

باب فِي الرَّجُلِ يُسْلِمُ فَيُؤْمَرُ بِالْغُسْلِ

باب دي په بيان د سړي کي چې اسلام راوړي نوامربه ورته په غسل کولی شي

په مسئلة الباب کښې مذاهب ائمة:

د غسل مسنون دا دويم باب دي يعني د اسلام راوړلو نه پس يا د اسلام د ارادي په وخت باندې غسل کول، په دې کښې څه اندازه اختلاف دې د امام احمد رحمه الله په نزد مطلقا واجب دې، د ائمة ثلاثه په نزد چه په هغې کښې احناف هم دی وائی چه که د اسلام په وخت څوک جنبی وی نو په هغه باندې غسل واجب دې کيني صرف مستحب دې خو په دې کښې اختلاف دې چه که د اسلام د قبلولو نه مخکښې د جنابت حالت وو او هغه غسل کړې وو او دهغې نه روستو ئې اسلام قبول کړو نو دا غسل کوم چه ئې په حالت د کفر کښې کړې وو دا به معتبر وی او که نه؟ د احنافو په نزد د کافر غسل معتبر دې د جمهورو په نزد معتبر نه دې ځکه چه د هغوی په نزد د صحت غسل د پاره نيت شرط دې او د کافر نيت معتبر نه دې.

[۳۵۵](1) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْعَبْدِيُّ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا الأَغَرُّ، عَنْ خَلِيفَةَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنْ جَدِّهِ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرِيدُ الإِسْلاَمَ، "فَأَمَرَنِي أَنْ أَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ".

ترجمه: د قيس بن عاصم نه روايت دې هغه وئيلی دی: زه راغلم نبی ﷺ ته اراده مې وه د اسلام نو ماته ئې امر اوکړو چه غسل اوکړم په اوبو او په بېرو.

تشريح: ﴿ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ – قوله أَتَيْتُ النَّبِيَّ –صلى الله عليه وسلم– أُرِيدُ الإِسْلاَمَ فَأَمَرَنِي أَنْ أَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ ﴾ حضرت ددې حديث په شرح کښې دوه احتمالات ليکلې دی يو دا چه قيس بن عاصم فرمائی زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د اسلام قبلولو په غرض سره حاضر شوم، پس اسلام مې قبول کړو او ددې نه پس رسول الله ﷺ ماته د غسل کولو حکم اوفرمائيلو، دويم احتمال دا دې چه زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د اسلام په ارادې سره حاضر شوې اوم نو هغوی ماته اوفرمائيل چه اول غسل کولو سره راشه، حضرت چه کوم احتمال اول ليکلې دې په هغې باندې خو اشکال نشته خو ظاهری الفاظ ددی مساعد نه دی.

د کافر د غسل د تقديم بحث:

او دويم احتمال کوم چه ظاهر د الفاظو ته زيات نزدې دې په هغې باندې فقهی طور سره اشکال دې هغه دا چه امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې تصريح کړې ده چه کافر کله د اسلام قبلولو اراده اوکړی نو د اسلام قبلولو نه مخکښې هغه ته د غسل حکم ورکول جائز نه دی په دې سره به تاخير لازم شی او په اسلام قبلولو کښې د هيڅ قسم تاخير قطعا گنجائش نشته، ابن رسلان رحمه الله اختيار کړې خو معنی ثانی ده خو د الفاظ حديث ئې يو بل تاويل کړې دې هغه دا چه د ﴿ اريد الاسلام ﴾ سره د قيس بن عاصم رضی الله عنه مراد اصل اسلام نه وو بلکه تجديد اسلام علی يد رسول الله ﷺ دې اسلام خو هغوی د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د حاضريدلو نه مخکښې قبول کړې وو او وجه ددې تاويل ئې دا ليکلې ده چه په اسلام کښې د تاخير گنجائش نشته، حال دا چه رسول الله ﷺ هغه ته دا فرمائی چه اول غسل کولو سره راشه، او دويم په دې وجه هم چه د کافر غسل صحيح نه دې.

(1): سنن الترمذي/الصلاة ۳۰۳ (۶۰۵)، سنن النسائي/الطهارة ۱۲۶ (۱۸۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۰۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۱/۵) (صحيح)

قیس بن عاصم صحابی رضی الله عنه:

ځان پوهه کړه چه قیس بن عاصم رضی الله عنه ده چا د اسلام قبلولو قصه چه په دې حدیث کښې ده، حضرت په بذل کښې د دوی په حالاتو کښې لیکلي دی چه ده په ۹ هجری کښې د بنو تمیم د وفد سره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او هم هغه وخت ئې اسلام قبول کړو دې د خپل قوم سردار وو، رسول الله ﷺ د دوی په لیدلو باندې اوفرمائیل ﴿ هذا سید اهل الوبر ﴾ دا ډیر فهیم او حلیم الطبع وو، چا د دوی د شاګرد احنف بن قیس نه تپوس اوکړو ﴿ممن تعلمت الحلم قال من قیس ﴾، د دوی په وفات چا په مرثیه کښې دا اشعار وئیلې وو۱

علیک سلام الله قیس بن عاصم :: ورحمته ماشاء ان یترحما

وماکان قیس هلکه هلک واحد :: ولکنه بنیان قوم تهدما

[۳۵۲](۱) حَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أُخْبِرْتُ عَنْ عُثَيْمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّهُ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: قَدْ أَسْلَمْتُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَلْقِ عَنْكَ شَعْرَ الْكُفْرِ يَقُولُ: احْلِقْ، قَالَ: وَأَخْبَرَنِي آخَرُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لِآخَرَ مَعَهُ: أَلْقِ عَنْكَ شَعْرَ الْكُفْرِ وَاخْتَتِنْ".

ترجمه: عثیم بن کلیب د خپل پلار نه روایت کوي او هغه ئې د خپل پلار نه کوي، بېشکه هغه راغلی نبي ﷺ ته نو هغه اووئیل: په تحقیق سره ما اسلام راوړی دی نو نبي ﷺ ورته اووئیل: وغورځوه د خپل ځان نه وېښته د کفر. هغه وائی: وئې خروه، هغه وائی: او خبر راکړی دی ماته بل بېشکه نبي ﷺ اووئیل هغه بل کس ته چه د ده سره وو: وغورځوه ستانه ویښته د کفر او ختنه اوکړه.

تشریح: ﴿ حَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ خَالِدٍ – قوله عَنْ عُثَيْمِ بْنِ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﴾ دا عثیم، عثیم بن کثیر بن کلیب دې، دلته په سند کښې نسبت الی الجد مذکور دې، لهذا د عن ابیه مصداق کثیر شو او د عن جده مصداق کلیب، دا خبره د تنبیه قابله وه په دې وجه تنبیه اوکړې شوه.

﴿ قوله أَلْقِ عَنْكَ شَعْرَ الْكُفْرِ ﴾ کلیب رضی الله عنه فرمائی چه زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او رسول الله ﷺ ته مې عرض اوکړو چه ما اسلام قبول کړې دې نو هغوی اوفرمائیل، چه د کفر د زمانې د ویښتو حلق اوکړه یا د شعر الکفر نه مراد هغه ویښتهٔ دی کوم چه د کفر علامت او د هغوی شعار دی مثلا شارب طویل یا د سر داسې ویښته لکه چه دلته هندوان په سر باندې غوټه ورکوی.

د دې نه په وړاندې روایت کښې دا دی چه رسول الله ﷺ ورته د اختتان حکم هم اوفرمائیلو، د ختان حکم او په دې کښې اختلاف علماء په عشر من الفطرة والا حدیث کښې تېر شوې دې خو د باب په دې حدیث کښې د غسل ذکر نشته چه په هغې باندې مصنف رحمه الله ترجمة ترلې ده، ممکنه ده مصنف رحمه الله دا په طریقه د قیاس ثابتوی چه کله د کفر د زمانې د ویښتو حکم ورکړې شو نو دغه شان د بدن د نورو خیرو هم د غسل په ذریعه باندې لرې کول پکار دی.

(جلد اول ختم شده)

۱): تفرد به أبوداود، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۶۸، ۱۵۶۶۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۱۵/۳) (حسن)